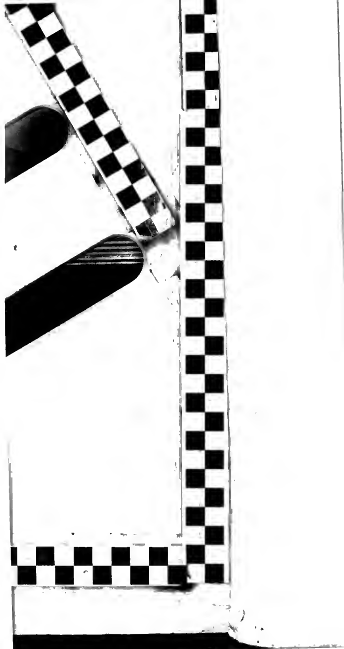

37
16 D
16

BEATI
LANFRANCI
CANTUARIENSIS
ARCHIEPISCOPI,
ET ANGLIÆ PRIMATIS,
ORDINIS S. BENEDICTI
OPERA OMNIA
QUÆ REPERIRI POTUERUNT,

Evulgavit Domnus Lucas Dacherius, Benedictinus Congregationis S. Mauri in Gallia:

VITAM, ET EPISTOLAS

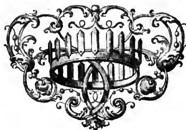
Notis, & Observationibus (antiquis monumentis abunde locupletatis) Illustravit, &

APPENDICEM ADJECIT,

In qua hæc habentur ex diversis MSS.

Chronicon Beccense: Vitæ B. Herluini Fundatoris, ac Primi Abbatiæ Becci, & quatuor priorum Abbatum ejusdem Monasterii: Vita S. Augustini Anglorum Apostoli: Tractatus duo de Eucharistiæ Sacramento contra Berengarium, Hugonis Lingonensis Episcopi, & Durandi Abbatis Troarnensis.

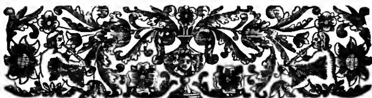
VENETIIS,

MDCCXLV.

Typis JOSEPHI CORONÆ,

In Via Mercatoria, sub Signo Præmii.

SUPERIORUM FACULTATE, ac PRIVILEGIO.

AD LECTOREM.

ITA est, Lector, nequaquam mens fuisset Magni Lanfranci evulgationem aggredi, nedum annotationibus illustrare; ni jussissent, animumque addidissent, e quorum nutu pendeo totus, Superiores; necnon & plures viri docti cum verbis, tum literis impensius adhortati essent. Et vero suæ inscitiæ non nescius, cœnobiticis exercitamentis necessario interpellatus, ac proinde interruptis studiis duntaxat incumbere valens, tam nobile opus digne, & pro rerum gravitate, in lucem prodêre, notis & observationibus adornare quis potest? En causa, ut scias, benigne Lector, cur tamdiu Beatissimi illius Archiepiscopi opera, publici juris facere protelaverim, & cur votis nonnullorum ocyus, ac felicius forsan non responderim. Ut ut sit tandem, quod bono animo contuli, æqui bonique, consulas velim.

In hac porro editione quid præstiterimus paucis non abs re erit aperire. Vitam B. Lanfranci, publicam a nobis in lucem emissam, ipsius operibus præfiximus: multa tamen notatu dignissima, & varietate jucunda, quæque viri scientiam, doctrinam, pietatem, sapientiam spectabiliorem reddunt, auctor prætermisisse videtur, nos pro singulari in Sanctissimum Doctorem devotione, ex diversis præcipue coætaneis, vel supparibus scriptoribus, ea colligere, notisque, & observationibus inserere sumus majorem in modum delectati. Adjecimus his fundationes, & privilegia Monasteriorum sancti Stephani, necnon Sanctissimæ Trinitatis Cadomensium: eorum enim auctor fuit, se veluti Fundator B. Lanfrancus; in summo versabantur discrimine (quemadmodum suis locis indicavimus) atque hæc ipsa exoptabant docti viri permulti. Illæ tandem annotationes non spernendis monumentis, in pulvere, & situ luctantibus, fuere a nobis decoratæ.

Elucubrationes in Epistolas B. Pauli, propter operis dignitatem, primum obtinent locum: SS. Ambrosium, & Augustinum continuo ferme, bis aut ter solummodo SS. Hieronymum, & Gregorium Magnum in medium profert, præfertque suæ sententiæ Auctor noster. Loca citavimus B. Augustini, præter paucissima; Sancti vero Ambrosii nullatenus, quippe inter ejus opera, ne verbum quidem citatorum a B. Lanfranco, etsi diutius multumque in illis adinveniendis desudaverimus, licuit invenire; sed maxime ab Epistola ad Romanos, ad Epistolam ad Galatas usque; siquidem in Epistolas ad Romanos, & ad Corinthios verba sub nomine D. Ambrosii producta, in commentario ipsi perperam adscripto occurrere nonnulla; haud equidem consequenter, sed una aut altera linea intra paginæ dimidium identidem desumpta videtur, nonnunquam duo aut tria verba: unde magna mihi suspicio est B. Lanfranci ævo commentaria sancti Ambrosii extitisse, quæ ad nostra tempora haudquaquam pervenerunt, vel latere alicubi: Ab hac conjectura minime abhorret Antonius Possevinus in Apparatu Sacro de hisce Commentariis agens: *Jam vero*, inquit, *Commentarios in Epistolas Pauli non esse Ambrosii, hosce, qui dati sunt prælo, sed interiisse, persuasum est fere doctoribus*.

Agnoveris etiam in hoc eodem Lanfranci Commentario quasdam sententias, quæ Ambrosii nomen præseferunt, revera esse Augustini; videlicet pag. 95. in Epist. ad Galatas, ad hæc verba capitis 3. (*Mediator autem, &c.*) *Si Filius Dei naturali, &c.* Item ibidem pag. 95. (*Sed conclusit*) *Conclusio, &c.* Et ad caput 4. ejusdem Epistolæ pag. 96. (*Elementa*) *id est, temporibus servitutis, &c.* Extant hæc apud Augustinum lib. expositionis Epistolæ ad Galatas, ante medium. Et hæc objicienda putavi, quatenus si qua id genus offenderis, Lector, colligas ea promiscue & oscitanter a librario fuisse B. Ambrosio assignata: omnia autem percurrere, atque ad amussim revocare, & locos ex utroque Doctore ab eodem Lanfranco mutuatos conferre, ingentis esset (ne dicam humanas propemodum vires excedentis) & laboris forsitan vacui.

Caducæ adeo erant literæ, ac minutissimæ (coætanea tamen & non ineleganti manu exaratæ) uti visum fugerent aliquando: lituris insuper commentarius plerisque in locis contaminabatur, mendis non carebat, asteriscis, & obelis subobscuris marginulæ onerabantur. Obliqua multa & transversa inerant, ita quod ordo textus Epistolarum minime servaretur, verum quæ ex uno authore proferebantur in qualibet pagina v. g. S. Augustini continuo scripturæ ordine inverso, expendebantur: verumtamen cum nullum aliud exemplar (licet diversis diversarum regionum viris doctis, & antiquariis, Anglia præsertim, Normannis, & Belgis scripsissem, ob idque plurimas Parisiis Bibliothecas lustrassem) suppeditari potuisset, omnem curam, omnem laborem, omne studium, omnem denique industriam adhibui, ut quam castigatissime commentarius iste, ad limam sæpius & iisdem revocatis sententiis, ederetur: impedire nihilominus id operæ nequi-

AD LECTOREM.

vit, quin errata irrepserint, sicut & in Appendice, quod minus studiose, diligenterque calcographi sese habuerint.

Glossula quidem interlinearis in autographo extabat, sed cum obscuritatem ingerere videretur (literam enim grammatice explanat subinde) interjectam, nimirum explicatius verba enodantem placuit evulgare; ab Auctoris tamen & mente, & sensu verborum, non transversum, ut ajunt, unguem discessit; at quantum fas fuit, potuique divinare, germana Lanfranci verba descripsi, & ubi litteras sensumve explicare non valerem, puncta interjeci loco verborum; vel sane siquando obscuriora attexuerim, in margine conjecturas adjeci.

Loca divinæ Scripturæ cum vulgatis Bibliis, & sententias B. Augustini cum editione Antuerpiensi, omnium castigatissima, contulimus: quantum ad S. Ambrosium, conferre licuit nihil, propter rationes superius allatas.

Et quia B. Lanfrancus Glossula sua continuo prope textum emendat, nos ea de re Glossulam, ubi simplex fuit correctio, subjecimus, & Vulgatam hanc ipsam sumus in nostra editione sequuti; paucis saltem exceptis, quæ inconsulto irrepsere, exempli gratia, *holocaustomata*, pro *holocautomata*: quamvis idem sonent.

Illo in Commentario duas potissimum ob causas (mea sententia) brevitati studuit Auctor; altera est quoniam id tunc temporis, ac multo prius, divinarum rerum commentatores Sacram Scripturam λακωνικῶς interpretabantur: altera vero, quia studii parum, meditationis quamplurimum divinis in scripturis intelligendis, usu probe vir ille divinæ theoriæ scientissimus noverat insumendum.

Loca e Petri Lombardi lucubrationibus in Paulum descripta, ac initio Commentariorum a nobis attexta, aliud Opus in Epistolas Apostoli edidisse Lanfrancum, indigitare videntur; utpote quæ, præter duo posteriora, minime prostant in his Commentariis. Forte aliud sepultum hactenus pulvere, blattis, tineisque deprædantibus exesum: Cum vero ullus dubitationis meæ assertor nusquam occurrat, quod publicamus Commentarium nobis interim fuerit solatio.

Tractatum de Eucharistiæ Sacramento (repetita editione multoties evulgatum) primus eruit Franciscus Carreus, seu Quadratus, Beccensis Cœnobita, quod ipsemet in sua, quam Tractatui præfiximus, nuncupatoria epistola commonstrat. Sed vero cum in illa Carrei editione, Berengarii professionem Pontifice Gregorio VII. factam, & quædam præcedentia, & subsequentia verba animadvertissem; ab his videlicet; *Ad hæc Gregorii Septimi*, &c. ad illa: *Cum autem sub Nicolao*, &c. adjecta fuisse ab evulgatore hacce conjectura movebar; haud enim me latebat B. Lanfrancum Epistola 3. ad Alexandrum Papam Tractatum suum de Corpore, & Sanguine Domini contra Berengarium, Cadomi Abbatis fungentem officio, elucubrasse professum; constabatque Gregorium non eadem tempestate, verum plus tribus post annis fuisse creatum (cum jam in Cantuariensi cathedra sederet Lanfrancus) ac proinde dictam professionem suo libello inserere haud potuisse videbatur.

Deinde collato Tractatu ad tria MS. Bibliothecarum Regiæ, Beccensis, & Petavianæ, necnon ad omnes, quæ occurrerunt, editiones, cum ejuscemodi professionis ne vel minima syllaba legeretur, magis augebatur suspicio: Nihilo tamen secius additamenta esse quæ protulimus, non est cur affirmemus; quandoquidem adjecisse ea B. Lanfrancum, elaborasseque ut amplior, atque emendatior foret libellus, vero simillima est ratio; quod & solent plerique auctores, sæpiuscule opera a se edita sub incudem revocare. Non hic immoror in commendando præconiis isto opere aureo, satis enim superque de eodem supra numerum tradidere scriptores, & nos pariter in observationibus ex iisdem annotavimus plura. Mendis, quibus scatebat, expurgavimus, distribuimusque in capita libellum, & citationibus (discussis prius cum MS. vel editis codicibus) margines adornavimus.

Proxime sequuntur Decreta pro ordine sancti Benedicti (de Annotatiunculis ad Cassianum dictum est in Observationibus ad vitam pag. 41. & 252.) semel duntaxat typis ab erudito æque ac pio Benedictino Congregationis Anglicanæ Clemente Reynero mandata; sed enim characteribus obliteratis, mendisque libraris oscitantia passim referta; quæ, prout facultas suppetiit (nullus enim codex MS. occurrit) correximus; colis, cæsis, & punctis, plurima ex parte distinximus, nonnullaque capita (sua prolixitate importuniora) in sectiones varias divisimus. Enim vero, ut dicam quod sentio, gravitatem, stylique majestatem B. Archiepiscopi non referunt ubique: (scio in hoc scribendi genere concinna verba non esse quærenda) ea propter suspicor multa inibi decreta a consarcinatore congesta fuisse: & revera id demonstrare videntur, quæ capitis 2. sectione 2. pag. 257. D. habentur, ubi ille ipse citatur Lanfrancus: *Cantent matutinas (Decretas Lanfranci) laudes*. Et cap. 8. Sect. 1. præscribitur, ut Cellerarius, quo die computuum rationem reddet, festivum prandium fratribus exhibeat; quod plane virum sanctum summæ abstinentiæ addictum, ac Monachos sanctæ Regulæ observatores qui in resarcienda disciplina monastica omnem operam navarent, dedeceret. Cæterum instaurationem vitæ solitariæ, quæ asservatur in Collegio Benedictino Cantabrigiæ, aliam minime esse a Decretis, sive, ut vocant, Cæremoniis, fidem facit Seldenus ad Eadmeri historiam præfatione.

Ad Epistolas quod attinet adhibuimus ipsissimum exemplum, cujus meminit Cardinalis Baronius Annal. Ecclesiasticorum tomo 2. ad annum 1070. (illorum etenim nonnullas ad Sacram Historiam spectantes, eisdem annalibus intexuit) qui posteaquam B. Lanfranci epistolam Alexandro 2. inscriptam retulit, ista profert: *Hucusque Epistola ad Alexandrum Pontificem, quam accepi una cum aliis ab amico conjunctissimo mihi Christiana charitate Nicolao Fabro Parisiensi*, &c. Fabrum ex celebri bibliotheca Cottoniana in Anglia accepisse testis mihi est idem qui supra Seldenus loco citato. Atque illud quidem apographum liberalissime communicavit Doctissimus Sirmondus; quo potis-

AD LECTOREM.

potissimum in nostra hac usi sumus editione. Suppetias quoque attulit exemplum earumdem literarum (e monasterio, ni fallor, sancti Stephani Cadomensis) ab eruditissimo Joanne le Prevost Rotomagensi Canonico transmissum. Unam aut alteram ex vita B. Lanfranci, & Eadmeri historia excerpsi: trigesimam septimam (cujus initium duntaxat utrumque apographum continebat) integram misit idem le Prevost, quemadmodum suo loco annotavimus. Porro complures alias scripsisse literas nemo qui non videat; quippe cujus doctrina, virtus, prudentia, sanctitas per universam pene Europam insonuerat; quique cum a Summis Pontificibus, tum ab Episcopis, tum etiam a Principibus, & aliis cujuslibet conditionis hominibus consulebatur: at ne saltem unam ab eo exaratam, priusquam infulas deferret, fas fuit reperire: obvolutæ fuerunt haud dubie sub ruinis, dum circiter an. 1624. ditissima illa, atque omni veneratione digna ruit Beccensis bibliotheca (proh dolor! quanta pernicies viris literatis) ubi scilicet codices MS. cura, & studio tam B. Lanfranci, quam S. Anselmi elucubrati, & castigati, studiose asservabantur.

Notas, & Observationes adjunximus, & quantum nobis integrum fuit, resque postulavere, vetusta monumenta hactenus carie & squalore fœdata, susquedeque habita interserhimus; quæ spero antiquarum rerum curiosis exploratoribus fore non injucunda: tametsi quædam benigna manu expungi ab eis peropto, maxime quæ pag. 241. ex pervetustis membranis formulam denuntiandæ mortis defuncti Monachi produxisse me affirmavi; siquidem hanc ipsam jampridem prælo suppositam, & Marbodi Episcopi Redonensis operibus præfixam fuisse intellexi.

Neque mihi succenseas oro, quod sæpiuscule forsan res monasticas qualibet data occasione videar congessisse: duæ præsertim causæ sunt quæ me ad hoc impulerunt. Altera id rei exegit (per se patet) ut plerunque easdem pertractarem: Altera, quia coram, & scriptis identidem me convenerint viri non mediocriter eruditi, nonnihil, quæ ad ordinis Benedictini antiquitatem, ac splendorem spectant, in dubium revocantes varias disputationes instituerunt; puta de antiqua, & universali Regulæ in Galliis observatione, de insignibus sanctitate & scientia viris, qui inter sodales ejusdem ordinis solent recenseri; quibus ut facerem satis, cum locupletissima seges exurgeret, longius sermonem porrigendum putavi. Certe quidem priusquam hoc opus notis & observationibus concinnare aggrederer, me proculdubio nonnullorum criticis lectorum unguibus, & lituris vapulaturum, identidem mente revolvi. Etenim satis mihi compertum semper fuit, primæ in dicendo celebritatis viros, & scientia præstantissimos, deletiles censorum spongias diu pertulisse. Ecquid mirum ergo, si mihi laboris primitias eventilanti hoc eveniat? Et sane cum Christus ipse id haud quaquam præstiterit, ut omnium votis responderet.

Multum deliro, si cuique placere requiro:
Omnia qui potuit hac sine dote fuit.

Verumenim vero siquid animadversione dignum prudens, & eruditus Lector adverterit, verbis, literisve certiorem me reddat, impense rogo; cujus monitis submisso, lubentique animo acquiescam, atque in editione repetita (si vitam dederit, & otium fecerit Deus) quidquid corrigendum notaverit, emendare, & calculum reducere non gravabor; scio namque scriptum: *Qui odit correptionem, odit Sapientiam.* De hoc genere esse nolim hominum, qui, quidquid in buccam venerit, vel aliquod opus compegerint, magis quam fabrefecerint, statim extollunt, & dignum existimant a nemine reprehendi; quin etiam ut approbent omnes & lecturiant, seipsos ostentant.

Subsequitur Epistolas Pericope orationis a Beato Lanfranco in Londoniensi Concilio dictæ. Hanc, opinor, Malmesburiensis ex illius Historia Ecclesiastica mutuavit. Posteriorem locum obtinet Libellus de celanda Confessione, quem verum illustrissimi nostri Archiepiscopi fœtum, ubi in manus primum devenisset, mihi non probatum fatear oportet; quippe verborum sensus subobscurus, implicatæ sententiæ, opiniones nostro ævo non vulgares apparebant: unde abhorrebat animus inter tanti viri opera id genus opusculi annumerare; qui tam laute, eleganter, & dilucide suis in aliis scriptis eloquitur: verum propius verba cum dispexissem, sensum observassem, expendissemque æqua lance sententias, non has singulares aut aliena a cæterorum Theologorum, immo vero in easdem cum suppares, tum medios quotquot revolvi authores pedibus ire animadverti, quemadmodum suo loco assertum est. Haud inficior tamen quibusdam in locis sensum abstrusum, neque facili negotio posse explicari; quod amanuensium vitio, atque inscitiæ vertendum, cætera B. Lanfranci scripta percurrentem, qui non perspiciat, arbitror neminem.

Nec mirum, opinor, apud te fuerit, Lector, Magnum Lanfrancum, adeo multiplicis literaturæ, summæque doctrinæ locupletem ab universis propemodum scriptoribus celebratum, paucissima sui ingenii ac peritiæ posteris consignasse monumenta: quippe qui tempus, operam, & studium in erudienda juventute, in diversis auctoribus prælegendis, & Theologia edocenda, confutandaque coram, & scriptis Berengariana hæresi, antequam Archiepiscopatus munere donaretur: post vero in subeundo Primatus onere ponderoso totum seipsum tradidit; atque in dirimendis Ecclesiæ controversiis, & pace promovenda, in corrigendis, & ad unguem elimandis tum libris Sacris, tum etiam Sanctorum Patrum Scriptis, quæ ignorantia Ecclesiasticorum, & Librariorum inscitia adulteraverant, immensos labores & sudores exantlavit. De his fuse in ejus Vita, & Epistolis, atque Observationibus ad utrumque. Haud dissimili ratione complures e Benedictina familia spectatæ doctrinæ viri, diversis Ecclesiæ muniis implicati, multa utique scripta elucubrare nequiverunt. Næ tu, Candide Lector, conatibus nostris fave, votis obsequere; & sic ubi Magni illius Archiepiscopi Commentarium in Psalmos, & Historiam Ecclesiasticam, seu, ut aliis placet, Vitam Guillelmi Conquestoris, delitescere cognoveris, mihi literis significes rogo, obtestorque.

Appendicem subjecimus ad ornanda potissimum Beati Lanfranci opera: in qua prima fronte Chro-

AD LECTOREM.

Chronicon Becceose offendes, quod ad integritatem operis ideo conserre putavi, quia Beatus iste Archiepiscopus una eum B. Herluino ejusdem cœnobii extructor fuit; in eoque optima disciplinæ monasticæ fundamenta jecit; primus inibi schnlas aperuit, discipulos singulari scientia, & dnctrina eatenus imbuit, quo ad supremas Ecclesiæ dignitates evecti, universum nrbem Ecclesiasticum suo splendore illustrarent. Et id quidem pluribus post sæculis perseveravit: Testes sunt qui in Beccensi academia pietati ac literis nperam dedere, Alexander 2. Papa: Archiepiscnpi, Anselmus, & Theobaldus Caotuarienses; Guimundus Aversanus; & Guillelmus Rntomagensis: Episcopi, Ivo Carnotensis; Hernostus, & Gundulphus Roffensea; Fulco Belvacensis; Richardus, & Gaufridus Ebroicensea; & Turoldus Bajocensis: Abbates ex quamplurihus, Gilhertus Crispinns Westmonasteriensis; Paulus S. Albani, Lanfraocus Nepos, S. Vandregesili; Michael, & Vincentius Pratellenses; Rogerius, & Gaufridus Gemeticensea; Joannes de Bouleja, & Jnannes Ribaldns Cerasienses; Bernardus, & Robertus cognomento de Monte, S. Michaelis in perieuln maris, sive de Tumba; Rnbertus le Telier S. Ebrulfi, alias Uticensis: unde quidquid in illis virtutis, quidqnid gloriæ, quidquid laude digni est, atque utilitatis, quidquid ex iisdem Ecelesiæ Catholicæ acceSserit, Lanfranco velut Patri, & Magistro referendum asserunt Scriptores universi: quod & satis innuit B. Herluinus, dum sic effusis precibus, & lachrymis, Beatum illum virum a Deo impetravit, & suo monasterio acquisivit, quatenus Cœnobitæ institutis monasticis instrui possent ah eo, iisque perpetuo adhærescerent; produnt id etiam utriusque Vita, & Chronicon Beccense; necnon & scholis Doctnrem Lanfrancum in hoc monasterio præfuisse, atque ad ipsum non secus ac literarum instauratorem, ex universa propemodum Gallia, Anglia, Italia, & Germania alumnns confluxisse. Ex iis, quam feliciter societati religiosæ, quæ pietatem æque ac scientiam excolit, & aeri studin ad eas adipiscendas animum appellit, res succedere soleant, colligere est; inhabitat enim tum Sapientia, qua eum veniunt pariter omnia bona.

Ex codice papyraceo Chronicum istud excerptum est; aden scilicet contaminate exaratum, ut, nisi quanto dici potest labore, ac tædio legi, describique potuerit: mendis scatebat, dictionum contractiones percrebræ & obseuræ, atque ioversa verba inerant plura; quo factum est, uti nobis passim fuerit conjecturis utendum: Certum & sui similem scribendi modum Auctor non habet, sed stylum mutat snbinde, præsertim ad sua usque tempora; (velut inspicienti constabit) multa enim ex BB. Herluini, & Lanfranci, atque Abbatum Beccensium gestis ad verbum emendicata, paucis aliquando rescissis, additisve, expilavit. Consilium erat id Chronici, pingui Minerva, ut ajunt, consarcinatum, & sui sæculi barbarie inquinatum elegantiori stylo concinnare; verum ah hoc proposito amici, viri doctissimi, & antiquitatis amatores removerunt: quod historica veritas, & res ignotæ, nnn ornamenta, non lenocinia verborum, in hisce monumentis desiderarent. Præterea cum auctor ille maxima parte ex cartnphylacio Beccensi recenseat, causa est, cur nihil prorsus immutaverimus. Brevem Chronico Appendicem subjecimus, quo tota cœnobii Beccensis Abbatum series lectori exhiberetur.

Additæ sunt, eorumdem amicorum adhortatione, Beccensium Abbatum quatuor priorum vitæ (consulto B. Anselmi vitam, utpote multoties excusam, prætermisimus) perinde atque illius Chronici commentarius: malui namque integras edere, quam varia fragmenta nhservationibus nostris insuere; sicuti jampridem in suis ad Epistolas B. Anselmi annotationibus præstitit Joannes Picardus S. Quintini Belvacensis Canonicus Regularis, de viris literatis, dum viveret, & post funera, optime meritus.

Vitam S. Augustini Anglorum Apostoli, Primi Cantuariensis Archiepiscopi, & totius Britanniæ Primatis, ex ruinis prædictæ bibliothecæ, & pulvere ereptam publicamus, quandoquidem ea, ad probandum Cantuariensis Ecclesiæ Primatum in Eboracensem, sæpissime foret producenda; scriptam autem ab amanuensi, B. Lanfranco compare, indicant characteres.

Novissime appendici non indignos luce, neque extra rem Tractatus duos de Eucharistiæ Sacramento contra Berengarium, duximus apponendos horum auctores sunt Hugo Lingonensis Episcopus, & Durandus Abbas Troarnensis, ambo Beati Lanfranci Synchroni; qui fortissimi Ecclesiæ Catholicæ milites sub eodem labaro dimicarunt, idem iniere certamen, eundem hostem aggressi sunt, & vicerunt. De Hugone, & Darando Testimonia in fronte eujusque operis præfiximus, vide si lubet: fuerit operæ pretium tantummodo scire locum, qui pag. 341. D. sic incipit: *Unus panis, unum corpus*, *&c.* extare apud Sanctum Bedam in 1. Corinth. 10. minime vero apud D. Augustinum; tametsi quæ sequuntur verba proxime post eundem locum; nimirum ab iis, *Si quis manducaverit ex hoc pane*, *&c.* Tractatu 26. ejusdem Augustini in Joannem, legere est. Hoc nostro qualicumque labore fruere, Christiane Lector, & vale in Domino, cui

Soli Honor & gloria in æternum. Amen.

SYL-

SYLLABUS OPERUM
B. LANFRANCI
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI.

SYLLABUS CAPITUM, & Sectionum Decretorum B. Lanfranci.

BEATI LANFRANCI,
EPISTOLARUM INDUCULUS.

ELEN-

ELENCHUS

Eorum quæ in appendice continentur.

NOI REFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA.

Avendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approbazione del P. F. Paolo Tommaso Manuelli Inquisitore di Venezia nel Libro intitolato: *Beati Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi Opera Omnia, &c. Evulgavit Dommus Lucas Dacherius*, non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concedemo Licenza a *Giuseppe Corona Stampatore* di Venezia che possi essere stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova. Dat. li 4. Decembre 1743.

{ Z. Piero Pasqualigo Ref.
{ Daniel Bragadin Kav. Proc. Ref.
{

Registrato in Libro a Cart. 23. al num. 145.

Michiel Angelo Marino Segr.

VITA

VITA S. LANFRANCI ARCHIEPISCOPI.

Ex pervetusto Codice MS. Beccensis Monasterii.

INCIPIT PROLOGUS IN VITAM

Magni, & Gloriosi LANFRANCI Cantuariensium Archiep.

UONIAM a pluribus quæritur vita Venerabilis LANFRANCI *Dorobernensis Archipræsulis, nec invenitur: volui de eo aliquid scribere pro tenuitate ingenii mei; ne omnino tanti viri memoria silentio deleatur. Opus siquidem, ut mihi videtur, hactenus intermissum; rarus quippe de eo aliquid scripsisse reperitur. Propter quod in vita B. Patris nostri* Herluini [a] *venerabilis Vvestmonasterii Abbas* Gislebertus, *quasi ex occasione inseruit, quantum ad historiam pertinere visum fuit: quæ exinde mutuans, & in hanc narrationem transferens; adjeci quælibet invenire potui: sive quæ a Venerabilibus ac veracibus viris audivi. Hoc autem ideo facere studui, ut (quantum in me fuit) non lateret, qui aliis proponendus ad imitandum foret; sed notus omnibus fieret ad honorem Dei, & utilitatem legentium; atque ut noverint, qui scire volunt, quis vel unde fuerit; quam vivendi institutionem habuerit; quomodo ad religionem, ac deinde ad Abbatiam, & postea ad Archiepiscopatum venerit; seu qualiter de hac luce migraverit. Et de his quidem non omnia quæ dicenda forent audire potui. Nec quisquam mihi succensere debet, quod imperitus sermone & scientia aggredi materiam tam dignam ausus fuerim: quia potius duxi quoquomodo dicerem, quam nullus. Quod si cui rusticitas stili, & incultus sermo displicuerit, & ornatius eadem dicere voluerit, precor ne mutando verba, tollat rei gestæ sententiam; nisi forte aliquid inesse repererit falsitatis.*

Gislebertus auctor vitæ B. Herluini

Auctoris propositum

INCIPIT VITA B. LANFRANCI.

CAPUT I.

Lanfrancus Latinæ linguæ restitutor; & Græce non ignarus.

FUIT quidam vir magnus Italia ortus, [b] quem Latinitas in antiquum scientiæ statum, ab eo restituta tota, supremum debito cum amore & honore, agnoscit Magistrum, nomine Lanfrancus. Ipsa quoque in liberalibus studiis magistra gentium Græcia, discipulos illius libenter audiebat, & admirabatur. Hic Papia civitate oriundus fuit. [c] Parentes illius, ejusdem urbis cives, magni & honorabiles habebantur inter suos concives. Nam, ut fertur, Pater ejus de ordine illorum, qui jura & leges civitatis asservabant, fuit.

Lanfrancus in primæva ætate patre orbatus, cum ei in honorem & dignitatem succedere deberet, relicta civitate, amore discendi, ad studia literarum perrexit. Ubi plurimo tempore demoratus, omni scientia seculari perfecte imbutus, rediit. Deinde patria egressus, & alpes transgressus, in Gallias venit tempore Henrici Regis Francorum, & gloriosi Ducis Normannorum Guillelmi, qui Angliam sibi armis subegit. Et pertransiens Franciam, quam plures magni nominis Scholares secum habens, in Normanniam pervenit; & in Abrincatensi civitate demoratus, per aliquod tempus docuit. Considerans vero scientissimus vir, quod captare

Eruditissimus.

In Abrincensi civitate docuit.

mortalium auram, vanitas est; & quia ad non esse tendunt omnia, præter eum qui fecit universa, qui semper est, & qui ei intendunt; ad obtinendum ejus amorem, animum convertit, & studium. Quod igitur in litteris perfectius invenit salutis consilium, & placendi Deo, arripere statuit: ut relictis omnibus, abdicato etiam sui ipsius jure; illum sequeretur, qui dixit: *Si quis vult post me venire; abneget semetipsum; & tollat crucem suam, & sequatur me.* Et quia quanto magnus fuerat, tanto optabat fieri humilior; locum adire nolebat, ubi litterati, qui eum honori ac reverentiæ haberent.

Matt. 16. 14.

Interea eum ire vellet Rotomagum, iter agebat, inclinata jam die, per silvam ultra fluvium *Rislam*, [d] incidit in latrones; qui cuncta quæ habebat tollentes, ligatis a tergo manibus, & caputio capæ ante oculos admoto, abduxerunt illum de via, & inter condensa saltus fruteta dimiserunt. Talibus angustiis comprehensus, nesciens quid ageret, suum infortunium lamentabatur. Tandem nocturno silentio in se reversus voluit Domino laudes debitas persolvere, & non potuit: quia ad hoc antea non vacaverat. Et conversus ad Dominum: *Domine Deus*, ait, *tantum tempus in discendo expendi, & corpus & animum in studiis litterarum attrivi; & adhuc quomodo te debeam orare, atque laudis officia tibi persolvere non didici. Libera me de hac tribulatione; & ego, te auxiliante, sic vitam meam corrigere, & instituere curabo; ut tibi servire valeam, & sciam.* Surgente aurora, in ipso crepusculo audivit viatores iter carpentes; & cœpit vociferando ab eis auxilium petere. Illi audientes primo expavere; dehine vocem hominis advertentes, ad sonum vocis perrexere, & quis esset, quid haberet indicavit. Tunc eum solventes reduxerunt ad viam. Rogavit sane ut vilius & pauperius cœnobium quod in regione nossent, sibi demonstrarent. Responderunt; vilius & abjectius Monasterium nullum scimus, quam istud quod in proximo ædificat quidam homo Dei; & ostendentes viam discesserunt.

Lanfranc. Rotomagū petit, & incidit in latrones.

Illius vota, & preces.

At ille gressum illuc vertens, Beccum adiit, quo nullum usquam tunc pauperius æstimabatur, vel abjectius cœnobium. Forte tunc Abbas extruendæ furnaci occupatus, ipsemet operabatur manibus suis: & accedens ad eum dixit: *Deus te salvum faciat*. Et Abbas; *Deus te benedicat*, inquit: *es Lombardus?* ait ille, *sum*. Et Abbas, *quid vis? Monachus*, ait, *fieri volo*. Tunc Abbas præcepit cuidam monacho nomine Rogerio, qui in parte opus suum faciebat, [e] ut illi ostenderet librum Regulæ, qua perlecta, respondit omnia Deo se juvante libenter servaturum. Hæc audiens Abbas, & sciens quis esset, & unde, concessit ei quod petebat. At ille per os furni procidens in faciem, osculatus est pedes ejus. Lanfrancus humilitatem animi sermonisque gravitatem in Abbate plurimum veneratus, & amans, [f] monachus ibi efficitur.

Beccū adit.

Mos assumendi in Monachum: ex regula S. Bened. c. 58.

Quo facto [g] Venerabilis Pater Herluinus gaudio repletus est non modico: quia credebat a Deo preces suas esse exauditas. Nam quia sumptuum procurandorum necessitas, illum extra claustrum demorari cogebat, nec erat qui præsideret introrsus, & religionem asservaret: multoties Deum cum exorasset, divina miseratio sibi accommodavit auxilium, sufficiens ad omnia quæ agenda forent suffragium. Videres ergo inter eos pium certamen, Abbas ex grandævo laico nuper in clerum promotus, verebatur sibi subditam tanti doctoris celsitudinem. Ille nullam pro eminenti scientia gerens insolentiam, humillime ad omnia parebat, attendebat, admirabatur & prædicabat quam ipsi in intelligendis scripturis gratiam Deus concesserat; & dicebat. Quando attendo laicum istum, nescio quid dicam, nisi quia *Spiritus ubi vult spirat*. Abbas erga illum debita veneratione, ille erga eum omnimoda contendebat submissione, forma gregi uterque vivendi facti. Unus activæ, alter contemplativæ; Abbas humilis, patientiæ summæ, in cura corporis continentissimus, nullam secularis pompæ curam gerens, legum patriæ scientissimus, præsidium erat suis contra iniquos exactores, ad tractanda causarum secularium negotia, & disponenda exteriora peritissimus, in extruendis vel procurandis necessariis nec prudentior, nec efficacior (salva religione) esse poterat.

Joan 3. 8.

B Herluini laus a virtutibus, scientiis, & in rebus gerendis solertia.

C A P U T II.

AT Doctor ille maximus in claustro omnem operam impendebat quieti & silentio, cordis sui novalia verbi sacri excolens assidua lectione; irrigans ea dulci, quam sæpe obtinebat, lachrimarum compunctione. Nec oblitus quod Deo in nocturna captione promiserat, postquam factus est monachus, in discendis officiis diurnis & nocturnis curam maximam impendere voluit, ut sciret Deo laudis sacrificium persolvere, sicut noverat. Sic per tres annos vixit solitarius, gaudens quod nesciebatur, præter paucos quibus aliquando loquebatur, omnibus ignotus. Rumor ut hoc factum prodidit, longe lateque protulit, & fama viri præclarissima Beccum, & Abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit. [h] Clerici accurrunt, Ducum filii, nominatissimi scholarum magistri latinitatis, laici potentes, & nobiles viri multi, pro ipsius amore multa eidem Ecclesiæ contulerunt. Hic ergo Lanfrancus, qui pro Deo se abdicaverat sibi, *Omni vilitate & extremitate contentus: omni obedientia se submittere curabat majori*. Denique, ut fertur, lectionem non volebat legere in Ecclesia nisi prius eam cantor audisset. Quadam die dum ad mensam legeret, dixit quiddam inter legendum sicut dicere debuit, quod non placuit præsidenti, & aliter dicere jussit; velut si ille dixisset, *docere*, media producta, ut est; & iste eadem media correpta emendasset *docere*, quod non est. Non enim Prior ille litteratus erat. At vir sapiens sciens magis obedientiam Christo deberi quam Donato, dimisit quod bene pronunciaverat, & dixit quod non recte dicere jubebatur. Nam producere brevem, vel longam corripere syllabam, non capitale noverat crimen; verum jubenti ex parte Dei non parere, culpam non levem esse sciebat.

Lanfranci regularis observantia.

Ejus fama volat per orbem.

S. Bened. Reg. cap. 7. Humilitatis exemplum nota dignū.

Obedientia.

Quidam secularis dedit Beccensi Ecclesiæ terram; ad quam missus est Lanfrancus, ut eam servaret & instauraret. Una dierum dum de monasterio ad locum illum regrederetur, detulit catum in panno involutum, post se ad sellam liga-

ligatum; dum iter faceret, quidam adjunxit ſe illi: cumque ſimul pergerent, ſocius viator audivit vocem cati, & cœpit mirari & circumſpicere ubi eſset catus, cujus audiebat vocem; tandem advertit Magiſtrum Lanfrancum, illum poſt ſe ligatum ferre; & ait illi: Domine quid portas? Reſpondit, mures & rati valde nobis ſunt infeſti, & idcirco nunc affero catum, ad comprimendum furorem illorum. Ecce ad quantam humilitatem tantus vir pro Deo ſeſe ſubmittere curavit. Et quia multum ſe humiliavit, Deus illum exaltare in præſenti non diſtulit.

Lanfranco invident haud litterati fratres.

Verum fratres qui jam adunati erant in ipſo loco, non multum litterati, nec admodum religione inſtructi habebantur. Cernens Lanfrancus fratrum inertiam, morum pravitatem, ordinis tranſgreſſionem, contuens aliquos etiam ſibi invidere, qui ſibi metuebant eum præficiendum fore: ignorabat quid ageret, quo ſe transferret. Tædebat eum converſationis inhoneſtæ, inhiabat ardenter ad ſolitariæ dulcedinem vitæ. Simulata igitur ſtomachi infirmitate, Fulcrannum hortolanum rogavit, ut ei quotidie afferret radices quorumdam carduorum, quas ſibi aſserebat afferre ſolutionis remedium. Hoc autem faciebat ut corpus ſuum aſsueſaceret tali edulio, quali vivere diſponebat in eremo. i Cum ergo jam animum & corpus præpararet ad fugam nocturnæ elapſionis; Domno Herluino Abbati nihil de hac re ſuſpicanti, dum in lecto quieſceret, egregiæ indolis Hugo puer, qui nuperrime obierat, in veſte candida apparuit (Filius Baldrici de Savvarvilla, nepos ejuſdem Abbatis) cujus aſpectu in nullo turbatus, amabiliter ſic eum Abbas affatur. *Quid eſt fili? Quomodo te habes?* Et puer alacriter; *Ego me, ait, bone pater, bene habeo: quia per Dei miſericordiam, & tuam interceſſionem, liberatus ſum ab omni tormento. Sed Deus miſit me ad te, ut dicam tibi, quia ſi tibi non proſpexeris, Magiſtrum* Lanfrancum *ad proximum non habebis.* Abbas admiratus, *quomodo*, inquit, *fili?* Puer ad hæc: *quia ſolitariam vitam deſiderat, & de monaſterio egredi deliberat, quoniam mores fratrum & vita ſibi non placent: vide ergo quid facias; quia tibi non expedit ut te deſerat.* His dictis puer diſparuit. Abbas attonitus in his quæ audierat, reliquum noctis in vigiliis & orationibus inſomne peregit. Summo autem mane, k mox ut hora loquendi ſe dedit, Lanfrancum aſcivit, ſeeum ſingulariter ſedere fecit; cor Abbatis intimo dolore concutitur, vox intra fauces primitur, lachrymæ erumpentes dolorem cordis aperiunt. Lanfrancus hoc videns in terram proſternitur; *Cur Abbas ſic ploras?* aperiri ſibi ſuppliciter precatur. Tandem Abbas in hæc verba prorumpit: *Heu mihi, cui tale damnum minatur Deus! Væ mihi qui meum conſilium perdidi, meum adjutorium amiſi. Multoties per magnos gemitus Deum rogavi, uberrimis lachrymis divinæ ſupplicavi miſericordiæ, ut talem mihi virum præſtaret, cujus conſilio & auxilio locum iſtum emendarem; & quæ Deo eſſent placita monachorum uſibus inſtaurarem. Et quando frater* Lanfrance *huc te Deus adduxit, preces humilitatis meæ exauditas credidi. Ego in te onus meum transferre cogitabam: ego te totius oneris mei ſarcinam ſupportare ſperabam. Nunc autem neſcio qua de cauſa hinc diſcedere, me relicto, ſatagis, & ad deſerta pergere cupis.*

Eremiticam vitam optat.

Fugam meditatur.

B. Herluinum de Lanfranci fuga monet monacus defunctus.

Lanfrancus intelligens voluntatem ſuam deſectam, & propoſitum cordis ſui, quod occultum putabat, evidenter propalatum, Abbatis pedibus illico advolvitur, & qualiter ſibi innotuiſsent talia, humiliter ſciſcitatur. Tunc ei Abbas blanda voce viſionem aperuit, & quid ſibi divinitus per puerum revelatum ſit, ſicut ſuperius reteximus, per ordinem explicavit. Lanfrancus mirabilius dictu obſtupefactus, & Dei gratiam in Abbate vehementer admiratus, humi proſtratus per confeſſionem Patri protinus quidquid in voluntate habuerat, corde compunctus expoſuit. Pœnitentiaque accepta, & abſolutione impetrata, ſpopondit ſe nunquam ab ipſo diſceſſurum, ejuſque præceptis per omnia obtemperaturum. Abbas ingentes omnipotenti Deo gratias referens, quam citius potuit, Lanfrancum Priorem conſtituit: & quidquid ditioni monaſterii ſubjacebat, interius & exterius ipſius curæ commiſit. Quos ita unanimes tribuit eſſe divina protectio, ut nulla umquam inter eos orta fuerit diſsenſionis occaſio. Hanc viſionem Lanfrancus nec volens propalare, nec omnino occultare, l indicavit illam cuidam monacho nomine Willelmo, quem ipſe a puero nutrierat, & docuerat, plurimumque amabat: præcipiens ne cui diceret quamdiu ipſe in corpore viveret. Quod ille ſervavit uſque ad ultimam ſenectutem. Poſt mortem vero Lanfranci eum jam nulla prohibitione urgeretur, ſcripſit rem ſicut audierat; & Abbati ac monachis Becci ſcriptam, prout ſupra digeſſimus direxit. Fuit idem Willelmus Abbas Cormelienſis Cœnobii.

Lanfrancus Prior inſtituitur.

Willelmus Abbas Cormelienſis.

CAPUT III.

AD adminiſtranda quoque totius patriæ negotia m ſummus ab ipſo Normannorum Duce Willelmo Conſiliarius aſsumitur. Cujus gratiæ nimiam perturbationem quæ repente irruit, inſperato Deus ſereno lætificavit. Quorundam enim accuſationibus delatorum Dux in eum vehementer amaricatus, mandat ut monaſterio exturbetur, patria diſcedat Lanfrancus. Nec motus animi ſui hac vindicta ſedare valens, mandavit juris monaſterii Villam, quæ Parcus dicitur, flammis excidi. Paretur tam efferæ juſſioni. Eo diſcedente, qui omne gaudium fratribus erat, & conſolatio, dolor altus remanet. Quia melior non habebatur, tripes equus quarto pede inutili, illi tribuitur, & unus famulus. Inſtant itaque fratres orationi, juxta illud Jeremiæ: *Præſtolantes cum ſilentio ſalutare Domini.* Protinus qua ille diſcedebat Duci obvius venienti appropinquans, equo per ſingulos paſſus caput ad terram ſubmittente, Dominum ſalutat, innocentiæ quidem conſcius, ſi locus dicendi daretur, non diffidebat cauſæ. Dux primo vultum avertit, ſed divina agente clementia; mox miſerando reſpexit, & nutu benevolentiæ aditum loquendi concedit. Tunc Lanfrancus decenti joco ait: Tuo juſſu provincia tua diſcedo pedes, hoc inutili occupatus quadrupede: vel ut juſſioni tuæ parere queam, da mihi equum meliorem. Cui Dux ſubridendo; Quis, inquit, ab offenſo judice infecto illati criminis negotio, munera expoſcit? Tandem diſertiſſimus orator petiit audientiam, & Deo ſibi

Lanfrancus ſummus ducis Wil. conſiliarius: a cujus voluntate eſt ab obtrectatoribus alienatus.

Thren. 3. 26.

bi opem subministrante causam exorsus, brevi ad optatum finem peroravit. In amplissimam

In gratiam redit.

gratiam illico receptus, accipit promissum, quod nulla deinceps accusatione subiret purgandi præjudicium. Gratissimi mox succedunt amplexus & oscula. Multo etiam cum augmento restituenda promittuntur quæ Dux nuperrime devastari jusserat. Alacerrime quidam præcurrens nuntiat fratribus illum redire. Commutantur lachrimæ, personat non semel, sed per totum diem ubique corde & ore a cunctis pium *Te Deum laudamus*. Abbas inopinatæ rei fidem adhibere non poterat, propter feritatem quam in Domino sciebat, donec Desideratus advenit. Accumulatur gaudium, quia incensorum fit integra restitutio; terarum quoque eidem Ecclesiæ concessarum, ab eodem Domino obtinetur confirmatio.

Causa calamitatis.

[n] Huius tam improvidæ jussionis causam ajunt; quod idem Lanfrancus contradicebat nuptiis filiæ Comitis Flandriæ, quam ipse sibi Dux copulaverat in matrimonio, quia proxima carnis consanguinitate jungebatur. Unde auctoritate Romani Papæ, tota Neustria fuerat ab officio Christianitatis suspensa & interdicta.

Lanfrancus Berengarii & matrimonii illiciti Ducis, causa, Romam adiit.

Quapropter Lanfrancus iterum Romanum Papam adiit: jam enim antea Romam petierat [o] causa cujusdam clerici nomine Berengarii, qui de Sacramento Altaris, aliter dogmatizabat quam Ecclesia tenet. [p] Dicebat enim panem & vinum post consecrationem, Sacramentum tantum, non autem esse verum Christi Corpus & Sanguinem. Iste clericus Lanfranco quasi familiari suo [pp] litteras miserat errore ipso respersas: eas qui legerunt Lanfrancum talia sentire opinati sunt, & socium erroris diffamaverunt. At tum forte Lanfrancus ad urbem pro-

Leo 8. Papa

fectus erat, pontificante tunc sedem B. Petri [q] Leone octavo. Amici qui infamiam sibi conflatam audierunt, litteras ipsas post eum miserunt Romam; ibique suspicionem de Lanfranco quibusdam pepererunt. Papa Berengarium ad diem vocavit. Verum ille timens venire, distulit; sed responsales pro se duos clericos misit: qui ante Papam venientes, & in causam

Lanfrancus crimen sibi impositum diluit coram summ. Pont.

deficientes, reprobati & capti sunt. Lanfrancus jussus surrexit, pravi rumoris a se maculam abstersit: fidem suam exposuit, expositam plus sacris auctoritatibus, quam argumentis probavit. Quod dixit & probavit, omnibus placuit, nulli displicuit. [r] Hæc eadem in Synodo Vercellensi retecta sunt, & sententia Berengarii audita & reprobata: fides vero Ecclesiæ quam Lanfrancus tenebat, & astruebat, exposita, & concordi omnium assensu confirmata est. Quæ sententia non effugit hujus Leonis Papæ successorem Victorem.

Victoris authoritate convocatum Turonense Concil. contra Berengarium.

[f] Denique in Concilio Turonensi, cui ipsius Victoris interfuere atque præfuere Legati, data est ipsi Berengario optio defendendi partem suam: quam cum defendendam suscipere non auderet, confessus est coram omnibus communem Ecclesiæ fidem; & juravit ab illa hora se ita crediturum, sicut Ecclesia tenet. Quod juramentum transgressus, nihilominus primum dogma in populo spargere non omisit.

Nicolaus 2. Papa.

Quod cum audisset Nicolaus secundus vocavit eum; qui Romam veniens, & causæ suæ diffidens; & patrocinio eorum quos sibi impensis beneficiis conciliaverat, parum confidens; cum non auderet suam defensare sententiam, postulavit Nicolaum secundum ejusque Concilium; quatenus fidem quam illum tenere volebat, verbis sibi exponeret, scripto firmaret. Itaque jubente Papa, fides verbis exposita, & scripta, & omnium assensu confirmata, tradita est Berengario ad legendum. Accepit, legit, [t] & eam se tenere juravit, manuque propria subscripsit. Quo facto gavisus est Papa, & multi alii, de ejus reversione & conversione, qui antea dolebant de ejus aversione. Hujus Sacramenti sacrilegus transgressor, contra præfatam Synodum, contra catholicam veritatem, omniumque Ecclesiasticorum Doctorum fidem, [u] scriptum postea con-

Scriptis Berengarii respondet Lanfranc.

didit. Cui Lanfrancus respondens sub nomine Epistolæ, [x] libellum elegantem composuit, catholica veritate subnixum, & sanctorum Patrum undique auctoritatibus corroboratum; in quo inveniuntur ista quæ diximus. His enim gestis Lanfrancus interfuit; qui causa hujus litis Romam venerat; & ut ageret pro Duce Normanorum & uxore ejus apud Apostolicum, pro qua re, sicut diximus, illuc perrrexerat. Igitur locutus cum Papa Nicolao ostendit quia ejus sententia illos tantum gravabat, qui eos nec conjunxerant, nec separare poterant: nam

Duo monasteria construere jubetur Dux Guillelmus, quod & fecit Cadomi.

Dux puellam, quam acceperat, nullo pacto dimittere vellet. Hoc audiens & verum esse advertens summus Pontifex, dispensatione habita conjugium concessit: eo tamen modo quatenus Dux, & uxor ejus, duo monasteria construerent; in quibus singulas congregationes virorum, ac mulierum coadunarent; qui ibi sub norma sanctæ religionis [f] die, noctuque Deo deservirent, & pro salute eorum supplicarent. Paruit Dux Apostolicæ dispensationi, & ædificaverunt duo monasteria in prædio, [y] quod antiquitas Cadomum nuncupabat. [yy] Dux unum monachorum in nomine S. Stephani Protomartyris: & uxor ejus [A] alterum sanctimonialium in nomine & honore S. Trinitatis; quibus tantum de rebus & reditibus suis contulerunt, quantum sufficeret ibidem habitantibus & ad victum & vestitum.

C A P U T IV.

PEr idem tempus crescente Beccensi congregatione, in eo loco contigit illud dictum a Domino per Isaiam Prophetam. *Angustus mihi est locus; fac spatium ut inhabitem*. Cap. 49. 20.

Spatiositas enim domorum parva, multitudinem adunatam fratrum jam capere non valebat. Sed situs loci incolumitati degentium contrarius existebat. Itaque Venerabilis Lanfrancus sanctum Patrem Herluinum, de majoris monasterii ædificatione compellare cœpit. Tanti operis solam commonitionem ille expavit, ætatis jam deficientia viribus plurimum diffidens, confortari, adhortari, ac sæpe id ipsum ingerere, qui cœperat non omittebat, dicens locum aquosum non esse aptum habitationi monachorum. Abbate nullatenus acquiescente, fertur dixisse Lanfrancus quibusdam nobilibus viris, cum quibus loquebatur: Domnus Abbas consumit tempus,

B. Lanfranci Prophetia.

& laborem suum in hoc aquoso loco, nec vult mihi credere, ut desinat ab isto opere, & incipiat aliud opus in saniori loco: Deus omnipotens det illi tale impedimentum, quatenus me

me audiat, atque in tam incompetenti loco operam suam expendere desistat. Nec multo post presbyterii pars dextera corruit, in qua oratorium erat, & altare S. Benedicti. Anxiati super hoc, & multum conturbato Abbati, suus in omni sua desolatione consolator accessit, obsecrans ut vel ouuc acquiescens, majora inchoaret ædificia. Tandem victus spem in Deo certissimam gerens, & plurimum in consiliarii sui ope confidens, cujus opera sibi bona omnia proveniebant, in salubriori multum & convenientiori loco nova inchoavit, monasterium & officinas, opus pergrande; quod non res propriæ, quæ adhuc erant permodicæ, sed fides in Deum firma, & spes certa, universa conferendo accumulavit. Lanfrancus quoque licentia Abbatis sui [a] iterum scholam tenuit, & ea quæ a scholasticis accipiebat Abbati conferebat, Abbas operariis dabat. Post triennii completionem, sola necdum completa basilica, Venerabilis Lanfrancus cœpti operis institutor, tam Ducis Normaniæ quam primatum supplicatione Cœnobio Cadomensi, quod Dux hortatu Papæ Nicolai ædificaverat, Abbas præficitur. Qui de monasterio Becci ad hoc opus exiens, unum duxit secum, qui nuper habitum susceperat, sed professionem nondum fecerat nomine Radulphum; qui postea in loco fecit professionem; & procedente tempore, ejusdem Ecclesiæ Cadomensis prior extitit; ad ultimum Abbas de Bello obiit. In adventu Lanfranci mox ad ipsum locum venire ad conversionem cœperunt nobiles viri, & optimi clerici, inter quos fuit egregius & venerabilis Willelmus Rabodi filius qui post Lanfrancum Cadomensi Ecclesiæ præfuit, & postea Rothomagensis Archiepiscopus extitit. Iste Willelmus cum habitum religionis Cadomi suscepisset, missus est Beccum, ut ordinem ibi addisceret: quia novella plantatio ipsius loci nondum poterat alios perfecte instruere. Iste vir generosis natalibus ortus, simplex, bonis moribus ornatus, religiosus: cum aliquantum temporis ibi * prius claustralis, post Abbas transegisset; inde assumptus, [a] consecratus est Archiepiscopus Rothomagensis: in quo loco perlongum tempus vixit, & in bona senectute diem ultimum clausit. In illo Cadomensi cœnobio tempore Lanfranci, & eorum qui sæculo relinquentes monasticam vitam sub eo arripuerunt; cœpit religio magna quæ perdurat usque hodie.

Scholas instituit.

Fit Abbas Cadomensis

Willelmus Abbas Cadom. dein Archiepiscopus Rotomag.

F. * Prior.

Interea Dux Normanorum Willelmus hæreditarium sibi regnum Angliæ pervadens, ad quæ voluit jura disposuit. Deinde ad meliorandum Ecclesiæ statum, animum intendit. Igitur Alexandri universalis Ecclesiæ summi Pontificis viri vita & scientia excellentissimi consulto, & rogatu; omnium quoque Anglici & Normanni imperii magnatum libentissimo assensu, Rex Willelmus quod potissimum solumque acceptabat consilium, doctorem supra memoratum, Lanfrancum scilicet, ad hoc elegit negotium suscipiendum.

Alexander Papa.

CAPUT V.

Compendio repetit auctor quæ præfatus est.

Libet nunc quasi ab alio exordio seriem nostræ narrationis dirigere, & quædam omissa inserere, & sic cuncta de eodem Lanfranco, prout poterimus prosequi. Hic igitur homo religione, sapientia omni ævo memorabilis; nobili ortus parentela, ab annis puerilibus eruditus est in scholis liberalium artium, & legum sæcularium ad suæ morem patriæ. Adolescens orator veteranos adversantes in actionibus causarum frequenter revicit, torrente facundiæ accurate dicendo. [b] In ipsa ætate sententias depromere sapuit, quas gratanter Jurisperiti aut Judices vel prætores civitatis acceptabant. Meminit horum Papia. At cum in exilio philosopharetur accendit animum ejus divinus ignis, & illuxit cordi ejus amor veræ sapientiæ. Animadvertebat enim quod mundi hujus prosperitas, & gloria, vanitas est. Repentino itaque animi motu se abnegans, mundoque renuncians sumpsit Becci habitum religionis, & regulariter vivere cœpit.

Nobilis Lanfrancus.

Jurisperitus, & orator.

Studiosus fuit idem cœnobita, verbi gladio perimere sectas, si quas advertisset catholicam lædere fidem. Idem quoque optimus plenitudine charitatis, resuscitare satagebat per fidei rectitudinem, in hæresi mortuos. Sapientes & religiosi Pontifices metropolitani, nec non & Abbates, & tremuerunt sapientiam Lanfranci, atque religiositatem, & auctoritatem ejus; & correctioni se subdi gavisi sunt. Ipsum quoque Ecclesiæ plures Pontificem vel Abbatem sibi incredibili desiderio petierunt. [c] Roma caput orbis sollicitavit eum epistolis, precatu conata eum retinere & vi. Quippe cognoverant eum peritissimum honesta quælibet, & eorum contraria secernere, diligentissimum, cnique sua retribuere perpendiculo rationabilitatis, promptissimum ardua duraque suscipere, ac perpeti causa veri boni. Cognoverant etiam hanc ejus vitam, quæ merito dicatur quædam directissima atque tutissima ad perennis vitæ portum via. Ille vero nimis altum sibi duxit aliis præesse, infimam extremitatem corde & affectu non deferens. Gloriosus Dux Normanorum Willelmus hunc præcordiali colebat familiaritate. Quapropter cœnobio Cadomensi illum præfecit invitum. Ea tempestate civitas Rothomaga viduata est sancto ac venerabili Archipræsule Maurilio: tunc clerus omnis, & populus congregati, volebant substituendum eligere Lanfrancum: verum toto conamine ille tale onus devitabat subire; humiliter magis cupiens subesse quam præesse. Nam Abbatiam Cadomensem quam invitus susceperat, libenter dimisisset, si extra animæ læsionem gravem facere valuisset. Quod rex advertens [d] providit subrogare Joannem quem Abricatensium constituerat Pontificem: sed ut hoc canonice fieret, licentiam petendi gratia Romam direxit eumdem Abbatem Cadomensem Lanfrancum: qui onus hujusce legationis alacriter perferens sicut Ecclesiis cupiebat esse consultum a Papa Alexandro impetravit; sacrum quoque pallium, tum licentia hujus promotionis, deportavit: unde & ipsi toti Neustriæ gaudium fuit.

Prudentia præditus singulari.

Rothomagensem Archiepiscopatum recusat.

Quarto ivit Romam.

CAPUT VI.

Post hæc venerunt ad Regem in Angliam tres legati simul, Ermenfredus Sedunorum Episcopus, & duo clerici Cardinales missi ad petitionem ipsius a Papa Alexandro, qui eum

in Pascha coronam regni capiti ejus imponentes, in regem Anglicum confirmaverunt. e Congregata est ergo Synodus magna * Windreforis; in qua præsidente rege, ab ipsis legatis dejecti sunt quidam Episcopi indigni Episcopatu, propter vitam criminosam, & inscitiam curæ pastoralis. Inter quos f deposuerunt Stigandum cum anathemate reprobatum, multis criminibus coinquinatum; qui cum duobus Episcopis infanda ambitione Cantuariensem Archiepiscopatum invaserat. Substitutis itaque in locum dejectorum idoneis rectoribus, remansit vacua Dorobernensis cathedra, in qua pretiosus Christi confessor Augustinus omnibus præfuit Britanniæ Episcopis. Cogitanti vero Regi de hac re, & proceres regni consulenti; convenientissimo fine, in Lanfranco quievit: quatinus uberrimum luminare in hac arce elatum, nebulas undique pravitatum, & caligines dilueret, saluberrimo fulgore cuncta honestans. Quapropter misit prædictos legatos in Normanniam ad hoc opus perficiendum. Cum igitur Sedunensis Episcopus invitaret eum ad regimen pontificale, denuntians in Concilio Episcoporum & Abbatum Normanniæ petitionem Regis simulque voluntatem suam, & reliquorum Sedis Apostolicæ Legatorum, & quasi præceptorum super hac Prælatione, sancta ira, sancta tristitia sic perturbatum fuisse compererunt, ut omnino contradicturum putarent, inducias ad deliberandum petentem. Perspectum namque vel indubitatum tenebat, simul ire non posse negotium Archipræsulis, & otium monachi. Ad hoc sui provectum solito despiciebat, atque extimescebat onerosissimum gubernaculum. Precatur Regina cum filio, iubet Abbas Herluinus licet invitus, cui tamquam Christo obedire solitus erat. Hortantur etiam studiose ad hoc collecti majores. Nam hanc urgentem undique violentiam dictaverat mandatum Regis, scientia obstinationem dilectissimi sibi Patris, cum ad altiora invitaretur. Non abnuit ille præcipiti sententia, ut omne factum ac dictum ejus discretionis norma dirigebat. Obedientiam offendere cavet, simul & tantos qui rogant, favent, hortantur. Mœstus ergo trans mare excusatum se vadit, sperans jocunditatem in reversione. Non enim æstimare potuit vir singularis forma perfectæ humilitatis, invitum se ad Archiepiscopatum trahi. Cæterum divinæ dispositioni quo consilio resisti poterit? Rex cum gaudio atque cum digna reverentia recepit christianæ religionis adjutorem; devicit reluctantem, excusationem pulchre pugnans humilitate & majestate. Advocantur hilari festivoque jussu Cantuariensis Ecclesiæ primores, & multa dignitas regni Ecclesiastica & secularis.

Hunc igitur Rex intima semper coluit familiaritate; tum pro eminenti sæcularium ac divinarum litterarum peritia, tum pro monachici ordinis singulari observantia; impendens ei reverentiam & gloriam; venerans ut patrem, verens ut præceptorem, diligens ut filium vel fratrem. Illi consulta animæ suæ, illi speculam quandam, unde ordinibus ecclesiasticis regula vivendi per omnem Normanniam & Angliam prospiceretur, commisit.

Si quis vero admirans quærit cur tantus vir, tantopere voluit declinare officium Episcopale, vel quare Abbas invitus hoc ei præcipiebat. Primum de Abbate noverit; quod nequaquam invidendo ejus promotioni hoc faciebat, quippe cum ejus & honorem, & exaltationem præ cæteris affectaret. Præcipiebat ergo illi, quia voluntati Dei, & sanctæ Ecclesiæ electioni eum vocanti, contradicere non audebat. Invitus autem jubebat, quoniam ægerrime ferebat tanti ac tam dulcissimi amici carere consortio, qui cœnobium Becci nuperrime inceptum, situ & paupertate horrendum elegit, quod prudentia illius vigilantissimaque cura locupletavit, & in statum provexit pulcherrimi ordinis, dum regeret Collegium * fraternum severa ac miti disciplina, sanctum etiam Abbatem humili & utili consilio. Etenim cum in gloriam propriæ tantum mortificationi operam idem Lanfrancus desideraret, cum adhuc Becci esset, deprehendit eum atque publicavit cogitationum inspector Deus, ut lucerna esse colligens in vallem, diffunderetur per excelsa. Effulsit eo magistro, obedientiæ coactu, Philosophicarum ac divinarum litterarum Bibliotheca, nodos quæstionum in utraque solvere potentissimo. Fidem scriptis merear nullam, nisi quæ scribo Europæ latitudo afferat. Neque sileri puto de eisdem in Affrica vel Asia. Ipse vero Lanfrancus idcirco Pontificale onus subterfugere gestiebat; quia sapientia plenus prævidebat, quod otium monachilis ordinis, inter occupationum Episcopalium frequentissimos tumultus nequaquam ex integro haberi potest. g Terreat exemplum istud damnatos cum Simone Mago, zelo Principis Apostolorum: hinc intelligant perditissimi amentiam suam: muneribus emunt ineptissimi, quod secundum Deum oblatum tremit talis: pecunias offerunt, majores promittunt, nunc per se; nunc per amicos, quibus dignitatum culmina, si ad hujusmodi honorem pervenire poterint, repromittunt.

Victus igitur Lanfrancus Cadomensis Abbas tam Dei voluntate, quam circa se intelligebat, quam etiam Apostolica auctoritate, & Domni Herluini præceptione, & optimatum Normanniæ assensu. Ita multiplici ratione in Angliam traducitur; &, quæ Insularum transmarinarum primatum obtinet, Cantuariensis Ecclesiæ suscepit præsulatum. Qui tanto honore sublimatus, multarum amplitudine terrarum ditatus, auro argentoque locupletatus; non immemor divini illius mandati: *Honora Patrem & Matrem* omnimodis benignus & liberalis extitit circa patrem suum spiritualem Herluinum Abbatem, & matrem Ecclesiam Beccensem: cujus ad eas partes transmigratio, paucos ante dies quam inde allegatio veniret; venerabili Herluino Abbati, per visum ostensa est hoc modo. Videbat quod in virgulto suo * arborem malum habebat cujus ramorum spatiositas multa erat, & magna fructuum ubertas; pomorum quoque species delectabilis, & sapor optimus. Hanc Rex prædictus ab Abbate poscebat, volens eam ad quoddam suum virgultum transferre reluctante Abbate, & quod ea sola sustentaretur, opponente: quia dominus erat evicit, & arborem asportavit. Verum radices penitus avelli non potuerunt; ex quibus pullulantes virgulæ, confestim in arbores magnas excreverunt. Post parvum denique sub eo visu intervallum memoratus Rex,

Marginal notes: al. * Vvindreford. — Stigandus depositus. — Archiepiscopatam Cantuariensem abnuit B. Lanfrancus. — Quanti eum Rex habet. — al. * fratrum — Bibliothecam instruxit. — Cur Archiepiscopatus refugerit onus. — Tandem præbet assensum, & fit Archiepiscopus. — Exod. 20. 12. — B. Herluini visio. — al. * arbor.

Rex, de arboris ipsius nimia fructificatione coram illo gaudebat; & ille se ex ea lætissimas habere propagines adgaudendo respondebat; invitabatur a Rege, ut ipsum translatæ arboris incrementum iret videre, sed nescio quæ causa impediebat ne iret. Hæc omnia sicut visio digessit, rerum eventus explicuit præterquam quod vere ivit & quod audierat vidit. Virgultum Abbatis erat Beccensis Ecclesia, cujus arbor maxima, ille doctor non solum eam, verum alias omnes per patriam suo exemplo & doctrina sustentabat Ecclesias. Qui ob religionis sacræ institutionem tradendam Anglis, a prædicto Rege per Abbatem suum, cui soli tamquam Deo parebat, ad transmarina migrare postulatus; multum invitus salva obedientia, atque ab invito Abbate jussus, paruit. Unde scribens Papæ Alexandro, post salutationem ait: Cum de Beccensi congregatione, &c. *

* Cætera continet Epistola 2.

His verbis adverti potest quam invitus Pastoralem curam susceperat: & quam libenter eam dimisisset, si concedere Papa voluisset. Nam timebat suum defectum, nec adhuc ad votum cernebat in sibi commissis profectum. [h] Verum ejus inibi quantus postea extiterit fructus; latissime attestatur innovatus usquequaque institutionis Ecclesiasticæ status. [i] Cœnobialis ordo, qui omnino ad laicalem prolapsus fuerat dissolutionem, ad probatissimorum reformatur disciplinam Monasteriorum. Clerici sub canonicali coercentur regula. Populus rituum barbarorum interdicta vanitate, ad rectam credendi atque vivendi formam eruditur.

Ecclesiæ Anglicanæ status.

CAPUT VII.

HAnc fructuum Deo suavissimorum fragrantiam, cujus ex odore domus Dei per orbem impleta est, quam & ipse Abbas absens jocundissime senserat; postea præsens quanto vicinius, tanto jocundius sensit, profectus ad eum in Angliam. Cumque ad Archiepiscopum pervenisset, quæ tunc inter eos summittendi sese ad invicem pia contentio? Summus Antistes, & in Ecclesiis transmarinis vices Apostolicas gerens, submittebat se suo quondam Abbati, ut alius quivis monachus: secundus ubique ab eo ubi ad missarum solemnia residendo, & manum illius, cum aliquid ab eo accipiebat, nisi raptim ille retraxisset, osculando. Illi sedes eminentior; ac imperandi jus omne tribuebatur. Donabat famulorum delinquentium reatus, ac cætera in domo pro velle faciebat. Domini nomen alius, ille auctoritatem, gerebat. Quanto curia sua frequentior, quanto utriusque ordinis personarum totius regni excellentium conventus fiebat numerosior; tanto majori coram omnibus illum Archiepiscopus præferebat obsequio. Multum mirabantur universi, maxime Angli, Archiepiscopum Cantuariensem sic summitti ulli mortalium. Abbas vero quam debebat dignitati tantæ summissionem conabatur exsolvere; sed nullatenus permittebatur. Ecce quid in hac vita servientibus sibi opulentissima Dei manus retribuit. Qui pauperiem Christi assumens [k] olim contemptui ab universis & derisui habebatur; habet nunc qui morem sibi gerat primatem totius regni Angliæ, cum omnibus sibi commissis Pontificem. Eamdem benignitatis Dei vicem & ille acceperat qui abnegans semetipsum sibi, qui olim pro Deo libertatem sui tradiderat, videt nunc ad vestigia sua advolvi, ut non dicam consulares multos, immo & maximum totum sibi accline regnum.

B. Herluinus Angliam profectus quam honorifice ab Archiepiscopo exceptus est.

De radicibus illius magnæ arboris, quæ in horto suo remanserant, ut per somnium suum viderat; vidit postea prædicandus vir Herluinus pullulantes quasdam virgulas in arbores magnas excrevisse, multos videlicet ad magna bonorum operum incrementa, per illius institutionem accessisse. Arbor fructibus optima fuit Venerabilis Anselmus Ecclesiæ Augustensis Clericus, qui Lanfrancum ad monachatum subsecutus, post eum Prior, post Abbatem Herluinum Abbas Becci, dein Archiepiscopus Cantuariensis post eumdem Lanfrancum fuit: de quo cuncta majora fuerunt, quam nostra oratione referri queant. Arbores fructuum bonorum jocunditate delectabiles fuerunt [l] Abbas Westmonasteriensis Gilbertus Crispinus; [m] Abbas Corneliensis Willelmus; [n] Henricus Ecclesiæ Cantuariensis Decanus; [o] Hernostus Roffensis Ecclesiæ Episcopus; & qui ei ad idem officium successit ibidem, [p] vit morum sanctitate admodum Reverendus Gundulfus. [q] Hi juvante Dei gratia in Beccensi Ecclesia a Magistro Lanfranco edocti, & a sancto Patre Herluino in sancta religione instructi; in Ecclesiis aliis postea honorabiles Patres sunt instituti.

B. Herluini & Lanfranci discipuli.

CAPUT VIII.

NOva necdum sacrata erat Ecclesia Becci, quam ab ipso cujus eam consilio inchoavit, & auxilio consummavit, expectabat consecrari. Instanter hoc a Deo exposcens, cujus petitioni, qui ad cætera sibi benignus extiterat Deus, optatum concessit effectum, adimplens per omnia super hac re illius desiderium. Interea paratis omnibus quæ necessaria erant usibus habitantium, post refectionem, vigilia omnium Sanctorum, fratres relinquentes veterem habitationem, ordinata Processione, canentes Responsorium, *O Beata Trinitas*, venerunt in novam Ecclesiam, intrantes novas ædes deinceps habitaturi, ibique festivitatem Omnium Sanctorum, cum gaudio & alacritate omnium, celebraverunt. In crastinum dum Missa cantaretur sanctus Pater collectam multitudinem pauperum, in novas officinas jussit induci, & abundantissime cibo & potu refici. Quarto deinde anno dedicata est Ecclesia cum magna gloria, & a quo Pater desiderabat. Nam pro quibusdam negotiis tam secularibus, quam Ecclesiasticis gentium transmarinarum sæpe memoratus Pontifex summus Lanfrancus ad curiam eminentissimi Regis Anglorum Willelmi, in Normannia tunc commorantis, veniens primo accessit ad ipsum monasterium; & qua non potuit majori decentia, a fratribus est susceptus: ipse qua non potuit majori humilitate, cum eis se habuit; juxta quod scriptum est: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus*. (Est autem Beccense monasterium inter duos montes situm, super rivum qui Beccus dicitur, a quo & nomen accepit.) Cum ergo venisset ad descensum montis qui ipsi cœnobio eminet, [r] fertur annulum de digito extraxisse; nec postea quamdiu Becci mo-

Pauperes recreat B. Herluinus.

Eccli. 3. 20.

moratus est, nisi ad Missarum solemnia, resumpsisse. Ad Abbatis jam senio incurvati osculum accedens tam magnus Antistes ad pedes ejus advolvi conatus est: verum illo econtra ad ipsum consnte, longo * utrique luctamine, dum alterum sustentat, neuter explevit quod satagebat. Post multos diuque optatos amplexus, cum fratribus in claustro sedit Archiepiscopus, ut quivis alius ipsorum; juvenes, senes, atque infantes, unumquemque singillatim compellans, & justa uniuscujusque qualitatem debita confortatione adhortans. Quis enarrare sufficienter queat quantam humilitatem & benignitatem omnibus condescendendo exhibebat? Ad mensam dextrorsum & sinistrorsum fratres cum Archiepiscopo sedere ac communi calice, & scutella una cum eo coguntur sumere cibum. Nec sola ædificatione solatis fratribus impendit, sed tanto hospite digna hospitium locavit munificentia, ut ex reliquiis festive geminari potuerint ostvæ. In Ecclesiis cathedram Episcopalem sibi præparari noluit, sed in sedem Prioris intravit; dicens se adhuc Priorem esse, & no dum dimisisse Prioratum. Compellatus ab universis de consecratione ejusdem Ecclesiæ paratus eorum morem gerere voluntati, ad curiam profecturus inducias petiit donec inde sciret voluntatem Regis. Dein fratrum votis commendatus, ad Regem pervenit, locutus cum eo, * unde rogatus diu cessetat, diem dedicationis accepit, & confestim remisit non solum qui diceret, verum & unde fieret.

Pia humilitatis exer. it.o.

al. * utrique

al. * Inde.

Igitur decimo Kalendas Novembris anno ab Incarnatione Domini M. LXXVII. sanctæ omni Ecclesiæ venerandus, gentium transmarinarum Primas, & Pontifex summus Lanfrancus advenit, consecrando consummaturus Ecclesiam, quam inspirante Deo inchoavit; & in cujus fundamentis extruendis lapidem secundum ipse manu sua imposuit. Convenerunt universi Normanniæ Episcopi, Abbates, & alii quique religiosi viri affuerunt, & proceres regni. Rex & Regina aliis intenti non affuerunt; sed largitatis suæ beneficia miserunt. Agitur dedicatio lætissimis solemnitate, & solemni omnium alacritate: alacritati hominum aer ipse purissimus diesque lucidissimus arridebat. Languor qui per octo ante dies Patrem ipsum monasterii tenuerat, tunc eum dimisit, & Deo miserante ad diem plenissime convaluit. Finitur majori quam cœpta fuerat jocunditate solemnitas.

Beccensis Ecclesia a B. Lanfranco consecratur an. 1077.

Tertio die sæculis memorandus jam sæpe fatus Cantuariorum Archiepiscopus, ab universis fratribus eundi missionem poposcit. Quis tantum tantæ inter eos benignitatis virum recedentem siccis oculis aspicere potuit? Omnes erupere in lachrimas. Parvuli non valebant consolari. Consilio maturavit discessum quatenus a fletu se continerent, vel post ejus discessum. Venerabilis Herluinus eum supra omnes mortales amans, & ab eo amatus, per duo milliaria discedentem prosecutus est amicum, ad suos visus nunquam in hac vita ulterius rediturum. Nam ante diei ipsius dedicationis annuam revolutionem, diem clausit extremum: quæ cordis amaritudo! quis fletus in ipso ultimo vale, & ultimo ab invicem discessu!

B. Herluini obitus.

CAPUT IX.

His præoccupando ita præmissis, ad ordinem nunc revertamur. Post translationem in Angliam Lanfrancus non oblitus propter quod venerat, totam intentionem suam ad mores bonorum corrigendos, & componendum Ecclesiæ statum convertit. Et prius ipsam regni matrem Ecclesiam Dorobernensem renovare studuit. Et quia ante aliquot annos, igne combusta fuerat, a fundamentis illam reædificare studuit, grande opus & spatiosum. Officinas quoque usibus monachorum necessarias ædificavit. Et quod mirum admodum sit, de Cadomo ubi Abbas extitit velivolis navibus per mare transvehi faciebat quadros lapides ad ædificandum. Domos quoque ad habitandum sibi construxit prope Ecclesiam. Quæ omnia ædificia muro magno & alto cinxit. Dispositis sufficienter quæ ad regularem victum & vestitum sunt necessaria; Ecclesiam ipsam pretiosis atque multis ditavit ornamentis.

Ecclesiam Dorobernensem & officinas ędificat.

Dignitates vero Cantuariensis Ecclesiæ, quæ vetustate vel negligentia deciderant, sive imminutæ fuerant, renovando reformavit. Terras multas quæ ablatæ fuerant, in jus Ecclesiæ revocavit, & viginti quinque maneria Ecclesiæ restituit. Xenodochia vel Ptochotrophia duo extra civitatem ædificavit, unum ad aquilonem, alterum ad occasum, cum omnibus necessariis: quibus de suo annuos reditus, quantum satis visum est, delegavit. In maneriis suis instituit prebendas dandas pauperibus per annum. In pluribus ipsorum maneriis construxit lapideas domos sibi ad habitandum.

Restaurat omnia.

Ad sublevandam miseriem pauperum ab inte. gra Xenodochia duo efficit.

Odo Bajocensis Episcopus, frater Willelmi Regis, erat Comes Cantiæ eo tempore quo Lanfrancus ad Archiepiscopatum venit. Hic multis gravaminibus atterebat homines illius Provinciæ, & simul homines Dorobernensis Ecclesiæ: cui Lanfrancus in faciem restitit, & coram omnibus testimonio antiquorum Anglorum, qui periti erant legum patriæ t deratiocinatus est libertatem terræ suæ, & liberavit homines suos a malis consuetudinibus quas Odo volebat illis imponere. Adhuc plures supersunt, u qui & locum placiti, & nomen loci norunt, a & modum finemque litis, quo contentio terminata est, referunt.

Quid de Clericis villarum suarum Cicestrensi Episcopo scripsit, subter annecti dignum duximus.

Lanfrancus gratia Dei, &c. *

* Est Epist. 40.

CAPUT X.

Euntem illum ad Archiepiscopatum multi secuti sunt, e quibus plures retinuit; quos honoribus, & terris ditavit, sicuti posteri eorum testantur manentes usque ad præsens. Sed ut retro redeam, primo adventu ejus in Angliam, auctoritate summi Pontificis Alexandri, & gloriosi Regis Willelmi, convocavit Episcopos & Principes terræ, clerum & populum ad renovanda Decreta & instituta Sanctorum Patrum de Synodis celebrandis, de consuetudinibus Ecclesiasticis. In hoc conventu ostensum est contra Thomam electum, qui hoc contradicebat, quod Eboracensis Archiepiscopus debet esse

Synodus Provincialis.

esse Cantuariensi subditus Antistiti: quod quomodo actum sit, plenius qui voluerit scire, ex his quæ subjecta sunt, nosse poterit.

Verba B. Lanfranci. an. 1070.

y Anno ab Incarnatione Domini M. LXX. Intravit Anglicam terram Lanfrancus Cadomensis cœnobii Abbas, monentibus atque præcipientibus Willelmo glorioso Anglorum Rege, & felicia memoriæ Alexandro totius sanctæ Ecclesiæ summo Pontifice. Is post paucos sui introitus dies Dorobernensem Ecclesiam regendam suscepit: consecratus est autem IV. Kalendas Septembris, in sede metropoli a Suffraganeis ipsius sedis, Willelmo Londoniensi Episcopo; Walchelino Wentano, Remigio Dorcensi, sive Lincoliensi, Sivvardo Roffensi, Hersasto Helmeanensi, sive Thesfordensi; Stigando * Selengensi; Hermanno * Siraburnensi; Gisone Vellensi. Cæteri qui absentes fuerunt, causas suæ absentiæ, tam legatis, quam litteris, ostenderunt. Ipso anno Thomas Eboracensis Ecclesiæ electus Antistes Cantuarberiam ex prisca consuetudine ab eo sacrandus advenit: a quo cum Lanfrancus scriptam de obedientia sua, cum adjectione jurisjurandi professionem, custodito antecessorum more, exposceret; respondit Thomas nunquam se id facturum, nisi prius scriptas de hac re auctoritates legeret; nisi testes hujus antiquitatis assertores cerneret; postremo nisi congruas super hac re rationes audiret, quibus id juste & rationabiliter, sine suæ Ecclesiæ præjudicio facere deberet. Hoc autem ignorantia magis, quam spiritus elati pertinacia, agebat. Novus enim homo, & Anglicæ consuetudinis penitus expers, verbis adulatorum plus æquo & bono fidem exhibebat. Lanfrancus tamen in præsentia paucorum Episcoporum, qui ad eum pro hac consecratione venerant, quod postulavit, ostendit. At ille aspernatus omnia, non sacratus abscessit. Quod Rex audiens graviter accepit, existimans Lanfrancum injusta petere, & scientia litterarum magis, quam ratione & veritate confidere, quamvis nec ipsi Thomæ deesset scripturarum peritia, multo ingenio, multo studio comparata. Paucorum dierum spatio avoluto, Lanfrancus ad curiam venit, a Rege audientiam postulavit, redditis rationibus, ejus animum mitigavit, transmarinis, qui aderant, suæ parti justitiam adesse suasit, & persuasit. Angli enim qui rem noverant, assertionibus ejus per omnia constantissime testimonium perhibebant. Itaque regio edicto, communique omnium Decreto statutum est, ad præsens debere Thomam ad matrem totius regni Ecclesiam redire, professionem scribere, scriptam legere, lectam inter examinandum, in præsentia Episcoporum, more Ecclesiastico, Lanfranco porrigere; in qua præceptis quidem ejus in omnibus, quæ ad Christianæ religionis cultum pertinent, se obtemperaturum absolute nulla interposita conditione, promitteret; successoribus vero ejus non ita, nisi prius vel coram, vel in Episcopali Concilio, competens ei ratio redderetur, qua antecessores suos Dorobernensis Ecclesiæ primatibus, id fecisse, & facere debuisse, evidentissime ostenderetur. Igitur rediit, quæ jussa sunt implevit, sacratus abscessit. Non post multos dies Lanfrancus ab universis regni Anglici Episcopis, qui diversis temporibus, diversis in locis, ab aliis Archiepiscopis, vel a Papa, tempore Stigandi, sacrati sunt; professionem petiit & accepit.

* al. Selesiensi.

* al. Schireburnensi.

Jurisjurandi professionem non vult Thom. ante consecrationem emittere.

Thomas literarum peritus.

CAPUT XI.

Romam ivit B. Lanfrancus, cui assurrexit Papa. Quare.

SEquenti anno cum præfato Archiepiscopo Romam ivit, & honorifice a sede Apostolica susceptus est: Siquidem venienti Papa assurrexisse dicitur; tum pro sua magna religione, & eminenti scientia; tum quia dum esset in Normannia, venientes Romanæ Ecclesiæ ministros honorifice suscipiebat; & quosdam Papæ consanguineos studiose docuerat. Fertur etiam Papa dixisse: *Non ideo assurrexi ei, quia Archiepiscopus Cantuariæ est; sed quia Becci ad Scholam ejus fui, & ad pedes ejus cum aliis auditor consedi*. Itaque duo pallia illi dedit; unum quod de altari Romano more accepit: alterum vero in indicium videlicet sui amoris, cum quo Missam celebrare solebat, Alexander ei Papa sua manu porrexit: in cujus præsentia Thomas calumniam movit de primatu Dorobernensis Ecclesiæ; & de subjectione trium Episcoporum, Dorcensis sive Lincoliensis, Wigornensis, Licifeldensis quæ nunc est Cestrensis; dicens, Cantuariensem Ecclesiam, atque Eboracensem, parem ad se invicem honorem habere, nec alteram alteri, secundum B. Gregorii constitutionem, debere ullatenus subjacere, excepto quod alterutrius Archiepiscopum, priorem & digniorem oporteat esse eo quem constiterit fuisse posterius ordinatum. Prædictos vero tres Episcopos suæ sedi, suisque antecessoribus ab antiquis temporibus extitisse subjectos. Lanfrancus hoc audiens, etsi moleste tulit, modesta tamen discretione verba illius veritate penitus carere respondit; asseverans Gregorianam illam constitutionem non de Cantuariensi, & Eboracensi esse promulgatam. De qua re & de tribus Episcopis, multis hinc inde verbis prolatis decrevit Alexander Papa, oportere hanc causam in Anglica terra audiri, & illic totius regni Episcoporum & Abbatum testimonio, & judicio definiri. Lanfrancus quamvis alligatum illum suo tempore facta ab eo professione teneret; maluit tamen pro successoribus suis laborare, quam eis imposterum indiscussam hanc tantam calumniam discutiendam reservare. Uterque igitur in Paschali solemnitate ad Regem venit; ibique prolatis in medium partium rationibus, sententiam de negotio regalis curia dedit. Jussum tunc est fieri scriptum totius causæ continens finem. Lanfrancus Alexandro Papæ Epistolam direxit, in qua ei totius negotii gestionem breviter, & veraciter enarravit. Utraque scripta subter annexa sunt, præmissa professione, quam Thomas Lanfranco coram Rege & ejus curia manu in manum porrexit.

Alexander auditor Lanfranci.

Controversia inter Cantuariensem & Eboracensem Archiepiscopos.

Thomæ professio.

*Decet Christianum quemque Christianis legibus subjacere, nec his quæ a sanctis Patribus salubriter instituta sunt, quibuslibet rationibus contraire: hinc namque * iræ, dissensiones, invidiæ, contentiones, cæteraque procedunt, quæ amatores suos, in pœnas æternas demergunt. Et quanto quisque altioris est ordinis; tanto impensius divinis debet obtemperare præceptis. Propterea Ego Thomas ordinatus jam Eboracensis* *Ecclesiæ Metropolitanus Antistes, auditis cognitisque rationibus, absolutam* Tibi Lanfrance *Dorobernensis Archiepiscope, tuis-*

que

que successoribus, de canonica obedientia professionem facio: & quidquid a te vel ab eis, juste & canonice injunctum mihi fuerit servaturum me esse promitto. De hac autem antea cum a te ordinandus essem dubius fui; ideoque tibi quidem sine conditione, successoribus vero tuis, conditionaliter obtemperaturum me esse promisi.

DECRETUM CONCILII.

A*NNO ab Incarnatione Domini nostri* Jesu Christi M. LXXII. *Pontificatus autem Domini Alexandri Papæ undecimo; regni vero* Willelmi *gloriosi Regis Anglorum & Ducis Normannorum sexto. Ex præcepto ejusdem* Alexandri *Papæ, annuente eodem Rege, in præsentia ipsius & Episcoporum atque Abbatum, ventilata est causa de primatu quem* Lanfrancus *Dorobernensis Archiepiscopus, super Eboracensem Ecclesiam jure suæ Ecclesiæ proclamabat: & de ordinationibus quorumdam Episcoporum, de quibus ad quem specialiter pertinerent certum minime constabat. Et tandem aliquando diversis diversarum scripturarum auctoritatibus probatum, atque ostensum est, quod Eboracensis Ecclesia Cantuariensi debeat subjacere, ejusque Archiepiscopi, ut primatis totius Britanniæ dispositionibus, in his quæ ad Christianam religionem pertinent, in omnibus obedire.* Dunelmensis seu Lindisfeldensis Episcopatus *Subjectionem vero Dunelmensis, hoc est Lindisfeldensis Episcopi, atque omnium regionum, a terminis Licifeldensis Episcopii, & Humbræ magni fluvii, usque ad extremos Scotiæ fines: & quidquid ex hac parte prædicti fluminis, ad Parochiam Eboracensis Ecclesiæ jure competit. Cantuariensis Metropolitanus Eboracensi Archiepiscopo, ejusque successoribus, in perpetuum obtinere concessit: ita ut si Cantuariensis Archiepiscopus Concilium cogere voluerit, ubicumque visum fuerit, Eboracensis Archiepiscopus sui præsentiam, cum omnibus sibi subjectis Episcopis, ad nutum ejus exhibeat; & ejus canonicis dispositionibus obediens existat. Quod autem Eboracensis Archiepiscopus, professionem facere debeat Cantuariensi Archiepiscopo, etiam cum Sacramento,* Lanfrancus *Dorobernensis Archiepiscopus ex antiqua antecessorum consuetudine ostendit. Sed ob amorem Regis,* Thomæ *Eboracensi Archiepiscopo Sacramentum relaxavit; scriptamque tantum professionem recepit, non præjudicans successoribus suis, qui Sacramentum cum professione a successoribus* Thomæ *exigere voluerint. Si Archiepiscopus Cantuariensis vitam finierit; Eboracensis Archiepiscopus Doroberniam veniet; & eum qui electus fuerit, cum cæteris præfatæ Ecclesiæ Episcopis, ut primatem proprium jure consecrabit. Quod si Archiepiscopus Eboracensis obierit, is qui ei successurus eligitur, accepto a Rege Archiepiscopatus dono, Cantuariam, vel ubi Cantuariensi visum fuerit, accedet: & ab ipso ordinationem canonice more suscipiet.* Huic constitutioni consenserunt præfatus Rex, & Archiepiscopi, Lanfrancus Cantuariensis, & Thomas Eboracensis, & Hubertus sanctæ Romanæ Ecclesiæ Subdiaconus, & præfati Alexandri Papæ Legatus & cæteri qui interfuerunt Episcopi & Abbates. Hæc ut gesta sunt Lanfrancus Alexandro notificavit per subscriptam Epistolam.

Vide Epist. IV. Domino totius Christianæ Religionis summo speculatori Alexandro Papæ Lanfrancus, &c.

De eadem re scripsit Hildebrando Romanæ Ecclesiæ Archidiacono, ita.

Calumniam quam Eboracensis Ecclesiæ Antistes, &c. Extat inter Epist. uti & sequens, suntque 6.7.

Ad hæc Hildebrandus respondit Lanfranco.
Verba Legatorum vestrorum, &c.

CAPUT XII.

ANno ab Incarnatione Domini MLXXV. An. 1075. Concilium Londoniæ, cui præsidet B. Lanfrancus. Regnante glorioso Rege Willelmo Anglorum, anno regni ejus nono; congregatum est Londoniæ in Ecclesia B. Pauli Apostoli Concilium totius Angliæ regionis, Episcoporum, Abbatum, necnon & multarum religiosi ordinis personarum; jubente atque eidem Concilio præsidente Lanfranco sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Archipræsule, totiusque Britanniæ Primate; considentibus secum viris Venerabilibus, [a] Thoma Eboracensi Archiepiscopo, [b] Willelmo Londinensi Episcopo; [c] Goisfrido Constantiensi (qui cum transmarinus esset Episcopus, in Anglia multas possessiones habens, cum cæteris in Concilio residebat) [d] Walchelino Vintoniensi; [e] Hermano * Sirsburnensi; [f] Wilfstano Virecestrensi, [g] Walterio Herefordensi, [h] Gisone Vellensi, id est, Batensi; [i] Remigio Dorchscensi sive Lincoliensi; [k] Herfasto Helmeanensi seu Norwicensi, [l] Stigando Selengensi, [m] Osberno Exoniensi, [n] Petro Liciferdensi. Rosensis Ecclesia per id tempus pastore carebat. Landisfarnensis, qui & Dulmensis Episcopus canonicam habens excusationem Concilio interesse non poterat. Et quia multis retro annis in Anglico regno usus Conciliorum obsoleverat, renovata sunt nonnulla quæ antiquis etiam noscuntur canonibus definita.

* al. Schireburnensi

Ex Concilio igitur Toletano quarto, [a] Milevitano, [b] atque Bracharensi [c] statutum est, ut singuli secundum ordinationis suæ tempora sedeant, præter eos qui antiqua consuetudine, sive Ecclesiarum suarum privilegiis digniores sedes habent. De qua re interrogati sunt senes, & ætate provecti, quid vel ipsi vidissent, vel a majoribus atque antiquioribus, veraciter atque probabiliter accepissent. Super quo responso petitæ sunt induciæ, ac concessæ usque in crastinum. Crastina autem die concorditer perhibuere quod Eboracensis Archiepiscopus ad dexteram Dorobernensis sedere debeat. Londoniensis ad sinistram. Wentanus juxta Eboracensem. Si vero Eboracensis desit, Londoniensis ad dexteram. Wentanus ad sinistram.

Acta Concilii.
a Cap. 4.
b Cap. 13.
c Cap. 6.

Ex Regula B. Benedicti, * ex Dialogo Gregorii, & antiqua regularium locorum consuetudine, ut Monachi ordinem debitum teneant, infantes præcipue & juvenes, in omnibus locis deputatis sibi magistris, custodiam habeant. Nocte luminaria ferant, generaliter omnes nisi Prælatis concessa proprietate careant. * Si quis vero aliquid proprii sine præfata licentia habere in morte fuerit deprehensus, nec ante mortem id reddiderit, cum pœnitentia & dolore peccatum suum confessus: nec signa pulsentur pro eo, nec salutaris pro ejus absolutione hostia immoletur, nec in cimiterio sepeliatur.

* cap. 63. 22. 33.
* Gregor. Dial. lib. 4. Cap. 55.

Ex Decretis summorum Pontificum Damasi videlicet, & Leonis, nec non ex Conciliis Sardicensi [d] atque Laodicensi, [e] in quibus prohibetur

d Can. 6.
e Can. 57.

betur Epiſcopales ſedes in villia exiſtere: Conceſſum eſt regia munificentia, & ſynodi auctoritate, præfatis tribus Epiſcopis, de villis ad civitates tranſire. Hermanno de Siraburna ad Seleſberiam. Stigando de Selengeo ad Ciceſtrum. Petro de Licitelde ad Ceſtrum. De quibuſdam qui in villis ſeu vicis adhuc degebant dilatum eſt, uſque ad Regis audientiam, qui in tranſmarinia terria tunc temporia bellum gerebat.

Ex multis Romanorum præſulum decretis, diverſiſque ſacrorum Canonum auctoritatibus, ne quis alienum Clericum, vel Monachum, ſine o commendatitiis litteris retineat vel ordinet. Ad comprimendam quorumdam indiſcretorum inſolentiam ex communi decreto ſancitum eſt, ne quis in Concilio loquatur præter licentiam a Metropolitano ſumptam, exceptis Epiſcopia & Abbatibua.

Gregorius Major & Minor. Ex Decretis p Gregorii Majoris, nec non & Minoris: q ut nullus de propria cognatione, vel uxoria defunctæ, ſeu quam cognatua habuit, uxorem accipiat; quoad uſque parentela ex alterutra parte ad ſeptimum gradum perveniat.

Ut nullus ſacros ordines ſeu officium Eccleſiaſticum, quod ad curam animarum pertineat, emat vel vendat. Hoc enim ſcelus a Petro Apoſtolo in Simone Mago primitus damnatum eſt, poſtea a ſanctis Patribus vetitum & excommunicatum.

Ne oſſa mortuorum animalium, quaſi pro vitanda animalium peſte, alicubi ſuſpendantur.

Ne ſortes, vel aruſpicia, ſeu divinationes; vel aliqua hujuſmodi opera diabolica, ab aliquo exerceantur. r Hæc enim omnia ſacri Canones prohibuerunt, & eos, qui talia exercent, data ſententia excommunicaverunt.

a Cap. 73. b Cap. 6. Ex Conciliis Eliberitano, a & Toletano undecimo. b Ut nullus Epiſcopus vel Abbas ſeu quilibet de clero, hominem occidendum, vel membris truncandum judicet: vel judicantibus ſuæ auctoritatis favorem accommodet.

Ego Lanfrancus Dorobernenſis Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Ego Thomas Eboracenſis Archiepiſcopus ſubſcripſi.

Subſcripſerunt & alii Epiſcopi & Abbates qui interfuerunt.

CAPUT XIII.

Poſt hæc Thomas Eboracenſis humiliter rogavit per Epiſtolam Lanfrancum, ut mitteret ſibi duos Epiſcopos Dorcbaceſtrenſem, & Wigornenſem, a ad ſacrandum quemdam clericum, quem y Paulus comes Orcadum Inſularum illi miſerat, ad ordinandum illis partibus Epiſcopum; affirmans nullum impoſterum, ſe horum Epiſcoporum hac de cauſa, quæſiturum ſubjectionem. Cujus petitioni Lanfrancus annuens; ſcripſit Epiſcopis Wiſtano Wigornenſi, & Petro Ceſtrenſi: ut Thomæ ſicut petebat, occurrerent, ad prædicti clerici conſecrationem, ad diem quem ipſe nominaret.

Paulus Comes Orcadum Inſularum.

Eccleſia S. Martini olim Epiſcopalis. In ſuburbio civitas Cantuariæ, eſt quædam Eccleſia S. Martini: in qua, ut fertur, priſcis temporibus fuit ſedes Epiſcopalis; &, ut ajunt, Epiſcopum habuit, antequam ad illas partes tranſiret Lanfrancus. Sed quia auctoritate Canonum conſtat præceptum: Ne in una civitate duo Pontifices ſimul habeantur, ſtatuit Lanfrancus, ne ulterius ipſi loco ordinaretur Epiſcopus.

In quadam feſtivitate, de tribus magnis, quibus Rex coronatus ſolebat tenere curiam. Die feſtivitatis cum Rex diademate, & indumentis regalibus ornatus ſederet ad menſam, & Lanfrancus juxta eum: Quidam ſcurra videns Regem auro & gemmis radiantem, exclamavit in aula magna adulationis voce, & dixit: Ecce Deum video, ecce Deum video. Lanfrancus converſus ad Regem, ait. Nolite talia pati imponi vobis; non ſunt hæc hominia, ſed Dei: jubete illum acriter verberari, ne audeat umquam talia iterare. Quod Rex juxta verbum illius fieri juſſit. Noverat vir prudentiſſimus, quod Tertius Herodes ideo ab Angelo percuſſus interiit; quia adulatorum verba, quæ quaſi Deo ſibi acclamabant, non reſpuit, ſed ſuſcepit. Generoſum B. Lanfranci dictum.

a Eccleſiam Roſenſem ipſe inſtauravit, & in ea Epiſcopum ordinavit, a Beccenſem monachum nomine Hernoſtum. In hujus conſecratione, inventua eſt Evangelii verſus: *Cito proferte ſtolam primam, &c.* Quod cum audiſſet Lanfrancus prædixit eum cito moriturum, & ſic contigit. Namque ei in Epiſcopatu, nondum anno completo, b decedenti ſucceſſit Gondulſus & ipſe monachus Beccenſis, Vir Deo amabilis & religioſus, qui perſeveravit uſque ad tempora Sancti Anſelmi & Regis Henrici. Abbatiam quoque Sancti Albani reſtituit in priſtinum ſtatum; in qua poſuit Abbatem Paulum Cadomenſem monachum, qui ibi ordinem, & Eccleſiaſtici officii uſum inſtituit, ſicut cernere eſt uſque hodie.

Luc. 15. 22. Prædictio B. Lanfranci. Gondulph. Becci fit Epiſcopus.

CAPUT XIV.

Quadam die dum Miſſam celebraret, & ventum eſſet ad horam qua Corpus Domini manibus accepit, Diaconus qui ad Miſſam ſibi miniſtrabat pervaſus a dæmone, arripuit Archiepiſcopum manibus per ſcapulas. Venerabilis Antiſtes in nullo turbatus, reſtrictâ manu dextera per capillos eum tenuit, & ante pedes ſuos adduxit. Percelebrata Miſſa in domum infirmorum juſſit illum perduci; ubi per aliquot dies in eadem inſania permanſit. Non autem multum illum vexabat poſſeſſum, niſi quia in amentia tenebat. Ridebat vero præſentes cum cachinno, reſpondens ad ea quæ dicebantur. Videbant autem quemdam tumorem per membra diſſilientem: & ſi quis voluiſſet manum ſuperimponere, ſtatim in alium locum exhibebat. Contigit autem venerabilem prædictum Gundulfum Præſulem Roſenſium adeſſe, qui cum voluiſſet manum ſuper tumorem illum imponere deſiliit alior ſum: & ait Epiſcopus; revera ſalit ſicut catus. Reſpondit dæmon; non ut catus, ſed ut catulus. Dicebat autem de quibuſdam ejuſdem loci fratribus, quædam neſanda. Tunc nominaverunt quemdam, dicentes; quoniam de illo non haberet quid diceret. At ille cœpit aſfirmare, quia nunquam ille quem dixerant, auderet in præſentiam ſuam venire. Quod cum frater audiſſet, timuit ne forte aliquid ſibi perperam geſtum improperaret. Tunc ſapientes fratres dederunt conſilium, ut cum Archiepiſcopo lo-

loquens, puram confessionem faceret, revelans illi totam vitam suam: & sic fiducialiter cum absolutione, & benedictione ejus, iret ad dæmoniacum. Nec mora fecit quod sibi consulebatur; & mox ingressus stetit ante eum. Tunc qui aderant dicebant dæmonioso. Ecce adest cui minitabaris; dic si quid de eo nosti. At ille in eum torvo respectans oculo, ait cachinnans; proh malo omine, quomodo es nunc rebullitus, & candidatus? Quis te sic rebullivit & dealbavit. Et eum ab aliis urgeretur, ut diceret quod antea se dicturum minitabatur, nihil plus dixit. Unde datur intelligi, quia virtus confessionis, & absolutionis aufert diabolo aut memoriam peccati, de quo pura confessio facta fuerit; aut certe potestatem hominem accusandi. Unde B. *Augustinus: si*, inquit, *fueris tui ipsius accusator: & Dominus liberator; quid erit ille nisi calumniator;* Post aliquot dies Deo miserante, & Magno Præsule Lanfranco, cum fratrum sanctæ Sedis orationibus, adjuvante; liberatus est ab illa peste, & pristinæ restitutus est sanitati. Hoc B. An-selmo Archipræsule referente, cum aliis pluribus audivi.

Virtus confessionis sacramentalis.

Auctor hujus vitæ B. Anselmo compar.

CAPUT XV.

Absente Rege agebat ejus vices Lanfrancus

QUando Gloriosus Rex Willelmus morabatur in Normannia; Lanfrancus erat princeps & custos Angliæ, subjectis sibi omnibus principibus, & juvantibus in his quæ ad defensionem, & dispositionem vel pacem pertinebant regni, secundum leges patriæ. e Lectioni erat assiduus, & ante Episcopatum, & in Episcopatu, quantum poterat. Et quia scripturæ scriptorum vitio erant nimium corruptæ: omnes tam Veteris, quam Novi Testamenti libros; necnon etiam scripta sanctorum Patrum, f secundum orthodoxam fidem studuit corrigere. Et etiam multa de his quibus utimur nocte, & die in servitio Ecclesiæ ad unguem emendavit: & hoc non tantum per se, sed etiam per discipulos suos fecit. Qua de causa, ut in principio jam dictum est, g merito illum latinitas, cum honore & amore veneratur Magistrum. Hujus commendationis claritate omnis occidui orbis Ecclesia tam Gallicana quam Anglica gaudet se illuminatam. Ita fuit liberalis, ut diceretur h nullum tam largum de Italia Longobardum egressum fuisse. Erat ea tempestate transmarina regio plena & abundans omnibus bonis, quæ Deus ad Utilitatem hominum creavit. Ipse quoque Archiepiscopus ditatus multis possessionibus, locuples erat. Verum quanti penderet ista, in hoc apparebat; quod quantum poterat paupertatem retinebat in vilitate habitus, parsimoniam tenens inter multimodas delitias.

S. Scripturæ & Ss. Patrum codices correxit ad unguem.

Multa quoque & magna offerebantur sibi dona, quæ ille hilariter rogantibus se, vel indigentibus tribuebat. i Pauperibus quoque erat ita ita dapsilis ut quingentas libras quotannis in eleemosynam erogasse dicatur; & merito: nam in consecratione ejus repertum est, k super caput ejus Evangelicum dictum: *Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Quod ipse tota devotione facere studuit. l Consanguineis monachorum suorum indigentibus, quam sufficienter beneficia impendebat. Vere poterat dicere: *Ab adolescentia crevit mecum miseratio.* Job. 31. 18.

Abunde eleemosynas erogabat.
In ejus consecratione scriptum super caput ejus.
Luc. 11. 41.

CAPUT XVI.

B Anselmus Angliam petit.

INterea contigit sanctum Abbatem Becci Anselmum, qui B. Herluino successerat, transire in Angliam; tum pro utilitatibus Ecclesiæ suæ, tum ut cum Archiepiscopo loqueretur: m cujus alloquium & consilium multum amabat. Et perveniens ad illum, eum magno amore & debito honore susceptus est. Cumque simul loquerentur, & ad invicem de diversis plura conferrent, intimavit Abbati Antistes Cantuariensis quasi conquerendo, quod homines illius patriæ colerent quosdam sanctos, quos ille non affectaret, & maxime, sit, n quemdam Elfegum hujus sedis Archipræsulem; quem non solum inter sanctos, sed & inter martyres numerare contendunt; cum constes illum non pro fide Christi, sed quia ab inimicis, a quibus captus tenebatur, se redimere noluerit, interemptum fuisse. Ad hæc Anselmus hujus reddit rationem. Certum est, inquit, quia is qui ne leviter peccando Deum offendat, mori non dubitat, multo magis mori non dubitaret, priusquam aliquo gravi peccato Deum exacerbaret. Et revera gravius est Christum negare, quam aliquem pro sua redemptione, homines suos ablatione ipsorum pecuniæ ad modicum gravare: sed quod minus est Elsegus facere noluit. Multo igitur minus Christum negaret, si vesana plebs eum ad hoc mortem intentando constringeret. Unde datur intelligi, quanta vis justitiæ pectus possederit, quando vitam suam maluit dare, quam spreta caritate, proximos suos scandalizare. Nec immerito, ut reor, inter martyres computatur, qui pro justitia mortem sponte suscepisse prædicatur. Nam & B. Joannes Baptista quem tota Dei Ecclesia præcipuum martyrem credit, & veneratur; non quia Christum negare, sed quia pro defensione legis divinæ veritatem noluit tacere; ad votum saltatricis capite plexus est. Et quid distat pro justitia mori, vel mori pro veritate? Constat testante sacro eloquio, quia veritas & justitia Christus est. Ipse enim dicit: *Ego sum veritas.* Et Apostolus: *Christus factus est nobis a Deo sapientia & justitia.* Qui ergo pro veritate & justitia moritur pro Christo moritur; qui autem pro Christo moritur; Ecclesia teste, martyr habetur. Beatus vero Elsegus, æque pro justitia, ut S. Joannes pro veritate, passus est. Cur ego plus de unius, quam de alterius vero sanctoque martyrio quisque ambigat; cum par causa in mortis perpessione utrumque detineat? Audiens hoc Lanfrancus, gratanter rationem approbans accepit, collaudans viri sapientiam & perspicacem ingenii subtilitatem firma veritate subnixam. Et deinceps B. Elsegum, ut vere magnum & martyrem gloriosum devote veneratus est.

B. Elsegus Cantuar. Archipræs.

Probat Anselmus vere hunc martyrem esse: atque ideo coli debere.

Joan. 14. 6.
1. Cor. 1. 30

Interea relatum est ipsi Lanfranco, quod prænominatus Abbas Anselmus, una nocte post matutinas veniens ad lectum suum, invenit in eo annulum aureum, prius cruce Christi signans, ne forte illusio dæmonum esset, accepit illum vere annulum, & ostendit omnibus, per quorum manus res monasterii transibant; & nullus fassus est se illum perdidisse. Deinde venditus est

B. Anselmus prædixit B. Lanfrancus futurum post se Archiepiscopum.

eſt annulus, & in uſum fratrum expenſus. Quod cum audiſſet Archiepiſcopus, referenti ſibi reſpondit: Certiſſime ſcias illum poſt me futurum Archiepiſcopum. Sicut prædixit ita eveniſſe ſcimus.

CAPUT XVII.

Epilogus. HÆC de tanto viro perpauca inculto ſermone, dicta ſint. Verum & ea quæ diximus de illo, vera credimus, & plura his per gratiam Dei illum egiſſe non dubitamus. Nam a tempore ſuæ converſionis, toto animo operam dedit religioni; & ſemper ad meliora tendens de virtute in virtutem proficere ſtuduit. Quis digne poteſt enarrare ejus ſapientiæ claritatem, ingenii ſubtilitatem, cordis benignitatem, induſtriæ probitatem, animi puritatem? Fuit enim alacritate jocundus; humilitate ſummiſſus; in eleemoſynis largus; fide catholicus; Chriſtianæ religionis reparator; pauperum ſuſtentator; pupillorum protector; viduarum conſolator. His aliis, aliiſque virtutibus ornatus, fidem recte vivendo ſervavit, curſum bene moriendo terminavit. Non enim poteſt male mori, qui bene vixerit. Nec putanda eſt mala mors teſte B. Auguſtino, quam bona vita præceſſerit. Nam appropinquante termino vitæ ſuæ, n decidit in ægritudinem, qua in dies ingraveſcente, anno Archiepiſcopatus XIX. p V. Kalendas Junii diem clauſit extremum: regnante Willelmo filio Willelmi Regis. Dolor omnibus incomparabilis, & luctus inconſolabilis ſuis. Sepultus eſt in Eccleſia Chriſti, quam ipſe ædificavit. Et quis ipſa Eccleſia parvum * caput habere videbatur, B. Anſelmus ſucceſſor ejus, ante deceſſum ſuum augmentare ſtuduit Eccleſiæ ejuſdem caput. Quod ab eo inchoatum, & poſt mortem ejus per plures annos ædificatum, tandem perfectum magnum opus & pulchrum, a Willelmo, qui poſt Rodulfum Anſelmi ſucceſſorem Archiepiſcopus extitit; cum magna gloria, & omnium rerum abundantia dedicatum: ſicut clerus & populus regni teſtantur, qui affuerunt. Itaque cum immineret dies ipſius dedicationis, ſicut mos eſt, omnis corpora de Eccleſia elata fuerunt. Tunc quidam frater, ſive curioſitate, ſeu quod magis credibile eſt, pro reliquiis habendam de caſula glorioſi Lanfranci abſcidit particulam; de qua miri odoris ſuavitas efflagrabat. Oſtendit aliis, qui & ipſi ſenſerunt odoris fragrantiam. Qua de re intelligi datur, quod anima illius in magna ſuavitate requieſcit; cujus corporis indumenta, tanto odore redolent. Quæ nimirum gratia illis maxime conceditur, qui dum viverent in corpore, munditiam cordis & carnis incorruptionem uſque ad finem vitæ ſervare ſtuduerunt. Æternæ beatitudinis quietem animæ illius pius Chriſtus Dominus noſter donare dignetur, qui eſt benedictus in æternum. Amen.

Mors B. Lanfranci, V. Kalend. Junii.

* Vulgale chevet.

Willelmus, & Rodulphus Archiepiſcopi Cantuar.

INCIPIUNT VERSUS SANCTI ANSELMI DE PRÆDECESSORE SUO LANFRANCO.

ARchiepiscopii non divitias nec honores,
LANFRANCUS jubiit: sed curas atque labores.
Natus in Italia, Papiensi de regione:
Civibus egregiis, & honesta conditione.
Monachus atque Prior Becci fuit, hinc Cadomensis.
Abbas; post Præsul Primates Cantuariensis.
Totius Anglorum fuit Ecclesiæ reparator:
Et Normannorum nihilominus auxiliator.
Hujus doctrinam pars maxima senserat orbis;
Et commune fuit viduis solamen, & orbis,
Claudis, contractis, leprosis, dæmoniosis,
Surdis, & cæcis, nec non aliis vitiosis.
Post exhortamen non sprevit ferre juvamen.
Sed dum vixit, erat spes omnibus atque juvamen.
Et quamvis epulæ cum potu deliciosæ;
Et vestes fuerant sibi molles, & pretiosæ;
Ipso tamen tectus fuit asperitatis amictu;
Semper de vili vivens & paupere victu.
Verus justitiæ, non falsus in ordine cultor:
Nequitiæque fuit rectissimus & pius ultor.
Asper in elatos, nulli pro munere supplex:
Innocuisque bonis & nullo tempore duplex.
Castus & incestis parcendo subveniebat:
Justus & injustos tolerando corripiebat.
Sic alios curans, pastoris opus faciebat.
Sic se conservans, Domino per cuncta placebat.
Hic vir tam Sapiens, & in hoc luctamine fortis:
Non potuit tandem laqueos evadere mortis.
O quantos miseri, tunc invenere dolores!
Et gens Anglorum, quantos amisit honores!
Quo gemitu clerus; quo fletu monachus orat!
Et quantus dolor est, quo sexus uterque laborat!
Si quis confidit totum se dicere posse:
Hunc egs confirmo, non totum dicere noffs.
Et qui LANFRANCO se judicat æquiparandum,
Illum jure facit præsumptio vituperandum.
Sole sub undecima geminas subeunte dieta;
Felicis vitæ sibi ponitur ultima meta.
Regum Rex æterne Deus, rerumque creator;
Sis sibi perpetuus defensor & auxiliator.
Virgo Redemptoris mundi sanctissima mater,
Illum conserva, ne Spiritus atterat ater.
Omnes electi, precibus, meritisque juvate,
LANFRANCUM vestris; & nobis consociate.
Vos quoqus, qui vitam gratanter adhuc retinetis;
Et spem venturæ, donec superestis, habetis:
Mortor & admoneo, quod eidem subveniatis.
Ut quod feceritis, post mortem percipiatis.
Nam qui propter eum supplsx, & sedulus orat:
Pro semet supplex, & sedulus ipse laborat: Amen.

DOMNI LUCÆ DACHERI
MONACHI BENEDICTINI
CONGREGATIONIS S. MAURI
AD VITAM
B. LANFRANCI CANTUAR. ARCHIEP.
NOTÆ ET OBSERVATIONES.

AUCTOREM vitæ B. Lanfranci Milonem Crispinum fuisse elenchus initio codicis MS. (unde vitam illam desumpsi) præfixus me docuit. Milonem vero S. Anselmi synchronum se esse haud obscure prodit in calce ejusdem vitæ; ubi posteaquam enarravit diaconum meritis B. Lanfranci a dæmonum servitute exemptum; hæc subdit: *Hoc B. Anselmo Archipræsule referente, cum aliis audivi*. Illum ipsum auctorem vitas quoque Abbatum Beccensium proxime S. Anselmum subsequentium descripsisse, compertum est ex eodem indiculo; cujus hæc sunt verba: *Vitam S. Herluini edidit Gilbertus Crispinus monachus Beccensis, & Abbas Vuestmonasterii. Vitam S. Anselmi edidit Edmerus monachus Cantuariensis. Vitam aliorum, scilicet Lanfranci, Vuillelmi, Bosonis Teobaldi, Letardi, conscripsit Milo Crispinus Cantor Becci*. Hinc patet ad decrepitam senectutem vitam protraxisse Milonem: quippe qui compar B. Anselmo, gesta descripsit Letardi Abbatis, quem e vivis an. 1149. excessisse tradit chronicon Beccense pag. 7.

Pag. 1. Ad Præfat. *a* (*Venerabilis Vuestmonasterii Abbas Gilbertus*) Cognomento Crispinus. Crispinorum nobilem genealogiam habes contextam ex chronico MS. Beccensi, post vitas Abbatum ejusdem cœnobii (Atque hæc quidem, videlicet Chronicon, & vitas, nunc primum evulgamus) ubi de Gilberto Abbate fuse agitur: addam solummodo quæ de ejusdem singulari doctrina memoriæ mandavit Joan. Pitseus, vir egregie doctus, lib. de illustrib. Angliæ scriptoribus. *Vir ingenio* (ait ille) *pietate, doctrina cum præcipuis quibusque sui temporis doctoribus merito comparandus. Nam in Monasterio suo* (verius in Beccensi) *literas humaniores, immo omnes artes liberales, & Philosophicas scientias accuratedidicit. Deinde in studiis Theologicis Magistrum & Doctorem habuit S. Anselmum Archiepiscopum Cantuariensem, cujus ductu intimos sacrarum scripturarum penetravit recessus. Postea Gallicanas invisit academias, & Italiæ demum peragrata, Romam venit atque inde per Germaniam rediit in patriam. Avidum hominis ad doctrinam ingenium quidquid erat ubivis gentium scientiæ, sitiebat ardenter, immo imbibebat diligenter*. Deinde ejusdem operum subnectit catalogum, in hunc modum.

De fide Ecclesiæ contra Judæos. lib. 1.
Homiliæ super Cantica. lib. 1.
Super Isaiam Prophetam ad B. Anselmum. lib. 1.
Super Jeremiam Prophetam. lib. 1.
In Prologos S. Hieronymi super Biblia.
De casu diaboli. lib. 1.
De anima. lib. 1. Homiliæ.
De stato Ecclesiæ Epistolæ ad Anselmum.
Contra peccata cogitationis, locutionis, & operis. lib. 1.
Extant & alia ipsiusmet Gilberti opuscula, videlicet,
Commentarius in Threnos, in Monasterio S. Albini Andegavensis.
In Epistolas D. Pauli, in Monasterio S. Remigii Remensis.
Altercatio contra Judæos (eadem ac superior de fide) prostat diversis in bibliothecis; ascripta subinde D. Anselmo, sed perperam: nam author dicat illam eidem Anselmo.

Ad Gilbertum Abbatem scribit D. Anselm. lib. 2. epist. 16.
Gilbertum mire laudat Guillelm. Calculus, cognomento Gemeticensis lib. 7. hist. cap. 22. Obiisse autem ao. 1117. testis est Florent. Wigorniens. in Chronico, ad hunc an. Porro Westmonasterium celeberrimum est cœnobium, Regum Anglorum sepultura illustre, in suburbio Lundini situm quod a mille prope annis S. Augustinus Angliæ Apostolus (uti in ejus patet vita appendicis pag. 67. c.) construi curavit.

b (*Quem latinitas in antiquum scientiæ statum, &c.*) Ita Guillelm. Pictavensis de gest. Guillelmi Ducis inter historiæ Norman. scriptores ab Andræa Duchesnio editos fol. 194. Guillelmus Malmesburiensis lib. 3. de gest. Anglo. fol. 61. n. 2. edit. London. Et de gest. Pontificum. fol. 116. Guillel. Gemet. lib. citato cap. 26. Orderic. Vitalis lib. 4. hist. fol. 519. Robert. de Monte in Chronico MS. ad an. 1042. Guitmundum Archiepiscopum Aversanum, duntaxat, utpote Lanfranci discipulum, libet proferre: *Cum per ipsum* (inquit) *D. Lanfrancum, virum æque doctissimum, liberales artes Deus recalescere, atque optime reviviscere fecisset, &c.* hæc ex lib. de corpore & sang. Christi, contra Berengarium sub initium. ibid. Ad cap. 1.

c (*Parentes illius magni & honorabiles habebantur*) Qualis fuerit in eis dignitas, clarius explicat Robertus ubi supra: *Lanfrancus de Senatorum Papiæ nobili genere natus, in septem liberalibus disciplinis mirabiliter eruditus, &c.*

d (*Incidit in latrones*) Fusius historiam istam narrat Chronicon Beccense an. 1041. videsis in appendice ad opera B. Lanfranci pag. 2. ante med. Pag. 2.

e (*Ut ostenderet illi librum Regulæ*) Benedictinæ videlicet. Id observari præcipit S. Herluinus Abbas, ut pote a sancta Regula præscriptum, cap. 58. *De disciplina suscipiendorum fratrum*. Atque morem illum religiose conservatum ad nostra usque tempora, ex diversis id genus antiquis monumentis manifeste demonstratur. Unum inter quamplurima, antiqua manu, Hincmari nimirum Remensis Archiepiscopi, & Abbatis S. Remigii tempestate exaratum, ipsoque præsente emissum, fidem faciet.

FORMA PETITIONIS,
Qua Novitius postulat, ut sibi liceat professionem emittere.

E*Go Rosfridus initium conversionis meæ diligenter attendens considero quod petitionibus meis primum non facilis concessus est introitus, sed diu pulsanti mihi vix hospitis locus est misericorditer adtributus. In quo per paucos dies commoratus, Novitiorum sum domum ingressus, in qua dura & aspera mihi primum a seniore sunt prædicata, & stabilitatis meæ promissio expedita, & ter in anno lecta atque tradita est regula cum admonitione dicentis:* Ecce lex sub qua militare vis, si potes observare, ingredere; si vero non potes, liber discede! *Hoc ergo videns ordinatissimum mihi atque morosum spatium attributum, dubitationis aditum prætermitto, & ut me jam vestro corpori sociare dignemini humiliter deposco. Ego tamen hujus re-*

gulæ instituta Domino juvante servare promitto, & propter vitæ æternæ præmium coram Deo & Angelis hujus me humiliter militaturum subjicio. Ita ut ab hac die non mihi liceat, collum de sub jugo excutere regulæ, quia sub annali optione, aut excusare licuit aut suscipere. Et ut hæc professionis mea petitio a vobis firmiter teneatur, ad nomen sancti Remigii, vel quorum hic reliquiæ continentur ac præsentis Abbatis Domini videlicet Hincmari Archiepiscopi conscriptam trado. Hactenus scriptum seu professionis monasticæ petitio, ex celebri Benedictinorum monasterio S. Remigii Remensis.

f (*Monachus ibi efficitur*) Hoc est (mea sententia) ad tyrocinium admittitur: siquidem olim tyrones toto probationis anno secularibus fuisse vestibus indutos compertum est, tum ex Regulæ Benedictinæ cap. supra citato, tum ex conciliis atque diversis patrum statutis, ac Sanctorum gestis, velut luculenter & docte probat Menardus noster in cap. 65. Concordantiæ regularum, ad hæc verba: *Mox ergo in oratorio exuatur rebus propriis*. Atque id etiam aperte docet formula antiqua induendi monachi, seu (quod idem est) recipiendi ad professionem: quam mihi Venerabiles Canonici regulares S. Victoris Parisiensis libenter commodavere. Et hanc quidem ipsam (quia vix ac ne vix quidem licet reperire) publici juris feci. Licet forsitan iis temporibus quibus monachum professus est D. Lanfrancus, mos ille fuit abrogatus, quod ipsemet posthac cap. 18. decretorum suorum statuisse videtur.

INCIPIT BENEDICTIO Monachorum.

DUcto in Ecclesiam Converso dicatur ab omnibus, Miserere mei Deus. Quo dicto faciat professionem diu desideratam.

Ego frater N. Presbyter, vel Diaconus, &c. Promitto stabilitatem meam, & conversionem morum meorum * *ad obedientiam secundum regulam S. Benedicti, coram Deo, & sanctis ejus, in hoc monasterio, quod constructum est in honorem sancti N. in præsentia domni N. Abbatis.*

* f. &c.

Postea dicat tertio. Suscipe me Domine &c. Quod repetatur tertio ab omnibus, adjuncto Gloria Patri, &c. Kyrie eleison. Pater noster, &c. De profundis, &c. Salvum fac servum tuum. Mitte ei Domine auxilium de sancto. Nihil proficiat inimicus in eo. Esto ei Domine turris fortitudinis. Domine exaudi orationem meam, &c. Dominus vobiscum. Oratio.

Deus indulgentiæ, &c. Alia.

Deus qui per coæternum, &c.

Domine Jesu Christe, &c.

Hic dicatur Hymnus, Veni Creator, &c.

Sancte Spiritus qui te Deum, &c.

Ad habitum benedicendum.

Domine Jesu Christe, qui tegimen, &c.

Ad exuendum habitum secularem.

Exuat te Dominus veterem hominem, &c.

Ad induendum habitum Monachicum.

Induat te Dominus novum hominem, &c.

Sequatur hæc oratio; sicque dato pacis osculo omnibus, permaneat cum summo silentio usque in diem tertium.

Oratio.

DEus misericors, Deus clemens; Deus cui omnia bona placent; sine quo nihil sanctum inchoatur, nihilque bonum perficitur: assint nostris humillimis precibus tuæ pietatis aures, & hunc famulum tuum N. cui in tuo sancto nomine Sacræ Religionis habitum, a mundi impedimento, vel seculari desiderio defende; & concede ei, ut in hoc sancto proposito devotus persistere; & remissione peccatorum percepta, ad electorum tuorum pervenire valeat consortium. Per.

Quas non exscripsimus orationes, in forma induendi novitii, atque emittendæ professionis, nec non & in Pontificali Romano, editæ reperiuntur. Et hanc quidem formam antiquitus solemnem fuisse non ita obscure conjici potest ex celeberrimo conventu an. Christi 817. & imperii Ludovici Pii 4. cap. 34. De novitio fratre &c. *Res vero quas habet parentibus suis commendet: expleto autem probationis anno secundum quod regula* (nempe Benedictina) *præcipit inde faciet. Ipse vero nec tondeatur, nec vestimenta pristina immutet, priusquam obedientiam promittat.*

Alium sed breviorem libet heic ritum inserere monachandi, hoc est ad habitum seu ad professionem admittendi ex vetusta canonum collectione, in Hibernia circa an. DCCC. manu exarata; cum nemo hactenus (quod sciam) ejusmodi ritus prodiderit in lucem. Sic igitur se habet: *In monachorum ordinationibus Abbas debet missam agere; & tres orationes complere super caput ejus, & quatuor dies velat caput suum cuculla sua; & septimo die Abbas tollat velamen, vel de capite...... Sicut in baptismo Presbyter septimo die velamen infantium abstollit: ita & Abbas debet monacho, cui secundum baptismum est juxta judicium patrum, & omnia peccata dimittuntur, sicut in baptismo.* Sed vero ne cui scrupulus suboriatur quod monastica professio æquiparetur Baptismo; illamque ipsam secundum baptisma vocitet Canon illud Hibernicum: Consulendus doctissimus Haeftenus Disquisitionum monasticarum l. 4. Disquisit. 2. & 3. Unam aut alteram duntaxat producam sententiam, ex D. Hieronymo epist. 25. qua Paulam de obitu Blæsillæ filiæ consolatur: *Nunc vero cum proposito Christo, ante quatuor fere menses, secundo quodammodo se propositi baptismo laverit, & ita deinceps vixerit, ut calcato mundo semper monasterium cogitaverit, non vereris, ne tibi salvator dicat: Irasceris Paula quia filia tua, facta est filia mea? &c.* Ex Petro Damiani opusc. 16. cap. 8. *In dictis Patrum invenitur monastica vita propositum secundum esse baptisma.* Legendi quoque D. Bernardus lib. de præcepto, & dispens. toto cap. 23. Et Goffrid. Vindociens. lib. 4. epist. 12. & serm. de S. Benedicto, initio.

g (*Venerabilis Pater Herluinus*) Cujus vitam cernere est post B. Lanfranci opera, appendicis pag. 32. ibid.

h (*Clerici accurrunt*) Ad epistolam 1. de hac re plura. ibid. ad Cap 2.

i (*Cum ergo jam animum, & corpus præpararet ad fugam*) S. Benedicti Legislatoris exemplo id in animum induxisse videtur: dum monachi illi, qui Abbatis onus suscipere eum coegerant, strictam ejus & religiosam disciplinam impatientissime ferentes, veneno infectum potum, quo sanctissimum patrem extinguerent, bibendum obtulissent, dilectum solitudinis locum repetiit vir Dei. Quod & iterum egit, Florentii pessimi Presbyteri vexationem diu ubi pertulisset, tum demum locum cedit, & fugam arripuit. Gregor. Mag. lib. 2. dialog. cap. 3. & 8. pag 3.

k (*Mox ut hora loquendi se dedit*) Expleta scilicet diurnarum precum hora prima. Præceptum etenim regulæ est D. Benedicti cap. 42. *Ut post completorium nemo loquatur*; hoc est completa ultima synaxi serotino tempore, usque ad præfatam horam, fas non est monacho Benedictino verbum proferre. Id vero quomodo intelligatur, docet Paulus Diaconus commentario MS. in Regulam D. Benedicti in cap. citat. *Notandum est*, inquit, *quod si nocturno tempore damnum viderit quis tale, aut necessitas fuerit, quam non poterit expectare, ut congruo tempore loquatur; hoc non interdicit Regula. Tria enim inspicienda sunt tempore nocturno, id est damnum, necessitas, tam spiritualis, quam corporalis, atque interrogatio Prioris.* Hæc Diaconus. *Hac lege multis malis* (Menardium audis in cap. 15. Concord. regul.) *quæ tenebrarum subsidio perpetrantur, occurrit S. Benedictus.*

l (*Indicavit illam cuidam monacho nomine Vuillelmo*) De quo infra ad epist. 49.

m (*Summus ab ipso Normanorum Vuillelmo consiliarius assumitur*) Ita testis oculatus Guillelmus Pictavens. de gest. Guillel. Ducis (cui & ille a sacris fuit) pag. 198. *Lanfrancum quemdam, de quo venit in litem, plusne sit meritus reverentiam atque gloriam secularium, ac divinarum literarum singulari peritia, an ordinis monastici singulari observantia; intima familiaritate colebat* (Guillel. Conquestor) *ut patrem venerans, verens ut præceptorem, diligens ut germanum* ibid. ad Cap. 3.

aut

aut prolem. Illi consulta animæ suæ, illi speculam quamdam, unde ordinibus Ecclesiasticis per omnem Normanniam prospiceretur, commisit. Potuit nempe viri talis vigilans cura, cum maximam authoritatem sapientia pariter ac sanctitatis prærogativa comparavit, securitatem non parvam optima solicitudini promittere. Hæc Pictavensis. Mathæus Paris in vitis Abbatum S. Albani vitam describens Fretherici 13. Abbat. post medium interserit isthæc: *Vocavit Rex Lanfrancum (virum literatissimum, & in agendis tam singularibus, quam Ecclesiasticis negotiis arduis strenuissimum) ut ipsum in Archipræsulatum sublimaret. Ipsius namque consilio Rex ipse ante conquestum, & postea, omnia sua tractabat negotia. Ipsum in omnibus habuit Rex præcipuum Consiliarium & spiritualem Confessorem.* Bibliothecarius Malmesbur. de Pontif. Anglo. fol. 121. 2. n. 10. *Porro Guillelmus Rex in omnibus ei* (Lanfranco) *assurgebat, adgaudebatque & ei & aliis, quos in bono favore audisset.* Et de gest. Anglo. l. 3. fol. 62. *Ejus consilio Rex pronum se fecerat, ut nihil negandum duceret, quod is faciendum diceret &c.*

n (*Hujus tam improvidæ jussionis causam ajunt, &c.*) Aliam insuper addit causam idem Malmesbur. de gest. Pontif. in Episc. Oriental. Anglo. fol. 136. loquens de Herfasto Episcopo Helmanensi, his verbis: *Sed eo* (Lanfranco) *apud Beccum monachato, cum ubique scholares inflatis buccis dialecticam ructarent, Herfastus jam Vuillelmi Comitis postea Regis capellanus, ad famosum gymnasium magna sociorum & equorum pompa pervenit. Tum Lanfrancus ex prima collocutione intelligens quam prope nihil sciret, Abecedarium ipsi expediendum apposuit, ferociam hominis Italica facetia illudens. Quo is iratus Comitem perefficit, ut Lanfrancus Becco Normanniaque omni summoveretur. Sed intercedente Dei gratia animus Vuillelmi pacatus est, alterque retentus; satagente maxime Vuillelmo filio Osberni, &c.*

o (*Causa cujusdam Clerici nomine Berengarii*) Berengarius iste princeps & antesignanus Sacramentariorum Turonis natus, Archidiaconus extitit Andegavensis Ecclesiæ. Vir scientia quidem ampullata præditus, sed doctrina virulentus, perversus hæreticus: cujus laudes nihilominus, & animi dotes prosecutus Hildebertus Cœnomanensis nondum Episcopus metas transiliit veræ laudis, quod ejus quondam fuerit, ut reor, discipulus ac sectator. Hæreseos hujusce Berengarii historia vivis depingitur coloribus a B. Lanfranco in libello de Corpore & Sang. Christi; & epist. 50. Lege si placet annotationes ad eamdem; necnon & a recentioribus permultis, a Cæsare Baronio potissimum to. 11. Annal. Ecclesiast. Quare supersedendum ea iterum describere putavi, actum agere ne videar. Cæterum illius hæresiarchæ qui scire voluerit educationem, hæresis primordia, propagationem, condemnationem pluribus in conciliis, præcipuos ejusdem expugnatores; quid de illo S. Fulbertus ejus præceptor senserit moribundus, ac tandem exitum, adeat Guillel. Malmesburiensem lib. 3. de gest. Anglorum fol. 63. 64. Guitmundum Archiepiscopum Aversanum lib. de Sacramento Corporis & Sang. Domini: Durandum Abbatem de eadem re in Appendice ad Opera B. Lanfranci sub finem, Adelmannum Episcopum Brixiens. Epistola ad Berengarium. Cap. *Ego Berengarius*, de consec. distinc. 2. Ordericum Vitalem historiæ lib. 4. ad ann. 1065. pag. 519. Innocentium Papam 3. cap. 10. de sacro altaris mysterio. Nicolaum Harpsfeld. historiæ Anglo. sæculo 11.

Pag. 4. *p* (*Dicebat enim panem & vinum, &c.*) Elegantissimum & lectu dignissimum antiquitatis monumentum de Veritate Corporis & Sanguinis Christi Domini, in Venerab. Eucharistiæ Sacramento, Epistolam dico Anastasii cujusdam monachi [si conjecturæ liceat indulgere] cœnobii SS. Sergii & Bacchi Andegavensis, qua fidem suam profitetur, juverit evulgare.

Domino Geraldo Abbati olim filio, nunc Deo propitio Venerabili Patri, Frater Anastasius, Domini, qui est, quod habet.

DE Corpore & Sanguine Domini jussisti, venerande Pater, ut quidquid parvitas mea sentit, immo quod credit, sanctitati vestræ patefaciat: hæc breviter pro modulo meo salva fidei puritate, accipiat. Credo sacro-sanctum Corpus Dominicum quod in altari quotidie ex Sacerdotis officio consecratur, omni execrata dubitatione, veram ejus carnem esse, quæ passa est in cruce; & verum ejus sanguinem,
qui manavit ex latere, ut veritas ipsa testatur. *Ca-* Joan. 6. 52.
ro mea, inquiens, *vere est cibus, & sanguis meus* Matth. 26.
vere est potus. Et qui manducat carnem meam, & 26.
bibit meum sanguinem, in me manet & ego in eo. Marc. 14. 22.
Ad discipulos cum panem porrigeret; *Hoc est corpus* Luc. 22. 19.
meum, quod pro vobis tradetur. His igitur, & hujuscemodi verbis dominicis fidem præbens, sicut nullum corpus aliud pro nostra salute traditum præter suum scio, ita ut præfatus sum, nullam ejus aliam carnem quam quæ nata est de Maria Virgine, & resurrexit de sepulchro, manducari in remissionem peccatorum credo: neque alium sanguinem bibi, quam qui profluxit de ejus latere non dubito. Qui vero autumant illud post consecrationem panem esse materialiter, & Corpus Domini figuraliter tantum, & non veraciter: carnales carnaliter sapientes, non parum contra fidem desipiunt, eo quod magis suis corporalibus oculis, quam veritatis attestationibus credunt. Quod autem panis, & caro, sacramentum, vel figura, tanta consecratio dicitur, non solum non reprobo, verum etiam fidei ratione colligens, catholice amplector & approbo. Panem namque orthodoxe dici nemo qui probe sapit, dubitat, cum eadem
veritas dicat: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo des-* Joan. 6. 51.
cendi. Et panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita. Sacramentum vero, quia sub earum specie visibili quæ videntur, secretius virtute divina caro consecratur, quatenus hoc sit in veritate, quod creditur fidei virtute. Figura autem, dum aliud intelligitur, quam quod visu corporali, & gustu sentitur. Quippe cum Agnus Dei Christus qui in Patris dextera gloriatur, quique jam non moritur, & mors illi ultra non dominabitur; ob suæ passionis memoriam in mysterio tantæ immolationis immolatur. Ergo post tanti mysterii consecrationem, sic veram dominici corporis Eucharistiam me credo sumere, ut tamen nullo modo negem in figura, vel sacramento esse. Alioquin si absque sacramento, vel figura, Dei Agnum dentibus vorari crederem, in magnum, ut ait Pater Augustinus, facinus incurrerem. Atqui eo uberius veritate fruor, quo plenius figuram, vel sacramentum inesse, illustrante sancto Spiritu, intueor. Hæc itaque Beatissime Pater, quæ dico quam pluribus Sanctorum Patrum dictis devotissime fulcirem; ni fateor, hujus Epistolæ prolixitatem formidarem. Tria solummodo eximiorum doctorum testimonia inseram; quatenus vobis satisfaciam me vel optime credere, vel solerti vigilantia, & sagaci perquisitione hæc indagasse, cautaque intelligentiæ lance pensasse. Beatissimus namque Cyprianus ad populum, in eo opere ubi de hoc sapido gaudio loquitur; *hoc accipite*, inquit, *in pane quod pependit in ligno; & hoc accipite in calice, quod manavit ex latere.* Hæc eadem verba & sensa egregius Doctor Augustinus in sermonibus ad Neophytos loquutus est. Sanctus vero Ambrosius in eo libro quem de Sacramentis edidit, ait: *Quia ipsa est caro Christi in Sacramento, & sanguis, quæ in cruce pependit, & fluxit e latere, & quæ ex Virgine Maria sumpta, & non alia*, inquit, *sed ipsa.* Ecce, Pater Gerarde habes veracissima veracissimorum testimonia: Si autem te scire delectat, quomodo alii Patres nostri hæc eadem sentientes concordent: quære quæ Beatus Hilarius in octavo libro de Trinitate commendat: quæ Os aureum Papa Gregorius, in dialogorum libro quarto confirmat: Quæ sanctissimus Cyrillus centum quinquaginta, qui in Epheso sunt congregati, prædicat: quæ magnus Leo Papa in sermone septimi mensis disputat: quæ

divinæ legis interpres Hieronymus in expositione Exodi pronunciat: quæ venerabilis Beda in sermone suo ventilat: quæ Paschasius vir Catholicus de eodem Sacramento clarificat. Quæ in libro de verbis Domini; quæ in expositione Joannis Evangelistæ sermone vigesimo sexto; quæ in natale Innocentium; quæ in ep. ad Bonifacium Episcopum; quæ in libro quarto de doctrina Christiana, & quæ in trigesimi tertii Psalmi titulo prædictus Pater Augustinus examinando disputat, disputandoque examinat: si diligenter quæsieris invenies procul dubio, ut dixi, omnes concordare, & nullatenus discordare. Revera quia ab ubertate domus Domini inebriantur, nihil mirum si eadem sancte, & pure, mellito gutture eructare gloriantur. Cæterum super his, quæ te, Pater, jubenta pro mea quantulacunque facultatula, pectore pleno fiduciæ, dixi; humiliter obsecro non mireris, si garrula Aristotelicorum vel Crisippeorum argumenta trutinara, vel ex flumine Tullianæ eloquentiæ rivulum ducere, non perpendis: sed memento quia simpliciter fructus carpimus in divinæ paginæ hortulo, quorum radices gloriose fixę sunt in cœlo. Vale.

Huc usqua epistola Anastasii, ex pervetusto codica MS. cœnobii SS. Sergii & Bacchi Andegavansis Congregationis S. Mauri, ad Gerardum Abbatam [quod conjicio] S. Albini Andegavensis, vivebat circa ann. 1081. Chronicum S. Albini in notis doctissimi Sirmondi ad Goffridi Vindocinens. lib. 4. epist. 10. *Anno 1100. obiit Girardus Abbas S. Albini V. Idus Januar. qui fuit Abbas ann. 9.*

pp [*Litteras miserat &c.*] En Berengarii eędem litterę [ut quidem sentio] ad B. Lanfrancum tum Becci Priorem transmissę, a codice manu exarato bibliothecę Regię depromptę.

FRATRI LANFRANCO
Berengarius.

PErvenit ad me, Frater Lanfrance, quiddam auditum ab Ingelranno Carnotensi, in quo dissimulare non debui admonere dilectionem tuam. Id autem ait, displicera tibi, immo hereticas habuisse sententias Joannis Scoti de Sacramento altaris, in quibus dissentit a suscepto tuo Paschasio. Hac ergo in re si ita est, Frater, indignum fecisti ingenio, quod tibi Deus non aspernabile contulit, preproperam ferendo sententiam. Nondum enim adeo sategisti in scriptura divina cum tuis diligentioribus. Et nunc ergo, Frater, quamtumlibet rudis in illa scriptura vellem tantum audire de eo, si opportunum mihi fieret, adhibitis quibus velles, vel judicibus congruis, vel auditoribus. Quod quamdiu non fit, non aspernanter aspicias quod dico. Si hereticum habes Joannem, cujus sententias de Eucharistia probamus, habendus tibi est hereticus Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, ut de ceteris taceam.

q [*Leone octavo*] Verius Nono.

r [*Hec eadem in Synodo Vercellenni, &c.*] Vercellensi: de quo vide B. Lanfranci libellum *de Eucharistia Sacramento*, infra positum. Necnon & ejusdem argumenti tractatum Guitmundi Aversani libro 3.

f [*Denique in Concilio Turonensi, &c.*] Quemadmodum proxime citati testantur auctores. Cui quidem Concilio interfuisse B Lanfrancum, Orderic. Vital. inter cæteros fidem facit, lib. 4. hist. fol. 519.

t [*Quod cum audisset Nicolaus 2. &c.*] Et hæc quidem a B. Lanfranco (quod superius ostensum est) in libel. de Eucharistiæ Sacramento describuntur, referturque Berengarii confessio cap. 1. Nec mirum sanę, si hac ipsa tempestate, adeo fatale monstrum emerserit, quandoquidem axularat probitas, pessum ierant boni mores, & pecudum more cœno voluptatum pene omnes, Ecclesiastici potissimum viri, convolutabantur: atque ideo *Oportet hæreses esse*, inquit, Apostolus, *ut qui probati sunt, manifesti fiant*: pœnam etenim peccati hæresim unanimi consensione asserunt sancti Patres. Tantis malis ut occurreret summus Ecclesiæ Pastor Nicolaus, Concilium, vices illius gerente in Galliis Stephano Cardinali, voluit celebrari. Cujus antigraphum in folio membranaceo, a codice quodam avulso, & cum blattis & tineis rixante, manu coæva exaratum, ne penitus intereat, his annotationibus (etsi forsitan ad rem haud ita faciat) insuere non morabimur.

CONCILIUM ANDEGAVENSE.

AB Incarnatione Domini nostri Jesu Christi anno MLX. Indictione XIII. Kal. Martii Luna * XIII. IV. feria præsidente Stephano Catholicæ urbis Romæ Cardinali Presbytero, & Apostolicæ sedis Vicario, in Basilica sancti Mauricii, sociorumque ejus, sancta Synodus, quæ ex præcepto Domini nostri beatissimi summi Pontificis, & universalis Papæ Nicolai, Turonis, quæ est Metropolis Galliæ, convenit, propositis Sacro-Sanctis Evangeliis, & præmissis ad Deum intentissime precibus, diligenti consideratione retractatis iis, in quibus Ecclesiarum status in toto pene orbe, & maxime in Galliis vacillare, & pessundari videbatur, quæ breviter iusra placuit annecti condigna sollicitudine definivit. * f. X.

CAPUT I.

SAncti Spiritus auctoritate ut credimus in Calcidonensi Synodo sententia de Simoniacis prolata, sic ab omnibus observetur; quatinus quicunque deinceps pecunia, aut aliqua inconveniante conventione seculari, aut quolibet modo contra canonicam censuram, Episcopatum, aut Abbatiam, aut Archidiaconatum, seu Archipresbyteratum, aut aliquam dignitatem Ecclesiasticam, sive aliquem gradum, vel ministerium, vel beneficium, quod nonnisi clericis habere sanctorum Patrum sancivit auctoritas, dare, vel accipere, quolibet modo canonibus contrario, tentaverit: & dans a proprio decidat gradu & dignitate; & accipiens ministerium, seu beneficium male usurpatum, nunquam recuperaturus amittat.

CAPUT II.

SI quis aut Episcopua, aut prælatus quislibet contra præfixam regulam aliquod Ecclesiasticum ministerium, vel etiam ipsam præbendam, quæ canonica dicitur, ordinare, aut dare voluerit, libere liceat elericis contradicere, & vicinorum Episcoporum judicium, vel, si necesse fuerit, ipsam quoque sedem Apostolicam appellare.

CAPUT III.

ITem ut nullus Episcoporum, vel Prælatorum, aliquod novum beneficium de rebus ad jus Ecclesiæ pertinentibus ulterius præsumat contra canones alicui vandere aut dare. Quicumque vero aliquid ad jus Ecclesiæ pertinans, sub nomine beneficii, siva quolibet modo, ab Ecclesia alienare hactanus præsumpsit, si adhuc superest, aut restituat Ecclesiæ quod male subtraxit, ant canonica multetur sententia.

CAPUT IV.

NUllus Ecclesiam magnam, vel parvam deinceps sine consensu Episcopi, in cujus parochia est, a laicis præsumat accipere quolibet modo; sed neque a clerico, vel monacho, seu laico, sub precii alicujus venalitate. Quod si fecerit, & vendens, & emens ea careat.

CAPUT V.

COnfirmamus etiam ut nonnisi in unius civitatis Ecclasiis, quisquam amodo aliquod clericale officium accipiat. Quod qui prævaricatus fuerit, canonica ultione feriatur.

C A-

CAPUT VI.

PRæterea si quis Episcoporum, Presbyterorum, Diaconorum, aut Subdiaconorum, post cognitum interdictum Domini nostri Papæ Nicolai, mulieris cujuslibet carnali detentus copula, a ministerio & beneficio altaris non cessavit, sive deinceps cognoscens prælibatum Apostolicæ sedis interdictum; aut mulierem, aut ministerium Ecclesiæ cum beneficio non statim deseruerit, nullam restitutionis in pristino gradu veniam sibi reservasse cognoscat.

CAPUT VII.

QUicumque autem clericorum deinceps in armis militaverint, & beneficium, & consortium clericorum amittant.

CAPUT VIII.

QUicunque laicorum aliquid de iis quæ ad oblationem, vel eleemosynam Ecclesiæ pertinent, sive sepulturam, sive saltem tertiam decimarum partem possidere, vendere aut sub nomine beneficii, alicui dare ulerius præsumpserit, anathematis gladio feriatur.

CAPUT IX.

QUicumque consanguineam suam, aut quam consanguineus suus prius cognoverat, aut cujus sanguineam carnaliter in conjugium accepit, vel deinceps acceperit; vel postquam cognovit, non statim dimisit, aut cognoscens non dimiserit. Aut qui uxorem alterius rapuit, seu rapuerit; vel qui suam uxorem, sine judicio Episcopali dimittens, aliam duxit, vel duxerit: donec se fructuosæ tradat pœnitentiæ, a Corpore & Sanguine Domini nostri Jesu Christi, & a liminibus Ecclesiæ se exclusum, & alienatum, & omnimodis sicut putridum membrum a sano corpore præcisum gladio Spiritus, quod est verbum Dei, agnoscat.

CAPUT X.

QUicumque monasticæ religionis desertor inventus fuerit, a regno Dei, & a consortio Christianorum, sicut apostata, excludatur, & alienus existat, donec resipiscens digne pœniteat: Similiter qui ejusmodi digne pœnitentes recipere noluerit, tertio admonitus, si non adquieverit, a communione fratrum suspendatur, sive sit Abbas, sive Abbatissa, donec adquiescat.

Ego Stephanus sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis Sacerdos vocatus, vice Domini mei Papæ Nicolai præsidens Synodo, his Constitutionibus a nobis canonice promulgatis, parvitatis meæ assensum præbens subscripsi. Deinde subscripserunt decem tam Archiepiscopi, quam Episcopi.

Hactenus Concilium ex Bibliotheca SS. Sergii & Bacchi Andegavensis monasterii.

t (*Et eam se tenere juravit*) Berengarii publica confessio seu jusjurandum extat cap. Ego Berengarius de consec. dist. 2. atque in fine concilii Romani sub Nicolao PP. 2. anno 1059. tum in causa Berengarii, tum maxime contra simoniacos celebrati. Alteram confessionem coram summo Pontifice Gregor. 7. seu potius (mea sententia) partes legati in Gallia agente, Alexandri jussu, præsidenteque concilio Turonensi, emisit Berengarius. Utramque eidem objicit B. Lanfrancus in lib. de Eucharist. Sacramento, post initium.

u (*Scriptum postea condidit*) Sed tandem divina favente clementia ad bonam frugem rediisse commonstrabimus ad epist. 51

x (*Libellum elegantem composuit*) Id produnt scriptores omnes, quotquot de B. Lanfranco scripsere. De hocce libello ad epist. 4. Porro non modo concilia illa generalia [velut supra ostensum est] verum etiam cœtus doctissimorum virorum privatim fuisse convocatos, quo Berengarii hæresis rescinderetur, adduceretur que ille ipse ad Catholicam veritatem, ejusdem Berengarii ad Ascelinum, atque Ascelini ad Berengarium binæ ex antiquis membranis abbatiæ Casalis-benedicti nostræ Congregationis excerptæ docent epistolæ; quas, ne pereant, hisce annotationibus duximus intexendas.

EPISTOLA BERENGARII

AD ASCELINUM.

Fratri Ascelino Berengarius.

LOnge aliter vobis scribendum fuerat, si mihi id liberum vis divina fecisset, quod quia non fit, scribendum vobis utcumque putavi. Per vos igitur transiens disposueram omnino nihil agere cum quibuscumque de Eucharistia priusquam satisfacerem in eo Episcopis ad quos contendebam secundum Evangelicam & Apostolicam scripturam. Inde factum est, ut nihil pene vobis opposuerim, nihilque consenserim in colloquio illo, ad quod quam indigne tunc conveneras, ut omittam cæteros, si rem consideres, non latebit: Inde factum est, ut etiam tacuerim ad damnabilem & sacrilegam illam Willelmi sententiam, quam pronunciavit, omnem hominem ad mensam Dominicam debere in Pascha accedere. Ut ergo ad rem veniam, audivi nunc jactitare Willelmum quod negare nequiverim hæreticum esse Joannem Scotum; Quod falsum esse testis mihi es, si satis meministi verborum meorum, quamvis hæreticum habeas tu quoque Joannem Scotum, quam inconsiderate, quam impie, quam indigne sacerdotio tuo non diutius ta nescire permittat, ille de quo Apostolus fidelibus promittit, *Sed & siquid aliter sapitis, & hoc vobis Deus revelavit*. Sapis enim contra omnis naturæ rationes, contra Evangelicam & Apostolicam sententiam: si cum Paschasio sapis, in eo quod solus sibi confingit Sacramento Dominici corporis decedere panis omnino substantiam. Verba autem mea de Joanne hæc fuerunt, non pervidisse omnia illius, sicut etiam nunc verum est. Quæ autem vidissem ad eam rem pertinentia, recitare me posse ex scriptis illorum quos præfixeram, habendos esse hæreticos in epistola ad Lanfrancum, si Joannes ille hæreticus haberetur. Cæterum si quid in illo viderem non satis delimatum, facile me improbaturum esse; hæc & vere dicebam & in nullam excussionem ex transitu venire contendebam propter causam superius dictam; duo tantum protulit ille, sicut nosti, vir optimus, quæ a me audita ad eum pervenerant. Convincere ipsa verba in consecrationem panis instituta, non decedere Sacramento panis materiam, & non esse virgam Episcopalem animarum curam. Horum prius ego sicut meminisse potes, confirmavi, & ita planum est ut sufficiat hoc sentire & convincere etiam puerulus in schola constitutus, qui vim juncturæ verborum non instrenue callet; de secundo, immo dixi & confirmavi & confirmo virgam illam esse animarum curam; ut facile advertere posset, qui vellet, quid sentirem; & nunc quod apud Episcopos agere susceperam, vellem si mihi tutum fieset, saltem apud vos agere in audientia quorumcumque; sed quamdiu non possum, obsecro per nomen Domini ne falsum testem te facias quod Joannem illum ego damnaverim: moneoque ut caveas, & ab Evangelico illo væ: ut qui tenetis clavem scientiæ ipsi non introitis, & introeuntes introire non sinitis. Memineris etiam illius propheticæ ad populum detestationis, ubi ait, Populus enim ad iracundiam provocans est, & filii mendaces qui dicunt videntibus, nolite videre, & aspicientibus, nolite aspicere, nobis ea quæ recta sunt; Sicut ad me dixit in audientia tua Arnulphus vester, ut permitterem vos sicut instituti essetis, sentire; quamquam totus in eo sim, ne quis transgrediatur terminos Patrum, Evangelistæ, Apostoli, Ambrosii, Augustini, Hieronymi. Quod ita se habere, si mihi fiat copia tecum agere, quantum de

tua

tua vigilantia certissimus præsumo luce clarius pervidebis. Scripsi tibi hæc utcumque, interim opportunitatem a Domino colloquendi tibi expectans. Vale.

EPISTOLA ASCELINI

Ad Berenuarium.

Domino Berengario Frater Ascelinus.

LItteras tuas nuper lætus suscepi; sperans festinum nobis tuæ correctionis significari gaudium: quibus perlectis lætitia mea versa est in mœrorem, cum pristinum adhuc affirmare non destiteris errorem; O Deus! ubi est illa vivacitas, illa subtilitas, illa prudentia, quibus affatim pollere solebas? cum etiam illa quæ in colloquio nostro dicta sunt, ut majora taceam, si non dissimulas, oblitus sis. Illam sententiam Willelmi dico qua pronuncias dixisse, omnem hominem in Pascha debere ad mensam dominicam accedere, quam si sic proferret, sacrilega utique judicari deberet: Sed hanc aliter fuisse prolatam testes sunt qui interfuerunt: Tunc enim dictum fuit; quod & nunc testificamur, omnem Christianum debere in Pascha de mensa Dominica communicare, nisi pro aliquo crimine a se perpetrato a tam salubri sequestretur convivio: hoc autem nullo modo fiat, nisi solo præcepto confessoris sui; alioquin claves Ecclesiæ annullantur; Sed ut ad me redeam, omni re considerata, non indigne me ad prædictum colloquium convenisse credo; attoli enim mecum, quod quamdiu vixero, adjuvante divina virtute, certum, indubitabile, nullisque eventibus violabile in sacrario cordis retinebo, panem scilicet & vinum in altari Spiritus sancti virtute per Sacerdotis ministerium, verum corpus, verumque sanguinem Christi effici: Quod scriptura attestante, satis evidenter probatur, si non sinistra interpretatione temeretur: Joannem vero Scotum, nec inconsiderate, nec impie, nec indigne sacerdotio meo habeo, quem toto nisu totaque intentione ad hoc solum tendere video, ut mihi persuadeat, hoc videlicet quod in altari consecratur, neque vere corpus, neque vere Christi sanguinem esse, hoc autem astruere nititur ex Sanctorum Patrum opusculis quæ prave exponit. Quorum illam sancti Gregorii orationem hic annotari sufficiat; Perficiant in nobis tua, Domine quæsumus Sacramenta quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. Quam exponendo prædictus Joannes inter cætera nostræ fidei contraria, specie, inquit, geruntur ista, non veritate. Quod non catholice dictum, si bene tuam vigilantiam novi, non ignoras; præsertim cum id in sæpe dicto colloquio non negaveris, quando eandem orationem cum expositione sua ex Joannis libro recitavi, verum tunc quod & nunc objecisti nobis te libellum illius nondum ad finem usque perlegisse; unde satis mirari nequimus, te tantæ scilicet prudentiæ virum tantopere laudare quod ignoras: neque enim, si noveris, te laudavisse crediderim; Novit namque prudentia tua, sic cavenda esse verba hæreticorum, ceu pocula veneficorum, quæ prius dulciter mulcent, ut postmodum letaliter necent. Cæterum cum Paschasio aliisque catholicis, non solum sapio, sed etiam veneror, & amplector verum corpus verumque sanguinem Christi a fidelibus in altari sumi sub specie panis & vini; sed neque hoc ut dicis contra naturæ rationes ago, neque enim aliud naturam dixerim quam Dei voluntatem. Quis enim sane sapiens causam rerum naturam vocet, aut non potius omnium naturarum, & ex natura sui generis nascentium voluntatem Dei esse fateatur: porro voluntas Dei tam efficax est & omnipotens, ut ejus velle solum fieri sit. Ac per hoc voluisse illum aliquid fecisse: *Omnia enim quæcumque voluit Dominus fecit;* voluit autem panem & vinum quod in altari sancti Spiritus consecratione per ministerium Sacerdotis conficitur, vere suam carnem & sanguinem potentialiter creari, creando vero quotidie mystice immolari. Quod & ipse patenter insinuat in hujus Sacramenti exordio discipulis suis dicens; *Accipite & comedite: hoc est corpus meum;* ac ne leviter acciperent, vel qualecumque corpus putarent; membra enim Christi dicuntur quique fideles, ac per hoc corpus: adjecit claritudinem, & ait quod pro vobis tradetur: Similiter & de calice qui pro vobis effundetur. Ecce quomodo nos instruit Redemptor noster, ecce quomodo aperit & exprimit quod corpus, quem sanguinem nobis commendet: Panem & vinum discipuli carnalibus intuebantur oculis, & audiebant a veritate: hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur, & hic sanguis meus, qui pro multis fundetur. Quid apertius? quid clarius? quid dulcius? O quam sanum astruere! quam periculosum niti refellere, quod veritas asseverat; hoc Evangelistæ testantur, Apostoli concionantur, Sancti Doctores tractant, si recto intellectu percipiantur; Quisquis autem illorum bene dicta prave interpretatus fuerit, quid de eis mereatur ipse viderit. Neque vero mirari, vel diffidere debemus, Deum facere posse, ut hoc quod in altari consecratur, virtute Spiritus sancti, & ministerio Sacerdotis uniatur corpori illi quod ex Maria Virgine Redemptor noster assumpsit; quippe utrumque substantia corporea, utrumque visibile, si reminiscimur, nos ipsos ex corporea & incorporea, ex mortali & immortali substantia esse compactos, si denique firmiter credimus divinam humanamque naturam convenisse personam; Edisserat mihi cinis & pulvis secundi, vel tertii rationem, & tunc se sufficere credat ad primi expeditionem, *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* Hæc tibi breviter responderim, ostendens me cum Paschasio neque contra naturæ rationes, neque contra Evangelicam & Apostolicam sapere sententiam. Denique per nomen Domini me obsecras, ne faciam me falsum testem quod Joannem nobiscum damnaveris. Quod libenter observabo, verum de hoc testis sum verus, quod supradictam illius expositionem in oratione Gregoriana ipsa veritate constrictus nobiscum improbasti. Ad ultimum, timeo ne illud væ Evangelicum unde me cavere mones, in caput tuum, quod absit, retorqueatur; Clavem enim scientiæ volvens, ipse non introire videris, quoniam universali Ecclesiæ dissentis, & quibus persuades quod sentis, nimirum introeundi aditum claudis. Quod vero domnus Arnulphus Cantor subjecit, videlicet ut permitteres nos sicut instituti essemus sentire, bene & sapienter protulit, tuæque saluti si velles compendiose consuluit, deterruisset enim te si posset, ne per te solum, vel si qui sunt per tuos socios viam mutare niteteris quam Doctores nostri tam Sancti, tam sapientes, tam Catholici, adeo rectam, adeo delimatam, adeo protritam nobis ostenderunt ut nullus qui eam tenuerit exorbitet, nullus qui non tenuerit non exorbitare nequeat. Sed hæc hactenus, nunc te familiariter exoratum velim, ut ab hac perversa intentione desistas, neve nobis inauditas, vanasque credulitates ingeras, neve tibi tam libere committas, Evangelicæ illius gallinæ alis nutriendum te humiliter submittere non detrectes, ne præclarum illud ingenium quod tibi Deus concessit, infatuetur, & ideo foras ejiciatur, & ab omnibus conculcetur. Pudeat te patrocinari librum quem Vercellis in plenaria Synodo damnatum, te quoque propter eum hæresis macula notatum audivimus. Redi ergo precor ad Catholicam & Apostolicam traditionem, ut & in te compleatur illud Apostolicum quod mihi dixisti: sed & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus revelabit.

Ascelinum Uticensem seu Monasterii S. Ebrulfi in Normania Monachum senioris nepotem Berengario coætaneum, innuere videtur noster Orderic. Vitalis lib. 6. hist. pag. 623. descripta illius cœnobii devastatione, hæc subdit: *Ascelinus vero senex Uticensem eremum cum paucis pauperibus incolis incoluit, & Ascelinum nepotem suum, atque Guitbertum de Gacejo, & Hamonem de Telleja, aliosque pueros enutrivit: & communes literas, ut in illo loco quotidianum Deo servitium*

vitium

vitium exsolverent, *docuit*. Sed vero Berengarii epistola ad Richardum quemdam monachum memoratur: ubi inter alia sic de Ascelino effatur: *Propter Ascelinum dico, qui B. Augustini verba ad pravitatem sui erroris detorquere non timuit, sicut quidam compatriota illius, qui apud Pictavum inter discutientes B. Augustini sententiam, &c.* Hæc ex MS. Bibliothecæ Regiæ. Quibus verbis non ita obscure Ascelinum, opinor, Pictavensem notat. De Guillelmo autem nihil est quod ausim asserere; Verum si conjici liceat, dicam illum ipsum Guillelmum esse, qui & Abbas Cormeliensis postea fuit, cujus B. Lanfrancus meminit supra: & ad quem scribit epist. 57.

y (*Quod antiquitas Cadomum nuncupabat*) Cadomum, gallice *Caen*, urbs est ampla, atque literarum academia celebris, in Normannia inferiori sita. Emendatius, expressiusque dici Campidomum Cenalis lib. 2. de re Gallica, perioche 4. demonstrat. Scriptorum tamen authoritas, necnon vulgi usus invaluit, ut concisius Cadomum dicatur.

Porro hujusce urbis nobilissimæ elegantiam ex doctissimo Papirio Massone in fluminum Galliæ descriptione, subjiciemus. *Argenteam urbem*, inquit, *quinque leucis remotam petens, quæ in edito quidem loco sita, declivis tamen est, qua parte in Olenam descenditur, qui continuato cursu Cadomum præclaram urbem Bajocassinæ diœceseus interluit, ponteque jungitur e tribus fornicibus composito: De qua Armoricus Philippidos libro octavo.*

Villa potens, opulenta, situ spatiosa, decora
Fluminibus, pratis, & agrorum fertilitate,
Merciferasque rates portu capiente marino,
Seque tot Ecclesiis, domibus, & civibus ornans,
Ut se Parisio vix annuat esse minorem.

Qui vero situm Cadomi bene excusserit, illam judicabit & pulchram & amœnam ob Olenam flumen, qui bis quolibet die ob fluxum & refluxum Oceani inflatur. In quam urbem fluvius quoque alius nomine Udo *fluit, atque in Olenam labitur.* Lege si placet notas, ad epist. 2. Chronic. Beccense ante ann. 1063. pag. 3.

yy (*Dux unam Monachorum*) Celebris illius Monasterii S. Stephani nihil plane superest antiquitatis: heu! furor petulantissimorum, sceleratissimorumque Calvinistarum omnia plane ædificia, susque deque evertit, & chartas pene universas dilaceravit, igneve consumpsit: Verum Religiosissimi ac non mediocriter eruditi viri D. de Renchy Cellerarii ejusdem cœnobii, ac S. D. Doctoris studio atque industria tandem reperta sunt tabula fundationis, Privilegia Summorum Pontificum Alexandri 2. Honorii 3. Clementis 3. necnon & Rotradi Archiepiscopi Rotomagensis, & Henrici Bajocensis Episcopi: quæ integra, ne disperdantur, describemus. Hæc vero sunt apographa.

CHARTA FUNDATIONIS
Abbatiæ Sancti Stephani Cadomensis, a GUILLELMO Conquestore factæ.

QUisquis Deo, seu pro Deo aliquid præstat, non ipsum a se alienat, sed potius in futurum cum spe vitæ æternæ multiplicandum conservat: hoc agit pia creatoris largitas, & larga ejus circa creata pietas, qui cum bonorum nostrorum non egeat; suus est enim orbis terræ, & plenitudo ejus; honorari tamen de nostra substantia, immolarique sibi sacrificium laudis pro nostra salute desiderat: hortatur nos ut ei serviamus, tribuit quod pro collatis beneficiis suis ei retribuamus, quod tamen misericors Pater quasi alienum suscipit, quasi nostrum rependit, in hoc seculo peccata remittens, in futuro centuplum accepturis, seipsum, & regnum celeste promittens. Qua spe ductus Ego *Vuillelmus* Anglorum Rex, Nortmanorum & Cœnomanorum princeps, cœnobium in honorem Dei, ac beatissimi Protomartyris *Stephani* intra burgum, quem vulgari nomine vocant *Cadomum*, pro salute animæ meæ, uxoris, filiorum, ac parentum meorum disposui construendum. Cui loco, ne divinæ Religionis cultura aliquando propter inopiam desit, hoc modo ipsi imposterum mea solicitudo prospexit. Trado igitur præfato cœnobio villas juris mei censum, Roz, Alamanniam, Pontem divæ, Cathburgum cum colonis, & conditionariis, seu liberis hominibus, cum molendinis, aquis, pratis, pascuis, silvis, seu omnibus reditibus, & consuetudinibus ad eas pertinentibus, sicut in meo dominio hactenus habui, & antecessores mei: & homines quidem duarum præmissarum villarum, videlicet censu, & Roz, qui francam terram non tenent, ad servitium Ecclesiæ, & Monachorum ita liberos, & omnino quietos concedo, ut numquam pro aliqua summonitione expeditionis vel alterius cujuslibet rei ipsum servitium intermittant; nisi ego ipse, per me, vel per brevem meum, Abbatem summoneam quatenus eos nominatim mihi mittat; & hoc intra fines Nortmaniæ tantum, & nominatum tantummodo pro necessitate belli ab extranea gente imminentis. Partem quoque Burgi trado, in qua præfatum Monasterium constructum est, a muro indirectum occidentem versus, sicut via protenditur, qua a veteri Beati *Stephani* Monasterio, ad urbem Bajocensem itur: & ea quoque via, qua itus ad Brithuvillam Sancti Michaelis, cum terris & omnibus consuetudinibus de eodem burgo ad me pertinentibus: excepto quod extranei mercatores de omnibus quæ secunda feria ibi ement, & venundabunt, tamdiu quamdiu thelonearius ad stationem suam sedebit, & Mercatores in communi mercato erunt, theloneum ministris, qui Majori burgo præerunt, apportabunt de singulis plaustris, & asinis, * qui venalia ligna ferent, lignum unum, villarium cum omni territorio suo, & de eodem hominium, servitia, ut servientes mei, qui ibi manent, mihi * servient, & propter servitium meum non remaneat. In magno quoque burgo domum *Turstini Legrini*; & domum molendini de *Darnestel* cum ipso Molendino; & Molendinum quod fuit *Ramardi*. Hæc omnia quieta ab omni consuetudine, de pratis juris mei tria jugera ad hulmum pratum *Brendae*, præter ea quæ ad supradictas Villas * pertinebat alveum veteris uldun, a villa veniniro usque in Olnam fluvium, cum tribus molendinis in eodem factis. Terram *Vuillelmi Paveth*, quam de me tenet Cadomi, & Cluillæ. In territorio Brithuvillæ allodium, quem *Rogerius Calvus* ibi tenet. In territorio Bra[illegible] terram *Vuillelmi Deslanda*: Allodium quoque quod *Lupus* tenet, in Beneto & Walmereto, cum parte Ecclesiæ ad eum pertinente. In territorio Curlei terram *Vuillelmi Camerarii*. In territorio Balduenti vineam, cum domo vinitoris, quam *Hubertus Dapifer* de me habuit. In Barbefloth duas mensuras terræ. In territorio de Boseval allodium *Rodulpho filii Anseredi*: In villeriis, & in mara terram, quam ibi tenet *Vuillelmus Grassus*. Terram quoque quam habuit *Hugo de Rozel*. In Graymulla Silvam de malo pertuoio, & de Tortavalle, & de Folonia, & de Caisneto, cum aquis, & terris, seu omnibus ad eas pertinentibus; hac conditione servata, ut Monachi ipsius Cœnobii ipsas sylvas nullo tempore destruant, vel destrui jubeant: propter ipsam terram colendam, sive inhabitandam, retentis in meo dominio cervis, capreolis, & apris silvestribus. Decimam de Fredetnaco. Servitium de terra, quam *Boselinus de Dyva* tenet in villeriis, & Guarinuilla. Concedo quoque fieri ad opus præfati Monasterii mercatum in villa cui Balte nomen est, In territorio Cadomi feriam trium dierum, ita ut quoties quilibet horum trium dierum in secunda feria evenerit, forum mercatum magni burgi sit sancti Stephani. In civitate Rothomagi concedo fieri Cellarium unum super Sequanam quietum ab omni consuetudine: & habitantes in eo quietos: tam in terra, quam in aqua, per totam terram meam. Concedo quoque domum, cum viridario, quam dedit eidem cœnobio; in eadem civitate

f. * quæ

f. * serviunt.

f. * pertinebant.

tate *Bernaldus* filius *Ospari*. Et sex jugera prati, quæ idem dedit ad Batpalmas; & domum quam dedit *Vuillelmus* Canonicus filius *Sveus*. In territorio Lireti hospitem unum cum terra sua; & quatuor arpentos, & dimidium de vinea & unam acram terræ intra idem territorium. In Audura fluvio, concedo fieri Molendina duo, ita ut tantum spatium de aqua remaneat liberum, quatenus quoquomodo aqua se habeat convenienter possint per illud spatium ascendere, & descendere tam naves, quam pisces. Concedo etiam totum allodium, quod tenent *Osmundus Aculeus* Ricardus, & Rogerius. In territorio Calvimontis super divam; & etiam totum illud quod tenent quicumque allodiarii infra leugam pontis divæ. In terra Anglorum in Comitatu de Devenesita manerium quod vocatur Northam. In Comiratu de Dorseta duo Maneria, unum quod vocatur Franconia, & aliud quod vocatur Biencona. In Comitatu de Sommerseta. In territorio Crueræ decem hiddas terræ, & Ecclesiam cum omni decima ejusdem territorii. In Comitatu de Wltesira Ecclesiam de Cosham cum omni terra; & decima ad eam pertinente. Concedo quoque in Comitatu de Northot manerium, quod vocatur Welles, quod dedit prædicto Cœnobio *Vuillelmus de Scocus*, cum Ecclesia de Morthona & terra cum decima eidem Ecclesiæ pertinente in Essessa. Item concedo in Comitatu de Essessa Maneriolum, [f.* in Lundonia.] quod vocatur Pansella, &* Illundoma quandam terram, quæ fuit leureth, sitam prope Ecclesiam sancti Petri, quietam de Gelth, & Descot, & de omni alia consuetudine, [f.* quam] * quæ dedit *Vuallerannus* filius *Ramnulfi*, cum decima totius terræ suæ, quam habet in Anglia, tam pro anima sua, quam pro mea. Signum † *Vuillelmi* Regis. Signum † *Mathildis* Reginæ. S. *Joannis* † Archiepiscopi. S. *Roberti* † Comitis filii Regis. S. *Vuillelmi* † Comitis filii Regis. Signum *Lanfranci* † Archiepiscopi. S. Odonis † Bajocensis Episcopi. S. *Hugonis* † Lexoviensis Episcopi. Signum *Gisleberti* † Ebroicensis Episcopi. S. *Roberti* † Sagiensis Episcopi. S. *Michaelis* † Abrincensis Episcopi. S. *Gaufridi* † Constantiensis Episcopi. S. *Roberti* † Comitis de Moretomo. S. *Rogeri* † Comitis de Monte Gomerico. S. *Rogeri* † de Bellomonte. S. *Roberti* † Comitis de Mellent. S. *Henrici* † de Bellonte. S. *Hugonis* † de Gorniaco. S. *Vualteri* † Gifardi. S. *Ricardi* † Abrincensis Vicecomitis. S. *Hugonis* † Comitis. S. *Vuillelmi* † Comitis Ebroicensis. S. *Vuillelmi* † de Bretolio. S. *Roberti* † Ancensis Comitis. S. *Roberti* † de Bellesme. S. *Hugonis* † de Montefortim. S. *Hugonis* † de Grente mesnil. S. *Nigelli* † de Constantino. S. *Vuillelmi* † Dunelensis Episcopi. S. *Ricardi* † de Corcejo. S. *Vuillelmi* † Crispini. S. *Ingilranni* † filii Huberti. S. *Vilani* † Comitis. [f. Ferrariis.] S. *Vuillelmi* † de Warenna. S. *Henrici* * de Ferrarii.

Privilegium Honorii III. sive Alexandri II.

Quo Monasterium S. Stephani Cadomensis, a jurisdictione Episcopali eximitur.

HOnorius Episcopus servus servorum Dei dilectis filiis Abbati, & Conventui Cadomensi, Bajocensis diœcesis, salutem & Apostolicam benedictionem. Devotioni vestræ volumus esse notum, quod nos juxta vestrarum precum instantiam privilegium bonæ memoriæ *Alexandri* Papæ 2. prædecessoris nostri, sicut in ejus prospeximus contineri regesto, de fratrum oostrorum consilio, de verbo ad verbum fecimus præsentibus annotari: cujus privilegii tenor talis est. *Alexander* Episcopus servus servorum Dei, dilecto in Christo filio *Lanfranco* Abbati, suisque successoribus regulariter promovendis in perpetuum. Quisquis divina inspiratione compunctus, relictis seculi hujus actionibus, ad Deum converti festinat, ita cum charitate ab Apostolica sede, cui licet indigni præsidemus, suscipiendus est, & blandis per omnia consolationibus resovendus, ut in ea: quam elegit, Deo adjuvante, delectetur conversatione persistere; & quod semel cepit usque in finem irreprehensibiliter, valeat exhibere. Unde quia Charissime fili *Lanfrance* Abbas, in tantam te excrevisse religionem cognoscimus, ut non solum de propria salute studiosus existeres, verum etiam communem [Nota.] vitam eligentibus Monasterium construeres, ac forma religionis provideres, inclinati precibus tuis Monasterium tuum, quod in honorem Beati Protomartyris Stephani a glorioso *Vuillelmo* Principe Normanorum, ac victoriossimo Rege Anglorum, Cadomi construitur, ac largitate possessionis ditatur, sub tutela, & defensione sanctæ sedis Apostolicæ recipimus: statuentes nullum Ecclesiastica seu seculari præditum dignitate, in rebus, vel dispositione ejusdem Monasterii, aliquam habere porestarem, sed omne jus ipsius Monasterii ad sollicitudinis tuæ, tuorumque successorum studium decernimus pertinere. Qui nimirum si alicujus Episcopi molestia prægravatus tu, vel successores tui fueritis, sanctamque Apostolicam sedem appellaveritis, nulli ulterius Episcoporum liceat contra vos litem provocare, donec causa vestra ante Papam deferatur, ejusque judicio diffiniatur, & hac præsentis privilegii nostri pagina statuimus, ut Bajocensis Episcopus præ qualibet Abbatis, vel Monachorum culpa, præfatum Monasterium non præsumat excommunicare, vel divinum in eo officium prohibere. Quod si Abbas, vel congregatio ordini & professionibus suis contraria gesserit, & Abbas, vel se, vel Monachos suos regulariter emendare neglexerit, Bajocensis Episcopus secreto, atque amicabili colloquio, ut se, vel subjectos suos corrigat, admoneat; porro si paternæ admonitioni obedire contumacia pertinaci contempserit, non quidem eum Bajocensis Episcopus ad suæ Ecclesiæ synodum convocet, sed rem ad Rothomagensem Archiepiscopum, seu ad totius Provinciæ universale Concilium perferat; ut eorum consilio, auctorisare, diffinitione, audiat, discat, accipiat, quid agi sive statui de eo oporteat: senteotia tamen de Capitalibus Apostolicæ sedi reservata. Ad quem Bajocensem Episcopum oihil aliud ipsius Mooasterii pertinere decernimus, nisi Abbatis; & cæterorum qui ibidem sunt promovendi, ordinationes, sacri chrismatis donum, & Ecclesiarum dedicationes laicorum, qui criminalia peccata incurrerint, consilia, & pœnitentiarum iojunctiones. Si vero prænominatum Bajocensem Episcopum claruerit esse simoniacum, vel ab Apostolica sede excommunicatum, vel si ipse Episcopus alicujus malitiæ studio eorum ordinationes ultra spatium unius mensis distulerit, sunc liberam habeant potestatem adeundi Romanum. Pontificem, vel quemcumque Religiosum Episcopum elegerint. Si quis igitur temerario ausu hujus nostræ sanctionis scriptum violare præsumpserit, auctoritate Beatorum Apostolorum Petri & Pauli, sciat se innodatum vinculo excommunicationis, quousque dignos pœnitentiæ fructus sanctæ Apostolicæ sedi repræsentaverit.

Ejusdem Honorii literæ, qnibus immunitates confirmat cœnobii S. Stephani Cadomensis.

Honorius Episcopus servus servorum Dei.

REligiosam vitam eligentibus Apostolicum convenit adesse præsidium, ne forte cujuslibet temeritatis incursus, aut eos a proposito revocet, aut robur, quod absit; sacræ Religionis infringat: ea propter, dilectissimi in Domino filii, vestris justis postulationibus clementer annuimus & Monasterium sancti Stephani Cadomensis, in quo divino mancipati estis obsequio, ad exemplar fœlicis memoriæ Alexandri Papæ tertii prædecessoris nostri, eujus privilegii tenorem in ejus perspeximus eontineri regesto, in jus & tutelam beati Petri, & nostram suscipimus, & præsentis scripti privilegio communivimus:

sta-

statuentes ut quascumque possessiones, quæcumque bona idem Monasterium inpræsentiarum juste, ac canonice possidet, aut in futurum concessione Pontificum, largitione Regum, vel principum, oblatione fidelium, seu aliis justis modis, præstante Domino, poterit adipisci, firma vobis, vestrisque successoribus illibata permaneant. Ad hæc prædicti Antecessoris nostri vestigiis inhærentes statuimus nullum Ecclesiastica seu sæculari præditum dignitate in rebus, vel dispensatione Monasterii prælibati, aliquam habere præter Romanum Pontificem, potestatem; sed omne jus ipsius Monasterii ad sollicitudinis nostræ successorumque nostrorum decernimus studium pertinere. Si autem alicujus Episcopi molestia prægravati fueritis, sanctamque Apostolicam sedem appellaveritis, donec causa vestra ad Romanum deferatur Pontificem, & ab eo, vel de mandato ipsius terminetur, nulli ulterius Episcoporum liceat contra vos litem movere. Prohibemus etiam ne Bajocensis Episcopus pro qualibet Abbatis, vel Monachorum culpa, eos præsumat excommunicare, vel in monasterio divinum officium prohibere. Obeunte vero te nunc ejusdem loci Abbate, vel tuorum quolibet successorum, nullus ibi astutia qualibet subreptionis seu malitia præponatur, nisi quem fratres communi assensu, vel fratrum pars sanioris consilii secundum Dei timorem, & Beati *Benedicti* Regulam providerint eligendum. Præterea liberas & absolutas personas e sæculo fugientes liceat vobis ad conversionem vestram suscipere, & eas absque ullius contradictione in vestro collegio retinere. Chrisma vero, oleum sanctum, dedicationes Ecclesiarum, consecrationes altarium, ordinationes Monachorum, & Clericorum vestrorum, qui ad sacros ordines fuerint promovendi: laicorum etiam qui criminalia peccata incurrerint, consilia, & pœnitentiarum injunctiones a Bajocensi suscipietis Episcopo, siquidem catholicus fuerit, & gratiam, atque communionem Apostolicæ sedis habuerit, & ea gratis, & absque ulla pravitate vobis voluerit exhibere: alioquin liceat vobis, quem malueritis Catholicum adire Antistitem, qui nostra fultus auctoritate quod postulatur indulgeat: & maxime si ordinationes Monachorum, & Clericorum vestrorum ultra unius mensis spatium, secundum quod ab eodem Antecessore nostro statutum est, Episcopus Bajocensis distulerit. Decernimus ergo ut nulli omnino hominum liceat præfatum Monasterium temere perturbare, aut ejus possessiones auferre, vel * Abbatias retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed illibata omnia, & integra conserventur eorum, pro quorum gubernatione, ac sustentatione concessa sunt usibus omnimodis profutura, salva sedis Apostolicæ auctoritate; si qua igitur in futurum Ecclesiastica, secularisve persona, hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temere venire tentaverit secundo, tertiove commonita nisi præsumptionem suam digna satisfactione correxerit, potestatis, honorisque sui dignitate careat, reamque se divino judicio existat de perpetrata iniquitate cognoscat; & a sacratissimo corpore ac sanguine Dei, & Domini Redemptoris nostri Jesu Christi aliena fiat; atque in extremo examine districte subjaceat ultioni. Cunctis autem eidem loco suo jura servantibus sit pax Domini nostri Jesu Christi, quatenus & hic fructum bonæ actionis percipiant, & apud districtum Judicem præmia æternæ pacis inveniant. Amen.

f. * Abbatiam.

Ego *Honorius* Catholicæ Ecclesiæ Episcopus.

† Ego *Guido* Prænestin. Episcopus.

† Ego Octavianus Sanctorum Sergii, & Bacchi Diaconus Cardinalis.

† Ego Stephanus Basilicæ duodecim Apostolorum Presbyter.

† Ego Gregorius .... Presbyter.

Datum Laterani per manum Willelmi sanctæ Romanæ Ecclesiæ Vice-cancellarii III. Idus Junii, Indictione IX. Incarnationis Domin. ann. MCCXXI. Pontificatus verò Domini Honorii Papæ in anno quinto.

Privilegium Clementis Papæ VI.

Quo S. Stephani Cadomensis Abbatibus insignia Pontificalia permittit.

CLemens servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam sanctæ Romanæ Ecclesiæ matris Ecclesiarum omnium & magistræ, licet immeriti regimini præsidentes, earum statum libenter honoris impendiis promovemus, & quæ dubietatis anfractu materiam litigiorum eis pro tempore possent inferre, declarando quantum nobis possibile redditur, summovemus. Dudum siquidem dilectorum filiorum *Roberti* Abbatis, & Conventus Monasterii sancti *Stephani* de Cadomo ordinis sancti Benedicti *Bajocensis* diœcesis, insinuatione percepto quod præfatum Monasterium inter alia partium illarum Monasteria erat nobile, & insigne, & in eo magna pars capitis gloriosissimi protomartyris præfati sancti *Stephani*, nec non capitis beatæ *Margaretæ* Martyris, prout in illis partibus communis fidelium opinio asserebat; multæque aliorum sanctorum reliquiæ honorabiliter servabantur: propter quæ ad ipsum Monasterium sæpius undique cum magna devotione confluebat multitudo fidelium copiosa: eratque etiam in dicto Monasterio corpus recolendæ memoriæ *Guillelmi* Regis Angliæ Principalis ejusdem Monasterii fundatoris venerabiliter tumulatum; qui dudum existens Dux Normanniæ erepit regnum Angliæ vi armorum: dicti quoque Abbas & Conventus in eodem Monasterio, ac tredecim parochialibus Ecclesiis & locis earum, ac capellis eis adjacentibus legitime haberent, & possiderent, ac habuissent & possedissent hactenus, tam ipsi quam eorum prædecessores continuo, libere, pacifice, & quiete, & a tanto tempore, cujus initii memoria non extabat, jurisdictionem spiritualem, & Ecclesiasticam, ac correctionem in Clericos, & personas Ecclesiasticas delinquentes ibidem: a qua quidem jurisdictione, & eorum officiali, non ad Episcopalem, sed Rothomagensem eorum metropoliticam, seu ad Apostolicam sedem consuetum erat, & fuerat regulariter a dicto tempore hactenus appellari. Necnon dictarum Ecclesiarum collatio, earumque curæ commissio, visitatio, & procuratio ad Abbatem, & Conventum pertinebant. Eosdem nos volentes tam personam Roberti Abbatis ipsius multiplicium virtutum meritis & sinceræ dilectionis, quam ad nos & Romanam gerebat, prout gerit, Ecclesiam affectu ferventi, exigentibus; quam Monasterium prædictos, consideratione præmissorum specialibus privilegiis, & honoris impendiis decorare, eorumdem Roberti Abbatis, & Conventus in hac parte supplicationibus inclinati eidem Roberto Abbati, & successoribus suis Abbatibus ejusdem Monasterii, qui essent pro tempore, ut idem Robertus, & illi mitris aureis, sive deauratis, laminas, & gemmas habentibus, & aurificiatis, & planis, annuloque & sandaliis, & aliis Pontificalibus insigniis in Missarum, & horarum aliarum solemniis, temporibus congruis ubicumque, præterquam in Conciliis Provincialibus, & synodis Episcopalibus: necnon in iisdem Conciliis, & Synodis hujusmodi, planis mitris ut perpetuo; necnon in Monasterio, Ecclesiis, ac locis Ecclesiarum prædictis in Missa, Vesperis, & Matutinis, & mensa benedictionem solennem facere, & impendere etiam perpetuo libere valerent; dummodo aliquis Antistes, vel legatus sedis Apostolicæ præsens non existeret: quacumque constitutione in contrarium edita non obstante, auctoritate Apostolica de speciali gratia duximus indulgendum. Et ad indicium hujusmodi a sede prædicta obtenti privilegii, volumus quod dicti Abbas, & Conventus nobis, nostrisque successoribus, singulis bienniis persolverent unam unciam auri. Cum autem sicut ejusdem Roberti Abbatis nobis exhibita petitio continebat, ab aliquibus revocetur in dubium in hujusmodi clausula, *dummodo aliquis Antistes, vel Legatus sedis Apostolicæ præsens non existeret*, ad omnes præcedentes clausulas referatur nobis idem Abbas

bas humiliter supplicavit ut dubium hujusmodi de-
clarare, ac etiamsi, & in quantum opus fuerit,
quoad alba Pontificalia per Robertum Abbatem, &
successores suos prædictos in eisdem Conciliis, & Sy-
nodis deferenda concessionem hujusmodi ampliare,
providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos
itaque ad omnem dubietatis scrupulum auferendum,
tenore præsentium declaramus, nostræ intentionis
fuisse & esse, ut Abbas & successores ipsius prædi-
cti, mitris aureis, sive deauratis, lammas, & gem-
mas habentibus, ac aurifrisiatis & planis, annulis-
que, & sandaliis, ac aliis Pontificalibus insigniis,
horis ad hæc aptis, ubicumque, etiam in præsentia
diœcesani, vel cujuslibet alterius Antistitis, præter-
quam in Provincialibus Conciliis, & Synodis Epis-
copalibus, & in eisdem Conciliis, & Synodis planis
mitris uti possint: & quod dicta clausula, *dummodo*
aliquis Antistes, vel Legatus sedis Apostolicæ præ-
sens non *existeret*, ad immediate præcedentem clau-
sulam, videlicet de benedictione solemni tantummo-
do, & nullatenus ad alias præcedentes clausulas re-
feratur. Et nihilominus eisdem Roberto Abbati,
& successoribus suis prædictis, quod in eisdem Pro-
vincialibus Conciliis, & Synodis etiam hujusmodi al-
bis Pontificalibus perpetuo uti possint, quacumque
constitutione contraria non obstante Concedimus te-
nore præsentium auctoritate Apostolica de gratia am-
pliori. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc pa-
ginam nostræ declarationis, & concessionis infringe-
re, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem
hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipo-
tentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum
ejus se noverit incursurum. Datum apud villam no-
vam Avinionensem, die decimo Calendas Julii, Pon-
tificatus nostri, anno quinto.

Confirmatio immunitatum Monasterii S. Stephani Cadomensis, ab Archiepiscopo Rotomagensi concessa an. 1170.

ROtrodus Dei gratia Rotomagensis Archiepisco-
pus, præsentibus & futuris salutem: plurimum
confert Ecclesiis, & Monasteriis, personis quoque tam
Ecclesiasticis, quam secularibus, ea quæ illis a Catho-
licis viris conferuntur, ad memoriæ conservationem
litteris annotari: ne delente ea quæ facta sunt obli-
vione, quod stabile fuit, & ratum in quæstionem re-
vocetur, inde siquidem est quod piis petitionibus fi-
liorum nostrorum *Guillelmi* Abbatis, & Conventus
sancti Stephani de Cadomo, benignum præbentes as-
sensum in scriptum redigimus, & munimine sigilli
nostri corroboramus ea quæ novimus in Episcopatu
Bajocensi pertinere ad possessionem, & jus, & ele-
mosynam beati Stephani de Cadomo, tam in Eccle-
siis quam in decimis, pratis, aquis, sylvis, pascuis,
molendinis, domibus, terris, & earum habitatori-
bus. Quæ etiam ab illustrissimo *Guillelmo* Rege An-
glorum, Principe Normanorum, & Cœnomanorum,
eidem Cœnobio confirmata sunt, & ab aliis nobili-
bus viris, & præcipue a venerabilibus *Odone*, & *Hen-*
rico Episcopis Bajocensibus: hæc igitur sunt, quæ a
præfato cœnobio possessa cognoscimus, & in perpe-
tuum possidenda libere, & quiete, & absolute a sy-
nodico debito, & circata, cæterisque consuetudini-
bus ad jus Episcopale pertinentibus, eidem Cœnobio
concedimus, & confirmamus; videlicet Ecclesia san-
cti Nicolai in Burgo Cœnobii, & Ecclesia villarii,
& duæ partes omnium decimarum quæ sunt de feo-
do ejusdem Cœnobii, per totum territorium Cado-
mi, & Villarii, & Ecclesia de Bretevilla Orgoillo-
sa, cum Capella de Petot, cum decimis, & omni-
bus pertinentibus suis, & Ecclesia de Alneto, & to-
ta decima parochiæ, cum pertinentibus suis, & duæ
Ecclesiæ de Allemania, & earumdem parochiarum
omnes decimæ, cum pertinentiis suis, & Ecclesia de
Icio, cum Capella de Bracio, & tota decima paro-
chiæ, cum pertinentiis suis: Ecclesia etiam de Ca-
burgo, & antiqua Capella de Burgo divæ, & Ec-
clesia sanctæ Mariæ de Buisson juxta matrem vil-
lam. Præterea etiam eidem Cœnobio confirmamus
jura Episcopalia in Ecclesia de Censio, scilicet Syno-
dum, & Circatam, cæterasque consuetudines, quas
in præfatis Ecclesiis idem Cœnobium habet.

Confirmat Bajocensis Episcopus privilegia, possessiones &c. Cœnobii S. Stephani Cadomensis.

HEnricus Dei gratia Bajocensis Episcopus omni-
bus Christianæ Religionis cultoribus ad quos
præsens carta pervenerit, perpetuam in Domino sa-
lutem. Ne in oblivionem veniant quæ geruntur usus
habet, & communis consideratio utilitatis exposcit,
ut scripturæ serie debeant annotari. Inde siquidem
est quod in scriptum duximus redigenda munimine
sigilli nostri corroboranda: ea quæ novimus in diœ-
cesi nostra pertinere ad possessionem, & jus, & elee-
mosynam Cœnobii Beati *Stephani* de Cadomo, tam
in Ecclesiis, quam in decimis, pratis, aquis, sylvis
pascuis, molendinis, domibus, terris, & earum ha-
bitatoribus: quæ etiam ab Illustrissimo *Vuillelmo* Re-
ge Anglorum, Principe Normanorum, & Cœnoma-
norum, confirmata sunt, & ab aliis nobilibus viris,
& præcipue a Venerabili Odone prædecessore nostro
Bajocensi Antistite. Hæc igitur sunt quæ a præfato
Cœnobio possessa cognoscimus, & in perpetuum pos-
sidenda concedimus & confirmamus. Videlicet Ec-
clesia S. Nicolai in Burgo Cœnobii, & Ecclesia Vil-
larii, & duæ partes omnium decimarum, quæ sunt
de feodo ejusdem Cœnobii per totum territorium
Cadomi, & Villarii: & Ecclesia de Tortuvalle, &
tota decima parrochiæ, cum pertinentiis suis: & Ec-
clesia de Folonia, & tota decima parrochiæ, cum
pertinentiis suis: & Ecclesia de Alneto & tota de-
cima parrochię cum pertinentii suis: & Ecclesia de
Bretevilla Orgoillosa, cum capella de putot, cum
decimis, & omnibus pertinentiis suis: & duę Eccle-
się de Allemania, & earumdem parrochiarum omnes
decimę, cum pertinentiis suis: & Ecclesia de Icio,
cum Capella de Brachio, & tota decima parrochię,
cum pertinentiis suis: Ecclesia etiam de Cadburgo,
& antiqua Capella de Burgo divę; & Ecclesia san-
ctæ Mariæ du Buisson juxta matrem villam. Has
equidem Ecclesias a Synodico debito, & circata, cę-
terisque consuetudinibus ad jus Episcopale pertinen-
tibus liberas, & absolutas in perpetuum permanere
Cœnobio prefato concedimus, & confirmamus. Prę-
terca etiam eidem Cœnobio confirmamus jura Epis-
copalia in Ecclesia de censio, scilicet Synodum &
circatam, cęterasque consuetudines, quas in prefa-
tis Ecclesiis idem Cœnobium habet. Hanc esiam
dignitatem cum prędictis Cœnobium prefatum,
nobis confirmantibus, obtinet ut Chrisma san-
ctum & oleum quod a nobis acceperit, prędicta-
rum Ecclesiarum Presbyteris in sancto Sabbato pas-
chę distribuat. Clerici autem prescriptarum Eccle-
siarum sic libere & quiete veniant ad Synodum, ne
sub aliqua occasione ab eis pecunia requiratur. Item
prędicto Cœnobio Confirmamus processiones in sancta
Pentecoste de Ceusio, & processiones de Allemania,
& processiones de Icio, cum earumdem villarum
membris, & adjacentiis. Confirmamus etiam prędi-
cto Cœnobio duas partes decimarum feodii sui in
Ruscavilla, & in Curlejo, & Amblia, & in Petra-
ponte, & in Bavento, in Billejo, in Vaumcreto,
in Geanuilla, & in tota terra Rogerii Calvi, &
Bretevilla super Lisam. Nihilominus etiam cœno-
bio prefato Concedimus, & Confirmamus has liber-
tates de Pontificali jure juxta statuta prędecessorum
nostrorum, in universis hominibus Cœnobii, in Bur-
go Monachorum, sive in Villario, vel alibi in ter-
ritorio Cadomi, & in Venuntio, & in Francavilla
habitantibus, videlicet cum alicui prędictorum homi-
num de peccatis criminalibus, & vel non criminali-
bus, sive de aliquibus forisfacturis convicti, vel con-
fessi fuerint, si pecunia inde exigenda fuerit, Abba-
ti vel Monachis prędicti Cœnobii persolvatur. De
non Criminalibus vero pœnitentiam injungere, in
arbi-

arbitrio Monachorum conſiſtat. Cum autem quippiam de criminali aliquo culpabilis reputabitur, non ipse ab Archidiacono Bajocenſi in placitum trahetur, vel citabitur, ſed ipſe Archidiaconus Abbati vel Priori ejuſdem Cœnobii denunciabit, & ille cui ita crimen imponetur, ex parte Abbatis admonitus, ad diem convenienter ſtatutum coram Abbate, vel aliqua ex parte Abbatis, & coram Archidiacono apparebit in ipſa parrochia in qua manebit, & ipſis præſentibus veritas rei diſquiratur: & ſi inde judicium portandum prodierit, vel cognitio peccati patuerit, Bajocenſis Eccleſia, ut decet, requiratur, vel cauſa examinationis, vel gratia conſequendæ reconciliationis. Eaſdem etiam libertates de jure Epiſcopali confirmamus prædicto Cœnobio in univerſis hominibus de Ros, & in univerſis hominibus de Cenſio & in univerſis hominibus de Allemaniæ & in membris ejuſdem, ſcilicet ſtavellis: ſimiliter & in univerſis hominibus de Icio, & de Bracio, & de Fulberſolia, de Burgesbu, & de Hogo, & de toto Caburgo, & de Burgo Divæ, uſque ad pontellum qui dividit Bajocenſem Epiſcopatum a Luxovienſi, & in omnibus illis qui ſunt de parrochia de Torravalle, & de Folonia, & in illis quos habet prædictum Cœnobium in Hovetot, & in omnibus habitantibus in ſylvis Monachorum, ſive in pertinentiis earum, & in tota teneura de Tortavalle, & etiam in hominibus quos habet idem Cœnobium in Ruſcavilla, & in Curlejo, & in Siccavilla, & in Granuilla, & in Bavento, & in tota terra Rogerii Calvi de Bretevilla, ſuper Leiſam, & in tota terra Lovet de Billejo, & in Vaumereto cum parte Eccleſiæ quæ ad ipſum pertinebat, & in villa de *Buiſſon*. Eaſdem etiam libertates de jure Pontificali Cœnobio præfato confirmamus in univerſis hominibus de tota terra, quam tenuerunt Ranulfus Vicecomes, & Robertus Bertrannus in Bretevilla Orgoilloſa, cum pertinentiis ſuis. Prædictas etiam libertates de jure Pontificali prædicto Cœnobio confirmamus in ſubſcriptis poſſeſſionibus, villis, pratis, aquis, molendinis, ſylvis, paſcuis, terris, & quibuſlibet hominibus: ſi foriſfactura contigerit videlicet in tota terra quam *Milo* dedit filiæ ſuæ Beatrici in conjugium in Venuntio, & in duodecim jugeribus terræ quam emit Abbas *Lanfrancus*, in eodem Venuntio, & in pratis, quæ vendidit *Vvillelmus de Corcella* præfato Abbati, de feudo noſtro, & in terra de toto Ros præter Eccleſiam, & in terra de toto ceuſio cum Eccleſia; & in terra quam tenuit *Grimaldus* in Allemania, & in membris ejus, ſcilicet ſtavellis, Icio, Fulberſolia, Burgesbu, & in domo *Rogerii*, & in dimidia acra terræ de hogo, & in terra quam tenuit *Vvillelmus de Landa* in Bracio, & in terra de toto Caburgo, & de Burgo divæ uſque ad pontellum ſupraſcriptum, & in ſylvis de malo pertuſo, Tortavalle, Folonia, Caineto cum terris & aquis quæ eiſdem ſylvis pertinent, & in duobus molendinis in majori burgo Cadomi, & in vinea cum domo vinitoris in Bavento, & in tota terra, quam dedit prædicto Cœnobio Filines *Herfredi* in Bavento, & in terra unius carucæ, quam vendidit *Rodulphus* filius *Conſtantini* in eodem, & in viginti jugeribus terræ quæ dedit *Aſcelines de Abbevilla*, & in quinque jugeribus terræ, quam dedit *Serlo Mariſcallus* in eodem, & in terra quam tenuit *Richardus Goiz* in Ruſcavilla, & in terra quam tenuit *Vvellelmus Camerarius* in Curlejo, & in duodecim jugeribus terræ, quam *Serlo* Monachis vendidit in eodem Curlejo & in tota terra quam tenuerunt *Ranulfus* Vicecomes, & *Robertus Bertrannus* in Bretevilla Orgoilloſa cum pertinentiis ſuis, & in domo, & in terra *Anſchitili Vvaragnonis* in *bonetot*, & in molendino uno ſuper Leiſam, cum dimidia acra terræ, & inſula modica quæ eidem molendino proxima eſt, & in tota terra *Rogerii Calvi* de Bretevilla ſuper Leiſam, & in dimidia acra quam dedit *Rogerius* filius *Berſad*, & in terra Lovet, quam vendidit Lanfranco in Bileto, & Vaumereto, & in terra *Hugonis*, quæ eſt unius carrucæ in Matrevilla, & in duodecim jugeribus terræ, quam donavit uxor *Roberti Baliſtarii* in ſiccavilla, & in terra quam tenuit *Hugo de Roſello* in Granuilla, & in Grocejo. Præterea etiam prædicto Cœnobio confirmamus conſuetudinem plauſtrorum, quæ de Biſacia ad Cadomum venalia ligna ferunt, poſtquam intra leugam prædicti Burgi intraverint: Cenſum etiam, & omnem conſuetudinem omnium domorum, ad Bajocenſis Eccleſiæ jus pertinentium quæ in burgo Monaſterii ſunt; quicumque etiam de majori Burgo cujus ſepultura ad jus Epiſcopi ſanctæ Mariæ Bajocenſis pertinet, in Cimiterio præteriti Cœnobii ſepeliri petierit, liberrimam ex prædeceſſorum noſtrorum conceſſione, & noſtra, abſque omni contradictione poteſtatem habeat: ſi autem aliquem mortuum quis illuc transferre voluerit, qui vivens non requiſierit, hoc concedimus fieri cum licentia miniſtri noſtri. Cum ſupradictis etiam confirmamus ſæpe dicto Cœnobio decem ſexta bladi, quatuor frumenti, & tria hordei, & tria avenæ, quæ habet idem Cœnobium in decima ſancti Wandregiſilii apud Cenet annuatim, ex donatione Odelinæ nobilis Matronę & famulatricis *Vvillelmi* Regis Anglorum. Confirmamus etiam eidem Cœnobio decimam de feudo *Rogerii Calvi* in Bretevilla ſuper Leiſam, cum parte Eccleſiæ ad ipſum pertinente. Ut autem prędictę libertates, & conſuetudines in Eccleſiis, & in hominibus, cęteriſque omnibus prędictis, illibatę & inconcuſſę, & indiminutę omnino in perpetuum a prędeceſſoribus noſtris, nobiſque, & noſtris ſucceſſoribus ſervarentur: *Vvillelmus* Anglorum Rex, & Princeps Normanorum, & Cœnomanorum dedit Eccleſię ſanctę *Mariæ* Bajocenſis, in dedicatione ipſius, & Epiſcopo Odoni, & ſucceſſoribus ejus, ſylvam quam Elam vocant perpetuo jure poſſidendam. Nos itaque omnia ſupra ſcripta prędicto Cœnobio in hac Chartę noſtrę confirmatione communimus, & auctoritate ſigilli noſtri eadem corroborantes confirmamus: prędeceſſores noſtros videlicet bonę memorię Odonem, cœteroſque in hoc imitantes, qui ſimili prerogativa prędictum Cœnobium munierunt. Hęc autem facta ſunt anno ab Incarnatione Domini, milleſimo centeſimo lxxij. Willelmo Abbate memorando viro honeſtę vitę, & conſummati teſtimonii Cœnobio beati Stephani de Cadomo prędidente, his teſtibus, *Thoma* Archidiacono Bajocenſi, & *Galtero* Archidiacono Bajocenſi, *Stephano* Archidiacono Bajocenſi, Magiſtro *Hunfrido Bone*, Magiſtro *Ranulfo*, Magiſtro *Acio*, *Heirico de Sar* Canonicis, *Richardo* Archidiacono Cadomi, Joanne Presbytero, *Roberto* Sacriſta Cadomi.

Elenchum porro Abbatum celeberrimæ S. Stephani Cadomenſis a doctiſſimo Joanne *le Prevoſt* communicatum ſi exhibuero, improbabit, ut reor, nemo.

SERIES ABBATUM
S. Stephani Cadomenſis.

1. LAnfrancus, Italus, ex Beccenſi Monacho, poſtea Archiepiſcopus Cantuarienſis.
2. Guillelmus 1. Bona anima, Rutbodi Epiſcopi Sagienſis filius, ex Canonico Rotomagenſi Archidiacono Monachus Beccenſis, poſtea Archiepiſcopus Rotomangenſis.
3. Giſlebertus, in exequiis Guillelmi Regis 1087. cujus meminit S. Anſelmus lib. 2. epiſt. 44.
4. Robertus. Obiit Faleſiæ A. C. 1107. in conventu procerum, Henrico 1. Rege præſente.
5. * Tuſtinus.
6. Eudo. Obiit 1140.
7. Adamus 1. vel Alanus Obiit A. C. 1151.
8. Petrus 1. Obiit 1156.
9. Guillelmus 2. Obiit 1179.
10. Petrus 2. Obiit 1193.
11. Robertus. Obiit 1196. De eo Guil. Neubrig. de reb. Angl. lib. 5. cap. 19.
12. Sampſon. Obiit 1214. 7. Idus Martii.
13. Odo præfuit annis 24. Obiit 1238. 3. Kal. April.
14. Adamus 2. præfuit annis 16. aliis Alanus. Obiit 1240.

Huc usque Chronic. S.Stephani.

15. Nicolaus præfuit ann. 5. Obiit 1265. 3. Idus Junii.
16. Guillelmus 3. 1288.
17. Gaufridus. Obiit 1294.
18. Ricardus. Obiit 1305.
19. Simon de Trevieres. Obiit 1344.
20. Thomas. Obiit 1345.
21. Guillelmus 4. Obiit 1367. vel 1368.
22. Robertus 3. de Chambry. Obiit 1393. Obtinuit jus mitræ.
23. Joannes Senescalli. Obiit 1401.
24. Nicolaus Millon electus 1401.
25. Guillelmus 5. Cave. Obiit 1428. interest Concilio Pisano 1409.
26. Hugo de Juvigny 1439.
27. Guillelmus 6. Toustain. Obiit 1454.
28. Petrus de Vierville, filius Philippi Baronis de Creulli, resignavit Carolo de Martigny, & Obiit A. C. 1483. vel 1485.
29. Carolus de Martigny Episcopus Castrensis. Obiit 1512. 8. Julii.
30. Petrus de Martigny ejus nepos, Monachus & Episcopus Bajocensis. Obiit 1531. 13. Septemb.
31. Franciscus Cardinalis de Turnono 1532.
32. Julianus Cardinalis de Medicis 1533.
33. Alexander Cardinalis Farnesius, Tusculan. Episcopus, floret 1569. Præfuit usque ad A. C. 1577. Possessionem adierat. 1543.
34. Georgius Pericard, filius Joannis Procuratoris Generalis in Parlamento Normaniæ, per resignationem decessoris. Resignavit in gratiam sequentis, & adeptus est Episcopatum Abrincensem 1583.
35. Carolus d'O Dominus de la Feriere, Abbas S. Juliani Turonensis, Filius Joannis Baronis d'O, init possessionem 1583. Obiit Parisiis 1627.
36. Antonius de Bourbon præesse cœpit 1624. Obiit 1630.
37. Alfonsus Ludovicus du Plessis, Cardinalis Arch. Lugdun.

Præterea ut omnibus numeris, quæ ad res hujusce Monasterii spectant, absolvam (in quantum suppetit facultas, finitque institutum nostrum) juverit haud dubie, quid ascetæ Cadomenses, cruris osse reperto Guillelmi Conquestoris, præstiterint, referre. Illi nimirum ut gratos in summ pium ac nobilissimum fundatorem proderent sese, novum extrui monumentum ex atro marmore, summis impensis curarunt. Cujus in latere uno antiquam de conquestore næniam, a scriptoribus multoties repetitam, quæ sic incipit; *Qui rexit rigides Normanos; &c.* Visere est. In altero autem quod sequitur recens Epitaphium, cujus author e cœnobitis ejusdem Monasterii extitit nonnullus.

HOc sepulchrum invictissimi juxta & Clementissimi Conquæstoris Guillelmi, dum viveret, Anglorum Regis, Normannorum Cœnomanorumque Principis, hujus insignis Abbatiæ piissimi fundatoris, cum anno 1562. vesano hæreticorum furore direptum fuisset, pio tamdem ejusdem Abbatiæ Religiosorum gratitudinis sensu in tam beneficum largitorem instauratum fuit, anno Domini 1642. domno Joanne da Bailhache Asceterii Protopriore.

P. D. i e DD.

a (*Unum Sanctimonialium in nomine & honore S. Trinitatis*) Sic tabulæ fundationis, quam his annotationibus adjunxisse usui fortan erit aliquando: velut & fundatio ac privilegia S. Stephani superius posita.

TABULA FUNDATIONIS
Abbatiæ SS. Trinitatis Cadomensis.

DIvina gratia ac Domini nostri Jesu Christi disponente clementia. Ego Willelmus Anglorum Rex, Northmannorum & Cenomannensium Princeps, sed & Mathildis Regina uxor mea Balduini gloriosi Flandriensium Ducis filia; ad gloriam beatitudinis, ad præmium beatæ retributionis pio sapientique desiderio anhelantes: In territorio quod ab antiquis *Cadomum* appellatur, Ecclesiam in honorem sanctæ Trinitatis pro salute animarum nostrarum coædificavimus, ibique sanctas ac religiosas feminas secundum institutionem sancti *Benedicti*, sub Abbatissa Domino servituras, in perpetuum constituimus: Quibus ut impostetum usus necessariarum rerum usquequaque sufficiat: Regia munificentia, opportuna provisione prospeximus. Tradidimus itaque sanctæ Dei Ecclesiæ prænominatæ Villam quæ vocatur *Caluz* cum omnibus pertinentibus sibi, excepta decima quæ est Ecclesiæ sanctæ *Mariæ* Bajocensis. Dedimus etiam Oistrehan cum cunctis appenditiis suis, hoc excepto, quod *Robertus* ibidem tenet de Comite Moritonensi *Vvillelmo* qui dicitur Caritas, & *Richardo* nepote ejus, sed & *Gilleberto Crispino* annuentibus, pro pecunia quam nos eis dedimus. Præterea Villam quæ dicitur *Calsur* cum suis appenditiis, quam Regis concessu ego *Mathildis* Regina, emi a *Richardo* filio *Ranulfi* annuente *Astordo* de *Nonant*, de cujus feodo erat. Præbuimus etiam assensum donationi, qua *Radulfus Taxo Villambarga* donavit cum cunctis appenditiis suis. Cumque centum & decem acris terræ in villa *Amblida* & uno molendino in eadem Amblida pro sorore sua Monacha facta in Ecclesia supradicta. Ego *K. Mathildis* Regina redemi Villambargæ de calumnia a filia Conanni, & terram & molendinum in Amblida redemi de calumnia a Waleranno filio Ragnulfi, de quorum hæreditate fuerat. Ab eodem etiam *Vvalleranno* ex concessu Regis, emi ego *Mathildis* Regina quinquaginta acros terræ in territorio Cadomi, & appositum est hoc ad Ecclesiam supradictam *Radulfo Camerario* concedente de cujus feodo erat. Super hęc donavimus & *Eschenel* villam prędictę Ecclesiam quam ego Regina *Matildis* Regis concessu emi a filiis *Vvmunds Cufel Vvillelmo & Roberto*: a quo eodem Roberto ego Regina emi terram illam quam habebat in Hetrusivilla & Domini mei Regis concessu apposita est Ecclesię. Item annuente Domino meo Rege emi a *Richardo* filio *Herlevvini* illas terras, quas tenebat in taxilli, & in Monte Boani eo tenore quod ipse *Ricardus*, de Ecclesia eas teneret in vita sua, & post obitum ejus in sua possessione propria possideret Ecclesia. Item terram quam tenuit *Radulfus* filius *Alani* in Willon comparavi ab eodem Radulfo. Et a *Ricardo* filio *Ramfrandi* Rusticum unum in villa quę dicitur Charon, & duas garbas decimę quam habebat in eadem villa. Similiter & a *Ragnulfo de Barberiis* duas garbas decimę quam habebat in Charon, & hęc ex concessu Regis Ecclesię apposita sunt. Pręter hęc a *Milone Marifcalco* & *Alethselina* ejus uxore, emi ego Mathildis Regina terram quam habebant in Valcellis, & quod in Ecclesia, & in molendino uno ejusdem villę habebant, excepto quod *Beatrici* filię suę ad conjugium suum largiti sunt, quod Domino meo Rege concedente Ecclesię subscriptum est. Super ea quę dicta sunt, ego *Vvillelmus* Rex & uxor mea *Mathildis* Regina Ecclesię prenominatę donavimus. Burgum de Hulmo cum redditibus suis, *Adelisa* amita mea benigniter annuente, cujus hęreditas erat; Sed & Comitissa *A.* de *Albamarla* concedente, eo videlicet pacto, ut ipsa teneret in vita sua, post obitum vero suum ad victum sanctimonialium sancta possideret Ecclesia. In territorio autem Cadomi dedimus terras illas quas de me Rege Willelmo tenebant Godefridus Juvenis, *Rogerius* Conestabulus, *Vvillelmus Patrich.* Et intra Burgum Cadomi, unius molendini mei decimam, & decimam furnorum ad me pertinentium, Decimam quoque de Diva de piscibus & dena-

denariis : Similiter decimam de Divula, & de Batvent de Sale, & denariis. Eodem modo decimam de Wachei, & de Scocei de denariis, piscibus, & molendinis. Item in insula de Gerzoi unum molendinum, & terram duorum Francorum hominum, atque medietatem decimæ de quinque parochiis : & sextam garbam de una parrochia & dimidia. Sed & terram & decimas, quas *Rainoldus* Cappellanus noster in eadem insula de me tenebat, ipsius Rainoldi precatu, postquam Monachus effectus est Ecclesiæ prædictæ concessimus. In villa quæ dicitur Maintrud sexaginta acros terræ. Et in villa Billei terram quam *Hernostus* Clericus ibidem tenuit, Terramque *Radulfi Billei*, pro qua recepta fuit filia *Vuillelmi* in Ecclesia *Radulfi* Camerarii, & Willelmi filii Theodorici ejusque uxoris concessu, de quorum hæreditate erat. Ad hæc addidimus prætitulatæ Ecclesiæ viginti accripennos vineæ, de quibus tres sunt apud Liriacum cum sex acris terræ. Apud Albam viam septem, quos ego Regina emi a *Vuillelmo de Aillio* concessu *Rogerii* filii ejus, & *Richardi*, Comitis Ebroicensis, & *Anschitilli* de *Altuillio* concessu de quorum hereditate erat; apud Argentias septem, apud Verum tres; de illis tribus agripennis *Godelef* dedit duos & dimidium, cum una domo, pro eo quod monacha est in Ecclesia prælibata; & soror ejus alterum dimidium. Donavimus etiam medietatem villæ quæ nominatur Carpikech, quam ego Regina Domini mei Regis concessu comparavi ab *Eudone* filio *Thurstini Haldup.* & a *Ragnulfo* Vicecomite. *Adelaidis K.* autem filia Thutstini Haldup ad eamdem sanctæ Trinitatis Ecclesiam, in qua Monacha facta est nostro concessu, & *Ragnulpho* Vicecomite, & *Eudone* ejusdem Adelaidis fratre annuentibus, alteram medietatem villæ Carpikech, cum medietate Ecclesiæ, & decimæ ejusdem villæ, donavit. Sed & duas partes villæ quæ Puteus nuncupatur. Et inter Filcherolas, & Herstervillam novies viginti accros terræ, necnon & illam terram, quam *Oismelinus Theodorici* filius, & *Herbertus Folensant* tenebat de ea in Goisbertivilla & in Dumoldivilla, & in Culvertivilla. In Coineriis dimidium molendinum, & terram unius carrucæ in eodem loco. In Ruscavilla terram unius carrucæ. In Ingulfivilla, terram illam quam de ipsa tenuit *Anschitillus*. In Calvavilla terram unius carrucæ. Dedit etiam hæc eadem *Adelaidis* Fraxinivillam, & Maisnillem urcelli, quas ego Mathildis Regina excambivi Ecclesiæ sanctæ Mariæ Bajocensi, per Odonem Ecclesiæ ejusdem Antistitem, concessu Domini mei Regis, pro Ecclesiis cum decimis sancti Stephani, & sancti Martini Cadomi, sicut *Anschitillus* filius *Urs* eas tenuerat, & pro Ecclesia sancti Georgii de Castro Cadomi. Stigandus quoque dedit Ecclesias Falesiæ cum decimis: Et Ecclesiam Wibreei cum decima, & unum molendinum in eodem loco supranominatæ Ecclesiæ, pro filia sua, ibidem Monacha facta, *Vuillelmo* de *Brajosa*, de cujus jure erat, annuente; cui ut concederet, Ego Mathildis Regina ex concessu Regis dedi de pecunia mea. Sed & *Alveredus de Mojon* concessit eidem Ecclesiæ terram illam quam soror ejus *Ala* habuerat in conjugio apud Ranuillam pro filia sua, quæ Monacha facta fuerat in eadem Ecclesia, excepto quod ibidem sanctus Leodegarius de Pratellis tenet, cujus terræ servitium, Ego Regina ad opus Ecclesiæ redemi de *Ruberto* de *Ria*, cujus feodum erat. *Fredesendis* autem *Ragnulfi* Vicecomitis amita dedit eidem Ecclesiæ Osbernivillam, annuente eodem Ranulfo, de cujus feodo erat: cui Ragnulfo pro concessu suo, dedi ego Regina Mathildis de pecunia mea. Dedit idem *Ragnulfus* Ecclesiæ supradictæ molendinum unum intra burgum Cadomi situm; & in Goisbertivilla, terram duorum fraocorum hominum, pro filia sua facta Monacha in Ecclesia. *Balduinus* filius Comitis *Gislerberti* & uxor ejus Emina, dederunt eidem Ecclesiæ, pro salute animarum suarum, Ecclesias de la Forest cum decimis, & ducentos accros terræ in eodem loco, quibus pro concessione ipsorum, Ego Regina Mathildis dedi de censu meo. *Murier de Gustot* pro salute animæ suę, dedit prędictę Ecclesię Osbernivillam supra mare sitam, ita tamen ut in vita sua eam teneret, & post mortem suam mater Ecclesia in sua proprietate possideret, *Vuillelmo de Bretheil* concedente, cui ego Regina Mathildis, dedi de pecunia mea pro concessione ipsius, quia de ejus feodo erat. *Alberada* soror *Fulconis* eidem Ecclesię, tribuit terram quam pater suus dederat ei in villa quę dicitur Guillon, annuente eodem Fulgone, quę cum esset illius loci soror sepulta ibidem jacet in atrio. *Billetheldis* filia *Rogerii*, quod pater suus donaverat ei in Vernum pro conjugio, & ipsa dedit prędictę Ecclesię nepote ejus annuente *Vuillelmo* de cujus honore erat, cui pro concessu suo ego Regina Mathildis, dedi de censu meo. *Rogerius de Molbray* dedit prædictę Ecclesię terram quam ipse habebat in Granivilla pro filia sua ibidem Monacha facta. *Rogerius* quoque de Monasteriis pro matre sua ibidem Domino sacrata, dedit Salam cum cunctis appenditiis suis, & dimidiam silvam de Monte Albuldi, atque Monasterium de Vals cum decima, & terram unius carrucę in eadem villa, & in uno molendino hoc quod habebat in proprio dominio, & terram quam *Richardus* tenet in villa quę dicitur Lu. *Fulcho* autem de *Alno* dedit eidem Ecclesię villam Fulebech, cum molendinis cunctisque appenditiis, tam in planis quam in silvis, pro uxore sua *Hadvissa* in eodem cœnobio Monacha facta, annuente filio eorum *Fulcholino*. *Athselinæ* filia *Aluredi Gigantis*, dedit Ecclesię prędictę, terram quam habebat in Grandicampo, & in Goj, concessu *Vuillelmi* filii Aluredi, propter quem concessum Neptis sua filia *Vuillelmi de Millei* ibidem facta est Monacha *Vuillelmus Bacco* duas partes decimę de Bleet, & unum rusticum in eadem villa dedit pro sorore sua in eodem loco Monacha facta. *Goisfridus Lunez* duas partes decimę de decem & octo villanis, & sex accros terrę, in Colevilla dedit pro filia sua in Ecclesia facta Monacha. *Bremarus* quadraginta accros terrę in Anglicavilla, & viginti in Charon, & de dimidia decima de Charon duas garbas, & in Willon decimam quam emit ipse a *Murier* sorore *Richardi* Principis, dedit pro filia sua in eodem Cœnobio Monacha facta. *Petrus* quod habebat in Monasteriis dedit pro filia sua, quę ibi facta est Monacha. Odo Clericus quadraginta accros terrę in Cambis dedit pro anima sua, *Vuillelmi Osberni* filii concessu, de cujus feodo erat. Ecclesiam *Burnolfivilla* cum decima, excepto quod *Rogerius* filius *Hunfredi* ibidem tenet, dederunt homines de eadem villa pro salute animarum suarum, Episcopo Bajocensi Odone prębente consensum. *Alberada* uxor *Radulfi Taxonis* concessit servitium de terra quam *Fulcherius Malabarba* de ipsa tenebat Bleduilla. *Gisla* filia Thurstini terram quam habebat in Gray & in Dumuilla, dedit eidem Ecclesię pro anima sua, concessu Thurstini nepotis sui, cujus feodum erat. Ego autem *Vuillelmus* Rex concessi servitium illud, quod *Goisfredus* filius *Salomonis* & *Heltho* Dapifer reddebant mihi de Grai supradictę Ecclesię *Radulphus* filius *Al.* pro salute animę suę dedit terram quam habebat in Adevilla. *Alberanda Hugonis* & *Rogerii* mater, dedit, annuentibus ipsis, hoc quod habebat in Ecclesia, & in decima de Hainolvilla, & unum accrum terrę in eadem villa pro anima sua. *Hugo Pincerna* supradictę Ecclesię dedit terram de Fago, ita ut ipse teneret in vita sua, & post obitum ejus dicta possideret Ecclesia, *Radulfo de Thodenio* annuente, de honore cujus erat; cui ego Mathildis Regina pro concessu illo dedi de pecunia mea. *Gunnor Vuillelmi de Brajosa* mater, sanctę Trinitatis Monacha, dedit eidem Cœnobio terram quam habebat in Batvent, annuentibus Hugone Pincerna, & *Rogerio de Cuilli*, de quorum honore erat, cui Rogerio ego Regina Mathildis pecuniam dedi pro assensu suo. Donavit etiam eadem *Gunnor* terras quas habebat in Roures, & in Cirreni, & in Craiscentevilla, & in villa, quę dicitur Quatuor putei, *Mauricio* & *Alberada* uxore ejus concessum prębentibus, de quorum hęreditate fuerat. *Rodbertus* filius *Ansfridi Dapiferi* terram quam habebat in Condet, & dimidia prata

quæ habebat in Wiholmi, dedit pro *Avicia* uxore sua in eadem Ecclesia Monacha facta, filiis suis concedentibus. *Radulfus de Aneriis* triginta sex accros terræ quam tenebat in eadem villa Aneriis, dedit eidem Ecclesiæ, pro anima sua, quos a *Vuillelmo de Semillei* emerat, annuente huic donationi *Vuillelmo de Colombariis*, de cujus feodo erat. *Ursellus* dedit pro anima sua terram quam habebat in villa sancti Aniani. *Radbertus Camerarius* dedit terram quam *Hadebrandus* tenebat in Lovenio pro anima sua, & pro amore sororis suæ, quæ erat Monacha in Ecclesia. *Vuillelmus Camerarius* dedit unum molendinum juxta Chetahoil, & terram quam ibidem de Regina Mathilde tenebat. Ad hæc Episcopus Bajocensis *Odo*, interveniente gratia & dilectione nostra, prædictam sanctæ Trinitatis Ecclesiam, cum atrio, Abbatissam, cum Sanctimonialibus, Omnem Clerum in eodem loco servientem, Universam familiam ejusdem Ecclesiæ cibo sustentatam, ab omni exactione pecuniæ Episcopalium redituum, liberam esse concedit. Sed & Ecclesiam Beati Ægidii, cum atrio ipsius, quomodo supradictam liberam, & quietam; & Clericos ibidem servientes, eo modo quo supra, liberos esse permittit. Præterea in ea parte burgi (extra murum videlicet Cadomi siti versus Ecclesiam sanctæ Trinitatis, quam ego *Vuillelmus* Rex prædictæ Ecclesiæ dedi) illius partis burgi parrochiam ad Ecclesiam sancti Ægidii venire, oblationem, decimam de pecoribus, cum sepultura, Clericos ibi servientes quiete permittit habere. Sed & gablom & consuetudinem culcitrarum, quod in eadem parte burgi habebat, Ecclesiæ sanctæ Trinitatis ascribit. Super ea Quicunque in his duabus Ecclesiis, & in atriis earum forisfacturam fecerit, emendationem pecuniæ, quæ ab Episcopali consuetudine, pro forisfactura exigi solet, ejusdem loci Abbatissæ, Episcopo eodem annuente, donabit. Quicunque autem hominum Cadomensium in vita sua, sepulturam sibi in atrio sanctæ Trinitatis elegerit, licenter habere sine requisitione sepulturæ, idem Episcopus a suo Sacerdote concedit. Et quia Bajocensis Episcopus quietem libertatis, quæ dicta est, prædictis concessit Ecclesiis, dignæ recompensationis donum præbuimus Antistiti eidem, & Ecclesiæ Bajocensi. Si quis vero horum omnium quæ prædictæ sanctæ Trinitatis Ecclesiæ data ostensa sunt, temeraria præsumptione aliquando (quod absit) violator effectus in sua impudenti obstinatione perstiterit, Noverit ille se Anathema factum a Domino, Sancta ac Beata fidelium omnium communione privatum Divino judicio perpetualiter esse plectendum. Ut igitur universa hæc secondum quod a nobis instituta esse noscuntur, inconcussa in perpetuum firmitate perdurent, adversum Dei Ecclesiæ inimicos; Ego *Vuillelmus* Rex privilegium Regiæ Majestatis opponens, Episcoporum, ac Magnatum meorum, quorum nomina subscripta habentur, irrefragabili attestatione probavi, meæque Imaginis munimento præsenti legitima sanctione firmavi, Anno ab Incarnatione Domini millesimo octogesimo secundo, Indictione quinta, Apostolicæ Sedis Cathedram possidente Papa Gregorio septimo, Regni mei sexdecimo anno: In Francia regnante Philippo. Romanis in partibus Imperiali jure dominante Henrico.

Sig † num *Vuillelmi* Anglorum Regis. Sig † num *Mathildis* Reginæ. Signum † *Lanfranci* Archiepiscopi. Signum † *Vuillelmi* Rothomagensis Archiepiscopi. Signum † *Odonis* Bajocensis Episcopi. Signum † *Michaelis* Abricensis Episcopi. Signum † *Gileberti* Luxoviensis Episcopi. Signum † *Gisleberti* Ebroicensis Episcopi. Signum † Comitis *Rotberti* Regis filii. Signum † Comitis *Guillelmi* filii Regis. Signum † *Henrici* Regis *Vuillelmi* filii. Signum Comitis *Roberti* † Moritonensis. Signum † *Balduini* filii Comitis *Gileberti*. Signum † *Alani* Comitis. Signum † Comitis *Rogerii* de *Monte Gomerico*. Signum † *Vuillelmi de Vuarenna*. Signum † *Gisleberti Crispini*. Signum † Rotberti *Bertranni*. Signum † Henrici de *Ferires*. Signum † *Rogerii de Bellomonte*. Signum † *Hugonis* Comitis de Cestra. Signum † *Ricardi* filii *Herluini*. Signum † *Rogerii* Pincernæ de Ibriaco. Signum † Comitis *Rotberti de Bellomonte*. Signum † *Vuillelmi* Comitis Ebroicensis. Signum † *Hugonis Pincernæ*. Signum † *Fulgonis de Alnou*. Signum † *Ranulfi* Vicecomitis. Signum † *Vuillelmi* qui dicitur Caritas. Signum † *de Gornajo*. Signum † *Radulfi de Todenio*. Signum † *Vuillelmi de Bretoil*. Signum † *Girardi de Gornajo*. Signum † *Vuillelmi Camerarii* filii Radulfi. Signum † *Eudonis* Vicecomitis. Signum † *Ricardi de* ......

Fundationi Abbatiæ sanctæ Trinitatis Cadomensis catalogum Abbatissarum (dum tota ejusdem monasterii, nec non & Abbatissarum paratur historia) addere visum est; quo spem nostram interim in illo sustentemus.

INDICULUS
Abbatissarum SS. Trinitatis Cadomensis.

1. Mathildis I. Obiit an. 1113.
2. Cæcilia, Guillelmi I. Anglorum Regis, & Normanorum Ducis filia. Obiit 1127.
3. Izabeth, seu Izabella I. de Blois, vix unicum annum in Prælatura egit. Obiit ann. 1128. circiter.
4. Beatrix I. de Huqueville. Obiit circ. an. 1141.
5. Dionysia d'Eschauffou. Obiit circa an. 1160.
6. Joanna de Coulonces. Obiit an. 1181.
7. Mathildis II. d'Eureux. Obiit circa an. 1198.
8. Izabella II. d'Juetot. Obiit circa an. 1202.
9. Adela I. de Thibouville. Obiit circa an. 1215.
10. Juliana de S. Celerin. Obiit. an. 1256.
11. Beatrix II. de Camberooo. Obiit 1289.
12. Amicia de Gournay. Obiit 1293.
13. Mathildis III. d' Angleterre. Obiit circa an. 1298. loco Epitaphii super lapidem sepulchralem hæc verba leguntur: Mathildis filia Regis, cognomento Fortis.
14. Adela II. d'Angleterre. Obiit circa an. 1305.
15. Nicolaa I. de Goullevaz. Obiit 1336.
16. Mathildis IV. de Querville. Obiit circa ann. 1340.
17. Georgia du Molley. Obiit 1376.
18. Maria I. de l'Orme. Obiit 1401.
19. Maria II. de Uvarioieres. Obiit 1407.
20. Margarita de Uvarinieres. Obiit 1417.
21. Agnes de Thieville. Obiit 1422.
22. Nicolaa II. de Rupalley. Obiit 1426.
23. Maria III. de Survie. Obiit an. 1434.
24. Margarita II. de Thieville. Obiit 1441.
25. Blancha d'Auberville. Obiit 1470.
26. Catharina I. le Viconte. Obiit 1492.
27. Renata de Bourbon. Obiit 1534.
28. Isabella de Bourbon, creatur Abbatissa an. 1505. per translationem sororis suæ Renatæ ad Abbatiam B. Mariæ Sanctonensis. Obiit 1531.
29. Catharina II. de Navarre. Obiit 1532.
30. Margarita III. le Vallois, hæc anno 1539. ad Abbatiam Almenescensem se recepit, ibique abiit e vivis an. 1543. aut circiter.
31. Ludovica de Mailly. Primum Abbatissa Lyliensis prope Meledunum; deinde etiam hujus Cœnobii præfecturam gessit; priori per dispensationem retenta. Obiit 1554. humilitate & observantia insignis.
32. Anna de Montmorency. Obiit 1588.
33. Magdalena de Montmorency. Obiit 1598.
34. Laurentia de Budos.

z (*Iterum scholas tenuit.*) Et quidem morem istum in Ordine Benedictino usitatissimum fuisse, scholas nimirum instituere, pueros cum pietate, tum literis imbuere, neminem arbitror negaturum, qui vel per menses aliquot historias revolverit. Quid vero curæ pueris fuerit adhibendum in Monasteriis docet Regula S. Benedicti. cap. 30. 37. 45. 63. & 70. Etenim probe intelligebat vir ille sanctissimus *omnium justorum* (ut verbis utar Gregorii Magni) *Spiritu plenus*, quantum utilitatis & commodi reipublicæ Christianæ obveniret ex puerorum in cœnobiis Religiosa institutione. Cujus disciplinæ erudiendi traditi sunt

cx

ex nobili Senatorum prosapia complures, quos inter primas tenent SS. Maurus & Placidus, auctore D. Gregor. Dialog. lib. 2. cap. 3. Unde & Carolus Mag. Imperator in universis imperii sui cœnobiis scholas instaurare, & Monachos Magisterio fungi jubet. Ita Conciliorum Gal. tom. 2. fol. 121. præcipit id etiam Capitular. Aquisgran. cap. 72. ibidem fol. 152. Qua de re Trithemius Hirsaugiensi Chronic. in 4. Abbate ejusdem Monasterii Herardo. *Erat autem his temporibus* (anno 890.) *in Monasteriis nostri ordinis consuetudo celeberrima, ut scholæ Monachorum in singulis pene cœnobiis, quibus non seculares homines, sed Monachi moribus & eruditione præficiebantur nominatissimi, qui non solum in divinis scripturis docti essent, verum etiam in Mathematica, Astronomia, Arithmetica, Geometria, Musica, Rhetorica, Poesi, & in cæteris omnibus secularis literaturæ scientiis eruditissimi. Ex his multi non solum in Romana lingua, docti erant, sed etiam in Hebraica, Græca, & Arabica peritissimi, quod ex eorum opusculis facile dignoscitur.* At ne gratis hæc asserere videatur Abbas ille Trithemius, ludum videlicet literarum in Monasteriis solemnem extitisse, testimonia ex antiquis, & mediis scriptoribus libet producere. Ex vita S. Agili primi Abbatis Resbacensis: *Puer Agilus committitur Eustasio probatæ Religionis viro, sacris literis erudiendus, cum aliis nobilium virorum filiis, qui postea Ecclesiarum Præsules extiterunt; Agnoaldo scilicet, & Vualberto * Hagnarici patrui ejus* (Agili) *filiis; qui Monasterio, quod soror eorum Fara in paterno solo inter Albam, & Mucram* (fluvios) *in loco qui Eboracus dicitur, ædificavit; construendi & docendi regulares Magistri claruerunt:, quorum alter Launduno Clavato, alter vero Meldensis est Episcopus ordinatus; Achario qui Viromandorum & Noviomensis ac Nomacensis Antistes fuit; Ragnachario qui Augustodunensis Ecclesiæ Pontifex egregius emicuit: Audemaro, qui Bononiæ, & Haranoensis oppidi Pastor laudabilis effloruit. Denique sicut præmemoratum Agilum cæteris his omnibus commendatum susceperat; ita in eo præ cunctis doctrinæ ac Religionis acumen resplenduit: nam liberalibus disciplinis enucleatius imbutus multos facundia sua erudivit: plurimos Catholicæ fidei puritate illustravit: nonnullos etiam luculentissimis documentis postposita altitudinis pompa sub professione sacræ Religionis idoneos reddidit.* Ita MS. codex Beccensis cœnobii. Florebat S. Agilus circa an. Domini 660. Theodorus Campidonensis de S. Magno cap. 51. apud Canisii antiq. Lectiones tom. 4. *Construxerunt* (S. Gallus & Magnoaldus) *Monasteria miræ magnitudinis, & fratres inibi coadunatos doctrina & exemplo ad æternæ vitæ desideria concitaverunt, Othmarum pacrum curiose nutrientes, atque doctrinam grammaticæ artis seu divinorum librorum eum erudientes, Magistrum scholæ constituebant.* In vita S. Leufredi Abbatis, qui scholam Monasterii S. Taurini Ebroicensis in suburbio, adhuc puer frequenter adiit: *Ut autem Magistrum reperit*, verba sunt codicis MS. Beccens. *qui sibi operam in literarum eruditione impenderet, cum documento linguæ, morumque probitate cœpit illos* (sodales) *anteire &c.*

al * Agnerici.

S. Venerabilis Beda Monasterium Virense S. Petri in Anglia celeberrimum effecit literarum gymnasium, de quo pluribus scriptores hist. Anglic. potissimum Malmesbur. Pontif. Anglo. lib. 3. fol. 154. 2. n. 30. *Apud Vuiremuth*, inquit, *Monasterium Bedæ, & multorum literatorum virorum nobile gymnasium.* Et lib. 1. de gest. Reg. Angl. fol. 11. Sed & de Bedæ præceptore, S. Benedicto Episcopo doctrina conspicuo, legenda ejus vita ab ipsomet V. Beda conscripta. Malmesbur. loco citato. Congregationis Anglicæ. Trophæorum to. 1. pag. 640. & seq. Verum multo ante Bedæ tempora literarum ludi vulgares extiterant in Anglia, quemadmodum in Bibliotheca Floriacens. fol. 431. vitæ S. Gildæ cap. 3. cernere est. Et quia de Anglia sese ingerit sermo, insignem locum appendicis ad Ingulphum prætereundum non esse existimo; ubi quatuor Monachi Gilbertus, Odo, Terricus, & Guillelmus ad locum Cotenham vocitatum prope Cantabrigiam perrexerunt: *Unde diversis in locis*, inquit auctor, *a se divisi, & formam Aureliensis studii secuti, summo mane Frater Odo grammaticus & satyricus illo tempore singularis, pueris & junioribus legebat grammaticam juxta Prisciani doctrinam, & Remigii in eandem. Ad horam vero primam Frater Terricus acutissimus sophista Logicam Aristotelis juxta Porphyrii, & Averrois Isagogas, & commenta, adolescentioribus tradebat. Ad horam vero 3. Frater Vuillelmus Rhetoricam Tullii, Quintilianique flores, perorabat. Magister vero Gislebertus omnibus dominicis diebus, & Sanctorum festis, in diversis Ecclesiis Verbum Dei ad populum prædicans rudis in Anglicana lingua, sed expeditus in Latina, & Gallicana sua, contra Judæicum errorem maxime disputabat: ferialibus autem diebus, literatis & sacerdotibus ad ejus auditorium specialius, ante sextam horam textum sacræ paginæ exponebat &c.* Porro Aureliense sive Aurelianense studium supra appellat (ni fallor) insignem illam Floriacensis cœnobii scholam, quod nimirum id cœnobium situm sit in territorio Aurelianensi.

Ex vita S. Frodoberti Abbatis Clodoveo 2. Francorum Regi coætanei: *Erat eo tempore prænominatum Luxoviense cœnobium in gallicis regionibus pene singulare, tam religionis apice, quam etiam in perfectione doctrinæ. Qua ex causa plurimi, quibus in utramvis partem proficiendi fervor inerat ad eundem locum certantibus studiis undique confluebant.* Hæc in promptuario antiquit. Tricassi. doctissimi Camuzatii. Iterum ibidem, historiæ S. Bercharii Abbat. lib. 2. fol. 94. de illo ipso Luxoviensi literarum gymnasio legere est. Itemque notis ad histor. inventionis corporis S. Mauræ fol. 56. profert idem Camuzat antiquum fragmentum de venerabili Adcraldo Trecensi Episcopo: *Qui puerulus* (Aderaldus) *bonæ indolis cunarum exemptus latibulis, literarum instruendas traditur studiis: nec secularibus denique commendatur scholasticis, sed Deo devote servientibus Monachis &c.* Non aliis haud dubie quam Benedictinis, solis nimirum tunc temporis cœnobiticam vitam agentibus.

Minime est sane quod sileam de antiquis illis Floriacensis vulgo S. Benedicti Monasterii supra Ligerim celeberrimis scholis. Aymoinus cap. 1. vitæ S. Abbonis Abbatis & Mart. Bibliothec. Floriac. pag. 201. sic effatur: *Talibus ergo Abbo ortus parentibus in Floriacensi Monasterio, scholæ clericorum* (hoc est exteriori seu canonicæ ut infra observabimus) *Ecclesiæ S. Petri obsequentiam, traditur literis imbuendus &c.* Notat in idem caput Joannes a Bosco plus quinque millibus recenseri, & quemlibet scholasticorum didascalo suo binos codices MS. quolibet anno offerre solere: verum isthæc unde sumpserit cum minime producat, fides sit penes auctorem. Et cap. 2. *S. Abbo imbuendis præficitur scholasticis.* cap. 5. in Angliam missus in Ramesensi cœnobio docet. De Academia Floriacensi memorant etiam veteres ejusdem cœnobii consuetudines fol. 404. Bibliothecæ præfatæ, his verbis: *Conventus autem lavatum manus vadit, & post in chorum, donec schola veniat, considebit.* Et infra ubi de processionibus: *Istos* (Diaconum & Subdiaconum) *subsequatur schola cum magistris &c.*

Non est instituti mei ut longius de hac re protraham sermonem: omitto frequentatas olim academias, in Gallia Sandionysianam, Corbeiensem, Cluniacensem, Sangermanam Antisiodori: in Germania Fuldensem, Salizburgensem, Sangallensem, & alias quamplurimas: In Anglia Oxoniensem, Eboracensem: In Italia Cassinensem, Vivariensem: In Belgio Duacensem, & Gerardimontensem. Cæterum plura qui de Gymnasiis Monasteriorum legere voluerit (libuit enim duntaxat nonnihil ex MS. & quæ haud quaquam fuit ad manum excerpere) adeat Antiquitates Fuldenses cap. 9. & seq. Chronic. ord. S. Benedicti to. 2. ad an. 161. & 662. Et to. 3. ad an. 791. fuse. Trophæorum Congregat. Anglicanæ tabulam 1. pag. 549. 550. & præfationem ad tab. 3. pag. 5. & seq. Claudium Espencæum digress. lib. 3. cap. 12. pag. 344. Jacob. Midendorp. academiarum lib & histor. Monast. cap. 6. Alemanicas antiquitat. Goldasti to. 1. cap 1. Ekkehardi de casibus Monasterii S. Galli & cap. 7.

vitæ B. Notkeri eodem auctnre; extat etiam hæc ipsa vita, Canisii Antiq. lect. to. 6.

In collatione Abbatum Aquis sub Ludovico Pio habita cap. 45. vetitum observabit forsan nonnemn; *Ut schola in Monasterio non habeatur, nisi eorum qui oblati sunt;* hoc est Dei servitio mancipati. Verum huic incommodo facili negotio ocurrebant monachi, siquidem intra Monasterii ambitum scholam instituebant duplicem pro conditinne & varietate auditorum. Alteram Claustralem, in qua pueri asceticæ vitæ dicati exercebantur: alteram Canonicam sive Clericalem, in qua pueri seculares: illa in remotiore Monasterii parte: hæc extra Monasterium in adjacenti ædificin, cui tamen & ipsi præerant cœnobitæ. Et hæc sane scholarum partitin solemnis erat in Floriacensi cœnobio (uti supra vidimus, ubi sermn fuit de S. Abbone inibi scholæ clericorum a parentibus tradito) in Cluniacensi (quod & se vidisse in antiqois ejusdem Monasterii schedis, mihi testatus est quidem ex nostris vir doctus) maxime vero in Fuldensi, teste Ekkehardn locis citatis: *Tradunt*, inquit, *post breve tempus Marcello scholæ claustri cum B. Notkero Balbulo, & cæteris monachici habitus pueris: exteriores vero, id est Canonicæ, Isoni cum Salomone, & ejus comparibus.*

a (*Consecratus est Archiepiscopus Rothomagensis*) De Guillelmi electione ita MS. codex Monasterii S. Audoeni Rothomagens. de Joanne agens Archiepiscopo: *Recessit hinc, immo processit: nam duobus ante obitum ejus annis inthronizatus est Domnus Guillelmus Cœnobii Cadomensis Abbas, cum Apostolica authoritate, tum regio munere, tum denique communi electione. Vir sane & generis nobilitate elucens, & morum prærogativa præpollens.* Guillelmum laude prosequitur Orderic. Vital. lib. 5. hist. ad an. 1079. *Hic bonus & jucundus ac mansuetus extitit, gregemque sibi divinitus commissum XXXII. annis custodivit. Matricem basilicam omnimodis ornatibus cultui divino necessariis locupletavit; claustrum Episcopii domosque convenientes a fundamentis eleganter renovavit.* Et infra. *Monachis & clericis, omnibusque sibi subjectis ut dulcis pater blandiens profuit. Psalmis, & Hymnis & Canticis spiritualibus, sacrisque mysteriis indesinenter sese mancipavit. In usu Ecclesiastico doctissime instructus erat, & ad prædicandum indoctis Verbum Dei clara idoneaque locutione vigebat. Patientia & benignitate cunctos secum coëssentes mulcebat; magnamque partem oneris sui Decanis & Presbyteris sine invidia distribuebat, honosque nihilominus ad participationem honoris avide usciscebat &c.* Plura vide apud eundem Oderic. loco citatn & fol. 568. ad an. tn80. Guillelm. Gemet. hist. lib. 7. cap. 28. & lib. 8. cap. 3.

b (*In ipsa ætate sententias promere sapuit, quas gratanter jurisperiti &c.*) Immo B. Lanfrancum illn ævo leges Romanas reperisse testis est Robertus de Mnnte in suo Chrnnico nondum edito; *Lanfrancus Papiensis*, inquit, *& Garnerius socius ejus repertis apud Bononiam legibus Romanis, quas Justinianus Imperator Romanorum ab Incarnatione Domini D. XXX. abbreviatas emendaverat: His, inquam, repertis operam dederunt eas legere, & aliis exponere. Sed Garnerius in hoc perseveravit, Lanfrancus vero disciplinas liberales, & literas divinas in Gallis multos edocens, tandem Beccum venit, & ibi monachus effectus est.* Hucusque Robert. ad an. 1032.

c (*Roma caput orbis sollicitavit eum epistolis*) Leo 9. videlicet, & Gregorius 7. maxime; quemadmodum inter eorumdem epistolas cernere est.

d (*Providit subrogare Joannem.*) Cui plures desti-
Ib. Ad c. 5. navit epistolas B. Lanfranc. Cantuariorum Antistes factus. De Jnanne multis infra ad epistolas 14. & 15. Cæterum de ejusmodi subrogatione paulo amplius Orderic. Vital. lib. 4. hist. pag. 506. his verbis: *Vir Deo devotus* (Lanfrancus) *& humilitati studens tanti Primatus sarcinam refutavit: & sibi ad hunc apicem toto conatu Joannem Abricatensium Præsulem præferre fategit. Porro ut canonice fieret ista conjugatio Romam adiit, prædictæ ordinationis licentiam ab Alexandro Papa impetravit.* Alexandri epistolam, (qua Lanfranci petitioni aonuit) Jnanni Abrincensium Episcopo missam, in veterum scriptorum testimoniis præfixis libro de officiis Ecclesiasticis, ejusdem Episcopi, reperies. Habetur iisdem ferme temporibus in Chronico MS. Cœnobii Divionensis, haud dissimile factum Alinardi ejusdem loci Abbatis: *Diligebatur a Roberto, & Henrico Regibus* (Chronicon audis) *sed & Conradus Imperator, & ejus filius Henricus Cæsar, nimio illum venerabatur affectu. Itaque Lugdunensem Cathedram tunc vacantem ei obtulit Henricus Imperator: sed Halinardus humiliter respuens, Odalricum clericum Lingonensem suasit expetendum; quem ipse pater ad sedem usque deduxit.* Sed vero e vivis sublato Odalrico, *Imperatorem rogant* (infit idem Chronicon) *ut det Halinardum; cui non acquievit* (Halinardus) *donec Papa Joannes præcepit. In honore vitam duxit Angelicam &c.*

e (*Congregata est ergo Synodus*) Hanc Synodum Pag. 6. Ad ponunt ad an. 1070. Florenc. Vigorniensis ad id an- cap. 6. ni. Orderic. Vital. loco citato fol. 516. De illa ipsa Synodo Malmesburiensis Bibliothecarius de Pontif. Anglo. lib. 1. Roger. Hnveden. fol. 259. 2. num. 30. edit. Londin.

f (*Deposuerunt Stigandum, cum anathemate reprobatum*) Ita authores citati, qui Stigandum multis criminibus obnoxium depingentes, rationes adferunt illius exauctnrationis: atque inter alios Florent. Vigorn. coætaneus, ubi supra: *In Concilio*, ait, *Stigandus Dorobernia Archiepiscopus degradatur tribus de causis: scilicet quia Episcopatum Vuintoniensem cum Archiepiscopatu injuste possidebat: & quia vivente Archiepiscopo Roberto, non solum Archiepiscopatum sumpsit, sed etiam ejus pallio, dum vi ab Anglis injuste pulsus est, in Missarum celebratione aliquandiu usus est: & postea a Benedicto, quem Sancta Romana Ecclesia excommunicavit, pallium accepit.* Robert. Mont. in præfatn Chronico ad an. 1070. quod tribus Episcopatibus fuerit potitus, nimirum Halmensi seu Norvicensi, Wicestrensi (verius Vintoniensi) & Cantuariensi, exauthoratum Stigandum commemorat. Eadmerus seu Edmerus, sive etiam Edinerus lib. 1. histor. Nnvorum agit de Stigando. Guillel. Pictavens. de Guillelmo primo pag. 205. 2n6. & 208. Orderic. Vital. ubi supra. Malmesbur. de gest. Reg. Anglo. lib. 2.

g (*Terreat exemplum istud &c.*) Temperare mihi equidem non possum, quin duo quæ aliquando legi notatu dignissima exempla, eorum qui Sacerdotium, sive Episcopatum strenue refugerunt, in medium hic proferam: unum apud D. Hieronymum to. 2. epist. 60. Epiphanii Salaminæ Cypri Episcnpi ad Joannem Episc. Jerosolymitanum, de quodam monacho Sacerdotium modis omnibus declinante; sed tandem per vim est adductus ad Episcopum, & Sacerdos effectus. *Cum igitur* (loquitur Epiphanius) *celebraretur collecta in Ecclesia villæ, quæ est juxta monasterium nostrum, ignorantem, nullam & penitus habentem suspicionem, per multos Diaconos apprehendi jussimus, & teneri os ejus, ne forte liberari se cupiens, adjuraret nos per nomen Christi: & primum Diaconum ordinavimus proponentes ei timorem Domini, & compellentes ut ministraret: valde quippe obnitebatur, indignum se esse contestans. Et cum ministraret in sanctis sacrificiis ingenti difficultate, tento ore ejus, ordinavimus presbyterum, &c.* Alterum refert Palladius vita 12. Lausiacæ. Adduci jusserat Timotheus Episenpus Ammonium magni Pambo discipulum, religione & doctrina insignem, ut Episcopus consecraretur: Sed constanter tenuit ille; & dum cogeretur, arrepto forfice sinistram sibi aurem amputavit: quod Episcnpo ubi renuntiatum esset: *Mihi*, infit, *si vel truncatum naribus adduxeritis, qui sit bonis moribus, ego eum ordinabo. Euntes ergo, eum rursus rogabunt; cum ipse non pareret, aggressi eum vel vi adducere. Is autem eis juravit dicens: si me coegeritis, etiam linguam meam exscindam: eo itaque post hæc dimisso, recesserunt.* Infinita propemodum ejuscemodi exempla passim reperire est apud authores. Sic D. Ambrosium, D. Augustinum, sic Paulinum, sic Anselmum per vim inflammatæ plebis legimus presbyteros sive Episcopos factos. O si sic homines quærerentur, talesque elige-

eligerentur in Clerum, qui vocati potius, quam gradum lucri aut honoris gratia ambientes accederent, præclare utique cum Christiana republica ageretur.

h (*Verum mihi quantus postea extiterit fructus &c.*) De his luculenter compar B. Lanfranco Edinerus lib. 1. hist. fol. 7. *Magno semper operam dabat, & Regem Deo devotum efficere, & religionem morum bonorum in cunctis ordinibus hominum per totum regnum renovare. Nec privatus est desiderio suo: multum enim illius instantia, atque doctrina per totam terram illam religio aucta est.* Non abs re ergo hæc de illo profert Ordericus Vital. hist. lib. 4. pag. 20. *Anno Dominica Incarnationis. MLXX. Lanfrancus Cadomensium primus Abbas divinitus Anglis institutor datus est.*

i (*Cœnobialis ordo qui omnino ad laicalem prolapsus fuerat dissolutionem &c.*) Non tantum in Anglicis, disciplinam monasticam instauravit Magnus Lanfrancus, sed etiam in Normannicis Monasteriis, cum adhuc Becci Prioris fungeretur officio, maxime in Uticensi seu S. Ebrulfi cœnobio; teste Orderico Vitali ejusdem loci cœnobita, lib. 3. hist. fol. 461. *Herluinus Abbas*, inquit, *Lanfrancum Monachum cum tribus monachis Uticum direxit; & per eos servitium Dei, quod deciderat, inibi restaurari fecit.* Hæc circa an. Domini 1050. Verum quia de Anglia sermo est, nonnihil ex teste oculato Eadmero ubi supra, excerpamus. *Qua prudentia, ait ille, & quo paternitatis officio monachos in eadem Ecclesia* (Cantuariensi) *consistentes a seculari vita in qua illos invenit plus æquo versari, erexerit, omnique sanctæ conversationis tramite imbuerit, ac, multiplicato eorum numero, qua eos dum vixit benignitate confoverit, cui umquam ad plenum declarare possibile erit?* Mathæus Westmonast. Flor. ad an. 1077. Ubi de Paulo Abbate S. Albani: *Per ipsum, totus ordo monasticus in Anglia refloruit, coadjuvante Lanfranco.* Guilelm. Malmesb. lib. 1. de gest. Pontif. fol. 122. n. 3. his astipulatur, & tandem concludit his verbis: *Sunt hodie* (scilicet Cantuarienses monachi) *ampliori, quam usquam Angliæ, ut decet, numero, religione Cluniacensibus non impares.* Plura in hunc modum vide apud Matthæi Paridis hist. ultimæ edit. Londoniens. & Paris. in vitis Abbatum S. Albani, in vita Pauli 14. Abbatis. Jure merito sane totis viribus ad stabiliendum disciplinæ monasticæ vigorem, incubuit sanctus Lanfrancus divino spiritu ductus: siquidem simulatque e recto tramite deviavere monachi, ignorantia, vitia omnigena, hæresis scaturire cœperunt, & econtra, dum monachis cordi fuit status religiosus; uti quam optime & luculenter probat Cardinalis Baronius ad an. 703. de sanctissimo Abbate Benedicto agens, cui cognomen Biscopus erat: *Porro ejusmodi fundatore* (effatur ille) *propagatus est in Anglia mirifice monachismus: ut plane insula illa, ita divini spiritus imbribus irrigata, Dei esset paradisus effecta; apud quam dum monastica viguit integra, in nulla læsa disciplina, nulla ad eam hæresis accessum habere potuit, illa vero laxata, atque soluta, redacta est terra fructifera in salsaginem a malitia habitantium in ea.* Ita Baronius utique non monachus. Perpendant hæc status monastici osores illi, & semper calumniæ virus evomentes in eos, qui & vita, & moribus Deo placere cum studeant, in disciplina regulari resarcienda omnem navant operam, atque ad Christi Domini imitationem & amorem, sæculo addictos pellicere contendunt verbo & exemplo. Audiant illi vel concilium Lateranense sub Alexand. 3. part. 13. cap. 3. *Religionem si forte non habemus in nobis, in aliis diligere, & fovere tenemur.*

Pag. 7. Ad cap. 7. *k* (*Olim contemptus ab universis, & derisui habebatur*) Ita in ejus vita post initium, appendicis pag. 33.

l (*Abbas Vvestmonasteriensis Gilbertus Crispinus.*) Quem nonnulli ob singularem ac multiplicem scientiarum notitiam, nuncupant Universalem. Gillbertum laudavimus initio pag. 1.

m (*Abbas Cormeliensis Vuillelmus*) Tertius fuit ejusdem cœnobii Archimandrita. De illo agit Milo supra; & nos perpauca attexemus ad epist. 57.

n (*Henricus Ecclesiæ Cantuariensis Decanus.*) Hunc ipsum illius Ecclesiæ Priorem invenio apud D. Anselmum lib. 1. epist. 54. cui hæc inscribitur epistola; veluti & lib. 2. epist. 44. Vir fuit omnibus Ecclesiasticis disciplinis instructus.

o (*Hernostus Roffensis Ecclesiæ Episcopus*) De quo in epist. 57.

p (*Vir sanctitate admodum reverendus Gundulfus*) Legendæ adnotationes ad epist. 47.

q (*Hi juvante Dei gratia in Beccensi Ecclesia a Magistro Lanfranco edocti.*) Non solum quos hic commemorat Milo Crispinus, verum & permultos alios haud vulgaris doctrinæ pietatisque viros, auditores Magni Lanfranci testantur scriptores non pauci. Insigniores autem illius discipuli fuere Alexander 2. Papa, atque ejus nepotes, uti annotabimus in epistolam 2. Guillelmus 2. Abbas Cadomensis, dein Archiepiscopus Rothomagensis, de quo pluribus jam fumus præfati. Guitmundus monachus, postea Archiepiscopus Aversanus, (ac ut placet Orderico nostro hist. lib. 4. pag. 524.) Cardinalis, scientia literarum eruditissimus (quod manifestum fit libris contra Berengarium editis) & Ecclesiasticæ libertatis acerrimus propugnator, cujus gesta, multa cum laude est prosecutus idem Orderic. loco citato. Fatetur porro seipsum B. Lanfranci discipulum lib. 2. de Sacramento altaris, ante medium, his verbis: *Satis tamen mihi placeret, ut quando aliqua negligentia, vel certe miraculum novum de tantis mysteriis accidit, id inde fieret quod mihi Magister meus, vir eximius sine dubitatione credendus D. Lanfrancus, se puero in Italia factum esse narravit, &c.* Inter inferiores discipulos minima est annumerandus Magnus Ivo Carnotensis Episcopus: At ne aliquibus dubitationis nonnihil suboriatur, ipsissima Roberti de Monte verba jam primum evulgare delectat: *Mortuus est hoc anno*, inquit, *vir religiosus, & magnæ literaturæ Ivo Carnotensis Episcopus. Hic dum esset juvenis audivit Magistrum Lanfrancum Priorem Becci, de secularibus, & divinis literis tractantem in illa famosa schola, quam Becci tenuit: in qua multi & nobilitate seculari, & honestate morum convenerunt viri præditi, & qui postea ad summum apicem Ecclesiasticæ dignitatis, & religionis attigerunt. Postea vero idem Ivo præfuit, & profuit Conventui Canonicorum Regularium S. Quintini Belvacensis. Ad ultimum Episcopus factus rexit Ecclesiam Carnotensem viriliter & religiose, fere per annos XXIII. &c.* Huc usque Robertus in Chronico MS. ad an. M. C. XVII.

r (*Fertur annulum de digito extraxisse.*) Hac annuli depositione, non ita obscure significare voluit, ut opinor, quanti monachos Beccenses haberet, & nihil sapientiæ suæ illis occultandum, immo tanquam filiis idoneis doctrinæ suæ monita, sacramentaque subministranda: & id quidem ex consequentibus verbis indicare videtur. Enimvero inter cætera quæ denotat mysteria annulus Episcopalis, signum esse pontificalis honoris, & signaculum secretorium, docet Isidorus cap. 48. in Exodum: *Unde quædam minus intelligentibus occultantes* (ait ipse) *quasi sub signaculo recondunt doctores, ne indignis quibusque Dei sacramenta credantur.* Rabanus-Maurus lib. 1. de instit. Cleric. cap. 4. *Datur & annulus propter signum pontificalis honoris, vel signum secretorum &c.* Ibidem paulo infra.

s (*Cum fratribus in claustro sedit Archiepiscopus.*) Receptissima fuit ista consuetudo apud veteres cœnobitas, ut literarum studio, & rebus Ecclesiasticis operam navarent in claustro. Et id moris quidem plus octo seculis perseverasse, constans est scriptorum sententia: quod & pervetusta prædicant asceteria. Ab ingressu claustri sæculares olim arceri probat Menardus noster in Concordiam regularum cap. 55. fol. 808. *Et ne fratres*, inquit, *inter turbarentur, non dabatur copia extraneis ingredi claustrum, nisi certis de causis, ut videre est statuto 23. Petri Venerab. Statutum est, ut in claustrum, vel in reliquas regulares domos nullus clericorum, aut laicorum ingrediatur, nisi aut causa operis alicujus, aut videndi domos, ut honesti hospites facere solent.* De claustro, atque illius antiquitate pluribus eodem loco Menardus.

(*Xeno-*

Pag. 8. Ad cap. 9. (*Xenodochia vel Ptochotrophia*) Et quia hæc velut obiter recenſet Milo, ornatus aliquid & lucis adferre vitæ Magni Lanfranci arbitror, ſi verba Eadmeri hiſt. lib. 1. fol. 9. heic attexero: *Hoc Palatium in duo divisit, viros videlicet variis infirmitatum qualitatibus preſſos uni; parti vero alteri fœminas ſe male habentes inſtituens. Ordinavit etiam eis de ſuo veſtitum, & victum quotidianum; miniſtros quoque atque cuſtodes, qui modis omnibus obſervarent, ne aliquid eis deeſſet: neque viris ad fœminas, vel fœminis ad viros accedendi facultas ulla adeſſet. Ex altera vero parte viæ Eccleſiam in honorem B. Gregorii Papæ compoſuit, in qua Canonicos poſuit, qui regulariter viverent, & præfatis infirmis quæ ſaluti animarum ſuarum congruerent cum ſepultura miniſtrarent. Quibus etiam in terris, in decimis, & in aliis redditibus tanta largitus eſt, ut ad ſuſtentationem eorum ſufficientia eſſe viderentur. Remotius vero quam a Boreali, ab Occidentali parte civitatis, ligneas domos in devexo montis latere fabricans, eas ad opus leproſorum delegavit, viris in iſtis, quemadmodum in aliis, a fœminarum ſocietate ſejunctis. His nihilominus pro qualitate ſui morbi omnia quibus egerent de ſuis miniſtrari conſtituit, conſtitutis ad hoc peragendum talibus viris, de quorum ſolertia, benignitate ac patientia, ut ſibi quidem videbatur, nemini foret ambigendum, &c.*

t (*Derationatus eſt*) Variis modis verbum iſtud apud veteres exaratum occurrit, ſcilicet Dirationare, Diſrationare, Delrationare, & Diſratiocinare: ſignificat alias *rem probare*: alias *cauſam agere*: alias *aſſertionem contrariam refellere*: alias *examen litis ſubire*: alias *lite potiri, & rem litigatam evincere ſeu recuperare*, ita frequentius: & ultima acceptione hic uſurpatur. Vide plura apud Henricum Spelman. in Archæologo: & Gloſſarium in calce hiſtoriæ Matth. Pariſ.

u [*Qui & locum placiti*] Quid placitum denotet dicemus ad epiſt. 40.

x [*Et medium finemque litis, quo contentio terminata eſt, &c.*] Videſis Eadmerum lib. 1. hiſt. Novorum pag. 9. Guillelm. Malmesb. de geſt. Pontif. lib. 1. pag. 122. de prædicta lite agens, arduis in rebus S. Dunſtanum præſto ſemper adfuiſſe B. Lanfranco, ipſumque ſolatum indicat his verbis: *Prævalebat in eo* (Lanfranco) *animæ vivacitas, ſed & Beatiſſimi Dunſtani favor effuſus. Nam quotieſcunque in talibus cunctabundus ne male vergeret ſuſpenſam differret ſententiam, aderat ille ſoporato detegens adverſariorum argutias, & evadendi demonſtrans ſemitas. Quinetiam quandam ægrum, & cunctantis vitæ pertæſum in viſione, qua videretur cum eo luctam iniiſſe, eripuit diſcrimini, reſtituit bonæ valetudini &c.*

Pag. 9. Ad cap. 10. y (*Anno ab Incarnatione Domini, &c.*) Ipſiſſima verba a B. Lanfranco memoriæ conſignata, Malmeſbur. loco citato fol. 117. atteſtatur, ubi de illius diſſerit in Archiepiſcopatum aſſumptione: *Quod ipſe melius*, inquit, *ſcripto ſuo inſinuabit, quod de ordinatione ſua, & de controverſia inter ſe & Eboracenſem Thomam commota, & ſedata, ita ſcripſit: Anno Dominicæ Incarnationis, &c.* Atque hæc haud dubie ex illa quam ſcripſit hiſtoria Eccleſiaſtica, ſunt excerpta. Scripſiſſe autem ejuſmodi hiſtoriam, teſtis mihi eſt amanuenſis B. Anſelmi Eadmerus ubi ſupra pag. 7. Lanfrancum eximiis laudibus ornans: *Verum de his*, inquit, *ac innumeris aliis bonis, quibus in ſudando vitam ſuam conſummavit, licet mihi quidem ſcribere opus non ſit, propter quod & opera ejus ita pareant, ut ipſa evidentius ſcripto demonſtrent, & ipſemet de rebus Eccleſiaſticis, quæ ſuo tempore geſta ſunt, veraciſſimo, & compendioſo calamo ſcripſerit, &c.*

Pag. 10. Ad cap. 11. [*Anno ab Incarnatione Domini M. LXXV.*] Extat id concilium apud Malmesbur. loco ſæpius prolato. pag. 122.

Ibid. Ad cap. 12. a [*Thoma Ebroacenſi Archiepiſco*] De quo fuſe notis ad epiſt. 10.

b [*Vuillelmo Londinenſi Epiſcopo*] Hujus meminere Malmesbur. lib. 2. de Pontif. Anglo. Nicolaus Harpsfeld. ſæculo 11. cap. 15. Goduvinus de Præſulibus Angliæ, in Epiſcopis Lond. ad an. 1050. A quo Epitaphium hoc habe, quod ex antiquis monumentis deſcripſiſſe ſe aſſerit: *Guillelmo, viro ſapienti, & vitæ ſanctitate claro; qui primum Divo Eduardo Regi & Confeſſori familiaris, nuper in Epiſcopum Londinenſem evectus, nec multo poſt apud invictiſſimum principem Guillelmum Angliæ Regem ejus nominis primum ob prudentiam fidemque ſingularem in conſilium adhibitus, ampliſſima huic urbi celeberrimæ privilegia impetravit. S. P. Q. Londinenſis bene merenti poſuit. Sedit Epiſcopus annos 20. deceſſit anno a Chriſto nato 1070.*

c [*Goisfrido Conſtantienſi*] Inſpice ſi placet adnotationem in epiſtolam 33.

d [*Vualcherio Vuintonienſi*] Cujus geſta ſummatim ad epiſt. 5. & 16. perſtringemus.

e [*Hermano Sraburienſi*] Multa ad epiſt. 3. de Hermanno.

f [*Vuilſtano Vuireceſtrenſi*] Inſigni ſanctitate, ac ſingulari doctrina præditus fuit Epiſcopus ipſe; ad quem epiſt. 13. legenda ad eamdem annotatio.

g [*Vualtero Herefordenſi*] Huic jam ſeni obſcænis voluptatibus irretito muliercula, cui vim inferre tentaverat, forcipibus, quas tenebat, inguina ſuffodiſſe recenſet Malmesbur. loci citati lib. 4.

h [*Giſoni Vellenſi*] Giſa Florentio Vigornienſi ad an. 1060. *Vellenſis Epiſcopus Dudocus obiit, cui ſucceſſit Giſa Regis capellanus; ambo de Lotharingia oriundi.* Hic eſt ille, qui B. Lanfrancum una cum Valtero Herefordenſi, Archiepiſcopum conſecravit; eodem teſte Florentio ad an. 1070. *Induſtria Giſonis* [ait Harpsfeld. ſæculo 11. cap. 20.] *auctus eſt canonicorum numerus: quibus & clauſtrum, & locum ubi ſimul cubarent, & alium ubi cibum caperent conſtruxit: & poſt viginti octo deinde annos obiit, &c.*

i (*Remigio Dorchacenſi*) Agemus de hoc Præſule infra ad epiſt. 4. & 12.

k (*Herfaſto Helmanenſi*) Inſcribuntur ipſimet epiſtolæ 20. 22. 23. De illo ſtrictim ad epiſt. 20.

l (*Stigando Selengenſi*) De quo epiſt. 28. ad quem hæc, uti & 29.

m (*Oſberno Exonienſi*) In epiſt. 19. non nihil de hoc præſule attexemus.

n (*Petro Liciferdenſi*) Sive Ceſtrenſi quemadmodum patebit infra in vita. Illius annotatione ad epiſt. 30. meminerimus.

a (*Sine commendatitiis epiſtolis*) De ejuſmodi litteris ad epiſt. 25. Pag. 11.

p (*Gregorii Majoris, necnon & Minoris*) Gregorii Primi ſcilicet, vulgo Magni nuncupati; & Gregorii hoc nomine ſecundi, qui ut a Primo ſeu Magno ſecernatur, Minor eſt vocitatus.

q (*Ut nullus de propria conſanguinitate &c.*) Reſponſis ad quæſt. 6. Auguſtini Anglorum Apoſtoli; & lib. 12. epiſt. 32. Felici Epiſcopo Meſſanæ id præſcribit Gregorius Magnus: & Minor in Concil. Romano 1. cap. 4. & ſeq.

r (*Ut nullus ſacros ordines &c.*) Ita Concil. Calchedonenſe can. 2. Et Nicænum 2. act. 8. can. 29. 1. quæſt. 3. cap. 2. ſi quis dator, & ſeq. Ibidem

t (*Hæc omnia ſacri canones &c.*). Videlicet Canon 12. Concil. Romani 1. ſub Gregorio 2. Concil. Laodicenſe can. 36. Cartaginenſe 4. can. 89. Calchedonenſe can. 2.

u (*Rogavit per Epiſtolam Lanfrancum*) Extat inter epiſtolas B. Lanfranci, eſtque 12.

x (*Ad ſacrandum quemdam clericum*) Rodulphum ſcilicet, ut annotatione ad epiſtolam 12. commonſtrabimus. Ibid. Ad cap. 13.

y (*Paulus Comes Orcadum*) Qualis fuerit Comes ille, indicabimus illuſtrando epiſtolam proxime citatam.

z (*Eccleſiam Roſenſem ipſe inſtauravit*) Teſtantur hæc auctores quamplurimi, quos inter Eadmerus hiſt. novorum pag. 8. Malmesbur. de Pontif. Anglo. lib. 1. fol. 122. & 132. Robert. de Monte in Chronico MS. ad an. 1089.

a (*Beccenſem monachum nomine Hernoſtum*) De quo obiter ad epiſtolam 49.

b (*Decedenti ſucceſſit Gundulphus*) Quis & quantus extiterit Gundulphus Epiſcopus exprimit auctor priſcus vitæ MS. ejuſdem in hunc modum.

Lanfranco, inquit, *Eccleſiæ dignitatis ſummum apicem*

cum in Anglia tenente & sapienter administrante, Roffensis Ecclesia suo est Pastore destituta, defuncto Ernosto Episcopo, qui Monachus Seuvardo & ipsi Monacho, in Episcopatum quidem successerat, sed in eo, anno tantum dimidio vixerat. Volens autem Pontifex, ut ex more antiquorum monachus succederet monacho, cogitare cœpit quem potissimum monachorum eligere posset, qui hoc onus sibi injunctum portare valeret. Cogitanti tamen, Gundulfi citius occurrit sanctitas, quæ jam certis experimentis satis ei fuerat approbata. Hunc igitur, habito cum sapientibus consilio, ad Pontificatum elegit; & ut ejus electioni Rex assensum præberet, ipsam transmarinas ad partes ad Regem direxit. Gaudio autem Rex repletus non modico, quia occasionem Dei hominem exaltandi invenerat, de cujus sanctitate jam ad eum satis clara fama pervenerat, Pontificis petitionibus justis libens assensum præbuit, & honore Pontificali virum Dei dignissimum judicavit. Accepta igitur Lanfrancus authoritate Regia, Præsules convocat, Primores Roffensium mandat, Regis & suam voluntatem omnibus pandit, omnibus assensum præbentibus, & gaudentibus, fidelem domus Dei dispensatorem constituit. Non fuit obnitendi potestas, cum eum urgeret Regis magni & Præsulis tanti authoritas. Vox se indignum clamantis opprimitur, cum quo se clamat indigniorem eo dignior acclamatur. Ordinatur itaque vir vere dignissimus Episcopatu, Gundulfus, in Ecclesia Dorobernensi XII. KL. Aprilis, anno ab Incarnatione Domini MLXXVII. undecimo vero adventus Normannorum in Angliam, sub Comite Guillelmo, Rege postmodum Angliæ nobilissimo. Consecratus autem ex more propriam tendit invisere sedem, tripudiantibus turbis, Roffensem ingreditur urbem, Pontificali sedi intronizatus inducitur. Præsul omni veneratione ex eo habetur. Reddantur & ei denique possessiones quadam Roffensis Ecclesiæ, quas præsulantibus antecessoribus suis Lanfrancus in sua tenuerat ditione: Ea vero conditione redduntur, ut in Ecclesia Roffensi sicut jam præsul uterque deliberaverat, monachi ponantur. Audierant enim ibi quondam monachos fuisse, unde, ad antiqua studia redeuntes, Monachorum inibi ordinem statuere sanxerunt. Tempore vero brevi elapso, Ecclesia nova, veteri destructa, incipitur, Officinarum ambitus convenienter disponitur, opus omne intra paucos dies, Lanfranco pecunias subministrante multas, perficitur. Igitur perfectis omnibus, quidam ex quinque tantam Clericis, qui ibi inventi sunt ad religionis habitum confluentes, associatis multis aliis, ad sexagenarium & amplius numerum in brevi sub doctrina Patris Gundulfi succrevere monachi. His Gundulfus vivendi speculum, his totius religionis factus est documentum. Hactenus auctor ille Anonymus. Hæc prolixius ideo descripsimus quod semel tantum in notis ad Eadmeri historiam novorum edidit Seldenus. Deinde cum ipsamet historia iisdem notis adornata vix occurrat, faciantque prætexta non parum ad Magni Lanfranci vitæ illustrationem, haud lectorem pigere, si huic loco illa inseruero, judicavi.

c (*In qua posuit Abbatem Paulum*) Non est cur ex diversis scriptoribus, qualis in vita fuerit Paulus morer inquirere, quandoquidem gesta ipsius late depinxit Mathæus Paris. S. Albani monachus: *Rex Vuillelmus*, inquit ipse, *de morte Abbatis Fretherici certificatus, Cœnobium Sancti Albani vacans, in manu sua tenuit; & extirpatis sylvis, & depauperatis hominibus, oppressit. Et nisi correptionibus Lanfranci refrænaretur; irrestaurabiliter totum Cœnobium destruxisset. Efficaciter igitur procuravit ipse Lanfrancus, ut Paulus ejus consanguineus, quem secum in Angliam duxerat, in Abbatem præficeretur. Abbas iste natione Neuster, consanguinitate Archiepiscopo Lanfranco propinquus: Monachus fuit Cadomensis Ecclesiæ. Hic Ecclesiam Beati Albani suscepit regendam; procurante dicto Episcopo Lanfranco; qui eundem Paulum filiali dilexit amore: promotus in Abbatem, anno gratiæ, MLXXVII. IV. Kalend. Julii; hic primus Abbas hujus Ecclesiæ fuit; postquam Anglia a Normannis fuit penitus subjugata. Iste hanc Ecclesiam, cæteraque ædificia, præter pistorium & * pinsinochium readificavit* * pistrinum *ex lapidibus & tegulis veteris Civitatis Verolamii, & materie lignea, quam invenit a prædecessoribus suis collectam & reservatam. Ditaverat enim ipsum Archiepiscopus Lanfrancus; & ipsum electum, thesauro multiplici reddiderat abundantem. Iste quoque Paulus Abbas, vir Religiosus & eleganter litteratus, & in observantia ordinis regularis, rigidus & prudens; totius monasticæ Religionis normam, (quam jam olim, tam Prælatorum, quam subditorum remissioris vitæ illecebrosa voluptas eliminaverat) caute & paulatim, ne repentina mutatio tumultum generaret, reformavit. Et facta est Ecclesia sancti Albani, quasi schola Religionis, & disciplinaris observantiæ, per totum Regnum Angliæ: Attulerat namque secum consuetudines Lanfranci, & statuta monastica (a Domino Papa merito approbata) conscripta: unde odor bonæ famæ hujus Ecclesiæ, Romanam curiam, & remota regna illustrando pervolavit: & multorum tam Prælatorum quam Magnatum corda, feliciter ei inclinavit.* Ita Mathæus in vita Pauli Abbatis, ad calcem historiæ, editionis ultimæ Londoniensis & Parisiensis an. 1644. inter vitas vigintitrium Abbatum S. Albani, vita 14.

d (*Quando gloriosus &c. Lanfrancus erat princeps*) Pag. 12. Ad
Unde & Eadmerus lib. 1. hist. pag. 12. referens qua cap. 15.
ratione, & quibus mediis in regnum, defuncto patre, evectus fuerit Guillelmus Rufus, sic effatus: *Sine cujus* (Lanfranci) *assensu in regnum ascisci nullatenus poterat:* Et post pauca. *Cœpit tam per se, quam per omnes quos poterat, fide sacramentoque Lanfranco promittere justitiam, æquitatem, & misericordiam se per totum regnum, si Rex foret, in omni negotio servaturum &c.* Et infra pag. 14. *Erat Lanfrancus vir divinæ simul & humanæ legis peritissimus; atque ad nutum illius, totius regni spectabat intuitus.* Ea de re Guillelmus Conquestor morti proximus, confecto testamento, *Metuens* (narrat fragmentum S. Stephani Cadomensis) *ne in regno tam diffuso, repentinâ oriatur turbatio, epistolam de constituendo Rege fecit Lanfranco Archiepiscopo, suoque sigillo signatam tradidit Guillelmo Rufo filio suo, &c.*

e (*Lectioni erat assiduus*) Perpauca S. Lanfrancus reliquit sui ingenii monumenta. Apud auctores illhæc duntaxat quivimus invenire.

Commentarium in Psalmos, hactenus tenebris obvolutum.

Commentarium in Epistolas D. Pauli, quem nunc primum evulgamus.

Libellum de Sacramento Corporis & Sanguinis Christi contra Berengarium, multoties jampridem prælo suppositum.

Statuta, sive decreta pro ordine S. Benedicti, semel tantummodo typis mandata.

Pauculas in collationes aliquot Cassiani notas; & illas edimus in lucem.

Epistolas decretales, quarum publici juris facimus complures.

Historiam Ecclesiasticam, adhuc cum tineis uspiam rixantem.

Vitam Guillelmi Conquestoris, testibus Sixto Senensi & Gesnero, quæ illa utique a multis desideratur.

Quod ad scripta Magni Lanfranci spectat, inspiciendi Sixtus Senensis in Bibliotheca. Gesnerus in epitome bibliothecæ. Balæi centur. 13. script. 12. apud Seldenum notis ad Eadmeri historiam. Edvardum Mathæum Trophæorum tabula 3. ad ann. 1090. pag. 209.

f (*Secundum orthodoxam fidem studuit corrigere*) Hæc ad verbum Robertus de Monte refert in Chronico MS. an. 1089. Et Florilegus ad id anni: *libros quos rudis simplicitas Anglicana corruperat, ab antiquo sane diligenter correxit* (Lanfrancus) *quorum corroboratione se gaudet Ecclesia communiri.* Unicum, quod apud S. Martini Sagiensis e nostra congregatione monasterium diligenter asservatur, hujusce assertionis superest argumentum; nimirum decem (in editis septemdecim) priores Cassiani collationes propria manu Magni illius Pontificis ad unguem emendatæ; cum hac notula marginali in fine decimæ collationis: *Hucusque ego Lanfrancus correxi.*

g (*Me-*

g (*Merito illum latinitas cum honore & amore veneratur Magistrum*) Malmesbur. lib. 3. Regum Anglorum in Guillelmo 5. fol. 62. *In Cantia Lanfrancus (de quo supra dixi) qui talis Angliæ dono emicuit,*

Qualis discutiens fugientia Lucifer astra,
Cum roseo clarum provehit ore diem.

Item lib. 1. Pontif. Angl. fol. 122. *Vir* (Lanfrancus) *cujus industriam prædicabit Cantia, cujus doctrina in discipulis ejus stupebit latinitas, quantum omnes anni durabunt*. Malmesburiensi inferiores permultos auctores amando, ut pote idem resonantes.

h (*Nullum tam largum de Italia Longobardum*) *Avaritiam familiare Longobardis vitium ex sua persona propulsans* (Lanfrancus) *& decutiens*, ait idem Malmesburiensis posteriori loco citato.

i (*Pauperibus quoque itu erat dapsilis &c.*) Sanctissimi Præsulis eleemosynas longe multis encomiis attollunt scriptores. D. Anselmus lib. 1. epist. 12. potissimum 13. consulit Gerardo cuidam debitis onerato, ut in Angliam ad Optimum Lanfrancum (quo miseriam suam sublevet) sese transferat: *Quia*, inquit, *misericordissimus est idem Reverendissimus Archiepiscopus, & præcipue erga salutem animarum; & est valde deditus eleemosynis*, &c. Anselmi vero Amanuensis lib. 1. hist. pag. 8. *Quis unquam pauper clamavit ad eum, & despectus est? Quis peregrinorum de quoque ordine hominum petiit opem ejus, & eam assecutus non est? Quæ congregatio monachorum, seu clericorum ad ipsam aliquando misit, subsidium petens, & copiam largitatis ejus ultra quam sperabatur, experta non est? Testis horum quæ dicimus Italia, Gallia, Britannia est, quæ usque hodie mortem Lanfranci miserando suspirio plangit.* Quem in erogandis eleemosynis observaverit modum, graphice depingit more suo, ubi supra Guillelmus Malmesbur. hoc modo: *Erat non inconsideratus dator, nec deperibat ejus liberalitas, quam discretio, & animi condiebat alacritas: luxque vultus ejus non cadebat in terram, sed erat accipienti gratissima, sicut sol mane novo exoriens, qui discussis nubilis tranquillat ventos, & serenat aera. Expendebantur ergo pauperibus panes, calcei, & prorsus quæ ad victum pertinent & vestitum, denarii non dabantur maturiori tractatu, consilio profundiori, quod hujus temporis vulgus suffarcinato etiam marsupio, sicco concoquat ore famem. Clericis egentibus, & monasteriis immensum quantum nummorum cumulat, plerumque verecundiores ad rogandum invitans: Nec pudebat Archiepiscopum alte succinctum pauperibus cibos apponere, & tenuiores fortunæ scholares ad disputationum pugnam committere: post verba utrique abibunt dum & victor scientiæ præmium, & victus acciperet verecundiæ solatium.*

k (*Super caput ejus Evangelicum dictum &c.*) Id prognosticon percurrens Monachus Malmesbur. loco superius passim repetito, scribit ita: *Quo ille accepto* (prognostico) *ab acclamantibus, hilari vultu ad Dominum direxit: Certemus ergo mutua vicissitudine, tu dando, ego dispertiendo. Respondit cœlestis pietas prædicabilis viri voto: affluebantque sibi tanta, quæ quantumlibet ambitum possent explere, & vincere.*

l (*Consanguineis monachorum indigentibus &c.*) Haud vulgare B. Lanfranci erga suos Cantuarienses monachos amoris specimen refert Eadmerus ubi supra, cujus verba paulo licet prolixiora, quod elucidationi vitæ S. viri addant multum, hoc loco producere delectat: *Quidam ipsius cœnobii* (Cantuariensis) *frater singulis annis triginta solidos denariorum ad opus matris suæ ab ipso Patre solebat accipere. Huic quadam vice solidi quinque de illis, ex præcepto ejus dati sunt: quos ipse in panno ligatos, matri loquens in manum, sicut putabat, clanculo dedit: At ipsa alias mente intenta, quid filius faceret non advertit; & ita nummis decidentibus, divisi ab invicem sunt mater & filius, &c.* deinde subdit: *Inter hæc, pius Pater, pro more claustrum introiens sedit, ac fratrem a materno colloquio redeuntem, mœstum intuens, remotis aliis causam mœstitiæ ejus secrete perquirit, audit, & benignissimo vultu, sicut jugiter erat circa afflictos, ita respondit: Et inde, fili mi carissime contristaris? Denarios illos Deus alii prædestinavit & contulit, qui eis plus matre tua fortassis indigeat. Ac ne quod actum est animam tuam vel ad modicum gravet, solidos septem pro illis quinque ad utilitatem matris tuæ tibi hodie dari præcipiam.*

m (*Cujus colloquium, & consilium multum amabat*) Quanti penderet Magistrum suum Lanfrancum D. Anselmus, epistolis illi inscriptis demonstrat satis, præcipue lib. 1. epist. 63. Necnon & vitæ suæ lib. 1. non semel, post initium maxime; ubi inter alia tradit hæc Edinerus. *Tanta vis devotionis pectus Anselmi tunc possidebat, tantumque veri consilii Lanfranco inesse credebat, ut cum Rothomagum petentes, per magnam quæ super Beccum est, sylvam pergerent, si Lanfrancus ei diceret, in hac sylva mane, & ne, dum vixeris, hinc exeas cave, proculdubio, ut fatebatur, imperata servaret.* Ibid. Ad cap. 16.

(*Cumque simul loquerentur*) Colloquium hoc Eadmerus lib. 1. vitæ B. Anselmi sub finem verbosius inservit.

n (*Quemdam Elfegum hujus sedis Archipræsulem, &c.*) Cujus vitam Osbertus sive Osbernus S. Lanfranci jussu memoriæ commendavit, (prostat apud Surium to. 2. die 19. Aprilis) ut author est idem Edinerus loco citato *Historia vitæ*, inquit, *ac passionis ejus* (B. Elfegi) *diligenti studio fieri præcepit. Quam quidem historiam, non solum plano dictamine ad legendum, verum etiam musico modulamine ad canendum a jucundæ memoriæ Osberno Cantuariensis Ecclesiæ monacho, ad præceptum illius nobiliter editam, ipse sua prudentia, pro amore illius martyris, celsius insignivit, insignitam authorizavit, authorizatam in Ecclesia Dei legi, cantarique instituit.* Agunt de S. Elfego Malmesburiensis de gest. Pontif. Anglo. lib. 2. fol. 139. & lib. 2. de Regibus Angl. cap. 11. Baronius in Annal. to. 11. ad an. 1006. & seq.

o (*Decidit in ægritudinem*) Cujus generis morbo fuerit afflictatus priusquam efflaret animam, expressius significat sæpe fatus Guillelmus Malmesbur. l. 1. de Pontif. Angliæ. fol. 122. loquens de calamitatibus, & vexationibus, quibus, regnum obtinente Guillelmo secundo, populus opprimebatur: *His pertæsus* (Lanfrancus) *non moras longas in luce traxit: sed post annos XIX. episcopatus febrim nactus, cum medici consulti necessariam potionem respondissent, prius se confessione & viatico munivit. Hinc poculo sumpto, sed in contrarium verso efflavit, qualem semper optaverat exitum sortitus. Hoc enim domesticis confitebatur, se Dominum deprecari, ut vel dissenteria, vel febri urgente moreretur; quod hæ valetudines nec memoriam turbent, nec loquelam implicent.* Et vero lethali morbo laboranti Beato illi viro scribit sui & conventus Beccensis nomine S. Anselmus in hunc modum lib. 2. epist. 53. *De ægritudine paternæ vestræ sanctitatis graviter dolentes, pro salute vestra Deum orare non cessamus: quoniam ægritudinem vestram, tribulationem nostram: & salutem vestram, incolumitatem nostram esse putamus: nec solum nobis, sed & matri Ecclesiæ, quantum nomen vestrum extendi potest, vitam vestram necessariam esse intelligimus, &c.* Pag. 13. Ad cap. 17.

p (*V. Kalendas Junii*) Vel Nono Calendas ejusdem mensis, ut est auctor Florentius Vigorn. scriptor coævus ad an. 1089. *Dorobernensis Archiepiscopus Lanfrancus nono Cal. Junii feria quinta, obiit eodem anno: & tertio Idus Augusti, Subbato circum horam diei tertiam, terræ motus permaximus extitit per Angliam.* Et de terræ motu quidem Florentio astipulatus Henricus Huntindonensis histor. lib. 7. *Lanfrancus Archiepiscopus*, ait, *doctor luculentus clericorum, & pater dulcissimus monachorum, a rebus transitoriis anno sequente* (1089.) *transiit: quo in anno terræ motus fuit terribilis*. Hovedenus ab his haud dissentit part. priore annal. in Willelmo Juniore: penes quem eadem verba, pro suo more (quod semel jam annotavimus) atque in Florentio legere est. Robertus de Monte terræ motus causam ostendit in Chronico MS. ad id anni: *Hoc anno terra motus factus terribilis, portendens mala forsitan, quæ propter hominum iniquorum peccata jam nostris temporibus vidimus*

dimus impleta. Sed maxime e vivis sublato B. Lanfranco, ubi habenas omnigenis sceleribus laxasset Guillelmus Rufus Rex, tum quidquid nequissimum est, per Angliam universam grassari cœpit. De his inferius ad epistolam 2. lit. p.

Liquet S. Lanfrancum tum ex Præfatis, tum etiam ex gestis ipsius, atque aliis scriptoribus, infulas Cantuarienses annis 19. detulisse: anno ab Incarnatione Domini 1089. regni vero Guillelmi II. Rufi secundo, extremum clausisse diem: hinc fit, ut illum ipsum ad summam senectutem pervenisse mihi facile suadeam; Iis potissimum rationibus inductus: nimirum eum Beeci monachum induisset provecta erat ætate, hoc est quadraginta quinque plus minus annorum, quemadmodum ipse liquido innuere videtur precibus illis, quas nocte (a latronibus arbori ejus manibus alligatis) ad Deum effundit in hæc verba: *Domine Deus tantum tempus in discendo expendi, & corpus & animam in studiis literarum attrivi, &c.* Etenim Papiæ jampridem, antequam peragrasset ex parte Galliam, velut scientiis omnibus, legum præsertim peritia, polleret, a doctissimis undecunque viris consulebatur (quod superius fuit ostensum) Deinde pluribus annis Abrincæ in Normannia docuisse vero simile est. Denique id gravitatis atque ætatis fuisse, quod virum decet, quem a consiliis elegerat Guillelmus tum Normanniæ Dux, par est credere. Addas ergo 45. annis 47. qui ab anno 1042. quo religionis collobium assumpsit, ad obitus annum 1089. effluxere, reperies haud dubie 92. Verum de his plus satis. Epitaphium Magni Lanfranci a Philippo Bonæ spei Abbate (ut colophonem hisce annotationibus addam) haudquaquam extra rem subnectendum puto.

EPITAPHIUM MAGISTRI LANFRANCI.

Vixisti venerande Pater sapienter & æque,
Vixisti vivens, mors quoque vita tibi.
Inter divitias pauper Lanfrance fuisti,
Divitiis manans, pauperum amator eras.
Per te florentes artes valuere latinæ,
Gratia de vobis ecce triumphat ovans.

DE BEATI LANFRANCI SANCTITATE

Quorumdam Auctorum

TESTIMONIA.

Quamquam in Vita B. Lanfranci, & Notis ad illam ejus sanctitas satis superque innotuerit: quo tamen nonnullis forte dubitaturis scrupulo omnes maturius expedirem, mihi visum est non absre futurum, si, quæ a coætaneis, supparibus, recentioribusve scriptoribus, necnon & Martyrologiis authoritates suppeditarentur, hic per modum sigilli apponerem.

ALEXANDER PAPA II.

In Privilegio Abbatiæ S. Stephani Cadomensis concesso supra pag. 27.

Unde quia, charissime fili LANFRANCE Abbas, in tantam te excrevisse Religionem cognoscimus, ut non solum de propria salute studiosus existeres, verumetiam communem vitam eligentibus Monasterium construeres, ac formam religionis provideres &c.

GUILLELMUS PICTAVENSIS

De gestis Guillelmi Ducis pag. 198.

Illi (*Lanfranco*) consulta animæ suæ, illi speculam quamdam, unde ordinibus Ecclesiasticis per omnem Normaniam consuleret, commisit (*Guillelmus*) Potuit nempe viri talis vigilans cura, cum maximam authoritatem sapientiæ pariter ac SANCTITATIS prærogativa comparavit, securitatem non parvam sollicitudini promittere.

EDINERUS,

Libro 1. Vitæ S. Anselmi post initium.

Normaniam adit (*Anselmus*) ibi quemdam LANFRANCUM virum videlicet valde bonum, præstanti religione ac sapientia vere nobilem videre, alloqui, & cohabitare volens. Excellentissima quidem fama illius circumquaque percrebuerat, & nobilissimos quosque clericorum ad eum de cunctis mundi partibus agebat &c.

OSBERNUS BECCENSIS MONACHUS

Scribens B. Anselmo ut suam inaugurationem acceleret, lib. 3. epist. 5. ejusdem Anselmi.

Recuperemus in te, quod in mortuo SANCTISSIMO PATRE LANFRANCO nos cum toto mundo perdidimus: quem mortuum semper dolebimus, quoad usque illum in te viderimus.

GUIL-

GUILLELMUS MALMESBURIENSIS.
Lib. 3. de gest. Regum Anglor. in Guillelmo primo sub medium.

Monasteria, Unum in Anglia, alterum in Normania construxit. Primum Cadomi, ubi & LANFRANCUM Abbatem, post etiam Cantuariæ Archiepiscopum instituit; virum antiquis scientia, & religione comparandum, de quo serio dici potest: *Tertius e cœlo cecidit Cato:* adeo cœlestis sapor pectus ejus, & palatum infecerat, &c.

ORDERICUS VITALIS
Historiæ Ecclesiasticæ lib. 4.

Anno Dominicæ Incarnationis MLXX. LANFRANCUS Cadomensium primus Abbas DIVINITUS Anglis institutor datus est: & honestissima electione, ac fidelissima consecratione Cantuariensis Ecclesiæ Archipræsul IV. Kal. Septembris inthronizatus est, &c. Præsentes & absentes totius Albionis incolæ tripudiarent, atque multum læti Deo gratias agerent; si quantum boni cælitus sibi tunc impartiretur, agnoscerent.

PETRUS DE NATALIBUS
In Catalogo Sanctorum lib. 6. cap. 47.

LANFRANCUS relicto sæculo, & sæcularibus studiis, in prædicto monasterio habitum monachalem assumpsit; & humilem ac despectam vitam ducere cœpit: & cum esset omnium doctor, sapientiam suam humiliter occultabat, &c. Quievit in Christo quinto Nonas Julii.

JOANNES TRITHEMIUS ABBAS
de Viris illustribus ordinis S. Benedicti lib. 3. cap. 325.

Lanfrancus ex Abbate Cadomensis monasterii, Archiepiscopus Cantuariensis, vir doctissimus & valde religiosus, non sine magnæ SANCTITATIS opinione habitus est, sicut in ejus gestis scriptis invenitur. Claruit anno Domini MLX.

CÆSAR BARONIUS CARDINALIS
Annal. Ecclesiast. tom. 11. ad an. 1070.

Hæc de ordinatione LANFRANCI celebris hujus sæculi in Ecclesia Catholica luminis supra tantum candelabrum erecti, ut qui scientia egregie polleret, & SANCTITATE VITÆ.

ARNOLDUS VVION
Ligni vitæ lib. 3. in Martyrologio.

Quinto nonas Julii.
Cantuariæ in Anglia, SANCTI LANFRANCI Archiepiscopi, Summæ doctrinæ, & miraculorum gloria clarissimi.

APPENDIX AD MARTYROLOGIUM ROMANUM,
Sive Catalogus generalis Sanctorum, Urbano VIII.
Dicatus, auctore Philippo Ferrario.

Quinto nonas Julii.
Cantuariæ in Anglia SANCTI LANFRANCI Episcopi. *Et infra in Notis.* Ex Martyrologio monast. Maurol. & Felic. Is ex Abbate Cadomensi in Normannia ob vitæ SANCTITATEM, & doctrinam factus est Episcopus 33. Cantuariensis. Migravit e vita an. 1089.

MARTYROLOGIUM SANCTORUM ORD. D. BENEDICTI,
ab Hugone Menardo digestum.

Quinto nonas Julii.
Cantuariæ in Anglia, BEATI LANFRANCI Episcopi Summæ doctrinæ, & Sanctitatis viri.

B. LANFRANCI

B. LANFRANCI
PRIORIS
BECCENSIS
DEIN
PRIMI ABBATIS
S. STEPHANI CADOMENSIS
AC TANDEM
ARCHIEPISCOPI CANTUARIENSIS
IN OMNES
DIVI PAULI EPISTOLAS
COMMENTARII
CUM GLOSSULA INTERJECTA.

Prodeunt nunc primum in lucem ex codice manu antiqua exarato Monasterii Sancti Melanii Redonensis Congregationis Sancti Mauri.

INCIPIT PRÆFATIO IN OMNES EPISTOLAS SANCTI PAULI.

Hæc & sequens Præfatio in codice MS. adscribuotur D. Hieronymo.

UÆRITUR primum, quare post Evangelia, quæ supplementum legis sunt, & in quibus nobis exempla & præcepta vivendi plenissime digesta sunt, voluerit Apostolus has Epistolas ad singulas Ecclesias destinare? Hac autem causa factum videtur, ut scilicet initia nascentis Ecclesiæ novis causis existentibus præveniret, & ut præsentia atque orientia resecaret vitia: & post futuras excluderet quæstiones, exemplo Prophetarum, qui post editam legem Moysi, in qua omnia Dei mandata legebantur, nihilominus tamen doctrina sua rediviva semper populi compressere peccata, & propter exemplum vivendi libros ad nostram etiam memoriam transmiserunt. Deinde quæritur: Cur non amplius quam decem Epistolas ad Ecclesias scripserit? Decem sunt enim cum ea quæ dicitur ad Hebræos. Nam reliquæ quatuor ad discipulos specialiter sunt porrectæ. Ut ostenderet novum non discrepare a veteri Testamento, & se contra legem non facere Moysi; ad numerum primorum Decalogi mandatorum suas epistolas * destinavit, & quot ille præceptis a Pharaone instituit liberatos, totidem hic Epistolis a diaboli & idololatriæ servitute edocet acquisitos. Nam & duas tabulas lapideas, duorum testamentorum figuram habuisse, viri eruditissimi tradiderunt. Epistolam sane quæ ad Hebræos scribitur, quidam Pauli non esse contendunt, eo quod non sit ejus nomine titulata, & propter sermonis stilique distantiam, sed aut Barnabæ juxta Tertullianum, aut Lucæ juxta quosdam, vel certe Clementis discipuli Apostolorum & Episcopi Romanæ Ecclesiæ post Apostolos ordinati. Quibus respondendum est: Si propterea Pauli non erit, quia ejus non habet nomen, ergo nec alicujus erit quia nullius nomine titulatur. Quod si inconveniens absurdumque est, ipsius magis esse credenda est, quæ tanto doctrinæ suæ fulget eloquio. Sed quoniam apud Hebræorum Ecclesias quasi destructor legis falsa suspicione habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis & veritate Christi reddere rationem, ne odium nominis in fronte prætitulati, utilitatem excluderet lectionis. Non est sane mirum, si eloquentior videatur in proprio, id est, Hebræo, quam in peregrino, id est, in Græco, quo cæteræ Epistolæ sunt scriptæ sermone. Movet etiam quosdam, quare Romanorum Epistola in primo sit posita, cum eam non primo scriptam ratio manifestet. Nam hanc se proficiscentem Hierosolymam scripsisse testatur, cum Corinthios & alios jam ante, ut ministerium quod secum portaturus erat, colligerent, literis adhortatus sit. Unde & intelligi quidam volunt ita omnes epistolas ordinatas, ut prima poneretur, quamvis posterior fuerit destinata, ut per singulas epistolas gradibus ad perfectiora veniretur. Romanorum namque plerique tam rudes erant, ut non intelli-

Cur Paulus epistolas scripserit.

Cur non plures, paucioresve quam decem?

* ordinavit

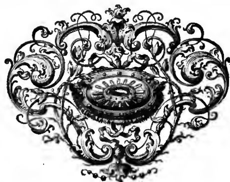
Tertul. lib. de pudicitia cap. 20. Euseb. lib 4. hist. cap. 8.

Epistola ad Hebræos quin Pauli sit,

Non obstat tituli deficientia, vel stilus insolitus.

Cur epistola ad Romanos primum locum in epistolis habeat.

telligerent Dei se gratia & non suis meritis esse salvatos, & ob hoc duo inter se populi confligerent. Idcirco illos indigere asserit corrigi, vitia Gentilitatis priora commemorans. Corinthiis autem jam dicit scientiæ gratiam esse concessam, & non tam omnes increpat,
1. Cor. 5. 1. quam cur peccantes non increpaverint, reprehendit, sicut ait: Audi-
Ibid. tur inter vos fornicatio. Et iterum: Congregatis vobis cum meo spiritu tradere hujusmodi Sathanæ. In secunda vero laudantur: & ut magis ac magis proficiant, commonentur. Galatæ vero jam nullius criminis arguuntur, nisi hujus tantum quod callidissimis pseu-
Romani catecheli plus cæteris indigebant. do-apostolis crediderint. Ephesiii sane nulla reprehensione, sed multa laude sunt digni, quia fidem Apostolicam servaverunt. Philippenses etiam multo magis collaudantur, qui nec audire quidem falsos
1. Thess. 2. Apostolos voluerunt. Thessalonicenses nihilominus in duabus epistolis omni laude prosequitur, eo quod non solum fidem inconcussam servaverint veritatis, sed etiam in persecutione civium fuerint constantes inventi. Colossenses antem tales erant, ut cum ab Apostolo visi corporaliter non fuissent, hac laude digni haberentur: Et si cor-
Coloss. 2. pore, inquit, absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinem vestrum. De Hebræis vero quid dicendum est? Quorum Thessalonicenses qui plurimum laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur. Sicut ipse ait: Et vos fratres imitatores facti estis ec-
1. Thess. 3. clesiarum Dei quæ sunt in Judæa. Eadem enim passi estis & vos a contribulibus vestris, quæ & illi a Judæis. Apud ipsos quoque He-
Heb. 10. bræos eadem commemorat dicens: Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.

IN-

INCIPIT PROLOGUS SPECIALIS
IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

OMANI sunt qui ex Judæis & Gentibus crediderunt. Hi su- Vana quo-
perba contentione volebant se alterutrum superponere. Nam Judæi rumdam fi-
dicebant: Nos sumus populus Dei, quos ab initio dilexit & fo- delium ex
vit. Nos circumcisi ex genere Abraham, sancta descendimus ex Iudæis glo-
stirpe, & notus retro apud Judæam tantum Deus. Nos de Æ- riatio.
gypto signis Dei & virtutibus liberati, mare sicco pertransivimus Psal. 75.
pede, cum inimicos nostros gravissimi fluctus involverent. Nobis pluit manna Exod. 14.
Dominus in deserto, & quasi filiis suis cæleste pabulum ministravit. Nos die Ibid. 36.
noctuque in columna nubis ignisque præcessit, ut nobis in invio iter ostenderet. Exod. 13.
Atque ut cætera ejus circa nos immensa beneficia taceamus, nos soli digni fui- Exod. 20.
mus Dei legem accipere, vocem Dei loquentis audire, ejusque cognoscere vo- Rom. 3.
luntatem. In qua lege nobis promissus est Christus, ad quos etiam ipse se ve- Matt. 15.
nisse testatus est, dicens: Non veni nisi ad oves quæ perierunt domus Israel; cum vos canes potius quam homines appellaverit. Æquumne ergo est, ut idola hodie deserentes, quibus ab initio deservistis, nobis comparemini: & non potius in proselytorum locum ex legis auctoritate & consuetudine deputemini? Et hoc ipsum non merebamini: nisi quia larga semper Dei clementia voluit vos ad nostram imitationem admittere.

Gentes etiam e contrario respondebant: Quanto majora erga vos Dei beneficia nar- Alia similis
raveritis, tanto majoris vos criminis reos esse monstrabitis. Semper enim his om- Gentium.
nibus extitistis ingrati. Nam ipsis pedibus, quibus aridum mare transistis, ludebatis ante idola quæ fecistis: & in ipso ore quo paulo ante ob necem adversariorum domino cantaveratis: simulacra vobis fieri poposcitis: illis oculis, quibus venerando Deum in nube vel in igne conspicere solebatis, simulacra intuebamini. Manna quoque vobis Exod. 32.
fastidio fuit, & semper in deserto contra dominum murmurastis, ad Ægyptum, Ibid.
unde vos manu valida ejecerat, redire cupientes. Quid plura? Ita patres vestri Num. 14.
crebra provocatione dominum irritaverunt, ut omnes in eremo morerentur, nec plus ex senioribus eorum quam duo homines terram repromissionis intrarent. Sed quid antiqua replicamus, cum etiamsi illa minime fecissetis, de hoc solo nemo vos dignos venia judicaret, quod Dominum Christum prophetarum semper vobis vocibus repromissum, non solum suscipere noluistis, sed etiam morte pessima peremistis? Quem nos ut cognovimus, statim credidimus, cum nobis de eo antea non fuerit prædicatum. Unde probatur, quod idolis servivimus: non obstinationi mentis, sed ignorantiæ deputandum. Qui enim cognitum illico sequimur, olim utique sequeremur si antea cognovissemus. Sic autem vos de generis nobilitate jactatis, quasi non morum imitatio magis quam carnalis nativitas filios vos faciat esse sanctorum. Denique Esau & Ismael cum de stirpe sint Abrahæ, minime tamen in filiis reputantur.

His taliter altercantibus, Apostolus se medium interponens, ita partium di- Paulus con-
rimit quæstiones, ut neutrum eorum sua justitia salutem meruisse confirmet; am- ciliator u-
bos vero populos & scienter & graviter deliquisse. trorumque.
Judæos quidem, quod per prævaricationem legis Deum inhonoraverint: Gentes vero, quod cum cognitum de creatura creatorem, ut Deum debuerant venerari, gloriam ejus in manufacta mutaverint simulacra. Utrosque etiam similiter veniam consecutos, æquales esse verissima ratione demonstrat, & præsertim cum in eadem lege prædictum sit & Judæos & Gentes ad Christi fidem vocandos esse ostendat. Quamobrem vicissim eos humilians, ad pacem & concordiam cohortatur.

B. LANFRANCI IN EPISTOLAS D. PAULI COMMENTARIORUM

Meminit S. ANSELMUS *Lib.* 1. *Epist.* 57 *in fine scribens eidem* LANFRANCO.

Epistolas B. Pauli vestro mandato libenter parentes vobis mittimus: sed quoniam, quod in eodem codice de vestro opere est, alibi non habemus, satis scire potestis quid vos aliquando factum ire desideremus.

PETRUS LOMBARDUS

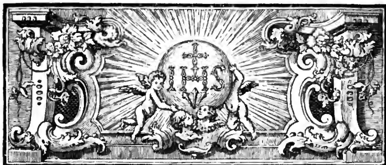
In Epistolam ad Hebræos cap. 8. *citat B.* LANFRANCUM.

AD hæc verba (*si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos, &c.* Quasi dicat: Et quia omnis Sacerdos offert; ergo si esset aliquis super terram, id est, si esset aliquis terrenus sacerdos, qui posset mundare genus humanum, nec esset aliquis sacerdos secundum ordinem Melchisedech; cum satis essent qui offerrent munus secundum legem, id est, qui offerrent legalia. Sed quia illi mortales erant, & peccatores, & ideo mundare humanum genus non valentes, venit Christus qui sufficeret. Vel ita, *Si ergo, &c.* Quasi dicat, & quia Christus constituitur ad offerendum: ergo vel est terrenus, vel cœlestis Sacerdos; sed terrenus non, quia si esset super terram id est: Si terrenus esset Pontifex ut Aaron, nec esset utique Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech: nec necesse foret. *Cum esset, &c.* Sed Christus est Sacerdos in æternum, non Aaron: Aaron enim quia mortuus est, non est Sacerdos: Christus vero qui vivit, sempiternus est sacerdos, non talis, quales sunt umbratile sacerdotium gerentes. Vel ita: *Si ergo, &c.* Ratio hic ostenditur cur Christus se obtulerit: Quasi dicat, necesse est Christum aliquid offerre, ergo seipsum, & vere necesse est ut offerat: quia etsi esset super terram, quod pro peccato totius mundi digne posset offerri, non esset tamen Sacerdos offerre dignus.

Item eodem Capite paulo post.

AD hæc, *Cum essent qui offerrent munera secundum legem*. Restat ergo ut ipse se offerat, & sic introeat in interiora cœli. *Qui, &c.* essent qui offerrent munera, dico, quid tales deserviunt, id est, plene serviunt, Exemplari id est figuræ. *Et*, pro id est, Umbræ cœlestium mysteriorum. Cœlestia dicit Ecclesiam, cujus pars in cælis regnans, pars secutura peregrinatur in terris. Exemplar autem, & umbras dicit figuras, quæ exemplar sunt, & exemplum respectu diversarum rerum.

B. LAN-

B. LANFRANCI
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI
IN OMNES
DIVI PAULI APOSTOLI
EPISTOLAS COMMENTARII.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD ROMANOS.
GLOSSULA INTERJECTA B. LANFRANCI EXPLANATA.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS [1] Servus Jesu Christi; [2] Vocatus Apostolus, [3] Segregatus in Evangelium Dei (*commendat Evangelium quasi repentinum*) quod promiserat per Prophetas suos, in Scripturis sanctis *prolatis* de Filio suo, qui factus ei *ad honorem suum* ex semine David *in eo quod* secundum carnem: [4] [5] Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute. [6] Secundum Spiritum sanctificationis *Sanctificantem probatus*. [7] Ex resurrectione mortuorum *morientium* Jesu Christi Domini nostri: (*commendato datore officii*,

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

LANFRANCUS. Epistola hæc ponitur prima, propter honorem civitatis in qua primatum totius Ecclesiæ voluit esse Deus.

Ex sermone de Conversione S. Pauli cap. 4. tom. 10.

1 AUGUSTINUS. (*Paulus Servus Christi Jesu*.) Erat Saul Rex pessimus, persecutor sancti servi Dei David, & ipse, si meministis, de tribu Beniamin. Inde iste Saulus ducto secum tramite sæviendi, sed in sævitia non permansurus. Postea si Saulus a Saule: Paulus unde? Saulus a rege sævo. Cum superbus, cum sæviens, cum cædes anhelans. Paulus autem unde? Paulus quia modicus, Paulus humilitatis nomen est.

Confess. l. 8. c. 8. tom. 1.

Paulus postquam adductus est ad magistrum, qui ait: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde*. Cum Paulus Proconsul per ejus militiam debellata superbia, sub leni jugo Christi missus esset, Regis magni Provincialis effectus: ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnum insigne victoriæ.

2 LANFRANCUS. (*Vocatus*) Vel ab hominibus, vel a Deo.

3 *Segregatus*) A cæteris Apostolis, sicut in actis Apostolorum dicit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos*, Et propheta Jeremias dicit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Juda novum Testamentum*. Joel quoque: *Exultate filiæ Sion, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem justitiæ*.

cii, commendat officium) per quem accepimus gratiam *remissionem peccatorum*, & apostolatum ad obediendum *ut obediatur* fidei, in omnibus Gentibus *ex omni genere Gentium* pro nomine ejus, *non merito, vel ad laudem nominis ejus*, in quibus estis & vos vocati *ut sitis* Jesu Christi: omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, [8] Vocatis Sanctis. [9] Gratia *remissio peccatorum* vobis, & [10] [11] Pax a Deo, *reconciliatio apud Deum*, Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Primum quidem gratias ago Deo meo. [12] Per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, *non tantum ore*, in Evangelio filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis: obsecrans si quomodo tandem aliquando (*ad effectum*) prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos, *Causa veniendi*. Desidero enim videre vos: (*Remotio suspicionis lucri*) ut aliquid [13] impertiar vobis gratiæ spiritualis, *prædicationis, vel miraculorum*, [14] ad confirmandos vos, *jam enim crediderant* id est *desidero* simul consolari in vobis per eam quæ invicem est, [15] Fidem vestram atque meam, *per doctrinam fidei, quam communem habemus*. Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos (& [16] prohibitus sum *a Sathana, vel insidiatoribus* usque adhuc) ut aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris Gentibus. Græcis, ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum *prædicationis:* ita (quod in me) promptum est & in vobis, (*scilicet debitor sum*) qui Romæ estis, evangelizare. Non enim erubesco Evangelium. *Causa cur non erubescat ipsum Evangelium.* [17] Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, [18] Judæo primum, *quia primum credidit*, & Græco. [19] [20] Justitia *Evangelium* enim Dei in eo *credente* revelatur *revelans* ex fide in fidem, *in salutem ut vivat:* sicut scriptum est, [21] Justus autem ex fide vivit. [22] Revelatur enim ira Dei de cœlo, (*justitia revelatur in credente; nam ira*

4 (*Prædestinatus*) Cæteri homines prædestinati sunt ut Filii Dei essent per gratiam. Hic autem Christus ut Filius Dei esset, in virtute divinitatis Dei qua assumptus est: quæ virtus, Filius Dei est, id est Verbum Patris.

De Prædest. Sanctorum c. 15. tom. 7. * al. tamen

5 Augustinus. (*Qui prædestinatus est*) Prædestinatus est Christus; ut qui futurus erat secundum carnem Filius David, esset * tunc Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis; quia natus est de Spiritu sancto & Virgine Maria.

6 Lanfrancus (*secundum Spiritum sanctificationis*) secundum quod placuit Spiritui omnia sanctificanti.

7 (*Ex resurrectione*) Per hoc evidentissime probatum est, Christum Jesum verum Deum, & vere Dei Filium esse: quia multa corpora surrexerunt in ejus resurrectione. Nisi enim verus Deus esset, tam magnum & inauditum miraculum facere non posset.

8 (*Vocatis*) id est, ad hoc vocati, ut sitis Sancti. Et sic in cæteris hujusmodi accipiendum est.

9 (*Gratia*) Remissio peccatorum.

10 (*Et pax.*) Qua reconciliamur Creatori. Vel observantia bonorum operum, per quam pax est inter Deum & hominem.

11 Augustinus. (*Gratia vobis & pax*) Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata; ut reconciliemur Deo. Pax autem Dei est, qua reconciliamur Deo. Tamen sciamus utramque ad generalem Dei gratiam pertinere.

12 (*per Jesum Christum.*) Per ipsum enim sunt gratæ Deo oblationes operum nostrorum.

13 (*Impertiar gratiæ*) Hæc est gratia spiritalis quam cupiebat ille impertire; ut eamdem fidem, quam Apostolus habebat in Christo, & ipsi haberent quam nondum perfecte crediderant.

14 (*Ad confirmandos*) Jam enim ab aliis Apostolis doctrinam Evangelii ex parte audierant.

15 (*Fidem vestram atque meam*) Id est per doctrinam fidei quam communiter habemus.

16 Lanfrancus. (*Et probibitus sum*) Quasi aliquis diceret; si Deum rogas ut venias; si incessanter venire desideras; cur non venis? *Probibitus sum*, inquit, *usque adhuc*.

17 (*Virtus enim*) Causa cur non erubescit Evangelium: videlicet, quia virtus Dei est omni credenti Evangelio; per quam & peccata remittuntur; & cum res exigit, miracula fiunt.

18 (*Judæo*) Per Judæum & Græcum omnes gentes intelligere, a parte totum voluit.

Quæst. Evang. lib. 2. quæst. 19. Lib. de Spirit. & litt. c. 11. to. 3. * al. annuntiantium

19 Augustinus. (*Justitia Dei revelatur in eo ex fide in fidem*) Ex fide verborum; in fidem rerum. Ex fide in qua ministratur Deo; in illam ubi fruatur Deo. * Ex fide * administrantium; in fidem obedientium.

20 Lanfr. (*Justitia.*) Alia causa cur non erubescat; quia in eo revelatur qualiter Deus justos faciat credentes ex fide Veteris testamenti, qua unus Deus credebatur, proficiente in fidem Novi Testamenti, qua Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, unus & Trinus Deus creditur; ut ex fide annuntiantis proficiente in fidem credentis: vel ex fide verborum, in fidem rerum.

21 (*Justus autem*) Hoc in Abacuc 2. cap. reperitur: *Justus autem in fide sua vivit*. Hoc testimonium & alia plurima, quæ in contextu Epistolarum suarum Apostolus ponit, a translatione veritatis Hebraicæ, qua nunc utimur. Ideo discordare videntur: quia aliquando auctoritates sunt a translatione septuaginta Interpretum. Aliquando non curans verba, tantummodo exequitur sententias.

22. (*Revelatur*) Justitia revelatur in credente; nam ira in non credente. Et est alia causa; prædicatores enim Evangelii revelant iram Dei venturam super omnes impios, id est, infideles; & super injustos, id est, credentes & non facientes quæ credunt.

ira in non credente) super omnem impietatem & injustitiam hominum (*Emphasis*) eorum, qui veritatem Dei, *quod vere dicitur de Deo*, in injustitia detinent *attribuentes idolis*: quia quod [23] notum, *scibile*, est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit [24] Invisibilia enim ipsius, *Invisibilitas ipsius*, a creatura mundi, *Solem, Lunam & alia*. Per ea quæ facta sunt intellecta, *In intellectu*, conspiciuntur, [25] Sempiterna quoque, *scilicet* ejus virtus & divinitas *conspicitur*: ita ut sint inexcusabiles. Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, *se illi subiiciendo*, aut gratias egerunt: [26] sed evanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: [27] dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutaverunt gloriam *Dei cultum ad idola transtulerunt* incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis [28] corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Propter quod tradidit *permisit* illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. [29] Qui commutaverunt [30] veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & servierunt creaturæ potius quam creatori, qui est, *qui non est idolum*, benedictus in sæcula. Amen. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu fœminæ exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui, in semetipsis, *ut illud peccatum* (*pœnam peccati*, recipientes. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, *rapina*, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, *clam* susurrones, *palam* detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum justitiam Dei *prius* cognovissent, [31] Non *postea* intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt *animæ* morte, & [32] non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

CAPUT SECUNDUM.

PRopter [1] [2] quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas *& facis*. In quo *crimine* enim (*consequens a genere*, *de potestatibus enim judiciariis agitur*) judicas alterum, teipsum *faciendo* condemnas: eadem enim agis quæ judicas. [3] Scimus enim quoniam judicium Dei est [4] Secundum veritatem in eos qui talia agunt. [5] Existimas

23 (*Quod notum est Dei*) Id est, de Deo nosci potest.

24 (*Invisibilia enim*) Exponit modum quo manifestaverit eis, videlicet dans eis acutissimum ingenium.

25 (*Sempiterna quoque*) Hic quæ sint invisibilia ostendit; & est quoque completiva convinctio.

26 (*Sed evanuerunt*) Id est cogitaverunt se cogitationem veram a se habere: unde factum est, ut cogitationem Dei perderent.

27 (*Dicentes enim*) Ostendit quomodo superius intellexerit, *Evanuerunt in cogitationibus suis*.

28 (*Corruptibilis*) Moris fuit Romanorum ab antiquis temporibus, adorare simulacra hominum; ut Romuli, Jovis & aliorum fere innumerabilium; & maxime ab adventu Æneæ in Italiam. Volucrum autem & serpentium, & quadrupepedum, ex quo Alexandria ab Augusto victa Romæ est subjugata.

29 (*Qui commutaverunt*) Id est, prius de Deo senserunt; falsa ex eo postea eredere ceperunt.

30 (*Veritatem Dei*) Id est quam de Deo habebant; falso imputantes idolis, quod vere solins est Dei.

31 (*Non intellexerunt*.) Id est, non solum de Deo falsa senserunt: sed etiam cognitionem bonarum ac malarum rerum amiserunt.

32. AMBROS. (*Non solum qui faciunt ea, sed qui consentiunt facientibus*) Sunt quidam qui se reos non putant, si non operantur quæ mala sunt; assentiant autem facientibus. Assentire autem est, si cum possit reprehendere, taceat: aut hæc audiens aduletur.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LANFR. (*Propter quod inexcusabilis es, o homo, qui judicas*.) Invectio in Rectores. Dicit enim: Cum omnes facientes & consentientes sunt perituri; etiam & hi qui alios judicant, si eodem peccato tenentur impliciti.

2 AMBROS. (*Propter quod inexcusabilis*) Ne forte qui facit, & qui consentit facientibus excusare se posse putaret; docet hujusmodi inexcusabilem fore.

3 LANFR. (*Scimus autem quoniam iudicium Dei est*) Auctoritate sua confirmat peccatores supradictorum scelerum, generaliter esse damnandos.

4 (*Secundum veritatem*) Id est, secundum justitiam, sine acceptione personarum.

5 (*Existimas autem hoc o homo omnis qui judicas*.) Putare posset aliqu ia imperitus, quod tanto liberius peccare liceret, quanto diligentius alios a peccato compesceret.

mas autem hoc, o homo, qui judicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies judicium Dei? [6] An divitias bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis, contemnis, *nolendo resipiscere*, ignoras quoniam benignitas Dei ad patientiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurisas *auges* tibi iram, in die iræ, [7] & revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus. [8] Iis quidem qui secundum patientiam boni operis, *qui patienter bonum opus perficiunt*, [9] Gloriam *carnis commutationem* & honorem *quia filii Dei vocabuntur*, [10] & incorruptionem quærunt, vitam æternam *non laudem temporalem*: [11] Iis autem qui sunt *vivunt* [12] Ex contentione & qui non acquiescunt veritati, [13] credunt autem iniquitati: [14] ira & indignatio. Tribulatio & angustia *reddetur* in omnem animam hominis operantis malum. [15] [16] Judæi primum *maxime* & Græci: [17] gloria autem & honor & pax *a concupiscentiis* omni operanti bonum, *reddetur*. [18] Judæo primum, & Græco: [19] non enim est acceptio personarum apud Deum. [20] Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege *crimine prævaricatæ legis* peribunt: & quicunque in lege peccaverunt, [21] per legem *per prævaricationem damnabuntur*, judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum; [22] sed factores legis *sive in lege, sive sine lege* justificabuntur. *Responsio*. [23] Cum enim Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem *scriptam* non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis,
XXIII. testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & [24] inter se [25] invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus: in die, cum judicabit Deus occulta

culta

6 AMBROS. (*An divitias bonitatis ejus & patientiæ & longanimitatis*) Hæc dicit, ut nnn jam se putet evasisse, si patitur illum diu peccantem.

7 (*Et revelationis justi judicii Dei.*) Revelabitur quod modo futurum negatur. Cum eoim ostendit quod non esse creditur, revelatur. His
* al. qui enim ostenditur, quia * negant quia credentibus manifestum est.

8 (*Iis quidem secundum patientiam boni operis*) Quibus dedit Deus fiduciam fidei, ne diu hic positi damnum incurrant promissæ vitæ.

9 (*Gloriam & honorem*) In præsenti enim vita, gloria vel honnr frequenter amittitur; quia corruptibilis est.

10 LANFR. (*Et incorruptionem quærunt*) Id est, si in intentione quærunt vitam æternam. Multi enim bona operantur propter favorem hominum.

11 AMBROS. (*Iis autem qui ex contentione*) Id est, qui Dei cootemnunt patientiam, conteodunt evacuare judicium Dei.

12 LANFR. (*Ex contentione*) Et cœtu contentioso, qui Christianam religionem esse inutilem contenduot.

13 AMBROS. (*Credunt autem iniquitati*) Iniqui-
* al. prædixit tas est oegare quod Deus futurum esse * promisit.

14 (*Ira & indignatio*) Ut spiritualem noo corporalem pœnam intelligas.

15 (*Judæi primum & Græci*) Judæum semper anteponit; ut aut coronetur primus, aut damnetur; quia diffidens pejus tractandus est, quia
* al. donum * Patribus, promissum refutavit.

16 LANFR. (*Judæi*) Vel Judæos infideles, intelligit; qui maxime puoientur si præcepta Dei non observant: Vel Græcos Gentes, id est, infideles; a parte totum.

17 AMBROS. (*Gloria autem, & honor & pax*) Ut honorem gemioum habeant, quasi filii Dei. Gloria autem sit pro immutatione. Pax vero, eo quod bene viventes, quieti eruot in futuro, nulla perturbatiooe commoti.

18 LANFR. (*Judæo*) Judæi primum operati sunt bonum; postea Græci.

19 (*Non enim est personarum, &c.*) Hoc ad ad superiora respicit, ubi ait; *Ira, &c.* Et *in omnem animam operantis malum*. Et paulo post: *Gloria, &c. omni operanti bonum*.

20 AMBROS. (*Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt*) Id est, sine judicio. Qui enim oon credit jam judicatus est: nec ante tribunal Christi stabit; sed resurgens ducetur ad gehennam.

21 (*Per legem judicabuntur*) Peccatis eorum addetur peccatum prævaricationis.

22 AMRROS. (*Sed factores legis justificabuntur*) Credere in Christum quem lex promisit: hoc est, facere legem & opus legis scriptum in cordibus vestris, fides est.

23 AUGUUST. (*Cum enim Gentes quæ legem non* L. de Spir. & litt. c. 26.
habent) Gentes quæ naturaliter, quæ legis sunt, tom. 3.
faciunt; profecto ad Evangelium pertinent, quibus lex in cordibus scripta est. Nec moveat, quod oaturaliter eos dixit quæ legis sunt facere, non Spiritu Dei, nnn gratia: hoc enim agit spiritus gratiæ; ut imaginem Dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitium quippe contra naturam est; quod utique sanat gratia: proinde homines naturaliter quæ legis sunt, faciunt.

XXIII AMBROS. (*Testimonium reddente*) In die judicii, sola homiois conscientia sufficiet sibi ad testimonium, quia nemo tunc judicabit, nisi quod verum erit.

24 AMBROS. [*Inter se cogitationibus accusantibus*] Gentilis conscientia accusabitur: quia non sibi suasit verum esse, quod & virtutum testimoniis viderat confirmari, & multns sequi. Eumdem excusabit: quia debere credere non putavit: neque tamen sine pœna erit. Vel hæreticum bona cogitatio, quando veram esse & catholicam intellexit. Mala autem accusabit; quia ne emendatus videretur, superbiendo contradixit veritati.

25 [*Invicem*] Non dicit quod eædem cogitatiooes accusent, & defendant; sed vicissim quædam accusent, quædam defendant contra malignorum spirituum accusationem. Et attende ablativos pro genitivis more Græcorum, qui ablativis carent. Potest hoc modo audiri: Et conscieotia cogitationum.

culta hominum, secundum Evangelium meum, per Jesum Christum. Si autem 26
27 tu Judæus cognominaris, & requiescis *delectaris* in lege, & gloriaris in Deo, &
nosti voluntatem ejus, & probas utiliora, instructus 28 per legem, confidis te ipsum
esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem *legis* insipien-
tium, magistrum infantium, habentem, 30 formam *exemplar* scientiæ & veritatis in
lege. 31 Qui ergo alium doces, teipsum non doces, 32 qui prædicas non furandum,
furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, 33 sacrilegium
facis: *teipsum, qui sacer esse debueras, divino cultui subtrahendo:* qui in lege gloria-
ris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. 34 (Nomen enim Dei per vos blas-
phematur inter gentes, sicut scriptum est, *in Isaia* 52. *Ezech.* 36.) *Responsio*. Cir-
cumcisio quidem prodest, si legem observes: si autem prævaricator legis sis, circum-
cisio tua præputium facta est. *Non pluris est præputio Gentilium*. Si igitur præputium
justitias legis custodiat: nonne præputium illius 35 in circumcisionem reputabitur?
illius collatione damnaberis? & judicabit id quod ex natura est *naturaliter intelligitur*
præputium, legem consummans, *perficiens* te, qui per litteram & circumcisionem
non observatam prævaricator legis es? *Responsio*. Non enim qui in manifesto, Judæ-
us est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio: sed qui in abscondito,
Judæus est *laudandus est:* &, *sed qui habet hanc circumcisionem*, circumcisio cordis,
amputatio vitiorum in Spiritu, non littera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo
est: *quia etiam homines nonnunquam vituperant*.

CAPUT TERTIUM.

O*Bjectio* 1 Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis? *Respon-
sio*. Multum per omnem modum. 2 Primum quidem, quia credita sunt illis
eloquia Dei. *Responsio*. Quid enim, si quidam illorum non crediderunt? 3 Num-
quid incredulitas illorum III. fidem Dei *qui ex Judæis quosdam prædixit credituros*
evacuabit? Absit. Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scri-
ptum

26 (*Tu autem Judæus cognominaris*) Non valde magnum videri vult, si Judæus credat; quippe cum sit instructus per legem. Periculosum autem valde si non credat: ducem enim habet legem.

27 LANFR. (*Tu autem Judæus cognominaris.*) Judæos humiliare conatur; qui ex accepta lege superbiebant: & Gentes quasi peccatrices despiciebant.

28 AMBROS. (*Per legem confidis te ducem cæcorum.*] Legis documentum est, erudire imperitos; & Deo subiicere profanos; & ab idololatria ad fidem revocare.

29 [*Occulta hominum.*] Occulta judicabuntur. Publica per humilem confessionem, non judicabuntur.

30 LANFR. (*Formam scientiæ*) Si quis velit scientiam, & veritatem habere; in te possit formam & exemplar aspicere.

31 AMBROS. [*Qui alium doces, te ipsum non doces*] hoc est: Tu qui Gentiles arguis, quod sine lege, & Deo sint; teipsum non arguis, diffidens de Christo in lege promisso.

32 (*Qui prædicas non furandum, furaris.*) Facis quod prædicas fieri non debere: dum fidem Christi a lege per malam interpretationem surripis; & legem adulteras: cum ablata veritate, mendacium ponis: & sacrilegus es, dum Christum, quem propheticus sermo significat, negas.

33 LANFR. (*Sacrilegium*] Sacrilegium enim est culturam Dei auferre, & dæmonibus dare.

34 [*Nomen enim Dei per vos blasphematur*] Credendum est aliquos ex Judæis Christianos esse tales; non tamen omnes, ne sit contrarius sibiipsi in superioribus; ubi ait: *Fides vestra annuntiatur in universo mundo*. Non enim fides sine operibus laudanda est. Et in subsequentibus, eos cum cæteris plenos dilectione esse. Est autem scriptum in Ezechiele: Et ingressi sunt ad Gentes, ad quas introierunt, & polluerunt nomen sanctum meum, quod polluistis in Gentibus.

35 [*In circumcisionem*) Id est, tantum prodest sibi, qui Gentilis est: quantum si Judæus esset. Et judicabit, id est, comparationem sui judicabilem faciet & damnabilem.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 AMBROS. (*Quid ergo amplius est?*) Quoniam Judæus incredulis nihil proficere testimonium generis ostendit; ne credentes male tractasse videretur; docet multum utile esse credentibus, quis filii Abrahæ sunt. Nam eis sunt credita eloquia Dei.

2 LANFR. (*Primum quidem*) Id est, quidam Judæorum crediderunt Evangelium Christi, instructi a prædicatoribus Novi Testamenti, verbum legis & Prophetarum, quod facilius factum est in illis, quam in eis qui Veteris Testamenti penitus expertes erant.

III LANFR. (*Fidem Dei evacuabit?*) Id est, efficit ut Deo non debeat credi, qui prædiximus Judæos esse credituros. (Totum pro parte ponens.) Jeremias Propheta dicit: *In diebus salvabitur Juda*. Et alias: *Ego ero vobis in Deum; & ipsi erunt mihi in populum*. Et alia plurima.

3 AMBROS. (*Nunquid incredulitas illorum, &c.*) Nunquid perfidia eorum negabit reliquis credentibus vitam æternam, quam promisit Deus futuram per fidem Christi?

ptum eſt: [4] [5] ut juſtificeris *verax appareas* in ſermonibus tuis, [6] & vincas cum judicaris. *Objectio ex perſona male intelligentium Pſalmi verſum*. [7] Si autem iniquitas noſtra juſtitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus eſt Deus, qui infert iram? (ſecundum hominem dico *humanitus intelligentem*) Abſit: [8] alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum? [9] Si enim veritas Dei in meo mendacio abundabit in gloriam ipſius, quid adhuc & ego tanquam peccator judicor? [10] & non (ſicut blaſphemamur, & ſicut ajunt quidam nos dicere) [11] faciamus mala, ut veniant bona: quorum damnatio juſta eſt. Quid ergo? [12] præcellimus eos? Nequaquam. [13] [14] Cauſati enim ſumus, Judæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe, ſicut ſcriptum eſt: quia non eſt juſtus quiſquam, non eſt intelligens, non eſt requirens Deum. Omnes declinaverunt ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, non eſt uſque ad unum. Sepulchrum patens eſt guttur eorum, linguis ſuis doloſe agebant. Venenum aſpidum ſub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt. Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Contritio & infœlicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt. Non eſt timor Dei ante oculos eorum. [15] Scimus autem quoniam [16] quæcunque lex loquitur, iis, qui in lege ſunt, loquitur: [17] ut omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non juſtificabitur omnis caro coram illo. [18] Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem ſine lege juſtitia Dei manifeſtata eſt: teſtificata a lege & Prophetis. Juſtitia autem Dei per fidem Jeſu Chriſti, in omnes & ſuper omnes qui credunt in eum: non enim eſt diſtinctio: Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei. Juſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem quæ eſt in Chriſto Jeſu, [19] quem propoſuit Deus propitiationem, per fidem in ſanguine ipſius, [20] [21] ad oſtenſionem juſtitiæ ſuæ, propter remiſſionem præcedentium delictorum, in ſuſtentatione Dei, ad oſtenſionem juſtitiæ ejus in hoc tempore; ut ſit ipſe juſtus, [22] & juſtificans eum,

qui

4 [*Ut juſtificeris*) David peccavit in cauſa Uriæ, ſciens quia promiſſio peccatoribus non prodeſt. Orat ut Deus, judicium, quo judicatur peccatoribus nihil dare, vincat; & ſe pœnitentem ſanctificet: ut dans ſibi quod juſtis daturum ſe promiſit, juſtificetur in ſermonibus ſuis.

5 Lanfr. (*Ut juſtificeris*) Probatio quod Deus verax eſt: juſtitia enim ſermonum, eſt veritas.

6 (*Et vincas*) Ex abundantia hoc infertur; nihil ad ſuperius argumentum pertinens. Vicit Chriſtus homo Deus, cum judicatus eſt; quia propter ipſam humilitatem, *dedit ei Deus nomen, quod eſt ſuper omne nomen: ut in nomine Jeſu omne genuflectatur*, &c.

7 (*Si autem iniquitas*) Hoc ideo ſubinfert: quis dicens; *ut juſtificeris in ſermonibus tuis*, viſus eſt cauſam reddidiſſe, cur omnis homo eſſet mendax. Et vocat iniquitatem mendacium.

8 Ambros. [*Alioquin quomodo judicabit*.] Quia non erat juſtum, ut judicaret mundum, ſi peccata illius ipſi proficerent.

9 Lanfranc. [*Si enim veritas*.] Iterum hoc ſubinfert ex perſona male intelligentium.

10 [*Et non ſicut*] Ordo, & ſicut blaſphemamur; ſicut ajunt quidam nos dicere, quid non faciſmus mala, ut veniant bona, ſicut, &c.

11 Ambrosius. [*Faciamus mala*] Hoc a perverſis dicebatur, hoc Apoſtolos dicere: peccandum eſſe ut venirent bona: id eſt, ut Deus remittendo, bonus videretur.

12 Lanfr. [*Præcellimus eos*] Ideſt, an nos Judæi excellentiores & digniores ſumus quam Gentiles?

13 [*Cauſati enim*] Quaſi diceret; Qui pares præcellentiores eſſe non poſſumus. Nec hoc ſuperius in hac Epiſtola dixit: ſed credendum eſt, in ſermone quem ad populum habebat eum dixiſſe.

14 Ambros. [*Cauſati enim ſumus*] Id eſt, oſtendimus, redditis cauſis ſuperius, Judæos & Græcos eſſe reos.

15 [*Scimus autem*] Hoc dicitur, quia Judæis conſtrictis omnis mundus ſubditus ſit Deo. Nulli enim dubium eſt, Paganos impietatibus obrutos.

16 Lanfr. [*Quæcumque lex loquitur*] Legem hic vocat Pſalmos; ſicut in Evangelio: *Nonne in lege veſtra ſcriptum eſt: Ego dixi Dii eſtis*. Et eſt ſenſus; Superiores Pſalmi verſus ad vos pertinent etiam, o Judæi!

17 [*Ut omne os obſtruatur*] Hoc conjungitur ſuperiori ſententiæ, qua ait: *Cauſati enim ſumus omnes ſub peccato*.

18 Ambros. [*Per legem enim*] Videmus veteres non ignoraſſe peccatum; cum pincerna, & piſtor Pharaonis cauſa peccati in carcerem miſſi ſunt. Sed lex oſtendit apud Deum imputari peccatum, & futurum judicium, quod prius ignorabatur.

19 [*Quem propoſuit Deus*] Id eſt, in Chriſto diſpoſuiſſe propitium futurum humano generi, ſi credat; & hoc in ſanguine ipſius; quia morte illius liberati ſumus.

20 [*Ad oſtenſionem*.] Hoc eſt ut promiſſum palam faceret, quo nos a peccatis liberaret, ſicut ante promiſerat, qui diutiſſime ſuſtentavit, ut noſtro tempore oſtenderet quod olim decreverat; & ſit juſtus, dans quod promiſit juſtificare ſe credentes in Chriſto.

21 Lanfr. [*Ad oſtenſionem*] Ad hoc Deus filium ſuum mundo prædicari fecit: ut oſtenderet quod per fidem ejus, juſtificantur peccatores.

[*Propter remiſſionem præcedentium delictorum*] Ordo, præcedentium delictorum in ſuſtentatione Dei. Patienter enim Deus ſuſtinuit præcedentia delicta mundi, ut oſtenderet qui vera juſtificatio eſt in hoc tempore; id eſt, in fide Jeſu Chriſti. Si enim omnes peccatores puniiſſet, non eſſet qui in hoc tempore juſtificari poſſet.

22 [*Juſtus & juſtificans*.] Ideſt, Verax, complens ea quæ promiſit.

qui est ex fide Jesu Christi. Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? [23] factorum? Non, sed [24] per legem fidei. [25] Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Immo & Gentium, quoniam quidem unus est Deus, [26] qui justificat [27] circumcisionem ex fide, [28] & præputium per fidem. [29] [30] Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

CAPUT QUARTUM.

QUID [1] ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? [2] Si enim Abraham ex operibus justificatus est, [3] habet gloriam, sed non apud Deum. [4] Quid enim dicit Scriptura? [5] Credidit Abraham Deo; & reputatum est illi ad justitiam. [6] [7] Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. [8] Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiæ Dei. Sicut & David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert justitiam sine operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata: Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad justitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio. [9] Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio: [10] Ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad justitiam: & sit pater circumcisionis, non

23 [*Factorum*] id est, an alia lex prolata est, habens alias observationes: per quas, observationes tuæ adnihilentur?

24 [*Per legem fidei*] Legem fidei vocat legem Christi; in quo asseritur salvari hominem per solam fidem: dum dicitur: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit.*

De fide & operib. c. 14. to. 4.

25 AUGUST. [*Arbitramur enim*] Cum ergo dicit Apostolus arbitrari se hominem justificari per fidem sine operibus legis, non hoc ait ut præcepta ac professa fide, opera justitiæ contemnantur: sed ut sciat se quisque per fidem posse justificari, etiamsi legis opera non præcesserint.

Lib. de Spirit. & lit. c. 29. to. 3.

26 [*Qui justificat circumcisionem*] Non ad aliquam differentiam dictum est: tamquam aliud sit ex fide, aliud per fidem: sed ad varietatem locutionis. Alio quippe loco, cum de Gentibus diceret, hoc est de præputio: *Prævidens*, inquit, *scriptura quia ex fide justificat omnes gentes Deus.* Itemque cum de circumcisione loqueretur [unde erat:] *Nos*, inquit, *natura Judæi, & non ex gentibus peccatores, scientes quia non justificabitur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; & nos in Christo Jesu credimus.* Ecce & præputium dixit justificari ex fide, & circumcisionem per fidem.

27 LANFR. [*Circumcisionem ex fide*] Id est, ex fide, & per fidem.

28 [*Et præputium*] Hinc probatur quod Deus Judæorum, sit Deus Gentium. *Ipse enim gentes justificat.* Dei autem solius est justificare.

29 [*Legem destruimus.*] Quia carnales observationes legis destruimus: an putandum est, nos prædicatores Evangelii etiam moralia præcepta destruere? Quid ergo? ordo, quid secundum carnem, id est, quid carnalium observationum. Probat quod sine carnali observatione legis, justificari potest homo per fidem. Abraham enim sine carnalibus observationibus justificatus est, Scriptura testante: *Credidit Abraham Deo, &c.*

30 AMBROS. (*Legem vero*) Non utique lex inaniter per fidem; sed adimpletur, quando quod futurum dixit fides, istud advenisse testatur.

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 AMBROS. (*Quid ergo dicemus invenisse.*) Carnem dicit circumcisionem; qua Abraham non invenit justitiam, nec quæsivit.

2 LANFR. (*Si enim*) Si, inquit, Abraham sine fide ex sola carnali observatione justificatus creditur; justificatio illa in sola opinione hominum est, non apud Deum.

3 (*Habet gloriam*) Quia qui fecerit legem vivet in ea: id est, non morietur ut reus. Nec tamen apud Deum ex hoc habet meritum.

4 (*Quid enim scriptura*) Quasi diceret. Audiamus quid super hoc scriptura testetur.

5 AMBROS. (*Credidit Abraham Deo*) Credidit se habiturum semen, in quo benedicerentur Gentes.

6 (*Ei autem qui operatur*) Ei qui operatur opera legis, meritum non imputatur ad mercedem. Nam debitor est facere legem.

7 AUGUSTINUS. (*Ei qui operatur*) Id est, qui de operibus præsumit, & merito dicit sibi datam gratiam fidei. His non imputat mercedem secundum gratiam, sed secundum debitum.

8 LANFRANCUS. (*Ei vero qui non operatur*) De eo intelligendum est hoc, qui post acceptam fidem, statim moritur.

9 (*Et signum accepit*) Quasi diceret: Cur ergo, si justificatus erat, circumcisionem accepit? Circumcisionem, inquit, accepit; non quia fieret, sed quia ostenderetur ea justitia, quam sola fides contulerat illi.

10 AMBROS. (*Ut sit pater circumcisionis*) Hoc dicit ut sit pater circumcisionis cordis, non tantum eorum qui sunt ex ejus origine, sed & eorum qui similiter credunt ex gentibus.

non iis tantum qui sunt ex circumcisione, sed & iis qui sectantur [11] vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. [12] Non enim per legem [13] promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi: sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege, hæredes sunt: exinanita est fides, abolita est promissio. [14] Lex enim iram operatur. [15] Ubi enim non est lex, nec prævaricatio. Ideo ex fide ut secundum gratiam firma sit promissio [16] omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum (sicut scriptum est, quia Patrem multarum gentium posui te) ante Deum, cui credidit, qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt; qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: sic erit semen tuum. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: Plenissime sciens, quia quæcumque promisit, potens est & facere. Ideo & reputatum est illi ad justitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam; sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, [17] & resurrexit [18] propter justificationem nostram.

CAPUT QUINTUM.

Justificati [1] ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum: per quem & habemus accessum per fidem [2] in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur: Patientia autem probationem, probatio vero spem, [3] Spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro justo quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis; quoniam cum adhuc peccatores essemus, [4] secundum tempus Christus pro nobis [5] mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus: multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem: [6] sed & gloriamur in

Deo

11 LANFR. (*Vestigia fidei*) Ordo. Vestigia fidei patris nostri Abrahæ, quæ est in præputio: id est, quam habuit in præputio.

12 (*Non enim per legem*) Quasi aliquis diceret. Cur dixisti vestigia fidei, & non dixisti vestigia legis? Si enim ad inconveniens ducit adversam partem, non autem simul esse, solam legis observantiam hæreditatis esse causam & fidem; aut solos Judæos esse hæredes & Gentes.

13 AMBROS. (*Promissio Abrahæ.*) Christus qui hæres est Gentium, ut David canit: *Et dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ*. Ipsi enim morimur & vivimus cum eo. Ideo ex fide. Sub lege promissio dari non potest aut ex fide, qua omnes purificati, fiunt digni dici filii.

14 LANFR. (*Lex enim iram operatur*) Causa cur per legem non sit promissio hæreditatis. Iram enim Dei ex prævaricatione non implentium potius operatur.

15 (*Ubi enim non est lex*) Et hoc, inquit, videre potest, quia lex iram operatur. Quod ubi lex non est, nec prævaricatio, quæ est causa iræ.

16 (*Omni semini*) Id est, omni imitatori fidei; sive Judæo, sive Gentili. Omnes enim possunt facile credere; non autem omnes legem implere.

17 AMBROS. (*Et resurrexit propter*) Post resurrectionem enim acceptus Spiritus, ad cumulum nobis justificationis provenit.

17 LANFR. (*Propter justificationem*) Id est, ut credentes eum resurrexisse justificarentur. Et a parte tota fides designatur.

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 AMBROSIUS. (*Justificati igitur*) Pacem habere cum Deo, fides facit, non lex. Hæc enim nos Deo reconciliavit.

2 (*In gratiam istam*) Prius enim jacuimus: credentes autem erecti sumus.

3 (*Spes autem non confundit*) Spes non confundit, dum stulti & hebetes a perfidis judicantur: credentes quæ mundana carent ratione. Pignus enim charitatis habemus in nobis per Spiritum Sanctum.

4 (*Secundum tempus*) Ad tempus enim mortuus est; quia tertia die resurrexit. Vel huic tempori mortuus est, ubi sol oritur & occidit. Excessit enim e corpore ad inferos (ubi tempus non est, vel ætas) pro salute animarum.

5 LANFR. (*Mortuus est*) Cum adhuc temporalia diligeremus: nisi nobis spem bonam daret, quæ nos confunderet.....

6 (*Sed & gloriamur*) Id est, sperantes nos habituros gloriam, quam habent Filii Dei.

Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem acce-
pimus. [7] Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit,
& per peccatum mors; & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes pec-
caverunt; [8] usque ad legem enim peccatum erat in mundo: [9] peccatum autem non
imputabatur, cum lex non esset. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen:
etiam [10] in eos qui non peccaverunt [11] in similitudinem prævaricationis Adæ, [11]
[12] [13] qui est forma futuri. [14] Sed [15] non sicut delictum, ita & donum: si enim
unius delicto multi mortui sunt: [16] Multo magis gratia Dei & donum [17] in gratia
unius hominis Jesu Christi [18] in plures abundavit. [19] Et non [20] sicut per unum
peccatum, ita & donum: nam judicium quidem ex uno in condemnationem: [21]
gratia autem ex multis delictis, in justificationem. Si enim unius delicto mors re-
gnavit per unum: multo magis [22] abundantiam gratiæ, & donationis, & justitiæ ac-
cipientes, [23] in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius
delictum, in omnes homines in condemnationem: sic & [24] per unius justitiam, in
omnes homines in justificationem vitæ. *Ita misericordia Dei per unius justitiam in om-
nes homines processit*. [25] Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores
constituti sunt multi: ita & [26] per unius obeditionem, justi constituentur multi.
Lex

7 (*Propterea sicut*) Pendet sententia usque... legitur: sicut per unius delictum, &c.

8 (*Usque ad legem enim*) Peccatum quidem in his etiam qui legem acceperant, fuit: sed non tantum, quantum prius: per legales enim observantias multi salvabuntur.

9 (*Peccatum enim*) Aliter hic peccatum intelligit, quam superius. Peccatum enim hoc in loco, significat prævaricationem legis, quæ non imputabatur cum lex non esset.

De peccatorum meritis & remiss. deque Bapt. parvul. lib. c. 11. to. 7.

10 AUGUST. (*In eos qui non peccaverunt*) Id est, qui nondum sua & propria voluntate, sicut ille, peccaverunt; sed ab illo origine peccatum traxerunt.

11 LANFR. (*In similitudinem*) Id est, qui prævaricati sunt præcepta Dei, sicut Adam.

11 (*Qui est forma futuri*) Adam forma Christi fuit. Quia sicut ille pater omnium secundum carnem: sic Christus pater fidelium secundum fidem. Et sicut ex latere Adæ, formata est Eva; sic ex latere Christi profluxerunt Sacramenta, per quæ salvatur Ecclesia.

Ibidem.

12 AUGUST. (*Qui est forma*) Quia in illo constructa est forma condemnationis futuris posteris, qui ejus progenie crearentur.

13 AMBROS. (*Qui est forma futuri*) Decrevit enim Deus per unum (Christum) emendare quod per unum (Adam) peccatum est: sicut in Apocalypsi Joannes inquit: *Agnus qui occisus est a constitutione mundi*.

14 (*Sed non sicut delictum*) Hoc dixit, quia formam unins Christi dixit unum Adam.

15 LANFR. (*Sed non sicut delictum*) Ordo. Quasi diceret: Quamvis Adam forma fuit Christi, majorem tamen vim habet donum Christi. Plus enim est vivificare, quam occidere.

Ibidem.

16 AUGUST. (*Multo magis gratia*) Non magis multos, & multo plures homines. Neque enim plures justificantur, quam condemnantur. Adam quippe ex suo delicto reos genuit. Christus autem etiam quæ homines delicta propriæ voluntatis ad originale in quo * peccaverunt, addiderunt; gratia sua solvit atque donavit.

* al. nati sunt

17 LANFR. (*In gratia unius hominis*) In gratia, id est, propter gratiam. Gratiam autem hic vocat perfectionem virtutum, quam homo ille a verbo Patris assumptus, per gratiam Dei habuit.

18 (*In plures*) Plures dicit, non ad numerum, sed quia in vitiis plures. Adam enim per originale dedit mortem, Christus vero de actualibus & originalibus liberavit.

19 AUGUSTIN. (*Et non sicut per unum*) Ab Adam, *in quo omnes peccavimus*, non omnia nostra peccata, sed tantum originale traduximus. A Christo vero in quo omnes justificamur, non illius tantum originalis, sed etiam cæterorum, quæ ipsi addidimus, remissionem consequimur. Ideo non sicut per unum peccantem; ita & donum. Nam judicium * quod ex uno delicto (si non remittatur) id est, originali, in condemnationem jam potest ducere. Gratia vero ex multis delictis remissis; hoc est, non solum originali, verum etiam omnibus cæteris, ad justificationem perducit. Ibid. cap. 13.

* al. quidem

20 LANFR. (*Et non sicut*) Aliter. Etsi sicut peccatum, ita & donum: id est, utraque paria non sunt.

21 (*Gratia autem ex multis*) Ordo est. Gratia autem in justificarionem ex multis delictis.

22 AUGUST. (*Abundantiam gratiæ*) Quid est autem abundantiam gratiæ & justificationis (& justitiæ) accipiunt; nisi quod non eis tantum peccatum, in quo omnes peccaverunt; sed etiam quod addiderunt, gratia remissionis datur? Ibidem.

23 (*In vita regnabunt*) Et quid est, multo magis in vita regnabunt; cum mortis regnum multo plures in æternam pœnam trahat? Nisi intelligamus eos * in ipsis in utroque dici, qui transeunt ab Adam ad Christum; id est, a morte ad vitam: quia in vita æterna sine fine regnabunt: magis quam in eis mors temporaliter, & cum fine * regnabit.

* al. eos ipsos

* al. regnavit.

24 LANFR. (*per unius justitiam*) Per justitiam & obedientiam Christi, vita omnium credentium justificata est. Quia inde factus est hostia acceptabilis Deo pro peccatis omnium. Quia justus & immaculatus sine peccato, & obediens fuit usque ad mortem.

25 (*Sicut enim*) Comprobatio & expositio superioris versus. Omnis enim inobedientia si tantum mala est, delictum. Et omnis obedientia si tantum bona est, justitia.

26 (*Per unius obedientiam*) Per obedientiam Christi: justi sunt multi; vel quia obedientia hostiam commendavit. Vel quia obedientia ad mortem Christum perduxit. Fides autem mortis ejus; justificavit.

[27] [28] Lex autem ſubintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, [29] ſuperabundavit gratia: [30] ut ſicut regnavit peccatum in mortem: ita [31] [32] & gratia regnet [33] per juſtitiam in vitam æternam; per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.

CAPUT SEXTUM.

QUID ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Abſit. Qui [1] enim mortui ſumus peccato, quomodo adhuc vivemus in illo? An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Jeſu, [2] [3] in morte ipſius baptizati ſumus? [4] Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem: ut quomodo Chriſtus ſurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita & nos [5] in novitate vitæ ambulemus. [6] [7] Si enim complantati facti ſumus [8] ſimilitudini mortis ejus: [9] ſimul & reſurrectionis erimus. Hoc ſcientes, [10] quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, [11] ut deſtruatur [12] corpus peccati, & ultra non ſerviamus peccato. [13] Qui enim mortuus eſt, juſtificatus eſt a peccato. [14] Si autem mortui ſumus cum Chriſto, credimus quia ſimul etiam vivemus cum Chriſto: ſcientes quod Chriſtus reſurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. [15] Quod enim mortuus eſt peccato, mortuus eſt ſemel: quod autem vivit, vivit Deo. [16] Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato, viventes autem Deo, in Chriſto Jeſu Domino noſtro. [17] [18] Non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus. Sed [19] neque exhibeatis membra veſtra [20] arma iniquitatis peccato: ſed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viventes, & mem-

27 (*Lex autem ſubintravit*) Moris eſt divinarum literarum, ubi plures cauſæ ſunt, unam tantum ſæpe enumerare: ſicut in hoc loco: data eſt enim lex, ut prædeſtinati ad vitam per legales obſervantias ſalvarentur. Prædeſtinati autem ad mortem, per legis prævaricationem magis punirentur. Sed illius cauſæ hic tantum mentionem facit, per quam Judæos ex accepta lege ſuperbientes humiliare poſſit.

28 AMBR. (*Lex autem ſubintravit*) Apoſtolus oſtendit quid provenerit, data lege; non quid lex fecerit.

29 LANFR. (*Superabundabit gratia.*) Quaſi diceret. O Judæi! vos putatis quod Chriſtus gentibus plus dimiſerit: ſed quibuſdam veſtrum plus dimiſit, quos prævaricatores legis invenit.

30 (*Ut ſicut regnavit*) Id eſt, prævaluit.

31 (*Ita & gratia regnet*) Id eſt, prævaleat.

32 AMBROS. (*Gratia regnet*) Regnat gratia per juſtitiam; Si accepta remiſſione, juſtitiam ſequamur.

33 (*Per juſtitiam*) Scilicet, Chriſti.

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. (*Qui enim mortui ſumus peccato*) Scilicet, in baptiſmo. *In Chriſto Jeſu.* Id eſt, in fide Chriſti Jeſu.

2 (*In morte ipſius*) Id eſt, ſicut ille mortuus eſt ſemel, & ſemper vivit; ita & nos ſemel peccato moriamur, & in bene factis ſemper vivamus.

3 AMBROSIUS. (*In morte ipſius*) Cum baptizamur, commorimur Chriſto; hoc eſt in morte ejus baptizari. Illic enim peccata moriuntur.

4 LANFR. (*Conſepulti enim*) Deſignatio, quando, & cur in morte Chriſti baptizemur.

5 (*In novitate*) Id eſt, a vitiis reſurgamus.

6 AMBROS. (*Si enim complantati*) Tunc nos feliciter dicit poſſe reſurgere; ſi ſimilitudini mortis ejus fuerimus complantati: Id eſt ſi in baptiſmo omnia vitia deponentes, in novam vitam tranſlati, de cætero non peccemus.

7 LANFR. (*Si enim complantati*) Alia ratio cur in morte ipſius baptizemur: *Complantati;* id eſt, affixi, vel adhærentes.

8 (*Similitudini*) Id eſt, ſi ſemel peccato morimur: ſimilem reſurrectionem habituri ſumus.

9 (*Simul & reſurrectionis*) Subaudis, ſimilitudini ejus.

10 (*Quia vetus homo*) Id eſt, nos in eo quod more veteris hominis peccamus.

11 (*Ut deſtruatur corpus peccati*) Id eſt, corpus noſtrum in eo quod peccat.

12 (*Corpus peccati*) Omnia peccata ſimul appellat, *corpus peccati*.

13 (*Qui enim mortuus eſt*) Ratio cur non ſerviendum ſit peccato. Peccato enim juſtificatio perit.

14 (*Si autem mortui ſumus*) Id eſt, ſi revera Chriſtus ſecundum carnem mortuus eſt: nos peccatis omnibus mortui ſumus, *credimus*, &c.

15 LANFR. (*Quod enim mortuus eſt peccato*) ſubaudis, humani generis delendo.

16 (*Ita & vos*) Pro itaque.

17 (*Non ergo regnet peccatum*) Id eſt, concupiſcentia peccati.

18 AMBROS. (*Non ergo regnet*) Mortale corpus dicens, totum hominem ſignat: quia qui obediunt peccato mortales dicuntur. Anima enim quæ peccat, ipſa morietur; id eſt, totus homo.

19 (*Neque exhibeatis*) Non dicit corpora, ſed membra. Membris enim miniſtratur, non toto corpore.

20 LANFR. (*Arma iniquitatis*) Id eſt, concupiſcentiæ.

membra veſtra arma juſtitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur: [21] [22] non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia? Abſit. Neſcitis quoniam cui exhibetis vos ſervos ad obediendum, ſervi eſtis ejus, cui obeditis, ſive peccati ad mortem, ſive obeditionis ad juſtitiam? Gratias autem Deo, quod fuiſtis ſervi peccati, obediſtis autem ex corde in eam formam doctrinæ, [23] in quam traditi eſtis. Liberati autem a peccato, ſervi facti eſtis juſtitiæ. [24] [25] Humanum dico, propter infirmitatem carnis veſtræ: [26] Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſervire immunditiæ, & iniquitati, ad iniquitatem, *ſcilicet implendam:* ita nunc exhibete membra veſtra ſervire juſtitiæ, in ſanctificationem, *id eſt, ut ſanctificati ſitis*. Cum [27] enim ſervi eſſetis peccati, liberi, *id eſt, expertes* fuiſtis juſtitiæ. Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Nam finis illorum mors eſt. Nunc vero liberati a peccato, ſervi autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, *id eſt, fructus veſtri operis eſt ſanctificatio*, finem vero vitam æternam. [28] Stipendia enim peccati, mors. [29] [30] Gratia autem Dei, vita æterna in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

CAPUT SEPTIMUM.

AN [1] ignoratis, fratres, (ſcientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit? Nam quæ ſub viro eſt mulier, vivente viro, alligata eſt legi: Si autem mortuus fuerit vir ejus, ſoluta eſt a lege viri. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera ſi fuerit cum alio viro: ſi autem mortuus fuerit vir ejus, liberata eſt a lege viri: ut non ſit adultera, ſi fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, & vos [2] mortificati [3] eſtis legi per corpus Chriſti, ut ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, ut fructificemus Deo. [4] Cum enim eſſemus in car-

21 (*Non enim ſub lege eſtis*) Evidenter oſtendit, quod concupiſcentiæ peccatorum, majorem vim habebant in Judæis, quam in Chriſtianis.

Lib. de Gratia & libero arbitr. c. 12. tom. 7. 22 AUGUST. (*Non enim ſub lege eſtis*) Non quia lex mala: ſed quia ſub illa ſunt, quos reos facit jubendo, non adjuvando.

23 LANFR. (*In quam traditi eſtis*) Id eſt, in qua tradidiſtis vos Deo, in die converſationis veſtræ.

24 [*Humanum dico*] Id eſt, vile quiddam vobis præcipio, quod vim humanitatis noſtræ non excedit.

25 AMBROS. [*Humanum dico*] Dum infirmitatem carnis memorat; minus ſe ſignificat exigere ab homine, quam dignum eſt circa Dei culturam.

Ex epiſt. ad Anaſt. 144. tom. 2. * al. ferre 25 AUGUST. [*Humanum dico*] Quia plus dicendum aliquid fuit, ſi jam illi * facere potuiſſent. Plus quippe ſervitutis debetur juſtitiæ, quam peccato. Nam pœnæ corporis, revocant ab opere peccati. Juſtitia vero ſic amanda eſt; ut ab ejus operibus etiam pœnæ corporis, nos cohibere non debeant.

Ibid. 26 [*Sicut enim exhibuiſtis*) Quid eſt, ſicut illud, ita & hoc? Niſi quemadmodum ad peccandum, nullus * cogebat timor; ſed ipſius libido, voluptaſque peccati: Sic ad juſte vivendum, non vos ſupplicii metus urgeat; ſed delectatio juſtitiæ urgeat.

27 LANFR. [*Cum enim ſervi*] Ratio cur ſervire juſtitiæ eos oporteat. Aut enim juſtitiæ, aut peccato ſervire neceſſe eſt. Sed cum ſervitur peccato, abeſt juſtitia. Acquiritur fructus, unde erubeſcitur. Quod eſt inconveniens. Juſtitiæ igitur ſerviendum eſt.

28 [*Stipendia*] Cauſa cur liberati ſint a peccato. Et cur ſervi facti Deo. Et eſt ſenſus: peccatum hoc ſtipendium, id eſt, hanc retributionem dat, mortem ſcilicet.

29 [*Gratia autem Dei*] Id eſt, virtus quæ per gratiam Dei datur, vita æterna eſt, id eſt, vitam æternam dat.

30 AMBROS. [*Gratia autem Dei*] Hoc rationibus his Apoſtolus demonſtrare videtur. Aut eſt in Chriſto, aut in lege. Mortificata eſt enim lex per corpus Chriſti, ut illius ſitis, qui a mortuis reſurrexit. Nam in aliis legibus idem videtur. Moritur enim homo alicui legi, ut jam alii vivat. Nam quamdiu vivit priori; alii vivere non poteſt. Prior enim adhuc dominatur. Mulier enim vivens maritali legi viri ſui, non poteſt vivere legi alterius viri. Alligata eſt enim viro ſuo. Nam ſi moriatur legi prioris viri; alterius poteſt vivere legi. Igitur vivens maritali legi [ſcilicet vivente viro] non poteſt alterius legi viri vivere. Si enim tunc fuerit cum alio viro; vocabitur adultera.

COMMENTARIUS IN CAPUT VII.

1 LANFR. [*An ignoratis fratres.*] Probare videtur, quod lex Judæorum fidelibus non eſt obſervanda. Non eſt enim data niſi ad adventum Chriſti. Et eſt reſponſio. Quaſi aliquis diceret. Cur dixiſti in Chriſto Jeſu, & non in obſervantia legis?

2 [*Mortificati eſtis legi*] Quaſi diceret. Nihil debetis legi. Lex enim data eſt uſque ad adventum Chriſti.

3 AMBROS. [*Mortificati eſtis legi*] Quoniam Salvator corpus ſuum diabolo crucifigere permiſit. Idcirco per corpus Chriſti, ſalvos nos dicit factos.

4 LANFR. [*Cum enim eſſemus in carne*] Quaſi aliquis diceret. Cur dixiſti, ut fructificemus Deo: quaſi non fructificaremus, cum legem carnaliter obſervaremus. Ita, inquit, cum eſſemus in carne, id eſt, in carnali obſervantia, &c.

carne, paſſiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris, ut fructificarent morti. Nunc autem ſoluti ſumus [5] a lege mortis, in qua detinebamur, ita ut ſerviamus in novitate Spiritus, *id eſt*, *innovando ſpiritum fide*, & *operibus bonis*, & non in vetuſtate literæ, *Id eſt*, *carnali obſervatione*. Quid ergo dicemus? lex peccatum eſt? *ſcilicet quia ſuperius dixit a lege mortis*, *vel paſſiones peccatorum*, *quæ per legem erant*. Abſit. Sed [6] peccatum non cognovi, niſi per legem: nam concupiſcentiam, *ſcilicet eſſe peccatum*, neſciebam, *vel non eram expertus* niſi lex diceret: non concupiſces. Occaſione, *id eſt opportunitate*, autem accepta, peccatum, *id eſt*, *fomes peccati*, per mandatum [7] operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. [8] Sine lege enim peccatum mortuum erat. [9] Ego autem vivebam ſine lege aliquando. [10] Sed cum veniſſet mandatum, peccatum revixit. [11] Ego autem mortuus ſum; & inventum eſt mihi mandatum, *id eſt*, *cognitio mandati*, quod erat ad vitam, *ſcilicet ſervati*, hoc eſſe ad mortem, *ſcilicet non ſervati*. [12] Nam peccatum, *id eſt*, *fomes peccati*, *vel diabolus*, [13] occaſione accepta per mandatum, ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & juſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum, ut appareat, *ſcilicet in opere*, *vel quia diabolus eſt*, peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem: ut fiat [14] [15] ſupra modum peccans peccatum, *id eſt*, *per prævaricationem peccati*, per mandatum. [16] Scimus enim, quia lex ſpiritualis eſt: *id eſt*, *ſpiritum nutriens*. Ego (*cauſa cur peccatum operatum ſit in eo mortem*) autem carnalis ſum, [17] venundatus ſub peccato. [18] Quod enim operor, [19] non intelligo: [20] non enim, *expoſitio ſuperioris verſus*, quod volo bonum, hoc ago: ſed quod odi malum, illud facio. Si autem [21] quod nolo, illud facio: conſentio legi, quoniam bona eſt. Nunc autem jam non ego operor illud, ſed quod habitat, *inſeparabiliter inhæret*, in me peccatum, *id eſt*, *concupiſcentia peccati*. [22] Scio enim quia non habitat in me, hoc eſt, in carne mea, bonum. [23] Nam velle, adjacet mihi: perficere autem bonum, non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: ſed quod nolo malum, hoc

5 [*A lege mortis*] Id eſt, quæ ſine ulla miſeratione, peccantes interfici jubebat. Vel, quæ paſſiones peccatorum, quæ mots animæ ſunt, prohibitionem augebat.

6 [*Peccatum non cognovi*] Id eſt, tantam vim concupiſcentiæ antea non eram expertus; quantam poſtea; quod cognovi eſſe prohibitum. Vel, neſciebam concupiſcentiam eſſe peccatum.

7 Ambros. [*Operatum eſt iu me*] .... quæ & legem tranſcendit.

Contra duas Epiſt. Pelag. ad Bonifac. lib. 1. cap. 9. tom. 7. — 8 August. [*Sine lege enim*] Peccatum mortuum eſt; non intelligamus niſi tamquam non ſit: latet, non apparet, penitus ignoratur, tamquam inneſcio quibus ignorantiæ tenebris ſepultum.

9. Ambroa. [*Ego autem vivebam*] Sine timore ſecurus, quod non eſſet Deus judicaturus.

Serm. 5. de verb. Apoſt. c. 7. to. 10. Ibidem. — 10 August. [*Sed cum veniſſet*] Quid eſt, revixit peccatum? apparere cœpit, rebellare adverſus me cœpit.

11 [*Ego autem mortuus*] Id eſt, prævaricator factus ſum.

Quæſt. 93. lib. quæſt. 66. tom. 4. — 12 (*Nam peccatum*) Quod autem ait, ſefelllit me peccatum, occaſione accepta per mandatum: ſive quia ſuaſio delectationis ad peccatum vehementior eſt, cum adeſt prohibitio: ſive quia etiam ſiquid homo fecerit ſecundum juſſa legis, ſi adhuc non ſit fides, quæ integra eſt, vult ſibi retribuere, non Deo; & ſuperbiendo plus peccat.

13 Ambros. (*Occaſione accepta*) Peccatum dicit diabolum, qui invidens homini, quem habebat proviſum per legem exarſit: ut illi legem inverteret, qui ante legem quaſi mortuua erat, quia ab illuſione ceſſabat.

Beda in cap. 8. ad Rom. — 14 August. (*Supra modum peccans*.) Quia etiam & prævaricatio. Quando enim delinquebat ſine mandato, minus erat. Quando deliquit per mandatum, excedit modum.

15 Lanfr. (*Supra modum*) Id eſt, valde. Ordo. Ut peccatum, ſcilicet, auctum per peccatum fiat ſupra modum. Peccana, id eſt, peccana ei, locutionia modo, quo qualitas vocatur quale; eo quod faciat quale.

16 (*Scimus enim*) Probatio quod lex bonum eſt. Omne enim ſpirituale, id eſt, ſpiritum nutriens bonum eſt.

17 August. (*Venundatus*) Id eſt, peccans pretio temporalium voluptatum. — Lib. 83. qu. quæſt. 66. tom. 4.

18 Lanfrancus. (*Quod enim operor*) Probatio quod venundatus eſt ſub peccato. In tantum enim peccatum dominatur, ut operetur quod non vult.

19 (*Non intelligo*) Acceptum non habeo; ſicut in Pſalmo. *Intellige clamorem meum*.

20 August. (*Non enim quod volo*) Id eſt, nolo concupiſcere, & concupiſco. — Lib. ſerm. de temp. Serm 45. cap. 6,

21 Lanfr. (*Quod nolo*) De concupiſcentia hoc intelligendum eſt. Quaſi diceret vellem cavere concupiſcentiam, & non poſſum.

22 (*Scio enim*) Per ablationem unius contrarii, more ſuo probat alterum. Quia in religione Chriſtiana, immediata ſunt bonum & malum. Omnia enim homo ſecundum religionem Chriſtianam, aut bonus, aut malua eſt.

23 (*Nam vello adiacet*) Probatio quod bonum non habitet in carne ſua. Omne enim bonum, quod in homine eſt, aut bona voluntas, aut bona operatio. Sed velle, inquit, bonum non eſt in carne mea. Ex vicinitate enim animæ adiacet, id eſt, vitium ſibi eſt. Perficere autem bonum, id eſt, operationem bonam non invenio in ea habitare. Non igitur bonum mihi, id eſt, carni meæ: non enim quod volo: quaſi diceret, bonum non invenio habitare, ſed malum quod ago.

hoc ago. [24] Si autem quod nolo, illud facio: jam non ego operor illud, [25] sed quod habitat in me, peccatum. [26] Invenio igitur [27] legem, [28] volenti mihi facere bonum, (*causa cur dixerit volenti*) quoniam mihi malum adjacet: [29] condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem [30] aliam legem in membris meis, repugnantem [31] legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. [32] Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei; carne autem, legi peccati.

CAPUT OCTAVUM.

NIhil ergo nunc, *id est, in hoc tempore gratiæ*, damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, *id est, in fide, & memoria ejus*, qui non secundum carnem ambulant. [1] [2] Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu, *id est, in gratia Christi Jesu, & memoria ejus*, liberavit a lege, *id est, suasione*, peccati & mortis. [3] Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, [4] [5] & de peccato damnavit peccatum, *id est, vim concupiscentiæ*, in carne, *scilicet fidelium*, ut justificatio legis impleretur in nobis, *id est, quia lex promittebat*, qui non secundum carnem *id est, carnales observantias, vel desideria carnis*, ambulamus, sed secundum spiritum, *id est, spiritualem intelligentiam, vel opera spiritus*. [6] Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt: qui vero [7] secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt. (*ratio cur non ambulent secundum carnem, sed secundum spiritum*) Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita, & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: [8] Legi enim Dei non est subjecta: nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus

Lib. contra duas Epist. Pelag. ad Bonifac. q. 1. c. 10. to. 7.

24 AUGUST. (*Si autem quod nolo*) Ideo consentio legi, quod non vult.

25 AMBROS. (*Sed quod inhabitat*] Ipsa enim peccati corruptio, per conditionem offensionis manet in corpore.

26 LANFR. [*Invenio ergo*] Coocludit quod superius quærebatur: & probatum est legem esse bonum, si tameo booum velit.

27 [*Legem*] Ordo. Invenio legem bonum, mihi volenti facere bonum. Quasi diceret. Si bona ago, lex mihi bona est. Si vero mala, lex mihi mors est.

28 [*Volenti mihi*] Voluotas animæ est, quæ io Deo bonum vult facere, ut malum expellat; quod sibi adjacet ex vicioitate carnis.

29 [*Condelector*] Hic aperte exponit, quæ superius multis modis obscure dixit, & maxime superinrem versum.

30 [*Aliam legem*] Aliam legem hic vocat, hortamenta concupiscentiæ; quæ quasi imperat homini peccare.

31 [*Legi mentis meæ*] Mens jubet a malis discedere, & bona facere: & hæc est lex ejus.

32 AUGUST. [*Infelix ego homo*] Sie sic liberaberis a corpore mortis hujus; ut mortale hoc induat immnrtalitatem: & corruptibile hoc ioduat incorruptiooem.

COMMENTARIUS IN CAPUT VIII.

1 AMBROS. [*Lex enim spiritus*] Quia prior lex ab errore malo imbuit. Hæc autem eum nec in corde peccare dicit debere, lex spiritus vocetur, ut totum faciat hominem spiritualem.

2 LANFR. [*Lex enim spiritus*] Causa cur ooo secundum carnem ambulant. Memoria enim legis Dei quæ est Spiritus vitæ, per gratiam Jesu Christi, & per memoriam ejus, liberabit eos a lege peccati & mortis. Id est, ne secundum caroem ambuleot.

3 [*Nam quod impossibile*] Ratio cur dixerit in Christo Jesu. Quasi diceret: Impossibile erat legi per carnales observationes liberare a suasione peccati & mortis; sed misit Deus Filium suum in similitudinem humanæ carnis, quæ peccati cnncupiseeotiis sæpe vexatur, ut memoria incarnationis ejus, suasiones peccati a fidelium carne repelleret.

4 [*De peccato damnavit*] Peccatum hic vocat corpus Christi, quod fuit hostia pro peccato, sicut alias eum qui nnn noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit.

5 AMBROSIUS. [*De peccato*] Christus cum a peccato, quod est Sathanas, crucifigitur peccavit in carne Salvatoris, quo peccato damnatus est, amisso dominio retentarum animarum.

6 AUGUSTINUS. [*Qui enim secundum carnem*] secundum carnem ambulare, est carnalibus concupiscentiis consentire. De verb. Apost. serm. 7. cap. 9.

7 [*Secundum spiritum*] Secundum spiritum ambulare, est adjuvari in mente spiritu, & concupiscentiis carnis non obedire. Ibidem.

8 [*Legi enim Dei*] Hoc non potest, sed prudentia carnis onn potest; vitium non potest, nnn oatura. Quomodo si diceres: Claudicatio rectæ ambulatiooi non est subjecta. Neque enim potest, pes potest, * claudicatio non potest. Ibid. c. 10.

* sed

ejus. Si autem Christus, *id est*, *Amor Christi* in vobis est, [9] corpus, *id est*, *con-*
cupiscentia corporis, *scilicet vestrum*, quidem mortuum est propter peccatum, *in se.*
deletum, spiritus vero vivit propter justificationem. *Id est*, *propter opera justitiæ quæ*
exercet. Quod si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis, vivificabit & morta-
lia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis. Ergo, fratres, *spi-*
ritui debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum
carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.
[10] Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. [11] Non enim accepistis,
sicut Judæi in monte Syna, spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spi-
ritum adoptionis filiorum, [12] [13] in quo clamamus: Abba (Pater.) Ipse enim spi-
ritus, testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, &
hæredes: [14] hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur,
id est, *adversa in Christo sustinemus sicut ipse pro nobis*, ut & conglorificemur. Existi-
mo enim, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam,
scilicet obtinendam, quæ revelabitur in nobis. [15] Nam expectatio creaturæ, revela-
tionem Filiorum Dei expectat, [16] [17] vanitati enim creatura subjecta est, non vo-
lens, [18] sed propter eum, qui subjecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabi-
tur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod
[19] omnis creatura ingemiscit, *scilicet pro vanitate quam patitur*; *id est*, *cum magno*
conatu operatur id boni quod operatur, & parturit usque adhuc. Non solum autem il-
la, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, *id est*, *qui primi spiritum sanctum ac-*
cepimus; & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, [20] redem-
ptio-

Extract. in Psal. 85. sub med. tom. 8. 9 [*Corpus quidem*] Corpus nostrum comparatum illi quod futurum est, invenitur mortuum, quamvis adhuc habeos animam.

10 Lanfrancus. [*Quicumque enim*] Probatin quia facta carnis mortificantes vivant. Filii enim Dei sunt, quos vivere haud dubium est.

11 [*Non enim accepistis*] Probat eos qui Spiritu Dei aguntur, esse filios. Non enim, inquit, spiritus, quem accepistis, servos vos fecit. Omnes namque cultores Dei, in quocumque tempore, aut servi fuerunt, ut Judæi; aut filii, ut Christiani. Unde in Evangelio Dominus dicit: *Jam non dicam vos servos, sed amicos, &c.*

De verb. Apost. ser. 13. cap. 14. 12 Ambros. [*In quo clamamus, Abba, Pater*] Ipse huic voci & animo, quo clamamus Abba, Pater Spiritus Dei testimonium dat, dum manet in nobis.

13 August. [*In quo clamamus, Abba, Pater*] Utrumque voluit Apostolus dicere: quia videbat lapidem angularem, quem reprobaverunt; qui recipit utrumque parietem etiam de diverso * venientium. Hinc circumcisio; hinc præputium; inde Abba; inde Pater.

* al. venientem.

Lib. 83. qu. q. 75. to. 4. 14 [*Hæredes quidem Dei*) Si quæratur, quomodo simus hæredes Dei: cum hæreditas morte decessoris firma teneatur. Respondetur: *Cum venerit quod perfectum est*; auferetur quod ex parte est. Ita nobis quodammodo moritur pater in ænigmate, & idem ipse fit hæreditas, cum facie ad faciem * possidetur.

* al. videtur

15 Lanfr. (*Nam expectatio*) Probat gloriam filiorum revelandam ab auctoritate totius Ecclesiæ, quam creaturam hic vocat, sicut alias: *Si qua nova creatura in Christo*. Et Jacob. *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus*. Quasi diceret: Ecclesia Christi expectat revelari sibi gloriam filiorum Dei: Id est, societatem habere cum Angelis Dei.

16 (*Vanitati enim*) Quasi quis diceret. Ecclesia quæ tantam expectationem habet, cur vana cogitat? Cur vana nonnunquam desiderat? Ad hoc respondet: non volens hoc patitur. Sed ita placuit Deo quia vanitati eam subjecit, dans eis spem quia quandoque liberabitur a servitute vanitatis & corruptionis; cum data sibi fuerit libertas gloriæ quam Filii Dei habent.

17 August. [*Vanitati enim*] Homo quippe sponte peccavit, sed non sponte damnatus est. Peccatum itaque spontaneum fuit, contra præceptum facere veritatis. Peccati autem pœna, subjicit fallaciæ. Non * enim sponte vanitati creatura subjecta est. — Lib 83. qu. quæst. 67.

* al. ergo

18 (*Sed propter eum*) Propter eum qui subjecit eam in spe, id est, propter ejus justitiam, atque clementiam; qui nec impunitum peccatum * relinquit, neque insanabilem voluit esse peccantem. — Ibidem.

* al. reliquit

19 (*Omnis creatura*) In unoquoque homine omnis creatura intelligi potest; quia rationalis in illo est, quam Angeli habere creduntur. Sensualis cum bestiis. Vitalis privata sensu, cum arboribus. Nam in nobis sine sensu nostro fiunt corporis incrementa. — Contra Priscill. & Origen. ad consult. Oros. cap. 8. to. 6.

20 Lanfr. [*Redemptionem corporis*] Vere expectamus redemptionem corporis, quia speramus quod est: Ubi dicit per patientiam expectamus, speramus; quia spe salvi facti sumus: & hoc probat, quia quod non videmus, speramus; scilicet a Deo promissum: sed redemptio corporis est promissa. Probat, quod non videmus speramus: quia quod videmus non speramus. Et hoc probat, quia visio nostra non est spes. Et hoc probat, quia spes quæ videtur non est spes: quia nulla visio, spes est. Et hoc probat, quia quod videt quis, quid sperat? Quia nullus videns sperat. Vel ita: utrum expectemus redemptionem? Respondetur, vere: quia speramus quod spe salvi facti sumus. Ita explicat: si speramus, expectamus quod est: Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (assumptio) sed speramus quod non videmus. Et hoc probat, quia quod videtur non speratur quod est; spes autem quæ videtur, non est spes. Et hoc probat; nam nullus videns sperat quod est; nam quod videt quis, quid sperat?

ptionem corporis nostri. [21] Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus. [22] Similiter autem & spiritus adjuvat infirmitatem nostram: nam quid oremus sicut oportet, nescimus: [23] Sed ipse spiritus postulat, *id est, postulare nos facit*, pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, *id est, Deus*, scit quid desideret, *id est, desiderare faciat* spiritus: quia secundum Deum postulat pro sanctis, *id est, postulare facit sanctos*. Scimus autem quoniam diligentibus Deum, [24] omnia cooperantur in bonum, *scilicet spiritus*, iis, qui secundum propositum, *id est, prædestinationem Dei*, vocati sunt sancti. [25] Nam quos præscivit, *scilicet Deus Pater*, & prædestinavit [26] conformes fieri imaginis filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem [27] [28] prædestinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, illos [29] & glorificavit. [30] Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? [31] Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit? Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, immo qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit a charitate Christi? Tribulatio? An angustia? An fames? An nuditas? An periculum? An persecutio? An gladius? [32] (Sicut scriptum est: [33] quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oves occisionis.) Sed in his omnibus superamus, propter eum, [34] qui dilexit nos; certus sum enim, quia neque [35] mors, neque [36] vita, neque Angeli, [37] neque principatus, *scilicet malus*, neque virtutes, *scilicet malæ*, neque instantia, *scilicet bona, vel mala*, neque futura, *id est, bona, vel mala*, neque fortitudo, *id est, vis*, neque altitudo, *id est, promissio altitudinis*, neque profundum, *id est, comminatio humiliationis*, neque [38] creatura, *bona, vel mala*, alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est, *scilicet quam habemus per Christum*, in Christo Jesu Domino nostro.

21 [*Spe enim*] Quasi aliquis diceret. Nonne qui Deo serviunt etiam in hsc vita, s vanitate & corruptione liberaotur? Huic objectiooi respondet Apostolus dicens: spem habemus, ut in æterna vita liberemur; sed nondum in hsc vita liberati sumus.

22 (*Similiter*) Quasi diceret. Sicut spes roborat pusillanimitatem nostram; ita & spiritus adjuvat infirmitatem nostram; insinuans nobis quid facere debeamus.

Lib. 1. contra Maxim. fere initio to. 6. 23 August. (*Sed ipse spiritus postulat*) Sic dictum est gemitibus interpellat, ut intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Adest enim * nobis, & infundendo caritatem in nobis, facit ioterpellare nos gemitibus.

* al. vobis

24 Lanfr. [*Omnia cooperantur*] Quasi diceret. Non solum orationis cooperator est Spiritus sanctus in his qui diligunt Deum: sed etiam bonorum quæ fiunt ab eis.

25 [*Nam quos*] Responsio cur dixerit propositum. Et est ordo. Nam quos præscivit conformes fieri imaginis filii sui; id est futuros imitatores vestigiorum Jesu Christi; Et prædestinavit: Ita ut ipse primogenitus sit in multis fratribus; id est, principatum habens in collegio sanctorum.

Lib. de dono persever. cap. 14. 26 August. (*Prædestinavit*) Hæc est prædestinatio sanctorum, * præsentis scilicet, & præparatio beneficiorum Dei.

* al præscientia

27 (*Conformes fieri*) Potest secundum hominem loteriorem iotelligi. Unde nobis alio loco dicit: *Reformamini in novitate mentis vestræ*. Potest & sic accipi, ut nos illi efficiamur immortalitate conformes. Quod ad ipsam resurrectiooem pertinet; secundum quod primogeoitus utique a mortuis est. Lib. 22. de Civit. Dei cap. 15.

28 [*Prædestinavit*] Prædestinavit nos Deus, antequsm essemus. Vocsvit autem, cum aversi essemus. Justificsvit, cum peccatores essemus. Glorificavit, cum mortales essemus. De verb. Apost. ser. 16. c. 1. t. 10

29 Lanfr. [*Glorificavit*] Hoc nondum factum est, sed fiet in futura vita.

30 [*Quid ergo dicemus?*] Id est, quas dignss gratias referemus Deo, pro his tantis bonis?

31 [*Qui etiam filio*] Quasi dicat, non solum dat nobis Deus non timere adversarios: sed etiam dat nobis omnia, sicut illum dedit nobis.

32 (*An gladius*) Subaudis, nihil horum.

33 (*Sicut scriptum est*) Et hoc probat.

34 [*Propter eum*] Id est, propter ejus amorem.

35 [*Mors*] Id est, comminatio mortis.

36 [*Vita*] Id est, promissio vitæ.

37 (*Angeli*) Scilicet, Mali.

38 Ambros. (*Neque creatura*) Nec si arte & sublimitate sstutiæ suæ, aliam fingat creaturam ad horam; sicut finxerunt Jsmnes & Msmbres coram Pharaone.

CA-

CAPUT NONUM.

Veritatem [1] dico (*ne quis diceret deprimere se legem, quia inimicaretur Judæis.*) In Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea [2] in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. [3] Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, *id est, qui adoptati sunt in filios*, & [4] gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa: quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. Non [5] [6] autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, *scilicet secundum carnem*, ii sunt [7] Israelitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, [8] omnes filii, *scilicet secundum carnem;* [9] sed in Isaac vocabitur tibi semen, *scilicet hæreditatis:* id est, non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine, *scilicet spirituali, id est, quales promisisti, sunt justi videlicet.* Promissionis enim verbum hoc est: secundum hoc tempus *futuri anni, hac die* veniam, & erit Saræ filius. [10] Non solum autem illa: [11] [12] sed & (*hoc probat quia non omnes filii carnis, filii sunt Dei*) Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac Patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, (ut secundum electionem, *id est, gratiam*, propositum Dei maneret, *propositum Dei fuit Jacob præferre Esau fratri suo.*) non ex operibus, sed ex vocante, *id est, ex gratia vocantis*, dictum est ei, quia major serviet minori, sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui. *Hoc testi-*

COMMENTARIUS IN CAPUT IX.

1 Lanfr. [*Veritatem*] Quasi quis diceret. Qui quondam Ecclesiam Dei persequebaris, quomodo nunc ita loqueris? Incessanter, inquit, doleo qnod fecerim.

2 (*In Spiritu sancto*) Id est, per Spiritum sanctum, quem in se habet, a quo sibi veritas inspiratur.

3 [*Optabam enim*] Exponit cur doleat, videlicet quo tempore persequebatur Ecclesiam Christi, optabat esse alienus a Christo: & hoc bono zelo fecisse indicat pro fratribus suis; quorum legem in prædicatione Evangelii destruere videbatur.

Ex lib. 12. cont. Faust. Manichæum cap. in med. 4 August. [*Et gloria*] Et quæ gloria eorum, nisi præcipue illa, quia credita sunt illis eloquia Dei. Jam vero testamenta cur dixit ad Israelitas, * nisi quia & vetus testamentum illis est datum, & novuum in vetere figuratum? * al. præcipue pertinere.

5 Lanfr. [*Non autem quod exciderit*] Superius dixit quia promissa æternæ hæreditatis, facta sunt Judæis. Sed quia Judæi magna ex parte Christo non crediderunt, videbatur verbum Dei non esse completum. Ad hoc respondet: Non autem excidit verbum Dei. Verbum Dei excidere, vel excedere est, non implere promissa.

6 August. [*Nunquid exciderit verbum Dei*] Quoniam dixerat dolorem habere se cordis continuum, causa incredulitatis eorum; nunc consolabatur se, ... enim lege invenit, quia non omnes qui ex Israel, vel Abraham sunt ereditturi. Minuit ergo dolorem inveniens hoc olim prædictum. Quorum adoptio ad Galatas dicitur: *Cum venit plenitudo temporis; misit Deus filium suum; ut adoptionem filiorum reciperemus.*

7 Lanfr. [*Israelitæ*] Non omnes fuerunt Israelitæ, qui fuerunt sub cultura Dei & observantia legis. Quidam enim transierunt in ritus Gentilium & culturam idolorum; sicut tempore Jeroboam maxima pars eorum. Hoc significante Deo, quod in adventu Cristi quidam essent credituri; & maxima pars eorum in infidelitate remansuri.

8 [*Omnes filii*] Filios vocat liberos ex legali conjugio procreatos: sicut ad Hebræos: *Ergo adulterini & non filii estis.* Ii soli Patri heredes sunt.

9 August. [*Sed in Isaac*] Exponens Apostolus quid sit; *In Isaac vocabitur semen.* Inquit, *Non filii sunt carnis, hi sunt Filii Dei. Sed filii promissionis deputantur in semine.* Ac per hoc filii promissionis, ut sint semen Abrahæ in Isaac, in Christum vocante gratia congregantur. Lib. 16. de Civit. Dei cap. 32.

10 Lanfr. (*Non solum autem*) Vel non solum illi sunt electi, alii reprobi: nam neque ex operibus patris, aut matris; quia ex uno concubitu sunt; & suis non, quia nondum aliquid fecerant, quia nati non erant.

11 August. [*Sed & Rebecca*] Quo * pertinet ut adderet ex uno coocubitu; oisi ut non solum de suis, neque de parentum meritis; sed nec de ipsius, id est, unius patris mutata sorte in melius voluntate * gloriatur Jacob dicens ideo a creatore se dilectum, quis pater ejus quando eum seminavit melioribus laudabilior moribus fuit. Ex uno, inquit, coneubitu fuit unum tunc ad eos seminandos meritum patris, unum ad * concupiscendos matris meritum: ut eum * eodem patre, eadem matre, uno concubitu antequam aliquid egissent boni, aut mali, alterum Deus elegit, alterum odit. Intelligat Jacob ex illa massa iniquitatis originalis: ubi fratrem eum quo habuit omnem causam, videt per justitiam meruisse damnari, non nisi per gratiam se potuisse discerni. * al. pertinuit Epist. 105. ad Sixtum presbyt. sub finem to. 2. * al. gloriaretur. * al. concipiendos * al. ex eodem

12 Lanfrancus. [*Sed & Rebecca*] Ordo. Rebecca habens filios, ex uno coneubitu Isaac.

testimonium est in Malachia Propheta, Cap. 1. Quid ergo dicemus? [13] [14] Numquid iniquitas apud Deum? Absit. [15] Moysi enim dicit, [16] miserebor, cujus misereor: & misericordiam præstabo, cujus miserebor. Igitur non volentis, neque currentis, (*scilicet ut salvetur*) sed miserentis est Dei. Dicit enim [17] Scriptura Pharaoni: quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam: & ut annuncietur nomen meum in universa terra. *Conclusio utriusque quæstionis.* Ergo cujus vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi: [18] [19] quid adhuc quæritur? voluntati ejus quis resistit? [20] O homo, tu qui es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? [21] Quod si Deus volens ostendere (*scilicet in futuro sæculo*) iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. Quos & vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus (*probat quia vocavit ex Gentibus: sicut in Osee dicitur cap.* 1.) Sicut in Osee dicit, [22] vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. [23] Et erit, in loco, ubi dictum est eis: non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filii Dei vivi. (*Probat quod ex Judæis vocavit, quia testatur Isaias cap.* 1.) Isaias autem clamat pro Israel: *pro conversione Israel:* [24] Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, [25] [26] reliquiæ salvæ fient. [27] [28] Verbum (*vel verbum Christum breviatum: sicut illud, minuisti eum paulo minus ab Angelis?*) enim consummans, & abbrevians, *id est, præcepta legis*, in æquitate: quia verbum breviatum faciet, *scilicet jubebit observari*, Dominus super ter-

13 [*Nunquid iniquitas*] Iniquitatis videbatur esse, Esau non peccantem reprobasse. Neque tamen hanc magnam & arduam quæstionem soluit.

Ibid. paulo ante

14 AUGUST. [*Nunquid iniquitas*] Cum enim dixisset, absit ut sit iniquitas apud Deum: * Itaque ei dicemus: Unde hoc ostendis, cum asseras non ex operibus, sed ex vocante dictum est; *major serviet minori?* Moyses enim, inquit, dicit.

* *al.* Tanquam

15 LANFR. [*Moysi enim*] Non respondet quæstioni; sed superiori sententiæ, qua dictum est; *Jacob dilexi, &c.*

16 [*Miserentis*] In Jacob, inquit, potest videre, quia neque voluntas, neque vita salvat hominem; sed misericordia Dei, qua bona voluntas, & bona opera inspirantur.

16 [*Miserebor, &c.*] Probat quia dilexit Jacob, quia omnes diligit secundum propositum, id est, gratiam; nam dicit: *Miserebor, &c.*

17 [*Scriptura*] Quamdam tantum utilitatem ex induratione infidelium provenire ostendit: neque probat tamen, quod iniquitas non fuerit Esau reprobasse.

Ibidem.

18 AUGUST. [*Quid adhuc queritur?*] Hoc est enim dicere. Quid de nobis fit querela, quod Deum offendimus male vivendo; cum illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obduravit misericordiam non præstando.

19 LANFR. [*Quid adhuc queritur*] Audito hoc verbo, *quem vult indurat:* interogare poterat carnalis homo, & voluptatibus vivens; adversus Deum murmurans, & divinæ voluntati, non vitio suo deputans quod talis sit. Quid adhuc disputatur? Intelligo quod sequitur. Nihil valet contra vitia labor meus, inutilis est industria mea. Talis ero qualem me Deus voluerit esse. Voluntati enim ejus quis resistet?

Ibidem.

20 AUGUST. [*O homo tu quis es*] Satis sit interim * ex Christiana fide adhuc viventi, & nondum cernenti quod perfectum est; sed ex parte scienti nosse vel credere; quod neminem Deus liberet, nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Jesum Christum. Et neminem damnet, nisi æquissima veritate per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum. Cur autem potius illum, quam illum liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum, verumtamen caveat præcipitium.

* *al.* Christiano ea fide

21 LANFRANCUS. (*Quod si Deus volens*) Causam reddit cur infideles obdurentur, videlicet, ut per patientiam tribulationis ab illis illatæ, fideles coronentur, retribuente Deo in futuro.

22 [*Vocabo non plebem*] Probatio quod vasa misericordiæ ex Gentibus vocaverit Deus. Gentes enim non plebs Dei ante fidem erant.

23 (*Et erit in loco*) Judæi per multas nationes etiam ante adventum Christi sparsi erant: a quibus dicebatur sæpe Gentibus, quia plebs Dei non essent.

24 [*Si fuerit*] Probatio quia vasa misericordiæ ex Judæis a Deo vocata sunt, fuerit, inusitata translatione ita reperiatur. Si fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquæ convertentur ex eo consummatio abbreviata mandavit justitiam; consummationem enim & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.

25 (*Reliquiæ*) Id est, viles pauci, qui de numero infidelium impiorum regnabunt.

26 AMBROS. [*Reliquiæ salvæ fient*] Recedentibus Judæis a merito & promissione patrum, hi reliquiæ sunt, qui in fide persistunt.

27 [*Verbum enim*] Quoniam sublatis omnibus carnalibus legis observantiis; sola fides est posita ad salutem.

28 LANFR. [*Verbum enim*] Verbum consummans vocat dilectionem Dei, & proximi, per quam salvati sunt plures sine legalibus observationibus.

terram: & ſicut prædixit Iſaias: [29] niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet [30] nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, *id eſt*, *penitus periclitati*, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus. Quid ergo dicemus? *Concluſio quod dicis ex Gentibus vocavit*. Quod Gentes, quæ non ſectabantur juſtitiam, apprehenderunt juſtitiam; juſtitiam autem, quæ ex fide eſt. Iſrael vero ſectando legem juſtitiæ, *id eſt*, *carnales obſervationes*, *quæ per fidem juſtificantur*, in legem juſtitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, *ſcilicet putabant hominem juſtificari*, ſed quaſi ex operibus. [31] offenderunt enim in lapidem offenſionis, [32] ſicut ſcriptum eſt: ecce pono in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

CAPUT DECIMUM.

FRatres, voluntas (*quaſi quod dico*, *non dico pro odio Judæorum*, *quia pro eis oro Deum*) quidem cordis mei, & obſecratio ad Deum, fit pro illis in ſalutem. Teſtimonium enim perhibeo illis, quod æmulationem Dei habent, *ideo obſecratio*, *quia æmulationem Dei habent*; ſed non ſecundum ſcientiam. Ignorantes enim juſtitiam Dei, *quæ eſt per fidem Jeſu Chriſti*, [1] & ſuam quærentes ſtatuere, juſtitiæ Dei non ſunt ſubjecti: *probat quia Chriſto non ſunt ſubjecti*, *quare non legi? quia Chriſtus ad implementum legis eſt*. [2] [3] Finis enim legis, Chriſtus, ad juſtitiam omni credenti. [4] Moyſes enim ſcripſit, quoniam juſtitiam, quæ ex lege eſt, qui fecerit homo, vivet in ea. [5] Quæ autem ex fide eſt juſtitia, ſic dicit. [6] Ne dixeris in corde tuo: quis aſcendet in cœlum? Id eſt, Chriſtum deducere: [7] aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt, Chriſtum a mortuis revocare. Sed quid dicit Scriptura? *Scilicet Moyſes*, prope eſt, *id eſt*, *prope eſſe debet*, *dicit Moyſes*, verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc eſt verbum fidei, quod prædicamus. *Ratio cur in ore non in corde debeat eſſe verbum Dei*. Quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Jeſum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum ſuſcitavit a mortuis, ſalvus eris, *quia omnis credens*, *confitens*. Corde enim creditur ad juſtitiam: *ſcilicet ſervandam*: ore autem confeſſio fit ad ſalutem *ſcilicet conſequendam*. Dicit enim Scriptura: omnis, qui credit in illum, non confundetur. Non enim eſt diſtinctio Judæi, & Græci: nam idem Dominus omnium, [8] dives in omnes, VIII. qui invocant illum. Omnis enim, quicunque invocaverit nomen Domini, ſalvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, IX. quem non audierunt? Quomodo autem

29 AMBROS. [*Niſi Dominus Sabaoth*] Salvatorem relictum nobis dicit ad ſuffragium vitæ quem ab initio Dominus naſci decrevit: quem idcirco ſemen dicit, quia per ipſum reparatum eſt genus humanum.

30 LANFR. (*Nobis ſemen*) Semen vocat Apoſtolos, & primitivam Eccleſiam.

31 (*Offenderunt*) Cauſa cur non pervenerunt in legem juſtitiæ; & cur non credant hominem juſtificari ex fide.

32 [*Sicut ſcriptum eſt*] Subaudis in quo fida æmulatio. Zelo bono nos æmulantur, ſi neſciunt quid faciunt, juſtitiam Dei quæ per fidem Chriſti eſt.

COMMENTARIUS IN CAPUT X.

1 LANFR. [*Et ſuam quærentes*] Quam putant eſſe per carnales obſervationes.

2 [*Finis enim legis*] Exponit quæ ſit juſtitia Dei: videlicet credere in Chriſtum: in quem credere etiam legales obſervationes ſpiritualiter intellectæ ſuadebant. Et eſt ſenſus; intentio legis, ut juſtitiam habeat homo, eſt; id eſt, fides Chriſti:

3 AMBROS. [*Finis legis*] Quoniam perfectionem legis habet, qui credit in Chriſto.

4 LANFR. (*Moyſes enim*) Exponit legis juſtitiam, per quam Judæi ſine fide Chriſti juſtos ſe eſſe putabant.

5 (*Quæ autem ex fide eſt*) Ordo. Sic dixit Moyſes juſtitiam: quæ juſtitia eſt ex fide.

6 (*Ne dixeris*) Cum audieris, inquit, prædicari Chriſtum poſt reſurrectionem ſuam aſcendiſſe in cœlum: noli dicere in corde tuo mendacium eſt: quis enim aſcendit in cœlum? Hæc enim tua infidelitas, quantum in te eſt, Chriſtum de cœlo ad terram deducit.

7 (*Aut quis deſcendit*) Similiter cum audieris prædicari deſcendiſſe eum in infernum: ne dicas in corde tuo mendacium eſt: quis enim deſcendet in abyſſum? Hæc enim infidelitas tua, quantum in te eſt, Chriſtum ex mortuis revocat.

8 AMBROS. (*Dives in omnes*) Non dixit credentibus; ſed invocantibus: fide enim ſola datur remiſſio; precibus datur quod promiſit Deus toto corde vigilantibus.

VIII LANFR. (*Qui invocant eum*) Huic invocationi adhibenda eſt fides: quia ſi non creditur, non invocabitur.

IX (*Quem non audierunt*) Et fidei adhibendus eſt auditus, & auditui prædicatio, & prædicationi miſſio.

tem audient sine prædicante? [9] [10] Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est: [11] quam speciosi pedes Evangelizantium pacem, Evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, [12] auditus autem per verbum Christi. Sed dico, numquid non audierunt? *conclusio superiorum versuum ubi dicit: quomodo credent ei, quem non non audierunt, & quomodo audient sine prædicante?* Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Sed dico: [13] numquid Israel non cognovit? *cognovit, quia Moyses, & Isaias dixerunt.* Primus Moyses dicit: [14] [15] Ego ad æmulationem vos adducam in non Gentem: in Gentem insipientem, in iram vos mittam. [16] Isaias autem audet, & dicit: inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: tota die [17] expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

CAPUT UNDECIMUM.

Dico ergo numquid Deus repulit, *scilicet ex toto*, populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin: *& non repulit plebem suam:* non repulit Deus plebem suam, *scilicet creaturam*, quam præscivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura: *id est ubi loquitur de Elia:* quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? Domine Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. *Est scriptum in tertio lib. Regum.* Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia. Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus: [1] electio autem consecuta est: cæteri vero excæcati sunt: sicut scriptum est: dedit illis Deus [2] spiritum compunctionis: oculos, ut non videant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et David dicit: fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurva. Dico ergo: [3] numquid sic offenderunt, ut caderent? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus, [4] ut illos æmulentur. [5] Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, & di-

9 Ambros. [*Quomodo vero prædicabunt*] Nisi enim a Christo mittantur, nulla his signa virtutum perhibent testimonium.

10 Lanfr. (*Quomodo vero prædicabunt*) Hic auctoritatem suam & alinrum Evangelium prædicantium commendat: ex en qund sicut de Christn, ita & de his a Prophetis prædictum erat.

(*Sicut scriptum est*) Hnc totum commendatio Evangelii est, ut ei credatur.

11 Ambros. (*Quam speciosi pedes*) Pedes vocando, adventum designat Apostolorum circumeuntium mundum.

12 Lanfr. (*Auditus autem*) Quasi diceret: Non ex omni auditu fit salubris fides; sed ex eo tantum, in quo auditur verbum Christi.

13 Ambros. (*Nunquid Israel non cognovit?*) Hoc est, cognovit me? Quia arguerat eos incredulitatis, de omnibus videretur queri. Non negat Israel assecutum esse, quod illi promissum fuerat in lege, sed eum qui spiritu Israel est.

14 (*Ego ad æmulationem*) Æmulatio illis data est invidentiæ; dum vident Gentem quæ prius sine Den fuit, Deum suum appellare, qui fuerat Judæorum.

15 Lanfr. (*Ego ad æmulationem*) Ad æmulationem ducuntur Judæi, videntes gloriam & exaltationem sanctæ Ecclesiæ; quæ ante fidem non gens Dei erat.

16 [*Isaias audet*] Isaias, inquit, pro Judæis non dimisit, quin bonum Gentibus, quod futurum erat, & malum quod Judæis futurum erat, prædiceret.

17 (*Expandi manus meas*) Vel manus in cruce extensas dicit; vel potius opera quæ inter Judæos Dominus operatus est.

COMMENTARIUS IN CAPUT XI.

1 Lanfr. (*Electio autem*) Non secundum merita.

2 (*Spiritum compunctionis*) Malam cnmpunctionem hic significat; qua sæpe fit, ut etiam bonnm homini sit molestum.

2 [*Fiat mensa eorum in laqueum*] In laqueum, & in cætera quæ sequuntur, facta est Judæis Scriptura ipsorum, quem male intellexerunt. Scriptura autem mensam vocat, quia intelligentibus panis est animæ.

3 [*Nunquid sic offenderunt*] An, inquit, peccatum eorum, tantummodo operatũ est casũ animæ enrum.

4 [*Ut illos æmulentur*] Hoc sæpe factum est, & plenius fiet in fine sæculi: quando Judæi Christianos persequentur in fide Christi. Pnteſt etiam intelligi ut Gentes Judæos æmulentur, id est, ut credant, sicut & ipsi credebant. Vel ut Dei æmulatinne circa npera enrum mala mnveantur.

5 (*Quod si delictum illorum*) Delictum Judæorum ditavit mundnm: quia nisi ipsi Dominnm crucifixissent; crux Christi, & resurrectio, & ascensio ejus prædicata, & credita in mundo nnn esset.

diminutio [6] [7] eorum divitiæ Gentium: [8] quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus: quamdiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, [9] miniſterium meum honorificabo, [10] ſi quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, [11] & ſalvos faciam aliquos ex illis. [12] Si enim amiſſio eorum, reconciliatio eſt mundi: [13] quæ aſſumptio, niſi vita ex mortuis? Quod ſi [14] delibatio ſancta eſt, & maſſa: & ſi radix ſancta, & rami. Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu autem cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis, & pinguedinis [15] olivæ factus es, noli gloriari adverſus ramos. [16] Quod ſi gloriaris: non tu radicem portas, ſed radix te. Dices ergo: fracti ſunt rami, ut ego inſerar. Bene: propter incredulitatem fracti ſunt. Tu autem fide ſtas: noli altum ſapere, ſed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem, & ſeveritatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, ſeveritatem: in te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate, alioquin & tu excideris. Sed & illi, ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur: potens eſt enim Deus iterum inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſertus es [17] in bonam olivam; quanto magis ii, qui ſecundum naturam inſerentur ſuæ olivæ? Nolo enim vos ignorare fratres [18] myſterium hoc, [19] (ut non ſitis vobis ipſis ſapientes) *ſibi ſapientes eſſent, ſi Judæis non amplius poſſe putarent;* quia cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſalvus fieret, ſicut ſcriptum eſt: [20] veniet ex Sion, [21] qui eripiat, & avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me, *ſcilicet complebitur*, teſtamentum: cum abſtulero peccata eorum [22] [23] [24] [25] ſecundum Evangelium quidem, inimici propter vos: ſecundum electionem autem, cha-

6 Ambros. (*Diminutio eorum*) Diminutio vel amiſſio eorum eſt, damnum promiſſionis, per quod gentes lucratæ ſunt vitam æternam.

7 Lanfr. (*Diminutio eorum*) Diminutionem Judæorum vocat Apoſtolos: quia illis diſcedentibus ab infidelitate eorum: populus ille in ſua infidelitate perſiſtens, ex quadam parte manſit diminutus.

8 (*Quanto magis plenitudo*) Plenitudo Judæorum qui in fine mundi credituri ſunt; maxime ditavit Gentes; quia exemplo eorum provocatæ convertentur ad Chriſtum.

9 Ambros. (*Miniſterium meum*) Miniſterium ſuum, quo Apoſtolus Gentium eſt, honorificat; ſi & illos ad quos non eſt miſſus, lucretur ad vitam.

10 Lanfr. (*Si quomodo ad æmulandum*) Quaſi diceret. Iudæos quos prædicando ad Chriſtum convertere non poſſum; honore ſaltem quo vos honoro, ad credendum Chriſto invitare conabor.

11 (*Salvos faciam aliquos*) Quid ad te de Judæis, cum Apoſtolus Gentium ſis? Volo honorare miniſterium meum: quod quidem honoraretur ſi Judæi crederent; qui in lege ſapientes erant. Gentes autem quaſi ſtulti reputabantur & mobiles, quia tam cito credebant: quod illis non exprobraretur ſi Judæi crederent, qui ſtabiles & ſapientes eſſe putabantur.

12 (*Si enim amiſſio*) Repetitio ſuperioris ſententiæ. Quod enim ſuperius vocavit diminutionem; hic vocat amiſſionem.

13 (*Quæ aſſumptio*) Aſſumptio Judæorum cum ad fidem Chriſti in fine mundi aſſumpti fuerint, vita erit ex mortuis. Vel quia multos mortuos peccatis, exemplo illorum provocatos, invenit in fide Chriſti; quia paulo poſt certe erit reſurrectio mortuorum; id eſt, finis mundi.

14 (*Delibatio ſancta*) Ammonet Gentes ne ſuperbiant: & ne Judæos deſpectui habeant, dicens: quia ſi Apoſtoli ſancti ſunt, certum eſt etiam quod in ipſo populo multi ſancti ſunt; & ſi nondum re, ſpe tamen & præſentia divina. Eſt autem delibatio prava ex aliqua re aſſumptio, ut ex pomis, vel ex cibo, vel ex potu.

15 (*Olivæ*) Olivam vocat populum Judæorum. Radicem, fidem. Pinguedinem, bona opera.

16 (*Quod ſi gloriaris*) Audi quid tibi dicam. Non tu radicem portas; ſed radix te. Id eſt, populus Judæorum a te fidem non accepit, ſed tu ab eo.

17 Ambros. (*In bonam olivam*) Olivam, fidem per quam Abraham juſtificatus eſt, accipiamus. Oleaſtrum vero, quia agreſtis eſt, & infructuoſa natura, perfidiam ſignificat.

18 Lanfr. (*Myſterium hoc*) Id eſt, quo Judæi excæcati ſunt ex parte.

19 (*Ut non ſitis vobis ipſi*) Id eſt, ut non videamini vobiſmetipſis ſapientes.

20 (*Veniet ex Sion*). Poſteriorem ſententiam probat ex auctoritate prophetica; & ſic omnia Iſrael ſalvus fieret.

21 (*Qui eripiat*) Et hæc ereptio non ſecundum corpus erit; ſed hoc teſtamentum, id eſt, quod teſtor eripiendos illos, erit auferendo peccata eorum. Vel quia dixerat ne quis putaret hoc ab alio fieri, dicit; quod teſtor a me factum erit.

22 (*Secundum Evangelium*) Propter Evangelium, inquit, quod prædico propter vos ſalvandos, inimici mihi ſunt Judæi. Electi tamen eorum chariſſimi mihi propter patres, id eſt, Patriarchas & Prophetas, quorum fidem imitantur.

23 (*Secundum Evangelium quidem inimici, &c.* Ne quis diceret Judæos in corde odio habuiſſe, foris autem verbis eis placere; & ita adulari, dicit: ſecundum Evangelium, quod eſt contrarium.

24 August. (*Secundum Evangelium*) Quid eſt ſecundum Evangelium quidem inimici propter vos. Niſi quod inimicitia qua occiderunt Chriſtum, Evangelio, ſicut videmus, ſine dubitatione profecit? Et hoc oſtendit ex Dei diſpoſitione veniſſe, * quam uti bene novit etiam malis; non ut * eis proſint vaſa iræ, ſed ut ipſo illis bene utente, proſint vaſis miſericordiæ. De Præd. ſanct. lib. 1. cap. 16. to. 7 * al. qui * al. ei

25 Ambros. (*Secundum Evangelium*) Cauſa incredulitatis inimici ſunt Evangelii; ut error & delictum eorum, Gentibus aperiret viam intrandi ad fidem.

chariffimi propter Patres, [26] [27] fine pœnitentia enim funt dona & vocatio Dei. [28] Sicut enim aliquando & vos non credidiftis Deo, nunc autem mifericordiam confecuti eftis propter incredulitatem illorum: ita & ifti nunc non crediderunt in veftram mifericordiam, ut & ipfi mifericordiam confequantur. [29] Conclufit enim Deus omnia in incredulitate: ut omnium mifereatur. [30] O altitudo divitiarum fapientiæ, & fcientiæ Dei: quam incomprehenfibilia funt judicia ejus, & inveftigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit fenfum Domini? Aut quis confiliarius ejus fuit? Aut quis prior dedit illi; & retribuetur ei? [31] Quoniam ex ipfo, & per ipfum, & in ipfo funt omnia: ipfi gloria in fæcula. Amen.

CAPUT DUODECIMUM.

OBfecro [1] itaque vos fratres per mifericordiam Dei, [2] ut exhibeatis corpora veftra hoftiam viventem, fanctam, Deo placentem, rationabile obfequium veftrum. Et nolite conformari, *fimiles fieri fapientibus in rebus*, huic fæculo: fed reformamini in novitate fenfus veftri: ut probetis [3] quæ fit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta. *Ideo dicit hoc, quia fuperius dixerat quafdam infolubiles quæftiones.* [4] Dico enim per gratiam, quæ data eft mihi, omnibus qui funt inter vos: non plus fapere quam oportet fapere, [5] fed fapere ad fobrietatem: [6] & unicuique ficut Deus divifit menfuram fidei. [7] Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent: ita multi unum corpus fumus in Chrifto, finguli autem alter alterius membra. Habentes autem donationem fecundum gratiam, quæ data eft nobis; [8] differentes *fecundum rationem fidei, fcilicet habemus differentes, & cætera eodem modo;* [9] Sive Prophetiam fecundum [10] rationem fidei, five minifterium in miniftrando, five [11] qui docet in doctrina, [12] qui exhortatur

26 (*Sine pœnitentia*) Gratia in baptifmate non quærit gemitum aut planctum.

27 LANFR. (*Sine pœnitentia*) Ratio cur dixerit fecundum electionem. Quibus enim Deus fidem fuam infpirat; fine præcedente pœnitentia eorum infpirat: feu quos ad vitam æternam eligit, fine mutatione fui confilii eligit.

28 (*Sicut enim aliquando*) Sic iterum exponit myfterium; cur Judæi ex parte cæcati funt.

29 AMBROS. (*Conclufit enim Deus*) Hoc eft omnia conclufiffe in incredulitate; ut tunc decretum donum a Deo veniret; quando omnes diffidentia laborarent, ut gratia muneris effet gratiffima.

30 LANFR. (*O altitudo*) Ne quis profundiora in fuperioribus quereretur, occurrit, dicens: *O altitudo! &c.*

31 AMBROS. (*Quoniam ex ipfo*) Quia omnium creator Deus eft. Ex ipfo funt omnia (Patre) & quia ipfe operatur per Filium, per ipfum funt omnia; & quoniam quæ ex Deo, per Deum funt, poft renata in Spiritu fancto funt, in ipfo funt omnia: quia Spiritus fanctus de Deo eft Patre.

COMMENTARIUS IN CAPUT XII.

1 AMBROS. (*Obfecro itaque vos*) Poft tractatum legis & fidei, Judaicum populum & Gentiles ad bonam vitam agendam hortatur.

2 (*Ut exhibeatis corpora veftra*) Corpora enim fubjecta peccatis, non viva habentur, fed mortua.

3 LANFRANCUS. (*Quæ fit voluntas Dei bona*) Id eft, faciens bonos, & benefacientes, & perfectos.

4 (*Dico enim*) Per gratiam, inquit, qua me Deus Apoftolum veftrum fecit, omnibus præcipio, non plus inveftigare opera Dei, quam oportet.

5 (*Sed fapere*) Sapere, id eft, intelligere debetis fecundum differentias, donum Dei, quia omne donum Spiritus fancti differens eft: quod eft habentes donationes.

6 (*Et unicuique*) Ordo. Sic Deus divifit unicuique menfuram donorum fuorum; quæ fides credentium promeretur.

7 (*Sicut enim*) Exponit qualiter dona Dei divifa funt fidelibus: videlicet, ficut diverfa officia, diverfis unius corporis partibus funt diftributa: ut humilitas in omnibus confervetur.

8 (*Differentes*) Vel donationes differentes, vel nos differentes.

9 AMBROS. (*Sive Prophetiam*) Prophetia pro modo fidei datur. Minifter ad obfequium fraternitatis præbendum, in quantum credit, firmatur.

10 LANFR. (*Rationem fidei*) Fides, & Prophetiam & cætera quæ fequuntur facit habere credentes. Nifi enim crederent, non haberent. Et in cæteris fecundum rationem fidei fub intelligi debet. Et eft fenfus: Prophetiam habentes debemus effe finguli membra; five habentes myfterium, debemus miniftrando effe alter alterius membra, & cætera eodem modo.

11 AMBROS. (*Qui docet*) Ad difciplinam cæleftem tradendam ex fide adjuvatur.

12 (*Qui exhortatur*) Similiter qui exhortatur ad bonum. Similiter qui fimpliciter largitur; & qui præeft, juxta fidem accipit vigilantiam, eo modo qui lætus mifericordiam facit, fecundum fidem roboratur.

tatur in exhortando, qui tribuit in ſimplicitate, qui præeſt in ſollicitudine, qui miſeretur in hilaritate. Dilectio ſine ſimulatione. Odientes (*ſcilicet ſitis*) malum, *vel digreſſio fuit de hoc quod dicit, dico enim per gratiam*, adhærentes bono: charitate fraternitatis invicem diligentes: honore invicem prævenientes: [13] ſollicitudine non pigri. [14] Spiritu ferventes: Domino ſervientes: ſpe gaudentes: in tribulatione patientes: orationi inſtantes: neceſſitatibus ſanctorum communicantes: *id eſt*, *aliquid largientes:* hoſpitalitatem ſectantes. Benedicite perſequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudere, *ſcilicet idipſum*, *id eſt*, *eamdem rem*, cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipſum invicem ſentientes, *id eſt*, *volentes:* non alta ſapientes *ſuperbientes;* ſed humilibus conſentientes. [15] Nolite eſſe prudentes apud voſmetipſos: [16] nulli malum pro malo reddentes: [17] Providentes bona non tantum coram Deo, ſed etiam coram omnibus hominibus. [18] Si fieri poteſt, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes, non *ſubaudi ſitis*, voſmetipſos defendentes chariſſimi, ſed [19] date locum iræ: ſcriptum eſt enim: mihi vindicta, *ſubaudi ſervate vindictam*, ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi, hoc enim faciens [20] carbones ignis congeres ſuper caput, *id eſt*, *mentem* ejus. Noli vinci a malo, *id eſt*, *vitio*, ſed vince in bono, *id eſt*, *virtute* malum.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus [1] ſubdita ſit: (*hoc dixit ne ſubirent*, *quia dixerat Filios Dei liberos eſſe*) non eſt enim poteſtas niſi a Deo: quæ autem ſunt, a Deo ordinatæ ſunt. Itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit. Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem acquirunt: nam Principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. Vis autem non timere poteſtatem? Bonum fac; [2] & habebis laudem ex illa: Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladium portat. [3] Dei enim miniſter eſt: [4] vindex in iram ei, qui malum agit. Ideoque neceſſitate ſubditi eſtote, [5] non ſolum propter iram, *ſcilicet vitandam*, ſed etiam propter conſcientiam, *ſcilicet veſtram in bono ſervandam*, *vel a malo liberandam*. Ideo enim & tributa præſtatis: miniſtri enim Dei ſunt, [6] in hoc ipſum

13 (*Sollicitudine non pigri*) Hoc eſt quod dicit Jeremias: *Maledictus quifacit opera Domini negligenter*. Ideo ſubjecit.

14 (*Spiritu ferventes*] Hoc eſt, exercitio divini operis, aut legis, non ſint tepidi.

15 Lanfrancus. (*Nolite eſſe prudentes*) Nolite, inquit, prudentiam veſtram apud voſmetipſos tantum excedere; ſed magis apud proximos.

16 (*Nulli malum*) Malum vitium videlicet ut vindicet ſe.

17 Ambros. (*Providentes bona*) Providere bona eſt, futura ante oculos habere: ut ea gerantur quæ laudis, ſive apud Deum, ſint, ſive apud homines.

18 (*Si fieri poteſt*) Quod ſi non fuerit amator pacis: tu tamen velis eſſe pacificus, quantum ad te pertinet. Si autem irreverens, & blaſphemus quis ſit; & pacem cum illo habere non poſſis; non utique tibi adſcribendum erit.

19 Lanfrancus. (*Date locum iræ*) Dat locum iræ, qui adverſarium permittit facere quod vult.

20 (*Carbones ignis*) Id eſt, fervorem charitatis, vel Spiritus ſancti: ut tuo exemplo provocatus, & ipſe bonum faciat.

COMMENTARIUS IN CAPUT XIII.

1 Lanfr. (*Subdita ſit*) Subdi debet quia non debet reſiſtere: Nam ſi reſiſtat; Dei ordinationi reſiſtit: poteſtas enim Dei ordinatio eſt; quia omne quod a Deo eſt, Dei ordinatio eſt, poteſtas autem a Deo eſt; non eſt enim poteſtas niſi a Deo.

Time: nam non ſine cauſa gladium portat. Et hoc probat, quia cum cauſa; & hoc probat, Dei enim miniſter eſt.

(*Itaque qui reſiſtit poteſtati*) In his, ſcilicet, quæ ad poteſtatem pertinent, id eſt, tributis, vectigalibus, & cæteris hujuſmodi.

2 (*Habebis laudem*) Laus habetur ex poteſtate, qualiſcunque ſit. Aut enim bona eſt, & bonum laudat: aut mala, & bonum perſequitur; & ſic per patientiam illatæ tribulationis, ſervus Dei laudatur.

3 (*Dei enim*) Cauſa cur timeri oporteat.

(*Dei enim miniſter*) Alia cauſa cur qui reſiſtunt, damnationem ſibi acquirunt.

4 (*Vindex in iram*) Subaudis; in eum qui male agit. Ideo enim a Deo ordinati ſunt vel propter iram & conſcientiam.

5 Ambros. (*Non ſolum propter iram*) Id eſt, propter præſentem ultionem; ſed propter futurum judicium, ubi accuſante conſcientia punientur.

6 Lanfr. (*In hoc ipſum*) Ut boni laudentur, mali puniantur. Poteſt & per parentes intelligi, *Miniſtri enim Dei ſunt:* ut ſit continuatio ſenſus, præſtatis in hoc ipſum ſervientes, ſcilicet, Deo placentes.

ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, (*tributum vocabant, quia subditi domi solvebant, quæ ipsi subditi ad domos seniorum vehebant*) tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. [7] Nemini quidquam debeatis: nisi, ut invicem diligatis: *quemcunque diligitis, intelligite vos plus debere diligere:* qui enim diligit proximum, legem implevit. Nam non adulterabis: non occides: non furaberis: non falsum testimonium dices: non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, *id est, qui diligit proximum*, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. Et hoc scientes tempus: quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, (*& quanto quisque propior est morti, tanto propior saluti*) quam cum credidimus. [8] Nox præcessit, dies autem appropinquavit. [9] Abjiciamus ergo opera tenebrarum, [10] & induamur arma lucis. Sicut in die, honeste ambulemus; non in commessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione: sed induimini Dominum Jesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

INfirmum [1] [2] (*quia erant quidam suilla carne viventes, quidam non, modificat eos Apostolus, infirmum vocat, qui debere * cura edere non credebat*) autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim, *id est, iste perfectam fidem habet*, credit se manducare omnia: qui autem infirmus *scilicet in hac fide* est, olus manducet. *Id est, permittatur abstinere*. Is qui manducat *scilicet omnes cibos*, non manducantem non spernat: [3] & qui non manducat, *id est, abstinens*, manducantem non judicet, *id est, male existimet:* Deus enim illum assumpsit, *Id est, & manducantem, & abstinentem:* Tu quis es, qui judicas alienum servum? [4] Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius [5] judicat diem inter diem: alius autem judicat omnem diem: [6] Unusquisque in suo sensu abundet. [7] Qui sapit diem Domino sapit, *id est, ad honorem Domini*. Et qui manducat, *id est, omnes cibos*, Domino, *id est, ad honorem Domini*, manducat: (*Domino manducat quia non sibi, neque enim vinum sibi bibit; neque etiam sibi moritur*) gratias enim agit Deo *pro collata abstinentia*. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. [8] Sive enim

* f. carnem

7 AUGUST. (*Nemini quicquam*) Charitatem tanto magis debemus, * quanto apprehenderimus, cujus nos perpetuos debitores ostendit Apostolos dicens; Nemini quicquam debeatis; nisi ut invicem diligatis.

Epist. 155. ad Severum Abbat. to. 2. * *al.* quanto amplius impenderimus.

8 AMBROS. (*Nox præcessit*) Noctem veterem hominem significat; hunc præteriisse dicit: diem autem appropinquasse, id est Christum, cujus lumine, veritas nobis apparuit.

9 (*Abjiciamus ergo*) Id est; vitia carnis, quæ occulta sunt, & digna sunt tenebris.

10 (*Induamur*) Boni actus, arma lucis sunt; impugnantes opera tenebrarum.

COMMENTARIUS IN CAPUT XIV.

1 AMBROSIUS. (*Infirmum autem*] Ex Judæis erant, qui Romanos ad fidem assumpserant. His videbatur carnem prohibitam edere non debere: quos ideo infirmos vocat. Aliis contra videbatur; quos hic disputantes Apostolus concordiæ consulens, revocat.

2 LANFR. (*Infirmum autem*) Perfectæ fidei Christianorum est, nullum cibum immundum putare; quia omnia munda mundis. Quidam tamen in hac fide infirmi, a quibusdam cibis censebant abstinendum. Cujusmodi hominem præcipit Apostolis non spernendum; sed cum charitate assumendum; ita ut nec in cogitationibus judicaretur reus.

3 AUGUST. [*Qui non manducat*] Dicitur judicium pro damnatione; dicit Apostolus: *Qui non manducat, manducantem non judicet*. Id est; non de illo male existimet. Et Dominus dicit: *Nolite judicare, ne judicetur de vobis*.

De agone Christiano c. 27. to. 3.

4 LANFR. (*Domino suo stat*) Id est, ad laudem sui Domini, & perfectam fidem habet, & in fide infirmatur: bona enim intentione hoc agit.

5 [*Judicat diem*] Hoc est; Quidam certis diebus: quidam omni die putant abstinendum.

6 [*Unusquisque*] Quasi diceret, qui putat omnibus utendum, cum gratiarum actione utatur. Et qui putat abstinendum, propter Deum abstineat.

7 [*Qui sapit*] Id est, intelligit in abstinentia observandum diem.

8 AUGUST. [*Sive enim vivimus*] Sicut magnitudinis Domini non est finis; sic tuæ laudis non erit finis. Non enim cum mortuus fueris in hac carne, desinea laudare Deum. Unde factum est ut ejus sis & mortuus? quia pretio sui sanguinis te redemit & mortuus: quomodo perdit servum mortuum, cujus mors est pretium tuum? Ideo cum dixisset, *sive vivimus, sive morimur; Domini sumus*. Ut ostenderet ipsum pretium. *Ad hoc enim*, inquit, *Christus mortuus est*.

De Expos. in Ps. 141. to. 8.

enim vivimus, Domino vivimus: ſive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, ſive morimur, Domini ſumus. In hoc enim Chriſtus mortuus eſt, & reſurrexit: ut & mortuorum, & vivorum dominetur. Tu autem *ſcilicet abſtinens* quid judicas fratrem tuum? *ſcilicet manducantem*. Aut tu quare ſpernis fratrem tuum? VIII. Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti. Scriptum eſt enim: vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unuſquiſque noſtrum pro ſe rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus: ſed hoc judicate magis, IX. ne ponatis offendiculum fratri, vel ſcandalum. [9] [10] Scio, & confido in Domino Jeſu, quia nihil commune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe [11] illi commune eſt. XII. Si enim propter cibum, *ſcilicet quem ſumis, vel a quo abſtines*, frater tuus contriſtatur: jam non ſecundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Non eſt enim [13] regnum Dei, eſca & potus: ſed juſtitia, pax, & gaudium in Spiritu ſancto: qui enim in hoc ſervit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt, ſectemur: & quæ ædificationis ſunt, in invicem cuſtodiamus. [14] Noli propter eſcam deſtruere opus Dei, *id eſt, charitatem*. [15] Omnia quidem ſunt munda; ſed malum eſt homini, qui [16] per offendiculum manducat. Bonum eſt [17] non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem habes? *ſcilicet omnibus utendi*, penes temetipſum habe coram Deo. [18] Beatus, [19] qui non judicat ſemetipſum, *id eſt, culpabilem facit* in eo quod probat. [20] Qui autem diſcernit, [21] ſi manducaverit, [22] damnatus eſt: quia non ex fide, [22] omne autem, quod non eſt ex fide, peccatum eſt.

VIII LANFR. [*Omnes enim ſtabimus*] Ne ſpernas, ſed de te ſis ſollicitus; unuſquiſque enim pro ſe rationem reddet, quia omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti.

IX [*Ne ponatis offendiculum*] Ne ponas offendieulum fratri; id eſt, ne contriſtes; nam ſi contriſtas, non ambulas ſecundum charitatem.

9 AMBROS. [*Scio & confido*] Manifeſtum eſt Salvatoris beneficio omnia munda eſſe: qui de ſub jugo legis eruens homines, reddidit ſtatum priſtinum libertatis.

10 LANFR. [*Scio & confido*] Sententiam fert inter duos ſuperiores dicens: Nullam creaturam per Cbriſtum factam eſſe communem, id eſt, immundam. Commune enim immundum vocabant Judæi.

11 AMBROS. [*Niſi ei qui exiſtimat*] Id eſt, illi immundum eſt, qui putat non edendum. Et quia non hoc ſuperſtitione facit, ſed timore, ſuo judicio reſervandum.

12 LANFR. [*Illi commune*] Quaſi diceret. Revera nihil eſt immundum; ſed qui putat aliquid eſſe immundum, in ſola ejus opinione eſt immundum.

XII (*Si enim propter cibum*) Non contriſtes; ſi enim contriſtas propter cibum, perdis cibo tuo illum: ſed perdere non debes, nam Chriſtus pro eo mortuus eſt: ergo non contriſtes; quod eſt non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Et ponit quod eſt conſequens contriſtare, quia ex contriſtare conſequitur quod blaſphematur Chriſtianitas.

13 (*Regnum Dei eſca*) Eſca, vel potus ſive ſumptus non facit hominem habere regnum Dei: ſed juſtitia, & cætera.

14 AMBROS. [*Noli propter eſcam*] Homo opus Dei eſt: & iterum opus Dei eſt dum reformatur per regenerationem.

15 [*Omnia quidem*] Cum per naturam animalia munda ſint; dubitantibus tamen fiunt immunda, & erit illi offendiculum, qui cum dubitat, comedit tamen.

16 LANFR. [*Per offendiculum*] Hoc eſt, qui ſua comeſtione non manducantem ſcandalizat.

17 [*Non manducare*] Hoc eſt quod dicit, ſi impræſentiarum ſit ille qui abſtinet, & ita infirmus ſit; ut patienter non poſſit cernere utentem creaturis Dei, eum qui fidem habet omnibus utendi; melius eſt fidem habenti ab eis abſtinere, quam abſtinenti moleſtiam ſua perceptione ingerere.

18 AMBROS. [*Beatus qui non judicat*] Hunc beatum dicit, qui non aliud facit, quam ſibi utile probat.

19 LANFR. [*Qui non manducat*] Non manduces coram fratribus, quia ſi non manducas, beatus es. Et hoc probat; nam omnis eſt beatus, qui non judicat ſe, id eſt, culpabilem facit, quod eſt dum non manducat ne offendat.

20 [*Qui autem diſcernit*] Qui autem diſcernit cibos, id eſt, qui putat alios mundos, & alios eſſe immundos, damnatus eſt; quia non ex fide. Fides enim noſtra vult, ut homo id agat, quod intelligit bene eſſe agendum.

21 [*Si manducaverit, &c.*] Probat quod qui non judicat ſe, id eſt, non manducat beatus eſt: nam omnis manducans damnatus: quod ita dicit: *qui autem diſcernit ſi manducaverit, &c.* Et ſunt multa contraria, non judicat, & manducans, probat, & diſcernit; id eſt, non probat comedendum beatus, & damnatus.

22 [*Omne autem quod non eſt ex fide*] Damnatus quia peccatum eſt quod facit: & hoc probat ita: *Omne quod non eſt ex fide peccatum eſt*; Sed hoc non ex fide: ſed hæc aſſumptio præmiſſa eſt, ubi dicit: *quia non ex fide*.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis
placere. [1] Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædifica-
tionem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: improperia impro-
perantium tibi ceciderunt super me. [2] Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram
doctrinam scripta sunt: ut per patientiam, & consolationem scripturarum, spem ha-
beamus. Deus autem patientiæ & solatii, det vobis idipsum sapere in alterutrum se-
cundum Jesum Christum: ut unanimes, uno ore honorificetis Deum, & patrem Do-
mini nostri Jesu Christi. Propter quod suscipite invicem, [3] sicut & Christus suscepit
vos in honorem Dei. [4] Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis
propter veritatem Dei; ad confirmandas promissiones Patrum. [5] [6] [7] Gentes autem
(*probat quia suscepit Gentes, vel honorare Deum Gentes, ab auctoritate Prophetarum*)
super misericordia, *scilicet dico debere*, honorare Deum, sicut scriptum est: [8] propte-
rea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit:
[9] Lætamini Gentes cum plebe ejus. Et iterum: laudate omnes Gentes Dominum:
& magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: [10] erit radix Jesse, & qui
exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos om-
ni gaudio & pace in credendo: ut abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti. Cer-
tus autem sum, fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis di-
lectione, [11] repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere. [12] Audacius
autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam, vos reducens: pro-
pter gratiam, quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Jesu in Gentibus:
sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spi-
ritu sancto. [13] [14] Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. [15] Non enim
audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentium,
verbo, & factis: in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti: ita
ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim, *id est, plene prædi-
cave-*

COMMENTARIUS IN CAPUT XV.

1 AMBROS. (*Unusquisque vestrum*) Commonet ut charitati studentes, proximis placeant ad id quod utile est. Hæc enim ædificatio.

2 LANFR. [*Quæcumque scripta sunt*] Quasi diceret aliquis. Quid vita Christi ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem? quid Prophetia de Deo? quid ad institutionem morum nostrorum? Ad hoc respondet, *Quæcumque scripta sunt, &c.*

3 [*Sicut & Christus, &c.*] Suscepit vos, & Judæos & Gentes probando: sed monstrat quomodo Christus condescenderit nobis, quia circumcisus fuit; & nos condescendemus infirmis.

4 [*Dico enim*] Laus Judæorum. Dicit enim Christum ministrari fecisse sibi circumcisionem, propter veritatem Dei complendam; & promissiones ad patres factas. Promissum enim fuerat, quod ex Judæorum semine oriturus esset: in quo benedicerentur omnes. Aliter. Ministerium circumcisionis; id est, ad populum Judæorum, ut veritas Dei & promissiones ejus ad patres factas complerentur. Quales sunt: *Dabo vobis germen* (vel decorem) *Justitiæ*. Et, *Prophetam vobis suscitabit Deus, &c.*

5 (*Gentes autem*) Probat quia suscepit Gentes, vel honorare Deum Gentes, ab auctoritate Judæorum.

6 AMBROS. (*Gentes autem*] Quia enim his promissio nulla erat, quasi indigni, per solam misericordiam Dei ad salutem assumpti sunt.

7 LANFR. [*Gentes autem*] Laus gentium. Dicit enim, tantæ curæ fuisse Deo, ut ad salvandas eas, Prophetas suos prædiceret. His laudibus æquales eos inter se esse ostendit; ut alter præferre se alteri non præsumat.

8 [*Propterea confitebor*] Vox Christi qui in Gentibus cofitetur Patri: quia per ejus conversionem [vel prædicationem] conversæ sunt ad culturam unius Dei.

9 [*Lætamini Gentes*] In Isaia sic scriptum est. *Lætamini cum Jerusalem; & exultate in ea, omnes qui diligitis eam.*

10 [*Erit radix Jesse*,] Ordo. Jesse erit radix, &c. Subaudis, *Ex hac radice erit, qui exurget regere Gentes.*

x. [*Certus sum autem, &c.*] Benevolos illos reddit, quasi ego corripui vos, quin sciam vos invicem diligere; nec ideo admonui, quin sciam vos sapientes esse, sed officium meum est monere vos.

11 [*Repleti omni scientia*] Humilitas Apostoli. Dicit enim scripsisse eis, non quod ipsi indigerent. Repleti enim, ut ipse fatetur, omni scientia: sed officii sui necessitate coactum: quod Apostolus Gentium a Deo constitutus erat.

12 [*Audacius autem*] Audaciæ videbatur esse, repletis omni scientia scribere.

13 AMBROS. [*Habeo igitur gloriam*] Gloriam dicit se habere apud Deum per Christum. * Credentes enim in Christum, meritum sibi fecit apud populum; in tantum ut de se esse nihil dicat, quod non operatus sit Christus per illum, ut exhortationem ejus virtus commendaret.

14 LANFR [*Habeo igitur gloriam*] Quidquid, inquit, putent me * hominem esse; ego tamen scio me habere gloriam apud Deum in prædicatione Jesu Christi; quia propter honorem Dei, & salutem Gentium ago quod ago.

15 [*Non enim audeo*] Alia causa cur habeat gloriam apud Deum: quidquid enim loquitur, quidquid operatur Christus in eo, & per eum loquitur & operatur; ut Evangelio obediant.

caverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptum est: *in Isaia cap.* 52. quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis: cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos, & a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare, *id est, necessaria corporis afferre* sanctis. Probaverunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Hierusalem. Placuit enim eis: & debitores sunt eorum. (*Debitores sunt in carnalibus, & hoc probat a majori, quia ab eis spiritualia acceperunt, quod est majus.*) Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles; *id est, ab Hierusalem doctrina fidei, & bene vivendi, per Apostolos lata est ad Gentes:* debent & in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummavero, & assignavero eis fructum hunc: per vos proficiscar in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, ut veniam ad vos in gaudio, per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

COmmendo [1] autem vobis Phœbem sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris: ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis: & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi. Salutate Priscam, & Aquilam adjutores meos in Christo Jesu, (qui pro anima mea suas cervices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium) & domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est Primitivus Asiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laboravit in vobis. Salutate Andronicum, & Juniam, cognatos & concaptivos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino, [2] & matrem ejus, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt, Fratres. Salutate Philologum, & Juliam, Nereum, & sororem ejus, & Olympiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi. Rogo autem vos fratres, ut observetis eos, qui dissensiones, & offendicula, præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt; & declinate ab illis. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri & per dulces sermones, & benedictiones, seducunt corda innocentium. [3] Vestra enim obedientia in omnem locum divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis [4] conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum

cum

COMMENTARIUS IN CAPUT XVI.

1 LANFR. (*Commendo autem vobis Phœben*) Ditissima & nobilissima mulier fuit: quæ Ecclesiam Dei, quæ apud locum, qui Cenchris dicitur, erat; sua substantia sustentabat. Ea tunc temporis pro quodam negotio Romam profecta est. Per hanc fortasse, istam misit Epistolam.

2 [*Et matrem ejus & meam*] Vel matrem suam cum matre illius præcipit salutandam. Vel unam eamdem fœminam matrem illius dicit, & suam illius secundum carnem, suam beneficio.

3 [*Vestra enim obedientia*] Causa cur roget eos; obediētes enim rogandi sunt, inobediētes increpandi.

4 (*Conterat Sathanam*) Sathanam sub pedibus Ecclesiæ Dominus contrivit, quia membra ejus, quibus Ecclesiam persequebatur, ad fidem conversa, ipsi Ecclesiæ subjugavit.

cum. Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, & Jason, & Sosipater, cognati mei. [5] Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino. Salutat vos Cajus hospes meus, & universa Ecclesia. Salutat vos Erastus Arcarius civitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus vobis. Amen. [6] [7] Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, & Prædicationem Jesu Christi, [8] secundum revelationem [9] mysterii temporibus æternis taciti, (quod nunc patefactum est [10] per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti, soli sapienti Deo [11] Per Jesum Christum, [12] cui honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIMA

CUM GLOSSULA INTERJECTA B. LANFRANCI.

ARGUMENTUM.

CORINTHII sunt Achaici, & hi similiter ab Apostolo audierunt verbum veritatis: & subversi sunt multifarie a falsis Apostolis: quidam a Philosophiæ verbosa eloquentia: Alii secta legis Judaicæ inducti sunt: Hos revocat Apostolus ad veram fidem, & Evangelicam sapientiam: scribens eis ab Epheso per Timotheum discipulum suum.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, [1] sanctificatis, *habitatis*, in Christo Jesu, vocatis sanctis, *ut sancti sint* [2] cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, [3] in omni loco ipsorum, & nostro, *id est, in Ecclesia, in qua sunt omnia communia*. Gratia, *remissio peccatorum, vel observantia bonorum operum*, vobis, & pax, *id est, reconciliatio apud Deum*, a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gra-

5 [*Saluto vos*] Ordo. Saluto vos in Domino. Tertins iste notarius fuit Apostoli, qui hanc scripsit Epistnlam.

6 Ambros. (*Ei autem*) Ei qui potens est vos cnnfirmare snli sapienti Deo gloria in sæcula sæculorum.

7 Lanfr. [*Ei autem*] Id est. Qui potest vos ad tantam perfectionem ducere; quantam prædico, & quantam Christus prædicavit, & prædicandam instituit.

8 (*Secundum revelationem*) Id est. Ut ita credatis, sicuti mysterium Dei revelatum est: & posuit singulare pro plurali.

9 [*Mysterii*] Mysterium vocat incarnatinnem Jesu Christi, & cætera quæ æternis temporibus erant tacita. Quamvis enim ex quadam parte antiquis patribus essent cognita, plene tamen a nulln fuerunt scita, quoad usque suo tempore per Jesnm Christum fuerunt revelata.

1n [*Per Scripturas Prophetarum*] Scripturas Prophetarum revelavit Christus Apostnlis suis; sicut in Evangelio legitur: *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, &c.*

11 Ambrns. [*Per Jesum*] Id est, per Jesnm Christum; quia, ut alia taceam, ipse præcepit Gentes baptizari in nnmine Patris, & Filii, & Spiritus sancti: nbi præcipue commendata est hujus individuæ gloria Trinitatis.

12 [*Cui honor*] Quod vero additum cui; ut diceret cui, cum sufficeret, si dictum esset, ei autem gloria, inusitatam nostræ linguæ indicat locutionem, non sensum quem requiramus, vel de quo ambigamus insinuat.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 Ambros. [*Sanctificatis*] Ideo, quia regenerati in Christo, sanctificati sunt.

In expos. Ps. 51. to. 8. 2 August. [*Omnibus qui invocant*] Isti qui propter sæcularia commoda; qui propter terrena bona; qui propter vitam præsentem, & terrenam felicitatem invocant * Dominum, non invocant Deum.

* al. Deum

3 Lanfr. [*In omni loco*] Verba, inquit, & scientiam tenetis, sicut testimnnium Christi; id est, incarnatinnis ejus & passinnis, & cæterorum, confirmatum est, & a vobis inter vos diversis veteris Testamenti auctoritatibus.

[4] Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in, *pro*, gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Jeſu: *in fide Chriſti*; [5] quod in omnibus divites facti eſtis in illo, in omni verbo, *ut poſſitis prædicare*, & in omni ſcientia: *& ſciatis quid ſit prædicandum*, ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in vobis: *quæ vobis de Chriſto teſtati ſumus:* ita ut nihil vobis deſit (*divites facti eſtis*) in ulla gratia, *in aliquo Spiritus ſancti dono*, expectantibus [6] revelationem, *id eſt*, *viſionem quæ ſit poſt mortem*, *vel in die judicii* Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui & confirmabit vos uſque in finem *veſtrum*, *vel ſæculi*, ſine crimine, in die adventus (*ſcilicet*, *vel in obitu cujuſque*, *vel in judicii die*) Domini noſtri Jeſu Chriſti. Fidelis Deus, *confirmabit*, *nam de promiſſis non eſt dubitandum:* per quem, *per cujus gratiam*, vocati eſtis in ſocietatem, *ut ſitis cohæredes Chriſti*, Filii ejus Jeſu Chriſti Domini noſtri. Obſecro autem vos, fratres, per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata: ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, *eadem voluntate*, & in eadem ſententia (*rogo ne ſint in vobis ſchiſmata.*) Significatum eſt enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui ſunt Chloes, quia contentiones ſunt inter vos. Hoc autem dico, quod [7] unuſquiſque veſtrum (*alius hoc*, *alius illud*) dicit, Ego (*ecce contentiones*) quidem ſum *Diſcipulus* Pauli: ego autem Apollo: ego vero [8] Cephæ: *Petri:* (*Cephas*, *caput*; *unde Acephali*, *id eſt*, *ſine capite*,) ego autem Chriſti. [9] Diviſus eſt *a ſervis ſuis* Chriſtus? Numquid Paulus crucifixus eſt pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Gratias ago Deo, quod neminem veſtrum baptizavi, niſi Criſpum, & Cajum: ne quis dicat quod in nomine meo baptizati eſtis. Baptizavi autem (*quaſi remediatus*) & Stephanæ domum. Cæterum, neſcio ſi quem alium baptizaverim. Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed evangelizare: [10] [11] non [12] in ſapientia verbi, [13] ut non evacuetur crux Chriſti. [14] Verbum, *id eſt*, *prædicatio*, enim crucis, pereuntibus quidem ſtultitia eſt: iis autem qui ſalvi fiunt, id eſt, nobis, [15] Dei virtus eſt, *id eſt*, *dans virtutem credenti*, *per quam*, *cum res exigit*, *miracula fiunt*. Scriptum eſt enim, (*non in ſapientia verbi*, *quia Deus reprobat ſapientiam verbi mundi*, *& hoc probat*, *quia ſcriptum eſt*) [16] perdam ſapientiam ſapientium, (*cauſa cur in ſapientia verbi non prædicaverit*) & prudentiam prudentium reprobabo. Ubi ſapiens? *perditus eſt*. Ubi ſcriba? [17] Ubi conquiſitor, *Diſputator mundanæ*

4 Ambros. [*Gratias ago Deo meo*] Quamquam omnibus in Eccleſia ſcribat, ita ſignificat; cum aliquandn corripit, aliquandn laudat; ut unuſquiſque eum legit, intelligat, quid pro ſe, quid adverſum ſe dicatur.

5 Lanfr. [*Quod in omnibus divites*] Totum pro parte ponit. Non enim omnes in nmnibus virtutibus divites erant. Quoſdam enim in poſterioribus redarguit.

6 [*Revelationem*] Id eſt, viſionem, quæ fit poſt mortem, vel in die judicii.

7 [*Unuſquiſque veſtrum*] Non unuſquiſque dicebat hæc quatuor: ſed ſubaudiendum eſt: Alius dicit, ego quidem ſum Pauli; alius autem, egn Apollo, &c. Sie enim ipſemet in ſequentibus expoſuit dicens; *Cum enim quis dicit*, *ego quidem ſum Pauli: alius autem*, *ego Apollo*, *&c.*

8 Auoust. [*Ego Cepha*] Hi dividunt ſibi Eccleſiam; & partes facere de unitate conantur.

9 Ambros. [*Diviſus eſt Chriſtus*] Diviſum dicit Chriſtum; quia gloriam ejus hominibus partiti ſunt.

10 [*Non in ſapientia*] Imperiti electi ſunt, ut doctrinæ veritas ſe commendaret, teſte virtute; ne calliditate humanæ ſapientiæ, acceptabilis videretur, non veritate.

11. Lanfr. [*Non in ſapientia*] Sapientiam, ubi dialecticam dicit, per quam crux, id eſt, mors Chriſti eam ſimpliciter intelligentibus evacuari videtur: quia Deus immortalis, Chriſtus autem Deus; Chriſtus igitur immortalis. Si autem immnrtalis; mnri non potuit. Sie de partu Virginis, & quibuſdam aliis Sacramentis, perſpicaciter tamen intuentibus, dialectica ſacramenta Dei nnn impugnat; ſed cum res exigit, ſi rectiſſime teneatur, aſtruit & confirmat.

12 [*Ia ſapientia verbi*] Non ſyllogiſtice probando: quia ſic potius poſſet improbari. Vel ſi ſyllogiſtice convicti & crederent, non prodeſſet eis.

13 August. [*Ut non evacuetur*] Evacuatur autem ſi quo modo præter illius ſacramentum, ad juſtitiam, vitamque æternam perveniri poſſe dicatur. Ex lib. de nat. & grat. contra Pel. cap. 7. to. 7.

14 Lanfr. [*Verbum enim*] Ratio cur non prædicet in ſapientia verbi. Studioſi etenim ipſius artis, qui tamen Chriſtianæ religinnis expertes ſunt, quos pereuntes vocat. Vel quia doctrina eorum in quibuſdam perit. Vel quia in æternum perituri ſunt: ſtultitiam deputant mortem Chriſti.

15 [*Virtus Dei eſt*] Id eſt, dans virtutem Dei credenti, per quam miracula, cum res exigit, fiunt.

16 [*Perdam ſapientiam*] Alia ratin eur nnn prædicet in ſapientia verbi: propbetia enim auctoritate reprobata eſt. Poteſt etiam reſponſio eſſe, quaſi aliquis diceret: cur dicis pereuntibus. In Abdia hoc legitur: *Nunquid non in die illa*, *dicit Dominus*, *perdam ſapientes de Idumæa*, *& prudentiam de monte Eſau?*

17 [*Ubi ſcriba*] Verba Apoſtoli ſunt. Scribæ ſunt moralium & naturalium librorum auctores, & actuum ſecularinm ſcriptores, id eſt, de ipſis artibus præcepta dantes. Conquiſitores ſunt argumentatores ex præceptis ipſorum artium aliquid approbantes. Sapiens generale utriuſque vocabulum eſt. Hos adnihilatos eſſe perhibet non quia

danæ ſapientiæ hujus ſæculi? *Noluit Deus per ſapientes mundi ſalvare credentes: nam per ſtultos prædicatores, ſæcularium literarum imperitos.* [18] Nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei ſapientia, *divino conſilio*, non cognovit, *non eſt placitum ut cognoſceret* mundus per ſapientiam *mundanam* Deum: [19] Placuit Deo per ſtultitiam prædicationis, *ſtultos prædicatores, id eſt, per imperitos ſæcularium literarum prædicatores* ſalvos facere credentes. Quoniam & [16] [21] Judæi ſigna petunt, *ut prædicatores miracula faciant* [22] & Græci, *prædicatores ut dicant* ſapientiam *ſyllogiſticas probationes*, quærunt: nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, [23] Judæis quidem ſcandalum, *quia regem ſuum crucifixiſſe dicuntur*, [24] Gentibus autem ſtultitiam; ipſis autem vocatis, *prædeſtinatis ad vitam* Judæis, atque Græcis, Chriſtum Dei [15] [26] virtutem, & Dei ſapientiam: [27] [28] Quia [29] quod ſtultum (*incarnatio, paſſio*) *infidelibus* eſt Dei *ex Deo* ſapientius eſt hominibus: & [30] [31] quod infirmum eſt Dei, (*per fidem enim eorum peccata remittuntur, & dæmones expelluntur, quod homines nequeunt*) fortius eſt hominibus. Videte enim vocationem veſtram, *id eſt, per quos vocati ſitis*, fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, *prædicaverunt vobis regnum Dei*, [32] non multi potentes, *ſcilicet prædicaverunt verbum Dei*, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit, *probat quia ſtultos & infirmos elegit* Deus: ut confundat, *erubeſcere faciat*, ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi, & [33] contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non ſunt, *non eſſe videbantur*, ut ea quæ ſunt, *eſſe videntur*, deſtrueret: ut non glorietur omnis caro in conſpectu ejus. Ex ipſo autem, *ex ipſius gratia* vos eſtis in

Chri-

doctrinas eorum omnifariam improbet: in multis enim ſacris litteris concordant; ſed quædam ſenſerunt & ſcripſerunt contraria Chriſtianæ religioni, maxime de cultura unius Dei.

Ex lib. de Pail. cap. 12. to. 9.

18 AUGUST. (*Nonne ſtultam*) Dicitur aliquando in ſcripturis ſapientia pro aſtutia, abuſione verbi, non proprietate.

19 LANFR. (*Placuit Deo per ſtultitiam, &c.*) Non in ſapientia verbi prædico. Quod probat; quia per ſtultitiam placuit Deo ſalvos facere credentes: & hoc probat, quia ſapientia mundi non placuit, quod eſt in Dei ſapientia, non cognovit mundus per ſapientiam Deum.

20 (*Judæi*) Judæi ſcandalizabantur: quia regem ſuum crucifixiſſe dicebantur.

21 AMBROS. (*Judæi ſigna petunt*) Unde dicunt, nos ſcimus quia Moyſi locutus eſt Deus: cum majus ſit Lazarum de monumento vivum exiiſſe.

22 (*Et Græci ſapientiam*) Quia nolunt audire præterquam, quæ mundi ratione poſſibilia ſunt.

23 (*Judæis quidem ſcandalum*) Scandalum eſt Judæis dum audiunt Chriſtum Filium Dei ſe profitentem, & Sabbatum evacuantem.

24 (*Gentibus autem ſtultitiam*) Qui ea audiunt prædicare, quæ dum rationi humanæ non congruunt, inſenſata videntur; ut partus Virginis; & reſurrectio mortuorum.

25 (*Virtutem & Dei ſapientiam*) Virtus Dei eſt, quia per ipſum omnia fecit Deus Pater; ſapientia, quia per ipſum cognitus eſt Deus.

Ex lib. 1. qu. Evang. quæſt. 14. t. 4.

26 AUGUST. (*Virtutem Dei & ſapientiam*) De Domino noſtro dixerunt Judæi; *Unde ſapientia hæc, & virtutes?* Sapientia in his quæ loquebatur. Virtutes in his quæ operabatur. Ideo Apoſtolus dicit Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam. Virtutem retulit ad ſigna propter Judæos. * Sapientiam autem, aut doctrinam ad Græcos, id eſt, Gentes.

* al. Sapientiam autem ad doctrinam propter Græcos.

¹Enarr. in Pſal. 68. concion. 1. to. 8.

27 (*Quia quod ſtultum eſt*) Quid enim tam ſimile imprudentiæ; quam cum haberet in poteſtate, una voce ſuos perſecutores proſternere; pateretur ſe teneri, flagellari, conſpui, colaphizari, ſpinis coronari, ligno affigi? Imprudentiæ ſimile eſt, & ſtultum videtur.

28 LANFR. (*Quod ſtultum eſt*) Incarnatio & Paſſio Dei & hominis Jeſu Chriſti, quæ hujuſmodi ſapientibus, ſtultitia videbantur; majorem ſapientiam continent, quam homines poſſint inquirere: & majorem fortitudinem habent, quam homines poſſent habere. Per fidem enim eorum & peccata remittuntur, & dæmones expelluntur, & alia, cum reſurgit, miracula fiunt.

29 (*Quod ſtultum eſt*) Probat Chriſtum ſapientiam eſſe, quia etiam in hoc ſapientia eſt, quod videtur ſtultum de eo; & tanta ſapientia, quod nequeat comprehendi ab omnibus quod eſt ſapientius hominibus. Poſt vero probat Chriſtum virtutem eſſe, quia in hoc quod infirmum videtur de eo, in hoc virtus eſt; & tanta virtus, quod fortius eſt hominibus, id eſt, nequeat ab illis comprehendi: hoc ſtultum & infirmum, Incarnatio, & Paſſio Chriſti, quibus tanta ſapientia & virtus eſt, ut evincatur diabolus, & redimatur humanum genus.

30 AMBROS. (*Quod infirmum eſt Dei*) Quia infirmitas Chriſti, magna victoria; vicit, cum victus videretur.

31 AUGUST. (*Et quod infirmum eſt*) Quid igitur facta eſt mulier in coſta, tamquam fortis. Factus eſt Adam in carne tamquam infirmus? Chriſtus eſt & Eccleſia; illius infirmitas, noſtra eſt fortitudo.

Ex tract. 15. in Jo: to. 9.

32 LANFR. [*Non multi ſapientes*] Fortaſſe propter ſe dicit hoc; quia ſolus inter alios Apoſtolos, ſcholarium litterarum peritus, terrenarum opum dives, Romanæ dignitatis parentela conſpicuus fuit; ſicut teſtatur ipſe in Actibus Apoſtolorum: *Ego quidem homo ſum Judæus, a Tharſo Ciliciæ non ignotæ civitatis municeps.* Et alibi interroganti tribuno utrum Romanus eſſet; reſpondit: *Etiam. Et tribunus: Ego multam ſummam a civitate hac conſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego autem & natus ſum.* Et alias eo rationem reddente, exclamavit Feſtus: *Inſanis Paule; multæ litteræ te ad inſaniam convertunt.*

33 AUGUST. [*Contemptibilia*] Quæ non computantur.

Ser. 9. de tribus virgin. inter fragm. to. 10.

Christo Jesu, *in fide Christi Jesu*, [34] qui factus, *incarnatus*, est nobis sapientia, *dans sapientiam*, a Deo, & justitia, *justitiam*, & sanctificatio, *sanctificationem* & redemptio, *redemptionem*: ut quemadmodum scriptum est: [35] [36] qui gloriatur, in Domino glorietur.

CAPUT SECUNDUM.

ET ego, cum venissem ad vos, fratres, veni non [1] in sublimitate sermonis, *cum syllogisticis probationibus*, aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Christi. [2] Non enim, *probat quia stultos elegit; nam se: quod est (& ego cum venissem, &c.)* judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego (*item probat quia infirmiores elegit, quia se, quod est & ego in infirmitate, &c.*) in infirmitate, & timore *animæ*, & tremore *corporis* multo fui apud vos: & sermo meus, & prædicatio mea, non *fuit* in [3] persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, *dialecticis probationibus*, sed in ostensione spiritus, (*non dixi, nisi quod spiritus ostendebat mihi*) & virtutis, *miraculorum*: ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. (*& ne dicerent eum nescire, subdit*) Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non hujus sæculi, [4] neque principum, *vel dæmonum* hujus sæculi, qui destruuntur: [5] [6] sed loquimur *exponendo* Dei sapientiam [7] in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula *futura* in gloriam nostram, *id est, ut per eam glorificemur*; [8] quam [9] nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, [10] nunquam Dominum gloriæ crucifixissent, *crucifigi instigassent*. Sed sicut scriptum est: *hoc scilicet quia*, [11] quod oculus *carnis* non vidit,

34 [*Qui factus est nobis*] Elegit Deus quæ non sunt, id, est, quæ non computantur.

Epist. 222. ad Consen. to. 2.

[*Factus est nobis justitia a Deo*] Sicut autem cum sit in seipso vita; etiam fit nobis vita, cum ejus efficimur participes; ita cum in seipso sit justitia, etiam nobis fit justitia, cum ei cohærendo bene vivimus.

Ex Genes. ad litt. lib. 11. cap. 8. to. 3.

35 (*Qui gloriatur*) Sic qui gloriatur, non nisi in Domino glorietur; cum cognoscit non suum, sed illius esse; non solum ut sit, verum etiam ut non nisi ab illo bene sibi sit., a quo haber ut sit.

36 Lanfr. (*Qui gloriatur in Domino glorietur*) Hoc testimonium in Jeremia ita legitur: *In hoc glorietur, qui gloriatur scire & nosse me; quia ego sum Dominus*.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LANFR. (*Non in sublimitate*) Sublimitatem sermonis vocat logicam, quia ipsa tota de artificiosa oratione est. Sapientiam vocat * quadruvium, & maxime libros Platonicos, speciem nomine generis designans.

* Quadrivium

De Trinit. lib. 1. c. 12. to. 3.

2 August. (*Non enim judicavi me scire*) Eis loquebatur, qui capere altiora de Christi Deitate non poterant. Et hoc solum se scire dicebat, quod eos per illum scire oportebat. Hoc inter illos nesciebat, quod per illum scire non poterant.

3 Lanfr. (*Persuasibilibus*) Rhetoricam tangit, in qua dantur præcepta apposite loquendi ad persuasionem.

4 (*Neque principum*) Principes hic vocat egregios Philosophos, a quibus, & per quos Philosophia inventa est. Quo nomine in sæcularibus etiam litteris censentur, ut Cicero in topicis: *Utriusque*, inquit, *princeps, ut mihi videtur, Aristoteles fuit*.

Ex serm. de lect. in Ev. Joan. apud Bedam.

5 August. (*Sed loquimur*) Gratia ista Christiana (quia omnia Christo tradita sunt a Patre) omnes latuit sapientes hujus mundi. Hanc Moyses vidit, Prophetæ viderunt. Sapientes illi magni, arguti disputatores omnino ignoraverunt: hoc est mysterium, quod absconditum fuit a sæculis in Deo.

6 Ambros. [*Sed loquimur Dei sapientiam*] Abscondita est ergo sapientia Dei, dum non in verbis, sed in virtute est: non humana ratione possibilis, sed spiritus efficacia credibilis.

7 Lanfr. [*In mysterio*] Exponendo mysteria veteris Testamenti; in quibus Christum figuratum fuisse asserimus.

8 Ambros. [*Quam nemo principum*] Principes hujus sæculi, non solum homines accipiendi sunt; sed & ii adversus quos nobis colluctatio est; qui sciebant esse Christum in lege promissum; mysterium tamen ejus, quo Filius Dei est, nesciebant.

9 Lanfr. [*Nemo principum, &c.*] Probat quia nemo principum, quia scriptum est. Item quia non cognoverunt, quia hi qui diligunt eum tantum. Nam nos, quod est nobis autem revelavit. Probat quia revelavit, nam per Spiritum, &c. Et hoc probat, quia nos accepimus Spiritum, &c. quod est, sed Spiritum qui ex Deo est, &c. Et probat quia Spiritum Dei acceperit: quia non accepimus Spiritum hujus mundi.

10 August. (*Numquam Dominum gloriæ*) Ex forma servi crucifixus est: talis enim erat illa susceptio, quæ Deum hominem faceret, & hominem Deum. Quid tamen, propter quid, & * secundum quid dicatur adjuvante Domino, prudens & diligens, & pius Lector intelliget.

Ex lib. 1. de Trinit. c. 13.

* quid

11 Lanfr. [*Quod oculus non vidit*] Probat quod superius dixit. *Nemo principum hujus seculi cognovit*. Sapientiam enim Dei, id est, Dominum Christum, quæ diligentibus eum in præmium præparata est, nec oculus vidit, &c. Habet autem scriptum in Isaia sic: *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti diligentibus te*.

dit, nec auris *carnalis* audivit, nec in cor *carnale* hominis aſcendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum : nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum : [12] Spiritus enim, (*poteſt hoc Spiritus Dei? Reſpondet*) omnia ſcrutatur, *id eſt*, *ſcit*, *&* *ſcire facit*, etiam profunda Dei. Quis enim (*à ſimili. Quia Spiritus hominis ſcit quæ hominis ſunt*) hominum ſcit quæ ſunt hominis, *quia nullus alius*, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? ita (*a ſimili. Illatio.*) & quæ Dei ſunt nemo cognovit, niſi Spiritus Dei. [13] [14] Nos autem non ſpiritum hujus mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, ut ſciamus (*concluſio principalis. Ergo nobis revelavit*) quæ a Deo donata ſunt nobis: quæ & loquimur [15] non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in doctrina Spiritus, *quam Spiritus adminiſtrat*, [16] ſpiritualibus, *prout poſſunt capere*, ſpiritualia *pro menſura* comparantes. [17] [18] [19] Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt Spiritus Dei: (*cauſa*) ſtultitia enim eſt illi, & *ergo*, non poteſt intelligere: quia ſpiritualiter, *ſecundum interiorem hominem*, examinatur, *id eſt*, *damnatur*. [20] [21] Spiritualis autem judicat *intelligit*, *&* *reprehendit* omnia, [22] & ipſe a nemine judicatur, *reprehenditur*. [23] Quis enim (*ſpiritualis*, *inquit*, *homo a nemine reprehenditur*, *quia a nemine inſtruitur*) cognovit ſenſum, *Spiritum*, Domini, [24] qui inſtruat eum? Nos autem ſenſum, *Spiritum*, Chriſti habemus.

CAPUT TERTIUM.

ET ego, Fratres, non potui vobis loqui quaſi ſpiritualibus, ſed quaſi carnalibus (*ratio cur non locutus ſit eis ſpiritualia.*) Tanquam parvulis in Chriſto, lac, *minora præcepta*, vobis potum dedi, non eſcam: *non altiora*: nondum enim poteratis, ſed nec nunc quidem poteſtis: adhuc enim carnales eſtis. Cum enim ſit inter vos zelus, & contentio: nonne carnales eſtis, & ſecundum hominem, *non ſecundum Spiritum Dei*, ambulatis? *humanitus vivitis. Exponit quomodo ſecundum hominem ambulent.* [1] Cum enim quis dicat, ego quidem ſum *Diſcipulus* Pauli: alius autem: [2] ego Apollo:

Ex tract. in Pſal. 32. t. 8. 12 AUGUST. [*Spiritus enim omnia ſcrutatur*] De Spiritu Dei dictum eſt: quod omnia ſcrutetur, etiam altitudinem Dei : non quia ille ſcrutatur, qui novit omnia ; ſed quis tibi donatus eſt Spiritus, te ſcrutari fecit ; & quod dono illius facis, ille facere dicitur.

Ex tract. de nat. Mart. Maſſylita. Serm. 42. de diverſ. c. 3. to. 10. 13 [*Nos autem non Spiritum*] Spiritus hujus mundi, Spiritus eſt elationis; quem qui habent, ſuperbi ſunt, & ingrati Deo.

14 AMBROS. [*Nos autem non Spiritum*] Spiritus mundi eſt, per quem arripiuntur fanatici ; qui ſine Deo ſunt; quem Pythonem appellant. Hic eſt qui per Sybillam locutus eſt.

15 LANFR. [*Non in doctis*] In doctis humanæ ſcientiæ verbis ſe loqui abnegant : Et tamen in ſcripturis ejus tanta locorum diſputationum ſubtilitas: tanta & tam ſubtilis benevolentiæ captatio, cum res exigit, invenitur: ut tanta, vel major, in nullo ſcripturarum genere reperiatur. Unde proculdubio credendum eſt, non eum regulas artium ſecularium in ſcribendo, vel loquendo cogitaſſe. Sed per doctrinam ſancti Spiritus, a quo, & per quem eſt omnis utilis peritia, talia & taliter dixiſſe; quæ per ſingula exponerem, niſi imperitorum talium doctrinarum murmur timeretur.

16 [*Spiritualia comparantes*] Id eſt, compenſantes ſpiritualem doctrinam, ſecundum quod capax eſt ſpiritualis auditor: quæ ſpiritualiter audita, ſpiritualibus probatur.

17 AMBROS. [*Animalis homo*] Pecoribus enim ſimilia, in terram ſenſum deprimit.

18 AUGUST. [*Animalis homo*] Qui vivit ex corpore, carnalis homo vel animalis vocatur. Carnalis, quia carnalia ſectatur. Animalis autem, quia fertur diſſoluta laſcivia ſuæ animæ, quam non regit ſpiritus, neque cohæret intra metas naturalis ordinis. Qui autem ſpiritu animam regit, vocatur ſpiritualis. Ex lib. 83. quæſt. 67. tom. 4.

19 LANFR. [*Animalis homo*] Quia animalis eſt, quia ipſa ſpiritualia improbat, & ideo laborare non poteſt, ut intelligat.

20 AUGUST. [*Spiritualis autem*] Omnia ergo judicat, quia ſuper omnia eſt, quando cum Deo eſt. Cum illo autem eſt, quando puriſſime intelligit; & tota charitate quod intelligit, diligit. Ex lib. de vera relig. cap. 31. to. 1.

21 LANFR. [*Spiritualis autem*] Spiritualis, inquit, intelligit & reprehendit omnia, quæ intelligenda & reprehendenda ſunt: & ipſe a nullo carnalium vel reprehenditur vel intelligitur : In utraque ſignificatione hoc verbum reperitur.

22 [*Et ipſe a nemine*] A nemine ſpiritalis homo intelligitur; quia nemo intelligit; non enim cognovit quia ſenſum Domini. A cauſa probat iterum, a nemine reprehenditur, quia nemo reprehendit; & hoc probat quia non inſtruit.

23 [*Quis enim cognovit*] Hoc refertur ad ſuperiorem verbi ſignificationem.

24 [*Qui inſtruat eum*] Hoc ad poſteriorem. Qui enim reprehendit, ſcientiam inſtruendi habere debet.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. [*Cum enim quis dicat*] Expoſitio zeli & contentionis.

2 AMBROS. [*Ego plantavi*] Plantare eſt evangelizare, & ad fidem trahere. Rigare vero baptizare ſolemnibus verbis.

lo: nonne homines eſtis? *humanitus agitis?* Quid igitur eſt Apollo? Quid vero Paulus? Miniſtri ejus, cui credidiſtis, & unicuique *noſtrum* ſicut Dominus (*alii plus, alii minus*) dedit. Ego *prædicando in fide* plantavi, Apollo rigavit *baptizando*: ſed Deus (*Paulus, inquit, & Apollo nihil ſunt, quia Deus tantum, qui dat incrementum*) incrementum dedit. Itaque, *quia Deus tantum*, neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, unum ſunt *in fide*. Unuſquiſque autem propriam mercedem accipiet, *diverſam tamen habebunt mercedem* ſecundum ſuum laborem, *pro meritorum ſuorum qualitate*. [3] Dei enim ſumus adjutores, *prædicatores:* Dei agricultura *vos* eſtis, Dei ædificatio eſtis, *& ego*. Secundum gratiam *Apoſtolatus* Dei, quæ data eſt mihi, ut ſapiens architectus fundamentum, *fidem Chriſti*, poſui: alius autem ſuperædificat. Unuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet, *opera faciat*. [4] [5] Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere, præter id quod *a me* poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Jeſus, *Chriſti fides*. Si quis autem ſuperædificat ſuper *fidei* fundamentum hoc (*per hæc tria bona opera*) aurum, argentum, lapides pretioſos, (*per iſta minora peccata*) ligna, fœnum, ſtipulam: uniuſcujuſque opus manifeſtum erit: Dies enim Domini, *judicii*, declarabit, quia in igne, *per ignem*, revelabitur: & uniuſcujuſque opus quale ſit, ignis *purgatorius* probabit *hoc modo*. Si cujus opus manſerit, quod *fidem* ſuperædificavit: mercedem accipiet. Si cujus opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſalvus erit; ſic tamen quaſi per ignem. [8] [9] Neſcitis (*ne ſint in vobis ſchiſmata*) quia IX. templum Dei eſtis, & *quia* Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, diſperdet illum Deus. Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. [10] Nemo [*putans hoc Deum negligere: vel non acquieſcere verbis*] ſe ſeducat. Si quis videtur inter vos [11] ſapiens eſſe in hoc ſæculo, *in aſtutia hujus ſeculi* ſtultus fiat, *ſtultum ſe eſſe intelligat*, ut ſit ſapiens. Sapientia enim hujus mundi, ſtultitia eſt apud Deum. *Id eſt, ſapientiam ſuam deponat: debet autem deponere; omne enim ſtultum deponendum*. Scriptum eſt enim: *in Job. cap. 5.* [12] Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum. Et iterum: Dominus novit [13] cogitationes ſapientium, quoniam vanæ

111 [*Quid igitur eſt Apollo?*] Non debetis dicere, ego ſum Pauli vel Apollo, ſed Dei; quia Apollo & Paulus nihil ſunt Deo comparati; ſunt enim miniſtri ejus, ſicut unicuique Dominus dedit; enumerat autem partes miniſterii, prædicandi ſcilicet & baptizandi.

3 Lanfr. [*Dei enim ſumus*] Ratio cur dixerit mercedem. Operarii enim, quos adjutores hic vocat, mercedem ſolent accipere.

4 August. [*Fundamentum*] Fides gratiæ Chri-
Ex lib. de fide & oper. c. 16. to. 4. ſtianæ, id eſt, ea quæ per dilectionem operatur, poſita in fundamento; neminem perire permittit. Super hoc fundamentum alius ædificat aurum, argentum, lapides pretioſos; is videlicet qui cogitat quæ ſunt Dei, quomodo placeat Deo. Alius ædificat ſuper idem fundamentum ligna, fœnum, ſtipulam: is videlicet qui cogitat quæ ſunt mun-
* Ex Ench. ad Laurent. c. 68. to. 3. di, quomodo placeat uxori. * Illius opus non exuritur, qui non ea dilexit, quorum amiſſione crucietur. Exuritur autem hujus, quoniam ſine dolore non pereunt, quæ cum amore poſſeſſa
* al. alterutra ſunt. Sed quoniam * alterutrum conditione propoſita, eis potius mallet carere, quam Chriſto, nec timore amittendi talia, deſerit Chriſtum: quamvis doleat cum amittit: ſalvus qui-
* Ibidem paulo ante. dem eſt; ſic tamen quaſi per ignem * Eſt ignis iſte tentatio tribulationis, de quo ſcriptum eſt: *Vas figuli probat fornax, & homines juſtos tentatio tribulationis*.

5 Lanfr. [*Fundamentum enim*] Quaſi aliquis diceret. Cur dixiſti tantum ſuperædificet; & non dixiſti fundamentum ponat? Abſit, inquit, fundamentum enim aliud, &c.

6 Ambros. [*Si quis autem ſuper ædificet, &c.*] Tribus prioribus, bona; tribus ſequentibus vana doctrina ſignatur.

7 [*Quaſi per ignem*] Ignis extremi judicii tamdiu durabit, quouſque purgati ſint, qui ſalvandi erunt.

8 August. [*Neſcitis quia templum*] Omnes Ex tract. in Pſal. 131.
adhuc infirmi & ſecundum fidem ambulantes, ſecundum fidem templum ſunt Dei; & templum
Dei erimus aliquando; & jam ſecundum * ſpem. * al. ſpeciem
Quamdiu ſunt templum ſecundum fidem? Quamdiu in ipſis Chriſtus per fidem habitat.

IX Lanfr. [*Templum Dei eſtis*] Ergo ne perdatis templum Dei peccando, violare non debetis: ſi enim hoc facitis: diſperdet vos Dominus: Nam omnem qui violat templum Dei, diſperdet Dominus: vos autem peccando violatis; quod ſic probat. Vos eſtis templum Dei, quia Spiritus Dei habitat in vobis; hoc eſt dicere, vos eſtis habitaculum Dei. Item omne ſanctum eſt templum Dei, ſed vos eſtis ſanctum, ergo Dei templum: vos autem ipſos dum peccatis, violatis, ergo templum Dei violatis.

9 Ambros. [*Neſcitis quia templum Dei*] Hæc idcirco præmiſit, ut illos compungat: quia turpiter vivendo, corpora ſua violando corruperunt.

10 [*Nemo ſe ſeducat*] Id eſt, nemo proprio vel humano conſilio putet ſe ſibi prodeſſe. Ad ſuperiora redit.

11 Lanfr. [*Sapiens eſſe in hoc ſæculo*] Id eſt, in aſtutia hujus ſæculi fiat, id eſt ſtultum ſe intelligit, & ſapientiam ſuam ſtultitiam deputat.

12 [*Comprehendam ſapientes*] In Job ſcriptum eſt ita: *Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorum*. Omne quod illaqueat deponendum: aſtutia autem illaqueat [ſcriptum eſt enim comprehendam, &c.] ergo, &c.

13 [*Cogitationes ſapientium*] Inuſitata tranſlatione legitur, *cogitationes hominum*.

næ ſunt. Nemo itaque glorietur [*quia Paulus, & Apollo nihil*] in hominibus, *Prædicatoribus, vel baptizatoribus* [14] [15] Omnia enim [*ratio cur non debeant gloriari in doctoribus: ſcilicet quia ſunt miniſtri*] veſtra ſunt, ſive Paulus, ſive Cephas, [16] ſive *hic* mundus, [17] ſive vita, *doctorum, quæ ad ædificationem ſubditis eſſe debet*, ſive mors, ſive præſentia, ſive futura: omnia enim veſtra ſunt: vos autem Chriſti: [18] Chriſtus autem (*ſecundum hominem*) Dei.

C A P U T Q U A R T U M.

SIC [1] nos *Apoſtolos* exiſtimet (*non ut aliquid*) homo ut miniſtros Chriſti, *non ut Dominos* & [2] diſpenſatores myſteriorum Dei, *prædicationis, vel ſacerdotii, & aliorum ſacrorum ordinum.* [3] Hic jam quæritur (*horum verborum occaſione arguendo*) inter *nos* diſpenſatores, [4] ut fidelis quis inveniatur. [5] Mihi autem pro minimo eſt, ut a vobis judicer, *in miniſteriis diſpenſandis reprehendar*, [6] aut ab humano die, *intellectu:* ſed neque meipſum judico, *in his quæ ad officium pertinent, reprehendo, quod facerem, ſi faciendum eſſet.* Nihil enim mihi *in myſteriis diſpenſandis* conſcius ſum: [7] ſed non in hoc juſtificatus ſum: [8] qui autem judicat me (*vos, inquit, non debetis me judicare, quia Dominus ſolus*) Dominus eſt. Itaque nolite ante tempus judicare (*quia Domini eſt judicare*) quoad uſque veniat Dominus, [9] qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, *occulta crimina iniquorum tenebroſorum*, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit unicuique a Deo. [10] Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo, propter vos, *humiliandos:* ut, *videlicet*, in nobis diſcatis, ne [11] ſupra quam ſcriptum eſt, *ſuperius de nobis*, unus adverſus alterum inſletur pro alio. [12] [13] Quis enim te diſcernit? (*Dicis in doctoribus non eſſe gloriandum, quia ipſi nos a pec-*

14 AMBROS. [*Omnia enim veſtra ſunt*] vita præſena nobia conceſſa eſt, ut ad Dei gloriam eam tranſigamua. Mors, ut pro Chriſto mori velimua ſpe futuræ promiſſionis. Præſentia, ut ſic præſentibua utamur, ne offendamus futura; ut ea credentes ipſis nos commendemus.

15 LANFR. [*Omnia enim*] Quaſi diceret de ſe, majoribus & excellentioribua rebus euique gloriandum eſt; non de his quæ ſua ſunt.

16 [*Sive mundus*] Mundus enim propter utilitatem hominum factus eſt.

17 [*Sive vita*] Vita & mors doctorum ad ædificationem ſubditis eſſe debent. Poſſumus etiam per vitam homines ſanctos, & Angelos intelligere. Per mortem diabolum & membra ejua; qui dum conſulunt, vel perſequuntur, utilitati ſervorum Dei inſerviunt.

18 AUGUST. (*Chriſtus autem Dei*) Non tamquam diſſimilis aut alterius naturæ; ſed tamquam Patri Filius. Ex lib. 83. queſt. 17. tom. 4.

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 AMBROS. [*Sic nos exiſtimet homo*] Hic ſignificat quia minus bene ſentiebant de illo aliqui Corinthiorum.

2 LANFR. (*Diſpenſatores*) Apoſtoli diſpenſabant myſteria Dei; alios Epiſcopos, alios Preſbyteros, alios in hunc modum ordinantes.

3 [*Hic jam quæritur*] Id eſt, occaſione horum meorum verborum, quibus Apoſtolos dixi debere exiſtimari ut diſpenſatorea. Quærit aliquis, quia inter nos diſpenſator revera fidelis inveniatur; volena ordinationes noſtras judicare ſecundum merita noſtra.

4 (*Ut fidelis*) *Ut*, pro revera. Sicut illud: *Et habitu inventus ut homo.*

5 (*Mihi autem*) Quaſi diceret. Quid alii diſpenſatorea ſuper hoc ſentiant neſcio. Sed ego vituperationea veſtras nihili pendo, ſciens per nos, ſeu dignos ſeu indignos, opus ſuum Deum operari.

6 AMBROS. (*Aut ab humano die*) Humanum diem dum dicit; ſignificat divinum, in quo judicaturus eſt Chriſtua.

7 (*Sed non in hoc juſtificatus ſum*) Nunc humiliat ſe, & loquitur ut homo, qui poſſit culpam incurrere neſciua.

8 [*Qui autem judicat me*] Recte Domino Chriſto plurimum dedit; quia poteſt quod hominem latet, dum occulta judicat manifeſtare.

Enchir. ad Laur. cap. 120. to. 3. 9 AUGUST. [*Qui & illuminabit*] Non enim ſcimus mortales, corda mortalium: tunc autem illuminabit Dominua abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit cogitationea cordia; & tunc laus erit unicuique a Deo: quia id laudabitur & diligetur a proximo in proximo, quod ne lateat, ab ipſo illuminabitur Deo.

10 LANFR. [*Hæc autem fratres*] Id eſt, ſuperiora humiliatis verba, quibus me plantaſſe, Apollo rigaſſe. Sed nec plantantem, nec rigantem aliquid eſſe dixi. Ideo prætermiſſis cæteris, in me & Apollo tranſtuli; ut humilitatem in nobia diſcatis habere.

11 [*Supra quam*] Supra ſcriptum eſt nullo modo pro doctoribus eſſe ſuperbiendum: quia ipſi doctores, miniſtri tantum ſunt nec aliquid eſſe exiſtimantur, ad comparationem ejus, a quo & per quem incrementum datur.

12 (*Quis enim te diſcernit*) Quaſi diceret: Si a maſſa perditorum te doctor tuus diſcerneret, tolerabile forſitan eſſet, ſi pro eo ſuperbires: nunc vero minime; ſed per eum diſcernit te Deus.

13 (AUGUST. *Quis enim te diſcernit*) Quod ideo dicit, quia de maſſa illius perditionis, quæ facta eſt ex Adam, non diſcernit hominem, ut eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, niſi Deus. Sed quoniam homo carnalis, & inaniter inflatua, cum audiſſet: *Quis enim te diſcernit?* Poſſet reſpondere, vel voce, vel cogitatione & dicere: Diſcernit me fides mea, diſcernit me oratio mea, diſcernit me juſtitia mea: Epiſt 46. ad Valent. to. 2

a peccatis non discernunt; Deus enim tantum) *a peccatis separat*, *nisi Deus?* Quid autem habes, *quam gratiam habes*, quod, *quam* non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? [15] Jam saturati estis, *terrenis*, jam divites facti estis: sine nobis regnatis: *terrenam potentiam habetis:* & [16] Utinam regnetis, *regnaretis*, *scilicet cœlesti regno*, ut & nos vobiscum regnemus. Puto enim (*demonstratio qualiter sine Apostolis regnent*) quod Deus nos Apostolos [17] novissimos, *vilissimos apud mentes infidelium*, ostendit, [18] tamquam morti destinatos: [19] quia (*effectus*) spectaculum facti sumus *huic* mundo, & Angelis *malignis*, & hominibus. *Increpatio cum ironia* [20] nos stulti *videmur huic mundo* propter Christum, [21] vos autem prudentes *sæculo* in Christo: *sub fide Christi;* nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque *enim* in hanc horam, & (*effectus*) esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, *mutantes diversa loca propter nimiam persecutionem*, & laboramus, *non quærentes a vobis stipendium*, operantes manibus nostris. Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur, & [22] obsecramus: *obsecramus*, *vel ne blasphement*, *vel Deum ut ignoscat:* tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium peripsema (*abjectio*) usque adhuc. [23] Non ut confundam vos, *verecundiam vobis inferam*, hæc *supra dicta* scribo: sed ut filios meos charissimos moneo. (*Cur filios vocavit.*) Nam si decem millia Pædagogorum, *monitorum*, habeatis in Christo *in doctrina Christi*, sed non multos patres. *Sed me solum*. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui, *sum pater vester in fide Christi*. Rogo ergo vos, *quia pater sum*, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo, *ut me imitemini*, misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, *doctrinam meam*, quæ sunt in Christo Jesu, *in fide Christi*, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tamquam non venturus sim ad vos, (*ostendit eos esse commonendos*, *quia inflati sunt*) sic inflati sunt quidam. Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. [24] Non enim in sermone est regnum Dei, *verbis solis non adquiritur regnum Dei:* sed in virtute. Quid vultis? In virga, *correctione*, veniam ad vos: an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, & dixit: *Quid enim habes, quod non accepisti?*

14 LANFR. (*Quid autem habes?*) Aliud genus arrogantiæ amovere conatur, videlicet ne homo superbiat aliquam gratiam, sibi collatam, putans eam se habere a se; ideo dicit, quid autem habes, &c. ac si dicat, si autem sis separatus a peccatis, ideo non debes gloriari; nullo enim quod aliunde acceperis, debes gloriari; separari a peccatis aliunde accepisti; nam quid habes quod non ab alio accepisti? nihil utique. Ergo, &c.

15 [*Jam saturati estis*] De quibusdam Corinthiorum intelligendum est; qui post discessum Apostoli, cœperunt deliciis affluere, & terrenarum opum divites esse: sancti quoque Spiritus dona in terrenum lucrum convertere, de quibus dicit; Jam saturati, &c.

16. (*Utinam regnetis*) Scilicet, cœlesti regno: vel ut vos ipsos bene regatis.

17 (*Novissimos*) Apostolos suos novissimos, id est, vilissimos, apud mentes hominum infidelium esse voluit Christus: ut majori in cœlesti gloria præmio coronentur.

18 (*Tamquam morti*) Victorum tunc temporis moris erat, quosdam in expeditione captos, morti destinare. Ad quod spectaculum conveniebat hominum maxima multitudo.

Ex tract. in Pf. 38. to. 8. 19 AUGUSTINUS. (*Quia spectaculum facti sumus*) Angelis laudantibus: hominibus vituperantibus; immo & Angelis laudantibus & vituperantibus.

20 LANFR. (*Nos stulti*) Increpatio, vel ironia; non enim Apostoli stulti, & ipsi prudentes: sed potius stulti, & Apostoli prudentes.

21 AMBROS. (*Vos autem prudentes*) Qui prudens in Christo judicatur a perfidis, non recte asserit Christum. Marcion enim qui negat Dominum incarnatum, prudens est mundo, id est, fortis & nobilis.

22 LANFR. (*Et obsecramus*) Vel eos, ne blasphement; vel Deum, ut ignoscat eis.

23 AUGUST. (*Non ut confundam vos*) Dicit, *non ut confundam vos hæc scribo; sed ut charissimos moneo;* cum sciret utique a Domino dictum; *Ne vobis dicatis patrem in terra: unus est enim pater vester Deus*. Quod * ideo dictum est, ut hoc vocabulum honoris humani, loquendi consuetune tolleretur; sed ne gratia Dei, qua in æternam vitam regeneramur, naturæ, vel potestati, vel etiam sanctitati cujusquam hominis tribueretur. Ideo cum diceret, *Ego genui vos:* * post dixit; *In Christo, & per Evangelium;* ne ipsius putaretur esse, quod Dei est. — Ex tract. in Psal. 77. — * al. non — * al. prædixit

24 LANFR. (*Non enim in sermone*) Id est, verbis solis non acquiritur regnum Dei, sed in virtute & benefactis.

C A-

CAPUT QUINTUM.

OMnino auditur inter vos fornicatio: (*Ratio cur in virga dixerit*) & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum, *communi conversatione*, qui hoc *nefarium* opus fecit. Ego quidem absens corpore, (*debuissetis eum excommunicasse, quia ego absens jam judicavi eum esse excommunicandum*) præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens, eum, qui sic operatus est, in nomine, *ad laudem*, Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, *congregato vobiscum*, cum virtute Domini nostri Jesu, [1] [2] tradere *excommunicare, scilicet judicavi*, hujusmodi *illum*, Sathanæ, *maligno spiritui vexandum*, in interitum carnis, *carnalis voluptatis*, ut spiritus salvus sit (*si forte eum moveat ipsa repulsa ab Ecclesia; & ad pœnitentiam reducatur*) in die *judicii* Domini nostri Jesu Christi. *Cum talem vobiscum retineatis*, non est bona gloriatio vestra, *a simili*. Nescitis (*dicit eum esse repellendum, quia si remaneret inter alios, ipse corrumperet intactos*) quia modicum fermentum totam massam corrumpit? *Ne vos intactos corrumpat*, expurgate *igitur* vetus fermentum, *veteris hominis peccatum*, ut sitis *bene vivendo* nova [3] conspersio, *pasta*, sicut estis azymi, *in baptismo mundati a peccatis*. (*Cur azymos dixerit*) etenim [4] [5] Pascha nostrum immolatus est Christus, *quem edere debemus*. Itaque *eum* epulemur: non in fermento veteri, *in peccatis veteris hominis*, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: [6] [7] sed in azymis [8] sinceritatis, & veritatis. [9] Scripsi vobis in Epistola, (*quam eis ante istam miserat*) ne commisceamini fornicariis: non utique fornicariis hujusmodi. *Gentilibus idola colentibus*, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: [10] [11] alioquin, *si enim hæc scripsissem*, debueratis *parentes præcepto meo* de hoc mundo, *communi conversatione*, exisse, *quia ubique sunt tales fornicarii*. Nunc autem scripsi vobis, (*ergo quia non illud, patet vobis me scripsisse ita ut sequitur*) [12] non commisceri, si is, qui frater nominatur *inter vos*, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum ejusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi (*de fornicariis mundi nihil dixi*) de iis qui foris, *extra Ecclesiam* sunt, judicare? Nonne de iis, qui intus sunt (*initio scripsi de his qui intus sunt*) vos judicatis? *a minori*. Nam eos, qui foris sunt, Deus

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

Ex sermon. Domini in monte lib. 1 cap. 20. to. 4

1 AUGUST. (*Tradere hujusmodi*) & si nolunt hic mortem intelligere, fortasse enim incertum est, quamlibet vindictam per Satanam factam; ab Apostolo fateantur. Quod non eam odio, sed amore fecisse, manifestat illud adjectum; *Ut anima salva sit*.

2 LANFR. (*Hujusmodi Satanæ*) Hanc potestatem habuit, ut quotiescumque hominem a cœpta stultitia, amovere non posset: diabolo eum ad vexandum tamdiu traderet, quoadusque pœnitentiam profitens, a proposito malo desisteret.

3 (*Conspersio*) Conspersio est farina & aqua, commixta simul sine fermento, similiter & azyma. Monet igitur ut sint vivendo mundi a peccatis, sicut inundati in baptismo.

4 (*Etenim Pascha nostrum*) Ratio cur nos mundos a peccato vivere oporteat; videlicet quia Christus immolatus est, quem epulari debemus. Et est ordo: Etenim Christus, qui est Pascha nostrum, est immolatus.

Expos. in Evang. Jo: tract. 55. to. 9.

5 AUGUST. (*Etenim Pascha nostrum*) Cujus sanguine illitis postibus nostris, id est, cujus signo crucis signatis frontibus nostris, a perditione hujus sæculi, tamquam a captivitate, vel interemptione Ægyptia liberamur: & agimus saluberrimum transitum; cum a diabolo transimus ad Christum; & ab isto instabili sæculo, ad ejus fundatissimum regnum. Ideo quippe ad Deum permanentem transimus, ne cum mundo traseunte transeamus.

Ex lib. 32. contra Faustum cap. 11 to. 6.

6 (*Sed in azymis*] Azyma vero qui rectæ fidei Christiani sunt, non in fermento veteri * hoc est malitiæ: sed in ipsius fidei veritate, & sinceritate custodiunt. Non septem diebus, sed omni die, quod significatum est numero dierum septenario.

* al. vitæ

7 AMBROS. (*Sed in azymis*) Sinceritas mundam vitam faciat. Veritas autem omnem fraudem excludat.

8 LANFR. [*Sinceritatis*] Id est, in illam vicem, qua Judæi azymos panes manducare solebant; nos sinceritatem & veritatem habemus.

9 [*Scripsi vobis*] Epistolam quamdam, quæ modo non habetur misit illis; in qua præcepit ne participationem haberent cum fornicariis, & cæteris de quibus dicit. Sed quia non distinxit de quibus fornicariis dixerit, Christianis, an Gentibus; putatum est a Corinthiis, de fornicariis Gentibus eum dixisse. Quam eorum perversam intelligentiam corrigit hic Apostolus.

10 [*Alioquin*] Id est, si præcepissem vobis Gentium participationem fugere; debueratis de mundana conversatione, in locum desertum exire; omnes enim fornicarii, avari, &c.

11 AMBROS. [*Alioquin*] Id est, si commisceamini, melius erat vos mori.

12 LANFR. [*Non commisceri*] Ordo. Non commisceri eum ejusmodi, nec cibum sumere; *Si is qui frater*, &c.

in Eccleſia judicabit, *non ego*. *Igitur ne vos corrumpat*, auferte [13] malum *fratrem* ex vobis ipſis.

CAPUT SEXTUM.

Audet aliquis veſtrum habens negotium, *cauſam*, adverſus alterum, judicari apud iniquos, *infideles*, & non apud ſanctos? *fideles?* [1] An neſcitis quoniam ſancti de hoc mundo judicabunt? Et ſi in vobis, *veſtri exemplo* judicabitur mundus: indigni eſtis, qui de minimis judicetis? *non utique* [2] Neſcitis quoniam Angelos, *Dæmones*, judicabimus? Quanto magis ſæcularia? *ironia*. Sæcularia igitur judicia ſi habueritis: [3] [4] Contemptibiles, qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad judicandum. [5] Ad, *id eſt*, *propter* verecundiam veſtram, *non ex ſententia*, *ſed ſtomachando in vos* dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit judicare inter fratrem ſuum? Sed frater cum fratre judicio contendit: & hoc apud infideles? *ſcilicet agitur*. [6] Jam quidem omnino delictum eſt in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis, *quam judicio contendatis*, injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? [7] Sed vos injuriam facitis, & fraudatis, *fraudem infertis:* & hoc fratribus, *facitis*. *Nolite fraudem facere*, *quia ſi facitis*, *iniqui eſtis; ſed iniqui regnum Dei non poſſidebunt: quod probat aperte*. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? Nolite errare: *non credentes quod dico;* neque fornicarii, neque idolis ſervientes, neque adulteri, neque molles, *in ſeipſis*, neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei poſſidebunt. Et hæc *olim* quidam fuiſtis, *nec ideo dico ut nunc tales ſitis:* ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis, [8] in nomine Domini Jeſu Chriſti, *in baptiſmo*, & in ſpiritu Dei noſtri. Omnia, *non legali doctrina*, *ſed libera poteſtate* mihi licent, ſed non omnia expediunt: [9] omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius *vitii* redigar poteſtate; *quaſi diceret*, *non in parandis eſcis*, *& ſaturandis ventribus ſuperfluum ſtudium habere debetis*, *quia utique tranſitoria ſunt*. Eſca ventri, *ſcilicet paratur*, & venter *ſuſtentatur* eſcis: [10] Deus autem & hunc, & has deſtruet: corpus autem non *debetur* fornicationi, ſed *ſubdi debet* Domino, & Dominus, *ſcilicet dabit æternitatem* corpori. Deus vero (*vel reſſuſcitabit ipſum; potuit enim reſuſcitare Chriſtum*) & Dominum ſuſcitavit: & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam. Neſcitis quoniam corpora veſtra membra ſunt Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? *id eſt*, *ergo*

Ex lib. 2. Retract. c. 17. to. 7. 13 August. [*Auferte malum*] Quod ait Apoſtolus, auferte malum ex vobis ipſis; ut ex ſeipſo quiſque auferat malum, non ſic eſſe, intelligendum eſt: ſed potius, ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per eccleſiaſticam diſciplinam; ſatis Græca lingua indicat; ubi ſine ambiguitate ſcriptum eſt, ut intelligatur hunc malum, non hoc malum.

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 Ambros. [*An neſcitis quoniam*] Judicabunt ſancti hunc mundum; quia exemplo fidei eorum, perfidia mundi damnabitur.

In Pſal. 86. to. 9. 2 August. [*Neſcitis quoniam Angelos*] Quos Angelos, niſi apoſtatas Angelos?

3 Ambros. [*Contemptibiles*] Tamen intractabiles, & inconſideratos eſſe ſignificavit: ut imperitos forte ex fratribus judices eligerent.

4 Lanfr. [*Contemptibiles*] Non imperando, ſed exprobrando ſupponit cauſam, cur fideles propter diſcuſſionem cauſarum ſuarum ad infideles ire cogantur. Videlicet quia perſonas terrenarum legum ignaras, ad audiendas fidelium cauſas, conſtituebant. Et ita dictum eſt ſimiliter in Evan-
Matt. 25. 9. gelio: *Ite potius ad vendentes*, & in Virgilio, *Inſere nunc*, *&c.*

5 (*Ad verecundiam veſtram*) Quaſi diceret; Non impero, ſed commemoro, ut verecundiam habeatis, quia facitis.

Matt. 5. 40. Luc. 6. 30 Enchir ad Laur. c. 78. to. 3. 6. August. (*Jam quidem delictum eſt*) *Si quis voluerit tunicam tuam tollere*, *& judicio tecum contendere*, *dimitte illi & pallium*. Et alio loco: *Et qui abſtulerit*, inquit, *tua*, *noli repetere*. Prohibuit itaque ſuos de ſæcularibus rebus cum aliis habere judicium. Ex qua doctrina, Apoſtolus dicit eſſe delictum: tamen cum ſinit finiri in Eccleſia talia judicia inter fratres, fratribus judicantibus, extra Eccleſiam vero terribiliter vetat; manifeſtatum eſt quid ſecundum veniam concedatur infirmis.

7 Lanfr. [*Sed vos injuriam facitis*] Quaſi diceret: vos non eſtis tales, ut illatam injuriam velitis ferre; ſed potius vultis inferre.

8 [*In nomine Domini*] In baptiſmo dicit; ubi diſtincte commemoratur, & ſubintelligitur *in nomine Patris*.

9 Ambros. [*Omnia mihi licent*] Omnia ſibi licere dicit, ea ſcilicet quæ coapoſtolis ejus licuerunt. Hoc enim præmiſit poſtea hanc cauſam acturus, ſicut fecit & de illo qui inceſtum * amiſerat. Denique ſtatim ad ſuperiorem ſenſum, re breviter interim commendata, redit. * ſ. commiſerat

10 Lanfr. [*Deus autem & hunc*] Quaſi diceret. Non in parandis eſcis & ſerutandis ventribus ſtudere debetis, quia utraque tranſitoria ſunt.

ergo corpora nostra non dabuntur fornicationi, cum sint membra Christi. Absit. [11] An nescitis quoniam qui [12] [13] adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne una. *A simili*. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est. *Ergo ne sitis unum cum meretrice*. Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: *id est, solam animam commaculat*. [14] [15] qui autem fornicatur, in corpus suum, *contra honorem sui corporis*, peccat. *Alia ratio cur fugienda sit fornicatio, scilicet quia templum sunt Spiritus sancti*. An nescitis quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est: quem habetis a Deo, & non estis vestri? *quia servi Christi estis vel emptitii*. [16] Empti enim estis pretio magno, *sanguine Christi*. *Ergo*, [17] Glorificate, [18] & portate Deum, *dominica præcepta*, in corpore vestro.

CAPUT SEPTIMUM.

De quibus autem scripsistis mihi *de habendis uxoribus, vel non habendis*. *Sic respondeo*. Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem unusquisque suam [1] uxorem habeat, & unaquæque [2] suum virum habeat. Uxori vir debitum reddat: similiter autem & uxor viro *debitum reddat*. *Et decet, nam* Mulier sui corporis, *sui sexus laxandi, vel continendi*, potestatem non habet, sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, *debitum non reddere*, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: & iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas *ducere in pejora* propter incontinentiam vestram, *si continere non potueritis*. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo enim omnes vos esse, *quantum in me est*, sicut meipsum: sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis & viduis: bonum est illis si sic permaneant, sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. [3] Melius est enim nubere, quam uri, *invitum continere: uri est, opus luxuriæ immoderate in mente concupiscere, & exinde in carne ardere*. Iis autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere: [4] quod si discesserit, *scilicet interveniente legitima causa; non enim aliter licet*, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. Nam cæteris ego dico, non Dominus. Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam.

Ambros. [*Et Dominus corpori*] Subauditur immortalitatem resuscitato præstabit.

11 Lanfr. [*An nescitis quia, &c.*] Non debetis fornicari cum meretricibus, quia effetis unum corpus cum meretrice. Qui adhæret meretrici, unum corpus cum ea efficitur. Nam qui adhæret legitimæ uxori, fit unum: dicit enim Genesis: *Erunt*, scilicet vir & uxor, *duo in carne una*.

12 Ambros. [*Qui adhæret*] Hoc dicit, qui contaminationi admiscetur, unum fit cum eo cui se admiscet. Fornicatio enim ambos unum facit: ut quomodo in natura, sic & in macula, unum sint.

Lib. 14. de Trinit. c. 14. tom. 3. 13 August. [*Qui adhæret*] Accedente quidem * isto ad participationem naturæ veritatis & beatitudinis illius: non tamen crescente illo in natura, veritate & beatitudine sua.

* al. ista

14 [*Qui autem fornicatur*] Quia nusquam sic totus homo corporis ipsius voluptati addicitur; & ineffabiliter, vel inevitabiliter afficitur; ut in comparatione hujus tanti mali, cætera peccata extra corpus esse videantur; etiamsi per corpus exerceantur.

15 Ambros. [*Qui autem fornicatur*] Totum corpus vir est & mulier; quia portio viri mulier est: & vir per id quod in portionem suam delinquit, in corpus suum peccat. Vel quia fornicari corporale delictum est; non enim fit sine desiderio carnis. Caro enim ibi habet motum proprium. Ex fragm. 3. sub fin. t. 10

16 Lanfr. [*Empti enim estis*] Probatio quod non sint sui. Nulli enim empti sunt sui: hi autem empti sunt; ergo, &c.

17 (*Glorificate & portate*) Illatio, quasi diceret: Quia empti estis, glorificate Deum in cordibus vestris; cujus servi facti estis.

18 Ambros. [*Portate Deum in corpore vestro*) Portare Deum, est, in rebus bene gestis immaginem Dei ostendere.

COMMENTARIUS IN CAPUT VII.

1 Lanfrangus. [*Uxorem habeat*] Uxorem non dicit concubinam: ab hac sententia excludantur, qui divinis authoritatibus uxores habere non possunt.

2 [*Suum virum*] Virum hic intelligit legalem maritum. Sicut in Evangelio: *Et hic quem habes, non est tuus vir*.

3 Ambros. [*Melius est nubere*] Uri est desideriis agi & vinci: cum enim voluntas calori carnis consentit, uritur: nam desideria pati, & non vinci illustris viri est.

4 Lanfr. (*Quod si discesserit*) Discedere non potest, excepta causa fornicationis, * non utique continenter ex consensu vivant. * f. nisi

lam. Et ſi qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habitare cum illa non dimittat virum: [5] [6] [7] Sanctificatus eſt enim vir infidelis per mulierem fidelem: *vel contigit aliquando ſanctificatum fuiſſe virum infidelem per mulierem fidelem, & e converſo:* & ſanctificata eſt mulier infidelis, *& nullam in ejus conjunctione immunditiam patitur mulier:* per virum fidelem: *id eſt, in viro fideli:* alioquin, *ſi non eſſet legale matrimonium*, filii veſtri immundi, *id eſt, degeneres, non legitimi* eſſent: [8] nunc autem ſancti, *non degeneres, id eſt, legitimi* ſunt. [9] Quod ſi infidelis, *vir vel mulier*, diſcedit, diſcedat: non enim ſervituti ſubjectus eſt frater, aut ſoror in hujuſmodi, *id eſt, non cogitur ſequi infidelem:* in pace autem vocavit nos Deus. *Quaſi pacis autem debitores ſumus, & ideo non debemus cauſa eſſe diſcordiæ. Alia ratio cur non ſit quærendum divortium.* Unde enim ſcis mulier, ſi virum ſalvum facies? Aut unde ſcis vir, ſi mulierem ſalvam facies? Niſi unicuique ſicut diviſit Dominus, unumquemque ſicut vocavit Deus, ita ambulet, [10] & ſicut in omnibus Eccleſiis doceo, *a ſimili*. Circumciſus aliquis vocatus eſt? Non adducat præputium, *nolit eſſe præputiatus*. In præputio aliquis vocatus eſt? Non circumcidatur. Circumciſio nihil eſt, & præputium nihil eſt: ſed obſervatio *tantum* mandatorum Dei. [11] [12] Unuſquiſque *ergo quia circumciſus, & non*, in qua vocatione vocatus eſt in ea permaneat, *debet permanere*. Servus [13] vocatus es? Non ſit tibi curæ, ſed & ſi potes *fuga, vel aliter inhoneſte* fieri liber [14] magis utere *ipſa ſervitute*. [15] Qui enim in Domino, *ad fidem Chriſti*, vocatus eſt ſervus, [16] libertus eſt Domini: ſimiliter qui liber vocatus eſt, ſervus eſt Chriſti. [17] Pretio empti eſtis, nolite fieri [18] ſervi hominum, *ita ſcilicet ut poſtponatis ſervitium Dei*. Unuſquiſque *ergo quia ſervi, & liberi*, in quo vocatus eſt, fratres, in hoc permaneat, *debet permanere*, apud Deum. *De conjugatis, inquit, præcepi*, De virginibus autem, *ſive viris, ſive fœminis*, præceptum Domini non habeo: conſilium autem do, *miſericorditer conſulo*, [19] tamquam miſericor-

5 (*Sanctificatus eſt vir*) Id eſt mundus; & nullam ex ejus conjunctione, mulier immunditiam patitur.

Ex Sermon. Domini in monte lib. 1. c. 16. to. 4.

6 August. (*Sanctificatus eſt vir*) Sanctificatus eſt enim, inquit, vir infidelis in uxore fideli: Et ſanctificata eſt mulier infidelis in fratre fideli. Credo jam provenerat, ut nonnullæ fœminæ per viros fideles; & viri per uxores fideles, in fidem venirent. * Illud tamen ſine dubitatione tenendum eſt, quæcumque illa ſanctificatio ſit, non valere ad Chriſtianos faciendos, atque ad dimittenda peccata: niſi Chriſtiana * vel eccleſiaſtica inſtitutione, & Sacramentis efficiantur fideles. Nam nec conjuges infideles, quamlibet ſanctis & juſtis conjugibus hæreant, ab iniquitate mundantur, quæ a regno Dei ſeparatos, in damnationem venire compellit.

Ex lib. de peccatorum meritis, & remiſ. 3. ad Marcel. c. 12 to. 7.
* al. &

7 Ambros. (*Sanctificatus eſt vir*) Habere infideles beneficium bonæ voluntatis oſtendit; quia * honorem nominis Chriſti non horrent. Signum ſanctæ Crucis ad tuitionem & ſanctificationem hoſpitii pertinet.

(*Alioquin filii veſtri*) Immundi eſſent filii eorum, ſi dimitterent volentes habitare ſecum, & aliis ſe copularent: eſſent adulteri, & filii eorum ſpurii.

8 Lanfr. (*Nunc autem ſancti ſunt*) Id eſt, mundi. In * cauſam redit cur vir fidelis mulieris infidelis; aut mulier fidelis viri infidelis, divortium quærere non debeat.

* f. cauſam reddit

Epiſt. 89. Hilario. ad qu. 4. to. 2.

9 August. (*Quod ſi infidelis*) Id eſt, ſi infidelis voluerit eſſe cum conjuge fideli. Hic agnoſcat fidelis ſuam libertatem, ne ita ſubjectam putet ſervituti; ut ipſam dimittat fidem, nec conjugem infidelem.

x. (*Si infidelis diſcedit, diſcedat*) Non licet aliam ducere dimiſſa etiam infideli: ſed utrum aliud dimiſſa, aliud diſcedente.

10 Ambros. (*Et ſicut in omnibus Eccleſiis*) Hoc dicit, ut dum cæteros hoc doceri audiunt, * aſſequantur.

* al. id ſequantur

In Expoſit. ad Galat. to. 4.

11 August. [*Unuſquiſque in qua*] Hoc enim ad eas conſuetudines, vel conditiones * tulit, quæ nihil obſunt fidei, boniſque moribus. Non enim ſi etiam latro erat, quiſque cum vocatus eſt, debet in latrocinio permanere.

* al. vitæ retulit.

12 Lanfr. [*Unuſquiſque in qua, &c.*] Unuſquiſque, inquit, qua vocatione vocatus eſt ad fidem, debet ambulare; nam circumciſus, in circumciſione ad fidem vocatus, non debet nolle circumciſus fuiſſe: ſic & præputiatus: quia circumciſio vel præputium nihil valet ad beatitudinem promerendam. Valet enim ſolum obſervantia mandatorum Dei.

13 [*Servus vocatus es?*] Id eſt, per alias partes ſervus vocatus ad fidem, nolit fieri liber: eſt enim liber: Et Dei liber vocatus ad fidem, nolit fieri ſervus, eſt enim ſervus, quia Chriſti, nam ejus eſt emptitius.

14 [*Magis utere*] Servitute utendum imperat, quia quanto quis propter Deum deſpectior eſt in hoc ſæculo; tanto magis exaltabitur in futuro.

15 [*Qui enim in Domino vocatus*] Ratio cur non debeat eſſe curæ, ſi ſervus vocatus eſt.

16 [*Libertus eſt Domini*] Id eſt, libertus Domini & ſervus Chriſti: ſed honeſtius vocabulum ſervo tribuit; quia ſervi vocabulum eſt inhoneſtius.

17 Ambros. [*Pretio empti eſtis*] Servi hominum ſunt, qui humanis ſe ſubjiciunt ſuperſtitionibus. Hoc dicit, quia in capite Epiſtolæ reprehendit, quod dicerent: *Ego ſum Pauli, &c.*

18 [*Servi hominum*] Ita ſcilicet ut poſtponatis ſervitium Dei.

19 Lanfr. [*Tamquam miſericordiam*] Miſericorditer, inquit, conſulo; quia hanc miſericordiam a Deo conſecutus ſum, videlicet ut in eum credam.

cordiam *hanc* consecutus a Domino, ut sim fidelis, *ut credam in eum*. Existimo ergo, *autem*, hoc, *virginitatem*, bonum esse, [26] propter instantem necessitatem, quoniam est bonum homini sic, *virginem*, esse. [27] Alligatus es uxori? [22] Noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit: [23] tribulationem tamen *temporalem* carnis habebunt *hi qui sunt* hujusmodi. [24] Ego autem vobis parco, *id est*, *vitam vestram misericorditer dispono*. Hoc itaque (*suasio ad virginitatem*) dico, fratres: [25] tempus *enim* breve est: [26] reliquum est, *consequitur*, ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint: [27] & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: [28] [29] præterit enim (*ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, æstimanda sunt*) figura hujus mundi. Volo autem vos sine sollicitudine *sæculi* esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem, *enim*, cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & divisus est. *Ratio cur mulieres sine viro esse debeant*. Et mulier innupta, & virgo, cogitat quæ Domini sunt; ut sit sancta corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico: [30] non ut laqueum vobis injiciam, *non ut in pejora vos labi faciam, dum matrimonium dissuadeo*, [31] sed ad id, quod honestum est, *moneo vos*, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi, *id est*, *serviendi*. [32] Si quis [33] autem turpem, *infamem*, se videri existimat super virgine, *filia*, sua, quod sit

20 [*Propter instantem. necessitatem*] Instantem necessitatem vocat penuriam hujus sæculi quam frequenter patiuntur conjugati pro filiis & filiabus nutriendis, pro se invicem sustentandis, propter quam vitandam, bonum esse dicit homini, sine conjugio esse. Est quidem castitas servanda, propter vitam æternam; sed infirmis doctoribus infirmam rationem prætendit.

21 [*Alligatus es uxori*] Ne laudata castitate, uxorem aliquis vellet dimittere, hoc subjungit.

22 [*Noli quærere uxorem*] Qui non habet uxorem, non debet quærere ut habeat. Nam qui habent tamquam non habentes esse debent. (A simili) Qui flent tamquam non flentes esse debent. Sic de reliquis posset concludere: Ergo quia habens debet esse, quasi non habens; qui non habet quærere non debet: hoc est dicere æquipollenter: ergo volo vos esse sine uxore; nam volo vos esse sine sollicitudine sæculi. Quod probat, si quis sine uxore est (causa) sine sollicitudine est: tunc cum velim vos esse sine uxore, volo vos esse sinn sollicitudine sæculi; sed qui est sine uxore, est sine sollicitudine; tantum enim est sollicitus quæ Domini sunt; nam est sollicitus quomodo placeat Deo.

23 AMBROS. [*Tribulationem carnis*] Tribulationes sunt gemitus ventris, nutrimenta filiorum, & similia.

24 [*Ego autem vobis parco*] Parcit, quoniam ad hæc provocat quæ tribulationes carnis & sollicitudines memoratas excludunt. Potest & sic videri parcere, cum permittit, & non contradicit volentibus quod onerosum ostendit.

25 (*Tempus breve est*) Quia finis in proximo est, dicit non debere ad generandum sollicitos esse; & qui flent, tamquam non flentes sint; scientes mox consolationem eorum futuram; & qui in præsenti gaudent, sciant mox luctum futurum.

26 LANFR. (*Reliquum est*) Quia, inquit, tempus breve est, consequitur ut quidquid in hoc sæculo sive prosperum, sive adversum videtur esse, pro parvitate temporis potius videatur non esse.

In Expos. Psal. 147. to. 8. 27 AUGUST. (*Et qui flent*) Quisquis autem sive manducat, sive aliud aliquid agit, omnia in gloriam Dei facit. Et si aliqua tristitia est de rebus secularibus, sic fleat ut intus spe gaudeat. Et si aliqua lætitia est in rebus secularibus, sic gaudeat, ut intus spiritualiter timeat, nec donet se corrumpendum felicitati, nec cadat adversitati frangendus: hoc enim est flere tamquam non flere; & gaudere tamquam non gaudere.

28 [*Præterit enim figura*] Figura præterit, non natura. * Judicatis quippe his qui scripti non sunt in libro vitæ, & in æternum ignem missis: tunc figura hujus mundi, mundanorum ignium conflagratione, præteribit. Sic factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium. Illa, ut dixi, conflagratione, * mundanæ elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt. Lib. 20. de Civit. Dei cap. 14 * Ibid. c. 16. * al. mundana

29 LANFR. (*Præterit enim figura*) Ratio cur ea quæ superius dicta sunt, quasi non sint, existimanda sunt. Omne enim quod præterit, cujuscumque prolixitatis sit, æternitati comparatum, nihil est.

30 (*Non ut laqueum*) Id est. Non ad hoc moneo castitatem diligere: ut hac occasione velim vos, propter incontinentiam in luxuriæ laqueum incidere.

31 AUGUST. (*Sed ad id quod honestum est*) Lib. de bono viduit. c. 5. Cum ait, *Sed ad id quod honestum est*. Non matrimonium turpe esse ostendit; sed quod erat * honesto honestius, generalis honesti nomine commendavit. * al. honestum

32 LANFR. (*Si quis autem*, &c.) Quia superius ad virginitatem suaserat, ne quis putaret peccatum * forte, si filiam continere nolentem viro traderet; dicit si ipsa continere nolit, non peccat si nubat. Habens autem filiam quam continere velit, cum ipse habeat potestatem quod ea nubat, vel non, si pater voluerit; si filiam virginem servet, benefacit. * f. fore

33 LANFR. (*Turpem se videri existimat*) Id est, si quis virginem habet adultam, quæ castitatem servare nolit; & curator ejus putat, quod infamiam turpitudinis incursurus sit; si castitatem servare coegerit; non peccat vel ipse, virgo; si nubat virgo.

fit superadulta, & ita oportet fieri: *quia virgo castitatem servare non vult:* quod vult faciat, [34] *ergo vel pater, vel ipsa filia* non peccat, si nubat. *Sic de isto, nam de alio aliter.* Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem *hanc ut filia nubat, qui continere noluerit;* potestatem autem habens suæ voluntatis, *ut virgo nubat, vel non,* & hoc judicavit in corde suo, *scilicet,* servare virginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: & qui non jungit, *benè; nam* melius facit. *Dissuasio a matrimonio.* Mulier alligata est legi, *scilicet maritali,* quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit *morte* vir ejus, libera, *liberata* est: cui vult nubat: tantum in Domino, *legaliter.* Beatior autem erit si sic, *sine viro,* permanserit, secundum meum consilium: [35] puto autem (*ut acquiescatur consilio illius,*) quod & ego Spiritum Dei habeam.

CAPUT OCTAVUM.

DE iis [1] [2] autem, quæ idolis sacrificantur, scimus *quod fieri debeat,* quia omnes scientiam habemus. [3] Scientia *sine charitate* inflat, charitas vero, *nam cum charitate* ædificat. [4] Si quis autem se existimat scire *a se* aliquid, *id est, est sciens sine charitate,* nondum cognovit [5] quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo, *habet scientiam cum charitate, ædificando alios.* De escis autem (*quod dimiserat repetit*) quæ idolis immolantur, *sic respondeo,* scimus quia nihil est idolum in mundo, *in mundi creatione,* & quod nullus est Deus nisi unus (*non est Deus, quia tantum est unus Deus.*) [6] Nam etsi sunt, qui dicantur Dii, sive in cælo, sive in terra (*sola antipopbora infidelibus*) (siquidem sunt Dii multi, *ut* & Domini multi:) nobis tamen unus Deus, Pater, [7] ex quo omnia, & nos in illum: & unus Dominus Jesus Christus, [8] per quem omnia, & nos per ipsum. [9] Sed non in omnibus est scientia, *fidelibus.* [10] [11] Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, *putantes idolum esse aliquid,* quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum, cum sit infirma, *quia concupiscentiæ cibi non potest resistere,* polluitur. *Non debemus edere idolothyta.* Esca autem nos non commendat Deo, *immo abominabiles facit.* [12] [13] Neque enim (*Probat quod offendiculum faciet*) si manducaverimus,

Lib. de bono viduit. cap. 9. 10. 4. 34 AUGUST. (*Non peccat si nubat*) Quæ se non continet, nubat, quæ non cœpit, deliberet: quod aggressa est, perseveret. Nulla adversario detur occasio; nulla Christo subtrahatur oblivio.

Expos. 37. in Evang. Joan. 35 (*Puto autem quod ego*) Homines de his rebus, quas certas habent aliquando increpative dubitant. Id est, verbum dubitationis * ponit, cum * corde non dubitent. Velut si indigneris servo tuo & dicas: Contemnis me? Considera forsitan Dominus tuus sum. Hinc & Apostolus ad quosdam contemnentes suos loquens, ait: *Puto autem quod & ego Spiritum Dei habeo.* Qui dicit puto, dubitare videtur. Sed ille increpabat, non dubitabat. Et ipse Dominus noster alio loco increpans infidelitatem futuram generis humani: *Cum venerit,* inquit, *filius hominis, putas inveniet fidem in terra?*

* al. ponunt
* adde in

COMMENTARIUS IN CAPUT VIII.

1 AMBROS. (*De his autem*) Nunc scientiam locuturus, quæ sit scientia non statim dicit; sed in subjectis ostendit dicens: *quia nihil est idolum.*

2 LANFR. (*De his autem*) Id est, omnes scimus quid debeat fieri de immolatitiis idolorum: sed sola scientia non sufficit ad observandum quod rectum est: sed potius inflat, si desit charitas, quæ ædificat.

Expos. in Evang. Jo: tract. 27. 3 AUGUST. (*Scientia inflat*) Et quidem inflat sola sine charitate; ideo adjunxit: *charitas ædificat.* Adde ergo scientiæ charitatem, & utilis erit scientia, non per se, sed per charitatem.

4 LANFR. (*Si quis autem*) Ostendit quid sit scientia sine charitate, videlicet, quam homo putat se habere a se.

5 (*Quemadmodum oporteat*) Oportet scire hominem, quidquid bonum habet, a Deo se habere.

In Psal. 94. to. 8. 6 AUGUSTINUS. (*Nam & si sunt qui dicantur*) Si ergo non nobis; quibus? Audi ex alio Psalmo: Quoniam omnes dii Gentium dæmonia.

7 AMBROS. (*Ex quo omnia*) Discrevit nos a cæteris, qui ex illo sunt; non tamen in illo sunt; dum adhuc non credunt.

8 (*Per quem omnia*) Omnia ex Patre quidem; sed per Filium creata sunt; sed cum dicit, *& nos per ipsum,* reformatos nos per ipsum, per quem creati fueramus, significat in Dei cognitione.

9 LANFR. (*Sed non in omnibus*) Non omnes, inquit, habent scientiam hujus Dei: ideo putant idolis gubernari.

10 (*Quidam autem*) Quidam, inquit, & sciunt quod idolum nihil est; & tamen scienter manducant idolo immolatum.

11 AMBROS. (*Quidam autem*) De plebe enim aliquid cum veneratione adhuc simulacri, manducabant de sacrificiis; quasi aliqua illic esset divinitas.

12 AUGUST. (*Neque enim si non manducaverimus*) Hoc est dicere, nec illa res me copiosum faciet; nec illa ærumnosum. Lib. 10. Conf. c. 31. to. 1.

13 LANFR. (*Nec enim, &c.*) Quasi diceret aliquis. Fames me talem cibum comedere compellit. Absit; tam parva enim particula singu-

mus, [14] abundabimus, *proficuum habebimus:* neque si non manducaverimus, deficiemus. [15] Videte autem, *licet, inquit, comedere, sed videte*, ne forte hæc licentia vestra [16] offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne conscientia ejus, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua scientia frater, *quia te, qui sciens es, videt hoc facere, sed non debet perire per te*, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, *comedendo idolothytum*, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. [17] Quapropter si esca scandalizat fratrem meum: non manducabo [18] carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

CAPUT NONUM.

NON [1] sum liber? [2] Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne [3] opus meum vos estis in Domino? Etsi aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum *judicium*, Apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos, qui me interrogant, (*an Apostolus sim: vos scilicet, quibus prædicavi*) hæc est. [4] Numquid (*a simili*) non habemus potestatem manducandi & bibendi? Numquid [5] non habemus potestatem mulierem sororem, *Christianam*, circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, *id est, Judas, & Jacobus Priscam*, & fratres Domini, & Cephas? Aut ego solus, & Barnabas, [6] non habemus potestatem hoc operandi? *A similibus ostendit, quia stipendia sumpsisse sibi licuerit.* Quis militat suis stipendiis unquam? *nullus utique*. Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? *nullus*. Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? *Nemo*. Numquid secundum hominem, *humanam consuetudinem, vel me* dico? An & lex

lis distribuitur; ut nec illata satiet; nec ablata esurire compellat. Potest subaudire, deficiemus a bonis operibus: vel abundabimus in bonis operibus.

14 (*Abundabimus, &c.*) Non debetis comedere idolothyta, nam neque per hoc acquiretis commodum: quod est neque si manducaverimus, abundabimus, neque majus evadetis damnum. Quod probat in libro a contrario, ita: Nam si non manducaverimus, periculum non habebimus: quod æquipollenter dicit, deficiemus.

15 AMBROS. (*Videte autem*) Hoc est, Ne, quia licere vobis edere carnem de sacrificio dicitis, per id quod nihil idolum esse scitis, offensionem generetis fratribus, qui nesciunt adhuc quia nihil est idolum.

16 (*Offendiculum fiat infirmis*) Probat quod offendiculum faciet, quia ædificavit ad manducandum, peribit autem frater, quod non debetis facere, scilicet eum perire: nam si facietis, in fratres peccatis. Item & percutientes estis conscientiam; quod non debetis: nam ita in Christum peccatis: ergo non debetis comedere; Quod est, *quapropter si esca scandalizat, &c.* ponit se pro illis, dicens non manducabo; quia eum ut Apostolum suum debeant imitari.

17 (*Quapropter si esca scandalizat*) Licet, inquit, comedere idolothytum, non tamen debetis, quia offendiculum infirmis fratribus pararetis: ad illud enim comedendum eos ædificaretis, & ita perirent, cum idolum aliquid esse putarent.

18 LANFR. (*Carnem in æternum*) Id est. Non solum ab aliis cibis, propter vitandum fratris scandalum abstinerem: sed & carnem, quæ suavissimus inter omnes cibus est, in æternum dimitterem.

COMMENTARIUS IN CAPUT IX.

1 LANFR. (*Non sum liber?*) Etsi, inquit, liceat vobis idolothyta edere, non tamen debetis; sicut ego, etsi liceret, non tamen a vobis cum prædicarem stipendia accepi. Hoc Apostolum velle sequentia declarant.

2 (*Non sum Apostolus?*) Commendat auctoritatem suam, quia a se superius argumentum sumpsit.

3 (*Opus meum*) Per hoc, inquit, probatur, quia Apostolus & magister vester sum, quia vos Discipuli mei estis in fide Christi.

(*Mea defensio*) Quidam dicebant sum non esse Apostolum; eo quod Dominum non vidisset, & nullam gentem ad Dominum convertisset. Adversus calumniam eorum, hanc defensionem opponebat, dicens se & Dominum vidisse, & Corinthios convertisse.

Lib. de oper. Mon. cap. 4. tom. 3. 4 AUGUST. (*Nunquid non habemus*) Ostendit sibi licere quod cæteris Apostolis. Id est, ut non operetur manibus suis; sed ex Evangelio vivat; sicut Dominus eis constituit: quod in consequentibus apertissime demonstravit. Ad hoc enim fideles mulieres, habentes terrenam substantiam, ibant cum eis; & ministrabant eis de terrena substantia sua; ut nullius indigerent horum, quæ ad necessarium hujus vitæ pertinent.

5 (*Non habemus potestatem*) In Evangelio enim Ibid. c. 5.
scriptum est: *Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat per civitatem, & castella, prædicans & evangelizans regnum Dei; & duodecim cum illo; & mulieres, quæ erant curatæ a spiritibus malignis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua dæmonia septem ejecerat Dominus Jesus Christus: Joanna uxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis.*

6 AMBROS. (*Non habemus*) Pro accipiendi, operandi, ait, ut honestius loqueretur.

lex hæc non dicit? Scriptum eſt enim in lege Moyſi: non alligabis os bovi, *qui comedat de trituraturis ſuis*, trituranti, *prædicatori*. Numquid de bobus, *in hoc præcepto*, cura eſt Deo? [7] An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos ſcripta ſunt. Quoniam debet in ſpe, *cum ſpe terreni ſtipendii*, qui arat, arare: & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi. Si nos (*id eſt*, *a minori*) vobis ſpiritualia *prædicando* ſeminavimus, magnum eſt (*ironia*) ſi nos carnalia veſtra, *ſtipendia*, metamus? *Non utique*. *A ſimili*. Si alii poteſtatis veſtræ, *Pſeudo-Apoſtoli*, participes ſunt, *ſi alii acceperunt a vobis ſecundum quod potuiſtis dare*, quare ergo non potius nos? [8] Sed non uſi ſumus hac poteſtate: ſed omnia ſuſtinemus, [9] ne quod offendiculum demus Evangelio Chriſti. *Fortaſſis enim Evangelium Chriſti minus libenter audirent*, *ſi ab eis aliquid acciperet*. Neſcitis (*idem a ſimili*) quoniam qui in ſacrario *templi Judæorum* operantur, quæ de ſacrario ſunt, *de ſacrificio ſcilicet*, edunt: & qui altari deſerviunt, [10] cum altari participant? Ita *ergo ſimiliter*, & Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. Ego autem nullo horum uſus ſum. Non autem ſcripſi hæc, ut, *ut quid a vobis accipere velim*, ita fiant in me: [11] [12] bonum eſt enim mihi magis mori, [13] quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam ſi evangelizavero, *propter ſumptum*, XIII. non eſt mihi gloria: neceſſitas enim *famis* mihi incumbit: [14] væ [15] enim mihi eſt ſi non evangelizavero. Si enim volens *ſine ſumptu*, *id eſt*, *gratis* hoc ago, mercedem habeo: *gloria eſt mibi*. Si autem invitus, *id eſt*, *pro ſtipendio*, diſpenſatio mihi credita eſt. *Quam ſi invitus fecero*, *viderit ipſe quid de me agat*. Quæ eſt ergo merces mea? *In quo ergo merces conſtituta eſt*. *In hoc ſcilicet*, Ut Evangelium prædicans, ſine ſumptu, *ab auditoribus accepto*, ponam Evangelium, ut non abutar poteſtate mea in Evangelio. Nam [16] cum liber eſſem ex omnibus, omnium me ſervum feci, *moribus omnium concordans*, ut plures lucriſacerem. [17] [18] Et factus ſum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer,

iis

7 Lanfr. (*An propter nos*, *&c.*) Oſtendit hoc dictum eſſe de prædicatoribus: aut enim de illis aut de bobus, ſed de bobus non: non enim eſt cura Deo de his; ergo dictum eſt de prædicatoribus.

8 August. [*Sed non uſi ſumus*] Qua poteſtate dicit ſe non uſum, niſi quam habebat in eos a Domino acceptam; ut eorum carnalia mereret, ad victum hujus vitæ, quæ in carne agitur.

9 Lanfr. [*Ne quod offendiculum*] Id eſt, impedimentum. Fortaſſe enim Evangelium Chriſti, minus libenter andirent, ſi ab eis aliquid acciperet.

10 [*Cum altari participantur*] Pars enim ſuper altare comburebatnr; & pars miniſtris altaris in cibos ſervabatur.

Lib. 2. de Serm. Dom. in monte cap. 16.

11 August. (*Bonum eſt enim mibi*) Hoc dixit, quia jam ſtatuerat propter quoſdam occaſionem quærentes, manibus ſuis victum tranſigere. *Si enim evangelizavero*, inquit, *non eſt mibi gloria*. Id eſt, ſi evangelizavero * ita ut fiant in me; id eſt, ſi propterea evangelizavern, ut * ad illam perveniam; & finem Evangelii in cibo, & potu, & veſtitu collocavero. Sed quare non eſt ei gloria? Neceſſitas enim incumbit: id eſt; ut ideo evangelizem; quia unde vivam non habeo: aut ut adquiram temporalem fructum, de prædicatione æternorum. Si enim jam neceſſitas erit in Evangelio, non voluntas. *Væ enim*, inquit, *mibi*, *ſi non evangelizavero*. Sed quomodo evangelizare debet? Scilicet ut ipſo Evangelio, in regno Dei ponat mercedem. Ita enim poteſt, non coactua evangelizare, ſed volens. *Si enim volens*, inquit, *hoc facio*; *mercedem habeo*. *Si autem invitus*, *diſpenſatio mibi credita eſt*. Id eſt, ſi coactus inopia earum rerum, quæ temporali vitæ ſunt neceſſariæ, prædicn Evangelium, alii per me habebunt mercedem Evangelii; qui Evangelium, me prædicante, diligent.

* *al.* ut iſta
* *al.* illa

12 Lanfr. (*Bonum eſt enim mibi*) Ratio cus nolit ſtipendia dari ſibi. Periret enim gratia ſua, quæ ex gratuita prædicatinne procedit; quæ cum remunerata convenire nnn poſſet.

XIII. (*Non eſt mibi gloria*) Gloria hæc a volnntate procedit, longe igitur a neceſſitate.

13 (*Quam ut gloriam meam*, *&c.*) Non ideo, inquit, evangelizavi ut quid a vobis accipere velim. Nam ſi propter hoc evangelizavero, non mihi gloria, id eſt, moriar æternaliter. Nam malum eſt mori temporaliter; ſed minns malum quam æternaliter mori: & hoc eſt quod dicit æquipollenter; Bonum eſt enim mihi magis mori.

14 (*Væ enim mibi eſt*) Exponit de qua neceſſitate dicat. Eſt enim alia neceſſitas, quæ in rerum immutabilitate conſiſtit.

15 [*Væ enim mibi eſt ſi*, *&c.*] Non eſt inqnit mihi gloria, ſi propter ſumptum prædicem: quia propter neceſſitatem vitandam hoc facio; nam propter væ, id eſt, famis periculum vitandum. Probat vero in libro, quia ſi prædicet, famis periculum vitabit: væ enim, id eſt, famis periculum incurret, ſi non evangelizaverit.

16 [*Cum liber eſſem*] Quaſi diceret. Qui majus fecit; id quod minus eſt, negligere non debet. Majus enim ſervum ſe omnibus facere, quam ſumptum ab auditoribus non accipere. Liberum antem ſe fuiſſe dicit ex omnibus; quia ſub nullius jugo, nulli quidquam debebat.

17 August. (*Et factus ſum Judæus*) Id eſt, ut eo modo ſubveniret, carnali Judæo, vel Pagano; qunmodo ſibi ipſi, ſi hoc eſſet, ſubveniri voluiſſet. Portans ntique eorum infirmitatem in compaſſionis ſimilitudine, non fallens in mendacii fictinne. Lib. de nper. Mon. c. 11.

18 Ambros. (*Et factus ſum Judæus*) Quia propter ſcandalum illnrum circumcidit Timotheum, & purificatus aſcendit templum, & conſentit legem & Prnphetas eſſe a Deo, & de illis oſtendit Chriſtum hunc eſſe qui promiſſns eſt, ut aſſenſus ejus haberet effectum.

[19] [20] iis qui ſub lege ſunt. *Samaritanos dicit qui legi Moyſi, non Prophetis obaudiunt*, quaſi ſub lege eſſem (cum ipſe non eſſem ſub lege *Judaica*) ut eos, qui ſub lege erant, lucrifacerem: iis qui ſine lege erant, *Gentilibus*, tamquam ſine lege eſſem (cum ſine lege Dei non eſſem, ſed in lege eſſem Chriſti) ut lucrifacerem eos, qui ſine lege erant. [21] [22] Factus ſum infirmis infirmus, *condeſcendendo illis*, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus ſum, ut omnes facerem ſalvos. Omnia autem, *ergo*, facio propter Evangelium, ut particeps ejus, *id eſt*, *evangelicæ recompenſationis*, efficiar. [23] Neſcitis quod ii [24] qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis. *Bravium prædicationis*. Omnis autem (*a ſimili*) qui in agone contendit *quod ut comprehendatis*, *debetis abſtinere* ab omnibus *a nocivis* ſe abſtinet: (*a minori*) & illi quidem *abſtinent* ut corruptibilem coronam accipiant; nos autem incorruptam. Ego igitur ſic curro, *ut incorruptam coronam accipiam*, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aerem verberans, *id eſt*, *in vacuum:* [25] ſed caſtigo corpus meum, & in ſervitutem redigo: ne forte cum aliis prædicaverim, ipſe reprobus efficiar.

CAPUT DECIMUM.

NOlo [1] enim vos ignorare fratres, [2] quoniam Patres noſtri [3] omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe, *in Ducatu Moyſi* baptizati ſunt in nube, & in mari: [4] & omnes eandem v. eſcam, *idem illorum cibus*, *qui noſter*, *non ſpecie*, *ſed ſignificatione Manna*, ſpiritalem, *aliquid ſignificantem*, manducaverunt, & omnes eumdem potum ſpiritalem biberunt: [5] (bibebant autem, *de aqua quæ profluens de petra conſequebatur eos*, de ſpiritali, [6] conſequente *comitante*, eos petra: Petra autem erat Chriſtus, *ſignificans Chriſtum*) [7] ſed non in plu-

19 (*Iis qui ſub lege*) Hi Samaritani noſcuntur. Legem enim ſolam accipiunt, id eſt, libros Moyſi, & ſunt ex ſanguine Perſarum, quos Rex Aſſyriorum, ſublatis filiis Iſrael, in captivitatem poſuit, ad incolenda loca Samariæ.

20 (*Iis qui ſine lega*) Afferit enim illis, id eſt, Gentibus, juxta Phyſicam rationem, mundum factum a Deo; & ab ipſo nos originem habere. Ita enim ait in Actibus Apoſtolorum: *Sic quidam ex vobis dixerunt*, *ipſius & genus ſumus*.

21 (*Factus ſum infirmus*) Id eſt, factus ſum infirmus propter infirmos; dum propter fratres a licitis abſtinet, ne illis ſcandalum generet.

22 AUGUST. (*Factus ſum infirmus*) Eo ipſo factus infirmus, quo poteſtate ſua uti voluit; tam miſericordi ſcilicet affectu inductus, ut cogitaret quemadmodum ſecum agi vellet; ſi & ipſe ita infirmaretur; ut poſſet de illis per quos ſibi Evangelium prædicaretur, ſi eos videret ſumptus accipere, quaſi mercimoniorum nundinas ſuſpicari.

23 LANFR. (*Neſcitis quod hi*) Monet eos non ita currere debere; ſicut qui in ſtadio currunt, Omnes enim currunt, ſed unus accipit bravium. Fideles autem ſi bene encurrerint, omnes coronabuntur.

24 (*Qui in ſtadio currunt*) Ego, inquit, factus omnia omnibus, ſic curro prædicando, ut comprehendam bravium Evangelii, & vos ſic currite ut comprehendatis, ſcitis enim quia omnes qui ita currunt, accipiunt.

25 (*Sed caſtigo corpus meum*) Exemplum ponit ne Chriſtiani propter ſolam fidem, niſi bene operentur, & a peccatis abſtineant, ſalvos ſe fore confidant.

COMMENTARIUS IN CAPUT X.

1 LANFR. (*Nolo enim vos, &c.*) Objectio. Nullus baptizatus reprobabitur: quod probat per patres in Mari Rubro baptizatos conformatione, qui, quia bene non operati ſunt, in deſerto perierunt.

2 (*Quoniam patres, &c.*) Exemplum hoc ponit, ne Chriſtiani propter ſolam fidem, baptiſmum, & cætera Sacramenta, niſi bene operentur, etſi a peccatis abſtineant, ſalvos ſe eſſe confidant.

Lib. 12. contr. Fauſt. cap. 29. 3 AUGUST. (*Omnes ſub nube*) Columna, quia rectus & firmus, & ſulciens infirmitatem noſtram. Per noctem lucens: per diem non lucens, ut qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Rubet & mare rubrum. Baptiſmus utique ſanguine Chriſti conſecratus, hoſtes a tergo ſequentes, moriuntur peccata præterita. Ducitur populus per deſertum. Baptizati nondum omnes perfruentes patria promiſſa. Sed quod non vident ſperando, & per patientiam expectando, tamquam in deſerto ſint.

4 LANFR. (*Omnes eamdem eſcam*) Id eſt, qualem rectores; talem & qui regebantur, videlicet manna.

v. (*Eſcam ſpiritualem*) Id eſt, ſpiritualem intelligentiam habentem, ſcilicet Corporis Chriſti.

5 AUGUST. (*Bibebant autem*) Significata eſt ergo, de Chriſto profluens gratia ſpiritualis, qua interior ſitis irrigaretur. Sed quod virga * percutitur, crux Chriſti figuratur. Ligno enim accedente ad petram, gratia iſta manavit. Et quod bis percutitur, evidentius ſignificat crucem. Duo quippe ligna ſunt crux. Qu. ſuper vetus Teſt. ſuper num. lib. 4. qu. 35. tom. 4. * adde petra

6 LANFR. [*Conſequente eos*] Non revera petra ſequebatur exercitum: ſed aqua fluens de petra. Spiritualem autem eam vocat, quia ſpiritualem intelligentiam in ſe continebat Chriſtum.

7 [*Sed non in pluribus*] Quaſi diceret, Sacramenta erant eadem; ſed vita diverſa, atque ideo alii placuere, & alii non.

pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto. Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, ut non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt. *Sicut enim illi periremus*. Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis: quemadmodum ſcriptum eſt: *in Exodo* 32. Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere, *coram idolo ſcilicet*. Neque fornicemur, *diſcedendo a cultu divino*, ſicut quidam ex ipſis fornicati ſunt, *cum filiabus Moabitarum*, & ceciderunt una die viginti tria millia, *& nos ſimiliter*. Neque tentemus Chriſtum; (*etenim periremus ut illi*) ſicut quidam eorum tentaverunt, *Dicentes: nunquid & panem poterit dare; aut parare menſam populo ſuo?* & a ſerpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, ſicut quidam eorum, *propter aquam*, murmuraverunt, & perierunt ab *Angelo* exterminatore. Hæc autem omnia *ideo dixi quia* in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem, *ergo*, ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum (*ultima ætas, vel Chriſtus*) devenerunt. Itaque qui ſe exiſtimat ſtare, (*quia illi peccantes ceciderunt, & nos licet baptizati*) videat ne cadat. [8] [9] Tentatio vos non apprehendat, *ne ut illi pareatis*, niſi humana, *de cibo, potu, cęteriſque talibus:* [10] fidelis autem Deus eſt, qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis *ſuſtinere:* ſed faciet etiam cum tentatione [11] proventum, *ſubſidium*, ut poſſitis ſuſtinere. [12] Propter quod, *quia ceciderunt ex ipſis 23. millia*, chariſſimi mihi, fugite ab idolorum cultura: Ut prudentibus loquor *ſequentia*, vos ipſi judicate quod dico. [13] Calix benedictionis cui *nos ſacerdotes* benedicimus, nonne communicatio Sanguinis Chriſti eſt, *facit nos communicantes ſanguini Chriſti?* Et panis, quem frangimus, nonne participatio Corporis Domini eſt? [14] Quoniam *ut* unus panis, *eſt ex multis*, unum corpus multi ſumus, omnes qui de uno pane participamus. [15] Videte Iſrael ſecundum carnem: *alia ſimilitudine probat comedentes idolothytum fieri participes dæmoniorum:* nonne qui edunt hoſtias, [16] participes ſunt altaris? Quid ergo? *per hoc quod dico tales fieri participes dæmoniorum*. Dico quod idolis immolatum ſit aliquid? aut quod idolum ſit aliquid? *non*. Sed *dico* quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos ſocios, *comedendo idolothyta*, fieri dæmoniorum: *Cauſa cur idolothyta comedere non debeant:* non poteſtis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non poteſtis menſæ Domini participes eſſe, & menſæ dæmoniorum. [17] An æmulamus Dominum? Numquid fortiores illo ſumus? Omnia mihi licent, *poteſtate liberi arbitrij*, ſed non omnia expediunt, *proſunt*. Omnia mihi licent, ſed non omnia ædificant, *proſunt aliis*. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius. *Debemus autem quærere non ſolum noſtra, ſed etiam fratrum commoda*. Omne, (*quia ſuperius dixerat licere idolothytum comedere: nunc vero probavit non debere. Determinat quid comedi debeat, quid non*) quod in macello vænit, manducate, [18] nihil interrogantes pro-

Lib. 9. de Baptiſmo parvul. contra Donat. cap. 5. 10. 7. * al. præcidendę

8 AUGUST. [*Tentatio vos*] homines enim ſumus. Unde aliud ſapere, quam ſe res habet, humana tentatio eſt. Nimis autem amando ſententiam ſuam, vel invidendo melioribus, uſque ad * præcipiendæ communionis, vel condendi Schiſmatis vel hæreſis ſacrilegium pervenire; diabolica præſumptio eſt.

9 LANFR. [*Tentatio vos*] Humana tentatio eſt, de cibo, de potu, de ſomno, & cæteris, quibus humana infirmitas carere non poteſt.

10 [*Fidelis autem*] Id eſt, faciet quod promiſit. Promiſit enim in multis ſcripturarum ſuarum locis, ſe fideles ſuos non deſerturum.

11 [*Proventum*] Id eſt, cum tentatio venerit, faciet etiam provenire.

12 [*Propter quod Cariſſimi*] Id eſt, quia ſola Sacramenta illos ſalvare non poterant. Et qui ſtat, videre debet ne cadat.

13 [*Calix benedictionis*] Summa totius ſententiæ hæc eſt: quia Corpus Domini comedens, & ſanguinem ejus bibens, idolis immolata contingere & comedere non debet: nam idolorum particeps fieret: quod probat: Qui enim bibit calicem Domini, & comedit panem, id eſt, corpus ejus, particeps eſt ipſius.

14 (*Quoniam unus panis*) exponit modum & cauſam, quo & qua calix benedictionis, & panis qui frangitur, fiant accipienti caro & ſanguis Chriſti. Per unitatem enim panis, & unitatem corporis, charitatem oportet intelligi: quæ ſi deſit, judicium ſibi ſumunt, qui ſumunt. Typice, dum unus panis, & unum corpus, Eccleſia dicitur Chriſti, pro te videlicet; quia ſicut unus panis ex multis granis, & unum corpus membris componitur; ſic Eccleſia Chriſti ex multis fidelibus, charitate conectente.

15 (*Videte Iſrael ſecundum carnem*) Similitudo eſt, ad intelligendum quod ſuperius dictum eſt, *Carnem*, id eſt, carnalis legis præcepta ſervantem.

16 (*Participes ſunt altaris*) Sic qui edunt carnem Chriſti, & ſanguinem ejus bibunt, participes ejus ſunt.

17 (*An æmulamur Dominum?*) Ad iracundiam provocamus, idolothyta comedentes: quod non decet, quia ipſe nos puniret. Eſt enim nobis fortior; & nos non ſumus fortiores, nec æquales.

18 (*Nihil interrogantes*) Quaſi aliquis diceret. Si interogaveritis, & vobis reſponſum fuerit, quod idolis ſit immolatum, conſcientia auditoris roborabitur ad credendum, quod aliquid ſit idolum.

propter conscientiam, (*an sit idolothytum an non ; ut qui postea viderint vos comedentes, illud vos pro sancto habere non æstiment*) *Domini, inquit, omne quod in macello vænit : terra enim, & omnis plenitudo ejus, sua est, ut ait Psalmista.* [19] Domini est terra, & plenitudo ejus. Si quis *ad cœnam* vocat vos infidelium, *non credentium*, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes (*si enim interrogares, & postea sciens comederes, blasphemiam aspicientium incurreres*) propter conscientiam, *præbentis cœnam*. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum, qui indicavit, & propter conscientiam: conscientiam autem dico non tuam, sed alterius, *hæc aspicientis*. [20] [21] Ut quid enim (*licet, inquit, tuæ libertati idolothytum comedere ; non tamen pati alios te propter hoc arguere*) libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego [22] [23] cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Sive ergo manducatis, (*quia cum blasphemia comedere non debetis*) sive bibitis, sive aliud quid facitis : [24] omnia in gloriam, *ad laudem*, Dei facite, *facere debetis*. [25] Sine offensione, *id est, placentes*, estote *debetis esse* Judæis, [26] & Gentibus, [27] & Ecclesiis Dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi *tantum* utile est, sed quod *est utile* multis, vt salvi fiant.

CAPUT UNDECIMUM.

ERgo *quia quod vobis & multis utile est quæro*, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: [1] Laudo autem vos, fratres, (*ironia vel serio ex parte*) quod per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri [2] caput Christus est: caput autem mulieris, vir : caput vero Christi, Deus. [3] [4] Omnis vir orans aut *futura* prophetans velato capite, [5] deturpat caput suum. Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat suum: Unum enim est, *orare non velato capite*, ac si decalvetur, (*ab anterio-ri*,

19 [*Domini est terra*] Causam reddit, cur dixerit superius, *omne quod in macellum venit, manduca*.

20 AMBROS. [*Ut quid enim libertas?*] Hoc dicit, quia cum ab idoli devotione, conscientia sit libera, quid opus est, ut putetur, quia venerationis causa edat idolis immolata?

21 LANFRANCUS. [*Ut quid enim libertas*] Libertas Christianorum est; omnibus cibis cum gratiarum actione posse uti. Sed hæc libertas ab aliena conscientia judicatura, reprehensibilis; & damnanda ostenditur ; quando occasione ipsius libertatis, aliquid facimus, unde videntes nos, aliquid impium & sacrilegum, de nobis suspicari coguntur.

22 [*Si ego cum gratia*] Quasi diceret. Et si libertate Christianæ religionis, cum gratiarum actione participare possum etiam idolis immolata; sciens idolum nihil esse, & bonis creaturis Dei nihil mali ex illa immolatione accedere: & illis tantum esse peccatum, qui pro reverentia ipsius idoli comedunt idolo immolatum. Stultum enim est, pro ipsa gratiarum actione cadere in blasphemiam, & vituperationem imperitorum hominum putantium me idolum aliquid magnum existimare: quoniam me vident immolatitium cum gratiarum actione comedere.

23 AMBROS. [*Si ego cum gratia*] Si ego gratiæ Dei communico, quia in ipsius nomine edo, quid opus est hæc arbitrari aliquem, quia idolo devotus sim, dum non horreo quæ oblata sunt idolo.

24 [*Omnia in gloria Dei*] In gloria Dei aliquid fit, cum in actibus & conversatione Christiani, Deus laudatur.

25 (*Sine offensione*) Offensio Judæis fit, cum idola, quæ illi abominantur, Christianos, qui legem & Prophetas accipiunt, vident non horrere.

26 (*Et Gentibus*) Græcis vero, id est, Gentilibus, hæc est offensio, si in eo io quo sunt, non solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum non vitant vota idolorum.

27 [*Ecclesiis Dei*] Ecclesiæ Dei fit offendiculum, quando quosdam ex numero suo videt his, quæ inimica sunt Deo, adhærere.

COMMENTARIUS IN CAPUT XI.

1 AMBROS. [*Laudo vos*] Non hoc confirmat, sed succenset eis ; quia cum esset Apostolus eorum, immemores erant traditionum ejus.

2 [*Caput vero Christi*] Aliter caput viri Christus est ; & aliter vir mulieris ; & aliter Deus Christi. Deus Christi, quia ab ipso genitus est; Mulieris vir, quia ex ejus costa, Dei virtute formata est. Christus viri, quia per ipsum creatus est.

3 [*Omnis vir orans*] Orare dicit deprecari : Prophetare, adventum Domini fore, voce Symboli post orationem effari.

4 LANFR. [*Omnis vir orans, &c.*] Transit ad hoc removendum quod apud Corinthios viri velato, & mulieres orabant in Ecclesia capite non velato: tamquam mulieres viris non debeant subdi. Quia illæ subdi debent, & viri non velato, & mulieres debent orare velato capite.

5 [*Deturpat caput suum*] Mulier, inquit, debet orare velato capite; aliter enim deturpat suum; par enim facit ac si decalvetur.

ri, parte capillos ab inuicem separat, cum caput non velatum babet.) Nam si non velatur mulier, tondeatur, *aut, inquit, velari debet aut tonderi; non autem hoc, illud igitur.* Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput. Vir quidem non debet velare caput suum: quoniam [6] [7] imago & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. *removet*, Non enim vir, *id est*, *Adam*, ex muliere *id est*, *Eva* est, sed mulier ex viro. [*a toto*,] *alia ratio quomodo mulier gloria est viri.* Etenim non est creatus vir propter mulierem, (*removet*,) sed [8] mulier propter virum. Ideo [9] debet mulier protestatem habere supra caput *suum.* [10] Propter Angelos, *prædicatores, vel Angelorum præsentiam.* [11] Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino, *id est*, *in Domini operatione*. Nam sicut mulier de viro, ita & *bodie* vir per mulierem: [12] omnia autem, *& vir*, *& mulier* ex Deo. Vos ipsi judicate: decet mulierem non velatam *capite* orare Deum? Nec ipsa natura, *naturalis ratio*, docet vos *eam orare non velatam*, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si comam nutriat, gloria est illi; (*causa*) quoniam capilli pro velamine ei dati sunt; si quis autem videtur contentiosus esse: (*contra hec, vel alia mea dicta dicemus; scilicet nos non habemus consuetum mulieres non velare caput*) nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. [13] Hoc præcipio; (*ut nemo sit contentiosus, vel ut nulli velent capita*) non laudans quod non in melius, *id est*, *bonum*, sed in deterius, *id est*, *malum* convenitis, *ad commemorationem Dominicæ cœnę*. Primum *enim dico quia* quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras inter vos [*Pauli enim per se, Petri per se Discipuli cœnabant dedignates alterutrum*] esse, & ex parte credo *esse scissuras*. Nam *Scriptura dicit* oportet & hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. [14] [15] Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare, *non est enim communis, ut Dominica cœna fuit*: [17] Unusquisque enim suam cœnam præsumit, *anticipat non expectans alios*, ad manducandum. Et alius quidem *pauper* esurit, alius autem *dives* ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, (*satius enim esset domi comedere, quam in* Ec-

Lib. 12. de Trinit. c. 7. * adde ut una

6 August. (*Imago & gloria est Dei*) Credo illud esse in natura humanæ mentis, mulierem cum viro suo, imaginem Dei esse, * imago sit tota illa substantia. Cum autem ad adjutorium distribuitur, quod ad eam solam attinet, non est imago Dei. Quod autem ad virum solum attinet, imago Dei est, tam plena atque integra, * ut in unum conjuncta muliere.

* al. quam

7 Lanfr. (*Imago Dei, &c.*) Vir principaliter ad imaginem Dei creatus est. Mulier e costa viri postea formata est; atque vir discoopertum caput debet habere.

8 (*Mulier*) Est & mulier gloria Dei, a quo & ad quem glorificandum creata est; sed & secundo loco: principaliter enim vir.

9 Ambros. (*Mulier potestatem habere, &c.*) Mulier in Ecclesia, propter reverentiam Episcopalem, non habeat caput liberum, sed velamine tectum: nec habeat potestatem loquendi; quia Episcopus personam Christi habet. Quasi ergo ante judicem, sic ergo ante Episcopum, qui est vicarius Dei, propter reatus originem, subjecta debet videri.

10 Lanfr. [*Propter Angelos*] Angelos vocat prædicatores, qui in altiori loco consistebant, cum prædicarent: propter hos dicit mulieres velare caput suum; quia sparsis crinibus, facilius aspicientes, ad luxuriam irritarent.

11 (*Verumtamen*) Quamvis primus homo non sit ex muliere, sed mulier ex ipso: in subsequenti tamen procreatione, non est hoc. Omnis enim vir postea procreatus est ex muliere, & mulier ex viro. In Domino autem procreati, id est, in creatione Domini in qua alter sine altero non creatur.

12 Ambros. (*Omnia autem ex Deo*) Ut neque mulier, subjectionis suæ causa contristetur; neque vir exaltatus superbiret.

13 August. (*Hoc autem præcipio*) Hoc autem præcipio, ut scilicet non differentis solertia requiratur; sed percipientis auctoritas attendatur. Lib. de oper. Mon. c. 31. tom. 3.

14 Ambros. (*Convenientibus vobis*) Hos notat, qui sic in Ecclesiam conveniebant, ut munera sua offerentes, advenientibus Presbyteris, totum sibi, qui obtulerat, vindicaret. Dissensiones enim inter eos Pseudo-apostoli seminaverant, ita ut oblationes suas zelarentur, cum una eademque prece omnium oblationes benedicerentur, ut qui (ut assolet fieri) non obtulerant, aut unde offerrent non habebant; pudore correpti confunderentur, non sumentes partem.

15 Lanfr. (*Convenientibus*) Consuetudinem antea habebant certis temporibus ad Ecclesiam convenire; & prout cuique facultas erat, cibum & potum illuc deferre; & simul omnes, & pauperes & divites participare: & hoc vocabant Dominicam cœnam; quia in memoriam Dominicæ cœnæ, hoc fiebat. Verum hæc consuetudo depravata erat: divites enim suas cœnas anticipantes, comedebant. Pauperes vero parum habentes in conspectu eorum comedere erubescebant. Hoc redarguit Apostolus; & dicit melius esse illis, si apud domos suas manducent & bibant, quam in contemptum Ecclesiæ, & confusionem pauperum conveniant.

16 August. (*Dominicam cœnam*) Ipsam acceptionem Eucharistiæ Dominicam cœnam vocat. Epist. 118. ad Januar. c. 5. tom. 2.

17 (*Unusquisque*) Neque enim quia post cibos Dominus dedit; propterea pransi aut cœnati fratres, ad illud Sacramentum accipiendum convenire debent: aut sicut faciebant; quos Apostolus arguit, * & commendat mensis suis ista miscere. Ibid. c. 6.

* al. emendat

Ecclesia ante horam cœnę) & confunditis eos, *verecundiam facitis eis* qui non habent? Quid dicam vobis? [18] Laudo vos? In hoc non laudo; *quia non observatis ea quæ accepi a Domino de commendatione cænæ*. Ego enim accepi a Domino quod & tradidi vobis: *scilicet ut cęna æqualiter distribueretur inter vos:* quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit. Accipite & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite, *id est*, *hoc corpus consecratione facite* in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: [19] Hic calix novum Testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. *Exponit in quam Christi commemorationem*. [20] Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis [21] mortem Domini *jam factam* annuntiabitis, [22] donec veniat *Dominus ad iudicium*. [23] Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne: [24] reus erit Corporis, & Sanguinis Domini. Probet autem, *probum faciat* seipsum homo: & sic *probatus* de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, judicium *damnationem* sibi manducat & bibit [25] non dijudicans corpus Domini, *non discernens corpus Domini a cęteris cibis veneratione singulari*. Ideo, *quia indigne sumitur*, inter vos multi infirmi, & imbecilles *sunt*, & dormiunt *moriuntur* multi [26] Quod si nosmetipsos dijudicaremus, *intelligeremus*, *&* *pęniteremus* non utique dijudicaremur *damnaremur*. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, *punimur in hoc sęculo*, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque fratres mei *quoniam malum est unumquemque pręsumere cęnam*, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. [27] Si quis esurit, domi manducet: ut non in judicium conveniatis. Cætera autem, cum venero, disponam.

CAPUT DUODECIMUM.

DE [1] spiritualibus autem, *quę superius dixi; vel potius quæ in sequenti dicam*, nolo vos ignorare fratres. Scitis quoniam cum Gentes essetis, *Gentiliter viventes essetis*, ad simulacra muta prout ducebamini, *ut placuit Sacerdotibus*, euntes *eratis, vel ibatis*. [2] Ideo, *quia Gentilitati obedistis*, notum vobis facio, (*quasi diceret: quia in Gentilitate etiam ad malum obedientes fuistis, credo quod in fide Christi ad bona*

18 Lanfr. [*Laudo vos*] Non laudo vos in hoc quod non communiter sumitis. Nam rei estis corporia & sanguinis Domini: ea enim indigne sumitis. Si ipse panis & calix quem sumitis, est sanguis, & corpus Christi, tunc indigne sumitis corpus & sanguinem Christi: atqui illud est: Nam Dominus dixit quando tradebatur; Ego enim accepi a Domino, & acceptum tradidi vobis.

19 [*Hic calix novum, &c.*] Ordo. Hic calix novo sanguine, est novum Testamentum. Id est, per meum sanguinem confirmatur novum Testamentum; quia testamentum in mortuis confirmatur. Vel per hunc habetis novam promissionem, id est, plenam remissionem peccatorum.

20 [*Quotiescumque*] Exponit inquam Domini commemorationem, mortis videlicet.

21 [*Mortem Domini annuntiabitis*] In Sacramento corporis Christi, mors ejus annuntiatur; quia in memoriam mortis ejus, quotidie a fidelibus celebratur.

22 (*Donec veniat*) Ad judicium veniat; ideo dicit; quia sacrificium hoc non mutabitur usque in finem seculi, sicut Sacramenta Judæorum mutata sunt.

23 (*Itaque quicumque*) Hoc ex superius dictis Redemptoris verbis colligitur: *Hoc est corpus meum*. Et, *in meo sanguine*.

24 Ambros. (*Reus erit corporis*) Quid est reos esse, nisi pœnas mortis dare Domini?

25 Lanfr. [*Non dijudicans corpus Domini*] Id est, non intelligentes corpus Domini in damnationem sumi ab indignis.

26 Ambros. [*Quod si nosmetipsos*] Hoc dicit; quia si nosmetipsi errores nostros corrigeremus; non a Domino judicaremur: & quia corripimur, tamen pro nobis est, ut timore ipso emendemur.

27 Lanfr. (*Si quis esurit*) Si quis inquit, statutum, cogente fame, comedendi terminum, non potest expectare: domi suæ potius manducet; per horam * cœnandi anticipet. Deesse videtur * tempus

COMMENTARIUS IN CAPUT XII.

1 LANFR [*De spiritualibus autem*] Carnalia, inquit, vobis innotui, id est, idolothyta non comedere; mulieres intectis capitibus non orare. Spiritualia quoque volo vobis intimare, quibus vos modo Christiani facti obedietis; quia cum Gentiliter viveretis, ad Sacerdotum nutus simulachris obedienter serviebatis: quod scitis.

2 [*Ideo notum vobis*] Quasi diceret, quia in Gentilitate etiam ad malum audientes fuistis; credo quod in fide Christi ad bona magis audientes sitis.

na magis obedientes eritis) quod nemo in Spiritu, *per Spiritum* Dei loquens, dicit anathema Jeſu, *Chriſtum ſeparatum a Patre, anathema Jeſu dicere eſt, vel Deum non eſſe, vel ex Deo non eſſe ipſum, putare*, [3] [4] Et nemo poteſt dicere, (*& credere*) Dominus Jeſus, *Dominum Jeſum eſſe*, niſi in Spiritu ſancto, *niſi per Spiritum ſanctum*. Diviſiones vero grattarum ſunt, idem autem Spiritus, *diverſa quidem ſunt Spiritus ſancti dona, ſed ſpiritus idem. Monſtrat in partibus, quoniam diverſa quidem ſunt chariſmata, ſpiritus idem*. Et [5] diviſiones *diverſa opera*, miniſtrationum ſunt, idem autem Dominus. Et diviſiones operationum ſunt, idem vero Deus, *Pater*, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur, *& tamen unicuique datur*, manifeſtatio, *manifeſta gratia* ſpiritus, ad utilitatem *ſuam vel proximorum*. Alii quidem per *eundem* ſpiritum datur [6] ſermo ſapientiæ *de divinis;* alii autem ſermo ſcientiæ, *de humilitate Chriſti* ſecundum eundem ſpiritum: alteri fides, *ut ſine hæſitatione confidat fieri quod precatur*, in eodem ſpiritu: alii gratia ſanitatum, *curatio infirmorum* in uno ſpiritu: alii operatio virtutum, *reſſuſcitatio mortuorum*: alii Prophetia, [7] alii diſcretio ſpirituum, *ut ſciat diſcernere quæ cogitationes a Deo, quæ mittantur a Diabolo:* alii genera linguarum, [8] alii interpretatio ſermonum. IX. Hæc autem omnia operatur unus atque idem ſpiritus, dividens ſingulis prout vult, *hoc huic, illud illi, alii plus, alij minus*. [9] Sicut enim corpus unum eſt, & membra habet multa, [10] omnia autem membra corporis cum ſint multa, unum tamen corpus ſunt: ita & Chriſtus, *id eſt, caput, & corpus, quæ eſt Eccleſia: Nos, inquit, membra Eccleſiæ unum ſumus*. Etenim in uno ſpiritu omnes nos *ut ſimus* in unum corpus baptizati ſumus, ſive Judæi, ſive Gentiles, ſive ſervi ſive liberi: & omnes in uno ſpiritu potati ſumus. Nam & corpus non eſt unum membrum, ſed multa. *Licet, inquit, ſimus unum corpus, non tamen omnes unum membrum; ſicut eſt in corpore*. [11] Si dixerit pes quoniam non ſum manus, non ſum de corpore: num ideo non eſt de corpore? *Etſi quidam in Eccleſia non ſint prædicatores, non ideo non ſunt de Eccleſia; ſicut pes licet non ſit manus, non ideo non eſt de corpore*. Et ſi dixerit auris: quoniam non ſum oculus, non ſum de corpore: num ideo non eſt de corpore? Si [12] [13] totum cor-

Expoſ. in Evang. Jo: tract. 74. to. 9.

* adde eum

3 AUGUST. (*Nemo poteſt dicere*) Apoſtolica vox eſt. *Nemo dicit Dominus Jeſus; niſi in Spiritu ſancto*. Et quis Dominum Jeſum, niſi qui * diligit, dicit; Si eo modo dicit, quo intelligi Apoſtolus voluit. Multi enim voce dicunt, corde autem & factis negant.

4 AMBROS. (*Nemo poteſt dicere*) Ne hominum ſavorem exiſtimarent in regula Chriſtiana; & propter hoc argui ſe minime paterentur, ſicut in ſimulachris; oſtendit nullum beneficium eſſe humanum in eo, cum dicitur Dominus Jeſus; ſed magis donum Dei, qui dignatus eſt myſterium ſuum hominibus declarare.

5 (*Diviſiones miniſtrationum*) Non eſt diviſa gratia per perſonas Patris, & Filii, & Spiritus ſancti; ſed indiſcreta unitatis natura, & trium unum opus intelligitur.

Lib. 12. de Trin. c. 14. tom. 3.

6 AUGUST. (*Sermo ſapientiæ*) Invenio ſcriptum eſſe in Libro Job, eodem ſancto loquente: *Ecce pietas eſt ſapientia: abſtinere autem a malis ſcientia eſt*. In hac differentia intelligendum eſt ad contemplationem ſpientiam; ad actionem ſcientiam, pertinere. Pietatem quippe hoc loco, poſuit cultum Dei; quæ græce dicitur Theoſebia. Nam hoc verbum habet iſta ſententia in codicibus Græcis.

Θεοσέβεια.

Lib. 12. de Geneſi ad litt. cap. 13. tom. 3.

7 (*Alii diſcretio*) Diſcretio ſane difficillima, cum malignus ſpiritus, quaſi tranquillus agit; ac ſine vexatione aliqua corporis, aſſumpto humano ſpiritu dicit quod poteſt. Quando etiam vera dicit, & utilia prædicat, traſfigurans ſe in Angelum; ſicut ſcriptum eſt, velut Angelum lucis.

8 LANFR. (*Alii interpretatio ſermonum*) Sermones vocat, allegoricas prolationes, ſeu in dictionibus, quæ in Prophetis, & Evangeliis ubi ſere reperiuntur; quas qui interpretari ſciunt, per gratiam ſancti Spiritus, illam ſcientiam habent. Poſſumus per ſermones, myſticas etiam viſiones intelligere; quales apparuere Pharaoni & Nabuchodonoſor. Unde & Joſeph dicit, *eo quod fiat ſermo Dei*. Et in Daniele legitur: *Dic ſomnium, & interpretationem ejus indicabimus*. Et Rex ait: *Sermo receſſit a me*. Quas interpretari utrique divino munere collatum eſt. Ait enim Joſeph: *Abſque me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni*. Et Daniel: *Oſtendiſti mihi, quæ rogavimus te; quia ſermonem regis aperuiſti nobis*.

IX AMBROS. (*Hæc autem omnia*) Quod ſuperius trium perſonarum dicit; nunc per unum Spiritum ſanctum * dirigi profitetur. Ut quia unius naturæ ſunt; & quod unus operatur, operentur tres. * *al.* agi

9 LANFR. (*Sicut enim corpus unum eſt*) A ſimili oſtendit quidem unum eſſe ſpiritum, & ejus dona eſſe multiplicia: ſicut unum eſt corpus, membra habens multa. Ponit autem Chriſtum, id eſt, caput, & non corpus quæ eſt Eccleſia, pro ſpiritu quo illa ſibi ſuns cohærentia.

10 AUGUST. [*Omnia autem membra*] Loquens de membris Chriſti; hoc eſt fidelibus, non ait; ſic & membra Chriſti. Sed hoc totum quod dixit, Chriſtum appellavit. Membra multa, unum corpus Chriſtus; ergo ſimul omnes nos, cum capite noſtro, Chriſtus.

Enarr. in Pſ. 30. conc. prima to. 8.

11. AMBROS. (*Si dixeris pes*) Hoc eſt non poſſe eum, qui infirmus videtur inter fratres, * negare eſſe de corpore; quia non ſum potens. * *al.* negari

12 (*Si totum corpus oculus*) Id eſt, ſi omnes eſſent unius operis; quomodo impleretur reliqua neceſſitas corporis: cum conſtet multis officiis opus eſſe, ad gubernacula corporis.

13 LANFR. [*Si totum corpus oculus*] Nec de-

corpus oculus; ubi auditus? Si totum auditus; ubi odoratus? *a simili*. Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. [14] Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? *Ergo non sunt omnia corporis unum membrum, sed multa, ut suum sistat corpus; sin essent omnia unum membrum, non subsisteret corpus*. Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus, *humanum corpus dicit, quod nequit esse, nisi multis membris constet*. Non potest autem (*per simile ostendit Ecclesiæ membra invicem esse necessaria*, * *ut non sint differentia*) [15] oculus dicere manui: opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus: non estis mihi necessarii. Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora, *viliora* esse, necessariora sunt: [16] & quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, (*pudendas partes corporis dicit*) his honorem abundantiorem *honore vestium*, circumdamus [17] & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem *vestimentorum* habent. [18] Honesta autem nostra, *ut oculi, nares, aures*, nullius *honoris vestimentorum* egent: sed Deus temperavit corpus, ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo *vestimentorum* honorem, ut non sit schisma in corpore, sed idipsum pro invicem sollicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. [19] Vos autem estis corpus Christi, & [20] membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, [21] secundo Prophetas, [22] tertio Doctores, *Episcopos*, deinde virtutes, *eos qui miracula faciunt*, exinde gratias curationum, *eos qui infirmos curant*, opitulationes *quæ in diversis artibus, officiis, industriis considerantur*. [23] Gubernationes, *minorum personarum Prælationes*, genera linguarum, *variis linguis loquentes*, interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? *quosdam, inquit, posuit Apostolos, nam cum aliquos, non omnes posuit Apostolos, sic de reliquis*. Numquid omnes Prophetæ? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Nunquid omnes interpretantur? [24] Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem (*quæ superius dixerim*) viam *ad beatitudinem* vobis demonstrabo.

* f. licet sint

bent, inquit, omnes in Ecclesia esse prædicatores: quia non decet totum corpus esse oculum; si enim hoc esset, jam non esset ipsum corpus; quia non esset auditus & cæteræ partes corporis.

14 AMBROS. (*Quod si essent omnia unum*) Manifestum est, quia si omnes unius fuissent dignitatis; non dicerentur membra, neque corpus: * ideo quia variis membrorum officiis corpus gubernatur.

* al. ideoque

15 (*Oculus dicere manui*) Hoc est, non potest potior dicere inferiori; non mihi opus es.

16 [*Et quæ putamus*] Despectis vel humilibus exhortatio necessaria est: per quam addatur illis honor, ut fiant utiles.

17 [*Et quæ inhonesta sunt*] Nam solent succincti vesticula tetrica, pede nudo incedere. Cum ergo videantur contemptibiles, magis honori sunt; quia solent vitam habere mundiorem.

18 [*Honesta autem nostra*] Fratribus, in quibus studium peritiæ, & conversationis viget, & honestatis; nihil est quod a nobis addatur.

19 LANFR. [*Vos autem estis*] Coaptat similitudines, quas superius dicit de corpore, ad hoc quod dixit: *corpus unum est, & membra multa*. Convenit hoc quod dicit: *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro*. Ad hoc quod dixit: *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque sicut voluit*. Convenit quod dixit; *Et quosdam quidem posuit in Ecclesia: primum Apostolos, secundo Prophetas; sicut Agabum, & duas filias Philippi; tertio Doctores, &c.* Ad hoc quod dixit: *Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Convenit hoc quod dixit: *Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetæ?* Quod sectari debet charitate, uti in fine Epistolæ; *si linguis, &c.* concordet sic: *sectamini* igitur *charitatem*. Omne quod melius est, & excellentius aliis, sectari debemus: Charitas autem excellentior est aliis donis Spiritus sancti, quod est *excellentiorem viam, &c.* Ergo, &c. Deinde ea sola sufficit ad beatitudinem, alia non sine illa. Quia neque loqui linguis, neque Prophetia, neque scientia, neque fides, neque eleemosyna, neque martyrium sufficiunt ad beatitudinem, sine charitate: charitas autem sola sufficit. Et hoc est quod dicit: *Charitas patiens est, &c.* usque ad, *numquam excidit*. Nam & scientia, & prophetia evacuabuntur: omne enim imperfectum perfecto superveniente, evacuatur: atqui prophetia, & scientia sunt imperfecta; ergo evacuabuntur. Quod autem dicit: *cum essem parvulus*, probat omne imperfectum perfecto superveniente evacuari.

20 (*Membra de membro*) Se vocat membrum a quo, id est, a cujus prædicatione Corinthii, qui erant membra Christi, processerunt, vel Christum, qui Ecclesiæ caput est.

21 AMBROS. (*Secundo Prophetas*) Prophetas intelligimus, futura dicentes, & scripturas revelantes.

22 (*Tertio Doctores*) Doctores dicit, qui litteris & lectionibus pueros imbuebant.

23 (*Gubernationes*) Sunt & gubernatores, qui spiritualibus gubernaculis documento sunt.

24 LANFR. (*Æmulamini charismata*) Corinthii summopere desiderabant gratiam linguarum: sed hortatur eos Apostolus, ut melius charismata desiderent; & maxime gratiam prophetandi.

CA-

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

SI linguis hominum loquar, & *etiam* Angelorum (*exaggeratio*,) charitatem autem non habeam, factus ſum velut æs ſonans, *non proficiens mibi*, aut cymbalum tinniens. Et ſi habuero prophetiam, & noverim myſteria omnia, & omnem ſcientiam: & ſi habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, *de loco ad locum*, charitatem autem non habuero, nihil ſum. Et ſi diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & ſi tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. Charitas patiens eſt, benigna eſt: charitas non æmulatur, *non eam fælicitas aliena contriſtat*, non agit perperam, [1] non inflatur, *quia non eam extollit ſua felicitas*, non eſt ambitioſa, *bonoris, vel alienorum*, non quærit *etiam* quæ ſua ſunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet ſuper iniquitate: congaudet autem veritati, *æquitati:* omnia ſuffert, *ſufferenda*, [2] omnia credit, *credenda*, [3] omnia ſperat, *ſperanda*, omnia ſuſtinet, *ſuſtinenda*. [4] [5] Charitas nunquam excidit; *id eſt, cadit, quia in hoc ſæculo eſt, & in futuro erit: fides, ſpes, &c. in hoc ſæculo tantum*, ſive [6] prophetiæ evacuabuntur, ſive linguæ ceſſabunt, ſive ſcientia deſtruetur. [7] Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus. [8] Cum autem venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt. *Tranſſumptio ad minus, quæ tamen pro ſimili ſumit*. Cum eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, ſapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus ſum vir, evacuavi, *abjeci a me*, quæ erant parvuli. Videmus nunc (*ad id quod dixit, ex parte prophetamus*) per ſpeculum in ænigmate: [9] tunc autem facie, *revera*, ad faciem. Nunc (*ad id quod dixit, ex parte cognoſcimus*) cognoſco ex parte: tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum, *tunc perfecte cognoſcam Deum, ſicut cognitus ſum a Deo*. Nunc autem, *in hac vita tantum* manent, fides, ſpes, charitas, tria hæc: [10] major autem horum, *diuturnior, nam & in futuro*, eſt charitas.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

ERgo Sectamini, *ſtudete ut babeatis* charitatem, æmulamini ſpiritalia: *deſiderate ſpirituales gratias Spiritus ſancti*, magis autem, *quam ut linguis loquamini*, ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, *ſcilicet auditoribus incognita*, non hominibus loquitur, (*ſimplex bonum, ipſe enim ſolus intelligit*) ſed Deo: nemo enim audit; *id eſt*,

COMMENTARIUS IN CAPUT XIII.

1 AUGUST. (*Non inflatur*) Id eſt, non privata excellentia lætatur; merito ergo non inflatur.

De Spirit. & lit. cap. 32. tom. 3.

2 (*Omnia credit*) Ipſa charitas, quæ omnia credit, non omoi ſpiritui credit. Ac per hoc, omnia quidem eredit, ſed Den. Quia nnn dictum eſt, nmnibus credit.

3 (*Omnia ſperat*) Nam iden tolerat omnia in præſenti vita: quia credit omnia de futura vita. Et ſuffert omnia quæ hie immittuntur: quia ſperat nmnia, quæ ibi promittuntur. Merito ergn numquam cadit.

1. Jo: 4. c. 16. Expoſ. in 1. Epiſt. Joan. tract. 9. t. 9.

4 (*Charitas nunquam*) *Deus dilectio eſt; & qui manet*, inquit, *in dilectione; in Deo manet, & Deus in illo* manet. Sit tibi dnmus Dei, eſto domus Dei. Mane in Deo, & maneat in te Deus. Manet io te Deus, ut te contineat: manes in Den, ne cadas. Quia ſic de ipſa charitate Apoſtolus dicit: *Charitas* numquam cadit. Quomodo cadit, quem cnntioet Deus?

5 LANFR. (*Charitas numquam excidit*) Id eſt, cadit: quia & in hoc ſæculo eſt, & in futuro. Erit fides, & ſpes in hoc ſæculo tantum.

6 (*Prophetiæ evacuabuntur*) In die judicii & prophetia evacuabitur, & varietas linguarum ceſſabit, & ſcientia ſive mundanarum rerum, ſive ad quam diſpoſitionem pervenitur, deſtruetur.

7 (*Ex parte enim*) Quaſi diceret: ideo prophetia evacuabitur, & ſcientia deſtruetur; quia ex parte eſt, imperfectum eſt: omne autem quod imperfectum eſt, evacuabitur.

De perfect. juſtit. cap. 8. tom. 7.

8 AUGUST. (*Cum venerit quod perfectum*) Cum venerit quod perfectum eſt; quod ex parte eſt, deſtrueiur; id eſt, nnn jam ex parte, ſed ex toto erit: quia fidei & ſpei, jam res ipſa, nnn quæ eredatur & ſperetur, ſed quæ videatur, teneaturque, ſnccedet. Charitas autem quæ * his tribus major eſt, non auferatur, ſed * augeatur, & impleatur, contemplata quod credebat, & quod ſperabat, indepta.

* al. in his

* al. augebitur, & implebitur

9 LANFR. (*Tunc autem cognoſcam*) Tunc cognoſcam perfecte Deum, ſieut cognitus ſum a Deo; id eſt, perfecte.

10 (*Major autem horum eſt charitas*) Item oſtendit melinrem eſſe eharitatem, omnibus aliis donis: nam melior eſt fide, ſpe & cæteris; eſt enim diuturnior; unde & a præcedentibus principalem concludit quæſtinnem dicens: Ergn quia melior eſt omnibus, *ſectamini charitatem*.

est, *intelligit*. [1] Spiritus autem [2] loquitur mysteria; nam qui prophetat, *sibi*, & hominibus loquitur ad ædificationem, (*duplex bonum*) & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, *aliis incognita*, semetipsum ædificat: *si tamen intelligat:* qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat. Volo autem omnes vos loqui linguis; (*non dico, inquit, quia nolim ut linguis loquamini, sed quia malo ut prophetetis, quod dupliciter prodest*) [3] magis autem prophetare. Nam major est, *majoris dignitatis*, qui prophetat, quam qui loquitur linguis nisi forte interpretetur, *quid dixerit exponit*, ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis *vobis incognitis* loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar, *interpretetur*, aut [4] in revelatione, aut [5] in scientia, aut [6] in prophetia, aut in doctrina? Tamen (*expletivum*, *vel scilicet similitudinem proferam*) quæ sine anima sunt vocem *sonum* dantia, sive tibia, (*transumptio ad simile*) sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, (*non prosunt* quomodo scietur, id quod canitur, aut quod cytharizatur? *nullatenus*, (*a simili.*) Etenim si incertam vocem det tuba; quis parabit se ad bellum? *non prodest*, *nemo enim ad bellum per eam præparatur*. Ita (*a simili*) & vos per linguam, nisi *interpretando* manifestum sermonem dederitis; quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera, *in vanum*, loquentes. [7] Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo: & nihil, *nullum genus linguæ*, sine voce, *vocis proprietate*, est. Si ergo (*a simili*) nesciero virtutem, *intelligentiam* vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: *non prodero ei cui loquor*, & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & vos, quoniam, *quandoquidem*, æmulatores estis spirituum, *spiritualium donorum*, ad ædificationem Eccclesiæ quærite ut *donis spiritualibus adeptis* abundetis. Et ideo, *quia quærenda sunt dona quæ prosunt*, qui loquitur lingua, [8] oret ut interpretetur. Nam si orem, *loquar*, lingua, spiritus meus, *vox mea*, orat, *id est*, *ego nulli prosum*, mens autem mea sine fructu est, *id est*, *sine compunctione*, *quia non intelligo quæ lingua loquor*. [9] Quid ergo est? *Quandoquidem non prosum loquens lingua*, *non interpretans*, *esse debet quod sequitur scilicet*, Orabo spiritu *id est*, *voce*, orabo & mente: *ut interpretari sciam*, Psallam spiritu *id est*, *voce*, psallam & mente, *ut interpreter*. Cæterum si benedixeris, *benedictionem feceris*, spiritu: *id est*, *sola voce*, *non intellectu* qui, *quibus*, supplet locum idiotæ *dicendo amen in fine orationis? nemo*: quomodo dicet, amen, super, *per*, tuam benedictionem? Quoniam, *cum*, quid dicas, nescit: nam tu quidem bene *lingua incognita* gratias agis, *agendo*, sed alter non ædificatur, *alteri non prodes*. Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor, *nec ideo*, *inquit*, *dico ut vobis invideam*, *nam Deo gratias omnium linguis loquor*. Sed *tamen*, in Ecclesia volo, *malo*, quin-

COMMENTARIUS IN CAPUT XIV.

1 (*Spiritus autem loquitur*) Id est, intelligit; sicut in Evangelin: *Qui habet aures audiendi audiat*. Id est, intelligat. Et in Apocalypsi: *Qui habet aurem, audiat*.

2 (*Loquitur*) In ipsa incognita lingua; Spiritus sanctus loquebatur mysteria: id est, allegorica verba, quæ nemn intelligebat, nisi qui gratiam interpretandi habebat.

3 [*Magis autem prophetare*] Magis debetis appetere prophetare, quam loqui linguis: nam loqui lingua incognita sibi & aliis; & loqui lingua cognita sibi tantum; tertiam speciem loqui linguis ut alios docerent, non appetebant ipsi: primo unam speciem loqui lingua incognita sibi & aliis. Duplex bonum magis est appetendum, quam simplex: prophetare autem duplex bonum est: loqui vero lingua incognita sibi & aliis, simplex; quod est, qui enim loquitur lingua, simplex bonum est; quia Deo loquitur: Deo tantum, non enim hominibus; non enim intelligitur. Qui vero prophetat, duplex bonum facit; Deo enim loquitur, & hominibus. Et de alia specie, quæ est, qui loquitur lingua, sibi tantum cognita, eadem sunt argumenta.

4 [*In revelatione*] Revelatio est, qua per Spiritum sanctum, in qaocumque tempore, aliquid subito indicatur.

5 [*In scientia*] Scientia est cognitio studio & industria comparata.

6 [*In prophetia*] Prophetia de futuris tantum, doctrina genns omnium.

7 [*Tam multa ut puta*] Quasi diceret. Non est mirandum, si per linquam datur sermo non manifestus; quia videlicet multa sunt genera, & nihil illnrum est, quod non habeat propriam & distinctum a cæteris vocem.

8 [*Oret ut interpretetur*] Id est, intelligat ipsam linguam, & sic exponat. Plerumque enim Spiritus loquebatur per os hominis extranea lingua, & tamen homo nnn intalligebat ipsa lingua mysteria prolata.

9 [*Quid ergo?*] Esse debet, si bena. Si vnx loquens incognita lingua benedicat Deum, vel cibum, vel aliquid hujusmodi; auditnr idiota, id est, audiens & non intelligens, nescit quando debeat respondere amen; aut Deo gratias: nec est qni suppleat locum responsionis ejus; id est, qui vice illius respondeat, cum omnes ignorent verba loquentis.

quinque verba sensu meo loqui, *ut intelligam, interpretari valeam:* ut & alios instruam: quam decem millia verborum in lingua *incognita*. Fratres, [10] nolite pueri effici sensibus, *magis appetendo linguis, quod parum prodest, quam prophetare, quod multum*, sed malitia parvuli estote: sensibus autem perfecti estote, *non desiderantes genera linguarum*. [11] In lege scriptum est: [12] Quoniam in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus. [13] Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus: prophetiæ autem, non infidelibus, sed fidelibus, *confert prophetare, & loqui linguis: & ex collatione utriusque præfert prophetiam linguis*. Si ergo, *autem*, conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis *incognitis* loquantur, intrent autem idiotæ: aut infideles: [14] nonne dicent quod *vos linguis incognitis loquentes* insanitis? *Et dicent utique*. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, *si negare vult quod dicitur ab eis*, convincitur ab omnibus, dijudicatur, *id est, cognoscitur vita ejus per prophetiam* ab omnibus: occulta *enim* cordis ejus *per Prophetiam* manifesta fiunt, & ita cadens, *se humilians*, in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est, fratres? *ergo, fratres, cum tantæ utilitatis sit prophetia, desideranda est*. *Monet eos ad fraternam ædificationem.* Cum *in Ecclesia* convenitis, *si*, [15] unusquisque vestrum (*alius hoc, alius illud*) psalmum *hic* habet, *ille* doctrinam habet, (*per gratiam Spiritus sancti, hæc omnia illi dabantur*,) apocalypsin, *revelationem*, habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem *proximorum* fiant. [16] [17] Sive lingua *incognita* quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres, *cum duobus loquatur, aut tribus, non omnibus*, & per partes *semoti*, & unus *quod alter lingua loquitur incognita*, interpretetur. [18] Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, *coram aliis*. [19] Sibi autem loquatur, & Deo. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, (*plebs dividebatur, & uni parti unus Propheta, & alius alii loquebatur*) & ceteri dijudicent, *audiantur*. [20] Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim *hoc modo* omnes per singulos prophetare: ut omnes *prophetare* discant, & omnes exhortentur, *admoneantur:* & [21] Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt *vel subjectus est*. [22] Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis Sanctorum doceo. *Viri quidem prophetent, ut dictum*. Mulieres *autem* in Ecclesiis taceant: non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, *viris*, *quod* non

10 [*Nolite pueri*] Id est, nolite puerilia desideria habere; non considerantes quid utilitatis habeant ea quæ desideratis.

11 [*In lege enim*] Legis nomine, prophetiam designat. Est autem hoc testimonium in Isaia, his verbis: *In loquela enim labii, & lingua altera loquitur ad populum.* * *Cui dixit hoc: requiescere facite lassum: & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire.*

* al. Cui dixit hęc est requies mea reficite lassū

12 [*Quoniam in aliis*] Item probat prophetiam, magis esse appetendam quam loqui linguis. Prophetia enim bonum est duplex; loqui vero lingua, simplex; istud namque tantum est signum credendi infidelibus; sed & fidelibus, signum est, ut bene operentur: & hoc præmissa legis auctoritate confirmat.

13 AMBROS. [*Itaque linguæ*] Hoc est, in velamine linguæ incognitæ, obscurati sunt sermones Dei; ne videantur a perfidis. Cum autem audiantur incognitæ linguæ, signum sit, quia propter perfidiam factum est; ne audientes intelligant. Unde in Isaya: *Vade, & dic populo huic: aure audietis, & non intelligetis*.

14 [*Nonne dicent quod*] Manifestum est, si omnes diversis linguis loquantur, tumultus fit quidam * in cœtu populi, quasi frenesin * patientibus.

* al. inconditus
* al. patientis

15 LANFR. [*Unusquisque vestrum*] Sic legendum, & subaudiendum est. Unusquisque vestrum, alius psalmum habet, alius doctrinam; & sic cætera habet; per gratiam sancti Spiritus hæc omnia illis dabantur.

16 AMBROS. [*Sive lingua*] Hoc est duo vel tres non p'us linguis loquantur; sed singuli, nnn simul omnes, ne insanire videantur. Ideo autem ut multum tres, ne occuparent diem linguis loquentes interpretes eorum, non haberent prophetæ tempus disserendi.

17 LANFR. [*Sive lingua*] Si lingua incognita aliquis loquitur vestrum; non loquatur in audientiam omnium, sed apud duos vel tres loqnatur, & per partes; id est, intercise, ut facilius possit intelligi, cum exponitur.

18 [*Si autem non fuerit interpres*] Hic aperte ostendit, quia sæpe loquebatur aliquis incognita lingua; quam, vel in qua, prolata mysteria, nec ipse intelligebat.

19 [*Sibi autem loquatur*] Id est, in corde suo loquatur Deum laudans vel deprecans.

20 [*Quod si alii*] Si dum duo vel tres Prophetæ loquuntur, alicui eorum qui sedent, & auscultant, aliquid revelatum fuerit; prior Propheta qui loquebatur, taceat, & permittatur huic loqui.

21 [*Spiritus prophetarum*] Pluraliter dicit Spiritus, propter multitudinem Prophetarum: cum sit unus Spiritus, qui replet eos, qui subjectus Prophetis dicitur, quia eos extra voluntatem eorum, nec loqui, nec tacere compellit. Et est responsio quasi aliquis diceret: an prior Propheta potest tacere, cum vult, id est, an singuli possint prophetare, cum eis aliquid revelatur.

22 [*Non enim dissensionis*] Dissensionis spiritus esset, si omnes quos repleret, loqui simul compelleret.

non *eſſet*, *ſi prædicarent*, ſicut & 23 lex dicit. Si quid autem volunt diſcere, domi *non in Eccleſia* viros ſuos interrogent. Turpe eſt enim mulieri loqui in Eccleſia. 24 An a vobis verbum Dei proceſſit? *ut propter hoc nova ineatis*? Aut in vos ſolos pervenit? Si quis videtur Propheta eſſe, 25 aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis (*hic evidenter oſtendit*, *difficilia eſſe verba ſuarum epiſtolarum*, *ad quas exponendas*, *Prophetas*, *& ſapientes invitat*) quia Domini ſunt mandata. 26 Si quis autem *hæc & alia Dei mandata* ignorat, *vel negligit*, 27 ignorabitur. Itaque fratres æmulamini prophetare: *quia duplex bonum eſt:* & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeſte, *ut viri loquantur*, *mulieres taceant*, & ſecundum ordinem, *alter prius*, *alter poſterius*, *non omnes ſimul loquantur*, fiant *in vobis vel a vobis*.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

Notum 1 autem vobis facio, Fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod & (*effectus*) accepiſtis, in quo & ſtatis, per quod & ſalvamini, qua ratione prædicaverim vobis, ſi tenetis, niſi fruſtra credidiſtis *niſi ad mortem prædeſtinati eſtis*. Tradidi enim vobis in primis, *Evangelium quod notum feci*, quod & accepi: quoniam Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris *non ſuis* ſecundum ſcripturas: & quia ſepultus eſt, & quia reſurrexit tertia die, ſecundum ſcripturas: & quia viſus eſt Cephæ: & poſt hoc *Diſcipulis* undecim: deinde viſus eſt pluſquam quingentis fratribus ſimul: (*de hac apparitione*, *& ſubſequenti nihil ab Evangeliſtis dicitur*) ex quibus multi manent uſque adhuc, quidam autem dormierunt: 2 deinde viſus eſt Jacobo: deinde Apoſtolis omnibus: noviſſime autem omnium 3 tamquam abortivo, viſus eſt & mihi. (*quaſi abortivum ſe vocat*, *quia coactus eſt ad Deum converti*, *ſicut abortivus cogitur naſci*) 4 Ego enim ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſecutus ſum Eccleſiam Dei. Gratia autem Dei ſum id quod ſum, & gratia ejus in me vacua non fuit, *ut non fructificarem*, ſed abundantius [*a re probat*] illis omnibus laboravi: non ego autem, ſed gratia Dei mecum: ſive enim, *autem*, ego, ſive illi: ſic prædicavimus, *Chriſtum mortuum reſurrexiſſe*, & ſic credidiſtis. Si autem Chriſtus *vere* prædicatur quod reſurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam reſurrectio (*a genere*) mortuorum non eſt? Si autem reſurrectio mortuorum non eſt: neque Chriſtus reſurrexit. Si autem Chriſtus non reſurrexit, 5 inanis eſt ergo prædicatio noſtra, inanis eſt & fides veſtra.

Inve-

23 [*Lex dicit*] In Geneſi dicit Deus ad mulierem: *Sub viri poteſtate eris*, *& ipſe dominabitur tibi*.

24 [*An a vobis verbum*] Hic datur intelligi quædam, quæ ſuperius redarguit Corinthios feciſſe, atque ideo reprehendit eos dicens, non debere eos aliquid noviter inire, ſed potius exemplis aliarum Eccleſiarum vivere: quia verbum Dei ab illis non proceſſit, quod ſi proceſſiſſet, tolerabile eſſet, ſi aliquid novum feciſſent.

25 Ambros. [*Spiritualis cognoſcat*] Hic tangit Apoſtolos falſos, qui non divina, ſed terrena docebant.

Epiſt. 102. ad Evodiũ to. 2. 26 [*Si quis ignorat*, *ignorabitur*] Recte, quia qui neſcit Dei eſſe, quæ loquitur Apoſtolus, a Domino ignorabitur.

26 August. (*Si quis autem ignorat*) Nequaquam ut ſcribis, qui ignorat, ignorabitur. De hac re dicit Apoſtolus, tamquam iſta pœna ille plectendus ſit, qui non valet intelligentia ſic diſcernere ineffabilem Trinitatis unitatem, ſicut diſcernitur in animo noſtro memoria, intellectus, voluntas. Aliunde dicebat hoc Apoſtolus: lege, & videbis * ea quæ loquebatur, quæ fidem vel mores multorum ædificarent, non quæ vix ad paucorum, eamque exiguam, quantulacumque in hac vita, de re tanta eſſe poteſt, intelligentiam pervenirent. Id eſt, ut linguis prophetia proponeretur. * al. quod ea loquebatur

27 (*Ignorabitur*) Multi in Chriſti cruce gloriantes, & ab eadem via non recedentes, etiam qui iſta quæ ſubtiliſſime differuntur, ignorant, quia non perit unus * de puſillis pro quibus mortuus eſt, ad eamdem perveniunt æternitatem, veritatem, charitatem: id eſt, ad ſtabilem certam, plenamque felicitatem, Ubi manentibus, videntibus, amantibus, ſint cuncta perpetua. Ibidem. * al. ex illis

COMMENTARIUS IN CAPUT XV.

1 Lanfr. (*Notum autem vobis*, *&c.*) Dubitantibus Corinthiis de reſurrectione mortuorum, probat Apoſtolus multis argumentis eam revera eſſe futuram recolens quod illis prædicaverat; quibus evidenter apparet de reſurrectione dubitandum non eſſe.

Lib. contr. Fauſt. 2 August. [*Noviſſime autem*] Sed hic jam de cœlo, poſt non parvum tempus Aſcenſionis ſuæ.

3 Ambros. [*Tamquam abortivo*] Apparuit illi primum de cœlo; poſt oranti in templo. Abortivum ſe vocat; quia extra tempus natus in Chriſto, apoſtolatum accepit; in cœlo Domino recepto * in carne. * al. cum

4 [*Ego enim*] Humiliat ſe, & temporis cauſam in ſe aſcribit.

5 [*Inanis eſt ergo*] Ad detrimentum eorum proficere aſſerit, ſi crediderint quod futurum non eſt; & pudoris eſt, ut aliquis profiteatur hoc cre-

Invenimur autem & falſi teſtes Dei: quoniam teſtimonium diximus adverſus Deum quod ſuſcitaverit Chriſtum; quem non ſuſcitavit, ſi mortui non reſurgunt. *Reſponſio*. Nam [6] ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit. Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, [7] vana eſt fides veſtra, adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Ergo (*a ſimili*) & qui dormierunt in Chriſto, perierunt. Si in hac vita tantum in Chriſto ſperantes ſumus, [8] miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. (*aſſumptio*) Nunc autem [9] Chriſtus reſurrexit a mortuis primitiæ dormientium, *nam primus reſurrexit*, quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Et ſicut (*exponit*) in Adam omnes moriuntur, ita & [10] in Chriſto omnes vivificabuntur. [11] Unuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus: deinde ii qui ſunt Chriſti, (*reſurrecturi ſunt & alii, ſed horum tantum mentionem facit propter Chriſtianam dignitatem*) [12] qui in adventu, *facto, vel faciendo*, ejus crediderunt. [13] Deinde finis *erit*, [14] [15] [16] cum tradiderit regnum, *id eſt, in quibus regnavit*, Deo, & Patri, [17] [18] cum evacuaverit omnem principatum *dæmonum*, & poteſtatem, & virtutem

didiſſe, quod falſum eſt: & verecundiam illis incutit, & labores illorum dicit infructuoſos, quod nemo utique de ſe patitur audire; ut videntes hoc eſſe contra ſe, revertantur ad fidem priſtinam.

Lib. 2. de doctr. Chriſti cap. 31. tom. 3.

6 AUGUST. [*Si mortui*] Sunt veræ connexiones ratiocinationis; falſas habentes ſententias, quæ conſequuntur errorem illius, cum quo agitur: quæ tamen ad hoc inſeruntur a bono, & docto homine; ut in his erubeſcens ille, cujus errorem * conſequitur, eundem relinquat errorem; quia ſi in eodem manere voluerit: neceſſe etiam ut illa quæ damnat, tenere cogatur.

* al. conſequuntur

7 LANFR. [*Vana eſt fi es*] Fidem dicit, qua credebant peccata ſibi eſſe dimiſſa, per fidem reſurrectionis Chriſti. Quod non eſt, ſi Chriſtus non reſurrexit.

8 AMBROS. [*Miſerabiliores ſumus*] Increduli enim vel hac vita fruuntur.

9 LANFR. [*Chriſtus reſurrexit*] Probat Apoſtolus mortuos eſſe reſurrecturos. Si, inquit, Chriſtus reſurrexit; & mortui reſurgent. Sed Chriſtus reſurrexit, nam ſcripturæ dicunt. Item quia reſurrexit, nam viſus eſt, poſtquam reſurrexit, Cephæ, & aliis. Idem iterum, reſurrexit quia vos eum reſurrexiſſe crediditis. Quaſi dicerent: credidimus, ſed non te prædicante: Quæ cura, inquit, ſive ego, ſive illi prædicaſſent, vos credidiſtis eum reſurrexiſſe. Et hoc eſt quod dicit: ſive enim ego, ſive illi ſic prædicamus, & ſic credidiſtis. Item ipſum: Si Chriſtus re vera prædicatur quia reſurrexit, tunc vere ſurrexit; & ſi reſurrexit [a ſimili] reſurrectio mortuorum eſt: quod ſi eſt, *quomodo quidam dicunt, &c.* & ſic non debetis dicere reſurrectionem mortuorum non fore.

Contenderet quis. Non eſt, inquit, reſurrectio mortuorum. Et Apoſtolus: Si non eſt reſurrectio mortuorum, id eſt, ſi nullus mortuorum (a toto) ſurrexit, neque Chriſtus, quem ſurrexiſſe credidiſtis. Et ex eodem ſequitur, vanam eſſe Apoſtoli prædicationem; vanam eſſe eorum fidem. Et (ſi Chriſtus non reſurrexit) falſi teſtes Dei ſumus: quod a ſcriptura ſic probat: Quoniam, inquit, falſum teſtimonium diximus adverſum Deum: Nam iſtud, quod ſuſcitaverit Chriſtum, quem non ſuſcitavit, ſi mortui non reſurgunt. Quare hoc dicis? Nam ita, inquit, in re eſt, quod ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus, vana eſt fides noſtra, id eſt, non ſunt vobis remiſſa peccata: adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Et ſi vos eſtis in peccatis, & qui ante vos fuerunt, in peccatis mortui ſunt; & ſi in peccatis mortui ſunt, utique perierunt. Principalis aſſumptio. Nunc autem Chriſtus reſurrexit, ergo non eſt vana prædicatio noſtra, nec fides veſtra. Et ſic de omnibus concludendum.

10 AUGUST. (*In Chriſto omnes*) Omnes qui renati ſunt per Chriſtum.

Expoſ. in Evang. Jo: tract. 3. 10 9.

11 LANFR. (*Unuſquiſque in ſuo ordine*) In ſuo ordine dicit, vel quia Chriſtus primus reſurrexit; deinde reſurrecturi ſunt cæteri. Vel quia martyr, ut martyr; paſtores, ut paſtores, & cæteri in hunc modum. Et ſic intelligitur in ſuo ordine, & in ſua dignitate. Deinde hi reſurrecturi, & alii; ſed horum tantum mentionem facit, propter Chriſtianam dignitatem.

12 (*Qui in adventu*) Qui credunt eum adveniſſe propter redimendos peccatores: & adventurum propter infideles judicandos, & fideles remunerandos.

Lib. 83. qu. qu. 69. 10. 4.

13 AUGUST. (*Deinde finis*) Ipſe ſcilicet finis eſt, ut ipſe Deus omnia in omnibus. Aliter enim dicitur finis, qui pertinet ad conſummationem, aliter qui pertinet ad conſumptionem: Et aliter enim tunica finitur texendo; & aliter cibus, comedendo. Deus autem omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum qui ei cohærent, amet adverſus eum ſuam propriam voluntatem: manifeſtumque ſit omnibus, quod idem Apoſtolus alio loco dicit: *Quid autem habes, quod non accepiſti?*

14 (*Cum tradiderit*) Ita dictum eſt, cum tradiderit regnum Deo & Patri: ac ſi diceretur, Tradet regnum Patri, Dominus Jeſus Chriſtus; non ſe inde ſeparato, nec Patre, nec Spiritu ſancto; quoniam perducere credentes ad contemplationem Dei, qui digni habebuntur, perduci ad fidem, ad ſpem: id eſt, ad ipſam viſionem qua perducens ductus eſt, regnum tradere Deo & Patri.

Lib. 1. de Trin. cap. 9. & 10. to. 3.

15 AMBROS. (*Cum tradiderit*) Nemo dubitet filium regnaturum ſemper cum Patre, hoc eſt enim regnum tradere Deo & Patri, oſtendere ipſum eſſe, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur.

16 LANFR. (*Cum tradiderit*) Tradet Chriſtus regnum; id eſt, in quos ipſe regnavit, Deo in fine ſæculi cum oſtenderit Eccleſiam, ſua & ſervorum ſuorum prædicatione ad Deum converſam.

Ibid. c. 8. * al. non

17 AUGUST. (*Cum evacuaverit*) Id eſt, ut ſit non neceſſaria diſpenſatio ſimilitudinum per Angelicos Principatus.

18 LANFR. (*Cum evacuaverit*) Vel evacuabit Chriſtus in fine ſæculi, omnem dæmonum principatum & poteſtatem: quia ultra non habebunt poteſtatem tentandi, & in tentationem inducendi ſervos Dei.

tutem. Oportet autem illum regnare, [19] donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. [20] Novissima autem inimica destruetur *a Christo* mors: (*Ostendit Christum habere potentiam mortis destruendæ, dicens omnia esse sub ejus potentia*) omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat; *Psalmus octavus:* omnia subjecta sunt ei: sine dubio, præter eum, *patrem*, qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia: [21] tunc & ipse filius subjectus erit ei, *Patri secundum humanitatem, vel Christo*, qui subjecit sibi omnia, [22] ut sit Deus omnia in omnibus, *ut sit Deus plenitudo omnis gaudii in singulis.* [23] Alioquin (*si mortui non resurgunt*) quid facient *quid erit his*, qui baptizantur [24] [25] pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? [26] [27] Ut quid & baptizantur pro illis? *peccatis scilicet.* Ut quid & nos periclitamur omni hora? *exponit quomodo periclitetur.* Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. [28] [29] Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? *Ironia*, Manducemus, & bibamus, (*si mortui non resurgunt*) cras enim moriemur. [30] Nolite seduci, corrumpunt mores bonos colloquia mala. Evigilate justi, & nolite peccare: [31] ignorantiam enim Dei quidam habent, [32] ad reverentiam, *ad verecundiam*, vobis loquor. Sed dicet aliquis: quomodo rosurgunt mortui? Qualive corpore venient? (*a simili ostendit corpora hominum immortalia resurrectura, & incorruptibilia cum sepeliantur corruptibilia.*) Insipiens, tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus cæterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult:

&

19 (*Donec ponet omnes*) Ponet Christus omnes inimicos suos, ante diem judicii sub pedibus suis: quia alios ad fidem convertet; alios inferni claustris tradet, non ultra sibi, vel servis contradicturos. Regnabit autem & postea, sed de hoc tempore ambiguum esse poterat.

20 (*Novissime autem*) In novissimo die destruetur mors: quia nec homines ultra peccabunt; nec ulla corpora ultra morientur.

Lib. 83. qu. cap 69. 21 August. (*Tunc ipse filius*) Manifestum est ergo hoc secundum susceptionem hominis dictum. * Cum autem ei omnia subjecta fuerint, tunc & ipse filius subjectus erit ei, qui sibi subjecit omnia; non quasi modo non ita sit, sed manifestum erit.

*Ib. paulo infra.

Lib. 22. de Civit. Dei cap. 30. to. 5 22 (*Ut sit Deus omnia*) Quid enim aliud per Prophetam dixit: *Ero illorum Deus; & ipsi erunt mihi plebs;* nisi ego ero, unde satientur? Ego ero, quæcumque ab hominibus honesta desiderantur, & vita, & salus, & victus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona.

23 Ambros. [*Alioquin quid faciunt*] Exemplo hoc, non factum illorum probat: sed fixam fidem in resurrectione ostendit.

24 Lanfr. [*Pro mortuis*] Pro mortuis dicit peccatis mortuos agentibus: sicut ad Hebræos: fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis. Dicit ergo, si non est resurrectio mortuorum. quid facient, qui per remissionem peccatorum suorum baptizantur in memoriam mortis & resurrectionis Christi, putantes quia & ipsi resurrecturi sint? Abnegaturi enim sunt baptismum, & mutaturi fidem, quod sacrilegum est. A quibusdam dicitur, & scriptum reperitur; fuisse quosdam imperitos, qui baptizarentur pro his, qui de hac vita sine baptismo commigrabantur: putantes quia talis eorum baptismus prodesse posset his, qui sine baptismo moriebantur: & ob hoc esse dictum: *Quid facient, qui baptizantur pro mortuis?* Sed non est credendum ab auctoritate stultorum, voluisse Apostolum probare, quod tantopere apud plurimos habebatur incertum.

25 [*Pro mortuis*] Pro mortuis, id est, quasi mortuis. Baptismus enim figura est mortis. Nihil valet in baptismo figura mortis, & resurrectionis; nisi futura esset, post mortem, vera corporum resurrectio. Sed non est inanis in Ecclesia, constitutio talis.

26 [*Ut quid & baptizantur*] Item probat idem. Si inquit, mortui non resurguut quid facient qui baptizantur pro mortuis? id est, nihil prodest baptizari, ut sit idem quod dicitur postea, si omnino mortui non resurgunt, ut quid baptizantur pro illis? vel ita: si nulli mortui resurgunt, nec baptizati mortui; & si baptizati mortui non resurgunt, ut quid baptizantur? Item si mortui non resurgunt, ut quid & nos periclitamur omni hora? id est, frustra patimur quotidie pericula in spe resurrectionis. Item si mortui non resurgunt quid mihi prodest, quod pugnavi contra bestias Ephesi quantum homo potest? nihil.

27 Ambros.] *Ut quid & nos*] Dicendo & nos, discrevit personas; ostendens non catholicos esse, qui pro mortuis baptizabantur.

28 (*Si secundum hominem*) Id est, secundum humanum sensum, qui, ut caro jam resoluta, reformetur ad vitam, minime credit.

29 Lanfr. (*Si secundum hominem*) Id est, secundum quod homo ferre potest. *Ad bestias*, Id est, contra bestiales homines, Ephesi hæc .... disputationum & verborum intelligenda est.

30 (*Nolite seduci*) Nolite acquiescere malis colloquiis persuadentium vobis resurrectionem non esse futuram; ipsa enim mala colloquia mores bonos corrumpent, quod ibidem a genere probatur.

31 (*Ignorantiam enim*) Quasi diceret, Moneo vos vigilare, & non peccare; ne imitemini eos qui ignorant Deum.

32 (*Ad reverentiam*) Ad hoc, inquit, loquor vobis; ut verecundiam habeatis, & vitam vestram in melius corrigatis.

F

[33] & unicuique ſeminum proprium corpus. (*Inductio*) [34] [35] Non omnis caro *oſtendit dignitates corporum reſurgentium diverſas fore*, *pro meritorum ſcilicet diverſa qualitate*) eadem caro: ſed alia quidem hominum, (*a re probat*) alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piſcium. Et corpora cœleſtia, *ſol*, *luna*, & corpora terreſtria, *ſcilicet ſunt*: ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia autem terreſtrium. Alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim a ſtella differt in claritate: *differens*, *inquit*, *claritas ſtellarum*, *quia per eam differt ſtella a ſtella*. *Ab effectu:* ſic & reſurrectio mortuorum, *ſcilicet differt non ſolum in claritate meritorum*, *ſed etiam corporum*. [36] Seminatur in corruptione, *id eſt*, *moritur & ſepelitur corruptibile*, ſurget in incorruptione, *incorruptibile*. Seminatur in ignobilitate, *ignobile*, ſurget in gloria, *glorioſum*. Seminatur in infirmitate, *infirmum*, ſurget in virtute, *forte*. [37] [38] Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. [39] [40] Si eſt corpus animale, eſt & ſpiritale: xl. ſicut ſcriptum eſt, [41] factum eſt primus homo Adam in animam viventem, *vitalem*, [42] noviſſimus Adam in ſpiritum vivificantem. [43] Sed non prius quod ſpiritale eſt, ſed quod animale: deinde quod ſpiritale. Primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. [44] Qualis terrenus tales & terreni: *Adæ imitatores peccando:* & qualis cœleſtis, tales & cœleſtes, *Chriſti imitatores*. [45] Igitur, ſicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis. Hoc autem, *ut Chriſtum imitemur*, dico, fratres, quia [46] [47] caro, & ſanguis, *ſui corporis appetitui viventes*, regnum Dei poſſidere non poſſunt: neque corruptio, incorruptelam poſſidebit. Ecce myſterium, *id eſt*, *ſecretum*, *quod ante neſciebamus*, vobis dico: Omnes quidem reſurgemus, [48] ſed non omnes *in melius* immutabimur. *Quomodo?* In momento, in ictu oculi, [49] in noviſſima tuba *reſurgemus:* canet

33 AMBROS. (*Et unicuique ſeminum*) Exemplum melioratæ reſurrectionis, noo amiſſæ ſubſtantiæ.

34 [*Non omnis caro*] Quemadmodum ex una impenſa diverſa animantium caro eſt: ita unius carnis homines diverſi erunt dignitate io reſurrectione.

Epiſt. 146. ad Conſen. 35 AUGUST. [*Non omnis caro*] Io his omnibus iſte ſenſus eſt. Si genera carnis cum ſint cuncta mortalis, differuot tameo inter ſe, pro diverſitatibus animantium: & ſi corpora cum ſint omnis viſibilia, differunt tamen, pro diverſitatibus locorum. Unde alia eſt cœleſtium gloria, alia terreſtrium: & ſi in locis ſublimibus cum ſint contra cœleſtia, differunt etiam * ipſæ claritatea luminum; non mirum eſt, quod in reſurrectione mortuorum diſtabit gloria meritorum.

* al. ipſis claritatibus

36 LANFR. (*Seminatur*, *&c.*) Nullum corruptibile incorruptelam poſſidebit; ſed caro & ſanguis, id eſt carnaliter viventes ſunt corruptibiles, & regnum Dei incorruptela: ergo iſti non poſſidebunt illud.

37 AMBROS. (*Seminatur corpus animale*) Aoimale corpus eſt, dum cibis ſuſtentatur, ut vivat. Spirituale, cum oihil horum indiget converſum in vitam.

38 LANFR. (*Seminatur corpus animale*) Eſſentia illa, qua humanum corpus vivificatur: ex qua ſui parte vivificat, & terreoa appetit, anima dicitur. Ex qua autem ſui parte, ratione uiitur, & Deum diligit; rationalis appellatur. Hioc dicitur, ſeminatur in terra corpus animale, id eſt,. corruptibile, quod terrena appetebat, ſurget corpus ſpirituale, id eſt, voluntatem ſpiritus per omnia faciens; neque ſpiritui reſiſtens.

Ibidem. 39 AUGUST. (*Si eſt corpus*) Intelligitur ergo corpus animale dici ſimile cæteris animalibus, propter mortis diſſolutionem, & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & poſtea ſeparata, animantis * compago diſſolvitur.

* al. compage

40 LANFR. (*Si eſt corpus animale*) Cum dicitur corpus, fruſtra adderetur animale, niſi eſſet aliud corpus ſpiritale, ad cujus diſcrepantiam vocaretur animale.

xl. (*Sicut ſcriptum*) Deeſt aſſumptio, ſi eſt corpus animale, & hanc probat.

41 (*Factus primus homo*) Habuit primus homo animam vitalem, & ſpiritualem, id eſt, rationalem: ſecundum quam Adam, & qui ex eo orti ſunt, victuri erant.

42 (*Noviſſimus Adam*) Habuit ooviſſimus Adam, id eſt, Chriſtus, animam vitalem, & ſpiritualem: ſed illius taotum partis mentionem facit: ſecundum quam ipſe Chriſtus, & imitatores ejus, magis victuri erant. Nec hoc in Geneſi ſcriptum reperitur; ſed ab Apoſtolo, ſuperiori ſententiæ additur.

43 (*Sed non prius quod*) Id eſt, prius terrena appetentium, poſtea fuit corpus ſpiritaliter viventium.

44 AUGUST. (*Qualis terrenus*) Quid eſt, qualis terrenos, tales terreni; niſi mortales ex mortali? Et quid eſt qualis cœleſtis; niſi immortales per * immortalitatem? Ibidem.

* al. immortalem

45 LANFR. (*Igitur ſicut portavimus*) Id eſt, ſicut exemplo Adæ, terrena dileximus, ita exemplo Chriſti, cœleſtia diligamus.

46 (*Caro & ſanguis*) Caro & ſanguis eſt humanum & corruptibile corpus. Et eſt ſenſus, qui ſecundum appetitum ſui corporis vixerit, regoum Dei poſſidere non poterit.

47 AUGUST. (*Caro & ſanguis*) Et ne quiſquam putaret ſecundum ſubſtantiam carnis hoc Apoſtolum diffiniſſe, aperuit quid diceret ſubjungendo, neque corruptio * incorruptelam poſidebit. Ibidem.

* al. incorruptionem

48 (*Sed non omnes immutabimur*) Hanc immutationem utrum in melius, an in deterius intelligi voluerit, inferiora demonſtrant. Ibidem.

49 AMBROS. (*In noviſſima tuba*) Quia non ſemel cum illo pugnatum eſt, quia in Antichriſto victus eſt: & hoc loco noviſſime adverſus illum pugnabitur; ut jam mittatur io geheonam.

canet enim tuba [50] & mortui resurgent incorrupti, *cum integritate membrorum*; & nos *justi in melius* immutabimur. (*a parte.*) Oportet enim corruptibile hoc *meum corpus* induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet, *adimplebitur*, sermo, qui scriptus est, *in Osee* 13. [51] Absorpta est mors, *concupiscentia peccati*, in, *cum* victoria. [52] Ubi est mors victoria tua? *quam solebas habere in nobis, qui tibi obedierunt*. Ubi est mors stimulus tuus? *destructum est*. [53] [54] Stimulus autem mortis peccatum est: [55] virtus vero peccati, [*augmentum peccati, quia augetur peccatum per prævaricationem legis*] lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque, Fratres mei dilecti, *quia incorruptibiles resurgemus*, stabiles *in fide* estote, & immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino, *in fide Domini, vel in prædestinatione Domini.*

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

De [1] collectis autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite. Per unam [2] Sabbathi *ita scilicet* unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei bene, *quantum sibi*, placuerit: ut non, cum venero tunc collectæ fiant, *scilicet factæ sint*. Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per epistolas, *cum epistolis*, hos mittam perferre gratiam vestram, *gratis data a vobis, sanctis qui sunt* in Hierusalem. Quod si dignum fuerit, *tanta sit collectio*, ut & ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hyemabo: ut vos me deducatis quocumque iero. Nolo enim vos modo in transitu, *transeundo*, videre; spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. [3] Ostium enim mihi (*Ratio quare Ephesi* * *tantopere permansurus sit*) apertum est magnum, & evidens: & adversarii multi, *qui nolentes credere conantur impedire*. Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore *a falsis fratribus* sit apud vos: opus enim Domini operatur, *prædicator est*, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat: *quia prædicator est*. deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratri-

* al. tanto tempore

Ibidem. 50 August. (*Et mortui resurgent*) Quid sibi vult ergo distinctio: *Et mortui resurgent incorrupti; & nos immutabimur*; nisi quia omnes incorrupti resurgent? Sed ex his etiam justi immutabuntur in illam incorruptelam; cui omnino nulla nocere possit corruptio: ac per hoc, qui in* eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorum; sed tamen corrumpendi dolore pœnarum.

* al. ea

51 Lanfr. (*Absorpta est mors*) In fine sæculi absorpta erit mors & animæ, & corporis in victoria: quia victis in carne servorum Dei concupiscentiis omnibus; nec ipsi, nec aliquid ultra morietur. Est autem hoc testimonium in usitata translatione Osee, sic scriptum: *Ero mors tua, o mors*! quod idem significat. Ipse enim vincit, qui fidelibus suis vincendi tribuit facultatem.

52 Ambros. (*Ubi est mors victoria tua?*) Insultantis etenim verba sunt.

53 August. (*Stimulus mortis*) Quo mors facta est, non quem mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Sic itaque dictum est: Aculeus mortis quomodo lignum vitæ? Non quod hominis * vitam faceret; sed quo vita hominis fieret. Et quomodo lignum scientiæ, per quod scientia fieret hominis; non quod per suam scientiam fecerit homo. — Lib. 3. de pec. merit. & remiss. c. 11. to. 7.

* al. vita

54 Lanfr. (*Stimulus mortis*) Probat mortis stimulum esse destructum. Stimulus, inquit, mortis peccatum est; hoc autem destructum est. Probat, nam per victoriam est destructum, quam dedit nobis Deus per Dominum nostrum Jesum Christum (prius a pari: posterius a parte) Nonne per legem destructum est peccatum? * non lex fuit augmentum peccati, non destructio.

* f. nam

55 August. (*Virtus vero peccati lex*) Quoniam lex prohibendo auget peccati cupiditatem; nisi diffundat spiritus charitatem. — Lib. de perfect. justi hominis c. 6. to. 7.

COMMENTARIUS IN CAPUT XVI.

Lib. 2. de Serm. Dom. in monte c. 17. to. 4. 1 August. (*De collectis autem*) Apostolus Paulus potest videri de crastino cogitare, cum dicit: *De collectis autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ; ita & vos facite; secundum unam Sabbati; unusquisque vestrum apud se ponat, thesaurizans quod ei placuerit: ut non cum venero, tunc collectæ fiant*. His & hujusmodi scripturarum locis satis apparet, Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more, ista procuret: sed si quis propter ista Deo militet.

2 Lanfr. (*Per unam Sabbati*) Id est, per unam diem septimanæ, jubet colligi ea, quæ Jerosolymam sanctis mittebantur.

3 (*Ostium enim mihi*) Ratio cur tantopere Ephesi sit permansurus. Dicit enim ostium magnum esse apertum prædicationis suæ; per quod possit prædicando ad corda audientium intrare; & fidem Christianam persuadere.

tribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus: & utique non fuit voluntas ut nunc veniret: veniet autem, cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini: omnia vestra in charitate fiant. [4] Obsecro autem vos, fratres, [5] nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam sunt primitiæ Achaiæ, *prius crediderunt*, & in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos: ut & vos subditi sitis ejusmodi, & omni cooperanti, & laboranti. Gaudeo autem in præsentia, *id est*, *quia vobiscum sunt*, Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt: refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum, *mihi ministrando prius*, *& nunc vos exhortando*. Cognoscite, *imitamini*, ergo qui ejusmodi sunt. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum, Aquila, *vir*, & Priscilla, *uxor* cum domestica sua Ecclesia, *id est*, *familia*: apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Salutatio, mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, [6] [7] sit anathema, *alienetur ab Ecclesia in adventu Domini*. [8] Maranatha. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Charitas mea, *id est*, *ut ego vos*, *ita vos invicem diligatis*, cum omnibus vobis in Christo Jesu, *non sæculi charitate*. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD CORINTHIOS
SECUNDA
CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

P*OST actam a Corinthiis pœnitentiam, consolatoriam scribit eis Epistolam Apostolus a Troade, per Titum. Et collaudans eos, hortatur ad meliora: contristatos quidem eos, sed emendatos ostendens.*

CAPUT PRIMUM.

AULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, *non hominis*, *vel non meritis*, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia, Gratia vobis & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, [1] pater misericordiarum, *non unius tantum*, *sed plurium secundum participantes*, & Deus totius consolationis, [2] qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: ut possimus & ipsi consolari

4 (*Obsecro autem*) Obsecro autem, ut & vos fratres subditi sitis.

5 (*Nostis Stephanæ domum*) Hic cum Apostolo fuerat, & quibusdam Corinthiis, qui cum Apostolo erant, & ipsi Apostolo necessaria sæpe ministraverunt.

6 AMBROS. (*Sit anathema*) Quod interpretatur. Si quis Dominum Jesum Christum non amat, abscidatur.

Epist. 178. ad Pasc. t. 2. 7 AUGUST. [*Sit anathema Maranatha*] Simul Græco & Syro utitur verbo. *Si quis*, inquit, *non amat Dominum*, *sit anathema Maranatha*. Anathema græco sermone dixit, condemnatus. Maranatha definiunt, donec veniat Dominus, vel redeat.

8 JERON. (*Maranatha*) Magis Syrum est, quam Hebræum: tametsi ex confinio utrarumque linguarum aliquo, & Hebræum sonet: & interpretatur, Dominus noster venit. Ut sit sensus. Si quis non amat Dominum Jesum, anathema; & illo completo, deinceps inferatur: Dominus noster venit. Quod superflue sit adversum eum odiis pertinacibus contendere velle; quem jam venisse constat.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROS. (*Deus totius consolationis*) A consolatione incepit, unde refrigerium dat eis, qui correptionis causa fuerant contristati; & patrem misericordiarum ait, propter diversa peccata, & ut cognosceretur per misericordiam reformare pœnitentes.

lari *verbis*, *vel exemplo* eos, qui in omni pressura sunt: per exhortationem, [*ipse exhortatur nos*, *& per nos alios*.] qua exhortamur & ipsi a Deo, *intus per spiritum*. *Responsio*. Quoniam sicut abundant (*consolatur tunc vos in omni tribulatione*) passiones Christi in nobis: *quas pro Christo patimur*: ita & per Christum abundat consolatio nostra. *Exhortatio*. Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione, *exemplo nostri*, *vel verbo facta*, & salute *æterna tribulamur*: sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur *nos intus a Spiritu sancto*, [3] pro vestra exhortatione, *ut vos exhortemur*, & salute *vestra*, [4] quæ, *scilicet salus*, *vel consolatio*, *vel exhortatio*, operatur tolerantiam *in vobis*, earumdem Passionum, quas & nos patimur: [5] ut *ita*, *vel unde*, *vel ad hoc* spes nostra, *quod speramus vos salvandos*, firma sit pro vobis: scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis *æternæ*, *vel præmii æterni*. [6] [7] Non enim volumus ignorare vos fratres, de tribulatione nostra, (*Responsio*. *Passi enim sumus vehementem passionem: & hoc nolumus vos ignorare*) [8] quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, *humanam*, ita ut (*exprimit*) tæderet nos etiam vivere, *non speraremus vivere*, *sed mori*. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis, (*conscientia nostra nobis tantum mortem respondebat*) habuimus, *plagas mortis sperabam non evadere*, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, (*ita fidus eram de morte*, *ut quia non mortuus sum*, *non debeam amplius fidere in me*, *sed in Deo*, *qui me jam mortuum eripuit*: *quod ideo permisit Deus supra virtutem tribulari*, *& suo auxilio voluit juvari*, *ut non simus confidentes in nobis*) qui suscitat mortuos, (*emphasis*, *id est*, *exaggeratio*) qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet, adjuvantibus & vobis (*captio benevolentiæ*, *& sui humiliatio*) in oratione *facta* pro nobis: ut *scilicet* ex [9] multorum (*idem quod per multos*) personis *masculini sexus*, *& fœminini*, ejus, quæ in nobis est, *professionis*, *vel liberationis meæ*, donationis, *id est*, *christianitatis*, per multos gratiæ agantur prò vobis *Deo*. [10] [11] *Vos pro nobis orare debetis*; nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod (*ideo dignum est pro me gratias agi*, *nam in simplicitate*, *& sinceritate conversatus sum apud vos*) in simplicitate *non duplici* cordis, & sinceritate Dei, *a Deo habita*, & non [12] in sapientia carnali, *ut pseudo*. [13] Sed in gratia Dei, conversati sumus in hoc mundo; XIII. abundantius autem ad, *apud*, vos. [14] Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legistis, & cognovistis, *in me fuisse*. [15] Spero autem quod usque in finem

2 LANFR. (*Qui consolatur nos*) Per hoc jam ostendit consolatoriam esse Epistolam; vult enim omnibus consolari, & illis contristatis, & illi abjecto, qui uxorem patri abstulerat; & propter hoc dixit: *Pater misericordiarum & Deus totius*, *&c.*

3 (*Pro vestra exhortatione*) Quamdam causam tribulationis suæ supponit: ut videlicet Corinthii exemplo ejus provocati exhortentur ad ferendum tribulationes: & sic salutem sempiternam consequantur.

4 (*Quæ operantur tolerantiam*) Spes salutis æternæ operatur tolerantiam; id est, patientiam in servis Dei; quia propter ipsam adversa tolerantur.

5 (*Et spes nostra*) Cum principalis causa tolerantiæ illorum, dicta sit salus æterna; aliam causam supponit, ut videlicet spes sua, quam pro his habebat, firma appareat.

6 AMBROS. (*Non enim volumus*) Ideo passiones pressurarum indicat; ut ostendat quæ mala, causa salutis eorum patiebatur; ut non gravius ferrent, si ab illo corriperentur; qui tam aspera pro illis tolerabat.

7 LANFR. (*Non enim volumus*) Exponit quod superius dixit; *Sive autem tribulamur*. Et quod posterius: *Sicut socii passionum*, *&c.*

8 (*Quæ facta est in Asia*) Non de ea Asia loquitur hic, quæ est totius mundi tertia pars: sed de quadam Provincia, quæ ipsius majoris Asiæ pars est; ejus tamen nomine nuncupatur.

9 (*Multarum personis*) Causa cur adhuc eripiet, ut videlicet, ex multarum facierum personis, ad Deum propter eorum prædicationem conversis, gratiæ agantur Deo per eorum prædicationem, per multos habentes eam donationem fidei, quæ in ipsis est. Personas autem multarum facierum vocat, infantes, pueros, & cæteras ætates hominum utriusque sexus.

10 (*Nam gloria nostra*) Ratio cur eos adjuvare debeant, in orationibus; videlicet quia conscientia eorum testis sit, quod sincere conversati sint inter eos.

11 AMBROS. [*Nam gloria*] Ratio quamobrem de Deo non diffidebat. Quia in simplicitate conversabatur. Et hæc est gloria conscientiæ, simplicitas, & sinceritas.

12 LANFR. [*In sapientia*] Sapientia carnalis est, voluptates diligere, labores vitare.

13 [*Sed in gratia*] Id est, observantia bonorum operum; quæ per gratiam Dei datur.

XIII AMBROS. [*Abundantius autem*] Quia cum ab aliis acceperit, ab his noluit; ne arguendi eos auctoritatem amitteret.

14 LANFR. [*Non enim alia scribimus*] Vel dicitur: in simplicitate dicis, tu in alia Epistola promisisti te venturum ad nos, & non venisti. Non sum, inquit, levis, quia quæ scripsi, & legistis in Epistolis meis, vos ita esse cognoscitis.

15 [*Spero autem*] Quasi diceret; in bono co-

nem *vitæ meæ* cognoscetis, sicut & cognovistis nos *non plene (homo enim videt in facie ; Deus autem in corde) Sed* ex parte, *vel vitæ meæ*, *vel non omnes*. *Ideo cognoscetis*. [16] Quia gloria vestra sumus, sicut & vos nostra, [17] in die Domini nostri Jesu Christi. [18] Et hac confidentia, *quia vos gloria nostra*, *nos vestra*, volui prius, *nuper*, venire ad vos, ut secundum gratiam haberetis; & per vos transire in Macedoniam, & iterum a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in Judæam. *Objectio*, *quia voluisti*, *nec venisti*, *ergo levitate usus es: & quod non venisti*, *secundum carnem*, *id est*, *pro lucro aliquo fecisti*. *Hoc removet*. *Responsio*. Cum ergo hoc voluissem, *& non venissem*, numquid levitate usus sum? [19]. Aut quæ cogito, [20] secundum carnem cogito, *more carnaliter viventium*, *qui pro terreno commodo promittunt*, *vel negant*, ut sit apud me est, & non? Fidelis autem Deus, *scilicet scit*, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est [21] in illo est, & non: *mutabilitas*, *mendacium*, *sed est in illo est*. Dei enim Filius Jesus Christus: qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Sylvanum, & Timotheum, [22] non fuit est, & non, sed est in illo, *id est*, *veritas*, fuit. [23] [24] Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est: *vere completæ sunt:* [25] ideo & [26] per ipsum *dicimus*, Amen Deo, [27] ad gloriam nostram. [28] Qui autem confirmat nos (*quod sermo noster non est*, *est*, *& non ; non ex nobis hoc*, *sed ex Deo*, *qui confirmat nos*) vobiscum in Christo, [29] & qui unxit nos, *spiritali unctione*, *est* Deus, qui & signavit nos, *ne violemur ab hoste*, & [30] dedit pignus spiritus in cordibus nostris (*id est*, *arrham sui*, *vel æternæ hæreditatis*) Ego autem (*ad hoc quod superius dixit volui venire ad vos*) testem Deum invoco in, *contra*, animam meam, *si mentior*, quod (*confirmat non pro levitate*, *vel cupiditate non venisse*, *sed quia quosdam eorum noluerit punire*) parcens vobis, *ne vos aspere corrigerem*, *& contristarem*, non veni ultra, *iterum*, Corinthum: [31] non quia [32] dominamur fidei vestræ, *non ideo dico parcens*, *ut quasi Domini cogamus vos ad*

gnovistis nos, in principio: & in bono cognoscetis usque in finem.

16 AMBROS. [*Quia gloria vestra*] Proficere *
* *al.* illos illis sperat; quia gloriabantur in eo, velut in patre clarissimo: unde & gloriam suam videri testatur in filios obaudientes; & tunc videri, quando prodest, id est, in die judicii.

17 LANFR. (*In die Domini*, *&c.*) Sancti enim in præsenti de sua bona conscientia gloriantur, ut in psalmo: *Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus*.

18 (*Et hac confidentia*) Id est, propter hanc confidentiam, qua speramus per alterutrum glorificari.

19 AMBROS. (*Aut quæ cogito*) Qui secun-
* *al.* non implet dum carnem cogitat, tunc * implet quod disponit: quando aut personis amplioribus defert, aut
* *al.* lucis certe * litteris, aut apparatibus vincitur. Spiritualis autem tunc dispositum non implet; quando aliquid providentius pro salute animæ meditatur.

20 LANFR. (*Secundum carnem*) Id est, more carnaliter viventium; qui pro terreno commodo, facile voluntatem suam mutant.

21 (*In illo est*, *& non*) Id est, prædicatio nostra, non docuit vos mentiri, & leviter mutare sententiam.

22 (*Non fuit*, *est*, *& non*) Quasi diceret, prædicatio nostra non docuit homines mentiri; quia magister noster, quem prædicamus vobis, non docuit nos de eadem re dicere, est, & non; id est, proferre mendacium. Sed est, tantum de re quæ est; & non est, similiter de re quæ non est..

23 (*Quot enim*) Id est, merito Christus veritatem docuit; quia Deus Pater promissiones suas in illo etiam, id est, vere, complevit.

Expos. Ps. 71. to. 8. 24 AUGUST. (*Quotquot enim*) Omnes promissiones Dei illo etiam, id est, in illo firmatæ: quia in illo impletum est, quidquid pro salute nostra prophetatum est.

25 AMBROS. (*Ideo & per ipsum*) Manifestum, quia in Deo veritas est; hoc est Amen manifestata per Christum.

26 LANFR. (*Per ipsum amen Deo*) Per Christum amen dicitur: quia Deus Pater, quidquid de eo promisit, in eo complevit.

26 (*Ad gloriam nostram*) Gloria Apostolorum fuit, veracem prædicare magistrum; & in quo promissiones Dei completæ sunt.

28 (*Qui autem confirmat*) Quasi diceret, quod in Christum creditis, non nostræ prædicationi imputare debetis; quia Deus est, cujus gratia in fide confirmamur: & ad serviendum sibi mente delectamur; quia etiam nos signo baptismatis, ab infidelibus separavit; & Spiritum sanctum, æternæ hæreditatis pignus in cordibus nostris dedit.

29 AMBROS. (*Qui unxit nos*) Id est, qui dedit regiam honorificentiam; ut dicit Petrus; quia sumus, inquit, genus regale per unctionem spiritalem.

30 (*Dedit pignus*) Si enim adhuc mortalibus spiritum suum dedit; dubium non est, quin jam immortalibus gloriam addat.

31 (*Non quia dominamur fidei vestræ*) Fides non necessitatis, sed voluntatis res est. Ideo dicit, non quia dominemur fidei vestræ. Dominatus enim necessitatem habet.

32 LANFR. [*Dominamur*. *&c.*] Diceret quis: parcens tunc vis nos cogere ad fidem. Non est, inquit, ita, *non dominamur fidei vestræ*, non cogimus vos ad fidem. Vel parcens dixit de quibusdam, qui fide non stabant; & ne stantes fide putarent hoc dictum de se, dicit, *non dominamur fidei vestræ*, id est, nolumus exercere dominium in illos, qui stant in fide, sed adjuvare vos in emendatione corrigendorum.

ad fidem, quæ per dilectionem operatur in nobis, [33] sed adjutores sumus gaudii vestri: *id est, correptionis vestræ, qua gaudeatis vitæ æternæ:* nam fide statis.

CAPUT SECUNDUM.

STatui autem hoc ipsum apud me *non venire*, ne iterum in tristitia venirem ad vos. [1] Si enim ego contristo vos: & quis est qui me lætificet? nisi qui contristatur ex me? *suam per correptionem lætificet*. [2] [3] Et hoc ipsum, *quod ne vos contristarem non veni*, scripsi vobis, *ideo* ut non cum venero, tristitiam *impœnitudinis vestræ* super tristitiam *peccati* habeam, de quibus, *id est, de vobis*, oportuerat me gaudere: *tamen* confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est, *quia de vestra emendatione gaudebo*. Nam ex multa tribulatione, *tristitia*, & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non *ideo dico per multas* ut contristemini; sed ut sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis. [4] Si quis autem *ut adulter* contristavit, non me *prorsus, vel tantum* contristavit: sed ex parte, *id est, aliquantum, vel vos*, ut (*ideo dico, si quis vel ex parte dico, me contristatum, ne vos contristemini*) non *peccato* onerem omnes vos, *vel ita, non ex toto me contristavit, sed ex parte, ut non onerem, id est, ne vos gravarem contristatione tanta*. Sufficit illi (*tamen jam eum debetis recipere, qui uxorem patris duxit*) qui ejusmodi est, *qui me, & vos contristavit*, objurgatio hæc, quæ fit a pluribus: *a me, & a vobis, sufficit*. Ita ut e contrario [5] magis donetis, *peccatum donare debeatis*, & consolemini, *consolari magis quam contristari*. [6] Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur, *scilicet si abjeceritis, ne cadat in desperationem*, qui ejusmodi est. Propterquod *ne absorbeatur*, obsecro vos, ut *recipiendo eum* confirmetis in illum charitatem. *Suscipientes confirmate charitatem vestram*. Ideo enim & scripsi, ut cognoscam experimentum vestrum *quod est, ut experiar vos: vel studium vestrum*, [7] an in omnibus *ut in expellendo prius, ita in reo recipiendo nunc* obedientes *mihi* sitis. *Ideo obedire debetis*. Cui autem, *enim*, aliquid donastis, *condonastis:* & ego *condonavi, sic & vos mihi faciatis:* nam & ego (*repetitio*) quod donavi, si quid donavi, propter vos, *debetis hoc propter me, quia ego propter vos feci similiter, agens hoc non pro me, sed* in persona Christi, [8] [9] ut non circumveniamur a Satana: *quia si donatis, & ego, non erit discordia inter vos:* non enim ignoramus cogitationes ejus, *Sathanæ*. [10] Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino: *introitus fidei, ut me in illos, id est, in eorum corda, vel illos in me prædicando intromitterem:* non habui requiem spiritui meo, quod non invenerim [11] Titum fratrem meum, *qui me juvaret interpretando quod prædicarem*, sed [12] valefa- faciens

33 AMBROS. [*Adjutores gaudii vestri*] Sic in malo opere tristitia est: ita in emendatione gaudium: hujus autem gaudii adjutor erat; dum volentibus emendare admonitiones offerebat.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LANFR. [*Si enim ego contristo*] Si doctor corripiendo contristat discipulum, lætitia illius est, si discipulus ad pœnitentiam contristatur.

2 [*Et hoc ipsum*] Quod est contristans vos, non lætificet, nisi vos ipsi ad pœnitentiam contristemini.

3 AMBROS. [*Et hoc ipsum*] Idcirco se dicit scripsisse; ut postea veniens non esset, unde contristaretur, sublatis vitiis.

4 LANFR. [*Si quis autem*] Si quis, inquit, prædicans contristavit me; non me tantummodo contristavit, sed vos ex parte, id est, quosdam ex vobis, ut non onerem vos omnes: & ideo dico vos ex parte contristatos, ut onus tristitiæ non imponam omnibus: non enim omnes justitiam sincere diligitis. Potest & ita intelligi, non me contristavit ex toto, sed ex parte.

5 [*Magis donetis, &c.*] Satis comprobatur Apostolum non contristari pro fornicatore, qui patris uxorem duxerat, ex hoc quod modo subjungit, ut recipiatur & consoletur.

6 AMBROS. [*Ne forte abundantiore*] Id est, ne desperans de se, daret animum ad mundum fruendum; quasi locum apud Deum jam non haberet.

7 [*An in omnibus*] Quantum datur intelligi, obedientes hos factos in cæteris probat.

8 (*Ut non circumveniamur*) Dicit quia consolatio debet subsequi, ne Diabolus suggerat ei, ut vel præsentibus fruatur, qui de spe futuri præmii dejectus est.

9 LANFR. (*Ut non circumveniamur*) Id est, ut non sit inter vos discordia.

10 (*Cum venissem autem, &c.*) Excusatio se quod non venerit, narrat quod fecit, commendans se in eodem opere: ne vos contristarem non veni, *Cum autem venissem Troadem, &c.*

11 [*Titum fratrem*] Titus iste interpres Apostoli erat: & horum lingua expressius loquebatur, quam Apostolus.

12 [*Vale faciens eis, &c.*] Ad hoc quod dixit parcens vobis non veni Corinthum, sed ve-

ciens eis, profectus ſum in Macedoniam. Deo autem gratias (*iterum commendat ſe, ut verbum ſuum recipiatur*) qui ſemper triumphat nos in Chriſto Jeſu, & [13] odorem, *prædicationem*, notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, *non ſolum Troade, ſed in omni loco, Macedoniæ:* (*Reſponſio*) quia Chriſti [14] [15] [16] bonus, *ſuavis*, odor ſumus Deo, *in nobis eſt odor Chriſti, id eſt, prædicatio*: in iis, qui ſalvi fiunt, & in iis qui pereunt: [17] aliis quidem odor mortis in mortem, *non ut odor, id eſt, prædicatio ſit ex morte, ſed illos, qui non credunt morti* * *deliberat*; aliis autem odor vitæ, *juſtitiæ*, in vitam *æternam*. Et ad hæc *prædicando* quis tam idoneus, *ſicut nos Apoſtoli? nullus*. Non enim ſumus ſicut plurimi, *pſeudo*, [18] [19] adulterantes verbum Dei: *legitimum ſenſum auferentes, & adulterinum ponentes, vel pro lucro terreno prædicantes*. Sed ex ſinceritate, ſed ſicut, *ſcilicet accepimus* [20] ex Deo [20] coram Deo in Chriſto *quod placet Deo vel ſacramentum eſt*, loquimur.

* f. adjudicat

CAPUT TERTIUM.

INcipimus [1] iterum noſmetipſos commendare? Aut numquid egemus (ſicut quidam) commendatitiis Epiſtolis *miſſis ab aliis* ad vos, aut ex vobis? *ad alios miſſis*. [2] Epiſtola noſtra vos, *fides veſtra*, eſtis, [3] ſcripta in cordibus noſtris, *memoriam veſtri habens*, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus: (*Reſponſio*) manifeſtati *vos* quod Epiſtola eſtis Chriſti, *id eſt, quorum fide, & vita glorificatur Chriſtus*, miniſtrata a nobis, *ſicut noſtra*, & ſcripta non atramento, ſed Spiritu Dei vivi: *illinita, id eſt, confirmata*, non in tabulis lapideis, [4] ſed in tabulis (*in mentibus*) cordis carnalibus, *ſenſibilibus, intelligibilibus*. Fiduciam autem talem habemus per Chriſtum ad Deum; *quod miniſtramus, vel quod vos eſtis Epiſtola noſtra, & Chriſti*. Non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid, (*non ut per nos fidem verbis inſtruere poſſimus*) a nobis, *per nos*, quaſi *principaliter* ex nobis, ſed ſufficientia noſtra, *quod poſſumus*, ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros novi Teſtamenti; non littera, ſed Spiritu, *non carnaliter intellecti, ſed ſpiritualiter:* [5] [6] Litera enim ceci-

ni Troadem, ubi me libenter audiebant: hoc eſt oſtium mihi apertum eſt; & ſic hortatur ut & iſti libenter accipiant, poſtquam hoc de illis audierunt.

13 AMBROS. [*Odorem notitiæ*] Prædicationem Chriſti, ideo dicit odorem; quia ſicut res quædam, cum non videantur, per odorem cognoſcuntur: ita Inviſibilis Deus per prædicationem Chriſti ſe voluit intelligi.

14 [*Bonus odor*] In lege, qui hoſtias bono voto offerebat, bonus odor Deo erat, & acceptabilis: ita & prædicationis piæ * vir, doctrinæ odorem præſtat fragrantem Deo.

* al. virtus

Lib. ſent. Proſp. c. 55. to. 3.

15 AUGUST. [*Chriſti bonus odor*] Bonus Chriſti odor eſt, prædicatio veritatis: quem odorem in vitam capit, qui Evangelio bonis moribus ſervit & congruit. Mortem incurrit, cujus ab his quæ bene loquitur, vita diſſentit; quæ conditio etiam auditores obſtringit, cum recta prædicatio, ab aliis per incredulitatem auditur in mortem: ab aliis per fidem ſuſcipitur in ſalutem.

16 LANFR. [*Bonus odor*] Prædicatio quidem bona eſt in utriſque; ſed qui inobedientes ſunt, illis ſit prædicatio odor mortis, id eſt, peccati, in mortem æternam.

17 AMBROS. [*Aliis odor mortis*] Incredulis prædicatio Chriſti odor mortis eſt. Audientes enim verbum Dei, ſic accipiunt quaſi peſtem, ex qua oritur mors.

18 [*Adulterantes*] Id eſt, pſeudo-apoſtolos tangit, qui verba Dei per malam interpretationem adulterabant. Nam tollentes divinum ſenſum, humanum ponebant.

19 LANFR. [*Adulterantes*] Adulter non quærit prolem, ſed voluntatem corporis explere. Tales ſunt qui pro terreno commodo verbum Dei prædicant, non quærentes filios ſpirituales generare.

20 [*Ex Deo*] Ex Deo, inquit, loquimur, quia ex Deo accipimus, quod prædicamus.

AMBROS. [*Ex Deo*] Id eſt, quomodo Deus dedit.

20 LANFR. [*Coram Deo*] Quia illi placere contendimus.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. [*Incipimus iterum, &c.*] Non nos, inquit, commendamus; nulla enim commendatione indigemus, quia nec illa quæ fit vobis, nec quæ fit litteris, quia per Epiſtolam [a pari.] Nam nec per Epiſtolam ad vos ab aliis miſſam. Per Epiſtolam nolumus commendari, quia vos eſtis Epiſtola noſtra, quæ nos commendat, id eſt, fides veſtra.

2 [*Epiſtola noſtra*] Epiſtola, inquit, noſtra vos eſtis; id eſt, fides noſtra per eam laudatur, eo quod prædicatione noſtra vos ad fidem convertimus.

3 [*In cordibus noſtris*] Vos & fidem veſtram oblivioni non tradidimus: ſed in memoria noſtra ſemper eſtis.

Lib. de Spirit. & litt. c. 17. to. 3.

4 AUGUST. [*In tabulis cordis*] Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudentiæ: ſed tamquam viventis, ſenſumque habentis, in comparatione lapidis, qui ſine ſenſu eſt.

Ibid. c. 14.

5 [*Litera enim occidit*] Attende & vide ut cum quicquam propter circumciſionem, vel ſabbatum, vel quid aliud umbratilis ſacramenti, ac non totum propter hoc dicat: quod littera pro-

occidit, [7] Spiritus autem vivificat, *glorificat*. [8] Quod si ministratio mortis, *vetus testamentum mortificans*, literis deformata, *scripta*, in lapidibus, *tabulis*, fuit in gloria, *Moysi*, [9] ita ut (*exponit modum gloriæ Moysi*,) non possent intendere Filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam, *præ nimia claritate*, vultus ejus, quæ *gloria* evacuatur, *transit*: quomodo non magis ministratio spiritus, *spiritualis testamenti*, erit in gloria? *nobis Apostolis*. (*Responsio, vel probat a pari*.) Nam si ministratio damnationis, *damnantis legis in* gloria est *Moysi*: multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria *Apostolis*. [10] Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, *id est, in Moyse nullius gloriæ est, quantum ad excellentem gloriam, quæ est in Apostolorum prædicatione*, propter excellentem gloriam *Apostolorum*. Si enim (*repetitio, vel probatio a pari*) [11] quod evacuatur: (*ad hoc: nam si ministratio damnationis, &c.*) per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est, *ergo habebimus gloriam*. (*a minori*) *& cum habeamus spem gloriæ, cum fiducia prædicamus, & hoc est*. Habentes igitur talem spem *gloriæ ex Evangelio habendæ*, multa fiducia utimur, *in Evangelio*: non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, *non ponimus velamen super faciem nostram, id est, non habemus velata verba, sicut Moyses; quod significabatur in velamine*, ut non intenderent filii Israel in faciem, *velamen*, ejus quod evacuatur, *aufertur in Christianis*: Sed *tamen adhuc* obtusi sunt sensus eorum, *id est Judæorum, qui adhuc non possunt intelligere*. Usque in hodiernum enim diem, idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet *apud Judæos* non revelatum *incredulis, quia credulis tantum revelatur*. (quoniam in Christo, *Christi fide credentibus*, evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum, *Judæorum*. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, *de cordibus eorum* auferetur *intelligentiæ* velamen. [12] Dominus autem, Spiritus est, [13] ubi autem Spiritus Domini, [14] ibi libertas, *id est, libera intelligentia*. [15] [16] Nos vero omnes, (*Moyses velatus non poterat intelligi; sed nos:* (*commendat se*) revelata facie

hibens, peccatum non * vivificat hominem; sed potius occidit, augendo concupiscentiam, & iniquitatem prævaricatione cumulando; nisi liberet gratia per legem fidei, quæ est in Christo Jesu.

* *al.* justificat

6 Lanfr. [*Littera occidit*] Dupliciter potest hoc intelligi: vel quia sine misericordia peccantes occidi jubet dicens: si quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur. Vel carnaliter observata, animam observantis occidunt,

7 [*Spiritus autem vivificat*] Id est, spiritualiter intellecta observantis animam vivificat.

8 [*Quod si ministratio*] Commendatio & laus novi Testamenti: dicitque, si ministratio veteris legis formata litteris, in tabulis lapideis, fuit Moysi in tantam gloriam, ut filii Israel faciem ejus videre non possent, propter claritatem vultus ejus, quæ tamen transitoria fuit; quomodo non magis ministratio novæ legis, erit Apostolis in gloriam sempiternam. Vetus autem lex, ministratio mortis dicitur; vel quia sine misericordia peccatores puniebat: vel quia post adventum Christi, ad literam observata, animæ mortem ministrat. Novum vero testamentum ministratio spiritus dicitur; vel quia per ipsam Spiritus sanctus observanti datur: vel quia in eo vetus lex spiritualiter intelligitur & servatur.

Lib. 2. contra advers. legis & Prophet. c. 7. to. 6.

9 August. [*Ita ut non possent filii Israel*] Quod non poterant filii Israel intendere in faciem ejus, propter gloriam vultus ejus; signum erat, quia in lege Christum intellecturi non erant; & ideo velamen inter faciem Moysi & illos, positum erat, ut non intenderent; sicut scriptum est: filii Israel usque in finem, &c.

10 Lanfr. [*Nam nec glorificatum est*] Ordo. quod claruit, nec glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam. Exponit gloriam prædicatorum novi testamenti. Dicit enim quod facies Moysi, quæ in legis veteris latione claruit, non potest dici glorificata, in consideratione istius partis, id est, si ad Apostolorum gloriam referatur; propter excellentem gloriam, quam habent, & habituri sunt.

11 [*Quod evacuatur*] Velamen veteris legis aufertur nunc; quia modo exponitur quicquid legales observationes significaverunt.

12 [*Dominus autem spiritus est*] Ordo. Spiritus sanctus est Dominus, & potest operari quod vult; ac per hoc quod quos vult illuminat; quos vult in tenebris ignorantiæ deserit.

13 [*Ubi autem Spiritus Domini*] Exponit causam, cur Judæi libere non possunt intelligere vetus Testamentum; & cur prædicatores novi Testamenti, ipsum libere intelligant: videlicet quia illi Spiritum Dei non habent: hi autem habent.

14 [*Ibi libertas*] Ab Israele converso auferetur velamen; libertas enim Dei erit in eo, quia Spiritus ibi erit, qui eam dabit: & hoc probat: Spiritus est Dominus; sed ubicumque est Dominus, ibi libertas: ergo ubicumque est Spiritus ibi libertas (a genere, assump. & conclus.) sed in Israele converso erit, ergo in eo erit libertas.

15 [*Nos vero omnes revelata*] Nos, inquit, omnes Apostoli revelata facie, non cooperta, sicut Moyses, cælestem gloriam speculantes: ad ipsam enim est intentio nostra: quia nunc per speculum, & ænigma videmus in eamdem gloriam, quæ adhuc, non qualis est, apparet; sed quasi quædam imago videtur fide, & bonis operibus transformamur. In hoc enim contendimus, ut conformes ejus fieri possimus, a claritate fidei perventura in claritatem spei.

16 Ambros. [*Nos vero omnes revelata*] Per fidem speculantes, ad eamdem imaginem transformari speramus, id est, ut similes inveniamur, transacta hac vita, imaginis gloriæ Christi. Unde Joannes: *Scimus*, inquit, *quia cum apparuerit, similes ei erimus*:

cie, *planis verbis*, *interioris hominis oculo*, [17] gloriam Domini, *aeternam beatitudinem in novo Testamento promissam*, speculantes, *non temporalia ut pseudo-Judaei*, in eamdem *gloriae illius (qua justi sumus)* imaginem, *quae erit ibi*, transformamur, *non fuscati intus*, [18] a claritate *fidei*, *vel creationis*, in claritatem, *vel de virtute in virtutem*, [19] tamquam a Domini Spiritu, *vere docti*, *vel transformati per Spiritum sanctum*.

CAPUT QUARTUM.

IDeo (*quia per spem transformamur*, *vel quia revelata facie speculamur gloriam nobis promissam*) habentes hanc administrationem *praedicationis:* juxta quod misericordiam consecuti sumus, *non per merita nostra*, *praedicando*, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, *occulta peccata quae dedecorant*, non ambulantes *ut pseudo*, in astutia, neque adulterantes verbum Dei, *legitimum sensum adimentes*, *vel pro terreno lucro praedicantes:* sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum, *ipsa manifestatio veritatis commendat nos ipsis hominibus*, coram Deo, *non solum hominibus*, *sed etiam Deo*. *Responsio ad hoc quod dixit : Revelata facie*. Quod si etiam opertum est *non solum vetus lex*, *sed etiam* Evangelium nostrum; in iis, qui pereunt, est opertum: [1] in quibus Deus hujus saeculi, *author omnium*, *vel diabolus princeps hujus saeculi*, excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, *per quod glorificatur Christus*, qui est imago Dei, *consimilis Patri*. *Responsio*. [2] Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum: *scilicet esse :* nos autem, *non solum ejus*, *sed etiam* servos vestros per Jesum: quoniam Deus [3] qui dixit de tenebris lucem *quoniam dixit fiat lux: vel qui de coelo facit caelum* splendescere: [4] ipse [5] illuxit in cordibus nostris *quae obscura erant*, [6] *id est*, *qui nobis innotuit ad hoc ut illuminatam claritatis Dei (ut Christi notitiam homines haberent) praedicando daremus*, ad, *dando*, illuminationem scientiae claritatis Dei (*ut sciatur quanta sit claritas Patris per cognitionem Filii*, *quem praedicamus*, *quia notitia Patris fit cognitione Filii*) in facie, *in cognitione*, Christi Jesu. [7] *Quamvis tribulemur;* Habemus autem thesaurum istum *id est*, *hanc claritatem*, in vasis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei (*si daretur hic thesaurus Angelis*, *dignitatem eorum suppetiisse diceretur : nunc vero sublimitas Dei* tan-

Lib. 15. de Trinit. c. 8. to. 3. 17 August. [*Gloriam Domini speculantes*] Hoc speculum si quaeramus, profecto illud occurrit, quod in speculo nisi imago * cernitur. Hoc ergo facere conati sumus, ut per hanc imaginem, quod nos sumus; videremus utcumque a quo facti sumus, tamquam per speculum. Speculantes ergo dixit per speculum videntes, non de * speculo prospicientes. Quod vero ait in eamdem imaginem transformamur, utique imaginem Dei vult intelligi, eamdem dicens istam ipsam scilicet, id est, quam speculamur: quia eadem imago Dei est, & gloria Dei; sicuti alibi dicit: *Vir quidem non debet velare caput suum cum sit imago, & gloria Dei*. Transformamur ergo dixit, de forma in formam mutamur atque transimus.

* al. non

* al. specula

18 (*A claritate in claritatem*) Natura in rebus creatis excellentissima, cum a suo creatore justificatur ab impietate, a deformi forma transformatur in formosam formam: est quippe & in ipsa impietate, quanto magis damnabile vitium, tanto certius natura laudabilis: & ob hoc addidit, de gloria in gloriam. De gloria creationis in gloriam justificationis. Quamvis possit hoc & aliis modis intelligi, quod dictum est, de gloria in gloriam; de gloria fidei in gloriam spei. De gloria qua sumus filii Dei, in gloriam qua similes ei erimus: quia videbimus eum sicuti est. Ibidem.

19 (*Tamquam a Domini Spiritu*) Quod vero addidit: *tamquam a Domini Spiritu;* ostendit * gratiam nobis conferri, * tamquam optabilis * confirmationis bonum. Ibidem.

* al. gratia
* al. tam
* al. transformationis

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 LANFR. (*In iis quibus Deus hujus saeculi*) Quasi diceret. Qui non solum invisibiles creaturas; sed etiam hoc invisibile saeculum regit; potest & ita construi, in quibus Deus excaecavit mentes infidelium hujus saeculi; quia si de diabolo dictum est, Deus hujus saeculi; sic intelligitur in Evangelio; *Princeps mundi hujus*.

2 (*Non enim nos*) Ostendit, quod non sint ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei: & cur dixerit: *gloria Christi:* & non dixerit, Evangelii gloriae nostrae.

3 (*Qui dixit de tenebris*) Ratio cur praedicaret, videlicet scientiam praedicando dedit illis Deus,

4 August. (*Ipse illuxit*) Ut nos illuminaret, & sic haberemus scientiam claritatis ejus per filium qui est splendor Patris quo illuminamur.

5 Ambr. (*Illuxit in cordibus*) Illuminantur enim, ut cognitionem habeant gloriae Dei per Christum.

6 August. (*Ad illuminationem*) Haec est scientia Dei, quia scimus illum esse lumen, quo tenebrae nostrae illuminantur; & idipsum attende, quemadmodum inculcet. Apud * Bedam in idem caput.

7 Lanfr. (*Habemus thesaurum*) Thesaurum claritatis scientiae Dei dicit Apostolus habere in terrenis corporibus; ut quando aliquid subtiliter agunt, virtuti Dei imputent, non sibi.

tantum consideratur.) *si quid boni facimus*, *Deo ascribatur* , & non *gloriemur* ex nobis. [8] In omnibus *igitur* tribulationem patimur, sed non *animo* angustiamur. aporiamur, *inopiam patimur*, *vel opprimimur*. (*Poros græce*, *dives latine: aporos*, *id est*, *pauper: inde aporiamur*) sed *a proposito* non destituimur: *fame* persecutionem patimur, sed non *a Deo* derelinquimur : dejicimur *corpore*, sed non perimus *animo* : semper mortificationem *pro* Jesu in corpore nostro circumferentes , ut & vita *æterna* Jesu manifestetur in corporibus nostris, *in futuro in carne nostra mortali facta immortali* . Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum : ut & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali, *undique tribulatione compressi*, *parati ad mortem sumus pro nomine Christi*, *ut cum eo vivere possimus*; *& hoc est* ; *semper enim*, *&c. Illatio ab autoritate*, *vel a contrario*. Ergo [9] mors in nobis operatur, [10] vita autem (*quæ est causa vitæ nostræ*, *vel ironia*) in vobis *operatur*. [11] Habentes autem (*Responsio. Licet mors in nobis operetur*, *non tacebimus*, *sed habentes eumdem spiritum fidei*, *de Deo loquimur* [12] eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum ; & nos credimus propter quod & *de Deo* loquimur : (*& addit aliam causam*) scientes quoniam qui suscitavit Jesum, & nos cum Jesu suscitabit , & *in cœlis* constituet vobiscum, (*benevolentiæ causa addit vobiscum*) [13] [14] [15] Omnia enim propter vos: ut gratia abundans *in fide*, per multos *credentes* in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei, *non ad contumeliam promerendam*. Propter quod (*quia suscitabit*, *constituit nos vivos*: *vel quia spiritum fidei habemus*) non deficimus : sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur, *affligatur*, tamen is, qui intus est , renovatur de die in diem, *& subdit cur non deficit*. Id enim , quod in præsenti est momentaneum, (*singula singulis*: *in præsenti*, *ad in sublimitatem*: *momentaneum* , *ad æternum*: *levis tribulatio*, *ad pondus gloriæ*) & leve tribulationis nostræ , *transitoria* , *& levis tribulatio nostra*, supra modum, *supra humanam æstimationem*, in sublimitate æternum gloriæ pondus, *quod erit in futuro*, operatur in nobis : non contemplantibus *non curantibus*, nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. *Reddit causam*. Quæ enim videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

CAPUT QUINTUM.

EXpositio *superioris versus*, *vel probatio hoc modo*. Scimus enim: *nam ingemiscimus*, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis, *id est*, *corpus in quo habitamus*, dissolvatur, quod [1] [2] ædificationem, *immortale corpus* , ex Deo habemus , do-

8 Ambros. (*In omnibus tribulationem*) Nunc ostendit, quia idonei erant prædicatores; qui passi tribulationem non angustiabantur : id est, non tantum opprimebantur, ut cederent. Aporiabantur, id est, inopiam patiebantur, & aderat pastor Deus. Dejiciebantur, id est, verberibus prosternebantur , nec mortificabantur.

9 (*Mors in nobis operatur*) Dubium non est, quia in martyribus Christus occiditur. Unde vita qua resurrexit a mortuis Christus, mortali carni eorum præstabitur.

10 (*Vita autem*) Hoc dicit, quia pro salute eorum morti subjiciebatur, habens eumdem spiritum; id est, communem cum illis, per quem fides firmatur; secundum quod scriptum est: *Credidi* , & quia credidit , audet prædicare hoc.

Contra duas Epist. Pel. c. 21. to. 7. 11 August. (*Habentes eumdem spiritum*) Quid est , eumdem spiritum , nisi quem justi quoque habuerunt; qui ista dixerunt?

12 Lanfr. (*Eumdem spiritum fidei*) Quasi quis dicat: cur patimini? Quia, inquit, de Deo loquimur. Cur ergo loquimini? Quia credimus in eum: omnes enim fideliter in eum credentes, loquuntur de eo: scriptum enim de David , quia propter hoc locutus est, quia credidit : quid inde? Nos, inquit, habemus spiritum fidei, quem habuit David.

13 (*Omnia propter vos*) Exponit quomodo constituentur in cœlis, omnia enim propter vos, ut vestro exemplo gratia, id est, fides vestra abundet cum gratiarum actione, & sic constituamini in cælis.

14 Ambros. (*Omnia enim propter vos*) Apostolus persecutiones & pericula pati non timuit, ut plures crederent ; & abundans Dei donum , non per paucorum gratiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei ; sed multis proficiens afflueret per multorum gratiarum actionem , ad gloriam Dei .

15 Lanfr. (*Omnia enim propter*) Omnia enim propter vos instruendos patimur : ut gratia , id est, gratiarum actio, abundans actione gratiarum facta per multos, abundet in gloriam Dei . Quasi diceret, ad hoc patimur ut exemplum patientiæ a nobis discatis; & Deo gratias referatis, & multi alii vobiscum.

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

Expos. Ps. 68. in enar. 1. part. to. 8 1 AUgust. (*Ædificationem ex Deo*) Id est, immortalitatem præparatam nobis , qua induendi sumus in fine , cum resurrexerimus a mortuis. Et ait, *In quo nolumus expoliari* , *sed supervestiri*: *ut absorbeatur mortale a vita* , si fieri potest : sic vellemus fieri immortales, ut jam veniret ipsa immortalitas ; & modo sicut sumus * inveniret nos : ut mortale hoc nostrum absorbe-

* *al.* mutaret

domum non *carnali* manu factam *non temporalem*, ſed æternam in cœlis. Nam & in hoc ingemiſcimus (*id eſt*, *nullam domum ſuſpirantes*, *ut ibi eſſemus*, *ingemiſcimus eo quod nolumus expoliari ſpiritualibus donis*) habitationem noſtram, quæ de cœlo eſt, ſuperindui cupientes: *eandem enim carnem*, *quæ nunc eſt*, *in reſurrectione habituri ſumus*: *ſed ſuper eam immortalitate*, *incorruptione veſtiemur*. [3] Si tamen veſtiti, *quod ſuperinduemur*, & non nudi *bonis operibus* inveniamur. [4] *Repetis*, *vel probatio a pari*. Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, *corpore*, ingemiſcimus gravati: eo quod nolumus expoliari, ſed ſuperveſtiri, *ſimul cum Adam*; ut abſorbeatur, *id eſt*, *fiat immortale*, quod mortale eſt a vita. *Diceret*: *quis hoc poterit dare? Reſpondet*: Qui autem efficit nos in hoc ipſum, *ut immortalitate ſuperinduamur*, *in præſenti ſperando*, Deus *eſt*, qui dedit nobis pignus ſpiritus. *id eſt*, *arrham*; *quia efficiet*. Audentes igitur *ſumus* ſemper, & ſcientes quoniam dum ſumus in corpore, [5] peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem, *id eſt*, *non per apertam viſionem*) audemus autem *mori*, & bonam voluntatem (*& ne objiciatur hoc audere*, *& hoc velle*, *quia non poteſt non eſſe*: *removet per hoc quod dicit*, *bonam voluntatem*) habemus magis [6] peregrinari a corpore, & præſentes eſſe ad Dominum. [7] Et ideo, *ut ſimus præſentes*, contendimus, ſive abſentes, *a conſpectu hominum*, *vel a Deo quantum in hoc mundo* ſive præſentes *conſpectui hominum*, *vel ante Deum*, placere illi. *Reſponſio*. Omnes enim nos manifeſtari oportet ante Tribunal Chriſti, [8] ut referat, *rationem reddat*, *vel primum ſuſcipiat*, unuſquiſque propria corporis, prout geſſit, ſive bonum, ſive malum. Scientes ergo, *ſcilicet hoc*, timorem Domini hominibus ſuademus: Deo autem, *quia pro terreno lucro non fecimus*, manifeſti ſumus. Spero autem & in conſcientiis veſtris, *quia pro terreno lucro non prædicamus*, manifeſtos nos eſſe, (*Excuſatio*.) Non iterum, *ut poſſitis contra pſeudo-Apoſtolos gloriari ſuper magiſterio noſtro*, *ideo* commendamus nos vobis, ſed occaſionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos, *quod eis reſpondeatis*, qui in facie gloriantur, *quorum gaudium eſt præſentia tantum hominum*: *vel quorum gloria eſt in tantum extra*, & non in corde *bene agere*. [9] [10] Sive enim mente excedimus, (*id eſt*, *a Dei honore procedimus*: *vel arcana divinitatis prædicando*) Deo: *ad laudem Dei*. [11] Sive [12] ſobrii ſumus, vobis, *contemperantes condeſcendimus vobis mores veſtros inſtruendo*

retur, non per mortem corpus puniretur; ut in fine iterum reciperetur. Quamvis ergo a malis ad bona tranſeamus; tamen ipſe tranſitus aliquantum amarus eſt.

2 Ambros. (*Ædificationem*) Corpus immortale ſignificat, cujus forma jam in cœlis eſt, in Domini corpore declarata.

3 (*Si tamen veſtiti*) Id eſt, ſi exeuntes de corpore Chriſtum induti fuerimus. In Chriſto enim baptizati, Chriſtum induimus, * ſive Spiritu ſancto erimus digni ſuper promiſſa cœleſti gratia.

* *al.* quem cum induti, ſive Spiritu ſancto dato nobis videbimus, erimus digni ſuperindui promiſſa cœleſti gloria.

4 [*Nam qui ſumus in tabernaculo*] Dicit nos gravatos paſſionibus corporis, poſtulationes ad Deum dirigere, ne ſimus nudi Spiritu ſancto. Tunc enim ſuperindui gloria poterimus, ſi exuti corpore, non deſpoliati a Spiritu ſancto fuerimus: ac ſic abſorbebitur mortale a vita, ne ultra poſſit mori, aut paſſionibus implicari: non enim dicendum eſt, abſorberi a vita; quia ad hoc ſurgit ut pœnis * argoatur.

* *al.* agatur

4 [*Peregrinamur a Deo*] Deus ubique eſt; ſed quia ſedes Dei in cœlis eſt, & illic ſemper videtur, ideo hic poſiti, ubi non videtur, peregrinari ab eo dicimur.

6 Lanfr. [*Peregrinari a corpore*] Quia, inquit, non poteſt fieri, ut ad Deum eamus corpore, eligimus magis ſeparari a corpore, & præſentes eſſe ad Deum.

7 Ambros. [*Et ideo contendimus*] Id eſt, ſive in vita poſiti, ſive ante Tribunal Chriſti præſentes placeamus ei.

8 Augustin. [*Ut referat unuſquiſque*] Omnes adſtabimus ante Tribunal Chriſti; ut referat unuſquiſque ſecundum ea quæ per corpus geſſit; non ſecundum ea, quæ ſi diutius viveret, geſturus foret, ſive bonum ſive malum. Scimus etiam parvulos ſecundum ea quæ per corpus geſſerunt, recepturos vel bonum, vel malum. Geſſerunt autem non per ſeipſos, ſed per eos, qui pro illis reſpondentibus, & renuntiare diabolo dicuntur, & credere in Deum: Unde & in numero fidelium computantur, pertinentes ad ſententiam Domini dicentis; *Qui crediderit & baptizatus fuerit*, *ſalvus erit*.

Epiſt. 107. Vitali Cart. de orando pro incredulis tom. 2.

Marc. 16. e 16.

9 [*Sive enim mente excedimus*] Quid eſt mente exceſſimus? Ut illa videamus quæ non licet homini loqui. Quid eſt temperantes ſumus vobis? *Non*, inquit, *judicavi me ſcire aliquid inter vos*, *niſi Chriſtum Jeſum*, *& hunc crucifixum*.

Tract. 7. in Evang. Jo to. 6.

10 Lanfr. [*Mente excedimus*] Mente excedere eſt, in divina contemplatione eſſe: & hoc dicit ſe propter Deum, non propter laudem hominum facere.

11 [*Sive ſobrii ſumus*] Sobrii erant Apoſtoli, cum ab illa altitudine cœleſtis contemplationis diſcedebant ad ordinandam vitam ſubjectorum. Et hoc dicit ſe propter utilitatem ſubjectorum facere, non propter humanam gloriam.

12 [*Sobrii ſumus*] Pro vobis, inquit, facimus, quia de vobis quaſi commendando nos, loquimur. Omnia enim propter vos facimus, quia ſive mente excedimus, id eſt, profunda divinitatis prædicamus; & hoc ad laudem Dei. Sive ſobrii ſimus, id eſt, ſubditorum vitam intermiſſa contemplatione, divina, humana contemperantes ordinamus.

endo. Charitas enim Christi urget nos: [13] æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est; ergo omnes mortui sunt *consequitur quod omnes debent mori pro illo:* [14] & pro omnibus mortuus est Christus: ut, & (*a simili*) qui vivunt, jam non sibi vivant, *pro eo moriantur*, sed ei, *ad honorem ejus*, qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. [15] Itaque, *ergo*, *quia surrexit*, nos [16] ex hoc neminem, *non* novimus secundum carnem *Christum mortalem*, *vel quia surrexit:* [17] Et si cognovimus (*Respon. jam non novimus tantum hominem; etsi cognovimus opinione*) [18] secundum carnem Christum, *mortalem primo*: sed nunc jam non novimus *mortalem*, *sed immortalem*. [19] Si qua ergo in Christo nova creatura: vetera, *id est*, *vitia* transierunt; *Si Christus novus est immortalis*, *ergo vetera transierunt in nobis:* (*Surrexit, ergo non debemus vivere secundum carnem; ergo vetera transierunt: a pari*, *secundum carnem*, *& vetera sunt paria*) ecce facta sunt omnia nova, *id est*, *quia facti sumus novi*. [20] Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum: & dedit, *postea commendavit*, nobis ministerium reconciliationis, *prædicationem ad alios*, *poterat tunc reconciliare mundum per Christum*. [21] Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, *non eis repensans secundum merita*, & posuit in nobis verbum reconciliationis, *Prædicationem Evangelii*. Pro Christo ergo, *vice Christi*, legatione fungimur, *quia dedit nobis prædicare*, tamquam *id est*, *vere*, Deo exhortante per nos: [22] [23] Obsecramus, *quia legati Christi sumus*, pro Christo, *vice Christi*, reconciliamini Deo. [24] Eum, qui non noverat peccatum [25] pro nobis [26] peccatum fecit: *vel hostiam pro peccato*: ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

13 (*Æstimantes hoc*) Existimamus, inquit, quia si Christus pro omnibus mortuus est, & omnes homines mori debent pro honore illius.

14 [*Et pro omnibus mortuus est Christus*] Ergo quia Christus mortuus est pro omnibus, neminem approbamus secundum carnem viventem. Etsi cognovit priusquam in Christum crederet Apostolus, secundum carnem novit eum, quia hominem tantum æstimabat.

15 [*Itaque vos*] Id, est quia Christus pro omnibus mortuus est, ut omnes pro honore illius moriantur. Ex hac consideratione neminem novimus, id est, approbamus secundum carnem viventem, & sua quærentem, & non quæ Jesu Christi.

Lib. 11. contra Faustum c. 7. t. 6. * al. meditabatur

16 AUGUST. [*Et hoc neminem*] Itaque nos amodo neminem novimus secudum carnem. Sed quia illorum secum vitam futuram, tamquam præsentem * meditabitur, qui resurgentes commutabuntur. Amodo, inquit, neminem secundum carnem novimus, id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorporationis & immortalitatis; ut amodo jam in ipsa notitia gaudeamus.

17 LANFR. (*Et si novimus*) Priusquam in Christum crederet Apostolus, secundum carnem cognoverat eum, quia tantummodo hominem æstimabat.

Ibid. ante

18 AUGUST. (*Secundum carnem*) Carnem namque hoc loco, non ipsam corporis nostri substantiam, quam Dominus post resurrectionem suam, carnem appellat, dicens: *palpate & videte*, *quia spiritus carnem & ossa non habet*, *sicut me videtis habere:* sed corruptionem mortalitatemque carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut jam in Christo non est.

Ibid. c. 8.

19 (*Si qua ergo*) Omnis ergo nova creatura, id est, populus innovatur per fidem, ut habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur. In Christo habet * etiam quod in se sperat. Itaque vetera transierunt secundum spem; quia modo jam non tempus veteris Testamenti, quo temporale & carnale regnum expectetur a Deo; & facta sunt omnia nova secundum eamdem spem, ut regnum cœlorum, ubi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus.

* al. jam

20 AMBROS. (*Omnia autem ex Deo*) Quamvis nos Christus redemerit, omnia tamen ex Deo.

21 AUGUST. (*Quoniam quidem Deus*) Deus, inquit, erat in Christo mundum reconcilians sibi quia *Verbum caro factum est*, *& habitavit in nobis:* ut non solum Deus in illo esset; sed etiam ipse Deus esset.

Enar. Psal. 68. conc. 1. to. 8.

22 (*Obsecramus pro Christo*) *Obsecramus*, inquit, *pro Christo*; id est, tamquam vos Christus obsecret: quid? reconciliamini Deo.

22 AMBROS. (*Obsecramus*) Ideo obsecrat, ne aliqua negligentia, medicinæ gratia effectu careat: quoniam adest tempus, quo morbis mortalibus medicina possit infundi.

Tract. 41. in Joan. ante med. to. 9.

24 AUGUST. (*Eum qui non noverat*) Noverat enim per sapientiam, non noverat per experientiam.

Lib. 1. contra advers. legis & Prophet. c. 14. to. 6.

25 (*Pro nobis peccatum fecit*) Hoc est, sacrificium pro peccatis, per quod reconciliari valeremus. Ipse est ergo peccatum, ut nos justitia, nec nostra, sed Dei; nec in nobis, sed in Deo: sicut ipse fuit peccatum, non suum, sed nostrum; nec in se, sed in nobis constitutum. Similitudinem carnis peccati, in qua crucifixus est, demonstravit. Hæc est illa justitia Dei: non qua ipse justus est, sed qua nos ab eo facti.

Lib. Ench. ad Lauren. c. 41. to. 3.

26 LANFR. (*Peccatum fecit*) Ordo. Deus. Pater Christum peccatum, id est, hostiam pro peccato; ut nos efficeremur justificati in ipso, id est, in fide Jesu Christi.

CAPUT SEXTUM.

ADjuvantes autem (*ſcilicet vos , vel Deum , ut in Prima ; Dei enim adjutores ſumus*) exhortamur, ne in vacuum [1] gratiam Dei recipiatis, *Chriſtum paſſum, & ſalvare paratum: vel remiſſionem peccatorum, quam in vacuum recipit , qui ſe poſtea in bonis operibus non exercet.* [2] Ait enim: [3] tempore accepto exaudivi te , & in die ſalutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile :. ecce nunc dies ſalutis. [4] Nemini dantes ullam offenſionem, *id eſt, exemplum pravitatis , quod videntes offendere poſſit*, ut non vituperetur miniſterium noſtrum; *Chriſtiana Religio, doctrina Apoſtolorum:* ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos ſicut Dei miniſtros, (*vel hortamur vos nemini dantes ullam offenſionem vel prædicando, vel male vivendo*) in multa patientia (*habita ſcilicet in his, quæ ſequuntur*) in tribulationibus, in neceſſitatibus , *penuria* , in anguſtiis , *compedibus, vel aliis vinculis*, in plagis , in carceribus , [5] in ſeditionibus, [6] in laboribus, *voluntariis, vel coactis*, in vigiliis, *ſimiliter vel voluntariis, vel coactis*, in jejuniis; *exhibeamus nos, inquam , Dei miniſtros*, in caſtitate, in ſcientia , *legis & Evangelii* , [7] in longanimitate, *in expectatione promiſſorum Dei , cum alacritate mentis*, in ſuavitate (*ſuavis erat, quia ſicut arguebat , ita & blandiebatur*) in Spiritu ſancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, (*verbum veritatis in ejus doctrina, quia non aliud tradebat, quam a Deo acceperat*) [8] in virtute Dei , [9] [10] [11] per arma juſtitiæ [12] a dextris, & a ſiniſtris, *in proſperis, & in adverſis ;* per gloriam, (*exponit a dextris, & a ſiniſtris*) & [13] ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam; [14] ut ſeductores, & veraces; ſicut qui ignoti , *putamur non noſci a Deo*, & cogniti *Deo*: quaſi morientes, & ecce vivimus: *id eſt , libertati* : ut caſtigati , *a Deo, vel ab hominibus*, & non mortificati: quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes: ſicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia *ideo* poſſidentes. [15] [16] Os noſtrum patet ad vos, *id eſt, multa loquimur vobis*,

Co-

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. (*Gratiam Dei*) Gratiam Dei vocat remiſſionem peccatorum; quam in vacuum recipit , quiſquis ſe in bonis operibus poſtea non exercet.

2 (*Ait enim*) In Iſaia ſic loquitur : *In tempore placito exaudivi te ; & in die ſalutis auxiliatus ſum tui*.

3 (*Tempore accepto, &c.*) Diceret quis : eſt tunc aliquid gratia Dei ? Eſt : quia exaudire Domini tempore accepto , & adjuvare eſt . Et hoc probat ab effectu, quia exaudit, & adjuvat. Item hoc ab auctoritate; Ipſe enim dixit tempore accepto, &c.

4 AMBROS. (*Nemini dantes*) Vigilantia ſua omnem amputat offenſionem, ne miniſterium ejus vituperetur ; vituperaretur enim , ſi quæ doceret, operibus non compleret.

5 (*In ſeditionibus*) In tantum Deo devotus erat, ut nec ſeditio fiduciam, quam in Deo habebat, minueret.

6 (*In laboribus*) Manibus enim laborabat , ne cui gravis eſſet.

7 AMBROS. (*In longanimitate*) Grandis animi erat in bajulandis infirmitatibus fratrum.

8 (*In Virtute Dei*) Virtus in eo erat , quæ per ſigna & prodigia idoneum ſe miniſtrum probabat.

9 (*Per arma juſtitiæ*) Liberum ſe fuiſſe ſignificat fidelibus, & incredulis; dum his qui Evangelium gloriam , & eis qui ignobilitatem putabant, & his qui fidei bonam famam, & qui malam faciebant, integrum & conſtantem ſe præbuit.

Enar. in Pſ. 93. to. 8. 10 AUGUST. (*Per arma*) Malitia enim iniquorum ſiniſtra ſunt arma juſtorum , ſicut idem dicit: *Per arma juſtitæ dextera & ſiniſtra ;* Id eſt, per gloriam & ignobilitatem atque ita deinceps cuncta exequitur. Dextera arma demonſtrans gloriam, bonam famam , veritatem, * quod cognoſcebantur, quod videbant, quod non mortificabantur , quod gaudebant , quod multos ditabant , quod omnia poſſidebant. Siniſtra vero quod ignobiles & malæ famæ habebantur, quod ſeductores putabantur , quod ignorabantur , occidebantur , coercebantur , contriſtabantur , egere ac nihil habere videbantur. (* al. qua)

11 LANFR. (*Per arma*) Per arma juſtitiæ ſi muniti in proſperis & adverſis ; & ſiveglorioſi ſive viles, ſeu infames , ſive bonæ famæ habeamur.

12 (*A dextris , & a ſiniſtris*) Exhibeamus nos , ſcilicet Dei miniſtros habendos juſtitiam , quaſi libram, ut non pendeamus in hanc partem, vel in hanc , id eſt , non frangamur adverſis, nec elevemur proſperis.

13 (*Ignobilitatem*) Per gloriam exhibeamus nos ſicut Dei miniſtros, ne extollamur, & per ignobilitatem, id eſt, vilitatem, ſi viles habiti ſimus , ne frangamur.

14 [*Ut ſeductores*] Quaſi diceret . Non eſt mirandum ſi vituperamur, & laudamur ; quia alii putant nos ſeductores , alii veraces ; & alii neſciunt, & cætera quæ ſequuntur.

15 [*Os noſtrum patet ad vos*] Redarguit avaritiam eorum: & dicit eos a ſe non accepiſſe tenacitatis exemplum ; quia cor ſuum in dando amplum, & dilatatum eſt.

16 AMBROS.] *Os noſtrum patet ad vos*] Hoc libertatis cauſa loquitur, & puræ conſcientiæ. * Male enim ſibi conſcia mens loqui trepidat, ſenſum perdit , in verbis errat. (* al. mali)

o Corinthii, cor nostrum dilatatum est, *vel in prædicando*, *vel in dando*. [17] [18] Non angustiamini in nobis: *exemplo nostri non estis avari*: angustiamini autem in visceribus vestris, *id est*, *a vobis accepistis illud vitium*: eamdem autem, *scilicet quam & nos homines*, habentes (*diasirtica locutione*) remunerationem (*ne putarent ironice dixisse addit*) [19] tamquam filiis dico, dilatamini & vos, *estote benigniores*. Nolite jugum *avaritiæ* ducere cum infidelibus, *id est*, *nolite similes esse infidelibus*. Quæ enim participatio justitiæ (*qualitates pro qualibus*) cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem consensus templo Dei cum idolis? [20] Vos enim estis templum Dei vivi: sicut dicit Deus [21] quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. [22] Propter quod, *quia templum Dei estis*, exite *mente* de medio eorum, & separamini, dicit Dominus: *nolite jugum ducere cum infideli*: [23] & immundum ne tetigeritis, *id est*, *ne commisceamini malis: ecce fructus*, & ego recipiam vos: & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit Dominus omnipotens.

CAPUT SEPTIMUM.

HAs ergo habentes promissiones, (*scilices recipiet nos si immundum non tangamus*) charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, *id est*, *carnalis vitii*, *& spiritualis nequitiæ*, perficientes sanctificationem *nostri* in timore Dei, *id est*, *perficientes ea*, *quibus sancti efficiamur*. Capite nos *in exemplum per nostram admonitionem*. [1] Neminem læsimus, *sicut pseudo-Apostoli subditorum bona devorando*, neminem *pravo nostri exemplo* corrupimus, neminem *adulando* circumvenimus. [2] Non ad condemnationem vestram dico, *non ideo dico ut aliquibus horum læsissetis*, *unde vos condemnem*. [3] Prædiximus enim [4] quod in cordibus nostris estis ad commoriendum, & ad convivendum, *quia diligo vos in tantum*, *ut vivere*, *& mori velim vobiscum*, *si fieri posset*. [5] Multa mihi fiducia est, apud vos, multa mihi gloriatio *apud alios* pro vobis, repletus sum *pro vobis* consolatione, superabundo gaudio *propter vos* in omni tribulatione nostra. Nam (*ostendis se tribulationem habuisse*, *nam in Macedonia*, *& Asia*) & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: [6] foris pugnæ *ab infidelibus*, *vel in meo corpore*: [7] intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in

17 [*Non angustiamini*] Hoc, dicit, non erat magistris adscribendum, si discipuli male uterentur; quia quod pertineret ad magistros non tacuerit.

18 LANFR. [*Non angustiamini*] Id est, in nobis non videtis angustiæ, & tenacitatis exemplum; sed hujus vitii fomes est in visceribus vestris.

19 [*Tamquam filiis dico*] Ordo. Tamquam filiis dico habentes eamdem remunerationem scilicet, quam nos habemus.

20 [*Vos enim estis templum*] Probat quia jugum ducere cum infidelibus æquipollenter. Nullum templum Dei debet habere consensum cum idolis: vos autem estis templum, quia ipse habitat in vobis. Ipse enim dixit, inhabitabo in vobis: propter quod exite de medio eorum: id est, ergo nolite jugum ducere cum infidelibus. Utitur autem verbis Prophetæ pro suis.

21 [*Quoniam inhabitabo*] Et Joel sic dicit: *Ponam tabernaculum meum in eis; & ego ero eis Deus; & ipsi erunt mihi populus*.

22 [*Propter quod exite*] In Isaia sic legitur: Isai. 52.c.11
Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere.

23 AUGUST. [*Immundum ne tetigeritis*] Quid Serm. 18.
est tangere immundum, nisi consentire peccatis? de verb. Domini c. 20.
Quid est autem exire inde nisi facere quod pertinet ad correptionem malorum?

COMMENTARIUS IN CAPUT VII.

1 AMBROS. [*Neminem læsimus* [Pseudo enim Apostoli nocebant illis, corrumpentes sensus illorum circumventione astuta.

2 LANFR. [*Non ad condemnationem*] Id est, non propterea commemoro, ut callide dicam vos fecisse quod me fecisse nego.

3 [*Prædixi enim*] Superius dixit: *Epistola nostra vos estis, scripta in cordibus vestris*.

4 AMBROS. [*In cordibus nostris*] Id est, participes vult eos habere, & ad præsentes passiones pro Christo, & ad futuram vitam.

5 [*Multa mihi fiducia*] Fiducia hæc, de primæ Epistolæ correptione est: quam non aspere susceperunt, fiduciam dederunt admonendi se.

6 [*Foris pugnæ*] Pugnæ enim erant corpori, dum cædebantur: animo timores. Illic enim timor, ubi intellectus est. Sed hic timor propter credentes, ne passione ejus scandalizarentur.

7 LANFR. [*Intus timores*] A falsis fratribus; vel ne passio mea perterreret fratres: id est, metuens ne conversi noviter, videntes afflictionem nostram ad suum, id est, qui fuit Judæus, ad Judaismum, Gentilis ad gentilitatem converterent.

in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis: [8] referens nobis vestrum desiderium, *videndi me*, vestrum fletum, *pœnitendo*, vestram [9] æmulationem pro me, *addiscentes charitatem vel imitationem mei*; ita ut *ex missione Epistolæ*, *vel ex supra dictis*, magis gauderem. Quoniam & si contristavi vos in [10] Epistola *priore*, non me *modo* pœnitet: etsi *prius* peniteret, videns quod Epistola illa *prior* (etsi ad horam) vos contristavit; nunc gaudeo: non, *sed non propter hoc*, quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. [11] Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo, *quod* præcepimus [12] [13] detrimentum (*quin executi estis*) patiamini, *scilicet detrimentum animæ in futuro*, ex nobis, *id est*, *ex nostris præceptis non adimpletis*. [14] Quæ enim (*responsio*) secundum Deum tristitia est, penitentiam in salutem stabilem, *æternam* operatur: xv. sæculi autem (*a contrario*) tristitia mortem operatur. [15] Ecce enim (*alia probatio per partes salutis*) hoc ipsum secundum Deum contristari vos [16] quantam *maximam* in vobis operatur sollicitudinem *bene operandi*: *hoc est*, *salutem*; *nam operatur sollicitudinem*, *quæ causa est salutis*: *nec tantum hoc*, sed defensionem, *contra Deum*: *nec tantum hoc*, sed indignationem, *de peccatis*: *nec tantum hoc*, sed timorem Dei: *nec hoc tantum*, sed *etiam* desiderium, *reformationis*: *nec hoc tantum*, sed *etiam* æmulationem *boni*, *nec hoc tantum*, sed *etiam* vindictam, *afflictionem peccatorum*. *Ergo quia hoc*, *& hoc fecistis* in omnibus *aliis bonis* exhibuistis vos, [17] incontaminatos esse negotio, *qui fornicatorem exclusistis*. [18] Igitur, & si scripsi vobis, non *tantum* propter eum, qui fecit injuriam *id est*, *qui uxorem patris accepit*, nec propter eum, qui passus est, *id est*, *patrem*, *cujus uxor ablata est*: sed, *scilicet scripsi*, ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis *de corruptione vestra* coram Deo, *ut placeat Deo*, [19] ideo, *quia incontaminati fuistis*, consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia *super vestra spirituali bona conversione* refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis; & si quid [20] apud illum de vobis gloriatus sum, *gloriando de vobis locutus sum*, *cum ipse viderit*, non sum confusus: *id est*, *mentitus*: sed sicut [21] omnia vobis in veritate locuti sumus; ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est, & viscera ejus abundantius in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrum obedientiam, *scilicet* quomodo cum timore *animi* & tremore *corporis* excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

CAPUT OCTAVUM.

H*Ortatur eos ad beneficentiam per exempla Macedonum*. Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ est in Ecclesiis Macedoniæ, (*collationem dicit*,

8 Ambros. [*Referens nobis*] Nuntiavit Titus desiderium habere illos emendandi se: flere, quia peccaverunt: æmulationem habere pro Apostolo, quoniam addiscentes charitatem ejus erga se, cœperunt illum defendere contra adversarios.

9 Lanfr. [*Æmulationem*] Id est, qualiter alter æmulatur desiderium alterius, ut me videatis.

10 [*Epistola illa*] Ordo, illa vos contristavit, etsi ad horam.

11 [*Contristati enim*] Demonstratio de qua pœnitentia dicat: est enim & mala pœnitentia.

12 (*Detrimentum*) Detrimentum auditor ex prædicatione doctoris patitur; quando præcepta ejus inobediens existit, & pro priori peccato, peccatum inobedientiæ addit.

13 Ambros. (*Detrimentum*) Id est, ut omnia nostra affectum habeant in vobis, etiam quod contristavimus vos.

14 Lanfr. (*Quæ enim secundum*) Alia ratio quod secundum Deum contristati sunt.

xv. (*Sæculi autem tristitia*) Sæculi autem tristitia est dolere, quod sua tribuat, aliena non rapiat, & cætera in hunc modum.

15 (*Ecce enim*) Alia ratio ejusdem rei.

16 Ambros. [*Quantam in vobis*] Solliciti enim sunt, ne denuo peccent, & defendunt se ab infestatione dæmonum; indignantur in se, vel in alios peccantes timent, quia peccaverunt: desiderant se reformare; & incipiunt pati zelum bonorum operum perficiendorum; & quod deliquerunt, vindicant in seipsos.

17 Lanfr. [*Incontaminatos esse in negotio*] In quo vindicandum præcepit in eum qui uxorem patris accepit.

18 Ambros. [*Igitur scripsi vobis*] Ostendit magis scripsisse propter Ecclesiam; quia in uno male agente, multi confunduntur: & in uno contumeliam patiente, multi indignantur. Emendando ergo injustos, & pollutos sanctificando, & Ecclesias reconciliando: totius populi sollicitudinem in se habere demonstrat.

19 Lanfr. [*Ideo consolati*] Et propter adventum Titi, & propter bonum studium vestrum.

20 [*Apud illum de vobis*] Apud Titum gloriatus est Apostolus de Corinthiis, dicens eos benignos esse.

21 [*Omnia de vobis*] Id est, sicut vera locuti sumus vobis de aliis; ita vera locuti sumus Tito de vobis.

cit, *quam Macedones ſanctis Jeruſalem dederant*) quod in multo experimento, *uſu*, tribulationis abundantia gaudii ipſorum fuit, *id eſt*, *dum maxime pro Chriſto tribularentur*, *in hoc ipſum gaudebant*; & [1] altiſſima, *maxima*, *vel exaltans eos*, [2] paupertas eorum abundavit in divitias ſimplicitatis eorum: *id eſt*, *largitatis*, *ſeu abundavit in divitem ſimplicitatem*, *hoc eſt tam libenter dabat pauper ac ſi dives eſſet*: quia *id eſt*, *teſtor illis*, ſecundum virtutem *eorum*, *id eſt*, *rei veritatem*, [3] teſtimonium illis reddo, & ſupra virtutem, *poſſe ſuum*, voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione [4] obſecrantes nos gratiam, (*ſcilicet quam daret ſanctis qui ſunt Hieruſalem*) & communicationem miniſterii, *adminiſtrationis*, quod fit in ſanctos. Et non *tantum dederunt*, ſicut ſperavimus, ſed ſemetipſos *per fidem* dederunt, primum Domino, deinde nobis, *ad faciendum quicquid vellemus*, per voluntatem Dei; ita [5] ut *hortarentur nos ad hoc*, *ut* rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & *prædicatione* perficiat in vobis, *vos*, *quales ſunt Macedones*, etiam, *ſicut alias*, gratiam iſtam *dandi*. Sed ſicut in omnibus, *nec illum tantum rogavi*; *ſed & vos rogo*, *ut in hac gratia abundetis ſicut in omnibus* abundatis fide, & ſermone, & ſcientia *Evangelii*, & omni ſollicitudine, inſuper & charitate veſtra in nos; ut & in hac gratia abundetis. Non quaſi imperans dico: [6] ſed *ſcilicet dico*, per aliorum, *id eſt*, *Macedonum vel aliorum ſanctorum* ſollicitudinem, etiam veſtræ charitatis ingenium, *ſtudium*, bonum comprobans, *probum faciens*, *& hoc debetis facere*: *& reddit cauſam* [7] Scitis enim gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti, quoniam propter vos egenus factus eſt, cum eſſet dives, ut illius inopia vos divites eſſetis. Et conſilium in hoc do: *ut faciatis*: hoc enim vobis utile eſt, qui non ſolum facere, *quod boni poteſtis*, ſed & velle, *quod boni non poteſtis facere*, cœpiſtis ab anno priore: nunc vero & facto *illud velle* perficite: ut quemadmodum promptus eſt animus voluntatis ita ſit *promptus animus* & perficiendi ex eo, *ſecundum id*, quod habetis. *Ecce cur acceptum eſt Deo*, *ſi ſit voluntarie*. [8] Si enim voluntas prompta eſt *facere*; ſecundum id quod habet, accepta eſt *Deo*, [9] non *tantum* ſecundum id quod non habet. Non enim, *ſcilicet impero*, ut aliis ſit remiſſio, *refectio ex noſtris*, *ut vos deficiatis*, vobis autem tribulatio, [10] ſed *dico ut* ex æqualitate, In præſenti tempore, [11] veſtra abundantia illorum inopiam ſuppleat: ut & illorum *meritorum* abundantia veſtræ inopiæ ſit *in futuro* ſupplementum, [12] ut *nunc & tunc* fiat æqualitas, *ſufficientia vobis & ipſis*, ſicut ſcriptum

COMMENTARIUS IN CAPUT VII.

1 AMBROS. [*Altiſſima paupertas*] Cum tenues eſſent facultatum ſubſtantia, animus dives inventus eſt; ita ut cum lachrimis offerrent, & ſic cogerent accipi a ſe, quod accipiendum non videbatur: quia plus erat, quam poterat eorum ſubſtantia.

2 LANFR. [*Paupertas eorum*] Pauperes erant rerum terrenarum; ſed divites ſimplicitatis & benignitatis.

3 [*Teſtimonium*] Ordo. Teſtimonium aliis reddo; quia ſecundum virtutem.

4 [*Obſecrantes nos*] Id eſt, precati ſunt me, ut permitterem eos gratiam & commnnicatinnem facere de ſubſtantia ſua, in hanc eleemnſynam, quæ fit in ſanctos qui ſunt Hieroſnlymis.

5 [*Ut rogaremus Titum*] In tantum, inquit, largitate eorum prnvocati ſnmus, ut rogaremus Titum; ut ſicut cœpit prædicatinne & admonitione ſua, perficiat in vobis gratiam, id eſt, largitatem iſtam.

6 AMBROS. [*Sed per aliorum*] Exhortatur ut penuriam patientibus mittant ſumptus; & per eorum ſnllicitudinem, quam revelent, bonum animum ſuum oſtendant.

7 LANFR. [*Scitis enim gratiam*] Quaſi diceret: Propter amnrem Chriſti libenter debetis largiri: quia ipſe dives, propter vos pauper factus eſt.

8 AMBROS. [*Si enim voluntas*] Quoniam Corinthii ad hoc opus provocantur: hoc eis indicitnr; ut non plus tribuant quam poſſunt: ne plus forte nfferentes coacti, nnn vnluntarii, viderentur ſine mercede futuri: quia qui coactus aliquid facit, mercedem nnn habet.

9 LANFR. [*Secundum id quod*, *&c.*] Vel ille dat ſecundum quod non habet, qui de quinque ſnlidis, dat quatunr; quod faciendum eſt illi, qui habet decem libras, vel hujuſmodi. Diceret aliquis, nnn valet ſi darent ſecundum quod habeant: Illi enim Macedones, pluſquam poſſet eorum pati facultas, dederunt: ad hoc reſpondet. Si enim, &c. Quod eſt, qui vult dare ſecundum id quod habet, acceptus eſt Deo, non antum ille qui vult facere ultra quam habet. Vel ita: voluntas prompta facere ultra qnam poſſit, ſecundum id quod vult, eſt accepta, non ſecuodum quod poteſt.

10 AMBROS. [*Sed ex æqualitate* [Non enim plus exigitur, quam ſibi debent retinere: *quia diliges*, inquit, *proximum tuum ſicut teipſum*.

11 (*Veſtra abundantia*) Id eſt, Hi qui facultates habent, miniſtrent ſanctorum inopiis; ut iterum illic ſancti ubi ſunt divites, & iſti inopes, communicent his, quaſi vicem rependentes miniſterin illnrum.

12 (*Ut fiat æqualitas*) Hæc eſt æqualitas, ut quia iſti in hoc tempore miniſtrant ſanctis, * reddant illis vices in futuro. *al.* reddantur

ptum eſt, *in Exodo 16.* [13] [14] Qui multum, non abundavit: *ſcilicet collegit de manna; non plus habuit:* & qui modicum, non minoravit, *ſcilicet collegit, non minus habuit: Ita qui multum pecuniæ collegit in præſenti ut Corinthii, non ſolus habeat; immo aliis impertiat. Ad hoc quod dixit rogavimus Titum.* Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem *quam habeo* ſollicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam *meam* exhortationem quidem *prius audiens libenter* ſuſcepit: *& non tantum audivit:* ſed cum ſollicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos. Miſimus etiam cum illo fratrem noſtrum, *Barnabam*, cujus laus eſt in Evangelio per omnes Eccleſias: non ſolum autem, *laus eſt ei in Evangelio, id eſt, non ſolum electus in prædicatione*, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis, *a fidelibus Eccleſiæ, id eſt, Apoſtolis*, comes peregrinationis noſtræ, *ut mecum ferat*, in hanc gratiam *collectionis*, quæ miniſtratur [15] a nobis ad Domini gloriam, *gratiam dico*, & deſtinatam *ad* voluntatem noſtram: [16] [17] devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ miniſtratur, *portatur ſanctis*, a nobis *ut vacent Deo; in Domini gloriam. Ideo mittimus illos* [18] [19] Providemus enim bona non ſolum coram Deo, *quod eſt ſi ſolus Apoſtolus pecuniam ferret, non his forſitan crederetur, cum ipſe nihil fraudaret*, ſed etiam coram hominibus. Miſimus autem cum illis & fratrem noſtrum *Timotheum*, quem probavimus in multis ſæpe ſollicitum eſſe: nunc autem multo ſollicitiorem, confidentia multa *habita* in vos, ſive [20] pro Tito; qui eſt ſocius meus, & in vos adiutor, ſive fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum, (*forte quidam Apoſtoli bona illorum referendo commendabant illos.*) gloria Chriſti, *quibus Eccleſiis glorificatur Chriſtus. Quia tales ſunt.* [21] Oſtenſionem ergo, quæ eſt, charitatis veſtræ, & noſtræ gloriæ pro vobis, *quia charitas eorum gloria eſt Apoſtoli*, in illos *quos mittimus*, oſtendite, *charitative recipite illos*, in faciem Eccleſiarum, *ut ſitis exemplar.*

CAPUT NONUM.

RESponſio. *De receptione illorum ſcripſi vobis, & non de collectione;* Nam de miniſterio, quod fit in ſanctos, ex abundanti, *ſuperfluum*, eſt mihi ſcribere vobis. *Ecce cur.* Scio enim promptum animum veſtrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones (*dicens Apoſtolus Macedones, Achaiam paratam dicit; ut inde Corinthii parati inveniantur*) [1] Quoniam & Achaia parata eſt ab anno præterito, & *ſic* veſtra æmulatio provocavit plurimos. Miſi autem *præfatos* fratres: ut ne quod gloriamur de vobis, *id eſt, gloriati ſumus de vobis apud vos*, evacuetur (*quod eſſet, ſi non paraſſent illud*) in hac parte, *in referenda communione*, ut (quemadmodum dixi) parati ſitis: ne cum *ad vos* venerint Macedones mecum, & invenerint vos imparatos

13 (*Qui multum non*) Plus habent ſancti in ſpe futuri ſæculi, quam hi qui hoc tempore videntur divites; & tamen æquabuntur illic utrique; ut ſicut beneficio horum, ſanctorum inopia ſuſtentatur; ita beneficio ſanctorum divites fiant hi in futuro ſæculo, in quo videntur pauperes.

14 LANFR. (*Qui multum*) Qui multum ſæpe collegerat, id eſt, amplius quam gomorum non abundavit, id eſt, non plus habuit quam gomorum; & qui modicum ſcilicet collegerat, id eſt, minus habuit quam gomorum, In Exodo autem ita habetur: *Nec qui plus collegerat, habuit amplius; nec qui minus paraverat, reperit minus.*

15 (*A nobis ad Domini gloriam*) Ordo. A nobis deſtinatam, ad Domini gloriam, & ad voluntatem.

16 (*Devitantes hoc*) Quaſi diceret. Ideo miſimus fratrem boni teſtimonii cum Tito; ne quis vituperet nos in hac * Epiſtola, elemoſyna; dicens nos ex ea aliquid ad noſtrum opus retinere.

* Epiſtola redundat, vel ſane inter parentheſio.

17 AMBROS. (*Devitantes hoc*) Ideo hoc ſubjecit, ne negligens circa curam ſanctorum judicaretur, ſi ſegnius hoc ageret.

18 (*Providemus enim bona*) Providet bona coram Deo, dum quod jubet Deus circa miniſteria ſanctorum, fieri docet coram hominibus: quia tales mittit ad hoc opus exhortandum, qui probitate ſua non faciant eis ſcandalum.

19 LANFR. (*Providemus enim*) Ideo, inquit, miſimus eos, ne miniſterium noſtrum vituperetur, exiſtimando nos eſſe fures, poſtquam viderint tot bonos quibus accommodatur, vel propter hoc mittimus tot, ne dicamur negligere illud mittendo unum, & exiſtimari eſſe fur, vel negligere illud: bonum eſt nos evitare, ne ſimus cauſa malæ exiſtimationis eorum: & hoc eſt quod dicit; *Providemus enim bona, &c.*

20 (*Pro Tito*) Dicit fratrem, quem mittebat multam fiduciam habere in eis, quia Titum & alios Apoſtolos bene tractaverunt.

21 [*Oſtenſionem*] In illis, inquit, quos vobis mittimus, oſtendite quam charitatem habeatis; & quæ bona ſit gloriatio veſtra pro nobis.

COMMENTARIUS IN CAPUT IX.

1 AMBROS. [*Quoniam Achaia parata*] Poſt Macedonas, Achaiam dicit paratam. Deinde ut Corinthii fiant parati.

paratos, [2] erubescamus nos *de hoc quod gloriati sumus de vobis*. (ut non dicamus vos in hac substantia, *collatione*. (*Quod esset, si non parassent illud*) *Et ne erubescamus vobiscum*, necessarium ergo extitimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, [3] & præparent, *parari faciant a vobis*, repromissam benedictionem hanc (*dona pecuniæ*) paratam esse sic, (*datam voluntarie*) quasi benedictionem, non tanquam avaritiam, *non invite datam*. Hoc autem dico, *quia avare non debetis dare; ideo quia* : Qui parce seminat, *avare dat*, parce *nihil*, & metet: & [4] qui seminat, *hilariter dat*, in benedictionibus, *largitate*, de benedictionibus & metet. *Et propter hoc*, Unusquisque prout destinavit, *sive multum, sive parum*, in corde suo: *det* non ex tristitia, aut ex necessitate, *id est, coactione, sed hilaritate:* Hilarem enim datorem diligit Deus. *Et ne timeatis deficere*. Potens est autem, *enim*, Deus omnem gratiam, *spiritualem & corporalem*, abundare facere in vobis: (*ne quis diceret, si darem quæ habeo, postea egerem, subjunxit; potens est Deus omnem gratiam abundare facere: id est, justificationem, & copiam rerum tribuere*) ut in omnibus semper omnem sufficientiam *corporis, & animæ* habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est: *in Psalmo* III. Dispersit, dedit pauperibus: [5] justitia ejus manet in sæculum sæculi. *Descriptio pro descripto*. [6] Qui autem administrat semen *quod det* seminanti, *danti*: & panem, *copiam rerum*, ad manducandum, *dato illo*, *vobis* præstabit: [7] &, *ut aliis subministrare possitis*, multiplicabit semen vestrum: & augebit (*Repetitio*) incrementa frugum justitiæ vestræ: *bona opera, quibus iustificemini:* ut in omnibus (*Repetitio*) locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo, *id est, ministerium nostrum, operante simplicitate vestra, operatur gratiarum actionem Deo*. Quoniam (*gratiarum actionem exponit*) ministerium, *id est, administratio dationis*, hujus officii, *simplicitatis vestræ*, [8] non solum supplet ea quæ desunt sanctis, *est supplementum inopiæ sanctorum*, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, *id est, propter hoc quod inopiam sanctorum suppletis, gratias agunt Deo multi*, per probationem, *propter laudationem*, ministerii hujus, *id est, nostræ operationis, & vestræ largitatis* (glorificantes) *per multos dico*) Deum [9] in obedientia, *propter obedientiam quam habetis in Evangelio per prædicationem nostram*, confessionis vestræ, *ad confitendum, vel ad Dei laudem, vel ad confitenda peccata vestra*, in Evangelium Christi, *scilicet abundat*, & simplicitate, *largitate*, communicationis vestræ in illos, & in omnes *abundat*, & in ipsorum obsecratione *facta* pro vobis, *ipsorum dico*, desiderantium, *diligentium*, vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. *unde* Gratias ago, *referimus*, Deo super inenarrabili, *id est, quod debet enarrari, vel enarrabili* dono ejus.

2 LANFR. [*Erubescamus nos*] Si imparati, inquit, fueritis, nos verecundiam habebimus in hac substantia, id est, eleemosyna, vos forsitan non habebitis.

3 [*Et præparent*] Ordo. Ut preparent benedictionem hanc repromissam paratam esse, sic quasi benedictionem, non quasi avaritiam. Promiserant enim Apostolo, quod ita præpararent eleemosynam, * benedictio non avaritia.

* Forte benedictione non avaritia

4 AMBROS. [*Qui seminat in benedictionibus*] Hic in benedictionibus seminat, qui bona voluntate spe futuræ retributionis hoc agit.

5 [*Justitia ejus manet*] Justus est qui sibi soli non detinet, quod sit omnibus datum.

6 LANFR. [*Qui autem administrat*] Id est, Qui dat vobis unde eleemosynam faciatis; dabit unde post datam eleemosynam vos sustentare possitis. Nec propter hoc tamen remanebit, quando quidem semen multiplicet, & fruges erescere faciat.

7 AMBROS. [*Et multiplicavit*] Danti addit, ut eo amplius habeat unde largiri.

8 LANFR. [*Non solum supplet ea*] Quatuor dicit fieri per administrationem hujus officii, id est, beneficii. Sanctis enim qui sunt Jerosolymis necessaria exinde ministrantur, & per multos alios probantes hoc ministerium, gratiæ Deo referantur: & multi exemplo Corinthiorum provocati, & illis sanctis qui sunt Jerosolymis, & multis aliis plurima largiuntur; ut & ipsos Corinthios videant, propter eminentem gratiam, quam habent, sedulo eos deprecantur.

9 [*In obedientiam*] Id est. Quia dum Evangelium Christi vobis prædicaret, statim obedientes fuistis ad confitendum Christum.

CAPUT DECIMUM.

IPſe autem ego Paulus obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam Chriſti, (*contra eos agit, qui dicebant eum præſentem humiliter loqui; abſentem vero minari; obſecrando per eam virtutem, quæ inter eos habere deſiderat.*) qui in facie quidem, *in præſentia veſtra*, humilis ſum (*ironia*) inter vos; abſens autem confido in vobis, *confidenter criminor*. Rogo autem vos, *ſcilicet ut ita vivatis*, ne præſens [1] audeam [2] per eam confidentiam, *id eſt*, *fiduciam*, *ſcilicet veritatis*, qua *a vobis* exiſtimor *abſens* audere in quoſdam: qui arbitrantur nos tanquam ſecundum carnem ambulemus, *id eſt*, *carnalia nos diligamus*. In carne enim ambulantes *ſumus*, *id eſt*, *in carne exiſtimus* (*non eſt hoc in malam partem*) non ſecundum carnem militamus *id eſt*, *carnalia non diligimus*. [3] [4] Nam arma (*arma ideo dicit*, *quia repugnat vitiis*) militiæ noſtræ non carnalia ſunt: ſed potentia Deo, *per Deum* (*metaphorice loquitur*) *contra munitiones*, *id eſt*, *ſententias philoſophorum iniquorum*. [5] Ad deſtructionem munitionum, (*aerearum poteſtatum*, *militamus*) [6] conſilia *contra Deum* deſtruentes, & omnem altitudinem, *ſuperbiam*, extollentem ſe adverſus ſcientiam Dei, & [7] in captivitatem redigentes, *id eſt*, *ſubtrahimus diabolo* omnem *prædeſtinatorum* intellectum *intelligentem*, [8] in obſequium Chriſti, *ad obſequium Chriſti redigentes*, & in promptu, *ſtatim*, habentes, *id eſt*, *parati ſumus*, ulciſci, *punire*, omnem inobedientiam, *inobedientem*, cum impleta fuerit veſtra obedientia, *id eſt*, *cum pars noſtri obediens fuerit*, *vel perlata collatione veſtra ad ſanctos Hieruſalem*. *Obedientia veſtra*, *id eſt*, *mihi magis*, *quam pſeudo debetis obedire*; *& ab aliis cavere*. [9] Quæ ſecundum faciem ſunt, videte, *eos qui in facie gloriantur*, *id eſt*, *pſeudo*, *vitate*. Si quis *pſeudo* confidit ſibi Chriſti *Apoſtolum* ſe eſſe, (*contra eos*, *qui ſe Apoſtolo præferebant*, *quia Chriſti ſe eſſe dicebant*. *Et Apoſtolus*: *non ideo*, *inquit*, *ſunt majores*, *quia ego ſum Chriſti*) hoc cogitet iterum apud ſe: quia ſicut ipſe Chriſti eſt, ita & nos. [10] *& non ideo majores*. Nam & ſi amplius *quam Chriſti me eſſe* aliquid gloriatus fuero, *ſcilicet*, de poteſtate noſtra, (*de apoſtolatu noſtro*) quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in deſtructionem veſtram: [11] non (*effectus pro cauſa*) erubeſcam, *id eſt*, *verum dicam*. Ut autem [12] [13] non exiſtimer tamquam terrere vos per Epiſtolas, *non exiſtimer ego a vobis*, *quod velim tantum terrere vos*, *comminando vos per Epiſtolas*: (*per parentheſim uſque*, *Hoc cogitet*) quoniam quidem Epiſtolæ *noſtræ*, inquiunt, graves ſunt, *ad intelligendum*, & fortes, *ad exequendum*: præſentia autem corporis *mei* infirma, & ſermo *meus* contemptibilis: hoc cogitet, qui ejuſmodi eſt, *qui hoc dicit*, quia quales ſumus verbo per Epiſtolas abſentes, *comminantes*,

COMMENTARIUS IN CAPUT X.

1 LANFR. [*Audeam*] Ordo. Audeam in quoſdam; id eſt, aliquid moleſtiæ inferam quibuſdam veſtrum.

2 AMBROS. [*Per eam confidentiam*] Confidentia itaque fiduciam ſeveritatis ſignificavit; quam in Epiſtola tantum habere putabatur; & ideo commonet, ne eadem ſeveritate præſens utatur, ſicut non ſperabant.

3 [*Nam arma militiæ*] Arma ideo dicit quia repugnant vitiis.

4 LANFR. [*Arma militiæ*] Arma militiæ Chriſtianæ ſunt virtutes, quæ potentes ſunt auxilio Dei, ut deſtruant munita diverſis calliditatibus conſilia adverſariorum, ſive hominum, ſeu demonum.

5 AMBROS. [*Ad deſtructionem*] Arma ſpiritualia fides eſt incorruptæ prædicationis, per quam vincit munitiones, id eſt, principes & poteſtates nequitiæ, quę ſe extollunt & armant in fidelium animos ad contradicendum Chriſto.

6 LANFR. [*Conſilia deſtruentes*] Superiori ſententiæ conjungitur, non ſecundum carnem militamus.

7 AMBROS. [*In captivitatem*] Captivat intellectum, dum contradicentem rationem vincit, & ad fidem Chriſti humilem & manſuetum indueit.

8 LANFRANCUS. [*In obſequium*] In pro contra intelligi poteſt, ut ſit ſenſus. Captivantem intellectum ad obſequium Chriſti; vel intellectum, qui eſt contra obſequium Chriſti. Id eſt, diligenter conſiderate opera eorum qui in conſpectu veſtro tantum bona agunt, ne forte vos ſeducant.

9 AMBROS. [*Quæ ſecundum faciem*] Nunc vult eos quæ palam ſunt conſiderare, id eſt, ea quæ dicturus eſt, quia aperta ſunt, dijudicare.

10 LANFR. [*Nam etſi amplius*] Quaſi diceret: poſſem dicere Apoſtoli ſumus, & plus nobis obedire debetis.

11 [*Non erubeſcam*] Merito erubeſceret, ſi ſe Apoſtolum diceret, & non eſſet.

12 AMBROS. [*Non exiſtimer*] Ipſe poteſt videri terrere per Epiſtolam; * quia neque aucto- *al. qui
ritatis alicujus eſt, neque præſens fiduciam habeat arguendi.

13 LANFR. [*Non exiſtimer*] Hoc dicit occaſione illius ſententiæ, quam ſuperius dixit, parati ulciſci omnem inobedientiam: ut, inquit, non exiſtimer a vobis tanquam terrere, quod minor implere; ſciatis quod minor dictis implebo factis.

nes, tales *erimus* & præsentes in facto, *id est*, *sicut in epistolis nos facturos comminamur*, *si venientes ad vos nisi correpti*, *actu ipso exequemur*. [14] Non enim audemus (*Remotio*) inserere, aut comparare nos quibusdam, *pseudo*, qui seipsos commendant, *non metientes se sed ultra quam sint jactantes*: [15] sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes *sumus*, & comparantes nosmetipsos nobis. [16] Nos autem non in immensum, *id est*, *non ultra vires*, gloriabimur, *id est*, *inde tantum gloriamur*, *quod prædicatione nostra vos convertimus*, sed [17] secundum (*pro authoritate posuit*) mensuram regulæ (*regiminis*) qua mensus est nobis Deus, *scilicet gloriamur*, *secundum* mensuram *dico* [18] pertingendi *prædicando* usque ad vos. Non enim [19] quasi non pertingentes ad vos, *ultra vos*, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio, *prædicatione*, Christi. Non in immensum gloriantes (*dicendo nos prædicasse*, *quibus non prædicavimus*) in alienis laboribus, *in aliorum prædicatione*: spem autem habentes, *habemus*, *crescentis* fidei vestræ, *ut crescat fides vestra*, [20] in vobis magnificari, *id est*, *quod in vobis magnificabor*, [21] secundum regulam nostram [22] in abundantiam, *in spe habens abundantiam*; *id est*, *spem habemus*, *quia etiam aliis præter vos prædicabimus*, [23] etiam in illa *loca*, quæ ultra vos sunt, evangelizare, [24] [25] non (*Remotio*) in aliena regula, *in aliorum prędicatione*, in iis quæ præparata sunt, *prædicata ab aliis*, gloriari, *& hoc ideo*, *quia gloriatur*, *&c. vel & ita gloriari*, *ut qui gloriatur*, *&c*. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur, *non in se*, *vel in alio*. [26] Non enim qui seipsum commendat, [27] ille probatus est: sed quem Deus commendat, *illos gloriantes*.

CAPUT UNDECIMUM.

UTinam [1] [2] sustineretis modicum quid insipientiæ, *jactantiæ*, meæ, sed & supportate me, *dixi utinam optative*, *sed nunc præcipiens dico supportate*, *quod debe.*

14 [*Non enim audemus*] Inserit & comparem se facit aliquibus, qui opera eorum imitantur. Non, inquit, volumus imitari eos, qui seipsos commeodantes adulantur vobis: sed bona vestra laudamus; mala punimus. Quales verbo, tales, & facto.

15 [*Sed ipsi in nobis*] Metientes sumus nosmetipsos; id est, conscientiis nostris comparantes nosmetipsos nobis; id est, nostris operibus, viribus: ne plus, vel aliud dicamus; vel conemur quæ facere possimus, vel debeamus.

16 [*Nos autem in immensum*] In tantum, inquit, gloriabimur, ut vestros esse Apostolos nos dicamus: hæc est enim mensura gloriæ nostræ, quam mensus est nobis Deus.

17 (*Secundum mensuram regulæ*) Exponit quomodo intelligendum sit quod superius dixit: in immensum gloriabimur.

18 (*Pertingendi usque ad vos*) Mensura nostræ prædicationis pertingit usque ad vos; id est per mensuram prædicamus, quia invasionem non facimus. Et hoc est quod dicit: *non enim*, *&c.*

19 (*Quasi non pertingentes*) Si alii ante hunc Apostolum in prædicatione Corinthiorum laborassent, & iste se eorum Apostolum vocasset, immensum, id est, ultra modum gloriari videtur.

20 AMBROS. (*In vobis magnificari*) Magnificari se credit apud Deum, si augeantur in fide auditores illius.

21 LANFR. [*Secundum regulam*] Regulam hic vocat regimen, secundum hoc, inquit, quod vos regimus, a vobis, idest, per vos a Deo magnificamur.

22 [*In abundantiam*] In abundantia autem dicit, vel quia hæc prædicatio super prædicationem Apostolorum abundavit; vel quia in ea erat abundantia donorum Dei.

23 (*Etiam in illa quæ ultra*) Spem hanc, inquit, habemus evangelizandi fidem Christi, in illa loca quæ ultra vos sunt.

24 (*Non in aliena regula*) Non, inquit, spem habemus gloriari in aliena regula, in his videlicet locis quæ præparata, id est, evangelizata ab ipsis Apostolis.

25 AMBROS. (*Non in aliena regula*) Non audet in hos qui aliis prædicantibus crediderunt; nec in alienis laboribus videtur gloriari: Sed per hoc nititur ut eis prædicaret, quibus non erat, * ut gloriam suo labore adquirat: gloriam autem Domino dandam significat, dicens: *Qui gloriatur in Domino glorietur*. * Sup. annuntiatum Evangel.

26 (*Non enim qui seipsum commendat*) Verum est, quia illum Dominus commendat: & ille probatus est, quem dignum habet, ac mittit ut prædicet donum ejus. Quem autem non mittit, non illum commendat. Ipse autem se commendat quia * non missus prædicat. * *al.* qui

27 LANFR. (*Ille probatus est*) Non in alienis; sed in Domino volumus gloriari: quia omnis qui gloriatur, in Domino debet gloriari: quia non in se nec in alio: in se vel in alio non, quia qui sic agit non probatur a Deo.

COMMENTARIUS IN CAPUT XI.

1 LANFR. (*Utinam sustineretis*) Utinam, inquit, sustinere velletis, id est, audire quomodo me commendo, quod videtur insipientia. Etsi ego refero vos debetis audire: subditur; Æmulor enim vos, &c.

2 AMBROS. (*Utinam sustineretis*) Incipiens se laudare, insipientem se dicit; quia scriptum est: *Non laudent te labia tua*, *sed proximi tui*.

debetis facere, [3] [4] æmulor enim vos Dei æmulatione, *quia diligo vos*, *vel ſi conturbo vos, bono animo facio*, *ut vos exhibeatis caſtos*, *id eſt*, *incorruptos Chriſto*, *cui vos deſpondi*. [5] [6] Deſpondi enim vos uni viro virginem (*virgines vult eos eſſe in fide*) caſtam, *non colentem idola*, exhibere Chriſto. *Sed tamen* [7] Timeo autem, ne ſicut ſerpens Hevam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur *pſeudo* ſenſus veſtri, & excidant a ſimplicitate, *benignitate*, quæ eſt in Chriſto. *vel in iis quæ ſunt Chriſti*. *Quod pati non debetis*. [8] [9] Nam ſi is qui venit, alium *majorem* Chriſtum prædicat quem non prædicavimus, aut alium *majorem* Spiritum accipitis, quem non accepiſtis; aut aliud *dignius* Evangelium, quod non recepiſtis: recte pateremini. Exiſtimo enim nihil me minus feciſſe [10] a magnis Apoſtolis, *Petro*, *Barnàba*, *& cæteris*. [11] Nam etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia: *id eſt*, *ſcienter egi*. [12] In omnibus autem manifeſtati ſumus vobis. Aut [13] numquid peccatum feci, me ipſum humilians, ut vos *in fide* exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Eccleſias expoliavi accipiens ſtipendium ad miniſterium veſtrum, *id eſt*, *prædicationem veſtram*. Et cum eſſem apud vos & egerem; nulli, *aliquid rogando*, oneroſus fui: [14] nam quod mihi deerat, ſuppleverunt fratres, qui venerunt a Macedonia: & in omnibus ſine onere me vobis ſervavi, & ſervabo *ne putarent quod amodo aliquid vellet ſumere*. *Juſjurandum*. Eſt veritas Chriſti in me, quoniam hæc *non accipiendi* [15] gloriatio non infringetur in regionibus Achaiæ. *Dicebatur enim timore non valendi convertere, non dilectione abſtinere*. Quare *non infringetur?* Quia non diligo vos? Deus ſcit *quia vos diligo*. Quod autem facio, *id eſt*, *non accipio*, & faciam: *ſcilicet ideo facio*, ut amputem occaſionem *gloriandi* eorum, *pſeudo*, qui volunt occaſionem (*gloriandi in eo*, *quod nihil prædicando accipiunt*) ut [16] [17] in quo glo-

3 (*Æmulor enim vos*) Quæ locutus eſt, amore eorum ſe dicturum oſtendit, ut non magis ad laudem ejus proficiat; ſed ad horum profectum, ut diſcant quemadmodum parenti ſuo in Evangelio faveant.

4 LANFR. (*Æmulor enim vos*) Æmulatio eſt motus mentis propter alienum ſtatum. Rogat ergo ut patienter ferant reprehenſionem ſuam: quia ipſe circa opera eorum movetur eo motu qui ſecundum Deum eſt. Eſt enim in aliis motus, qui invidia dicitur.

Lib. 83. qu. qu. 57. to. 4. 5 AUGUST. (*Deſpondi enim vos*) Nunc deſponſata Eccleſia eſt; & virgo eſt, ad nuptias perducenda: Id eſt, cum ſe continet a corruptione ſæculari. Illo autem tempore nubet, quo univerſa mortalitate * prætereunte, immortali conjunctione fruetur.

* *al.* in eo pereunte

6 LANFR. (*Deſpondi enim vos*) Cauſa cur eos æmuletur; quia videlicet annulo fidei deſponſavit eos uni viro, ſcilicet, Chriſto; ut exhibeant ſeipſos caſtam virginem ſibi.

7 AMBROS. (*Timeo autem*) Oſtendit qua cauſa cogitur vera de ſe proteſtari; non ut ſe laudet, ſed ut eos deformet, qui ſub nomine Chriſti contra Chriſtum prædicant. Hoc enim agit, ne audiantur ſeductores, quos diabolo comparat propter aſtutiam.

8 (*Nam ſi is qui venit*) Loquitur hoc loco de veris prædicatoribus; quia plebs Corinthiorum variis erroribus fluctuabat. Nam alii pſeudo-apoſtolis; alii Apoſtolis favebant, qui cum Domino fuerant, de quibus Apoſtolus ait: ſi potior Chriſtus ab his vobis prædicatus fuiſſet, aut potior ſpiritus datus, recte nobis eos præponeretis.

9 LANFR. (*Nam ſi is qui venit*) Si is, inquit, prædicator qui venit, & a Deo non mittitur, aliam fidem prædicaret vobis, & per eam fidem alium ſpiritum acciperetis; utcumque tolerabile eſſet, ſi ejus damnationem pateremini; poſſetis enim dicere; prædicatio ejus melior eſt quam Pauli: nunc vero, cum eamdem fidem prædicant, & ex ſua parte plura reſpuenda addant, pati non debetis: & hic incipit exponere illud: Modicum inſipientiæ; de quo ſuperius dixit.

10 (*A magnis Apoſtolis*) A magnis, quanto magis ab his qui nihil ſunt? *Imperitus*, vel humilitatis cauſa hoc dicit; vel ut quidam dicunt, impeditæ fuerit linguæ, ſcientiam enim cauſam fuiſſe dicit quod tanta operatus ſit.

11 AMBROS. (*Nam & ſi imperitus*) Hoc non ad Apoſtolos pertinet; ſed hos tangit, quos præferebant Corinthii, cauſa accurati ſermonis; cum in religione vis ſermonis neceſſaria ſit, non ſonus dulcis.

12 LANFR. (*In omnibus, &c.*) Omnibus vobis manifeſtus ſum, quod in omnibus licet imperitus ſermone, ſcienter me habui, quia non peccavi in hoc quod me humiliavi; vel quod gratis prædicavi, id eſt, non capiens a vobis ſumptus, dum prædicarem; Et hoc probat, nam ab aliis, inquit, Eccleſiis tantum capiebam ſtipendium, dum vobis prædicarem.

13 AMBROS. (*Nunquid peccatum*) Seipſum humiliat, cum id quod ſibi debebatur non exegit.

14 LANFR. (*Nam quod mihi deerat*) Quaſi aliquis diceret. Unde ergo vivebas?

15 AMBROS. (*Hæc glorificatio non infringetur*) Gloria eſt a licitis abſtinere, maxime ad aliorum ſalutem.

16 (*In quo gloriantur*) Gloria pſeudo-apoſtolorum in pecuniis erat accipiendis: ideo Apoſtolus hoc refutavit, ne illis ſimilis videretur; quia niſi hoc ab Apoſtolo fuiſſet vitatum, major occaſio illis fuiſſet data accipiendi.

17 LANFR. (*In quo gloriantur*) Ideo, inquit, non accipio, ut in quo gloriantur, id eſt, in accipiendo, inveniantur nobis ſimiles: cum nos quoque nihil capiamus. Vel ideo non accipio, quia quidam prædicatorum ſine ſtipendio prædicabant mendacium, ut religioſi viderentur, & ſe nobis præferre poſſint.

gloriantur, inveniantur sicut & nos. *Responsio*. [18] Nam ejusmodi pseudo-apostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum, *si ministri hoc faciunt:* ipse enim Sathanas transfigurat se in Angelum lucis. Non est ergo (*conclusio a simili*) magnum, si ministri ejus transfigurentur, velut ministri justitiæ: quorum finis erit secundum opera ipsorum, *id est*, *malus*. [19] [20] [21] Iterum dico, (ne quis me putet insipientem esse: [22] alioquin, *si glorier*, velut insipientem accipite me, (*ac si dicat si vultis me insipientem putare, ego tamen gloriabor*) [23] ut & ego modicum quid glorier (*modicum hoc dicis, quod in verbis non sensu est*) [24] quod loquor, *me gloriando*, non loquor secundum Deum, sed quasi [25] in insipientia [26] in hac substantia gloriæ. *Causa cur glorietur*. Quoniam multi *pseudo* gloriantur secundum carnem: & ego *non secundum carnem* gloriabor. [27] *quod ferre debetis:* Libenter enim suffertis insipientes: cum sitis ipsi sapientes. *Vel vere, vel ironice*. Sustinetis enim (*quia hunc & hunc sustinetis*) si quis vos in servitutem redigit *docens vos judaizare, vel supponens vos suos servitio*, [28] si quis devorat, *vestra accipit*, [29] [30] si quis accipit, *decipit adulando* (*accipere est dolo capere*) si quis extollitur, *jactando*, [31] [32] [33] si quis in faciem vos cædit (*in faciem cæditur in cujus os injuria irrogatur*) *vel corporaliter*. [34] Secundum ignobilitatem dico, (*si quis extollitur, &c.*) quasi nos infirmi, *non habentes quibus gloriemur*, fuerimus (*cum potentiores simus ea facere quæ faciunt*) in hac parte *gloriandi*. *Ostendit se habere, quibus glorietur*. In *eo* quo quis *pseudo* audet *gloriari* (in insipientia dico) audeo & ego: Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: ministri Christi sunt, (ut minus sapiens dico) (*in hoc quod plus dico, minus sapiens fio*) plus ego: (*& plus etiam ego minister Christi: & hoc probat, quia in hoc, & in hoc*) in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis [35] quinquies, quadragenas *percussiones* una minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, *insecutus lapidibus*, ter naufragium (*volentibus Judæis demergere*) feci, *pertuli*, [36] nocte & die (*dum duceretur Romam*) in profun-

18 (*Nam ejusmodi pseudo-apostoli*) Reddit causam, cur quidam illorum sine stipendiis prædicarent. Per hoc, inquit, transfigurant se in Apostolos, lucis seu Christi.

19 AMBROS. (*Iterum dico*) Semper proponit, quod postea multis prosequatur.

20 LANFR. (*Iterum dico*) Superius dixit, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*, scilicet commendationem sui; quæ discrete facta insipientia dicitur. Iterum dicit, ne quis putet eum insipientem; cum hoc non pro se, sed ad illorum ædificationem faciat: alioquin si volunt, putent, dum ipse glorietur; tamen ad ædificationem.

21 (*Iterum dico*) Item, inquit, & sæpe narro vitia illorum; ne quis audiens me redarguere illos, putet insipientem.

22 (*Alioquin velut*) Concessio adversæ partis, quæ tunc competenter fit, quando concedenti non est nocitura.

23 AMBROS. [*Ut ego modicum*] Modicum dicit; quia in verbis non in sensu est.

24 [*Quod loquor*] Secundum Deum non loquitur; quia ad carnis tumorem hæc pertinent; nec de inflatione apud Deum surgit gloria; quia apud Deum humilitas gloriosa est.

25 LANFR. [*In insipientia*] Insipientia esset, si sponte gloriaretur; sed quia coactus, quasi in insipientia dicit.

26 (*In hac substantia*) Id est, in hoc genere gloriæ, quæ fit secundum insipientiam.

27 [*Libenter enim*] Causa cur contra fallacium prædicatorum gloriam velit gloriari: quia videlicet Corinthii libenter ferebant insipientiam illorum, cum quidam ipsorum in verbo Dei sapientes essent.

28 AMBROS. [*Si quis devorat*] Contenti erant devorari res suas a falsis Doctoribus.

29 LANFR. [*Si quis vos in servitutem*] Id est, carnales observantias legis, quæ servili timore impleri faciebat dicens; Si quis hoc, vel illud fecerit, morte moriatur.

30 AMBROS. [*Si quis vos in servitutem*] Redigebantur in servitutem per stultitiam, ut famularentur pseudo-apostolis.

31 [*Si quis in faciem*] In faciem cæditur in cujus os injuria irrogatur. Nunc hos significat, qui eo quod essent ex genere Abrahæ, obtrectabant eis, quod essent incircumcisi; unde sequitur; *secundum ignobilitatem dico*.

32 AUGUST. [*Si quis in faciem*] Quid sit in faciem cædi: hoc est contemni & despici. Quod quidem non ideo dicit Apostolus, ut illos non sustinerent; sed ut se magis qui eos sic diligeret, ut seipsum pro eis vellet impendi. Lib. 1. de sermone Domini in monte c. 19. tom. 4.

33 LANFR. [*Si quis in faciem*] In faciem cædere est, præterita mala ad memoriam revocare.

34 [*Secundum ignobilitatem*] Viriliter, inquit, dico quasi impotentes (vel inertiores) fuerimus, id est, facere; magnificentius enim possem dicere: quasi nos potentiores non fuerimus, quæ faciunt, facere.

35 (*A Judæis quinquies*) Quinquies verberatus fuit, & in unaquaque percussione corrigia nodata quadraginta percussiones sustinuit, una minus, quaque vice. Vel quadragena vocatur ipsum flagellum quadraginta corrigiis confectum, cum quo quinquies se dicit percussum, corrigia omni vice retenta; sic enim lex misericorditer fieri præcipiebat.

36 AMBROS. (*Nocte & die*) Hoc factum est, cum missus esset Romam, quia appellasset Cæsarem, sic scriptum est in alio loco: Ita ut * desperaremus nos etiam vivere. * al. tæderet 2. Cor. 1.

fundo maris fui, *appellato Cæſare*, in itineribus ſæpe, *multa pertuli*, periculis fluminum *ſubjacui*, periculis latronum, periculis ex genere, *Judæis*, periculis ex Gentibus *Paganis*, periculis *ſubjacui* in civitate, periculis in ſolitudine, periculis in mari, periculis in falſis fratribus, *me prodere volentibus*: in labore, *corporis ſui*, & ærumna *famis*, in vigiliis multis, in fame, & ſiti, in jejuniis multis, in frigore, & nuditate: præter illa, quæ extrinſecus ſunt, *præter cætera quæ paſſus ſum in carne*, inſtantia mea (*ſtudium*, *vel incurſus mentis*) quotidiana *fuit*, ſollicitudo omnium Eccleſiarum. *Per parentheſim*. 37 Quis infirmatur, & ego non infirmor? *condolendo*. Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Si gloriari oportet: *Si cogas me gloriari amplius*, quæ infirmitatis meæ ſunt *vera dicam*, *quæ infirmitas* mea paſſa eſt, nihil confingens, gloriabor. *Juſjurandum per parentheſim*. Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, qui eſt benedictus in ſæcula, ſcit quod non mentior, *in his quæ ſequuntur*. Damaſci præpoſitus gentis Aretæ regis, cuſtodiebat civitatem Damaſcenorum, ut me comprehenderet: & per feneſtram in ſporta dimiſſus ſum, per murum, & ſic effugi manus ejus.

CAPUT DUODECIMUM.

SI *amplius* gloriari oportet *coactione veſtra* (non expedit quidem, *ſcilicet gloriari*:) veniam autem [1] ad viſiones, & revelationes Domini. *De ſe quidem agit coactione*. Scio hominem in Chriſto, *Chriſtianum*, ante annos quatuordecim, *jam præteritos*, (ſive in, *cum*, corpore, ſive extra corpus, *in exſtaſi*, neſcio: *ſed* Deus ſcit) [2] raptum hujuſmodi *Chriſtianum* uſque ad tertium cælum. Et ſcio (*bis ſe motum dicis*) hujuſmodi *fidelem* hominem, (ſive in corpore, ſive extra corpus neſcio: *ſed* Deus ſcit) quoniam raptus eſt in paradiſum: & audivit arcana verba, quæ non licet homini, *vel ſibi*, *vel viſionibus*, *vel alicui auditori*, loqui [3] Pro hujuſmodi gloriabor: pro me autem, *id eſt*, *pro mea virtute*, *quæ nihil eſt*, nihil IV. gloriabor, niſi in infirmitatibus meis. *Potes tu gloriari in infirmitatibus?* [4] *Reſponſio*. Nam, & ſi voluero gloriari, non ero *prorſus* inſipiens: *ecce cur*: veritatem enim dicam: *poſſem quidem gloriari ſecundum viſiones*, *ſed* parco autem, [5] ne quis me exiſtimet *dicere* ſupra id quod videt in me, *id eſt*, *tam vilem perſonam*, *vel tam incompoſite loquentem*, *in cælum numquam eſſe raptam*, aut aliquid audit ex me. *Hæc mihi a Domino collata ſunt*. [6] Et ne magnitudo revelationum, *magnæ revelationes*, extollat, *extollant*, me *ſuperbire faciant*, datus eſt mihi *a Domino* ſtimulus carnis meæ, *vel infirmitas capitis*, *vel ſtimulus ventris*, *vel tribulationes*, [7] Angelus Sathanæ, qui me co-

37 LANFR. (*Quis infirmatur*) Hoc & alterum quod ſequitur, interea computanda ſunt, * quia extrinſecus ponuntur.

* ſ. quæ

COMMENTARIUS IN CAPUT XII.

1 LANFR. (*Ad viſiones & revelationes*) Si hæc non ſufficiunt ad gloriationem majora ſubjungam: quod non eſt, id eſt, quod ſtultum eſt; ideoque tacet ſui nomen, dicitque; ſimpliciter ſe ſcire hominem cui hæc facta ſunt, & ſic removet ſponte gloriari; & ſi gloriatur pro hujuſmodi, id eſt, ſecundum quod homo ipſe habet has viſiones a Deo, & non a ſe: pro ſe autem licet glorietur, ſecundum ea quæ patitur, gloriatur.

2 AMBROS. (*Raptum hujuſmodi*) Significat ſupra firmamentum, in tertium numero cælum de ſpiritualibus cælis raptum ſemetipſum.

3 (*Pro ejuſmodi*) Pro hujuſmodi homine; id eſt, tam dignus eſt Deo, ut hoc experiretur, gloriari ſe dicit: & non vult aperte dicere; quia de ſe loquitur, ne laudare ſe videatur.

IV AMBROS. [*Niſi in infirmitatibus*] In infirmitatibus, inquit, gloriabor. Exponere enim preſſuras paſſionum, & infirmitates anguſtiarum, non videtur, glorioſum, ſed flebile. Idcirco ſe in his gloriari dicit.

4 LANFR. (*Nam ſi voluero gloriari*) Non gloriabor niſi pro his quæ Deus conceſſit poſſe, & niſi factis: & hoc eſt quod dicit, *Nam & ſi voluero gloriari*, *non ero inſipiens*: Inſipiens aliquis de ſuis gloriatur; alius de fictis; ſed de fictis non gloriabor: veritatem enim dicam.

5 AMBROS. [*Ne quis me exiſtimet*] Ne quis me exiſtimet, inquit, ultra gloriam meam tendere quam limes meritorum admittit.

6 (*Et ne magnitudo*) Hoc remedium datum eſt Apoſtolo, ut injuriis preſſus, animo non poſſet extolli, magnitudine revelationum, ne otioſum pectus rei eſſe haberet in his quæ viderat, extolli.

7 AUGUST. (*Angelus Sathanæ*) Ne extolleretur tamquam juvenis, colaphizatur tamquam puer: & a quo? Ab angelo Sathanæ. Quid eſt hoc? Dolore quodam corporis trahitur, exagitatur vehementer. Dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis Sathanæ: ſed hoc non poſſunt niſi permiſſi. Nam & ſanctus Job ſic probatus eſt: Expoſ. Pſ. 130.

colaphizet. Propter quod (*colaphizare*) ter Dominum rogavi ut *stimulus ille* discederet a me: & dixit mihi *Dominus*, [8] [9] sufficit tibi gratia mea, [10] nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur, *ut virtus perficiatur*, gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. Propter quod, *ut perficiatur virtus, vel habitet*, placeo mihi in infirmitatibus meis, *id est, placent mihi hæ infirmitates*, in contumeliis, in necessitatibus *rei familiaris*, in persecutionibus, in angustiis *carcerum*, pro Christo *illatis mihi*: [11] cum enim infirmor, tunc potens sum, *infirmitas est mihi potentia, & perfectio*. Factus sum insipiens *gloriando*, (*iterum removet, quod non sponte gloriatur, cum ideo se stultum, & coactum se dicit*) vos *commendare* me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari: [12] nihil enim (*reddit causam*) minus fui ab iis, (*a bonis Apostolis, qui pretiosissimi vindicabantur, & multum esse supra eum*) qui sunt supra modum Apostoli: *quantum ad opinionem quorumdam*: [13] tametsi nihil sum, *illi quidem multum, ego nihil, ut quibusdam videtur*: signa tamen Apostolatus mei, *indicia quæ ad Apostolum pertinent*, facta sunt super vos, *quibus debueram commendari*, in omni patientia, in signis, *in præsenti*, & prodigiis, *in futuro*, & virtutibus, *miraculis*. [14] [15] Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non gravavi vos, *vestra accipiendo*? [16] Donate (*ironice*) mihi hanc injuriam, *quia vestra non accepi*. [17] Ecce, tertio hoc paratus sum venire ad vos, & [18] non ero gravis vobis, *vestra accipiendo*. Non enim (*causa*) quæro quæ vestra sunt, sed vos *tantum*. [19] Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, *quia pater vester sum; Patres autem bona filiorum quærere non debent, nisi ut eos ædificent*: sed parentes filiis. [20] Ego autem *non quæram vestra, sed* libentissime impendam *mea vobis*, & superimpendar *ego* ipse pro animabus vestris *salvandis*; licet plus vos diligens, minus diligar, *quanto magis vos diligo, tanto minus a vobis, quam ab aliis Ecclesiis. Responsio*. Sed esto, ego vos non gravavi, *scilicet per me*: sed cum essem astutus, dolo vos cœpi, *per meos*. [21] Numquid per aliquem eorum, [22] quos misi ad vos, circumveni vos? *non, & hoc a partibus*. Rogavi Titum, & misi

8 AMBROS. (*Sufficit tibi*) Responsum sibi dicit, ut sufficeret sibi gratia Dei; quia vires tolerandi addebantur; unde gloriandum subjungit, quando injuriis humiliatur; a Christo autem virtus tolerandi adhibetur.

9 LANFR. [*Sufficit tibi gratia mea*] Id est, sufficere tibi debet gratia mea, id est, hæc infirmitas, quam ideo tibi do, ut virtus tua probetur, & ita coroneris; omnis enim virtus per infirmitatem probatur.

10 [*Nam virtus in infirmitate*] Perfectam virtutem dicit esse, quæ habet infirmitatem contrariam, cum qua legitime certet, ut postea coronetur.

11 AMBROS. [*Cum enim infirmor*] Verum dicit; quia tunc vincit Christianus, cum perdere putatur: & tunc perdit perfidia, cum se vicisse gratulatur.

12 (*Nihil enim minus*) Supra modum dicit, sicut quibusdam videbatur. Nam & hoc erant, quod & Apostolus Paulus.

13 LANFR. (*Tametsi nihil sum*) Quamvis secundum quorumdam stultorum opinionem, nihil sum; ea tamen feci super vos, quæ solent Apostolum designare. Omnem patientiam inter vos habui; signa & prodigia & cæteras virtutes, cum opus fuit, feci. Distat autem inter signum, & prodigium, & virtutem. Signum genus est prodigii. Virtus genus est utriusque. Virtus potest vocari omne miraculum. Signum illud tantum quod in quocumque tempore aliquid significat. Prodigium quod in futuro tantum.

14 (*Quid est enim*) Superiorem sententiam probat. *Nihil minus feci, &c.* Quasi * dicere per hoc liquet me nihil minus fecisse aliis Apostolis: quia vos nihil minus habetis quam aliæ Ecclesiæ, quæ instructæ sunt ab illis: quales enim sint magistri, probant Discipuli; sicut omnia quæ sine se esse non possunt.

* f. diceret

15 AMBROS. (*Quid est enim*) Ostendit non minus illos, sed amplius; quod gratis illis Evangelium prædicaverit, quod nonnullis Ecclesiis concessum est; dicente Domino: *Dignus est operarius mercede sua*.

16 (*Donate mihi hanc*) Omnis stultus boni est accusator. Ut hos ergo imperitos ostendat, veniam ab eis postulat ejus facti, de quo laude dignus est.

17 LANFR. (*Ecce tertio paratus sum*) Semel venerat ad eos, & alia vice paratus fuit, sed non venit: & hoc est tertio, quoad eos paratum se dicit venire.

18 (*Non ero gravis vobis*) Ne diceretur ideo nunc venire, ut quidquid olim eis pepercerat, modo surriperet: dicit, non ero gravis vobis; quia non quæro vestra, & hoc est non gravabo vos.

19 AMBROS. (*Nec enim debent filii*) Patrem se eorum significat: Carnales tamen patres sunt qui filiis thesaurizant. Nam spirituales dignum est, ut a filiis accipiant sumptus. Hic autem in tantum se probat nolle accipere, ut transferat causam carnalis patris ad spiritualem.

20 (*Ego autem libentissime*) Dicit non solum sua pro salute eorum impendere, sed se etiam mori paratum.

21 LANFR. (*Nunquid per aliquem*) Ne quis dicat, tu quidem per te non gravasti nos, sed callide per tuos, hoc removet.

22 (*Quos misi ad vos*) Per nullum, inquit, quos ad vos miserim, decepi vos; quia neque per Titum, neque Barnabam, neque per quemli-

misi cum illo fratrem *Barnabam*. Numquid Titus vos circumvenit? *Non*. Nonne eodem spiritu, *eadem voluntate*, *quod non faciunt deceptores*, ambulavimus? nonne iisdem vestigiis? *operibus*. Olim putatis quod excusemus nos apud vos? *de hoc quod jam deceperimus vos*, *capiendo vestra*, *vel de aliquo crimine*. Coram, *teste* Deo, in Christo, *id est*, *in veritate*, loquimur: omnia autem, charissimi, *quæ facimus*, *id est quod vestra non accepimus*, *& alia*, propter ædificationem vestram. [23] Timeo enim, ne forte cum venero, non quales, *correptos*, volo, inveniam vos: & ego inveniar a vobis, qualem non vultis, *asperum*, *non parcentem*: *timeo* ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, *palam*, susurrationes, *clam*, inflationes, seditiones, sint inter vos: [24] ne iterum cum venero, *ut prius audito crimine eorum*, humiliet, *contristet* me Deus, apud vos; (*humiliaretur Apostolus*, *si cum veniret*, *eos incorreptos inveniret*) [25], [26] & lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt.

CAPUT DECIMUMTETIUM.

Ecce [1] tertio *apparatu* hoc venio ad vos: in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum, *in quo non credam cuique excusanti*, *nisi duobus*, *vel tribus testibus excusetur*. Prædixi, & prædico, [2] ut præsens, *vobis*, & nunc absens iis, qui ante peccaverunt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam, *si fitis incorrepti*. *Scitis hoc quia vobis non parcam*. [3] [4] An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus, (*exaggeratio*) qui in vobis non infirmatur, [5] sed potens est *vindicare*, *vel miracula facere* in vobis? [6] Nam etsi crucifixus est ex infirmitate *carnis*: [7] sed vivit ex virtute Dei, *ex verbo Patris*, *ex qua assumptus est*. Nam (*probat a simili*, *vel a minori*) & nos [8] infirmi sumus in illo *prædicando*; *id est*, *ea parte*, *qua ipse*: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis, *quia nos efficaces sumus in miraculis faciendis*; *vel puniendis vobis*, *sicut ille*. *In vobis id est*, *in conscientiis vestris*. Vosmetipsos tentate, *alter alterum*, *vel quisque seipsum*, si estis in fide: ipsi vos probate, *ad hoc scilicet Christus habitat in vobis*. An non cognoscitis vosmetipsos, *in hoc*, quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis. *Similiter ne diceretur ab illis reprobus*, *dicit*. Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. *Nolumus vos esse reprobos*, *sed* Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non *ideo* ut nos probati appareamus, *id est*, *habeamus quid in vobis corriga-*

bet alium decepi vos; nam semper idem fui: & hoc est quod dicit, nonne eodem spiritu ambulavimus, &c.

23 (*Timeo enim ne forte*) Facilius enim ad fidem veniebant, quod ab eis nihil accipiebat; & si acciperet tutius peccarent; & ideo dicit: timeo enim, &c.

24 Ambros. (*Ne iterum cum venero*) illis peccantibus se humiliari dicit: quia ut pius pater eorum peccato deflet.

25 [*Et lugeam multos*] Cum dicit ut lugeam multos, eis probat quosdam ex his egisse pœnitentiam, quosdam non egisse. Quod Novatiano adversum est, qui dicit fornicatores non posse peragere pœnitentiam.

26 Lanfr. [*Et non egerunt pœnitentiam*] Hinc comprobatur falsum esse quod perverse intelligentes inconsiderate attestantur Apostolum in Epistola sua ad Hebræos scripsisse, lapsos renovari ad pœnitentiam non posse.

COMMENTARIUS IN CAPUT XIII.

1 Lanfr. (*Ecce tertio hoc*) Non dicit quod bis venerit, & tertia vice venturus sit; sed quod bis se præparavit, & venire non potuit, sed hoc tertio apparatu venturus sit.

2 [*Ut præsens vobis*] In primo adventu suo in præsentia omnium his prædixit quod subsequitur.

3 Ambros. [*An experimentum*] Probationem quæruot Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis noo obediuot, voleotes probare si audet vindicare.

4 Lanfr. (*An experimentum quæritis*) Id est, vultis experiri sævitiam meam vindicando in vos? *Christus loquitur*, dicit ad exaggerationem.

5 Ambros. (*Sed potens est*) Potens est in his Christus, quia viderunt io nomine ejus mortuos suscitatos, dæmones fugatos; hæc omnia virtutis sunt, non infirmitatis.

6 Lanfr. [*Nam etsi crucifixus est*] Quasi aliquis diceret. Quomodo eum non infirmari dicitis, sed potentem esse, quem constat esse crucifixum?

7 [*Sed vivit ex virtute Dei*] Vivit, id est, vigore & fortitudine plenus est. Sicut ad Hebræos: *Vivens est enim sermo Dei*, *& efficax ex virtute Dei*, *ex verbo Patris*, *ex quo assumptus est*.

8 [*Infirmi sumus*] Non est, inquit, mirum si Christus ex virtute divinitatis potens est; cum nos infirmi ex eadem virtute fortes simus. *In illo*, id est, in illa re in qua ipse infirmus sit; id est, in carne: potest intelligi in illo, id est, in prædicatione.

rigamus, sed ut [9] vos quod bonum est faciatis, *quid in vobis corrigamus non habentes*, [10] nos autem ut reprobi simus, *quasi viles*, *magisterium amittentes*. [11] [12] Non enim possumus aliquid [13] adversus veritatem *edocendam*, sed pro veritate. [14] [15] Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, *non reperientes quid in vobis puniamus* vos autem potentes estis, *bene agendo*. Hoc & *etiam* oramus, vestram consummationem, *perfectionem*. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam, secundum potestatem *Apostolatus*, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. De cætero, Fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. [16] Gratia, *redemptio*, Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, *Dilectio Dei Patris*, *qui misit nobis salvatorem*, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

9 AMBROS. [*Vos quod bonum est*] Orat ut his bene agentibus, dum non auderent corripere, ut humiliati, vel reprobi appareant; probati autem a Deo videntur, dum judicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quos judicent, non sint, cessante in his auctoritate, quasi reprobi videntur.

10 LANFR. (*Nos autem ut reprobi*) Quasi diceret: Nos patienter portamus, si in conscientiis vestris reprobi sumus tantum, ut vos id quod bonum est faciatis.

11 AMBROS. [*Non enim possumus*] Hoc dicit, quia potestas non est data contra veritatem, ut arguant bene viventes; sed pro veritate, ut vindicent in eum, qui inimicus est legis.

12 LANFR. [*Non enim possumus aliquid*] Reprobi volumus esse vobis benefacientibus; non enim volumus esse probi, potentes adversus veritatem, id est, contra benefacientes. Vel ita: *Non enim possumus aliquid adversus veritatem*, id est, non reprehendimus, nec damnamus in his qui veri sunt, id est, qui bene faciunt, & reprehensibiles sunt.

13 (*Adversus veritatem*) Contra justitiam, id est, veritatem, * mando posset si illis bona facientibus, orationibus proficeret, ut in conscientiis eorum probus appareret. Non justum est, nec placet Deo, ut homo sanctus apparere quærat, nisi propter id tantum, ut videntes bonum exemplum accipiant.

* f. quando

14 [*Gaudemus enim*] Alia ratio cur nolit apparere probatus.

15 AMBROS. [*Gaudemus enim*] Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, ut bene viventes, vitia vincant; & prohibeant a se vindictam aut correptionem.

16 [*Gratia Domini nostri*] Dilectio Dei misit nobis Salvatorem Jesum, cujus gratia salvati sumus; & ut possideamus hanc gratiam facit communicatio S. Spiritus. * Hæc enim dilectos a Deo, & salvatos a gratia Christi tuetur; ut trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem.

* al. hic

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Galatæ, sunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum ejus, tentati sunt a falsis Apostolis, ut in legem, & circumcisionem verterentur. Hos Apostolus revocat ad fidem veritatis: scribens eis ab Ephæso.

CAPUT PRIMUM.

PAulus [1] Apostolus [2] [3] [4] non ab hominibus, *ab aliis Apostolis electus*,
neque per hominem, *per hos missus vel Ananiam, vel Christum hominem*
tantum, sed per Jesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitavit eum
a mortuis: & qui mecum sunt omnes Fratres, Ecclesiis Galatiæ. [5] Gra-
tia vobis & pax a Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo, qui
dedit semetipsum (*commendat Christum*) pro peccatis nostris, [6] ut
eriperet nos [7] de præsenti sæculo nequam, *sæculi nequitia*, secundum voluntatem
Dei, & Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen. [8] Miror quod sic
tam cito [9] [10] transferimini [11] ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in [12]
[13] [14] aliud Evangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, *dicentes aliud esse*
Evan-

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 LANFR. (*Paulus non ab hominibus &c*) In aliis Epistolis data salute, statim incipit a gratiarum actione: hic autem non; neque enim tales erant, unde redderet.

Exposit. capitis primi in Epist. ad Galat. to. 4.
*al. mittitur

2 AUGUST. (*Non ab hominibus*) Qui ab hominibus mittitur, mendax est; qui per hnminem * verax esse potest: quia Deus verax potest per hominem mittere. Priores ergo Apostoli a Deo per hominem missi sunt, per Jesum scilicet adhuc mortalem. Novissimus Apostolus per Christum, jam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo ejus æqualis auctoritas in cujus honorem implet clarificatio Domini; si quid habeat ordo temporis, minus ideo, cum dixisset *& Deum*, addidit: *qui suscitavit illum*.

3 AMBROS. (*Non ab hominibus*) Idipsum dicens dividit, ut ostendat ipsa multitudine narrationis, nullo modo illos verum dicere.

4 LANFR. (*Non ab hominibus*) Quidam putabant illum noo esse Apostolum missum a Christo, sed ab aliis Apnstolis, aut ab Anania: hoc abnegat, ut majoris auctoritatis sit apud eos, quibus verbum Dei prædicabat.

Ibidem. 5 AUGUST. (*Gratia vobis & pax*) Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo. Pax autem qua reconciliamur Deo.

6 AMBROS. (*Ut eriperet*) Liberavit nos Christus a præsentis sæculi vita; in qua multa de illis quæ non conveniebant, fiebant. Constituitque in spe futuræ vitæ, quod nullo modo præstare nobis lex valuit.

Ibidem. 7 AUGUST. (*De præsenti sæculo*) Sæculum præsens malignum propter malignos homines, qui in eo sunt, vocat. Sicut malignam domum propter malignos inhabitantes dicimus.

8 AMBROS. (*Miror quod sic*) Conveniens principium novitati factorum. Sic enim posuit, miror; quasi quia & res accidit, quæ numquam fieri credebatur.

9 LANFR. (*Transferimini*) Galatæ isti, pars ex Judæis, pars ex Gentibus ad fidem Christi ab Apostolo fuerant conversi: sed post discessum ejus venerunt pseudo prædicatores, qui eos qui ex Judæis conversi fuerant, cogebant Judaizare: eos vero qui ex Gentibus ad fidem venerant, elementa mundi adorare, dies & annos observare.

10 AMBROS. (*Transferimini*) Non dicit, transducimini, sed transferimini, quasi exanimes aliquos, & qui animi motum non habeant.

11 (*Ab eo qui vos*) Ut ne viderentur a Christo tantum discedere, adjecit a Deo.

12 LANFR. (*In aliud Evangelium*) Evangelium est bona annuntiatio; prædicatio ergo illorum non erat Evangelium; quia bona annuntiatio non erat. Potest etiam intelligi aliud Evangelium, observatio Judaicæ legis, quæ ab Evangelio Christi non discordat, si spiritualiter intelligatur: hoc est enim quod ait: *non sint aliqui*, id est, non desunt illi qui carnaliter & perverse eam intelligunt.

13 (*Aliud Evangelium*) Evangelium non est diversum nisi his qui spiritualiter intelligere nolunt. Vel illud non est Evangelium, nisi illis qui vos decipiunt: & illi tales anathematizarentur. Et hoc non dicit, sed ut exaggeret, apponit.

14 AUGUST. (*In aliud Evangelium*) Evangelium si est aliud præter id quod sive per se, sive per alios Dominus dedit; jam nec recte Evangelium dici potest. Ibidem.

Evangelium, 15 qui vos conturbant, *vel de carnalibus observantiis, quæ non sunt ali-*
ud spiritualiter intellectæ, & volunt convertere Evangelium Christi. 16 Sed licet nos
17 aut Angelus (*si eos dixisset tantum, invidiæ causa diceretur dixisse*) de cælo evan-
gelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædixi-
mus, & nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis,
anathema sit. *Præmittit anathematisationem, ut facilius credatur.* 18 19 20 Modo enim
21 hominibus suadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? *ut pseudo, aut perse-*
quens ut prius; sed non, & subdit cur. Si adhuc hominibus placerem, Christi servus
non essem. 22 Notum enim (*ad hoc quod dixit, non ab hominibus*) vobis facio,
Fratres, Evangelium, quod evangelizatum est a me, quia non est secundum ho-
minem, *humanam doctrinam*: 23 neque enim ego ab homine *quasi scriptum* accepi
illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. 24 25 Audistis enim con-
versationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequebar Ec-
clesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Judaismo, 26 supra multos
coætaneos meos, *eadem ætate*, in genere meo, *Judæorum*, abundantius 27 æmulator
existens paternarum mearum traditionum. 28 29 Cum autem placuit ei, qui me
segregavit ex utero matris meæ, *ab infidelitate synagogæ, vel carnali parentela*, &
vocavit per gratiam suam, ut revelaret filium suum in me, ut evangelizarem illum
in Gentibus: continuo 30 non acquievi carni, & sanguini, *vel parentibus meis*, ne-
que veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abii in Arabiam: &
iterum reversus sum Damascum: deinde post annos tres veni Hierosolymam videre
Petrum, *non causa discendi, sed tantum videndi*, & mansi apud eum diebus quinde-
cim *tantum, quibus non videor posse didicisse*: alium autem Apostolorum vidi *tunc*
neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis; 31 ecce coram
Deo, *teste Deo*, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ. 32
Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo: tantum autem
audi-

Ibidem. 15 (*Qui vos conturbant*) Cum dixisset conturbant vos; non dixit, & convertunt; sed volunt convertere Evangelium; sed manet firmissimum, & non conversum.

16 Ambros. (*Sed licet nos*) Ostendit quod non se illis præponat; sed ut veritatem vindicet.

17 (*Aut Angelus*) Hoc adjecit, quod neque loci dignitas, neque personæ veritati exæquaretur.

18 (*Modo enim*) Hoc dicit, ut ostenderet se, qui pro veritate hujusmodi verba deprompsit, nullius momenti eos, qui sibi derogaverant, existimare.

Ibidem. 19 August. (*Modo enim hominibus*) Sensus iste est; hominibus suadeo, & non Deo. Deo enim manifestati sumus: & quia hominibus suadeo; quæro hominibus placere? si hominibus placerem, id est, placere quærerem, Christi servus non essem.

20 Lanfr. (*Modo enim hominibus*) Quasi diceret. Non adulando loquor, ut placeam vobis sed increpando levitatem vestram, ut placeam Deo.

21 (*Hominibus suadeo an Deo?*) Diceret quis cur ita anathematizas? ideo, inquit, ut suadeam me non esse participem, vel persuasorem circumcisionis, ut pseudo-apostoli. Vel ideo anathematizo, quia non suadeo, ut hominibus velim placere: & hoc sub interrogatione ita: *aut quæro hominibus placere.*

22 (*Notum enim vobis*) Ad hoc respondet, quod superius dixit; *Non ab hominibus; neque per hominem.*

23 (*Neque enim ego*) Quasi diceret. Homo me non docuit: quia ego non didici ab homine.

24 (*Audistis enim*) Exponit qualiter Evangelium acceperit per revelationem Jesu Christi.

25 Ambros. (*Audistis enim*) Dicendo de lege qualiter desudaverat, ostendit, quoniam legem non sprevit, sed quod melius est, cognovit & elegit.

26 [*Supra multos*] Bene coætaneos. Hoc enim majus si juvenibus vehementior videbatur.

27 August. [*Æmulator existens*] Id est, imitator traditionum, quæ erant contrariæ Ecclesiæ. Lex enim spiritualis est: multa autem tradiderant dissolventes mandata Dei propter traditiones suas. Ibidem.

28 Lanfr. [*Cum autem placuit*] Probat quia non accepit Evangelium ab homine: nam neque post conversionem, nec ante conversionem. Ante conversionem non accepit ab homine, quia impugnabam illud, quod audistis. Post conversionem non accepi, quia neque statim, quod est non acquievi, nec post tres annos, nec post quatuordecim: post aliud tempus constat. Removet illas partes de quibus suspicabatur.

29 August. [*Cum autem placuit*] Segregatur de utero matris quodammodo quisquis a carnalium parentum consuetudine cœca separatur. Adquiescit autem carni & sanguini quisquis carnalibus propinquis carnaliter suadentibus assentitur. Ibidem.

30 Ambros. (*Non adquievi*) Non dicit Apostolus, sed neque hominibus; sed carni, & sanguini; & dixit statim non exposuit; exposuit enim postea illis.

31 August. (*Ecce coram Deo*) Jurat itaque. Juratio quæ a malo est; non jurantis sed incredulitatis ejus quæ jurare cogit. Nam ita intelligitur Dominum prohibuisse a jurando; Ut, quantum in ipso est, quisque non juret: quod faciunt multi habentes in ore jurationem tamquam magnum aut suave aliquid. Ibidem.

32 Lanfr. (*Eram autem ignotus*) Ab eis non accepi, quia cum constet me jam prædicasse, eram illis ignotus facie; quia eram tantum notus auditu.

auditum habebant: quoniam (*ego Paulus*) qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem *Christi*, quam aliquando expugnabat: & in me clarificabant Deum.

CAPUT SECUNDUM.

DEinde post annos quatuordecim iterum [1] ascendi Hierosolymam cum Barnaba, (*Sed neque tunc accepi*) assumpto & Tito. Ascendi autem secundum revelationem: & *ut scirem, si ab eis in Evangelio discreparem*, contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, [2] seorsum autem *contuli Evangelium cum* iis, qui [3] videbantur aliquid esse: [4] [5] ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem, *quod esset, si aliud, quam illi, prædicassem*. [6] Sed neque [7] Titus, qui mecum erat cum esset Gentilis *ab Apostolis*, compulsus est circumcidi, *non hoc ex arrogantia*, sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, *liberam prædicationem nostram*, quam habemus in Christo Jesu, [8] ut nos in servitutem redigerent. Quibus neque ad horam cessimus subjectione, *non arroganter, sed* ut [9] [10] veritas Evangelii permaneat apud vos. [11] [12] Ab, *vel de* iis autem, [13] qui videbantur esse aliquid, (quales (*servi, pauperes, peccatores*) aliquando fuerint, nihil *dicere* mea interest. [14] Deus enim personam hominis non accipit; *sed ex omnibus*

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LANFR. (*Ascendi Jerosolymam*) Ascendit quidem, non ut disceret; immo quia putabatur Evangelium suum ab Apostolis divisum, propter hoc quia non fuit cum cæteris electus, nec audierat a Christo: ideo dicit se divina revelatione venisse, ut conferret cum eis Evangelium suum; nec amplius juste posset reprobari.

Expos. cap. 2 ad Galat. 2 AUGUST. [*Seorsum autem*] Hoc non ideo factum est, quod aliqua falsa dixerit, ut seorsim paucioribus vera diceret: sed aliqua tacuerat, quæ parvuli portare non poterant. Perfectionem ergo illius, opus erat ut scirent cæteri Apostoli.

Ibidem. 3 [*Videbantur.*] Carnalibus hominibus videntur esse aliquid; nam non sunt ipsi aliquid: etsi enim boni ministri Dei, Christus in illis est aliquid.

Ibidem. 4 [*Ne forte in vacuum*] Ne forte in vacuum curro, aut cucurri? Quasi per interrogationem dictum intelligendum; ut ex eo appareret, non eum in vacuum currere, aut cucurrisse; quia jam attestatione cæterorum, nihil ab Evangelii veritate dissentire approbatur.

5 AMBROS. [*Ne forte in vacuum*] Id est, nequando existimaret proprium quod iter exequi, & cæteris Apostolis inconveniens.

6 LANFR. [*Sed neque Titus*] Voluerunt alii Apostoli ut Titus circumcideretur propter vitandum scandalum quorumdam fidelium, qui ex circumcisione crediderant; sed non permisit Apostolus eum circumcidi propter quosdam falsos Christianos, qui clam conversabantur inter fideles, ut explorarent libertatem eorum, qua circumcisionem & alias carnales observantias non curabant; ad hoc explorabant, ut eam libertatem, cum aliqua calliditate destruerent, & legales observantias persuaderent.

7 [*Titus qui mecum erat*] Sed neque tunc accepit. Et hoc est quod dicit: non fui subditus illis; quia nec etiam Titus (a minori) Sed tamen non fuit hoc ex arrogantia, sed propter falsos fratres. Libertatem vero dicit, quia libere prædicabat, negligens carnales observantias. Quidam autem falsi venerunt, ut viderent an ipse Hierosolymis consentiret legis observantiis.

Ibidem. 8 AUGUST. [*Ut nos in servitutem*] Id est, ut jam circumcisionem ipsius, etiam Pauli adtestatione, tamquam saluti necessariam prædicarent.

9 AMBROS. [*Veritas Evangelii*] Id est, ut sit evidens probatio Evangelium nostrum prædicatum esse; cum adversarios [neque quando apud illos eramus] non pertimuimus.

10 [*Ab his autem*] Hoc dicit, ne vane videatur contra majores se extollere: & est interjacens, ab eo loco ubi dicitur: *Sed neque Titus*, usque ad locum: *Mihi autem videbantur esse aliquid*.

11 LANFR. (*Veritas Evangelii*) Veritas Evangelii est, sine circumcisione & aliis legalibus observantiis, moralia Dei præcepta cum fide observare.

12 (*Ab his autem*) Ordo. Qui autem videbantur ab his esse aliquid, Petrum & Joannem & Jacobum significat; quia majoris inter cæteros Apostolos dignitatis erant, quos paulo post columnas vocat. Dicit ergo nihil ad se pertinere, ostendere quales & loco & scientia ante vocationem fuerint. Non aliis Apostolis derogat; sed quia Galatæ alios Apostolos ultra modum magnificabant huic eos præferentes, atque ideo auctoritatem hujus viliorem habentes: ostendit se æqualem esse eis, & doctrinam Evangelii ab eis non accepisse.

13 (*Qui videbantur esse aliquid*) Ne quis diceret eum debere eis consentire, quia meliores eo fuerunt, quia non persecuti sunt Ecclesiam, sicut ille: ad hoc respondet, non ex invidia, sed ut se commendet, id est, suam prædicationem: dicitque; *ab his autem qui videbantur esse aliquid*, id est, hi qui videbantur esse aliquid, licet possem dicere quales, scilicet viles, &, ut ego, peccatores essent, nihil tamen mihi contulerunt.

14 (*Deus personam hominis non accipit*) Hoc ideo dicit, quia reprehendebatur quod prius persecutus fuerat Ecclesiam; quasi hi qui modo sunt justi, & sancti & magni apud omnes, non fuerint, sicut ego, peccatores. Et hoc inde, quia Deus non est acceptor personarum. Similiter ego quamvis persecutor fuerim, non debeo a vobis vilipendi.

nibus accipit credenses) mihi enim, [15] qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt, *profuerunt*. [16] Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, *Gentium*, sicut Petro circumcisionis: (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, *Judæorum*, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse [17] dextras dederunt mihi, & Barnabæ [18] Societatis, *signum societatis, vel concordiæ evangelicæ:* ut nos in Gentes *iremus*, ipsi autem in circumcisionem, *Judæam:* tantum *hoc addiderunt* ut pauperum *euntium Hierusalem* memores essemus: quod etiam sollicitus fui, *cum prius fuissem sollicitus*, hoc ipsum facere, *Alia commendatio*. [19] [20] Cum autem venisset Cephas Antiochiam, [21] in faciem, *palam*, ei restiti, quia reprehensibilis erat. *Ostendit non esse sibi magistrum, cum restitit*. Prius enim (*exponit unde reprehensibilis, quia cogebat Gentes judaizare, in eo quod magis inhærebat Judæis.*) quam venirent quidam *ex Judæis conversis* a Jacobo, cum Gentibus *conversis* edebat *Petrus*: cum autem *conversi a Jacobo* venissent *Antiochiam*, subtrahebat, & segregabat se *Petrus a Gentibus*, timens eos, qui ex circumcisione erant. (*non enim ita credebat faciendum, id est, circumcidi, sed ne fieret in Ecclesia discordia*) Et simulationi ejus (*simulabat enim Petrus non esse comedendum cum Gentibus*) consenserunt cæteri Judæi: ita ut & Barnabas duceretur, *consentiret*, ab eis in illam simulationem, *ut nollent communicare cum Gentibus*. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelij, dixi Cephæ coram omnibus, [22] si tu cum Judæus sis, Gentiliter vivis, & non Judaice: quomodo Gentes [23] cogis Judaizare? *assumptio*. Nos natura Judæi, *tu, & ego*, [24] & non ex Gentibus (*scilicet sumus, & gentiliter vivimus; quod est, & nos in Christo credimus*) [25] peccatores, *qui peccatores vocabantur*. Scientes autem quod non justificatur homo [26] ex operibus legis, nisi per fidem *tantum* Jesu Christi! & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod (*quia ex fide Christi tantum*) ex

opo.

Ibidem. 15 AUGUST. (*Qui videbantur*) Petrus & Jacobus & Joannes honoratiores cæteris erant; quia ipsis se in monte Dominus ostendit; in significatione regni sui cum ante sex dies dixisset: sunt quidam de hic stantibus; qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis in regno Patris sui.

Ibidem. 16 (*Sed econtra cum vidissent*) Id est, e contrario pro reprehensoribus approbatores perfectionis fuerunt. Potest & sic esse ordo, sed econtra ut nos quidem in Gentes iremus, quæ sunt contrariæ circumcisioni.

Apud Bed. 17 (*Dextras dederunt mihi*) Dicit venisse se Hierosolymam, & Evangelium cum Apostolis contulisse, dextras sibi datas fuisse, id est, concordiæ signum consonantiæ, quod ab eis quæ sibi didicerant, in nihilo discrepabat,

18 LANFR. (*Barnabæ societatis*) Per hoc ostendit se Discipulorum Christi non fuisse Discipulum; alioquin non se socium vocaret.

Epist. 19. ad Hieron. tom. 2. 19 AUGUST. (*Cum venisset Cephas*) Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua & Paulus fuit; non itaque tunc cum quid in ea re verum esset, docebat; sed ejus dissimulationem, qua Gentes judaizare cogebantur, arguebat. Non ob aliud nisi quia illa omnia sic simulatoria gerebantur, tamquam verum esset quod dicebant illi qui sine circumcisione præputii, atque aliis observationibus umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

20 LANFR. (*Cum autem venisset, &c.*) Item probat quia nec Antiochiæ, a Petro Evangelium accepit, quia restitit ei, erat enim reprehensibilis.

21 (*In faciem ei restiti*) Utile non esset, quod palam nocebat, corrigi in occulto: præsumendum

* f. firmitate namque erat de charitatis* infirmitate tanti Apostoli. Vel ideo quod quidam subinducti insidiabantur, qui referrent Paulum non esse ausum arguere Petrum, & circumciderentur.

22 (*Si tu cum Judæus*) Gentiliter vivebat; quia indiscrete cum omnibus edebat, & neminem immundum putabat. Probat autem quia cum sit Judæus, & tamen gentiliter vivat, non debet Gentes ad Judaismum cogere. Est autem in libro totus Syllogismus præter conclusionem.

23 (*Cogis judaizare*) Exemplo suo Gentes judaizare cogebat Petrus, & ritum Judæorum sequi, quando ipse in præsentiam eorum qui ex Judæis crediderant, a consortio Gentilium more Judaico se subtrahebat.

24 AUGUST. (*Et non ex Gentibus*) Peccatorum nomen Gentibus imposuerunt Judæi, jam vetusta Expos. c. 2. in Epist. ad Galat.
quadam superbia, tamquam ipsi justi essent; videntes stipulam in oculo alieno, & non trabem in suo: sicut interest inter irridentes & irrisores; inter murmurantes & murmuratores; inter scribentes & scriptores, & cætera similia; ita scriptura peccatores appellare consuevit valde iniquos, & peccatorum sarcinis oneratos.

25 LANFR. (*Peccatores*) Generali vocabulo peccatores vocat Idololatras.

26 (*Ex operibus legis*) Ex operibus legis, non: nam si hoc esset, non in Christo tantum esset justificatio, sed in Christo tantum est. Si in Christo tantum non est justificatio, peccamus qui deserentes legem, quærimus tantum in Christo justificari: sed hoc non est: nam si hoc esset, quod peccaremus quærentes tantum justificari per Christum, Christus minister esset peccati; sed hoc absit, ut Christus sit minister peccati; ergo non peccamus quærentes in Christo tantum justificari. Quod si verum est, ergo ex operibus legis non justificabitur omnis caro: nam si hoc dixero, prævaricatorem me constituo, qui legem deseruerim, quam justificantem concedo.

operibus legis non justificabitur omnis caro. *Hac usque interpositio, & verba Apostoli ad Petrum.* [27] [28] Quod si quærentes justificari in Christo *tantum*, inventi sumus & ipsi peccatores, [29] nunquid Christus peccati minister est? *Est utique, si sit illud.* Absit, *ut Christus minister sit peccati.* [30] [31] Si enim quæ destruxi, *in lege esse justificationem*, iterum hæc reædifico: prævaricatorem me constituo, *non credens quod dico, id est, per legem justificari. Unde hoc? Respondet cur; quia quæ destruxi, constituo.* [32] [33] [34] Ego enim per legem *spiritualem*, legi mortuus sum, ut Deo vivam: [35] Christo, *sequendo ejus vestigia*, confixus sum cruci. [36] Vivo autem, jam non ego *ut prius, vel qui fui*: [37] [38] vivit vero in me Christus, *quoniam vitam illius immortalem sperat. Exponit.* Quod autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, (*commendat*) & tradidit semetipsum pro me. *Ideo.* [39] [40] Non abjicio gratiam Dei. [41] [42] Si enim per legem justitia, *non per mortem Christi*, ergo [43] gratis Christus mortuus est.

27 AMBROS. [*Quod si quærentes*] Est obscuritata involutus intellectus. Vult autem dicere, quod secundum legem oon justificemur: accessimus ad Christum quasi per eum justificandi; Si autem hac spe io aum credentes invenimur peccatores; quia legem non custodimus, videtur adventu suo peccati extitisse provisor.

Ibid. 28 AUGUST. [*Quod si quærentes*] An forte quia in Christo voluetuot justificari, peccaveruot? Quia si justi arant, utique aliud quærendo peccaverunt. Sed si ita est, ergo Christus minister est peccati.

29 LANFR. [*Nunquid Christus*] Ex persona infirmorum hoc sibi dicit. Dixit Judæos superius non esse peccatores; & postea subiotulit, quod etiam ipsi justificantur ex fide Jesu Christi; sed omnia qui justificatur, in peccato fuit. Videbator ergo male * intelligenti, ut Christus peccata prius ministraret; ut per fidem & gratiam suam postea vivificaret.

* f. intelligi

30 [*Si enim quæ destruxi*] Quasi diceret, hanc quæstionem sæpe mihi oppositam destruxi; quam si iterum ædifico, mendacem & prævaricatorem me constituo.

Ibidem. 31 AUGUST. [*Si enim quæ destruxi*] Destruxit aotem superbiam gloriantem de operibus legis, quæ destrui & deberet & posset; ne gratia fidei videretur non necessaria; & ideo prævaricator est, si rursus illa ædificat, dicens qood opera etiam legis sine gratia justificant; ut Christus peccati minister inveniatur.

32 AMBROS. [*Ego enim per legem*] In ipsa anim lege prædicatum ioveni Christum, coi credens, mortuus sum legi.

Ibidem. 33 AUGUST. [*Ego enim per legem*] Quia Judæus fuerat, & tamquam pædagogum legem acceperat. Hoc autem agitur per pædagogam, ut non sit opus pædagogo: sicut per ubera nutritur infans, ot jam uberibus non indigeat.

34 LANFR. (*Ego enim per legem*) Ad superiora probanda redit. Dixit superius quod ex operibus non justificatur omnis caro; & hoc probat dicens se mortuum legi suæ per legem Christi, ut Deo vivat: frustra enim moreretur legi suæ ut Deo viveret, si per eam justificari posset; cum nihil sit aliud Deo vivere, quam in conspectu Dei justum esse.

35 (*Christo crucifixus*) Id est, cum Christo crucifixus sum; sicut ille carne, ita ego vitiis & concupiscentiis.

36 AMBROS. [*Vivo autem*] Quia io baptismate, mortis & resurrectionis forma impletur. Eá quæ ipsa re futura sunt, facta jam dicit; quia eorum habec spem.

37 [*Vivit vero in me Christus*] Quoniam illius vitam mortalem spe vivit.

38 AUGUST. [*Vivit vero in me Christus*] Vivit vero in me Christus: quid ergo? Nega te, noli tu ipse vivere in te. Quid est noli tu vivere in te; nisi facere voluntatem toam; sed illius qui habitat in te? Ibidem.

39 [*Non abjicio*] Si ergo me Christus dilexit, & tradidit semetipsum pro me; non irritam facio gratiam Dei, ut dicam per legem esse justitiam. Ibidem.

40 LANFR. (*Non abjicio*) Quamvis, inquit, Judæus sim, & observaotia legis videar esse justus; non tamen abjicio gratiam Dei, id est, remissionem peccatorum per fidem Christi.

41 (*Si enim per legem*) Ad superiora item probanda redit; *quia ex operibus legis non justificatur omnis caro, &c.* Contrariam partem ad inconveniens ducit.

42 (*Si enim per legem justitia, &c.*) Adhuc probat per legem non esse justitiam: nam si hoc esset, non esset per Christom, etsi non esset per Christum, mors Christi gratis fuit, id est, cassa; cum nullum fructum attulerit. Ioter diffinitionem & diffioitum.

43 (*Christus gratis mortuus est*) Ad hoc Christus mortuus est, ut credentes in se justos faceret. Gratis ergo mortuus est, si legalis observantia justos facere posset.

CA-

CAPUT TERTIUM.

1 O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit (*teneræ res, & imbecilles dicuntur fascinari*) non obedire veritati, 2 3 4 ante quorum oculos 5 Jesus Christus præscriptus est, *damnatus est, dum vos hæreditas sua subtrahimini sibi*, in vobis crucifixus? *& ipse exhæreditatur crucifixus pro vobis, vel habentes in memoria ipsum esse passum pro vobis.* 6 Hoc solum a vobis volo discere. 7 Ex operibus 8 legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? *Ex hoc utique.* Sic stulti estis, 9 ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? *Spiritualiter vivere incœpistis, ad carnales observantias redeatis. Ergo quia fidem non habetis*, Tanta passi estis 10 sine causa? si tamen sine causa (*Repetit quæ dixit; ex operibus legis spiritum non habere, sed ex fide, quia Abraham, &c.*) Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus, *propter opera*, legis, an ex auditu, *propter auditum*, fidei *tribuit hoc?* Sicut scriptum est: (*probat si Abraham per fidem*) Abraham credidit Deo, *id est, fidem habuit, & ex ea justitiam*, & reputatum est illi ad justitiam. 11 Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem scriptura, *ex fide justi sunt, nam Scriptura dicit Geneseos 12.* quia ex fide justificat Gentes. Deus; prænuntiavit Abrahæ: quia 12 benedicentur in te, *in tua fidei imitatione; vel in eo, qui nascetur ex te, id est, Christo*, omnes Gentes. Igitur, *quia scriptura testatur*, qui ex fide sunt, benedicentur, *id est, justificabuntur*, cum fideli sicut fidelis Abraham. 13 Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim, *in Deuteronomio 27.* (*hujus propositionis præmissa est ab authoritate*) 14 Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus (*assumptio, & conclusio*) quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Ergo (*& repetit locum a contrario*) Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est: quia justus 15 ex fide vivit. *Diceret aliquis, lex est fides, & sic justitia ex lege.* 16 Lex autem non est ex fide: *id est,*

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 AMBROS. (*O insensati Galatæ*) Interjectum est ab eo loco, usque ad hunc, *solum a vobis volo, &c.* Poterat enim dicere: hoc solum volo a vobis discere.

2 (*Ante quorum oculos*) Præscriptus est & in vobis crucifixus: vult quidem dicere; quod cum multo affectu verba crucis audistis, ita ut ante oculos nostros depingeretis ipsam crucem, paulo minus & illa quæ eo tempore facta sunt. Qua ergo fascinatione tantum abjecistis affectum, quem erga Christum habere videbamini?

In exposit. c. 3 in epist. ad Galat. tom. 4.

3 AUGUST. (*Ante quorum*) Hoc est, quibus videntibus Christus Jesus hæreditatem suam, possessionemque amisit; his utique auferentibus eam, dominumque inde expellentibus, ad legis opera eos qui crediderat revocando, & auferendo illi possessionem suam, id est, eos in quibus gratia fideique inhabitat.

4 LANFR. (*Ante quorum oculos*) Ante oculos mentis eorum Jesus Christus proscriptus est, id est, damnatus & crucifixus erat, id est, contemptui habitus; putantibus eis per fidem ipsius non justificari hominem, sed per observantiam legis.

Ibidem.

5 AUGUST. (*Jesus Christus præscriptus*) Aliter Jesus Christus præscriptus est crucifixus; addidit, *crucifixus*, ut hinc eos maxime * moneret; cum considerarent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amittebat.

* *al.* moveret

Ibidem.

6 (*Hoc solum a vobis*) Hinc incipit demonstrare gratiam, quemadmodum gratia fidei sufficiat ad justificandum sine operibus legis.

7 LANFR. (*Ex operibus legis spiritum accepistis*) Si spiritum habetis ea fide, quod jam probaverat, & ideo dicit, ergo virtutes habetis ex fide, quæ sunt causa justitiæ, id est, ipsam justitiam habetis ex fide; sed hoc est, ergo illud. Illis sunt virtures ex fide, quia justitia fuit Abrahæ ex fide: nam scriptum est, &c. Habet autem pro paribus virtures & justitiam; quorum alterum alterius causa est.

8 (*Spiritum accepistis*) Spirituales gratias acceperunt credentes, non opera legis facientes.

9 (*Ut cum spiritu cœperitis*) Cum spiritu cœperitis * velut, spiritualiter, vel legem spiritualiter intelligare nunc carne, id est, carnali vita, vel lege carnaliter intellecta. Consumamini, conjunctivum a consumor, consumeris; id est, pereatis; Consummamini, indicativum a consummor, consummaris; id est, vitam finitis; utraque enim in hoc loco scriptura reperitur.

* f. vivere

10 (*Sine causa*) Sine causa, id est, inutiliter patitur, qui fidem Christi non habet.

11 (*Cognoscite ergo*) Quia Abraham ex fide justus; & omnes ex fide tantum justi (quod est æquipollens) hi sunt filii Abrahæ.

12 AMBROS. (*Benedicentur in te*) Hoc est tecum, & communicabunt tibi benedictionem.

13 LANFR. [*Quicumque enim*] Quasi diceret; aut ex fide benedictio, aut ex operibus; sed ex operibus non est (ex illa enim benedictio) ex fide igitur.

14 AMBROS. (*Maledictus omnis*) Lex omnem qui super lignum pendet, existimat maledictum; eo quod hujusmodi pœna illis statuta qui multis rei inveniuntur.

15 LANFR. (*Ex fide vivit*) Si justitia non est ex lege, est ex sola fide.

16 (*Lex autem non est*) Id est, fides, Christi non permittit legem Judæorum servari: vel lex & fides non concordant. Sed lex dicit, qui fecerit; non dicit qui crediderit.

est, lex non præcipit credere, sed facere: sed (*ex re*) qui fecerit ea, *quæ sunt in lege*, vivet in illis. [17] Christus nos redemit de maledicto legis, [18] factus pro nobis maledictum, *id est, maledictus à Judæis, vel factus mortalis: & ponit causam pro effectu*. (quia scriptum est: (*probat Christum fuisse maledictum: nam omnis qui pendet in ligno: hoc non scriptum est* (maledictus omnis, qui pendet in ligno:) *ad hoc fuit Christus maledictum* ut in Gentibus [19] benedictio, *justificatio*, Abrahæ *per fidem* fieret in Christo Jesu, ut [20] pollicitationem spiritus, *id est, justificationem a spiritu promissam*, accipiamus per fidem. Fratres (secundum hominem dico) tamen (*a simili*) hominis [21] confirmatum *prius* testamentum nemo spernit, *destruit*, aut superordinat, *aliud. Est tunc aliquod testamentum alicui a Deo confirmatum? est, inquit, Abrahæ, & semini ejus*. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus. [22] Non dicit; & seminibus quasi in multis, *quod dicit semini, & non seminibus, notat unitatem Ecclesiæ, cui promissio facta est: & hoc dicit propter eos, qui schismata faciebant*, sed quasi in uno. [23] [24] Et, *scilicet*, semini tuo, qui est Christus. [25] Hoc autem, *fidem, vel ipsam promissionem*, dico, testamentum confirmatum a Deo: *ipsa Dei immutabilitate: post factam a Deo promissionem, quam dicit prius testamentum*: quæ post quadringentos, & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem, *ut evacuetur fidei testamentum, quod esset, si hæreditas gloriæ non esset, in charitate*. [26] Nam (*probat*) si ex lege hæreditas, [27] jam non ex promissione (*assumptio*) Abrahæ autem per repromissionem, *per fidem*, donavit Deus, *scilicet hæreditatem. Objectio*. [28] Quid, *ad quid*, igitur lex *est posita? Responsio*. [29] Propter trans-

17 (*Christus nos redemit de maledicto*) Dicis quia omnis qui non permanserit in his quæ sunt scripta in libro legis, est maledictus; ita & tu qui manes. Ad hoc respondet, *Christus nos redemit, &c.*

Ibidem. 18 AUGUST. (*Factus pro nobis*) Ea parte mortali pependit in ligno. Mortalitas autem unde sit notum est credentibus. Ex pœna quippe est, & maledictione peccati primi hominis; quam Dominus suscepit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.

19 LANFR. (*Benedictio Abrahæ fieret*) Probat quia fides, non lex, dat justitiam. Nam si lex justitiam daret, ea testamentum fidei Abrahæ ad nos factum destrueret: Sed lex illud destruere non valet: nullum enim posterius testamentum destruit primum; sed testamentum fidei est prius, lex posterius. Hæc assumptio est in libro ita; *hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, &c.* Probat a simili in libro, quia nullum posterius testamentum destruit primum; quia in humana consuetudine ita est, quod posterius testamentum non destruit primum, mortuo eo qui fecerit: & hoc est, secundum hominem dico. Quod autem interponit, *Abrahæ dictæ sunt promissiones*; Ad hoc respondet quod quæreret, si quod testamentum a Deo sit alicui confirmatum, dicens, hoc Abrahæ factum esse, & semini ejus, qui est Christus.

20 (*Pollicitationem spiritus*) Id est, promissionem spiritus, quem se daturum promisit credentibus, Vel justificationem, quam Spiritus sanctus credentibus pollicitus est, dicens; *In semine tuo, &c.*

21 [*Confirmatum testamentum*] Testamentum, inquit, hominis de rebus suis nemo spernit: multo igitur minus testamentum Dei, per quod omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse testatus est, spernendum est.

22 [*Non dicit & seminibus*] In promittendo non dicit, Deus in seminibus tuis benedicentur omnes gentes, sed in semine tuo.

23 AUGUST. (*Et semini tuo*) De populo Israel nata est Virgo, & peperit Christum; Et ecce in Christo benedicuntur omnes gentes: Quid verius? Quid certius? Quid apertius?

24 [*In semine tuo*] Et quia & nos ad id pertinemus, quod est Christus nobis simul incorporatis & illi capiti cohærentibus, unus est Christus, & quia & nobis dicit; *ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem heredes*. Si enim unum est semen Abrahæ; & illud unum semen Abrahæ, non intelligitur nisi Christus: hoc semen Abrahæ sumus nos: hoc ergo totum, id est, caput & corpus, unum est Christus. — Ex tractat. Evang. secundum Jo: 39.

25 LANFR. (*Hoc autem dico*) Ordo. Dico autem, lex quæ post quadringentos & triginta annos facta est, non facit irritum hoc testamentum. Si enim soli observantes Judæorum legem in semine Abrahæ benedicerentur; ex quadam parte irritum factum esset testamentum Dei, & evacuata promissio ejus, qua omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse promisit.

26 (*Nam si ex lege hæreditas*) Benedictio vel hæreditas per fidem tantum accipitur: non enim per legem, quia lex testamentum fidei a Deo ad Abraham prius confirmatum non destruit, ergo si lex non destruit testamentum fidei non dat benedictionem, vel hæreditatem. Sed non destruit hominis testamentum confirmatum, aliud testamentum posterius factum, a simili: hoc simile præmittitur propositioni probandæ, quod lex non destruit testamentum, quod ita est in libro: *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, &c.*

27 (*Jam non ex promissione*) Id est, si hi soli qui legem Judæorum observant, hæredes sunt; jam non datur hæreditas secundum promissionem Dei, quæ de omnibus dicit.

28 AUGUST. (*Quid igitur lex?*) Quid igitur lex? Quasi, quæ utilitas legis? prævaricationis gratia posita est; hoc est quod alibi dicitur: lex enim subintravit, ut abundaret delictum, prævaricationis gratia posita est. Unde humiliaretur cervix superborum multum sibi tribuentium, ut liberum arbitrium sibi putarent posse sufficere ad justitiam. — Ex Serm. 13 de verb. Apost. c. 4. to. 10.

29 AMBROS. (*Propter transgressiones.*) Superbienti populo lex posita est, ut quoniam gratiam

transgressionem (*ne quis faceret ultra quod faciendum esset*) posita est, *scilicet lex*, [30] donec veniret [31] semen, cui promiserat *Deus justitiam*, *vel benedictionem*, ordinata *lex* per Angelos in manu, *potestate* mediatoris; *Christi*. [32] Mediator autem, *ne duo intelligerentur*, *subdit*, unius non est: [33] Deus autem unus est. [34] [35] Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. [36] Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia. [37] [38] Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. *Objectio*: *alicui ergo data est lex?* Prius autem quam veniret fides, *ante Christi natalem*: sub lege custodiebamur [39] conclusi (*ne ultra quam decet faceremus*) *nos ituri* in eam fidem, quæ revelanda erat. Itaque lex, Pædagogus noster (*quia in ipsa custodiebamur*, *quod est officium pædagogi*) fuit in Christo: ut ex fide justificemur. At ubi, *nato Christo*, venit fides, jam non sumus *constricti* sub pædagogo, *ut servi*. [40] [41] Omnes enim Filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu. *Ostendit cur fideles Filii Dei sint*. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. [42] Non est Judæus, neque Græcus: (*non est differentia Gentis*) non est servus, neque liber: (*vel conditionis*): non est masculus, neque femina (*vel sexus*) [43] Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. [44] Si autem vos Christi: *si in Christum*, *inquit*, *credatis*, *spirituale semen Abrahæ estis*, *imitando eum*: (*A pari*) [45] [46] ergo semen Abrahæ estis, *credendo sicut ipse* (*A pari*) *ergo* secundum promissionem hæredes.

charitatis humiliatus accipere nnn posset, transgressinne humiliaretur, ut quæreret gratiam.

30 Lanfr. (*Donec veniret semen cui*) Deus Pater hæreditatem totius mundi promiserat Christo, sicut in Psalmo: *Postula a me*, *& dabo tibi gentes*, *&c.*

Expos. c. 3. Epist. ad Galat. to. 4. fol. 383.

31 August. (*Semen cui promisit*) Semen cui promissum est, populum significat credentium.

32 Ambros. [*Mediator autem*] Si Filius Dei naturali æqualitate manere vellet, ne se exinaniret formam servi accipiens, non esset mediator Dei & hominum; quia ipsa Trinitas unus est Deus. Sic itaque unicus Filius Dei, mediator Dei & hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum & majestatem suam usque ad humanam deposuit; & humilitatem humanam usque ad divinam subvexit; ut mediator inter Deum & homines homo.

* sup. mediatorem

33 Lanfr. [*Deus autem unus est*] Quia Christum dixit * Dei videlicet & hominum, & Christus est, videbantur esse duo dii, sed absit: Unus enim Deus, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus.

34 [*Lex ergo adversus promissa Dei*] Item probat quod lex non dat hereditatem, vel promissionem, vel benedictionem: nam si lex daret, promissio, id est, fides non daret; sed promissio tantum dedit Abrahæ hæreditatem; ergo lex non dat hereditatem: quod est, *lex ergo adversus promissa Dei?*

35 August. [*Lex ergo adversus*] Replicat ipsam quæstinnem.

36 Lanfr. [*Si enim data esset lex*] Item probat. Lex nnn dat hæreditatem, quia non dat vitam; quia si lex daret vitam, daret & justitiam (a pari) sed non dat justitiam: quia omnia sunt sub peccato apud Judæos, quia scriptura dicit: ergo lex nnn dat justitiam (a relatione) ergo nec vitam (a pari) ergo nec hæreditatem dat, lex. Ergn per fidem tantum datur hæreditas, vel promissio, vel benedictio, vel vita: omnibus his etenim utitur ut paribus.

37 Ambros. (*Sed conclusit*) Conclusio eorum erat, timor unius Dei.

38 Lanfr. (*Sed conclusit scriptura*) Conclusit lex omnia sub peccato; vel quia perfecte nullum malum liberavit a peccatn: vel quia tamen difficilis data est; ut cum impleri non posset, prævaricatores omnes constitueret.

39 (*Conclusi in eam fidem*) Cnnclusi, id est, constricti timore velut servi eramus in expectatione ejus fidei, quæ revelanda erat, in adventu Christi.

40 (*Omnes enim Filii Dei*) Probac quia non sumus servi sub pædagogo lege: nam liberi, id est, filii estis, quia Christum induistis, id est ejus upera facitis. Omnes enim baptizati Christum induunt: sed vns estis baptizati; ergo Christum induistis. Item quod omnes baptizati Christum induunt: nullus enim excipitur: & hoc est, *non Judæus*, scilicet exceptus, *neque Græcus*, *&c.* ergo qui baptizati estis, Christum induistis: hoc est; *Omnes enim vos unum estis*.

41 August. [*Omnes enim filii*] Quod autem dicit Dei filios esse per fidem; quia induerunt Christum quicumque in Christo baptizati sunt; ad hoc valet ne Gentes de se desperarent, qui non custodiebantur sub pædagogo. Ibidem.

42 Ambros. [*Non est Judæus*] Differentia ista vel Gentium, vel conditionis, vel sexus, jam quidem ablata est ab unitate fidei; sed manet in conversatione morali.

43 August. (*Omnes enim vos*) In quantum enim fideles sunt omnes, unum sunt in Christo Jesu. Ibidem.
Etsi hoc fides facit, per quam in hac vita juste ambulatur; quanto perfectius atque cumulatius id spes ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem.

44 (*Si autem vos Christi*) Si autem ut subdistinguatur, & subaudiatur: *Vos unum estis in Christo Jesu*: ac deinde inseratur: *Ergo Abrahæ semen estis*. Ibidem.

45 [*Ergo Abrahæ semen*] Hic ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum mediatorem intelligendum esse; sed etiam Ecclesiam, cujus ille corporis caput est. Ibidem.

46 Ambros. [*Ergo semen*] Si unum est semen Abrahæ, & illud nnn intelligitur nisi in Christo. Hoc autem semen Abrahæ nos sumus; hoc est totum, id est, caput & corpus, unus est Christus.

misi cum illo fratrem *Barnabam*. Numquid Titus vos circumvenit? *Non*. Nonne eodem spiritu, *eadem voluntate*, *quod non faciunt deceptores*, ambulavimus? nonne iisdem vestigiis? *operibus*. Olim putatis quod excusemus nos apud vos? *de hoc quod jam deceperimus vos*, *capiendo vestra*, *vel de aliquo crimine*. Coram, *teste* Deo, in Christo, *id est*, *in veritate*, loquimur: omnia autem, charissimi, *quæ facimus*, *id est quod vestra non accepimus*, *& alia*, propter ædificationem vestram. [23] Timeo enim, ne forte cum venero, non quales, *correptos*, volo, inveniam vos: & ego inveniar a vobis, qualem non vultis, *asperum*, *non parcentem*: *timeo* ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, *palam*, susurrationes, *clam*, inflationes, seditiones, sint inter vos: [24] ne iterum cum venero, *ut prius audito crimine eorum*, humiliet, *contristet* me Deus, apud vos; (*humiliaretur Apostolus*, *si cum veniret*, *eos incorreptos inveniret*) [25] [26] & lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt.

CAPUT DECIMUMTETIUM.

Ecce [1] tertio *apparatu* hoc venio ad vos: in ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum, *in quo non credam cuique excusanti*, *nisi duobus*, *vel tribus testibus excusetur*. Prædixi, & prædico, [2] ut præsens, *vobis*, & nunc absens iis, qui ante peccaverunt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam, *si fitis incorrepti*. *Scitis hoc quia vobis non parcam*. [3] [4] An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus, (*exaggeratio*) qui in vobis non infirmatur, [5] sed potens est *vindicare*, *vel miracula facere* in vobis? [6] Nam etsi crucifixus est ex infirmitate *carnis*: [7] sed vivit ex virtute Dei, *ex verbo Patris*, *ex qua assumptus est*. Nam (*probat a simili*, *vel a minori*) & nos [8] infirmi sumus in illo *prædicando*; *id est*, *ea parte*, *qua ipse*: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis, *quia nos efficaces sumus in miraculis faciendis*; *vel puniendis vobis*, *sicut ille*. *In vobis id est*, *in conscientiis vestris*, Vosmetipsos tentate, *alter alterum*, *vel quisque seipsum*, si estis in fide: ipsi vos probate, *ad hoc scilicet Christus habitat in vobis*. An non cognoscitis vosmetipsos, *in hoc*, quia Christus Jesus in vobis est? nisi forte reprobi estis. *Similiter ne diceretur ab illis reprobus*, *dicit*. Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. *Nolumus vos esse reprobos*, *sed* Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non *ideo* ut nos probati appareamus, *id est*, *habeamus quid in vobis corrigamus*

bet alium decepi vos; nam semper idem fui: & hoc est quod dicit, nonne eodem spiritu ambulavimus, &c.

23 (*Timeo enim ne forte*) Facilius enim ad fidem veniebant, quod ab eis nihil accipiebat; & si acciperet tutius peccarent; & ideo dicit: timeo enim, &c.

24 Ambros. (*Ne iterum cum venero*) illis peccantibus se humiliari dicit: quis ut pius pater eorum peccato deflet.

25 [*Et lugeam multos*] Cum dicit ut lugeam multos, eis probat quosdam ex his egisse pœnitentiam, quosdam non egisse. Quod Novatiano adversum est, qui dicit fornicatores non posse peragere pœnitentiam.

26 Lanfr. [*Et non egerunt pœnitentiam*] Hinc comprobatur falsum esse quod perverse intelligentes inconsiderate attestantur Apostolum in Epistola sua ad Hebræos scripsisse, ipsos renovari ad pœnitentiam non posse.

COMMENTARIUS IN CAPUT XIII.

1 Lanfr. (*Ecce tertio hoc*) Non dicit quod bis venerit, & tertia vice venturus sit; sed quod bis se præparavit, & venire non potuit, sed hoc tertio apparatu venturus sit.

2 [*Ut præsens vobis*] In primo adventu suo in præsentia omnium bis prædixit quod subsequitur.

3 Ambros. [*An experimentum*] Probationem quærunt Christi loquentis in Apostolo, dum præceptis non obediunt, volentes probare si audet vindicare.

4 Lanfr. (*An experimentum quæritis*) Id est, vultis experiri sævitiam meam vindicando in vos? *Christus loquitur*, dicit ad exaggerationem.

5 Ambros. (*Sed potens est*) Potens est in his Christus, quia viderunt in nomine ejus mortuos suscitatos, dæmones fugatos; hæc omnia virtutis sunt, non infirmitatis.

6 Lanfr. [*Nam etsi crucifixus est*] Quasi sliquia diceret. Quomodo eum non infirmari dicitis, sed potentem esse, quem constat esse crucifixum?

7 [*Sed vivit ex virtute Dei*] Vivit, id est, vigore & fortitudine plenus est. Sicut ad Hebræos: *Vivens est enim sermo Dei*, *& efficax ex virtute Dei*, *ex verbo Patris*, *ex quo assumptus est*.

8 [*Infirmi sumus*] Non est, inquit, mirum si Christus ex virtute divinitatis potens est; cum nos infirmi ex eadem virtute fortes simus. *In illo*, id est, in illa re in qua ipse infirmus fit; id est, in carne: potest intelligi in illo, id est, in prædicatione.

rigamus, sed ut [9] vos quod bonum est faciatis, *quid in vobis corrigamus non habentes*, [10] nos autem ut reprobi simus, *quasi viles, magisterium amittentes*. [11] [12] Non enim possumus aliquid [13] adversus veritatem *edocendam*, sed pro veritate. [14] [15] Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, *non reperientes quid in vobis puniamus* vos autem potentes estis, *bene agendo*. Hoc & *etiam* oramus, vestram consummationem, *perfectionem*. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam, secundum potestatem *Apostolatus*, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem. De cætero, Fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. [16] Gratia, *redemptio*, Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, *Dilectio Dei Patris*, *qui misit nobis salvatorem*, & communicatio sancti Spiritus sit cûm omnibus vobis, Amen.

9 AMBROS. [*Vos quod bonum est*] Orat ut his bene agentibus, dum non auderent corripere, ut humiliati, vel reprobi appareant; probati autem a Deo videntur, dum judicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quos judicent, ooo sint, cessante io his aoctoritate, quasi reprobi videotur.

10 LANFR. (*Nos autem ut reprobi*) Quasi diceret: Nos patienter portamus, si in conscientiis vestris reprobi sumus tantum, ut vos id quod booum est faciatis.

11 AMBROS. [*Non enim possumus*] Hoc dicit, quia potestas oon est data contra veritatem, ut arguant bene viventes; sed pro veritate, ut vindicent io eum, qui inimicus est legis.

12 LANFR. [*Non enim possumus aliquid*] Reprobi volumus esse vobis benefacientibus; oon enim volumus esse probi, poteotes adversus veritatem, id est, contra benefacientes. Vel ita: *Non enim possumus aliquid adversus veritatem*, id est, non reprehendimus, nec damnamus in his qui veri sunt, id est, qui bene faciunt, & reprehensibiles sunt.

13 (*Adversus veritatem*) Contra justitiam, id est, veritatem, * mando posset si illis bona facientibus, orationibus proficeret, ut io conscientiis eorum probus appareret. Non justum est, nec placet Deo, ut homo sanctus apparere quærat, nisi propter id taotum, ut videntes bonum exemplum accipiant. * f. quando

14 [*Gaudemus enim*] Alia ratio cur nolit apparere probatus.

15 AMBROS. [*Gaudemus enim*] Hoc est infirmari, non exercere potestatem. Hos autem optat fortes esse, ut bene viventes, vitia vincaot; & prohibeant a se vindictam aut correptionem.

16 [*Gratia Domini nostri*] Dilectio Dei misit nobis Salvatorem Jesum, cujus gratia salvati sumus; & ut possideamus hanc gratiam facit communicatio S. Spiritus. * Hæc eoim dilectos a Deo, & salvatos a gratia Christi tuetur; ut trium perfectio, consummatio sit hominis in salutem. * *al.* hic

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Galatæ, sunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apostolo acceperunt, sed post discessum ejus, tentati sunt a falsis Apostolis, ut in legem, & circumcisionem verterentur. Hos Apostolus revocat ad fidem veritatis: scribens eis ab Epheso.

CAPUT PRIMUM.

PAulus [1] Apostolus [2] [3] [4] non ab hominibus, *ab aliis Apostolis electus*, neque per hominem, *per hos missus vel Ananiam, vel Christum hominem tantum*, sed per Jesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis: & qui mecum sunt omnes Fratres, Ecclesiis Galatiæ. [5] Gratia vobis & pax a Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo, qui dedit semetipsum (*commendat Christum*) pro peccatis nostris, [6] ut eriperet nos [7] de præsenti sæculo nequam, *sæculi nequitia*, secundum voluntatem Dei, & Patris nostri, cui est gloria in sæcula sæculorum, Amen. [8] Miror quod sic tam cito [9] [10] transferimini [11] ab eo, qui vos vocavit in gratiam Christi, in [12] [13] [14] aliud Evangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui, *dicentes aliud esse Evan-*

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 LANFR. (*Paulus non ab hominibus &c*) In aliis Epistolis data salute, statim incipit a gratiarum actione: hic autem non; neque enim tales erant, unde redderet.

Exposit. capitis primi in Epist. ad Galat. to. 4. *al. mittitur

2 AUGUST. (*Non ab hominibus*) Qui ab hominibus mittitur, mendax est; qui per hominem * verax esse potest: quia Deus verax potest per hominem mittere. Priores ergo Apostoli a Deo per hominem missi sunt, per Jesum scilicet adhuc mortalem. Novissimus Apostolus per Christum, jam totum Deum, id est, omni ex parte immortalem. Sit ergo ejus æqualis auctoritas in cujus honorem implet clarificatio Domini; si quid habeat ordo temporis, minus ideo, cum dixisset *& Deum*, addidit: *qui suscitavit illum*.

3 AMBROS. (*Non ab hominibus*) Idipsum diceps dividit, ut ostendat ipsa multitudine narrationis, nullo modo illos verum dicere.

4 LANFR. (*Non ab hominibus.*) Quidam putabant illum non esse Apostolum missum a Christo, sed ab aliis Apostolis, aut ab Anania: hoc abnegat, ut majoris auctoritatis sit apud eos, quibus verbum Dei prædicabat.

Ibidem.

5 AUGUST. (*Gratia vobis & pax*) Gratia Dei est, qua nobis donantur peccata, ut reconciliemur Deo. Pax autem qua reconciliamur Deo.

6 AMBROS. (*Ut eriperet*) Liberavit nos Christus a præsentia sæculi vita; in qua multa de illis quæ non conveniebant, fiebant. Constituitque in spe futuræ vitæ, quod nullo modo præstare nobis lex valuit.

Ibidem.

7 AUGUST. (*De præsenti sæculo*) Sæculum præsens malignum propter malignos homines, qui in eo sunt, vocat. Sicut malignam domum propter malignos inhabitantes dicimus.

8 AMBROS. (*Miror quod sic*) Conveniens principium novitati factorum. Sic enim posuit, miror; quasi quia & res accidit, quæ numquam fieri credebatur.

9 LANFR. (*Transferimini*) Galatæ isti, pars ex Judæis, pars ex Gentibus ad fidem Christi ab Apostolo fuerant conversi: sed post discessum ejus venerunt pseudo prædicatores, qui eos qui ex Judæis conversi fuerant, cogebant Judaizare: eos vero qui ex Gentibus ad fidem venerant, elementa mundi adorare, dies & annos observare.

10 AMBROS. (*Transferimini*) Non dicit, transducimini, sed transferimini, quasi exanimes aliquos, & qui animi motum non habeant.

11 (*Ab eo qui vos*) Ut ne viderentur a Christo tantum discedere, adjecit a Deo.

12 LANFR. (*In aliud Evangelium*) Evangelium est bona annuntiatio; prædicatio ergo illorum non erat Evangelium; quia bona annuntiatio non erat. Potest etiam intelligi aliud Evangelium, observatio Judaicæ legis, quæ ab Evangelio Christi non discordat, si spiritualiter intelligatur: hoc est enim quod ait: *non sint aliqui*, id est, non desunt illi qui carnaliter & perverse eam intelligunt.

13 (*Aliud Evangelium*) Evangelium non est diversum nisi his qui spiritualiter intelligere nolunt. Vel illud non est Evangelium, nisi illis qui vos decipiunt: & illi tales anathematizarentur. Et hoc non dicit, sed ut exaggeret, apponit.

14 AUGUST. (*In aliud Evangelium*) Evangelium si est aliud præter id quod sive per se, sive per alios Dominus dedit; jam nec recte Evangelium dici potest. Ibidem.

Evangelium; [15] qui vos conturbant, *vel de carnalibus obſervantiis, quæ non ſunt aliud ſpiritualiter intellectæ*, & volunt convertere Evangelium Chriſti. [16] Sed licet nos [17] aut Angelus (*ſi eos dixiſſet tantum, invidiæ cauſa diceretur dixiſſe*) de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema ſit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: ſi quis vobis evangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit. *Præmittit anathematiſationem, ut facilius credatur.* [18] [19] [20] Modo enim [21] hominibus ſuadeo, an Deo? an quæro hominibus placere? *ut pſeudo, aut perſequens ut prius; ſed non, & ſubdit cur.* Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſervus non eſſem. [22] Notum enim (*ad hoc quod dixit, non ab hominibus*) vobis facio, Fratres, Evangelium, quod evangelizatum eſt a me, quia non eſt ſecundum hominem, *humanam doctrinam*: [23] neque enim ego ab homine *quaſi ſcriptum* accepi illud, neque didici, ſed per revelationem Jeſu Chriſti. [24] [25] Audiſtis enim converſationem meam aliquando in Judaiſmo, quoniam ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Judaiſmo, [26] ſupra multos coætaneos meos, *eadem ætate*, in genere meo, *Judæorum*, abundantius [27] æmulator exiſtens paternarum mearum traditionum. [28] [29] Cum autem placuit ei, qui me ſegregavit ex utero matris meæ, *ab infidelitate ſynagogæ, vel carnali parentela*, & vocavit per gratiam ſuam, ut revelaret filium ſuum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus: continuo [30] non acquievi carni, & ſanguini, *vel parentibus meis*, neque veni Hieroſolymam ad anteceſſores meos Apoſtolos: ſed abii in Arabiam: & iterum reverſus ſum Damaſcum: deinde poſt annos tres veni Hieroſolymam videre Petrum, *non cauſa diſcendi, ſed tantum videndi*, & manſi apud eum diebus quindecim *tantum, quibus non videor poſſe didiciſſe*: alium autem Apoſtolorum vidi *tunc* neminem, niſi Jacobum fratrem Domini. Quæ autem ſcribo vobis; [31] ecce coram Deo, *teſte Deo*, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ; [32] Eram autem ignotus facie Eccleſiis Judææ, quæ erant in Chriſto: tantum autem audi-

Ibidem. 15 (*Qui vos conturbant*) Cum dixiſſet conturbant vos; non dixit, & convertunt; ſed volunt convertere Evangelium; ſed manet firmiſſimum, & non converſum.

16 AMBROS. (*Sed licet nos*) Oſtendit quod non ſe illis præponat; ſed ut veritatem vindicet.

17 (*Aut Angelus*) Hoc adjecit, quod neque loci dignitas, neque perſonæ veritati exæquaretur.

18 (*Modo enim*) Hoc dicit, ut oſtenderet ſe, qui pro veritate hujuſmodi verba deprompſit, nullius momenti eos, qui ſibi derogaverant, exiſtimare.

Ibidem. 19 AUGUST. (*Modo enim hominibus*) Senſus iſte eſt; hominibus ſuadeo, & non Deo. Deo enim manifeſtati ſumus: & quia hominibus ſuadeo, quæro hominibus placere? ſi hominibus placerem, id eſt, placere quærerem, Chriſti ſervus non eſſem.

20 LANFR. (*Modo enim hominibus*) Quaſi diceret. Non adulando loquor, ut placeam vobis ſed increpando levitatem veſtram, ut placeam Deo.

21 (*Hominibus ſuadeo an Deo?*) Diceret quis cur ita anathematizas? ideo, inquit, ut ſuadeam me non eſſe participem, vel perſuaſorem circumciſionis, ut pſeudo-apoſtoli. Vel ideo anathematizo, quia non ſuadeo, ut hominibus velim placere: & hoc ſub interrogatione ita: *aut quæro hominibus placere.*

22 (*Notum enim vobis*) Ad hoc reſpondet, quod ſuperius dixit: *Non ab hominibus; neque per hominem.*

23 (*Neque enim ego*) Quaſi diceret. Homo me non docuit: quia ego non didici ab homine.

24 (*Audiſtis enim*) Exponit qualiter Evangelium acceperit per revelationem Jeſu Chriſti.

25 AMBROS. (*Audiſtis enim*) Dicendo de lege qualiter deſudaverat, oſtendit, quoniam legem non ſprevit, ſed quod melius eſt, cognovit & elegit.

26 [*Supra multos*] Bene coætaneos. Hoc enim majus ſi juvenibus vehementior videbatur.

27 AUGUST. [*Æmulator exiſtens*] Id eſt, imitator traditionum, quæ erant contrariæ Eccleſiæ. Lex enim ſpiritualis eſt; multa autem tradiderant diſſolventes mandata Dei propter traditiones ſuas. Ibidem.

28 LANFR. [*Cum autem placuit*] Probat quia non accepit Evangelium ab homine: nam neque poſt converſionem, nec ante converſionem. Ante converſionem non accepit ab homine, quia impugnabam illud, quod audiſtis. Poſt converſionem non accepi, quia neque ſtatim, quod eſt non acquievi, nec poſt tres annos, nec poſt quatuordecim: poſt aliud tempus conſtat. Removet illas partes de quibus ſuſpicabatur.

29 AUGUST. [*Cum autem placuit*] Segregatur de utero matris quodammodo quiſquis a carnalium parentum conſuetudine cæca ſeparatur. Adquieſcit autem carni & ſanguini quiſquis carnalibus propinquis carnaliter ſuadentibus aſſentitur. Ibidem.

30 AMBROS. (*Non adquievi*) Non dicit Apoſtolus, ſed neque hominibus; ſed carni, & ſanguini; & dixit ſtatim non expoſui; expoſuit enim poſtea illis.

31 AUGUST. (*Ecce coram Deo*) Jurat itaque. Juratio quæ a malo eſt, non jurantis ſed incredulitatis ejus quæ jurare cogit. Nam ita intelligitur Dominum prohibuiſſe a jurando; Ut, quantum in ipſo eſt, quiſque non juret: quod faciunt multi habentes in ore jurationem tamquam magnum aut ſuave aliquid. Ibidem.

32 LANFR. (*Eram autem ignotus*) Ab eis non accepi, quia cum conſtet me jam prædicaſſe, eram illis ignotus facie; quia eram tantum notus auditu.

auditum habebant: quoniam (*ego Paulus*) qui perſequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem *Chriſti*, quam aliquando expugnabat: & in me clarificabant Deum.

CAPUT SECUNDUM.

DEinde poſt annos quatuordecim iterum [1] aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba, (*Sed neque tunc accepi*) aſſumpto & Tito. Aſcendi autem ſecundum revelationem: & *ut ſcirem, ſi ab eis in Evangelio diſcreparem*, contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, [2] ſeorſum autem *contuli Evangelium cum* iis, qui [3] videbantur aliquid eſſe: [4] [5] ne forte in vacuum currerem, aut cucurriſſem, *quod eſſet, ſi aliud, quam illi, prædicaſſem*. [6] Sed neque [7] Titus, qui mecum erat cum eſſet Gentilis *ab Apoſtolis*, compulſus eſt circumcidi, *non hoc ex arrogantia*, ſed propter ſubintroductos falſos fratres, qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, *liberam prædicationem noſtram*, quam habemus in Chriſto Jeſu, [8] ut nos in ſervitutem redigerent. Quibus neque ad horam ceſſimus ſubjectione, *non arroganter, ſed* ut [9] [10] veritas Evangelii permaneat apud vos. [11] [12] Ab, *vel de* iis autem, [13] qui videbantur eſſe aliquid, (quales (*ſervi*, *pauperes*, *peccatores*) aliquando fuerint, nihil *dicere* mea intereſt. [14] Deus enim perſonam hominis non accipit; *ſed ex omnibus*

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 Lanfr. (*Aſcendi Jeroſolymam*) Aſcendit quidem, non ut diſceret; immo quia putabatur Evangelium ſuum ab Apoſtolis diviſum, propter hoc, quia non fuit cum cæteris electus, nec audierat a Chriſto: ideo dicit ſe divina revelatione veniſſe, ut conferret cum eis Evangelium ſuum; nec amplius juſte poſſet reprobari.

Expoſ cap. 2 ad Galat. 2 August. [*Seorſum autem*] Hoc non ideo factum eſt, quod aliqua falſa dixerit, ut ſeorſim paucioribus vera diceret: ſed aliqua tacuerat, quæ parvuli portare non poterant. Perfectionem ergo illius, opus erat ut ſcirent cæteri Apoſtoli.

Ibidem. 3 (*Videbantur.*) Carnalibus hominibus videntur eſſe aliquid; nam non ſunt ipſi aliquid: etſi enim boni miniſtri Dei, Chriſtus in illis eſt aliquid.

Ibidem. 4 [*Ne forte in vacuum*] Ne forte in vacuum curro, aut cucurri? Quaſi per interrogationem dictum intelligendum; ut ex eo appareret, non eum in vacuum currere, aut cucurriſſe; quia jam atteſtatione cæterorum, nihil ab Evangelii veritate diſſentire approbatur.

5 Ambros. [*Ne forte in vacuum*] Id eſt, nequando exiſtimaret proprium quod iter exequi, & cæteris Apoſtolis inconveniens.

6 Lanfr. [*Sed neque Titus*] Voluerunt alii Apoſtoli ut Titus circumcideretur propter vitandum ſcandalum quorumdam fidelium, qui ex circumciſione crediderant; ſed non permiſit Apoſtolus eum circumcidi propter quoſdam falſos Chriſtianos, qui clam converſabantur inter fideles, ut explorarent libertatem eorum, qua circumciſionem & alias carnales obſervantias non curabant; ad hoc explorabant, ut eam libertatem, cum aliqua calliditate deſtruerent, & legales obſervantias perſuaderent.

7 [*Titus qui mecum erat*] Sed neque tunc accepit. Et hoc eſt quod dicit: non fui ſubditus illis; quia nec etiam Titus (a minori) Sed tamen non fuit hoc ex arrogantia, ſed propter falſos fratres. Libertatem vero dicit, quia libere prædicabat, negligens carnales obſervantias. Quidam autem falſi venerunt, ut viderent an ipſe Hieroſolymis conſentiret legis obſervantiis.

Ibidem. 8 August. [*Ut nos in ſervitutem*] Id eſt, ut jam circumciſionem ipſius, etiam Pauli atteſtatione, tamquam ſaluti neceſſariam prædicarent.

9 Ambros. [*Veritas Evangelii*] Id eſt, ut ſit evidens probatio Evangelium noſtrum prædicatum eſſe; cum adverſarios [neque quando apud illos eramus] non pertimuimus.

10 [*Ab his autem*] Hoc dicit, ne vane videatur contra majores ſe extollere: & eſt interjacens, ab eo loco ubi dicitur: *Sed neque Titus*, uſque ad locum: *Mihi autem videbantur eſſe aliquid*.

11 Lanfr. (*Veritas Evangelii*) Veritas Evangelii eſt, ſine circumciſione & aliis legalibus obſervantiis, moralia Dei præcepta cum fide obſervare.

12 (*Ab his autem*) Ordo. Qui autem videbantur ab his eſſe aliquid, Petrum & Joannem & Jacobum ſignificat; quia majoris inter cæteros Apoſtolos dignitatis erant, quos paulo poſt columnas vocat. Dicit ergo nihil ad ſe pertinere, oſtendere quales & loco & ſcientia ante vocationem fuerint. Non aliis Apoſtolis derogat; ſed quia Galatæ alios Apoſtolos ultra modum magnificabant huic eos præferentes, atque ideo auctoritatem hujus viliorem habentes: oſtendit ſe æqualem eſſe eis, & doctrinam Evangelii ab eis non accepiſſe.

13 (*Qui videbantur eſſe aliquid*) Ne quis diceret eum debere eis conſentire, quia meliores eo fuerunt, quia non perſecuti ſunt Eccleſiam, ſicut ille: ad hoc reſpondet, non ex invidia, ſed ut ſe commendet, id eſt, ſuam prædicationem: dicitque; *ab his autem qui videbantur eſſe aliquid*, id eſt, hi qui videbantur eſſe aliquid, licet poſſem dicere quales, ſcilicet viles, &, ut ego, peccatores eſſent, nihil tamen mihi contulerunt.

14 (*Deus perſonam hominis non accipit*) Hoc ideo dicit, quia reprehendebatur quod prius perſecutus fuerat Eccleſiam; quaſi hi qui modo ſunt juſti, & ſancti & magni apud omnes, non fuerint, ſicut ego, peccatores. Et hoc inde, quia Deus non eſt acceptor perſonarum. Similiter ego quamvis perſecutor fuerim, non debeo a vobis vilipendi.

nibus accipit credentes) mihi enim, [15] qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt, *profuerunt*. [16] Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, *Gentium*, sicut Petro circumcisionis: (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, *Judæorum*, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse [17] dextras dederunt mihi, & Barnabæ [18] Societatis, *signum societatis, vel concordiæ evangelicæ:* ut nos in Gentes *iremus*, ipsi autem in circumcisionem, *Judæam:* tantum *hoc addiderunt* ut pauperum *euntium Hierusalem* memores essemus: quod etiam sollicitus fui, *cum prius fuissem sollicitus*, hoc ipsum facere, *Alia commendatio.* [19] [20] Cum autem venisset Cephas Antiochiam, [21] in faciem, *palam*, ei restiti, quia reprehensibilis erat. *Ostendit non esse sibi magistrum, cum restitit.* Prius enim (*exponit unde reprehensibilis, quia cogebat Gentes judaizare, in eo quod magis inhærebat Judæis.*) quam venirent quidam *ex Judæis conversis* a Jacobo, cum Gentibus *conversis* edebat *Petrus*: cum autem *conversi a Jacobo* venissent *Antiochiam*, subtrahebat, & segregabat se *Petrus a Gentibus*, timens eos, qui ex circumcisione erant. (*non enim ita credebat faciendum, id est, circumcidi, sed ne fieret in Ecclesia discordia*) Et simulationi ejus (*simulabat enim Petrus non esse comedendum cum Gentibus*) consenserunt cæteri Judæi: ita ut & Barnabas duceretur, *consentiret*, ab eis in illam simulationem, *ut nollent communicare cum Gentibus*. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus, [22] si tu cum Judæus sis, Gentiliter vivis, & non Judaice: quomodo Gentes [23] cogis Judaizare? *assumpsio*. Nos natura Judæi, *tu, & ego*, [24] & non ex Gentibus (*scilicet sumus, & gentiliter vivimus; quod est, & nos in Christo credimus*) [25] peccatores, *qui peccatores vocabantur*. Scientes autem quod non justificatur homo [26] ex operibus legis, nisi per fidem *tantum* Jesu Christi! & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod (*quia ex fide Christi tantum*) ex opo-

Ibidem. 15 AUGUST. (*Qui videbantur*) Petrus & Jacobus & Joannes honoratiores cæteris erant; quia ipsis se in monte Dominus ostendit; in significatione regni sui cum ante sex dies dixisset: sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant Filium hominis in regno Patris sui.

Ibidem. 16 (*Sed econtra cum vidissent*) Id est, e contrario pro reprehensoribus approbatores perfectionis fuerunt. Potest & sic esse ordo, sed econtra ut nos quidem in Gentes iremus, quæ sunt contrariæ circumcisioni.

Apud Bed. 17 (*Dextras dederunt mihi*) Dicit venisse se Hierosolymam, & Evangelium cum Apostolis contulisse, dextras sibi datas fuisse, id est, concordiæ signum consonantiæ, quod ab eis quæ sibi didicerant, in nihilo discrepabat.

18 LANFR. (*Barnabæ societatis*) Per hoc ostendit se Discipulorum Christi non fuisse Discipulum; alioquin non se socium vocaret.

Epist. 19. ad Hieron. tom. 2. 19 AUGUST. (*Cum venisset Cephas*) Neque enim negamus in hac sententia fuisse jam Petrum, in qua & Paulus fuit; non itaque tunc eum quid in ea re verum esset, docebat; sed ejus dissimulationem, qua Gentes judaizare cogebantur, arguebat. Non ob aliud nisi quia illa omnia sic simulatoria gerebantur, tamquam verum esset quod dicebant illi qui sine circumcisione præputii, atque aliis observationibus umbræ futurorum, putabant credentes salvos esse non posse.

20 LANFR. (*Cum autem venisset, &c.*) Item probat quia nec Antiochiæ, a Petro Evangelium accepit, quia restitit ei, erat enim reprehensibilis.

21 (*In faciem ei restiti*) Utile non esset, quod palam nocebat, corrigi in occulto: præsumendum namque erat de charitatis* infirmitate tanti Apostoli. Vel ideo quod quidam subinducti insidiabantur, qui referrent Paulum non esse ausum arguere Petrum, & circumciderentur.

* s. firmitate

22 (*Si tu cum Judæus*) Gentiliter vivebat; quia indiscrete cum omnibus edebat, & neminem immundum putabat. Probat autem quia cum sit Judæus, & tamen gentiliter vivat, non debet Gentes ad Judaismum cogere. Est autem in libro totus Syllogismus præter conclusionem.

23 (*Cogis judaizare*) Exemplo suo Gentes judaizare cogebat Petrus, & ritum Judæorum sequi, quando ipse in præsentiam eorum qui ex Judæis crediderant, a consortio Gentilium more Judaico se subtrahebat.

24 AUGUST. (*Et non ex Gentibus*) Peccatorum nomen Gentibus imposuerunt Judæi, jam vetusta quadam superbia, tamquam ipsi justi essent; videntes stipulam in oculo alieno, & non trabem in suo: sicut interest inter irridentes & irrisores; inter murmurantes & murmuratores; inter scribentes & scriptores, & cætera similia: ita scriptura peccatores appellare consuevit valde iniquos, & peccatorum sarcinis oneratos. Expos. c. 2. in Epist. ad Galat.

25 LANFR. (*Peccatores*) Generali vocabulo peccatores vocat Idololatras.

26 (*Ex operibus legis*) Ex operibus legis, non: nam si hoc esset, non in Christo tantum esset justificatio, sed in Christo tantum est. Si in Christo tantum non est justificatio, peccamus qui deserentes legem, quærimus tantum in Christo justificari: sed hoc non est: nam si hoc esset, quod peccaremus quærentes tantum justificari per Christum, Christus minister esset peccati; sed hoc absit, ut Christus sit minister peccati; ergo non peccamus quærentes in Christo tantum justificari. Quod si verum est, ergo ex operibus legis non justificabitur omnis caro: nam si hoc dixero, prævaricatorem me constituo, qui legem deseruerim, quam justificantem concedo.

operibus legis non juſtificabitur omnis caro. *Hæc uſque interpoſitio*, & *verba Apoſtoli ad Petrum.* [27] [28] Quod ſi quærentes juſtificari in Chriſto *tantum*, inventi ſumus & ipſi peccatores, [29] nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? *Eſt utique, ſi ſit illud.* Abſit, *ut Chriſtus miniſter ſit peccati.* [30] [31] Si enim quæ deſtruxi, *in lege eſſe juſtificationem*, iterum hæc reædifico: prævaricatorem me conſtituo, *non credens quod dico, id eſt, per legem juſtificari. Unde hoc? Reſpondet cur; quia quæ deſtruxi, conſtituo.* [32] [33] [34] Ego enim per legem *ſpiritualem*, legi mortuus ſum, ut Deo vivam: [35] Chriſto, *ſequendo ejus veſtigia*, confixus ſum cruci. [36] Vivo autem, jam non ego *ut prius, vel qui fui:* [37] [38] vivit vero in me Chriſtus, *quoniam vitam illius immortalem ſperat. Exponit.* Quod autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, (*commendat*) & tradidit ſemetipſum pro me. *Ideo.* [39] [40] Non abjicio gratiam Dei. [41] [42] Si enim per legem juſtitia, *non per mortem Chriſti*, ergo [43] gratis Chriſtus mortuus eſt.

27 AMBROS. [*Quod ſi quærentes*] Eſt obſcuritate involutus intellectus. Vult autem dicere, quod ſecundum legem non juſtificemur: acceſſimus ad Chriſtum quaſi per eum juſtificandi; Si autem hac ſpe in eum credentes invenimur peccatores; quia legem non cuſtodimus, videtur adventu ſuo peccati extitiſſe proviſor.

Ibid. 28 AUGUST. [*Quod ſi quærentes*] An forte quia in Chriſto voluerunt juſtificari, peccaverunt? Quia ſi juſti erant, utique aliud quærendo peccaverunt. Sed ſi ita eſt, ergo Chriſtus miniſter eſt peccati.

29 LANFR. [*Numquid Chriſtus*] Ex perſona infirmorum hoc ſibi dicit. Dixit Judæos ſuperius non eſſe peccatores; & poſtea ſubintulit, quod etiam ipſi juſtificantur ex fide Jeſu Chriſti; ſed omnis qui juſtificatur, in peccato fuit. * ſ. intelligi Videbatur ergo male * intelligenti, ut Chriſtus peccata prius miniſtraret; ut per fidem & gratiam ſuam poſtea vivificaret.

30 [*Si enim quæ deſtruxi*] Quaſi diceret, hanc quæſtionem ſæpe mihi oppoſitam deſtruxi; quam ſi iterum ædifico, mendacem & prævaricatorem me conſtituo.

Ibidem. 31 AUGUST. [*Si enim quæ deſtruxi*] Deſtruxit autem ſuperbiam gloriantem de operibus legis, quæ deſtrui & deberet & poſſet; ne gratia fidei videretur non neceſſaria; & ideo prævaricator eſt, ſi rurſus illa ædificat, dicens quod opera etiam legis ſine gratia juſtificant; ut Chriſtus peccati miniſter inveniatur.

32 AMBROS. [*Ego enim per legem*] In ipſa enim lege prædicatum inveni Chriſtum, cui credens, mortuus ſum legi.

Ibidem. 33 AUGUST. [*Ego enim per legem*] Quia Judæus fuerat, & tamquam pædagogum legem acceperat. Hoc autem agitur per pædagogum, ut non ſit opus pædagogo: ſicut per ubera nutritur infans, ut jam uberibus non indigeat.

34 LANFR. (*Ego enim per legem*) Ad ſuperiora probanda redit. Dixit ſuperius quod ex operibus non juſtificatur omnis caro; & hoc probat dicens ſe mortuum legi ſuæ per legem Chriſti, ut Deo vivat: fruſtra enim moreretur legi ſuæ ut Deo viveret, ſi per eam juſtificari poſſet; cum nihil ſit aliud Deo vivere, quam in conſpectu Dei juſtum eſſe.

35 (*Chriſto crucifixus*) Id eſt, cum Chriſto crucifixus ſum; ſicut ille carne, ita ego vitiis & concupiſcentiis.

36 AMBROS. [*Vivo autem*] Quia in baptiſmate, mortis & reſurrectionis forma impletur. Ea quæ ipſa re futura ſunt, facta jam dicit; quia eorum habet ſpem.

37 [*Vivit vero in me Chriſtus*] Quoniam illius vitam mortalem ſpe vivit.

38 AUGUST. [*Vivit vero in me Chriſtus*] Vivit vero in me Chriſtus: quid ergo? Nega te, Ibidem. noli tu ipſe vivere in te. Quid eſt noli tu vivere in te; niſi facere voluntatem tuam; ſed illius qui habitat in te?

39 [*Non abjicio*] Si ergo me Chriſtus dilexit, & tradidit ſemetipſum pro me; non irritam Ibidem. facio gratiam Dei, ut dicam per legem eſſe juſtitiam.

40 LANFR. (*Non abjicio*) Quamvis, inquit, Judæus ſim, & obſervantia legis videar eſſe juſtus; non tamen abjicio gratiam Dei; id eſt, remiſſionem peccatorum per fidem Chriſti.

41 (*Si enim per legem*) Ad ſuperiora item probanda redit; *quia ex operibus legis non juſtificatur omnis caro*, &c. Contrariam partem ad inconveniens ducit.

42 (*Si enim per legem juſtitia*, &c.) Adhuc probat per legem non eſſe juſtitiam: nam ſi hoc eſſet, non eſſet per Chriſtum, etſi non eſſet per Chriſtum, mors Chriſti gratis fuit, id eſt, caſſa; cum nullum fructum attulerit. Inter diffinitionem & diffinitum.

43 (*Chriſtus gratis mortuus eſt*) Ad hoc Chriſtus mortuus eſt, ut credentes in ſe juſtos faceret. Gratis ergo mortuus eſt, ſi legalis obſervantia juſtos facere poſſet.

CAPUT TERTIUM.

1 O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit (*teneræ res, & imbecilles dicuntur fasci-*
nari) non obedire veritati, 2 3 4 ante quorum oculos 5 Jesus Christus præ-
scriptus est, *damnatus est, dum vos hæreditas sua subtrahimini sibi*, in vobis crucifi-
xus? *& ipse exhæreditatur crucifixus pro vobis, vel habentes in memoria ipsum esse pas-*
sum pro vobis. 6 Hoc solum a vobis volo discere. 7 Ex operibus 8 legis spiritum ac-
cepistis, an ex auditu fidei? *Ex hoc utique.* Sic stulti estis, 9 ut cum spiritu cœ-
peritis, nunc carne consummemini? *Spiritualiter vivere incœpistis, ad carnales obser-*
vantias redeatis. Ergo quia fidem non habetis, Tanta passi estis 10 sine causa? si ta-
men sine causa (*Repetit quæ dixit; ex operibus legis spiritum non habere, sed ex fi-*
de, quia Abraham, &c.) Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in
vobis: ex operibus, *propter opera*, legis, an ex auditu, *propter auditum*, fidei *tribuit*
hoc? Sicut scriptum est: (*probat si Abraham per fidem*) Abraham credidit Deo, *id*
est, fidem habuit, & ex ea justitiam, & reputatum est illi ad justitiam. 11 Cognos-
cite ergo quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem scriptura, *ex*
fide justi sunt, nam Scriptura dicit Geneseos 12. quia ex fide justificat Gentes Deus:
prænuntiavit Abrahæ: quia 12 benedicentur in te, *in tuæ fidei imitatione; vel in eo,*
qui nascetur ex te, id est, Christo, omnes Gentes. Igitur, *quia scriptura testatur*, qui
ex fide sunt, benedicentur, *id est, justificabuntur*, cum fideli sicut fidelis Abraham.
13 Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim,
in Deuteronomio 27. (*hujus propositionis præmissa est ab authoritate*) 14 Maledictus
omnis, qui non permanserit in omnibus (*assumptio, & conclusio*) quæ scripta sunt
in libro legis, ut faciat ea. Ergo (*& repetit locum a contrario*) Quoniam autem in
lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est: quia justus 15 ex fide vivit. *Di-*
ceret aliquis, lex est fides, & sic justitia ex lege. 16 Lex autem non est ex fide: *id*
est,

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 AMBROS. (*O insensati Galatæ*) Interjectum est ab eo loco, usque ad hunc, *solum a vobis volo, &c.* Poterat enim dicere: hoc solum volo a vobis discere.

2 (*Ante quorum oculos*) Præscriptus est & in vobis crucifixus: vult quidem dicere; quod cum multo affectu verba crucis audistis, ita ut ante oculos vestros depingeretis ipsam crucem, paulo minus & illa quæ eo tempore facta sunt. Qua ergo fascinatione tantum abjecistis affectum, quem erga Christum habere videbamini?

In exposit. c. 3 in epist. ad Galat. tom. 4.

3 AUGUST. (*Ante quorum*) Hoc est, quibus videntibus Christus Jesus hæreditatem suam, possessionemque amisit; his utique auferentibus eam, dominumque inde expellentibus, ad legis opera eos qui crediderat revocando, & auferendo illi possessionem suam, id est, eos in quibus gratia fideique inhabitat.

4 LANFR. (*Ante quorum oculos*) Ante oculos mentis eorum Jesus Christus proscriptus est, id est, damnatus & crucifixus erat, id est, contemptui habitus; putantibus eis per fidem ipsius non justificari hominem, sed per observantiam legis.

Ibidem.

5 AUGUST. (*Jesus Christus præscriptus*) Aliter Jesus Christus præscriptus est crucifixus; addidit, *crucifixus*, ut hinc eos maxime * moneret; cum considerarent quo pretio emerit possessionem, quam in eis amittebat.

* *al.* moveret

Ibidem.

6 (*Hoc solum a vobis*) Hinc incipit demonstrare gratiam, quemadmodum gratia fidei sufficiat ad justificandum sine operibus legis.

7 LANFR. (*Ex operibus legis spiritum accepistis*) Si spiritum habetis ex fide, quod jam probaverat, & iden dicit, ergo virtutes habetis ex fide, quæ sunt causa justitiæ, id est, ipsam justitiam habetis ex fide; sed hoc est, ergo illud. Illis sunt virtutes ex fide, quia justitia fuit Abrahæ ex fide: nam scriptum est, &c. Habet autem pro paribus virtutes & justitiam; quorum alterum alterius causa est.

8 (*Spiritum accepistis*) Spirituales gratias acceperunt credentes, non opera legis facientes.

9 (*Ut cum spiritu cœperitis*) Cum spiritu cœperitis * velut, spiritualiter, vel legem spiritualiter intelligere nunc carne, id est, carnali vita, vel lege carnaliter intellecta. Consumamini, conjunctivum a consumor, consumeris; id est, pereatis; Consummamini, indicativum a consummor, consummaris; id est, vitam finitis; utraque enim in hoc loco scriptura reperitur.

* f. vivere

10 (*Sine causa*) Sine causa, id est, inutiliter patitur, qui fidem Christi non habet.

11 (*Cognoscite ergo*) Quia Abraham ex fide justus; & omnes ex fide tantum justi (quod est æquipollens) hi sunt filii Abrahæ.

12 AMBROS. (*Benedicentur in te*) Hoc est tecum, & communicabunt tibi benedictionem.

13 LANFR. [*Quicumque enim*] Quasi diceret; aut ex fide benedictio, aut ex operibus; sed ex operibus non est (ex illa enim benedictio) ex fide igitur.

14 AMBROS. (*Maledictus omnis*) Lex omnem qui super lignum pendet, existimat maledictum; eo quod hujusmodi pœna illis statuta qui multis rei inveniuntur.

15 LANFR. (*Ex fide vivit*) Si justitia non est ex lege, est ex sola fide.

16 (*Lex autem non est*) Id est, fides, Christi non permittit legem Judæorum servari: vel lex & fides non concordant. Sed lex dicit, qui fecerit; non dicit qui crediderit.

est, lex non præcipit credere, sed facere: sed (*ex re*) qui fecerit ea, *quæ sunt in lege*, vivet in illis. 17 Christus nos redemit de maledicto legis, 18 factus pro nobis maledictum, *id est, maledictus a Judæis, vel factus mortalis: & ponit causam pro effectu*. (quia scriptum est: (*probat Christum fuisse maledictum: nam omnis qui pendet in ligno: hoc non scriptum est* (maledictus omnis, qui pendet in ligno:) *ad hoc fuit Christus maledictum* ut in Gentibus 19 benedictio, *justificatio*, Abrahæ *per fidem* fieret in Christo Jesu, ut 20 pollicitationem spiritus, *id est, justificationem a spiritu promissam*, accipiamus per fidem. Fratres (secundum hominem dico) tamen (*a simili*) hominis 21 confirmatum *prius* testamentum nemo spernit, *destruit*, aut superordinat, *aliud. Est tunc aliquod testamentum alicui a Deo confirmatum? est, inquit, Abrahæ, & semini ejus*. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus. 22 Non dicit; & seminibus quasi in multis, *quod dicit semini, & non seminibus, notat unitatem Ecclesiæ, cui promissio facta est: & hoc dicit propter eos, qui schismata faciebant*, sed quasi in uno. 23 24 Et, *scilicet*, semini tuo, qui est Christus. 25 Hoc autem, *fidem, vel ipsam promissionem*, dico, testamentum confirmatum a Deo: *ipsa Dei immutabilitate: post factam a Deo promissionem, quam dicit prius testamentum*: quæ post quadringentos, & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem, *ut evacuetur fidei testamentum, quod esset, si hæreditas gloriæ non esset, in charitate*. 26 Nam (*probat*) si ex lege hæreditas, 27 jam non ex promissione (*assumptio*) Abrahæ autem per repromissionem, *per fidem*, donavit Deus, *scilicet hæreditatem. Objectio*. 28 Quid, *ad quid*, igitur lex *est posita? Responsio*. 29 Propter trans-

17 (*Christus nos redemit de maledicto*) Dicis quia omnis qui non permanserit in his quæ sunt scripta in libro legis, est maledictus; ita & tu qui manes. Ad hoc respondet, *Christus nos redemit, &c.*

Ibidem.

18 August. (*Factus pro nobis*) Ea parte mortali pependit in ligno. Mortalitas autem unde sit notum est credentibus. Ex pœna quippe est, & maledictione peccati primi hominis; quam Dominus suscepit, & peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum.

19 Lanfr. (*Benedictio Abrahæ fieret*) Probat quia fides, non lex, dat justitiam. Nam si lex justitiam daret, ea testamentum fidei Abrahæ ad nos factum destrueret: Sed lex illud destruere non valet: nullum enim posterius testamentum destruit primum; sed testamentum fidei est prius, lex posterius. Hæc assumptio est in libro ita; *hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, &c.* Probat a simili in libro, quia nullum posterius testamentum destruit primum; quia in humana consuetudine ita est, quod posterius testamentum non destruit primum, mortuo eo qui fecerit: & hoc est, secundum hominem dico. Quod autem interponit, *Abrahæ dictæ sunt promissiones*; Ad hoc respondet quod quæreret, si quod testamentum a Deo sit alicui confirmatum, dicens, hoc Abrahæ factum esse, & semini ejus, qui est Christus.

20 (*Pollicitationem spiritus*) Id est, promissionem spiritus, quem se daturum promisit credentibus, Vel justificationem, quam Spiritus sanctus credentibus pollicitus est, dicens; *In semine tuo, &c.*

21 [*Confirmatum testamentum*] Testamentum, inquit, hominis de rebus suis nemo spernit: multo igitur minus testamentum Dei, per quod omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse testatus est, spernendum est.

22 [*Non dicit & seminibus*] In promittendo non dicit, Deus in seminibus tuis benedicentur omnes gentes, sed in semine tuo.

23 August. (*Et semini tuo*) De populo Israel nata est Virgo, & peperit Christum; Et ecce in Christo benedicuntur omnes gentes: Quid verius? Quid certius? Quid apertius?

24 [*In semine tuo*] Et quia & nos ad id pertinemus, quod est Christus nobis simul incorporatis & illi capiti cohærentibus, unus est Christus, & quia & nobis dicit; *ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem heredes*. Si enim unum est semen Abrahæ; & illud unum semen Abrahæ, non intelligitur nisi Christus: hoc semen Abrahæ sumus nos: hoc ergo totum, id est, caput & corpus, unum est Christus. Ex tractat. Evang. secundum Jo: 39.

25 Lanfr. (*Hoc autem dico*) Ordo. Dico autem, lex quæ post quadringentos & triginta annos facta est, non facit irritum hoc testamentum. Si enim soli observantes Judæorum legem in semine Abrahæ benedicerentur; ex quadam parte irritum factum esset testamentum Dei, & evacuata promissio ejus, qua omnes gentes in semine Abrahæ benedicendas esse promisit.

26 (*Nam si ex lege hæreditas*) Benedictio vel hæreditas per fidem tantum accipitur: non enim per legem, quia lex testamentum fidei a Deo ad Abraham prius confirmatum non destruit, ergo si lex non destruit testamentum fidei non dat benedictionem, vel hæreditatem. Sed non destruit hominis testamentum confirmatum, aliud testamentum posterius factum, a simili: hoc simile præmittitur propositioni probandæ, quod lex non destruit testamentum, quod ita est in libro: *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, &c.*

27 (*Jam non ex promissione*) Id est, si hi soli qui legem Judæorum observant, hæredes sunt; jam non datur hæreditas secundum promissionem Dei, quæ de omnibus dicit.

28 August. (*Quid igitur lex?*) Quid igitur lex? Quasi, quæ utilitas legis? prævaricationis gratia posita est; hoc est quod alibi dicitur: lex enim subintravit, ut abundaret delictum, prævaricationis gratia posita est. Unde humiliaretur cervix superborum multum sibi tribuentium, ut liberum arbitrium sibi putarent posse sufficere ad justitiam. Ex Serm. 13 de verb. Apost. c. 4. to. 10.

29 Ambros. (*Propter transgressiones*) Superbienti populo lex posita est, ut quoniam gratiam

transgressionem (*ne quis faceret ultra quod faciendum esset*) posita est, *scilicet lex*, 30 donec veniret 31 semen, cui promiserat *Deus justitiam*, *vel benedictionem*, ordinata *lex* per Angelos in manu, *potestate* mediatoris; *Christi*. 32 Mediator autem, *ne duo intelligerentur*, *subdit*, unius non est: 33 Deus autem unus est. 34 35 Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. 36 Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia. 37 38 Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. *Objectio: alicui ergo data est lex?* Prius autem quam veniret fides, *ante Christi natalem*: sub lege custodiebamur 39 conclusi (*ne ultra quam decet faceremus*) *nos ituri* in eam fidem, quæ revelanda erat. Itaque lex, Pædagogus noster (*quia in ipsa custodiebamur*, *quod est officium pædagogi*) fuit in Christo: ut ex fide justificemur. At ubi, *nato Christo*, venit fides, jam non sumus *constricti* sub pædagogo, *ut servi*. 40 41 Omnes enim Filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu. *Ostendit cur fideles Filii Dei sint*. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. 42 Non est Judæus, neque Græcus: (*non est differentia Gentis*) non est servus, neque liber: (*vel conditionis*): non est masculus, neque femina (*vel sexus*) 43 Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. 44 Si autem vos Christi: *si in Christum*, *inquit*, *credatis*, *spirituale semen Abrahæ estis*, *imitando eum*: (*A pari*) 45 46 ergo semen Abrahæ estis, *credendo sicut ipse* (*A pari*) *ergo* secundum promissionem hæredes.

charitatis humiliatus accipere non posset, transgressione humiliaretur, ut quæreret gratiam.

30 LANFR. (*Donec veniret semen cui*) Deus Pater hæreditatem totius mundi promiserat Christo, sicut in Psalmo: *Postula a me*, *& dabo tibi gentes*, *&c.*

Expos. c. 3. Epist. ad Galat. to. 4. fol. 383. 31 AUGUST. (*Semen cui promisit*) Semen cui promissum est, populum significat credentium.

32 AMBROS. [*Mediator autem*] Si Filius Dei naturali æqualitate manere vellet, ne se exinaniret formam servi accipiens, non esset mediator Dei & hominum; quia ipsa Trinitas unus est Deus. Sic itaque unicus Filius Dei, mediator Dei & hominum factus est, cum Verbum Dei Deus apud Deum & majestatem suam usque ad humanam deposuit; & humilitatem humanam usque ad divinam subvexit; ut mediator inter Deum & homines homo.

33 LANFR. [*Deus autem unus est*] Quia Christum dixit * Dei videlicet & hominum, & Christus est, videbantur esse duo dii, sed absit: Unus enim Deus, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus.

* sup. mediatorem

34 [*Lex ergo adversus promissa Dei*] Item probat quod lex non dat hereditatem, vel promissionem, vel benedictionem: nam si lex daret, promissio, id est, fides non daret; sed promissio tantum dedit Abrahæ hæreditatem; ergo lex non dat hereditatem: quod est, *lex ergo adversus promissa Dei?*

35 AUGUST. [*Lex ergo adversus*] Replicat ipsam quæstionem.

36 LANFR. [*Si enim data esset lex*] Item probat. Lex non dat hæreditatem, quia non dat vitam; quia si lex daret vitam, daret & justitiam (a pari) sed non dat justitiam: quia omnia sunt sub peccato apud Judæos, quia scriptura dicit: ergo lex non dat justitiam (a relatione) ergo nec vitam (a pari) ergo nec hæreditatem dat, lex. Ergo per fidem tantum datur hæreditas, vel promissio, vel benedictio, vel vita: omnibus his etenim utitur ut paribus.

37 AMBROS. (*Sed conclusit*) Conclusio eorum erat, timor unius Dei.

38 LANFR. (*Sed conclusit scriptura*) Conclusit lex omnia sub peccato; vel quia perfecte nullum malum liberavit a peccato: vel quia tamen difficilis data est; ut cum impleri non posset, prævaricatores omnes constitueret.

39 (*Conclusi in eam fidem*) Conclusi, id est, constricti timore velut servi eramus in expectatione ejus fidei, quæ revelanda erat, in adventu Christi.

40 (*Omnes enim Filii Dei*) Probat quia non sumus servi sub pædagogo lege: nam liberi, id est, filii estis, quia Christum induistis, id est ejus opera facitis. Omnes enim baptizati Christum induunt: sed vos estis baptizati; ergo Christum induistis. Item quod omnes baptizati Christum induunt: nullus enim excipitur: & hoc est, *non Judæus*, scilicet exceptus, *neque Græcus*, *&c.* ergo qui baptizati estis, Christum induistis: hoc est; *Omnes enim vos unum estis*.

41 AUGUST. [*Omnes enim filii*] Quod autem dicit Dei filios esse per fidem; quia induerunt Christum quicumque in Christo baptizati sunt: ad hoc valet ne Gentes de se desperarent, quæ non custodiebantur sub pædagogo. Ibidem.

42 AMBROS. [*Non est Judæus*] Differentia ista vel Gentium, vel conditionis, vel sexus, jam quidem ablata est ab unitate fidei; sed manet in conversatione morali.

43 AUGUST. (*Omnes enim vos*) In quantum enim fideles sunt omnes, unum sunt in Christo Jesu. Etsi hoc fides facit, per quam in hac vita juste ambulatur; quanto perfectius atque cumulatius id spes ipsa factura est, cum videbimus facie ad faciem. Ibidem.

44 (*Si autem vos Christi*) Si autem ut subdistinguatur, & subaudiatur: *Vos unum estis in Christo Jesu*: ac deinde inferatur: *Ergo Abrahæ semen estis*. Ibidem.

45 [*Ergo Abrahæ semen*] Hic ostendit unum semen Christum, non tantum ipsum mediatorem intelligendum esse; sed etiam Ecclesiam, cujus ille corporis caput est. Ibidem.

46 AMBROS. [*Ergo semen*] Si unum est semen Abrahæ, & illud non intelligitur nisi in Christo. Hoc autem semen Abrahæ nos sumus; hoc est totum, id est, caput & corpus, unus est Christus.

CA-

CAPUT QUARTUM.

[1] DIco autem: [2] [3] quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo cum sit Dominus omnium: [4] sed sub tutoribus, & actoribus est *placitando* usque ad præfinitum tempus a patre: [5] ita & nos, (*interponit se, totum pro parte*) cum essemus parvuli *sensu, ante fidem*, sub elementis mundi, *sicut ille sub tutoribus*, eramus servientes. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, [6] factum ex muliere, [7] factum sub lege, (*singula singulis respondent*) ut eos, qui [8] sub lege erant, redimeret, [9] ut adoptionem filiorum reciperemus, *ut essemus adoptivi filii*. Quoniam autem estis filii: misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra, [10] clamantem: *clamare nos facientem*, Abba, Pater, *id dicit syriace, & latine*. [11] Itaque, *quia filius*, jam non est servus *quis vestrum*, sed filius. Quod si filius: (*a pari*) & hæres per Deum, *per gratiam Dei*. Sed tunc quidem ignorantes Deum; *cum serviebatis elementis, minus culpabiles*, iis, qui natura non sunt dii, *sed voluntate hominum*, serviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum [12] immo cogniti sitis a Deo: [13] quo modo [14] convertimini iterum [15] ad infirma & [16] egena, *non habentia unde vivant*, [17] elementa *colenda*, quibus denuo servire vultis? [18] Dies *Sabbatorum* observatis, & menses, *neomenias*, & tempora *annorum*, & annos, *Jubilæum, & qui nihil operatur. Et quia vultis iterum Judaizare*, Timeo vos, ne forte sine causa, *inutiliter*, laboraverim in vobis? *quod ne fiat*. [19] [20] Estote *conversi* sicut ego, *modo conversus*, quia

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 LANFR. [*Dico autem*] Diceret quis: servi fuimus, ut dicis; & modo dicis heredes erimus, non potest esse. Quod probat per similitudinem præmissam, de his qui sub custodia sunt.

Ibidem. Expos. c. 4. Epist. ad Galat. fol. 384.

2 AUGUST. [*Quanto tempore*] Cum superius legem pædagogum fecerit, sub quo erat populus Judæorum; nunc procuratores dicit elementa, sub quibus serviebant Gentes; ut populus fidelis partim sub lege pædagogo, partim sub elementis tempore suæ pueritiæ fuerit. Ad hoc quod dixerat in adventum fidei tamquam sub pædagogo, custodiri populum usque ad ætatis opportunitatem, qua in libertatem vocandi erant; adjunxit: *Dico autem quanto tempore heres parvulus est*.

3 LANFR. [*Quanta tempore*] Comparationem hanc tantum ad eos, qui ex Gentibus crediderunt: hæres, parvulus, & servus, ita intelliguntur, sicut multitudo hominum, quorum alii crediturii sunt, alii non.

4 [*Sub tutoribus*] Id est, sunt tutores & * auctores: sed pro diversitate causarum diversa nomina sortiuntur. Tutores dicuntur, quia personam pupilli, & res ejus contra calumnias tuentur. Auctores qui injuriis pupillo vel rebus ejus illatis, agunt.

* vel actores

5 [*Ita & nos*] Totum pro parte ponit; sicut sæpe partem pro toto. Non enim umquam sub diis Gentium, quos hic elementa vocat, solem enim, lunam aerem, aquas adorabant. Quidam intelligunt elementa, carnales observantias; sed sequens sententia non vult: *Sed tunc quidem, &c.*

Ibidem.

6 AUGUST. [*Factum ex muliere*] Factum propter susceptionem creaturæ.

Ibid.

7 (*Factum sub lege*) Factum autem sub lege dixit, quia & circumcisus est, & hostia legitima pro eo oblata est. Nec mirum si legis opera sustinuit, ex quibus liberaret, qui eis serviliter tenebantur: qui etiam mortem sustinuit, ut ex illa liberaret eos, qui mortalitate tenebantur.

8 LANFR. (*Sub lege erant*) Redemit etiam eos, qui sub lege non erant; sed de his poterat esse dubitatio, sine causa non * deserui.

* f. deseri.

Est Aug. in c. 3. ad Galat. tom. 4. fol. 384.

9 AMBROS. [*Ut adoptionem*] Adoptionem propterea dicit, ut distincte intelligamus unicum Filium Dei. Nos enim beneficio & dignatione misericordiæ ejus, Filii Dei sumus. Non dixit, accipiamus; ut significaret, hoc nos amisisse in Adam, ex quo mortales sumus.

In Epist. ad Galat.

10 AUGUST. (*Clamantem Abba Pater*) Eleganter intelligitur non frustra duarum linguarum verba posuisse idem significantia, propter universum populum, qui de Judæis & Gentibus, in unitatem fidei vocatus est: ut hebræum verbum ad * Hebræos; græcum ad * Græcos. Utriusque tamen verbi eadem significatio ad ejusdem fidei, spiritusque unitatem pertineat.

* al. Judæos
* al. Gentes

11 [*Itaque jam non est*] Propter hoc quod dixerat: *Nihil differt a servo*.

Ibidem.

12 AMBROS. (*Immo cogniti*) Non enim scientibus vobis, aut videntibus, divina vobis quodammodo illuxit scientia.

13 AUGUST. (*Quomodo convertimini iterum, &c.*) Ipsi tamen nolebant redire ad Gentilitatem, sed ad circumcisionem. Sed pro eodem deputat: ideo dicit; iterum & denuo: quia idem est in genere, in servitio.

14 AMBROS. (*Convertimini iterum*) Quid prodest vos evasisse servitutem, qua tenebamini, cum serviretis elementis mundi quando rursus * alia reditis.

* f. ad illa vel ad alia

15 AUGUST. (*Ad infirma*) Quia infirma & instabili specie variantur.

Ibidem.

16 (*Egena*) Quia stabili specie creaturæ egent.

Ibidem.

17 AMBROS. (*Elementa*) Id est, temporibus servitutis. Manifestum est enim volumina temporum per elementa mundi, hoc est cœlum & terram, & motus atque ordinem siderum administrari.

18 LANFR. [*Dies observatis*] Dies, suasio quædam est; non enim dies observabant, nisi gratias agentes, ut nos.

19 AMBROS. [*Estote sicut ego*] Eram, inquit, & ego sub lege; sed post elegi extra legem vivere, sicut & vos per eam, quæ in Christo est, fidem vivebatis. Imitamini ergo & vos

[21] quia & ego ficut vos *fui olim*: fratres *ne judaizetis*, obsecro vos. [22] Nihil me
læsistis, *immo profuistis, sicut Angelum Dei suscipientes*. Scitis autem quia [23] per in-
firmitatem carnis *afflictus*, *vel infirmus*, evangelizavi vobis jam pridem: & [24] [25]
tentationem vestram, *pro vobis factam*, in carne mea [26] non sprevistis, neque ref-
puistis; sed ficut Angelum Dei excepistis me, ficut (*exaggeratio*) Christum Jesum,
& ita nunc beati vos. Ubi est [27] ergo, *nunc autem*, *ubi* beatitudo vestra *pristina?*
non me læsistis: vel bonum mihi fecistis. Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si
fieri posset, (*benevolentia, ut sibi obediant*) oculos vestros eruissetis, & dedissetis mi-
hi. Ergo inimicus vobis factus sum, [28] verum dicens vobis? *Illi qui persuadent me*
inimicum vobis esse: vel vos judaizare. [29] Æmulantur vos non bene: sed excludere
vos volunt, *a fide vel a mea dilectione*, ut illos æmulemini, *imitemini*. Bonum autem
in illos, æmulamini in bono semper: & non tantum cum præsens sum apud vos.
[30] Filioli mei, quos iterum [31] parturio, *cum labore revoco*, [32] donec formetur Chri-
stus in vobis *resipiscentibus*. Vellem autem esse apud vos modo, *quos voco filios, vo-*
carem pessimos: vel quos admoneo blandiendo, & [33] mutare vocem meam, *comminarem*
imperando: quoniam confundor in vobis. [34] Dicite mihi, qui sub lege vultis esse,
legem non legistis? Scriptum est enim: [35] quoniam Abraham duos filios habuit: unum
Ismael de ancilla *Agar*; & unum *Isaac* de libera *Sara*. Sed qui de ancilla; [36] se-
cundum carnem natus est: qui autem de libera *natus est*, per repromissionem: quæ
prædicto modo sunt per allegoriam dicta. *Quid hæc ad legem?* Hæc enim sunt duo
testamenta, *nam aliud dicunt, & aliud signant; quia dicunt filios, & signant duo te-*
stamen-

me cum illa quæ in Christo est fide, a conversatione legitima, vosmetipsos extraneos facientes.

20 Lanfr. (*Estote sicut ego*) Id est, conformamini meis moribus; quia ego conformor vestris. Vel estote fideles sicut ego sum; quia ego infidelis fui sicut & vos; ac per hoc me imitamini; quia ego priorem fidem non sine causa deserui.

21 (*Quia & ego sicut vos*) Diceret quis: Quomodo possumus esse, ut tu? Respondet: Potestis, quia sicut sumus idem in substantiali essentia, possumus esse in accidentali, id est, in sanctitate.

22 [*Nihil me læsistis*] Ne quis diceret Apostolum ex invidia eos arguere, removet sic: non me læsistis, quod debeam invidere vobis; sed omnia bona mihi fecistis, quia amicus factus. Hoc loquor vobis, quia amicus sum vobis, & quia verum est.

23 [*Per infirmitatem*] Id est, in infirmitate: sicut & per illud tempus, id est, in illo tempore.

24 [*Tentationem*] Tanta fuit infirmitas carnis in Apostolo, ut auditores tentari possent, & putare quod Apostolus Christi non esset, qui ita ægrotare permitteret.

Ibid. fol. 386. 25 August. [*Tentationem*] Tentati sunt, cum persecutionem pateretur Apostolus; utrum timore desererent eum, an charitate amplecterentur.

26 Lanfr. [*Non sprevistis, &c.*] Potuissent illi videntes Apostolum affligi, spernere prædicationem ejus, sed non spreverunt: & putare Deum non curare illum, qui sic affligebatur.

27 [*Ergo beatitudo vestra*] Beatitudo illis erat Apostolum diligere, & præceptis ejus in omnibus obedire; sed hanc beatitudinem quidam illorum perdiderant, qui ad culturam dæmonum redire, & eis servire volebant.

Ibid. fol. 386. B 28. August. (*Verum dicens*) Sed quid verum prædicans, nisi ut * non circumciderentur?

Ibidem. 29 [*Æmulantur*] Id est, invident vobis, qui vos carnales de spiritualibus volunt facere: hoc est æmulantur non bene.

30 (*Filioli mei*) Parturitionem hanc pro curarum angoribus positam intelligamus. Ibidem D

31 Lanfr. (*Parturio*) Nati & parti erant in fide Christi; sed quia quidam illorum fidem dimiserant pariendi iterum ab Apostolo erant, quousque formaretur Christus in eis.

32 August. [*Donec formetur*] Formatur Christus in eo, cum formam Christi accipit. Ibidem.

33 (*Mutare vocem*) Quid aliud dicatur, nisi quia filios suos dixerat esse; parcens eis per literas; ne severiore objurgatione commoti, facile in ejus odium traducerentur. Vellem ergo, inquit, nunc adesse apud vos, & mutare vocem meam, id est, negare vos filios meos; quia confundor in vobis. Ibid.

34 Lanfr. [*Dicite mihi, qui sub lege vultis esse*] Non deberis velle sub lege esse, sed sub Ecclesiastica gratia: lex enim servos generat, Ecclesia liberos: quod scripturæ auctoritate sic probat, dicens: Ancillam Agar Abrahæ servum genuisse; Saram vero liberam, liberum filium edidisse. Et ne dicas quod Sara & Agar ad legem & Ecclesiam, * & quod earum filii, ad utrumque populum: Et respondet Apostolus, quod dictum est de duabus matribus, & earum filiis, per allegoriam de lege, & gratia debere intelligi. Quod plenius invenies ibi: *Sed qui de ancilla, &c.*

* sup. pertinent.

35 (*Quoniam Abraham*) Ostendere vult honestius sub gratia novi Testamenti esse, quam sub lege Judæorum. Abraham, Deus Pater intelligitur. Duo filii, plebs Judæorum, & populus Gentium. Ancilla, lex quæ servos gignebat, timore cogens eos, dicens: Si quis hoc vel illud fecerit, morte moriatur. Libera, prædicatio novi Testamenti, quæ liberos generat, paterna dilectione ammonens eos dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis; & ego vos requiescere faciam: jugum enim meum suave est, & onus meum leve est.* Matt. 11. 28

36 (*Secundum carnem*) Id est, carnalem consuetudinem; quia juvenis mulier ex sene homine solet concipere.

stamenta. [37] Unum quidem *datum* in monte Sina, in servitutem generans: [38] quæ est Agar, *quæ signat Agar:* (*parenthesis*) [39] Sina enim (*exponit quid Sina*) mons est in Arabia: [40] qui conjunctus est ei, quæ nunc est Hierusalem, & [41] servit cum filiis, *incolis*, suis. [42] Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, [43] libera est; quæ est mater nostra. [44] Scriptum est enim: [45] Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis: quia [46] multi filii desertæ, *Ecclesiæ, ad tempus, dum fuit lex*, magis quam ejus, *Synagogæ*, [47] quæ habet virum. *Diceret quis, quid ad nos quæ modo dixisti?* Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filii sumus, *ergo liberi. Diceret quis, nos dicis liberos, qui quotidie affligimur.* Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus (*Ismael*) fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum (*Isaac*): ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Ejice ancillam, & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Itaque, Fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ: *Ipsi ejicientur, nos autem hæreditabimus, quia non sumus servi, sed liberi*: [48] qua libertate Christus nos liberavit.

CAPUT QUINTUM.

ERgo *quia liberi* State, & [1] [2] nolite iterum jugo servitutis, *circumcidendo vos*, contineri. *supradictis terruit, nunc per se dissuadet, ne circumcidantur.* Ecce ego Paulus: *qui fui circumcisus*, dico vobis: quoniam si circumcidamini, Christus, *Mors Christi*, vobis nil proderit, *quin sitis servi.* (*Alia dissuasio*) Testificor autem rursus omni

Ibid. fol. 387. B & A 37 AUGUST. (*Unum quidem*) Agar populum veteris Testamenti propter jugum observationum: Isaac natus de libera per repromissionem, populum novi Testamenti significat. Senectus autem parentum Isaac ad eamdem significationem valet: quoniam populus novi Testamenti, quamvis sit novus, prædestinatio tamen ejus apud Deum, & ipsa Jerusalem cælestis antiqua est.

38 AMBROS. (*Quæ est Agar*) Agar ancilla patiens secundum usum naturæ, significat legem, quam tenere habent qui in hac vita nascuntur secundum sequentiam naturæ: qui etiam sub lege versabantur in ordine servorum. Sara autem quæ per gratiam peperit illos qui in Christo resurrexisse videntur per gratiam: qui etiam præter spem naturæ secundam expectant nativitatem, quibus jam circumcisio, & oblatio sacrificiorum supervacua est.

39 [*Sina enim mons est*] Arabia antiquis temporibus, non illa quæ nunc nominatur, sola erat; sed & solitudo & pars non modica Ægypti, ubi est mons Sina, in quo data est lex. Unde & fuerat Agar, quæ significat vetus Testamentum; quæ generat in servitutem; quæ etiam conjungitur per significationem ei Jerusalem, quæ est in hoc sæculo; in qua testamenti legitima impletur.

40 LANFR. [*Qui conjunctus est ei*] Id est, ex honore ejus est. Vel quæ Agar conjuncta est, id est, vetus Testamentum conjungitur novo, & servit; quia in hac præsenti vita servit Ecclesia. Vel servit conjuncta ei quæ nunc est Jerusalem, id est, legis carnalia tenens in Jerusalem. Vel modo est conjuncta Ecclesiæ, & prius servit sub lege.

41 (*Servit cum filiis*) Servire dicit terrenam Jerusalem, vel sub carnali lege, quæ timore mortis cogebat; vel sub jugo Romani imperii.

42 [*Illa autem quæ sursum est Jerusalem libera est.*] Id est, Sara signat Jerusalem cælestem, quæ est mater nostra secundum partem, id est, secundum hanc præsentem Ecclesiam, quæ generat nobis Dei filios. Et probat quia libera est; nam lætatur [effectus] probat quia mater est; nam parit filios. *Scriptum est enim, &c.*

43 [*Libera est.*] Libera est; quia liberæ filiæ, id est, gratiæ novi Testamenti, & prædicationis Christi, quæ est mater nostra; quia prædicatores ibi sunt, qui nos per Evangelium genuerunt.

44 [*Scriptum est enim*] Hoc probat, quia libera, liberorum enim est lætari, servorum vero timere.

45 AUGUST. [*Lætare sterilis*] Cælestem Jerusalem sterilem vocat scriptura; quamdiu filios in terra non genuit, quæ deserta etiam dicta est, cælestem justitiam deserentibus hominibus, terrena sectantibus. Ibid. C

46 AMBROS. [*Multi filii*] Hoc de resurrectione dictum est. Nos etenim qui resurrectionem assequuti, ex omni gente sumus, illi vero qui sub lege sunt, una gens est.

47 AUGUST. (*Quæ habet virum*) Id est, terrena Jerusalem quæ legem acceperat; & ideo cælestem Jerusalem Sara significat, quæ diu deserta est a concubitu viri, propter cognitam sterilitatem. Ibidem.

48 LANFR. (*Qua libertate Christus nos liberavit*) Ne putaremus nos naturaliter liberos esse, determinat ipsam libertatem: *qua libertate, &c.*

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 LANFR. (*Nolite iterum jugo servitutis contineri*) Quia continebimini, si circumcidamini: dictum est enim; quia omnis qui sub lege est, servus; qui autem circumciduntur, sub lege sunt.

In cap. 5. ad Galat. fol. 2 AUGUST. (*Nolite iterum*) Quomodo accepturi sumus quod dicit; ne iterum jugo servitutis attineamini, cum ad eos scribat, qui Judæi nunquam fuerant? Quid aliud hoc loco dicat Gentibus non invenio, nisi ut prosit illis, quod a servitute superstitionis suæ, per fidem Christi liberati sunt, ne iterum servi esse velint sub observatione carnalium observationum. 387. B & C

omni homini [3] circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ. *Si debet circumcidi, similiter est obnoxius universis legalibus.* Evacuati estis a Christo, *sine Christo estis*, qui in lege justificamini, *justificari creditis: si autem sine Christo*, a gratia excidistis. (*Per contrarium.*) Nos enim *tantum* spiritu, *sumpto*, ex fide, spem justitiæ, *vitam æternam, quam habent justi*, expectamus. (*per contrarium.*) [4] Nam in Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed [5] fides, quæ per charitatem, *non in hypocrisi*, operatur. Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire? Persuasio hæc *vobis facta* non est ex eo, *Deo*, qui vocat vos *A causa, & a simili.* [6] [7] Modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego *tamen* confido (*consolatur*) in, *de*, vobis in Domino, quod nihil aliud, *quam decet*, sapietis: qui autem *suadendo circumcisionem* conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille, *sive potens* [8] [9] Ego autem, Fratres, si circumcisionem (*quod dicebatur*) adhuc prædico: quid adhuc persecutionem patior? [10] Ergo, *si circumcisionem prædico, ut dicitur*, evacuatum est, *esse debet*, [11] scandalum crucis, *propter crucem illatum.* [12] utinam & *a vestro consortio* [13] abscindantur qui *a libertate in circumcisionem*, vos conturbant. [14] Vos enim (*ostendit a quo velint eos conturbari*) in libertatem vocati estis. Fratres: tantum (*nisi putetis eam libertatem a lege haberi*) [15] ne libertatem in occasionem detis carnis, *carnalis observantiæ*, sed [16] per charitatem spiritus servite invicem, *quod decet.* [17] Omnis enim lex in uno *charitatis* sermone impletur, *isto scilicet*: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si invicem mordetis, *detrahendo*, & comedetis: *nolite mordere alterutrum, quia si hoc facitis, destruemini: quod ne fiat*, videte ne ab invicem consumamini, *destruamini.* Dico autem *in Christo*: [18] spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. [19] [20] Caro enim concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem

Ibidem. 3 (*Circumcidenti se, &c.*) Quod ideo dicit, ut vel terrore tam innumerabilium observationum abstinerent se ab his, quibus eos isti subjugare cupiebant.

4 LANFR. (*Nam in Christo Jesu neque circumcisio*) Ex fide tantum justificatur; quia non per aliud: nam neque per circumcisionem, neque per præputium.

5 (*Fides quæ per dilectionem*) Et hic illud tetigit, * qui sub lege * servitutis per timorem operatur.

* al. quia
* al. servitus

6 (*Modicum fermentum, &c.*) Ne dicerent, circumcidi tantum possumus nos. Vel quidam illorum volebant circumcidi, id est, modicum.

Ibidem. 7 AUGUST. (*Modicum fermentum*) Eos autem paucos, qui ad illos veniebant, * & isti suaderent, quia * cooperatione Galatarum credentium * exigui numero erant, fermentum appellat.

* al. ut ista
* al. in comparatione multitudinis
* al. exiguo

8 (*Ego autem*) Intelligendum est fuisse quosdam, qui dicerent etiam ipsum Paulum id sentire.

Ibidem. 9 LANFR. (*Ego autem*) Dicebatur Galatis a falsis prædicatoribus, quod Paulus etiam Apostolus circumcisionem prædicaret, & hanc suspicionem a se removet; ideo enim a Judæis persecutionem sustinebat, quia circumcisionem improbabat; & per fidem crucis justificari hominem afferebat. Unde & Judæi adversus eum scandalizabantur; quod scandalum evacuatum esset, si circumcidi debere fideles prædicaret.

Ibidem. D 10 AUGUST. (*Ergo evacuatum est*) Id est, sine causa Christum, cum ista contemneret, scandalizati Judæi crucifixerunt, si adhuc eis, pro quibus crucifixus est, talis suadetur.

11 LANFR. (*Scandalum crucis*) Quod propter vos pertulit Christus, nihil prodest vobis, si circumcidi velitis.

Ibidem. 12 AUGUST. (*Utinam & abscindantur*) Elegantissima ambiguitate, quasi sub specie maledictionis, adjecit benedictionem; non tantum, inquit, circumcidantur, sed abscindantur: sic enim fiunt spadones propter regnum cœlorum, & carnalia seminare cessabunt.

13 LANFR. (*Abscindantur*) Id est, eunuchizentur a malis moribus, ne amplius generent in malum: non enim vocant vos ad id quod vocati estis, id est, ad libertatem, sed ad servitutem.

14 [*Vos enim libertatem*] Quia nec circumcisio, nec aliæ legales observationes curantur.

15 AUGUST. [*Ne libertatem*] Id est, ne audito nomine libertatis vobis impune peccandum esse arbitremini. Ibidem.

16 LANFR. [*Per charitatem*] Quasi diceret sola charitas potest nos salvare, spreta carnali observatione; & reddit causam dicens; quia omnis lex dilectione impletur; & hac occasione breviter exponit, quæ vitare & quæ servare debeant Christiani pro servanda charitate: quibus expletis ad superiorem circumcisionis redit tractatum. Ibidem.

17 AUGUST. [*Omnis lex*] Omnem legem nunc dicit ex his operibus quæ ad bonos mores pertinent.

18 LANFR. [*Spiritu ambulate*] Et quia non sufficit abstinere a malo, nisi fiat bonum, sequitur; *spiritu ambulate*, & habebitis hoc proficuum, quod desideria carnis non perficietis. Et subdit cur, contraria non sunt: & ponit designationem in libro: hoc enim sibi invicem: & probas, quia concupiscunt adversum se, a specie.

19 AUGUST. [*Caro concupiscit*] Carnem itaque concupiscentem adversus spiritum dicit Apostolus; carnalem proculdubio delectationem, quam de carne & cum carne spiritus habet adversus delectationem, quam solus habet: solus quippe habet, ni fallor, illud desiderium non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum, quod desiderat anima, & desiderat in atria Domini. De Genesi ad litteram Cap. 12.

20 LANFR. [*Caro concupiscit*] Quasi diceret. Ideo utriusque desideria non potestis perficere; quia contraria inter se sunt. Et hoc apte repetit subsequens: *hæc enim sibi invicem adversantur, &c.*

cem adversantur: [21] ut non quæcumque vultis, illa faciatis. [22] Quod si spiritu ducimini, (*item aliud proficuum, si spiritu ambulens*) *ergo*, [23] non estis sub lege, *servi*. [24] Manifesta sunt autem opera, *desideria*, carnis, (*probat*) quæ sunt, fornicatio, *contra naturam*, immunditia, *in consanguineos*, impudicitia, luxuria, *in quibuslibet*, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, [25] æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, *in fide*, sectæ, [26] invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico vobis *non esse facienda*, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. [27] Fructus, *opera*, autem spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. *Hoc debetis facere*, *quia* adversus hujusmodi non est lex. (*assumptio.*) Qui autem sunt Christi, [28] carnem suam *vitiosam*, & *concupiscentem* crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. *Debemus spiritu ambulare*, [29] [30] Si *enim* spiritu vivimus, spiritu *sumpto in baptismo* & ambulemus, *ambulare debemus*. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

CAPUT SEXTUM.

FRatres, & [1] si præoccupatus fuerit homo (*aliud præceptum morale*) in aliquo delicto, vos qui spirituales estis hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, *non acriter*, considerans, *tu instruens*, te ipsum, ne & *quandoque similiter* tu tenteris. [2] [3] Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis [4] legem Christi. *Ad hoc quod dixit considerans te ipsum*. Nam si quis existimat se aliquid esse, *id est*, *si quis extollit se*, cum *ipse* nihil sit: [5] [6] ipse se seducit. [7] Opus autem suum probet, *probatum faciat*, unusquisque, & sic, *nulli plus credens de se*, *quam sibi*, in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero, *in alterius falsa laude*. *Opus probet*, Unusquisque enim onus, *meritum*, suum portabit, *quidquid dicat adulator*. [8] Communicet autem is, qui catechizatur verbo, *prædicatione confirmatur*, ei *prædicatori*, qui se cate-

Ut sup. ad Galat. fol. 389. 21 AUGUST. [*Ut non quæcumque vultis*] De his dictum est; qui gratiam fidei susceptam tenere nolunt. Volunt enim opera justitiæ operari, sed vincuntur concupiscentia carnis.

22 LANFR. (*Quod si spiritu ducimini*) Id est, si Spiritus sanctus moderatur vobis, legem carnaliter non observatis. Vel legem .... nisi plus facientes, quam lex jubeat.

Ibidem. 23 AUGUST. [*Non estis sub lege*] Intelligamus eos esse sub lege, quorum spiritus ita concupiscit adversus carnem, ut non ea quæ volunt, faciant.

24 LANFR. [*Manifesta autem sunt opera carnis*] Probat quia non perficient opera carnis, quia ista, & ista sunt opera carnis; sed hoc non perficient. Et hoc est quod dicit: *qui autem sunt Christi*, &c.

Ibid. fol. 390 B 2 25 AUGUST. [*Æmulationes*] Æmulatio est dolor animi cum alius pervenit ad rem, quam duo pluresque appetebant, & nisi ab uno haberi non potest.

26 [*Invidiæ*] Invidia est dolor animi cum indignus aliquid videtur assequi, etiam quod tu non appetebas. Ibidem.

27 LANFR. [*Fructus autem spiritus*] Et si spiritu ambulent, opera spiritus facient; quia charitatem, &c.

28 [*Carnem suam crucifixerunt*] Ille crucifigit carnem suam cum vitiis, qui immobilis, & crucifixus, nullis declinatur vitiis.

29 AMBROS. (*Si spiritu vivimus*) Convenit nos in illa vita, in qua per spiritum sumus regenerati, illa quæ consentanea sunt illius vitæ agere.

30 AUGUST. (*Si spiritu vivimus*) Id est, si Spiritu sancto serviamus, spiritualiter serviamus.

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. (*Si præoccupatus homo fuerit*) Ita instrue ne propter instructionem extollaris, & cadas in vitium. Vel, leniter instrue, quia tu fortasse cades in vitium.

2 [*Alter alterius onera portate*] Si videris fratrem in aliquo delicto, leniter corripe illum; vel ora pro illo, & sic levabis onus ejus.

Tract. in Psal. 143. 3 AUGUST. (*Alter alterius*) Qui portant invicem onera sua, nisi qui habent charitatem? Qui non habent charitatem graves sunt sibi. Qui autem habent charitatem portant se. Læsit te aliquis; petit veniam; si non dimittis, non portas onus fratris tui: Si dimittis, portas infirmum. Et tu si forte in aliquam infirmitatem cecideris, quasi homo, oportet ut sic te portet ille, quemadmodum & tu.

4 LANFR. (*Legem Christi*) Id est, dilectionem. Ipse enim dixit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*.

5 AUGUST. (*Ipse se seducit*) Non enim eum seducunt laudatores ejus; sed ipse potius, quia cum sibi sit ipse præsentior, quam illi, mavult se in illis quærere quam in seipso. Expos. in Epist. ad Galat.

6 LANFR. [*Ipse se seducit*] Ratio cur opus probari oporteat.

7 [*Opus autem suum probet*] Pseudo-apostoli laudabant eos, ideo dicit; opus suum probet, ne quærat gloriam in altero, id est, in alterius dicto, sed in se.

8 (*Communicet*) Qui, inquit, verbo Dei instruitur, ei qui se instruit, communicet in omnibus bonis suis. Arguit eos tenacitatis in prædicatores suos.

catechizat, in omnibus bonis. [9] Nolite errare: *dicentes, non habere quid eis communicetis*: [10] Deus non irridetur. [11] *Communicet, inquit*, Quæ enim seminaverit homo *in hoc sæculo*: hæc & *in futuro* metet. [12] Quoniam qui seminat [13] in carne sua, *male operando*, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo, *oportuno*, metemus non deficientes. *Quia metemus indeficienter*. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem [14] ad domesticos fidei, *Christianos*. Videte (*ne. Epistolam alterius esse putetis*) qualibus literis scripsi vobis mea manu. [15] Quicumque enim volunt placere in carne, *carnaliter circumcisione*, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur, *tantum, non ut ipsi legem custodiant*. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, nt in *truncata* carne vestra *apud Judæos* glorientur. [16] Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce, *crucis prædicatione*, Domini nostri Jesu Christi: [17] per quem mihi, *ut me non teneant*, mundus crucifixus, *vilis factus* est, &, (*ut eum non teneant*), ego mundo. In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, [18] sed nova creatura, *innovatio mentis, & corporis*. Et quicumque hanc regulam, *non circumcisionis, sed fidei*, secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, [19] & super Israel Dei, *non carnaliter viventem*. [20] [21] De cætero nemo *inobediens, putans me non esse Apostolum Christi*, mihi molestus sit [22] Ego enim [23] stigmata Domini Jesu, *notas passionum Christi, vel cicatrices vulnerum, vel virgarum*, [24] in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, Fratres. Amen.

9 [*Nolite errare*] Quasi diceret: si dixeritis vos non habere quod prædicatori tribuatis, hominem quidem potestis fallere, Deum qui occultorum cognitor est, non potestis irridere, id est, decipere.

10 [*Deus non irridetur*] Tunc quasi irrideretur, si illi qui non laborant in vinea, denarium acciperent.

11 (*Quæ enim seminaverit homo*) Debetis, inquit, prædicatoribus, & proximis & vestra communicare: nam quod seminabitis, metetis: omnis enim homo hoc quod seminaverit, metet: quia & ille qui seminat in carne carnaliter operando; & ille qui seminat in spiritu spiritualiter operando; iste quidem vitam æternam, ille vero corruptionem.

10 [*Quoniam qui seminat*] Omne quod seminatur, aut in carne, aut in spiritu; hæc autem omnia metentur.

13 [*In carne*] Id est, qui facit ipsa carnalia opera, habebit gehennam; quæ est perpetua corruptio.

Ibidem fol. 392. 14 August. (*Ad domesticos fidei*) Quos eum, credendum est, nisi Christianos significare?

15 Lanfr. (*Quicumque enim voluerit placere, &c.*) Præceptum est in Rhetorica, ut cum aliquis vult persuadere aliquid, in principio & in fine mentionem faciat, quod facit Apostolus dicens; nolite facere quod vobis pseudo suadent, id est, circumcidi; quia propter hoc faciunt ut placeant Judæis in carne vestra truncata, & non patiantur ab eis persecutionem in prædicatione crucis. Et est convertenda propositio ita: Quicumque volunt vos circumcidi, ideo faciunt tantum, nt crucis Christi persecutionem non patiantur: neque enim faciunt, nt legem custodiant, vel propter aliud.

16 (*Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce, &c.*) In cruce Christi gloriabor tantum, quia hoc tantum valet ad Christi salutem promerendam, non enim aliud, qnia neque circumcisio, neque præputium.

17 August. [*Per quem mihi mundus*] Id est, ut non me teneat: *& ego mundo*, ut eum non teneam, id est, ut neque mihi mundus nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam. Expos. ad Gal. fol. 391

18 (*Sed nova creatura*) Novam creaturam dicit vitam novam per fidem Jesu Christi. Ibidem.

19 (*Sed Israel*) Id est, qui vivere ad visionem præparantur, non qui vocantur hoc nomine, & carnali cæcitate Deum videre nolunt. Ibidem.

20 Lanfr. (*De cætero*) De cætero, inquit, nemo vestrum onerosus, & inobediens mihi sit, putans me non esse Apostolum Christi.

21 August. [*De cætero*] Non vult per turbulentas contentiones tædium sibi fieri de re, qnantum satis erat exposita. Ibidem.

22 [*Ego enim stigmata*] Id est, habeo alios conflictus & certamina cum carne mea, quæ in persecutionibus quas patior, mecum dimicant. Stigmata Jesu dicuntur quædam notæ pœnarum servilium. Propter culpam enim persecurionis, qua persecutus est Ecclesiam Dei; hæc sibi retribui cognoverat. Ibidem.

23 Lanfr. (*Stigmata*) Stigma proprie nota fugitivo servo impressa; quod Apostolus se portare dicit, eo quod prius Dominum fugerit.

24 [*In corpore meo*] In corpore suo portabat cicatrices vulnerum & virgarum, in collo & manibus catenas; quæ omnia signa erant se esse Domini nostri Jesu Christi. Stigmata autem erant signa quædam, quæ in manibus militantium fiebant, per quæ cognoscebantur esse de militia Imperatoria.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Ephesii sunt Asiani. Hi accepto verbo veritatis persliterunt in fide. Hos collaudat Apostolus, scribens eis a Roma, de carcere, per Tychicum Diaconum.

CAPUT PRIMUM.

1 PAulus Apostolus Jesu Christi, *non Anania*, per voluntatem Dei,
non meritis suis; vel hominibus; omnibus sanctis, *baptizatis*, qui
sunt Ephesi, & fidelibus, *catechumenis*, in Christo Jesu, *in fide*.
Gratia, *remissio peccatorum*, vobis & pax, *qua reconciliamur Deo
Patri, vel observantia bonorum operum, quæ pax est inter Deum,
& homines*, a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. 2 Be-
nedictus, *laudetur*, Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit, *auxit,
vel ditavit*, nos in omni benedictione spirituali, *non carnali, sicut priorem populum,
sed spirituali, id est, cœlesti, existente*, 3 4 5 in cœlestibus, *id est, quam in cœlo
participamus*, in Christo: sicut elegit nos, *ita benedixit, ut prædestinavit*, 6 in ipso
Christo, ante mundi constitutionem, *ad hoc elegit*, ut essemus sancti & immaculati
in conspectu ejus, *non meritis nostris, sed* 7 in charitate *sua. Ecce quod dixit, ele-
git*. 8 Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, *ut essemus sancti*, per Jesum
Christum 9 in ipsum: *idem quod in ipso, scilicet credituros*. 10 Secundum proposi-
tum voluntatis suæ, *idem quod in charitate*, in laudem gloriæ gratiæ suæ, *ut laudetur
gloriosa gratia sua*, in qua gratificavit nos *sibi* in dilecto filio suo, *in fide dilecti filii
sui*. In quo, *id est, per quem*, habemus redemptionem (*hoc effectum posterius*)
per sanguinem (*& prius*) ejus, (*hæc est causa prioris*) remissionem peccatorum,
secundum 11 divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis, 12 in omni sapien-
tia, & prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, *quod genus
humanum salvare voluit*, secundum beneplacitum ejus, *non meritis humanis*, 13 quod
sacra-

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROSIUS. Docet illa bona quæ Christus nobis suo adveotu præstitit cum gratiarum actione. Postea transit ad Ethicam exhortationem, sic inchoans: Obsecro vos, ego vinctus io Domioo.

2 [*Benedictus Deus*] Benedictio quæ fit in Deo, confessio sola est booorum quæ præstita sunt ab eo. Benedictio quæ fit a Deo in nobis impletur, dum ejus beneficiis implemur.

3 [*In cælestibus*] Hoc est quam io cœlo participabimus: dicit enim resurrectionem quæ per spiritum nobis aderit: & ne ipsa oovitas mentem turbaret; quoniam non ante tanta donasset, neque aperte dixisset; quæ sint illæ spirituales benedictiones, utrique respondet dicens: Sic elegit oos ex ipso ante mundi constitutionem esse sanctos coram eo.

4 AUGUST. [*In cælestibus*] In cœlestibus, quasi de cœlestibus. Quia omne datum optimum; & omne donum perfectum, de sursum est.

5 LANFR. [*In cælestibus*] Cœlestia vocat virtutes, per quarum observaotiam itur ad cœlum; in quibus dicit se habere omoem spiritualem copiam io fide Christi.

6 [*In ipso*] In ipso, subaudiendum est permaosuros; vel in ipso elegit: quia omnia in sapientia fecit, quæ est Christus.

7 AMBROS. [*In charitate*] Ex hoc magnitudo ostenditur liberalitatis.

8 [*Qui prædestinavit*] Majus est quod dicit filiorum adoptionem, ab eo quod dixerat sanctos & immaculatos.

9 [*In ipsum*] Quoniam dixit, prædestioavit in adoptionem filiorum; incertum erat cujus diceret filios esse adoptivos; adjecit: In ipsum, hoc est in sui ipsius; ut illis filii nuncupemur.

10 [*Secundum propositum*] Volens ex omni parte ista extollere, quod multa digna sint gratiarum actione, frequenter dicit per ordinationem, & booum placitum, & voluntatem.

11 LANFR. (*Divitias gratiæ suæ*) Per quam gratiam noo solum remissio & redemptio, sed sapientia (qua dicitur, sapitur) & prudentia morum.

12 (*In omni sapientia*) Id est, dans oobis omnem sapientiam, in agoitione sui, & prudentiam morum nostrorum.

13 (*Quod proposuit*) Booum placitum suum

sacramentum proposuit in eo, *in filio*, [14] in dispensatione plenitudinis temporum, *ecce quod proposuit*, instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, *imminutum ordinem Angelorum*, & quæ in terra sunt, *corruptum genus humanum*, in ipso, *in Christo*. [16] [17] In quo, *vel qua*, etiam & nos sorte, *non merito*, vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ: ut simus in laudem gloriæ ejus, *laudemus gloriam ejus* nos, qui ante speravimus in Christo: in quo & vos, *vocati estis*, *ex quo?* [18] cum audissetis verbum veritatis, *scilicet* (Evangelium salutis vestræ) in quo *Christo*, & credentes [19] signati estis [20] Spiritu promissionis sancto, qui est [21] pignus *perpetuæ* hæreditatis nostræ, [22] in redemptionem acquisitionis, *redempti ut Deo adquiramini*, in laudem gloriæ ipsius. Propterea (*quia credidistis*, *& signati*, *& vocati estis*) & ego audiens fidem vestram, quæ est in Domino Jesu, & dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis: [23] ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & revelationis, in agnitione ejus, *& det vobis* illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, *quæ & quantum speretis vocati*, & quæ divitiæ gloriæ, *gloriosæ* hæreditatis ejus in sanctis, & [24] quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, *quo daturus est nobis incorruptionem*, [25] qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, & [26] constituens ad dexteram suam in cœlestibus [27] supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, [28] & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Et omnia subjecit sub pedibus ejus: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, [29] quæ est corpus ipsius, & [30] plenitudo ejus, qui omnia [31] in omnibus adimpletur.

CA-

in Christn Deus Pater proposuit, id est, palam mundo ostendit; dicens: *Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui*.

14 (*In dispensatione plenitudinis*) Vel tunc eum disponebat omnia tempora vel in ipso milliario, quo natus est Christus, quod fuit plenitudinis; quia in eo completa sunt promissa. Vel quia alia tempora vacua fuerunt a salute.

15 (*Plenitudinis*) In dispensatinne, id est, in consummatinne. Exponit quid sit illud bonum placitum Dei, videlicet impleto tempore ordinationis suæ instaurare in fidem Christi, qui in cœlis sunt, id est, numerum Angelorum, qui diminutus erat: & quæ * sunt, homines videlicet qui magna ex parte perierant.

* f. qui in terra

Tract. Ps. 30 concion. 2. to. 8.

16 August. (*In quo & nos sorte*) Sorte dixit gratiam, qua salvi facti sumus. Quare sortis nomine appellat gratiam? Quia in sorte non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur, iste facit, iste non facit, merita considerantur; & ubi merita considerantur, electio non est sors. Quando autem nulla merita nostra invenit; sorte voluntatis suæ, nos salvos facit, quia voluit; non quia digni fuimus: hæc est sors.

17 Lanfr. [*In quo & nos*] Immutatio casuum est; quasi diceret in quem, id est, in cujus fidem, vel in quo, id est, per quem.

18 Ambros. [*Cum audissetis*] In ipso & vos verba Evangelii audistis, & ad fidem accessistis; & spiritus participatione confirmationem accepistis: hoc enim dicit; *Signati estis*.

19 Lanfr. [*Signati estis*] ordo est. Signati estis in redemptionem adquisitionis; spiritus enim credentes signat, id est, ab aliis hominibus discernit, & separat; quia a peccatis eos purgat, & spiritualibus gratiis ornat.

20 Ambros. [*Spiritum promissionis*] Bene autem spiritum promissionis vocavit; quoniam bona quæ expectant in futuro, sancti Spiritus participationem expectant.

21 [*Pignus hæreditatis*] Redemptionem illam fruitionem quæ tunc erit vocat, quod formæ illius dabitur.

22 (*In redemptionem*) Redemptionem vocat immortalitatem, quæ erit per resurrectionem; adquisitionem vero familiaritatem suam quæ ad Deum erit.

23 [*Ut Deus Domini nostri*] Dicens Christi, susceptum indicat hominem. Pater gloriæ, gloriosa est enim divina natura.

24 (*Quæ sit supereminens*) Id est, qualia, & quam magna erga nos, qui in eum credimus, ab eo efficientur: & hoc explanat memoranda quæ in Christn facta sunt. Et considera quis non dicit gloriam hæreditatis absolute; sed divitias gloriæ neque virtutem ejus; sed neque magnitudinem virtutis ejus; sed vehementius; quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus.

25 Lanfr. [*Qui credimus, &c.*] Id est, qui credimus omnia quæ operatus est in Christo, possit operari in nobis, id est, resurrectionem.

26 Ambros. [*Constituens*] Hoc est participem illum honoris accepit, de suscepto homine id dicens, propter inhabitantem * meeum naturam verbi Dei.

* f. secum

27 Lanfr. (*Supra omnem principatum, &c.*) Id est, super Angelorum & Archangelorum nomina, quæ modo sciuntur, & super omnia quæ ad præsens ignorantur. Vel super cœlestia & terrestre nomen.

28 (*Et omne nomen*) Hoc est sive aliquid secundum præsentem vitam nominatur, & cognoscitur esse magnum quod nos in futurn cognoscere poterimus, quod nunc forsan nescimus; omnium illorum superiorem fecit.

29 (*Quæ est corpus ipsius*) Corpus ejus sumus, similitudinem naturæ, & participem spiritus suscipientes, & corpus unum erimus omnes: quia communem suscepimus resurrectionem & immortalitatem. In ordine vero caput nobis Christus

CAPUT SECUNDUM.

ET vos cum eſſetis *prius* mortui delictis *actualibus*, & peccatis *originalibus* veſtris, [1] in quibus aliquando ambulaſtis [1] ſecundum ſæculum, *ſæculares*, mundi hujus, [2] ſecundum principem *diabolum* [3] poteſtatis aeris hujus, ſpiritus, qui, *ordo*, *qui ſpiritus* nunc operatur [4] in filios diffidentiæ, *de promiſſis diffidentes*, [5] in quibus *peccatis* & nos omnes aliquando converſati ſumus in deſideriis carnis noſtræ, *ecce quomodo in deſideriis*, facientes voluntatem carnis, & cogitationum, & eramus natura *originali peccato* filii iræ ſicut & cæteri: *interpoſitio*. [6] Deus autem, qui dives eſt in miſericordia, propter nimiam charitatem ſuam, qua dilexit nos, & cum eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto, (cujus gratia eſtis ſalvati,) & conreſuſcitavit, [7] & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Jeſu: [8] ut oſtenderet [9] in ſæculis ſupervenientibus, *id eſt*, *hominibus futuris*, *ut idem ſperent de ſe*, *vel in æterno ſæculo*, abundantes divitias gratiæ ſuæ, *quia ſalvavit nos*, in bonitate, *non meritis noſtris*, ſuper nos in Chriſto Jeſu, *in fide Chriſti*. *Oſtenſio bonitatis*. Gratia enim eſtis ſalvati, per fidem, & hoc, *ſalus noſtra*, non ex vobis, Dei enim donum eſt; non ex operibus, ut ne quis *in ſe (quod non decet)* glorietur, *quod faceret*, *ſi ex operibus ſalvaretur*. [10] Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Jeſu in operibus bonis, *in hoc etiam*, *quod bene operamur*, *facti ſumus Deo*, quæ præparavit Deus, *nec hoc a nobis*, ut in illis ambulemus. [11] Propter quod, *quia ſalvati gratia*, memores eſtote, quod aliquando vos Gentes in carne, [12] qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio in carne, manu facta: *& memores eſtote* quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati a converſatione Iſrael, *Judæorum*, [13] & hoſpites teſtamentorum, *extranei a lege*, promiſſionis ſpem non habentes, *ut Judæi*, & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Jeſu, *in fide Chriſti*, vos, qui aliquando eratis longe, *a Deo per peccata*, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum (*angelicam*, *& humanam creaturam*, *vel Judæos*,

erit; ex quo omnia cauſa ſecundæ regenerationis in nos derivaſſe videtur.

3 LANFR. (*Plenitudo ejus*) Plenitudo Chriſti eſt Eccleſia, quia in ea & per eam adduntur membra Chriſto, id eſt, fideles.

31 AMBROS. [*In omnibus adimpletur*] Hoc eſt, in omnibus plenus eſt. Neceſſario autem adjecit omnia oſtendens totum exiſtere in omnibus, prout quis cogitare voluerit ſive eſſentia, ſive in operatione, ſive in virtute.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 AMBROS [*Secundum ſæculum*] Sæculum non creaturam dicit, ſed temporalem hujus ſæculi converſationem.

2 LANFR. (*Secundum principem*) Id eſt, ſecundum quod perſuadebat vos princeps, qui in hoc aere poteſtatem habet, vel fideles tentandi, vel ipſum commovendi.

3 AMBROS. [*Poteſtatis aeris*] Diabolus mandatum accepit, ut principetur aeri, & poteſtatem habeat commovere eum.

4 LANFR. (*In filios diffidentiæ*) Filii diffidentiæ dicuntur; vel quia de promiſſionibus Dei diffidunt, vel quia de converſione eorum nulla ſpes eſt fidelibuus

5 AMBROS. (*In quibus & nos*) Quoniam dixerat vos, ne ſe ſubtrahere exiſtimaretur ab illis qui neceſſariam videbantur habere gratiam: adjecit, *in quibus & nos*.

6 (*Deus autem qui dives eſt*) Sic cœperat, & vos cum eſſetis mortui, cætera interjecit, donec iterum illud reſumpſit, ultra non dicens vos, ſed nos.

7 (*Et conſedere*) Illis nos, ait, communicaſſe quæ de Chriſto dixit, per illam, quæ apud illum eſt, conjunctionem.

8 [*Ut oſtenderet*] Bene in ſæculis ſupervenientibus dixit, quando ipſarum rerum manifeſtam erga nos oſtendet Dei bonitatem, & gratiam illam, quam perficere dignatus, eſt, per illa quæ ſecundum Chriſtum ſunt.

9 LANFR. (*In ſæculis ſupervenientibus*) In nobis, inquit, qui tantam miſericordiam a Deo conſecuti ſumus, oſtendit Deus quantam homines in futuris temporibus ſperare poſſint.

10 [*Ipſius enim ſumus*] Ratio cur ex operibus ſuis nemini ſit gloriandum. Quaſi diceret, ipſe fecit & creavit nos in fide Jeſu Chriſti, & in operibus bonis quæ per gratiam ſuam præparavit nobis. Poteſt & factura ablativus eſſe; ut ſit ſenſus, operatio ipſius eſt, quod creati ſumus in fide Jeſu Chriſti, &c.

11 (*Propter quod memores*) Quia, inquit, fidem, & bona opera Deus dedit vobis, memores eſtote verborum Dei; malorum, in quibus fuiſtis; ut pro collatis beneficiis majorem Deo gratiam rependatis.

12 AMBROS. (*Qui dicebamini*) Quod dicit in carne, adjici illi debet, qui dicimini non in illo dicto, quo Gentes dixit; ut ſit ſenſus, in carne præputiatos debere dici.

13 LANFR. (*Hoſpites teſtamentorum*) Hoſpites erant Gentes in eos qui teſtamenta habebant; vel quia ad tempus more hoſpitum veniebant & recedebant: vel quia ſi qui eorum ad Judaicum ritum convertebantur, advenæ & proſelyti vocabantur:

dæos, *& Gentes*) [14] & medium parietem (*quasi fortem*) maceriæ solvens, inimicitias (*ecce parietem*) [15] in carne sua, legem *Judaicam*, *vel parietem*, mandatorum decretis *evangelicis* evacuans: ut duos *populos* condat *evacuata lege* in semetipso in unum novum hominem *in se*, * *vel sint unus novus homo*, faciens pacem, (*inculcatio superiorum*) [16] & reconciliet ambos *ut sint* in uno corpore, *in se*, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis *Gentibus*, qui longe fuistis, & pacem iis, qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu *hoc operante* ad Patrem. Ergo, *quia destructa inimicitia*, jam non estis hospites, & advenæ: sed estis cives sanctorum, & domestici Dei, (*exponit quomodo sint cives*) superædificati [17] super fundamentum, *intransitive*, *vel fidem*, Apostolorum, & Prophetarum, [18] ipso summo angulari lapide Christo Jesu: in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino: in quo, & vos coædificamini in habitaculum, *ut sitis habitaculum*, Dei in Spiritu.

CAPUT TERTIUM.

HUjus rei gratia, *ut habitaculum Dei sitis*, ego Paulus vinctus Christi Jesu *in carcere*, pro vobis Gentibus *prædicandis*, [1] si tamen audistis dispensationem *Evangelii* gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis: quoniam secundum revelationem *Dei*, *non per hominem*, notum mihi [2] factum est sacramentum, sicut [3] supra scripsi in brevi: prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi: quod aliis [4] generationibus non est agnitum, *scilicet*, filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, & Prophetis *novi testamenti*, *ut Agabo*, in spiritu. (*Ecce mysterium Christi*) Gentes esse cohæredes *Judæis*, *vel Angelis*, & concorporales, & comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium, *fidem:* cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus. Mihi *enim* omnium sanctorum minimo, data est gratia hæc, *scilicet*, in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, & illuminare, *docere*, omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis, *a constitutione mundi*, *vel a sæcularibus*, in Deo, qui omnia creavit: [5] [6] [7] ut innotescat principatibus, & potestatibus, in cœlestibus *degentibus*, per Ecclesiam [8] multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domi-

no

14 AMBROS. (*Medium parietem*) Inimicitiam, & separationem quæ ex circumcisione fiebat, cum omni lege fecit cessare. Nam post resurrectionem, immortalitatem nobis præstans destruxit hæc. In immortali etenim natura circumcisio nequaquam poterit celebrari.

15 LANFR. (*In carne sua*) In carne sua vel assumpta, vel crucifixa solvit Christus legales observationes, quas parietem & * inimicam vocat inter Judæos & Gentes: lex enim non erat data, nisi usque ad adventum Christi.

* f. inimicitiam

16 [*Reconciliet ambos*] Reprimit Judæos, dicens eos quoque reconciliatione, ut Gentes, indiguisse.

17 (*Super fundamentum*) Fundamentum vocat fidem, eamdem, inquit, fidem quam habuerunt & Prophetæ.

18 [*Ipso summo angulari*] Ordo. Summo angulari lapide existente Christo Jesu.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. [*Si tamen audistis*] Interruptio est sententiæ usque ad aliam sententiam quæ sic incipit: *Hujus gratia flecto*, *&c.*

2 (*Factum est sacramentum*) Sacramentum hoc de æqualitate Gentium est, cum gente Judæorum, de quo supra breviter scripsit dicens: *Ipse est enim pax nostra*, *qui fecit utraque unum*, *&c.* usque *jam non estis hospites & advenæ*.

3 [*Supra scripsi in brevi*] Breviter. Scriptum est superius, ut *notum faceret sacramentum suæ voluntatis: instaurare omnia quæ in cœlis*, *& quæ in terra*.

4 (*Generationibus*) Revelatum quidem fuit prophetis veteris Testamenti per gratiam Dei Gentes esse salvandas, sed quod ad æqualitatem Judæorum essent venturæ ut cohæredes, & concorporales cum eis fierent, unam & æqualem cum eis hæreditatem habituræ, spirituale corpus id est, unam Ecclesiam cum gente Judæorum facturæ æqualiter promissionis Dei participes; nulli, nisi in novo Testamento, revelatum fuit.

5 (*Ut innotescat*) Absconditi ad hoc, ut postea multiformis sapientia (in hoc quod præmisit Patriarchas, Prophetas & Apostolos) notificaretur cœlestibus per Ecclesiam, id est, per ea quæ geruntur in Ecclesia.

6 AMBROS. (*Ut innotescat*) Sicut hoc erat occultum ut nec invisibiles virtutes potuissent hoc scire. Nunc vero manifestum est per ea, quæ erga Ecclesiam facta sunt.

7 LANFR. (*Ut innotescat*) In cognoscendam sapientiam Dei, cœlestes spiritus etiam profecerunt per Ecclesiam; quia dum eam Christus seu per se, seu per Apostolos suos instrueret, plurima secreta didicerunt, quæ antea ignorabant.

8 [*Multiformis*] Ordo, Sapientia Dei multiformis secundum sapientiam Dei, quæ in pro-

no nostro: in quo habemus fiduciam, & accessum in confidentia per fidem ejus: [9] [10] Propter quod, *quia fiduciam babemus*, [11] Peto ne deficiatis *a fide* in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. [12] Hujus rei gratia (*ne deficiatis, vel repetit, quæ supra dixit; quia multa interposuit*) flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis [13] paternitas in cœlis, & in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per spiritum ejus in interiorem hominem. *Et* Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate [14] radicati, & fundati, [15] ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, [16] quæ sit [17] latitudo, *vera charitas*, & [18] longitudo, *expectatio donorum Dei*, & [19] sublimitas *vera, id est, Deum videre*, & [20] profundum, *cognitio secretorum Dei*, scire etiam supereminentem, scientiæ charitatem Christi, [21] [22] ut impleamini *virtutibus* in omnem plenitudinem Dei. [23] Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem, quæ operatur in nobis: *quod possumus scire ex hoc quod dat nobis virtutem miraculorum:* ipsi gloria in Ecclesia, *in corpore*, & in Christo Jesu, *& in capite*, in omnes generationes [24] sæculi (*hujus ex multis sæculis ab initio * constantibus*) sæculorum. Amen.

* f. constantis

CA-

pria natura simplex est, secundum ordinem sæculorum multiformia dicitur, eo quod ipsa sæcula in ipso Dei ordine multiformiter variantur.

9 [*Propter quod peto*] Petit ne desperent de misericordia Dei circa seipsos, videntes eum tanta pati.

10 Ambros. [*Propter quod peto*] Omnia interjecit ab eo, *Paulus vinctus*; usque ad hoc, *propter quod peto*.

11 Lanfr. (*Peto ne deficiatis*) Utrumque noverat alterutro indigere, & gloriam libero arbitrio, ubi rogat ne deficiant; & liberum arbitrium dono gratiæ, ubi Deum rogat, ut det eis corroborationem.

Serm. 7. de verb. Apost. tom. 10.

12 August. [*Hujus rei gratia*] Cujus rei gratia, nisi quæ supra dixerat, peto non infirmari in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. Quia ergo voluntatis habetis arbitrium, peto. Quia vero vobis voluntatis arbitrium non sufficit ad implendum quod peto: *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem.*

13 Lanfr. [*Paternitas in cœlis*] Cœlos vocat spirituales homines. Terram carnales. *Ad Patrem*, inquit *flecto genua*. *Ex quo*, id est, per quem nominantur cæteri patres seu spirituales, seu carnales. Qui enim fecit esse res quod sunt ipse causa est ut nominentur quod sunt. Aliter *Ex uno*, id est, cujus similitudine nominantur patres spirituales, vel carnales. Quia enim omnipotens Deus pro eo pater dicitur, vel quod filium ex se generavit, vel quod creata proprio moderamine gubernat & regit. Ex ea similitudine propter eamdem causam patres dicuntur, vel quia ex se ipsis filios generant; vel quia subjectos pio studio gubernant & regunt. Si vero per cœlos Angelos intelligi voluit, credendum est minores Angelos, patres nominare majores: quoquo tamen modo sententia intelligitur, bona paternitas intelligi debet: neque enim ex Deo illa erat, de qua in Evangelio dicit: *Vos ex patre diabolo estis*. Et alibi; ab *initio mendax est*, & pater ejus patrem mendacii diabolum dicens.

Epist. 120. de grat. novi Testam. c. 26. tom. 2.

14 August. [*Radicati & fundati*] Radicati propter agriculturam; fundati propter ædificationem; dicit enim alio loco: *Dei agricultura Dei ædificatio estis*.

15 Ambros. [*Ut possitis*] Hoc est ut in fruitione vitæ consistatis; quod ostendit dicendo cum sanctis; nam latitudinem, longitudinem, profundum. Altitudinem dicit gratiæ magnitudinem, ex his nominibus quæ apud nos magna esse videntur, oro, inquit, cum sanctis illa tam magna donatione Dei, quam præstitit nobis charitas Christi.

16 August. [*Quæ sit latitudo*] Latitudo in bonis operibus, quibus benevolentia porrigitur usque ad diligendos inimicos. Et longitudo, ut longanimiter pro hac latitudine, molestiæ tolerentur. Et latitudo, ut pro his æternum, quod in supernis est, præmium, non vanum aliquid temporale speretur. Et profundum, significat profunditatem gratuitæ gratiæ, in qua multorum ingenia conteruntur; investigare conantur, ut ad extremum eis dicatur; *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* Ibidem.

17 Lanfr. (*Latitudo*) Latitudo Christianorum est cordis amplitudo, ad dandum & subveniendum pro Deo inquantum potest: unde alias dicitur: *Dilatamini & vos*.

18 [*Longitudo*] Longitudo, quæ & alias Longanimitas dicitur, id est, expectatio promissionum Dei cum alacritate mentis.

19 [*Sublimitas*] Sublimitas est vita cœlestis. Unde alias dicitur: *Supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus*.

20 [*Profundum*] Profundum infernum vocat. Orat ergo Apostolus, quatenus hæc quatuor possint intelligere, & intellecta, tria appetere, unum vitare.

21 August. (*Ut impleamini*) Sic implebuntur in omnem plenitudinem Dei: non cum fuerint & ipsi plenus Deus, sed cum fuerint perfecte pleni Deo. Epist. 112. cap. 23. ad Paulinam de videndo Deo tom. 2.

22 Ambros. (*Ut impleamini*) Id est, ut ipsi in proportione communis corporis videamini, in quo Deus inhabitat.

23 (*Ei autem qui potens*) Post gratiæ narrationem orat pro illis, & sub * spem gratiarum actionis concludens dogmaticos sermones, incipit ethicos. * f. specie

24 Lanfr. [*Sæculi sæculorum*] Sæculum sæculorum est æternitas, cujus partes sunt tempora & omnia sæcula. Potest etiam intelligi sæcula sæculorum, hoc præsens sæculum ab initio mundi usque ad finem simul intellectum, quod in multa sæcula dividitur.

CAPUT QUARTUM.

Obsecro itaque vos (*ethica admonitio*) [1] ego vinctus, *incarceratus*, in *pro* Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, *dictis, & factis*, & mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in charitate, solliciti servare unitatem, *concordiam*, spiritus in vinculo pacis, (*a simili*) [2] [3] Unum corpus, [4] & unus spiritus *sitis*: sicut & vocati estis in una spe vocationis vestræ. *Sicut est vobis* unus Dominus, una fides, unum baptisma, *ita debetis unum spiritum habere*. Unus Deus, & Pater omnium, [5] qui est super omnes, *ut Dominus*, & per omnia, *ut gubernans*, & in omnibus nobis, *ut inhabitans*. [6] Unicuique autem nostrum [7] data est gratia secundum mensuram donationis Christi. Propter quod dicit, *in Psalmo 67* Ascendens *Christus* in altum, [8] captivam duxit (*re in se, spe in nobis*) captivitatem, *mortem vel homines, prius a diabolo captivatos*: dedit dona hominibus. [9] Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? *in manus peccatorum vel in infernum, vel in terram*. Qui [10] [11] descendit, ipse est, & qui ascendit supra omnes cœlos, [12] ut impleret omnia. *Probat diversa esse dona*. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas (*ut Agabus, & filiæ ejus*) alios vero Evangelistas, [13] [14] alios autem pastores, *Episcopos*, & doctores, *cæteros Prælatos*, ad consummationem sanctorum (*ab hoc spiritu alia charismata dantur eis, ut consummarent in eis sanctitatem*) in opus ministerii, *ut corpus Christi, id est, Ecclesiæ sanctos ædificent, scilicet*, in ædificationem corporis, *Ecclesiæ*, Christi *ædificandi*: [15] donec occurramus omnes *in die judicii ante Deum*

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 AMBROS. [*Ego vinctus*] Ad reverentiam mutat, quia adjecit, *Ego vinctus in Domino*: si quidem ipsa vincula propter prædicationem habere videtur.

2 [*Unum corpus*] Hoc est, hanc unitatem illibatam custodite, per pacem, & charitatem; & hoc esse necessarium multis modis ostendere nititur per ea quæ sequuntur.

3 LANFR. [*Unum corpus & unus spiritus*] Unum habetis spiritum, sicut estis unum corpus, ut non sitis schismatici.

4 AMBROS. (*Et unus spiritus*) Spiritus qui nos regeneravit; Corpus, inquit, per regenerationem consistere videmini.

5 (*Qui super omnes*) Qui omnibus supereminet. Hoc enim dicit super omnes, qui & per omnia suam ostendit providentiam omnibus; quamquam in nobis & esse, & habitare dignatur.

6 (*Unicuique autem vestrum*) Hoc vult dicere, quamvis per omnia necessaria sit concordia videtur tamen inesse in eis differentia, ob gratiarum varietatem.

7 LANFR. (*Data est gratia secundum mensuram, &c.*) Quamvis unus sit spiritus, diversa sunt dona ipsius. Et hoc est quod dicit: *Data est gratia secundum mensuram*, id est, diversæ: alii hoc, alii illud; alii plus, alii minus. Quod prius ab auctoritate, postea probat a partibus.

Enar. in Ps. 67. 10. 8. 8 AUGUST. [*Captivam duxit*] Utrum quia vicit mortem, quæ captivos tenebat, in quibus regnabat; an ipsos homines appellavit captivitatem, quia captivi sub diabolo tenebantur.

9 LANFR. (*Quod autem ascendit*) Probat de Christo superiorem versum esse dictum: ipse enim ascendit in cœlum, & de cœlo descendit.

10 AMBROS. (*Descendit*) Inferiores partes ipsam terram nominat in comparatione cœli. Vult autem dicere, quoniam non ascendisset, nisi primum in illo divina extitisset natura, cui complacuit in illum habitare, qui super terram erat.

11 (*Qui descendit*) Vult autem dicere, quoniam is in quem divina descendit natura, super cœlos effectus est: & hoc interuit volens ostendere quomodo Christus homo aliis possit tribuere spirituales donationes; post recurrit ad suam sententiam.

12 LANFR. [*Impleret omnia*] Id est, omnes Gentes cultura divina. Vel omnia quæ de eo prædicta erant.

13 AUGUST. [*Alios Pastores*] Pastores & Doctores, quos maxime ut discerneremus voluisti, eosdem puto esse, sicut & tibi visum est ut non alios Pastores, alios Doctores intelligamus; sed ideo cum prædixisset Pastores, subjunxit & Doctores; ut intelligant Pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Epist. ad Paulinam quæst. 4. 10. 2.

14 LANFR. (*Alios autem Pastores*) Propter hoc Christus diversis diversa dedit, ut perfecte quisquis exerceri possit in opus ministerii quod accepit. Si enim unus accepisset omnia, non perfecte posset vacare ad singula. Quid autem sit opus ministerii sanctorum, quibus spirituales gratiæ a Christo collatæ sunt, subjungit dicens; *In ædificationem corporis Christi*: ad hoc enim spiritualia charismata dantur illis, ut corpus Christi, vel Ecclesiam ædificent.

15 (*Donec occurramus*) Ordo. Donec nos omnes in unitatem fidei, & agnitionem Filii Dei in hoc sæculo subsistentes, occurramus in virum perfectum, diem judicii significat, * quomodo omnes qui nunc habemus unam fidem, & unam agnitionem Filii Dei, sic ex diversis partibus mundi occurremus invicem; ut unusquisque sit vir perfectus, habens eam ætatem qua Christus de hoc sæculo transiit, & resurrexit: hoc est quod dicit in mensuram ætatis plenitudinis Christi; id est, in qua ætate Christus plenitudinem annorum & corporis habuit. Potest intelligi occursuros nos in virum perfectum, ut omnes simus unus vir perfectus, id est, una Ecclesia, cui nihil desit, & cui nihil sit postea addendum.

* f. quo

Deum in unitatem fidei, & agnitionis Filii Dei, *In hoc sæculo subsistentes*, [16] in virum perfectum, *perfecti resurgamus sine membrorum imminutione*, [17] [18] in mensuram ætatis plenitudinis Christi: *ad hoc dedit doctores*, ut jam non simus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris, *ut inducant nos in errorem: (huc usque fuit digressio, id est, ab hoc quod dixit, solliciti servare*) veritatem, *æquitatem*, autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia *dona virtutum*, qui est caput Christus: [19] ex quo totum corpus compactum, *facit augmentum, id est, augmentatum*, & connexum per omnem juncturam [20] subministrationis, *id est, accessionem subministrantium se Deo*, [21] secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, *id est, secundum operationem uniuscujusque membri*, augmentum corporis facit [22] in ædificationem sui *ipsius* [23] in charitate *Christi non meritis*. Hoc igitur dico, & testificor in Domiuo, ut jam *accepta doctrinâ* non ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati [24] a vita Dei, *æterna, vel a resurrectione illa quæ fieri expectatur*, per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum *colendo idola*, qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam *inexplebiliter*. Vos autem non ita didicistis Christum *velle vos facere*, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas *non hypocrisis* in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, *massam vitiorum, immo ita didicistis Christum velle, ut deponatis*, qui corrumpitur *peccando* secundum desideria erroris. Et *quia non sufficit deponere a malo, subdit*. [25] Renovamini autem spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem, *massam virtutum*, [26] qui secundum Deum creatus est, in justitia, & sanctitate veritatis. Propter quod, *ut novum hominem induatis*, deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus invicem membra. *si vel de præteritis* Irascimini, & nolite *ad actum ducere, vel deinceps* peccare [17] Sol, *vel Christus*, [18] non occidat *vobis* super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo: (*Exponit quomodo*) qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat (*non unde inebries*) necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: *nullus sermo malus procedat*: sed si quis *sermo* bonus *est, vel sit*, ad ædificationem fidei, *ille procedat, ita* ut det gratiam, *gratus sit*, audientibus. [29] Et nolite con-

Lib. 22. de Civit. Dei c. 15. to. 5.

16 AUGUST. (*In virum perfectum*) Sic accipiamus dictum, ut nec infra, nec ultra juvenilem formam resurgant corpora mortuorum; sed in ejus ætate & robore, usque ad quam Christum pervenisse cognovimus.

Ibid. ante.

17 [*In mensuram*] De mensura ætatis plenitudinis Christi, aut propter illud intelligamus dictum esse; id est, ut illi capiti in populis Christianis antecedente omnium perfectione membrorum, ætatis ejus mensura compleatur; aut hoc de resurrectione corporum dictum est.

18 LANFR. [*In mensuram ætatis plenitudinis Christi*] Id est, in ætate qua Christus plenitudinem annorum & corporis habens in terra de hoc sæculo transiit.

19 AMBROS. [*Ex quo totum*] Ex Christo quasi ex capite copulatur corpus Ecclesiæ, secundum quod in unoquoque nostrum, spiritualis efficitur operatio.

20 LANFR. [*Subministrationis*] Subministratio alicujus peccatoris ad Deum conversio; qui ita Ecclesiæ copulatur, ut membrum corpori.

21 [*Secundum operationem*] Secundum id quod operatur * magnum membrum, erit augmentum corporis.

* f. unum

22 AMBROS. [*In ædificationem sui*] Quod dicit (sui) de Christo dicit: ut dicat, quoniam Christus facit proprii corporis ædificium, ob illam charitatem, quam erga nos habere videtur.

23 LANFR. [*In charitate*] Exponit modum hujus ædificationis: quod non fit nisi sola charitate. Si operari renuit, membrum non est.

24 AMBROS. [*A vita Dei*] Id est, a resurrectione illa, quæ fieri expectatur.

25 AUGUST. [*Renovamini*] Quod autem ait spiritu mentis nostræ, non ibi duas res intelligere voluit, quasi aliud sit mens, aliud spiritus mentis. Lib. 14. de Trin. c. 16. tom. 3.

26 [*Qui secundum Deum*] Sicut enim post lapsum peccati, homo in agnitionem Dei renovatur secundum imaginem ejus qui creavit eum ita in ipsa agnitione creatus est antequam delicto veterasceret; unde rursus in * eamdem agnitionem renovaretur. Lib. 3. de Genes. ad lit. cap. 20. tom. 3. * al. in eadem cognitione

27 [*Sol non occidat*] Intelligitur quid est, & secundum tempus. Quasi ex ipsa conditione & infirmitate mortalitatis, quam portamus, subrepit ira Christiano: non debet diu teneri & fieri pridiana; ejice illam de corde antequam occidat lux ista visibilis, ne te deserat lux illa invisibilis. Sed aliter melius intelligitur; quia noster sol justitiæ & veritatis Christus est, cujus veritate, anima humana illustratur. Enarr. in Psal. 25. tom. 8. habetur quoque to. 10. Serm. 25. inter fragmenta.

28 [*Non occidat*] Est ergo verum lumen justitia atque sapientia quod desinit mens videre, cum perturbatione iracundiæ fuerit tamquam nubilo superata; * & tum quasi occidat sol super iracundiam hominis. Serm de Psal. 11. inter fragmenta 24. * al. & tunc accidit Sol

AMBROS. [*Ut det gratiam*] Id est, in quo lætari conveniat eos qui audiunt.

29 AUGUST. [*Nolite contristare*] Neque enim ipsa Spiritus sancti, qua est, quidquid ipse est, Lib. 4 de Genes. ad lit. cap. 9.

contriſtare [30] Spiritum ſanctum Dei: *vel illos, qui habent.* in quo ſignati eſtis in [31] diem redemptionis, *baptiſmi, in partem Dei, id eſt, diſcreti ab infidelitate.* Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor *in Deum*, & blaſphemia tollatur a vobis cum omni malitia. Eſtote autem invicem benigni, miſericordes, *communicando veſtra*, donantes invicem, *condonando commiſſa*, [32] ſicut & Deus in Chriſto, *in fide*, donavit nobis.

CAPUT QUINTUM.

EStote ergo, *autem*, imitatores Dei, ſicut filii chariſſimi: & ambulate in dilectione, ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis oblationem, & hoſtiam Deo in odorem ſuavitatis, *ut eum delectetis.* Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, *ne dum perpetretur*, ſicut decet ſanctos; aut turpitudo *verborum*, aut ſtultiloquium *in Deum*, aut ſcurrilitas, *jocularia verba*, quæ ad rem, *utilitatem*, non pertinet; ſed magis gratiarum actio, *ſit in vobis. Reddit cauſam, cur non ſint perpetranda.* Hoc enim ſcitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, [1] quod eſt idolorum ſervitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti, & Dei. [2] Nemo vos ſeducat *perſuadens vobis per hoc, regnum Dei non amitti*, inanibus verbis: propter hæc enim, *nam vere propter ſupradicta*, venit ira Dei in filios diffidentiæ, *diffidentes de Deo. Quia propter hoc venit ira Dei*, Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. *Ergo quia lux eſtis*, ut filii lucis ambulate: *ecce quomodo debent ambulare ſcilicet in omni bonitate, id eſt, vere.* [3] Fructus enim, *autem*, lucis eſt in omni bonitate, & juſtitia, & veritate: probantes, *experientes*, quid ſit beneplacitum Deo: & nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, *tenebroſorum*, magis autem redarguite *illa opera*. Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere. *Redarguite*, [4] [5] Omnia autem, *enim, ſcilicet peccata prædeſtinatorum ad vitam*, quæ arguuntur, a lumine, *a ſpirituali homine*, manifeſtantur *confeſſione.* [6] Omne enim quod manifeſtatur, *confeſſione*, lumen eſt, *id eſt, lumen facit*,

ſubſtantia contriſtari poteſt; cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magiſque ſit ipſa æterna & incommutabilis beatitudo. Sed quia in ſanctis * habitat, ut eos impleat charitate, * quia neceſſe eſt us homines ex tempore gaudeant profectu fidelium, & bonis operibus; & ideo neceſſe eſt etiam contriſtentur lapſibus vel peccatis eorum, de quorum fide & pietate gaudebant.

* al. ita
* al. qua

Ibidem. 30 [*Spiritum ſanctum Dei*] Ipſe ſpiritus dicitur contriſtari ab eis qui ſic agunt, ut eorum factis contriſtentur ſancti, non ob aliud niſi quia Spiritum ſanctum habent; quo dono iam boni ſunt, ut eos mali * moleſtificent.

* al. mœſtificent.

31 Lanfr. [*Diem redemptionis*] Diem redemptionis, diem vocat baptiſmatia, in quo Spiritus ſanctus fide & ſacramentis, & gratiis ſpiritualibus ſignat fideles, id eſt, ab infidelitate ſecernit.

August. (*Blaſphemia*) Blaſphemia eſt per quam de ipſo Deo falſa dicuntur. Ex lib. contra mend. c. 19. to. 4.

32 Ambros. (*Sicut & Deus*) Quoniam grave videbatur ut quis remittat nocenti ſe, Adjecit: *ſicut & Deus dedit in Chriſto vobis.*

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 AMBROS. (*Quod eſt idolorum*) Avaritiæ pondus in ſimili monſtravit, idolorum ſervitutem illam vocans, eo quod ſimiliter a Deo averteret.

2 Lanfr. (*Nemo vos ſeducat*) Seducebant quidam auditores ſuos; perſuadentes eis, quod propter ſuperiora peccata, non amitteret homo vitam æternam.

3 (*Fructus enim lucis*) Illuminati, inquit, hominis fructus eſt omnis bonitas & juſtitia, & veritas; præmiſſo genere * ſibi junxit ſpeciea, & juſtitiam: quidam in operibus veritatem intelligi vult in cogitationibus & ſermonibus.

* f. ibi

4 (*Omnia autem quæ aguntur*) Cauſam reddit cur dixerit, *magis autem redarguite*. Omnia enim peccata hominum prædeſtinatorum ad vitam æternam, quæ aguntur a lumine, id eſt, a juſto ſpirituali homine, confeſſione manifeſtantur: omne autem quod in confeſſione manifeſtatur, lumen eſt, id eſt, facit eum lumen, qui manifeſtatur. Et recte quidem dictum eſt, ſicut enim patratio ſceleris tenebras, ſic ejus confeſſio lumen facit.

5 Ambros. (*Omnia autem quæ aguntur*) Dictam eſt hoc ab Apoſtolo non integre: Nam dicens quia manifeſtantur, quod ſequebatur ſilentio tradidit, id ſcilicet quod poſſit ipſa manifeſtatio adjuvare. Omnis enim ſuper delictum ſuum ſi manifeſtatur, patitur confuſionem.

6 (*Omne autem quod manifeſtatur*) Aliud autem retulit quod dicit; *nolite communicare operibus tenebrarum:* Hoc eſt nolite illorum opera imitari ſed talia agite, quæ ſi fuerint manifeſtata, triſtes vos minime faciant. Luminis enim ſunt illa opera; quæ in manifeſto fiunt; tenebrarum vero illa opera ſunt, quæ occultantur.

facit, qui manifestat. Probat ab auctoritate. Propter quod dicit: [7] [8] Surge qui dormis *in vitiis*, & exurge *confitendo peccata tua* a mortuis, *peccatis*, & illuminabit te Christus. *Ecce quod lumen est.* Videte itaque fratres, *quia filii lucis estis*, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes, sed ut sapientes: [9] redimentes tempus, quoniam dies mali sunt, *dies hujus sæculi, in quibus malus sævire permittitur.* Propterea nolite, *quia mali*, fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, *David*, & hymnis, *ut Prudentii*, & Canticis spiritualibus, *cæteris orationibus*, cantantes, & psallentes in cordibus vestris, *non ore tenus tantum* Domino, gratias agentes semper pro omnibus, *vel pro prosperis, vel adversis*, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo & Patri. Subjecti *estote* invicem, in timore Christi. *Ecce quomodo subjici rogat.* [10] Mulieres viris suis subditæ sint, *non in hypocrisi*, sicut Domino, *vel Deo: Ecce cur:* [11] quoniam vir, caput est mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ: *vir quidem non salvavit mulierem, sed tamen Christus* ipse Salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo: ita & mulieres viris suis in omnibus *subjiciantur.* Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, (*ex effectu*) & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, [12] mundans [13] lavacro aquæ in verbo vitæ, *baptismo, id est, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, ad hoc,* [14] ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, [15] non habentem maculam *peccati*, aut rugam *hypocrisis*, aut aliquid hujusmodi: sed ut sit sancta, & immaculata, *ut Christus.* Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua. [16] Qui suam uxorem diligit, seipsum, *carnem suam*, diligit, [17] Nemo enim unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam: [18] quia *nos, id est, Ecclesia*, membra sumus corporis ejus, de carne ejus, & de ossibus ejus, *de infirmis, & firmis existentis: vel eandem carnem, & eadem ossa, quæ habuit Christus, habentis.* [19] Propter hoc [20] relinquet homo patrem, & [21] matrem suam, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una [22] Sacramen-

7 (*Surge qui dormis*) Testimonium hoc nullam habet sequentiam: de lumine enim disputans retulit hoc ad opera tenebrarum. Quidam autem dixerunt quod in illo tempore inter alias gratias, gratia psalmos faciendi daretur: unde hoc testimonio Apostolus abusus videtur.

Enarr. in Ps. 62.

8 AUGUST. (*Surge qui dormis*) Somnus animæ est, oblivisci Deum suum: quæcumque anima oblita fuerit Deum suum, * dormivit.

* *al.* dormit

Serm. 16. de divers. in appendice tom. 10.

9 (*Redimentes tempus*) Redimere tempus, hoc est, quando aliquis tibi infert litem; perde aliquid ut Deo vaces, non litibus: perde ergo, ex eo quod perdis, pretium est temporis.

10 AMBROS. (*Mulieres viris*) Tres effectus memoratus est, inter quos duos naturales præposuit; & in unoquoque ab inferioribus inchoavit.

11 (*Quoniam vir caput est*) Illum ordinem Christus habet ad Ecclesiam, eo quod ex illo secundæ vitæ causam habere videtur; hoc enim in isto loco * dicit ipse Salvator corporis hunc ordinem vir habet ad mulierem, eo quod ut consistat, virum accipit.

* f. dicitur

Tract. 15. in Evang. Jo: tom 9.

12 AUGUST. (*Mundans lavacro*) Quid est baptismus? Lavacrum aquæ in verbo: tolle aquam non est baptismus. Tolle verbum, non est baptismus.

13 LANFR. (*Lavacro aquæ in verbo*) Verbum vocat prolationem divinitatis, quæ a baptizantibus super aquam profertur.

Lib. de perfect. Justit. c. 15. to. 7.

14 AUGUST. (*Ut exhiberet ipse sibi.*) Tunc utique quando gloriosa: non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tantis opprobriis impiorum dicendum est eam esse gloriosam.

Serm. 2. in monte c. 22.

15 (*Non habentem maculam*) Non habentem maculam neque rugam, id est, mundam & simplicem.

16 LANFR. (*Qui suam uxorem diligit*) Debent uxores diligere, quia seipsos (a toto) id est, carnem suam: nam non debent habere (a contrario) Nemo enim, &c. a genere.

17 (*Nemo enim unquam*) Probat quod viri corpora sua diligant.

18 (*Quia membra corporis ejus*) Potest legi, corporis ejus constantis de carne & ossibus ejus, id est, de infirmis & firmis, vel de carne & ossibus ejus sumus membra, eamdem carnem, & eadem ossa habentia, quæ ipse habuit.

19 (*Propter hoc relinquet homo*) Quia, inquit nos sumus de carne, & de ossibus ejus; propter hoc sicut scriptum est in Genesi, *relinquet* Verbum Patris qui futurus est homo, *patrem*, id est, non eamdem essentiam apparens, quia cum Patre permanet, *& matrem* id est, Synagogam, *& adhærebit uxori suæ*, id est, Ecclesiæ. Sic autem dicitur sacramentum. Sed tamen quamvis de Christo dicitur, potest ad litteram intelligi; ut multi diligentes uxores patrem, & matrem relinquant. Et hoc est; *Verumtamen & vos, &c.*

20 AUGUST. (*Relinquet homo*) Quis enim non agnoscat Christum eo modo reliquisse patrem; *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens?* Reliquisse etiam matrem Synagogam Judæorum veteri Testamento carnaliter inhærentem & adhæsisse uxori suæ * Ecclesiæ ut pace novi Testamenti essent duo in carne una, quia cum sit Deus apud patrem, per quem facti sumus, factus est particeps noster, ut illius capiti corpus esse possemus.

Lib. 12. contra Faust. Manich. c. 9. tom. 6.

* *al.* sanctæ

21 (*Et matrem*) Quomodo reliquit matrem? Relinquendo Synagogam Judæorum, de qua secundum carnem natus est Christus.

Expos. in Evang. Jo: tract. 10. to 9.

22 LANFR. (*Sacramentum*) Quod de viro

mentum hoc magnum est, ego autem dico *esse sacramentum illud*, in Christo, & in Ecclesia. [33] Verumtamen, *quamvis allegorice possit intelligi de Christo*, & vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum.

CAPUT SEXTUM.

FIlii, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est: (*& hoc probat ab auctoritate*) Honora patrem tuum, & matrem tuam, [1] quod est mandatum primum in promissione: *in lege*, *quæ promittit adimplentibus illam terram lacte, & melle fluentem*: ut bene sit tibi, & sis longævus super terram *viventium*. Et, vos patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, & correptione Domini. Servi obedite dominis carnalibus, cum timore *animi*, & tremore *corporis*, [2] in simplicitate cordis vestri, sicut Christo *obediretis*: (*ecce cur in simplicitate dixerit*) non ad oculum, *palam tantum*, servientes, quasi hominibus placentes. sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, & non hominibus: scientes quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. [3] Et vos domini, eadem, *id est*, *ex simplicitate*, *& bona voluntate*, facite illis, [4] remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester dominus est in cœlis: & personarum acceptio non est apud eum, *non est ei charior liber*, *quam servus obediens illi*. De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis ejus, *non vestra*. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, *Dei armaturam dico*, quoniam [5] non est nobis colluctatio adversus carnem, & sanguinem *tantum*, sed adversus principes, & potestates, adversus mundi, *hujus sæculi*, [6] rectores tenebrarum harum, *scilicet*, [7] contra spiritualia (*intransitive dæmones dicit*) nequitiæ, [8] in cœlestibus, *in aere degentia*, *vel pro virtutibus*, *quas nobis dæmones auferre conantur*. [9] Propterea [10] accipite armaturam Dei, *virtutes*, ut possitis resistere

& uxore dicit, & ad litteram intelligendum est secundum sæculi consuetudinem, & spiritualiter de Christo & Ecclesia: Patrem Christus relinquere visus est, quando semetipsum exinanivit, & formam servi accepit. Matrem Synagogam, ex qua natus est, reliquit; quando ipsa in sua infidelitate persistente, ad prædicandum Gentibus Apostolos misit, & ex eorum conversione, Ecclesia congregata, quasi sponsæ sponsus adhæsit; cum qua unigenitus est in carne una; quia carnem quam de virgine sumpsit; in missa & celebritatibus quotidie Ecclesia sumit.

23 (*Veruntamen*) Quasi diceret, quamvis ergo hoc sacramentum in Christo & Ecclesia intelligam spiritualiter, verumtamen vos a morali intellectu historiæ nolite recedere.

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. (*Quod est mandatum primum*) In prima quidem tabula tria fuere mandata ad Deum pertinentia, id est, *Non adorabis Deos alienos. Non assumes nomen Dei tui in vanum. Sabbata custodies*. Et reliqua septem in secunda ad proximum pertinentia: quorum fuit prius; *Honora patrem & matrem*. Unde dicit: *quod est primum mandatum*.

2 AMBROS. (*In simplicitate*) Modum quo illud dixerat expandit, subjungens; *Non ad oculum servientes*.

3 LANFR. (*Et vos Domini eadem*) Id est, similia in simplicitate cordis, & bona voluntate, ut servi Christi facientes voluntatem Dei erga illos.

4 AMBROS. (*Remittentes*) Non dixit auferentes, sed remittentes. Non enim corrigere servos, si pertinaciter peccant, prohibet.

5 (*Non est nobis*) Abusus est indifferenter colluctationis nomine, pro bello ponens.

Enarr. in Ps.117. to.8. 6 AUGUST. (*Rectores*) Rectores tenebrarum harum, id est, rectores iniquorum mundum istum diligentium.

7 (*Contra spiritualia*) Sunt ergo spiritualia nequitiæ in cœlestibus, non ubi sidera disposita fulgent, & sancti Angeli commorantur; sed in hujus aeris infimi caliginoso habitaculo, ubi & nebula conglobatur.

AMBROS. [*In cœlestibus*] Hoc est, pro cœlestibus, id est, pro regno cœlorum adversus illos est nobis certamen.

8 LANFR. [*In cœlestibus*] Cœlestia vocat virtutes, quæ ad cœlestia in quibus exercendis spirituum nequam contradictionem patimur.

9 [*Propterea accipite*] Quasi diceret; contra spirituales hostes certatis, spiritualem armaturam sumere debetis.

10 AUGUST. [*Accipite armaturam*]. Verumtamen, charissimi, arma ista ne puteris sic esse Ibidem in Psal. 34.
ut quasi quod scutum, semper scutum sit; aut quod galea est, semper galea sit; aut quæ lorica semper lorica sit. In istis enim armis corporalibus ita est, quamquam & de ferro quæ fiunt mutari possint, ut ex gladio securis: tamen ipsum Apostolum videmus dixisse quodam loco, *loricam fidei*; & alio dixisse, *scutum fidei*. Scutum ergo est, quia tela inimicorum excipit & repellit. Lorica est, quia interiora tua transfigi non sinit.

ftere [11] in die malo, *in præsenti sæculo, ubi mala fiunt*, & in omnibus, *vel prosperis, vel adversis* perfecti stare. State ergo, *non jaceatis in sordibus*, succincti lumbos vestros (*id est, stringite fluxa carnalis voluptatis*) in veritate, & induti loricam justitiæ *in opere*, & [12] calceati, *contra insidias diaboli munitas habentes* pedes, *mentes*, in præparatione Evangelii, *ut præparetis eos percipiendo Evangelio*, pacis, *pacificantis*: in omnibus sumentes (*intransitive*) scutum fidei, in quo possitis omnia tela, *vitia*, nequissimi, *diaboli* ignea extinguere: & [13] galeam salutis, *spem, vel ipsam salutem æternam*, assumite; [14] & gladium spiritus, (quod est verbum Dei) per omnem orationem, & *per crucem, vel* obsecrationem, orantes omni tempore in spiritu: & in ipso vigilantes in omni instantia, *non remisse*, & obsecratione pro omnibus sanctis; & pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei, *scilicet*, cum fiducia, *non cum timore*, notum facere [15] mysterium Evangelii: pro quo legatione fungor in catena, *carcere*, ita ut in ipso audeam, prout oportet me, loqui. Ut autem & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Domino: quem misi ad vos, in, *propter*, hoc ipsum, ut cognoscatis, quæ circa nos sunt, & *ne deficiatis pro me*, consoletur corda vestra. Pax fratribus, & charitas cum fide, a Deo Patre, & Domino Jesu Christo. Gratia *sit* cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione, *syncere*. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES.
CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.
ARGUMENTUM.

Philippenses sunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis, perstiterunt in fide, nec receperunt falsos Apostolos. Hos collaudat Apostolus, scribens eis a Roma de carcere per Epaphroditum.

CAPUT PRIMUM.

1 Paulus & Timotheus, servi Jesu Christi, omnibus sanctis in Christo Jesu, *confirmatis fide Christi Jesu*, qui sunt Philippis, [2] cum Episcopis, & Diaconibus. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper *quotiescumque vestri recordor, scilicet habito* in cunctis orationibus meis *factis* pro omnibus vobis, cum gaudio, *vel habito de hoc, quod evangelio communicatis*, deprecationem faciens, super [3] communicatione

11 Ambros. (*In die malo*) Diem malum præsentem vitam dicit: eo quod in præsenti sæculo * mala agunt.

*f. mali

12 Lanfr. (*Calceati pedes*) Calceatos jubet pedes nostros esse; quia cogitationes nostræ, per quas mens quodammodo deambulat, munitæ debent esse contra insidias malignorum spirituum; ut præparemus in nobis ea quæ jubet Evangelium pacis, id est, Christi.

13 (*Galeam salutis*) Salus æterna debet esse nostra galea; quia in memoria mentem nostram quæ capitis nomine designatur, sæpe debet obvolvere.

14 August. (*Et gladium*) Sermo ergo Dei gladius bis acutus: unde bis acutus dicit de temporalibus, dicit de æternis. Gladius enim bis acutus, de quo Apostolus dicit, quia de utroque testamento feriens hoc gladio mactabant: de quibus dicebatur Petro, *Macta & manduca*.

Ibidem in Ps. 149.

15 Lanfr. (*Mysterium Evangelii*) Mysterium Evangelii, id est, quod Evangelium prædicat, Incarnationem & Passionem Christi & cætera sacramenta vult intelligere.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 Ambros. (*Ad Philippenses*) Philippenses viri elegantes erant, sed de primatu contentio erat inter quosdam illorum, & hoc inter illos qui virtutibus ornati videbantur. Scribitur ergo his de custodia humilitatis; & ut non intenderent dictis illorum qui custodire eos legem suadebant.

2 (*Cum Episcopis*) Episcopos dixit, qui nunc presbyteri dicuntur, nec enim hujus ordinis fas erat multos esse in una civitate.

3 Lanfr. (*Communione vestra*) Id est, qua communionem habetis in Evangelio Christi, vel ut majorem habeatis: ad utramque enim sententiam refertur.

catione vestra, *ut eam Deum multiplicet*, in Evangelio Christi *perdurantem* a prima die *conversionis vestræ* usque nunc: [4] confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque [5] in diem Christi Jesu: *judicii*, *vel obitus cujusque*: [6] sicut est mihi justum, *quia bene agitis*, hoc sentire pro omnibus vobis: (*reddit causam*) eo quod habeam vos in corde, *id est*, *diligo vos*, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione (*miraculis*) Evangelii, *ita quidem ut velim* socios gaudii mei, *id est*, *regni cœlorum*, omnes vos esse. Testis enim mihi est Deus, *unde mihi testis est Deus*, quomodo [7] cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi, *id est*, *in charitate*, *quæ secundum Christum est*, *esse*. Et hoc oro, ut charitas vestra magis, ac magis abundet in scientia, & in omni sensu *agendo*: ut probetis *actu ipso* potiora, ut sitis synceri, & sine offensa in diem Christi, *judicii*, *vel obitus*, repleti fructu justitiæ, *vita æterna*, per Jesum Christum, in gloriam, & laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, (*ne ipsi debacchirentur propter captionem Apostoli*) quia quæ circa me sunt, *vincula mea scilicet*, magis ad profectum, *quam ad detrimentum*, venerunt Evangelii, [8] ita *venerunt ad profectum* ut vincula mea manifesta fierent in Christo, *quia per Christum vinctus eram*, in omni prætorio, & in cæteris *locis* omnibus, & plures e fratribus in Domino, *Apostoli*, confidentes vinculis meis, *propter vincula mea*, abundantius *solito* auderent [9] sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem *prædicant* & [11] propter invidiam, *ut in me persecutionem excitent*, & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant: (*repetit*, *quidam quidem*) quidam *prædicant* ex charitate, scientes, *videntes*, quoniam in defensionem Evangelii positus sum *in carcere*. (*repetit*, *quidam quidem*) Quidam autem [12] ex contentione Christum annunciant non sincere, [13] existimantes pressuram se suscitare vinculis meis, *sed hæc omnia magis ad profectum venerunt*. Quid enim? *Scilicet refert*. Dum omni modo, sive per occasionem, *id est*, *propter persecutionem excitandam mihi*, sive per veritatem, *sancto desiderio*, Christus annuncietur; & in hoc, *quod pressuram mihi excitant*, gaudeo *nunc*, sed & gaudebo. *Ecce cur*, [14] Scio enim quia hoc, *illa pressura*, mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem, [15] & subministrationem Spiritus Jesu Christi, (*a contrario*) *largam mercedem*, *quantam decet spiritum*, *tribuere*, secundum expectationem, *& hoc expecto*, & spem meam, *& spero*, quia in nullo [16] cosnundar: sed in omni fiducia, sicut semper, & nunc, *etiam in vinculis*, magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, *dando* exem-

4 (*Confidens hoc ipsum*) Hoc ideo adjecit, quia incautum videbatur gaudere de his, quorum exitus arat incertus.

5 (*In diem Christi*) Diem Christi Jesu vocat vel uniuscujusque diem extremum, quo de corpore exit, & ad judicium Christi perducitur: vel finalem sæculi diem, quo ad judicandum venturus est Domious.

6 (*Sicut & mihi justum est*) Quasi diceret. Gratias pro vobis ago. Deum oro. De vobis bene confido, sicut justum est mihi de vobis hoc sentire, id est, ita velle. Exponit causam: *Eo quod*, inquit, *habeam vos in corde*; sive vioctus, sive defendens, sive confirmans Evangelium; ut omnes sitis socii gaudii mei, id est, regni cœlestis.

7 Ambros. (*Cupiam vos*) Quod dixit in visceribus Christi, dicere voluit in charitate illa quæ secundum Christum est.

8 (*Ita ut vincula*) Nam vinctus ad omnium notitiam pervenit, & fideles eum fiducia docebant ex his, quæ circa illum facta suot, fiduciam accipientas; quidam propter invidiam Christum annuntiant; quæ utraque latius significat adjiciendo: *Alii ex contentione*, *quidam quidem ex charitate*.

9 Lanfr. (*Sine timore*) Videntes alii Apostolum in vioculis non timentem verbum Dei loqui abundatiorem audientiam sumebant sine timore loqui verbum Dei, cum ipsi non essent vincti.

10 August. (*Quidam quidem*) Fuerunt enim etiam temporibus Apostolorum qui veritatem non veritate, id est, non veraci animo prædicarent, quos dicit Apostolus Christum annuntiasse non caste, sed per invidiam & contentionem: ac per hoc etiam tunc nonnulli tolerati sunt annuntiantes oon casto animo veritatem. Non tamen illi laudati sunt tamquam annuotiantes casto animo falsitatem. Deinde de illis dicit: *Sive occasione*, *sive veritate*, *Christus annuntietur*. Lib. contra mendacium ad Consent. c. 6. to. 4.

11 Lanfr. (*Propter invidiam*) Vel oe Apostolus solus videretur prædicator. Vel contendentes se pressuram suscitare Apostolo.

12 (*Ex contentione Christum annunciant*) Neque homines reducebant ad memoriam illud propter quod Apostolus incarceratus erat, ut ideo magis puuirentur.

13 (*Existimantes*) Vituperabant Christum, ut magis puniretur Apostolus, qui ligari se passus est propter talem Dominum.

14 (*Scio enim*) Vituperationem etiam adversariorum in Christum jaculatam pervenire sibi dicit in salutem, quia quó magis propter eum punitus est, eo amplius coronatur.

15 Ambros. (*Et subministrationem*) Largam mercedem significat, quantam decet spiritum tribuere.

16 Lanfr. (*In nullo confundar*) Quod esset, si ab incœpto destitissem; vel si quod spero non habiturus essem.

exemplum boni aliis, [17] sive per mortem. [18] Mihi enim vivere, *causa vitæ meæ*, Christus est, & mori lucrum, *quia tunc quiescam a laboribus*. [19] Quod si etiam vivere in carne, hic mihi fructus operis est, *sicut & mori*, & [20] quid eligam ignoro: *cum utrumque prosit*, *quid eligam ignoro*, *vivere*, *an mori*. Coarctor autem, *enim*, e duobus: (*his scilicet*) desiderium habens dissolvi *a corpore*, & esse cum Christo, (*parenthesis*) multo magis melius, *scilicet est*, *esse cum Christo*: permanere autem *me* in carne, necessarium, *utile*, propter vos, *ut dem vobis exemplum*. Et hoc (*quod necessarium est vobis*) confidens, scio quia manebo, & permanebo omnibus vobis, *apud vos*, ad profectum vestrum, & gaudium fidei, *quod fides promeretur*, *vel exigit*: ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in, *per*, me, *scilicet*, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Christi conversamini: *ita* ut sive cum venero, & videro vos, sive absens, *scilicet fuero*, audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii: & *ita ne*, in nullo terreamini ab adversariis: quæ (*quod ipsi vos terrent*) illis est causa perditionis, vobis autem salutis, (*causa cur non terreamini*) & hoc, *quod ipsi vos terrere volunt*, a Deo, *scilicet datum est*: quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini, [21] [22] idem certamen habentes quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

CAPUT SECUNDUM.

SI qua ergo consolatio *quam expectetis* in Christo, si quod *est mihi in vobis* solatium charitatis, [1] si qua societas spiritus, [2] si qua viscera miserationis: implete gaudium meum, *scilicet*, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam *facientes*: sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea, quæ aliorum. [3] Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, [4] [5] non rapinam, *ut primus homo*, arbitratus est esse se æqualem Deo: [6] [7] sed semetipsum exinanivit, *humiliavit*, [8] formam servi accipiens, in similitudinem hominum, *carnis peccatricis*, factus, [9] & habitu inventus

17 AMBROS. (*Sive per mortem*) Sperabat enim Christo concedente mortem suam non fieri absolute aut vane.

18 (*Mihi enim*) Quoniam dixis quia magnificabitur Christus per vitam, nec hanc probationem habebat, adjecit: *Mihi enim vivere Christus est*: neque enim si vivam, inquam, alterius rei curam habeo.

19 LANFR. (*Quod si vivere in carne*) Quamdiu in carne possum proficere aliquid, ignoro quid eligam seu mori seu vivere: etsi enim in carne nihil prodesse possem, haud dubium quin mortem eligerem.

20 AUGUST. (*Et quid eligam*) Sic ergo distinguendum est, *& quid eligam ignoro*. Compellor autem ex duobus: quam distinctionem sequitur concupiscentiam habens dissolvi & esse cum Christo. Et tamquam quæreretur quare hujus rei potius habeat concupiscentiam, multo enim magis optimum, inquit.

21 AMBROS. (*Idem certamen*) Exemplo sui magis eos adhortatur.

22 LANFR. (*Idem certamen habentes*) Quando tunc dixit Pithonissæ Philippis futura prædicare.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

Serm. 11. de Ver. Domin. c. 17. tom. 10. 1 AUGUST. (*Si qua societas*) Ad ipsum enim pertinet societas qua efficimur unum corpus unici Filii Dei.

2 AMBROS. (*Si qua viscera*) Id est, si diligentes nos condoletis nobis talia patientibus.

3 LANFR. [*Hoc enim sentite*] Id est, humilitatem & charitatem (quæ aliorum sunt quærentes) habete in vobis quas in Christo fuisse, & quod Christum fecisse scitis: Quod est, *Hoc sentite in vobis*, *&c.*

4 [*Non rapinam*] Quisquis arbitratur se esse quod non est, quodammodo in ipsa sua opinione aliunde rapit sibi quod non est.

Lib. 2. contr. Maximin. c. 5. tom. 6. 5 AUGUST. (*Non rapinam*) Ergo intellige Apostolum ideo dixisse, *non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo*: quia non aliorum arbitratus est esse quod natus est; sed tamen quamvis æqualitatem Dei non fuerit arbitratus alienam sed suam, semetipsum exinanivit, non quærens quæ sua sunt, sed quæ nostra sunt.

6 GREG. (*Semetipsum exinanivit*) Semetipsum exinanisse est, ab invisibilitatis suæ magnitudine, visibilem se demonstrare, ut formam servi tegeret, quod incircumscripte omnia ex divinitate penetraret.

7 AMBROS. (*Sed semetipsum*) Hoc est dignitatem suam abscondit, hoc solum enim audientibus esse existimabatur quod & videri poterat.

8 (*Formam servi*) Quod dixit, *Formam servi accipiens*, exposuit addens, *in similitudinem hominum factus*: factus potuit pro habitans; *in similitudinem hominum*, id est, in homine:

9 AUGUST. [*Habitu inventus*] Id est, habendo hominem, inventus ut homo est. Lib. 83. qu. q. 73. to. 4.

AMBROS. [*Humiliavit semetipsum*] Usque in hunc locum illa quæ ad divinam naturam pertinent, visus est dixisse. Jam vero ad illa transit quæ humanæ possunt aptari naturæ.

ventus ut homo, *sitivit*, *esurivit*, *&c.* Humiliavit semetipsum factus obediens usque
ad mortem *turpissimam*, mortem autem crucis. [10] Propter quod, *quia humiliavit se*,
& Deus exaltavit illum, [11] & donavit illi nomen, quod est super omne nomen: ut
in nomine Jesu omne, *ex omni genere*, genu flectatur, *vel vi*, *vel voluntate*, [12] cœ-
lestium, terrestrium, & infernorum: &, *ita ut* omnis lingua confiteatur, quia Do-
minus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. Itaque *sicut Christus*, *qui in omnibus*
se humiliavit, charissimi mei, ([13] sicut semper obedistis:) non ut in præsentia mei
tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, [14] cum metu, & tremore *vos ipsos*
humiliando, *&* *quæ aliorum sunt quærendo*, vestram salutem operamini. [15] Deus est
enim, qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona *sua* voluntate, *non me-*
ritis vestris. Omnia autem facite sine murmurationibus, *non recalcitrantes*, & hæsita-
tionibus *in fide*: ut sitis sine querela, *ut non possit de vobis conqueri*, & simplices,
non in hypocrisi, Filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ, & perver-
sæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ *vos* continentes ad
gloriam meam, *unde glorializer*, in die Christi, (*ecce cur*) quia non in vacuum cu-
curri, neque in vacuum laboravi. [16] Sed & si immolor *ego ipse pro vobis*, supra sa-
crificium, *quod feci Deo*, *de fide vestra*, & obsequium fidei vestræ, [17] gaudeo, [18]
& congratulor omnibus vobis, *vel quia tales estis*. Idipsum autem, *id est*, *de hoc si*
immolor, & vos, *vel ut similiter immolemini*; *vel quia exemplar*, gaudete, & congra-
tulamini mihi [19] Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad
vos: ut ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. Neminem enim habeo
tam unanimem *mihi*, qui sincera affectione, *non pro lucro terreno*, pro vobis sollici-
tus sit. Omnes enim *quos habeo*, quæ sua sunt *commoda* quærunt, non quæ sunt Je-
su Christi. Experimentum, *studium*, autem ejus, *Timothei*, cognoscite, quia *scilicet*
sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. Hunc igitur, *quia talis est*, spero
me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me sunt. Confido autem in Domino,
quoniam & ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum
fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, &
ministrum necessitatis meæ, *qui mihi necessaria ministrat*, mittere ad vos: quoniam
quidem omnes vos *videre*, desiderabat: & mœstus erat, propterea quod audieratis
illum infirmatum, *&* *ita fuit*. Nam & infirmatus est *Epaphroditus* usque ad mortem:
sed Deus misertus est ejus, non solum autem ejus, verum etiam *in salute ejus*, &
mei, ne *mortis ejus* tristitiam, super tristitiam *infirmitatis ejus*, *vel carceris mei* ha-
berem. Festinantius ergo, *quia de eo mœsti fueratis*, misi illum: ut viso eo, iterum
gaudeatis, *sicut prius eo præsente*, & ego [20] sine tristitia sim. [21] Excipite itaque il-
lum cum omni gaudio in Domino, & ejusmodi *hominem* cum honore habetote: quo-
niam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, (*non*
dimisit pro inimicis, *quin Apostolo ministrares in carcere*) ut impleret id, quod ex
vobis deerat erga meum obsequium, *quod non poteratis mihi administrare*.

C A-

10 [*Propter quod*] Illis sermonibus qui erant deitatis suadebat nobis humilitatem: de illis vero qui secundum humanitatem facti sunt, ostendit ipsam humilitatem lucrativam rem esse.

11 (*Et donavit illi*) Evidens est, quod non vocabulum, sed rem quamdam adquisitam ei, quia assumptus est a Verbo, ut illud & cognoscant, quoniam nomen tibi Dominus.

12 [*Cœlestium*] Cœlestium dicit invisibilium virtutum. Terrestrium vero vivorum hominum. Infernorum etiam illorum qui mortui sunt, qui & ipsi per resurrectionem Deum confitebuntur suæ resurrectionis auctorem.

13 [*Sicut semper*] Optime per memoriam præteritorum, persuasit illis nihil de cætero indignū sapere.

Lib. de grat. & lib. arbit. cap. 9. to. 7. 14 AUGUST. (*Cum metu & tremore*) Tamquam ergo interrogaretur Apostolus & diceretur ei; quare dixisti cum timore & tremore? horum verborum rationem reddidit dicens: *Deus enim qui operatur in vobis*. Si enim timetis & tremitis, non extollimini tamquam de vestris bonis operibus, quia Deus est qui operatur in vobis.

15 LANFR. (*Deus est enim*) Ratio cur dixerit cum metu & tremore; summa enim reverentia & mentis, & corporis faciendum est illud, cujus Deus cooperator existit.

16 [*Sed & si immolor*] Immolatus, id est, occisus est Apostolus; quia hos & alios ad Deum convertit, quorum fidem quasi sacrificium & obsequium Deo obtulit. Et est sensus, quamvis sacrificium corporis mei *, addo sacrificium, & obsequium fidei vestræ, &c. * sup. offeram

17 (*Gaudeo*, *&c.*) Gaudeo, inquit, de obsequio fidei vestræ, id est, de hoc quod fidem vestram Deo sacrificavi: & non de hoc tantum, sed etiam si contingat mihi pro vobis, id est, si immolor.

18 (*Et congatulor*) Id est, gratias ago, quia obedientia vestra hoc mihi contulit.

19 [*Spero autem*, *&c.*] Mittens Apostolus hanc Epistolam per Epaphroditum, promittit quod & Timotheum non multo post ad vos mitter: non enim simul utrumque mittit.

20 [*Sine tristitia*] Quam habeo pro eo quod contristati estis, audita infirmitate illius.

21 (*Excipite*) In carcere erat Apostolus, ad serviendum ei accessit iste cum magno periculo.

CAPUT TERTIUM.

De cætero Fratres mei, gaudete in Domino. [1] Eadem *quæ tam præsens dixi* vobis *me* scribere, mihi quidam non pigrum, vobis autem necessarium, *utile est. Ecce quæ* [2] [3] [4] Videte canes, *ut caveatis*, videte malos operarios, [5] videte concisionem, *quasi ad non circumcisos, & separatos.* [6] [7] Nos enim, *Christiani tantum*, sumus circumcisio, (*qualitas pro quali*) qui spiritu, *non carnalibus observantiis*, servimus Deo: & gloriamur in Christo Jesu, *in fide Christi Jesu*, & non in carne, *carnali lege*, fiduciam habentes: quanquam ego habeam, *habere valeam*, confidentiam & in carne. Si quis alius videtur *posse* confidere in carne, ego *possum gloriari* magis, circumcisus octavo die, *habens circumcisionem octavi diei*, *non proselytus* [8] ex genere Israel, *oriundus* de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, [9] secundum legem (*Pharisæi legem tantum, non Prophetas tenent*) Pharisæus, *religiosior in lege*, secundum æmulationem *bonam* persequens *olim* Ecclesiam Dei, secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela, *non conquerens de austeritate legali*. [10] Sed quæ, *lex, vel persecutio stulta opinione*, mihi fuerant *prius* lucra, hæc arbitratus sum propter Christum, *fidem Christi*, detrimenta. Veruntamen *nunc quoque* existimo omnia detrimentum esse, [11] propter eminentem, *omnia superantem*, scientiam *assequendam* Jesu Christi Domini mei: propter quem (*repetit, vel generalius dicit*) omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, *quia observata animam polluunt*, ut Christum lucrifaciam, *ut* & inveniar in illo, non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu: quæ ex Deo est justitia in fide *Christi*, [12] ad cognoscendum illum, *quod beneplacitum sit Deo*, [13] [14] [15] & virtutem resurrectionis ejus, *qua homo interior suscitatur*, [16] [17] & societatem passionum illius,

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 Ambros. [*Eadem vobis*] Eadem dicit: quia de his docuerat eos quando apud eos fuerat: & * hæc ad ea quæ sequuntur, referendum est.

* f. hoc

Epist. 120. ad Honor. cap. 16. 2 August. [*Videte canes*] Canes appellavit non ratione, sed consuetudine contra insolitam veritatem latrantes: hæc enim natura est canum, ut cum quibus habent consuetudinem, sive illi boni sint, sive mali, non ad eos latrent: Insolitorum autem personis visis etiam innocentibus irritentur.

3 Lanfr. (*Videte canes*) Canes & malos operarios vocat eos qui carnalem circumcisionem prædicabant; quos cavendos præcipit. Concisionem vocat vel circumcisionem, id est, Judæos, vel separationem, id est, eos, qui in aliam doctrinam a cœtu fidelium eos separabant.

4 Ambros. (*Videte canes*) Canes vocavit, quia verecundiam non habent, sed frequenter reprehensi, in vana doctrina persistere videntur.

[*Videte concisionem*] Bene concisionem dixit, quia quamdiu Deo placuit, circumcisio erat, quia vero nunc Deo non placet, tantum concisio est.

5 Lanfr. [*Videte circumcisionem*] Quidam enim cum non essent Judæi, circumcidebantur, & post jactabant se esse ex genere Abrahæ.

6 (*Nos enim*) Ratio cur illi sunt cavendi, & Apostoli audiendi; quia videlicet illi carnalem, isti spiritualem circumcisionem prædicabant.

Lib. de ver. Apost. ser. 15. c. 1. & 10. 7 August. [*Nos enim sumus*] Sed nos sumus circumcisio: sic accipite hoc voluisse Apostolum dicere, sumus nos justitia. Circumcisio enim justitia est. Magis enim commendat quod dicit, dicendo nos esse justitiam, quam dicendo nos esse justos: sic tamen ut cum justitiam dicit esse justos intelligamus.

Ibid. c. 3. 8 [*Ex genere Israel*] Id est, non proselytus, non advena ad populum Dei, non major circumcisus, sed a parentibus natus Judæus, habeo circumcisionem octavi diei.

9 [*Secundum legem Pharisæorum*] Primarii quidam erant, & quasi ad nobilitatem Judaicam segregati non contemptibili plebi commixti, qui dicebantur Pharisæi. Nam dicitur hoc verbum, quasi segregationem interpretari; quomodo in Latina lingua dicitur egregius quasi a grege separatus. Ibidem.

10 Lanfr. [*Sed quæ fuerunt*] Carnales observationes quæ ante adventum Christi animarum fuerunt lucra: servatæ post adventum ejus, fuerunt detrimenta: fides enim Christi observari eas non permittit. Quæ enim adventum Christi tantummodo significabant, si jam serventur, advenisse eum negant.

11 (*Eminentem scientiam*) Scientiam Christi habere non potest quisquis carnalia præcepta legis observat, vel observanda putat.

12 (*Ad agnoscendum*) Quasi diceret, qui se in lege justificari putat, non cognoscit Christum: sed ego spreta legali justitia, in fide ejus justificari volo, ut agnoscam illum, * id est, incarnatus & mortuus sit. * f. quod, aut quomodo

13 Ambros. (*Virtutem resurrectionis*) Resurrectionis ejus virtus est, ut omnes assequantur similem resurrectionem.

14 August. [*Virtutem resurrectionis*] Et ubi nominavit virtutem resurrectionis Christi, agnosce ibi justificationem tuam. Ex illius enim resurrectione justificamur. Ibid. c. 10.

15 Lanfr. (*Virtutem resurrectionis*) Virtus resurrectionis Christi est, justificare credentes; unde alibi dicit: *Et resurrexit propter justificationem nostram.*

16 (*Et societatem*) Ille habet societatem passionis Jesu Christi, qui ita patitur in hoc sæculo, sicut idem passus est: quæ societas tunc bene cognoscitur, quando per eam perveniri ad gaudia cælestia creditur.

illius, [18] [19] configuratus morti ejus: si quo modo *in futuro* occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis, *vel de peccatis*. Non *ideo dico* quod jam acceperim, *resurrectionem carnis in cognitione Christi*, aut jam perfectus sim *in cognitione Christi*: [20] sequor autem, si quo modo comprehendam, *ex toto agnoscam Christum*, [21] in quo (*in cognitione*) & comprehensus sum *ex toto* a Christo Jesu: fratres, ego me non arbitror comprehendisse *scilicet scientiam Christi ex toto*. [22] [23] [24] Unum autem, *sed hoc unum arbitror*, quæ quidem *scilicet* retro sunt *carnales observationes* obliviscens; ad ea vero, quæ sunt priora, *potiora* extendens meipsum, ad destinatum persequor, *scilicet*, ad bravium, *præmium*, supernæ vocationis Dei, *quæ vocatio est* in Christo Jesu. [25] Quicumque ergo (*quia ego id sentio volens esse perfectus*) perfecti sumus, *vel esse volumus*, hoc sentiamus, *nos nondùm comprehendisse*: [26] & si quid aliter sapitis, * *quam sapiendum sit*, & hoc vobis Deus revelabit *ita esse sentiendum*. [27] Verumtamen *non comprehendimus ex toto*, ad quod [28] pervenimus, *in quantum provecti sumus*, ut idem sapiamus; & in eadem permaneamus regula. [29] Imitatores mei estote, fratres, & observate, *imitemini*, eos, qui ita, *sicut nos*, ambulant, sicut habetis formam nostram, *sicut estis baptizati, ita ambulate*. Multi enim ambulans, *nonne omnes ita ambulant*? quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis interitus? [30] quorum Deus venter est: & gloria *eorum temporalis* in *perpetua* confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in cœlis est; *vel de cœlis est, quia in cœlis conversamur*: Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum uostrum Jesum Christum, [31] [32] qui reformabit corpus humilitatis nostræ, *humile nostrum*, configuratum corpori claritatis suæ, *& hoc potest*, secundum operationem *virtutis, divinitatis suæ*, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

Ibid. c. 12. 17 August. (*Et societatem passionis*) Si enim in te fuerit charitas Dei, communicabis Christi passionibus, & verus eris martyr. In quo charitas coronatur, * erit verus martyr.

* adde ipse

Ibid. c. 13. 18 [*Configuratus morti*] *Consepulti enim sumus*, inquit, *Christo per baptismum in mortem; ut quemadmodum Christus resurrexit a mortuis, sic & nos in novitate vitæ ambulemus*.

19 Lanfr. (*Configuratus morti ejus*) In baptismo: ut enim tribus diebus jacuit Christus in sepulchro, sic in baptismate trina fit immersio.

20 (*Sequor*) Imitor, inquit, Christum bonis operibus, conans si aliquo modo quandoque capiam illum perfecta intelligentia, in qua ipse cœpit me in hac vita. Sic alibi, *Tunc cognoscam, sicut & cognitus sum*.

21 Ambros. (*In quo comprehensus*) De cœlo illi apparuit Christus, & suam gloriam ostendit: hoc dixit: Omnia facio ut illa assequar, in quibus Christum esse perspexi, quando persequentem sua revelatione in suam cognitionem me convertit.

Ibidem. 22 August. (*Unum autem*) Hoc me non arbitror apprehendisse.

Ibidem. 23 (*Unum*) Multa habeo, & unum nondum apprehendi. *Unam petii a Domino, hanc requiram*. Quid petisti? *Ut habitem in domo Domini per omnes dies vitæ meæ*.

24 Lanfr. (*Unum autem*) Unum, inquit, de me possum confidenter asserere: terrenas namque substantias, quas propter Deum reliqui, penitus obliviscens, ad æterna quæ temporalibus potiora sunt, tota intentione me extendens festino ad destinatum, id est, ad id quod me festinaturum mente proposui, videlicet ad bravium, id est, præmium supernæ vocationis, id est, vitæ æternæ, ad quam vocat nos Deus.

25 August. (*Quicumque ergo perfecti*) Dixerat, non sum perfectus: dicit quotquot perfecti hoc sapiamus; ego me non arbitror apprehendisse, non quia jam acceperim aut jam perfectus sim; & dicit quotquot perfecti hoc sapiamus, perfecti & non perfecti. Perfecti viatores, nondum perfecti possessores. Ibid. c. 15.

26 Lanfr. (*Et si quid*) Id est, si perfectam Christi cognitionem vos habere putatis; & hoc, id est, male vos sapere, vobis per misericordiam suam revelabit Deus.

27 August. (*Verumtamen*) Sive quo pervenimus, in eo ambulemus, sicut dicit Apostolus, non solum quod nescimus & scire debemus; sed etiam si quid aliter sapimus, id quoque nobis revelabit. Ibidem.

28 Lanfr. (*Pervenimus*) Quasi diceret: Quod de Christo sapimus, firmiter teneamus, & opere compleamus.

29 Ambros. (*Imitatores*) Hoc est, nolite sub lege vivere, sicut nec ego vivo sub lege.

30 (*Quorum Deus venter*) Quasi Deo quidam ventri intendentes, pietatem esse existimant, quod * alia quidem offerre alia, alia minime studeant.

* f. alii quidem offerre alia, alii alia minime studeant.

31 (*Qui reformabit*) Corpus quod nunc humiliatum est sub morte, ad immortalitatem transferet, simile illud suo corpori faciens.

32 Lanfr. (*Qui reformabit*) Sic in die resurrectionis reformabit Christus corpus nostrum; ut eamdem claritatis figuram habeat, quam habet & suum.

CAPUT QUARTUM.

ITaque, (*quia Deus reformabit nos, dando immortalitatem*) fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, *unde gaudebo*, & corona mea, *unde coronabor:* sic state, *ut in Ecclesiis conversemini*, in Domino charissimi (*dissentiebant*) Evodiam (*proprium nomen*) rogo, & Syntychen (*proprium nomen*) deprecor, *ut*, idipsum sapere, *sapiant*, in Domino. Etiam rogo & te Germane (*proprium nomen*) compar; adjuva illas *duas*, quæ mecum laboraverunt, *necessaria ministrantes*, in Evangelio cum Clemente, & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ. [1] Gaudete (*determinat*) in Domino semper: iterum dico gaudete. [2] Modestia vestra nota sit omnibus hominibus, *omnibus modesti sitis;* [3] Dominus enim prope est. (*Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*) Nihil solliciti sitis: sed [4] in omni [5] oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, [6] petitiones vestræ innotescant *esse* apud Deum, *non ad jactantiam hominum* [7] [8] Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, (*qua Christus nos Patri pacificavit: vel intransitive, quod nullus sensus nisi Dei percipit*) custodiat corda vestra, & intelligentias vestras, in Christo Jesu. De cætero, *deinde, vel de aliis emendandis*, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, [9] quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & vidistis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. [10] Gavisus sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando [11] refloruistis pro me sentire: sicut & sentiebatis: occupati autem eratis (*Ne hoc sibi objiceretur, removet.*) Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, *in his quæ habeo*, sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare; *si abundet, non extollor; si desit, non dejicior.* (ubique & in omnibus institutus sum) [12] & satiari, & esurire, *non fractus*, & abundare, *non elatus*, & penuriam pati, *& hoc non per me; sed* omnia possum in eo, qui me confortat. *In omnibus sufficio*, [13] Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ, *ali-*

quid

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

Serm. 37. de verb. Domini cap 5. to. 10. 1 AUGUST. (*Gaudete in Domino*) Gaudete in Domino non in sæculo; id est, gaudete in veritate, non in iniquitate.

Epist. 159. in med. to. 2. 2 (*Modestia vestra*) Omnia bona opera amant in luce constitui, non propter humanam gloriam, sed *ut videant*, ait Dominus, *opera vestra bona; & glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est.*

Ibidem. 3 (*Dominus prope est*) Ille enim qui ascendit in cœlum, ut tolleretur ab oculis nostris, promisit nobis dicens: *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. Merito sic nos Apostolus alloquebatur: *Dominus in proximo, nihil solliciti fueritis*. Sedet super cœlos Christus, & longe sunt cœli; & ipse qui ibi sedet, prope est.

4 LANFR. (*In omni oratione, &c.*) Oratio quæ ante Evangelium: Obsecratio, Secreta: Gratiarum actio, Post communonionem. Hoc ponit pro omni oratione.

5 (*Oratione*) Id est, quotiescumque oratis, vel gratias refertis; tunc petite si quid a Deo petere vultis.

Epist. 121. ad Prob. de orando Deo cap. 9. to. 2. 6 AUGUST. (*Petitiones vestræ*) Non sic accipiendum est, tamquam Deo innotescant, qui eas & antequam essent noverat. Sed nobis innotescant apud Deum per tolerantiam, non apud homines per jactantiam. Aut forte etiam innotescant apud Angelos, qui sunt apud Deum, ut quodammodo eas offerant Deo, & de his consulant; & quod Deo jubente implendum esse cognoverint, hoc nobis vel evidenter, vel latenter reportent. Dixit enim Angelus, cum oraretis, ego obtuli orationem vestram in conspectu claritatis Dei.

7 (*Et Pax Dei*) Pacem qua Deus ipse placatus est; sicut Deus novit, non eam nos sic possumus nosse, nec ulli Angeli: superat itaque omnem intellectum. Lib. 22. de Civit. Dei cap. 29. to. 5

8 LANFR. (*Pax Dei*) Id est, qua in semetipso pacatus est: vel qua humanum genus reconciliavit sibi.

9 AUGUST. (*Quæcumque bonæ famæ*) Non neglexit ponere bonæ famæ; duobusque cuncta conclusit, ubi ait: *Si qua virtus, si qua laus*. Ad virtutem autem pertinent quæ antea memoravit: Bona fama vero ad laudem. Lib de bono vidiut. c. 22. to. 4.

10 AMBROS. (*Gavisus sum*) In Domino dixit, ut non videretur ob pecuniam sibi directam lætari; sed propter propositum illorum qui miserunt.

11 LANFR. (*Refloruistis*) Id est, pristinum largitatis florem resumpsistis, ut aliqua mihi daretis, sicut dare mihi solebatis.

12 AUGUST. (*Et satiari*) Interest non quid, vel quantum alimentorum pro congruentia hominum atque personæ suæ, & pro suæ valetodinis necessitate quis capiat; sed quanta facilitate & serenitate animi careat: cum his vel oportet, vel etiam carere necesse est; ut illud in animo * Christiano impleatur quod Apostolus dicit: *Scio & minus habere, scio & abundare in omnibus, & in omni imbutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati.* Lib. 2. qu. Evang. 11. to. 4. * al. Christiani * al. in omnibus

13 AMBROS. (*Verumtamen bene fecistis*) Hoc adjecit, ut tale habens institutum, non existimetur contemnere illa quæ ab illis missa sunt.

quid largientes mihi tribulato: & etiam prius dedistis. Scitis autem & vos Philippen-
ses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi
Ecclesia communicavit 14 in ratione dati, & accepti, *voluntarie dando terrestria pro
cælestibus*, nisi vos soli: quia & Thessalonicam semel & bis in usum mihi misistis:
15 non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra, *id
est, fructus justitiæ vestræ abundavit, cum rationem Deo reddidistis de factis*. Habeo
autem omnia, & abundo: repletus sum, acceptis ab Epaphrodito quæ misistis, *sci-
licet in* odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus
impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas, in gloria in Christo Je-
su. Deo autem & Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem
sanctum in Christo Jesu. Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Salutant vos om-
nes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Jesu
Christi cum Spiritu vestro, Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Colossenses, & hi sicut Laodicenses, sunt Asiani, & ipsi præventi erant a pseudo-apostolis. Nec ad hoc accessit ipse Apostolus: sed & hos per Epistolam corrigit. Audierant enim verbum ab Archippo: qui & ministerium in eos accepit. Ergo Apostolus jam legatus, scribit eis ab Epheso per Tychicum Diaconum, & Onesimum Acolythum.

CAPUT PRIMUM.

1 Paulus Apostolus Jesu Christi, *non Ananiæ*, per voluntatem Dei,
non meritis, vel hominis, & Timotheus frater, eis qui sunt Colos-
sis, sanctis, *baptizatis*, & fidelibus fratribus, *catechumenis* in Chri-
sto Jesu, *in fide Christi*. Gratia vobis, & pax a Deo Patre no-
stro, & Domino Jesu Christo. Gratias agimus Deo, & Patri Do-
mini nostri Jesu Christi, 2 semper pro vobis orantes: audientes fi-
dem vestram in Christo Jesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes, pro-
pter spem, quæ reposita est vobis in cœlis: quam audistis in verbo, *prædicatione*
veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, 3 sicut & in universo mundo est, & fru-
ctificat & crescit, sicut in vobis, 4 ex ea die, qua audistis, & cognovistis gratiam
Dei in veritate, *remissionem peccatorum in fide Christi*, sicut didicistis 5 ab Epaphra
cha-

14 Lanfr. (*In ratione dati*) Nulla, inquit, mihi aliquid Ecclesia dedit, considerando quid daret, & quid a me acciperet. Est enim ratio dati & accepti, quotiens perpenditur quod accipitur; & secundum id, aliquid rependitur.

15 August. (*Non quia quæro*) Datum, est res ipsa quam dat qui impertitur hæc necessaria; veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adjutorium. Fructus autem bona opera, & recta voluntas datoris est. Lib. 13. Confess. c. 26. to. 1.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 Ambrosius. In hac Epistola ostendit eminentiam eorum qui in Christo sunt; & superfluam legis custodiam: & post hæc ad exhortationem egressus, super multis ac necessariis rebus, illis loquitur.

2 (*Semper pro vobis*) Ordo est. Orantes pro vobis propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, id est, ut assequi possitis cœlestia bona.

3 Lanfr. (*Sicut & in universo mundo*) Ne se solos putent esse Christianos, & per hoc deceptos. Vel ne sibi arrogent, si soli credidissent.

4 (*Ex ea die qua audistis*) Multi audiunt, & non cognoscunt, id est, approbant.

5 (*Ab Epaphra*) Hunc commendat sciens quoniam utile est ut venerabilis sit discipulis magister.

charissimo conservo nostro, (*hic eos instruxerat*) qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu, qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu. Ideo, *quia fidem Christi, & dilectionem habetis*, & nos ex quo die audivimus, *hoc ab Epaphra*, non cessamus pro vobis orantes, & postulantes ut impleamini agnitione voluntatis ejus, *ut Dei voluntatem agnoscatis, & impleatis*, in omni sapientia & intellectu spirituali: ut ambuletis digne Deo, per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, *id est, secundum quod potentia claritatis ejus potest vos confortare*, in omni patientia & longanimitate (*ecce quod dixit in omni virtute*) cum gaudio, gratias agentes Deo Patri, qui *illuminando* dignos nos fecit *ut essemus* [6] in partem, *id est, participatione*, fortis sanctorum, *hæreditatis gratis datæ*, [7] in lumine *Christi existentes*: [8] qui eripuit nos de potestate tenebrarum, *dæmonum, vel tenebrosorum*, [9] & transtulit in regnum filii dilectionis suæ, *dilecti sui*; in quo, *in cujus fide*, habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum. [10] qui est imago (*filius commendatur*) Dei invisibilis, *secundum divinitatem æqualis Patri*, [11] [12] primogenitus omnis creaturæ *ante sæcula*: quoniam in ipso *per ipsum* condita sunt universa in cœlis, & in terra, visibilia, & invisibilia, (*partes invisibilium*) sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: *ergo a pari*, omnia per ipsum, *facta*, & in ipso creata, *existentia*, sunt: *ergo a relatione*, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput *sui* corporis, *id est*, Ecclesiæ, qui est principium *ejus Ecclesiæ*, [13] primogenitus (*secundum humanitatem commendat*) ex mortuis, *id est, prior resurrexit*. [14] Ut sit in omnibus ipse primatum tenens: *sive secundum divinitatem, sive humanitatem*: [15] quia (*ecce cur*) in ipso, *Patri* [16] complacuit, *id est, placitum habuit*, omnem plenitudinem *Divinitatis, vel membrorum massam*, inhabitare, *vel habere realiter*, & per eum, *Christum, placuit Patri* reconciliare omnia in, *per*, ipsum, pacificans [17] per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt. Et vos *reconciliavit* cum essetis aliquando [18] alienati *a Deo*, & inimici sensu, (*exponit quomodo*) in operibus malis: nunc autem reconciliavit *Deus Pater sibi* in corpore carnis ejus, *filii sui*, per mortem, exhibere, *ut exhibeamus, vel ut ipse exhiberet*, vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso: *non solum coram hominibus: quod erit*, si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles a spe Evangelii, *ab eo quod promittit Evangelium*, quod audistis, [19] quod prædicatum est in universa creatura, *principali, id est, hominibus*, quæ sub cœlo est, (*persuadet ut libenter audiant*) cujus (*Evangelii*) factus sum ego Paulus minister. [20] Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo

6 (*In parte fortis sanctorum*) Sors dicitur æterna hæreditas; quia sicut illud quod sorte capitur, non meritis acquiritur: sic ea non meritis, sed Dei gratia donatur.

7 AMBROS. (*In lumine*) Id est, per suam cognitionem.

Epist. 107. ad Vitalem to. 2. — 8 AUGUST. (*Qui eripuit nos*) Potestas enim tenebrarum quid est, nisi potestas diaboli & Angelorum? qui cum fuissent Angeli lucis, in veritate per liberum arbitrium non stantes, inde cadentes facti sunt tenebræ.

Lib. 15. de Trinit. c. 19. tom. 3. * al. dilecti — 9 (*Et transtulit*) Quod autem dictum est, *filii charitatis suæ*, nihil aliud intelligatur quam filii sui * electi.

10 AMBROS. (*Qui est imago*) In homine Christo quasi in imagine invisibilem illam videmus naturam: nam apparens in futuro imaginis nobis ordinem retinebit; quoniam in eo quasi in imagine quamdam divinam continemus naturam.

11 LANFR. (*Primogenitus*) Per hoc probat quia genitus est a Patre ante omnem creaturam.

12 (*Primogenitus creaturæ*) Prior, inquit, est omnibus; omnia enim eo sunt posteriora; nam omnia ab eo sunt creata.

13 (*Primogenitus ex mortuis*) Id est, primus resurgens; quia ipsa resurrectio quædam generatio est; sicut in Evangelio: *In regeneratione cum sederit, &c.*

14 AMBROS. (*Ut sit in omnibus*) Non causam dicit, sed illud quod consequebatur.

15 (*Quia in ipso*) Plenitudinem Dei Ecclesiam vocat, & dicit, quoniam placuit Deo in Christo, omnem plenitudinem, ut dicat omnem creaturam quæ ab eo repleta est, probavit illi conjungere, & hoc latius consequitur.

16 LANFR. (*Complacuit in ipso*) Complacuit sibi Pater, ut in Christo habitaret omnis plenitudo tam divinitatis, quam omnium virtutum.

17 (*Per sanguinem crucis*) Qua hora sanguis redemptionis de latere Domini in cruce pendentis exivit, dimissum est peccatum Adæ humano generi, & pacificata sunt cœlestia, & terrestria; quia tunc patuit hominibus introitus in regnum cœlorum.

18 [*Alienati*] Id est, habentes alienatum & inimicum consensum.

19 AMBROS. (*Quod Prædicatum*) Grave admodum erat ut discederent ab illa re quæ in communi ab omnibus clamabatur.

20 LANFR. [*Qui nunc gaudeo*] Duplici causa commendat se, quia patitur, & gaudet in passionibus pro eis illatis.

pleo [21] ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia: cujus *Ecclesiæ* factus sum ego minister secundum dispensationem *Evangelii* Dei, *non hominis*, quæ data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei: (*ecce verbum*) mysterium *incarnationis*, quod absconditum fuit a sæculis, & generationibus *præteritis*, nunc autem *in tempore plenitudinis* manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ, *gloriosas*, *vel gloriosi* Sacramenti hujus *prædicandi* in Gentibus, quod est Christus, (*ecce Sacramentum*) in vobis *Gentibus* spes gloriæ, *per quem speratis glorificari*, quem nos annuntiamus, corripientes *primo* omnem hominem, *male viventem*, *ut resipiscat*, & *post* docentes *fidem Christi* in omni sapientia, *vel de divinis*, *vel de humanis: ad hoc docentes*: [22] ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu, in quo & laboro, certando *non viribus*, *id est*, *meritis*, *sed* secundum operationem ejus, quam operatur in me, in virtute *sua*, *non mea*.

CAPUT SECUNDUM.

[1] Volo enim vos scire, qualem sollicitudinem habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne, *præsentialiter*: ut consolentur *ipsi* corda ipsorum, instructi in charitate, [2] & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, & Christi Jesu: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ *de divinis*, & scientiæ *de moribus*, absconditi. Hoc autem dico, *ut sitis instructi*, & ut nemo vos decipiat [3] in sublimitate, sermonum *loquens dialectice*, *vel Rhetorice in sublimitate locorum*, *& syllogismorum*. [4] Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati, & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, *dialecticam*, & inanem fallaciam, *loquens*. [5] Secundum traditionem hominum, *ut Aristoteles*, [6] secundum elementa mundi, & non secundum Christum: [7] quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, *realiter*, *non umbraliter*: & estis in illo, *per illum*, repleti *charismatibus*, qui est caput, *principium*, omnis principatus, & potestatis: [8] in quo, *in cujus fide*, & cir-

21 (*Ea quæ desunt*) Passiones Christi fuerunt vincula, sputa, colaphi, verbera, ad extremum mors ipsa; quorum partem jam se passum, partem passurum se esse fatetur. Fortasse ea quæ desunt, vocat mortis angustias, quas adhuc passus non erat. Et est ordo, adimplebo in carne mea eas passiones.

22 AMBROS. (*Ut exhibeamus omnem*) Perfectiorem statum futurum vocat cui boni nihil deesse videbitur.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LANFR. [*Volo enim vos scire*, *&c.*] Ratio cur se laborare dixerit, videlicet ne diceretur ex jactantia dixisse *laboro*.

2 [*In omnes divitias plenitudinis intellectus*] Ut habeant divitem, & plenum intellectum, cognoscentes mysterium Dei Patris, quod est Christus Jesus. Qui enim perfecte scit Christum, scit quid de Deo sentiendum sit, & quomodo, & in quibus vivendum sit.

3 (*In sublimitate*) Id est, in altitudine verborum, & syllogismorum, & aliorum generum disputantium: non artem disputandi vituperat: sed perversum disputantium usum.

4 (*Nam etsi corpore absens sum*) Ac si quis dicat: vult nos aliquis decipere; ita: sed vos, inquit, contra illos firmati estis in fide: quod satis scio, quamvis absens.

5 (*Secundum traditionem*) Tradiderunt Philosophi (quos homines vocat) creatorem omnium non posse fieri creaturam: Hominem non potuisse nasci ex virgine: Hominem mortuum revivere non potuisse; considerantes elementa mundi, has visibiles creaturas, in quibus animalia quæ nascuntur, ex utriusque sexus commixtione generantur; & in quibus quidquid moritur, ultra vivere impossibile est.

6 AMBROS. [*Secundum elementa*] Id est, secundum dierum & temporum observantiam. Elementa enim mundi dicit solem & lunam, ex quibus dierum & temporum cursus effici videtur.

7 AUGUST. [*Quia in ipso habitat*] Quia inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter; Lib. 12. de Genes. ad litt. c. 7. t. 3
neque enim divinitas corpus est; sed quia Sacramenta veteris Testamenti appellat umbras futuri, propter umbrarum comparationem corporaliter, dixit habitare in Christo plenitudinem divinitatis, quod in illo impleantur omnia quæ * illis umbris figurata sunt; ac si quodammodo umbrarum illarum ipse sit corpus, hoc est figurarum illarum & significationum ipse sit veritas. *al.* in

8 [*In quo circumcisi*] Quid significat circumcisio carnis, nisi expoliationem mortalitatis, quam de carnali generatione portamus? hæc est fides nostra. Lib 16. contra Faust. c. 29. to. 6.

circumciſi eſtis [9] circumciſione non manufacta (*hæc eſt circumciſio Chriſti*, *vitia mortificare*) in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti, *circumciſione ſpirituali*, *ſcilicet* conſepulti (*exponit quomodo*) ei in baptiſmo, in quo & reſurrexiſtis *a vitiis* per fidem operationis Dei, *quam operatus eſt in Chriſto* (*ecce operatio*) qui ſuſcitavit illum a mortuis. Et vos (*determinat quomodo intellexit*, *in quo & reſurrexiſtis*) cum mortui eſſetis in delictis, [10] & præputio carnis veſtræ, *& cum in gentilitate eſſetis*, convivificavit cum illo, donans, *condonans*, vobis omnia delicta [11] delens quod adverſus nos, *utilitatem noſtram*, erat chirographum [12] decreti, quod erat contrarium nobis, *idem quod adverſus nos: vel contrarium noſtræ utilitati*, & ipſum tulit (*murus enim erat inter nos*, *& Deum*) de medio *noſtri*, *& Dei*, affigens, *abolens*, illud cruci, *per crucem*: & [13] expolians principatus *Judæorum*, *vel dæmonum*, & poteſtates, traduxit confidenter, [14] palam triumphans, *vel vincens*, *vel refaciens*, illos in ſemetipſo, *non in alio exercitu*. *In quo Chriſto circumciſi eſtis*, *circumciſione non manu facta*. [15] [16] [17] [18] Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei feſti, *ut vos faciat participare feſtis Judæorum*, aut, *ſcilicet*, neomeniæ, *novæ lunæ*, [19] [20] aut Sabbathorum: [21] quæ ſunt umbra futurorum: corpus, *veritas*, autem Chriſti. [22] Nemo vos ſeducat, [23] [24] volens in humilitate, *facta in ſe*, & religione Angelorum, *vel impendenda Angelis*, *dicens* quæ non vidit & ambulans fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ, *ſi ſperat ſalvari ſe carnali lege*; *& ex*

hoc

9 (*Circumciſione non manufacta*) Reſurrectio Chriſti quæ facta tertio quidem a die paſſionis, ſed octavo in diebus hebdomadis, ipſa nos circumcidit. Audi circumciſos vera petra, Apoſtolo admonente: *Si ergo reſurrexiſtis cum Chriſto*, *quæ ſurſum ſunt ſapite*, *ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt quærite*, *non quæ ſuper terram*. Reſurrexit Chriſtus abſtulit nobis deſideria carnalia, abſtulit concupiſcentias malas: abſtulit ſuperfluum cum quo nati eratis, & multo pejus quod male vivendo addideratis: circumciſi per petram, quare adhuc ſapitis ſuper terram?

Epiſt. 59. ad Paul. in qu. 7. to. 2.

10 [*Et præputio carnis*] Præputium vocat, quod ſignificatur præputio, hoc eſt delicta carnalia, quibus expoliandi ſumus.

11 Ambros. (*Delens quod adverſum nos*) Chirographum adverſum nos legem vocat; eo quod erat contraria nobis: hoc eſt non permittens aſſequi propter ſuam ſcrupuloſitatem. Hanc delevit reſurrectione & immortalitate.

12 Lanfr. [*Decreti*] Decretum Dei fuit, *de ligno quod eſt in medio paradiſi*, *ne comedas*. Hujus decreti violati chirographum (id eſt, memoria) delevit Deus, quando peccatum primi parentis humano generi, per fidem Sanguinis Chriſti dimiſit; & ipſius prævaricationis peccatum, oblivioni tradidit.

13 [*Exſpolians*] Spoliavit Chriſtus infernales poteſtates animabus quas habebant, vel habituræ erant, in cruce pendens; vel ad inferna deſcendens traduxit eaſdem poteſtate, id eſt, ab Eccleſia ſua exterminavit; ſicut in Evangelio dixit: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras*. Vel fideles ſuos de infernis ſecum duxit confidenter, velut homo Deus ſine peccato.

14 [*Palam*] Id eſt, in cruce, vel cum angelicis legionibus ad inferna deſcendens, triumphans illos, id eſt, vincens in ſemetipſo, id eſt, in paſſione ſui corporis, in præſentia ſuæ majeſtatis.

15 (*Nemo ergo*) Quia ergo in Chriſto circumciſi eſtis ſpirituali circumciſione, nemo vos nihil debentes legi judicet, id eſt, damnabiles faciat, ſuadens cibo vel potu abſtinere veluti Judæorum.

16 Ambros. (*Nemo ergo vos*) Id eſt, nemo vos decipiat, aut bravium veſtrum tollat.

17 Hieron. [*Nemo vos judicet*] Nemo vos ſuperet; nemo adverſum vos bravium accipiat; ſicut quis in certamine iniquitate agoniſtæ, vel inſidiis magiſtrorum perdit bravium.

18 (*Nemo vos judicet*) Nemo vos judicet, & de his qui magiſtros legis eſſe jactant, in cibo & potu; quod alia munda ſunt, alia immunda: aut in parte diei feſti, ut alios dies feſtos putent eſſe, alios non feſtos, quæ erant umbra venturæ felicitatis: * ſpiritualis autem intellectus, veritas & corpus.

* f. ſpiritualiter

19 August. [*Aut Sabbatorum*] In illo requiem cum invenimus, vere ſabbatizamus, & novæ lunæ obſervatio, vitæ novæ ſanctificatio eſt; & Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: & azymum noſtrum ſinceritas veritatis, fermentum [a] veritatis, & ſi qua alia ſunt, in quibus nunc immorari non opus eſt, quæ illis veteribus adumbrata ſunt ſignis, in iſto habent finem, cujus regni non erit finis.

Or. adverſ. Judæos c. 1. to. 6.

* al. non habens vetuſtatis

20 Lanfr. (*Aut Sabbatorum*) Dies feſti, inquit, Neomeniæ, & Sabbata, ſignificabant futura, & in ipſa ſignificatione erant corpus Chriſti; id eſt, ſignificabant corpus Chriſti, vel aſſumptum ex Virgine, vel Eccleſiam; qualis nunc eſt, vel in alio ſæculo futura.

21 Ambros. (*Quæ ſunt umbra*) Id eſt, in comparatione futurorum umbræ ſunt omnia iſta, unde ad ſignificantiam umbræ, corpus adjecit, hoc dicens: *Quoniam Chriſtus veritas eſt*.

22 Lanfr. [*Nemo vos ſeducat*] Nemo, inquit, vos decipiat, volens perſuadere vobis ea quæ nunquam intellexit, oſtendens vobis in ſemetipſo humilitatem & religionem Angelorum, ut citius eis credatis. Angelos autem vocat vel cæleſtes ſpiritus, vel ſanctos Prædicatores.

23 Hieron. [*Volens in humilitate*] Adorabant enim militiam cæli; Unde Amos: *Tradidit eos ut ſervirent militiæ cæli*.

24 Ambros. [*Volens in humilitate*] Nolite, inquit, intendere illis qui Angelos dicunt indignari, ſi lex non fuerit cuſtodita; eo quod per Angelos lex data eſſe dicatur: & humilitatem quandam ſimulantes, oſtendere properant quaſi qui legem contemnere metuant.

hoc inflatus sit, & non tenens, caput, *id est*, *Christum*, ex quo totum corpus, *Ecclesia*, per nexus *fidelium* & conjunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum, *ad honorem*, Dei. [25] [26] Si ergo mortui estis (*ad hoc quod dixit consepulti in baptismo*) cum Christo [27] ab elementis (*per elementa*, *animalia*; *per animalia*, *carnes*; *per carnes abstinentiam intellige*) hujus mundi, *a carnalibus observantiis: a creaturis observandis, ut suillibus, & cæteris*: quid adhuc tanquam viventes in mundo, *secundum mundum*, *id est*, *carnales*, decernitis? *dicentes*: ne tetigeritis, *quæ in lege prohibentur*, neque gustaveritis, neque contrectaveritis: quæ sunt omnia in interitum *animæ* ipso usu, *ea dico dicta*, secundum præcepta, & doctrinas hominum: quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione, *quæ videntur agi secundum eorum superstitionem sapienter*, & humilitate *ficta*, [28] & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

CAPUT TERTIUM.

[1] IGitur, (*ad id quod dixit, in quo & resurrexistis*) si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, *æqualis Patri*: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. *Singula singulis*. [2] Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo *absconso* in Deo. Cum *autem* Christus apparuerit, vita vestra; (*nam Christo apparente apparebit vita vestra*) tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. *Huc usque de fide*, *nunc de moribus*. Mortificate ergo, *ut cum Christo vivatis*, [3] membra vestra, (*pravos actus*) quæ sunt super terram; (*ecce quæ membra*) fornicationem, *recedendo a Deo*, immunditiam *in consanguineos*, libidinem *contra naturam*, concupiscentiam malam *non habitorum*, & avaritiam *habitorum*, quæ est simulachrorum [4] servitus: propter quæ *supradicta* venit ira Dei super filios (*intransitive*) incredulitatis: in quibus *vitiis* & vos ambulastis aliquando, cum viveretis illis. Nunc autem deponite & vos omnia, *scilicet*, iram, indignationem, malitiam, *rapinam*, blasphemiam *in Deum*, turpem sermonem, *joculatoria*, de ore vestro. Nolite mentiri invicem [5] expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, *massa vitiorum*, [6] & induentes novum eum, [7] qui renovatur

25 [*Si mortui estis*] Si sic constituti estis quasi qui jam commortui estis Christo, & consurrexistis. Hoc dicit ab elementis mundi hujus.

26 HIERON. (*Si mortui estis*) Elementa mundi, a quibus mortui sumus, lex Moysi intelligenda est, quibus quasi elementis, & religionis exordiis Domini discimus quomodo elementa appellantur litteræ, per quas, syllabas ac verba conjungimus, & ad texendam orationem procedimus: sic elementis veteris Testamenti ut ad Evangelicam pleoitudioem veniat, sancti viri eruditur infantia.

27 LANFR. (*Ab elementis*) Elemeota vocat has visibiles creaturas, quæ in tota universitate partes mundi sunt. Si, inquit, eum fidem Christi acceperitis, mortui, id est, separati estis ab abstinentia creaturarum mundi, judaico ritu abstinebatis, quid adhuc tamquam viventes in eadem creaturarum mundi abstinentia judaico ritu decernitis dicentes: *Ne tetigeritis*, *neque gustaveritis*, *&c.* Potest etiam intelligi * cum Christo, quasi diceret, si mortui estis sicut & Christus, id est, & Ecclesia Christi.

*f. de

28 (*Et ad non parcendum corpori*) Quæ, scilicet carnes suillas non esse comedendas, constituta sunt ad non parcendum corpori, ut corpus affligatur; cibo enim substracto corpus affligitur. Vel non sunt constituta ad parcendum corpori, hoc est ad providendum corpori nostro: cum enim a mortiferis cibis abstinemus, corpori oostro providemus. Sed propter hoc non abstinent Judæi ab hujusmodi carnibus; nec ideo quod honestius possit saturari aliis quam prohibitis carnibus.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

Cont. Faust. lib. 11. c. 7. sub finem. *al. nobis in illo

1 AUGUST. (*Igitur si consurrexistis*) Non utique resurreximus sicut Christus, sed tamen secundum spem quæ * in illo est, jam nos cum illo resurrexisse testatus est.

Lib. de resurr. mort. inter frag. 21. to. 10.

2 (*Mortificate*) Spiritualia nequitiæ dicit membra super terram. Nam sequitur & exponit avaritiam, immunditiam, &c. quæ illic exequitur, *expoliantes*, *&c.*

3 LANFR. (*Membra vestra*) Id est, partes veteris hominis, qui universitas peccati intelligitur: vel membrorum nostrorum concupiscentias.

4 (*Servitus*) Hoc dicit propter imagines imperatorum quæ nummis reperiuntur insculptæ; unde qui nummis inserviunt, quasi idolis, & simulacris servire videntur.

5 AUGUST. (*Expoliantes veterem*) Veterem hominem oihil aliud Apostolus dicit, quam veterem vitam, quæ in peccato est, in quo secundum Adam vivitur.

Lib. 24. contra Faustum tom. 6.

6 LANFR. (*Induentes novum*) Id est, induentes vos novitatem, facite vos novum hominem.

7 AUGUST. (*Qui renovatur*) Ista renovatio, est reformatio mentis secundum Deum, vel se-

Lib. 14. de Trinit. c. 16. to. 3.

rur [8] in agnitionem *Dei, ad cognoscendum Deum*, secundum imaginem ejus, (*ecce ubi renovatur in anima, scilicet in ea parte, quæ similis est creatori*) qui creavit illum. Ubi (*in qua renovatione nullus excipitur; nec propter personam accipitur*) non est Gentilis *tantum*, & Judæus, circumcisio, & præputium, Barbarus, & Scytha, servus, & liber: sed omnia, & in omnibus *habitat* Christus, *recipit Christus ex omnibus*. Induite vos ergo (*pravos actus in vobis mortificate; viscera autem misericordiæ induite*) sicut electi Dei, sancti, & dilecti viscera, *partes*, misericordiæ, (*ecce*) benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam: supportantes *vos* invicem, & donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc, charitatem habete, *sitis habentes*, [9] quod, *id est, charitas*, est vinculum perfectionis, *massæ virtutum, vel perfectorum*; & pax Christi, *qua reconciliavit homines Deo*, exultet in cordibus vestris, *exultare faciat corda vestra*, in qua, *per quam*, & vocati estis, *sitis*, in uno corpore, *Ecclesia*: & grati estote, *gratias agite*. Verbum, *prædicatio*, Christi habitet in vobis abuudanter, in omni sapientia, *sitis*, docentes, & commonentes vosmetipsos, (*ecce in qua sapientia*) Psalmis, Hymnis, & Canticis spiritualibus, in gratia, *gratiarum actione*, cantantes in cordibus vestris, *non ore tantum*, Deo, *non hominibus*. *Ut breviter vobis, & abundantius dicam*: Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi *facite*, gratias agentes Deo: & Patri per ipsum, *Jesum mediatorem*. Mulieres subditæ estote viris, sicut oportet in Domino. Viri, diligite nxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filii, obedire parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo, *in patiendo, aut fugiendo*, fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum *Patrem*. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus, *non respicientes quid homines sunt*: scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. [10] Domino Christo servite: [11] Qui enim injuriam facit, accipiet id quod inique gessit: & non est personarum acceptio apud Deum.

CAPUT QUARTUM.

DOmini, quod justum est, & æquum, servis præstate: scientes quod & vos Dominum habetis in cœlo. Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione: orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, *os ad prædicandum, vel os auditorum, id est, cor eorum*, (propter quod, *quia manifesto*, etiam vinctus sum) *ita aperiat ostium*, ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos, (*ne blasphement Christianitatem*) qui foris sunt, *infideles*; [1] [2] tempus, *quia male vixistis*, redimentes, *bene vivendo*. [3] Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, *temperatus*: ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Quæ circa me sunt, omnia

nia

cundum imaginem Dei: sed ideo dicitur secundum Deum, ne secundum aliam-[illegible]aturam fieri putetur. Ideo autemsecundum imaginem Dei, ut in ea re intelligatur fieri hæc renovatio, ubi est imago Dei, id est, in mente. Non itaque sic intelligamus secundum imaginem ejus qui creavit eum: quasi alia est imago secundum quam renovatur, non ipsa quæ renovatur.

8 LANF. (*In agnitionem*) In agnitione Dei renovatur homo ad imaginem Dei: hæc est enim imago Dei, ad quam creavit hominem, ut videlicet rationalis esset, & cælestia semper diligeret.

9 AMBROS. (*Quod est vinculum*) In futuro, inquit, sæculo, ubi constiterimus charitate colligati invicem permanebimus, nullam separationem ulterius sustinentes.

10 LANFR. (*Domino Christo*) Quasi diceret, quamvis jubeam quosdam ex vobis debere aliis subditos esse, quosdam diligere, alios aliis obedire & cætera quæ sequuntur; in his tamen omnibus Domino Christo servite.

11 (*Qui enim injuriam facit,*) Ratio superiora probans, ab eo loco quo dicitur: *Mulieres, &c.*

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 AMBROS. (*Tempus redimentes*) Præsens tempus ad utilitatem nostram comparantes.

2 GREG. (*Tempus redimentes*) Tempus quidem redimimus, quando anteactam vitam, quam lasciviendo perdidimus, flendo reparamus.

3 LANFR. (*Sermo vester in gratia*) Hic gratiam vocat bonam observantiam, quæ per gratiam Dei datur, sicut ad Ephesios: *Ut det gratiam audientibus*.

nia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conservus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est, (*Colossensis erat.*) Omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus; [4] & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata *a me*, *ne eum reciperetis*: si venerit *Marcus* ad vos, *nunc*, excipite illum: & Jesus (*proprium nomen*) qui dicitur justus, *salutat vos*: qui, *supradicti*, sunt ex circumcisione: hi soli sunt adjutores mei in regno Dei qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus; [5] ut stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi, *Epaphræ*, perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro iis, qui sunt Laodiciæ, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiciæ, & Nympham, & quæ in domo ejus est, Ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur [6] [7] & eam quæ Laodicensium est, vos legatis. Et dicite Archippo: vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Salutatio, mea manu Pauli; [8] [9] Memores estote vinculorum meorum. Gratia *Dei* vobiscum. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Thessalonicenses sunt Macedones, qui accepto verbo veritatis, persiterunt in fide: etiam in persecutione civium suorum. Præterea nec receperunt falsos Apostolos, nec ea, quæ a falsis Apostolis dicebantur. Hos collaudat Apostolus, scribens eis ab Athenis per Tychicum Diaconum, & Onesimum Acolythum.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS, [1] [2] & Sylvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium *constitutæ*, in Deo Patre, & Domino Jesu Christo. Gratia vobis, & Pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestræ, *quod exigit fides vestra*; *vel quod vos fideles facitis*, & laboris, & charitatis, *largiendo vestra aliis*, & sustinentiæ, *tolerantiæ*, spei Domini nostri Jesu Christi *habitæ* [3] ante Deum, & Patrem nostrum: *nos.*

4 (*Et Marcus*) Propter hunc Marcum dissensio fuit inter Paulum & Barnabam, sicut in Actibus Apostolorum legitur: Quo audito Colossenses * ut auderent nec Marcum, nec Barnabam recipere, nisi imperatum eis ab Apostolo fuisset; ad utrumque enim referri potest, de quo....

* f. non auderent

5 AUGUST. (*Ut stetis perfecti*) Nec aliud oramus, ut qui stat, stet, nisi ut perseveret. Item Judas Apostolus cum dicit: *Ei autem qui potens est conservare * eos sine offensione, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in lætitia.* Nonne apertissime ostendit Dei donum esse in bono perseverare usque in finem.

Lib. de corrept. & grat. cap. 7. 10. 7.
* al. vos

6 LANFR. (*Et ea quæ Laodicensium*) De dubitationibus suis Laodicenses Epistolam ad Apostolum scripserunt, quam Apostolus Colossis legi præcipit, ut eorum Laodicensium nunc visa dubitatione, sciant quid respondeant; & eam qu m eis scribit Epistolam ipsi Laodicensibus legi faciant: hæc si esset Apostoli ad Laodicenses diceret non Laodicensium: & plusquam * tredecim essent Epistolæ Pauli.

Negat Lanfrancus Epistol. ad Laodicens. esse B. Pauli.

* f quatuordecim, errore librariorum.

7 AMBROS. (*Et ea quæ Laodicensium*) Apostolus non ad Laodicenses dicit, sed ex Laodicia quam illi scripserunt ad Apostolum; in qua aliqua digna reprehensione inferebantur.

8 (*Memores estote*) Hoc est ad meam imitationem pro veritate nolite pigere.

9 LANFR. (*Memores estote vinculorum meorum*) Memores eos esse vinculorum suorum rogat: Vel ut eum exemplar in tribulationibus habeant. Vel ut pro eo vinculato orent. Vel ut necessaria subministrent.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROS. Apostolus scripsit ad Thessalonicenses hanc primam Epistolam, laudans eos quod sustinuerint fideliter in adversis pro fide certantes. Instruit vero eos, & de illis quæ apud eos inconvenienter geri cognoverat:

non ad oculum hominum: [4] scientes, fratres dilecti a Deo, *scilicet esse*, electionem vestram: (*ecce cur sciat eos a Deo esse electos*) quia Evangelium nostrum, non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute *miraculorum*, [5] & in Spiritu sancto *dato vobis*, & in plenitudine multa, *plene*, [6] sicut scitis, *& ita esse vos scitis*, quales fuerimus in vobis, *vel in nobis*, propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, *quam patiebamini pro Christo*, [7] cum gaudio Spiritus sancti, *quod dabat Spiritus sanctus:* ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia. [8] A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia, & in Achaia, sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est, ita ut non sit nobis necesse *de fide vestra* quicquam loqui. Ipsi enim de nobis, *vel vobis*, annuntiant, qualem introitum habuerimus ad vos: *id est, quia nos, & prædicationem nostram libenter audistis:* & quomodo conversi estis ad Deum a simulachris, IX. servire, *ad serviendum*, Deo vivo, & vero, & expectare, *ad expectandum* filium ejus de cælis ([9] quem suscitavit ex mortuis) Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

CAPUT SECUNDUM.

NAM [1] ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, [2] quia non inanis, *vacuus, vel levis*, fuit: sed ante passi *multa*, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine. *Ideo fiduciam habuimus;* Exhortatio enim nostra non *fuit* de errore, neque de immunditia, neque in idolo: sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, *ut probemur a Deo digni esse; quod nobis suum credat Evangelium:* ita loquimur, [3] non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat, *laudat*, corda nostra. Neque enim *placentes*, (*probat*) aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione avaritiæ, *pro lucro prædicantes:* Deus testis est: [4] nec *fuimus* quærentes *prædicando* ab hominibus gloriam, neque a vobis, (*a partibus*) neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse, *gloriando, vel vestra suscipiendo*, ut *alii* Christi Apostoli: sed facti sumus parvuli, *humiles, & immunes*, in medio vestrum, [5] tamquam si nutrix, *quæ mater est*, foveat filios suos, *non alienos*. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, *ut pro vobis mereremur* (*ecce cur*) quoniam charissimi nobis facti estis, *quod ita esse scitis: vel non fuimus vobis oneri vestra capiendo.* [6] Memores enim estis, fratres, laboris nostri, & fatigationis. (*ecce labor*) nocte,

2 LANFR. (*Paulus*) Non posuit nomen officii sui Apostolus, sicut in aliis Epistolis, ostendens hos esse bonos & perfectos.

3 AMBROS. (*Ante Deum*) Ut dicat, quoniam placita Deo ista facitis.

4 LANFR. (*Scientes, fratres dilecti*) Gratias agimus; vel quia scimus electionem; vel & vos fratres estis imitatores nostri.

5 (*Et Spiritu sancto*) Id est, in ostensione sancti Spiritus, per quem credentes, spiritualia charismata accepistis.

6 AMBROS. (*Sicut scitis*) Propter vos hoc dicit, ut eos ad reverentiam invitaret.

(*Et vos imitatores*) Domini commemorationem faciens optime videtur exhortationem fecisse.

7 (*Cum gaudio*) Neque enim aliter gauderent pro illis quæ nondum videbantur.

8 LANFR. (*A vobis enim diffamatus est*) Diceret quis. Sciebant tunc Macedones & Achaici eos verbum Domini accepisse. Ad hoc respondet: *A vobis enim diffamatus est*, sermo habetur de vobis inter eos de fide vestra.

IX. AMBROS. (*Servire Deo vivo*) Notandum est autem quod in simulacrorum abdicatione, Deum & vivum, & verum esse asseruit.

9 AUGUST. (*Quem suscitavit*) Ira Dei non perturbatio est, sed judicium quo irrogatur pœna peccato. Lib. 13. de Civitat. Dei c. 25. to. 3.

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. (*Nam ipsi scitis*) Ipsi annuntiant quod verum est; vos enim scitis qualem introitum. Vel alia ratio cur ei non sit necesse loqui. Vel eripuit nos ab ira ventura: nam ipsi scitis introitum nostrum, quanta in eo passi sumus.

2 AMBROS. (*Quia non inanis fuit*) Scitis, inquit, quoniam non absolute neque fortuito ad vos venimus, sed passi multa.

3 LANFR. [*Non quasi hominibus placentes*] Placere & in bono, & in malo invenitur, sed de quo placendi mihi hic locus sit, subjungit; *In sermone adulationis*. Adulari enim in malo semper invenitur.

4 AMBROS. [*Nec quærentes*] Cautissime posuit, *non quærentes:* hoc est non hoc auspicantes, nec hanc habentes actus nostri intentionem.

5 AUGUST. (*Tamquam si nutrix*) Non nutrix filios alienos, sed nutrix fovens filios suos.

6 LANFR. (*Memores enim*) Ostendit quomodo animam, id est, vitam suam eis tradidit. Enar. in Ps. 49. circa finem tom. 8.

nocte, & die operantes, ne quem vestrum gravaremus, (*ecce fatigatio*) prædicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis, & Deus, quam sancte, *non adulando*, & juste, *non propter lucrum prædicando*, & sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus, *affuimus:* sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut Pater filios suos) deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum, & gloriam, *quia vocavit vos Deus, & vos tantum desiderabamus*. Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: [7] quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, (*per quod auditur Deus; ut, qui vos audit, me audit*) accepistis illud, non ut verbum hominum, *non viliter*, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis, (*vel miracula, vel quod creditis*) qui credidistis. *Alia ratio cur gratias agat: vel ostensio quod in eis operetur.* [8] Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu, *in fide Christi: in hoc imitatores facti estis*, quia eadem passi estis & vos a contribulibus vestris, *Gentibus*, sicut & ipsi a Judæis; qui & Dominum occiderunt Jesum, (*si me persecuti sunt, & vos persequentur*) & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus, *utilitati omnium hominum*, adversantur, prohibentes nos *præ invidia* Gentibus loqui, *predicare*, ut salvæ fiant, ut impleant *Judæi* peccata sua semper: *ut, qui in sordibus est, sordescat adhuc:* pervenit enim (*quia jam præjudicati sunt*) ira Dei super illos, *in superiori eorum, vel desuper*, [9] usque, *duratura usque* in finem *sæculi*. Nos autem, fratres, desolati *quia absentes sumus* a vobis ad tempus horæ, *verbis, & aspectu*, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio: quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, (*ne videretur dixisse de aliis, non de se*) & semel, & iterum, *bis*, sed impedivit nos, (*quædam tribulationes, vel in membris suis*) Satanas. *Ratio cur venire desideret*. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum *spes nostra, & gaudium* estis in adventu ejus? *Ideo volumus: (vel sola anthypophora)* vos enim estis gloria nostra & gaudium.

CAPUT TERTIUM.

PPopter quod, *quia estis spes nostra*, non sustinentes amplius, placuit nobis, *mihi soli*, remanere Athenis, solis; & misimus *nuper* [1] Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos *in fide*, & exhortandos *in moribus* pro fide vestra: ut nemo moveatur in tribulationibus istis, *quas patimini: Nec debetis moveri;* [2] ipsi enim scitis, quod in hoc positi sumus, *ut patiamur*. [3] Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea, *quia tribulabamini*, & ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram: ne forte tentaverit vos is, qui tentat, *diabolus*, & inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, & annuntiante nobis fidem, & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos: ideo consolati sumus, fratres, in vobis, *licet simus* in omni necessitate, & tribulatione nostra, per fidem vestram, quoniam nunc vivimus, *gaudemus*, si vos statis in Domino. Quam enim *dignam* gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, nocte, ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram, & compleamus ea, quæ desunt

7 AMBROS. (*Quoniam cum accepissetis*) Eorum laudem commemorat, ut illorum alacritatem suscitet. Quæ erga se sunt commemorat, ut eos ad reverentiam adducat.

8 (*Vos enim imitatores*) Bene autem eos est adhortatus, commemorans illos, ut & ipsi sustineant.

9 LANFR. (*Usque in finem*) Usque in finem quidam Judæi increduli erunt: tunc enim omnis Israel salvabitur.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. [*Timotheum*] Non in hac vice cum hac Epistola misit eum, sed priusquam hanc Epistolam mitteret. Alioquin non cum eo salutasset eos in proœmio.

2 (*Ipsi enim scitis*) Causam submovit cur moveri eos non oporteat, ipsamque * auctoritatem eorum confirmat. f. * auctoritate.

3 (*Nam & cum apud vos*) Eamdem causam sua auctoritate confirmat.

sunt fidei vestræ? *nullam utique*. Ipse autem Deus, & Pater noster & Dominus Jesus Christus, dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in invicem, & in omnes: quemadmodum & nos in vobis, *scilicet abundantius charitate*: ad confirmanda corda vestra sine querela, *ne Deus queratur de vobis*, *ut sitis vel & in sanctitate*, ante Deum, & Patrem nostrum, in adventu *in die judicii* Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus. Amen.

CAPUT QUARTUM.

DE [1] cætero, *de aliis præceptis*, ergo, fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Jesu; ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quæ, *quam sancta* præcepta dederim vobis per Dominum Jesum. *Ecce præcepta*. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra: [2] ut abstineatis vos a fornicatione; ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, & honore: [3] non in passione desiderii, *quam desiderium perficit*, sicut & Gentes, quæ ignorant Deum: & ne quis supergrediatur, *adgravet in negotio*, *vel superbiendo*, neque circumveniat, *promittendo*, *nihil dando*, in negotio, *in aliqua re*, fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, (*ne sitis fornicarii*, *sed sancti*) & testificati sumus. [4] Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, *ut sitis immundi*, sed in sanctificationem. [5] Itaque, *quia voluntas Dei est*, *nolite spernere*, qui hæc, *mandata Dei*, spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui *non solum superiora præcipit*, *sed* etiam [6] dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: [7] ipsi enim vos a Deo didicistis ut diligatis invicem. [8] Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. [9] Rogamus autem fratres, ut abundetis magis: & operam detis, ut quieti sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis: & ut honeste ambuletis ad eos, qui foris sunt: & nullius aliquid desideretis [10] [11] [12] Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, *defunctis*, ut non contristemini, sicut & cæteri, qui spem *resurrectionis* non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, & resurrexit, (*Resurgent*, *nam Christus resurrexit*, *quod credimus*) (*a simili*) ita & Deus eos, qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. (*Ab auctoritate sui*, *& Dei*) [13] Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos, qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt, *sed simul rapiemur*. [14] Quoniam ipse Dominus in jussu *Patris*, *vel jubens ut Deus*, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: & mortui, qui in Christo sunt, *boni*, resurgent primi. [15] Deinde nos,

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 AMBROS. [*De cætero fratres*] Postquam laudes consummavit, quas super fidei eorum dixerat *infirmitate: hortatur ut de cætero vitæ eorum diligentiam adhibeant. [* f. firmitate.]

2 LANF. (*Ut abstineatis vos*, *&c.*) Præcepi vobis ut abstineatis a fornicatione, &c. usque ad hoc, *ut sitis sancti quod vult Dominus*: & hoc est; *Hæc est enim voluntas Dei*.

3 (*Non in passione*) Passio desiderii, quando peccatum desideratur, & non perficitur.

4 (*Non enim vocavit*) Contrarium destruit, ut statuat alterum contrarium, id est, essemus mundi.

5 (*Itaque qui hæc spernit*) Hoc ex superiori sententiâ colligitur, qua dixit: *Hæc est enim voluntas Dei*.

6 (*Dedit spiritum suum*) Id est, quia non solum superiora præcepta prædicandi nobis invexit; sed ut majoris auctoritatis in prædicando essemus, Spiritum sanctum suum nobis dedit.

7 (*Ipsi vos didicistis.*) Per inspirationem divinam, vel per evangelicum præceptum, ubi a Christo de dilectione præcipitur.

8 (*[illegible] facitis*) Alia causa cur de charitate non habeat eis necesse scribere.

9 (*Rogamus vos*, *&c.*) Contra eos qui inquirebant omnia otiosi, nihil laborantes.

10 (*Nolumus autem vos*) Ad illos qui dolebant de amicis, quasi non resurrecturis.

11 AUGUST. (*Nolumus autem*) Nam ideo & dormientes eos appellat. Scripturæ veracissima consuetudo, ut cum dormientes audimus, evigilaturos minime desperemus. [Serm. 31. de Verb. Apost. c. 7. tom. 10.]

12 AMBROS. (*Nolumus autem*) Bene non tristitiam ademit, sed immensam eam perhibuit comparatione adversariorum, ad verecundiam eos devocans, & quod illi non habent spem.

13 (*Hoc vobis dicimus*) Hoc est secundum revelationem.

14 (*Quoniam ipse Dominus*) Jussum vel tubam vocat vocem Archangeli qui dicet, *surgite*.

15 AUGUST. (*Deinde nos*) Si ergo sanctos qui

nos, qui vivmus; qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus *ferentibus nos* obviam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Itaque, *quia sic futurum est*, consolamini invicem in verbis istis.

CAPUT QUINTUM.

D*Iceret quis, quando hoc erit?* [1] De temporibus autem, [2] & momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. [3] Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, *improviso, cum alii sunt in quiete*, ita veniet. [4] [5] Cum enim *saeculares* dixerint pax, & securitas *est*; tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient, *omnes morientur*. *Illis nescientibus superveniet interitus, quia sunt in tenebris*. Vos autem, frarres, non estis in renebris *peccatorum*: ur vos dies illa tamquam fur *improvisos* comprehendat: *non estis in tenebris*, omnes enim vos filii lucis estis, (*a pari*) & filii diei: *ergo* (*a contrario*) non sumus noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus sicut & cæteri, *quia non sumus noctis*, *non quiescamus in peccatis*, sed vigilemus *in bonis*, & sobrii simus, *non ebrii*. Qui enim dormiunt, [6] nocte dormiunt; *noctis sunt*: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt, *noctis sunt*. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus, (*intransitive*) induti loricam fidei, & charitatis, & galeam spem salutis, *& possimus sperare salutem*, quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis: [7] ut sive vigilemus, sive dormiamus *actu*, *vel moriamur*, simul cum illo vivamus. Propter quod, *quia vos dies*, *Deus non comprehendet improvisos*, consolamini invicem, & ædificate alterutrum, sicur & facitis. Rogamus autem vos, fratres, [8] ut noveritis eos, *benefaciatis prædicatoribus vestris*, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos, [9] ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus *bonum prædicationis* illorum: & pacem habete cum eis. [10] Rogamus autem vos, fratres, *doctores*. [11] corripite inquietos, consolamini pusillanimes, *in fide*, *vel in passione*, suscipite

Lib. 20. de Civitat. Dei c. 20. to. 5. reperiuntur Christo veniente viventes, eique in aere obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli * patientur angustias; sive ubi dicit: Tu quod seminas non vivificabitur, nisi moriatur. Sive ubi dicit; Omnes resurgemus, * ut omnes dormiemus.

* al. patiemur.

* al. aut.

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 LANFR. [*De temporibus*] De temporibus an æstate, vel hieme; an die, vel nocte venturus sit ad judicium Christus.

2 (*De momentis*) Id est, qua hora diei vel noctis.

3 (*Ipsi enim diligenter*) Quasi dicat, non indigetis, quia nihil aliud scriberem, nisi quod vos scitis, diem videlicet Domini clam venturum, nec tempora nec momenta aliquo sciente.

4 (*Cum enim dixerint pax*) Defuncto Antichristo putabunt stulti se amplius [illegible]; sed tunc cito veniet interitus: & tunc bene erit nobis, qui evademus sicut mulier partum.

5 AUGUST. (*Cum dixerint pax*) Quid est quod ait Apostolus: *Cum dixerint pax & securitas?* Cum enim dixisset Evangelium: *Arescentibus hominibus præ timore & expectatione*; continuo subjunxit: *Nam virtutes cælorum movebuntur; & tunc videbunt filium hominis venientem cum potestate magna, & majestate*. Videamus itaque, ne forte melius intelligatur, non ea modo impleri quæ prædicta sunt in illis verbis; sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi, ut ad Ecclesiam pertineat quæ in universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulant eam. Ipsi enim dicturi sunt: *Pax & securitas*, ut repentinus illis superveniat interitus, & eos adventus Domini sicut fur in nocte comprehendat. (Epist. 80. ad Hesich. tom. 2.)

6 (*Nocte dormiunt*) Noctem dicens iniquitatem, in qua illi obdormierunt cupiendo ista terrena; & omnes istæ felicitates quæ videntur sæculi, somnia sunt dormientium; & quomodo qui videt thesauros in somniis, dormiens dives est? Sed vigilabit & pauper erit: sic omnia vana ista hujus sæculi, de quibus homines gaudent in somno. Evigilabunt quando nolunt, si non modo evigilant quando utile est, & inveniunt somnia fuisse illa. (Expos. Ps. 131. tom. 8.)

7 AMBROS. (*Et sive vigilemus*) Id est, sive secundum præsentem vitam in adventu Domini habeamus, sive egressi fuerimus a vita hac, omnes vitam incorruptam adquiramus.

8 LANFR. (*Ut noveritis eos*) Genus locutionis, cum dicimus, cui nihil dare volumus, non nosco te, nescio te.

9 AMBROS. (*Ut habeatis illos*) Id est, plurimo honore dignos existimate, non resultantes quando vos corrigere cupiunt, & horum contumaciam videtur significasse.

10 (*Rogamus vos*) Ad doctores vertit sermonem: necessarium enim erat, & hos exhortari, ut non discederent ab opere propter quorumdam contumaciam.

11 AUGUST. [*Corripite inquietos*] Ubi intelligendum est, tunc potius malum pro malo reddi, si corripiendus non corripitur, sed pravs dissimulatione negligitur. (Lib. de corrept. & grat. c. 16. tom 7.)

cipite infirmos, patientes estote ad omnes. [12] Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini in invicem, & in omnes. [13] Semper gaudete. [14] Sine intermissione orate. In omnibus, *prosperis*, *vel adversis*, *vel dictis*, *& factis*, [15] gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu, *in iis, quæ sunt in fide Christi Jesu*, in omnibus vobis. [16] [17] Spiritum nolite extinguere. Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate: quod bonum est tenete. Ab omni specie mala, *quod malum videbitur*, abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: (*sic promisit*) [18] ut integer, *immunis a malo*, [19] spiritus vester, *rationabilitas*, & anima, *sensualitas*, & corpus sine querela, in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. *Quod faciet*, *quia* [20] Fidelis est, qui vocavit vos: qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adjuro vos per Dominum, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

12 LANF. (*Videte ne quis malum*) Malum pro malo reddit, qui quem corrigere potest, impunitum dimittit.

13 AMBROS. (*Semper gaudete*) Id est, pro omnibus tristitiis, quæ vobis accidunt.

Lib. de Hæresib. ad Quod vult Deum Hæres. 57, to. 6. 14 AUGUST. (*Sine intermissione*) Dominus ait; *Oportet semper orare*, *& non deficere*. Et Apostolus: *Sine intermissione orate*. Quod sanissime accipitur, sic, ut nullo die intermittantur certa tempora orandi.

Lib. sent. Prosp. sent. 83. tom 3. 15 (*Gratias agite*) Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire; in nullo murmurare; nec ingratum esse; nec querulum, sed in omnibus judiciis gratias Deo agere, dominumque laudare, cujus omnia opera aut justa sunt, aut benigna.

16 AMBROS. (*Spiritum nolite*) Apud Thessalonicenses, quidam erant, qui non suscipiebant ea quæ in operationem spiritualem profitebantur; quia confingebant seductorum causa, studio cautelæ, se id declinare. Fiebant autem ista ab indisciplinatis, eo quod a Prophetia arguebantur: Ideo dixit, nolite spiritualem operationem prohibere, sed si, inquit, seductores timetis, accipite illa quæ dicuntur, probantes illa.

17 AUGUST. (*Spiritum nolite extinguere*) Si quia per Spiritum loquitur, nolite impedire; nolebant enim quosdam audire, quia Apostolus dixerat ne reciperent pseudoapostolos. Vel scientiam per spiritum eis collatam: vel spiritum in aliis nolite extinguere.

18 AMBROS. (*Inter spiritus*) Orat ut tributa spiritus gratia, integra illis custodiatur, nullam sustinens minorationem.

19 AUGUST. (*Spiritus vester & anima*) Quamvis proprie dicatur spiritus, non universa anima, sed aliquid ipsius; sicut dicit Apostolus: *Et integer spiritus*, *& anima*, *& corpus*. Vel illud multo expressius in libro Job: *Absolvisti animam meam a Spiritu meo*. Tamen universa anima vocatur hoc nomine. Cum enim constet aliquid esse in anima, quod proprie spiritus nominetur: illud etiam ego dico proprie vocari spiritum, quo ratiocinamur & intelligimus, quando ita distincte ista dicuntur. Lib. 4. de anima & ejus orig. ad Vincent. Victorem. c. 22. t. 7.

20 AMBROS. (*Fidelis est*) Hoc adjecit, ut de oratione dubii habeantur.

EPI-

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD THESSALONICENSES II.
CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

AD Thessalonicenses, secundam scribit Epistolam Apostolus: & notum facit eis de temporibus novissimis, & de adversarii dilectione. Scribit hanc Epistolam ab Athenis per Titum Diaconum, & Onesimum Acolythum.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS, [1] [2] & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, *existenti* in Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo. Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo. [3] Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem: ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide *perseverante* & in omnibus persecutionibus vestris, & [4] [5] tribulationibus, quas sustinetis [6] in exemplum justi judicii Dei, pro quo & patimini: Si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: & vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cælo *venturi* cum Angelis virtutis ejus, *cum quibus exercebit virtutem suam*, in flamma ignis dantis, *Christi dico, vel ignis*, vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi: qui pœnas *ex se* dabunt in interitu æternas a facie Domini, & a gloria virtutis ejus: cum venerit glorificari in sanctis suis, *dando immortalitatem*; [7] & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt, *vobis dabit requiem*, [8] quia creditum est testimonium nostrum super vos [9] in die illo, in, *de*, quo *non tantum gratias agimus*, *sed* etiam oramus semper pro vobis; ut dignetur, *dignos faciat*, vos vocatione sua Deus noster, (*hac*, *venite benedicti Patris mei*) & impleat omnem voluntatem bonitatis, *modo vel tunc cum reddet mercedem plene*, & opus fidei, *quod fides Christiana exigit*, in virtute *Divinitatis suæ*, ut clarificetur (*Hic; ut, videntes opera bona glorificent, vel in futuro; ut, qui habitant in domo tua Domine, &c.*) nomen Domini nostri

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROS. Scribit hanc Epistolam primum collaudans eos; deinde instruit eos; ne existiment incumbere sibi consummationem temporum; & de Antichristo.

2 LANF. (*Paulus, &c.*) In superiori Epistola dixit de die Judicii; *Nos qui residui sumus, non præveniemus eos qui dormierunt.* Modo autem ne isti suo tempore existiment hoc futurum, determinat quando sit futurum: quod nisi fecisset, vel fallax esse crederetur, vel dies judicii a posterioribus amplius non expectaretur.

Lib. de grat. & liber. arb. c. 18. tom. 7. 3 AUGUST. (*Gratias agere*) Hoc dixit ne forte de tanto bono, quod ex Deo habebant, tamquam ex seipsis id * habebant, extollerentur. *Quod ergo supercrescit fides vestra*, inquit, *& abundat charitas uniuscujusque vestrum, gratias agere debemus Deo*, non ita vos laudare, tamquam hoc ex vobis habeatis.

* al. habentes.

Lib. 20. con. Faust. c. 20. ante finem. 4 (*Tribulationibus quas sustinetis*) Hinc enim intelligitur quomodo non parcatur impiis, tamquam præcisis ad combustionem, quando justis non parcitur propter perficiendam purgationem.

5 LANFR. (*Tribulationibus quas sustinetis*) Tribulationes quas sancti in hac vita tolerant in exemplum justi judicii Dei, quo judicabit reprobos in fine mundi. Qui enim sic horribiliter, & tamen juste, judicat eos qui peccant, & prius peccata plangunt, quam juste judicabit eos qui nunquam plangunt, & tamen peccare non desinunt?

6 (*In exemplum justi judicii Dei*) Vel opera hominum sunt exemplum, id est, ostensio quod Deus justus sit, in dando bonis bona, malis mala.

*7 AMBROS. (*Admirabilis*) Ordo est, Admirabilis fieri in die illo: vult dicere admirabilis videbitur in die illo in his qui crediderunt; & quod nostram doctrinam * suscepisti.

* f. suscepistis.

8 LANFR. (*Quia creditum*) Causam reddit cur requiem tribuat illis; quia videlicet testimonium quod de die judicii super eos protulit, velut de loco altiori loquens, creditum sit ab illis.

9 (*In die illo in quo*) Ordo. In quo judicii die ut dignetur (id est, dignos judicet) vocatione sua vos Deus, oramus semper. Vel in quo, id est, pro quo vitando periculo, semper orandum est.

noſtri Jeſu Chriſti in vobis, & vos in illo; *glorificemini*, (*ut*, *fulgebunt juſti ſicut ſol in regno Patris mei*) ſecundum gratiam Dei noſtri, & Domini Jeſu Chriſti, *non meritis*.

CAPUT SECUNDUM.

ROgamus autem vos, fratres, per adventum Domini Jeſu Chriſti, [1] & noſtræ congregationis (*hic in Eccleſia*, *vel futuræ in cœlis*) in ipſum, *Chriſtum*, *vel in unum:* ut non cito moveamini a veſtro ſenſu, neque [2] terreamini, neque per ſpiritum, *ſi quis dicat ſibi eſſe revelatum per ſpiritum*, neque per ſermonem, neque per Epiſtolam tamquam per nos, *a nobis*, miſſam, [3] quaſi inſtet dies Domini, *judicii*. *Rogamus* [4] Ne quis vos ſeducat ullo modo: [5] [6] quoniam *non erit dies Domini*, niſi venerit diſceſſio primum, *Apoſtaſia Romani imperii*, *vel fidei:* & revelatus fuerit homo peccati, *Antichriſtus*, filius perditionis, *ſuæ*, *&* *aliorum*, qui adverſatur, *adverſabitur*, & extollitur, *extolletur*, ſupra omne [7] quod dicitur *eſſe* Deus, aut quod colitur *a Chriſtianis:* [8] ita ut in Templo Dei, *Hieruſalem*, *vel Eccleſia*, ſedeat, oſtendens ſe tamquam ſit Deus. *Hoc dixi vobis*, *&* Non retinetis quod cum adhuc eſſem apud vos, hæc *ſupradicta* dicebam vobis? [9] Et nunc quid detineat *Antichriſtum*, *vel diem Domini*, ſcitis, (*ecce quod detinet*) ut reveletur in ſuo *convenienti* tempore. *Ipſe revelabitur*, [10] [11] Nam myſterium jam operatur iniquitatis: *id eſt*, *ſecrete operatur per membra:* [12] tantum, *hoc tantum reſtat*, [13] [14] ut qui tenet, nunc teneat, *Romanum imperium*, *vel fidem; vel ad nos nihil*, *niſi*

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 AMBROS. (*Et noſtræ congregationis*) Dicit enim Chriſti adventu congregationem tunc ad eum futuram..

2 (*Terreamini*) Id eſt, ſive quis ſpirituali in operatione id permittat ſe dicere, ſive ex verbo & Epiſtola noſtra ſit edoctus.

Epiſt. 80. ad Heſic. c. 2. 3 AUGUST. (*Quaſi inſtet*) Vigilare debet Chriſtianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem illum inveniet dies ille, quem imparatum inveniet ſuus vitæ hujus dies ultimus.

Lib. 23. de Civitat. Dei cap. 19. 20. 5. 4 (*Ne quis vos ſeducat*) Ne quis vos ſeducat ullo modo: *Quoniam niſi venerit refuga primum*, *&c.* Nulli dubium eſt eum de Antichriſto iſta dixiſſe, dieque judicii: hunc enim appellat diem Domini non eſſe venturum, niſi ille prior venerit, quem refugam vocat, utique a Domino Deo.

5 (*Quoniam niſi venerit*) Impoſſibile eſt diſceſſionem fieri., ubi acceſſio prius facta non ſit: neceſſe eſt ergo, inquit, impleri acceſſionem, de qua dictum eſt: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes:* &, *venient omnes gentes ad eum:* quo impleto incipiet diſceſſio, de qua dicitur: *Ex abundantia iniquitatis refrigeſcet charitas:* quia diſceſſione completa, quaſi jam parato jumento, opportunum erit adeſſe ſeſſorem, id eſt, revelari filium perditionis. Dicit autem cum apud eos eſſet, hæc eadem illis dixiſſe, eoſque advertere debere, quod non ſit revelandus Antichriſtus, niſi ſuo tempore, id eſt, opportune. Quem enim locum inventurus erat tempore Apoſtolorum, Martyrum, Confeſſorum, vel non refrigeratæ charitatis? Quod autem in tantum quandoque abundatura ſit iniquitas, ex eo, inquit, colligi poteſt, quod in ipſis principiis acceſſionis apparent quædam primitiæ diſceſſionis, ut quidam ſe Chriſti Diſcipulos ſimulent, neque de futuro debere, cum hoc tantum ſufficiat, ut teneat quiſque in religione quod tenet, in quo in eo permaneat, donec de medio fiat, id eſt, de aperto innoteſcat homo ille, impleturus perſonam iniquitatis; qui tunc futuri ſunt illi videant; iam hi autem in anima morituro, quo valet reſcire poſt quot annos prius eſſe, fieri aſcenſionem, conſequenter diſceſſionem, & ſic demum adeſſe diem Domini.

6 AMBROS. (*Niſi venerit*) Diſceſſionem vocat tempus illud; eo quod paulo minus omnes tunc diſcedent a pietate: Et peccati hominem dixit, eo quod peccatum miniſtrabit. Et filium perditionis, ut pote perditioni ſubdendum.

7 LANF. (*Quod dicitur Deus*) Id eſt, ſuper omnes ſanctos, qui dicuntur dii, & ſupra * Deum, * f eum
qui colitur Deus.

8 AUGUST. (*Ita ut in Templo*) Hoc loco intelligi Antichriſtum volunt; rectiuſque putant etiam Latine dici, ſicut in Græco eſt, non in Templo Dei, ſed in templum Dei ſedeat, tamquam ipſe ſit templum Dei, quod eſt Eccleſia: ſicut dicimus ſedet in amicum, id eſt, velut amicus. Lib. 20. de Civitat. Dei cap. 19.

9 AMBROS. (*Et nunc quid detineat*) Id eſt, Deus interim detinet eum.

10 (*Nam myſterium*) Hoc eſt, non aperte apoſtaſiam operatur, ſed miniſterio per ſuos a pietate tentat divellere.

11 LANFR. (*Nam myſterium*) Myſterium iniquitatis ſuæ in Nerone, & cæteris membris ſuis Antichriſtus tunc operatur; quia per unanimitatem & magnitudinem iniquitatis, quam per eos exercebat, quanta ſit iniquitas, quam per ſemetipſum * exercebat, oſtendebat. Et eſt probatio quod revelandus ſit. * f. exercebit. Ibidem.

12 AMBROS. (*Tantum ut qui tenet*) Hoc eſt ubi diffinitio Dei, quæ ejus prohibet adventum, ceſſabit; tunc ille apparebit.

13 LANF. (*Ut qui tenet*) Romanum deſignat imperium, quo deſtructo veniet Antichriſtus. Hoc eſt enim quod dicit; tantummodo hoc reſtat, ut Romanus Imperator, qui tenet hunc mundum, teneat donec de medio fiat, id eſt, penitus auferatur: de medio enim fieri, eſt, de communi hominum aſpectu auferri.

14 AUGUST. (*Ut qui tenet*) Illud tamen quod Apoſtolus dicit, tantum quomodo tenet, teneat Ibidem.

nisi tenere fidem, donec de medio fiat, *donec destruatur Romanum imperium*, *vel Antichristus nascatur; qui tenet fidem, teneat donec moriatur*. Et tunc revelabitur ille iniquus, [15] quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, *virtute Spiritus sancti ab eo procedentis*, & destruet [16] illustratione, (*id est*, *claritate*, *quae tanta erit*, *ut ea visa moriatur*) adventus sui eum, *Antichristum*: cujus est adventus secundum operationem Satanae, *dispositam*, *vel Satanas in eo operabitur*, in omni virtute *resurrectionis*, & signis *miraculorum* & [17] prodigiis mendacibus *ad salutem*, *vel quia videbitur*, *nec revera operabitur*, & in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt: eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, *eo quod praedicabat pro charitate*, *vel redemptione*. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, *operatorem Antichristum*, ut credant mendacio: ut judicentur, *damnentur*, omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, *diabolo*. Nos autem, *sed vos credidistis veritati*, *unde nos* debemus gratias agere Deo semper [18] pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias, *primitivam Ecclesiam*, in salutem, *datam vobis*, in sanctificatione *primum sancti* Spiritus, & in fide veritatis, *Christi*: in qua & vocavit vos per Evangelium nostrum, [19] in acquisitionem gloriae, *ut vos acquiratis gloriam Dei*; *vel ut acquiramini a Deo gloria* Domini nostri Jesu Christi. Itaque, *quia gloriam acquiretis*, fratres, state: & tenete *Evangelii* traditiones quas didicistis, sive per sermonem *mei praesentis*, sive per *absentis*, Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, & Deus & pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem aeternam, *mittendo Christum*, *vel Spiritum sanctum*, & spem bonam in gratia, *non meritis*, exhortetur corda vestra, & confirmet in omni opere, & sermone bono.

CAPUT TERTIUM.

De caetero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei, *quem praedicamus*, currat, *non rejiciatur*, & clarificetur, sicut &, *scilicet alias*, apud vos, & *orate* ut liberemur ab importunis & malis hominibus, *qui nobis insidiantur*, (*sola antipositio*) non enim omnium est fides. [1] [2] Fidelis autem Dominus est, qui confirmabit vos, & custodiet a malo, *diabolo*. Confidimus autem de vobis in Domino, quoniam quae praecipimus, & facitis & facietis. [3] Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, *ut Deum diligatis*, & patientia Christi, *& pro eo patiamini*. Denuntiamus autem vobis, fratres, in Nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, *extra viam rectae fidei*, & non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis. [4] Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, *hac & illac vagantes*: neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore *operis manuum*, & in fatigatione *praedicationis*, nocte *operando manibus*, & die *praedicando* operantes *fuimus*, ne quem vestrum gravaremus. *Ne quis objiceretur*, *non poteras*. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos. [5] Nam & cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis non vult

donec de medio fiat, id est, de medio tollatur: & tunc revelabitur iniquus, per quem significari Antichristum nullus ambigit.

15 AMBROS. (*Quem Dominus Jesus*) Subito de coelo apparens Christus, & solummodo clamans cessare faciet ab opere totum illum expendens; hoc dicit: *Spiritu oris*.

16 LANFR. (*Illustratione*) Id est, claritate, quae tanta erit, ut visa ea moriatur.

17 (*Prodigiis mendacibus*) Mendacia vocat, prodigia Antichristi; vel quia non erit quod apparebit, vel quia perituris mendacia suadebunt.

18 (*Pro vobis fratres*) Pro vobis, subaudis instruendis; ut & vos pro collatis beneficiis, similiter gratias referatis. Vel quia & vos vocati estis, ut paulo post dicitur.

19 (*In acquisitionem*) Id est, ut vos effetis ei acquisitio, in qua Dominus Jesus Christus glorificetur; ut & vos acquiratis gloriam, quam Dominus Jesus Christus habet.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. (*Fidelis autem*) Id est, verax, qui adfuturum se promisit fidelibus suis usque in finem saeculi.

2 AMBROS. (*Fidelis autem*) Hoc ad verba orationis quae fecerat reddidit.

3 (*Dominus autem dirigat*) Id est, contingat vobis permanere in illa charitate; quae est erga eum, tolerantes etiamsi aliquid conveniat pro eo pati. Et quod dixit, Dei & Christi, in commune id positum esse videtur.

4 LANF. (*Ipsi enim scitis*) Quasi diceret: non est opus ut exponam hanc traditionem, de qua loquor; quia vos eam scitis.

5 (*Nam & cum essemus*) Alia ratio, cur in

M

vult operari, ne manducet. *Ratio cur laboris sui mentionem fecerit.* Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete, *otiose*, nihil operantes, sed curiose agentes, *rumorizantes*. Iis autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino Jesu Christo: ut cum silentio *ne sint curiosi etiam* operantes, suum, *non alterius* panem manducent. Vos autem fratres nolite deficere benefacientes, *qui benefacitis, nolite deficere; vel si nesciunt operari sustinete eos*. [6] Quod si quis non obedit verbo nostro, *quod per Epistolam loquimur*, per Epistolam hunc notate, *arguite separando a vobis*: & ne commisceamini cum illo, ut confundatur: & nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. [7] Salutatio mea manu Pauli *scripta*, quod est signum in omni Epistola; ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM I.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Timotheum instruit, & docet de ordinatione Episcopatus, & Diaconii, ac Ecclesiasticæ disciplinæ; scribens ei a Laodicea per Tychicum Diaconum.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, & Christi Jesu spei nostræ: *qui est spes nostra:* Timotheo dilecto filio in fide, *quem in fide genui*. Gratia, misericordia, (*causa inter effecta sua posita*) & pax a Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro. Sicut rogavi te ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, *hoc rogavi*, ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent, *quam nos*, [1] neque intenderent fabulis, [2] genealogiis interminatis, *sine termino, indefinitis: vel probibitis a me*, *inquirerentur:* quæ quæstiones præstant magis, (*quasi ubi nullum commodum, immo incommodum*) quam ædificationem Dei, quæ est in fide. [3] [4] [5] Finis autem præcepti est [6] charitas, *effice ne intendat supradictis*, *sed chari-*

labore & fatigatione incessanter apud eos operatus sit: sic enim eis facere dum apud eos esset, suadebat.

6 AMBROS. (*Quod si quis*) Id est, per Epistolam loquimur.

7 (*Salutatio mea*) Hoc adjecit; quia qui consummationem sæculi dicebant esse propinquam, suadebant hoc quasi ex Epistola Apostoli: hoc autem additur ut nihil contrarium recipiant his quæ hic scripta sunt.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROS. (*Neque intenderent*) Eo quod Judæi tunc multam sollicitudinem ex pendebant ut ostenderent Christum non ex Abraham, sed ex David descendisse.

2 LANFR. (*Genealogiis*) Generationibus; quot annis videlicet vixerit Mathusalem & cæteri. Vel generationibus Christi, quomodo concordent, vel discordent: videtur enim discordare ibi Lucas a Matthæo.

Serm. 39. de tempor. tom. 10.

3 AMBROS. (*Finis autem præcepti*) Dividens illa quæ conveniebat præcipere eis; & a quibus se cohibere debuerant, inquit: *Finis præcepti est charitas*.

4 AUGUST. (*Finis autem*) Quid est autem præcepti finis, nisi præcepti adimpletio? Et quid est præcepti adimpletio, nisi legis plenitudo? Quod ergo ibi dixit: *Plenitudo legis charitas*: hoc etiam hic dixit: *finis præcepti est charitas*.

5 LANFR. (*Finis autem Præcepti*) Præcepti, id est, præceptorum, quorum finis est charitas, id est, dilectio Dei & proximi. Sicut in Evangelio, *In his duobus mandatis tota lex pendet, & Prophetæ*.

6 AUGUST. (*Charitas de corde*] Cum enim diceret charitas, addidit de corde puro, ut nihil aliud quam id quod diligendum est, diligatur. Conscientiam vero bonam subjungit propter spem. Ille enim se ad id quod credit & diligit perventurum esse desperat, cui malæ conscientiæ inest scrupulus. Tertio *& fide*, in-

Lib. 1. de Doct. Chr. c. 40. to. 3.

charitati, *quia finis*, *id est*, *completio legis est charitas procedens* de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. A quibus, *genealogiis*, *vel conscientia*, *& in fide*, quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes *quæstiones de quibus agitur*, neque quæ loquuntur, *auctoritatem scripturarum*, neque *ipsas quæstiones* de quibus affirmant. *Ne videretur legem incusare*, *hoc dicit*. [7] Scimus autem quia bona est lex *Judæorum*, si quis ea legitime utatur, *spiritualiter intelligens*: [8] sciens hoc (*ne videretur conversationem legis iterum introducere*, *hoc adjecit*) quia [9] lex, *carnalis observantia*, justo non est posita, sed injustis *coercendis*, & non subditis, impiis, *Deum negantibus*, & peccatoribus, *confitentibus Deum*, *& peccantibus*, sceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, masculorum concubitoribus, [10] plagiariis, *vel sicariis*, mendacibus, & perjuris; & si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, quæ est [11] secundum Evangelium gloriæ, *gloriosum*, beati Dei, quod creditum est mihi, *unde* Gratias ago ei, qui *ut auderem prædicare* me confortavit, Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio *Evangelii*: qui prius blasphemus *in Deum* fui, & persecutor *Ecclesiæ*, & contumeliosus: sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini nostri, cum fide, & dilectione; (*quia condonans peccata addidit & fidem*, *& dilectionem*) quæ est in Christo Jesu, *qui ut superabundaret gratia ad hoc venit*: *& hoc est quod dicit*, *fidelis sermo*, *&c.* Fidelis sermo, & omni acceptione dignus: *ecce sermo*: quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, [12] quorum primus, *pejor*, ego sum. Sed ideo *condonatis mihi peccatis per fidem* misericordiam consecutus sum: ut in me primo, *pejori*, ostenderet Christus Jesus omnem patientiam *quam habet in peccatores*, [13] ad informationem eorum, (*ne desperarent*) qui crediturí sunt illi in vitam æternam, *ut habeant illam*. *Unde*, Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor, & gloria in sæcula sæculorum. Amen. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, [14] [15] secundum præcedentes in, *de*, te prophetias, (*prophetante mihi Spiritu sancto*: *vel per prophetiam Spiritus sancti electus erat*, *ut fieret Episcopus*, *& doctor subditorum*: *vel secundum quod prophetat mihi Spiritus sanctus tibi injungendum*) ut milites in illis bonam militiam, habens fidem, *non dubitans de gratia*, *& retributione per fidem*, *&* [16] bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt: ex quibus est Hymenæus, & Alexander: [17] quos *puniendos*, *vel excommunicationi*, tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

C A-

quit, *non ficta*: si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc & non diligimus, quod diligendum non est; & recte vivendo id speramus, ut nullo modo fides nostra fallatur.

7 AMBROS. (*Scimus autem quia bona*) Ne videretur legem incusare, hoc dixit.

8 (*Sciens hoc*) Ne videatur conversationem legis iterum introducere.

Expos. Ep. ad Galat. expos. c. 2 to. 4.

9 AUGUST. (*Lex non est posita*) Deo vivit, qui sub Deo est: legi autem, qui sub lege est. Sub lege autem vivit, in quantum quisque peccator est, id est, in quantum a veteri homine non est mutatus: sua enim vita vivit, & ideo lex supra illum est; quia qui eam non implet, infra illam est: nam justo lex posita non est, id est, imposita, ut supra illum sit. In illa est enim potius, quam sub illa, quia non sua vita vivit, cui cohærendo lex imponitur; ut enim sic dicam ipsam quodammodo legem vivit, qui cum dilectione justitiæ juste vivit.

10 LANF. (*Plagiariis*) Plagiarii sunt clam transferentes homines de patria in patriam, & vendentes.

11 AMBROS. (*Secundum Evangelium*) Quæ ab illo nobis tribuitur; & beatum dicit eo quod beatitudinem in natura habeat * immutabilitatem.

f. * in mutabilitate.

12 AUGUST. (*Quorum primus*) Apostolus novissimus, peccator primus. Et hic quomodo primus peccator? *Quorum primus ego sum*. Quia omnibus prior sum, ergo pejorem voluit intelligi primum.

Serm. 9. de Verb. Apos. c. 6. to. 10.

13 LANF. (*Ad informationem*) Id est, hi qui in Christum sunt credituri, in magnis peccatis non desperent de misericordia Dei, in eo videlicet exemplo informati.

14 (*Secundum præcedentes*) Spiritus sanctus semper prædicebat Apostolo quidquid oportet eum injungere Timotheo. Et est sensus, commoneo te secundum quod inspiratio sancti Spiritus suggerit mihi.

15 AMBROS. (*Secundum præcedentes*) Hoc secundum revelationem divinam, tui faciens electionem, commisi doctrinæ opus.

16 LANFR. (*Bonam conscientiam*) Conscientiam vocat cogitationes, in quibus summopere observanda est humilitas, qua spreta, in magnos quidam devenerunt errores, sicut in Epistola ad Romanos legitur.

17 AMBROS. (*Quos tradidit*) Ecclesiæ alienationem, Satanæ traditionem vocat; ostendens per hoc, quantum malum sit de Ecclesia excludi.

CAPUT SECUNDUM.

OBsecro igitur (*quia per prophetiam es electus*) primum omnium fieri [1] obsecrationes, *in Secreta*, orationes, *ante Secreta*, postulationes, *cum benedicit Episcopus*, gratiarum actiones, *sumpta communione Sacramenti* (*totum missale officium tangit*) pro omnibus hominibus: pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate, *in principatu aliquo constituti* sunt, [2] ut quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate, & castitate. [3] Hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult, *vel ex operibus*, salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. [4] Unus enim Deus; unus & mediator Dei, & hominum, homo Christus Jesus: qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, [5] testimonium temporibus suis, *scilicet incarnationis*: in quo positus sum ego prædicator, & Apostolus (veritatem dico *in prædictis*, non mentior). *causa cur verum dicere debeat*, doctor Gentium in fide, & veritate. Volo ergo, *vel præcipiendo*, *vel quia doctor*, viros orare [6] in omni loco levantes, *vel in cælum*, *vel per bona opera*, puras manus, *juste reprehendentes*, [7] sine ira, & disceptatione, *sine desperatione retributionis*. Similiter & mulieres in habitu ornato, *competenti*, cum verecundia, & sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: sed quod decet mulieres promittentes pietatem, *quam promiserunt Christiana religione tenere*, per opera bona. [8] Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. [9] Docere autem mulieri non permitto, [10] neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Heva: [11] [12]

13 &

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

Epist.59. ad Paulin.qu.5. solut.

1 AUGUST. (*Obsecrationes*) Obsecrationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa, incipiat benedici. Orationes cum benedicitur & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam totam benedictionem fere omnis Ecclesia dominica oratione concludit. Interpellationes autem, sive, ut vestri codices habent, postulationes, fiunt cum populus benedicitur, quibus peractis, & participato tanto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit; quam etiam in his verbis ultimam commendavit Apostolus. Hæc autem præcipua causa fuit, ut his breviter præscriptis atque significatis, non putaretur esse negligendum quod sequitur.

2 LANF. (*Ut quietam*) In pace principum quies & regimen servatur ecclesiarum: nam in bellis & discordiis eorum tranquillitas dissipatur, tepescit pietas, distinctio solvitur, distinctione soluta, morum castitas violatur.

3 AMBROS. (*Hoc enim bonum est*) Et hoc probat adjiciens; *qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*. Quod ostendit dum adjecit unus est enim Deus; hoc est, quia omnium est Dominus; sed & ille mediator, qui nos homines nititur Deo copulare; unus est & hic homo, & per omnia necessarium ostendit quod conveniat de omnibus sollicitudinem impendere, eo quod Deus curam omnibus adhibet, & omnium Dominus est: & quod ipse Christus similiter omnibus appropinquare videtur proprietate naturæ; & omnibus præbuit beneficium, pro omnibus passionem suscipiens.

4 LANF. (*Unus enim Deus*) Ad hoc respondet quod dixit; singulariter, Salvatore nostro Deo: *Vult omnes salvos fieri*, quia unus Deus omnium, & unus mediator est causa. Vel ab effectu probat; *Vult omnes salvos fieri*, quia seipsum dedit redemptionem pro omnibus.

5 [*Testimonium*] Testimonium vocat quæ de Christo prædixerunt Prophetæ; vel quod de seipso Christus protulit, videlicet quando passurus resurrecturus, &c. congruis temporibus reipsa & eventu confirmatum est.

6 AMBROS. [*In omni loco*] Ordo. In omni loco extollentes sanctas manus, in quo orant.

7 [*Sine ira*] Quod dixit *sine ira*, hoc est neminem odientes. Quod dixit sine disceptatione, id est, ut fideli mente non dubitent accipere quod postulant: & ex altero charitatem erga proximum, & ex altero erga Deum commendat.

8 LANFR. [*Mulier in silentio*] Mulier in silentio discere jubetur; quia dum loquitur, magis ad luxuriam irritat, & irritatur.

9 AMBROS. [*Docere autem*] Necessaria erat illo tempore hæc præceptio, quando prophetissæ erant.

10 LANFR. [*Neque dominari in virum*] Mulier non debet dominari, indignior enim est homine: ut Eva, posterius enim quam Adam formata est, quia ille prius. Item quia indignior est; nam seducta est, quæ per partem damnata per partem liberabitur. Dicitur Adam non esse principaliter seductus, sed amore mulieris, sicut Salomon & alii multi.

11 AUGUST. [*Adam non est seductus*] Sicut enim Aaron erranti ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus, nec Salomonem credibile est errore putasse idolo esse serviendum, sed blanditiis femineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum. Ita credendum est illum virum suæ feminæ uni, unum hominem homini conjugem conjugi, ad legem Dei transgrediendam non tamquam verum loquenti credidisse seductum, sed sociali necessitudine paruisse. Lib.14. de Civitat. Dei c.11. to.5.

12 LANF. [*Adam non est seductus*] Seductus in ea re in qua Eva: neque enim vel Deum, vel Dei similem pro pomi comestione su-

[13] & Adam non est seductus; mulier autem seducta, in prævaricatione fuit. [14] [15] Salvabitur autem per filiorum generationem, *si filios in fide nutrierit religiose*, *vel per bona opera*, si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.

CAPUT TERTIUM.

FIdelis, *dignus fide*, sermo: *ecce*, [1] si quis [2] Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo, *quod intentionem tantam quærit*, Episcopum (*per Episcopum*, *& presbyter intelligitur*) irreprehensibilem esse, [3] unius uxoris virum, (*si non virginem*, *non tamen bigamum*) [4] sobrium, prudentem, [5] ornatum, [6] pudicum, hospitalem, doctorem, non vinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate: [7] si quis autem domui suæ *bene* præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Non neophytum: [8] ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli, *ne judicet se esse magnum*, *& sanctum*, *sicut diabolus judicavit se æqualem Deo*. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat, & [9] [10] & in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos *oportet esse*, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: [11] habentes mysterium fidei, *quod jubet Christiana fides*, in conscientia pura. Et hi autem, *diaconi*, *& cæteri*, probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres, *sanctimoniales* similiter pudicas, [12] non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diaconi sint unius uxoris viri: qui filiis suis bene *prius* præsint, & suis domibus. *Ratio cur tales debeant esse*. Qui enim bene ministraverint, [13] gradum bonum, *honorem*, sibi acquirent, (*non in præsenti sæculo dicit*) & multam fiduciam *habere possint* in fide, quæ est in Christo Jesu. Hæc *tam pau-*

turum esse, se credidit; certissimeque se noverat male facere, & mendacium esse quod suadebatur sibi a muliere; sed utrumque posse fieri existimavit, & uxori suæ morem gerere, & peracti sceleris acta pœnitentia a Deo posse veniam obtinere. Minus ergo peccavit, qui pœnitendi intentionem habuit, quam ea quæ neque de pœnitentia, neque de venia in prævaricatione aliquid cogitavit; sed Deum Deoque similem potius per inobedientiam se fore existimavit.

13 AMBROS. (*Adam non est seductus*) Eo quod illius seductionis mulier causa videtur extitisse.

14 (*Salvabitur autem*) Ostendit quod salute videtur digna esse progenies per eas mulieres, quæ ad pietatem respiciunt. Nec de Eva hoc dixit sed de genere loquitur.

15 AUGUST. (*Salvabitur autem*) Salvabitur ergo mulier, quæ in typo carnis accipitur per filiorum generationem, id est, si faciat bona opera (Sed non ubicumque) in fide vera, in fide catholica, in societate unius Ecclesiæ pariat opera sua: propterea & de illa cum quereretur Apostolus subjecit; *Salva autem erit per filiorum generationem*, *si permanserit in fide*, *& dilectione & sanctificatione*. Expos. in Psalm. 83.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

Lib. 19. de Civitat. Dei cap. 19. 1. AUGUST. (*Si quis Episcopatum*) Ait Apostolus: *Si quis Episcopatum desiderat*, *bonum opus desiderat*: Exponere voluit quid sit episcopatus, quia nomen est operis non honoris: græcum est enim atque inde ductum vocabulum quod ille qui præficitur, superintendat, curam eorum scilicet gerens. Scopos quippe intentio est; ergo ἐπισκοπεῖν si velimus latine superintendere possumus dicere, ut intelligat non se esse Episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse curat.

2 LANFR. (*Episcopatum*) Episcopatus est super suam & aliorum vitam intentio, quod qui desiderat, bonum opus desiderat.

3 (*Unius uxoris*) Id est, qui unam tantum uxorem habuerit, vel in laica persona, vel in gradibus licitis.

4 AMBROS. (*Sobrium*) Ita ut cum sollicitudine prospiciat ea quæ conveniunt.

5 (*Ornatum*) Conversatione, motu, specie.

6 (*Pudicum*) Eo quod in commune virorum, & mulierum constituitur doctor.

7 LANF. (*Siquis autem domui suæ*, *&c.*) Talis debet eligi, qui sciat domui suæ præesse: nescius enim minoris, ignorat majora.

8 AMBROS. (*In superbiam elatus*) Unde extollens se propter magisterium, nihil differt a diabolo qui minister Dei creatus est, adoisus est sibi nomen & honorem Dei.

9 (*In laqueum diaboli*) Alia causa. Id est, ne in antiqua præcipitet delicta, eo quod nuper ab exterioribus recessisse videtur.

10 LANF. (*In laqueum diaboli*) Solet evenire iis qui ab aliis despiciuntur, ut despicientes se & ipsi despiciant; & sic in iram & odium, & cæteros diaboli laqueos incidant.

11 AMBROS. [*Habentes mysterium*] Mysterium vocat illud dogma quod est de Christo.

12 (*Non detrahentes*) Eo quod necessarie fieri soleat, ut cæteræ mulieres confidenter ea quæ desunt, referant.

13 (*Gradum bonum*) Non in præsenti sæculo dicit.

pauca tibi ſcribo, ſperans me ad te venire cito. Si autem tardavero, *& propterea ſcribo, ſi tardavero*, ut ſcias quomodo oporteat te in domo Dei converſari, quæ eſt [14] Eccleſia [15] Dei vivi, [16] columna, & firmamentum veritatis, *quæ tuetur, & firmat veritatem*. [17] Et manifeſte [18] magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, [19] juſtificatum eſt in ſpiritu, *per ſpiritum in Jordane, vel aſſumendo carnem* [20] apparuit Angelis (*Deus eſſe: vel Angelis bonis famulantibus natus: vel in deſerto malis*) prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria, *in aſſumptione*.

C A P U T Q U A R T U M.

[1] SPiritus autem manifeſte dicit, (*exponit contra quos Eccleſia veritatem tuetur, ſcilicet contra hæreticos*) quia in noviſſimis temporibus diſcedent quidam a fide, attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi loquentium mendacium, *docent quod non faciunt*, [2] & cauteriatam, *aduſtam, corruptam, vel adurentem, & alios corrumpentem*, [3] habentium ſuam conſcientiam, [4] prohibentium nubere, (*diverſarum hæreſeon mentionem facit*) abſtinere, *ſcilicet præcipientium*, a cibis, (*exponit quæ mendacia loquantur*) quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis, qui cognoverunt veritatem, *Qui cibi rejiciendi non ſunt, boni enim ſunt*. [5] Quia omnis creatura Dei bona eſt, & nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: ſanctificatur enim per verbum Dei & orationem *Sacerdotis*. [6] Hæc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Jeſu, [7] enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, quam aſſecutus es. Ineptas autem, & aniles fabulas devita: [8] exerce autem teipſum ad pietatem, *paſce gregem tibi commiſſum ſpirituali cibo, & carnali, ut ſis pius*. Nam *ſine pietate* [9] corporalis exercitatio ad modicum, *parum* utilis eſt: pietas autem ad omnia utilis eſt, [10] [11] promiſſionem habens vitæ,

14 LANF. (*Eccleſia Dei vivi, columna, &c.*) Eccleſia, id eſt, fideles ſunt columna veritatis, id eſt, ut ipſam veritatem, id eſt, Chriſtum, ne perverſi ſubvertant, directe ſuſtentant.

15 AMBROS. (*Dei vivi*) Optime adjecit Dei vivi; ut oſtendat ex hoc Eccleſiæ dignitatem.

16 LANF. (*Columna*) Eccleſia Dei in magnis viris columna eſt, qui alios ſuſtinent: in eiſdem etiam firmamur cum veritatis firmamento quia ipſi verbis & miraculis veritatem Evangelii confirmant.

17 AMBROS. [*Manifeſte*] Quia Eccleſiam columnam veritatis dixit, oſtendit ipſam veritatem, quæ ſit.

18 LANF. (*Magnum eſt pietatis ſacramentum*) Veritas & ſacramentum quod hic habetur id eſt, Chriſtus, qui eſt veritas & ſacramentum manifeſte magnus eſt.

19 AMBROS. (*Juſtificatum*) Humanæ naturæ hoc aptatur, quia ſpiritus habitationem in baptiſmate accepit.

20 (*Apparuit*) Hoc eſt, perſpicuus Angelis factus eſt.

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 LANFR. (*Spiritus autem manifeſte, &c.*) Vel columna Chriſti firmabit Eccleſiam contra impugnantes a fide diſcedentes; & quod diſcederent ſpiritus manifeſte dicit.

2 (*Et cauteriatam*) Cauterium, ferrum quo aduritur rei facies.

3 AMBROS. (*Habentium ſuam*) Qui enim de caſtitate ſe ſimulant diſputare, omnem ſpurcitiam in ſe perpetrare inveniuntur.

4 LANFR. [*Prohibentium nubere, &c.*] Præcipit ei, ut interdicat eis ſpernere cibos, non nubere, & prædicare per ſpiritum; quia hoc prohibetur eis a pſeudo apoſtolis.

Expoſit. in Pſalm. 141. tom. 8. Et lib. 6. contr. Fauſt. cap. 7. initio.

5 AUGUST. (*Quia omnis creatura*) Animalia quædam non natura ſed ſignificatione immunda dixiſſe: * itaque, verbi gratia, ſi de porco & agno requiratur, utrumque natura mundum eſt; quia omnis creatura Dei bona eſt: quædam vero ſignificatione, ut agnus mundus, porcus immundus.

* *al.* ita quod.

6 LANFR. [*Hæc proponens fratribus*] Duplex commodum ſibi promittit, ſcilicet quia bonus miniſter, & doctrinam ipſo uſu aſſequitur.

7 AMBROS. [*Enutritus*] Proficiet, inquit, hoc & tibi; nam dum debita ſollicitudine doces alios, aſſidua meditatione nutriris.

8 [*Exerce autem te*] Exercitationem pietatis diligentiam doctrinæ dixit.

9 LANFR. [*Corporalis exercitatio*] Datur intelligi, quia in vigiliis, jejuniis, labore manuum & cæteris corporalibus laboribus ſe exercebat, operibus miſericordiæ non adeo intentus.

10 AUGUST. [*Promiſſionem*] Siniſtra ejus ſub capite meo. Non me deſerit & in temporalibus neceſſariis, ſed tamen ipſa ſiniſtra ſub capite erit, non capiti præponetur, ſed erit ſub capite. Et dextera ejus amplectetur me, pollicens vitam æternam. Ita enim ſiniſtra ſub capite, dextera ſuper caput, impletur quod ſic dictum eſt, *promiſſionem habens præſentis vitæ, & futuræ:* quod in præſenti, ſiniſtra ſub capite: quod in futuro dextera ejus complectetur me. Expoſit in Pſ. 143. t. 8.

11 LANFR. [*Promiſſionem habens vitæ*] Quia per opera melius habet homo & in hoc ſæculo & in futuro.

tæ, quæ nunc est, & futuræ. Fidelis sermo, *quem dixi*, & omni acceptione dignus. In hoc enim, *in promissione illa*, laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc, *prædica*, & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, *ita vive*, *ut vita contemptibilem ætatem non faciat:* sed exemplum esto fidelium, in verbo, *id est*, *talis*, *a quo bonum sumatur exemplum*, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum venio, *interim considera qualiter vivas*, *& qualiter doceas*, attende lectioni, exhortationi, *in moribus*, & doctrinæ, *in fide*. Noli negligere *Episcopatus* gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi [12] per prophetiam, cum impositione manuum [13] presbyterii, *vel cum accepisti ipsum presbyterium*. Hæc meditare; in his esto: ut profectus tuus manifestus sit omnibus. [14] Attende enim tibi, *tuæ utilitati*, & doctrinæ *propagandæ:* insta in illis. Hoc enim faciens, & te ipsum salvum facies, & eos qui te audiunt.

CAPUT QUINTUM.

Seniorem [1] [2] ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenculas, ut sorores in omni [3] castitate, [4] viduas honora, *dans eis necessaria de Ecclesiasticis*, quæ vere viduæ sunt, *remotæ ab omni cura sæculari:* Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet: [5] discat, *id est*, *doceat*, primum domum suam regere, & mutuam vicem *patri*, *& matri*, *sicut illi sibi* reddere [6] parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. [7] Quæ autem vere vidua *a mundo separata* est, & desolata, *nihil habens:* speret in Deum, & instet obsecrationibus, & orationibus nocte, & die. *Illa tantum speret in Domino:* Nam quæ in delitiis est, vivens *corpore*, mortua est *in anima*. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. [8] [9] [10] Si quis autem suorum, & maxime domesticorum curam non non habet, fidem negavit, & est infideli deterior. [11] Vidua eligatur *ad ministerium Ecclesiæ* non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in, *de*, operibus bonis *factis* testimonium habens, *scilicet*, si filios educavit, si hospitio *peregrinos* recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas *ad ministerium Ecclesiæ* devita [12] [13] Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, *impinguatæ de ecclesiasticis*, nubere *relicto castitatis voto* volunt: habentes [14] damnationem, quia primam fidem, *votum*, *vel*

12 [*Per prophetiam*] Prophetiam vocat inspirationem sancti Spiritus, per quam præsciebat quid de hoc & de cæteris esset acturus.

13 [*Presbyterii*] Presbyterii pro presbyterorum; pauciores enim tribus esse non possunt, & vocat presbyterum Episcopum.

14 [*Attende*] Id est, considera qualiter vivas, & qualiter doceas.

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 AMBROS. [*Seniorem ne increpaveris*] Vult dicere nulli invebas te, neque sis acerbus aut amarus.

2 LANF. [*Seniorem*] Non tantum ætate, quantum moribus seniorem oportet hic intelligi de qua senectute Salomon dicit: *Cani sunt sensus hominis, & ætas senectutis, vita immaculata*.

3 [*Castitate*] In alloquio juvencularum, rectissime juvenis de omni castitate admonetur; ut nec saltem minima titillatione moveatur.

4 AMBROS. [*Viduas honora*] Id est, ecclesiasticis bonis ale.

5 [*Discat*] De filiis ac nepotibus dixit, non de viduis.

6 LANF. [*Parentibus*] Parentes vocat, quos superius filios & nepotes vocavit; Tota progenies parentela dicitur: unde & in mundana lege parenti & a parente jam succedere jubemur; quibus mutuam vicem reddere, & in * servitutis eorum subsidia & adminicula rependere. (* f. senectute, vel servitiis.)

7 [*Quæ vere vidua*] Vere vidua est, quæ & moribus ornata est, & neminem habet * qui diligentiam adhibeat. (* f. cui)

8 [*Si quis autem suorum*] Melius est veritatem ignorare, quam cognitam postponere; quod facit qui suos non curat.

9 AUGUST. [*Siquis autem*] Ad eos quippe habet opportuniorem, facilioremque aditum consulendi, vel naturæ ordine, vel ipsius societatis humanæ. (Lib. 19. de Civitat. Dei cap. 14. to. 5.)

10 AMBROS. [*Si quis autem*] Hoc ad illud refertur: *Si qua vidua filios ac nepotes habet*, discant.

11 [*Vidua eligatur*] Redit * aliud, *Viduas honora*. (* f. ad illud.)

12 [*Cum enim luxuriatæ*] Hoc est, ubi fuerint inter viduas receptæ, & ecclesiasticum sumpium consecutæ.

13 LANF. [*Cum enim luxuriatæ*] Ratio cur devitandæ sint; quia sæpe contingit, ut relicto proposito castitatis, per multos amatores luxurientur; & post multam luxuriam in Christo nubere; id est, * copulare viris legitimis volunt. (* f. copulari)

14 AUGUST. (*Habentes damnationem*) Ut * voluntate, quæ a proposito * cedit, appareat (* Lib. de bono vidiut. cap. 9.)

vel quam de castitate fecerunt promissionem, irritam fecerunt. [15] Simul autem & otiosæ discunt circuire domos: non solum otiosæ; sed & verbosæ, & curiosæ, loquentes quæ non oportet. [16] Volo ergo *ne iterum redeant ad sæculum* juniores nubere, filios procreare, matres-familias esse: [17] nullam occasionem dare adversario, *quo possit eas sibi vindicare*, maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Satanam, *sequentes illum*. Si quis fidelis habet viduas, *apud se congregatas*, subministret illis, *id est*, *viderit unde illas regat*, non gravetur Ecclesia, *subministratione earum:* ut iis, quæ vere viduæ sunt, sufficiat. Qui bene præsunt præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, *verbis, & rebus honorentur: vel majori, quam alii:* maxime qui laborant in verbo, *ad mores*, & doctrina, *ad fidem*. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti, &, dignus est operarius mercede sua. [18] Adversus Presbyterum accusationem *cujusuis* noli recipere, nisi sub duobus, aut [19] tribus testibus. [20] Peccantes coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeant. Testor coram Deo, & Christo Jesu, *adjuro teste Deo*, & electis Angelis, *non reprobis*, ut hæc custodias sine præjudicio, *dijudicatione*, *id est*, *discretione*, nihil faciens in alteram partem declinando, *quæ declinanda sit*. Manus cito nemini *ad gradus ecclesiasticos dandos* imposueris, *neminem cito ordinaveris*, neque [21] communicaveris peccatis alienis. [22] Teipsum castum custodi. [23] [24] Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. (*ad hoc quod dixit, sine præjudicio nihil faciens*) [25] [26] [27] Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, *ante discussionem*, præcedentia ad judicium: *qui latenter peccant, eorum peccata in ipsius judicii discussione manifestantur:* quosdam, *vel quorumdam* autem & subsequuntur: *quidam quidem ante, quidam post disquisitionem:* similiter & facta bona manifesta sunt: & quæ [28] aliter se habent, (*id est, quæ mala sunt, vel bona, quæ manifesta non sunt*) abscondi non possunt.

al. voluntatem a. recidit. esse damnatam, sive subsequantur nuptiæ, sive desint.

15 Ambros. (*Simul autem*) Quoniam nullam habentes sollicitudinem temporalium, dum secure affequuntur quæ usui sunt necessaria, discunt & ipsa largitate studere otiositati.

16 (*Volo ergo*) Ut juventutis impetus erga plurimam sollicitudinem occupatæ possint compescere.

17 (*Ullam occasionem*) Illis qui nobis derogare properant.

18 (*Adversus presbyterum*) Prospexit ergo Apostolus quam facile adversus presbyteros accusationes adnasci possunt, eo quod interdum increpant obnoxios pro amissis delitiis.

19 Lanf. (*Tribus testibus*) Id est, nisi accusator habeat duos aut tres testes criminis, quod contendit.

Lib. de verb. Dom. Serm. 16. cap. 7. 20 August. (*Peccantes*) Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, quæ peccantur coram omnibus; ipsa corripienda sunt secretius, quæ secretius peccantur.

21 Lanfr. (*Communicaveris*) Qui indignum ordinat, peccatis ordinati & ipse communicat.

22 (*Te ipsum castum*) Quasi diceret, qui indignos juberis repellere, te ipsum debes in vitæ munditia custodire.

23 (*Noli adhuc aquam*) Quia castitatem servandam præcepit, ne immoderatam abstinentiam vel augere, vel tenere vellet, hoc subjungit. Vel quia infirmatus fuerat, nec dum ad plenum convaluerat. Vel ideo dicit adhuc cum juvenis sis, donec majoris sis ætatis.

24 Ambros. (*Noli adhuc aquam bibere*) Contemplatione continentiæ adhuc aquam bibebat; & quia frequenter aliorum causa, talia agimus, ne videamur indifferentes esse erga conversationem, bene adjecit.

25 (*Quorumdam hominum*). Vult dicere, quia sicut delinquentium hominum non recte intuentium delicta manifestata sunt, quæ illis in futuro sæculo pœnas sunt provisura; licet faciant aliqua quæ multos latere potuerunt: sic & de illis qui recte vivere instituerunt, plurima quidem illorum manifestata sunt hominibus. Sunt etiam multa quæ lateant multos: hoc enim significat dicens: *& quæ aliter se habent, & abscondi non possunt*. Utere vero vino pro ipsa infirmitate, sciens & illa quæ homines conjiciunt etsi recte vivamus, bona esse, plurima ex parte perspiciantur, nec ullam ex his nocuitatem sustinebimus; licet videantur multi actus nostri a multis ignorari.

26 August. (*Quorumdam hominum*) Manifesta ea dicit, de quibus clarum est, quo animo fiant: hæc præcedunt ad judicium id est, quia si fuerit ista subsecutum, judicium non est temerarium. Subsequuntur autem illa quæ occulta sunt; quæ nec ipsa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est: nam ita subjungit: *Similiter & bona facta manifesta sunt; & quæcumque aliter se habent, abscondi non possunt*. De manifestis ergo judicemus. De occultis vero, judicium Deo relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, sive bona, sive mala, cum tempus advenerit, quo manifestentur. Lib. 2. de Serm. Dom. in Monte cap. 18.

27 Lanf. [*Quorumdam hominum*] Causam supponit cur manus nemini cito sunt imponendæ. Judicium autem vocat Concilium, Synodum seu aliquem locum, in quo fit discussio personarum: *Quorumdam*, inquit, *hominum peccata ita manifesta sunt*, ut eorum fama vel notitia prius perveniat ad judicium, quam ipsi infames qui veniant ad ordinandum. Quosdam autem peccata sua ad judicium subsequuntur; quia tunc primum manifestantur, cum ordinandi discutiuntur.

28 [*Aliter se habent*] De quibus peccatis hic intelligendum est; non enim omnia in ipsa discussione panduntur: plurima namque aliquando latent.

C A.

CAPUT SEXTUM.

QUicumque sunt sub jugo *hominis fidelis* servi *Christiani*, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, [1] ne nomen Domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, [2] quia fratres sunt, sed magis serviant, quia fideles sunt, *domini eorum, vel ipsi*, & dilecti *a Deo*, quia beneficii participes sunt, *Christianæ religionis, vel humaniores*. Hæc doce, & exhortare. Si quis aliter docet, (*eum devita*) & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, *anathema sit*, & ei quæ secundum pietatem, *religionem*, est, doctrinæ: superbus est, nihil sciens, [3] sed languens (*quia nescis solvere quæ proponit*) circa quæstiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, *an alter alteri maligne opponat*, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui veritate privati sunt, [4] existimantium [5] quæstum *temporalem* esse pietatem, *religionem, prædicationem*. [6] Est autem quæstus (*æquivoce quæstum accipit*) magnus, pietas cum sufficientia, *fides cui sufficit quod a Deo datur. Ratio cur sufficere debeat, quod impræsentiarum est*. Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium, quia nec auferre quid possumus, *nec ista sunt nostra, non enim nobiscum deferemus*. Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus. *Nec curemus ditari*, Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. [7] Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam [8] quidam appetentes, erraverunt a fide, & inseruerunt se doloribus multis. [9] Tu autem o homo Dei, hæc fuge; sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, *quod pro fide Christiana certandum est: sic certando* apprehende vitam æternam, in qua, *ad quam habendam*, vocatus es, & confessus bonam confessionem, *Catholicam fidem*, coram multis testibus, *in baptismi die, vel in susceptione Presbyterii*. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Christo Jesu, qui testimonium reddit [10] sub Pontio Pilato *non erubescens* bonam confessionem, *Patrem scilicet*; ut serves [11] mandatum sine macula, (*non erubescas coram regibus evangelicum præceptum, de quo in Psalmo: lex Domini immaculata*) irreprehensibile, usque [12] in adventum Domini nostri Jesu Christi: quem suis, *congruis*, temporibus [13] ostendet *Deus* beatus, & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: qui solus habet [14] [15] immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem: quem nullus hominum *permanens in hac corruptibilitate* vidit, sed nec [16] videre potest: cui honor, & imperium

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 LANFR. [*Ne nomen Domini, &c.*] Blasphemaretur nomen Dei, & doctrina, si propter quod humiliari deberent, superbirent, & dominos contemnerent.

2 [*Quia fratres sunt*] Per hoc videbantur pares esse servi & Domini; quia Christiani utrique, ac per hoc servi contemnebant dominos.

3 AMBROS. [*Sed languens*] Languorem dicit cogitationum eorum, eo quod relinquentes pietatem ad quæstiones evolvebantur.

4 LANFR. [*Existimantium*] Existimabant Christum esse colendum tantummodo propter lucra hujus vitæ.

5 [*Quæstum esse*] Ad hoc se pios exhibent, ut terrena assequantur, quibus sua non sufficiunt.

6 [*Est autem quæstus*] Quasi diceret, est quidem religio Christiana quæstus, sed non qualem ipsi putant; sed magnus, id est, æternus.

7 [*Radix omnium malorum, &c.*] Avaritia, id est, cupiditas divitiarum infert hæc mala; nec mirum, quia cupiditas omnium est radix malorum.

8 AMBROS. [*Quidam appetentes*] Pro illis quæ sibi acciderunt.

9 [*Tu autem o homo Dei*] Aperte visus est eum exhortasse, hominem Dei illum dicens,

10 LANFR. [*Sub Pontio*] Quando dixit, *Omnis qui ex veritate est, audit meam vocem, &c.*

11 [*Mandatum*] Id est, evangelicum præceptum; de quo in Psalmo: *Lex Domini immaculata*.

12 AUGUST. [*In adventum*] Quem scilicet adventum Domini nostri Jesu Christi ostendet. Lib. 3. contra Maxim. Arrian. c. 12.

13 AMBROS. [*Ostendet beatus*] Beatum vocavit ad informationem invertibilitatis naturæ in nobis futuræ, quæ illi est in natura potentiæ. Et regem ac dominum, quia potens est, & dæmones subjugare, & mortem adimere. Et lucem habitat, quia corpora Sanctorum illustrabit. Ibidem.

14 AUGUST. [*Immortalitatem*] Immortalitatem autem dicitur habere solus Deus. In omni enim mutabili natura, nonnulla mors est ipsa mutatio; quia facit aliquid in ea non esse quod erat. Ibidem

15 LANFR. [*Immortalitatem*] Id est, immutabilitatem: omnis enim creatura mutabilis.

16 [*Videre potest*] In hac vita intelligendum est, non posse ab hominibus videri Deum. Nam de alia scriptum est. *Videbimus eum sicuti est*.

rium sempiternum. Amen. Divitibus hujus sæculi præcipe, non sublime sapere, *in divitiis gloriari*, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum *non congregandum*) *ad hoc scilicet*, *vel præcipe* bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare *proximis indigentibus*, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam. O Timothee, 17 depositum, *fidem*, *Episcopatus gratiam*, custodi, devitans prophanas vocum novitates, *deceptivas propositiones*, & oppositiones falsi nominis scientiæ, (*artem sophisticam dicit*) quam quidam promittentes, *profitentes*, circa fidem exciderunt, *in hæreses*. Gratia tecum. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM II.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

ITem Timotheo scribit de exhortatione martyrii, & omni regula veritatis, & quid futurum sit temporibus novissimis, & de sua passione scribens ei ab urbe Roma.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum 1 promissionem vitæ, (*Apostolus prædicans promissionem vitæ æternæ*, *secundum quod promisit Deus*) quæ est in Christo Jesu, *in fide Christi*, *non meritis*: Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, (*causa inter effecta sua posita*, *id est*, *gratiam*, & *pacem*) pax a Deo Patre, *ex quo genitus sum in Ecclesia*, *vel in massa sanctorum Patrum*, *ex quibus sum*, & Christo Jesu Domino nostro. 2 Gratias ago Deo, cui servio a progenitoribus *meis Anania*, & *aliis*, in conscientia pura, *non in hypocrisi*, quod sine intermissione (*ecce unde gratias agit*) habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte die ac desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum, *desiderio mei effusarum*, ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primum (*bonus a bonis progenitus*) in avia tua Loide, & matre tua Eunice, (*non facit mentionem patris*, *qui in Gentili errore permansit*) certus sum autem quod & in te *habitet fides*. Propter quam causam admoneo te, (*hic innuit eum pigrum esse in prædicatione*) ut ressuscites (*torpebat enim præ timore*) 3 4 gratiam Dei, *Episcopatus*, quæ est in te per impositionem manuum mearum. *Non debemus timere*, Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris; sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Noli itaque erubescere, *timere*, testimonium, *prædicationem*, Domini nostri, neque me vinctum ejus, *pro eo vinculatum*. 5 Sed col-

17 (*Depositum*) Id est, spiritualia Charismata, quæ tibi Deus disposuit, id est, commendavit.

(*Pœnitentes*) Ordo. * Scientiæ falsi nominis artem sophisticam dicit, quæ falso nomine scientia dicitur; cum error & fallacia rectius diceretur. * f. scientiam.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AUGUST. (*Promissionem vitæ*) Hoc est Apostolus creatus sum, ut prædicem vitam per Christum promissam.

2 (*Gratias ago*) Gratias ago Deo cui servio unde hoc ita se habet, quoniam sine intermissione memoriam tui habeo in orationibus. Ordo est: Gratias ago memor lachrymarum tuarum, ut gaudio impleat; ut non causam, sed quod sequitur, significet.

3 (*Gratiam Dei*) Divinam donationem in ordinatione concessam.

4 LANF. (*Gratiam Dei*) Gratiam Episcopatus admonet eum resuscitare; ut confidentius prædicet verbum Dei, non timens terrenas potestates, nec erubescens te dicere Discipulum crucifixi, & vincti: aliquantisper enim timidus & negligens erat.

5 AUGUST. (*Sed collabora*) Ut prædices virtutem Dei, qui nos salvos fecit.

collabora Evangelio secundum virtutem Dei, *prout virtus Dei opitulabitur tibi:* qui nos liberavit, & [6] vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & *secundum* gratiam, quæ data est nobis *a Deo* in Christo Jesu ante tempora sæcularia, *in prædestinatione*. Manifestata est autem nunc *in tempore plenitudinis* per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qni [7] destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, *illuminando dedit vitam*, & incorruptionem, *hanc incorruptibilem*, per Evangelium: in quo *prædicando* positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister Gentium. Ob quam causam etiam hæc *vincula* patior: sed [8] non confundor, *non erubesco*. Scio enim cui credidi, *pro quo patior*, (*a simili creditoris sumptum*) & certus sum, *quod non ero immunis*, [9] quia potens est depositum meum, *quod sibi deposui, id est, opus bonum, quod ego feci*, servare *&* *reddere* in illum diem. Formam habe sanorum verborum, *collabora Evangelio, vel esto habens formam verborum, quæ sanant*, [10] quæ a me audisti in fide *habenda*, & in dilectione, in Christo Jesu. Bonum depositum, *doctrinam a me commendatam tibi*, custodi per Spiritum-sanctum, *per auxilium Spiritus-sancti*, qui habitat in nobis. *Ut firmus custodiat hoc, dicit;* [11] Scis hoc, quod aversi sunt a me omnes, qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus, & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori (*qui a me non discessit, nec erubuit*) domui: quia sæpe me refrigeravit, *visitando me, & aliis modis*, & [12] catenam meam non erubuit: sed cum Romam venisset, sollicite me quæsivit, & invenit. Det illi Dominus *Pater* invenire misericordiam a Domino *apud Christum, quia omne judicium dedit Pater filio*, [13] in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti, *quam alii, tu enim intereras*.

CAPUT SECUNDUM.

TU ergo fili mi, *quia illi discesserunt*, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu, *in fide Christi Jesu:* [1] & quæ audisti a me [2] per multos testes, *præsentibus multis testibus*, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu, *non implicitus secularibus*. Nemo militans Deo implicat, *debet implicare* se negotiis sæcularibus: ut ei, *Deo*, placeat, cui se probavit, *placiturum elegit*. III. Nam & qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. [3] [4] Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. *Quasi metaphorice loquor*, Intellige quæ dico: dabit enim *&* *faciet* tibi Dominus in omnibus intellectum. Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, *natum* ex semine David, secundum Evangelium meum, in quo labore

6 Lanf. (*Vocavit vocatione*) Id est, invitavit, dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos requiescere faciam*.

7 (*Destruxit*) Id est, perspicue ostendit ubi esset vita & corruptin.

8 Ambros. (*Non confundor*) Bene posuit, non cnnfundor; quia dixerat, oon erubescas.

9 (*Potens est depositum*) Id est; Perfectam spiritus gratiam, in qua spe ad præsens hanc spiritus gratiam, ut pignus, vel arrham affecuti sumus.

10 Lanfr. [*Quæ a me audisti*] Id est, cum insinuarem fidem & dilectionem quæ oportet haberi in fide Christi Jesu.

11 (*Scis enim quod*) Ad hoc ei istos commemorat, ut & ipse cautus sit, ne similiter sese avertat.

12 (*Catenam meam*) Cousequenter hoc adjunxit; quia ad exhortationem ejus dixerat, nec erubescas testimonium Domini.

13 (*In illa die*) Quasi diceret, de quo semper loqunr tecum.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 AMBROS. (*Quæ audisti a me*) Quæ audisti a me, frequenter alios docere; hoc dicit, *per multos testes*.

2 Lanf. (*Per multos testes*) Per multos, id est, inter multos. Ut Virgilius, via secta per ambas: id est, inter ambas. Vel ita: quæ audisti a me sunt probata per multos testes, id per multa testimonia scripturarum.

3 Ambros. [*Laborantem*] Quia hortatus est, ut nullam sollicitudinem de secularibus habeat, necessitas flagitat humana de illis perquiri, quæ erga escam & indumenta sunt.

III Lanf. (*Nam qui certat in agone*) Certa legitime ut coroneris, a contrarin: aliter non coronaberis, a simili: *Nam qui certat in agone*, *&c.*

4 (*Laborantem*) Timotheus iste exemplo Apostoli labore manuum suarum volebat vivere, & ab auditoribus, quibus verbum Dei prædicabat, nihil accipere, unda penuriam multam patiebatur, quia infirmus erat, & labori manuum vacare non poterat. Admonet ergo eum sub specie agricolæ, ut de agro quem colit fructum, unde sustentet se, non aspernetur percipere.

laboro *prædicando* usque ad vincula, *quo usque vinciar*; quasi male operans: *Ego quidem ligor*, sed verbum Dei [5] non est alligatum. Ideo, *ut Evangelium prædicem*, omnia sustineo propter electos *salvandos:* ut & ipsi salutem, *remissionem peccatorum*, consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cælesti, *salutem, & gloriam futuram*. Fidelis sermo, *quem dixi, & dicturus sum, ut salutem consequantur: quod & facient:* nam si commortui sumus *Christo*, & convivemus, si sustinebimus, *sicut ille:* & conregnabimus: si negaverimus, & ille negabit nos: si non credimus, [6] ille fidelis, *verax*, permanet, (*qui erubuerit me coram hominibus, & ego eum erubescam coram Patre meo*) negare seipsum non potest. Hæc commone, testificans coram Domino, *testem Deum adhibens*. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium; *nisi contendas ut convertas, nihil utile est*. Sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo; operarium inconfusibilem, *non erubescentem prædicare*, recte tractantem verbum veritatis. Prophana autem *verba*, & vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem: & sermo eorum ut vi. cancer (*morbus*) serpit: ex quibus est Hymenæus, & Philetus, qui a veritate exciderunt, (*vel quia nullius crediderunt resurrectionem, nisi Christi, vel nisi mortalem in baptismo*) dicentes [7] resurrectionem esse jam factam, *Christo resurgente cum quibusdam, vel in baptismo*, & subverterunt quorumdam fidem. Sed (*qui Templum Dei sunt*) [8] [9] firmum fundamentum Dei stat, (*ecce cur firmum*) habens signaculum hoc, *munimentum hoc quod a Deo cognoscuntur secundum prædestinationem:* cognovit Dominus qui sunt ejus: *& ideo stat:* &, discedat ab iniquitate omnis, qui invocat nomen Domini. [10] In magna autem domo, non solum sunt vasa aurea, & argentea; sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam, *vitiosi, qui si mundentur, erunt vas*. Si quis ergo emundaverit se [11] ab istis, *supradictis:* erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Juvenilia autem desideria fuge, *profana, & inaniloquia devita:* sectare vero justitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem, & sine disciplina quæstiones devita: sciens quia generant lites. (*Ecce cur*) Servum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati; [12] ne quando, *ut ne corripientem* Deus det illis pœnitentiam, ad cognoscendam veritatem, & resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem, *Dei, vel diaboli, complendam*.

CAPUT TERTIUM.

[1] HOC autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa: *&* erunt homines seipsos amantes, cupidi, [2] elati, *ex non habitis*,

5 (*Non est alligatum*) Quasi diceret; Me ligant, sed verbum Dei ligare non possunt; quia ubique prædico.

6 (*Ille fidelis*) Prædixit Dominus per Prophetas suos, magnam in orbem terrarum futuram Ecclesiam & populum grandem, in quo laudandus esset. Si ergo, inquit, nos non credimus; ille tamen verax est, seipsum, id est, verba sua a se prolata negare non potest, inventurus alios per quos, & in quibus laudetur.

VI (*Cancer*) Morbus ad similitudinem animalis, quia sicut undique hic habet pedes, ita hic undique occupat.

7 (*Resurrectionem*) Vel quo tempore Dominus resurrexit, & cum eo multa corpora mortuorum; vel in baptismo, in quo secundum quemdam modum homines moriuntur, & resurgunt.

8 AMBROS. (*Firmum firmamentum*) Ista ad consolationem ejus videtur dixisse Apostolus, nequando det illis Deus, id est, ut veritatem prospicere possint.

9 LANFR. (*Firmum firmamentum*) Quidquid garriant hæretici, fundamentum Dei, id est, homo in quo fides Dei firmatur & fundata est, id non titubat, non vacillat, habens hoc signaculum, id est, hanc menti suæ impressam memoriam, *Cognovit Dominus, &c.* Per hoc enim & hæreses & omnia saluti contraria devitat; quia scit debere discedere ab omni iniquitate omnis qui invocat nomen Domini.

10 (*In magna autem*) Ne forte miraretur quia a fide quidam discederent, similitudinem hanc facit. Quidam stant, quidam excidunt, nec omnes unius modi sunt, sicut in magna domo.

11 (*Ab istis*) Id est, a consortio istorum vasorum, quæ facta sunt in contumeliam.

12 (*Nequando det*) Ne, pro si, vel pro sn: quod etiam in hac significatione præpositum reperitur.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LANFR. (*Hoc autem scito, &c.*) Dum tempus est idoneum, & suscipiunt doctrinam, corrigantur; non enim hoc semper facient. Et hoc est quod dicit: *Hoc autem scito, &c.*

2 AMBROS. (*Elati*) Elati sunt qui jactant se habere quod non habent.

tis, [3] superbi, *ex his quæ habere videntur*, [4] blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes. immites, sine benignitate, proditores, protervi, [5] tumidi, *cæci*, & voluptatum amatores magis, quam Dei: habentes speciem quidem pietatis, *Christianæ religionis*, virtutem, *charitatem*, autem ejus abnegantes. Et hos devita: ex his enim, *ex talibus*, sunt qui penetrant domos, *fures*, & captivas ducunt, *fornicatores*, mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur, *id est*, *seducuntur* variis desideriis: semper discentes, *illos dico*, & nunquam ad scientiam veritatis *Christi* pervenientes. Quemadmodum autem Jannes, & Mambres, *incantatores Pharaonis*, restiterunt Moysi; ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem, *a fide*. Sed ultra non proficient, *diu non durabunt*, *destruet eos Dominus*, *& sic ostendet eos stultos fuisse*, *sicut supradictos*: insipientia enim eorum (*Domino hoc agenti*) manifesta erit omnibus, sicut & illorum *Ægyptiorum incantatorum* fuit. *Illi nunquam ad scientiam pervenient*, Tu autem assecutus es meam doctrinam *in moribus*, institutionem *in fide*, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, & Lystris: quales (*suspensive*) persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus, *nec solum ego sustinui*, *sed* & omnes, qui pie, *perfecte*, volunt vivere in Christo Jesu, [6] persecutionem patientur. Mali autem homines, & seductores proficient in pejus; errantes, & in errorem mittentes. Tu vero *quicquid illi faciant* permane in iis quæ didicisti; & credita sunt tibi: sciens a quo (*a me*, *non a prophano quolibet*) didiceris, & *poteris facere*, quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Jesu, *Sacræ literæ*, *quas didicisti*, *possunt te instruere*, *quia* Omnis [7] [8] scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum *virtutes*, ad arguendum *vitia*, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, *juste*: ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

CAPUT QUARTUM.

Testificor, *adjuro te*, coram Deo, & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos, & mortuos, & per adventum ipsius, & regnum ejus: prædica verbum *Dei*, [1] insta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia, *exterius ostensa*, *interius habita*, & doctrina, *verborum*, *& operum*. *Et sic oportebit*: Erit enim tempus, cum, *quando*, sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, [2] prurientes auribus: & a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. *Quicquid illi*, Tu vero vigila, in omnibus labora, [3] opus fac Evangelistæ, ministerium tuum imple. Sobrius esto. [4] Ego enim

3 (*Superbi*) Superbi sunt qui magna sapiunt pro illis quæ habere videntur.

4 (*Blasphemi*) Blasphemi, detractores, criminatores, delatores.

5 (*Tumidi*) Qui magna sapiunt in his quæ non habent.

6 Lanf. (*Persecutionem*) Hæc persecutio aliquando a vitiis, aliquando a dæmonibus, nonnunquam ab hominibus, sæpe ab omnibus.

7 (*Scriptura divinitus*) Ostendit quæ scripturæ arcem obtineant auctoritatis, videlicet quæ per spiritum prolatæ sunt.

8 Ambros. (*Scriptura*) Sive doceri conveniat * debent; sive peccantes debeant argui; sive pœnitentibus debeat inferri aliqua correptio; sive erudire oporteat de his quæ possunt adducere ad justitiam. forte * cogi.

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

In exposit. Epist. ad Galat. sub finem t. 4.

1 AUgust. (*Insta opportune*) Duplici distinctione legi potest, Insta opportune, importune, argue, ut opportunus sentiaris, cum instas ædificando: cum destruis arguendo, non cures si importunus videaris: & sic duo quæ sequuntur superioribu sredduntur. Obsecra cum opportune instas ædificandis. Increpa cum importunus in arguendo destruenda videaris. Deinde duo quæ sequuntur, superioribus referuntur converso ordine. In omni patientia ad sustinendas indignationes eorum quos arguis: Et doctrina ad instruenda eorum studia, quos ædificas. Alia distinctio, insta opportune: quod si hoc modo non proficis, insta importune; id est, etsi importunus illis videris, tu tamen opportunum sciens, quod facis, curam sanitatis ejus animo teneas mansueto. Nullum enim medicamentum sanat, quod non opportune adhibeas.

2 Lanfr. (*Prurientes*) Id est, leves, instabiles, nova semper audire volentes.

3 (*Opus fac Evangelistæ*) Opus Evangelistæ est, bene vivere, & benedicere: moribus & verbis subjectos instruere.

4 (*Ego enim jam*) Quasi diceret. Ideo tam studiose te moneo, quia in præsenti moriturus sum, te postea non moniturus.

enim jam delibor, *immolor*, & tempus resolutionis meæ instat. [5] Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. [6] In reliquo, (*& quid relinquitur? hoc scilicet*) reposita, *id est*, *servata*, est [7] mihi corona justitiæ, *quam mereor justitiam*, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solum autem mihi, sed & [8] iis qui diligunt [9] adventum ejus, *boni*, *non metuentes damnationem in die judicii*. Festina ad me venire cito. Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. Lucas est mecum solus. Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerium. Tychicum autem misi Ehhesum. Penulam, quem reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, *meos*, maxime autem membranas. Alexander Aerarius (*narrat ei quid sibi Romæ contigerit*) multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus, quem & tu devita, *ne alloquaris*, valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione, *qua me apud Neronem defendi*, nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & *sic* liberatus sum de ore leonis, *Neronis*. Liberavit me Dominus ab omni opere malo: & salvum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori Domum. Erastus remansit Corinthi; Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum Spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI AD TITUM.

CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

Titum commonefacit, & instruit de constitutione Presbytreii, & de spirituali conversatione, & hæreticis vitandis, qui in Traditionibus Judaicis credunt: scribens ei a Nicopoli.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS servus Dei, Apostolus autem, *nuntius*, Jesu Christi [1] *prædicando* secundum fidem, *vel non meritis*, electorum Dei, & [2] agnitionem veritatis, quæ [3] secundum pietatem, *Christianam religionem*, est in spem vitæ æternæ, quam *vitam* promisit, qui non mentitur, Deus, ante tempora sæcularia: manifestavit autem temporibus suis, *congruis*, [4] verbum suum, *Christum*, *qui est causa illius vitæ*, in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Salvatoris nostri Dei:

5 AMBROS. (*Bonum certamen*) Non ludens ista, sed ad exhortationem dixit Timothei.

6 LANFR. (*In reliquo*) Id est, reliqua æternitatis parte, quæ instat.

7 AMBROS. [*Mihi corona*] Bene justitiæ coronam vocavit illam, quæ contemplatione laborum dator.

8 (*His qui diligunt*) Miraculi dignum quod non dixit, illis qui laboraverunt aut passi sunt; sed dixit qui diligunt; quia certaminum & passionum tempus non semper est.

9 LANFR. (*Adventum ejus*) Adventum Christi diligunt qui a malis cessant, & bona faciunt: hi enim in die judicii damnari non metuunt.

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMBROS. [*Secundum fidem electorum*] Dicit Apostolus, constitutus sum, ut per me credant electi, ut vitam æternam assequi possint, quam dudum repræsentare præsumpserant. In opus vero nunc prodoxit adventum Christi, quando optime se rem habere existimavit.

2 LANFR. [*Agnitionem veritatis*] Veritas secundum pietatem, id est, Christianam religionem, est, creatorem creaturam factum, hominem de Virgine natum, mortuum resurrexisse, nosse.

3 (*Secundum pietatem*) Per quam habemus spem æternæ vitæ. Diceret quis, satis potes sperare, & nihil consequi: ad hoc respondet: *Quam promisit Deus*. Iterum objicienti, spes aliquando fallit: adjungit: *qui non mentitur*.

4 (*Verbum suum*) Vitam æternam (quæ promissa & manifestata est) dicit esse Verbum Dei. *Ego sum*, inquit, *via*, *& veritas*, *& vita*.

Dei: Tito [5] dilecto filio secundum (*determinat quomodo sit filius*) communem fidem, gratia, & pax a Deo Patre, & Christo Jesu Salvatore nostro. Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut [6] ea quæ desunt, corrigas, *suppleas*, & constituas per civitates Presbyteros, *Episcopos*, sicut & ego disposui tibi. Si quis [7] sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. [8] Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, [9] non iracundum, non vinolentum, *effectus iracundiæ*, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem, *adimplentem opere*, eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, *doctrinam scilicet Christianam veracem*: ut potens sit exhortari in doctrina sana, *sanante*, & eos, qui contradicunt, *inobedientes*, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores; (*Pseudo, & incircumcisi quæstiones decepsorie cæteris faciebant*) maxime qui de circumcisione sunt: quos oportet redargui: qui universas domos, *familias*, subvertunt *a fide* docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis [10] proprius ipsorum propheta: [11] Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc *de Cretensibus* verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis, *traditionibus*, hominum avertentium se a veritate, *volentium Judaizare, a cibis abstinere, quod non decet, quia* [12] [13]. [14] Omnia munda mundis: [15] coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati, *abjecti a Deo*, & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAPUT SECUNDUM.

TU autem loquere quæ decent sanam doctrinam. *Admone*. Senes, ut sobrii sint pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: *admone* anus similiter *ut sint* in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes: ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, *se exhibeans* prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate *vitæ*, in gravitate *morum* verbum sanum, *sit tuum* irreprehensibile: ut is, qui ex adverso est, *infidelis, vel diabolus*, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. *Admone*. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes:

5 (*Dilecto filio*) Qui est filius meus, noo secundum carnem, sed secundum Catholicam fidem, quam ei insinuavi: Catholicum enim Græce, commune vel universale dicitur Latine.

6 AMBROS. [*Ea quæ desunt*] Beoe dixit quæ desunt: nam pietatis ratio omnibus credita erat ab Apostolo.

Expos. in Evangel. Jo: tract. 41. t. 9. — 7 AUGUST. [*Sine crimine est*] Crimeo autem est peccatum grave, accusatione & damnatione dignissimum.

8 LANFR. [*Oportet Episcopum*] Hic aperte ostendit presbyterorum obmine Episcopos superius designatos fuisse.

9 AMBROS. [*Non iracundum*] Hoc est reminiscentem iram, & per longi temporis spatia tenentem.

10 LANF. [*Proprius eorum Propheta*] Attende non solum Judæos, sed & Gentes habuisse Prophetas.

11 [*Cretentes semper mendaces*] Tales esse eos confirmat auctor Epimenides Poeta Gentilis.

12 AMBROS. [*Omnia munda mundis*] Quæ ad escam facta sunt, nihil io se immundum habent; si tamen quis cum munda conscientia velit insumere. Si quis autem per suam incredulitatem habet conscientiam coinquinatam, nihil muodum poterit illi esse, qui talis est.

13 AUGUST. [*Omnia munda mundis*] Omnia munda mundis secundum naturam, io qua creata sunt, non tameo omnia secundum significationem munda primo populo Judæorum, nec nobis omnia vel propter salutem, vel propter consuetudinem humanæ societatis apta sunt, sed cum sua cuique reddantur & oaturalem ordinem servant, omnia munda sunt mundis. — Lib. 31. contr. Faust. c. 4. tom. 6.

14 LANF. [*Omnia munda*] Datur iotelligi, quod ex mandatis ipsorum hominum, quidam cibi judicarentur immundi.

15 AUGUST. [*Coinquinatis*] Immundos dicit Apostolus quod carnaliter saperent; & infideles quod tempus gratiæ a legis tempore non discernerent, quibus ideo dicit nihil mundum; quia & his quæ * respuebantut, & his quæ sumebant non sancte, noo juste utebantur. — Ibidem. — * *al.* respuebant.

tes: [1] ut doctrinam Salvatoris nostri Dei [2] ornent, *ornate habeant*, in omnibus *actis*, *& dictis*. *Est ne aliqua doctrina? est hæc qua dicis:* [3] Apparuit enim gratia Dei, & Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes [4] impietatem, & sæcularia desideria, sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & adventum [5] gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi; qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio, *ita te habe*, *ut* [6] Nemo te contemnat.

CAPUT TERTIUM.

Admone illos Principibus, & Potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. [1] [2] Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, servientes desideriis, & voluptatibus variis, in malitia, *rapina*, & invidia agentes, odibiles, *odio digni*, odientes invicem. Cum autem benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, [3] per lavacrum regenerationis, *vel lavacri regenerationem*, & renovationis, *renovationem*, Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum: ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Fidelis sermo est, *quem dixi*: & [4] de his volo te [5] confirmare: ut curent, *scilicet eos*, *qui credunt Deo*, [6] bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona, & utilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & [7] genealogias, & [8] contentiones, & pugnas legis devita: sunt enim inutiles, & vanæ. Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem devita: sciens quia subversus est, qui ejusmodi est, & delinquit, cum sit proprio [9] judicio condemnatus. Cum misero ad te Arteman, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hyemare. Zenam legisperitum, & Apollo sollicite præmitte, *Nicopolim ad ministerium illorum*, ut nihil illis, *Arteman*, *& Tychico* desit. Discant autem, *Arteman*, *& Tychicus*, & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, *impendendo aliis similiter*, ut non sint infructuosi. Salutant te, qui mecum sunt omnes. Saluta eos, qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 Lanfr. [*Ut doctrinam*] Hoc ad omnia superiora refertur, ex eo loco, quo dicit: *senes ut sobrii sint*.

2 [*Ornent in omnibus*] Ornamentum doctoris est, honesta vita discipulorum.

3 [*Apparuit enim omnibus*] Quasi diceret: Doctrinam Christi ornare oportet omnis, cui gratia Dei, id est, remissio peccatorum & vita æterna in promptu est, omnibus ornantibus eam.

4 [*Impietatem*] id est, idololatriam & culturam dæmoonum.

5 [*Gloriæ*] De hac gloria dicitur in Evangelio secundum Mattheum: *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui*, *cum Angelis suis*. Et est ordo, gloriæ Jesu Christi magni, &c.

6 Ambros. [*Nemo te*] Contemnat te nemo dicit. Si valde sit aliquis ferox, arguas eum peccantem.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 Ambros. [*Eramus enim*] Objiciebant vero ei quorundam impietatem, ob quam multi fidelium bonum existimabant, si adversus hujusmodi litem exercerent.

2 Lanf. [*Eramus enim*] Quasi diceret. Nulli spernendi, etiam si insipientes sint & increduli; quia aliquando eis similes fuimus, sed per gratiam Dei salvati fuimus.

3 [*Per lavacrum*] Per baptismum dicit in quo regeneratur, & renovatur homo adveniente in eum Spiritu sancto, per quem fit remissio peccatorum.

4 Ambros. (*Et de his volo*) Necessarium utique, ut ipse cum multa fiducia de his doceas, & consilium des illis, qui crediderunt Deo; quatenus diligentiam convenientium adhibeant. Et omnia ista ad illud reddidit, quod superius dixerat commune eos principatibus & potestatibus subditos esse.

5 Lanfr. (*Confirmare*) Ordo. Confirmare * sed eos qui credunt Deo, ut curent, &c. * f. scilicet.

6 (*Operibus*) Id est, ut studeant majora operari, sicut sunt in majori loco constituti.

7 [*Genealogias*] Genealogias Christi aliter computabant quidam, quam Evangelistæ & Apostoli; quos vitandos potius, quam confutandos præcipit.

8 (*Contentiones*) Contentiones & pugnæ legis erant inter Judæos & Christianos; illis ad literam, his ad spiritualem intelligentiam legem oportere intelligi contendentibus.

9 (*Judicio*) Proprio judicio se condemnat, qui errorem laudat, vituperat veritatem.

EPI-

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD PHILEMONEM.
CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.
ARGUMENTUM.

Philemoni familiares literas facit pro Onesimo servo ejus, scribens ei ab urbe Roma de carcere, per ipsum Onesimum.

CAPUT PRIMUM.

PAULUS [1] vinctus Christi Jesu, & Timotheus frater; [2] Philemoni
dilecto, & adjutori nostro, & Appiæ *uxori* sorori charissimæ, & Ar-
chippo *filio ejus* commilitoni nostro, & Ecclesiæ, quæ in domo tua
est. Gratia vobis, & pax á Deo Patre nostro, & Dominó Jesu
Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in ora-
tionibus meis, audiens charitatem tuam, & fidem, quam habes in
Domino Jesu, *quam charitatem habes* & [3] in omnes sanctos: [4] ut communicatio fidei
tuæ evidens fiat, in agnitione omnis operis boni *patrati*, quod est in vobis, *vel no-
bis*, [5] in Christo Jesu, *ad Christi honorem*. Gaudium enim (*alia ratione reddit gra-
tias*) magnum habui, & consolationem in charitate, quia viscera sanctorum requie-
verunt per te, frater, *sanctos refecisti dando de tuis*. Propter quod; *id est, chari-
tatem tuam*, [6] multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem
pertinet: propter charitatem magis obsecro, [7] cum sis [8] talis, ut *ego* Paulus se-
nex, nunc autem & vinctus Jesu Christi: obsecro te pro [9] me filio, quem genui,
baptizavi, in vinculis, [10] Onesimo, qui tibi [11] aliquando inutilis (*temperative*) fuit,
nunc autem & mihi [12] & tibi utilis *erit*, quem remisi tibi. Tu autem illum ut
mea viscera suscipe. quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi [13] mi-
nistraret [14] in vinculis Evangelii: sine consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne.
velut,

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 AMAROS. (*Vinctus Jesus Christi*) In præsenti negotio neque servum Christi, neque Apostolum se * dixisse, sicut erat consuetudo scribendi: nam de spiritualibus negotiis scribebat, & nunc de his quæ in potestate Philemonis erant. Et illud magis proponendum censuit quod valde suadere poterat; quia pro aliorum salute habebatur in vinculis.

* f. dixit

2 (*Philemoni*) Marito junxit uxorem, deinde filium Philemonis & Appiæ, nec cæteros qui pertinebant ad eos, fraudavit salutatione.

3 (*In omnes sanctos*) Ex hoc illud cognoscitur. Nam erga sanctos charitas in operibus demonstrata, affectum, quem erga Deum habes, comprobat. Unde & optime adjecit; *Ut communicatio fidei tuæ perfecta fiat in agnitione omnis boni*.

4 LANFR. (*Ut communicatio*) Id est, communicans fidei nostræ fides tua.

5 [*In Christo*] Qui me Apostolum fecit.

6 AMBROS. (*Fiduciam multam*) Non dixit potestatem habeo præcipiendi, sed fiduciam. Non dixit propter apostolatum, sed propter charitatem, quam erga omnes habebat. Qui enim erga omnes sanctos sic liberalis est, nunquam hanc gratiam postulatam dare pigebit.

7 (*Cum sis talis ut Paulus*) Omne quod summum bonum intelligi poterat, hoc erat in Paulo. Adjiciendo seniorem & vinctum, ad reverentiam eum invitavit.

8 LANFR. (*Talis*) Senex erat iste sicut Apostolus, & ideo non vult sibi imperare, sed obsecrare: ipse enim superius dixit: *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem*.

9 AMBROS. (*Pro meo filio*) Bene primum dixit, * propositia ejus mutabilitatem; ac sic posuit nomen, eo quod sciret non bene habere de illo Philemonem, propter pristinam ejus mutabilitatem.

*f. proposita ejus mutabilitate.

10 LANF. (*Onesimo*) Onesimus iste servuus Philemonis erat, qui fugiens dominum suum, quædam furatus est: sed veniens Romam ab Apostolo baptizatus est; quem remittens pro eo nunc rogat.

11 AMAROS. (*Aliquando*) Adjecto aliquando alium esse hunc ostendit ab illo, qui dudum.

12 (*Et tibi*) In primis dixit, tibi, ut non videatur alienum servum subtrahere ab ejus Domino. Quod dixit, tibi, * contemplatio obsequii dixit; quod autem, mihi, secundum correptionem ejus dixit.

*f. contemplatione.

13 (*Ministraret*) Vult dicere; etiamsi hoc fecissem, tuum lucrum erat, ut is mihi ministraret. Nam si servus tuus ministraret mihi mercedem utique tibi adquirebat. Nec dixit pro te, sed pro tuo commodo.

14 LANF. (*In vinculis Evangelii*) Id est, quæ sustineo propter Evangelium, quod prædico.

velut, *ut non*, ex necessitate, *exactorie*, bonum tuum esset, sed voluntarium. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut [15] [16] æternum, *hic*, *& in futurum fideliter* illum reciperes: jam non [17] ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime, *valde*, mihi, quanto autem magis tibi, & [18] in carne *servus*, & in Domino? *in fide firma*. Si ergo (*adjurative*) habes me [19] socium, suscipe illum sicut me: si autem aliquid, *detrahendo res tuas*, nocuit tibi, aut debet; hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes: [20] ita frater. Ego [21] te fruar in Domino: refice viscera mea, *hunc* in Domino. Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id, quod dico, (*vel liberum*, *vel aliud bonum*) facies. Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. *Veniam enim ad te*. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas adjutores mei. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

15 (*Æternum*) Id est, æternaliter tecum futurum, ut non dicam tibi. Astute rogat ut quod servus ei debet, sibi dimittat. Quasi diceret; possem dicere quod non solum hoc, sed & teipsum debes mihi, sed nolo.

16 AMBROS. (*Æternum*) Evidens est quoniam in fugam versus est arbitrii per pravitatem. Ex his vero quæ facta fuerant occasione accepta, dixit eum recessisse, ut melior fieret; præbebat enim firmitatem verborum ejus, exitus ipsius negotii. Unde nec definitive, sed dubitative dixit.

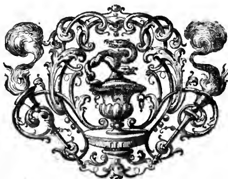
17 (*Ut servum*) Hoc est recipias eum non solum servile obsequium persolventem.

18 (*In carne*) Statum hunc temporalem dixit, qui in præsentia habetur.

19 (*Socium*) Si, inquit, existimas nobis omnia esse communia, recipe hunc, eo quod eum recepi.

20 (*Ita frater*) Pro adjuratione posuit.

21 (*Te fruar*) Hoc est sic videam te in omnibus illis, quæ secundum Deum sunt, profectum habentem spiritualem, quod meum æstimo esse lucrum.

EPI.

EPISTOLA B. PAULI APOSTOLI
AD HEBRÆOS.
CUM INTERJECTIS B. LANFRANCI GLOSSULIS.

ARGUMENTUM.

In primis dicendum est, cur Apostolus in hac Epistola scribenda non servaverit morem suum, ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc causa est, quod ad eos scribens, qui ex circumcisione crediderant, quasi Gentium Apostolus, & non Hebræorum; Sciens quoque eorum superbiam, suamque humilitatem demonstrans, meritum officii sui noluit anteferre. Nam simili modo etiam & Joannes Apostolus propter humilitatem in Epistola sua nomen suum eadem ratione non prætulit. Hanc ergo Epistolam fertur Apostolus ad Hebræos conscriptam Hebraica lingua misisse. Cujus sensum, & ordinem retinens Lucas Evangelista post excessum Beati Pauli Apostoli Græco sermone composuit.

CAPUT PRIMUM.

Ultifariam, [1] [2] [3] [4] multisque modis *factis* olim Deus loquens Patribus in Prophetis, *per Prophetas:* novissime diebus istis [5] locutus est nobis [6] in filio, *per filium, in eo, quod homo,* quem constituit [7] hæredem universorum, (*quæ tunc per ipsum facta sunt*) per quem fecit & sæcula, *secundum quod Deus.* [8] Qui cum sit splendor gloriæ, (*procedens a Patre, ut splendor a sole, non tamen diversus, sed eandem habens substantiam*) & [9] figura, *veritas*, substantiæ ejus, portansque, *regens*, omnia verbo virtutis suæ, *jussu potanti*, [10] [11] purgationem peccatorum faciens, *non tamen portans peccata, sed dejiciens*, [12] sedet ad dexteram majestatis (*cum dexteram, nec sinistram Deus habeat, æqualitatem ejus, & filii, dexteræ sedem appellamus*) in excelsis: tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen

COMMENTARIUS IN CAPUT I.

1 Lanfr. (*Multifariam, &c.*) Conscius indignationis & iovidiæ eorum audito nomine Pauli Apostoli, solita cessat salutatione; etsi ideo ejus Epistola denegatur, quia ejus nomine noo titulatur, oullius esse, simili ratione probatur.

2 (*Multifariam*) Ut de propheta cui præcepit [a] uxorem accipere fornicariam. Et de illo cui præcepit [b] ponere lumbare sub lapide, & post quadraginta dies visere, quod visens invenit quia computruit. Et de illo cui præcepit [c] paoem suum tegere humano fimo; sed quia oon posset comedi, post præcepit tegi bovino.

[a] Osee 1. a. 2. [b] Jere. 13. a. 7. [c] Ezech. 4. d. 15.

3 (*Multifariam*) Id est, aliquando prospera, aliquando adversa prædicens: aliquando Prophetarum verbis, & aliquando eorum factis futura ostendens.

4 Ambros. (*Multisque modis*) Tota intentio B. Apostoli in Epistola, Hebræos ad fidem Christi convocare, emioentiamque gratiæ, quæ per filium data est, a legalibus discernere verbis.

5 Lanf. (*Locutus est nobis in Filio, &c.*) Commendato Filio, commendat novum Testameotum ab ipso datum; & humiliatis Angelis, humiliatur per illos vetus datum.

6 Ambros. (*In filio*) Quasi diceret per Filium, sicut in multis locis Epistolarum invenitur præpositionibus indifferenter uti.

7 (*Hæredem*) Hoc est Dominum totius mundi; nec jam portio Domini tantum Jacob, & sors ejus Israel, sed sicut in Psalmo de eo legitur: *Postula a me, & dabo tibi gentes, &c.*

8 (*Qui cum sit splendor*) Ubique quidem religioois nobis est opus intellectus; maxime autem ubi de Deo aut loquimur, aut audimus. Oportet autem ubi sermo deficit, vel cogitatio, glorificare nos Deum, quod talem Deum habemus, qui & intellectum transcedit & cogitationis intuitum. Merito autem splendorem eum dicit, qui est lux mundi, lumen de lumine, insinuans nobis Patrem. Per splendorem autem unitatem declaravit essentiæ; & duas aperuit personas in gloria & splendore.

9 (*Figura substantiæ*) Hæc figura æqualitatis præbet judicium; & figuram dicit quod alio loco formam: *Qui cum in forma Dei esset.*

10 Lanf. (*Purgationem*) * Aperte Patrem exhibendo humanitatem, quam assumpsit pro nobis.

* aperit, vel apud.

11 Ambros. (*Purgationem*) Ad humilia incaroationis descendit dicens: purgationem peccatorum faciens per passionem.

12 (*Sedet*) De resurrectione & asceosione ejus nos instruit. Per dexteram autem magnitudinem demonstravit honoris.

men hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego [13] [14] hodie, *in æternum*, genui te? *Nulli itaque*. Et rursum, *cui Angelorum dixit:* Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium? [15] Et cum iterum *Pater* [16] introducit, *introducere disponit, id est, incarnari*, primogenitum in orbem terræ, dicit: [17] Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et [18] ad Angelos, *de Angelis*, quidem dicit: Qui facit Angelos (*dum sunt missi*) suos, spiritus, & ministros suos, (*dum assistunt Deo*) flammam ignis. Ad filium autem: *per Prophetam*, [19] [20] Thronus tuus Deus *Fili*, in sæculum sæculi: virga æquitatis, [21] virga regni tui. [22] Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: (*item dignior est, quia majori dono Spiritus sancti unctus est, quam alii sancti; nam scriptura dicit:*) [23] Propterea unxit te o Deus, Deus tuus, oleo exultationis, *spirituali gratia, quæ lætificat*, præ [24] participibus tuis, *plus aliis sanctis:* Et, tu *Fili*, [25] in principio (*ne videretur posterior: vel tu Pater in Filio, qui est principium*) Domine terram fundasti: & opera manum tuarum, *Filii, qui est manus Patris, vel ad literam*, sunt cœli. [26] Ipsi peribunt, *mutabuntur*, tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent: Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. (*Item probat, quia dignior est, ut supra.*) Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? [27] Nonne omnes, sunt [28] administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, *fideles*, qui hæreditatem capiunt salutis?

CAPUT SECUNDUM.

PRopterea [1] [2] abundantius oportet observare nos ea, quæ audivimus, *Ergo quia dignior Angelis, dignius est præceptum, quam vetus datum per Angelos; & quia dignius est, oportet nos illud servare*, ne forte [3] pereffluamus, *evanescamus opere in fide*.

13 Lanfr. (*Ego hodie*) Id est, in hac æternitate; nec melius potuit exprimi æternitas, quæ continuaverit.

14 (*Ego hodie genui te, &c.*) Probatur filius esse, nam ipse est Pater, quia ipse dicit, quod est *Ero illi in Patrem, & ipse erit, &c.*

15 (*Et cum iterum*) Ordo, Et cum introducit, &c. Iterum dicit.

16 (*Introducit primogenitum, &c.*) Item probatur quia dignior est Angelis, nam adoratus ab eis; & omnis qui adoratur, dignior est adorante. Deinde etiam probatur ipsos esse indigniores, qui ministrant ei; & hoc ab auctoritate; quod est, *& ad Angelos, &c.* Et, *qui facit Angelos, &c.*

17 (*Et adorent*) Incarnatum Verbum adorare admonendi erant Angeli, in ipsa divinitate admonitionis non indigebant.

18 (*Ad Angelos*) Ordo. Qui facit spiritus suos Angelos; & flammam ignis suos ministros.

19 (*Thronus tuus Deus*) Item probatur dignior, nam Thronus, id est, sedes ejus & sceptrum ejus manet in æternum; quod non Angelorum.

20 Ambros. (*Thronus tuus*) Thronus Dei ad judicium pertinet futurum: in sæculum sæculi ait; quia novissimum judicium æterna discretione stabit.

21 (*Virga regni*) Hæc virga fortitudo est invicta, æquitas rectissima, inflexibilis disciplina.

22 (*Dilexisti*) Ipsa est virga recta, amare æquitatem, odisse iniquitatem.

23 (*Propterea*) Unctus Christus & regem significat, & sacerdotem; sed illa natura unctus dicitur, qua natus & passus; quod dicit Deus, præconium magnæ dilectionis ostendit. Oleum lætitiæ est, peccati maculam non habere; unde conscientia exhilaratur, quando nulla asperitatis recordatione mordetur.

24 (*Participibus*) Filiis hominum dicit.

25 (*In principio, Domine*) Post humanitatis excellentiam, iterum ad æternitatem filii se convertit.

26 (*Ipsi peribunt*) Pereunt ab eo quod sunt, dum immutantur in melius.

(* *Quoadusque ponam inimicos tuos*) Per pedes Domini stabilitas æterna significatur; ubi tamquam vestigiis positus, omnipotentiæ virtute consistit: his pedibus constat esse subdendos, qui vitiis derelictis ejus prædicationibus inclinantur. Donec vero non hic finem temporis, sed æternitatem demonstrat. * al. Donec.

27 (*Nonne omnes*) Filius solus salvat; isti saluti prædestinatorum deserviunt: nam Angelum ad Mariam legimus missum: pastoribus etiam & mulieribus in resurrectione Angeli apparuerunt.

28 Lanfr. (*Administratorii spiritus*) Probato filium esse digniorem, probat quoque Angelos esse indigniores; sunt enim ei & hominibus administrantes.

COMMENTARIUS IN CAPUT II.

1 LAnfr. (*Propterea*) Quia tantam curam habuit & habet Deus, ut & filium suum pro nobis fecit incarnari; & Angelos suos in ministerium nostrum quotidie invitat.

2 Ambros. (*Abundantius*) Hoc est amplius quam in lege solebamus audire.

3 Lanfr. (*Ne forte pereffluamus*) Ne pejus puniamur, ideo quod cognovimus, notum postposuimus. Vel quia jam ex parte decidimus, ne ex toto decidamus.

fide. Si enim qui per Angelos dictus est [4] [5] sermo, factus est firmus, & omnis prævaricatio, & inobedientia *veteris legis* accepit justam mercedis retributionem: quomodo, *nullatenus*, nos effugiemus, si tantam [6] neglexerimus salutem? *novi Testamenti scilicet, non tantum sermonem.* [7] Quæ *salus* cum initium accepisset (*humilitatis gratia dicit in nobis, non ut in ipso confirmaretur, dixerat enim non ab eis accepisse.*) enarrari per Dominum *Christum* ab eis, *Apostolis*, qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo, *testimonium perhibente verborum* signis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti *spiritualium gratiarum* distributionibus *divisis* secundum suam voluntatem. Non enim [8] Angelis subjecit Deus [9] orbem terræ futurum, de quo loquimur. (*Probatur quia dignior; quia Pater subjecit ei orbem træ, nam omnia, quia Psalmista dicit, quod testatus est, &c.*) [10] Testatus est autem in quodam loco qois, *vel de quo loquimur testatus est quidam*, dicens: Quid est homo, quod memor es ejus, aut [11] filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulominus [12] ab Angelis: gloria & honore coronasti eum: & constituisti eum (*omnia ei subjecta sunt, quia ipse super omnia constitutus est*) super opera manuum tuaruam. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim (*omnia subjecit, nam nihil dimisit, a contrario*) quod omnia ei subjecit, nihil dimisi non subjectum *& ita orbem subjecit ei. Probatur quod dixit, futurum est de quo loquimur.* Nunc autem necdum videmus *præsenti speculatione* omnia subjecta ei. [13] Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem [14] [15] mortis, gloria *resurgendo* & honore coronatum: [16] ut gratia Dei, *id est, ipse Christus, vel per gratiam*, [17] pro omnibus gustaret mortem, *proprie gustavit.* [18] Decebat enim eum, *Patrem* propter quem omnia, *pro cujus laude* & per quem omnia *facta*, qui multos filios in gloriam *per prædestinationem* adduxerat, authorem *Christum* salutis eorum per passionem consummare. Qui enim sanctificat *Christus*, & qui sanctificantur *homines*, [19] [20] ex uno *Patre* omnes. Propter quam causam, *quia ab uno sunt*, non confunditur, *erubescit*, [21] fratres eos vocare, dicens: Nunciabo nomen tuum fratribus

4 [*Sermo factus*] Veteris testamenti legem dicit, quæ per Angelos data est Moysi. Non enim Deus per propriam substantiam loquebatur; sed Angeli in persona Dei.

5 [*Sermo factus est firmus*] Oportet nos servare sermonem ejus; nam firmus est: firmus enim factus est sermo datus per Angelos. Oportet nos servare, & si non servaverimus, puniemur; nam qui non servaverunt legem datam, per Angelos puniti fuerunt.

6 AMBROS. [*Neglexerimus*] Per hoc significat quia non erat tanta salus in veteri Testamento: illa enim temporalis, hæc perpetua.

7 LANF. [*Quæ cum initium*] Diceret quis, quis nobis annuntiavit illam salutem? Respondet: *Quæ cum initium, &c.*

8 [*Angelis*] Adhuc persistit in eodem, volens probare differentius præ Angelis Christum habere nomen.

9 [*Orbem*] Orbem terræ hic intelligit universitatem omnis creaturæ in futuro sæculo; de qua terra alias dicitur: *Portio mea in terra viventium.*

10 AMBROS. [*Testatus est*] Cur nomen Prophetæ non posuit? Existimo non abscondentis affectu, sed ostendentis multam eos habere scientiam scripturarum.

11 [*Filius hominis*] Visitavis cum Verbum caro factum est, & habitavit in nobis. Nam visitare dicitur, quando medicus ad infirmos ingreditur.

12 [*Ab Angelis*] Bene autem dixit; *paulo minus ab Angelis*: quia etsi corpus mortale assumpsit, tamen peccatum non habuit.

13 LANF. [*Eum autem*] Ordo. Eum autem Jesum qui modico quam Angelis minoratus est propter passionem mortis; ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem; videmus gloria & honore coronatum: & est hyperbaton, id est, ordo confusus; qua figura frequentius utitur in Epistola hac.

14 [*Mortis*] Quasi aliquis diceret, an Deus Pater morti tradidit Filium suum? Ita, inquit, *Qui enim sanctificat, & qui, &c.*

15 [*Mortis, gloria*] Id est, mortis ita suscepte, ut pro salute hominum gustaret mortem, hoc est cui jungitur, *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*: alioquin nisi gustaret pro omnium salute mortem, cassa esset & irrita.

16 AMBROS. [*Ut gratia Dei*] Ipsum gratiam nominat, qui pro omnium salute gustavit mortem: proprie gustavit, quia brevi tempore in illa fuit. Gloria coronatus est in resurrectione; honore in confessione paternæ majestatis.

17 LANFR. [*Pro omnibus gustaret mortem*] Ideo gustavit, nam decebat. Decebat Deum, & potuit per Christum consummare, id est, salvare nos; quia Christus & nos ab illo sumus; quod est, *Qui enim, &c.*

18 [*Decebat*] Decebat enim, inquit, Deum Patrem, ut per mortem consummaret Christum auctorem salutis humanæ. Cur autem decuerit multis causis prætermissis, duas paulo post dicit; *Ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis principatum, id est, diabolum: & liberare, &c.*

19 [*Ex uno omnes*] Id est, ex unius patris dispositione pendent.

20 AMBROS. [*Ex uno omnes*] Unus enim est Deus, a quo omnia; sed ille aliter, aliter nos: ille quasi proprius filius, nos adoptivi.

21 [*Fratres eos*] In eo quod dicit non erubescit fratres vocare, ostendit non naturæ esse fraternitatem nostram; sed misericordiæ ejus & humilitatis multæ.

tribus meis : in medio Ecclesiæ laudabo te. Et iterum : (*probatur, quia ab eo pendet*) [22] Ego ero fidens in eum. Et iterum : (*quia ipse Episcopus, & sibi subditi pendent ab illo*) Ecce ego, [23] [24] & pueri mei, quos dedit mihi Deus. [25] [26] Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, *id est, sunt veri homines*, & ipse similiter participavit *factus homo verus* eisdem, *carni & sanguini* : ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum : (*cujus imperium mortificabat*) [27] & liberaret eos, qui [28] timore mortis per totam vitam [29] obnoxii erant *legis* servituti. [30] [31] Nusquam enim Angelos, *Angelicam naturam*, apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit, *sed humanam naturam*. [32] Unde (*quia semen Abrahæ apprehendit; vel quia participavit carni, & sanguini*) debuit per omnia *fragilitatum* fratribus similari, [33] ut *expertus in se hominis miseriam* misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, [34] ut repropitiaret, *condonaret*, delicta populi, *quod potest : ideo similari*. In eo enim [35] [36] in quo (*in carne*) passus est ipse, & tentatus, potens est, *modo accepta incorruptibilitate*, & eis, qui tentantur, auxiliari.

CAPUT TERTIUM.

VNde [1] (*quia potens auxiliari*) [2] fratres sancti, vocationis cælestis participes, [3] considerate, *cognoscite, honorate*, Apostolum, & Pontificem confessionis *fidei nostræ* Jesum; [4] qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut & Moyses in omni domo ejus *populo Judæorum*. [5] Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, (*exponit*) [6] quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam, *quam ser-*

22. [*Ego ero*] De suscepto homine hoc est dictum.

23 [*Et pueri mei*] Pueros propter innocentiam nominavit, de quibus ait Dominus in Evangelio : *Sinite parvulos venire ad me*.

Marc. 10. b. 14.

24 Lanfr. [*Pueri*] Pueros vocat fideles, sicut in Evangelio : *Pueri nunquid pulmentarium habetis*. Et alias : *Nisi efficiamini sicut puer iste*. Et Apostolus : *Malitia parvuli estote*.

Joan. 6. a. 9. Luc. 18. c. 16. 1. Cor. 14. d. 20.

25 [*Quia ergo pueri communicaverunt, &c.*] Quia dederat Pater homines illi futuros honori, & illi futuri sui, carne & sanguine compacti erant, placuit Christo homo fieri.

26 Ambros. [*Quia ergo pueri*] Ut haberet unde gustaret mortem pro puerorum salute.

27 Lanfr. [*Et liberare eos*] Homines liberavit; quod probat a contrario; non enim Angelos, nam si Angelos liberaret angelicam naturam assumeret, sed nusquam Angelorum naturam apprehendit, ergo, &c.

20 [*Timore mortis*] Fideles dicit, qui timore mortis, seu corporis, seu animæ, per totam vitam observabant legem; quos liberavit Christus, seu ab inferno, seu ab importabili jugo legis.

29 Ambros. [*Obnoxii erant*] Servi si quidem omnes fuerant mortis; quia mortem timebant.

30 Lanf. [*Nusquam enim*] Probat superiorem causam; quia ideo homo factus est Deus, ut mori potuisset : nisi enim pro humana salute mori disponeret, apparere volens hominibus, non hominem, sed Angelum, in quo loqueretur, assumeret.

31 Ambros. [*Nusquam enim Angelos*] Quia dixerat, *Quoniam pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem* : ideo, inquit, *nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit*. Quare dixit apprehendit? Quia nos quasi recedentes ab eo, & longe fugientes insecutus apprehendit; & in unam personam nostræ fragilitatis naturam sibi contemperavit.

32 [*Unde debuit*] Non itaque alia fuit causa illi per omnia fratribus assimilari, nisi ut fidelis Pontifex in nobis, nostrisque propitiaret peccatis.

33 Lanf. [*Misericors*] Revera non vocatur misericors nisi homo : misericors a misero corde dicitur : sic B. Gregorius in moralibus.

34 (*Ut repropitiaret*) Probat quod potest condonare delicta, id est, auxiliari num per divinitatem, & per carnem? Per divinitatem, quia etiam per carnem.

35 Ambros. [*In eo in quo passus est*] In eo, id est, in homine in quo passus est, potens est tentatos adjuvare, ne vincantur; quia tentationes nostras, sicut homo in seipso per experimentum cognovit.

36 Lanf. [*In quo passus est*] In carne passus, est & tentatus est, & in carne tentatis auxiliari potest.

COMMENTARIUS IN CAPUT III.

1 LAnf. (*Unde fratres, &c.*) Superius monstravit Christum digniorem Angelis; nunc monstrat digniorem & Moyse; ut veteri novum præferat testamentum.

2 Ambros. (*Fratres sancti*) Animos eorum vult erigere ad excellentiam promissionum Dei, nominans eos fratres charissimos ad cœlestia vocatos.

3 (*Considerate Apostolum*) Id est, cognoscite quis est Jesus Sacerdos & * aliquis, & non habens opus alia consolatione.

* f. fidelis.

4 (*Qui fidelis*) Asserit eum fidelem, id est, devotum defendentem ea quæ sunt ejus, non permittentem corrumpi.

5 Lanfr. (*Amplioris enim est, &c.*) Dignior est, nam amplioris gloriæ est, siquidem creator est, & Moyses creatura : omnis creator amplioris gloriæ est, quam creatura : nam fabricans domum, majoris honoris est, quam domus.

6 (*Quanto ampliorem, &c.*) Probat quia debent considerare, id est, honorare Christum, quia amplioris dignitatis est, quam Moyses; & hoc a simili, & a pari.

serviens in ea. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est. [7] Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus, in testimonium eorum *dicendo* quæ dicenda erant: Christus vero tamquam filius in domo sua: quæ domus sumus nos, [8] si [9] fiduciam, & gloriam spei usque ad finem, firmam retineamus. [10] Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione *obduraverunt patres*, secundum diem, *in tempore*, tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri; probaverunt *me*, & viderunt opera mea *sicut Dei* quadraginta annis: propter quod, *quia tentaverunt*, infensus fui generationi huic, & dixi: semper, *nam assidue*, errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, *præcepta mea*, sicut juravi in ira mea: si (*aposiopesis*) introibunt, *non introibit quisquam*, in requiem meam. Videte fratres, *ne sitis increduli*, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum, incredulitatis, discedendi a Deo vivo: sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie (*in præsenti dum licet*) cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis [11] fallacia peccati. (*Causa cur non debeamus obdurari*) [12] Participes enim Christi, *ut membra capitis*, effecti sumus: [13] si tamen [14] initium substantiæ ejus, *fidei quando subsistimus*, usque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur: Hodie: *in præsenti*, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum *obduraverunt patres vestri* in illa exacerbatione. *Responsio*. Quidam enim audientes, exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis, qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, *vel terram promissionis*, nisi illis, qui increduli fuerunt? Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

CAPUT QUARTUM.

Timeamus ergo (*a simili*) *ergo nec nos intrabimus existentes increduli, ergo timeamus*, ne forte relicta pollicitatione *fidei* introeundi in requiem ejus, *id est, æternam requiem*, existimetur aliquis ex vobis deesse. *Cur timeremus? Illis tantum nuntiatum est*. Etenim & nobis nuntiatum est, quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admistus, *creditus*, fidei ex iis quæ audierunt. Ingrediemur enim (*nuntiatum est nobis, nam ingrediemur; vel sed nobis, qui credidimus, ingrediemur*) in requiem *ejus*, qui credidimus: quemadmodum dixit: (*probat quod non profuit, nam non intrabunt in requiem*) Sicut juravi in ira mea: si introibunt (*aposiopesis*) in requiem meam, *terram promissionis*: [1] & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: [2] Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis, Et in isto rursum: Si introibunt in requiem meam. [3] Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ii, qui-

7 (*Et Moyses quidem*) Probat quia dignior est Christus Moyse: Omnis enim filius dignior est in domo patris, & sua, quam famulus.

8 (*Si fiduciam*) Id est, fidem & bonam operationem, per quas spem habemus.

9 (*Si fiduciam & gloriam, &c.*) Ergo ut ejus domus simus, fidem habere debemus, igitur non debemus esse increduli; quod est, *videte fratres*; potest enim illuc usque pendere sententia.

10 (*Quapropter sicut dicit, &c.*) Quasi dicat: Ergo quia tantæ dignitatis est, lator novi Testamenti, non habeamus cor obduratum, sed illius præceptis adquiescamus.

11 (*Fallacia peccati*) Peccatum vocat diabolum, vel incredulitatem, quo vel qua falluntur infideles, ne credant quod credendum est.

12 Ambros. (*Participes enim Christi*) Id est, unus effecti sumus cum illo; si quidem ipse caput est, & nos membra.

13 (*Si tamen initium*) Quid est initium substantiæ? Fidem significat, per quam subsistimus, & Deo nati sumus in filios.

14 Lanfr. (*Initium substantiæ*) Substantiam vocat fidem; quia ipsa velut fundamentum bonis operibus substat, id est, jacet.

COMMENTARIUS IN CAPUT IV.

1 Lanfr. (*Et quidem operibus*) Probat duas esse requies, unam terrenam, quæ promissa est Judæis; aliam cælestem quæ promittitur nobis. Et est responsio, quasi aliquis diceret: Quare dixisti ingredimur in requiem, cum in nullam promissionis terram intrare nobis non tantopere utile sit; Duæ, inquit, requies sunt.

2 (*Et requievit*) Hæc est requies, quæ promittitur sanctis, videlicet cælestis, ineffabilis Dei suavitas.

3 [*Quoniam ergo superest*) Quia quidam, inquit, intraturi sunt in requiem Dei cælestem,

quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem: iterum terminat diem [4] quemdam, Hodie in David dicendo, post tantum temporis, sicut supradictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. [5] Nam si eis Jesus [6] requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur, posthac, die. [7] Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus; etiam [8] ipse requievit ab operibus suis, sicut a suis Deus. [9] [10] Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne [11] in idipsum quis incidat incredulitatis [12] exemplum. [13] [14] Vivus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens usque ad divisionem [15] [16] animæ ac spiritus, [17] compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus, [18] ad quem nobis sermo. Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum Filium Dei: teneamus confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia [19] [20] pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus [21] in auxilio opportuno.

C A-

& hi quibus annuntiatum est in deserto non introierunt, quia verbum non crediderunt. Admonentur præsentis temporis fideles, non obdurent corda sua verbo Dei, sicut obduraverunt superiores increduli: eos enim * vocat cum dicit: *Nolite obdurare corda vestra.* [* sup. incredulos.]

4 (*Quemdam*) Ordo. * Quemdam post tantum temporis hodie in David dicendo, sicut supra dictum est: *Hodie si &c.* [* f. Terminat diem quemdam.]

5 (*Nam si eis Jesus*) Non est iste Jesus Salvator mundi; sed Jesus qui etiam Josue nominatur, quo populus Judæorum ductus est in terram promissionis; qui si veram requiem eis præstitisset, nunquam post illam, hac die, id est, hodie, hoc tempore David de alia loqueretur.

6 (*Requiem præstitisset*) Illi ingressi sunt, id est, illis non dedit requiem illam; nam si illis præstitisset, nunquam de alia locutus fuisset. Vel respondit non omnem requiem tribuit eis Jesus Nave, (nunquam de alia) omnem requiem, id est, temporalem & cælestem.

7 (*Itaque relinquitur*) Concludit quod superius probabatur. Quasi dieeret: ingredimur igitur in reqniem.

8 AMBROS. (*Ipse requievit*) Requies Dei operum perfectio intelligenda est: per illam vero requiem, quæ æterna est, nos ad æternam provocat, quam sabbatismum nominavit, non requiem, quia Judæis loquebatur: nec vult tale sabbatum in regno Dei, ut iterum quis exinde revertatur ad opera laboriosa, sicut in sabbato carnali fecerunt. Istud vero sabbatum Dei quicumque intrat, requievit perpetuo ab operibus suis, sicut Deus a suis.

9 (*Festinemus ingredi*) Quoniam non sufficit fides, sed debet addi fidei digna vita; si enim non meruerunt terram, qui murmurati sunt, quomodo merebimur cælum indifferenter viventes ut Gentes?

10 LANFR. (*Festinemus ergo ingredi*) Id est, quia requies illa æterna est, ergo festinemus fide ingredi. Vel, ergo quia illi per incredulitatem non ingressi sunt, ergo nos per fidem ingrediemur in illam.

11 AMBROS. (*In ipsum incredulitatis*) Id est, ne in similia incidamus, ne eadem patiamur, quæ illi passi sunt.

12 LANFR. (*Exemplum*) Exemplum incredulitatis vocat vindictam Dei, quæ tanta illata est, ut exemplo aliis esse valeat, ne increduli esse præsumant.

13 AMBROS. (*Vivus est enim*) Ostendit hic nos eumdem habere judicem, qui illos propter incredulitatem eorum damnavit.

14 LANFR. (*Vivus est enim*) Id est, vivax, vivaciter & cum vigore agens, quasi incredulis respondet: At novit Deus si credo, vel non credo? Vivus est, inquit, Dei sermo, id est, Verbum Patris homo Christus, &c.

15 AMBROS. (*Animæ ac Spiritus*) Anima vivimus, spiritu intelligimus; & tam efficax est Dei judicium, ut discernat inter carnalia & spiritualia.

16 LANFR. (*Animæ ac spiritus*) Discernit Filius inter animam & spiritum; quia ipse novit quid homo cogitet, aut faciat propter terrena commoda, & propter cælestia.

17 (*Compagum*) Compages vocat conjuctiones cogitationum; medullas intentiones eorum: & idem apertius repetit cogitationum & intentionum. Et est ordo discretor compagum, &c. Si enim cogitato cogitationi conjungitur, ipse novit quæ sit secundum Deum, vel secundum sæculum: ipse quoque qua vergat intentio cogitantis, sive bonum, sive malum videatur esse quod agit.

18 (*Ad quem nobis sermo*) Ad Christum erit nobis sermo, quia sibi reddemus rationem de actibus nostris in die judicii.

19 AMBROS. (*Pro similitudine*) Similitudinem itaque peccati habuit; quæ tamen caro illius absque omni peccato fuit.

20 LANF. [*Pro similitudine peccati*] Pro similitudine, id est, secundum similitudinem, videlicet secundum carnem; quia in similitudine hominum factus est. Vel pro similitudine, id est, pro exemplo dando fidelibus, ut & ipsi absque consensu peccati tententur: observantes ne inducantur in tentationem. Vel ita, pro similitudine, id est, propter similitudinem; propter carnem scilicet quam gerebat: nisi enim aliis hominibus similis esset, tentare eum diabolus non auderet. Ordo, tentatum per omnia absque peccato.

21 (*In auxilio*) Auxilium Dei semper est opportunum; quia in necessitatibus subvenit; sicut in Psalmo: *Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione.*

CAPUT QUINTUM.

Omnis [1] [2] namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis: qui condolere possit iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipse circundatus est infirmitate: & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum & in alio loco dicit, [3] Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem [4] Melchisedech. Qui in diebus carnis suæ, preces, [5] supplicationesque ad eum, qui possit [6] illum salvum facere a morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia. [7] Et quidem cum esset filius Dei, [8] didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam: [9] [10] & consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, appellatus a Deo Pontifex [11] juxta ordinem Melchisedech. [12] De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles [13] facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus: rursum indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa [14] exordii sermonum Dei: & facti estis quibus [15] lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ: parvulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus; eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

C A

COMMENTARIUS IN CAPUT V.

1 LANFR. (*Omnis namque Pontifex*) Quasi diceret: Non est diffidendum quin per hunc Pontificem misericordiam & gratiam consequamur; quia alii etiam pontifices qui puri homines sunt, ad hæc impetranda, hominibus constituti sunt.

2 AMBROS. (*Omnis namque Pontifex*) Ponit hic Apostolus quædam communis Christo cum sacerdotibus, quædam vero altiora: hoc commune est, pro omnibus constituitur, ut offerat pro peccatis.

3 (*Tu es Sacerdos*) Sacerdos dicitur Christus, qui semel se obtulit immolandum; sicut semel de Melchisedech in sancta legitur Scriptura.

4 LANFR. (*Melchisedech*) Melchisedech panem & vinum sacrificare Deo constituit; quem ritum Dominus Jesus Christus observavit, & in Ecclesia sua observari præcepit.

5 AMBROS. (*Supplicationes*) Dicit preces cum & supplicationes fundere non timore, sed nostræ causa salutis. Unde & in alio loco dicit sanguinem Christi melius clamasse pro nobis, quam sanguinem Abel; qui ad accusandum de terra fraternum scelus clamavit: Christi vero sanguis ad interpellandum pro nobis de terra clamat ad Patrem.

6 LANFR. (*Illum salvum faceret a morte*) Non ut moreretur, sed ut resuscitandus a morte non teneretur.

7 (*Et quidem cum esset*) Exponit ipsam reverentiam. Magna enim religio fuit eum qui æqualis erat Patri duram in passione * morte obedientiam experiri.

* f. mortem obedientia.

8 AMBROS. (*Didicit ex his*) Obedientiam didicisse Filium Dei, hoc est voluntarie suscepisse.

9 (*Et consummatus est*) Id est, perfectus & sufficiens ad salutem æternam omnium credentium.

10 LANFR. (*Et consummatus est*) Consummatus etsi aliis videtur seductor, illis tamen visus est consummatus, id est, perfectus qui obtemperaverunt sibi causa salutis æternæ. Potest & ita distingui, ut causa nominativus casus sit, hoc modo; & consummatus, id est, perfectus, vel ab hoc sæculo mortuus, factus est causa salutis æternæ omnibus obtemperantibus sibi: per fidem enim passionis, & resurrectionis illius salvantur credentes.

11 (*Juxta ordinem*) Juxta ritum offerendi panem & vinum, quod Melchisedech primus fecisse legitur; quæ tamen in Christi carnem & sanguinem convertuntur.

12 (*De quo grandis*) Si, inquit, vellemus vobis exponere, cur Christus secundum ordinem Melchisedech factus est Pontifex, grandis nobis sermo esset, * necessariis, & ininterpretabilis, id est, habens multas expositiones mysteriorum & allegoriarum.

* f. necessarius.

13 (*Facti estis ad audiendum*) Id est, ad intelligendum: sicut ad Corinthios: nemo audit, id est, intelligit.

14 (*Exordii sermonum Dei*) Exordium sermonum Dei vocat Symbolum Christianæ fidei, quod non solum non intelligebant, sed nec ipsam litteraturam qua * præfertur memoriter sciebant.

f * profertur.

15 (*Lacte opus sit*) Lac est brevis insinuatio & facilis observatio morum. Solidus cibus est ratio ipsius fidei & perfecta institutio vitæ. Probare intendit quis illis opus est lacte: omnis enim expers sermonis justitiæ, particeps est lactis. Hæc probatio in libro conversa. Vos autem estis expertes sermonis, id est, probatione propositionis primæ, vel a causa, vel a genere subjungit, ubi sit: *parvulus enim est*. Quod vero dicit: *Perfectorum enim est solidus cibus*: probatio est, quoniam non est opus illis solido cibo.

CAPUT SEXTUM.

QUapropter [1] intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem, [2] ad perfectiora referamur, non rurſum jacientes [3] fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum [4] baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum, ac reſurrectionis mortuorum, [5] & judicii æterni. Et hoc faciemus, ſiquidem permiſerit Deus. Impoſſibile eſt enim, eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtaverunt etiam donum cæleſte, & participes facti ſunt Spiritus ſancti, guſtaverunt nihilominus bonum, [6] Dei verbum, virtuteſque ſæculi venturi, & prolapſi ſunt; rurſus renovari ad pœnitentiam, rurſum [7] crucifigentes ſibimetipſis filium Dei, & oſtentui habentes. [8] Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem, [9] & generans herbam opportunam illis a quibus colitur; accipit benedictionem a Deo. [10] Proferens autem ſpinas ac tribulos, reproba eſt, & [11] maledicto proxima: [12] cujus conſummatio in combuſtionem. Confidimus autem de vobis, dilectiſſimi, meliora, & viciniora ſaluti: tametſi ita loquimur. Non enim injuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri, & dilectionis quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis. Cupimus autem unumquemque veſtrum eandem oſtentare ſollicitudinem, ad expletionem ſpei uſque in finem: ut non ſegnes efficiamini, verum imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt promiſſiones. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret majorem, juravit per ſemetipſum, dicens: Niſi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te. Et ſic longanimiter ferens, adeptus eſt repromiſſionem. Homines enim per majorem ſui jurant: [13] & omnis controverſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt juramentum. In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilii ſui, inter-

COMMENTARIUS IN CAPUT VI.

1 AMBROS. (*Quapropter intermittentes*) Quia exercitatos ſenſus in lege Domini oportet vos habere, intermittamus inchoationis Chriſti ſermonem. Sermo inchoationis Chriſti eſt initium fidei: ſicut enim qui in doctrina litterarum adducitur, elementa oportet primum audire: ſic Chriſtianus primum omnium de fide Catholica erudiri debet. Si autem opus eſt de fide * docere, necdum fundamentum habet. Si enim opus eſt iterum audire, quia credere eum oportet de reſurrectione & futuro ſæculo, necdum fundamentum habet.

* f. doceri.

2 (*Ad perfectionem*) Perfectum illum vocamus, qui cum fide vitam habet rectam. Si autem unum eorum deerit, perfectus non erit: ſi ambo, merito * parvulus dicitur.

* f. perfectus.

3 LANF. (*Fundamentum*) Quicumque doctor infideles ad fidem convertit; hic in primis fundamentum mentibus jacit, dicens oportere eos peccatorum ſuorum pœnitere; in Deum credere; in remiſſionem peccatorum baptizari; pro accipiendis ſancti Spiritus donis in impoſitione manuum Epiſcopi conſummari; reſurrectionis judicii diem præſtolari.

4 AMBROS. (*Baptiſmatum*) Sicut una fides eſt, ita unum baptiſma; ſed pro varietate accipientium * baptiſmatum dixit. Ne vero ullatenus quis ſecundum æſtimaret poſt peccatum fieri poſſe baptiſma, adjungit: *Impoſſibile eſt eos qui ſemel illuminati per gratiam ſancti Spiritus, guſtaverunt etiam donum cæleſte* (hoc eſt remiſſionem peccatorum) *& participes facti ſunt Spiritus ſancti* (in diſtributione donorum) *& bonum Dei verbum guſtaverunt* (hæc eſt doctrina Evangelica) *& virtutes venturi ſæculi cognoverunt* (id eſt, reſurrectionem & vitam beatam quæ ſanctis promittitur) *Si in peccatis incidant, iterum renovari.* Cujus baptiſmatis virtus in cruce & ſepultura Chriſti conſtat: proinde ſubjungit rurſum crucifigentes ſibi Filium Dei, ſicut enim ſemel Chriſtus mortuus eſt carne in cruce; ſic nos ſemel morimur in baptiſmate, non carne, ſed peccato.

* f. baptiſma.

5 LANF. (*Et judicii*) Quia quales de judicio exibunt, tales ſine fine manebunt.

(*Impoſſibile*) Rationem reddit cur non expediat primam fidem relinquere, & in peccata cadere; non enim revertentes jam ultra baptizari poſſunt in remiſſionem peccatorum, ſicut prius.

6 (*Dei verbum*) Id eſt, Patris, qui in perceptione corporis & ſanguinis ejus guſtatur.

7 (*Crucifigentes*) In ſemetipſis crucifigunt Filium Dei, & oſtentui; id eſt, contumeliæ habent, qui gratiam ejus vilipendentes in peccatis jacent.

8 AMBROS. (*Terra enim ſæpe*) Hic declarat quod hi ad quos ejus ſermo fuit, ſuſceperunt & combiberunt verbum cæleſtis doctrinæ.

9 (*Et generans herbam*) Nihil ſic opportunum, ſicut fides in Filium Dei, & vita optima.

10 (*Proferens autem*) De his ſpinis Dominus dicit, quia cura hujus ſæculi, & deceptio divitiarum præfocant verbum, & infructuoſum efficitur.

11 (*Maledictio proxima*) Quantam habet ſolationem hic ſermo, maledictioni proxima, non maledicta; quæ enim necdum in maledictionem incidit, ſed proxima eſt, & longe fieri poteſt.

12 (*Cujus conſummationem in combuſtionem*) Hæc combuſtio non erit, niſi quis uſque in finem permaneat in peccatis.

13 (*Et omnis controverſiæ*) Si hominum juramento credendum eſt, quanto magis Dei, qui nec falli, nec mentiri poteſt?

interposuit jusjurandum: [14] ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem: quam [15] sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem [16] usque ad interiora velaminis: [17] ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

CAPUT SEPTIMUM.

HIc [1] enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahæ regresso a cæde regum, & benedixit ei: cui & decimas omnium divisit Abraham: primum quidem qui interpretatur rex justitiæ: deinde autem & rex Salem, quod est, rex pacis, [2] sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem filio Dei, [3] manet sacerdos in perpetuum. Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha. Et quidem [4] de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habens decimas sumere a populo secundum legem, id est, a fratribus suis: quanquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc, qui habebat repromissiones benedixit. [5] Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur. Et hic quidem, [6] decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur, quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham, & Levi, qui decimas accepit, decimatus est: adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech. [7] [8] Si ergo consummatio per sacerdotium Levi-

14 Lanfr. (*Ut per duas res*) Jusjurandum, & per semetipsum, quibus immobile sit quod dicitur.

15 Ambros. (*Sicut anchoram habemus*) Sicut anchora non permittit navim circumferri, licet venti commoveant eam: sic spes fide roborata introducit nos in rerum speciem quomodo fide & spe tenemus, ideo addidit: *Incedentem usque ad interiora velaminis*. Spes enim penetrat interiora velaminis, dum cœlestia absque dubitatione credit.

16 Lanfr. (*Usque ad interiora*) Spes nostra usque ad præsentiam Dei incedit, quam significabant interiora velaminis.

17 Ambros. (*Ubi præcursor pro nobis*) Non dixit simpliciter introit, sed ubi præcursor pro nobis introiit, oportet prosequi præcursorem nostrum, præcursorem siquidem & consequentem in eodem esse convenit.

COMMENTARIUS IN CAPUT VII.

1 LAnfr. (*Hic enim Melchisedech*) Ratio cur secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus sit Christus, et non secundum ordinem Leviticum, videlicet quia majoris dignitatis est Melchisedech. A. Nam si reprobamur maledicto proximi erimus: & probat a simili: nam si germinans tribulos proxima est maledicto: & hoc probat a contrario; nam germinans herbam proxima est benedictioni.

A. Hæc non videntur cohærere cum præcedentibus.

2 (*Sine patre*) Non revera sine patre & matre fuit; nec revera initio & fine dierum caruit: sed unde, & quando ortus sit, vel quo tempore obierit, scriptura non commemorat. Illum namque significabat, qui revera nec patrem secundum humanitatem, nec matrem, nec initium, vel finem secundum divinitatem habiturus erat.

3 (*Manet sacerdos*) Melchisedech non mansit in perpetuum, sed sacerdotalis ejus constitutio manet in perpetuum.

4 (*De filiis Levi*) De superiori sententia hoc objicitur. Quasi aliquis diceret: non potes probare Melchisedech per hoc superiorem Abrahæ, quia decimas ab eo accepit: quia sacerdotes de tribu Levi ab aliis tribubus secundum legem decimas accipiunt, fratres scilicet a fratribus, & coæquales a coæqualibus.

5 (*Sine ulla autem*) Responsio, novi ita esse. Sed Melchisedech non tantummodo decimas accepit, sed etiam Abraham benedixit, ac per hoc sine ulla contradictione maior eo est, quia minor a meliore semper benedicitur.

6 (*Decimas morientes*) Quasi diceret. Per hoc non possumus approbare Melchisedech fuisse immortalem, id est, significasse immortalem, quia decimas Abraham accepit; quia hic etiam, id est, in lege & Sacerdotio Levitico morientes homines decimas accipiunt. Sed ibi, hoc est ubi sine patre & matre, sine initio & fine dierum scriptura eum commemorat; aperte contestatur ipsa Scriptura quia vivit, id est, viventem & immortalem significat.

7 (*Si ergo consummatio*) Si, inquit, lex consummata, id est, perfecta, non mutanda, sed usque ad finem sæculi permansura; erat data per illud tempus quo constitutum est sacerdotium Leviticum; cur aliud sacerdotium subrogat? Quia enim simul, & ab eodem, & sub eadem sponsione utraque data sunt; quod de uno dicitur, de altero necesse est intelligatur. Tota enim ratio sic procedit: Si lex erat permansura, & sacerdotium; sed sacerdotium transfertur; lex tamen necesse est transferatur.

8 Ambros. (*Si ergo consummatio*) Si consummatio, id est, perfectum sacerdotium Leviticum fuit, quid necesse fuit, alium surgere sacerdotem? Si igitur sacerdotii translationem necesse est, & legis esse translationem, neque potest Sacerdos sine testamento esse.

Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est; si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non [9] secundum legem mandati carnalis factus est, sed [10] secundum virtutem vitæ insolubilis. [11] Contestatur enim: Quoniam tu es sacerdos in æternum, [12] secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter [13] infirmitatem ejus, & [14] inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex: [15] introductio vero melioris spei, per quam proximamur ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem, sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando, per eum, qui dixit ad illum, Juravit Dominus, & non pœnitebit eum; tu es sacerdos in æternum) [16] [17] in tantum [18] melioris testamenti [19] sponsor factus est Jesus. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere? hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. [20] Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per [21] semetipsum ad Deum: semper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, & [22] excelsior cælis factus: qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, se ipsum offerendo. [23] Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

C A-

9 Lanf. (*Secundum legem*) Christus non est factus Sacerdos secundum legem Judæorum, quæ carnales observationes præcipiebat, quia non est de tribu Levi, unde sacerdotes eligi ipsa lex jubebat: sed secundum quod placuit virtuti divinitatis suæ, in qua & ex qua est vita insolubilis, id est, æterna, quæ morte interveniente non solvitur. Aliter. Non est factus Sacerdos ut in sacrificiis observaret, vel observari præciperet carnalia præcepta legis; sed spiritualem intelligentiam, quæ est virtus per quam datur vita insolubilis: *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat*.

10 Ambros. (*Secundum virtutem*) Id est, vitam in semetipso habens insolubilem. Quamvis enim ad tempus mortuus est carne, tamen in æternum divinitate vivit.

11 Lanf. (*Contestatur*) Probat auctoritate divina, quia secundum similitudinem Melchisedech, exurrexit alius Sacerdos.

12 Ambros. (*Secundum ordinem Melchisedech*) Ordinem autem ejus multis modis interpretatur, quod solus & rex fuit & Sacerdos ante circumcisionem functus sacerdotio, ut non Gens ex Judæis, sed Judæi ex Gentibus sacerdotium acceperunt.

13 Lanf. (*Infirmitatem*) Vetus lex infirma erat, quia cultoribus suis perfectam justitiam dare non poterat. Si enim cultores ejus perfecte justi essent, post mortem statim requiem habituri cœlum ascenderent. Sed erat per ejus observantiam justificatio nonnulla, peccatorum remissio aliqua, non tamen plena.

14 (*Inutilem*) Inutile fuit post adventum Christi observare ea, quæ ideo fiebant, ut ea quæ nunc fiunt, prædicerent esse futura.

15 Ambros. (*Introductio*) Habuit quippe lex spem, sed non talem: sperabunt enim bene placentes, & legem Dei custodientes possidere terram, nihil ærumnosum pati: evangelica enim præcepta custodientes, non terram sperant possidere, sed cœlum.

16 (*In tantum melioris*) Secundum quod juratum est de eo semper eum mansurum.

17 Lanfr. (*In tantum*) In quantum superius dixi; quia vita æterna promittitur, & non sine jurejurando.

18 (*Melioris*) Id est, novi Testamenti, per cujus observantiam spem habemus eundi ad Deum.

19 (*Sponsor*) Veteres sacerdotes promittebant cultoribus legis copiam frugum, longævam vitam, victoriam inimicorum, & cætera his similia, Jesus autem spondet spem per quam proximamus ad Deum, id est, vitam æternam, in qua videbimus Deum facie ad faciem. Vel sponsor est novi Testamenti secundum divinitatem, quia omnia quæ Pater facit, & ipse facit.

20 Ambros. (*Unde & salvare*) Quis est qui interpellat, nisi humanæ naturæ divinitati conjunctio, quam paterno solio advexit semper .... ad salvandum idoneos? Alii Pontifices, quia semper non erant, semper non interpellabant; hic non solum in hac vita salvat per interpellationem humanitatis suæ; sed etiam in futuro glorificat; dum tradet regnum Deo & Patri, & perducet sanctos ad visionem paternæ majestatis.

21 Lanfr. (*Per semetipsum*) Ipse Salvator in Evangelio dicit: *Nemo venit ad patrem, nisi per me*. Et alias: *Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur*. Joan.14.6. Idem 10.b.9.

22 Ambros. (*Excelsior factus*) Quia adorant eum omnes Angeli Dei.

23 Lanfr. (*Lex enim*) Ratio cur sacerdotes necessitatem habeant quotidie pro suis delictis sacrificandi: Christus autem non.

CAPUT OCTAVUM.

Capitulum [1] [2] autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo. Omnis enim [3] Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid, quod offerat. [4] Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos; cum essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & umbræ deserviunt [5] cælestium. Sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide (inquit) omnia facito secendum [6] exemplar quod tibi ostensum est in monte. Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & [7] melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset: non utique secundi locus inquireretur. [8] Vituperans enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus: & consummabo super domum Israel, & super domum Juda, testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus; quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor [9] Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

CAPUT NONUM.

Habuit quidem & prius, justificationes culturæ, & sanctum [1] sæculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur, Sancta sanctorum: aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti: superque eam erant Cherubim gloriæ

COMMENTARIUS IN CAPUT VIII.

1 Ambros. (*Capitulum autem*) Præcedentis dispositionis recapitulatio, ad rem ipsam deducens auditorem.

2 Lanfr. (*Capitulum autem*) Capitulum est brevis sententia ab eo sic nominatum, quod breviter capiat totius rationis summam Hoc autem capitulum incipit ab eo quod sequitur: *Talem habemus*. Et definit ubi dicitur: *Non homo*.

3 (*Pontifex*) Ad superiorem sententiam redit: *hoc enim fecit semel offerendo*. Quasi diceret, rationis fuit quod se obtulit, *omnis Pontifex ad offerenda, &c.*

4 (*Si ergo super terram esset*) Ratio cur Christus seipsum obtulerit: si, inquit, esset super terram quod pro peccatis totius mundi digne posset offerri, non esset sacerdos offerre dignus & ideo mundus bene obtulit mundo.

5 (*Cælestium*) Cælestia vocat præsentem Christi Ecclesiam, cujus pars est in cælis; pars secutura adhuc peregrinatur in terris. Hanc figurabant quæcumque in Sacramentis veteris Testamenti fiebant. Sicut alias: *Hæc omnia in figura contingebant illis*.

6 (*Exemplar*) Exemplar vocatur, & illud quod fit, & illud ad cujus similitudinem aliquid fit, sicut species, imago, figura, similitudo.

7 (*Melioris*) Melius testamentum vocat præcepta evangelica, per quorum observantiam promittitur vera justitia, & vita æterna: hoc est enim quod sequitur; *Quod in melioribus, &c.*

8 (*Vituperans enim*) Probat prophetica auctoritate quia sæculi locus inquiritur. Quanta autem locorum, & disputationum subtilitate hæ epistolæ plenæ sint, (licet ipse Apostolus in scribendo non curaret, ipse enim in sapientia verbi & subtilitate sermonum se non loqui alias testatur.) perspicax lector poterit invenire. Summa disputationis sic se habet: *Si illud prius culpa vacasset, sæculi locus non inquireret: vituperans enim, &c.* Prius ergo culpa non vacavit, id est, hominem a culpa perfecte liberare non potuit; sicut e contra de novo Testamento dicitur: *Mandatum sine macula*. Et *lex Domini immaculata*.

9 (*Dicendo autem novum*) Ita sunt inter se novum & vetus, sicut magnum & parvum. Quotiescumque enim duæ res inter se conferuntur, si una vocatur nova, altera vetus, & e contra.

COMMENTARIUS IN CAPUT IX.

1 Lanfr. (*Seculare*) Sacrificium Judæorum vocat seculare, vel quia transitorium, sicut omnia quæ hujus sæculi sunt; vel quia in modum temporis singulis annis eadem repetebantur.

gloriæ obumbrantia propitiatorium : de quibus non est modo dicendum per singula. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua & populi ignorantia : hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse [2] sanctorum viam, adhuc [3] priore tabernaculo habente statum. Quæ [4] parabola est temporis instantis: juxta quam munera, & hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta [5] conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis, & in potibus, & variis baptismatibus, & justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis. Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius [6] tabernaculum non manufactum, id est, non hujus creationis; neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel [7] in Sancta, æterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis: quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram [8] ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Et ideo novi testamenti [9] mediator est; ut [10] morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hæreditatis. [11] Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim [12] in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua, & lana coccinea, & hyssopo; ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio. Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari: ipsa autem cælestia melioribus hostiis quam istis. [13] Non enim in manufacta sancta Jesus introivit, exemplaria verorum: sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis: neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem [14] peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; [15] secundo [16] sine peccato apparebit expectantibus se, in salutem.

C A-

2 [*Sanctorum viam*] Sanctorum via est vel ipse Christus, vel spiritualis intelligentia legis:

3 (*Priore*) Prius tabernaculum est carnalis intelligentia & observantia legis: secundum, spiritualis.

4 (*Parabola est*) Allegoria veteris Testamenti, hoc præsens tempus, in quo Ecclesia Christi fundatur, & gratia novi Testamenti prædicatur, significat.

5 (*Conscientiam*) Juxta conscientiam dicit, vel quia legales hostiæ peccata cogitationum non purgabant; vel quia ab anima conscientiam perpetrati sceleris perfecte abstergere non poterant.

6 (*Tabernaculum*) Tabernaculum quod Christus introivit, vocat cœlum, quod amplius & perfectius est, quam illud Judæorum tabernaculum, quod vocabant sancta sanctorum.

7 [*In sancta*] Exponit quod superius vocaverit tabernaculum non manufactum, videlicet sancta sanctorum cœlestia.

8 Ambros. [*Ab operibus*] Si quis tangebat corpus mortuum, polluebatur; & hic siquis tetigerit opus mortuum, contaminatur per conscientiam.

9 Lanf. [*Mediator est*] In eo quod homo est, novi Testamenti mediator fuit; quia legem Dei hominibus attulit.

10 [*Morte intercedente*] Christus mortuus est non solum ut Gentes, sed & Judæos tam vivos quam mortuos, ad vitam æternam prædestinatos, a prævaricationibus, quas ipsi sub veteri lege commiserant, redimeret.

11 [*Ubi enim testamentum*] Exponit causam cur Christus mortuus sit, videlicet quia testamentum conditurus erat. Testamentum autem nisi a moriente non conditur.

12 (*In mortuis*) Secundum leges sæculi loquitur, in quibus præcipitur vivente testatore testamentum non esse ratum. Est autem testamentum, a quo ad divina testamenta similitudine ducitur, ordinatio hominis præcipientis quid post mortem ejus de rebus ipsius sit agendum.

13 (*Non enim*) Exponit ipsas meliores hostias, quæ est una, id est, corpus Christi. * Visus autem loquendi sic vellet in manufactis sanctis exemplaribus verorum: vel in manufacta sancta exemplaria verorum.

* f. usus.

14 [*Peccati*] Peccati dicit pro peccatorum. Omnia enim peccata destruxit in his qui credituri erant.

15 Ambros. [*Secundo apparebit*] Non enim tunc erat hostia pro peccato.

16 Lanfr. [*Sine peccato*] Sine peccato dicit, sine similitudine carnis peccati. In primo enim adventu suo Dominus talem carnem gestavit, qualem & cæteri homines, qui peccatores erant. In secundo vero in tanta gloria caro ejus apparebit, quanta nec excogitari, nec explicari ab aliquo mortalium potest. Potest etiam intelligi, sine peccato, sine hostia pro peccato; non enim tunc apparebit, ut peccata purget, sed damnet.

CAPUT DECIMUM.

Umbram [1] enim habens lex futurorum bonorum, [2] non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem [3] ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere: alioquin cessassent offerri: ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio: [4] in capite libri scriptum est de me. Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi semel. [5] Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans [6] donec ponantur inimici ejus [7] scabellum pedum ejus. Una enim oblatione, consummavit in sempiternum sanctificatos. [8] Contestatur autem nos & spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, [9] Dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum, & iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam [10] in introitu sanctorum in sanguine Christi, [11] quam initiavit nobis viam novam & viventem per velamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum Dei: accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda a conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit,) & consideremus [12] invicem in provocationem charitatis & bonorum operum: non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, & tanto magis [13] quanto videritis appropinquantem diem. [14] Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio judicii, & ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus

COMMENTARIUS IN CAPUT X.

1 Lanfr. (*Umbram enim*) Redit ad superiorem rationem, ubi dixit, legales hostias non posse facere servientem perfectum juxta conscientiam. Et est responsio, quasi diceret: Cur dixisti peccata exhaurienda per Christum, & non per legem?

2 Ambros. (*Non ipsam imaginem*) Hoc est enim ipsam veritatem.

3 (*Ipsis hostiis*) Quid ergo nos? Nonne per singulos dies offerimus? Offerimus, sed ad reconciliationem mortis ejus; & una est hæc hostia non multæ; hoc autem exemplar est illius quod nos facimus, in commemorationem fit ejus quod factum est: *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem*. Luc. 22. b. 19

4 (*In capite libri*) Utique psalterii, ubi dicitur: *Beatus vir*; qui Psalmo capitulum totius libri dicitur a quibusdam.

5 (*Et omnis quidem*) Ministrare famulorum est; sedere vero dominorum.

6 (*Donec ponantur*) Non solum inimici qui infideles sunt, sed etiam qui immunde vivunt. Prudentia enim carnis inimica est Deo.

7 Lanfr. (*Scabellum*) Sub pedibus Christi erunt omnes qui sunt modo inimici ejus in die judicii, quia ad imperium ejus, aut conversi ibunt in vitam æternam, aut pertinaces perpetuam patientur gehennam.

8 (*Contestatur*) Id est, confirmat verba nostra, quibus asserimus una oblatione Corporis Christi peccata penitus esse dimissa.

9 Ambros. (*Dando leges*) Ista lex est charitas, ut quod nobis nolumus fieri, alteri non faciamus; & sicut in Evangelio dicitur: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, eadem & vos facite eis*. Matth. 7. b. 11.

10 Lanfr. (*in introitu*) Introitum vocat cœlum, quo sancti intraturi sunt redempti sanguine Christi.

11 (*Quam initiavit*) Ordo. Quam viam novam, quia nullus hominum ante illum cœlum ascendit, & viventem, id est, non deficientem, permanentem, quia usque ad finem sæculi ascensura sunt membra ejus: initiavit nobis Christus, id est, incepit vel dedicavit.

12 (*Invicem*) Alter consideret quid boni alter faciat, non ut invideat, sed ut exemplum bonum inde sumat.

13 (*Quanto videritis*) Diem dicit vel extremum judicii, vel temporalis afflictionis.

14 (*Voluntarie*) Causam reddit cur charitas sit tenenda, & a malis sit cessandum; dum enim voluntas peccandi est in nobis, nihil prodest hostia immolata pro peccatis nostris.

est Deus : unde eum & [6] in parabolam accepit. Fide & de futuris benedixit Isaac, Jacob, & Esau. Fide Jacob, moriens, singulos filiorum Joseph benedixit : & adoravit [7] fastigium virgæ ejus. Fide Joseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandavit. Fide Moyses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, majores divitias æstimans, thesauro Ægyptiorum, improperium Christi : aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis : invisibilem enim tamquam videns sustinuit. Fide celebravit Pascha, & sanguinis effusionem : ne qui vastabat primitiva, tangeret eos. Fide transierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram : quod experti Ægyptii devorati sunt. Fide muri Jericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, [8] Jephte, David, Samuel, & Prophetis : qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum : [9] acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, [10] ut meliorem invenirent resurrectionem. Alii vero ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres : lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt : circuierunt [11] in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti : quibus dignus non erat mundus : in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt [12] repromissionem ; Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

CAPUT DUODECIMUM.

IDeoque & nos tantam habentes [1] impositam nubem testium, deponentes [2] omne pondus, & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen : aspicientes in auctorem fidei, & [3] consummatorem Jesum, qui proposito

ham, & quia in Isaac semen habiturus esse, & placere Deo si ei ipsum Isaac immolaret : eredidit enim quoniam mortuum Deus resuscitaret.

6 (*In parabolam*) Aries qui inter vepres hærens cornibus repertus est, & Isaac unum Christum hominem & Deum significant. Per hoc igitur quod aries quidem est immolatus, Isaac vero morte subtractus, significatum est Christum secundum carnem passurum, secundum vero divinitatem, mortis discrimen non esse sensurum. Et hoc quod ait : in psrabolam, id est allegoriam eum accepit. Ipsum enim prius ad moriendum dedit, sed post experimentum fidei reperto ariete ad videndum recepit. Hoc sibi propter fidem & obedientism honore collato, ut per filii vitam, divinitatis significaretur a morte subtractio.

7 (*Fastigium virgæ*) Vel sceptrum ferebat Joseph more secundi a Rege. Vel fastigium virgæ dicit altitudinem regiminis ejus : quam altitudinem Jscob adoravit, id est in summa veneratione habuit. Et hoc fide, quia a Deo factum asse credidit.

8 (*Jephte David*) Non ex eo ducitur Jephte in testimonium quod filiam occiderit, sed quod per fidem adjuvante eum Deo hostes superaverit.

9 (*Acceperunt mulieres*) Ordo. Mulieres acceperunt, scilicet a sanctis Dei mortuos suos de resurrectione, id est, resurgentes, ut ab Elia unicum filium vidua Sareptana : & ab Eliseo Sunamitis.

10 (*Meliorem invenirent*) Meliorem resurrectionem vocat excellentiorem gloriam in resurrectione : quanto enim magis quis patitur, tanto magis coronsbitur.

11 (*In melotis, in pellibus*) Vestimentum est ex pilis, ut ajunt, camelorum factum : quo vel caprinis pellibus quis in veteri populo Judæorum usus sit, aperte scriptura non dicit ; Joannes autem Baptista usus est.

12 [*Repromissionem*] Beatitudine animarum ecepta, resurrectio corporum, quam sanctis suis promisit Deus, ideo adhuc differtur, ut simul omnes resurgamus ; quatinus in communi gaudio omnium, majus fiat singulorum.

COMMENTARIUS IN CAPUT XII.

1 LANFR. (*Impositam nubem*) Multitudinem sanctorum vocat nubem, quia verbis pluunt, & miraculis coruscant.

2 (*Omne pondus*) Pondus vocat peccatum, sicut in Psalmo : *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum. Sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Ps. 37. a. 4

3 (*Consummatorem*) Id est, qui nos consummabit, id est, animæ & corporis perfectam beatitudinem dabit.

posito sibi [4] gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem: ut ne fatigemini, animis vestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes: & obliti estis consolationis, quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens. [5] Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium, quem recipit. In disciplina perseverate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filii estis. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos: num multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & vivemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id, quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Omnis autem disciplina, in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris: postea autem [6] fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet justitiæ. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite [7] pedibus vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator, aut prophanus ut Esau: qui propter unam escam vendidit primitiva sua. [8] Scitote enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam. [9] Non enim accessistis ad tractabilem montem & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus. [10] Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum, & testamenti novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem [11] melius loquentem quam Abel. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis, avertimus: cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens. [12] Adhuc semel; & ego movebo non solum terram, sed & cælum. Quod autem adhuc semel dicit. [13] declarat mobilium translationem tamquam factorum, ut maneant ea quæ sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam serviamus placentes Deo, cum metu & reverentia. Etenim Deus noster ignis consumens est.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

CHaritas fraternitatis maneat in vobis. Et hospitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim latuerunt quidam Angelis hospitio receptis. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti; & laborantium, tamquam & ipsi in corpore morantes. Honorabile con-

4 (*Gaudio*) Vel regni cælestis, vel regni terreni, quod sibi oblatum est.

5 (*Fili mi, noli*) In Proverbiis ita habetur: *Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, neque deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus corripit; & quasi Pater in Filio complacet sibi.* Prov. 3. b. 11. 12.

6 [*Fructum pacatissimum*] Ordo. Fructum pacatissimum justitiæ, id est, quem justitia promeretur.

7 (*Pedibus vestris*) Pedes vocat cogitationes, quæ tunc recte gradiuntur, cum bene credunt; tunc claudicant, cum errant.

8 (*Scitote*) Ostensio quam fuerit Esau prosanus, id est, a conventu fidelium alienus.

9 (*Non enim accessistis*) Quando lex data est Judæis, apparuit ignis tractabilis, id est, palpabilis, & accessibilis, in quo loquebatur Deus, & cætera terribilia quæ sequuntur. Non ita, inquit, in novæ legis latione factum est; omnia enim suaviter, & dulciter indicantur vobis.

10 (*Sed accessistis*) Id est, ad altitudinem, in qua vel de qua videtur Deus. Sion enim speculatio interpretatur.

11 (*Melius loquentem*) Aspersio sanguinis Abel clamat vindictam; aspersio sanguinis Christi misericordiam.

12 (*Adhuc ego semel*) In Aggæo Propheta sic: *Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum, & terram.*

13 (*Declarat*) Per hoc quod dicit movebo, declaratur cœli, & terræ translatio, id est, in alium statum transmutatio. Probat hoc vero, quod semel ostenditur, quod postea futura sunt immobilia. Quod vero dicitur, ea quæ sunt, sic intelligendum est quasi diceretur, id quod sunt. Quidquid enim erit sive in principalibus essentiis, sive extrinsecus sumptis, secundum id immobile erit.

connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros judicabit Deus. Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus: ipse enim dixi; Non te deseram, neque derelinquam: ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor est: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. [1] Jesus Christus heri, & hodie: ipse & in sæcula. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim, gratia stabilire cor, [2] non escis quæ non profuerunt ambulantibus in eis. [3] Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt. [4] Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. Obedite præpositis vestris, & subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri; ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: [5] confidimus enim quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conversari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium, [6] in sanguine testamenti [7] æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem. faciens in vobis quod placeat coram se, per Jesum Christum: cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum: cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes Præpositos vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

COMMENTARIUS IN CAPUT XIII.

1 J*Esus Christus heri & hodie*) Quasi diceret Jesus Christus qui cum illis fuit, vobiscum est, & erit cum Ecclesia sua usque ad consummationem sæculi.

2 (*Non escis*) datur intelligi quosdam fuisse, qui dogmatizarent peccatum non esse escis & voluptatibus affluere.

3 (*Habemus altare*) Causa cur escis non sit immoderate affluendum. Cum sobrietate enim edendum est corpus Christi, quod & in aliis divinarum locis scripturarum altare vocatur, pro eo videlicet, quod in ipso, id est, in fide ipsius, quasi in quodam altari oblatæ preces, & operationes nostræ acceptabiles fiunt Deo.

4 (*Quorum enim animalium*) Per duplicem allegoriam, unam veteris, & alteram novi Testamenti probat corpus Christi non esse edendum ab his qui tabernaculo deserviunt. Ad hoc enim corpora animalium horum extra castra cremabantur; & propterea Christus extra portam civitatis Jerusalem passus est, ut nos qui corpore & sanguine ejus a peccatis mundari volumus, improperia & angustias passuri, tabernaculi delicias deseramus.

5 (*Confidimus enim*) Causa cur orent pro eo, videlicet quod bonam conscientiam & ad eos & ad omnes. * sup. * habeant.

6 (*In sanguine*) Sanguinem more suo vocat mortem, per quam Christus de mortuis resurrexit. Nisi enim moreretur, nec ad inferos descenderet, nec ab inferis ascenderet.

7 (*Æterni*) Æternum duobus dicitur modis, & quod initio & fine caret; & quod tantum usque ad finem sæculi permanet: secundum quam significationem æternum hic ponitur, & per Moysen dicitur: *Dominus regnabit in æternum, & ultra.* Exod. 15. d. 18.

Explicit Commentarius B. Lanfranci in Epistolas D. Pauli.

CLARIS

CLARISSIMUM VIRUM G. RATUM
SACRÆ THEOLOGIÆ PROFESSOREM,

a vicibus & pœnitentiis Reverendissimi in Christo Patris, ac Domini D. GEORGII AMBASIANI Archipræsulis Rothomag. Franciscus Quadratus Beccensis Cœnobita Salutat.

ERE fit ut cum aut ardua tentamus, aut ingenii nostri vires non probamus, eos summo nobis studio conciliemus: quos rei nostræ usui futuros arbitramur. Ad te igitur, Theologorum oculatissime, liberius nostra progreditur Epistola: ut quod nostro jure non possumus, tuo munere consequamur. Ut autem ad nostri instituti scopum pervenias, paucis absolvam. Cum hisce diebus animi colligendi causa Bibliothecam nostram revolvens, aliquid de Virginis assumptæ laudibus quærerem, ecce in manus nostras vetus quidam codex incidit: de corpore & sanguine Christi in Berengarium quendam hæreticum Lanfranco authore conscriptus. Tum mihi persuadebam dignum quid accidisse: ætatique nostræ maxime necessarium, in qua & dispersi gregis dominici fides enervatur, & per pseudo-apostolos: ea est etiam apud domesticos controversia: ut vix ullum civitatis alius desideratæ, id est, Christianæ pacis vestigium, aut simulachrum aliquod appareat. Ne igitur Salutis frumentum, a fideli populo maledictus absconderem: apud me tacitus cogitabam cuinam strenuo Christianæ militiæ duci, expertum Christi militem hactenus neglectum, longoque carcere, necnon incuria fere victum mitterem. Mihi itaque tantum scelus non ferenti venit in mentem tui nominis, qui rudioribus tyrunculis evangelici lactis pabulum uberrimum indefessus porrigis, ut nimiam adulterantis, aridique sæculi, sterilitatem, scaturientis inde sacri liquoris humore, ad fructum Deo dignum proferendum renoves. Quique superba stultorum dogmata ad angularem illum lapidem diligenti examine confutans, eliminas. Quid dum hæc cogito? Num fœlix o Rothomagensium civitas, quæ tantum cum Archiepiscopo Rectorem meruisti? Gravat animum cordis excessus? Accede cum fiducia, & dulce pharmacon, ut ratus, ita prudens medicus offeret. Ea est enim apud te, aut nusquam, recuperandæ salutis ratio, si mentem simplicem attuleris. Fœlix rursum mihi appellanda es, quæ hujus viri dignis ornatisque declamationibus erudita, plane Christianam veramque innocentiæ puritatem retines. Illa enim (si qua fuit in te) vis orandi, concionandique facultas, nisi ad eas exercitationes non tam regio favore, quam suis id postulantibus meritis, delegatus fuisses, salvo cujusque jure loquar, pene exaruisset. Quod si enim retines corpore, diffusa per orbem Ecclesia sentit præsentem absentis discipuli fidem, doctrinam miratur, gaudet se fortissimum in eo propugnaculum reperisse. Hæc, ut ad te, Vir ornatissime, revertar, mecum revolvens, ardeo cupiditate incredibili, neque arbitror reprehendenda, ut hoc qualecumque opus suscipias: Nam ipsissimum te judicavi fore, cujus salubri consilio, gravi authoritate, adducti cæteri sacræ Theologiæ professores meæ expectationi facerent satis, & idem opusculum typis commendatum iri, vel libenter admitterent. Eris revera non alienum a tua dignitate, quod ipsis etiam Regibus est honestissimum, si hoc ipsum contra domesticos Christianæ veritatis hostes defensare studueris, mihi quoque [citra fastum dixerim] gloriosum si meis ineptiis motus, ad multorum utilitatem divulgandum susceperis. Verum me audax egregiumque facinus aggredientem [ut qui te Christianæ puritatis, ac totius literaturæ unicum specimen, eisdem ineptiis conabar allicere] pudor quidam subrusticus hactenus deterruit. Sed gaudeo plane, id fortunam attulisse, quod novum hunc temporeque natum Christianæ veritatis defensorem, novus salutator, apud tantum virum [vel hac præfatiuncula] commendarem. Novum dixi propter eos, qui vel Desiderii Erasmi, vel nescio cujus opera hoc jam editum esse mentiuntur; certe non extat. Sed ne multis nauseam provocem, authoris vitam sciens prætereo, rem & Deo & hominibus gratissimam facturus si tua authoritate, opera, consilio, etiam gratia, libellum ob Christianæ veritatis defensionem, semel in lucem emiserim. Eoque flagrantius urget hujus rei desiderium: quo & vim patientibus contra hæreseos inveteratæ falsa dogmata: fidem faciat testis Barbatus, & ad eorum qui hactenus pugnarunt, subsidium inconcussus miles, hostium tela in suos authores rejiciat. Et quamvis hoc ipsum zelo fidei motus prosequar, non tamen is sum, qui nesciam quosdam fore, qui memet temerarium clamitabunt, quod rudis, bonarumque artium expers, hoc opusculum, apud tantum virum, commendandum susceperim, cujus etiam ipsa litterarum elementa mihi adoranda sint. Verum falsone, an merito id fiet, tuum erit judicium. Ego vero cuncta lætus susquedeque feram, si laborem probaveris. Sin indignus te videbitur, ab optimo certe, ac deditissimo tibi animo & sincere & jucunde, susceptum putes. Vale. Ex ædibus nostris Beccensibus. Anno D. 1540. pridie Calend. Febr.

DIVI

DIVI LANFRANCI

PRIMI ABBATIS S. STEPHANI CADOMENSIS, DEINDE CANTUARIEN.

Archiepiscopi, adversus Berengarium Turonensem, de Corpore & Sanguine Domini

L I B E R.

CAPUT PRIMUM.

ANFRANCUS misericordia Dei Catholicus, Berengario Catholicæ Ecclesiæ adversario. Si divina pietas cordi tuo inspirare dignaretur, quatenus respectu ejus, atque animæ tuæ mecum loqui velles, locumque opportunum in quo id competenter posset fieri, salubri deliberatione eligeres: multum fortasse tibi, proculdubio autem iis consuleres, quos decipis, deceptos vero, ac morte præventos in pœnas æternas transmittis. Etenim cooperante spiritu qui ubi vult spirat, eveniret e duobus alterutrum, videlicet ut aut tuipse deposito superbiæ fastu quo plenus contra orbem terrarum sentire cœpisti, authoritati totius sanctæ Ecclesiæ, rectisque sanctarum Scripturarum expositionibus adquiesceres, & sic te ac sequaces tuos de tenebris erroris, ac profundo iniquitatis erueres: aut te in tua pertinacia persistente, ipsi auditis rationibus miserante Deo resipiscerent, & ad veram fidem, quam sancta Ecclesia prædicare non cessat, consilio meliore redirent. Sed quia elegisti pravitatem, quam semel imbibisti, clandestinis disputationibus apud imperitos tueri: palam autem, atque in audientia sancti Concilii orthodoxam fidem non amore veritatis, sed timore mortis confiteri: propterea refugis me, refugis religiosas personas, quæ de verbis tuis, ac meis possint ferre sententiam. In quarum præsentia de nulla re te audire, tecumque conferre libentius vellem; quam quod sententias tuis sententiis commodas plectenda temeritate confingis: easque seu studio nocendi, seu ignorantia veri, sacris Doctoribus attribuis dicens; hoc vel hoc in illo, seu illo opere testatur Augustinus, Gregorius, Hieronymus, vel quilibet eorum, quos in arce authoritatis positos Ecclesia Christi insigniter veneratur. Ibi enim conquiesceret omnis versuta tergiversatio, quum sacri codices te audiente legerentur, vel tibi ad legendum in manus traderentur: cælestique lampade splendidius eniteret, quædam quæ de scripturis sanctis te sumere nonnumquam dicis, aut penitus esse falsa, aut aliqua ex parte, prout ratio tui negotii postulat depravata. Per quam diabolicam fallaciam ignaras divini mysterii mentes, tibique credulas invadis, decipis, subruis, tanto iniquior, quanto in malo proposito ad eorum, qui tibi in Christo fratres sunt, subversionem, & scandalum, pertinacior, parviponderans verba Domini comminantis ei, qui de pusillis suis aliquem scandalizat; nec satis tremens increpationem Apostoli ad superbam Corinthiorum Gentem scribentis, & dicentis, *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis*. Quo peccato plurimum detineris, subvertens eos, qui nescientes tibi resistere, contemplantur ea quæ videntur, non ea quæ non videntur. Sed firmum fundamentum Dei stat immobile, habens signaculum, quo discedit ab iniquitate, quia invocat nomen Domini, nequaquam sine gravi scandalo ferens quod non es contentus ut perversus perversa dicas, nisi etiam prava scripta per pravos discipulos tuos in diversas regiones transmittas. Et cætera quidem a beatæ memoriæ Nicolao totius Christiani nominis summo Pontifice, & a centum tredecim Episcopis Romæ audita, examinata, atque damnata sunt. Tu quoque inclinato corpore, sed non humiliato corde, ignem accendisti, librosque perversi dogmatis in medio sancti Concilii in eum coniecisti: jurans per id quod rebus omnibus incomparabiliter majus est, fidem a Patribus qui præsentes erant, traditam inviolabiliter te servaturum, veteremque doctrinam tuam de Corpore, & Sanguine Domini, ab illa die aliis non prædicaturum. Hujus propositi sacrilegus violator contra præfatam Synodum, contra Catholicam veritatem, contra omnium Ecclesiarum opinionem scriptum postea condidisti: cui in hoc opusculo confisus de Christi misericordia respondere dispusui. Et ut evidentius appareat quid tu dicas, quid ego respondeam: alterutras sententias vicaria nostrorum nominum positione distinguam. Nec ad omnia responsurus sum, quia spinis rosas interseris, & albis, atque nigris coloribus phantasma tuum depingis, quædam etiam dicis, quæ nihil pertinent ad propositum quæstionis. Compendio autem inquantum potero operam dabo. In talibus enim næniis nollem vitam deterere, si populum Dei antiquam permitteres pacem habere.

Mat. 18. a. 6.

1. Cor. 8. d. 12.

Berengarius a 113. Episcopis Romæ damnatus.

Libellum postea edidit, cui respondet Lanfrancus.

CAPUT II.

BERENG. *Scriptum Humberti Burgundi quem fecerant Romæ Episcopum Cardinalem, quod scripsit contra Catholicam veritatem, quod inferius patebit, ut cogeretur illud Berengarius, & quasi profiteri errorum ineptissimi Burgundi.*

Humbertum laudibus attollit. LANFR. Humbertum virum fuisse religiosum, fide Christiana, & sanctissimis operibus perseverantissime decoratum, scientia divinarum ac sæcularium litterarum apprime eruditum testantur omnes qui vel propria experientia eum noverunt, vel ab aliis qui ipsum experti sunt, ejus cognitionem acceperunt. Hunc non de Burgundia, sed de Lotharingia sanctus Leo Romam traduxit, ad predicandum Siculis verbum Dei Archiepiscopum ordinavit: postea vero sancta Romana Ecclesia Præsulem sibi Cardinalem constituit. Quo in loco positus taliter vixit, taliter docuit: ut de fide vel doctrina ipsius nec saltem sinistræ suspicionis fama aliquando exorta sit. Hujus rei testis est tota fere Latinitas, quæ pro excellentia apostolicæ Sedis, cujus conciliis, & consiliis semper aderat, ac præerat, eum ignorare non potuit. Qui si etiam Burgundus esset, insipienter tamen arrogantia tua nomen suæ gentis pro infamia sibi ascriberet,

Joan. 3. a. 8. quum spiritus Domini ubi vult spiret, & quem

Psal. 23. vult aspiret, & Domini sit terra, & universi

Act. 10. e. 35. qui habitant in ea, & Princeps Apostolorum dicat; *In veritate comperi quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet eum, & operatur justitiam, acceptus est illi.*

2. b. 6. Item doctor Gentium ad Galatas; *Deus personam hominis non accipit.* Quem dum contra Catholicam veritatem scripsisse asseris, non ipsum solum, sed & Romanos Pontifices, Romanam Ecclesiam, multosque sanctos Patres redarguis, incurrisque in illud quod beati doctores, si non

Hæreticus quis sit. eisdem verbis, eisdem tamen sententiis multis in locis concorditer astruxerunt, hæreticum esse omnem hominem, qui a Romana, & universali Ecclesia in fidei doctrina discordat. Evenitque tibi justo Dei judicio, ut qui alios esse hæreticos astruere conaris, tuipse in hæresim devolutus esse hæreticus convincaris.

BERENG. *Anathematizo omnem hæresim, præcipue eam quæ astruere conatur panem, & vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramenta esse, & non verum corpus Christi & sanguinem.*

LANFR. Principium hujus tui jurisjurandi propterea, ut opinor, hic non inseruisti: ut lectores tui putarent hæc verba non esse tua, sed venerabilis Humberti Episcopi. Nec id injuria. Nam quia hæretica esse pertinaciter probare contendis: si manifeste tua diceres, manifeste teipsum hæreticum comprobares. Sed ne quis nescius Romani concilii indiscretam de negotio ferat sententiam: principium ejus medium atque finem simul hic apponam.

Palinodia Berengarii. *Ego Berengarius indignus Diaconus Ecclesiæ sancti Mauricii Andegavensis cognoscens veram, Catholicam, & Apostolicam fidem, anathematizo omnem hæresim, præcipue eam, de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere conatur panem & vinum, quæ in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum, & non verum corpus, & sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse, nec posse sensualiter in solo sacramento manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fidelium dentibus atteri. Consentio autem sanctæ Romanæ & Apostolicæ sedi, & ore, & corde profiteor de sacramentis dominicæ mensæ eam fidem tenere, quam Dominus, & venerabilis Papa Nicolaus, & hæc sancta Synodus auctoritate evangelica, & apostolica tenendam tradidit, mihique firmavit; scilicet panem & vinum quæ in altari ponuntur, post consecrationem non solum sacramentum, sed etiam verum Corpus, & Sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse, & sensualiter non solum sacramento, sed in veritate, manibus sacerdotum tractari, frangi, & fidelium dentibus atteri: jurans per sanctam, & homousion Trinitatem, & per hæc sacrosancta Christi evangelia. Eos vero qui contra hanc fidem venerint, cum dogmatibus & sectatoribus suis æterno anathemate dignos esse pronuntio. Quod si ego ipse aliquando aliquid contra hæc sentire, aut prædicare præsumpsero, subjaceam canonum severitati. Lecto & perlecto sponte subscripsi.*

Ad hæc Gregorii septimi tempore quum in templo salvatoris de his sermo haberetur, quorumdam tui similium stipatus agmine, erroris magister perseverabas. Tum cælestis Patris spiritu in animum instillante reversus, speratam veniam, apostolica miseratione consecutus es, jurans & ea quæ sequuntur.

Ego Berengarius corde credo, & ore confiteor panem & vinum quæ ponuntur in altari, per mysterium sacræ orationis, & verba nostri Redemptoris substantialiter converti in veram, & propriam, vivificatricem Carnem & Sanguinem Jesu Christi Domini nostri, & post consecrationem esse verum Corpus Christi, quod natum est de Virgine, & quod pro salute mundi oblatum in cruce pependit, & quod sedet ad dexteram Patris: & verum Sanguinem Christi, qui de latere ejus effusus est, non tantum per signum & virtutem sacramenti, sed in proprietate naturæ, & veritate substantiæ, sicut in hoc brevi continetur, & ego legi, & vos intellexistis. Sic credo nec contra hanc fidem ulterius docebo, sic me Deus adjuvet, & hæc sacra evangelia. Altera Berengarii Confessio.

Postea præcepit idem Pontifex tibi Berengario ex authoritate Dei, & sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, ut de Corpore & Sanguine Domini ulterius cum aliquo disputare non præsumeres, excepta causa reducendi ad hanc fidem eos qui per tuam doctrinam ab ea recesserant.

Cum autem sub Nicolao venisses Romam, fretus iis qui plus impensis a te beneficiis, quam ratione a te audita opem tibi promiserant: non ausus defensare quod antea senseras, postulasti Nicolaum Pontificem ejusque concilium, quatenus fidem quam teneri oporteret, verbis tibi traderet, scriptura firmaret. Injuncta est hujus rei cura Humberto Episcopo.

Itaque verba fidei superius comprehensa scripsit, assensu omnium ad legendum, & confitendum tibi tradidit. Tu vero adquiescens accepisti, legisti, confessus te ita credere jurejurando confirmasti, tandem manu propria subscripsisti.

Nicolaus Papa gaudens de conversione, tua, jusjurandum tuum scriptum misit per urbes Italiæ Galliæ, Germaniæ: & ad quæcumque loca fama tuæ pravitatis antea potuit pervenire. Ut sicut Ecclesiæ scandalizatæ prius dolebant de te a veritate averso, atque ita postea gauderent, gratiasque Deo agerent de reverso atque converso.

Cur

Cur ergo scriptum hoc magis ascribitur Humberto Episcopo quam tibi, quam Nicolao Pontifici, quam ejus concilio, quam denique omnibus Ecclesiis, quæ id cum debita reverentia susceperunt, & pro conversione tua Deo gratias retulerunt? Cur, inquam, nisi quia facilius persuades imperitis potuisse unum hominem errare quam tot personas, tot Ecclesias? Tibi vero si ascripsisses: cum ipsum destruere moliaris, perjurum te esse astruere videris? Sed jam qualiter redarguis videamus.

CAPUT III.

BERENG. *Apparet quia lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.*

LANFR. Hoc rectissime in te retorqueri potest. Lucet namque lux fidei in tenebris hujus mundi, quantum per speculum, & ænigma revelante Deo possumus contueri; verum hanc lucem tenebrosa mens tua nequit comprehendere, despectis cæteris putans se solam sapientem esse, evanescens in cogitationibus suis stulta facta apud Deum.

BERENG. *Quia veritatis inimicus, velit nolit veritatem asserat.*

LANFR. Parum videris attendere quid dicas, tantum ut servum Dei illatis opprobriis in contemptum adducas.

Assertorem veritatis, tam volentem, quam nolentem inimicum pariter constituis veritatis. Quisquis autem veritatem asserit, aut volens, aut nolens id agit. Nihil enim medii poterit reperiri. Omnis igitur assertor veritatis, te authore, inimicus est veritatis. Sed absit. Ipsa namque veritas assertores suos plurimum distanti nomine in evangelio vocat dicens; *Jam non dicam vos servos, sed amicos meos.* Et alibi; *Vos amici mei eritis.* Falsum est ergo assertorem veritatis tam volentem, quam nolentem inimicum constituere veritatis.

Joan. 15. b. 15.
Ibid. b. 14.

BERENG. *Quia sicut Goliat proprio Burgundus ense depereat.*

LANFR. Tui moris est alios deprimere, te efferre, te jactare, de te magna sentire. Te quidem David, Humbertum vero Goliat appellas. Et quidem rectius te nominasses Goliat, quia homo arrogantissimus es: & ea sentis, scribis, & loqueris, quibus tu ipse velut ense proprio juguleris. Illum vero David, qui humiliter vixit, humiliter docuit, membrum Ecclesiæ, pugnans pro Ecclesia, assumens scutum fidei, & gladium spiritus quod est verbum Dei.

Ephes. 6. c. 17.

CAPUT IV.

BERENG. *Erat autem Burgundus in sententia, immo vecordia vulgi, Paschasii atque Lanfranci, minime superesse in altari post consecrationem substantiam panis atque vini.*

LANFR. Tempore sancti Leonis Papæ, delata est hæresis tua ad apostolicam sedem. Qui cum synodo præsideret, ac resideret secum non parva multitudo Episcoporum, Abbatum, diversique ordinis a diversis regionibus religiosarum personarum, jussum est in omnium audientia recitari, quas mihi de Corpore & Sanguine Domini literas transmisisti. Portitor quippe earum legatus tuus me in Normannia non reperto, tradidit eas quibusdam clericis; quas cum legissent, & contra usitatissimam Ecclesiæ fidem animadvertissent, zelo Dei accensi quibusdam ad legendum eas porrexerunt, plurimis earum sententias verbis exposuerunt. Itaque factum est, ut non deterior de te quam de me fuerit orta suspicio, ad quem videlicet tales literas destinaveris, putantibus multis me fovere, ac favere quæ a te dicerentur, vel gratia qua te diligerem, vel fide qua revera ita esse non dubitanter tenerem. Igitur cum a quodam Remensi clerico Romam perlatas recitator legeret, intellecto quod Joannem Scotum extolleres, Paschasium damnares, communi de Eucharistia fidei adversa sentires, promulgata est in te damnationis sententia privans te communione sanctæ Ecclesiæ, quam tu privare sancta ejus communione satagebas. Post hæc præcepit Papa, ut ego surgerem, pravi rumoris a me maculam abstergerem, fidem meam exponerem, expositam plus sacris authoritatibus, quam argumentis probarem. Itaque surrexi, quod sensi dixi, quod dixi probavi, quod probavi omnibus placuit, nulli displicuit. Dehinc declarata est synodus Vercellensis, quæ proximo Septembri eodem præsidente Pontifice est celebrata Vercellis. Ad quam vocatus non venisti: ego vero præcepto ac precibus præfati Pontificis usque ad ipsam synodum secum remansi. In qua in audientia omnium, qui de diversis hujus mundi partibus illuc convenerant, Joannis Scoti liber de Eucharistia lectus est, ac damnatus, sententia tua exposita ac damnata, fides sanctæ Ecclesiæ, quam ego teneo, & tenendam astruo, audita, & concordi omnium assensu confirmata. Duo clerici qui legatos tuos se esse dixerunt, volentes te defendere in primo statim aditu defecerunt, & capti sunt. Ab hac sententia nunquam discessit sanctus Leo in omnibus conciliis suis, seu quibus ipse suam præsentiam exhibuit, seu quæ per legatos suos in diversis provinciis congregari instituit. Quæ sententia non effugit successorem quoque suum fœlicis memoriæ Papam Victorem. Sed quicquid de hac re seu cæteris ipse statuit, statuive præcepit: hoc etiam iste sua atque omnium conciliorum suorum authoritate firmavit. Denique in concilio Turonensi cui ipsius interfuere, ac præfuere legati: data est tibi optio defendendi partem tuam. Quam cum defendendam suscipere non auderes: confessus coram omnibus communem Ecclesiæ fidem jurasti, ab illa hora te ita crediturum sicut in Romano concilio te jurasse est superius comprehensum. Porro quid de hac re tempore Nicolai gestum sit, breviter supra reseravi. Digrediendo hæc ideo dixi, quia dixisti, erat autem Burgundus in sententia vulgi, Paschasii, atque Lanfranci.

Synodus Vercellensis præsidente Leone Papa.

Nam cum Catholica Ecclesia dividatur in clericalem ordinem, atque laicalem: clericalis vero ordo consistat in Episcopis ac reliquis Christi sacerdotibus, aliisque diversarum dignitatum ecclesiasticis personis, hoc autem omnes præter paucissimos schismaticos, hanc fidem tenere manifestissimum fit: rectius dixisses, erat autem Burgundus in sententia Catholicæ Ecclesiæ, sed non in mea, meorumque sequacium, qui maluimus nos ab ea superbe separare, & contra eam ad nostram perniciem schisma facere, quam humiliter membra ejus esse: & communem cum ea fidem salubriter retinere, hoc revera dixisses si amator veritatis & servator justitiæ extitisses,

Ecclesiæ Cathol. duo status hominum.

si abjecto inanis gloriæ appetitu, peccata tua confiteri quam tueri maluisses.

Quod vero sententiam qua panem in veram Christi carnem, & vinum in verum Christi sanguinem converti credimus, vecordiam nominas de hac re opportunius tibi respondebo, cum fidem hanc authore Deo, divinis authoritatibus, & manifestis rationibus veram esse monstravero. Porro autem quod dicis, erat autem Burgundus in sententia vulgi, Paschasii, atque Lanfranci, me etiam cum vulgo deputas, certissimum habeto tu, indubitanter credant amici mei, atque Ecclesia Christi, quasi etiam deesset mihi autoritas, atque ratio, quibus fidem meam tueri possem: mallem tamen cum vulgo esse rusticus & idiota Catholicus, quam tecum existere curialis, atque facetus hæreticus. Sed si Dominus Deus te, atque me in audientia sancti concilii dignaretur conjungere: de pietate ejus confido, quia mutares verba, mutares sententiam.

Egregia B. Lanfranci sententia.

Breng. *Quam sententiam superioribus suis verbis ille ipse dejecit, nec attendit.*

Lanfr. Dum insatiabili odio illum insequeris, te ipsum turpiter infamare minime erubescis. Quisquis enim contraria jurat, necesse est in alterutro perjurii crimen incurrat. Ergo cum verba ad jurandum tibi tradita inter se contraria esse astruas: manifesta voce perjurum te esse impudenter proclamas. O infoelix homo, o miserrima anima cur te credere jurabas, quæ tantopere inter se dissidere intelligebas? nonne præstabat si veram fidem te habere putabas, vitam honesta morte finire, quam perjurium facere, perfidiam jurare, fidem abjurare? Sed absit, ut scriptura sancti concilii aliqua inter se contrarietatis oppositione dissideat, si remoto calumniandi studio diligens lector ad intelligendum curam impendat. Et hoc posterius patebit.

CAPUT V.

Bereng. *Qui enim dicit, panis, & vinum altaris; solummodo sacramenta sunt: vel panis, & vinum altaris solummodo sunt verum Christi Corpus & Sanguis: modis omnibus panem, & vinum superesse constituit.*

Lanfr. Nihil horum Romana synodus credendum esse decrevit, nec Humbertus Episcopus ad confitendum, vel jurandum horum tibi aliquid tradidit. Prior quidem sententia per quam dicitur, panis, & vinum altaris solummodo sacramenta sunt, tua est, tuorumque sequacium. Posterior vero quæ enuntiat, panis, & vinum altaris solummodo sunt verum Christi Corpus, & Sanguis: nullius hominum est. Nam & tu veritatem carnis, ac sanguinis negas, & Ecclesia Christi sic panem in carnem, vinum credit converti in sanguinem: ut tamen salubriter credat, & veraciter recognoscat sacramentum esse dominicæ passionis, divinæ propitiationis, concordiæ & unitatis, postremo assumptæ de Virgine carnis, ac sanguinis: singula suis, distinctisque modis, de quibus suo loco, ac tempore evidentius differetur. In præsentia tantum suscepi ostendere verba Romani concilii quæ te servaturum jurejurando firmasti, nulla a se invicem contrarietate differre. Arguentibus enim te amicis, ac necessariis tuis, quod aut non servanda jurare non debueris, aut jurata serva-

Quid credit Ecclesia de Eucharistiæ sacramento.

re: infamare soles Nicolaum Pontificem, reliquosque patres Romani concilii, videlicet quod docentes, ac scientes contraria; tui fuerunt causa perjurii. Id quoque in hoc opusculo quod destruendum suscepi, ubique fere laboras efficere: propterea conferenda sunt verba sua verbis eorum.

Nicolaus Papa comperiens te docere, panem, vinumque altaris post consecrationem sine materiali mutatione in pristinis essentiis remanere: concessa tibi, sicut superius dictum est, respondendi licentia, cum non auderes pro tuæ partis defensione aliquid respondere: pietate motus ad preces tuas præcepit tradi scripturam tibi, quam superius posui. Ejus principium hoc erat.

Ego Berengarius anathematizo eam hæresim de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere conatur panem, & vinum, quæ in altari ponuntur, post consecrationem solummodo sacramentum: & non verum Corpus & Sanguinem Domini nostri Jesu Christi esse.

Rectissime id quidem, & ipse præcepit, & synodus assensit, & tu executus es, si labium dolosum in corde, & corde locutus non fuisses, si ad pristinum vomitum, & ad volutabrum luti infœliciter perjurus postea non redisses. Sacrorum namque canonum authoritate instruimur, ut nemo ab hæresi revertens Ecclesiasticæ communionis particeps esse permittatur, quoad usque perversum dogma vinculo anathematis damnare compellatur. Verum in his verbis, nec verba tua superius posita, nec eorum sententias quisquam poterit invenire. Unde apparet perversorem, ac subversorem te esse divinarum literarum, & ex depravatis, fictisque sententiis erroris nebulas spargere imperitis, falsumque esse quod ex falso principio constiterit emanare.

Hæretici quando recipiantur in Communionem.

CAPUT VI.

Bereng. *Sicut enim qui dicit; Christus est summus angularis lapis, Christum non aufert, Christum esse omnino constituit: ita qui dicit panis altaris solummodo est sacramentum, vel panis altaris solummodo est verum Corpus Christi, panem in altari esse non negat, panem & vinum esse confirmat in mensa dominica.*

Berengar. 1. argumentum.

Lanfr. Verum annecteres si ignarus veritatis priorem propositionis partem quisquam statueret; nisi forte figurato locutionis modo verbum illud proferret. Solemus enim aliquas res illarum rerum, ex quibus efficiuntur, nominibus appellare, quamvis in aliam naturam translatæ, jam non possint esse illud, quod sunt res illæ, ex quibus probantur effectæ. Sicut beatus Augustinus in extremo psalmorum explanationis opere, *cristallum vocat nivem multorum annorum duratam tempore, & serie sæculorum*, cum nix sit liquida, & humida, cristalli vero natura existat dura, & sicca. Ac per hoc cum tam diversæ naturæ sint in utrisque non recte quis cristallum nivem vocaverit; nisi eo locutionis modo, quo res effecta materiali solet nomine appellari. Et Creator ex terra creato primo homini in Genesi dicit; *Terra es, & in terram ibis*. Quasi diceret; Quia factus es ex terra, quandoque fies terra, & reverteris in terram.

In Psal. 147.

Cap. 3. 19

Verumtamen, ut dixi; has sententias nemo Catho-

Catholicus recipit, Christiana eas religio non admittit. Nam priorem tuam esse tantum, tuæque sectæ, nemo qui ambigat. Posteriorem vero neque tu recipis, qui carnis, ac sanguinis negator existis, neque nos qui sic utrumque fatemur: ut tamen multarum, & excelsarum rerum figuram, ac sacramentum esse, minime abnegemus. Porro similitudo quam de Domino Jesu Christo, & lapide angulari posuisti, te impedit, nos expedit. Sicut enim qui dicit, Christus est lapis angularis, non revera Christum lapidem esse constituit, sed propter aliquam similitudinem, quam ad se invicem gerunt, ei nomen imponunt; eodem modo cum divina pagina Corpus Domini panem vocat, sacrata, ac mystica locutione id agit; seu quoniam ex pane conficitur, ejusque nonnullas retinet qualitates, seu quia animam incomprehensibiliter pascendo satiat, eique æternæ vitæ substantiam subministrat. Vel quod corpus est filii Dei, qui est
1. Pet. 1. c. panis Angelorum, *& in quem* [sicut ait Princeps Apostolorum] *desiderant Angeli prospicere*; seu aliquo alio modo, qui a doctioribus comprehendi potest, a nobis non potest.

CAPUT VII.

BERENG. *Non enim constare poterit affirmatio omnis, parte subruta; & hoc sicut dicit beatus Augustinus in libro de doctrina Christiana; In ipsa æternitatis veritate, quæ Deus est, indissolubiliter constat.*

LANFR. Relictis sacris authoritatibus ad Dialecticam confugium facis. Et quidem de mysterio fidei auditurus, ac responsurus quæ ad rem debeant pertinere mallem audire, ac respondere sacras authoritates, quam dialecticas rationes. Verum contra hæc quoque nostri erit studii respondere, ne ipsius artis inopia me putes in hac tibi parte deesse: fortasse jactantia quibusdam videbitur, & ostentationi magis quam necessitati deputabitur: Sed testis mihi Deus est & conscientia mea, quia in tractatu divinarum litterarum, nec proponere, nec ad proposita respondere cuperem dialecticas quæstiones, vel
Nota. earum solutiones. Etsi quando materia disputandi talis est, ut hujus artis regulas valeat enucleatius explicari, inquantum possum per æquipollentias propositionum tego artem, ne videar magis arte, quam veritate, sanctorumque patrum authoritate confidere.

Quamvis beatus Augustinus in quibusdam suis scriptis, & maxime in libro de doctrina Chri-
Dialecticæ usus. stiana, hanc disciplinam amplissime laudet, & ad omnia quæ in sacris literis vestigantur plurimum valere confirmet.

Cap. 4. Denique contra Felicianum hæreticum Arianum contendens, ita hac arte eum conclusit: ut ipse hæreticus non valens ferre locorum, ac syllogismorum implicitas, atque implicantes connexiones, publica voce exclamaret dicens; *Ari-*
Convicti Feliciani verba. *stotelica mecum subtilitate contendis, & omnia quæ a me dicuntur, torrentis more præcipitas.* Igitur superius volens astruere panem vinumq; altaris inter sacrandum essentialiter non mutari, duo quædam pro argumentorum locis assumpsisti: quorum unum tantummodo esse tuum, alterum nullius hominum manifestis rationibus approbavi. In qua re magno vitio rem prædictam effecisti. Nam quod tuum erat, quæstio erat. Ex eo quippe quærimus, id opprimere, atque evertere omnium argumentorum mole, atque impulsu satagimus. Porro nulla quæstio locus esse poterit argumenti. Argumenti quippe locum necesse est, aut per se esse certum, aut certis rationibus aprobatum. Quod ergo tantummodo tuum erat, ad probandam rem dubiam assumi minime oportebat. Reliquum vero quod nullius hominum esse consistit, ne id quidem dubiæ rei fidem facere aliqua ratione oportuit. Quis enim certum esse, aut certum fieri posse arbitretur, quod omnes negant, nullus confitetur? Igitur ne id quidem ad argumentum sumi rationis fuit. Male ergo utrumque posuisti. His duobus vitiosissimis principiis totam argumentationem tuam identidem repetendo ad finem usque contexis. Ac propterea necesse est vitiosum, nec concedendum esse quicquid ex vitiosis, nec concessis principiis constiterit emanare.

Adhuc alio argumento probare contendis, panem vinumque post consecrationem in principalibus permanere essentiis, dicens: *non enim constare poterit affirmatio omnis, parte subruta*. Ad cujus rei probationem non oportuit inferri particularem negationem, qua de præsenti quæstione nihil colligitur, sed universalem potius, per quam enuntiatur, nulla affirmatio constare poterit parte subruta. Age enim particularis sit negatio tua, non omnis affirmatio constare poterit parte subruta. Rursus assumptio tua, Panis & vinum altaris solummodo sunt sacramentum, vel panis & vinum altaris solummodo sunt verum Christi Corpus & Sanguis; utrumque affirmatio est. His duabus particularibus præcedentibus, poterisne regulariter concludere, parte subruta ea non posse constare? Absit. In nulla quippe syllogismorum figura, præcedentibus duabus particularibus consequenter infertur conclusio ulla. Male igitur eam collocasti. Illud vero perfunctorie non est prætereundum, quod præfatæ propositionis suæ veritatem in ipsa æternitatis veritate, quæ Deus est, indissolubiliter constare perhibuisti, idque beati Augustini de doctrina Christiana, authoritate firmasti. Et quidem propositio ipsa vera est, veræque propositionis vim suo loco posita obtineret: sed tu male & inefficaciter eam posuisti. Nec ejus magis quam omnium tam rerum quam aliarum propositionum veritas, apud veritatem omnia scientis ac præscientis Dei æternaliter constat, qui & res ipsas in principalibus, ac secundis essentiis condidit, easque tam verarum, quam falsarum propositionum causas esse disposuit. Verumtamen in opere de doctrina Christiana nec hujus propositionis, nec alicujus ejus similis beatus Augustinus aliquo in loco mentionem fecit, quod facile quivis scire poterit, si curet ipsum librum legere, si nunquam legit, vel relegere, si fortasse jam legit. In qua re vehementer miror sive errorem, sive stultitiam tuam. Errorem quidem si prolata testimonia in sacris codicibus, aut aliter esse, aut penitus non esse ignoras. Stultitiam vero si ita cæteros vecordes existimas, ut dictis tuis contra antiquam Ecclesiæ fidem protinus credant, eaque velut sacrosancta indiscussa prætereant.

CAPUT VIII.

BERENG. *Est autem affirmatio notissimis partibus suis constans, prædicato, & subjecto, quæ ita enuntiat; Panis, & vinum, quæ in altari ponuntur, sunt solummodo sacramenta. Nihilominus quæ ita enuntiat; panis, & vinum, quæ ponuntur in altari, post consecrationem solummodo sunt verum Christi Corpus & Sanguis.*

LANFR. Eadem te repetere minime pudet, propterea quæ paulo ante posui me etiam replicare oportet. Priorem sententiam tantummodo esse tuam, posteriorem vero nullius hominum superius esse dixi, & ita esse documentis clarioribus approbavi. Nam & tu carnem ac sanguinem negas, in solo sacramento rem totam constituens: & nos sacramentum fatemur, & tamen utriusque veritatem fideliter, ac veraciter confitemur. Quod vero dialectica verba affirmationem, prædicatum, subjectum, cæteraque in hunc modum tractatui tantæ rei laboras inserere, propter nihil aliud videris id facere, nisi ut hac occasione peritum te disputandi imperitis valeas suadere. Nam & tu sine his nominibus quod moliris, non impariter posses asserere: & nos quæ a te dicerentur sacris solummodo possemus testimoniis abolere.

BERENG. *Susceperat autem Burgundus negare panem & vinum in mensa Dominica superesse. Hoc minime negat, immo omnino panem & vinum esse confirmat.*

LANFR. Membrum Ecclesiæ ab Ecclesia discrepare non debuit. Confitetur enim Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, panem, & vinum ad sacrandum proponi in altari; sed inter sacrandum incomprehensibiliter, & ineffabiliter in substantiam carnis, & sanguinis commutari. Quod suo loco opitulante eo, de cujus sacratissimo corpore loquimur, diversis diversorum Patrum testimoniis ita esse, nec aliter posse esse monstrabitur. Non tamen panem negat, immo confirmat. Sed panem, qui de cælo descendit, & dat vitam mundo, panem, quem Ambrosius, & Augustinus eisdem verbis vocant epiusion, id est supersubstantialem: quia caro Christi omnibus creatis substantiis major existit, omnes creaturas excellentissima dignitate præcellit. Vinum quoque non qualecunque, sed quod hominum, non quidem omnium, sed servorum Dei corda lætificat, quod animas inebriat, & a peccatis purgat.

BERENG. *Dum ita enuntiat; panis, & vinum quæ ponuntur in altari, post consecrationem solummodo sunt verum Christi Corpus & sanguis.*

Sap. 1. c. 11. LANFR. Dixit quidam spiritu Dei plenus: Os quod mentitur, occidit animam. Hanc timidam sententiam si timeres, falsam servo Dei calumniam non imponeres. Cætera namque dixit, adverbium *solummodo* nequaquam posuit. Quicquid igitur ex mendacio te mendaciter astruente colligitur, quicquid infertur, necessario totum dispargitur, infirmatur, cassatur. De quo quia in anterioribus satis egi, plura hic dicere transiturus ad alia, supersedi.

CAPUT IX.

BERENG. *Per consecrationem altaris fiunt panis, & vinum sacramentum religionis, non ut desinant esse quæ erant, sed ut sint quæ erant & in aliud commutentur, quod dicit beatus Ambrosius in libro de sacramentis.*

LANFR. O mentem amentem, o hominem impudenter mentientem, o puniendam temeritatem; Ambrosium testem accire præsumis, quod panis, & vinum altaris per consecrationem non desinunt esse quod erant, sed commutantur in aliud quod non erant. Et quidem si de sacramentis, seu cæteris, de quibus Ambrosius scripsit, omnes revolvas libros, quos Ecclesia in usu nunc habet, tale aliquid ab Ambrosio dictum, taliterque expositum nusquam reperire valebis. Quod si dixisset, præclarissimæ famæ suæ plurimum detraxisset, sibiipsi contrarius extitisset, rem incredibilem credendam esse constituisset. Quis enim compos sui credat rem aliquam converti in aliam, nec tamen in ea parte desinere esse quod erat? Sed veritas ipsa, quæ Deus est, procul semper avertat, ut testis veritatis contra veritatem testis existat. Accipe potius quid in libro de mysteriis, sive initiandis dicat. Volens enim discrepantiam ostendere inter manna Judæorum, & sacrificium Christianorum, per hoc videlicet quia illud umbra, & figura erat, hoc vero lux, & veritas; illud e cælo, hoc corpus Domini cælorum: ne tantam elementorum in tantarum rerum conversionem mens credere refugeret, subjunxit dicens: *Quantis igitur utimur exemplis, probemus hoc non esse, quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis, quam naturæ: quia benedictione etiam natura ipsa mutatur.* Cap. 9. Panem, vinumque a natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum Corpus Domini conversione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis, congestis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam. Postea aquas in sanguinem mutatas, dehinc sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad ultimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit; *Et hoc quod conficimus corpus ex Virgine est.* Et ne naturam potentiæ divinæ præponeres, quasi non possit Deus cujuslibet rei mutare naturam: occurrit dicens: *Quid hic quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine?* Sextum quoque de sacramentis librum in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit; *Sicut verus est Dei filius Dominus noster Jesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam; ita vera caro ejus est, quam accipimus, & verus ejus sanguis est, quem potamus.* Paucissima de multis me dixisse sufficiat, ut lectores tuarum, atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant, qua fraude fingis non inventa; qua astutia depraves inventa; qua pervicacia in aliud detorquere conaris quæcumque relinquis illæsa. Cui nequitiæ nulla fere hæreticorum pravitas a tempore Luciani & Hichii Lucianus & Isichius hæretici. similis extitit, quorum uterque propheticas, & evangelicas, atque Apostolicas scripturas ad suæ

causæ

causæ commodum depravavit. Quæque hæresis sacras quidem literas male intellexit, sed tamen sine ulla eversione suo eas statu manere permisit. In quarto vero de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt divina potentia in aliud transeant, propteres quod ipsa quoque jubente omnia ex nihilo facta subsistant; subjunxit: *Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, ut sint quæ erant, & in aliud commutentur?* Esse quidem secundum visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorem essentiam in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo ante, & post ipsemet exponit, diversis quidem verbis, sed non diversis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod superius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis invenitur hoc modo: *Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, ut quæ erant in aliud commutentur?* Quæ literatura plurimum concordat in sententia cum ea quæ in libro ab eodem de mysteriis, Cap. 9. sive initiandis edito, in hæc verba reperitur: *Sermo ergo Christi, potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare, quod non erant?*

CAPUT X.

BERENG. *Sacrificiumque Ecclesiæ duobus constat, duobus conficitur, visibili, & invisibili, sacramento, & re sacramenti, quæ tamen res, id est Christi corpus, si esset præ oculis, visibilis esset: sed elevata in cœlum, sedensque ad dexteram Patris usque in tempora restitutionis omnium, quod scribit Apostolus Petrus, cœlo devocari non poterit, sicut Christi persona Deo constat, & homine.*

LANFR. Caiphas cum esset pontifex anni illius, verum de Salvatore nesciens prophetavit, dicens expedire magis pro mundo mori unum Joan. 11. hominem, quam totius mundi perire omnem hominem. Verum quidem dixit, veruntamen quo ejus verbum vergeret, ignoravit. Sic & tu volens loqui contra causam nostram, manifeste quam defendendam suscepimus asseris partem nostram. Hoc est namque quod dicimus, hoc modis omnibus contra te, ac sequaces tuos approbare contendimus, sacrificium scilicet Ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, & invisibili Domini Jesu Christi Carne, & Sanguine, sacramento, & re sacramenti, quæ res (ut verbis tuis utar) est corpus Christi, sicut Christi persona, te quoque authore, constat, & conficitur Deo, & homine cum ipse Christus sit verus Deus, & verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam, & veritatem in se continet ex quibus conficitur. Conficitur autem, te etiam teste, sacrificium Ecclesiæ sacramento, & re sacramenti, id est Rom. 6. b. 9. corpore Christi. Est igitur sacramentum, & res sacramenti, id est, Corpus Christi. Christus tamen *resurgens ex mortuis jam non moritur, mors* In vita ejusdem. *illi ultra non dominabitur*. Sed sicut dicit Andreas Apostolus, cum vere in terris carnes ejus sint comestæ, & vere Sanguis ejus sit bibitus; ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium in cælestibus ad dexteram Patris integer perseverat, & vivus. Si quæris modum quo id fieri possit breviter ad præsens respondeo; Mysterium fidei credi salubriter potest, vestigari utiliter non potest.

CAPUT XI.

BERENG. *Unde beatus Augustinus in Evangelio; Quando Christus manducatur, vita manducatur. Nec quando manducamus, partes de illo facimus.*

L. LANFR. Beatus Augustinus in Evangelio nihil dixit: quia aliquid in Evangelio dixisse aliquem nusquam legitur præter dominum & Evangelistas, easque personas, quæ pro qualitate rerum, & eventu temporum loqui in Evangelio a scriptoribus Evangelii perhibentur. Scripsit vero prolixum opus historialiter exponendo Evangelium Domini secundum Joannem. In quo opere præfata sententia reperitur, quam nos devote suscipimus, & debita reverentia honoramus: quia pro nobis facit, & veritati consonat, ubi ait: *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.* Joan. 6. f. 55. Nec quando manducamus, partes de illo facimus. Absit enim, ut sic intelligamus manducari Christum, quemadmodum intellexerunt illi qui cum audirent dicentem Dominum. *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem: non habebitis vitam in vobis:* Ibid 54. continuo responderunt; *Durus est hic sermo; & quis potest eum audire?* Putaverunt namque sicut præfatus author multis in locis dicit, quod in terris degentem Dominum in frusta essent concisuri, & sic carnes ejus aut elixas in lebetibus, aut assas in verubus essent comesuri, aut si hoc nollent, non possent esse ejus discipuli. Propterea elegerunt abire, & jam amplius cum eo non ire. Procul avertat Deus ab Ecclesia sua talem sententiam. Sic nempe in terris immolatum Christum manducamus, & bibimus, ut in cælestibus ad dexteram Patris integer semper existat & vivus.

CAPUT XII.

BERENG. *Unde beatus Augustinus in libro de civitate Dei, Sacramentum est sacrum signum. Signum diffinit in libro de doctrina Christiana. Signum est res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire.*

LANFR. Et nos sacramentum, de quo agimus, sacrum esse signum credimus, & credendum suademus. Quo signo præter speciem, quæ se oculis intuentium ingerit, longe aliud, valdeque diversum in cogitationem salubriter intelligentium venit. Quid autem illud sit, seu potius quæ illa sint breviter superius commemoravi, latius paulo post explicaturus. Verumtamen beatus Augustinus in libro de Civitate Lib. 10. c. 5. Dei non ita abrupte, ut tu dicis, sacramentum sacrum esse signum diffinivit. Nihil vero eo in loco de Corpore, & Sanguine Domini loquebatur: sed tractans de ritu Judaicorum sacrificiorum, quod per sacrificia quæ viderentur res invisibiles, per quas humanæ societati ad diligendum Deum, proximumque consulitur, significarentur

reatur: paucis approbatam sententiam conclusit, dicens; *Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est*. Quid vero visibile, quid invisibile sacrificium vocaverit: post aliqua his verbis exponit. *Non vult ergo Deus sacrificium trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis*. Et paulo post; *Porro autem misericordia, verum sacrificium est*.

CAPUT XIII.

BERENG. *Augustinus in epistola ad Bonifacium Episcopum; Si sacramenta rerum, quarum sacramenta sunt, similitudinem non haberent, omnino sacramenta non essent. Idem de catechizandis rudibus; Signacula quidem rerum divinarum sunt visibilia, sed res invisibiles in eis honorantur Nec sic habenda est species benedictione sanctificata, quemadmodum habetur in usu quolibet*.

LANFR. Hoc ignorare quilquis nequit quicumque vel tenuem sacris literis operam impendit. Sacramenta enim illarum rerum, quarum sacramenta sunt, semper similitudinem gerunt: sicut in sacramento, de quo hæc quæstio ventilatur, dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam dominici corporis in cruce immolatio, ejusque sanguinis de latere effusio designatur? Alioquin sacramentum non esset, si tamen sacramenti nomen eo intelligatur modo, quo nunc intelligimus, & intelligi a lectoribus, seu auditoribus æstimamus. Dicitur namque sacramentum etiam jusjurandum, non quod rei cujuspiam similitudinem habeat: sed quia supra res sacras alicujus rei confirmatio, vel negatio fiat. Unde beatus Gregorius in epistola ad Justinum; *Ad beati*, inquit, *Petri sacratissimum corpus districta eum ex abundanti fecimus sacramenta præbere*: Dicitur quoque sacramentum alicujus rei sacratio; sicut argumentum dubiæ rei approbatio, fulcimentum caluræ rei sustentatio. Illud vero quod ex libro de catechizandis rudibus assumpsisti afferens in rebus visibilibus res invisibiles honorandas, nec sic habendam speciem benedictione sanctificatam quemadmodum non sanctificatam, quid tuæ parti profit, plane non video. Immo magis videtur suam oppugnare sententiam, nostræ ferre subsidium. Nos etenim in specie panis, & vini quam videmus, res invisibiles, id est Christi Carnem, & Sanguinem honoramus. Nec similiter pendimus has duas species, ex quibus consecratur dominicum corpus, quemadmodum ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur ante consecrationem, esse panem, vinumque, id est, eas res quas natura formavit. Inter sacrandum vero converti in Christi Carnem ac Sanguinem, quas utrasque res benedictio consecravit. Quamvis beatus Augustinus in eo libro non magis loquebatur de hoc sacramento, quam de cæteris, quæ Christians consuetudine exerceri jubentur, & solemniter exercentur, instruens Diaconum quemdam Carthaginensis Ecclesiæ, qualiter ipsum quoque rudes de his, & de cæteris oporteret instruere.

Epist. 13.

CAPUT XIV.

BERENG. *Unde beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium; Sicut, inquit, sacramentum Corporis Christi secundum quemdam modum Corpus Christi est, sacramentum Sanguinis Christi secundum quemdam modum Sanguis Christi est: ita sacramentum fidei, fides est*.

LANFR. Sacramentum Corporis Christi quantum ad id spectat, quod in cruce immolatus est ipse Dominus Christus, caro ejus est, quam forma panis opertam in sacramento accipimus, & Sanguis ejus, quem sub vini specie, ac sapore potamus. Caro videlicet Carnis, & Sanguis, sacramentum est sanguinis. Carne & Sanguine utroque invisibili, intelligibili, spirituali, significatur Redemptoris corpus visibile, palpabile, manifeste plenum gratia omnium virtutum, & divina majestate. Quorum alterum quidem dum frangitur, & in populi salutem dividitur; alterum vero effusum de calice ab ore fidelium sumitur: mors ejus in cruce, & sanguinis ejus de latere emanatio figuratur. Utrumque beatus Gregorius & solerter attendit, & enucleate in quarto dialogi libro exponit dicens, *Ejus quippe caro ibi sumitur, ejus Sanguis non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur. Pensandum ergo est quale sit hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra mortem unigeniti filii semper imitatur*. Imitatur dixit, non operatur, quia *resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur*. Caro ergo & sanguis quibus ad impetrandam pro peccatis nostris Dei misericordiam quotidie alimur, Christi Corpus, ac Sanguis vocantur, non solum quia essentialiter idem sunt qualitatibus plurimum discrepantes; verum etiam eo locutionis modo, quo res significans significatæ rei solet vocabulo nuncupari. Nec juste quisquam movebitur, si eadem caro, idemque sanguis sui ipsorum sacramenta existant secundum aliud atque aliud accepta: cum ipse Dominus Jesus post resurrectionem suam sui ipsius diversa temporum ratione typum gesserit & figuram. Apparens enim duobus discipulis, locutusque eis quantum satis esse judicavit, dum finxit se longius ire, sicut beatus Augustinus dicit, significavit se post paucos dies in cœlum ascensurum esse. Quod iter longe remotum est a communi hominum vita, quæ ipsis & duobus discipulis evidentissime figurata. Christus ergo Christi est sacramentum. Longius videlicet ire se fingens: longius suo tempore ascendentis in cœlum. Idem ejusdem, nec tamen usquequaque ejusdem. Verus namque Deus, & verus homo, & fingens, & ascendens. Verumtamen aliud est figmentum terreni itineris, aliud in cœlum veritas ascendentis. Nec aliquis ita desipuerit, ut propterea abnegare præsumat fingentem se longius ire esse Christum verum: quia ipso figmento longioris itineris significavit verum Christum ascensurum in cœlum.

Lib. 4. c. 58.

Rom. 6. b. 9.

Luc. 24. b. 15.

Porro sacramentum fidei in ipsa ad Bonifacium epistola beatus Augustinus baptismum vocat. Verus autem baptismus constat non tam ablutione corporis quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradit dicens; *Fide mundans corda eorum*. Et alibi; *Sic & vos salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium*,

Act. 15. b. 9.
1. Pet. 3. d. 21

sed

sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum. Alterum tamen significatur per alterum. Nam per ablutionem quæ corpori extrinsecùs adhibetur, purgatio animæ exprimitur, quam fides interior operatur. Vocaturque baptismus fides secundum eam locutionis formam, qua mysterium ejus rei, cujus mysterium est, censeri nomine consuevit. Hujus rei causa similitudo est quam in sacramento, & in re sacramenti reperiri semper necesse est. Sicut in baptismo, & fide. Utrumque enim lavat, purgat, purificat: illud carnem, hoc mentem.

Sicut ergo cælestis panis, quæ vera Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, illius videlicet quod visibile, palpabile, mortale, in cruce est suspensum; vocaturque ipsa carnis ipsius immolatio, quæ sacerdotis manibus fit Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio: sic sacramentum fidei, quod baptisma intelligit, fides est.

CAPUT XV.

BERENG. *Beatus Augustinus in epistolæ ad Bonifacium; Semel immolatus est Christus in semetipso, & tamen in sacramento non solum per omnes paschæ solemnitates, sed & omni die populis immolatur.*

LANFR. In seipso semel immolatus est Christus, quia in manifestatione sui corporis in distinctione membrorum omnium verus Deus, & verus homo semel tantum in cruce pependit, offerens seipsum Patri hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum, ac mortuorum redemptionis efficacem, eorum videlicet quos divini concilii altitudo redimendos judicavit, præscivit, prædestinavit, vocavit, modis atque temporibus quibus id fieri congruebat. In sacramento tamen quod in hujus rei memoriam frequentat Ecclesia, Caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur, & Sanguis ejus de calice fidelium ore potatur. Utraque vera, utraque de Virgine sumpta. Sumitur quidem caro per se, & sanguis per se non sine certi mysterii ratione. Quamvis alio locutionis modo totus Christus manducari dicatur, & credatur, scilicet cum vita æterna, quæ ipse est, spirituali desiderio appetitur, cum recordatio mandatorum ejus super mel & favum dulcior in mente habetur, cum fraterna charitas, cujus signum hoc sacramentum gestat, pro Christi amore diligitur, cum dulciter atque salubriter in memoria reconditur, quod pro salute hominum contumeliis sit affectus, cruce suspensus, clavis affixus, lancea vulneratus. Utraque comestio necessaria, utraque fructuosa. Altera indiget alterius, ut boni aliquid operetur. Nam prior si desit, posterior non solum peccata non purgat, sed etiam auget, & præsumptores judicat: *Qui enim manducat, & bibit indigne, judicium sibi manducat, & bibit*. Porro posterior sine priore esse non potest aut non debet. Hinc namque panis quotidianus a Domino dicitur, sicut a beato * Ambrosio, & sancto Cypriano exponitur, & Evangelio legitur: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem; non habebitis vitam in vobis*. Et sacri canones jubent non habendos inter catholicos qui sacramento Corporis Christi non communicant, nisi forte pœnitentium more, & Episcopali judicio, pro capitalibus peccatis abstineant. Frustra ergo infers & dicis: Si semel passus est Christus in semetipso; semel etiam in corpore suo, eo quod corpus suum nullo modo separari potest a seipso. Quod non procedit. Multa quippe sunt in rebus, quæ rerum partibus convenire non possunt. Nam cum ipse Dominus Jesus verus Deus sit, & verus homo, omnisque homo constet anima rationali, & corpore, non tamen anima ipsa, aut ipsum corpus recte vocabitur homo, vel Deus.

Eucharistia charitatis fraternæ symbolum est.

Cor. 11. f. 26.

** Sacra. c. 4.*

Jo: 6. f. 54.

Pœnitentes Eucharistia abstinent.

CAPUT XVI.

BERENG. *Consensio, inquit Burgundus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Revera non sanctam Ecclesiam experta est veritas ipsa, sed Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, nec Apostolicam, sed sedem Sathanæ.*

LANFR. Non deberes dicere, Consensio, inquit Burgundus, sed consensio ego Berengarius; tua enim hæc verba fuerunt, hæc te credere sanctum concilium fefellisti, hæc te servaturum jurejurando firmasti. Venerabilis Humbertus, quem quasi exprobrando Burgundum nominas, quasi non possit Deus habere in Burgundis servos suos: nihil aliud fecit, nisi quod scripturam ipsam præcipiente synodo manu in manum tibi porrexit. Verum o infœlix anima de hæresi ad perjurium prius transisti; nunc iterum de perjurio ad hæresim remeasti: propterea traditus in reprobum sensum sanctam Romanam Ecclesiam vocas Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, sedem Sathanæ. Et hoc impio ore garristi, quod garrisse nemo legitur, non hæreticus, non schismaticus, non falsus aliquis Christianus. Quotquot enim a primordio Christianæ Ecclesiæ Christiani nominis dignitate gloriati sunt, etsi aliqui, relicto veritatis tramite per devia erroris incedere maluerunt: sedem tamen beati Petri Apostoli magnifice honoraverunt, nullamque adversus eam hujusmodi blasphemiam vel dicere, vel scribere præsumpserunt. Quod indubitatum habet qui eorum scripta legit, quæ diversis temporibus, ac diversis de causis sedes Apostolica ab eis transmissa, vel porrecta recepit. Denique ipse Dominus honorifice alloquitur eam in Evangelio dicens: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam: & tibi dabo claves regni cælorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis. Et quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælis.* Quæ tametsi de pastoribus sanctæ Ecclesiæ dicta esse credantur, & a quibusdam Catholicis exponantur: præcipue tamen de Romana Ecclesia intelligenda esse sacri canones, & Pontificum decreta testantur.

Matth. 16. c. 18.

CAPUT XVII.

BERENG. *Quis enim aut ratione concipiat, aut per miraculum fieri posse concedat, panem frangi in Christi corpore, quod post resurrectionem tota viget incorruptibilitate, & usque in tempora restitutionis omnium cælo manet indevocabile.*

LANFR. Quonam modo panis efficiantur caro, vinumque convertatur in sanguinem, utriusque essentialiter mutata natura: justus qui ex fide vivit, scrutari argumentis, & concipere ratione non

non quærit. Mavult enim cæleſtibus myſtariis fidem adhibere, ut ad fidei præmia valeat quandoque pervenire: quam fide omiſſa in comprehendendis iis, quæ comprehendi non poſſunt, ſu-

Eccl. 3. c. 22.

pervacue laborare; ſciens ſcriptum eſſe; *Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris: ſed quæ præcepit tibi Deus illa cogita ſemper, & in pluribus operibus ejus ne fueris curioſus.* Non eſt enim tibi neceſſarium ea quæ abſcondita ſunt, videre oculis tuis. Divina tamen potentia mirabiliter operante fieri poſſe concedit. Nec defuere quibuſdam dubitantibus digna miracula, quibus rerum viſibilium atque corruptibilium ablatis tegumentis, ſicuti revera eſt, appareret corporalibus oculis caro Chriſti, & ſanguis omnipotente Deo miſericorditer ſanante infirmorum imbecillitatem, & terribiliter damnante atque evertente omnium hæreticorum deteſtabilem pravita-

Quid ſoleant hæretici. Pſal. 18. Mat. 21. 16.

tem. Quorum officii intereſt ſimplicem infantium, atque lactentium, ex quibus laudem perfecit Chriſtus, fidem irridere, rationibus omnia velle comprehendere, cum ipſi ſint rationis expertes, facti propter arrogantiam, & ſterilitatem ſicut equus, & mulus, in quibus non eſt intellectus.

Pſal. 31. c. 9.

Quod vero incorruptionem dominici corporis, & quod cælo uſque in diem judicii devocari non poſſit: fidei noſtræ qua ipſum vere a fidelibus ſuis manducari credimus, quaſi cauſam impoſſibilitatis opponis, profecto fidem noſtram aut non intelligis, aut intellectam male exponendo ad tuam ipſius perniciem depravare contendis. Sic enim credimus vere ſalubriterque manducari in terris a digne percipientibus Dominum Jeſum Chriſtum: ut certiſſime teneamus exiſtere illum in cæleſtibus incontaminatum, incorruptum, illæſum. Ineptus ſis ſi propterea dicas Sareptanam viduam non potuiſſe comedere oleum quo plenus erat lechitus ſuus: quia ſacra teſtante hiſtoria lechitus olei non eſt imminutus, cum

1. Reg. 17. c. 15.

eadem ſcriptura dicat: *Abiit, & fecit juxta verbum Heliæ, & comedit ipſe, & illa, & domus ejus.* Non diſſimili gravaris vecordia, ſi idcirco moliaris aſtruere non poſſe ali Eccleſiam Carne, ac Sanguine Redemptoris ſui, quia Apoſtolus dicit: *Chriſtus reſurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur*: cum ipſe Dominus loquens diſcipulis ſuis teſtetur dicens;

Matth. 26. c. 26. Marc. 14. c. 22. Luc. 22. c. 20. Jo: 6. f. 54

Accipite, & manducate, hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur: & *hic eſt calix ſanguinis mei, myſterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur.* Et *panis quem ego dedero caro mea eſt pro mundi vita.* Et *niſi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

Duę hęreſes de Eucharıſtiæ ſacramento.

Ex quibus Domini verbis ortæ ſunt duæ hæreſes antiquis temporibus. Et in hoc quidem conſenſerunt omnes, quod panis & vinum in veram filii hominis carnem, verumque ejus ſanguinem converterentur. Sed quis eſſet iſte filius hominis, non omnes eamdem ſententiam tenuerunt. Quidam arbitrati ſunt hunc oportere intelligi quemlibet hominem, ſive juſtum, ſive peccatorem in cujus carnem, ac ſanguinem converſa terrena ſubſtantia ſumeretur in remiſſionem peccatorum. Alii arbitrati ſunt non hunc eſſe de turba quemlibet hominem, ſed virum juſtum, ſanctificatum, a communi hominum vita per ſuæ vitæ celſitudinem ſegregatum, qui templum Dei eſſet, qui divinam in ſe habitationem veriſſime poſſideret. In hujus carnem, ac ſanguinem commutari poſſe panem vinumqua altaris, hæretica pertinacia delirabant. Factum eſt hoc paucis annis poſt obitum beati Auguſtini, tempore Cæleſtini Papæ, & Cyrilli Alexandrini Epiſcopi, quibus præcipientibus, atque annitentibus indicta, ac celebrata eſt ſynodus Epheſina, una de quatuor quas Lib. 1. ep. 34.

beatus Gregorius in epiſtola ad Patriarchas fatetur ſe ita ſuſcipere, complecti, & venerari; quemadmodum ſancta quatuor Evangelia Domini noſtri Jeſu Chriſti. In qua ſynodo damnatæ ſunt utræque ſuperius comprehenſæ lethales peſtes, roborata eſt fides, qua credimus panem converti in eam carnem, quæ in cruce pependit, vinumque in eum ſanguinem, qui de pendentis in cruce latere emanavit.

In Symb. circa med. vel in Ep. Cyrilli & Synodi ad Neſtorium part. 1.

Denique ducenti qui eidem concilio interſuere Epiſcopi, inter cætera de hoc ſacramento ſic ſcripſerunt, & Neſtorio Epiſcopo quaſi hæreticorum capiti tranſmiſerunt. *Ad benedictiones*, inquiunt, *myſticas accedimus, & ſanctificamur participes ſancti Corporis, & pretioſi Sanguinis Chriſti omnium noſtrum Redemptoris effecti. Non ut communem carnem percipientes, quod abſit, nec ut viri ſanctificati, & verbo conjuncti ſecundum dignitatis unitatem, aut ſicut divinam poſſidentis habitationem, ſed vere vivificatricem, & ipſius verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus exiſtens, quia propriæ carni unitus eſt, vivificatricem eam eſſe profeſſus eſt. Et ideo quamvis dicat ad nos, Amen, amen dico vobis, niſi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus ſanguinem, non tamen eam, ut hominis unius ex nobis exiſtimare debemus (Quomodo enim juxta naturam ſuam vivificatrix eſſe caro hominis poterit?) Sed ut vere propriam ejus factam, qui propter nos filius hominis, & factus eſt, & vocatus*; Et circa finem concilii; Cap. 11 Anathematiſmo II.

Si quis non confitetur Carnem Domini vivificatricem eſſe, & propriam ipſius Verbi Dei Patris, ſed velut alterius præter ipſum conjuncti eidem per dignitatem, aut quaſi divinam habentis habitationem, ac non potius vivificatricem eſſe, quia facta eſt propria Verbi vivificare valentis, anathema ſit. Quid manifeſtius audire deſideras, ſi ſtudioſum novæ contentionis animum ſtudio antiquæ pacis omittas? Non eſt ut ſancta ſynodus definit hæc caro alicujus de vulgo hominis, non juſti & ſanctificati hominis, ſed potius cui ipſe unitus, ideſt, incarnatus eſt Dei & hominis. Quod vero ait benedictiones myſticas, ſic dictum accipe, quaſi diceret ſecretas. Myſterium namque, ſicut beatus Auguſtinus in libro de catechizandis rudibus dicit, a ſecreto nomen accepit. Quid enim ſecretius quam panis, vinique ſpeciem conſpicere, ſaporem guſtare, tactum ſentire, & tamen mirabiliter operante Deo veram carnem verumque ſanguinem credere, comedere, bibere? Has, & hujuſmodi ſcripturas per totum fere divinarum literarum corpus ſparſim diffuſas, ſi amoto inanis jactantiæ appetitu, pro intentione vitæ æternæ humiliter legeres, ſi inter legendum effuſis ad Dominum precibus impetram divina gratia intelligeres, ſi ea quæ ad literam accipi, & ea quæ ſpiritualiter oportet intelligi Chriſtiana cautela diſtingueres: proculdubio crederes quod univerſalis Eccleſia credit, prædicares quod Apoſtolica doctrina in tota mundi latitudine prædicandum inſtituit. Carnem ſcilicet, ac ſanguinem Domini noſtri Jeſu Chriſti & ore corporis, &

ore.

ore cordis, hoc est corporaliter, ac spiritualiter manducari & bibi. Corporali siquidem ore corporaliter manducamus & bibimus, quotiens de altari dominieo ipsum dominicum corpus per manum sacerdotis accipimus. Spirituali vero ore cordis spiritualiter comeditur & hauritur, quando suaviter, & utiliter sicut beatus Augustinus dicit, in memoria reconditur, quod unigenitus Dei filius pro salute mundi carnem accepit, in cruce pependit, resurrexit, apparuit, ascendit, venturus in die judicii dignas singulis mercedes rependere pro suis operibus. Quæ comestio tunc est utilis pauperibus Christi, si ad tanti divitis Coloss. 3. a. 5. Gal. 5. d. 24. tam magnam mensam sedentes, sic edunt, ut saturentur, sic recolunt ut imitentur, parati semper mori pro Christo, mortificantes jugiter membra sua quæ sunt super terram, & crucifigentes carnem suam cum vitiis, & concupiscentiis sicut Eccl. 31. b. 12. scriptum est; *Ad mensam magnam sedisti, scito quoniam talia te, oportet præparare.* De corporali comestione discipulis a Domino dicitur; *Accipite, manducate, & bibite, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur:* Et, *hic est calix* Col. 11. b. 19. *sanguinis mei, qui pro vobis effundetur.* Et Apostolus ad Corinthios: *Qui manducat, & bibit indigne: judicium sibi manducat, & bibit, non dijudicans Corpus Domini.* Spiritualem autem comestionem demonstrare satagebat beatus Augustinus in homilia vicesima sexta super Joannem, cum diceret; *Panem cælestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate.* Et post pauca: *Hic est ergo panis de cælo descendens: ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum. Qui manducat intus, non foris, qui manducat in corde, non qui premit dente,* Quæ autem sit hujus sacramenti virtus paulo post exponit dicens: *Norunt fideles Corpus Christi, si Corpus Christi esse non negligant. Fiant Corpus Christi, si volunt vivere de spiritu Christi.* Et post aliqua: *Inde est quod exponens nobis Apostolus Paulus hunc panem: unus panis, inquit, unum corpus multi sumus. O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis.*

CAPUT XVIII.

PRopulsatis quantum satis visum est calumniis, quas in contumeliam Humberti Episcopi, sanctæque Romanæ Ecclesiæ temere protulisti, scripsisti, edidisti. Reliquum est ut fidem sanctæ Eclesiæ, atque opinionem tuæ sectæ compendiose exponamus; expositas paucis authoritatibus brevibusque rationibus unam probemus, alteram improbemus. Plurima enim ac prolixa vel testimonia scripturarum, vel firmamenta disputationum epistolaris brevitas inseri non permittit, nec ratio, aut necessitas ulla exal. * sed. poscit. Nam qui fideles sunt, * seu depravati, pravitati suæ defendendæ pertinaciter non insistunt. Sed potius intellectis authoritatibus, auditisque rationibus, ad viam veritatis humiliter reverti concupiscunt: pauca eis, & a paucis sufficere possunt. Qui vero contentionibus deservire, atque in sua infidelitate persistere decre- l. * nec. verunt; * ne si plura apponerentur, possunt pluribus esse contenti.

Credimus igitur terrenas substantias, quæ in mensa dominica per sacerdotale mysterium divinitus sanctificantur, ineffabiliter, incomprehensibiliter, mirabiliter, operante superna potentia, converti in essentiam dominici corporis, reservatis ipsarum rerum speciebus, & quibusdam aliis qualitatibus, ne percipientes cruda, & cruenta horrerent, & ut credentes fidei præmia ampliora perciperent; ipso tamen dominico corpore existente in cœlestibus ad dexteram Patris, immortali, inviolato, integro, incontaminato, illæso: ut vere dici possit, & ipsum corpus quod de Virgine sumptum est, nos sumere, & tamen non ipsum. Ipsum quidem quantum ad essentiam veræque naturæ proprietatem, atque virtutem; non ipsum autem si spectes panis, vinique speciem, cæteraque superius comprehensa: hanc fidem tenuit a priscis temporibus, & nunc tenet Ecclesia, quæ per totum diffusa orbem Catholica nominatur. Unde sicut superius dictum est, Dominus in Evangelio: *Accipite, & manducate, hoc est Corpus meum, quod pro vobis tradetur.* Et, *hic est Calix sanguinis mei, mysterium fidei, qui pro vobis, & pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Beatus Ambrosius discernens sacramentum Christianorum a sacramento Judæorum; in sermone de mysteriis ad Neophytos sic ait: *Considera nunc utrum præstan-* Cap. 9. *tior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ utique corpus est vitæ. Manna illud e cælo, hoc supra cælum. Illud cæli, hoc Domini cælorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni corruptione. Quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poteris. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo. Illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in æternum. Judæus bibit, & sitit: tu cum biberis, sitire non poteris. Et illud in umbra, hoc in veritate. Si illud quod miraris umbra est, quantum istud cujus & umbram miraris.* Et paulo post: *Cognovisti præstantiora. Potior est lux quam umbra, veritas quam figura: corpus authoris, quam manna de cælo. Forte dicas, Aliud video, quomodo tu mihi asseris quod Christi Corpus accipiam? Et hoc nobis adhuc superest ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis ut probemus non hoc esse, quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit: majoremque vim esse benedictionis, quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. Virgam tenebat Moyses, projecit eam, & facta est serpens. Rursus prehendit caudam serpentis, & in virgæ naturam revertitur. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam esse naturam & serpentis, & virgæ; Currebant Ægypti flumina puro aquarum meatu. Subito de fontium venis sanguis cœpit erumpere. Non erat potus in fluviis. Rursus ad Prophetæ voces cruor cessavit fluminum, aquarum natura remeavit.*

His & aliis hujusmodi miraculis, quæ ineffabili divinitatis operatione fiunt enarratis: post aliqua subjungit: *Advertimus igitur majoris esse gratiam, quam naturam, & adhuc tamen propheticæ benedictionis numeramus gratiam. Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione divina, ubi verba ipsa Domini salvatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valuit sermo Heliæ ut ignem de cælo deponeret: non valebit Christi sermo ut species mutet elementorum? De totius* mun-

mundi operibus legisti, Quia ipse dixit & facta sunt, mandavit & creata sunt. Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est novas rebus dare quam mutare naturas. Sed quod argumentis utimur, suis utamur exemplis, incarnationisque astruamus mysterii veritate. Nunquid naturæ usus præcessit, cum Jesus Dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta fœmina generare consuevit.

Liquet igitur quod præter naturæ ordinem Virgo generavit, & hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. Quid hic quæris naturæ ordinem in Christi Corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus
Cap. 4. *Jesus partus ex Virgine?* Item in quarto de sacramentis. *Tu forte dices: Meus panis est usitatus. Sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum. Ubi accesserit consecratio, de pane, fit Corpus Christi.* Et paulo post. *Cælum non erat, mare non erat, terra non erat, sed audi dicentem David; Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit & creata sunt. Ergo ut tibi respondeam, non erat Corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi quia jam est Corpus Christi. Ipse dixit, & factum est, ipse mandavit, & crea-*
Cap. 5. *tum est.* Et post aliqua; *Antequam consecratur, panis est: Ubi autem verba Christi accesserant, Corpus est Christi. Denique audi dicentem; Accipite, & edite ex eo omnes: Hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini, & aquæ plenus: Ubi verba Christi operata fuerint; ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi universa convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis quod corpus suum accipiamus & sanguinem. Nunquid debemus de ejus fide, & testificatione dubitare?* Item in sexto de sacramentis: *Quod & superius dictum est, Sicut verus est Dei filius Dominus noster Jesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi filius ex substantia Patris: ita vera ejus caro est, sicut ipse dixit, quam accipimus: & verus ejus sanguis est, quem potamus. Sed forte dicas quod dixerunt tunc temporis etiam discipuli Christi, audientes dicentem; Nisi quis manducaverit carnem meam, & biberit sanguinem meum: non manebit in me, nec habebit vitam æternam. Forte dicat, Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. Primo omnium dixi tibi de sermone Christi; qui operatur ut possit mutare, & convertere genera instituta naturæ. Deinde ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli ejus, audientes quod carnem suam daret manducandam & sanguinem suum daret bibendum, recedebant. Solus autem Petrus dixit. Verba vitæ æternæ habes, & ego a te quo recedam? Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis; ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. Ego sum, inquit, panis vivus qui de cælo descendi. Sed caro non descendit e cælo, hoc est carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis e cælo, & panis vivus? Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est divinitatis & corporis. Et tu qui accipis carnem, divinæ ejus substantiæ in illo participaris alimen-*
Lib. 8. Ep. 62. Initium. *to.* Item in epistola ad Hireneum, *Quæris a me cur Dominus Deus manna pluerit populo patrum, & nunc non pluat. Si cognoscis, pluit: & quotidie pluit de cælo manna servientibus sibi. Et corporeum quidem illud manna hodie plerisque in locis invenitur, sed nunc non est tanti res miraculi, quia venit quod perfectum est. Perfectum autem, panis de cælo, corpus ex Virgine, est de quo satis Evangelium te docet. Quanto præstantiora hæc superioribus?*

Augustinus in homilia secunda psalmi tricesimi tertii; *Accesserunt Judæi ad Christum ut crucifigerent, nos ad eum accedamus ut Corpus & Sanguinem ejus accipiamus. Illi de crucifixo tenebrati sunt, nos manducando crucifixum & bibendo illuminamur.* Et post aliqua; *Vere magnus Dominus, & magna misericordia ejus, vere qui nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perpessus est, & sanguinem bibere.* Item in homilia Psalmi quadragesimiquinti ad Judæos loquens; *In illius nomine quem occidistis baptizamini, & dimittuntur vobis peccata vestra. Medicum vel postea cognovistis, jam securi bibite sanguinem quem fudistis.* Item in homilia Psalmi sexagesimiquinti; *Modo homicidis donatus est, & fusus sanguis innocentis: & ipsum sanguinem quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt.* Item in homilia Psalmi nonagesimi octavi: *Quæro quid sit scabellum pedum ejus, & dicit mihi scriptura, terra scabellum pedum meorum. Fluctuans converto me ad Christum, quia ipsum quæro hic & invenio, quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, & de carne Mariæ carnem accipit: & quia in ipsa carne hic ambulavit, & ipsam carnem nobis ad manducandum ad salutem dedit. Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit. Inventum est quemadmodum adoretur tale scabellum pedum Domini, & non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando.* Et paulo post; *Tunc autem quando hoc Dominus commendavit, de carne sua locutus erat, & dixerat; Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit in se vitam æternam. Scandalizati sunt discipuli ejus quidam septuaginta ferme, & dixerunt: Durus est hic sermo, quis potest eum intelligere? Et recesserunt ab eo, & amplius cum eo non ambulaverunt. Durum illis visum est quod ait; Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit vitam æternam. Acceperunt illud stulte. Carnaliter illud cogitaverunt, & putaverunt quod præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt; Durus est hic sermo. Ipsi erant duri, non sermo.* Et paucis intermissis; *Spiritualiter,* inquit, *intelligite quod locutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem quem fusuri sunt qui me crucifigent.*

In his postremis beati Augustini verbis exultas. In his vicisse te, & superiorem esse gloriaris, hic firmamentum tuæ defensionis te invenisse gratularis. Quomodo, inquis, persuadere contendis, quod veram carnem, verumque sanguinem in hoc sacramento sumamus, cum manifeste audias quod corpus quod videbant non essent discipuli comesturi, neque bibituri sanguinem quem crucifigentes erant effusuri? Calumniosa quidem ista objectio est. Qui enim superius testatus est quod carnem quam de matre Virgine sumpsit, & in qua in terris ambulavit ad manducandum nobis salubriter tribuit,

quo-

quomodo huic tam præclaræ sententiæ aliqua contraria sententiæ potuit obviare? Absit a sobrio lectore, & Catholico expositore tam perverse sentire de Ecclesiæ columna, de firmamento veritatis, de quo Cælestinus Papa in decretis suis asserit, quod nec saltem sinistræ suspicionis rumor dum viveret eum asperserit. Immo revera id dixit quod Catholica Ecclesia in omnibus membris suis fideliter fatetur, & credit; quod ego quoque in professione fidei breviter posui, breviter comprehendi, videlicet ipsum esse corpus, & non ipsum: Neque enim eo, quo ipsi putabant modo credimus quod visibile Christi Corpus comedamus, aut sanguinem quem fusuri, & oculis suis conspecturi erant persequentes bibamus. Sed potius id credimus quod non videmus, ut valeat esse fides, quæ non potest esse, si res quæ creduntur corporalibus sensibus constiterit subjacere. Unde exponens quod obscure posuit; *Et si necesse est*, inquit, *illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi*. Existimabant namque quod præciperet eis Dominus aut bestiali more, aut humano, corpus comedere, quod videbant, aut bibere sanguinem, quem persequentes fusuri erant, hoc est aut crudum, aut aqua coctum, aut subtractis carbonibus in verubus assum. Hanc carnalem eorum intelligentiam redarguens Dominus in Evangelio secundum Joannem dicit; *Spiritus est qui vivificat: caro autem non prodest quicquam*. Quod exponens beatus Augustinus in vicesima septima ejusdem Evangelii homilia ait; *Quid est ergo non prodest quicquam caro? Non prodest quicquam, sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt; quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur*. De his hactenus: ad propositum revertamur.

Epist. 1. ad Episc. Gall. cap. 2.

Joan. 6. g. 64.

CAPUT XIX.

AUgustinus in homilia undecima super Joannem: *In populo enim Judæorum figuratus est populus Christianorum. Ibi figura, hic veritas: Ibi umbra, hic corpus*. Item in homilia tricesima prima: *At illi viderunt Christum suo scelere morientem, & crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem quem fuderant, de sua salute desperaverant*. Item in quadragesima; *Qui sævientes occiderunt, imitati crediderunt: & quem sanguinem sæviendo fuderunt, credendo biberunt*. Item in sermone ad Neophytos; *Hoc accipite in pane, quod pependit in cruce. Et hoc accipite in calice, quod effusum est de Christi latere. Erit enim illi mors, non vita, qui mendacem putaverit vitam*. Item in libro quarto de Trinitate; *Apud eum paucissimi remanserunt, agnoscentibus Gentibus, & pia humilitate bibentibus pretium suum, ejusque fiducia deserentibus hostem suum*. Et in subsequenti capitulo post aliqua; *Quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam sine ulla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero, & ex utero virginali? Et quid tam grate offerri & suscipi posset, quam caro sacrificii nostri corpus effectum sacerdotis nostri?* Leo Papa in sermone de jejunio septimi mensis; *Hanc confessionem dilectissimi toto corde promentes, impia hæreticorum commenta respuite: ut jejunia vestra, & eleemosynæ nullius erroris contagio polluantur. Tunc enim & sacrificii munda est oblatio, & misericordiæ sancta largitio, quando hi qui ista dependunt, quod operantur intelligunt. Nam dicente Domino; Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis sanguinem ejus non habebitis vitam in vobis: sic sacræ mensæ communicare debetis, ut nihil prorsus de veritate Corporis Christi, & Sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, & frustra ab illis amen respondetur, a quibus contra id quod accipitur, disputatur*. Item in epistola Anatolio Episcopo missa. *Aliter enim in Ecclesia Dei, quæ corpus est Christi, nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostræ proprietate naturæ verus nos Pontifex reconciliet, verus immaculati agni sanguis emundet. Qui licet in Patris sit dextera constitutus; in eadem tamen carne, quam sumpsit ex Virgine sacramentum propitiationis exequitur*. Item in sermone de Passione Domini; *Fefellit ergo illum malignitas sua, intulit supplicium filio Dei, quod cunctis filiis hominum in remedium verteretur; Fudit sanguinem justum, qui reconciliando mundo & pretium esset & poculum*. S. Gregorius in homilia Paschali, *Quid namque sit sanguis agni, non jam audiendo sed bibendo didicistis. Qui sanguis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur*.

Cap. 13.

Cap. 14.

Serm. 6.

Serm. 11.

Homil. 22. in Evang.

His divinorum eloquiorum testimoniis, quæ ex multis compendii causa, pauca excerpsi, clare ut arbitror innotescit; quod vera Christi caro, verusque ejus sanguis in mensa dominica immoletur, comedatur, bibatur, corporaliter, spiritualiter, incomprehensibiliter. Et ne quis perversus, atque perversor aliter ea intelligeret, vel exponeret, quam universalis Ecclesiæ spirituales filii intelligunt, & exponunt: facta sunt tam antiquis, quam modernis temporibus in diversis Ecclesiis huic fidei congrua miracula, quando, & ubi, & quibus tantum secretum demonstrare voluit æterna sapientia, cui nulla sunt non possibilia, attingens a fine usque ad finem, & fortiter, atque suaviter disponens omnia. Quæ miracula facta esse ignorat nullus quisquis in ecclesiasticis historiis, seu Sanctorum Patrum gestis est aliquantulum studiosus. Quæ scripturæ tametsi illam excelsissimam authoritatis arcem non obtineant, qua donatæ sunt, quas propheticas, seu apostolicas nuncupamus, hoc tamen probare sufficiunt, quod hanc fidem, quam nunc habemus, omnes fideles, qui nos præcesserunt a priscis temporibus habuerunt. Alioquin cum in decretis Romanorum Pontificum sacrisque canonibus apocryphæ scripturæ nominatim damnatæ sunt, hæc quoque specialiter damnarentur, nec in Ecclesia Catholica a Catholicis solemniter legerentur.

Sap. 8. a. 1.

Historiarum Ecclesiast. fides.

CAPUT XX.

ADversus tantam divinarum authoritatum lucem quæstionis caliginem opponere non desistis dicens; Quod tu verum Christi Corpus esse asseris, in sacris literis appellatur species, similitudo, figura, signum, mysterium, sacramentum. Hæc autem vocabula ad aliquid sunt. Nulla vero quæ ad aliquid referuntur; possunt esse id quod sunt ea, ad quæ referuntur. Non est igitur Corpus Christi. Hoc enim in quodam

scripto tuo diversis, ac prolixioribus verbis, sed non mutata sententia reperi; hoc garriunt discipuli, atque sequaces tui, subversores quidem aliorum & ipsi auro, & argento, cæteraque pecunia tua a te subversi, errantes, & alios
1. Tim. 1. b. 7. in errorem mittentes non intelligentes sicut dicit Apostolus, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Verum his vocabulis in nullo præscribitur fidei qua credimus, & veritati quam defendimus. Species namque, & similitudo illarum rerum vocabula sunt, quæ ante fuerunt, & ex quibus corpus Christi, sanguisque conficitur. Panem dico, ac vinum, unde in fine cujusdam missæ oratur, & dicitur; *Perficiant in nobis Domine quæsumus tua sacramenta, quod continent, ut quæ nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus*. Postulat quippe sacerdos, ut corpus Christi quod sub specie panis, vinique geritur; manifesta visione, sicuti revera est,
Veritas quomodo accipitur. quandoque capiatur. Veritas enim pro manifestatione in sacris sæpe literis reperitur. De qua
Joan. 14. c. 21. manifesta visione Dominus in Evangelio secundum Joannem discipulis dicit; *Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo: Et ego diligam eum;*
Psal. 90. d. 16. *& manifestabo ei meipsum*. Et David in persona Dei Patris; *Longitudine dierum replebo eum: & ostendam illi salutare meum*. Quamvis non improbabiliter quidam exponant hoc in loco esse Carnis ac Sanguinis veritatem, ipsam eorundem efficientiam, id est, peccatorum remissionem. Illis namque omnibus modis vera Christi Caro ac Sanguis existit, qui digne percipiunt, qui percipiendo delictorum indulgentiam consequuntur. Unde in Canone Missæ sacerdos dicit; *Ut nobis corpus, & sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini nostri Jesu Christi*: nobis, inquam, id est credentibus, & misericordia tua digne sumentibus. *Qui enim manducat, & bibit indigne; judicium sibi manducat, & bibit*.

Cap. 59. Hinc & sanctus Gregorius in quarto dialogi libro, *Tunc vera pro nobis Deo hostia erit, cum nosmetipsos hostiam fecerimus*. Est quidem etiam peccatoribus, & indigne sumentibus vera Christi caro, verusque sanguis, sed essentia, non
Cap. 8. salubri efficientia. Hujus rei testis est beatus Augustinus in quinto libro de baptismo dicens; Sicut enim Judas, cui buccellam tradidit Dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo locum in se diabolo præbuit: sic indigne quisque sumens dominicum sacramentum, non efficit, ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia non ad salutem accipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini, & Sanguis Domini nihilominus erat etiam illius, quibus dicebat, A-
1. Cor. 11. postolus; Qui manducat & bibit indigne: judicium sibi manducat & bibit. Ambrosius in sexto
Cap. 5. de Sacramentis; *Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem*. Et paulo post; *Ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris*. Similitudinem hoc in loco nullo dubitante panis, vinique speciem intelligit, sub qua Corporis Christi natura contegitur: & sine cruoris horrore a digne sumentibus in salutem accipitur. Invenitur etiam species, simi-
Joan. 5. f. 37. litudo, figura pro veritate. Unde Dominus in
2. Cor. 5. b. 7. Evangelio secundum Joannem; *Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis*. Apo-
Cap. 4. in fine. stolus ad Corinthios; *Per fidem enim ambulamus & non per speciem*. Ambrosius in libro de mysteriis; *Speciem autem & pro veritate accipiendam legimus: & de Christo, & specie inventus ut homo, & de Patre Deo; Neque speciem ejus vidistis*. Item in quarto de fide ad Gratianum; Cap. 5.
Caro enim mea vere est esca, & sanguis meus vere est potus. Carnem audis, sanguinem audis, mortis dominicæ sacramenta cognoscis. Et paulo post; *Nos autem quotiescumque sacramenta sumimus, quæ per sacræ orationis mysterium in carnem transfigurantur & sanguinem, mortem annuntiamus*. Augustinus in libro de catechizandis rudibus; *Efficiemur enim sicut ab illo speramus, & expectamus æquales Angelis Dei; & cum eis pariter illa Trinitate perfruemur jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus*. Apostolus ad 2. a. 7.
Philippenses; *In similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo*. Item ad Hebræos; 1. a. 3.
Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus. Porro signum, mysterium, sacramentum, & si quid hujusmodi est, dominicæ passionis designativa nomina sunt, si tamen sacramentum ea significatione accipiatur, qua sacrum esse signum in libro de civitate Dei a beato Augustino definitur. Unde beatus Gregorius in quar- Cap. 58.
to dialogi libro; *Hæc namque singularis victima, ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem Unigeniti per mysterium reparat*. Et paulo post; *Hinc ergo pensemus quale pro nobis sit hoc sacrificium; quod pro absolutione nostra passionem Unigeniti filii semper imitatur*. Et post Cap. 59. Hom. 22. in Evang.
aliqua; *Qui passionis dominicæ mysteria celebramus, debemus imitari quod colimus*. Item in homilia Paschali; *In utroque etenim poste agni sanguis positus est, quando sacramentum passionis ejus cum ore ad redemptionem sumitur; ad imitationem quoque intenta mente cogitatur*. Sacramentum sane in divinis codicibus non una tantum significatione positum reperitur. Denique sanctus Ambrosius in libro ad Gratianum, apparuisse dicit hominibus Unigenitum Patris per sacramentum assumpti hominis. Quod tantumdem significat, quantum si diceret apparuisse eum per hominem quem assumpsit, & quem divinitati suæ dignum habitaculum consecravit. Habet autem & alias significationes, de quibus satis superius dictum est.

Quod vero panis dicitur; consueto sacrorum Corpus Christi panis dicitur.
codicum more id fit, qui res quaslibet sæpe vocant nominibus illarum rerum, ex quibus fiunt seu quæ esse putantur, & non sunt; sive quibus aliquo modo similes existunt. Unde beatus Hieronymus in secundo explanationum libro in In fine procemii.
Oseæ; *Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, & tam nos qui scribimus quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit*. Et superbo homini a viro sapiente dicitur; *Quid* Gen. 18.
superbis terra, & cinis? Et Abraham tres viros vidisse legitur, cum essent Angeli. De qua re Cap. 10 sub finem.
beatus Augustinus in secundo libro de Trinitate dicit; *Sub ilice autem Mambre tres viros vidit Abraham, quibus & invitatis hospitioque susceptis & epulantibus ministravit*. Et in libris Judicum 13. b. 6. 10.
mulier sterilis ad virum sum de Angelo dicit; c. 17.
Vir Dei venit ad me. Et paulo post; *Ecce apparuit mihi vir, quem ante videram*. Et post aliqua; *Et nesciebat mane quod Angelus Dei esset*. Et beatus Hieronymus in eodem explanationum libro super Osea Propheta de Deo dicit: *Quasi*

truca

tinea efficitur & putredo, non quod Deus tinea sit,
vel putredo, sed quod sustinentibus pœnas, hæc uni-
versa videantur. Et in Evangelio secundum Joan-
9. c. 28. nem; Maledixerunt ei, & dixerunt; *Tu discipu-*
Tract. 44. *lus illius sis*; cum non maledictio, sed benedictio
sit esse discipulum Christi. Unde beatus Augu-
stinus in expositione ejusdem Evangelii dicit:
Tale maledictum super nos, & super filios nostros.
Maledictum est enim si cor discutias, non si verba
7. b. 10. *perpendas*. Et in Evangelio secundum Matthæum,
11. b. 13. & similiter secundum Lucam, *Si ergo vos cum sitis*
mali nostis bona data dare filiis vestris. De qua
cap. 21. sententia beatus Augustinus in secundo libro de
sermone Domini sic disputat: *Quomodo mali dant*
bona? Sed malos appellavit dilectores sæculi hujus,
& peccatores. Bona vero quæ dant, secundum eo-
rum sensum, bona dicenda sunt: quia hæc pro bonis
habent. Et Dominus Jesus Christus propter quas-
dam similitudines in eisdem literis vocatur leo,
agnus, vermis, lignum, petra, lapis angularis,
Corpus Christi cur panis dicitur. multaque in hunc modum. Sic & Corpus Chri-
sti vocatur panis, vel quia ex pane conficitur,
seu quia contuentium oculis cum caro sit, panis
videtur, sive quod corporali, & visibili pani si-
militudine quadam conjungitur. Nam sicut quia
iste materialis panis discrete sumptus humanam
carnem nutrit, & sustentat, sic spirituale, & in-
visibile Corpus Christi animam digne sumentis
alit, & vegetat. Adhuc objicis & authoritate Am-
brosii ipsum Ambrosium infirmare moliris dicens,
Lib. 4. c. 4. Ambrosius in libro de sacramentis ait: *Sicut enim*
mortis similitudinem sumpsisti, ita etiam similitudi-
nem pretiosi sanguinis bibis. Hæc verba exponens
quid comparatius, inquis, quid similius? Nega-
ri non potest beatum Ambrosium sacramento ba-
ptismi sacramenta comparavisse altaris. Non est
autem vera Christi mors in baptismo. Igitur nec
Adverbia non semper æqualitatem significant. verus ejus sanguis in hoc sacramento. Pace tua
dictum sit, multum falleris in hac verborum in-
telligentia, neque enim similitudinis adverbia
identitatem, seu æqualitatem ubique posita signi-
Luc. 6. c. 36. ficant. In Evangelio namque salvator dicit: *E-*
stote misericordes, sicut & pater vester misericors est.
Non tamen eadem, seu æqualis misericordia po-
Jo: 17. d. 22. test inesse Deo, & hominibus. Et in Evangelio
secundum Joannem: *Et ego*, inquit, *claritatem*
quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut &
nos unum sumus. Et alibi: *Dilexisti eos, sicut &*
Ibid. 23. *me dilexisti*. Unde & beatus Augustinus in expo-
Tract. 10. sitione ejusdem Evangelii ait: *Neque enim semper*
æqualitatem significat qui dicit, sicut illud, ita &
illud: sed aliquando tantum, quia est illud, est &
illud, aut quia est illud ut sit, & illud.

CAPUT XXI.

Est aliud quod objicitis, quod concessa lo-
quendi facultate multis in locis clamatis,
& dicitis; Si panis in veram Christi carnem con-
vertitur; aut panis sustollitur in cœlum, ut il-
lic in Christi carnem transferatur, aut caro Chri-
sti ad terram defertur, ut istic in eam panis
commutetur. Atqui nec panis sustollitur, nec
caro defertur. Non est igitur vera caro in quam
panis convertitur. Hoc vos colligitis secundum
humanam sapientiam: non secundum divinam.
Humana autem sapientia perquiri divina opera
12. a. 3. prohibet Apostolus ad Romanos dicens: *Non*
plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad so-
brietatem. Et ad Corinthios: *Sermo meus, & præ-* 1. Cap. 2. a. 4
dicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapien-
tiæ verbis, sed in ostensione spiritus, & virtutis:
ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed
in virtute Dei. Et ad Colossen. *Videte ne quis* 2. b. 8.
vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam
secundum traditionem hominum secundum elementa
mundi. Et beatus Gregor. in homilia Paschali. 26. in Evãg.
Sciendum, inquit, *nobis est, quod divina operatio*
si ratione comprehenditur, non est admirabilis. Nec
fides habet meritum, cui humana ratio præbet ex-
perimentum. Propterea in tanta rerum profundi-
tate magis oportuit te orare Deum, ut aut in-
telligeres quæ pro humana capacitate intelligi
possunt, aut patienter, & humiliter ferres, &
tamen crederes quæ in tanto arcano humani in-
genii vires excedunt, & in hac vita intelligi
minime possunt: quam litem movere, ab uni-
versali Ecclesia dissentire, novum schisma verbis
& scriptis contra sanctorum Patrum præcepta in-
ferre. Profecto hoc modo ageres quod agi opor- Provet. 22. d. 27.
tere præcipit legislator dicens: *Ne transgrediaris*
terminos patrum. Et beatus Augustinus in primo Qui difficultates reperit in Scripturis sanctis quomodo se gerat.
libro de sermone Domini in monte; *Quod ve-*
ro, inquit, *aut obscurum aut absurdum illi sonat:*
non inde concitet contradictionum certamina, sed
oret ut intelligat. Et in libro tertio de Trinita-
te: *Mihi autem*, ait, *utile est, ut meminerim vi-* Cap. 10.
rium mearum, fratresque meos admoneam ut memi-
nerint suarum; ne ultra quam tutum est humana
progrediatur infirmitas. Et in libro contra Feli- Cap. 2.
cianum hæreticum: *Scripturarum authoritate con-*
tentus, simplicitati obedire potius studeo quam tu-
mori. Et paulo post: *Quam rationem afferre potes* Ibidem.
si partum prædicas Virginis; si redditos oculos non
negas cæcis; si sepultos ostendas redisse a mortuis?
Si ergo horum & incomprehensibilis est ratio, &
veritas prompta est, facilius in negotiis fidei te-
*stimoniis creditur, quam ratio * vestigatur*. al. * investigatur.

CAPUT XXII.

Probatis quæ probari opportebat, & exclusis
quæ excludi ratio suadebat, jam tandem
quid tu credas, & credulitatem tuam quid se-
quatur, videamus. Tu credis panem vinumque
dominicæ mensæ inter consecrandum quantum
ad substantiam immobilia permanere. Hoc est
panem, & vinum extitisse ante consecrationem,
& panem vinumque existere post consecrationem.
Christi carnem, ac sanguinem propterea vocari:
quod in memoriam crucifixæ carnis, & de late-
re effusi sanguinis in Ecclesia celebrentur: ut do-
minicam passionem per hoc admoniti semper re-
colamus, & recolentes carnem nostram cum vi-
tiis, & concupiscentiis incessanter crucifigamus.
Quæ si vera sunt: præstantiora, & diviniora fue-
runt sacramenta Judæorum sacramentis Christia-
norum. Quis enim nesciat, manna quod de cæ-
lo pluebat Dominus, seu animatas, & sensibiles
creaturas, quas populus ille sacrificare consue-
verat, parva buccella panis, modicoque vini
præstantiores extitisse? Rursus quis non intelli-
gat divinius fuisse prænuntiare futura, quam
narrare præterita, cum illud non possit facere
nisi spiritu Dei plenus; hoc autem sæpe faciat
idiota etiam vel quilibet imperitus? Sed absit
hoc a fidelium corde, & Christiana intelligen-
tia. Christi namque miles Ambrosius illa infe-

riora, hæ potiora & digniora esse in libro de [Cap. 8.] mysteriis confirmat dicens; *Summo studio volumus comprobare, quia & antiquiora sunt sacramenta Ecclesiæ quam synagogæ, & præstantiora quam* [Cap. 9.] *manna est*. Et paulo post: *Probatum est antiquiora esse Ecclesiæ sacramenta, nunc cognosce potiora*. Et post aliqua, Cognovisti præstantiora. *Potior* [Cap. 3.] *est lux quam umbra, veritas quam figura*. Item in quarto de sacramentis: *Accipe quæ dico, diviniora esse sacramenta Christianorum quam Judæorum*. Ergo falsa sunt quæ proponis.

Amplius. Si verum est quod de Corpore Christi tu credis, & astruis: falsum est quod ab Ecclesiis ubique gentium de eadem re creditur, & astruitur. Omnes enim, qui Christianos se & esse, & dici lætantur: veram Christi carnem, verumque ejus sanguinem, utraque sumpta de Virgine; in hoc sacramento se percipere gloriantur. Interroga universos, qui Latinæ linguæ, nostrarumve literarum notitiam perceperunt. Interroga Græcos, Armenos, seu cujuslibet nationis quoscunque Christianos homines, uno ore hanc fidem se testantur habere. Porro si universalis Ecclesiæ fides falsa existit: aut nunquam fuit Catholica Ecclesia, aut periit. Nihil namque efficacius ad interitum animarum, quam perniciosus error. Sed non fuisse, aut periisse Ecclesiam, Catholicus nemo consenserit. Alioquin non est verum quod Abrahæ veritas promisit dicens; *In semine tuo benedicentur omnes Gentes*. [Gen. 22.] Item in Psalmo: *Postula a me & dabo tibi Gen-* [Psal. 2.] *tes hæreditatem tuam, & possessionem tuam termi-* [Psal. 21] *nos terræ*. Item: *Reminiscentur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ*. Et alibi: *Quos* [Psal. 106.] *redemit de manu inimici, de regionibus congregavit* [Psal. 21.] *eos, a solis ortu, & occasu, ab Aquilone & mari*. [In Psal. 21. Tract. 2.] Item beatus Augustinus in prima expositionis Psalmorum parte; *Ecclesia magna quid est fratres? Nunquid exigua pars orbis terrarum Ecclesia* [Enar. Psal. 39.] *magna est? Ecclesia magna totus orbis est*. Item in eadem: *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. Quam magna? Toto orbe terrarum. Quam magna? In omnibus Gentibus. Quare in omnibus Gentibus? Quia in omnem terram exivit sonus eorum*. Item in tertia ejusdem operis parte: *Corpus Christi constat ex multis credentibus in toto orbe terrarum*. Item in eadem: *Tabernaculum Domini est ipsa sancta Ecclesia in toto orbe terrarum diffusa*. Et alibi: *Chorus Christi jam totus mundus est. Chorus Christi ab oriente in occidentem consonat*. [Cap. 29. to. 3] Item in libro de agone Christiano, *Nec eos audiamus qui sanctam Ecclesiam, quæ una Catholica* [Ibidem.] *est, negant per orbem esse diffusam*. Et quibusdam intermissis: *Populus autem ipsius*, inquit, *quando non audit Prophetas, & Evangelium, in quibus apertissime scriptum est Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, & audit schismaticos non Dei gloriam quærentes, sed suam, satis significat se servum esse, non liberum*. Et Dominus in Evangelio: [Math. 13. e. 38 & f. 47.] *Ager est hic mundus*. Et paulo post: *Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti*. Et ad discipulos; *Ite in orbem terrarum prædicate Evangelium omni creaturæ*. [Marc. ult. c. 15.]

CAPUT XXIII.

ADversus tam clara ipsius Domini, & sancti Spiritus ejus de Ecclesia, & de statu Ecclesiæ testimonia objicis tu, & objiciunt qui a te decepti alios decipere moliuntur. Itaque dicitis: Prædicatum est Evangelium in omnibus Gentibus, credidit mundus, facta est Ecclesia, crevit, fructificavit; sed imperitia male intelligentium postea erravit, & periit, in nobis solis, & in his qui nos sequuntur sancta in terris Ecclesia remansit. Hanc sacrilegam vanitatem evertit evangelica veritas, & Prophetarum atque sanctorum Patrum non violanda authoritas. Unde Ecclesiæ suæ sanctæ in Evangelio suo Dominus pollicetur dicens; *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*. [Matth. 28. b. 20.] Quod minime diceret, si Ecclesiam suam ante consummationem sæculi perituram esse prænosceret. Et alibi: *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic Christus, aut ecce illic: nolite credere*. [Matth. 24. b. 23.] August. in secunda Psalmorum expositionis parte: *Corpus est autem Ecclesia, non ista, aut illa: sed toto orbe diffusa*. [Enarr. in Psal. 56.] Item in eadem: *Spes omnium filiorum terræ. Non* [In Psal. 64.] *spes unius anguli, non spes unius Judææ, non spes solius Africæ, non spes Pannoniæ, non spes Orientis aut Occidentis: sed spes omnium finium terræ, & in mari longe*. In eadem, *Hæc prophetia propter* [In Psal. 71.] *eos præmissa est, qui putant religionem nominis Christiani usque ad certum tempus in hoc sæculo victuram, & postea non futuram. Permanebit autem cum sole, quandiu sol oritur, & occidit. Hoc est, quamdiu tempora ista volvuntur, non deerit Ecclesia, id est, Christi corpus in terris*. Item in eadem: [In Psal. 92.] *Domum tuam decet sanctitudo Domine; domum tuam, totam domum tuam: Non hic, aut hic, aut ibi; sed domum tuam totam per totum orbem terrarum. Quare per totum orbem terrarum? Quia correxit orbem terræ, qui non commovebitur. Domus Domini fortis erit, per totum orbem terrarum erit*. Item in extrema ejusdem operis parte: *Quid est quod dicis hæretice, jam periisse Ecclesiam de om-* [In Psal. 101.] *nibus Gentibus, quando adhuc prædicatur Evangelium ut possit esse in omnibus Gentibus. Ergo usque in finem sæculi Ecclesia in omnibus Gentibus*. In eadem: *Ubi sunt, qui dicunt periisse de mundo Ecclesiam, quando nec inclinari potest?* Item in eadem. *Quisquis putaverit Ecclesiam in una parte esse, & non eam cognoverit diffusam toto orbe ter-* [In Psal. 105] *rarum, & crediderit eis qui dicunt; Ecce hic est Christus, & ecce illic, sicut modo audistis cum Evangelium legeretur, cum ille totum orbem emerit quia tantum pretium dedit: ille tanquam in proximo scandalizatur, a luna uritur*.

Falsum est igitur quod de corpore Christi a te creditur, & astruitur. Ergo vera est ejus caro, quam accipimus: & verus est ejus sanguis quem potamus.

Explicit Liber Beati Lanfranci Cantuararienſis Archiepiſc. de Corpore & Sanguine Domini contra Berengarium.

BEATI
LANFRANCI CANT. ARCHIEPISC.
ANNOTATIUNCULÆ IN NONNULLAS Joannis Cassiani Collationes Patrum.

Ex vetusto Monasterii S. Martini Sagiensis codice MS.

AD COLLATIONIS VII. CAP. XIII.

LIcet enim pronunciemus nonnullas esse spirituales naturas, ut sunt Angeli, Archangeli, &c. tamen incorporeæ nullatenus existimandæ sunt. Habent enim secundum se corpus quo subsistunt, licet multo tenuius quam nostra sunt corpora, secundum Apostoli sententiam ita dicentis; & corpora cælestia, & corpora terrestria.

ANNOTATIO I.

ANgeli cæterique spiritus, sicut beatus Augustinus dicit, ad comparationem illius purissimæ incorporalitatis quæ Deus est, corporei sunt, iidem tamen comparati corporibus, quæ nos sumus, quæque videmus, incorporei sunt.

AD COLLATIONIS X. CAP. II.

POst dies admodum paucos quam &c. Theophili prædictæ urbis Episcopi solemnes epistolæ commearunt, quibus cum denuntiatione Paschali contra ineptam quoque anthropomorphitarum hæresim longa disputatione disseruit.

ANNOTATIO II.

ANthropomorphitæ dicti, pro eo quod simplicitate rustica Deum habere humana membra quæ in divinis libris scripta sunt, arbitrantur ἄνθρωπος enim Græce, Latine homo interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait, Spiritus est Deus: Incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

AD COLLATIONIS XIII. CAP. XIV.

NOn inveni tantam fidem in Israel. Nullius enim laudis esset ac meriti, si id in eo Christus quod ipse donaverat, pertulisset. Alioquin dixisset. Amen dico vobis: non dedi tantam fidem in Israel, &c.

ANNOTATIO III.

IN hoc tractatu de fide hominis contrarius est iste auctor cæteris sacræ Scripturæ doctoribus, qui evangelicis, & apostolicis auctoritatibus asserunt fidem, sicut opera, gratia Dei hominibus dari.

AD COLLATIONEM XVIII. post CAP. XVI.

NOs hæc de incautæ definitionis immutatione prædiximus, &c.

ANNOTATIO IV.

AB hoc loco ad finem usque istius collationis, in quibusdam codicibus plures hæreticorum sententiæ reperiuntur insertæ, docentes mendacium aliquando non esse peccatum.

OBSERVATIO I. AD ANNOTATIONEM IV.

N*Os hæc de incautæ definitionis, &c.*) Non extant hæc verba tum in codicibus MS. Bibliothecæ Corbejensis B. Lanfranco antiquioribus, tum etiam in editis, præterquam in translatione seu paraphrasi Dionysii Carthusiani; quem sane vel exemplari simili huic correcto ab eodem Lanfranco usum fuisse, vel mentem ejus in sua translatione assecutum, par est conjicere.

OBSERVATIO II.

P*Lures hæreticorum sententiæ, &c.*) Quas composito prætermisisse in decem collationum emendatione videtur B. Archiepiscopus: quippe quæ forsan magis noxiæ lectoribus forent, quam profuturæ. Consule Doctissimi Gazæi nostri in easdem sententias commentarium; hoc est in c. 16. & 17. Collationis 17. Joannis Cassiani. Porro S. Lanfranci codex decem duntaxat collationes habet, queis nulla est capitum distributio (velut & Dionysianæ translationi) In vulgatis vero, ac in pervetustis MS. eædem in sexdecim, atque in capita dispertiuntur collationes.

DECRETA
DIVI LANFRANCI
PRO ORDINE S. BENEDICTI:
Hoc est, Ordinationes quas Monachi tum in Monasteriis, tum etiam in Ecclesiis Cathedralibus observare debeant.

Ex antiquo MS. Ecclesiæ Cantuariensis, quod habetur in Palatio Dunelmensi Londini.

PRÆFATIO.

ANFRANCUS indignus sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Antistes, dilectissimis fratribus suis Henrico Priori, & cæteris salutem, & benedictionem. Mittimus vobis nostri ordinis consuetudines scriptas, quas excerpsimus ex consuetudinibus eorum cœnobiorum, quæ nostro tempore majoris auctoritatis sunt in ordine monachorum. Addidimus quoque perpauca, & mutavimus nonnulla, & maxime in celebrandis quibusdam festis, excellentius in nostra Ecclesia oportere ea agi censentes; propter primatem sedem. In quibus

Optima documenta.

nec nobis qui præsentes sumus, nec iis qui post nos venturi sunt, in aliquo præjudicamus, ut non vel eis addare, vel ab eis tollera, vel in eis permutare aliqua valeamus, si aliter ea commodius posse fieri, vel magistra ratione, vel doctiorum auctoritate intelligamus. Quantumlibet enim quisquam proficiat, maximus ei defectus est existimare se ultra non posse proficere: nam numerus fratrum auctus, vel diminutus, facul-

Statura aliquando commutanda.

tates locorum, varietates rerum, quæ sæpe eveniunt, diversitates sensuum, quod alii quidem sic, & alii sic intelligunt, pleraque diu servata, plerumque aliter ordinari compellunt; hinc est quod nulla fere Ecclesia imitari aliam per omnia potest. Illud tamen cautissime attendendum est, ut ea sine quibus anima salvari non potest,

Quæ non abroganda.

omnibus modis inviolata serventur, fidem dico, contemptum mundi, charitatem, castitatem, humilitatem, patientiam, obedientiam, de perpetratis culpis pœnitudinem, earumque humilem confessionem, frequentes orationes, competens silentium, multaque in hunc modum; hæc ubi serventur, rectissime potest dici regulam beati BE-

Quis Monachus Benedictinus.

NEDICTI, & monachorum ibi ordinem custodiri, quoquomodo varientur cætera, quæ pro arbitrio diversorum in diversis sunt cœnobiis instituta: cujusmodi sunt quod in præcipuis solemnitatibus alibi in tunicis tantum, quos frocos vocant, & alibi in albis & cappis cantores ad Vesperas responsorium canunt; quod in eisdem festivitatibus in aliis locis in albis solummodo, & in aliis, cappis etiam induti procedunt; quod in quibusdam cœnobiis viceni, vel triceni, aut plus, aut minus simul in alveis, & in quibusdam singuli in singulis catinis pedes in claustro ante mandatum abluunt; quod pleraque monasteria mense Februario, transacta beatæ MARIÆ festivitate, officium mortuorum post Vesperas dicere incipiunt, & pleraque usque ad Septuagesimam præstolantur. Hujus generis plurima alia existunt, quæ pro sui prolixitate breviter enumerari non possunt. Hæc tamen ipsa, postquam servanda subjectis a pastoribus ordinantur, ab iis,

Instituta Pastorum, subjectis immutare non licet.

quorum tota vita in obedientia sita est, sine culpa minime violantur. Inde vero nemo turbetur, quod in tractatu earum consuetudinum nomen Abbatis tantum, non Episcopi, vel Archiepiscopi, ponitur: Ordo quippe monachorum describitur, quorum per Abbates frequentius, quam per Antistites vita disponitur: quamvis & ipsi Antistites, si paternam curam vice Christi subjectis suis impendant, non absurde Abbates, id est Patres, congruo suis actibus vocabulo appellari queant. Deus pacis, & dilectionis vobiscum maneat, & ipse pace & dilectione sua vos repleat, & ab omnibus peccatis clementer absolvat. Amen. Amen.

CAPUT PRIMUM.

Ordinarium totius anni.

SECTIO I.

Ab Octobri ad Adventum Domini.

KAlendis Octobris remaneat meridiana quam facere solent monachi in æstate, a Dominica prima hujus mensis cantetur, & legatur de libris Machabæorum usque ad festivitatem omnium Sanctorum. Canantur Hymni Dominicis diebus usque ad Adventum Domini; ad nocturna, *Primo dierum omnium*; ad Laudes *Æterne rerum conditor*. Privatis diebus post Matutina usque ad festivitatem omnium Sanctorum revertantur ad lectos suos; illucescente autem die pulsetur a custode Ecclesiæ parvulum signum modice. Surgentes fratres in nocturnalibus suis, & infantes, & juvenes cum luminaribus suis, veniant in Ecclesiam, & facta oratione cantent Primam, & Psalmos familiares cum suis collectis, & septem Psalmos, & Litaniam: Inde exeuntes sedeant in claustro. Pueri vero primitus alte legant, & postea si opus fuerit cantent. Omni tempore antequam legant infantes nullus in claustro legat aut cantet, nisi in silencio, nec ad confessionem pergat. Antequam sonet signum ad apparatum Tertiæ nullus calciet se diurnalibus suis: exceptis iis quibus extra claustrum cura obedien-

tiæ

tiæ injuncta est, & hi priusquam exeant aliquantulum in claustro sedere debent, & eapectare ut prius infantes in stolis suis legant. Cum appropinquaverit tempus horæ tertiæ pulsetur a Secretario modice signum minimum, quam * skillam vocant, & statim pergant in dormitorium, & calcient se diurnalibus & cultellos accipiant; deinde ad lavatorium vadant, & prius lsvent se, & postea pectinent: dehine ad Ecclesiam veniant, aqusm benedictam sumant, in chorum vadant, & incumbentes rerræ infanres expectent. Cum vero infantes loti fuerint, & se pectinare incœperint pulsetur msjus signum ad Horam: Accedenres & ipsi ad aquam benedictam in chorum veniant, & dimisso signo omnes simul tres orationes faciant. Quibus factis pulsetur minus signum, & eanstur Tertia. Inchoato Psalmo *Miserere mei Deus*, surgentes missam matutinalem celebrent, ante & retro faciant, & se induere pergsnt. Celebrata Missa sedeant omnes in choro præter aliquos conversos, qui sacerdotem, & eos qui ad missam servierunt adjuvare debent. Quod enm eapleverint redeant & ipsi in chorum. Tunc jubente Abbste, Prior sonet signum minimum. Deinde eant omnes in Capitulum duo & duo sicut sunt priores majores primo, postea infantes. Peracto Capitulo, pulsata tabula, dicto sb Abbate vel Priore *Benedicite*, loquentur in claustro. Infantes Capitulum suum teneant, & postea in Refectorium pergant. Post Seatam nullus in elaastro loqusiur donec infantes de monasterio exeant, & minimus eorum alta voce *Benedicite* dicat, facto intervallo pulsata ad apparatum missæ skilla, pulsaio sd missam signo oratione facta dicatur ab infante litania, induantur qui celebraturi sunt missam, & servituri sunt ad missam. Quarta & seata feria si post Sextam & ante Missam per claustrum processuri sunt, non pulsetur skilla ad apparatum missæ, sed cum tempus processionis Secretarius instare prospexerit, sonet unum de mediocribus signis: quo audito statim silentium fiat in elaustro. Discalcient se, manus abluant, in Ecclesiam vadant, factaque oratione, & pulsatis duobus signis, dictis quæ dici solent, processionem faciant sicut in eisdem diebus in Quadragesima, & in æstate, de qua posterius dicendum est: post missam pulsato signo agatur oratio: Post orationem vadant in Refectorium accipere mixtum hebdomadarii coquinæ, & mensæ lector: Si vero slii sint qui pro utilitste Ecclesiæ msjori Missæ non possint interesse, in potestate Abbatis, vel Prioris sit utrum & ipsi miatum accipere, & statutam Hebdomadariis debeant quantitatem panis, & potus habere. Alii vero fratres interim in choro sedeant, & qui voluerint, lsgant. Servitoribus in chorum redeuntibus pulsetur signum, csntetur Nona: csntata Nona eaeant, prior ad percutiendum cimbalum, Hebdomadarii coquinæ, & cæteri qui servituri sunt ad injuncta sibi officia.

* aliis scilla, seu squilla, id est Campanula.

Kalendæ Novembris si die Dominica evenerint, festivitas omnium Sanctorum Solemnirer agatur; sequentibus vero privatis diebus responsoria dicantur *Vidi Dominum*, & lectiones longæ ex Prophetis. Si vero dies Kalendarum feria secunda, aut tertia, aut quarta evenerit, præcedente Dominica inchoetur historia *Vidi Dominum*, sed tamen intervslla non nisi post Kalendas incipiant. Si vero quinta, vel sexta feria, vel Sabbato Kalendæ extiterint, sequente Dominica inchoetur historia, & lectiones ex Prophetis; lectiones vero grandes, & Intervalla mox post festivitstem inhoentur. Ab hac festivitate usque ad quintam feriam ante Pascha, nisi ubi duodecim lectiones, aut octava fuerint, canantur privatis diebus post orationes ante officia nocturna triginta Pslmi ab *Ad Dominum cum tribularer*, usque *Omnis spiritus laudet Dominum*. Primi decem pro Defunctis sine *Gloria*; sequentes decem pro Congregatione, bini cum una *Gloria*, extremi decem pro familiaribus, & benefactoribus; & hi bini cum una gloria, singuli cum precibus, & collectis suis. Et post nocturna, & familiares pslmos officium Mortuorum, & matutinæ lsudes de omnibus Sanctis, & *Verba mea* si tricenarium habent. Post hæc descendentes e dormitorio sedeant in choro; Infantes cum luminaribus in Capitulo diligenter a magistris custodiantur, canentes qoud necessarium erit, aut si nimis profunda nocte surrexerint, pausent jacentes ad sedilia sua. Isto intervallo debet Prior cum * absconsa accensa per chorum ire ae videre quam regulariter sedeant; deinde per altaria, & membra monasterii, ne forte aliquis ibi dormiat. Si vero aliquem orantem invanerit silenter pertranseat. Quod si aliquem dormientem repererit evigilato in chorum, signo facto, reverti præcipiat. Deinde debet per claustrum & in Capitulum ire, ae videre qualiter se habeant magistri, & infantes, & per loca alia ubi necessarium esse perspexerit. Cum tempus fuerit pulsato signo, venientibus pueris, facta orstione, canantur mstutinæ laudes, commemoratio Sanctorum. Prima cum psalmis familiaribus, & precibus, & collectis suis cum septem Psalmis, & Litania. Post hæc ita omnia agenda sunt, ut supra dictum est in mense Octobri. Secretsrio autem sollicite providendum est, ut tali hora matutinss lsudes faciat incipere, quatenus omnia luce clarescente finiantur. Si autem dubietate aliqua deluditur, & aliquid noctis post Litaniam fuerit, sicut supra in primo intervsllo ita se habeant fratres, videlicet ut præter sanguine minutos nullus revertat ad stratum. Clarescente vero die exeant in claustrum sedere. Ad Completorium Hymnus *Christe qui lux es, & dies*.

* Cæca laterna.

SECTIO II.

Ab Adventu ad Septuagesimam,

DOminica ante Adventum Domini canatur historis de sancta Trinitare; Hymnus *Primo dierum*. Psalmi *Domine in virtute*, & reliqui. In tertio nocturno pronuncietur Evangelium *Cum sublevasset*, & idem legatur a sacerdote revestito cum collecta *Excita Domine*. Ad laudes Psalmi *Dominus regnavit*. Antiphonæ de Trinitate, & similiter super horas usque sd Vesperas, cum capitulis, & versibus, & collectis, ad Benedictus Antiphona, & Collecta de Trinitate. Post Collectam dicatur Antiphona ex Evangelio *Cum sublevasset*, cum *Gloria Patri*. Versus *Dominus regnavit*, Collecta *Excita Domine*. Sermo in capitulo, & matutinalis Missa da Dominica, major de sancta Trinitata. Si festivitas

vitas duodecim lectionum evenerit, non mutetur ipsa duodecim lectionum festivitas.

Sabbato præcedente Dominicam de Adventu Domini, dimittatur ad Vesperas oratio de Cruce, usque ad octavas Epiphaniæ. Si festivitas sancti Andreæ in hac die evenerit, agantur pleniter Vesperæ de Apostolo. Finitis Vesperis incipiatur Antiphona, *Ecce nomen Domini* cum *Gloria Patri*. Dicta Antiphona sequatur Versus & Collecta de Adventu Domini. In crastino ad invitatorium duo fratres in albis, in sede Episcopali in cappis. Et ubicumque ordo monachorum qui hic describitur, ad invitatorium, & ad Benedictus, & ad Magnificat præcipitur esse in albis. In sede Episcopali institutum est esse in cappis. Lectiones de Isaia Propheta usque ad nativitatem Domini. In Matutinis Laudibus Psalmi *Miserere mei Deus*, & reliqui. Ad benedictus sacerdos in alba incenset altaria. Ad Primam capitulum *Domine miserere nostri* omnibus Dominicis, & festis diebus ad Nativitatem Domini. *Gloria in excelsis Deo* nonime dicatur; ad majorem Missam Diaconus, & Subdiaconus casulis sint induti. Dominicis & aliis festis quibus duodecim lectiones faciunt, adipem comedant. Si festivitas sancti Andreæ in hac die evenerit, præcedente Sabbato sicut in Vigiliis jejunetur, & Missa de Vigilia dicatur: commemoratio ad Vesperas, & in crastino ad Matutinas laudes, & Missa matutinalia de Apostolo agatur. Festivitas vero in crastinum differatur. Ad Vesperas ipsius diei capitulum, & cætera quæ sequuntur, de Apostolo dicantur: deinde commemoratio de adventu. Privatis diebus preces *Oremus pro omni gradu Ecclesiæ*. Feria quarta, sexta, & sabbato, quatuor temporum pronuncientur Evangelia ipsorum dierum. Vigilia Thomæ Apostoli; si dies Dominicus non fuerit, radantur fratres & sic balneentur, qui volunt balneari, ut duobus diebus ante Dominicam nativitatis sint omnes balneati. Si necesse sit ipso Apostolicæ festivitatis die balneari possunt. Ipsa autem balnea hoc ordine disponantur: præcedente die debet Abbas, aut qui ordinem tenet providere unum seniorem religiosum, atque prudentem, cui præcipiat curam habere de ipsis, qui commoneat fratres qua hora ire debeant, & videre quam ordinate ibi se contineant. Qui senior illuc pergens videat qualiter sint præparata, & quales famuli ibi sint deputati, scilicet non infantes, nec juvenes, sed ætate provectiores. Quod si aliquid incongruum viderit, indicet Camerario; & ille statim emendet. Reversusque senior in claustrum commoneat fratres quod opus esse cognoverit. Sed hoc caveat ne adolescentes, & novitii simul eant, sed cum senioribus. Illi vero fratres, quos commonuerit, postquam rasi fuerint accipientes vestimenta, quæ mutare debent, pergant ad locum, in quo balnea præparantur, ibique exuentes vestimenta sua sic ordinate, (ut in dormitorio facere consueverunt) intrent unusquisque ubi ei fuit demonstratum, & deposito velo quod ante eos pendet, sedeat cum silentio. Si quid vero ei necessarium fuerit modeste signo aliquo petat, famulus vero elevato velo deferat illi celeriter quod petit, & statim revertatur. Postquam satis ablutus fuerit, non delectetur ibi diutius demorari. Surgens vero calceatus, atque vestitus, sicut in dormitorio consuevit, ablutis manibus revertatur in claustrum. Adolescentes qui sunt in custodia, cum custodibus suis eant, & revertantur. A prima usque ad Completorium omnibus horis possint ire fratres ad balnea, sed nullus præsumat ire absque licentia fratris, cui hoc commissum est.

Balneorum usus.

Quo ordine id fiat.

Si Vigilia Dominicæ Nativitatis in Dominica die evenerit, duo fratres invitatorium de Dominica in Albis dicant, primum, & secundum nocturnum de ipsa Dominica fiant, tertium, & matutinæ laudes de Vigilia. Post primam collectam commemoratio de Dominica: Missa matutinalis de Dominica, major de Vigilia. Alis vero die sicut privatis diebus signa pulsentur & triginta Psalmi dicantur. Invitatorium duo canant, sed non in albis. Evangelium pronuntietur. Capitulum ad nocturnum, & oratio, & versus de Vigilia. Cætera sicut retro actis diebus, scilicet officium mortuorum, Matutinæ de omnibus sanctis, infantes in dormitorium vadant, & in Capitulum revertantur. Ad laudes sicut aliis diebus pulsetur unum signum, factaque oratione supra formas pulsentur omnia signa: quibus cessantibus incipiant matutinas laudes. Psalmi *Dominus regnavit* & reliqui. Primam Antiphonam Hebdomadarius incipiat. Capitulum, *Paulus servus Christi Jesu*. Sacerdos indutus alba incenset altaria. Preces *Ego dixi Domine*. Psalmum unum *Miserere mei Deus*. Commemoratio sanctorum, Prima, Psalmi, Litania, dicta Tertia, & missa matutinali, signum Capituli diutius solito est pulsandum, ut cunctis occupationibus pretermissis ad initium Capituli omnes conveniant, ut cum Christi Domini nostri nativitas pronunciatur prosternant se cuncti in terram. Lector etiam ante Analogium pariter orantes usque dum qui ordinem tenet, oratione facta, erigat se. Pronuncietur Evangelium, & ex eo sermo agatur. Post Sextam facto intervallo pulsetur signum; conveniant fratres in Ecclesiam; orationem communiter faciant; litania minime dicatur; induantur missam celebraturi; Sacerdos honorifice, Levita dalmatica, duo Subdiaconi tunicis, unus ad propheciam, & alter ad Epistolam, duo albis ad responsorium, Cantor Hebdomadarius cappa ad chorum, tres conversi unus ad thuribulum, duo ad candelabra: pulsetur classicum ad canonem supra formas; prosternantur tabulæ Refectorii cooperte.

Vigilia Nativitatis Dominicæ.

In nocte Dominicæ nativitatis omnia signa primum pulsentur: ad invitatorium quatuor fratres in cappis. In unoquoque nocturno ad tertiam lectionem duo sacerdotes cappis induti duo thuribula circunferant, primo duobus altaribus majori, & matutinali, deinc fratribus in choro sedentibus. In tertio nocturno pronuntientur hæc Evangelia *Liber Generationis*. *Exiit edictum*. *Pastores*. *In principio*. Quibus expletis cum responsoriis suis incipiat Dominus Abbas *Te Deum laudamus*. Quo dicto legat Evangelium *Liber Generationis*. Dicta oratione incipiat cantor Antiphonam *O beata infantia*. Quam canentes eant ad altare Sanctæ Mariæ, & ibi dictis matutinis de omnibus sanctis vadant in dormitorium. Deinde pulsetur unum de majoribus signis, sicut pulsari solet skilla in duodecim lectionibus post Capitulum, ante matutinalem missam. Tunc fratres qui ad missam induendi sunt vadant ad locum

Nativitas Domini.

Baccilium forte pelvis, vernacule Bassin vel Baquet.

cum constitutum, ubi sit optimus ignis a famulis camerarii præparatus; Baccilia quoque, & manutergia, & aqua calida ad abluendas manus. Hac sola vice antequam lavent, pectuot capita sua. Alio enim tempore prius lavant, postea pectinant. Post hac pergant in Ecclesiam, & facta oratione induant se ad celebrandam missam. Sacerdos honorifice, Levita dalmatica, duo Subdiaconi tunicis, nnus ad prophetiam, & alter ad Epistolam, ad responsorium, & alleluja, quot cantor præceperit, & hi in cappia, tres conversi, tres cantores in choro, ante quos duo candelabra cum cereis accensis, infantes omnes. Pulsetur classicum, & post inchoetur missa. *Gloria iu excelsis Deo*, & sequentia caoantur. Celebrata missa, exeant Sacerdos, & qui ad Missam servierunt, & qui in choro Albis, vel Cappis induti fuerunt: Quibus devestitis, & pulsatis omnibus signis, cantent matutinas (* decretas Lanfranci) laudes. His ita expletis, factaque commemoratione de sancta Anastasia, & dictis familisribus psalmis; revertantur ad strata. Apparente autem luce pulsetur ut supra unum de majoribus signis. Quo audito, expedire surgentea omnes, & abluti msnus, & facies, qui ad missam induendi sunt, veniant in oratorium, factaque oratione induantur, sicut ad priorem missm. Ad quam missam, antequam incipiatur. pulsetur classicum. Expleta autem Miss, vadant in dormitorium calceare se: postea solito more loti, & pexi, facisnt in oratorio orationes tres solitas, dicta Tertis omnes induti cappis faciant processionem. Ad quam Tertiam dicatur Antipbona: *Hodie intacta virgo*. Cum autem venitur ad locum ubi dicitur *ipsum adoremus*, ab omnibus flexis ad terram genibus supplicetur, & hoc servetur quotiescumque prædicta Antiphona in mooasterio cantatur.

Classicum hic sumitur vel pro ultimo signo, vel pro majori campana in turri Ecclesiæ posita.

*Adjecta videntur hæc duo verba.

Festivitates SS. Stephani, Joannis, & Innocentium.

Tres sequentes festivitates, id est beati Stephani, Joannis Apostoli, sanctorum Innocentium, uno eodem modo celebrentur. Ecclesia bis tribus diebus, sicot in die Domioicæ Nativitatis, ornata permaneat. Pulsentur signa, accendantur luminaria, agantur cætera omnia sicut in aliis duplicibus, & secundæ dignitatis festivitatibus; de quibus posterius dicendum est. Ad vesperas super Psalmos imponant Antiphonss de ipsis festivitatibus, quibus, & quas Cantor præceperit. Transactis primis diebus de ipsis festivitatibus oulla commemoratio fiat, nisi in extremia ipsarum festivitatum diebus; & tunc tantum tres lectiones fiant. Per totam hebdomsdam Missa matutinalis, *Puer natus*; major in quinta die *Dominus dixit*: in crastino introitus *Puer natus*, & quod sequitur de *Lux fulgebit*. Hi duo dies agsntur sicut in privatis duodecim lectionibus, nisi quod tres lectiones fiant. Pronuncientur vicissim in eis Evangelia Dominicæ Nativitatis. Festivitas sancti Silvestri agatur sicut privata festivitas duodecim lectionum. Tertium nocturnum, & laudes de Dominica Nativitate: Officium *Dum medium silentium*, ante Epiphaniam dicatur. Circumcisio Domini celebretur sicut una de tribus snperioribus festivitatibns, excepto quod aula monasterii non ornatur, quæ quinta Dominicæ Nativitatis die disparari debet.

Circumcis.

In crastino post Circumcisionem Domini, incipiant legere Epistolas S. Pauli. Post Nocturna agant officia Mortuornm, postea pulsetur signum, cantent Matutinas Laudes, & Matutinas de omnibus sanctis. Postea revertantur ad lectos. Hoc modo agatur usque ad octavas Epipbsoiæ, oisi fuerit festivitas duodecim lectionum.

Epiphaniæ.

In Vigilia Epiphaniæ non iejunetur: Officium ad Missam *Lux fulgebit*. Ad Vesperas super Psalmos, una Antiphona; *Stella ista*. In crastino ad Invitatorium tres in cappis. Processio non agatur ipsa die, nisi dies Dominica sit. Tunc enim fit in albis ante Tertiam per claustrum, Sacerdote eunte per officinas, sicut mos est Dominicis diebus. Ad Vesperas dicantur Antiphonæ, & Psalmi usque ad Capitulum, sicut in die Nativitatis. Ultima Octavarum die agatur totum servitium noctis de ipsis Octavis, commemoratio tantum de Sancto Hilario, & Missa matutinalis, Vesperæ usque ad Capitulum sicut die Epipbaniæ.

Post Octavam diem Epiphaniæ inchoentur responsoria de Psalmis. Psalmodia vero, & cætera omnia agantur nocte, ac die, sicut ante Nativitatem.

Purificationis.

Vigilia Purificationis sanctæ Mariæ dicantur ad Vesperas Antiphonæ *O admirabile*, & reliquæ: Psalmi de ipsa feria, Capitulum *Ecce ego mitto Angelum*. In crastino cantica, *Populus qui ambulabat*. Ad Tertiam sint omnino albis induti: dicta Tertia ponatur ante altare tapetum, ubi supra pooantur candelæ, quas benedicat sacerdos, aqua benedicta aspergat, & incenset, alba & stola indutus. Postea custos dividat eas singulis singulas tribuens. Cum autem ceperiot accendi cantor incipiat Antiphonam: *Lumen ad revelationem*: Qua dicta, & cum versibus Cantici *Nunc dimittis*, quantum Cantor satis esse perspexerit, repetita, exeant ad processionem, Cantore incipiente Antiphonam, *Ave gratia*, & alias si necesse fuerit, per majores monasterii portas introeant, ante Crucifixum stationem faciant: finito cantu, quem inceperant, Cantore statim incipiente Antiphonam, *Cum inducerent*; canentes chorum intrent, pulsentur signa, & Missam celebrent. Post refectionem in claustro sedesnt donec servitores de refectorio exeant. Qui cum exierint, & monasterium ingressi fuerint, pulsentur duo majora signa, & canatur Nona. Qua cantata excat Prior, & sonet cymbalum, & postea vadant in refectorium. Hanc consuetudinem habeant usque ad Dominicam Palmarum, excepis jejuniorum diebus. Hoc die inchoandus est Psalmus *Ad Dominum cum tribularer*, qui pro Vigilia Mortuorum diceodus est usque ad Kalendas Novembris. Ad vesperas Antiphonam *Tecum priucipium*, Psalmum *Dixit Dominus*, Antiphonam *redemptionem*, Psalmum *Confitebor*, Antiphoam *exortum est*, Psalmum *Beatus vir*, Antiphonam *De fructu*; Psalmum *Memento*. Privatis diebus post vesperas agant Vigiliam Mortuorum, nisi in crastino sit festivitas duodecim lectionum. Post nocturna usque ad quintam feriam ante Pascha privatis diebus dicant solitos duos psalmos, cum precibus, & collecta; postea *Exultabunt Domino*. Debinc Matutinas de omnibus sanctis, reliqua omnia sicut ante Nativitatem Domini.

SECTIO III.

A Septuagesima ad Domiuicam Passionis.

Dominica Septuages.

Dominica prima Septuagesimæ *alleluja* ex toto dimittatur: loco *alleluja* per siogulas horas

horas *laus tibi Domine Rex æternæ gloriæ* usque ad Paschalis vigiliæ vesperas dicatur. Historia *In principio fecit Deus* canatur; quinque libri Moysis, & Josue, & Judicum, & Ruth ad legendum ponantur Dominicis diebus, & cæteris duodecim lectionibus usque ad Pascha. Capitulum ad Primam *Domine miserere nostri* dicatur: *Gloria in excelsis Deo*, & *Ite missa est* usque ad paschale sabbatum minime dicatur; dalmatica, & tunica ad Missam usque ad cœnam Domini minime induantur; loco earum casulis ministri vestiantur. Ipso die adipem comedant: deinceps usque ad Pascha abstineant.

Feria quarta in capite jejunii Capitula *Convertimini ad me*, & cætera quæ sequuntur. Post sextam revertantur in claustrum locuturi; cum tempus fuerit pulsetur unum de mediocribus signis, quo pulsato statim silentium fiat in claustro. Discalceent se, & pergant abluere manus, & sic vadant in Ecclesiam sine ulla mora, faciantque orationem unam communiter: qua facta pulsentur duo signa inchoante infante *Exurge Domine*. Psalmus *Deus auribus nostris*; His expletis dicat Sacerdos *Ostende nobis Domine*: Sequatur *Kyrie eleyson*. *Pater noster*, *& ne nos*: Psalmus, *Deus misereatur nostri*, Capitulum, *Et veniant super nos*; collecta pro peccatis, *Exaudi quæsumus Domine supplicum preces*. Post hæc benedicat Sacerdos cineres stolam tantum habens, & sparsa desuper aqua benedicta mittat cineres super capita fratrum dicendo. *Memento quia cinis es, & in cinerem reverteris* Interim cantetur Antiphona *Immutemur* cum versibus, Psalmi *Deus misereatur nostri*, uno aut pluribus si opus fuerit. Hoc facto exeant ad processionem cantantes has Antiphonas *Exaudi nos Domine*, *Juxta vestibulum*. Quæ duæ Antiphonæ id est *Exaudi nos*, & *Juxta vestibulum*, ad omnes processiones Quadragesimæ quæ quarta, & sexta feria fiunt, eodem ordine cantentur. Percantatis Antiphonis, incipiant duo infantes Litaniam: Hoc ordine agatur processio sexta feria, quæ sequitur caput jejunii, & quarta, & sexta feria per totam Quadragesimam, usque ad quartam feriam ante paschalem festivitatem; nisi festivitas duodecim lectionum in ipsis feriis evenerit. Notandum quia si in capite jejunii festivitas duodecim lectionum avenerit, non celebratur ipsa die, sed differtur in crastinum.

De Quadragesimæ diebus.

Dominica prima Quadragesimæ invitatorium duo in albis. Post Completorium suspendatur cortina inter chorum, & altare. Feria secunda ante tertiam, debent esse coopertæ crux, coronæ, capsæ, textus qui imagines deforis habent. Priusquam fratres intrent Capitulum, custos librorum debet habere congregatos libros in Capitulo super tapetum extensum, præter eos, qui præterito anno ad legendum dati sunt; Illos enim intrantes Capitulum ferre debent, quisque suum in manu sua: De qua re præmoniti esse debent a prædicto librorum custode in capitulo præcedentia diei; legatur sententia regulæ sancti Benedicti de observantia quadragesimæ. Facto igitur ex eo sermone prædictus librorum custos legat breve, qualiter præterito anno fratres habuerunt libros. Cum vero audierit unusquisque nomen suum pronunciari, reddat librum, qui ad legendum sibi alio anno fuerat commendatus. Et qui cognoverit se non perlegisse librum, quem recepit, prostratus culpam dicat, & indulgentiam petat. Iterum prædictus librorum custos unicuique fratri alium librum tribuat ad legendum; distributis per ordinem libris, præfatus librorum custos in eodem capitulo imbreviet nomina librorum, & eos recipientium. Si hac die festivitas duodecim lectionum evenerit legantur duæ lectiones in capitulo, una de Evangelio, & altera de observantia quadragesimæ; altera legatur statim post alteram; lecta posteriore lectione tunc primum dicat lector, *Tu autem Domine*. Ipsa die incipiant preces *Oremus pro omni gradu Ecclesiæ*; Psalmos prostratos, id est, septem pœnitentiales; & septem primos graduum, binos quidem, unum hinc, & alterum inde per singulas horas usque ad vesperas; ad vesperas vero quatuor cum capitulis, & collectis pro peccatis, adjungentes in fine, *& ad beneficia recolenda, quibus nos instaurare dignatus tribue venire gaudentes*. Hac die incipiant portare absconsam ad secundam tantum lectionem. Tribus diebus, id est, secunda feria, quarta, & sexta usque ad Pascha nec pulsetur tabula post capitulum, nec loquantur in claustro. Quarta, & sexta feria post sextam antequam de choro exeant dicant *Deus auribus nostris*. In his duabus feriis post nonam sedeant in claustro, factoque parvo intervallo, pulset secretarius unum de mediocribus signis; Tunc discalceent se omnes, & lavent manus, veniantque in chorum, & facta oratione inchoet infans Antiphonam *Exurge Domine, adjuva nos*. Pulsentur duo signa; dicat Sacerdos *Ostende nobis Domine*; subsequantur *Kyrie eleyson*. *Pater noster*. Psalmus quarta feria *Deus misereatur nostri*; sexta feria, *Deus in adjutorium meum*, Item Sacerdos, *& veniat super nos*; oratio pro peccatis. Postea inchoet cantor Antiphonam, & eant ad processionem. Litania ut supra. Ad hanc processionem nullus vadat calceatus, nisi Sacerdos, & levita. Si quis pro aliqua infirmitate nudis pedibus ire nequiverit, de processione remaneat. Redeuntes de processione nullus præsumet se calceare sine licentia. Expleta Missa, & facta oratione ad vesperas lavent pedes, & manus: & dicant vesperas.

Si festivitatem celebrari in quadragesima contigerit, præcedenti die dum canitur *Agnus Dei* ad majoram missam colligatur cortina, & auferantur de choro formæ, quæ auferri solent in duodecim lectionibus; Missa finita agatur oratio vespertina sicut Sabbato. Post Collectam de festivitate dicatur Antiphona de feria, cum *Gloria Patri*: Psalmi prostrati minime dicantur: Post vesperas de omnibus sanctis canantur vesperæ mortuorum; Vigilia mortuorum minime agatur; in die festivitatis post matutina de omnibus sanctis dicantur matutina mortuorum. Postea revertantur ad lectos. Post primam, dictis consuetis Psalmis familiaribus, cum capitulis, & collectis suis, dicantur septem Psalmi cum Litania. Per singulas horas usque ad vesperas, a prima incipientes, dicant Psalmum *Inclina Domine*, pro his quos prostrati dicturi erant. Post capitulum sedeant in claustro cum silentio, usque dum pulsetur signum ad tertium; Infantes quoque post capitulum suum descendentes de dormitorio, hoc intervallo in schola sua sedeant, & legant. Totam diem solemniter agant; utraque missæ ad majus altare celebrentur. Ad mil-

missam jejunii nec Litania præmittatur; nec ad canonem supra formas curventur. Ad Vesperas, nisi in crastino sit festivitas duodecim lectionum, inter signa dicant *Deus auribus nostris*; post collectam festivitatis collectam de feria, cum *Gloria Patri*; post vesperas de omnibus sanctis, Vesperas pro defunctis. Vigilia mortuorum ipsa die minime agatur. Post completorium cortina extendatur, & formæ in chorum referantur.

S E C T I O IV.

Tempore Passionis Dominicæ.

SAbbato ad vesperas ante passionem Domini dimittatur oratio de cruce, nec ad responsoria, nec ad invitatoria, nec ad missas dicatur *Gloria*, usque ad Pascha, nisi missa familiaris sit in convantu, vel extra conventum, & nisi festivitatem alicujus sancti hoc tempore celebrari contingat; Quæ si *evenerit*, & ad responsoria, & ad missam dicatur *Gloria Patri*, sicut alio tempore. Hoc tempore legatur Jeremias usque ad pascha.

Dominica Palmarum

Dominica in palmis ad invitatorium, duo in albis. Evangelium pronuncietur *Cum appropinquasset*, de quo & lectio, & sermo in capitulo: in quo capitulo ordinet Abbas, vel Prior processionem, & quid quisque portare debeat, & qualiter ordinate eant, ac redeant fratres, Sacerdotes ad privatas missas unam tantum collectam dicans; Evangelium *Cum appropinquasset*, Passionem nullus legat, nisi fratres qui in formis cantant; missa matutinalis cum una collecta, Post matutinalem missam benedicatur aqua, ad quam sint omnes albis induti. Fiat processio per claustrum ut mos est omnibus Dominicis diebus; Intrantibus Ecclesiam pulsentur signa, & finito responsorio, & dictis quæ dici solent Dominicis diebus, cantatur tertia. Cantata tertia legatur Evangelium *Turba multa*. Postea accedens Abbas, aut Sacerdos benedicat palmas, & flores, & frondes ante majus altare supra tapetum posita, aqua benedicta aspergat, & incenset: Accedentes secretarii distribuant ea, palmas Abbati, & prioribus, & personis honestioribus; flores, & frondes cæteris. Interim cantore incipiente, cantatur Antiphona *Pueri Hebræorum*, & alia, *Pueri Hebræorum*: His ita expletis proficiscatur processio cantore incipiente quæ ad hanc processionem cantari oportet: Qua de choro exeunte, pulsentur omnia signa. Præcedant famuli cum vexillis, sequatur conversus ferens situlam cum aqua benedicta: alii duo portantes duas cruces: item duo cum duobus candelabris accensis desuper cereis, alii duo ferentes duo thuribula igne, & thure referta: Quod thus in thuribulo debet ponere, vel Abbas si in choro est, conversis thuribula, & * acerram cum thure deferentibus; vel ipse cantor, si Abbas deest. Ipse enim distribuit quæ portanda sunt, & processionem ordinat. Hos sequantur duo Subdiaconi portantes duos textus Evangeliorum. Post quos laici monachi, deinde infantes cum magistris. Post quos cæteri fratres præcedentes Abbatem; qui ultimus procedit, duo, & duo, sicut sunt priores.

Conversus, j. Novitius.

* Arculam nunc naviculam appellant.

Laici monachi.

Hæc sunt quæ ad hanc processionem cantanda sunt, vel omnia, vel quantum permiserit spatium loci, quo ituri sunt: *Ante sex dies*. *Cum appropinquaret*. *Prima autem Azymorum*. *Dominus Jesus*. *Cogitaverunt*. *Cum audisset populus*. *Omnes collaudant*. Cum autem perventum fuerit ad ipsum locum fiat statio a toto conventu: Cantore autem incipiente Antiphonam, *Occurrunt turbæ*, exeant duo Sacerdotes albis induti, qui portent feretrum, quod parum ante diem ab eisdem sacerdotibus illuc debet esse delatum, in quo & corpus Christi esse debet reconditum: Ad quod feretrum præcedant statim qui vexilla portant, & cruces, & cætera quæ superius dicta sunt. Et stantibus iis qui feretrum portant, stabunt & ipsi a dextera, & a sinistra ipsius feretri ordinate sicut venerunt. Pueri vero accedentes stabunt versis vultibus ad ipsos reliquos cum magistris suis, & quibusdam cantoribus, qui auxilio eis esse possunt. Majores vero versi erunt ad invicem, eo modo, quo in choro stare solent. Sic autem ordinetur hæc statio, ut modicum intervallum sit inter pueros, & majorem conventum. Finita Antiphona, *occurrunt turbæ*, incipiant pueri, & qui cum eis sunt Antiphonam *Osanna filio David* flectentes genua & in principio, & in fine Antiphonæ, quia in utroque *Osanna* dicitur: Quam Antiphonam chorus repetat, & similiter genua flectat. Deinde a pueris cantetur Antiphona *Cum Angelis*; in fine tantum Antiphonæ genua flectentibus. Quæ Antiphona a conventu repetatur & similiter venia accipiatur.

Taliter his peractis Abbate, vel Cantore incipiente Antiphonam (*Ave rex noster*) transeant portitores feretri per medium stationis, præcedentibus his qui vexilla portant, & cæteris superius dictis portitoribus, servato ab omnibus ordine in redeundo, quam habuerunt in eundo. Quibus transeuntibus flectent genua, non simul omnes, sed singuli hinc, & inde, sicut feretrum transibit ante eos. Percantata hac Antiphona, cantent & alia, si spatium loci plura poposcerit. Cum venerint ad portas civitatis stationem faciant, separatis ab invicem prout locus patietur utrisque lateribus, feretrum vero ante introitum portatum sic ponatur super mensam pallio coopertam, ut prædicti portitores ex utroque latere stantes, habeant ad feretrum in medio eorum positum versas facies suas. Locus vero super introitum portarum honeste debet esse paratus, & cortinis, & * dorsalibus.

* Aulæis seu tapetibus.

Taliter ordinata statione canant pueri de loco apto, & qui præcepto cantoris cum eis erunt, *Gloria laus* & similiter chorus respondeat, pueri, *Israel es tu Rex*; & chorus; *Cui puerile decus*; Item pueri; *Plebs Hebræa tibi*; & chorus *Cui puerile*. Item pueri *Cœtus in excelsis*; & chorus; *Gloria laus*. His dictis inchoet cantor responsorium *Ingrediente Domino*: & ingrediente civitatem processione, duo majora signa pulsentur, donec cætera signa, processione intrante in chorum, pulsentur ad Missam. Sic ordinata processio veniens usque ante portas monasterii faciat stationem servantibus pueris ordinem suum inter utrumque chorum. Deponatur iterum feretrum super mensam pallio coopertam. Cantor vero sic antea inceptum habeat responsorium *Collegerunt Pontifices* ut tunc prope cantatum sit; quo cantato tres, aut quatuor fratres induti cappis, quas secretarius ibi paratas habeat, cantent

ver-

versum, *Unus autem ex ipsis*, stantes inter chorum, & reliquias. Quo finito cum regressu intrent Ecclesiam, cantore inchoante Antiphonam *Principes*, & aliam *Appropinquabat*. Et ingressi Ecclesiam faciant iterum stationem per omnia similem ante Crucifixum prius detectum. Atque ibi a tribus, vel quatuor fratribus cantetur in cappis responsorium *Circumdederunt*. Quo cantato incipiat Abbas responsorium *Synagoga*, & intrent chorum sonantibus ad missam signis; missam celebrent, palmas, & frondes in manibus habeant, easque post oblationem panis, & vini, incipiente Diacono, cuncti per ordinem offerant.

Tabulæ refectorii cooperta sint. Post mensam meridiana hora in lectis suis quiescant. Appropinquante hora nona pulset Secretarius signum minus modice; Tunc surgant omnes, & lavent manus, & facies, & pectant se, & pergant in Ecclesiam, sedeantque in choro. Cum infantes loti fuerint, & ad terforia ire cœperint, pulsante majus signum Secretario, surgant omnes de sedilibus suis, & ingressis chorum infantibus faciant prius orationem, postea cantent nonam: Qua cantata pulsato cymbalo a Priore pergant omnes in refectorium. Talis ordo de meridiana servetur tota æstate, exceptis jejuniorum diebus usque ad Kalendas Octobris.

Feria tertia radendi sunt fratres; in claustro simul ipsa die; & in crastino debent esse balnea præparata. Quæ quo ordine fiant, & quomodo illuc fratres ire, & qualiter ibi se habere debeant, superius dictum est, cum sermo esset de balneis ante Christi nativitatem præparandis.

Balnea Feria quarta non agatur processio, cætera agantur more solito usque ad Vesperas. Ante vesperas non dicantur Psalmi *Deus auribus nostris*; pulsentur signa sicut in festis diebus, responsorium *Circumdederunt me*. Hebdomadarius canat preces *Ego dixi Domine*; psalmus ad preces solummodo *Miserere mei Deus*; psalmi prostrati non dicantur. Post Vesperas de omnibus sanctis dicantur vesperæ pro Defunctis, officium mortuorum, quod post mensam dici solet, non dicatur, Hymnus ad Completorium *Te lucis ante terminum*, qui similiter dicendus est omnibus diebus usque ad Kalendas Novembris. Post Completorium cortina deponatur.

Feria quinta tot candelæ accendantur ante latare, quot Antiphonas, & quot responsoria cantari oportet. Finitis tribus orationibus sedentes psallant singuli silenter quindecim psalmos, absque *Gloria Patri*, cum Capitulis, & collectis consuetis; Ad *Pater noster* prosternant se super formas, & Abbate signum faciente surgant. Inter psallendum, & ante nocturnam pulsentur signa sicut in duodecim lectionibus: Pulsatis omnibus signis incohet hebdomadarius Antiphonam *Zelus domus tuæ*. Cum incipiunt psalmum petant veniam super formas, & ad matutinas laudes similiter. Per singulas Antiphonas, & singula responsoria extinguantur singulæ candelæ: lectiones sine *Jube domne*, vel *tu autem* legantur. Primæ tres de lamentationibus Jeremiæ sine cantu, & Alphabetis præscriptis; In secundo nocturno, de expositione psalmi; *Exaudi Deus orationem meam cum deprecor*; In tertio de de epistola Pauli *Convenientibus vobis*: Antiphonæ omnes, & versiculi absque finis melodia. In matutinis laudibus cum incipiunt Psalmum *Laudate Dominum de cælis* vadant magistri inter infantes, qui & versi sint ad Priores, sicut & ipsi infantes; Juvenes vero, qui in custodia sunt, mixtim sint in ordine seniorum. Candelæ extinguantur in toto monasterio, præter unam, quæ in choro ardeat; quæ & ipsa, cantore incipiente Antiphonam *Traditor autem*, extinguatur. Finita Antiphona curventur super formas sub silentio dicentes. *Kyrie eleyson: Pater noster* preces *Ego dixi Domine*: Psalmum *Miserere mei Deus*, solum sine *Gloria Patri*: collectam *Respice quæsumus Domine*, signoque facto ab Abbate, vel Priore surgentes inclinent sicut solent, ante & retro, & stet unusquisque in loco suo usquequo magister infantum laternas accensas in chorum deferat, & ipsis infantibus tribuat; Secretarius quoque accendat lumen ante altare, unde juvenes laternas suas accendant. His ita peractis revertantur omnes ad lectos suos.

Lucescente die, ita ut pueri, & juvenes sine laternis possint exire, pulsetur a secretario parvulum signum modice. Statim surgentes fratres calceent se nocturnalibus suis, & sic veniant in chorum curvantes se super formas in ordine suo quousque infantes veniant. Qui dum venerint, peracta oratione, factoque signo ab Abbate surgentes statim incipient Hymnum *Jam lucis orto sidere*, absque *Deo Patri sit gloria*. Et inchoata Antiphona, dicantur regulares Psalmi; & *Quicumque vult* sine *Gloria Patri*; Finita Antiphona curvati super formas dicat unusquisque apud se in silentio *Kyrie eleison*; *Pater noster*, *Credo in Deum*, preces usque ad Confessionem, factoque signo ab Abbate, dicatur confessio. Deinde silenter quæ sequuntur, dicant *Converte nos*, & cætera; *Miserere mei Deus*, sine *Gloria*, collectam *Domine Deus qui ad principium*. Post hæc dicantur in alto septem Psalmi absque *Gloria*, cum solita Litania: deinde sedeant in claustro usque Tertiam. Cum tempus Tertiæ fuerit sonet Secretarius minimum signum sicut aliis diebus. Tunc pergant fratres se calceare, & cætera sicut aliis diebus fieri solet, pulsato ad tertiam signo factis tribus orationibus solitis. Pulsato alio signo inchoet infans statim hymnum *Dei fida qua vivimus*: sed non dicatur ultimus versus *Gloria tibi Trinitas*. Et pronunciata Antiphona dicantur psalmi regulares a beato Benedicto instituti sine *Gloria*; dictis psalmis, & percantata Antiphona, curvati supra formas dicant in silentio *Kyrie eleyson*, & cætera quæ sequuntur. Collecta *Respice quæsumus Domine*. Post hæc pulsetur solitum signum ad Capitulum: lectio sine *Jube domne*, versus in silentio dicatur; legatur sententia de regula Sancti Benedicti sine *Tu autem*: factoque ex ea sermone, correctis quæ corrigi oportet, dicantur consuetudines, quæ agendæ sunt ab ipso Capitulo, usque ad crastinum Capitulum: dehinc ordinentur, quæ ad servitium totius diei ordinanda sunt. Quibus ordinatis surgant cantores alte *Verba mea* si defunctum aut breve pro defuncto habeant. In silentio autem dicant *Pater noster*, *A porta inferi*, *Absolve Domine*. Pulsata tabula loquantur in claustro.

Cum tempus fuerit pulsetur signum ad Sextam,

tam, & facta oratione, pulsatoque alio signo inchoet infans hymnum, & cætera, sicut fecerunt ad Tertiam: dehinc pulsato signo loquantur iterum in claustro. Tunc Secretarius pulset parum signum minimum, sicut in duodecim lectionibus ante matutinalem Missam. Celebretur tunc ab Hebdomadario minoris Missæ missa pauperibus, qui mandato interesse debent, ducente eos fratre Eleemosynario, cooperantibus cæteris fratribus, quibus injunctum fuerit. Expleta Missa communicet Sacerdos ipsos pauperes de oblatis non consecratis, signo tantum sanctæ Crucis, in nomine Domini super eos facto: dehinc ducantur ad reficiendum.

Communio pauperum.

His actis, pulsato signo ad Nonam, facta oratione, pulsatoque alio signo canatur Nona, ut Tertia, & Sexta. Qua cantata induantur infantes, & qui Missam sunt celebraturi, Sacerdos videlicet, vel Abbas honorifice, Diaconus dalmatica, Subdiaconus tunica, duo ad responsorium, tres * conversi ad candelabra, & thuribulum. Interim auferantur formæ de choro, quæ auferri solent. Pulsentur signa sicut in festis diebus, Cantor hebdomadarius chorum teneat in cappa, missa festive celebretur, *Gloria in excelsis Deo* minime dicatur, nisi Episcopus missam celebret, & chrisma faciat, nunc etiam in fine missæ *ite missa est* dicitur. Tot hostiæ ponantur ad sacraodum, quot sufficere possint ipso die, & in crastino ad communicandum. Quatuor his diebus nullus a communione se subtrahat, nisi subtrahendi rationabilis causa existat. Celebrata fere missa reportentur in chorum formæ: pulsetur tabula ad Vesperas. Expleta missa fiat oratio vespertina supra formas. Interea Sacerdos præcedente processione cum ad altare venit, vadat ad locum constitutum decentissime præparatum, ibique reponat Corpus Domini, incensato ipso loco, & ante repositionem, & post repositionem. Ante quem locum lumen continue ardeat. Quo completo, vadant in refectorium accipere mixtum. Ingressi autem refectorium faciant ante, & retro ante sedilia sua, & considentes sumant mixtum de pane tantum, & potu quem super justitias suas a refectorariis in scyphis positum invenerint.

Id est, Novitii, seu tyrones monachi, qui ex laico ordine convertuntur, ut patet infra c. 20.

Fer. 4. 5. 6. & Sabbato Eucharistia percipiebant.

Dum hæc aguntur, Cellerarius, & Eleemosynarius, & cæteri quibus injunctum fuerit, introducant pauperes in claustrum, & faciant eos ordinate sedere, alterum juxta alterum. Qui pauperes priusquam claustrum introeant pedes suos abluere debent aqua calida a camerariis ministrata. Omnia vero in locis convenientibus debent esse præparata, quæ ad mandatum opus sunt necessaria, scilicet aqua calida a camerariis, in vasis idoneis parata; alia quoque vasa, ac tersoria ad pedes, manutergia ad manus, a Cellerario scyphi, & potus, & si quæ sunt hujusmodi. Præsto sint ad serviendum famuli Camerarii, & aliorum ministrorum, qui ad hoc sunt idonei. Qui prius per eos quibus jussum fuerit bene debent esse instructi, qualiter eos servire oporteat. His ita ordinatis cum visum fuerit Abbati surgat. Reliqui quoque fratres surgentes ante, & retro inclinent. Egressi refectorium infantes divertant cum magistris suis in scholam suam, ibique stent mixti magistris suis ante pauperes suos; reliqui quoque fratres surgentes veniant ante pauperes suos, & stent ordinate ante eos sicut sunt priores singuli ante singulos; Abbas vero duos habeat: Tunc prior jussu Abbatis percutiat tabulam tribus ictibus, & inclinantes se flexis ad terram genibus adorent Christum in pauperibus. Abbas, vel cantor incipiat Antiphonam *Dominus Jesus*, & alias quæ conveniunt. Singuli abluant pedes, tergant, & osculentur ore, & oculis. Ablutis eorum pedibus pauperum, duo ex fratribus quibus jussum fuerit ministrent Abbati, unus aquam, & alter manutergium; famuli autem reliquis fratribus. Postea accipiens Abbas baccilia & manutergium a fratribus, qui ei servierunt, reliqui fratres a famulis, serviant & ipsi pauperibus; a quibus subsequentes fratres accipientes ministrent Abbati, & reliqui fratribus scyphos cum potu. Tum prior percutiat tabulam tribus ictibus, & dicatur ab omnibus moderata voce *Benedicite*; & data benedictione tribuant potum pauperibus osculantes eorum manus, & receptis scyphis dent singuli singulis pauperibus duos denarios, aut quot Abbas præceperit, iterum osculantes eorum manus. Ipsos denarios dare debet fratribus Cellerarius, aut Camerarius secundum quod Abbati visum fuerit. Fratres qui eo anno defuncti sunt suos pauperes ad hoc mandatum habere debent; similiter & familiares illi, pro quibus unus in hoc mandato pauperes debere poni Abbas decreverit. Quibus pauperibus supradicto modo serviant fratres, quibus injunctum fuerit; alter nullus præsumat. Quamdiu ad hoc mandatum cantant, id est, dum pauperum pedes, ac manus lavantur. Sedere possunt qui volunt, eo tamen modo, quo sedetur in choro, uno scilicet sedente, inter duos stantes. Dum autem propinatur potus, sedere possunt omnes quicunque volunt, alter juxta alterum, non observato illo standi, vel sedendi ordine. Inter hæc Secretarius observare debet congrua intervalla, quibus tabulam ad Vesperas pulsare debeat. Semel videlicet lotis pedibus, & semel lotis manibus. Propinato omnibus potu, reversis singulis in loca sua, Prior ter percutiat tabulam. Tunc Abbas, vel Sacerdos mediocri voce dicat capitulum *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*. Fratres omnes flexis ad terram genibus respondeant, *Et salutare tuum da nobis*: dehinc inclinati super genua tantum dicant *Kyrie eleyson*, *Pater noster*, Abbas vel Sacerdos dicet mediocri voce *Et ne nos*. *Suscepimus Deus misericordiam tuam*. *In medio templi tui*. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*. *Domine exaudi orationem meam*: *Et clamor meus ad te veniat*. *Dominus vobiscum*. *Oremus*. *Adesto Domine Jesu Christe officio nostræ servitutis, & quia tu pedes lavare dignatus es tuis discipulis, ne despicias opera manuum tuarum, quæ nobis retinenda mandasti; sed sicut his exteriora abluuntur inquinamenta corporum, sic a te omnia nostra interiora laventur peccata: quod ipse præstare digneris, qui cum*, *&c.* Ad cujus finem omnes respondentes *Amen*; & inclinantes se ante, & retro, vadant ad Ecclesiam mediocri voce canentes psalmum *Miserere mei Deus*. Interim Secretarius, & aliqui fratres secum percutiant tabulas gradatim, eoque modo, atque ordine, quo signa pulsari solent in festivis diebus.

Pedes pauperum quomodo abluantur

Singuli singulis pedes abluere debent.

Quo sedent ordine in choro.

Dicto psalmo, & fratribus in ordine suo in choro stantibus, statim puer incipiat Antiphonam

nam *Calicem salutaris*; Ad cujus inchoationem petitur venia ab omnibus supra formas, dicto psalmo *Magnificat*, & repetita Antiphona sine finis melodia, curvati supra formas, dicant in silentio; *Kyrie eleison*. *Pater noster*, preces *Ego dixi Domine*: Psalmum *Miserere mei Deus*; Collecta, *Respice quaesumus*. Si aliquis de foris veniens benedictionem petierit, omnibus horis accipiat ipso die, quo venerit. His tribus diebus tabulae refectorii copertae sint. Ad cymbalum, & super tabulam Abbatis ponantur tabulae cum malleolis. Versus & benedictiones in refectorio, & *Miserere mei Deus* post mensam humili voce dicantur; lector sine petita benedictione legat, & sine *Tu autem Domine* terminet. Interim dum fratres in refectorio sunt, secretarii discooperiant omnia altaria, & parent duo analogia, unum quod in Capitulo est, & alterum in monasterio, quod ante collationem in refectorium deportetur. Postquam fratres a mensa surrexerint, & de monasterio, ac dormitorio solito more redierint; lavent sibi pedes, ut Sabbato fieri solet; praeparentur cuncta, quae ad mandatum sunt necessaria. Refectis servitoribus, & pedibus ablutis, pulsetur tabula, & ad bibendum in refectorium vadant.

Post haec egressis fratribus de refectorio, Prior claustri, jubente Abbate, percutiat tabulam ad mandatum. Introgressis in Capitulum fratribus Priore claustri sedente in loco Abbatis, praecingant se linteis Abbas, & Prior, & inchoante Priore claustri Antiphonam *Dominus Jesus*; veniant in Capitulum, Abbas ad dexteram, & Prior ad sinistram, sequentibus eos fratribus, qui ad servitium eorum ipsa die in Capitulo fuerint ordinati; & utrique flexis genibus lavent pedes fratrum, & tergant & osculentur. Camerarii praesto esse debent, qui madefactis tersoriis alia ministrent, quotiens opus fuerit: lotis omnium qui in Capitulo sunt pedibus, sedeant foris ante Capitulum Prior, & praedicti servitores cum eo: quorum pedes praecinctus tersorio Abbas flexis genibus abluat, & tergat, & osculetur, servientibus sibi fratribus ad hoc obsequium deputatis. Post haec redeat Abbas in sedem suam: ad quem Prior praecinctus tersorio veniens cum fratribus sibi deputatis, lavet pedes ejus, & tergat & osculetur, & ablutis manibus suis statim deferat sibi aquam ad abluendas manus, uno eorum qui sibi serviernnt tenente manutergium. Deinde redeunte Priore claustri in locum Abbatis, exeat Abbas, & accipientes ipse & prior baccilia cum aqua, & manutergia, duo fratres qui de coquina ipsa septimana serviunt, qui inter caeteros adjutores ad hujus mandati obsequium ordinari debent, serviant omnibus ad abluendas manus, sicut servierunt ad abluendos pedes. His exeat Abbas, & Prior, & servitores eorum, & ante Capitulum praebeat eis Abbas aquam ad abluendas manus, tenente manutergium uno eorum fratrum qui ad hoc obsequium ei deputati sunt.

Quo peracto, praecedens Abbas, & caeteri sequentes eum introeant Capitulum, & faciant ante & retro, sicut solet fieri die Sabbati ab eis, qui mandatum fecerunt. Postea pergat Abbas ad sedem suam, surgente Conventu donec sedeat; reliqui similiter ad loca sua. Cessante autem cantu, & Secretario percutiente tabulam ad collationem, qui petita licentia ad eam percutiendam perrexit, hora congrua ingrediatur Diaconus Capitulum, qui post manuum suarum ablutionem ad se praeparandum ivit, alba, & stola & dalmatica indutus, textum Evangelii portans, praecedentibus tribus conversis portantibus candelabra, & thuribulum igne, & thure refertum. Ipse enim Diaconus antequam exeat de monasterio ponere debet thus in ipso thuribulo. Quibus ingredientibus Capitulum totus Conventus assurget stans donec unus versus de Evangelio perlectus est.

Cum autem esse tempus perspexerit, innuat Abbas Priori ut vadat percutere tabulam. Et cum audierit Prior a diacono *Surgite eamus hinc* percutiat tabulam, sicut solet percuti cymbalum: quod dum fit, surgant omnes ac praecedente Diacono cum textu, & conversis cum candelabris, & thuribulo; sequatur Conventus in refectorium, sicut fit in sabbato ad Charitatem. Ibi Secretarius habeat analogium de Ecclesia paratum impositoque desuper textu, iterum mittat Diaconus thus in thuribulum, & incenset analogium & textum. Et sedente majore Priore in loco Major Prior.
Abbatis, ad ejus nutum incipiat Diaconus lectionem ab eo loco ubi dimiserat. Et percutiente Refectorario tabulam uno ictu, Abbas & fratres, qui ad pedes lavandos ipsius adjutores extiterant, vadant ad locum ubi potus charitatis Refectorarius.
paratus est, ferentes vitreas phialas, aut scyphos fratrum in manibus suis. Et accepto vino in praedictis vasis, tacente lectore, praecedant ad gradum sicut mos est. Refectorarius vero ex quo accepto potu incipiunt ire paulatim, percutiat tabulam susm quousque ad gradum perveniant; quo cum pervenerint, ter aut quater festinantius percutiat & cesset. Tunc omnibus humili voce dicentibus *Benedicite*, Sacerdos hebdomadarius surgat, & eadem voce benedictionem faciat. Benedictione facta, porrigat Abbas Priori potum & reliquis sicut sunt priores; osculans eorum manus, ministrantibus ei fratribus, qui cum ipso potum ad gradum detulerunt: Ministrato potu majoribus, & infantibus; post majores accedat Abbas ad Diaconum, qui collationem legit, & expectato fine incoepti versus praebeat ei potum dehinc tribus illis, qui de candelabris, & thuribulo serviunt, servitoribus Abbatis candelabra, & thurubulum interim tenentibus. Qui & scyphos a Diacono, & ab eis recipientes portent ad tabulam Abbatis, & super eam ponant: bis actis praedicti servitores Abbatis, qui cum eo potum ad gradum detulerunt, ante ipsum gradum simul veniant, & ante & retro faciant, & postea sessum vadant: quibus Abbas similiter potum ferat osculans eorum manus, ministrantibus illi fratribus illis, qui ei ad lavandos pedes Prioris, & ipsorum servitorum ministraverunt.

Hoc facto Abbas ad sedem suam vadat, & ante eam & retro faciat, assurgente sibi conventu donec sedeat; Prior vero surgens porrigat illi potum osculans ejus manum; lecto sermone quantum Abbati visum fuerit, innuente eo Diaconus lectionem absque *Tu autem Domine* finiat, & clauso libro, ante & retro faciat, & postea dalmaticam, & stolam, & manipulum supra analogium ponat. Conversi vero candelabra, & thuribulum super mensam Abbatis ferant & ante ipsam mensam ante & retro faciant. Post haec & Diaconus, & conversi, ad ipsam mensam sedentes, bibant, Diaconus juxta Abbatem, conversi juxta

juxta Diaconum, sicut sunt priores. Abbas vero lecto sermone, statim percutiat uno ictu tabulam, & postea tot vicibus, quot vicibus skillam percuti consuetudo est sabbato ad charitatem post mandatum. Interim duo secretarii surgant & anslogiam & dalmaticam, cum textu, & stola, & manipulo, ad monasterium ferans. Post hæc Abbas surgat, & humili voce dicat, *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, & eadem voce conventus respondeat, *Qui fecit cælum & terram:* deinde præcedente Diacono cum conversis candelabra, & thuribulum portantibus, sequatur conventus ad monasterium. Secretario percutiente tabulam ad completorium, & facta confessione dicant completorium, bini aut terni sub silentio. Post completorium tres orationes solito more faciant; Prior tabulam percutiat tribus ictibus post orationes infantum, sicut skillam pulsare solet. Notandum est autem in hujus diei obsequio, quia si Abbas sufficere valet omnium fratrum pedes solus in hac die lavare debet; testante enim beato Benedicto, vices Christi agit in monasterio, & maxime in hoc ministerio.

Feria sexta ante nocturna pulsetur tabula in claustro, & ante cellarium, & ante domum infirmorum, ad excitandos dormientes. Post orationes solitas, sicut in quinta feria, quindecim psalmi dicantur, candelæ extinguantur, lectiones in primo nocturno, & secundo legantur, unde lectæ sunt in quinta feria. In tertio nocturno de Epistola ad Hebræos *Fratres festinemus ingredi*; & cætera omnia usque ad primam sicut in quinta feria. Ad primam pulsata tabula surgentes nudis pedibus vadant ad monasterium, & sic maneant omnes donec impleatur dici officium, nisi jussu Abbatis calcientur pro nimia asperitate frigoris. Quod si evenerit, officio tantum intersint nudis pedibus.

Primam & omnes horas diei, præter vesperas, usque ad vesperas Sabbati dicant sicut in quinta feria, excepto quod in quinta feria in alto cantantur Hymni, intonantur Psalmi, cantantur Antiphonæ; in his vero diebus duobus hæc omnia in silentio & in directum dicuntur; dicta prima septem Psalmos, & litaniam in alto dicant. Postea sedeant omnes in claustro, & inchoante Abbate, dicant psalterium ex integro; quo completo vadant ad confessionem, qui voluerint usque ad horam officii.

Appropinquante hora tertia, pulsata tabula sicut solent, pergant in dormitorium. Dehinc abluti, & pectinati, pulsata tabula vadant ad monasterium, & factis solitis orationibus dicant tertiam. Post tertiam pulsata tabula pergant in Capitulum: in quo versus in silentio dicatur, & sententia sicut in quinta feria de regula legatur. Post sermonem narrentur, & ordinentur quæ agenda sunt usque ad crastinum Capitulum. Exeuntes de Capitulo sedeant in claustro non loquentes, sed cantantes, aut legentes.

Dicta nona induantur Sacerdos, & Levita, & reliqui qui ad officium sunt servituri. Procedant ad altare Sacerdos, & Levita soli, Sacerdos in casula, Diaconus in stola, nullaque præmissa supplicatione dicat Sacerdos *Oremus*; Diaconus *Flectamus genua*; & ad alteram Collectam similiter. Altare sit coopertum desuper uno tantum linteamine. Singulos tractus duo in albis cantant. Passio absque *Dominus vobiscum* legatur: ad quam nec candelabrum, nec thuribulum; & cum perventum fuerit ad locum ubi dicitur *Partiti sunt vestimenta mea sibi*, sint duo de indutis juxta altare hinc & inde trahentes ad se duos pannos, qui ante officium super altare missi fuerant, linteo tamen remanente subtus missale: lecta passione dicantur orationes solemnes, sicut in missali continentur. Pro cunctis ordinibus flectantur genua, nisi pro Judæis.

His expletis deposita casula, & stolis revertantur Sacerdos, & Levita in chorum in albis. Tunc duo Sacerdotes, quibus cantor jusserit, induti albis accedant ad crucem, quæ debet esse præparata, & cooperta ad altare matutinale, quam accipientes ferunt eam paulatim progredientes, & cantantes Versus *Popule meus*; Duo Levitæ in albis stantes ante gradus, ante altare majus respondeant, *Agios o theos*, Chorus autem dicat, *Sanctus Deus*: Sacerdotes, *Quia eduxi te* Levitæ, *Agios*: Chorus, *Sanctus*, Sacerdotes, *Quid ultra*. Levitæ, *Agios*: Chorus, *Sanctus*. Tunc Sacerdotes crucem ferentes veniant ante altare, & cum finierint *Sanctus*, statim discooperientes eam incipiant ambo Antiphonam *Ecce lignum*; & tunc demum omnes flectant genua. Repetatur Antiphona cum versibus Psalmi *Beati immaculati*, quantum Cantori visum fuerit. Dehinc canantur alia ad hoc servitium pertinentia quantum opus fuerit. Tapetia sint extensa ante altare, super quæ prosternantur primum domnus Abbas, & induti; interim in locum eorum, qui tenent crucem, succedentibus aliis, deinde cæteri, sicut est ordo eorum. Et non prolixe adorantes jaceant, sed breviter & pure orantes: Postea unusquisque osculetur pedes crucifixi, & post revertatur in chorum. Quod si convenerint aliqui vel clerici, vel laici volentes adorare crucem, portetur eis crux in alium locum ubi aptius adorent eam. Quæ si per chorum transierit flexis ad terram genibus adoretur a fratribus, non simul omnibus, sed sicut portabitur coram eis. Adorata ab omnibus cruce, portitores ejus elevantes eam incipiant Antiphonam, *Super omnia ligna cedrorum*, & sic vadant ad locum ubi eam collocare debent. Tunc omnes petant veniam flexis ad terram genibus.

His ita gestis Sacerdos, resumpta casula cum stola, & Diaconus stola, præcedentibus conversis cum candelabris, & thuribulo, vadant ad locum ubi quinta feria Corpus Domini fuit repositum; & posito incenso in thuribulo incenset illud, & sic tradat Diacono ad reportandum. In eundo & redeundo conversos sequatur Diaconus, Sacerdos extremus veniat. Cum appropinquant altari adorent omnes Fratres Corpus Domini flexis genibus: collocato super altare Christi corpore, facta in calice vini, & aquæ commixtione, dicta a Sacerdote cum Diacono confessione, facta suppliciter a Sacerdote ad altare oratione, incenset Sacerdos Corpus Christi, & calicem; deinde dicat mediocri voce *Oremus; Præceptis salutaribus moniti*, & cætera usque *Et ne nos inducas in tentationem*, & chorus respondeat, *Sed libera nos a malo*. Dehinc Sacerdos in silentio *Libera nos quæsumus Domine* & cætera usque *In unitate Spiritus Sancti Deus*. Et post moderata voce *Per omnia sæcula sæculorum*: Et respondente choro *Amen*, nihil amplius

 plius

Parasceves die communicabant omnes.

plius dicat; missaque in calicem sicut solet particula Dominici corporis, communicet se, & fratres omnes, sine osculo pacis. Communicatis omnibus pulsetur tabula, & fiat oratio vespertina. Qua completa, exeant in claustrum, & lavent pedes de aqua calida, & calcient se diurnalibus suis. Postea pulsatis tabulis redeuntes io chorum dicant vesperas io silentio, eisdem sicut in qointa feria Psalmis, Antiphonis, precibus, collectis; nisi quod pro Psalmo *Voce mea*, qui dictus est quinta feria, hac dia dicitur Psalmus, *Benedictus Dominus Deus meus*.

Dictis vesperis, & pulsata tabula eant io refectorium, ubi reficiantur pane tantum, & aqua & herbis crudis. Cibi fratrum coquantur in coquina sicut cæteris diebus, & inde portentur ad eleemosynam. Solitus quoque potus detur pauperibus. Reficiente conventu, secretarii adjunctis sibi Sacerdotibus, quot necessarii fuerint & quibus jussum fuerit, remaneant in Ecclesia, ad abluenda altaria omnia, quæ prius lavanda sunt aqua, deinde vino. Refectis servitoribus, postquam de monasterio, & dormitorio in claustrum redierint, pulsata tabula, fratres eant in refectorium propter servandum ordinem, quasi ad bibendum, & bibant aquam qui voluerint, alium potum minime. Illis exeuntibus de refectorio, & in claustro residentibus, facto congruo intervallo, pulsetur tabula, & vadant omnes ad collationem. A qua jubente Abbate, percussa a priore tabula, surgentes pergant in refectorium ad charitatem bibendam.

Sabbato Sancto percutiatur tabula ante nocturna, sicut in sexta feria, & cætera similiter fiant usque ad Primam. In tertio nocturno legatur de Epistola Pauli Apostoli *Christus assistens Pontifex futurorum*. Ad primam surgant io nocturnalibus suis: Primam, & septem Psalmos & Litaniam, & cæteras horas, usque ad vesperas dicant, sicut in sexta feria. In Capitulo legatur sententia de regula Sancti Benedicti, & disponantur quæ agenda sunt usque ad paschale Capitulum. Ante Capitulum, & post Capitulum debent secretarii monasterium & omnia altaria ornare, cereos ubicumque esse debent collocare; cereum ad benedicendum in loco suo stabilire. In quo a Cantore scribi debet quotus annus ille sit ab incarnatione Domini, & crux designari infixis in quinque locis quinque granis incensi.

Post Nonam induantur qui officium sunt celebraturi, & ad officium specialiter servituri, & infantes omnes; Sacerdos alba, & stola, cæteri albis induti, in chorum redeant: Dehinc procedant ad sacrandum ignem, canentes Psalmum quinquagesimum. Primus omnium secretarius qui hastam portat, in qua sacratum ignem reportet; Dehinc portitor aquæ benedictæ; Post hos qui portent crucem, & thuribulum: Deinde Sacerdos, qui ignem sacraturus est; post quem infantes; Dehinc reliqui induti, post quos alii fratres, sicut procedunt Dominicis diebus. Sacrato igne, proiiciat Sacerdos aquam benedictam super eum, & postea ex carbonibus ipsius ignis impleatur thuribulum, quo impleto, imponat Sacerdos thus, & incensec ignem: Tunc accendatur cereus, quem portare in hasta debet Secretarius. Accendatur & candela in laterna ut si forte in eundo extinguatur cereus ex ea accendatur; hanc laternam portare debet unus de magistris puerorum.

Ad hanc processionem candelabra non portantur: eundem ordinem servent in redeundo, quem habuerunt in eundo. Revertentes dicant hos Psalmos, *Deus in nomine tuo*. *Miserere mei Deus miserere mei*; *Deus misereatur nostri*: *Deus in adiutorium*; In sede Episcopali canatur a duobus pueris Hymnus *Inventor rutili*. Ignis sanctificatus qui in claustro remansit a famulis Celerarii colligatur, & ex hoc igne omnes foci in omnibus officinis prius extincti iterum accendantur: Plurima monachorum cœnobia faciunt hanc ad sanctificandum ignem processionem, in quinta etiam, & sexta feria, secretario præferente cereum in hasta, vel virga in quinta feria, Priore io sexta; Abbate io sabbato.

Processione in chorum reversa sine candelabris & thuribulo, Sacerdos indutus casula procedat ad altare; Diaconus vero stola & dalmatica indutus veniat ante Abbatem, & petat ab eo benedictionem; dehinc vadat ad cereum, & benedicat eum, nec ante benedictionem, nec post benedictionem ante & retro faciens, unus autem ex conversis cum tempus fuerit, indicante cantore, deferat Abbati ignitis carbonibus plenum thuribulum; In quo thure iniecto accedat ad Diaconum, & juxta eum sit, ut cum tempus fuerit, accipiat Diaconus ab eo thuribulum, & incenset cereum. Secretarius vero sit paratus, ut cum dictum fuerit *Rutilans ignis accendit*, statim accendat cereum.

Benedictione peracta, Diaconus deposita dalmatica, & stola ad suum locum in chorum revertatur. Cereus vero non extinguatur usque in crastinum post vesperas; lectiones statim inchoentur: Sacerdos absque cantu dicat orationes ad altare sicut sunt per ordinem; ultima oratione dicta cantor, & alter frater, quem voluerit, induti cappis incipiant in choro Litaniam ternam, hoc modo; Cantores *Kyrie eleison*; dexter chorus similiter respondeat *Kyrie eleison*; Deinde sinister, & cætera eodem modo, usque ad finem litaniæ: ternos Sanctos de unoquoque ordine dicant: Ad singula Sanctorum nomina uterque chorus incliner, cantores ad nullum: Incœpta Litania fratres accedant ad formas sicut in duodecim lectionibus: ad Tertiam Sacerdos revertatur io secretariam, & deposita casula, & stola redeat in chorum. Cum dixerint cantores *Omnes Sancti orate pro nobis*, exeant de choro Sacerdos, Levita, Subdiaconus, tres conversi, & induat se Sacerdos casula, Levita dalmatica, Subdiaconus tunica.

Finita Litania pronuncient cantores tribus vicibus alta voce *Accendite*, & tunc primum accendantur candelabra, & cætera luminaria, quæ ante altare, & circa altare sunt, & cantores incipiant festivum *Kyrie eleison*; & Sacerdos cum processione solita, ad altare procedat, & signa tunc pulsari incipiant, nec desinant, usque ad finem *Kyrie eleison*. Et tunc primum det cantor cappas his qui, *Alleluia*, & tractum cantaturi sunt. Finita *Kyrie eleison*; incipiat Sacerdos, *Gloria in excelsis Deo*. Quando legetur Evangelium, non teneantur candelabra, sed solum thuribulum: In hac consuetudine concordant omnes fere principales monachorum

Ec-

Ecclesiæ, quæ nostro tempore majoris auctoritatis sunt, sicut & in eo quod offerenda, & *Agnus Dei*, & *Communio* ad hanc Missam non dicuntur, licet cætera festive dicantur. In quibusdam quoque non improbandæ auctoritatis cœnobiis, nec ante Sacerdotem ad altare procedentem hac die candelabra portantur.

Celebrata fere Missa Sacerdote incipiente *Per Dominum nostrum* incipiant pulsari duæ skillæ ad vesperas, ut mos est in maximis festivitatibus. Responso *Deo gratias* ad *Ite missa est*, fiat oratio vespertina; qua vadunt infantes in refectorium, si aliqui adeo parvi sunt, ut usque post vesperas expectare non possint. Interim pulsentur majora signa duo, & duo; Ad extremum pulsatis omnibus signis, canantur vesperæ ut decet solemniter. Hebdomadarius cantor incipiat *Alleluia* ex aliqua Antiphona ex qua cantor præceperit. Psalmi *Confiteantur*; Capitulum *Si consurrexistis*; Responsorium *Angelus Domini locutus est*; Hymnus *Ad cœnam agni providi*; Versus *Resurrexit Dominus*; Ad *Magnificat*, *Vespere autem Sabbati*; Collecta, *Deus qui hanc sacratissimam noctem*. Post vesperas, procedant ad crucifixum.

SECTIO V.

De Tempore sancto Paschatis.

Die Sancto Paschæ ante Vigiliam ad matutinas pulsentur omnia signa; dehinc duo & duo sicut mos est. Ad invitatorium quatuor in cappis; Psalmi a beato Benedicto instituti, id est, *Domine in virtute tua* & cæteri. Ad lectiones circumferantur thuribula, sicut in die Dominicæ Nativitatis institutum est. Totum denique officium more monachorum agatur. Processio ad crucifixum post matutinas laudes, & post Vesperas, per totam septimanam vadat. Missa Matutinalis hac die cum una collecta; processio in cappis. Ad vesperas Psalmi regulares, id est *Dixit Dominus* & reliqui, qui diebus Dominicis dici solent. Super Psalmos Antiphonæ, quæ ad Matutinas laudes dictæ sunt.

Tribus sequentibus diebus ante Vigilias pulsentur signa duo, & duo; ad invitatorium tres in cappis; Psalmi feriales dicantur, sex sub una Antiphona, & sex sub alia; duo & duo primum, & secundum responsorium: tertium tres; laudes sub una Antiphona. Ad thuribula duo Sacerdotes cappis induti ad Laudes, & ad vesperas. Missa matutinalis cum una collecta; ad majorem omnes sint cappis induti. Ad vesperas per totam hebdomadam sub una Antiphona dicantur Psalmi, qui in die Paschæ ad vesperas dicti sunt.

Tribus sequentibus diebus, ad invitatorium duo in froccis; ad nocturna Psalmi feriales, tres lectiones de pronunciato Evangelio; major Missa, & cætera omnia sicut in duodecim lectionibus. In hac hebdomada non loquantur in claustro. Missa matutinalis *Resurrexi*: omnes horæ cum Antiphonis canantur. Sabbato tantum ad vesperas Psalmi cum *Alleluia* dicantur.

Octava die ad invitatorium tres in cappis. Ad lectiones legantur Paschales sermones; in tertio nocturno pronuntietur Evangelium *Cum esset sero*. Missa matutinalis *Quasi modo geniti*. Processio in albis: major Missa *Resurrexi*, ad quam sint omnes cappis induti.

Feria secunda ponatur ad legendum liber Actuum Apostolorum usque ad sequentem Dominicam: ad utrumque nocturnum, & ad omnes horas *Alleluia* dicatur usque ad Ascensionem Domini. Post Capitulum, pulsata tabula, loquantur in claustro. Post Nonam, cum exierint de refectorio, pergant in capitulum, & supplicent ante, & retro, pulsetque Prior tabulam tribus ictibus, dicatque ter, *Deus in adjutorium meum intende: Domine ad adjuvandum me festina* & conventus idem ter respondeat adjungentes *Gloria Patri*, *Kyrie eleyson*; *Christe eleyson*; *Kyrie eleyson*. *Pater noster*; & Prior *Et ne nos*, *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, conventus *Qui fecit cœlum & terram*; & a Priore dicto *Benedicite*, post loquantur in claustro. Hic loquendi ordo teneatur usque ad idus Septembris privatis diebus, nisi jejunium fuerit.

Dominica prima post Octavas Paschæ, legatur Apocalypsis, & canatur historia *Dignus es Domine* duabus septimanis. A Dominica tertia usque ad Ascensionem Domini legantur septem canonicæ Epistolæ, & canatur historia *Si oblitus*.

Diebus Rogationum dictis Matutinis pro defunctis, fratres ad lectos redeant, & qui volunt plus solito dormiant. His enim diebus meridianis horis non dormiunt nec aliquo sonitu, ut aliis diebus mos est, mane excitantur, sed cum tempus visum fuerit congruum, excitare debent infantes magistri eorum, quam quietius possunt: quibus in claustro legentibus, surgant sine mora, qui in lectis adhuc quiescunt. Post Primam, & familiares Psalmos primæ, & septem Psalmos, & Litaniam, dicatur Missa de jejunio ad majus altare; post cujus primam orationem dicantur aliæ, quæ ad majorem Missam quotidianis diebus dici solent, addita in fine alia, id est, *Sanctorum tuorum intercessionis*. Omnes offerant ad pacem, solus Prior, aut qui in loco Prioris est vadat. Sententia de regula legatur in capitulo, & ordinetur processio. Post Tertiam sumant mixtum pueri, & infirmi, qui jejunare non possunt. Cantata Sexta vadant in dormitorium, sicut alio tempore, quando meridianis horis in lectis quiescere solent, & facto parvissimo intervallo pulsetur skilla; dehinc nudis pedibus de dormitorio descendant, manus abluant, ad Ecclesiam vadant, orationem faciant. Qua facta incipiat infans Antiphonam *Exurge Domine*. Interim pulsentur duo signa c Cantata Antiphona dicat Sacerdos *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*: Sequatur *Kyrie eleyson*, *Pater noster* Psalmus *Deus misereatur nostri*. In crastino *Deus in adjutorium meum*. Dehinc Sacerdos *Et veniat super nos*, collectam pro peccatis. Postea sonantibus signis exeant processuri, canentes, incipiente cantore, quæ ad processionem pertinent, præcedant famuli cum vexillis, sequetur conversus cum aqua, post quem alius cum cruce: Dehinc Subdiaconus ferens textum, post quem fratres laici, dehinc infantes cum Magistris, post quos cantores, extremis prioribus, & præcedentibus junioribus, sicut est ordo eorum. In egressu monasteris sint famuli camerarii, habentes ibi baculos præparatos quos tribuant fratribus ad se sustentandos.

Dies Rogationum.

Quomodo ordinatur processio.

Fratres laici.

Cum pervenerint ad Ecclesiam ad quam ituri sunt, incipiat cantor Antiphonam, vel responsorium de sancto in cujus honorem fundata est

ipsa Ecclesia. Intrantes fratres reddant baculos prædictis famulis ab eisdem iterum recepturi exeuntes. Finito incœpto cantu dicat statim Sacerdos capitulum de sancto illo, & collectam cum *Dominus vobiscum* alta voce & solemniter; Infans *Benedicamus Domino*. Quo dicto inclinantes se faciant orationem. A qua facto signo surgentes inclinent ante, & retro. Dum hæc fiunt Sacerdos, & Levita, & cæteri, qui circa altare servituri sunt, præparare se debent ad celebrandam Missam, Secretarius quoque pallio & honestis panniis altare decenter parare, omnia enim quæ ad hoc servitium sunt necessaria instantia Secretarii, illuc prius debent esse delata. Paratis omnibus celebretur iterum Missa de jejunio. Post primam orationem dicatur oratio de sancto illo, cujus est Ecclesia, nullaque amplius.

Celebrata fere Missa, duo fratres qui cappis induti debent dicere *Agnus Dei* ad portas monasterii inclinantes se ante, & retro, regrediantur; sumentes secum aliquos ex famulis, quibus jussum fuerit, & dicentes inter se Litaniam quam conventus in reditu cantaturus est.

Expleta Missa accedant statim fratres, quibus jussum fuerit, & stantes in medio pronuncient Litaniam. Interim Sacerdos, & qui ad Missam servierunt, expediant se, sic revertantur in chorum. Post *Sanctum Joannem*, & *Omnis chorus Prophetarum*, pronuncient illum Sanctum duabus vicibus in cujus nomen est Ecclesia dedicata. Postea inclinantes se omnes ante, & retro, regrediantur eo ordine, quo venerunt. Cantores Litaniæ producant aut brevient ipsam Litaniam secundum quantitatem itineris. Qui in redeundo pergere debent post infantes, ante reliquum conventum Cantorum.

Cum autem processio rediens ante monasterii introitum venerit, statione facta Litaniam finiant: qua finita Cantores ejus in ordinem suum redeant, & prædicti duo Cantores, qui præcesserant cappis induti nudis pedibus ante portas monasterii stantes dicant *Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis*; Chorus similiter respondeat: Cantores *Suscipe deprecationem nostram qui sedes ad dexteram Patris*: Chorus *Agnus Dei* sicut supra: Cantores *Gloria Patri & Filio, & Spiritui sancto: Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum, Amen*. Interim præcedentibus qui vexillum portant, & cætera quæ superius dicta sunt, sequantur Cantores, & reliquus conventus. Dicto *Gloria* respondeat conventus *Agnus Dei* ut supra. Conventu intrante monasterium pulsentur signa: Cantores *Exaudi Deus*: Conventus *Orationem populi tui*. Cunctis fratribus chorum ingressis, collocata cruce, & reliquis, quæ portata sunt in locis suis, prædicti duo Cantores in medio chori stantes pronuntient Litaniam *Sancte Sanctorum Deus miserere nobis*, priores a parte altaris sint, reliqui post eos, sicut est ordo eorum. Expleta Litania pulsetur signum ad Nonam, factaque oratione Nonæ, vadant in claustrum lavare pedes; quibus lotis, revertentes in chorum, pulsato alio signo, cantent Nonam.

Ad vesperas secunda, & tertia feria, pulsentur signa, sicut privatis diebus; Inter signa dicantur Psalmi *Deus auribus nostris*; Post vesperas de omnibus Sanctis, dicantur vesperæ mortuorum: Vigilia mortuorum his diebus non agatur si processio extra claustrum porrexerit, alioquin agatur sicut solet.

His tribus diebus ad nocturna, capitula, & collectæ de resurrectione, & ad vesperas secundæ, & tertiæ feriæ. Ad Matutinas vero laudes & ad Tertiam, & ad Sextam, & ad Nonam, capitulum, & collectæ de jejuniis. Si in his tribus diebus festivitas duodecim lectionum evenerit totum servitium noctis, & diei, de ipsa festivitate agatur. Dicta Tertia, & pulsatis omnibus signis Missæ ipsius festivitatis sicut alio tempore solemniter celebretur. Processio vadat sicut aliis diebus excepto quod calciati, & sine baculis ibunt. Missa jejunii ad monasterium, quo processerint, celebretur. Si autem festivitas trium lectionum evenerit, commemoratio ipsius tantummodo fiat ad Vesperas, & ad Matutinas Laudes & ad priorem Missam de jejunio.

SECTIO VI.

Tempus Pentecostes.

Sabbato in Vigilia Pentecostes surgentes a meridiana abluti, & pectinati ad Ecclesiam veniant, & oratione facta, induantur officium celebraturi, & ad officium servituri. Agatur officium festive sicut in Sabbato; Cantor, & alius frater, quem voluerit, induti cappis pronuncient Litaniam ternam, sicut in Vigilia Paschæ. Cum pronunciatum fuerit *Accendite*, accendatur cereus benedictus, & reliqua luminaria, unus enim cereus solummodo ante illam horam debet esse accensus, ante altare. Cum incœperint *Kyrie eleison*, pulsentur omnia signa. Sequatur *Gloria in excelsis Deo*. Ad Evangelium teneantur candelabra, & thuribulum. Post Missam pulsatis duobus majoribus signis faciant orationem. Nonæ etiam duo Cantores in cappis. In crastino, & totis octavis agatur sicut in Paschali solemnitate, & octavis paschalis solemnitatis, nisi quod Octava hujus festivitatis die, utraque Missa est *Spiritus Domini*.

Feria secunda, si nulla festivitas sit, dicatur Missa *Domine in tua misericordia*. Hac hebdomada inchoanda sunt jejunia, quæ regula præcipit, quarta, & sexta feria, usque ad idus Septembris: nisi rationabilis causa existat cur Abbas, vel Prior bis reficiendi licentiam tribuat. Post capitulum ipsis jejuniorum diebus, sedeant in claustro loquentes. Secretarius vero non pulsabit minimum signum sicut consuetudo est post capitulum ad apparatum Missæ. Post Tertiam pergant infantes, & minuti sanguine, & infirmi quibus licentia data est accipere mixtum. Post Sextam agatur meridiana: a qua surgentes, nudis pedibus, in claustrum veniant, afferentes sua calceamenta. Post hæc abluti, & pectinati veniant in Ecclesiam, & facta oratione, pulsatisque duobus signis, inchoet infans, *Exurge Domine*, & cætera sicut longe superius dictum est. Hic ordo servandus est feria quarta, & sexta, usque ad festivitatem omnium sanctorum, nisi sit Vigilia, cujus Missa solemniter celebretur, tunc enim processio ex toto dimittitur.

Dominica prima post Octavas Pentecostes cantantur Hymni ad nocturnos, & ad Matutinas laudes *Nocte surgentes: Ecce jam noctis*, qui canendi sunt Dominicis diebus, usque ad Dominicam primam mensis Octobris; ponantur ad legendum libri Regum, & Paralipomenon usque ad Dominicam primam mensis Augusti: Historia *Deus omnium*.

Domi-

Dominica prima mensis Augusti ponant Salomonem, usque ad Dominicam primam mensis Septembris. Responsoria *In principio*.

Dominica prima mensis Septembris ponant Job; Tobi; Judith; Hester; Esdram usque ad Dominicam primam mensis Octobris.

Ab idibus Septembris privatis diebus agantur continue jejunia, quæ regula præcipit, atque ipsa die Iduum incipiant jejunare sicut beatus Benedictus instituit, una tantum vice loquantur in claustro usque ad Kalendas Octobris, id est post Capitulum usque ad Tertiam. Post Sextam in dormitorium vadant, & post parvissimum intervallum, pulsato minimo signo, descendant, lavent, ad monasterium pergant, factaque oratione, dictaque Litania, Missam celebrent. Celebrata fere Missa pulsetur signum ad Nonam. Post Missam facta oratione, pergant servitores accipere mixtum. Quibus revertentibus pulsato alio signo canatur Nona.

SECTIO VII.

Quinque festivitates Præcipuæ.

Quinque sunt præcipuæ festivitates, id est, Natale Domini, Resurrectio ejus, Pentecostes, Assumptio sanctæ Dei genitricis Mariæ, Festivitas loci. Servatis omnibus, quæ de Sabbato sancto dicta sunt: in harum festivitatum vigiliis ornetur totum monasterium, & omnia altaria, secundum facultatem loci, sicut honestius fieri potest.

Mundentur officinæ, & claustrum. Sedilia Refectorii, Capituli, claustri tegantur, bancalibus sternatur juncus.

Ad Missam jejunii induantur honeste, qui eam sunt celebraturi. Sacerdos honorifice, Diaconus dalmatica, Subdiaconus tunica. Tres conversi, cantor Hebdomadarius cappa, duo fratres ad responsoria. Ante Missam pulsentur signa, sicut in festis diebus, Litania minime dicatur; *Kyrie eleison*, festivum canatur, una tantum collecta dicatur. Si festivitas in hac die evenerit, Missa matutinalis de ea cantetur. Ad Nonam duo majora signa pulsentur. Ad vesperas duo minima, dehinc gradatim duo & duo, ad extremum omnia. Inter signa, luminaria Monasterii omnia accendantur. Ante singula altaria, quæ extra Presbyterium sunt, singula luminaria ardeant. Antiphonas super Psalmos, quibus Cantor præceperit, incipiant. Responsorium quatuor in cappis canant. Antiphona ad *Magnificat* ter dicatur; Abbas, & Prior cappis induti incensent utraque Presbyterii altaria ante, & desuper utrique simul, singuli singula latera. Parati sint duo alii Sacerdotes Hebdomadarii, scilicet majoris Missæ, & minoris, qui thuribula de eorum manibus accipiant, & hinc, & inde per altaria, quæ extra sunt circumferant: qui revertentes in chorum Abbati prius, Priori postea ferant, post eis, qui Responsorium cantaverunt, non ambo simul, sed unus hinc, & alter inde; dehinc duo conversi in albis, cæteris fratribus. Abbati de libro serviat, qui thuribulum de ejus manu accepit.

In iis Vigiliis tabulæ Refectorii debent esse coopertæ.

In crastino ante nocturnas Vigilias ad excitandos fratres pulsentur omnia signa; dehinc gradatim duo, & duo, ad extremum omnia. Ad Invitatorium quatuor in cappis. Terna responsoria in tribus nocturnis duo, & duo; Quartum quatuor; Octavum quinque; Duodecimum sex canant. In tribus Nocturnis dum legitur tertia lectio duo Sacerdotes cappis induti incensent altaria majus, & minus: dehinc ferant Abbati, & Priori, & cæteris fratribus, per ordinem; Octavum, & duodecimum responsorium post *Gloriam* a capite repetantur; pronunciato Evangelio Altare discooperiatur, & omnia luminaria accendantur. Ad *Te Deum laudamus* duo majora signa pulsentur; lecto Evangelio, collecta dicta, pulsatis omnibus signis, inchoet Sacerdos Matutinas Laudes; dehinc in vestiarium rursus casulam, & stolam deponat, & sic in alba, cum manipulo in chorum redeat, incœpto Hymno exeat, manipulum deponat, cappam induat, & cum alio fratre similiter cappa induto, sicut ad hesternas vesperas cum thuribulis per altaria vadat, duobus conversis cum eis indutis in albis. Si Abbas Evangelium legerit, post Evangelium indutus cappa in Chorum revertatur. Antiphona ad *Benedictus* ter dicatur.

Ad Primam duo majora signa pulsentur. Tres cerei ante Altare accendantur, similiter ad Tertiam, & Sextam, & Nonam; Capitulum breviter peragatur.

Missa matutinalis cum una collecta, & præfatione dicatur. Dum Sacerdos in canone est, remanentibus infantibus cum magistris suis in choro, qui ante Missam debent esse induti, cæteris pergant induere se, qui accipientes a Secretario vestimenta extra Secretariam se induant. Si vero parvus locus est exeant aliqui in claustrum, vel capitulum, & ibi induant se. Meliores vero albæ tribuantur prioribus, & honestioribus personis; unusquisque mox ut indutus fuerit, revertatur in chorum, Missa peracta, si dies Dominicus non fuerit, cessante majore signo, quod in cœpta ultima collecta missæ pulsari cœpit, fiat oratio Tertiæ. Post orationem, pulsato alio signo; cantetur Tertia.

Si vero Dominicus fuerit expleta matutinali Missa, non pulsato adhuc Tertiæ signo, fiat aqua benedicta, sicut aliis Dominicis diebus fieri solet: dum cantant *Asperge me* pulsetur majus signum ad Tertiam. Aspersa aqua benedicta, vadat Sacerdos per officinas, cum portitoribus aquæ, & crucis. Cessante signo fiat oratio Tertiæ. Qua expleta, pulsato alio signo, canatur Tertia. Sacerdos interim, qui per officinas ivit, revertens ante introitum monasterii, dicat orationem solitam; dehinc intrans ante unum de altaribus, *Via Sanctorum*.

Dicta Tertia, distributis cappis, dispositis in choro a Cantore, qui ea, quæ portanda sunt, portare * debent, exeant omnes hoc ordine processuri. Primum conversus ferens situlam cum aqua benedicta; dehinc duo portantes duas cruces; post quos duo cum duobus candelabris accensis desuper cereis; alii duo ferentes duo thuribula igne, & thure plena; hos sequantur duo Subdiaconi tunicis induti, portantes duos Evangeliorum textus; post quos infantes cum magistris suis: extremi Abbas, & Priores, præcedentibus aliis binis & binis, sicut est ordo eorum.

f. * debet.

Cum processio de choro incipit exire pulsentur duo majora signa, non cessatura usque dum processio in chorum sit reversa, cessentque alia signa. Procedentes per majores januas monasterium introeant, & ante Crucifixum stationem faciant. Qua facta, expleto cantu, quem incœperant, incipiat Abbas, vel Cantor, quod ad ipsum idem pertineat, & sic sonantibus omnibus

signis

signis chorum introeant, eisque cessantibus Missam incipiant.

Ante Missæ introitum sternatur unum, aut duo tapetia per transversum chori, ubi stare debeat Cantor, & cæteri, quos ad se vocaverit ad chorum regendum. Omnes cerei, qui in coronis sunt, & cætera luminaria, quæ in choro, & presbyterio, & ante Crucifixum sunt accendantur. Cantor provideat quot, & qui, quæ singulariter cantanda sunt, cantent. Ad sequentiam duo majora signa pulsentur. *Communio*, si opus fuerit, repetatur cum versu, & *Gloria Patri*. Expleta Missa pulsentur omnia signa; unusquisque vestimentum suum, & cappam, utraque bene plicata deferat secretario ad arcam.

Festivæ mappæ super tabulas Refectorii sint extensæ, ita ut ante pendeant. Sint & quotidianæ, lotæ tamen, super quas manducent fratres. Manutergia etiam candida, & honesta super tersoria quotidiana sint extensa; quæ manutergia post capitulum a camerariis sunt extendenda. Nullus tamen fratrum debet ibi manus tergere, nisi solummodo ad refectionem primam, & sero ad cœnam.

Ad Nonam duo majora signa pulsentur. Ad vesperas agatur de signis, & cereis, sicut actum est ad vesperas præcedentis diei. Post cœnam refectia servitoribus colligant refectorarii mappas festivas, & bene plicatas reddant celerario conservandas; camerarius vero honestiora tersoria accipiat, & custodiat.

S E C T I O VIII.

Festivitates præcipuæ secundæ classis.

SUnt aliæ festivitates, quæ magnifice celebrantur, quamvis non æqualiter superioribus: Sunt autem hæ; Epiphania, Purificatio sanctæ Mariæ, Festivitas sancti Gregorii, Annunciatio Christi, Octava dies Paschalis solemnitatis, Festivitas sancti Alfegi Martyris, Ascensio Christi, Festivitas sancti Augustini Anglorum Archiepiscopi, octava Pentecostes dies, Nativitas S. Joannis Baptistæ, passio Apostolorum Petri & Pauli, Translatio sancti Benedicti, Nativitas sanctæ Mariæ, Festivitas sancti Michaelis, Festivitas omnium Sanctorum, Festivitas sancti Andreæ, Dedicatio Ecclesiæ.

Harum omnium Festivitatum præcedentibus diebus ornentur altaria, presbyterium, chorus, membra monasterii, ex utraque parte chori; pulsentur signa sicut in præcipuis Festivitatibus; accendantur duæ partes cereorum coronæ presbyterii, & omnia luminaria quæ circa majus altare sunt, & cereus ante Crucifixum: Antiphonæ, si propriæ habentur, quibus cantor præceperit, super Psalmos imponant. Sin autem, cum una Antiphona de ipsa Festivitate canantur; Responsorium duo in cappis: Antiphona ad *Magnificat* bis dicatur; duo Sacerdotes cappis induti ad thuribula, sicut superius de præcipuis Festivitatibus dictum est.

Missæ Vigiliarum Ascensionis Christi, Joannis Baptistæ, Apostolorum Petri & Pauli, Omnium Sanctorum festive celebrentur. Si quælibet harum Vigiliarum, vel alia aliqua, quæ festive celebretur, Dominica die evenerit, totum servitium noctis, & Missa matutinalis de Dominica agatur; major vero Missa, cum *Alleluja* post Responsorium de Vigilia dicatur, excepta Dominicæ Nativitatis Vigilia, in qua si ita evenerit in tertio nocturno de ipsa Vigilia cantatur, & legitur. In crastino ante nocturnas Vigilias pulsentur signa, bina, & bina, dehinc simul omnia. Ad invitatorium tres in cappis, tria responsoria in tribus nocturnis duo, & duo canant, quartum tres, octavum quatuor, duodecimum quinque, quod post *Gloriam* a capite repetatur. Pronunciato Evangelio altare discooperiatur, luminaria, sicut ad vesperas præcedentis diei, accendantur. Antiphona ad *Benedictus* bis dicatur, & thuribula similiter circumferantur. Ad Primam duo signa pulsentur, tres cerei accendantur, similiter ad Tertiam, & Sextam, & Nonam. Ornentur sedilia, extendantur mappæ, & tersoria, sicut supra dictum est. Missa matutinalis de ipsa solemnitate cum una collecta, nisi sit festivitas alicujus sancti, unde commemoratio: quod si evenerit, matutinalis Missa erit de sancto, & collecta prima, secunda de ipsa solemnitate, & non amplius. Sacerdotes ad Missas privatas similiter collectam unam. Dicta matutinali Missa, canatur Tertia, celebretur Missa in cappis, excepta Purificatione sanctæ Mariæ, in qua ad Missam sint omnes albis induti propter cereos, præter Cantorem, & eos, qui circa eum sunt, quos cappis etiam indutos esse oportet.

Excipiuntur quoque beati Gregorii, & Dominicæ Annunciationis festivitates, quando intra quadragesimam celebrantur. In his enim similiter sint omnes albis induti, præter supradictos, & eos, qui responsorium, & tractum cantant. Hi namque præcipiente Cantore, accedentes ad cantandum cappas in choro induant, & cum percantaverint venientes in vestiarium eas ibi deponant. Cantor quot, & quos voluerit ad se vocet. Numerus cantantium Responsorium, & *Alleluja*, & cætera quæ cantanda sunt in arbitrio Cantoris sit. Celebrata Missa pulsentur omnia. Si aliqua harum festivitatum Dominica die evenerit, dicta Matutinali Missa, fiat aqua benedicta, & processio per claustrum, sicut solet Dominicis diebus, omnes tamen sint albis induti. Ad Nonam pulsentur signa duo, & agantur Vesperæ, sicut præcedenti die. Festivitatem beati Gregorii inter superiores ideo computamus; quia nostræ, id est, Anglorum Gentis Apostolus est.

S. Gregorii festivitas ex præcipuis, quia Anglorum est Apostolus.

Si Dominicæ Annunciationis festivitas aliqua quadragesimæ Dominica evenerit in crastinum differatur; alioquin servitium Dominicæ diei restaurari non posset. Vesperæ usque ad Capitulum de Dominica agantur, Capitulum de festivitate dicatur. Post primam collectam commemoratio Dominicæ diei fiat. Si sabbato evenerit, totum diei servitium de ipsa solemnitate agatur. Post primam vespertinam collectam, collecta de Dominica dicatur, excepto sabbato ante palmas, in quo si hæc festivitas evenerit, de ipsa festivitate agatur, servitium, usque ad capitulum vaspertinum. Ipsa die duo fratres in froccis responsorium cantent, unus Sacerdos cappa indutus altaria incenset. Post primam collectam commemoratio festivitatis fiat. Si vero tertia feria post palmas evenerit, festivitas quidem, sicut dictum est, celebretur, sed fratres in crastino radantur, & tunc post capitulum, & post Sextam in claustro loquantur. Qui autem * ipso die balneentur. Si vero quinta feria, vel sexta, vel sabbato ante Pascha, vel in Paschali solemnitate, vel tribus

* videtur deesse vox *indigent* aut alia similis.

bus sequentibus evenerit, in quintam feriam post Paschalem solemnitatem differatur. Festivitas ista tunc ita solemniter agatur sicut Paschalis solemnitas, excepto quod pro skilla ante nocturnas Vigilias ad excitandos fratres classicum non pulsetur, nec processio fiat. Antiphonæ, & responsoria, quæ in hac festivitate in quadragesimu canerentur, in hoc quoque tempore, cum adjunctis *Allelujis* cantantur; versiculi quoque omnes cum finali *Alleluja* dicantur. Invitatorium, *Alleluja, Alleluja* secundum melodiam invitatorii, *Ave Maria*, Cantica de Adventu Domini.

Die Ascensionis Christi fiat processio in albis, vel extra claustrum circa monasterii curiam, præcedentibus vexillis, & reliquiis, cum reliquis, quæ ad festivum processionem præcedere solent, vel per claustrum sine vexillis: ex quo incipit processio exire pulsentur duo signa, sicut superius dictum est in die Nativitatis sanctæ Mariæ. Ad Vesperas Psalmi, *Dixit Dominus: Lætatus sum in his: Nisi Dominus: Memento Domine* cum Antiphona *De fructu ventris tui*, Qui Psalmus cum hac Antiphona quartus dicitur in omnibus festivitatibus sanctæ Mariæ.

Festum S. Michaelis. In festivitate sancti Michaelis Psalmi ad Vesperas *Dixit Dominus: Confitebor: Beatus vir*: uliud *Confitebor* cum Antiphona *In conspectu Angelorum*.

Omnium Sanctorum. Vigilia omnium Sanctorum ad Vesperas Psalmi cum Antiphonis de ipsis Psalmis, qui quotidie ad eorum memoriam solent dici; Preces, *Post partum virgo* & cætera: Cum dictum fuerit *Adducentur regi virgines post eam*, adjungatur *Pro fratribus nostris absentibus: Mitte eis Domine: Domine exaudi orationem: Domine Dominus virtutum; Dominus vobiscum*: Post collectam commemoratio solummodo de sancta Cruce. In crastino ad laudes similiter preces *Post partum virgo*: Ad Vesperas psalmi, & super psalmos Antiphonæ, sicut præcedenti die.

Commoratio defunctorum. Dictis Vesperis pulsentur omnia signa, & productius solito canantur Vesperæ pro Defunctis; nisi in crastino sit dies Dominicus, vel quælibet festivitas duodecim lectionum. Collecta una *Fidelium Deus*. Sequente autem nocte ad Vigilium mortuorum pulsentur similiter omnia signa. Ipsa die sacerdotes omnes celebrent Missas pro omnibus fidelibus Defunctis. Qui vero sacerdotes non sunt, injungantur eis in Capitulo psalmi pro Missis. Agatur Missa matutinalis festive, pulsentur omnia signa, cappa sit in choro. Levita, & Subdiaconus casulis induantur; duo infantes responsorium in albis, duo majores fratres tractum similiter in albis, tres conversi ad Thuribulum & Candelabra: septem diebus plenu officia, usque ad triginta dies *Voce mea*, & *Verba mea*.

Dedicatio Ecclesiæ. In festivitate Ecclesiæ dedicationis cerei accensi ad priores vesperas per omniu altariu, quæ ipsa die sacrata fuerunt, non extinguentur usque in crastinum post completorium. Canticu *Lætare Jerusalem: Urbs fortitudinis: Non vocaberis ultra*. Ipsa die celebretur Missa per unumquodque altare si numerus sacerdotum tantus est. Dicta Tertia ugatur processio festiva in albis, aut circa monasterium, si locus uptus est, aut per claustrum præcedentibus quæ festivam processionem præcedere solent, & ingrediatur monasterium per majores januas, fiatque statio unte crucifixum. Psalmi ad vesperas, qui in festivitate Virginum dici solent. Hæc festivitas Octavas habet.

SECTIO IX.

Festivitas tertiæ classis.

Sunt aliæ tertiæ dignitatis festivitates, quæ non tantopere celebrantur. Hæ autem sunt: Festivitates sancti Vincentii; Conversio sancti Pauli; Philippi & Jacobi. Inventio sanctæ Crucis; Jacobi Apostoli; sancti Petri in Kalendis Augusti; Laurentii Martyris, Octava dies Assumptionis sanctæ Mariæ; Bartholomæi Apostoli; Augustini Doctoris, Decollatio Joanois Baptistæ; Exaltatio sanctæ Crucis; Mathæi Apostoli; Simonis & Judæ; Beati Martini; Thomæ Apostoli: & si quæ aliæ festivitates ita celebrari instituantur.

Pridie ante has festivitates parentur duo Presbyteriis altaria, Presbyterium, & chorus. Ad Nonam, & ad Vesperas pulsentur signa sicut privatis duodecim lectionibus, nisi quod majora signa pulsari debent. Tria candelabra ante altare, & cætera luminaria, quæ circa sunt accendantur. Vesperæ cum una Antiphona de ipsa festivitate canantur, nisi præcedat festivitas de qua dicantur. Vesperæ usque ad Capitulum: Responsorium si propria historia est, duo fratres canant in froccia suis; Si non est propria historia, sicut in festivitatibus quorumdam Apostolorum, aut si jam cantata est, quemadmodum Octava die Assumptionis sanctæ Mariæ, duo pueri canant breve responsorium. Sacerdos indutus cappa incenset ultariu, conversus sit in alba. In crastino ad invitatorium duo in cappis. Tria responsoria in tribus nocturnis singuli singula; Quartum responsorium duo, Octavum tres, Duodecimum quatuor, quod post *Gloriam* repetatur. Pronunciato Evangelio, discooperiatur altare, & accendantur luminaria, sicut pridie ad Vesperas. Ad *Te Deum laudamus*, duo mediocria signa pulsentur. Post lectum Evangelium Sacerdos in chorum redeat in alba. Ad laudes duo pueri breve responsorium, sive sit propriu historia, sive non. Et ad vesperas similiter. Ad Primam pulsetur unum de majoribus signis; accendantur duo cerei ante altare, & per omnes horas usque ad Vesperas. Ad Missam in choro omnes sint in albis præter cantorem, & eos, qui secum erunt, qui etiam cappis induti chorum regere debent. Ad Nonam pulsetur signum sicut ad Primam. Antiphonus super psalmos ad vesperas imponant juvenes, quibus cantor præcepit. Cætera agantur, sicut ad vesperas præcedentis diei. Ad priores vesperas Inventionis sanctæ Crucis, Hymnus *Vexilla regis*. In crastino invitatorium, & duo nocturna de Martyribus, Tertium de sancta Cruce, canticu *Domine audivi*, quod dividatur in tres *Glorias*: Prima *Gloria* est unte versum *Egressus es*. Hymnus ad laudes *Lustris sex*. Missa matutinalis de martyribus, major de sancta Cruce, psalmi ad vesperas *Dixit Dominus; Confitebor: Beatus vir: Laudate pueri*; Hymnus *Vexilla Regis*.

In Exaltatione sanctæ Crucis simile servicium est servitio. Inventionis ejusdem, nisi quod in hac sancta crux adoratur, in illa minime. In hac itaque solemnitate, dicta Tertia, sternatur presbyterium tapetibus, usque ad majus altare; quo facto exeant de parte matutinalis altaris duo fratres in albis, quibus cantor præceperit portanteu cru-

crucem coopertam, donec veniant super gradum, qui ante altare est propior ipsi altari; tunc a portantibus discooperta cruce, & ab eisdem incœpta Antiphona *Ecce lignum crucis*, omnes flectant genua, ac deinde super tapetia prostrati toto corpore adorent eam, & osculentur pedes crucifixi, sicut fuat priores. Cantata Antiphona supradicta, incipiat cantor Antiphonam *Crucem tuam adoramus* quam repetant, per singulos versus psalmi *Deus misereatur nostri*. Deinde alia quæ conveniunt, si opus fuerit. Adorata cruce, prædicti duo fratres, qui eam tenent, incipiant simul alta voce Antiphonam *Super omnia*; Et flectentibus omnibus genua, fixaque cruce in loco suo, pulsatis signis celebretur Missa. Ad introitum *In nomine Domini omne genuflectatur*; Evangelium, *Nunc judicium est mundi*.

SECTIO X.

Quinque Dominicæ principales.

QUinque dies Dominici sunt, qui communia quædam inter se habent separata a cæteris diebus Dominicis, Dominica videlicet prima de Adventu Domini, Dominica prima Septuagesimæ, Dominica prima quadragesimæ, Dominica in medio quadragesimæ, Dominica in palmis. In his duo invitatorium canant in albis; Sacerdos lecto Evangelio exutus in vestiario casula & stola, revertatur in chorum in albis, cum manipulo, exiturus incœpto Hymno, & incœpta Antiphona ad *Benedictus* similiter in alba intraturus, & incensum per altaria portaturus, chorus ab hesterna die debet esse paratus, & per chorum juncus sparsus. Ad utrasque vesperas, & ad Laudes duo fratres in froccis Responsorium canant. Tabulæ refectorii sint coopertæ, manutergia sint extensa supertersoria; sicut in omnibus festivitatibus, in quibus invitatorium in cappis canitur. Quæ extendantur, & colligantur, sicut superius dictum est.

SECTIO XI.

Festivitates duodecim lectionum.

IN omnibus festivitatibus duodecim lectionum, quæcumque sint, & in omnibus diebus, qui infra Octavas sunt, in quibus in claustro non loquuntur monachi, quamvis ipsi dies trium lectionum sint, & in omnibus vigiliis, in quibus missæ pulsatis omnibus signis festive aguntur, & in omnibus Sabbatis jejuniorum quatuor temporum, cum cantor inchoaverit *Gloria Patri* ad officium, Sacerdos ingrediatur ad altare ferens Missale manibus suis, præcedentibus tribus conversis cum candelabris, & thuribulo, Subdiacono post eos cum textu, Subdiaconum sequente Diacono, & posito Missali super altare faciat orationem suppliciter inclinatus; Diaconus quoque retro post eum similiter faciat; factaque oratione signet se Sacerdos, & osculetur textum Evangelii, quem Subdiaconus super altare positum habere debet: Diaconus quoque similiter signans se faciat ante & retro, & veniens ad sinistram sacerdotis osculetur cornu altaris, dehine faciant simul confessionem, qua facta imposito a Sacerdote thure in thuribulo, tribuat Diaconus Sacerdoti thuribulum, Sacerdos incenset altare ante, & desuper, reddatque Diacono; Diaconus incenset utraque altaris latera, & altare matutinale, & sic reddat Converso; qui deferens in chorum offerat primum Cantori, & ipsis qui cum eo sunt; dehinc in dextro choro omnibus per ordinem, & sic in sinistro; deinde infirmis, qui extra chorum sunt; duo vero conversi qui tenent candelabra ante altare non dimittant ea, usquequo inchoetur *Kyrie eleyson*, quo inchoato, depositis candelabris, revertantur in chorum.

Ad Evangelium dum canitur offerenda, vel versus offerendæ, conversus afferat thuribulum cum acerra cantori quicumque ille sit, qui chorum tenet, si festivitas sit duodecim lectionum, vel festivi dies sint trium lectionum intra Octavas superius descriptas.

Cantor vero cum viderit tempus esse, ponat incensum in thuribulo, & mittat Diacono ad altare, & Diaconus tribuat sacerdoti, nisi Abbas, vel Episcopus in choro sit, vel missam celebret: quod si evanerit ad ipsum deferatur thuribulum cum acerra; ad introitum, & ante Evangelium, a Diacono & converso; post offerendam a Cantore & converso.

Circa finem Missæ cum perventum fuerit ad prioris collectæ *Per Dominum nostrum*, deponant duo conversi candelabra ante altare, & sic cum eo qui thuribulum tenet revertantur in vestiarium. Expleta missa sequatur sacerdos præcedentem Diaconum ferentem missale.

Si festivitas trium lectionum eveniat in aliqua die Dominica, vel in alia festivitate alicujus sancti, quæ propriam historiam habeat, vel si propriam historiam non habet, in albis tamen, vel in cappis sit, commemoratio de festivitate trium lectionum solummodo fiat ad priores Vesperas, & ad matutinas laudes, & Missa matutinalis de ea canatur. Si vero historia jam alia die Dominica cantata est, aut illa alia Festivitas duodecim lectionum historiam propriam non habet, nec in albis nec in cappis sit, Antiphona de Festivitate, de qua tres lectiones fierent, ad cantica pronuntietur, & deinceps totum servitium usque ad finem ultimæ collectæ de ea agatur. Post *Benedicamus Domino* fiat commemoratio Festivitatis de qua octo lectiones fuerint: omnes quoque horæ de illa dicantur, sermo in Capitulo, & major Missa; matutinalis vero unde laudes fuerunt.

Si festivitas alicujus sancti, de qua duodecim lectiones fiunt, eveniat in die Dominica, de qua historia jam cantata sit, aut subsequente die Dominica cantari possit, totum servitium noctis, & diei de sancto agatur; Missa tantum matutinalis de Dominica dicatur: Tertium enim nocturnum de Dominica die nunquam erit, nisi præcedentia duo de ea fiant.

In omnibus Dominicis diebus, & in prima die Dominicæ Nativitatis ad majorem Missam tantum, & in die Dominicæ Circumcisionis, & Epiphania, & in prima die Paschalis solemnitatis, & in die Ascensionis, & in prima die Pentecostes, & in Festivitate omnium sanctorum, & in Dedicatione Ecclesiæ, & in omnibus Festivitatibus Beatæ Mariæ, & in die passionis Apostolorum Petri & Pauli, & in cæteris Festivitatibus aliorum Apostolorum, dicatur ad majorem Missam *Credo in unum Deum*. Nam ad matutinalem Missam in conventu nunquam dicitur.

SE-

S E C T I O XII.

Exceptio personæ Principalis.

QUotiens disponitur ut aliqua persona cum festiva processione suscipiatur, tangatur ter breviter uuum de majoribus figuis, ut hoc signo conveniaut omnes fratres in Ecclesiam ad induendum se. Et cum omnea cappis induti fueriut, si tanta capparum copia est, aut casulis, & dalmaticis, si cappæ desint, & pueri tunicis, expectent sedentes in choro, donec procedant. Secretarius interim extendat uuum tapetem, & desuper pallium ante majus altare super priorem gradum, & similiter faciat aute crucifixum in medio Ecclesiæ; his peractis cum indicatum fuerit jam prope adesse personam, pulsentur duo majora signa.

Tanc aliqui de majoribus accipiant aquam benedictam, & cætera quæ ad festivam processionem portari soleut, hos præcedentes sequantur Abbas, & cæteri, ut suut priores. Pueri cum magistris suis extremi venisnt, & in ordine suo steut inter choros duos, cum facta fuerit statio ad susceptionem personæ. Quæ cum suscipitur det ei Abbas aspersorium cum aqua in mauum, si Epilcopus fuerit, aliam personam aspergat ipse, dehinc porrigatur ei incensum, similiter ab Abbate, textus a Priore: dum hæc fiunt, pulsentur omnia signa. Cautor vero incipiat cantum, qui conveniat persouæ, dehinc revertatur processio; Pueri cum magistris suis primi ingrediautur Ecclesiam, hos sequantur reliqui sicut in statione fueruut; extremus veniat Abbas cum suscepta persona, præcedentibus eos supradictis portitoribus.

Ingressi monasterium faciant stationem aute crucifixum. Pueri vero similiter steut inter utrosque choros. Prædicti portitores paulatim progrediantur per medium eorum, & stent ante crucifixum versis vultibus ad eum. Interim oret suscepta persoua, finito cantu, surgente ea ab oratione, incipiac cantor Antiphonam, vel Responsorium de sancto, in cujus honore fundata est Ecclesia. Tunc præcedant prædicti portitores depostturi in locis suis ea quæ portant statim cum ad altare venerint. Sequantur infantes, post hos reliqui, eo ordine, quo superius dictum est. Ingressi chorum stent a parte altaris ax atraque parte sicut sunt priores. Oret iterum suscepta persona; finito quod cantatur, surgat, & si Episcopus est qui suscipitur, post datam benedictionem osculetur omnes fratres per ordinem. Fratres vero, quia induti sunt, non flectant genua aute eum, sicut soleut facere cum osculantur Episcopum vel Abbatem, vel principem terræ, sed humiliter inclinantes se procedant ad osculum ejus.

Si spiritualis persona fuerit, & Abbas expedire indicaverit, disvestistis fratribus, & in capitulo sicut solent considentibus, ducatur illuc prædicta persona, &, petita benedictione, legatur ante eam lectio divina: qua finita cum *Tu autem Domine*, sermonem si volueris de ea faciat.

Si Abbas fuerit, qui suscipitur, ante introitum Capituli egredientes fratres osculetur. Si vero Capitulum non intraverit, servata competenti hora in claustro osculetur eos.

C A P U T II.

De Abbate.

ABbas cum eligitur, omnes fratres, vel major, & melior pars in ejus electionem consentire debent. Electus autem si extra monasterium consecratur, cum redierit aum festiva processione suscipiatur. Ipse vero in utraque statione prostratus jaceat. Finito cantu secundæ stationis, Episcopus, si adest, vel legatus ejus, in loco & statione Abbatis, eum statuat. Quo statuto, si Episcopus abest, incipiat Prior *Te Deum laudamus*, quod dum cantaut, accedant omuer fratres sicut sunt priores ad osculum ejus, bis flectentes genua, semel ante osculum, & semel post osculum. Ex illa die in omni loco singulari reverentia honorandus est. In Abbatis electione quid per. agendum.

In primo Capitulo ubi sederit, omnes qui intra monasterium obedientias habent, & res monasterii servant, suarum obedientisrum claves aute pedes ejus ponant. Ipse vero recommendet eis ipsas obedientias, si non aliter ordinandas esse decreverit. Inclinari debet a toto conventu cum post incœptam Antiphonam inclinat, cum in tabula in Capitulo nominatur, si ibi præsens est, cum in Psalmo, vel in alio aliquo fallitur in choro, pro quo veniam petat.

Eunte eo ad legendum, vel redeunte a legendo assurgat ei totus conventus. Transeunte eo per claustrum, vel per quemcumque locum assurgant ei omnes ante quos transit, quoad usque pertranseat. Cum Capitnlum introierit, fratribus jam in eo considentibus, de omnibus gradibus omnes descendant dnnec idem cnnsideat. Ubicumque sit, ibi debet esse ordo & disciplina: quapropter in quocumque loco fuerit, sive in claustro, sive extra claustrum, cum reprehendit aliquem fratrem inordinate agentem, sive loquentem, mox ille coram eo humiliter veniam petat, sicut in Capitulo, & tamdiu stet ante illum donec illum jubeat sedere. Et si viderit illum irasci tam diu satisfaciat ante ipsum veniam petendo, quousque illum reddat placatum. Abbas tamen providere debet ne hoc faciat coram secularibus hominibus.

Ubicumque sederit nullus juxta eum sedere præsumat, nisi ipse jusserit: Jussus vero sedere ad genua ejus se flectat, & osculetur, & sic humiliter juxta eum sedeat. Quicumque ei in manum aliquid dederit, val de manu ejus aliquid acceperit, osculetur manum ipsius: intraturo in refectorium duo fratres serviant ei de aqua, & manatergio. Quamdiu in choro fuerit, nullus infantibus, nisi eo jubente audeat disciplinam inferre.

Quamdiu dormierit in lecto suo mane nullus sonitum audeat facere. Magister tamen infantum si viderit transire horam, qua sonitus a Priore fieri solet, surgat, & quam quietius possit infantes excitet virga tantummodo tangens pannos, quibus cooperti sunt. Quo facto exeuntes de dormitorio lavent se, & pectant, & factis solitis orationibus, in scholam suam redeant, & cum silentio sedeant, donec Abbas de lecto surgat.

Cum alicubi extra monasterium moram faciens, mandat conventui salutes seu orationes, omnes qui in capitulo sunt inclinent, flexis

xis usque ad suppedaneum scabellum genibus. Eodem modo fit pro Papæ, vel Regis salutatione. Pro aliarum vero personarum salutationibus, humiliter inclinetur tantum. Cum autem alicui fratri mandat hujusmodi aliquid, ubicumque dicatur ei ipsa salutatio, continuo humiliter inclinet flexis ad terram genibus.

Quicumque frater ad eum extra claustrum venerit, primum dicat *Benedicite*, deinde indicet propter quam causam venerit. Nec sedere coram eo, nec recedere ab eo audeat sine ejus licentia; accepta ab eo recedendi licentia, primum dicat *Benedicite*, deinde recedat.

Omnis totius monasterii ordinatio ex ejus arbitrio pendeat. Si quid novum, necessitate cogente, vel ratione suadente, eo absente, in monasterio ordinatum fuerit; cum redierit indicetur ei, & postea fiat sicut ipse præceperit. Si de monasterio exierit, & vel una nocte extra moratus fuerit, mox ut redierit cuicumque fratri abstinentia in capitulo injuncta fuerit, absolutus erit.

Cum de hac vita decesserit, de proximo invitandus est Abbas, vel Episcopus ad sepeliendum eum. Præter omnia, quæ aliis defunctis fratribus fieri solent, addantur ei hæc: Circumdentur ei sacerdotalia indumenta, & virga pastoralis ponatur in ejus dextro brachio; *Verba mea*, per unius anni circulum pro eo dicatur: & justitia ejus per totum ipsum annum ad mensam Abbatis quotidie cum tribus pulmentis danda pauperibus ponatur. Omni anno anniversarius dies mortis ejus festive celebretur.

CAPUT III.

De Priore.

SErvata Abbati in omnibus reverentia, Prior, qui & Præpositus in regula nominatur, honorabilior est reliquis ministris domus Dei. Ipse solus cæterorum ministrorum primum suæ partis locum habet in thoro, in capitulo, in refectorio. Ipsi soli servit Sacerdos de thuribulo post Abbatem, ad Vesperas, & ad matutinas laudes, quotiescumque ad easdem horas circumfertur thuribulum per chorum. Ea quoque, quæ extra claustrum sunt, si Abbas deest, juxta ipsius arbitrium disponantur. Si Abbas longius a monasterio fuerit, ipse deponere potest eos, quos intellexerit non juxta proficuum Ecclesiæ, res sibi commissas tractare. Quoties res expostulat, tenet, aut teneri jubet capitulum de omnibus servientibus, qui intra officinas monasterii conversantur, & secundum merita delinquentium, eo jubente, vindictæ inferuntur. Intrante eo capitulum omnes ei assurgant, stantes in suppedaneis, donec consideat. Quod si tardaverit, & Prior claustri in loco superiori prius sederit, intrare non debet. Si causa fuerit quæ differri non possit, aut non debeat, ingresso eo, Prior claustri ex altera ejus parte, prior omnibus sedeat. Transeunte eo per claustrum, vel per chorum, non assurgetur ei: volente eo sedere in claustro ubi alii fratres sedent assurgunt ei tantum juxta quos sedere vult: ubicumque extra claustrum fratres sedentes invenerit, assurgunt ei omnes. Prior claustri quocumque major Prior eat, si fieri possit in claustro, vel circa claustrum, debet semper esse & ordinem claustri omni sollicitudine servare.

Cum Abbas, & major Prior absunt, si contingat quemlibet fratrum ex infirmitate laborare, potest ei præcipere in domum infirmorum ire, & si tanta ægritudo est, carnem comedere. Ad ipsum maxime pertinet infirmos fratres visitare, & quid agant, & quid velint cognoscere, & in omnibus, quæ vel corporibus, vel animabus eorum necessaria sunt, consulere. Absente majore Priore capitulum servientium debet tenere, & secundum culpas, vindictas inferre, sed non est sui juris quemlibet addere, vel auferre.

Sui quoque officii est omni die post completorium, suscepta, dante hebdomadario sacerdote fratribus, aqua benedicta, remanere, donec omnes pertranseant, in aliquo congruo loco, unde bene possit observare, qui sint, qui non reverenter incedunt, & qui in exitu Ecclesiæ, ut mos est, non velant caputiis capita sua, & multa hujusmodi: egresso toto conventu, accepta absconsa, si nox est, vadit per criptam, & cætera membra monasterii, ubi suspicio potest esse per claustrum, capitulum, cæterasque officinas subtiliter observando, ne aliquis frater, qui non debeat, ibi remanserit. His ita expletis vadit in domum infirmorum, eodem modo considerataus, utrum omnes in lectis suis jam collocati sint, & habeant se silenter, & omnibus modis regulariter, sicut mos est. Revertens quoque in dormitorium hoc idem consideret.

In hyeme autem ad intervallum, quod fit inter nocturna & matutinas laudes, si major Prior abest, eandem circam facit, quam majorem priorem debere facere superius dictum est, cum in tractatu mensis Novembris de hoc intervallo sermo fuisset. Facit & aliam circam, eum tardantibus vesperis, servitores noctis in refectorio cœnant, & fratres, qui majori cœnæ interfuerunt, accensis luminaribus in capitulo eos expectant, circumit enim tunc superius dicta loca, observans ne aliqui, qui cum cæteris in capitulo sedere debeant, ociosis verbis, aut alicui vanitati intendant: quod cum accidit, si tanta noctis obscuritas est, accendantur luminaria in monasterio, claustro, dormitorio, ut exeuntes ab utraque cœna videant, quo procedant.

Servitores vero surgentes a cœna, ante capitulum, tunc ad monasterium vadant. Et dum transeunt ante capitulum incurvari eant, quoadusque pertranseant. Ante introitum tamen capituli se erigant, & solito more ad orientem versi humiliter inclinent. Fratres quoque, qui in capitulo sedent, surgentes a sedibus suis illis transeuntibus humiliter se inclinare debent.

Quæcumque major Prior dum in monasterio est concedere potest, vel prohibere, ulcisci culpas, vel indulgere, hæc quoque Prior claustri absente eo facere potest, exceptis majoribus causis, quas vel ipsius majoris Prioris, vel Abbatis judicio reservare debet; ubicumque vel in refectorio, vel in capitulo, sive in claustro, sive extra claustrum, assurgi debere majori Priori superius dictum est; absente ipso majore Priore, huic similiter assurgi debet.

C A-

CAPUT IV.

De Circuitoribus.

Regulæ, Cap. 48. Circumitores monasterii, quos alio nomine *Circas* vocant, juxta sancti Benedicti præceptum certis horis circumire debent monasterii officinas, observantes incurias, & negligentias fratrum, & statuti ordinis prævaricationes.

Isti eligantur de totius monasterii melioribus, & prudentioribus, qui nec malitiose pro privato odio unquam clamorem de quolibet faciant; nec pro privata amicitia negligentias aliquorum taceant.

Numerus eorum sit secundum facultatem loci, & necessitatem rei; hi religiose, & ordinate maxime in circumeundo debent incedere, & exemplum religionis videntibus ostendere; dum circumeunt, nulli signum faciant, nulli quacumque occasione loquantur, studiose tantum negligentias, & offensiones inspiciant, & tacite prætereuntes, de eis postea in capitulo clamores faciant.

Cum autem extra claustrum inveniunt aliquos fratres loquentes, simul assurgant eis ipsi loquentes, dicatque eis unus eorum, sit ita est, quia per licentiam ibi loquuntur. Circumitores vero, nec verbo nec signo ei respondeant, sed modeste pertranseuntes, intenta aure subaudiant, ne ipsa verba sint inutilia, quæ non oporteat dici. Cum autem cum famulo, seu cum alio quolibet laico inveniunt aliquem fratrem loquentem, non est mos ut ipse frater assurgat cuilibet eorum, aut dicat eis quicquam.

Nunquam cum circumeunt debent simul ire, sed unus hac, & alter illac, secundum quod injunctam curam inter se diviserint, & Abbas, vel Prior eis ordinaverit. Officinas monasterii nunquam pro hac cura ingrediantur, sed per ostia eorum prospiciant, si forte aliqui fratres per curiam vadant vagantes, aut stent, vel sedeant fabulantes.

Hæ sunt horæ, quibus ex consuetudine circumire debent, quamvis & aliis horis, si Abbas, vel Prior ita opportere judicaverit. Completis tribus orationibus, quas conventus facit ante psalmos, quos ante nocturna dicere solet, tunc enim, accensa candela in absconsa, unus eorum in dormitorio debet circumire lectos omnium, & omnia sedilia in necessariis sollicite considerans, ne forte aliquis frater dormiens ibi remanserit; dehinc revertatur in monasterium, & circumeat omnia altaria in criptis, & quæ ex utraque parte chori subtus sunt; cæteraque monasterii loca, ubi suspicio poterit esse diligenter observans, ne aliquis frater ibi dormiat, vel jaceat, vel inordinate sedeat. Sanguine vero minuti, & ægri, & debiles ne clamentur in capitulo, si ea hora inveniantur, sedendo quidem, non jacendo quiescere. Cæteros vero cum dormientes invenit, non eos quocumque modo tangat, sed modeste, atque ordinate sonitum tantummodo quo excitentur, faciat.

Circa medietatem secundi nocturni, & in laudibus paululum ante *Laudate Dominum de cœlis*, accensa candela in absconsa, circumeat prædicta monasterii loca, observans omnia quæ superius dicta sunt. In die autem circumeat post offerendam minoris, & majoris missæ, & post cœnam, cum bis fratres reficiunt, & post prandium, cum semel. Vadant in fine Vigiliæ Defunctorum. Surgant etiam sæpe de prandio, aut cœna, non omnes quidem, sed aliqui, cum suspicantur se inventuros aliquid negligentiæ, hoc vero non longe a refectorio fiat, ut si opus fuerit statim possint occurrere cum aliis; ad versum, qui finito prandio, vel cœna dicitur, isti attente, & reverenter audiendi sunt in capitulo. Auditis eis, qui sponte venias petunt, istorum est primos clamores facere.

CAPUT V.

De Cantore.

Cantor, quamdiu Abbas in monasterio est conventum sequens, non scribatur in tabula ad lectionem, vel ad responsorium, ut videlicet si forte Abbati commodum non fuerit legere, aut cantare, ipse sine mora pro eo inveniatur paratus. Cum vero Abbas extra monasterium, vel intra monasterium conventum sequi non potest, in locum ipsius scribatur cantor in tabula, ad lectionem, & ad responsorium.

Quicumque lecturus, aut cantaturus est aliquid in monasterio, si necesse habet ab eo priusquam incipiat debet auscultare.

Ipsius est omni hora sollicite providere, ne eveniat negligentia in quocumque obsequio, quod fit in monasterio.

Si quis obliviosus non incœperit, eum incipere debet responsorium, aut antiphonam, aut aliud hujusmodi, sive in eodem jam bene incœpto, aliquo modo deviaverit, ipse debet esse provisus, atque paratus, ut sine mora, quod incipiendum erat, incipiat, vel eum, qui fallendo deviaverat, in viam reducat: ad ipsius arbitrium cantus incipitur, elevatur, remittitur; nulli licet cantum levare, nisi ipse prius incipiat; ipsius est omnes fratres in tabula ad omnia officia annotare, non considerato conversionis ordine, aut voluntate eorum, sed secundum quod ei visum fuerit, honestatem, aut ædificationem in hoc vigilanter consideranti.

In festivitatibus, quæ fiunt in cappis, secretarius debet eligere, quod opus fuerit de melioribus cappis, earum, quæ ipso die habentur in choro, & ante initium missæ ponere eas supra dextram formam chori. Cantor vero distribuat eas fratribus illis, quos secum in choro habere voluerit: Ipsa enim capparum distributio, eorum est ad regendum chorum advocatio. Nullusque eorum ante finem missæ, de choro debet recedere sine ejus licentia.

Cantor vero cujuscumque ordinis, vel ætatis sit, in medio eorum debet esse in choro. Quotiescumque textus, aut thuribulum affertur eis, utrumque prius cantori offeratur, nisi aliquis Episcopus, vel Abbas, seu major Prior, vel ille qui tenet ordinem ibi sit inter eos. Cantor in dextro choro semper sit, & dum tenet chorum quicquid incipit, sive *Kyrie eleison*, sive aliud hujusmodi dexter chorus prius suscipiat, quod ab eo incœptum fuerit, & sequatur ipsum.

Omnes qui in choro sunt inclinati quidem cantent *Sanctus, sanctus, sanctus*, nisi versus interponantur; erecti vero *Dominus Deus sabbaoth*, & cætera. Cantor & illi qui cum eo sunt totum erecti canant. Ad collectas omnes, & cum Sacerdos dicit *Orate fratres*, & ad totum *Pater noster* inclinentur, sed ad finem ipsius *Pater noster*, responso *Sed libera nos a malo*, erigantur, quod aliis non licet.

Eodem modo fit cum in festis in albis solus,

vel cum aliis, chorum tenet, quod non licet ei, qui in Dominicis, & hujusmodi festia bebdomadarius Cantor existit.

In omnibus præcipuis solemnitatibus cum eveniunt in Dominicis diebus scribatur in tabula ad officium missæ, & cum eo duo, quos ipse voluerit. De thuribulo post Offerendam ei deferendo superius dictum est.

Cum fit opus manuum, ipsius est, aut legere, aut magistro infantum ostendere, quo in loco infans debeat lectionem incipere.

In Dominicis diebus, & hujusmodi festis, incœpta Offerenda accedat qui chorum tenet ad Cantorem, faciatque illi signum incipiendi versus Offerendæ. Ad ipsum enim pertinet tunc incipere eos etiam si succentor chorum teneat: Cantor viso signo inclinet ei, & bebdomadarius Cantor similiter ipsi. Incœpto unoquoque versu, Cantor ante & retro faciat, & omnes infantes inclinent.

Ipsius est notificare Abbati omnes cantus, quos ipse cantat, vel incipit.

Cura brevium, qui foras mitti solent pro defunctis fratribus; & cura numerandi tricenaria, & septenaria, ad eum pertinet: de universis monasterii libris curam gerat, & eos in custodia sua babeat, si ejus studii, & scientiæ sit, ut eorum custodia ei commendari debeat.

CAPUT VI.

De Secretario, seu Sacrista.

AD Secretarii officium pertinet, omnia ornamenta monasterii, & omnia instrumenta, & suppellectilem, quæ ad ipsum monasterium pertineat custodire; horas * proædere.

f. * providere, vel prævidere.

In duodecim lectionibus pronunciato Evangelio in tertio nocturno, & in festivis octavis altare discooperire; textum tunc in vestiarium portare, quem Sacerdos ferat cum in cappa per singulos dies processerit ad altare. Sacerdoti ab altari ad analogium reverso absconsam cum candela ministrare, finitaque collecta eandem absconsam recipere, & postea textum ponere super altare.

Ipsius est signa pulsare, vel qualiter pulsentur aliis indicare, de nulla hora sonanda a quovis licentiam petit, nisi de sola Prima, & collatione, excepto de Tertia, & Vesperis, cum loquentibus fratribus Abbas in claustro sedet. Candelas per officinas distribuit, secundum quod opus fuerit, & Abbas, vel Prior præceperit. De sepulturis, tam monachorum, quam laicorum curam gerit, ut videlicet fiant, & ubi fiant.

Sui officii est calices bis in hebdomada, aut si opus fuerit sæpius lavare, corporalia quoque ante Pascha semper, & quoties reliquis anni partibus expedit, utrumque si Diaconus aut Presbyter sit: Si vero non sit, Priori, vel Abbati indicare, & ipsius licentia alicui, qui hujus ordinis sit, hanc curam commendare; lavandis corporalibus quanta possit diligentia adhibeatur; vasa ænea ad nullos alios usus destinata, ad hoc opus habeantur, aqua, qua lavantur, sicut & calicum in sacrarium projiciatur: lotis, dum siccantur, ne aliquæ sordes adhæreant, omnibus modis provideatur.

Cura faciendi hostias super eum est, quæ ut mundissime & honestissime fiant, summopere studere debet.

In primis si fieri potest frumentum cum magno studio granatim eligatur, electum in sacculo mundo, & de bono panno facto, & ad hoc opus tantum ponatur, & a famulo boni studii, ad molendinum deferatur. Quo delato famulus aliud frumentum in ipso molendino moli prius faciat: ut illud, unde hostiæ fieri debent, sine aliqua sorde moli postea valeat: Reportata farina Secretarius vas, & locum, quo farina buletari debet, in circuitu cortina paret, ipsemet vero, indutus alba, & velato amictu capite, hoc opus agat.

Ea autem die, qua hostiæ fieri debent, Secretarius, & fratres, qui eum juvare debent, antequam incipiant, manus, & facies lavent, albis induantur, capita amictibus velent, præter eum, qui ferra tenturus, & inde serviturus est. Horum unus super tabulam mundissimam ipsam farinam aqua conspergat, & manibus fortiter compingat, & maceret, frater, qui ferra, in quibus coquuntur, tenet, manus chirothecis habeat involutas. Iterim dum ipsæ hostiæ fiunt, & coquuntur, dicant iidem fratres psalmos familiares horarum, & horas canonicas, vel de psalterio ex ordine quod tantumdem valeat, si ita potius voluerint.

Silentium loquendi omnino teneant. Ille tamen qui ferra tenet, si necesse sit, breviter quod vult indicare potest famulo, qui focum facit, & ligna portat, quæ debent esse valde sicca; & ante multos dies de industria præparata.

Ejus sollicitudinis est ampullas vinarias, & aquarias bis in hebdomada, id est quarta feria, & sabbato lavare; omni die vinum & aquam ad Missas celebranda portare, offerentibus ad utramque Missam hostias ministrare.

Candelas ad lectiones, & in Matutinis Laudibus, ad primam collectam accendere; quæ Matutinæ Laudes, si ultra modum, & indecenter tardaverint, Secretarius, cui hujus rei cura tunc commissa erit, ante gradum satisfactionum prosternatur, quousque ipsa collecta usque ad *Benedicamus Domino* finiatur: quo incœpto nulla expectata licentia recedat, & ante & retro non faciat. Hoc modo satisfaciat, quotcumque die hujusmodi negligentia eveniat, & inde postea in capitulo aliam veniam non petat.

Et quia hujus ministerii, & in his, quæ scripta sunt, & in multis aliis, quæ scripta non sunt, multiplex, & valde implicita cura est, non uni tantum, sed multis commendari, atque inter eos dividi debet: ûnus eorum sit Magister aliorum, ad cujus dispositionem cæteri agant, majoribus causis servatis arbitrio Abbatis, vel Prioris.

CAPUT VII.

De Camerario.

CAmerarii est procurare omnia vestimenta, & calceamenta, & lectos, & stramenta lectorum, quæ fratribus sunt necessaria, & juxta regulam habere concessa. Rasoria quoque, & forsices, tersoria ad radendum; tersoria in claustro pendentia; tersoria, & manutergia mandati, & omnia vasa ejus: vitreas dormitorii facit, & reficit cum opus est: dat ferra quibus ferrantur equi Abbatis, & Prioris, & omnium hospitum, quibus ferra dari Abbas, vel Prior præceperit, fratribus quoque in iter profecturis cappas, fasciolas, calcaria.

Semel

Semel in anno renovari facit fœnum in omnibus lectis fratrum; & tunc etiam mundari dormitorium.

CAPUT VIII.

De Cellerario.

SECTIO I.

AD Cellerarii ministerium pertinet, omnia quæ in pane, & potu, & diversis ciborum generibus fratribus sunt necessaria, secundum facultatem loci procurare, omnia vasa Cellarii, & coquinæ, & scyphos, & justas, & cætera vasa refectorii, & omnem horum trium necessariam supellectilem ministrare.

Pater totius Congregationis debet esse, de sanis; & maxime infirmis fratribus sollicitudinem habere; præter consilium Abbatis, vel Prioris de majoribus causis nihil faciat.

Rogandus est ab eo Cantor, ut ante aliquot dies præmoneat eum, & prænuntiet ei diem quo sententia sua de regula legenda est in capitulo, ut videlicet honestum, & festivum servitium ipsa die possit facere fratribus in refectorio: tabulæ tamen refectorii non sint coopertæ: lecta vero in capitulo, & exposita prædicta sententia, cum dictum fuerit a Priore *Loquamur de ordine nostro;* statim prostratus in loco ubi mos est dicat: *Istam obedientiam, quæ mihi injuncta est, mea culpa, negligenter, & tepide, & multo aliter quam oportet tracto; & in ea in multis offendo Dominum, & nostros seniores, mea culpa; & requiro inde absolutionem vestram & seniorum.* Quo dicto absolvat eum, qui capitulum tenet de his offensis, quas ibi enumeraverit; & de omnibus reliquis, quæ in eo sunt. Ad cujus absolutionis finem responso ab omnibus cum omni devotionis affectu, ut mos est, *Amen*; vadat ad pedem ejus, & deinde jubeatur ire sessum.

Finito capitulo, & dicto *Verba mea*, si ipsa die dici debet, in eodem capitulo dicant fratres pro eo quinquagesimum psalmum, quo completo cum *Gloria Patri*, & *Pater noster* dicat Hebdomadarius, *Et ne nos inducas; Salvum fac servum tuum; Dominus vobiscum, Omnipotens sempiterne Deus miserere famulo tuo*, & reliqua.

Quod si suscepto brevi pro defuncto, ipsa die canentes *Verba mea*, in monasterium ituri sunt; priusquam eant prædictum psalmum, cum capitulis, & collecta dicant. Si autem prædictam sententiam contigerit tali die legi, qua non possit refectio honorabiliter fieri, sicut est in vigiliis quatuor temporum, & hujusmodi diebus, petat Cellerarius a Priore, & capitulo licentiam quo differre possit refectionem in aliam diem, qua honestius, & plenius fieri valeat.

SECTIO II.

De Hospitum curam habente.

FRater qui ad suscipiendos hospites deputatus est, in ipsa hospitum domo hæc præparata habere debet: Lectos, sedilia, mensas, manutergia, mappas, scyphos, scutellas, coclearia, baccilia, & si qua sunt hujusmodi; ligna quoque; panem, vero & potum, & cætera cibaria, ad opus hospitum per famulos sibi deputatos, in cellario recipit.

Quicumque Abbati, vel Priori, seu alicui de claustro loqui vult, legationem suam huic debet injungere. Ipse vero nihil inde alicui aliquo modo indicans, ad Abbatem, vel Priorem voluntatem hospitis perferat; & postea quod ipse decreverit fiat. Si autem fratri, qui in claustro est loquendi cum hospite, vel propinquo, vel extraneo concessa licentia fuerit, istius est ipsum fratrem de claustro ad hospitem ducere. Quod si Abbati, vel Priori non placuerit ut simul loquantur, nec verbum nec signum, nec aliquem nutum ipsi fratri faciat, quo aliquid inde percipere quolibet modo valeat.

Ipsius est præ omnibus sollicite observare de fratribus, qui in obedientiis sunt, cum ad monasterium redeunt, utrum famulos idoneos, & cellam regularem habeant, & quomodo se in curia contineant, ut si extra ordinem aliquid fecerint clamorem inde super eos in capitulo faciat.

Si extranei clerici se dixerint in refectorio velle comedere, istius est voluntatem ipsorum Abbati, vel Priori indicare: quod si Abbas, vel Prior petitioni eorum annuerit, iste eos quomodo in refectorio se habere debeant bene instruat, & ita instructos pulsato jam cymbalo, in locutorium adducat, ibique Abbas, vel Prior, si Abbas deest, manibus eorum aquam tribuat, & postea prædictus frater eos ad mensam Abbatis ducat: completo autem prandio, atque exeunte conventu de refectorio, præfatus eorum ductor post Abbatem, vel Priorem solus cum illo remaneat; & sequatur cum eis processionem, donec de ostio refectorii exeat, postea ducat eos extra claustrum mediocri voce psallendo cum eis *Miserere mei Deus*; & cætera quæ sequuntur.

Ipsius est extraneum monachum, qui ignarus loci sit per claustrum in monasterium ad orationem ducere.

Breves pro defunctis per manum illius magistro infantum dari, vel in capitulum deferri debent.

Ad eum pertinet sæculares homines, qui societatem fratrum suscepturi sunt adducere in capitulum.

Ipsius est volentibus videre officinas, ipsas officinas ostendere, observato ut conventus tunc in claustro non sedeat, nec aliquem ocreatum, vel calcaria habentem, nec aliquem qui nudis pedibus sit, vel solis femoralibus calceatus in claustrum pro qualibet causa introducat.

Suum præterea est novitios, qui de sæculo veniunt in capitulum adducere, & docere eos priorem petitionem facere.

SECTIO III.

De Eleemosynario.

ELeemosynarius aut per se, si opportunum sibi est, perquirat, aut per veraces, & fideles homines cum multa sollicitudine perquiri faciat, ubi ægri, & debiles jaceant, qui non habeant unde se sustinere valeant. Egregia Monachis documenta.

Si autem ipsemet ad perquirendum, & visitandum perrexit, duos famulos secum habeat, & priusquam intret domum, ad quam iturus est, mulieres si aliquæ ibi sunt, exire faciat. Ingressus domum blande consoletur ægrum, & offerat ei quod melius habet, & sibi intelligit esse necessarium. Quod si æger aliud requirit, & ipsum perquirat, si aliqua modo habere potuerit.

In eas autem domos in quibus mulieres ægræ, vel debiles jacent nunquam introeat, sed per unum de famulis suis quod habere potest, & eis necessarium est, transmittat; prius tamen quam aliquid de supradictis agat, Abbati, vel Priori indicet, & secundum eorum dispositionem eleemosynam monasterii eis dispenset.

CAPUT IX.

De Infirmario.

FRater cui cura domus infirmorum commissa est, & infirmis fratribus servire deputatur, cocum suum habeat, & coquinam separatim, si loci situs, & facultas talis sit, ut quod infirmis præparari necessarium est opportuno tempore parari possit. Omnia fercula apponenda infirmis ipse administret eis.

Omni die post completorium spargat aquam benedictam per omnes eorum lectos: factis tribus orationibus, quæ fiunt ante nocturna, circumeat cum absconsa lectos infirmorum omnium, observans sollicite ne aliquis qui valeret surgere in lecto remanserit. Ipsius est præcipue manifestare, & clamare in capitulo, negligentias omnium in prædicta domo commorantium.

Cum perceperit infirmum jam esse prope finem suum, suum est præcipere famulis suis, ut calefaciant aquam ad lavendum ipsum. Cura de feretro custodiendo, & administrando cum opus fuerit super eum est, & super famulos suos, sicut & cura de administranda tabula, quam ex more Prior semel percutit, completa ablutione ipsius defuncti; defuncto fratre & in monasterium deportato, locum in quo jacuit mundari, & fœno, vel junco renovari faciat.

Abbas, vel Prior omnibus modis sollicitudinem gerat ne aliquid, quod ad hoc ministerium necessarium est, in illa domo unquam deficiat.

CAPUT X.

De negligentia circa Corpus Domini.

CUm de Corpore, vel Sanguine Domini tanta negligentia aliquo casu accidit, ut cadat deorsum; sive in alium locum ubi plene percipi non possit quo ceciderit, & utrum ad terram inde aliquid venerit, quam citius fieri possit, indicetur res Abbati, vel Priori; qui adjunctis sibi aliquibus fratribus propere veniat ad locum, ubi hoc contigerit. Et si corpus ceciderit, vel sanguis effusus fuerit super lapidem, aut terram, aut lignum, aut mattam, aut tapetem, aut aliquid hujusmodi, pulvis terræ colligatur, pars illa lapidis radatur, pars ligni, mattæ, tapetis, aut si quid aliud est hujusmodi abscindatur, & in sacrarium projiciatur.

Quod si locus ubi ceciderit manifeste deprehendi nequiverit, & tamen deorsum cecidisse constiterit, in loco, & circa locum in quem maxime cecidisse crediderint, similiter colligatur, radatur, abscindatur, & in sacrarium recondatur: hi vero quorum negligentia hoc evenerit, in proximo capitulo humiliter culpam suam dicant, judicium suscipiant nudi, & injungatur eis pœnitentia, vel de jejunio, vel judiciis, vel Psalmis, vel aliquid hujusmodi. Quibus de judicio ad loca sua reversis, omnes sacerdotes, qui tunc præsentes erunt, surgant, & ad judicia suscipienda cum omni devotione se offerant. Tunc ille qui capitulum tenet, septem tantum quos voluerit de ipsis ad suscipienda judicia retineat; & cæteris ire sessum præcipiat. Finito capitulo omnes simul prostrati dicant septem Psalmos in monasterio, incipientes eos psallere, cum exeunt de capitulo; Quos sequatur *Pater noster*, cum his capitulis & collecta, *Et super nos misericordia tua Domine; Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum; Dominus vobiscum; Oremus, Exaudi Domine preces nostras & confitentium tibi parce peccatis, ut quos conscientiæ reatus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat, Per* aut illam collectam, *Deus cui proprium est misereri semper:* aut aliam pro peccatis.

Si vero super corporale vel super aliquem honestum pannum sanguis ceciderit, certumque fuerit quo ceciderit, pars illa panni in aliquo calice abluatur; & prima ablutio a fratribus absumatur, reliquæ duæ in sacrarium projiciantur. In primo autem capitulo dicta culpa, hi soli tantum, quorum negligentia hoc evenit, supradictam disciplinam sustineant; fratres vero omnes septem Psalmos cum capitulis, & collecta, sicut superius dictum est, in monasterio dicant. Si ipsa die brevis pro defuncto in capitulo lectus fuerit; prius canant *Verba mea* pergentes in Ecclesiam; postea septem Psalmos sicut superius dictum est.

Si vero alio aliquo modo de hoc sacramento levior negligentia evenerit; ex judicio Abbatis, vel Prioris leniori vindicta frater, cujus culpa hoc contigerit, puniatur.

CAPUT XI.

De rasura Fratrum.

QUa die radendi sunt fratres citius solito pulsetur signum ad Primam, vel ad Tertiam; si ipsa Tertia ante capitulum dici debet. In capitulo non diu sedeant, sed necessariis rebus expliciitis surgentes, pulsata tabula, dictoque *Benedicite* exeant in claustrum. Infantes ipsa die Capitulum non teneant, sed statim post alios exeant, & in scholam suam pergant; residentibus cunctis, & ad radendum paratis incipiat Abbas, aut Prior, quinque Psalmos, id est *Verba mea* pro defunctis. Sacerdos hebdomadarius sedens dicat collectas; alter quoque hebdomadarius juxta eum sedeat, & cum eo Psalmos teneat; post quinque Psalmos dicant omnes canonicas horas, in quarum fine usque ad Vesperas non dicat Sacerdos *Dominus vobiscum*; nec *Benedicamus Domino*, sed post *Per omnia sæcula sæculorum*; statim incipiat *Adjutorium meum*; post Vesperas vero dicto *Benedicamus Domino*, psallantur vesperæ mortuorum, dehinc Completorium ut canonici; postea familiares Psalmi horarum.

Nullus in cuculla radatur, sed prius cuculla exutus, & frocco indutus, cuculla plicata, & juxta se posita radatur. Ille qui radit frocco exutus sit.

Juvenes qui sunt in custodia custodes suos radant; & custodes ipsos juvenes. Quod si custos nequiverit, aut nescierit radere, roget aliquem maturum fratrem, ut eum radat, ipse tamen custodiens ipsum juxta eum sedeat. Juvenes quoque, sive nutriti, sive de sæculo venientes, utrique

tamen

tamen extra hujusmodi custodiam existentes non præsumant, ut alter alterum radant, sed seniores ab illis, & illi a senioribus radantur. Magistri pueros radant, & ipsi a pueris radantur, si tamen hujusmodi scientiam habent.

Hiemali tempore quando pueri, & sanguine minuti, atque infirmi post Capitulum accipiunt mixtum, refectorarii primi se radant, & post Psalmos, tam cito apparatum refectorii faciant, ut fratres accepturi mixtum omnia parata inveniant.

Quamdiu Psalmi dicuntur nemo tondeatur, vel caput abluat, vel ungues incidat, nec extra claustrum sine licentia ire præsumat. Finitis Psalmis dicat Abbas, vel Prior *Benedicite*, Et responso *Dominus*, postea loquantur. Tunc lescива in claustrum deferatur; & qui vult caput lavet, quisque sibi, nullus alii, præter magistros infantum, qui parvulis pueris, qui id non possunt, capita lavare debent.

Frater dum raditur, si signum ad horam sonuerit induat cucullam, super froccum, & pergat in chorum, si tamen omnino barbam rasam aut omnino adhuc intactam habet, alioquin extra chorum maneat. Ipso die quo se radunt fratres mappæ in refectorio mutandæ sunt. Aliis diebus quando fratres in claustro loquuntur, qui necesse habet tonderi potest in claustro, sed per licentiam Abbatis sive Prioris.

CAPUT XII.

De sanguinis minutione.

Licentia minuendi sanguinem omni tempore statim post Capitulum petenda est; & celerario indicanda: hora minuendi est: in hieme post Evangelium majoris Missæ; in æstate post Nonam ante Vesperas; in quadragesima post Vesperas; cum ii qui minuendi sunt calciati nocturnalibus suis ad locum qui huic operi deputatus est, venerint; versi ad orientem ante & retro inclinent, deinde Priore eorum incipiente versum *Deus in adjutorium meum intende*, ter dicant, *& cætera*, sicut in æstate post Nonam in Capitulo, quando fratres loquuntur in claustro. Si unus tantum fuerit solus hoc faciat. Postea exuant froccos, & parent se ad minuendum.

Silentium ibi omnino teneant nisi necessitas loqui cogat, quæ differri, aut non possit, aut non debeat. Quod si evenerit breviter, & modeste, & humillima voce id fiat.

Chorum non cogantur intrare usque in crastinum post orationem Primæ, vel Tertiæ, quo tempore ante Capitulum Tertia dicitur: si plus indigent petita licentia diutius extra chorum remaneant.

Crastina die nocturnales suos calcient, duobus diebus mixtum accipiant; cum ad ipsum mixtum ventum fuerit, si tempus sit quo fratres semel reficiunt, simul omnes dicant versum, & ante mixtum, & post mixtum, cum Psalmo *Miserere mei Deus*: & reliquis eo modo quo dicitur a conventu, cum bis reficiunt omnes fratres. Benedictio a Priore Sacerdote detur: lectio ab uno aliquo memoriter recitetur: in refectorio totum fiat.

In crastino minutionis clamatus aliquis minutorum surgat, & ad petendam veniam se offerat, aliquis vero eorum, quibus minutio nota est, Priori dicere debet, quod frater ille minutus sit, & Prior ei præcipere ut stando loquatur; & maxime si de vena brachii minutus sit: si culpa levis indulgeatur ei, si autem talis fuerit, quæ sine corporali disciplina dimitti non debeat, in aliud tempus differatur.

Hæc sunt tempora quibus fratres minui non debent nisi necessitas cogat: Si in crastino Festivitas duodecim lectionum sit, exceptis Sabbatis quadragesimæ usque ad Passionem Domini: si crastina die Festivitas trium lectionum sit, in qua Missa in cappis celebretur, sicut sunt tres dies post Pascha, & tres post Pentecosten, quatuordecim dies ante Pascha, si ipsa die, vel in crastino canonica jejunia sint, quæ violari non possint; Festivitas omnium Sanctorum, quia in crastino omnes sacerdotes pro Defunctis Missas celebrare, & reliqui Psalmos pro Missis ordinatos dicere debent.

CAPUT XIII.

De Hebdomadario Missæ majoris.

Cum sacerdoti majoris Missæ Hebdomadario aliquid dormienti evenerit, propter quod ipsa die Missam celebrare non debeat, si fuerit privata dies, non dimittat quicquam facere de suo officio, nisi Missam, & benedictionem in refectorio, & Completorium, quia aqua benedicta post Completorium fratres aspergere ad ipsum pertinet, qui Completorium dixit, & Missam celebravit.

Quod si duodecim lectiones fuerint, dimittat etiam Vesperas, matutinas quoque Laudes, si ad ipsas revestiri debeat Sacerdos. Finita autem principali oratione, cum Sacerdos revestitus, qui pro eo facit officium, exierit de choro, Sacerdos Hebdomadarius in quacumque parte chori sit, nullo expectato signo compleat reliqua omnia, quæ sequuntur.

Cum autem ipse Hebdomadarius revestitus cantat Vesperas, aut Matutinas Laudes, & completa principali oratione egreditur chorum ut exuatur, tunc uni de suo choro cui voluerit signum faciat, ut agat pro eo commemorationem Sanctorum. Qua completa Hebdomadarius reversus in chorum compleat quæ sequuntur.

CAPUT XIV.

De Itinerantibus Fratribus.

Frater in aliquod iter profecturus, & in crastino non reversurus, accipiat benedictionem exeundi; si vero contigerit ut altera die revertatur, non accipiat benedictionem revertendi, si autem profecturus sperat se in crastino rediturum, non accipiat benedictionem eundi. Quod si evenerit ut ultra biduum moretur, reversus revertendi benedictionem accipiat. Ille vero frater qui accepta pergendi benedictione ultra biduum moratus fuerit, si ipso die quo redierit in aliquem locum extra monasterium perrexerit, & unius noctis moram fecerit, in crastino reversus omnes revertendi benedictiones accipiat, quia ex quo primum abiit non jacuit in monasterio; si vero sine benedictione exeat sperans se in crastino rediturum, & ita eveniat, atque ipsa die qua rediit extra monasterium, ubi una nocte moretur, in aliquem locum pergat, reversus ipse die

die omnes revertendi benedictiones accipiat. Hoc propterea fit, quia duabus continuis noctibus extra monasterium fuit. In exeundo nullam benedictionem accipiat, nisi ultra biduum se moraturum existimet.

Si frater quilibet de foris veniens accipiat utramque benedictionem, veniendi scilicet, atque exeundi, nec fit ei opportunum statim, vel etiam per totam ipsam diem exire, ad quotcumque horas in monasterio fuerit accipiat benedictiones veniendi, exeundi vero minime; nisi forte contigeris eum ipsa nocte in monasterio remanere, tunc enim in crastino, si exire voluerit, suscipiat eam.

Ad vesperas, vel ad completorium nunquam debet dari benedictio exeundi: frater accepta benedictione, si prius quam de claustro exeat signum regularis horæ sonuerit, cum cæteris in chorum pergat, & dicta hora, in viam suam vadat; si autem extra claustrum fuerit, & priusquam portam curiæ egressus sit, ad regularem horam signum pulsatum fuerit, ad Ecclesiam redeat, & regularem horam extra chorum dicat, & postea viam suam teneat.

Fasciolatus, aut cinctus, sive cum cappa, nunquam in claustrum introeat.

Fratres in viam directi cum horam regularem dicunt, aut orationem faciunt, aut *Deus in adjutorium meum*, cum *Gloria Patri* dicunt, si dies talis est, sicut in monasterio, genuaflectant; sed ante & retro nusquam faciant, nec cum salutantur, veniam petant, nisi sint in Ecclesia: diebus quibus super formas orant dicturi aliquam horam, si equitant de equis descendant, & inchoata hora, ac venia petita, a manibus chirothecas, & a capitibus capitia auferant, & sic ascensis equis horam finiant.

Quod si inter psallendum necessitas loquendi eveniat, finita locutione, iterum a capite horam incipiant: dum hora in hospitio canitur, aut cum manducant froccis induti sint, aut solis cucullis cunctam psalmodiam quam in nocte eis dicere commodum non est equitantes per viam dicant, præter eam, quam in die dicere solent ad complendum ordinem, ad vitandam curiositatem, scurrilitatem, otiositatem, antequam dormitum vadant, completorium dicant. Quo dicto si grandis, quæ vitari non debeat, necessitas loquendi aveniat, dicto versu quam brevius fieri possit loquantur. Et si ante matutinas hoc accidat, completorium iterum dicant, & postea silentium teneant.

Ubicumque monachus sit, tota nocte ante eum lumen ardeat.

De monachis in viam directis hunc morem cœnobia illa tenent, quæ nostro tempore nostri ordinis majorem auctoritatem habent. Beatus tamen Benedictus moram dierum non determinat; sed absolute imperat, ut de itinere reversus monachus per omnes canonicas horas benedictionem accipiat.

CAPUT XV.

De silentio regulari.

Cum regularis hora præter completorium in monasterio canitur, nullus fratrum loquatur intra officinas totius monasterii; nec infra totam curiam; nec etiam in domo infirmorum, præter illos, quos tanta infirmitas angustiat, ut eos interim silentium tenere non finat. Completorium vero dum canitur, licet Priori, & eis, qui per licentiam de completorio remanent, de utilibus, & necessariis rebus loqui.

Similiter dum regularem horam fratres in Ecclesia dicunt, nullus comedat in refectorio, excepto solo completorio, tunc enim licet iis qui aliqua utilitate impediti ante illam horam se expedire non possunt, & fratribus, qui deforis veniunt comedere in refectorio. Qui si ante collationem incipientes comedere circa finem completorii cœnam suam commode explere non valent, licet eis a mensa surgere, & in monasterium ad benedictionem ire, & postea in refectorium ad complendam cœnam redire.

CAPUT XVI.

De culpis, & satisfactionibus.

Ad levis culpæ satisfactionem adjudicatus frater a communi mensa separatur usurus cibo, & potu, quibus alii fratres, nisi ei nominatim fuerit interdictum, refecturus hora nona, si fratres sexta, vel ad vesperam, si fratres hora nona.

In monasterio, & in capitulo, in loco ubi solet esse, sit aut ultimus omnium, aut inter utrumque, secundum quod culpa fuerit, & Abbas præceperit.

In Ecclesia Missam non celebret, Epistolam, vel lectionem, Evangelium non legat, Responsorium non canat, Antiphonam super Psalmos non imponat, nec aliquid hujusmodi, nisi eum cæteris agat, ad candelabrum, vel ad thuribulum non se revestiat, ad offerendam, vel ad pacem non accedat.

Circa finem regulariter instituti operis Dei, tam in nocte, quam in die, cum incipiunt *Kyrie eleyson*, prosternant se ante gradum ubi benedictiones accipiuntur, ibique tamdiu prostratus jaceat, usquequo dicatur *Qui tecum vivit*; si festivitas duodecim lectionum eveniat, tamdiu sb hac satisfactione quiescat, quousque privati dies redeant: dum fratres in refectorio comedunt, ipse sit in Ecclesia.

Cum Abbati placuerit ab hac satisfactione eum absolvere, si in monasterio fuerit in conventu mittat ad illum, cum prostratus fuerit, unum de prioribus qui circa eum sunt, qui ex parte ipsius signum prostrato faciat, ut surgat, qui statim surgens humiliter inclinet Abbati, & ad locum suum vadat. Porro si Abbas in capitulo sederit, rogantibus fratribus, dicat ei, indulta sit vobis hæc levis culpæ satisfactio, vel aliquid hujusmodi; & ille frater statim surgat, & ad pedes Abbatis vadat, & postea in locum suum revertatur.

Si Abbas in itinere fuerit, licet Priori, vel ei, qui ordinem tenet, absente Priore, hoc totum facere.

Si frater aliquis (quod Deus avertat) culpam gravem commiserit, & ipsa culpa manifestata secreto emendari competenter nequiverit; in capitulo ante Abbatem in conventu fratrum examinetur, & communi judicio frater ille corporalem disciplinam acriter patiatur; & in gravis culpæ satisfactione esse jubeatur. Qui accepta disciplina vestitus atque cinctus, cultellum suum caputio cooperiat, & cum summo silentio ad locum huic negotio ordinatum pergat, præcedente fratre illo, qui claves ipsius loci servat; tunc Abbas provideat unum de senioribus, cui eum custodiendum secure possit committere, qui eum ad horas ducere, & post horas ad locum suum debeat eum reducere. Qui senior post capitulum secreto ab

Ab-

Abbate inquirat; quo ordine frater ille vivet, & quid, aut qua hora comedere debeat: loquatur ai frater ille, & alii quibus Abbas præceperit, cæterorum autem nemo illi societur, neque colloquatur.

Cum pulsatur signum ad horam, custode suo ducente, cooperto capite, ante ostium monasterii veniat; & si conventus adhuc monasterium non intravit, quousque totus introeat ibi prostratus jaceat, si vero jam intravit, stet ibi, & inclinet, & genua flectat, sicut fratres qui in choro sunt, dum cantatur hora, si aliqui fratres juxta se transierint, humiliter inclinet eis. Transeunte tunc Abbate prostratus veniam petat, si frater ille juxta se eum transire cognoverit. Finitis horis regularibus exeuntium ab Ecclesia pedibus; cooperto capite, prosternatur, quousque omnes pertranseant. Egredientes vero dicant ei sub silentio, *Misereatur tibi Deus*. Egressis omnibus operto capite, custode suo eum præcedente, ad locum unde venit revertatur.

In capitulum, statutis ab Abbate diebus, prædicto custode eum ducante, veniat, & corporale judicium humiliter, & patienter sustineat; de cibo, & potu competens ei misericordia impendatur, ne forte nimiis augustiis oppressus immoderata tristitia absorbeatur; hoc modo tractetur quoadusque humilitate, & patientia, & emendationis promissione, adjunctis fratrum precibus misericordiam consequatur.

Qua vero die, precantibus fratribus, decreverit Abbas misericordiam ei impendere, eo modo, quo superius dictum est, in capitulum veniat, prostratus culpam suam fateatur, & emendationem promittat, & misericordiam quærat, jussus surgere frequenter se prosternat, & eadem verba, & similia dicat, cessaturus cum Abbas dixerit ai, sufficiat: postea jubeatur exuere, & corporalis disciplinæ judicium sustinere. Quo facto dicat ei Abbas: Motus fratrum nostrorum precibus, & patientia, & humilitate vestra, & promissione emendationis vestræ, hanc misericordiam vobis impendo, ut de hinc cum fratribus sitis in refectorio, in loco, quem vobis designabimus, comedatis; disciplinam corporalem pro hac culpa ulterius non suscipiatis, de cæteris ad comprobandum adhuc humilitatem, & patientiam vestram, ita vos habere, sicut frater, qui in levis culpæ pœnitentia esse jubetur, excepto quod incœpto *Kyrie eleyson*, ad gradum vos non prosternetis, sed expleta regulari hora, in loco, in quo stabitis, sicut beatus Benedictus præcipit, flexis ad terram genibus, sicut qui in psalmo fallitur, humiliter satisfacietis. Hoc audito frater ille ad pedes Abbatis vadat, & rediens in locum, in quo stabat, tres genuum flexiones, ante scilicet, & ad dexteram, & ad sinistram cum omni devotione faciat, gratias referens fratribus, quia pro se rogaverint, & humiliter supplicans quatenus adhuc rogare dignentur. Postea designet Abbas ei locum, ubi debet esse, & eo præcipiente sessum vadat.

Hæc quidem culpa ad Abbatem proprie pertinet corrigenda: qui tamen si desit a patria, nec ad præsens, ut veniat expectatur, a Priore corrigi potest totius congregationis assensu.

Si frater peccans peccatum suum defendere potius quam cognoscere, & emendare voluerit, proclamatus etiam Abbati, vel Priori contumaciter respondere præsumpserit; admonitus quoque ut resipiscat, in sua pertinacia permanere decreverit; hunc talem surgentes fratres quot, & quibus jussum fuerit violenter arripiant, & in carcerem hujusmodi arrogantibus deputatum trahant, vel ferant, ibique depositus tamdiu servata discretione affligatur, quousque superbiam deponat, culpam cognoscat, humiliter emendationem promittat. Quod si inspirante Deo, evenerit, res prius in capitulo ostendatur, dehinc a fratre, cui hujusmodi cura injuncta sit, in capitulum deducatur, introeat autem vel nudus sicut fugitivus monachus, vel indutus, prout res poposcerit, considerata qualitate, & quantitate vel præcedentis culpæ, vel subsequentis arrogantiæ, postea tractetur sicut superius dictum est, hoc est, vel graviter, si gravi, vel leviter, si levi culpæ fuerit deputatus.

Quod si spiritu diabolico plenus superbire magis, quam promittere emendationem elegerit, adhibeantur ei de toto conventu orationum suffragia. Si vero Abbas nec sic suam industriam prævalere conspexerit, prudenter tractet cum consilio omnium fratrum, utrum expediat eum vel diutius detineri, vel de monasterio expelli.

Fugitivus de monasterio monachus, si reversum ad monasterium suscipiendum eum esse Abbas judicaverit, hoc modo suscipiatur. In hospitali domo aliquantis diebus primum maneat, ad claustrum, vel ad officinas claustri, vel ad monasterium nisi jussus nullatenus accedat, ut interim pœnitudinis suæ, & humilitatis, & patientiæ aliquod documentum ostendat, nullus frater secum converfetur, nullus ei in aliquo consortio, vel colloquio conjungatur, nisi ei ab Abbate, vel a Priore, vel ab eo, qui servat ordinem, jubeatur.

Ea vero die, qua in capitulum intraturus est, in locutorio vestimentis suis se exuat, staminia, si habitum non reliquit, circumposito cingulo se circumcingat, sinistro brachio cucullam plicatam, & in dextera manu virgas sumat, & sic nudis pedibus, & nudo desuper corpore, ducente eum fratre, cui injunctum fuerit in capitulum veniat: Quo ingressus, in loco, ubi prosterni solet, statim se prosternat: interrogatus more solito culpam dicat, dehinc sedens corporalem disciplinam ad imperium Abbatis suscipiat; qua suscepta, cuculla tantum ibi induta, sicut venit, sed non ferens virgas, in locutorium redeat, ibi se calceet, & regulariter induat, & in capitulum rediens, tamdiu se prosternat, donec ab Abbate dicatur ai, sufficiat. Injugatur ei satisfactio gravis culpæ, & in ipsa satisfactione habeat se, sicut superius dictum est, cum de gravi culpa ageretur.

Si abjectis monachi vestimentis in sæculari habitu ad monasterium redit, servatis circa eum cæteris, quæ superius dicta sunt, sæculari veste in qua reversus est circumcinctus, sicut supra de staminia dictum est, & non portans cucullam; capitulum ingrediatur; & post susceptam disciplinam, cuculla a Camerario ante ipsum posita, ab eo suscipiatur, & ibi statim induatur.

CAPUT XVII.

De Novitiis suscipiendis.

VEniens aliquis ad conversionem de sæculo, in primis sicut alii hospites suscipiatur in

in hospitio; cujus voluntate cognita, frater, qui cellæ hospitum procurator est, Abbati, vel absente Abbate, ei qui ordinem tenet, rem nuntiet. Loquatur cum eo Abbas, vel Prior, vel aliquis spiritualis frater, cui injunctum fuerit. Quod si desiderium petentis, ex Deo esse cognoverit, ostendatur res fratribus in capitulo, quorum audito consilio, si suscipiendum eum esse Abbas decreverit, statuta die, ducente eum prædicto hospitum susceptore, & doctus ab eodem qualiter petitionem facere debeat, in capitulum veniat, in loco, ubi prosterni solet, se prosternat, interrogatus quid dicat: quam humiliter poterit, in his, vel in similibus verbis petitionem suam faciat: *Dei misericordiam, & vestram societatem, & fraternitatem hujus loci requiro, in hoc monasterio monachus fieri, & Deo servire desidero*. Respondet ei Abbas, vel qui loco Abbatis ordini præest: *Societatem, & consortium electorum suorum concedat vobis omnipotens Deus*: & responso a toto conventu, *Amen*: jussus surgere surgat, pronuncientur ei dura, & aspera, quæ in hoc ordine perferunt, qui pie, & regulariter vivere volunt. Item duriora, & asperiora, quæ, si indisciplinate se habeat, sibi poterunt evenire. Quibus auditis, si adhuc in proposito suo perstiterit, & duriora, & asperiora se paratum perferre promiserit, respondeatur ei ab eo qui capitulum tenet: *Dominus Jesus Christus sic perficiat in vobis quod pro ejus amore promisistis, ut ejus gratiam, & vitam æternam habere possitis*. Et respondentibus omnibus, *Amen*: subjungat *Et nos pro ejus amore hoc tenore concedimus vobis, quod tam humiliter, & tam constanter requiritis*. Hoc audito novitius vadat, & humiliter osculetur pedes ipsius. Tunc ipso præcipiente ducat eum magister noviciorum in Ecclesiam, ibique coram quolibet altari extra chorum sedens præstoletur, donec capitulum finiatur.

Quo finito ducat eum prædictus magister suus in cellam camerarii, vel in aliam domum, ubi id quod agendum est, opportunius fieri possit, benedicta sibi prius corona, si laicus sit, cum Antiphonis, & Psalmis, & collectis, ad hoc officium ordinatis, vel in Ecclesia ante introitum missæ ad gradum ubi benedictiones fratres accipiunt, vel in capella infirmorum, aut in capella Abbatis, secundum quod ipsi Abbati placuerit: ductus itaque novitius sive laicus, sive clericus, in prædictum locum tondeatur, & radatur more monachorum; dehinc vestibus sæcularibus exuatur & rebus monasterii regularibus, præter cucullam, capitio assuto tunicæ induatur: dum hæc aguntur a fratribus quibus injunctum fuerit, septem pœnitentiales Psalmi indirectum dicantur. Sic paratus ducatur in conventum fratrum: in choro, si clericus est, ultimus sit in ordine clericorum; si laicus, laicorum: & ad processionem, similiter in capitulo, & refectorio, sicut est ordo conversionis ejus.

In cella noviciorum dormiat, aut in dormitorio, si cœnobium hujusmodi cellam non habet. In conventu non legat, solus non cantet, ad missam non offerat, pacem non sumat, in claustro separatim sedeat cum magistro suo, in loco novitiis deputato, nullus ei loquatur aut signum faciat absque magistri sui licentia; magister talis sit, qui exemplo vitæ, & verbo doctrinæ possit eum de anima sua monere, & ordinem docere.

Loquentibus in claustro fratribus si quis amore Dei, & zelo justitiæ ad eum venire, eumque vel arguere vel monere voluerit, licet ut veniat, & accepta a magistro licentia, quod dicere voluerit, dicat; facto autem clamore, statim surgens coram magistro suo, sicut fratres in capitulo, veniam petat; non sessurus, donec, emendatione promissa, idem magister præcipiat. Et de levibus quidem culpis hoc modo agatur: pro majoribus autem culpis, aut in capitulo, pro quantitate culpæ corripiatur; aut si ibi cella noviciorum est, in ea quemadmodum in capitulo increpetur, & verberetur: de capitulo, facto sermone, quotidie exeat, & interim in monasterio maneat, nisi pro majori culpa, ut dictum est, castigandus remaneat; de his culpis, quas in sæculo gessit, & quæ in hoc ordine sibi evenerunt, vel eveniunt, frequentes confessiones faciat Abbati, Priori, spiritualibus fratribus quibus hæc cura injuncta est.

Transactis plerisque diebus, si vita ejus fratribus, & fratrum conversatio sibi placuerit, monendus est a magistro suo quatenus roget Priorem, & aliquos majores fratres, ut & ipsi pro eo intercedant, apud Abbatem pro benedictione tribuenda, & professione suscipienda. Quod si eum benedicere Abbati non placuerit, statuta die in capitulo finito sermone, in loco ubi solet se prosternat, prostratusque pro impetranda benedictione petitionem faciat. Jusso eo surgere, narrentur ei rerum dura, & gravia, quæ in nostro ordine a sanctis Patribus sunt instituta. Qui si hæc omnia, & adhuc graviora, si necesse fuerit, humiliter, & patienter se ferre paratum esse responderit: interroget Abbas considentes fratres, quid inde sentiant? & utrum precibus ejus annuendum esse concedant? Quibus respondentibus se libenter concedere, adjungat, & nos concedimus in nomine Domini: quo dicto vadat ad pedes Abbatis, vel ejus qui ordini præest, si Abbas deest; dehinc reversus in locum, in quo stabat, flexis ad terram genibus, humiliter inclinet ante, & ad dexteram, & ad sinistram, gratias referens fratribus pro misericordia eorum precibus sibi impensa. Postea præcipiente Abbate eum magistro suo exeat, finitoque capitulo, si scribendi scientiam habet professionem suam scribat, aut si nescit scribere alium roget, qui pro se scribat: ipse tamen in fine ipsius professionis signum crucis faciat: deinde ablato a tunica capitio usque ad horam benedictionis suæ, extra chorum maneat. Mos suscipiendi novitii ad professionem.

Cantor vero procurare sibi debet membranam, & incaustum, & scriptorem si nescit scribere: hora benedicendi in arbitrio Abbatis est, videlicet aut ante introitum Missæ, si Missam non celebrat, aut post Evangelium, sive Missam celebret, sive non. Ipse tamen in consecratione monachi si ei commodum est Missam celebrare debet, sicut canones præcipiunt.

Lecto igitur Evangelio, intrante chorum novitio, præcedente eum magistro suo, incipiente dextero choro, dicat conventus Psalmum *Miserere mei Deus*; novitius ante altare veniens super gradum se prosternat; dictoque Psalmo surgens professionem suam legat, & super altare ponat. Quod si ignarus litterarum est, magister suus debet eam pro eo legere, & ipse novitius super altare ponere. Quo facto, flexis coram altari genibus, veniam petat, & postea ad locum ubi se prostravit rediens versum *Suscipe me Domine* ter dicat, ibique inter dicendum ter genua flectat; quem versum ter repetens conventus, adjungat ad ultimum, *Gloria Patri*: *Kyrie eleyson*: *Christe eleyson*: *Kyrie eleyson*: *Pater noster*: Conventu incipiente, *Gloria Patri*; Novitius inclinatus pervolvat se in

se in circuitum, & statim prosternat se. Abbas dicto: *Et ne nos inducas in tentationem;* & responso, *Sed libera nos a malo*, incipiat Psalmum, *De profundis:* quo finito a conventu cum *Gloria Patri*, adjungat: *Salvum fac servum tuum; Mitte ei Domine auxilium de sancto: Nihil proficiat inimicus in eo; Esto ei Domine turris fortitudinis; Domine exaudi orationem meam; Dominus vobiscum.* Deinde collectam, *Deus indulgentiæ Pater;* Item aliam; *Deus qui per coæternum:* Item aliam: *Domine Jesu Christe qui es via:* Dictis his tribus collectis singulis cum integro, *Per Dominum nostrum*, incipiat Abbas hymnum, *Veni creator Spiritus*. Quo a conventu devote, & solemniter decantato, dicat collectam; *Sancte Spiritus, qui te Deum ac Dominum:* qua dicta surgat Novitius, & spargat super eum Abbas aquam benedictam; eoque stante benedicatur cuculla, & aspergatur aqua benedicta; qua benedicta accedat Novitius ad Abbatem, & flexis genibus, stet ante eum, quem tunica exuens Abbas dicat: *Exuat te Dominus veterem hominem cum actibus suis:* Et induens eum cuculla subjungat; *Induat te Dominus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, & sanctitate veritatis*. Ad utrumque respondeant audientes fratres, *Amen*. Subsequatur super eum flexis genibus inclinatum, Oratio: *Deus misericors, Deus clemens*. Qua dicta osculetur eum Abbas, induens caput ejus caputio: dehinc ducatur per chorum ad osculandum omnes fratres, ultimus collocetur.

Tribus diebus communionem Corporis, & Sanguinis Christi accipiat. Tertia die ad pacem Missæ auferat ei caputium de capite Abbas, vel cui Abbas præceperit, si ipse id faciendi opportunitatem non habet. Ante hanc horam, ex quo benedictus est, summum silentium teneat: de Capitulo, facto sermone, exeat, ad professionem non vadat, cuculla indutus cucullato capite dormiat. In primo autem Capitulo, quo ei licet loqui, debet magister ejus de eo memoriam habere coram Abbate dicens: *Domine si placeret vobis præcipere, posset iste frater, ab hac die in antea legere, & cantare in conventu, sicut alii fratres;* respondente Abbate; *Faciat cum Dei benedictione;* inclinet ipse Novitius ad Abbatem de loco in quo sedet.

Ex illa die cujuscumque ordinis sit habeat licentiam exequendi omnia, quæ sui ordinis sunt, nisi sit Sacerdos, ipsi enim infra primum conversionis suæ annum Missam celebrare non licet, nisi in sæculo probatæ castitatis fuerit, & Abbas pro hac re specialem ei licentiam dederit.

Puerum Deo offerendi ritu. Offerendus puer, facta sibi prius corona, manibus portans hostiam, & calicem cum vino, sicut mos est, post Evangelium sacerdoti, qui Missam celebrat a parentibus offeratur. Qua oblatione a sacerdote suscepta, involvant prædicti parentes manus pueri in palla, qua altare coopertum est, & cujus pars anterius pendet, & tunc suscipiat eum Abbas. Quo facto præfati parentes coram Deo, & sanctis ejus statim promittant, quod per se, aut a se suppositam personam susceptum ordinem puer nunquam relinquit; neque se ei aliquid scienter daturos, unde puer, quod absit, perire possit: hanc promissionem prius scriptam coram testibus verbis ibi prius edicant, & postea super altare ponant.

His expletis, benedicat Abbas cucullam, & exuens puerum cappa, vel pellibus, vel aliqua hujusmodi chlamyde, dicat: *Exuat te Dominus veterem hominem*, ut supra: & induens eum cuculla, subjungat: *Induat te Dominus novum hominem*, & cætera. Dehinc ducatur ad radendum; & vestiendum, sicut nostri ordinis consuetudo est. Cum vero adulta ætate facturus professionem fuerit, fiant ei cætera, quæ superius debere fieri converso jam diximus. Hoc enim quod modo factum est, iterari non oportet.

CAPUT XVIII.

De Capitulo regulari.

OMni die minimi signi, ad designandum Capitulum, incipiente sono, fratres omnes, qui sedent in choro statim surgere, & versi ad orientem interim debent stare; fratres quoque, qui alicubi in monasterio sunt, chorum intrare. Nullus eorum librum teneat; nullus in libro aliquid legat, aut inspiciat; nullus in claustro pro qualibet occasione tunc sedeat; prædicti signi cessante sonitu, præcedentem Priorem sequantur alii, sicut est ordo conversionis eorum.

Considentibus fratribus in Capitulo, ad nutum ordinem tenentis, petita benedictione, lectis & pronuntiatis, quæ legi & considerari consuetudo est, facto sermone, dicto, *Loquamur de ordine nostro*, si clamatur aliquis, qui commune cum uno, aut pluribus nomen habeat nisi clamans ita discernat & determinet, ut nulla dubitatio possit esse, omnes qui ejusdem nominis sunt, cujus est ille qui clamatur, statim debent surgere, & ad venias humiliter se præsentare; donec clamator determinate eligat, de quo dicat: ipsa autem determinatio ab ordinibus, vel officiis, si possit fieri, debet esse, hoc modo: dominus Eduardus Presbyter, Diaconus, Subdiaconus, Secretarius, Magister infantum, vel juvanum, vel aliquid hujusmodi, non Archidiaconus, non Londoniensis, non aliquid cognominatum de sæculo.

Clamator ei super quem clamatorem* facit, in ipso Capitulo judicium non faciat. Interrogatus more solito, qui prosternitur, ad omnes venias *Mea culpa dicat*; excepto cum societatem postulat, aut obedientiæ absolutionem; aut cum aliquis frater minimam petit, pro suo propinquo, noviter, & postquam ad ordinem venit defuncto, patre scilicet, matre, fratre, sorore, vel cum unus, aut plures pro eo, qui in gravis culpæ satisfactione positus est, misericordiam petunt, vel cum aliquis frater in longum iter profecturus est, aut cum aliquid magnum, & arduum, & suis viribus impar fratri injungitur: in his & in hujusmodi, hoc modo respondetur: *Dei misericordiam, & vestram requiro*, & obsecro, & cætera, sicut ratio rei, pro qua petitur postulet.

* f. clamorem.

Suscepturus judicium, aut sola grossiori virga super stamineam verberetur, & prostratus jaceat, aut pluribus gracilioribus virgis, & nudus sedeat, utrumque ad arbitrium ejus qui præest ordini, considerata qualitate, & quantitate culpæ, dum corporalis disciplina infertur, fratres omnes inclinato capite debent esse, & pio, & fraterno affectu compassionem super eum habere. Interim in Capitulo nemo debet loqui, nemo ad illum aspicere exceptis gravibus personis, quibus licet pro eo intercedere. Clamatus, super eum a quo clamatus est, in ipso Capitulo clamorem facere non licet, disciplinam corporalem inferat, quicumque ille sit cui ab Abbate, vel Priore injungitur, hoc observato, ne infantibus, vel juvenibus, aut Novitiis id facere injungatur: nemo ibi cum uno, aut pluribus secreto loquatur, quicquid quis loquitur a rectore ordinis, & a toto conventu audiatur.

Sermo

Sermo tantum fit de utilibus, & de iis quæ ad ordinem pertinent; loquente uno taceant alii; verba loquentis nemo interrumpat præter eum qui rector est ordinis, cui licet loquenti præcipere ut fileat, si forte ei sermo ille superfluus, & inutilis videatur. Rectore ordinis incipiente loqui, etiam si aliquis loquebatur, taceat, & ab omnibus silentium summum fiat.

CAPUT XIX.

Si quis Frater altiori gradu donetur.

SI placet Abbati aliquem fratrem pro suis meritis honorare, & considerata personæ ejus honestate, in superiori loco statuere, audito, frater ille, ab Abbate sedente in Capitulo, ite superius sedere juxta illum fratrem: statim surgens ad pedes Abbatis vadat, & postea ad locum ubi ei præcipitur sessum pergat, & ex illa die in monasterio, & processione, & refectorio ipsum locum habeat; laicum conversum beatus Benedictus non præcipit taliter promoveri; Si tamen Abbati promovere eum placuerit, locum, quem in capitulo suscipit, in refectorio etiam tenebit, in monasterio vero, & processione, super eos conversos esse jubebitur, quibus frater ille juxta quem locum habet, prior esse dignoscitur.

Evenire potest cum hujusmodi promotio ordinatur, ut absentes sint aliqui fratres honesti, & bonis actionibus prædit; quibus prior sit frater ille, juxta quem promotus sedere jubetur; & ideo determinare opportet ei in Capitulo dici, utrum super ipsos etiam absentes, cum redierint, esse debeat. Ingrediens frater Capitulum loquentibus aliis *Benedicite* dicat. Egrediens vero si est reversurus nec ante & retro faciat, nec *Benedicite* dicat: si non est reversurus utrumque agat.

CAPUT XX.

De confraternitate.

MOnachus petiturus concedi sibi societatem, & beneficium monasterii, introductus in Capitulum, *Benedicite* dicat: deinde prostratus ad gradum ubi consuetudo est, interrogatus, quid dicat? humili & devoto corde in his verbis respondeat, *Peto per misericordiam Dei, & vestram, & omnium istorum seniorum societatem, & beneficium hujus monasterii:* quo dicto, respondeat Abbas; *Omnipotens Dominus concedat vobis quod quæritis & ipse præstet vobis consortium electorum suorum.* Postea jussus surgere accedat ad Abbatem, & ab eo per librum regulæ sumat monasterii societatem. Qua sumpta, accepoque ab eo osculo inclinet se ad pedes Abbatis, deine osculetur omnes fratres in circuitu. Quo facto revertatur ad locum ubi se prostravit, ibique tres genuum flexiones solito more faciat. Fratres vero inclinent ei, dehinc præcipiente Abbate sessum vadat, designato ei prius loco, ubi sedere debeat.

Porro si Abbas fuerit, ingrediente eo in Capitulum totus conventus ei assurgat, & tamdiu stet, quousque humo prostratus, sicut superius, petitionem faciat, & erectus cum monachis suis societatem suscipiat, eaque suscepta juxta Abbatem confideat: monachi vero ejus societate suscepta, reversi ad locum, ubi se prostraverunt, tres genuum flexiones, sicut superius dictum est, faciant. Egredientes Fratres de Capitulo osculentur Abbas, & monachi ejus.

Si major congregatio fuerit ab osculo cessari potest, quod in multis jam cœnobiis fieri consuevit: si secularis persona fuerit ante Abbatem, vel juxta Abbatem, si honorabilis persona sit, sedeat; postea ostensa ejus petitione fratribus, per textum Evangelii societatem suscipiat: Deinc ad osculandum fratres, si mulier non sit, in circuitu pergat.

CAPUT XXI.

De disciplina Puerorum.

TAli hora Prior mane ad excitandos fratres signum debet facere, ut pueri factis solitis orationibus, in claustro valeant legere. Qui cum legere inchoant alte; quamdiu legunt separati ab invicem ita sedeant, ut alter alterum nec manibus, nec vestibus contingere possit. Infans infanti non signo innuere, non verbo aliquid dicere, nisi vidente atque audiente magistro præsumat; non de loco in quo sedet sine præcepto, vel licentia surgat.

Quocumque pergunt infantes unus magister inter duos infantes sit. Transeuntes ante fratres inclinent fratribus, & fratres eis sedentes tantum, duobus una laterna sufficiat, si tres fuerint tertius alteram portet; si plures fuerint, hoc ordine disponantur.

In nullius manum aliquid dent; de nullius manu aliquid accipiant nisi Abbatis, Prioris majoris, magistri eorum, & hoc non ubique, sed in congruis locis, ubi aliter esse non possit, aut non debeat, Cantor quoque, cum in scholis eorum est, potest librum in quo cantari, aut legi debet, dare eis, & accipere ab eis. Ad altare si serviunt, dant etiam ibi, & accipiunt sicut ordines eorum exposcunt. In Capitulo suo vapulent, sicut majores in majori Capitulo.

Confessuri ad Abbatem, vel ad Priorem vadant, vel ad eos, quos specialiter in Capitulo designaverit Abbas, dum confitetur unus; sedeat alter in suppedaneo, magistro eorum extra Capitulum sedente in proximo.

Si post versum, qui ante cibum dicitur, ingrediuntur refectorium, vel post *Gloriam* primi Psalmi ad horas intrant chorum, ipsi quidem ad loca sua vadant, solito more inclinent, magister vero eorum ad loca, quæ tardantibus instituta sunt, eat.

Puero, qui ante mensam Abbatis servit, abstinentia cibi, vel potus sine ejus præcepto minime injungitur, aut ei indulgeatur, aut interim a mensa Abbatis removeatur. In choro præsente Abbate nisi præcepto ejus nullus eos percutiat, nullus excutere faciat. Absente eo cantor de iis, quæ sui officii sunt, eos castiget. Prior vero de cæteris, in quibus se leviter habet. Ubicumque sint præter personas superius designatas, nullus eis signum faciat, nullus arrideat.

In scholam eorum nullus ingrediatur, nullus cum eis alicubi loquatur, nisi ab Abbate, vel Priore ingrediendi, vel loquendi licentia concedatur.

Meridianis horis in lectis suis nunquam legant, nihil aliud ibi agant, sed cooperti tantum quiescant; unus, super alios magistros, sit magister eorum maturus, & discretus, qui auditis clamoribus culpas delinquentium moderata discretione sciat vel punire, vel indulgere. Collocatis in lectis assistant magistri dum sint cooperti, in nocte cum accensis candelis.

Juvenes tam nutriti quam de sæculo venientes, qui magistris custodiendi commendantur, in multis sicut infantes, de quibus superius dictum est, custodiantur. Remoti, ut supra, a se invicem sedeant; extra locum custodiæ suæ sine custode nusquam procedant, duo, & duo laternas ferant; Abbati, vel Priori, & nulli alii, nisi specialiter designatum fit

con-

confessiones suas faciant. Meridianis horis in lectis suis non debent legere; non scribere; non quippiam operis facere; sed cooperti tantum quiescere; lectos suos ante, vel inter lectos magistrorum habere. Si necesse habent surgere, prius magistros excitent, & postea accensa laterna, si nox est ad necessitates suas explendas cum magistris ambulent.

Præter Abbatem, Priorem, magistrosque eorum, nulli liberum sit in loco custodiæ eorum deputato, sedere, nec verbo, nec signo aliquid eis innotescere, nisi accepta licentia ab Abbate, vel Priore: Quæ licentia cum conceditur, magister sedere debet inter juvenem, & eum, qui juveni loquitur. Juvenis cum juvene non loquatur, nisi audiente, & intelligente magistro quid utrimque dicatur. Magistri inter eos cum volunt conspicere valeant.

Cum dormitum vadunt tamdiu stent ante ipsos magistri usque dum ipsi juvenes in lectis jaceant cooperti. Si nox est cum candelis accensis assistant; In Monasterio, Capitulo, Refectorio, Processione mixti sint senioribus, non observato, si necesse sit, ordine conversionis eorum. Si ad mensam legunt, vel de coquina serviunt, surgentibus a mensa fratribus cum eis ad monasterium vadant, & dicto, *Et nemos*, cum custodibus ad Refectorium revertantur; duo simul, aut plures si fieri possit de conventu remaneant. Quod si paucitas majorum, & pluralitas juvenum aliter agendum coegerit, sufficientes eis custodes deputentur.

Porro, si custodis illa juvenum, quæ in nonnullis cœnobiis tenetur, magis placet, ut videlicet in diversis, ac separatis ab invicem locis per claustrum sedeant, singuli singulos, aut plures, si tanta copia est, custodes habeant; singuli singulas laternas in nocte ferant. Custos juvenem non relinquat nisi commendatum alicui fratri, in quo, & de quo bene confidat. Omnis denique custodia ei adhibeatur quæ superius descripta est.

CAPUT XXII.

De misericordia concessa debilibus.

FRater aliquis sui corporis incommoditate detentus, si conventum sequi non potest, humiliter prius in Capitulo petita venia, jussus surgere stans fateatur se non posse conventui interesse propter infirmitatem suam. Cui respondet Abbas, vel qui loco Abbatis ordini præsidet: *Omnipotens Dominus concedat vobis utilem sanitatem, sicut vobis expedire cognoscit. Amodo tractate vos, secundum infirmitatem vestram, & remanete de conventu, sicut vobis melius visum fuerit.*

Si ægritudo adeo invaluerit, ut in conventu remanere non possit, præcipiat Abbas fratri, cui hujusmodi cura imposita est, ut ducat ægrum in cellam infirmorum, in qua domo serviatur ei secundum loci possibilitatem, tam de communibus cibis, quam de esu carnis, ut nullius rei, si fieri possit, indigentiam patiatur. Ex quo carnem comedere incipiet, quocumque perget caput opertus capitio, & baculo se sustentans incedere debet.

Qua vero die sanitate recepta ad conventum redire voluerit, si carnem comederit, prius rasus, & horam, quæ ante Capitulum canitur, chorum introeat & si post ipsam horam in conventu Missa dicitur, ad ipsam non offerat. Ingressus Capitulum, cum indictum fuerit de ordine loqui, primus surgat, & in loco ubi consuetudo est prostratus veniam petat. Interrogatus, & respondens ut fieri solet, jussus surgere hæc vel similia verba dicat: *Domine infirmitate mea gravatus in domo infirmorum diu fui; in cibo, & potu, & aliis multis offendi, & contra ordinem nostrum feci, & inde peto absolutionem vestram.* Hoc dicto absolvat eum Abbas dicens: *Omnipotens Dominus absolvat vos ab his, & ab omnibus aliis vestris delictis.* Conventu respondente, *Amen*; offerat se frater ille ad pedem Abbatis; Postea reversus ad locum ubi se prostravit gratias referens Abbati, & toti conventui, quia ministrata sunt ei, quæ infirmitati suæ fuerunt necessaria, tres genuflexiones solito more faciat. Ipsa die, & deinceps quantum opus fuerit jubeatur mixtum accipere.

Si vero carnem non comedit, in dispositione Abbatis sit, qua hora in conventum petita licentia redire, & quomodo se de cætero habere debeat.

CAPUT XXIII.

De ægrotantibus morti proximis.

SI infirmus magis ad mortem, quam ad salutem tendere videatur, & se petat inungi, frater qui domui infirmorum præest rem fratribus in Capitulo narret; tunc jubente Abbate, vel qui loco Abbatis in Capitulo sedet, exeant Sacerdos hebdomadarius, Secretarius, quatuor conversi, & parent quæ ad hujusmodi negotium parari oportet.

Quibus paratis, expletisque quæ in Capitulo agi ordo requirit, exeuntes de monasterio transeant ante Capitulum, hoc ordine procedentes; primus ex conversis unus cum situla aquæ benedictæ, dehinc alius cum cruce, post hos duo cum candelabris, extremi Secretarius cum oleo, & Sacerdos alba indutus, & stola, cum manipulo portans librum.

Istis transeuntibus surgens conventus, percussaque tabula, si dies talis est, egrediens de Capitulo jungatur eis, & psallentes septem Psalmos ad ægrum veniant; & ordinate circumstent, sicut locus, in quo jacet, fieri permittit. Primum spargatur aqua benedicta, dehinc finitis Psalmis sequatur *Kyrie eleison*, & capitula, & collectæ, quæ ordinatæ sunt usque ad confessionem; facta confessione absolvatur ab omnibus, & ipse absolvat omnes. Dehinc osculetur ab omnibus. Interim dicantur aliæ collectæ usque ad unctionem; facta unctione, lavet sacerdos manus, & projiciatur aqua in ignem, vel in sacrarium deferatur. Quo facto dictis collectis quæ sequuntur, vadat Sacerdos, præcedentibus duobus conversis cum candelabris * vadat & tertius ad thuribulum deferendum. Quibus revertentibus flexis genibus adorent omnes Corpus Domini quod a sacerdote affertur. Quo allato, abluto prius ore ejus, communicetur infirmus nisi forte ipsa die communicatus sit.

* Deest, *ad Ecclesiam pro venerabili Sacramento:* vel quid simile.

Si fratres ipsa die post capitulum psallentes, *Verba mea*, in monasterium ituri sunt, expletis in choro Psalmis, dictaque collecta, paratis ante

te majus altare, quæ supra dicta sunt, exeant, & sequantur eo ordine quo superius indicatum est. Quod etiam finitis quibuslibet horis a prima usque ad completorium observandum est, si necessitas urgeat non expectare capitulum. Porro si nec hora ipsa, qua pereantata id fieri debet, expectari potest, disponat Abbas, vel Prior sicut melius possit, quia necessitas lege non tenetur. His expletis revertatur conventus in claustrum. Sed infantes minime ingrediantur, ad tenendum suum capitulum. Ab hac die nisi melioretur infirmus carnem non comedat.

Quotidie istud pro eo servitium impendatur: Ad Missam matutinalem collecta, *Omnipotens sempiterne Deus salus æterna credentium*, cum cæteris duabus. Aliquando si dies vacuus fuerit ipsa matutinalis Missa pro eo canetur: ad majorem Missam post *Sanctus* Psalmus primus, *Domine ne in furore tuo* ab unoquoque sub silentio dicatur, *Kyrie eleison: Pater noster: Salvum fac servum tuum: Mitte ei Domine auxilium de sancto: Omnipotens sempiterne Deus salus æterna credentium*. Et hoc tandiu agatur quousque ad sanitatem redire videatur.

Poro si ad sanitatem minime redire, morique appropinquare dignoscitur, ex quo certa in eo mortis signa apparere incœperint, sine duobus fratribus esse non debet, qui diebus, & noctibus quamdiu intellectum tenet legant coram eo passiones Domini, & Evangelia, & cum intellectu privatus fuerit, quamdiu supervixerit, psalterium ex ordine decantare non cessent. Et sic ordinetur ut discedentibus duobus, succedant duo alii: horas vero regulares ibi dicant: ægro autem in agonia, & jam si ita visum fuerit morituro, famulus, qui ad hoc deputatus est, cilicium expandat, & supra aliud ad mensuram longitudinis, & latitudinis, quam ipsum cilicium habet, signum crucis de cineribus faciat: morientemque fratrem desuper ponat. Cui postea indesinenter assidens studiose consideret, qua hora exitum ejus conventui debeat indicare.

Cumque eum jam in exeundo viderit laborare, gestans manu tabulam ad ostium claustri currat, ictuque creberrimo acriter eam ibi percutiat, quousque in conventu auditum esse cognoscat. Quo percepto sonitu si ad majorem, vel minorem Missam, vel ad regularem horam fuerint, remanentibus in choro infantibus cum magistri suis, & aliquibus fratribus, quibus jussum fuerit, reliqui omnes ad ægrum currant, & mediocri voce canentes *Credo in unum Deum*, ad eum veniant: fratres vero qui remanserunt, expleto quod cœperant, eodem modo currentes, canentes ad morientem properent: ubicumque vero alias, vel quocumque alio negotio occupatos prædictus sonus invenerit, sine aliqua excusatione, vel mora similiter currentes, & *Credo in unum Deum* canentes; ad ægrum veniant. Quo pervenientes, *Credo in unum Deum* communiter explentes; canant septem Psalmos Pœnitentiales sine *Gloria Patri*, Quibus expletis subjungat Sacerdos capitulum *Parce Domine, parce famulo tuo, quem redimere dignatus es pretioso sanguine tuo, ne in æternum irascaris ei*. Hoc tertio a sacerdote dicatur, & per singulas vices a toto conventu repetatur: deinde sequatur Litania, quæ solet, quam protrahi, vel breviari oportet, secundum quod fratris exitus visus fuerit admonere; si autem, ut aliquando fit Litania expleta nondum migraverit, conventus discedat, aliquibus fratribus, quibus jussum fuerit, ibi remanentibus, qui psalterium ex ordine psallere incipiant. Cum autem venerit hora, ut iterum vocari debeant, supradicto modo vocentur, & veniant.

Egressa jam de corpore anima, tribus vicibus, cum parvis intervallis, pulsentur signa, Cantor incipiat responsorium *Subvenite sancti Dei*. Quo cum versu, & regressu expleto, subjungat Sacerdos, *Proficiscere anima Christiana*. Quo dicto incipiant commendationem animæ; dictaque prima collecta, *Tibi Domine commendamus*, sacerdote, & conventu prosequente cætera; portetur corpus ad lavandum, ab his de quorum ordine fuit, id est sacerdos a Sacerdotibus, Diaconus a Diaconis, & sic in reliquis ordinibus, conversus a conversis; infans tamen non ab infantibus, sed a conversis.

Hi vero sunt qui lavare non debent corpus defuncti: Sacerdos Hebdomadarius, & reliqui ministri qui circa altare serviunt, & vasa sacrata contrectant: Hebdomadarii coquinæ, Cellerarii, Refectorarii; dum lavatur corpus, Camerarius præsto esse debet, habens vestimenta idonea, & fila, & acus ad consuendum, & cætera quæ sui officii sunt, & suo operi necessaria. Inter lavandum circumcinctus sit staminea, qua indutus antea erat, circa pudendas sui corporis partes.

Lotus autem vestiatur staminea nova, vel noviter lota, & cuculla, & in capite ejus ponatur sudarium, in modum caputii de staminea factum; huic superducatur caputium cucullæ, & cum filo in tribus locis annectatur. Calcietur caligis supradicto panno factis, usque ad genua attingentibus, & nocturnalibus. Manus cuculla sint cooperræ. Cuculla hinc & inde consuatur, & circa crura similiter: nocturnales, alter alteri filo connectantur: taliter paratum corpus feretro imponatur, & pallio cooperiatur.

Quo expleto, expletisque quæ in conventu dici cœperant, percutiat Prior tabulam uno ictu. Quo audito inclinati fratres dicant *Pater noster*. Sacerdos circa corpus aquam benedictam aspergat, & incenset. Dehinc dicat: *Et ne nos; A porta inferi:* Postea collectam. His ita gestis pulsentur signa: Cantor incipiat responsorium, *Subvenite sancti Dei;* Et precedentibus bis, qui situlam cum aqua, crucem, candelabra, thuribulum portant; sequentibus infantibus, & reliquo conventu, extremis eis qui corpus lavarunt, & portant, veniant in Ecclesiam: positoque corpus in loco, ubi poni solet, cessent signa, figatur crux ad caput ejus: ponantur duo candelabra, unum ad caput, alterum ad pedes, cum cereis desuper accensis, qui continue ibi ardeant usquequo ad sepulturam deferatur. Finito cantu inclinati dicant *Pater noster*. Sacerdos, *Et ne nos: A porta inferi*, collectam sicut superius dictum est. His peractis si sonitus tabulæ de refectorio fratres adduxerat, ablutis manibus ad refectorium revertantur, perficiantque quod imperfectum remanserat, remanentibus cum corpore aliquibus fratribus, quot, & quibus injunctum fuerit, qui psalmos ibi interim canant, nunquam enim sine psalmodia corpus esse debet, excepto quando in choro aliquid communis officii celebratur.

Conventus in die circa corpus semper debet esse,

esse, nisi quando canunt horas, vel Missas, vel processionem circa claustrum, vel extra claustrum, si ita contingat, faciunt, vel in capitulo sunt, aut in refectorio, aut in dormitorio meridianis horis, & tunc tantum deputentur aliqui fratres, qoi ibi remaneant. Psalterium ex ordine psallant, commendationem animæ agant, Vesperas, vigilias, cum laudibus, *Verba mea*, & hæc eadem frequenter.

Nocte vero post completorium, incipiens primam vigiliam dexter chorus faciat, secundam sinister, persolventes utrique supradicta obsequia, prout quantitas noctium fieri permiserit, hoc observato diligenter, ne utrique Priores in una vigilia deputentur. Circa finem primæ vigiliæ exeat Prior ferens absconsam, & vadat in dormitorium, excitetque fratres, qui secundam vigiliam facturi sunt. Post matutinas laudes, dictis in choro, quæ dici ordo deposcit, quicquid superest noctis infantes cum magistris canendo expendant, intersint quoque infirmi illi, qui in domo infirmorum assidue conversantur, & facultatem hoc faciendi habere videntur.

Cæteri vero fratres in lectis suis quiescant usquequo facto mane surgentes, calciati, loti, & pexi, factisque orationibus aggregentur & ipsi ad corpus. Quibus aggregatis pergant infantes se calciare, lavare, & pectere, solitasque orationes facere, & post accedant & ipsi, & hoc fit si dies talis sit, ut post matutinas laudes, ad lectos redire fratribus licitum sit.

In hieme vero quando intervalla fiunt, si post litaniam aliquid superest noctis, licet prædictis reliquis fratribus in lectis suis usque ad diem quiescere; vestiti tamen, & calciati quiescant.

Infantes sicut superius dictum est, cum magistris & infirmis suam circa corpus agant vigiliam. Ea autem hora, postea omnes calcient se, & lavent, & pectinent, solitasque orationes faciant, quas ordo illius temporis poscit. Sedentes psallant nisi ad *Magnificat*, & ad *Benedictus*, Tunc enim stare debent; *Ad Pater noster*, & ad collectas quas Sacerdos dicit, inclinati sint super genua sua. Si ante nocturnas vigilias frater obierit, tanta jam noctis parte transacta, ut duas vigilias facere commodum non sit, locato in Ecclesia corpore, fratres omnes vigilantes & psallentes ibi remaneant: infantes cum magistris suis, dormitum in dormitorium redeant.

Quandiu corpus super terram est, nullus in claustro loquatur: Tabula tamen, si dies talis sit, in capitulo pulsetur, & *Benedicite* dicatur, sicut aliis diebus: si tamen ipsa die post capitulum sepeliri debet, priusquam sepeliatur nulli liceat extra claustrum monasterii exire, nisi tam prope sit locus, ut ad sepeliendum fratrem possit redire.

Omnes, qui possunt, ipso die pro eo missam celebrent. Missa matutinalis, pro eo festive agatur, etiamsi dies præcipuæ festivitatis sit. Ad quam missam quotiens Diaconus incensat altare, ad corpus quoque incensandum cum thuribulo debet accedere.

Facto in capitulo sermone absolvat eum Abbas, vel qui ordini præest. Deinde præcipiat pro eo celebrari triginta diebus triginta missas, singulis videlicet diebus singulas missas, præter eas, quæ in conventu celebrandæ sunt, ita ut nullus prætereat dies quo missa pro eo non celebretur, nisi parasceve sit, ut sabbatum sanctum; & qui inchoat non ipsa die qua sepelietur, sed in crastino inchoare debet.

Celebratis quisque sibi injunctis missis ipso die id in capitulo dicat, quatenus alii, qui subsequi debeat, ibidem Abbas vel Prior idem injungat. Ipso die infantes suum capitulum non teneant.

Quacumque hora, per totam diem, post sonitum, quem Prior ad excitandos fratres mane facere solet, frater moriatur, sepultura ejus usque post crastinum capitulum differatur, nisi rationabilis causa existat, quæ vel post majorem Missam, vel post nonam sepeliri eum suadeat: & maxime si ante horam quæ vel æstate, vel hieme ante capitulum dicitur, mori eum contingat. Quod cum accidit præter servitium quod pro mortuo fratre facere solent fratres, integrum psalterium, cum integra mortuorum psalmodia, pro eo singulis est fratribus injungendum.

Si ante nocturnas vigilias moriatur, subsequente similiter die post capitulum sepelitur. Si inter ipsas vigilias, vel postea ante prædictum sonitum de hoc sæculo migret, post majorem Missam tradi eum sepulturæ oportet. Si festivitas duodecim lectionum, aut trium, in qua in claustro minime loquantur fratres, ipsa die fuerit, post capitulum celebretur pro eo missa matutinalis festivo more, sicut superius dictum est.

Debioc dicta Tertia, Missaque majore, pergant ad sepeliendum fratrem. Ad quem accedentes sive de capitulo, sive de choro exeant, canendo *Verba mea* ad corpus veniant: Interim pulsetur tribus vicibus unum de majoribus signis, ut si qui forte absunt ad hunc sonum sine mora conveniant.

Secretarius Abbati, & Priori, & Sacerdoti, qui obsequium facturus est, cereos distribuat, candelas reliquis fratribus, magister infantibus.

Sacerdos indutus sit alba, cum stola, & manipulo, & in albis duo fratres ex iis, qui antea laverant mortuum. Albæ vero sint ad hujusmodi negotium specialiter deputatæ.

Ii qui portant situlam cum aqua benedicta, crucem, candelabra, thuribulum, stent hinc, & inde, ad caput defuncti, reliquus conventus ad dexteram, & ad sinistram, sicut est ordo eorum.

Sacerdos adveniens prius aspergat corpus aqua benedicta, dehinc accedens ad caput defuncti stet ita ut prædictos portitores ad dexteram suam, & sinistram habeat. Accedant duo Cantores, & stantes inter altare quod ibi situm est, & corpus, dicant, *Kyrie eleison*, *Christe eleison*, *Kyrie eleison*. Conventu duo priora repetente, & ultimum *Kyrie eleison* cum eis dicente. Postea Sacerdos humiliter inclinatis omnibus, dicat collectam, *Oremus: Non intres in judicium*; Qua dicta, prædictis cantoribus incipientibus, canatur responsorium cum versu; *Qui Lazarum*; Quod dum canitur, incenset Sacerdos altare, quod ibi est, & corpus. Hoc agatur secundo, & tertio, excepto quod aliæ collectæ, & alia responsoria dici debent, sicut in libris, ubi actio hujus officii est ordinata, continetur.

Finitis versibus tertii responsorii, quod Cantor præcepit, repetatur a capite responsorium: quo percantato roget Sacerdos pro eo orari, ita dicendo; *Pater noster*, *Et ne nos*: *Non intres*: *A porta inferi*: *Dominus vobiscum*: *Oremus*: *Inclina Domine aurem*: & reliqua.

His ita peractis cantore incipiente Antiphonam: *In paradisum:* exeant eanentes Psalmum, *In exitu Israel:* Præcedant prædicti portitores aquæ, crucis, candelabrorum, & thuribuli; Sequantur Sacerdos, & Cantor cujus officii specialiter interest omni sollicitudine providere, ne in hoc obsequio aliqua possit negligentia evenire. Post hos procedant infantes cum magistris suis, dehine reliqui fratres, extremis prioribus, præcedentibus junioribus, sicut est ordo eorum conversionis. Post omnes veniant qui corpus portant, hi vero sint, si commode fieri possit, qui laverant illud, adjuvantibus eos, si opus fuerit, aliis fratribus, quibus Abbas, aut Prior, præcepit. Cum exire incipiunt, pulsentur signa usquequo corpus collocatum sit in sepultura.

Cum vero ad sepulturam pervenerint stent ordinate hinc, & inde, sicut in choro stare solent. Sacerdos stet inter duos choros, non longe a sepultura; ad dexteram ejus, & ad sinistram, qui portant aquam, & crucem, & cætera de quibus superius dictum est: dicta collecta, *Pia recordationis affectu:* accedat Sacerdos, & aspergat sepulchrum aqua benedicta, & imposito thure tribuat thuribulum uni eorum, qui albis induti illuc descenderant, & incenseat sepulchrum. Dehinc dicta collecta, *Obsecramus misericordiam tuam*, duo ex fratribus qui foris sunt pallium desuper extendant, alii duo, corpus de feretro accipientes, illi tribuant, qui in tumulum descenderant. Illi diligenter illud in sepulchro componant, & absolutionem scriptam, & a fratribus lectam super pectus ejus ponant, & operiant, & statim exeuntes, ad monasterium revertentes, exuti albis; & induti vestibus suis, ad conventum redeant. Corpore in sepultura posito, protinus extinguantur candelæ, & cessent signa.

Expletis reliquiis, sicut in codice, in quo hoc officium ordinatum est, reperitur, revertantur canentes septem Psalmos Pœnitentiales: Sacerdos præcedens infantes cum ad monasterium venerit, divertat in vestiarium, & deposita alba, & manipulo, atque indutus vestibus suis, revertatur in chorum; & prostratus cum cæteris prostratis, quod reliquum est de Psalmis dicat. Quibus dictis subjungant, *Requiem æternam dona eis Domine: Pater noster, Et ne nos: A porta inferi: Dominus vobiscum:* Collecta *Satisfaciat tibi Domine Deus noster:* post hæc revertantur in claustrum, & dicto ab infante *Benedicite*, loquantur in claustro, si dies talis, & hora sit. Septemplena officia pro eo in conventu agant: triginta diebus *Verba mea:* & ad omnes horas *Voce mea*, pro eo dicant: singulariter unusquisque quantum Abbas præcepit pro anima ejus faciat: triginta quoque diebus, aut pluribus, si Abbas ordinaverit, panem unum cum potu, & regularibus cibis eleemosynarius accipiat.

CAPUT XXIV.

De morientibus extra Monasterium.

SI frater extra monasterium de hac vita migraverit, nec fratres secum fuerint, qui eum abluant, cæteraque quæ superius dicta sunt circa eum adimpleant; deportatus ad monasterium in feretro, quod sibi præmitti debet, cum pallio per portas curiæ ingrediatur, & cooperante fratre, cui infirmorum cura commissa est, in domo infirmorum deponatur, quo deposito famulus, ut solet, ad ostium claustri veniat, tabulam percutiat, conventus adveniat, fiantque cætera, ac si de hac vita migrasset in eadem infirmorum cella; excepto quod non dicitur *Proficiscere anima Christiana*.

Porro si fratres secum fuerint unus aut plures, factaque fuerint ea quæ in tali negocio fieri oportet, procedat ei conventus obviam per majores portas monasterii, psallendo hos Psalmos: *Miserere mei Deus secundum: Deus in nomine tuo: Miserere mei Deus, miserere mei: Ad Dominum cum tribularer:* & qui sequuntur donec ad corpus pervenerint faciant stationem versi ad alterutrum; Sacerdos alba indutus, & stola, accedat & aspergat corpus aqua benedicta, & incenset: deinde moneat, ut orent pro eo, dicendo, *Pater noster, Et ne nos: Non intres in judicium: Requiem æternam: A porta inferi: Dominus vobiscum: Oremus* Collecta, *Suscipe Domine animam servi tui*. Aliam, *Suscipe Domine servum tuum*. Inde revertantur Cantore incipiente Responsorium, *Subvenite*. Dum intrant in Ecclesiam pulsentur omnia signa, & deponatur in loco in quo cæteri fratres deponi solent, & agantur cætera quæ agerentur si in domo infirmorum mortuus, & de illa domo illuc deportatus fuisset.

Quacumque hora, ex quo infantes mane incipiunt legere usque ad collationem, de monacho Congregationis alibi defuncto, atque sepulto, vel sepeliendo certus nuntius, aut brevia ad monasterium venerit; si fratres non sunt in Capitulo, aut in refectorio, aut in dormitorio meridiania horia, aut si in monasterio, vel extra monasterium non intersint alicui obsequio, quod deseri, & imperfectum relinqui commodum non sit, statim Prior tabulam percutiat, & residentibus in capitulo fratribus, fratris obitum nunciet; & subjungat, *Eamus, & faciamus ei quod justum est, & nostri ordinis consuetudo habet:* & surgens, & *Verba mea*, canentes sonantibus signis in chorum veniant, expletisque inceptis Psalmis cum collecta, vesperas Mortuorum, & officium cum novem lectionibus, & laudibus dicant, accensis ante altare duobus luminaribus: Missa matutinalis pro eo festive dicatur, nisi dies dominicus aut magna solemnitas sit. Quod si evenerit, in alium diem differatur. Post hæc in primo Capitulo absolvatur.

Continuatio triginta Missarum, si in eo loco, ubi mortuus est, non sit, pro eo injungatur, fiantque cætera, quæ pro fratre congregationis in congregatione defuncto fieri solent.

Pro Cellerario.

PAter noster, Et ne nos; Salvum fac servum tuum; Mitte ei Domine auxilium de sancto; Dominus vobiscum.

OREMUS.

OMnipotens sempiterne Deus, miserere famulo tuo N. & dirige eum secundum tuam clementiam in viam salutis æternæ: ut te donante tibi placita cupiat, & tota virtute perficiat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Finis Statutorum Divi Lanfranci.

B. LAN-

B. LANFRANCI
CANTUAR. ARCHIEPISCOPI, ET TOTIUS ANGLIÆ PRIMATIS
EPISTOLARUM LIBER.

EPISTOLA PRIMA.

Summo Sanctæ Ecclesiæ Pastori [a] ALEXANDRO Papæ LANFRANCUS indignus Antistes canonicam obedientiam.

ARGUMENTUM.

Orat ut onus Episcopale quod ipsius maxime imperio coactus susceperat, ab humeris suis eximi jubeat: excusatque se quod Romam præfixo tempore non venerit.

Escio cui aptius calamitates meas explicem, quam tibi, Pater, qui ipsarum mihi [b] calamitatum causa existis: nam cum [c] de Beccensi congregatione, in qua habitum religionis assumsi, [d] a Principe Normanorum Willelmo abstractus, [e] Cadomensi præessem cœnobio, imparque existerem paucorum regimini monachorum, incertum habeo, quo judicio Omnipotentis Dei factus sum, te cogente, speculator multorum, numeroque carentium populorum. Quod cum præfatus Princeps jam [f] Rex Anglorum factus, multis, variisque modis laboraret efficere, cassatis tamen laboribus suis a me nullo modo potuit impetrare, quoadusque legati tui [g] Hermenfredus videlicet Sedunensis Episcopus, atque [h] Hubertus sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis in Normaniam venerunt, [i] Episcopos, Abbates, ejusdemque patriæ nobiles convenire fecerunt: atque in eorum præsentia, ut Cantuariensem Ecclesiam regendam susciperem, [k] ex Apostolicæ sedis authoritate præceperunt: adversus hoc imbecillitas mearum virium, morumque indignitas prolata in medium nihil profuit, excusatio incognitæ linguæ, Gentiumque Barbararum, nullum apud eos locum invenire prævaluit. Quid pluta? assensum præbui, veni, suscepi, in quo tot molestias, tot tædia, tantumque ab omni fere bono defectum mentis quotidie sustineo, tot aliorum in diversis personis perturbationes, tribulationes, damna, obdurationes, cupiditates, spurcitias, [l] tantumque sanctæ Ecclesiæ casum incessanter audio, video, sentio, ut tædeat me vitæ meæ, doleamque plurimum me usque ad hæc tempora pervenisse. Mala siquidem sunt, quæ in præsenti cernuntur, multo vero deteriora ex istorum consideratione in futuro conjiciuntur.

Abbas Cadomensis B. Lanfrancus.

Legati Hermenfredus Episcop. Sedunensis, & Hubertus Cardinalis.

Et ne diu Celsitudinem vestram multis, magnisque negotiis occupatam prolixæ orationis ambitu protraham, rogo, quatenus propter Deum, & animam vestram, sicut vestra, cui contradici fas non fuit, me authoritate alligastis, sic quoque alligatum, abrupto per eandem authoritatem hujus necessitatis vinculo, absolvatis, [m] vitamque cœnobialem, quam præ omnibus rebus diligo, repetendi licentiam concedatis: nec in hujus rei sperni petitione debeo, quam tam pie, tam necessarie, tam justis ex causis concedi mihi a vobis deposco.

Meminisse siquidem debetis, nec tradi oblivioni oportet, quam benigne vestros consanguineos, aliosque a Roma scripta deferentes, in præfatis adhuc cœnobiis constitutus sæpe recepi, quam studiose eos pro captu meo, ingeniique ipsorum, tam in sacris, quam in sæcularibus literis erudivi, [n] ut taceam multa alia, in quibus vobis, vestrisque Antecessoribus, pro rerum, ac temporum qualitate, nonnunquam servivi. Nec hoc jactando, aut improperando, teste conscientia, dico; nec favorem gratiæ vestræ, quasi prolatis obedientiæ meæ obsequiis, solito majorem captare * requiram: hoc tantum studeo, harumque literarum iis * solum meus finis est, ut congruam rationem, justamque causam possim ostendere, qua id quod peto a vestra munificentia, Christo aspirante, valeam obtinere.

al. * requiro al. * solummodo.

Quod si fortasse considerata aliorum utilitate secus agendum, mihique id denegandum esse decernitis: valde vobis cavendum, atque timendum est, ne unde vos mercedem habere apud Deum existimatis, inde (quod a vestris actibus semper procul sit) peccati periculum incurratis. Nullus est enim a me, aut per me in hac terra animarum profectus; aut si ullus existit, tam parvus est, ut detrimentis meis comparari non possit. De his hactenus.

Cæterum quando Romæ fui, vestramque faciem videre, vestroque colloquio frui, divina gratia concedente, promerui, rogasti me, quatenus in sequenti anno circa Nativitatem Christi [o] ad vos venirem, vobiscum in Palatio vestris stipendiis tribus, aut eo amplius mensibus moraturus: verum hoc sine magna rerum, corporisque incommoditate me facere non potuisse testis mihi est Deus, testes Angeli ejus. Cur autem non potuerim, plures, variæque causæ effecerunt, quæ Epistolari brevitate pro sui prolixitate comprehendi non possunt, sed si superna Majestas vitam mihi, atque incolumitatem cum rerum commoditate concesserit, sanctos Apostolos, & vos sanctamque Romanam Ecclesiam visitare desidero: quod ut fiat rogate obsecro divinam clementiam, quatenus Domino meo Regi Anglorum longam vitam concedat; pacemque

ei de omnibus sibi adversantibus faciat, cor ejus ad amorem suum, & sanctæ Ecclesiæ, spirituali semper devotione compungat. Eo enim vivente pacem qualemcumque habemus, post mortem vero ejus, nec pacem, nec aliquod bonum nos habituros speramus.

EPISTOLA II.

Universæ Christi Ecclesiæ summo Rectori Alexandro indignus Anglorum Archiepiscopus Lanfrancus finem inferre bonum bono principio.

ARGUMENTUM.

De Hermano Episcopo, quod senili ætate, prolixaque ægritudine confectus impar jam oneri videatur: & de Lichfeldensi, qui Episcopatu se abdicavit, an ejus consecrationem permittere debeat, qui illius loco est subrogatus.

NEcessitate urgente expectare non potui quoadusque redirent, quos ad vos transmisi, priores legati * vestri; a Hermanus siquidem nostræ regionis Episcopus, qui tempore b venerandæ memoriæ Leonis Papæ Antecessoris vestri relicto Episcopatu monachicam vitam petiit; nunc iterum hoc idem facere omnibus modis petit: & nisi ego censura canonica obstitissem, jampridem aut Regi Episcopatum reddidisset, aut clam ad monasterium confugisset. Et quidem dum virili robore atque juventa viguit scientia divinarum atque mundanarum rerum præditus, ad pastorale officium satis utilis persona extitit, sed jam senili ætate, prolixaque ægritudine confectus debito officio curam impendere ulterius non valet. Nec existimet sancta, colendaque Beatitudo vestra, quod aut quibuslibet injuriis lacessitus, aut regalibus angariis ultra vires prægravatus, hoc facere velit: Deum omnipotentem, dulcissimamque gratiam vestram testor, quod nec in verbis ejus dum familiari colloquio consilium animæ suæ a me quæreret, suasque mihi negligentias confitendo aperiret, deprehendere id valui; nec a quoquam hominum tale aliquid unquam de eo audivi, sed sicut puto, & revera est, exactis in hac vita compluribus annis jam tandem proximus morti priusquam moriatur, a vinculis, ac mole tanti oneris desiderat absolvi, ac liberari, & in extremo saltem vitæ suæ Psalmis, Hymnis, Orationibus, Lectionibus occupari.

al. * nostri.

Propterea Apostolicæ sedis celsitudinem consulendam putavi, quatenus ab ea instructi certissime teneamus, quid in re tam excellenti, tamque necessaria concedere, vel facere debeamus. Nec id differri oportet, quia valde timendum est (nisi solertia vestra provideat) ne ejus corporalis incommoditas multis animabus causa perditionis existat. De hac re ista sufficiant.

c Litifeldensis vero Episcopus, qui apud Legatos vestros de incontinentia carnis, (cui uxor publice habita, filiique procreati testimonium perhibebant) aliisque criminibus accusatus, ad Synodum tamen eorum venire noluit: unde & prædicti legati vestri eum excommunicaverunt, Regique substituendi successorem (ut dicitur) licentiam concesserunt. In Paschali solemnitate ad curiam venit, de illatis culpis causam inire noluit, Regi in conventu Episcoporum, atque Laicorum Episcopatum reddidit, se amplius non habiturum, nec successori calumniam, aut damnum illaturum jurejurando spontanea voluntate firmavit; dehinc ad monasterium, in quo ab infantia nutritus monachus fuerat, repedavit. Ego * tum novus Anglus, rerumque Anglicarum, nisi quantum ab aliis accipio, adhuc pene inscius, in locum ejus non præsumpsi, vel Episcopum consecrare, vel consecrandi licentiam aliis Episcopis dare, quoadusque præceptio vestra veniat; quæ in tanto negotio, quid oporteat fieri, informare nos debeat: ne id quoque differat paternitas vestra, quia diu est, ex quo illa miserrima Ecclesia Pastore est destituta. Omnipotens Dominus det nobis semper audire de vobis, quod audire * cupimus, & audire desideramus, diligende, colende, & Reverende Pater.

Lichfeldensis Episc. multis criminibus obnoxius.

B. Lanfrancus recens in Anglia. al. * tamen.

al. * cœpimus.

EPISTOLA III.

Domino totius Christianæ religionis summo speculatori Alexandro Papæ Lanfrancus sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Antistes, debitam cum omni servitute obedientiam.

ARGUMENTUM.

Eboracensis Ecclesiæ adversus Cantuariensem controversiam promit, quo pacto Vuentano conventu tractata, & conclusa fuerit; perscriptæque sibi juxta illam concordiæ mittens exemplum petit, ut privilegium Apostolicum indulgeat; commemoratis dein Pontificis erga se beneficiis, suam ad Berengarium Epistolam mittit, quam expetierat.

MEminisse debet humiliter excellens, excellenterque humilis Beatitudo vestra, quia quo tempore apud vos fuimus, Eboracensis Ecclesiæ Antistes adversum me palam murmuravit, clam detraxit, a in præsentia celsitudinis vestræ calumniam suscitavit, dicens me injuste velle agere, eo quod super se, suamque Ecclesiam jure * vestræ Ecclesiæ b Primatum niterer obtinere. De quorumdam quoque subjectione Episcoporum, quos Ecclesiæ suæ conatus est aggregare, antiquam sua querela non est veritus consuetudinem temerare. Quibus de rebus, vos, sicut sanctum, prudentemque Pastorem decuit, & oportuit, per scriptum sententiam promulgastis, quatenus c conventus Anglicæ terræ, Episcoporum, Abbatum, cæterarumque religiosi ordinis personarum utriusque partis rationes audiret, discuteret, definiret; factumque est ita. Convenerunt enim ad Regalem curiam d apud Wentanam civitatem in Paschali solemnitate Episcopi, Abbates, cæterique ex sacro, ac laicali ordine, quos * se de actione, morumque probitate par fuerat convenisse, imprimis * adunati sunt a nobis ex vestra authoritate per sanctam obedientiam.

al. * nostræ.

Vuentana civitas.

al. * fide; & actione. al. * adiurati.

Deinde Regia potestas per semetipsam contestata est eas per fidem, & sacramentum, quibus sibi colligati erant, quatenus hanc causam intentissime audirent, auditam ad certum rectumque finem sine partium favore perducerent. Utrumque omnes concorditer susceperunt, sese ita facturos sub præfata obligatione spoponderunt. Allata est igitur e Ecclesiastica gentis Anglorum Historia, quam Eboracensis Ecclesiæ Presbyter & f Anglorum Doctor Beda composuit; lectæ sententiæ, quibus pace omnium demonstratum est, a tem-

Beda Anglorum doctor.

B. August. Dorobernensis Epis. totius Insulæ Britannicæ Primas.

tempore [g] beati Augustini primi Dorobernensis Episcopi, usque ad ipsius Bedæ ultimam senectutem, quod fere centum, & quadraginta annorum spatio terminatur, Antecessores meos [h] super Eboracensem Ecclesiam, totamque insulam, quam Britanniam vocant, necnon & Hyberniam Primatum gessisse, curam pastoralem omnibus impendisse, in ipsa Eboracensi urbe persæpe, locisque finitimis, ubi eis visum fuit, Episcopales ordinationes, atque concilia celebrasse, Eboracenses Antistites ad ipsa concilia vocasse; & cum res poposcisset, de suis eos actibus rationem reddere compulisse; Episcopos quoque, quorum subjectionem in quæstionem adduxerat, infra illud centum, & quadraginta annorum spatium per Dorobernenses Archiepiscopos fuisse sacratos, ad concilia vocatos, quosdam quoque exigentibus culpis ab eis, cum Romanæ sedis authoritate depositos, multaque in hunc modum, quæ Epistolaris modestia per singula explicare non potest. Diversa ad legendum concilia porrecta, quæ diversis temporibus, diversis de causis, a meis sunt Antecessoribus celebrata; quæ tametsi non eandem suæ institutionis habuere materiam; eandem tamen de primatu, & subjectionibus Episcoporum tenuere sententiam. Recitatæ eorumdem, de quibus quæstio versabatur, Episcoporum ante prædecessores meos factæ electiones, & per eos ordinationes, quæ Dorobernensi Ecclesiæ de sua obedientia scriptas reliquerunt professiones. Urbs namque quæ Cantuerbia nominatur, [i] antiquis temporibus ab ipsius terræ incolis Dorobernia vocabatur.

Cantuerbis, olim Dorobernis.

Accesserunt omnium testimonia, qui omnia, quæ scripta sonuerant, se suis quisque temporibus vidisse, & audivisse constantissime firmaverunt. Nec defuerunt gesta, quibus referatum est, cum Anglia per plures Regulos esset divisa, Nordanumbrorum Regem, ubi * sua est civitas Eboraca, accepto pretio cuidam simoniaco Episcopatum vendidisse, pro qua culpa a Dorobernensi Archiepiscopo ad concilium vocatum fuisse, nolentemque venire pro sua inobedientia excommunicationis sententiam pertulisse; cujus communionis, atque consortii omnis illarum partium Ecclesia tamdiu abstinuit, quoadusque consilio seipsum exhibuit, culpam dixit, quod male gestum est, correxit, de reliquo emendaturum se fore spopondit. Quæ res non mediocre tulit indicium, Antecessores meos super ipsam terram, illamque Ecclesiam habuisse Primatum.

al. * sita
Nordanumbrorum Rex vendidit Episcopatum.

Ultimum quasi robur, totiusque causæ firmamentum prolata sunt [k] Antecessorum vestrorum Gregorii, [l] Bonifacii, [m] Honorii, [n] Vitaliani, [o] Sergii: [p] item Gregorii, item ultimi [q] Leonis privilegia atque scripta, quæ Dorobernensis Ecclesiæ Præsulibus, Anglorumque Regibus, aliis, atque aliis temporibus, variis de causis, sunt data, aut transmissa. Reliqua enim reliquorum tam authentica, quam eorum exemplaria, [r] in ea combustione, atque abolitione, quam Ecclesia nostra ante quadriennium perpessa est, penitus sunt absumpta. His atque aliis, quæ particulatim, breviterque explicari non possunt, ex parte nostræ Ecclesiæ *, in causa * Primatus, contra tantam tantarum authoritatum evidentiam paucissimas contradictiones opposuit; [s] Epistolam illam præcipue ferens in medium, qua beatus Gregorius Londoniensem, atque Eboracensem Ecclesiam pares esse, nec alteram alteri subjacere instituit, quam scripturam eum in rem nihil facere concordi sententia cuncti protinus definissent, pro eo quod, nec ego Londoniensis Episcopus essem, nec de Londoniensi Ecclesia esset quæstio instituta, vertit se ad alia egena, atque infirmata argumenta, quæ post paucam moram, Christo revelante, paucis sunt objectionibus abolita. Quem cum Rex dulci paternaque reprehensione argueret, quod contra tantam argumentorum copiam, tam inops rationum venire præsumpsisset; respondit se antea ignorasse Dorobernensem Ecclesiam tot tantisque authoritatibus, tamque perspicuis rationibus esse munitam. Versus itaque ad preces est; rogavit enim Regem, ut me rogaret, quatenus omnem mentis rancorem adversus eum pro hac causa conceptum omitterem, pacem diligerem, concordiam facerem, aliqua, quæ mei essent juris, studio ei charitatis concederem. Cui petitioni ego libenter, & cum gratiarum actione assensum præbui quia miserante Deo non ego, sed ille priscæ consuetudinis violator causa erat illius scandali.

* recitatis.
al. * Primatis.

Facta est igitur communi omnium adstipulatione de hac re [t] quædam scriptura, cujus exemplaria per principales Anglorum Ecclesias distributa, ut futuris semper temporibus testimonium ferant, ad quem finem causa ista fuerit perducta: cujus exemplar vobis quoque, quibus sanctam totius mundi Ecclesiam constat esse commissam, transmittendum curavi, ut ex hoc atque aliis quæ transmissa sunt, perspicue cognoscatis ex more Antecessorum, quid mihi, Christique Ecclesiæ, quam regendam suscepi, concedere debeatis. Quod peto honeste, & sine dilatione per indultum Sedis Apostolicæ privilegium fieri, quatenus ex hoc quoque quantum me diligatis, evidenter possit ostendi.

De me autem revera existimate, quod de fideli ac servo beati Petri, ac vestro sanctæque Romanæ Ecclesiæ. Nunquam enim res quælibet de arca mei pectoris ejicere quavis occasione poterit inauditam illam humanitatem, quam mihi extremo hominum, tantis indigno honoribus Romæ exhibuistis; quoque duo pallia, unum de altari ex more, alterum quo sanctitas vestra Missas celebrare consueverat, ad ostendendam circa me benevolentiam vestram mihi impendistis. Illud quoque, quod omnibus, quorum mediator extiti, quicquid juste ac salubriter petierunt, me interveniente, protinus concessistis: ut taceam alia plura, quæ in hac parte ab his minime discrepant, quæque memoriam vestri nominis, si quid boni facio, dulciter repræsentant.

Animi demissio.

Amore & honore Lanfrancum prosequebatur Alexander Pontifex.

[u] Epistolam, quam Berengario Schismatico dum adhuc Cadomensi cœnobio præessem, transmisi, paternitati vestræ, sicut præcepistis, transmittere curavi. Omnipotens Dominus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesiæ, vestris dispositionibus divinitus commissæ in tempore prolixam faciat, quatenus post tempus, quæ sine tempore sunt, prolixa æternitatis spacia vobis concedat.

Berengarius Schismaticus.
Abbas Cadomensis Epistol. seu librum contra Berengarium elucubravit.

EPISTOLA IV.

Alexander Episcopus servus servorum Dei Reverendiss. Fratri in Chisto Lanfranco venerabili Cantuariorum Archiepiscopo salutem, & Apostolicam benedictionem.

ARGUMENTUM.

Prædecessorum suorum decreta confirmat, ut monachis Ecclesias cathedrales obtinere liceat contra eos, qui Cantuariæ, aliisque locis monachos exturbare, clericosque inducere conabantur.

a ACcepimus a quibusdam venientibus de partibus vestris ad limina Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, quod quidam clerici associato sibi terrenæ potestatis, laicorum videlicet auxilio, diabolico spiritu repleti, moliuntur de Ecclesia S. Salvatoris in Dorobernia, quæ est Metropolis totius Britanniæ, monachos expellere [b] & clericos ibibi constituere; [c] cui nefario operi molitionis suæ hoc adjicere conantur, ut in omni sede Episcopali ordo monachorum extirpetur quasi in eis non vigeat auctoritas religionis.

Qua de re zelo Dei compulsi scrutinium de privilegiis Ecclesiarum fieri præcepimus, & venit ad manus statuum prædecessoris nostri beatæ memoriæ Gregorii Majoris, de Ecclesiis Angliæ; quomodo scilicet præcepit Augustino Gentis vestræ Apostolo, ut ejusdem ordinis viros, cujus & ipse noscitur esse, poneret in præfata sede metropolitana. Cujus præceptionis inter alia hæc subnexa sunt: *Quia*, inqnit, *tua fraternitas monasterii regulis erudita in Ecclesia Anglorum, quæ nuper auctore Deo ad fidem perducta est, banc debet conversationem instituere, quæ in initio nascentis Ecclesiæ fuit Patribus nostris, in quibus nullus eorum ex iis, quæ possidebant aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia; quam communionis regulam ordini monachorum permaxime congruere, nemo qui dubitat.* Hinc habetur Epistola Bonifacii, qui quartus a B. Gregorio Ecclesiæ Romanæ, cui (auctore Deo) præsidemus, præfuit; quam Athelberto Regi Anglorum, & Laurentio Prædecessori vestro misit, in qua præmissis hujusmodi censura anathematis usus est: *Gloriose*, inquit, *Fili; quod ab Apostolica sede per Coepiscopum nostrum Mellitum postulastis, libenti animo concedimus; id est, ut vestra benignitas in monasterio Dorobernensi civitate constituto, quod sanctus doctor noster Augustinus beatæ memoriæ Gregorii discipulus sancti Salvatoris nomini consecravit (cui ad præsens præesse dignoscitur dilectissimus frater noster Laurentius) licenter per omnia monachorum regulariter viventium habitationem statuat: Apostolica authoritate decernentes, ut ipsi vestræ salutis prædicatores monachi monachorum gregem associent, & eorum vitam sanctitatum moribus exornent. Quæ nostra decreta si quis successorum nostrorum, Regum, sive Episcoporum, Clericorum, sive laicorum irrita facere tentaverit, a Principe Apostolorum Petro, & a cunctis successoribus suis anathematis vinculo subjaceat, quoadusque quod temerario ausu peregit, Deo placita satisfactione pæniteat, & hujus inquietudinis vestræ emendationem promittat.* Unde quia ratione dictante quieti Ecclesiarum utile esse perspeximus, præsens decretum supranominatorum Patrum confirmamus, & vice Apostolorum sub eodem anathemate eos constringimus, quicumque hinc obviare contenderint.

Lib. Epist.

Monastica vita ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio instituta.

EPISTOLA V.

Domino sanctæ [a] Romanæ Ecclesiæ Arcbidiacono Hildebrando Lanfrancus suus sanctis principiis sanctum conjungere finem.

ARGUMENTUM.

De sua in illum benevolentia præfatus docet Eboracensem controversiam fuisse compositam, missamque ad sedem Apostolicam rei gestæ relationem, quod ab ipso legi cupiat.

EXplicare literis mens mea non potest, quanta dilectione vestræ sinceritati connectitur, quantaque dulcedine gratiarum vestrarum, quas mihi tam præsenti, quam absenti benignitas vestra semper exhibuit, indesinenter reminiscitur. Propterea si, donante Deo, in quibuslibet rerum generibus aliquid boni facio, salutem vestram tam temporalem, quam tempore carentem tradere oblivioni non valeo. Et hoc oro omnipotentem Deum, quatenus vitam vestram ad honorem, & firmamentum sanctæ Ecclesiæ suæ prolixam in hoc sæculo faciat; incontaminatam ab omni peccati contagione custodiat, & in futuro centuplicatis operibus vestris vitam vobis permanentem copiosus remunerator retribuat.

Porro calumnia, qnam Eboracensis Ecclesiæ Antistes adversum me movit de primatu, & subjectione quorumdam Episcoporum, secundum præceptum Apostolicæ sedis audita & determinata est. Cujus negotii gestionem breviter ex ordine scriptam Domino nostro Papæ transmisi, quam volo, & rogo a vobis competenti diligentia legi, quatenus charitas vestra certissimum teneat, quid mihi, Ecclesiæque meæ sedes Apostolica confirmando concedere, & concedendo confirmare per privilegium debeat.

De Primatus Cantuariensis Ecclesiæ contra Eboracensem controversia

EPISTOLA VI.

Lanfranco venerabili Cantuariorum Archiepisco sanctæ Romanæ Ecclesiæ Hildebrandus Archidiaconus salutem in Domino.

ARGUMENTUM.

Ideo pallium, quod ejus legati petebant, missum non fuisse, quod absentibus mitti non soleat. Proinde necessarium esse, ut Romam veniat.

VErba legatorum vestrorum graviter accepimus, sed quod voluntati vestræ in mittendo [a] absenti personæ vestræ privilegio, ut illi petebant, rite non potuimus satisfacere, valde doluimus: neque id ægre ferat vestra prudentia, quoniam si alicui Archiepiscoporum vestris temporibus absenti hoc concessum fuisse vidissemus, profecto religioni vestræ promptissima charitate honorem hunc absque vestra fatigatione impenderemus: unde necessarium vobis videtur vos Apostolorum limina visitare, quatenus de hoc & cæteris una nobiscum efficacius quod oportuerit consulere valeamus, atque statuere. De cætero si legatos nostros ad vos venire contigerit solita charitate recipite, * qui vobis in aure dixerint, prout charissimum sanctæ Romanæ Ecclesiæ Filium, & religiosum decet sacerdotem, procurare studete.

al * gratanter.

al. * & quæ.

EPI-

EPISTOLA VII.

Excellentissimo sanctæ Ecclesiæ Pastori Gregorio gloriosus gratia Dei Anglorum Rex, & Dux Normannorum Willelmus salutem cum amicitia.

ARGUMENTUM.

Admonitus Rex a Legato, de fidelitate facienda Pontifici; & de pecunia Romam mittenda; de pecunia annuit, de fidelitate, quia insuetum, recusavit.

HUbertus Legatus tuus (Religiose Pater) ad me veniens ex tua parte, me admonuit, quatenus tibi, & successoribus tuis fidelitatem facerem, & de pecunia, quam Antecessores mei ad Romanam Ecclesiam mittere solebat, melius cogitarem; unum admisi, alterum non admisi. a Fidelitatem facere nolui, nec volo, quia nec ego promisi, nec Antecessores meos Antecessoribus tuis id fecisse comperio. Pecunia tribus fere annis, in Galliis me agente, negligenter collecta est; nunc vero divina misericordia me in regnum meum reverso, quod collectum est per Præfatum legatum mittitur: & quod reliquum est, per Legatos Lanfranci Archiepiscopi fidelis nostri, b cum opportunum fuerit, transmittetur. Orate pro nobis, & pro statu regni nostri, quia Antecessores vestros dileximus, & vos præ omnibus sincere diligere, & obedienter audire desideramus.

EPISTOLA VIII.

Reverendo sanctæ universalis Ecclesiæ summo Pastori a Gregorio peccator, & indignus Antistes Lanfrancus servitium cum debita subjectione.

ARGUMENTUM.

Purgat quod objectum fuerat a Pontifice, minus se ab eo, & Ecclesiam Romanam post adeptum Episcopatum diligi, quam solebat: amorem contra Pontificis remissiorem ait erga se videri. Se Regi, quod per legatum suggesserat, suasisse, sed non persuasisse.

Hubertus Subdiaconus sacri Palatii. LIteras excellentiæ vestræ per Hubertum sacri vestri palatii Subdiaconum porrectas, qua decuit humilitate, suscepi: in quarum fere omni contextu, b paterna me dulcedine reprehendere studuistis, quod in Episcopali honore positus sanctam Romanam Ecclesiam, vosque ob ejus reverentiam minus diligam, quam ante honoris ipsius susceptionem diligere quondam solebam, præsertim cum Apostolicæ Sedis auctoritate ad ipsius apicem honoris me pervenisse non dubitem, nec quemquam dubitare existimem.

Et quidem (venerande Pater) e verbis tuis calumniam ingerere nec volo, nec debeo; Ego tamen, teste conscientia mea, in memetipso intelligere non possum, quid vel corporalis absentia, vel locorum tanta intercapedo, aut ipsa qualiscumque honorum sublimitas in hac parte vindicare sibi quidquam prævaleat, quin mens mea præceptis vestris in omnibus, & per omnia secundum Canonum præcepta subjaceat; Et si, præstante Deo, præsens præsenti loqui quandoque valerem, me amando crevisse, vos vero (quod pace vestra dictum sit) a pristino amore nonnulla ex parte defecisse, non tam verbis, quam rebus ipsis ostenderem. Verba legationis vestræ cum præfato Legato vestro prout melius potui, Domino meo Regi suggessi, suasi, sed non persuasi. * Cum autem voluntati vestræ omnifariam non assenserit, ipsemet vobis tam verbis, quam literis innotescit. al. * eur.

EPISTOLA IX.

Lanfrancus indignus Antistes dilectissimo a Eboracensi Archiepiscopo Thomæ salutem cum orationibus.

ARGUMENTUM.

De pœnitente triplicis homicidii reo, & commonitoriis ejus Episcopi literis.

b ROberrus Sagiensis Episcopus hunc pœnitentem ad me misit, & mandavit quod iste miserrimus tres homines e Montem sancti Michaelis adeuntes tertio Pentecostes die invaserit, & interfecerit; Cui ex more pœnitentia injuncta commonitorias literas sibi tradidit, ut si quis Episcopus pietate motus misericordiam ei vellet impendere, potestatem haberet, quantum vellet, ipsi ignosceret. Hujus itaque rei testis eum ad vos mitto, quatenus hoc verum sciatis, atque animæ ejus, secundum quod visum vobis fuerit, consulatis.

EPISTOLA X.

Dilectissimo fratri, & amico Eboracensis Ecclesiæ Archiepiscopo Thomæ Frater Lanfrancus perpetuam salutem cum orationibus.

ARGUMENTUM.

De iis, qui uxores fornicationis causa relinquere, & alias sibi conjungere volunt, quid sentiendum, & de eo, qui eam, quæ uxor putatur, desponsasse se abnegat, quid agendum.

ILlos quidem, qui corporaliter tantum, & propter terrena lucra se amant, intervalla locorum quo prolixiora sunt, eo a mutuo amore impensius separant. Eos vero quos sincera Christianæ religionis charitas jungit, corporalis absentia, seu qualibet localis intercapedo minime disjungit. Studeamus ergo fraterno invicem amore proficere, pro invicem orare, alterius necessitatem propriam deputare; a quatenus in conspectu Dei, atque hominum evidenter appareat, quod carnalis zelus, quo animæ uruntur, vindicare in nobis nihil prævaleat.

De his autem, qui uxores desponsatas causa fornicationis relinquere, aliasque sibi conjungere volunt (hoc enim vestra prudentia a me requisivit) Dominus JESUS CHRISTUS, quid sentiendum sit in Evangelio secundum Marcum apertissime dicit: *Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si uxor dimiserit virum suum, & alium duxeris,* Marci. 10. 11. 12.

Lucæ . 16. 18. rit, mœchatur. Item secundum Lucam. *Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur*. Sunt etiàm de hac re plurimæ sanctorum Patrum authoritates, sed ubi sol lucet, candelam ad proferendum lumen proferri minime oportet. In his verbis dominicis luce clarius liquet, quia vivente viro, vel uxore, extraneam copulam quærere, nulli eorum licet. Eum vero, qui mulierem, quæ uxor putatur, desponsasse se abnegat, aut evidentibus testimoniis, seu quibuslibet claris indiciis mentiri eum ostendite, aut in præsentiarum, quoadusque res melius clarescat, causam ejus omittite.

EPISTOLA XI.

Piissimo, & sanctissimo Cantuariorum Archiepiscopo, totius quoque Britanniæ summo Pastori Lanfranco Thomas fidelis suus, & nisi præsumptuosum sanctitati suæ videatur, Eboracensis Ecclesiæ Archiepiscopus, cœli portas Petri * jure, justis, & injustis juste aperire, & claudere. al. * vice.

ARGUMENTUM.

Rogat ut ad sacrandum Orchadum Episcopum Vuigorniensem, & Dorcacestrensem Episcopos Eboracum mittat, spondens nullum propterea jus in illos se vindicaturum.

[a] ECce (Pater sanctissime) filius tuus ad te clamat, sed magis filia, Eboracensis videlicet Ecclesia, ad eam, cui dispositione divina præsides, Ecclesiam, tamquam ad maternum recurrens sinum pie postulat, ut ex abundantia maternarum deliciarum reparetur inopia suarum se deserentium; immo longe, & inter barbaras nationes positarum * virium. Siquidem venit ad nos Clericus quidam, quem misit [b] Paulus Comes cum literis sigillatis de [c] Orcbadum partibus, significans in eis Episcopatum suæ terræ [d] eidem Clerico se concessisse; at ille Antecessorum suorum ordine custodito postulat a nobis Episcopum se consecrari: cui quod juste petit, injuste denegare non possumus. al. *matrum Paulus Comes.

* Precatur ergo, ut nobis [e] duos Episcopos dirigat Paternitas vestra; quorum fulti orationibus, & auxilio, tantæ rei sacramentum compleamus canonice. Illa autem procul arceatur suspicio, quam nuperrime nobis noster frater, & Coepiscopus subintulit [f] Remigius, me scilicet imposterum * questurum Dorcacestrensis, vel Vingorniensis Episcopi hac de causa subjectionem. Dico enim coram Deo, me nunquam hoc facturum. Si placet igitur sanctitati vestræ, ut juxta petitionem * nostram nobis facere dignemini. Locum Eboracum: tempus quinto nonas martias nobis immutabiliter constituimus; & vobis significamus. Ergo vivas, & valeas, & spiritualibus incrementis usquequaque proficias. al. * precamur. Remigius Episcop. al. * quæsiturum. al. * vestram

EPISTOLA XII.

Lanfrancus Dei gratia sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Archiepiscopus venerabilibus Fratribus * Vulstano Wigorniensi, & Petro Cestrensi Episcopis salutem. al. * Vuulstano.

ARGUMENTUM.

Ut ad sacrandum Orchadum Episcopum Eboracum ad Thomam Archiepiscopum proficiscantur, atque ut securi sint, ejus literas mittit, quibus fidem facit, nullum illi, vel successoribus in ipsorum Ecclesias jus acquirendum.

INsinuavit nobis venerabilis Frater noster Thomas Eboracensis Archiepiscopus, advenisse de Orchadum insulis ad se quendam clericum, quem in Episcopatu ipsius terræ, præcipiente, & insinuante Paulo Comite, testatur esse electum. Et quia ex antiquo more, sui juris est præfatarum insularum præsules consecrare, petiit a me, ut mittam sibi de nostris suffraganeis duos, qui tantæ rei sacramentum cum eo valeant celebrare. Rogantes itaque præcipimus, præcipientes rogamus, quatenus omni excusatione summota, illuc eatis, & ex nostro præcepto secundum quod justum est, in tantæ rei mysterio compleatis. Non enim decet, ut qui sacrandus in hanc terram venit, & cum omni humilitate sacrari se postulat, inopia adjutorum a tanto regno non sacratus abscedat. Terminum hujus consecrationis lator vobis præsentium indicabit. Et ne forte solliciti sitis, putantes quod vel ipse, vel successores ejus hac occasione super Ecclesias vestras jus Prælationis quandoque conentur arripere, literas, quas ipse mihi transmisit, fraternitati vestræ, sollicitudinem de futuro gerens, curavi transmittere; quas, & has, quas vobis transmitto, in archivis Ecclesiarum vestrarum ob memoriam futurorum servatum iri præcipio.

EPISTOLA XIII.

Domino merito sanctitatis insigniter offerendo [a] Joanni Normannorum Archiepiscopo Lanfrancus indignus vocari Episcopus bene cœptis meliora connectere.

ARGUMENTUM.

Ex occasione literarum ejus de nonnullis ritibus disserit, ad dedicationem Ecclesiarum, & Subdiaconorum ordinationem spectantibus.

GRatias ago colendæ benignitati vestræ, quia non solum præsens præsentem me indeficienti amore * dilexistis, verumetiam absens pro absente paternam vos curam gerere salubri admonitione evidenter ostendistis. Absit autem a me, longeque a sensibus meis hunc errorem avertat divina clementia, ut molestum mihi sit, si quis respectu salutis meæ, vitæ æternæ contemplatione, de anima mea sollicitudinem gerat, si ea, quæ de actibus meis sibi displicent, pietate motus indicare non differat, si aliter me corrigere non potest, verbis quoque objurgare præsentem, aut literis increpare absentem non negligat; sed amicus potiùs a me justus existimabitur, qui in mi- * propter Deum. Quanto amore reprehensiones complectitur B. Lanfranc.

misericordia corripit me, & increpat: his autem peccator, qui oleo pravæ adulationis caput meum aut impinguat, aut impinguare laborat.

Quidquid vero ſanctitas veſtra de ſtola ſcripſit, multum mihi placuit, nec unquam diſplicuit: ſed quod ſubjunxit, quia ad dedicandam Eccleſiam Epiſcopus proceſſurus ſacris veſtibus, ex inſtitutione Epiſcopalis ordinis debeat eſſe indutus, atque in expoſitione ipſarum ſacrarum veſtium [b] caſulam poſuit, valde ſtupui; quia tale aliquid me nunquam vidiſſe, meminiſſe non potui: diverſos enim diverſarum provinciarum præſules Eccleſias dedicare ſæpe conſpexi, omnibuſque, quæ ab eis facta ſunt, quantam potui curam adhibui; qui etſi in nonnullis diſſimilia egerint, omnes tamen [c] cappis induti uſque ad celebrationem Miſſæ debita ſervitia ſine caſula

Leo Papa Eccleſiam Romericenſem dedicavit.

expleverunt: denique ſanctus [d] Leo Romanæ ſedis ſummus Antiſtes [e] Romericenſem, me præſente, Eccleſiam dedicavit, cunctaque, quæ ante Miſſam fieri ordo depopoſcerat, ſine caſula conſummavit.

Porro quod in dandis ordinibus ſoli Subdiacono dari manipulum perhibuiſtis, ubi hoc accepecitis, rogo me veſtris literis inſtruatis; a quibuſdam enim id fieri audio, ſed utrum id fieri ſacris auctoritatibus præcipiatur, meminiſſe

Manipulus, & alba commune ornamentum.

non valeo. Plerique autumant [f] manipulum eſſe commune ornamentum omnium, ſicut & albam, & amictum; nam & in cœnobiis monachorum etiam laici cum albis induuntur, & antiqua patrum inſtitutione [g] ſolent ferre manipulum; in noſtris Epiſcopalis ordinis codicibus, quos ex diverſis regionibus multos habemus, [h] & de ordinando Subdiacono, inter cætera ſic ſcriptum habetur: *Poſtea vero accipiat ab Archidiacono urceolum cum aquamanili, ac manutergium*. In quibuſdam ſic: [i] *cum aquamanile*. In aliis ita: *cum*

Urceolus, & aqua manile quid.

aquamanili. Urceolus quid ſit liquido patet, eſt enim vas ſuperius, unde lavandis manibus aqua infunditur. Aquamanile, ſive aquæmanile, Itali ei unam partem dicunt, vocaturque lingua eorum vas inferius, in quod manibus infuſa aqua delabitur. Quod ſi fortaſſe ſic diſtinguendum putatis, urceolum cum aqua, & poſtea manile, ac manutergium, quatenus manile eſſe manipulum intelligatis. Cur inter urceolum ac manutergium ponatur manipulus: & cur cætera ornamenta ab Epiſcopis dantur, dari ab Archidiacono manipulus jubeatur, in qua ſcriptura, ſive

al. * reperiritis.

ſæculari, ſive divina ſic vocatum manipulum * reperitis, poſco ſanctam paternitatem veſtram, ut indicare mihi competenti diligentia ſtudeatis.

In Carthaginenſi Concilio quarto omne hu-

Subdiaconi munus.

jus rei ambiguum excluditur, ubi ſic legitur: *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impoſitionem non accipit, patenam de manu Epiſcopi accipiat vacuam, & calicem vacuum: de manu vero Archidiaconi, accipiat urceolum cum aqua, &*

Epiſtola Ludifredo Cordubenſi Epiſcopo; in fine de officii Eccleſ.

aquamanile, ac manutergium. Item Iſidorus in Epiſtola de ſacris ordinibus. *Ad Subdiaconum* (inquit) *pertinet calicem, & patenam ad altare Chriſti deferre, & levitis tradere, eiſque miniſtrare: urceolum quoque, & aquamanile, ac manutergium tenere Epiſcopo, Presbyteris, & Levitis pro lavandis ante altare manibus aquam præbere*. Omnipotens Dominus vitam veſtram intus, exteriuſque tueatur: augeatque in vobis, auctamque conſervet dilectionem, qua me quondam diligere ſolebatis; quatenus de me, quantam ad vos hoc * quod pertinet, quæ credenda ſunt, credatis, proculque ab auribus veſtris linguas detrahentium paſtorali ſemper authoritate repellatis.

al. * quidem pertinet.

EPISTOLA XVI.

Domino ſanctæ Rothomagenſis Eccleſiæ Archiepiſcopo Joanni frater Lanfrancus indignus Antiſtes fidele ſervitium cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Indigne a ſuis quibuſdam conſolatur, de vindicta ſuggerens quales capeſſere debeat, ſibi curæ futurum, ut ad Regem hac de re det literas, quales debet.

VIſis literis veſtris, quibus [a] temerariam, ſuperbamque temeritatem miſerrimorum hominum adverſus Dominum, & Pontificale faſtigium præſumptam ſignificaſſe ſtuduiſtis, & dolui ſicut dolere debui, & tamen in ipſo dolore non gaudere non potui: dolui quia id evenit celſitudini veſtræ, quod a temporibus Paganorum nulli legitur eveniſſe Epiſcoporum: gaviſus vero ſum, quia ſpurciſſima vita eorum, quæ multas regiones fœtore ſuæ infamiæ jam aſperſit, occaſione publicata eſt; cognitumque evidenter quales coram Deo ſint, qui abjecto divino, humanoque timore tantum nefas in conſpectu hominum moliti ſunt. Et nunc Sanctitas veſtra omnem rancorem de corde abjiciat, nec plus æquo, & bono pro hac re doleat; omnem intentionem, qualiter hæc nequitia ad honorem Dei, ſanctæque Eccleſiæ puniatur, intendat.

Et quidem, quantum ad illos ſpectat, dolendum eſt vobis, quia filii veſtri erant, ſi filii eſſe vellent: quantum vero ad vos gaudendum potius, & exultandum expectantibus vobis beatitudinem Apoſtolis repromiſſam, quia vos oderunt, & exprobraverunt, & ejecerunt tamquam malum propter filium hominis, quem vos amatis, & honoratis, & ad cujus amorem, & honorem illos trahere volebatis.

Literas Domino * veſtro Regi tranſmittere diſpono, quales oportet, & quales debeo, & credo, miſerante Deo, quia ſicut tempora ejus obſcurata ſunt immanitate tantæ nequitiæ, ſic eniteſcent competentis ſeveritate vindictæ. Omnipotens Dominus vitam veſtram cuſtodiat, & contra omnes æmulos dextera ſua protegente defendat, diligende Pater, & omni laude colende.

al. * noſtro.

EPISTOLA XV.

Zelo Dei, & amore justitiæ præcellenti sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ Archiepiscopo Joanni Lanfrancus indignus Antistes servitium, & orationes.

ARGUMENTUM.

Laudat ejus in accepta injuria patientiam. De authoritatibus facinoris rogatum a se Regem per literas, ut ulciscatur. Sibi quoque probari, quæ ille de visione cujusdam monachi, & de altero a communi sepultura prohibito mandarat.

al. * cœnobii.

QUando Robertum Beccensis * Ecclesiæ monachum, cum literis ad vos transmisi, adhuc nullas Paternitatis vestræ epistolas suscepi: post abscessum ejus cappellanus Hugonis unam detulit; alteram vero laicus quidam, qui interrogatus a me, quis esset? servientem Reginæ se esse respondit. Utrarumque sententia una fuit: in utrisque enucleate ostendistis officium vestri ordinis, videlicet contra æmulos patientiam, & innocentiam vestram * a perditissimæ coogregationis horribilem, puniendamque temeritatem, & in utroque laudandus, in utroque benedictus Deus; quia & vos ejus gratia fecistis, quod respectu Episcopalis dignitatis facere debuistis: & illi econtra justo ipsius judicio traditi in reprobum sensum hoc fecerunt, quod nec quolibet impulsu, vel qualibet injuria provocati facere debuerant, certissimum pravitatis suæ his, qui eos non noverant, præbentes indicium, quo luce clarius omnibus innotescat, quales in conspectu Dei eos esse ab omni populo existimari oporteat. De hac re literas Domino nostro Regi mitto, eumque ut decet ad vindictam tanti facinoris, prout possum rogo, & moneo, quas jampridem transmisissem, sed legatum reperire non potui; & homo b Episcopi Walchelini, qui alias vobis detulit, ut eas expectaret, impetrare non potui.

al. * perditissimæque.

Valchelinus Episc.

De Roberto & ejus * somniatore, & monacho a communi sepultura prohibito, quidquid mandastis laudo, & quidquid de his rebus sentitis, ego quoque in omnibus, & per omnia vobiscum sentio: non est enim credendum visionem illam esse a Deo, quæ monachos probibet a monasterio, qui ad serviendum Deo se devoverunt, & in quo de obedientia, & conversione morum suorum, & stabilitate sua professionem fecerunt: cum Propheta dicat: *Vovete, & reddite*. Et Dominus de malis pastoribus loquens, non ait: fugite eos, recedite de locis, quibus præsunt; sed *super cathedram Moysi sederunt Scribæ, & Pharisæi, quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere*. Et beatus Benedictus in regula monachorum: *Præceptis*, inquit, *Abbatis in omnibus obedire, etiamsi ipse, quod absit, aliter agat*.

al. * somniatore. Monachus a communi sepultura prohibitus.

Psal. 75. 12.

Matth. 23.

Cap. 4. Regulæ. Instr. 60.

De Monacho fulgure interfecto vir sapiens apertissima sententia omnem ambiguitatis nodum solvit, dicens: *Justus quacumque morte præoccupatus fuerit, anima ejus in refrigerio erit*. Denique Ecclesia Christi, alios mortuos a suæ communionis consortio non repellit, nisi eos tantum, quibus viventibus canonica censura communicare contempsit. Omnipotens Dominus vitam vestram custodiat, quia multum utilis est, inter cætera ad confutandas garrulorum ineptias.

Sap. 4. 7.

EPISTOLA XVI.

Domino merito sanctitatis vestræ insigniter honorando Normannorum Archiepiscopo Joanni Frater Lanfrancus fidele servitium, æternamque salutem cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Excusat diuturnum suum silentium, optatque ut mutua inter ipsos, & inviolabilis sit concordia.

QUod Paternitatem vestram, quam, teste Deo, multo amore diligo, multa veneratione suscipio, longa temporis intercapedine literis visitare supersedi: rogo, multumque rogo, ne sinistra a me id factum esse intentione interpretemini; neque existimetis fuisse causam, aut * indicem cujuslibet rancoris, vel odii: hoc potius hac in parte conjicite, * quod rei veritas habet, * quod experientia vestra, multis referentibus, quibus miserabilis vitæ meæ status motus est, cognoscere valet; Tot enim, tantisque hujus mundi impedimentis (nescio quo occulto Dei judicio) incessanter subjaceo, tot animi rancores, tam ex propriis, quam ex alienis negotiis sine intermissione sustineo; tot calamitates ex consideratione præsentium venturas in futuro conjicio, ut perraro dictandi, seu scribendi facultas detur; aut si quando datur, vel desunt qui perferant, vel personæ tam idoneæ non sunt, ut per eas literas mitti injuriam putent.

al. * radice.

al. * aliquid.

Ego tamen & ea, quæ vobis accidunt, cum promissione servitii, & auxilii mei scire desidero, & ea quæ mihi eveniunt, cognosci a vobis humiliter peto; & hoc oro, ut concors charitas, charaque concordia, quæ inter nos hactenus mansit, omnibus diebus vitæ nostræ inviolata permaneat; nec eam qualibet detrahentium lingua quolibet modo aut infirmare, aut propulsare prævaleat. Quod aliter ratum esse non poterit, nisi amatores discordiæ aut vestris exhortationibus ad amorem concordiæ convertantur, aut persistentes in sua stultitia a nostris colloquiis penitus arceantur.

De juvene, cujus eventum usque ad aures vestras fama vulgavit, lator præsentium, qui vidit, & interfuit, qualiter gestum sit, vobis veraciter enarrabit.

EPI-

EPISTOLA XVII.

Venerabili sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ Archiepiscopo Joanni indignus Antistes Lanfrancus servitium cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Falsum esse ostendit, quod ejus facta carpere dicebatur; Robertum autem Pultrellum, qui sine ipsius licentia discesserat, ideo a se cum honore susceptum, quia commendatitias ejus literas attulerat. De fide ab Archidiaconis petenda quid respondeat, & de suo cum Rege colloquio.

Literas quas omnibus Christianæ legis amatoribus amanda Paternitas vestra transmisit, quo tempore porrectæ sunt, congruum dare responsum mihi non licuit: nam & impeditum me invenerunt: nec si liceret, posset ea tempestate nuncius inveniri, qui ferret. Nunc mihi data opportunitate differre ultra non debeo.

Retulistis vobis a multis fuisse relatum, quod ego quædam vestra facta carpo, & maxime quod instituta sanctorum Patrum de servanda Clericorum castitate male vos intellexisse redarguo; adjuncto quod Ecclesiasticæ disciplinæ moderamina non bene vos tenere affirmo; meminisse debet beatitudo vestra, præsentes verbis, absentes literis nos sæpe alterutrum monuisse, esse multos detestabili invidia plenos, qui semper velint nos invicem diffidere; quatenus hac occasione suas nequitias valeant liberius exercere; quorum officii refert nova semper, & inaudita fingere; leviter, & * injuriose prolata deterius exponere, bene & consulte dicta, quantum in ipsis est, in contrariam partem convertere: Ego tamen, teste conscientia, nullius eorum conscius sum, nec aliquid de laudabili vita vestra vel dixisse, vel dicenti assensum præbuisse me memini; quod in præsentia vestra, si res ita exposceret, non posset cum pacis vestræ securitate proferri; immo vestro venerabiliumque Patrum exemplo provocatus, per totam terram Anglicam pastorali auctoritate prohibui, ne cujuslibet ordinis quisquam canonicus uxorem accipiat, nec ..... antea si Presbyter, aut Diaconus est, nisi præbenda carere velit, habere ulterius liceat.

al. * incuriose.

Robertus Pultrellus.

De Roberto, quem Pultrellum vocastis, quemque sine vestra licentia mare transisse perhibuistis, certissime id sciatis, quia literas vestro sigillo, quod mihi bene notum est, signatas detulit; in quibus, si veræ fuerunt, summopere me rogastis, quatenus eum cum honore susciperem, apud Abbatem Balduinum, in quantum possum, pro infirmitate sui corporis adjuvarem: de meis etiam rebus, sicut mihi opportunum esset, opem impenderem: quæ omnia executus sum; nam pro amore vestro honeste eum suscepi, tribus septimanis mecum habui; Abbati Balduino precibus, & promissionibus commendavi. Reverteuti unde redire posset, denarios officiosa charitate impendi: & miror valde, si falsas literas porrexit, quonam modo tanti viri sigillum ad persuadendam falsitatem suam habere potuerit.

Abbas Balduinus.

Charitas B. Lanfranci in eroganda eleemosynis.

De fide ab Archidiaconis petita, & data interrogantibus Episcopis Bajocensi, & Constantiensi hoc tantum respondi me nec legisse tale aliquid, nec vidisse; vos tamen prudentem virum esse, & strenue scire, quid agatis, quid omittatis, quid agendum, quid omittendum censeatis.

De negotiis vestris cum Domino nostro Rege prout decuit, & opportuit, noviter sum locutus; & puto per misericordiam Dei, quia mordentibus vitam vestram aures excellentiæ suæ non est ultra facile præbiturus. Omnipotens Dominus vitam vestram ad honorem sanctæ Ecclesiæ suæ incontaminatam custodiat.

EPISTOLA XVIII.

Lanfrancus indignus Antistes a Osberno digno Antistiti salutem cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Quod Balduinus Abbatem secum detineat, quo minus Richardi placito adesse queat: Excusari proinde illum, & causam differri rogat.

Ad Frachenam villam nostram quæ b coenobio sancti Emundi proxima est, veni: in qua, Rege præcipiente, & corporis mei infirmitate urgente, aliquam accipere medicinam disposui: pro qua re e Abbatem Balduinum detineo, cui Rex curandæ hujus ægritudinis curam suo ore injunxit; qui contra Richardum ad hunc conventum de quibusdam querelis placitum accepit; sed Abbate apud vos, & apud eum de hoc itinere excusato, causam ipsam dilatam esse rogo, & volo, quoadusque * in unum conveniamus, & pari studio pariter ipsum negotium sine aliquo partium favore definiamus. Omnipotens Dominus vos benedicat, & in omnibus vestris negotiis promptus auxiliator assistat.

al. * alio tempore in unum.

EPISTOLA XIX.

Lanfrancus Archiepiscopus confratri, & Coepiscopo a Herfasto salutem.

ARGUMENTUM.

Ut Clericos Balduini Abbatis ab excommunicatione absolvat, quoad ipse utraque parte audita litem dirimat.

Meminisse debet charitas vestra, quia Rex, dum vobiscum esset, præcepit, ut b querimonia de clericis Abbatis Balduini, quæ inter vos, & ipsum Abbatem versabatur, sopita remaneret, quoadusque ipsemet ipsam causam audiret; vel a me si temporis opportunitas se suggereret, audiri præciperet. Sed quia priusquam id fieret, mare transivit, volo, & rogo, quatenus prædictos clericos, quos a vobis excommunicatos didici, absolvatis; & quietos ab omni invectione, atque exactione ad præsens dimittatis: post paucos etenim dies ad partes vestras venturi sumus, & utriusque partis assertiones diligenti cura audiemus; & tam prolixæ querimoniæ, in quantum salva fidelitate Regis fieri poterit, finem legitimum imponemus.

EPI-

EPISTOLA XX.

Gregorius Episcopus servus servorum Dei, Lanfranco Cantuariorum Archiepiscopo, salutem, & Apostolicam benedictionem.

ARGUMENTUM.

Ut Arfastum Episcopum comprimat, ne Balduino Abbati molestus sit, Regemque oret, ne illi faciat quod si contempserit, ad sedem Apostolicam cum Abbate veniat, ad contentiones dirimendas.

NOn minima admiratione dignum ducimus qua fronte, qua mente Arfastum dictum Episcopum, sanctæ Romanæ Ecclesiæ illudere, & beatæ memoriæ Alexandrum prædecessorem nostrum, ejusque decreta contemnere patiamini: prudentiam quippe vestram ad plenum cognoscere nos non latet, sanctam Romanam Ecclesiam jure a Deo dato sibi defendere Ecclesiarum, sacerdotum, Episcoporum consecrationes, & a
Isai. 14. 14. nullo sumpta licentia debere, & posse celebrari, suis & præbuisse, & Deo annuente præbituram firmissimam etiam in hoc defensionem, qui Romam venerint, & sedis Apostolicæ consilium & auxilium petierint: quibus Arfastus dictus Episcopus, qua nova audacia resistat, nisi forte ista, *Ponam sedem meam ad Aquilonem, & ero similis altissimo*, ignoramus. Ad quod etiam dilectio vestra super his silet, non minimum miramur. Verum quia de vobis non aliter, quam de nobis dubitamus, fraternitatem vestram confidenter deprecamur, ut vis nostra Arfasti nugas penitus compescatis, & sancti Eadmundi Abbatem contra decretum decessoris nostri inquietari nullo modo sinatis. Qui etiam cum eumdem Abbatem in Presbyterum ordinari Romæ fecisset, ipsum, & monasterium, cui præest, in tutelam Apostolicæ sedis accepit. Unde injurias illius in nos redundare, dissimulare non possumus; præsertim cum ad despectum auctoritatis nostræ eas sibi irrogari perpendimus. Unde etiam Guilielmum Regem charissimum, & unicum filium sanctæ Romanæ Ecclesiæ, precibus nostris, & via nostra super his admonere dilectionem vestram precamur, & ne Arfasti vanis persuasionibus acquiescat, in quo sua singulis prudentia supra modum diminuta, & contracta ab omnibus cognoscitur. Si vero Arfastus contra hæc recalcitrare abhinc tentaverit, Apostolica authoritate sibi, & Balduino Abbati præcipite, ut sedem Apostolicam ad hæc determinanda petant. Data ad sanctum Germanum duodecimo Kalendas Decembris, indictione duodecima.

EPISTOLA XXI.

Lanfrancus gratia Dei, non suis meritis Archiepiscopus, Confratri, & Coepiscopo Herfrasto salutem.

ARGUMENTUM.

Quo pacto erga eum gerere se debeat, quem nullis adhuc ordinibus initiatum, & uxoratum, ad Diaconatum ipse promoverat.

CLericus iste noviter ad me venit, causam suæ infœlicitatis mihi dixit, dictam testimonio vestrarum literarum veram esse asseruit; testatus est se inordinate ordinatum, videlicet a cum nullius esset ordinis, a fraternitate vestra factum esse Diaconum; interrogatus a me, si uxorem haberet, uxorem se habere, nec eam se velle dimittere respondit. Propterea tali pacto consulendum ei divina fultus authoritate decerno, b Diaconatum ei auferte; ad cæteros minores ordines congruis eum temporibus promovete, Diaconatus vero ordinem nunquam recipiat, nisi caste vivat, nisi de reliquo se caste victurum canonica attestatione promittat. Si vero cœlibem vitam egerit, & acturum se omni tempore respondere voluerit, non quidem eum ad ordinem Diaconatus iterum ordinabitis, sed ipsum officium per textum sancti Evangelii, e vel in Synodo, vel in multorum clericorum conventu reddetis?

EPISTOLA XXII.

Dilectissimo fratri, & Coepiscopo Herfasto Lanfrancus indignus Antistes salutem, & amicitiam cum orationibus.

ARGUMENTUM.

De pœnitentia clerici, qui Sacerdotis ordinem inordinate assumserat.

DE clerico, quem ad nos misistis, sanctarum Scripturarum testimonio hoc sentimus hoc tenendum decernimus: pœnitentiam prolixi temporis, consideratis ejus viribus, pro arbitrio vestro ei injungite: sacerdotii ordinem, quod inordinate assumpsit, ei auferte, a cæteris ordinibus cessare jubete: quia in sacris canonibus scriptum est. *Qui aliena invadit non exibit impunitus*? Et Leo Papa ad Martianum: *Propria perdit, qui indebita concupiscit*. Sylverius ad Virgilium prævaricatorem: *Sic enim decet fidem sanctorum Patrum in Ecclesia servari catholica; utque quod habuit, amittat, qui improbabili temeritate, quod non accepit, assumpserit*. Quod si infra pœnitentiæ tempus, carnis munditiam digne servaverit, cæterarumque bonarum actionum sollicitus observator extiterit, miserante Deo cujus misericordiæ non est numerus, experientia vestra indulgentiam ei præstare valebit: ut sicut beatus Gregorius, & Præfatus Leo in decretis suis concorditer dicunt, si pœnitentia ejus fuerit digna, sit etiam fructuosa.

EPISTOLA XXIII.

Lanfrancus divina misericordia, non suis meritis Dorobernensis Ecclesiæ Archiepiscopus a Heberto Episcopo humiliter sapere, & sobrie intelligere.

ARGUMENTUM.

Ut Berardum clericum rixare desistat; & quia ipsius literas spreverat, sacros canones legat, ex quibus discat quæ reverentia Metropolitanis debeatur. Effrænem denique monachum ut a suo consortio penitus eliminet.

BErardus Abbatis Balduini clericus, & famulus, nostras de negotio suo literas tibi detulit; quas, ut ipse postea mihi testatus est, pro-

procaciter irrifiſti; ſatis vilia, multumque indigna de me, multis audientibus, protuliſti; pro me de eadem re nihil te facturum plurimis conteſtationibus affirmaſti. De his alio tempore atque loco ſermo erit. Verumtamen ad præſens præcipio tibi, ne in his rebus ſancti Eadmundi aliquid appetas, niſi id ab Anteceſſoribus tuis appetitum fuiſſe certis documentis oſtendas; Præfatum Berardum quietum, & inconcuſſum dimittas, quoadusque res in noſtram audientiam veniat; finemque congruum canonica authoritate, noſtrique judicii definitione recipiat.

Poſtpoſitis aleis, ut majora taceam, ludiſque fæcularibus, quibus per totam diem vacare diceris, b divinas literas lege, decretiſque Romanorum Pontificum, ſacriſque canonibus præcipue ſtudium impende: ibi quippe invenies quod neſcis, perlectis illis frivolum dices, unde Eccleſiaſticam diſciplinam effugere te confidis. c In decretis * ſic legitur: *Metropolitani ſui in unaquaque provincia, in omnibus rebus ordinationem ſemper expectet.* In Nicæno Concilio: * *Firmitas omnium, quæ geruntur per unamquamque provinciam, Metropolitano tribuatur Epiſcopo.* In Antiocheno *: *Per unamquamque provinciam Epiſcopis convenit noſſe Metropolitanum Epiſcopum totius provinciæ, ſollicitudinem gerere; propter quod ad Metropolem omnes undique, qui negotia videntur habere, concurrant: unde placuit eum & honore præcellere.* Et in Toletanis Conciliis: *Sic enim juſtum eſt, ut inde unuſquiſque ſumat regulas diſciplinæ, unde conſecrationis honorem accepit ut juxta majorum decreta, ſedes, quæ unicuique ſacerdotalis mater eſt dignitatis, ſit Eccleſiaſticæ magiſtra rationis.* Et paulo poſt: *Quiſquis horum decretorum violator extiterit, ſex menſibus communione privatus, apud Metropolitanum ſub pœnitentiæ cenſura permaneat corrigendus.*

* Boniſac. Papa Epiſt. III.
* Primo. Cap. 4.
* Primo. Cap. 4.

Sunt alia plurima de excellentia, & poteſtate Primatum, atque Archiepiſcoporum, tam in præfatis ſcriptis, quam d in aliis orthodoxorum Patrum authenticis libris; quæ ſi ſtudioſius legeres, lecta memoriæ commendares, nihil inconveniens contra tuam Matrem Eccleſiam ſentires; quod dixiſſe diceris, non dixiſſes; immo dictum ab aliis ſalubri invectione reprehenderes. Nec ſobrius quiſquam putaverit, hoc eſſe in aliena Parochia aliquid temere præſumere, cum per miſericordiam Dei totam hanc, quam vocant Britannicam inſulam unam unius noſtræ Eccleſiæ conſtet eſſe Parochiam.

Hermanum Monachum, cujus vita multis reprehenſionibus obnoxia perhibetur a conſortio tuo, tuæque domus penitus remove; Volo enim ut in regulari monaſterio regulariter vivat, aut ſi hoc renuit, de regno Anglorum abſcedat.

EPISTOLA XXIV.

Lanfrancus divina miſericordia Archiepiſcopus dilecto Fratri Londonienſis Eccleſiæ Electo Antiſtiti a Mauritio ſalutem.

ARGUMENTUM.

Electo Epiſcopo diem deſignat, quo presbyterii gradum ei collaturus eſt, ſimulque ad ejus interrogata reſpondet, de homine apud captores mortuo de colloquio Regis, & de clerico, qui in ejus Epiſcopatum ſine ſervatis venerat.

IN primis gratias ago, quod meam ſicut tuam deſiderare ſalutem te aſſeris, quodque profectum vivendi honeſte, per meam qualemcumque doctrinam habiturum te eſſe confidis; hæc ex dilectione non modica procedere ſolent. Ad interrogata tua, breviа reſponſa mitto. De homine quem captum, & apud captores mortuum fuiſſe inventum ſcripſiſti abſolute tibi ad præſens reſpondere non poſſum, quoadusque præcedentes mortis ejus cauſas, diligentius audiam: & ſic, miſerante Deo, quid agi oporteat, canonica authoritate definiam. Interim injunge eis aliquam pœnitentiam, uſque dum conveniamus & alterno ſolloquio quid poſtea facere debeant decernamus.

De terris tuis Domino meo Regi nihil adhuc locutus fui, quia de meis etiam rebus, qualem volui, loquendi opportunitatem non habui. Goffridus clericus, qui apoſtaſiæ calumniam habet, de Epiſcopatu * tuo non recedat: b aut formatas literas ex parte ſui Epiſcopi, c ſicut canones jubent, oſtendat, d Ciceſtrum, ſicut fraternitati tuæ inſinuavi, venies, & ibi Sabbato ante *Lætare Hieruſalem*, cooperante Spiritu ſancto, presbyterii gradum recipies. al. * tuo recedat.

EPISTOLA XXV.

Lanfrancus peccator, & indignus Antiſtes venerabili Fratri, & a Coepiſcopo Vualchero ſalutem.

ARGUMENTUM.

Pulſis Britonibus tranquilla eſſe omnia. Danos certe adventare. Proinde ut vigilet, caſtrumque ſuum hominibus, & armis muniendum curet.

LÆtatus ſum in his, quæ dicta ſunt mihi a vobis; pacem vos veſtris literis habere didicimus, quam procul a vobis eſſe, multis multorum * rationibus territi credebamus. Nos vero expulſis Britonibus, & ſedatis omnibus bellis, in tanta tranquillitate vivimus, ut poſtquam Rex mare tranſiit, tranquillius nos vixiſſe nequaquam meminerimus. al * relationibus.

Res Domini noſtri Regis in ſumma proſperitate eſſe, & eum ad præſens ad * vos tranſire certiſſime ſciatis. Dani, b ut Rex vobis mandavit; revera veniunt: caſtrum itaque veſtrum hominibus, & armis, & alimentis vigilanti cura muniri facite. Omnipotens autem Dominus ab omni malo vos defendat. al. * nos.

EPISTOLA XXVI.

Lanfrancus indignus Antistes venerabili a Dunelmensi Episcopo Vualchero salutem.

ARGUMENTUM.

Excusat quod monitorium non miserit, respondetque de Presbytero, qui in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuerit, ad saeculum redire non posse.

ET longe ab urbe positum, & multis hujus saeculi negotiis involutum me vestrae literae invenerunt; ob quam causam petitionibus vestris ex omni parte effectum praebere non licuit nec, si licuisset, b commonitorium, quod in festivitate sancti Martini habere voluistis, fieri potuisset: septima enim post praedicti sancti solemnitatem die, vester ad me nuncius venit.

c Porro de illo Presbytero, de quo mandastis, quia in claustro monachorum sine benedictione nutritus fuit, aliquid me vobis mandasse recordari non possum; canones tamen, decretaque sanctorum Patrum, eos, d qui vestem religionis aliquot diebus in conspectu hominum deferunt, ad saeculum quocumque modo postea redire non sinant, qui si vobis obtemperare* noluerit, evangelica authoritate utimini, quae ait compellere intrare.

f.* noluerit. Luc. 14. 23.

EPISTOLA XXVII.

Lanfrancus Dei gratia Archiepiscopus dilectissimo Fratri a Stigando Cistrensi Episcopo salutem.

ARGUMENTUM.

Ut clericis villarum Ecclesiae Cantuariensis, quae in ipsius sunt Dioecesi, exactas per ejus Archidiaconos pecunias restitui jubeat. Nec ad Episcopi ullius Synodum deinceps veniant, nec respondeant, aut quicquam persolvant, praeter id quod institutum est pro chrismate.

CLerici villarum nostrarum, qui in vestra Dioecesi existunt, questi nobis sunt, quod vestri Archidiaconi repertis occasionibus pecunias ab eis exquirunt, & a quibusdam jam acceperunt. Meminisse debet fraternitas vestra, quia contra morem Antecessorum nostrorum, atque vestrorum vobis concessimus, eisque imperavimus, quatenus ad vestras Synodos irent, & ea, quae ad Christianae religionis notitiam prodesse possunt, sine interpellatione, vel discussione aliqua, a vobis audirent. Si quae in ipsis culpae invenirentur, suspensa interim vindicta ad nostrum examen servarentur, & nobis vel in miserendo, vel in ulciscendo, sicut semper consuetudo fuit, obnoxii tenerentur. Mandamus itaque *, ut male accepta sine dilatione reddi jubeatis, & ministris vestris, ne ulterius id praesumant, servandae charitatis studio, perhibeatis.

* vobis.

Nos vero presbyteris nostris, qui extra Cantiam constituti, omnino praecipimus, ne ad vestram vel alicujus Episcopi synodum amplius eant, nec vobis, nec aliquibus ministris vestris pro qualibet culpa respondeant. Nos enim cum ad villas* vestras* veniemus, quales ipsi vel in moribus, vel in sui ordinis scientia sint, pastorali authoritate vestigare debemus.

al.* nostras al.* veneri-mus.

Chrisma* tantum a vobis accipiant, & ea, quae antiquitus instituta sunt in chrismatis acceptione persolvant. Sicut namque ea, quae antiquitus usque ad nostra tempora antecessores nostri habuerant, solerti vigilantia cupimus illibata servare, ita aliis debita aliqua (quod absit) usurpatione nolumus denegare.

al.* tamen. Quam optime justitiam servat B. Lanfr.

EPISTOLA XXVIII.

Lanfrancus gratia Dei Archiepiscopo dilectissimo Fratri a Stigando salutem.

ARGUMENTUM.

Ut mulierem, cujus causa a Lanfranco audiri Papa jusserat, cum viro suo quietam manere sinat donec una conveniant, causamque definiant.

MIsit mihi literas Papa, in quibus praecipit, ut causam istius mulieris, quam adversus eam habetis, diligenter audiam; & interim quietam & absolutam esse praecipiam; propterea mando vobis, ut, pace vestra, cum viro suo maneat, quoadusque in unum conveniamus & ipsam causam cum consilio Episcoporum inter nos conferamus; & adjuvante divina gratia salubri fine definiamus.

EPISTOLA XXIX.

Lanfrancus gratia Dei Archiepiscopus a Roberto Cestrensi Episcopo salutem.

ARGUMENTUM.

Suo, Regisque nomine praecipit, ut coenobio Conventreiensi violenter ablata sine mora restituat: singulatim commemorans quam indignis modis eos afflixerit.

LIteras ante paucos dies tibi transmisi, & eas vix susceptas legere despexisti, & cum magna indignatione, sicut mihi dictum est, super quoddam sedile eas projecisti; nunc alias mitto mandans, & praecipiens ex parte Regis, & nostra, quatenus ab omni gravamine, quod b coenobio Conventrejo inferre diceris, omnino te subtrahas; quidquid de ipso coenobio, vel terris ipsius coenobii violenter abstulisti, sine mora restituas; clamorem enim fecerunt ad me tam Abbas, quam Monachi ejus, quod dormitorium eorum per vim introisti, c arcas eorum fregisti, & equos, & omnes proprietates, quas habebant rapuisti. Insuper domos eorum destruxisti, & materias earum ad tuas villas asportari praecepisti. In ipso quoque coenobio d eum familia tua consumens bona Monachorum, octo dierum moram fecisti. Haec nec tui officii, nec tuae potestatis esse cognoscas; immo magis oporteret te animabus eorum pastorali discretione consulere, bonorumque morum, sanctarumque actionum verbis, & operibus salutaria exempla praebere.

Violentiam infert Episcopus, depraedaturque totam coenobii substantiam.

Optimum Episcopis documentum.

EPISTOLA XXX.

Domino in columnis Ecclesiæ plurimum honorando Rhemensi Archiepiscopo * Manassi peccator, & indignus Antistes Lanfrancus salutem servitium cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Rhemensem Archiepiscopum summi Pontificis jussu monet, ut latori literarum res injuste sibi apud Rosnacum ablatas restituendas curet.

LAtor harum literarum b regius, ac noster homo, magnam rerum suarum apud c Rosnacum se asserit injuriam pertulisse; & pro ea re auribus summi Pontificis lachrymabilem querimoniam intulisse. Summus vero Pontifex raptores * suos, nisi omnia sua ei redderent, terribiliter excommunicavit; & vobis, ut ei de raptoribus ipsis justitiam faceretis, sedis Apostolicæ literas destinavit. Et quamvis excellentia vestra in talibus monitore non egeat; Rogo tamen, multumque rogo, ut ei benignitas vestra ita subveniat, quatenus res suas, quæ ei injuste ablatæ sunt, sine diminutione acquirat. al. * ipsos.

EPISTOLA XXXI.

Lanfrancus Archiepiscopus dilecto amico suo a Mauritio Episcopo salutem.

ARGUMENTUM.

Ut Bertingam eat, litemque inter Abbatissam, & Priorem componat.

SIcut in aliis literis, in his quoque rogamus & monemus, & pastorali authoritate præcipimus, quatenus si vobis opportunum est, Bertingen eatis, & auditis utrimque querelis Abbatissam esse Abbatissam, & Priorem esse Priorem jubeatis, utraque in suo ordine sit, sicut oportet, & sicut beati Benedicti Regula jubet: major præcipiat, minor obediat. Si tamen ea præceperit, quæ congruis rationibus conveniant; & quibus sacræ authoritates minime contradicant; utraque, quæ Dei sunt, & quæ sæculi suot, servata suorum ordinum dignitate communi consilio agant. Sanctimoniales, & Clerici, & Laici tam intus, quam extra eis serviant, & obediant.

Capitûs 7. grad. 2.3. & Cap. 63.

Quæcumque illarum hanc constitutionem nostram prætergressa fuerit, vestra admonente instantia corripiatur, & ne conceptam præsumptionem adimpleat, competenti severitate compellatur. Quod si discordia in tantum partes armaverit, ut earum sententia in unam concordiam convenire non possit, res nobis innotescat, ut cujus culpa fuerit regulari districtioni subjaceat.

EPISTOLA XXXII.

Lanfrancus Archiepiscopus venerabili Episcopo a Goisfrido salutem, & servitium.

ARGUMENTUM.

De Sanctimonialibus professis, vel ad altare oblatis, & de iis, quæ nec professæ, vel oblatæ, aut quæ non amore Religionis ad monasterium confugerunt.

DE Sanctimonialibus, de quibus dulcissima mihi Paternitas vestra ad me literas misit, hoc vobis respondeo. Sanctimoniales, quæ de servanda Regula professionem fecerunt, vel quæ b quamvis adhuc professæ non sint, c ad altare tamen oblatæ fuerunt, secundum mores, & vitas earum d ad servandum Regulam moneantur, increpentur, constringantur. Quæ vero nec professæ, nec oblatæ sunt, ad præsens dimittantur sic, donec voluntates earum de servando ordine subtilius exquirantur. Quæ vero non amore religionis, e sed timore Francigenarum, sicut vos dicitis, ad monasterium confugerunt; si hoc firmo meliorum Sanctimonialium testimonio probare possunt, libera eis recedendi concedatur potestas. Et hoc est consilium Regis, & nostrum. Omnipotens Deus vitam vestram in beneplacito suo conservet.

EPISTOLA XXXIII.

Lanfrancus indignus sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ Antistes, venerando Hiberniæ Episcopo a Domnaldo, & iis, qui sibi literas transmiserunt, salutem, & benedictionem.

ARGUMENTUM.

Infantibus ante usum rationis Eucharistiæ præceptionem docet haudquaquam ad salutem esse necessariam: quæstiones vero sæcularium literarum, ut Episcopo indignas, solvere detrectat.

IN itinere positi, & a civitate, in qua nobis sedes Episcopalis est, longe sepositi eramus quando literas vestras nuncio vestro deferente suscepimus. Quem cum rogassemus, ut saltem paucis diebus nobiscum maneret, quatenus perquisitis libris congruum pro captu nostro ad consulta vestra responsum vobis referret; petitioni nostræ effectum negavit, & se diutius non posse morari multis assertionibus allegavit. Itaque dulcissimam nobis fraternitatem vestram paterna charitate monemus, ne indignum vobis sit, quod de tanta re tam breviter respondemus.

Revera, & procul pulsa omni ambiguitate sciatis, neque transmarinas Ecclesias, neque nos Anglos b hanc de infantibus tenere sententiam, quam potatis. Credimus enim generaliter omnes omnibus ætatibus plurimum expedire tam viventes, quam morientes Dominici corporis, & sanguinis perceptione sese munire. Nec tamen si priusquam Corpus Christi, & Sanguinem sumant contingit baptizatos statim de hoc sæculo ire, ullatenus credimus eos (quod Deus avertat) propter hoc in æternum perire; alioquin veritas non esset verax quæ dicit. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit salvus erit.* Et per Prophetam. *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris*: quod de Baptismo esse dictum omnes hujus sententiæ expositores concorditer asseverant; & Petrus Apostolus: *Et vos nunc similis forma salvos facit baptisma.* Et Paulus Apostolus: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis*; Christum est enim induere, habitatorem Deum per remissionem peccatorum in se habere.

Marci. 16. c. 16. Ezech. 36. c. 27. 1. Petri. c. 3. 21. Galat. 3. d. 27.

Nam sententia illa, quam Dominus in Evangelio dicit: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*: quantum ad comestionem oris non potest generaliter dicta esse de omnibus. Plerique etenim Sanctorum Martyrum ante baptismum quoque diversis excruciati pœnis de corpore migra- Joan. 6. f. 54.

verunt; Eos tamen in numero Martyrum computat, & salvos credit Ecclesia per illud testimonium Domini, quo dicitur: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui est in cœlo*. Infantem quoque non baptisatum, si morte imminente urgeatur, e a fideli laico, si Presbyter desit, baptisari posse canones præcipiunt; d nec eum tamen, si statim moriatur, a consortio fidelium sejungunt. Necesse est ergo prædictam Domini sententiam sic intelligi, quatenus fidelis quisque divini mysterii per intelligentiam capax, carnem Christi, & sanguinem non solum ore corporis, sed etiam amore, & suavitate cordis comedat, & bibat: videlicet amando, & in conscientia pura dulce habendo, quod pro salute nostra Christus carnem assumpsit, pependit, resurrexit, ascendit; & imitando vestigia ejus, & communicando passionibus ipsius, inquantum humana infirmitas patitur, & divina ei gratia largire dignatur: hoc est enim vere, & salubriter carnem Christi comedere, & sanguinem ejus bibere.

Matth. 10. c. 32.

Quam sententiam in libro de doctrina Christiana beatus Augustinus exponens sic ait: *Facinus, vel flagitium jubere videtur: figura vero est præcipiens Passioni Dominicæ communicandum esse; & suaviter, atque utiliter in memoria recondendum, quod pro nobis caro ejus vulnerata, & crucifixa sit*. Figuram vocat figuratam locutionem, neque enim negat veritatem Carnis, & Sanguinis Christi: (quod plerisque schismaticis visum est, & adhuc non cessat videri) Et Dominus in Evangelio: *Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet, & Ego in eo*. Quod exponens beatus Augustinus ait: *Hoc est namque Carnem Christi, & sanguinem salubriter comedere, & bibere, in Christo manere, & Christum in se manentem habere: Nam & Judas, qui Dominum tradidit, cum ceteris Apostolis ore accepit; sed quia corde non comedit, judicium sibi æternæ damnationis accepit*.

Lib. 3. c. 10.

Joan. 6. 57.

In Evang. Joan. Tra. 26.

Quæstiones sæcularium literarum nobis solvendas misistis: sed Episcopale propositum non decet operam dare hujusmodi studiis: olim quidem juvenilem ætatem in his detrivimus: sed accedentes ad pastoralem curam, e abrenunciandum eis decrevimus.

EPISTOLA XXXIV.

Domino suo a Anglorum Regi Vuillelmo fidelis suus Lanfrancus fidele servitium, & fideles orationes.

ARGUMENTUM.

Regi dissuadet, ne mare transeat. Rodulphum Comitem cum exercitu suo in fugam versum; & regis milites eos insequi nunciat.

Libenter vos videremus sicut b Angelum Dei, sed hoc tempore nolumus vos mare transire; quia magnum nobis dedecus faceretis, si pro talibus perjuris, & latronibus vincendis ad nos veniretis. Rodulphus Comes, immo c Rodulphus traditor, & totus exercitus ejus in fugam versi fuerunt; & nostri eum infinita multitudine Francigenarum, & Anglorum eos insequuntur; & ante paucos dies, sicut mihi mandaverunt Principes nostri, aut ipsi perjuri de terra vestra per mare fugient, aut eos vivos, vel mortuos habebunt. Cætera per hunc monachum vobis mando, cui bene credere potestis, quia fidelitatem mihi fecit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXV.

Gloriosissimo Domino suo Anglorum Regi Vuillelmo fidelis suus Lanfrancus fidele servitium cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Castrum Norvicense pulsis Britonibus receptum, totique Angliæ redditam quietem gratulatur.

Gloria in excelsis Deo, cujus misericordia Regnum vestrum purgatum est spurcitia Britonum; castrum Norwich redditum est; & Britones, qui in eo erant, & terras in Anglica terra habebant concessa eis vita cum membris juraverunt, quod intra quadraginta dies de regno vestro exirent, & amplius sine vestra licentia in illud non introirent.

Qui vero Rodulpho traditori, & sociis ejus sine terra pro solidis servierunt, ad hoc faciendum unius mensis spatium multis precibus impetraverunt.

In ipso castro remanserunt Episcopus Gauffridus, a Willelmus de Varenna, Robertus Malet & trecenti loricati cum eis, cum ballistariis, & artificibus machinarum multis. Omnis strepitus bellorum, miserante Deo, in Anglica terra quievit. Omnipotens Dominus vos benedicat.

EPISTOLA XXXVI.

Venerando sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ Metropolitano Lanfranco, Clerus, & populus Ecclesiæ Dublinensis debitam subjectionem.

ARGUMENTUM.

Patricium Presbyterum, quem elegerunt, Dublinensi Ecclesiæ ordinari petunt Episcopum.

Vestræ Paternitati est cognitum, quod Ecclesia Dublinensis (quæ Hiberniæ insulæ Metropolis est) suo sit viduata pastore, ac destituta rectore: a propterea elegimus Presbyterum nomine Patricium b nobis sufficientissime cognitum, natalibus, & moribus nobilem, Apostolica, & Ecclesiastica disciplina imbutum, fide catholicum, in scripturarum sensibus cautum, in dogmatibus Ecclesiasticis exercitatum, quem nobis quantocyus petimus ordinari Episcopum, quatenus authore Deo, regulariter nobis præesse valeat, & prodesse, & nos sub ejus regimine salubriter militare possimus, quia integritas præsidentium, salus est subditorum: & ubi est incolumitas obedientiæ, ibi sana est forma doctrinæ.

EPISTOLA XXXVII.

Lanfrancus non suis meritis, sed gratia Dei Archiepiscopus, glorioso [a] Hiberniæ Regi Gothrico salutem cum orationibus.

ARGUMENTUM.

Patricium a se consecratum Episcopum significat, Regemque hortatur, ut, quod nefarie circa matrimonium fieri dicuntur, corrigat, Patricii consiliis libenter utatur.

VEnerabilem Fratrem, ac [b] Coepiscopum nostrum Patricium, quem, charissime Fili, excellentia vestra ad nos consecrandum transmisit, honeste suscepimus, debitis officiis secundum canonicam institutionem, scilicet spiritus gratia cooperante, sacravimus; sacratum ad propriam sedem, cum testimonio literarum nostrarum, more Antecessorum nostrorum remisimus.

Qui quamvis de gloria vestra multa nobis bona, multisque laudibus digna retulit; non abs re tamen credimus esse, si prædicanda vestra studia nostra adhortatione pulsamus; sicut enim ignis flante vento clarius lucet, & major efficitur, sic vera virtus veris præconiis pulchrius enitescit, & in melius augmentatur. Rogamus igitur, sicut rogari oportet, pretiosum sanctæ Romanæ Ecclesiæ Filium, quatenus fidem rectam, ab ipso Deo, & Apostolis ejus sanctis, atque orthodoxis Patribus traditam, cum omni mentis sinceritate inviolatam teneatis; fidei congrua opera, in quantum vires suppetunt, exhibeatis: superbis austeram, humilibus placabilem vestram celsitudinem ostendatis.

In regno vestro perhibentur homines seu de propria, seu de mortuarum uxorum parentela conjuges ducere; [c] alii legitime sibi copulatas pro arbitrio, & voluntate relinquere; nonnulli suas aliis dare, & aliorum infanda commutatione recipere. Hæc, & si quæ sunt alia crimina propter Deum, & animam vestram in terra potestatis vestræ corrigi jubete: talesque vos cum divino adjutorio vestris subditis exhibete, & ut amatores boni bona amplius diligant, & appetitores mali pravas actiones nequaquam exercere præsumant: hoc enim facientes, & diutius cum rerum temporalium fœlicitate in terra regnabitis; & post terrenum regnum sine fine regnaturi ad cœlestis regna migrabitis.

Antistes monasticis institutionibus enutritus. Plura & prolixius vobis scripsissem, sed habetis vobiscum prædictum antistitem vestrum monasticis institutionibus a pueritia enutritum, scientia divinarum literarum strenuissime eruditum, bonorum operum ornamentis in quantum cognosci a nobis potuit decentissime adornatum, quem de anima vestra sæpius vobis loquentem si intento corde audieritis, audientes ut Patri spirituali in his quæ ad Deum pertinent obedieritis; obedientes ea, quæ vobis ab eo prolata fuerint, in arca pectoris vestri reposueritis, speramus per misericordiam Dei, quia neque vos perniciose errabitis, neque subditos vobis in * privatarum (al. * pravarum.) actionum pertinacia stare diu permiseritis. Omnipotens Dominus contra inimicos mentis, & corporis, * baltheo (al. * brachio) virtutis suæ excellentiam vestram defendat; & post longam hujus sæculi vitam, ad eam, quæ finem non habet, fœliciter vos perducat.

EPISTOLA XXXVIII.

Lanfrancus peccator, & indignus sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Archiepiscopus, magnifico [a] Hyberniæ Regi Terdeluaco benedictionem cum servitio, & orationibus.

ARGUMENTUM.

Regem laudat ex iis, quæ a Patricio cognoverat, monetque, ut ad pravas quasdam consuetudines exstirpandas Episcoporum, aliorumque conventum fieri jubeat, & ipse intersit.

NUllam Deus majorem terris misericordiam impendit, quam cum pacis, ac justitiæ amatores ad animarum, seu corporum gubernacula provehit; & maxime cum bonis Regibus regna hujus mundi regenda committit. Hinc namque pax oritur, discordia sopitur, & ut breviter cuncta complectar, Christianæ Religionis observantia stabilitur. Quod populus Hyberniæ divinitus tunc collatum fuisse prudens inspector intelligit, quando Omnipotens Deus excellentiæ vestræ jus Regiæ potestatis super illam terram concessit; tot enim, tantaque bona de magnitudinis vestræ erga bonos pia humilitate, contra pravos districta severitate, circa omne humanum genus discretissima æquitate, Frater, & Coepiscopus noster Patricius narravit. Ut quamvis vos nunquam viderimus, tamquam visos tamen vos diligamus, & tamquam visis, ac bene cognitis vobis salubriter consulere, & syncerisme servire cupiamus.

Verum inter multa, quæ placent, relata nobis sunt quædam, quæ displicent; videlicet quod in regno vestro quisque pro arbitrio suo legitime sibi copulatam uxorem nulla canonica causa interveniente relinquit; & aliam quamlibet seu sibi, vel relictæ uxori consanguinitate propinquam, sive quam alius simili improbitate deseruit, maritali, seu fornicaria lege, punienda sibi temeritate conjungit. Quod Episcopi ab uno Episcopo consecrantur. Quod in villis, vel civitatibus plures ordinantur. Quod infantes baptismo sine chrismate consecrato baptizantur. Quod sacri ordines per pecuniam ab Episcopis, dantur.

Hæc omnia & si qua sunt similia, contra Evangelicam, & Apostolicam authoritatem; [b] contra sanctorum Canonum prohibitionem; contra omnium orthodoxorum Patrum, qui nos præcesserunt, fieri institutionem, nullus, qui sacras literas vel mediocriter legit, ignorat. Quæ quanto in conspectu Dei, Sanctorumque ejus amplius sunt horrenda, tanto studiosius vestris sunt sine aliqua dilatione jussionibus prohibenda; & nisi prohibita corrigantur, districtissima terroris vestri severitate punienda: nullum enim Deo, vel majus, vel gratius munus offerre potestis, quam si divina, & humana debitis legibus gubernare studeatis.

Memores igitur divini judicii, quo de commisso vobis regno rationem reddituri estis Deo, Episcopos, & religiosos quosque viros in unum convenire jubete, sacro eorum conventui præsentiam vestram cum vestris optimatibus exhibete, has pravas consuetudines, omnesque alias, quæ a sacris legibus improbantur, a regno vestro exterminare studete, quatenus Rex regum, & Domi-

nus dominantium cum viderit regiam Majestatem vestram præceptis suis in omnibus esse subjectam, servis quoque, ac fidelibus suis * pro timore, & amore ejus mansuetam; inimicis divinæ religionis divino zelo infestam; ipse quoque vos, vestrosque fideles clamantes ad se propitiatus exaudiet. Hostes conterat, pacemque vobis in hoc sæculo stabilem, & in futuro vitam æternam concedat. al. * præ.

EPISTOLA XXXIX.

Lanfrancus gratia Dei Archiepiscopus dilectissimo filio, & amico a Rogerio Comiti salutem, & benedictionem.

ARGUMENTUM.

Castrorum custodiam Regis nomine commendat, Patrisque ei exemplum proponit, qui fideliter serviverat, & de vice-Comitum placitis a Rege, quo ad redeat, inhibitis.

Dominus noster Anglorum Rex salutat vos, & nos omnes sicut fideles suos, in quibus magnam fiduciam habet, & mandat, ut, quantum possumus, curam habeamus de castellis suis, ne, quod Deus avertat, inimicis suis tradantur; propterea rogo vos, sicut rogare debeo filium charissimum, quem, teste Deo, toto corde diligo, servire desidero, & cujus Patrem sicut animam meam dilexi, quatenus de hac re, & de omni fidelitate Domini nostri Regis talem curam geratis, ut a Deo, & ab eo, & omnibus bonis hominibus laudem habeatis.

In memoria vestra semper tenete, qualiter b gloriosus Pater vester vixit, & quam fideliter Domino suo servivit, & cum quanta strenuitate multa acquisivit, & acquisita magno honore retinuit.

Item mandavit Rex, ne sui vice-Comites aliqua e placita in vestris terris teneant, quousque ipse mare transeat; & inter vos, & ipsos vice-Comites per semetipsum causas vestras audiat.

Libenter vellem vobiscum loqui; de qua re si vobis voluntas est, mandate mihi ad quem locum possimus convenire, & de rebus vestris, ac Domini nostri Regis colloquium habere. Ego vero paratus sum vobis venire obviam, quocumque præceperitis.

Rogo ut harum literarum portitori nomine Beringerio justitiam faciatis de illis hominibus, super quos clamorem facit pro equo suo, quem furto sibi ablatum dicit. Omnipotens Dominus vos benedicat, & vitam vestram in omni bonitate disponat.

EPISTOLA XL.

Lanfrancus Dei gratia Archiepiscopus dilectissimo filio, & amico Rogerio Comiti, salutem, & benedictionem.

ARGUMENTUM.

Ut a perjurio, & fraude abstineat, patrisque erga Regem, & alios fidelitatem imitetur.

Auditis de te, quæ audire nollem, doleo quantum dicere non possum, neque enim decerét, ut filius a Willelmi Comitis, cujus prudentia, & bonitas, & erga Dominum suum, & omnes amicos suos fidelitas multis terris innotuit, infidelis diceretur; de perjurio, vel fraude aliquam infamiam pateretur; immo conveniret potius, ut filius tanti viri imitator patris existeret, & omnis bonitatis, & fidelitatis aliis exemplum præberet. Propterea rogo te, dulcissime fili, & charissime amice, quatenus propter Deum, & honorem tuum, si culpam de tali re habes, resipiscas; si vero non habes, manifestissimis documentis te non habere ostendas. Quidquid vero fit, rogo ut ad me venias, securus proculdubio quod neque in eundo, neque in redeundo, per nos, vel regios homines impedimenti aliquid patieris. Omnipotens Dominus te benedicat.

EPISTOLA XLI.

Lanfrancus Dei gratia Archiepiscopus dilectissimo quondam Filio, & amico Rogerio Comiti bene intelligere, & salubrem de anima sua curam habere.

ARGUMENTUM.

Ab excommunicatione, qua illum obstrinxerat, solvi non posse, nisi Regis misericordiam imploret, ad quam impetrandam, suam illi operam spondet.

Doleo pro te, quantum dici non potest, quia, teste Deo, te amabam; & te amare, & tibi servire toto corde desiderabam; sed quia instinctu dæmonis, & consilio pravorum hominum ea molitus es, quæ te moliri minime oportuerat, necessitate coactus mentem mutavi, & dilectionem non in odium tantum, quantum * ad rancorem mentis, & justam severitatem converti. Legatis tamen, & literis semel, & iterum te invitavi, ut ad me venires, & consilium animæ tuæ a me, sicut a Patre spirituali, & amico syncero acciperes, atque a stulto proposito, quod conceperas, consilio meliore desisteres; tu vero id facere recusasti. al. * in.

Canonica igitur authoritate te, & omnes adjutores tuos maledixi, & excommunicavi, atque a liminibus sanctæ Ecclesiæ, & consortio fidelium separavi; & per totam Anglicam terram hoc idem Pastorali authoritate fieri imperavi. Ab hoc vinculo anathematis absolvere te non possum, nisi misericordiam Domini mei Regis requiras; sibique, & aliis, quorum res injuste prædatus es, justitiam facias.

Mandasti quod adhuc venire velles; hoc ego libentissime vellem, nisi regalem iram pro hac re me incursurum metuarem, sed legato, & literis pœnitudinem tuam, & humilitatem, & preces ei intimabo: & te, salva ejus fidelitate, prout melius potero, adjuvabo. Interim rogo, & moneo, ut quiescas, nec aliquid coneris facere, unde majorem ejus iram incurras.

EPI-

EPISTOLA XLII.

Lanfrancus divina dignatione non suis meritis Archiepiscopus Abbati B...... salutem cum oratiooibus.

ARGUMENTUM.

Rogat, ut sua causa literarum latori veniam indulgeat.

Harum literarum portitor iram vestram se dicit incurrisse, & propterea patriam, in qua oatus, & conversatus erat, parentesque, & amicos reliquisse. Et quia putavit, quod pro me multum facere debeatis, oostris apud paternitatem vestram se petiit literis adjuvari. Mota igitur nostris precibus vestra ei benignitas iodulgeat; quatenus ipse amicum nostrum pro commissi sui venia se petiisse cognoscat.

EPISTOLA XLIII.

Domino, Patri, Fratri, amico a Anselmo Lanfrancus, peccator perpetuam a Deo salutem.

ARGUMENTUM.

Fratris sui filium liberius ab eo susceptum fuisse latatur, & gratias agit, simul insinuans, quid erga illum observari cupiat.

Quid mihi expediat, beatitudo vestra optime novit; io Anglorum eoim terram veoiens, sive b Romam proficiscens omoia sanctitati vestræ reseravi, quæ reseranda esse tunc temporis pro mearum rerum necessitate judicavi. Sic ergo orate, sic ab amicis, ac familiaribus vestris ornatum iri deposcite, quatenus Omnipotens Deus, aut ad meliorem fructum me perducat, aut de ergastulo hujus carnis animam meam io sui sancti nominis confessione educat: tot enim, tantisque tribulationibus terra ista, in qua sumus, quotidie quatitur, tot adulteriis, aliisque spurcitiis ioqoinatur, ut nullus fere hominum ordo sit, qui vel aoimæ suæ consulat, vel proficiendi in Deum salutarem doctrioam saltem audire concupiscat.

Literas, quas per Dominum Robertum transmisistis, lætus suscepi, lætior legi; cum quanto autem gaudio adhuc eas relegeodo recolo, & recolendo relego, literis explicari oon possum: pro eo videlicet, quod, sicut in eis scriptum est, c dulcissimum mihi Fratris mei filium (quem sicut aoimam meam diligo) cum ingenti lætitia suscepistis; Quod majorem erga vos amoris mei fiduciam ex hac occasione concepistis; & præcipue, ac super omnia, quod onus Prioratus, quod importabile antea videbatur, ex ejus adventu levigatum vobis perhibuistis. De quo brevem, veracemqoe sententiam vobis dico: si inter Paganos etiam ipse viveret, plus cæteris Pagania ego * ipsos diligerem, & prodesset * eis, si quid in hoc sæculo possiderem. Quibus de rebus quantas possum Deo, & Domino Abbati, vobisque omnibus gratias refero, qnia quales * voluero, tales vos erga me, & omnes, qui diliguntur a me, semper esse comperio.

f. * ipsum.
al. * volo.
f. * ei.

Sed quia accedens ad servitutem Domini, & maxime id ætatis homo, multis, variisque tentationibus per tentatorum spiritoum suggestiones intrinsecus jaoitur, multis, diversisque carnis titillationibus intus, exteriusque cruciatur; oportet valde, ut vestri eum colloquii participem sæpissime faciatis, omnesque, quorum doctrina salubris esse potest ei, colloqui cum eo, quotiens expedit, jubeatis.

Discedenti ipsi a me, rogando præcepi, & præcipiendo rogavi, oe hoc anno aliquam vel in refectorio, vel in capitulo, aut in monasterio d lectionem legeret, qooadusque psalmorum scientiam, suique ordinis usum aliquem haberet: hanc voluntatem meam omnino despexit; & ut legeret, suarum precum nimietate a vobis extorsit: pro qua re amarissimas literas transmittere sibi disposui; sed visis aliis literis vestris conceptum adversus temeritatem mentis rancorem omisi.

EPISTOLA XLIV.

Domioo Reverendo, Patri vere diligendo, & dilecto, Catholicæ matri amplectendo Archiepiscopo Lanfranco: Frater Anselmus suus, quod dignius potest totus suus.

ARGUMENTUM.

Proximis Lanfranci literis respondet, ac Mauritium vicissim capitis ægritudine laborantem commendat.

Quotiens vobis est gratum, aliquid mihi esse gratum, utique mihi & hoc est gratum: & illud fit gratius, quod prius erat gratum. Significastis vos inter lætos esse, quia ego, ut de aliis taceam, dilectissimum nostrum, nepotem vestrum, valde gaudens suscepi. Tantò igitur, & hac vestra lætitia sum lætificatus, & gaudium, quod habueram de prædicto charo nostro quamvis semper vigeat, augendo est renovatom; quanto, id qood non verecundor fateri, me scilicet ex magna parte illum sic suscipiendo iotendisse, ad votum pervenisse cognovi de meo meritis Domino, fide fratre, sollicitudine filio Mauritio, quem pro vobis separatis ab illo, a quo plus amabatur, quàm ab alio, & quem plus amabat quam alium: quos ipsi judicate, quo illi debeatis. Qoamlibet namque vile sit, quod sic amat, & a quo sic amatur: oimirum hoc illi debetis, quod non minus amet, & a qoo non minus ametur. Quoniam igitur & ego novi justitiæ vestræ rectitudinem, & vos nostis mutuam nostram dilectionem, omni ejus supersedemus commendatione. De ægritudioe capitis ejus, vestram pietatem, quantum apud vos possum rogo, præcipue qoatenus propter Deum, & æternæ salutis retributionem, vobis instantibus a dilecto amico nostro Domino Alberto medico, quantom potest perquiratur, & curetur.

EPISTOLA XLV.

Dilectissimo suo a Gondulfo dilectissimus suus Lanfrancus dilectionis cœptæ felicem perseverantiam.

ARGUMENTUM.

Fratris sui filium, ut ab eo instruatur, præcipue commendat, crucemque mittit cum reliquiis.

FRatres, quos (charissime frater) literis edocendos, bonisque moribus instruendos tibi præcipue transmisi, honeste, & secundum voluntatem meam tractari quorumdam relatione cognovi; pro qua re gratias benignitati tuæ refero, & ut cœptis insistas, si tamen admonitione indiges, admonere te cupio. Charissimum mihi fratris mei filium, fratrem videlicet tuum, charitati tuæ commendo, rogans sicut rogari oportet a me, jocundissimum filium, fratremque meum, quatenus cum magna jocunditate animi tui eum diligas, & ad vitam laudabilem pro viribus tuis informare non desinas. Fratrem tuum propterea dixi illum, *quem revera sibi esse volo, multumque rogo; nam & revera venerabilis mater tua, sicut mihi relatum est, filium suum eumdem vocare dignatur, cum illa de excellentissimo genere, iste humili loco sit natus, proculdubio recepturus ab eo mercedem suam, qui dixit: *Qui se humiliat, exaltabitur*. Crucem cum reliquiis fraternitatis tuæ oculis dum Missam celebras conspiciendam, tibi transmitto; quam perpetuæ amicitiæ monumentum inter te, & ipsum esse desidero.

al. * quoniam

Magno gaudio me replesti, quia promissionem in pueritia factam, in juventute adhuc per divinam misericordiam te servare scripsisti; quam si ad finem illæsam perduxeris, terribilem aliis judicem proculdubio cum magna securitate videbit. Omnipotens Deus cordi tuo per sancti Spiritus sui inspirationem inserere dignetur, quatenus in omni ætate tua sic me diligas, sicut in pueritia, & adolescentia tua quondam diligere me solebas. Et ipse te benedicat, atque ab omnibus peccatis propitiatus absolvat.

EPISTOLA XLVI.

Dilectissimo Fratri Gondulfo frater Lanfrancus benedictionem a Deo, & perpetuam salutem.

ARGUMENTUM.

Ægrotantem consolatur, & pharmacum mittit, quo utatur.

LEctis literis fraternitatis tuæ, multa te cognovi ægritudine laborare, pro qua re hortor, ne doleas, immo gaudeas, tuoque Creatori, qui de te curam habet, indefessas gratias referas, sciens scriptum esse: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis*. Et aliud: *Flagellat Dominus omnem Filium, quem recipit*. Non enim te in hoc sæculo tantis flagellis atteeret, nisi post hoc sæculum sine flagello te esse disponeret. Tu ergo memento tui, memorare novissima tua, & confitere peccata tua; hoc enim faciens, aut corporalem salutem a Deo consequeris, aut mortem aliis metuendam sine metu expectabis; quæ videlicet erit finis tibi malorum, principium vero bonorum.

Mitto tibi diaprasium magnum, quod ad hanc infirmitatem, valde utile esse medici perhibent, de quo in modum sylvestris nucis tertia semper die accipies. Omnipotens Dominus custos tui semper existat; atque ab omnibus peccatis propitiatus absolvat.

EPISTOLA XLVII.

Dilectissimis Fratribus a Lanfranco, & Guidoni Frater Lanfrancus perpetuam a Domino benedictionem.

ARGUMENTUM.

Nepoti, ejusque olim amico, nunc fratri in monasterio salutaria dat monita. Et nepoti privatim condonat, quod ea non observarit, quæ injunxerat.

QUis divinitus, ut credo, vos dilexistis in sæculo, rogo ut rogeti. Deum, quatenus, ipso cooperante vos diligatis in eo, quod assumpsistis sancto proposito. Alter alteri sit in tribulatione solatium: alter ab alterius vita sumat sanctæ conversationis exemplum. Humilitatem omnibus ostendite, linguas vestras ab omni * derogatione salubri censura compescite, si quis cujuslibet fratris vitam b theodino dente rodere, si correctus a vobis emendare neglexerit, a vestro colloquio arceatur. Quidquid alii de vobis dicant laudantes fortasse, & magnificantes, quod parentes, possessiones, carnalia oblectamenta pro Deo contempsistis, vos semper introrsus ad conscientias vestras redite, peccatores vos semper esse cognoscite, & peccatis vestris continuis orationibus Deum propitium fore deposcite.

Elegantes, & optimæ admonitiones.

al. * fraternia.

Adversum te, charissime nepos, magnum mentis maerorem concepi, quia videlicet trangressus es præceptum, quod de hoc ordine primum tibi injunxi, sed interveniente venerando Patre Domino Anselmo, cui sicut Deo obedire desidero, sincero tibi corde illam noxam indulgeo, & moneo ne tale aliquid amplius facias, quia quo impensius amicum diligo, eo amplius majorem contra eum iram pro parva etiam culpa concipio. Omnipotens Dominus sua vos gratia protegat, atque ab omnibus peccatis clementer absolvat.

EPISTOLA XLVIII.

Dilectissimo Patri a Willelmo Lanfrancus quondam dulcissimus, & utinam nunc saltem dulcis; quidquid in hoc sæculo, & in futuro honestius, & melius.

ARGUMENTUM.

Ut Ernostum Priorem designet; quod si quid obstet, alia consilia suggerit, quæ sequi liceat.

IN literis, quas nuper transmisistis, hoc præcipue inter cætera posuistis, & rogastis, ut amoto eo, qui nunc præsidet, de substituendo Ecclesiæ vestræ priore vobis consulerem, consultaque sub celeritate scriberem; quam rem fratribus, qui mecum sunt, ostendi; mihique consulere

sulere volenti quatenus ipsi quoque consulerent obnixe rogavi. Communis omnium sententia fuit, ut si aliquo secundum Deum modo efficere valeatis, summum Ecclesiæ vestræ b Priorem Domnum Ernostum constituatis; quod si ipse renuerit, aut forcasse Dominus Abbas huic rei consensum præbere noluerit, ordinate quem concors fratrum electio ordinandum decreverit. Si vero vobis hoc consilium displicuerit, capite illud, quod sanum sapienti displicere non poterit, videlicet ut agatis, quod ex ore Domni Abbatis Herluini, domnique Anselmi agendum esse cognoveritis; Nam ego ut peccator homo divini consilii ignarus existo, illi utrique, ut credimus, Spiritu Dei pleni sunt, & secum habent, qui in hujus mundi negotiis apud Deum adjuvare eos valent. Divina Majestas, venerande Pater, jocundeque frater, te benedicat, ab omnibus peccatis prorsus absolvat. B. Lanfranci humilitas

EPISTOLA XLIX.

Lanfrancus Archiepiscopus dilectissimo filio, & amico * Adelelino Abbati salutem, & benedictionem. f. * Adelelmo.

ARGUMENTUM.

Intercedit pro monachis, qui de monasterio recesserant, & agnita culpa redire cupiebant.

Fratres isti ad me venerunt accusantes se, & dicentes in vos graviter peccasse, & sua culpa de monasterio recessisse; ego vero stultitiam eorum eis audientibus multum adauxi, & satis duris, atque amarissimis verbis eos, prout decuit, increpavi. Postea interrogati a me, si de cætero vellent emendare, responderunt se velle, & de hoc quod egissent plurimum se dolere; & precati sunt me, quatenus pro eis apud vos intercederem; & mea eos intercessione monasterio, unde exierunt, reconciliarem.

Quapropter fraternitatem vestram precor, si meis apud eam precibus locus existit, ut pro amore Dei, & nostro, quidquid in vos, & contra ordinem deliquerunt, syncero corde remittatis; a & in suis eos locis, in quibus ante culpam erant, suscipiatis, & paternum eis affectum, ut Deus vobis misericors sit, de reliquo ostendatis.

EPISTOLA L.

Lanfrancus Antistes dilectissimis fratribus a Reginaldo Pictavorum urbis Abbati, & * Sentuno monacho, & Henrico Canonico salutem. al.*Sevvino

ARGUMENTUM.

Sanctum Hylarium adversus Beregarii calumnias defendit, ejusque verba, quæ in pravum sensum trahebat, orthodoxe dicta, & interpretanda docet.

Lectis literis a vestra mihi per hunc hominem fraternitate transmissis voluntatem vestram intellexi, si facultas detur ad me veniendi: id commode fieri posse non arbitror; nam & iter prolixum est: pericula multa, terra, marique: & ego tot, tantisque hujus mundi negotiis obvolutus sum, ut talibus studiis dare mihi operam hac tempestate non liceat. Si divina potestas expeditum me esse quandoque voluerit, & doceri pariter, & docere promptus semper mihi animus erit.

Porro quod schismaticus ille b (Berengarium dico) sicut vestra Epistola testata est, constanter asserit, quia beatus Hylarius vestræ urbis, vestræque Gentis quondam Episcopus in tractatu fidei perversa senserit: & in libro de divina Trinitate improbabiles sententias de Domino JESU CHRISTO * protulit: mirari non debet beatitudo vestra, si is, qui de ipso capire tam multa, & tam nefanda credere, & docere verissimis relationibus infamatur; de ipsius capitis membro tam perniciosa dicere traditur, in reprobum sensum divino judicio permittatur. Berengar. schismaticus B. Hylario erroris maculam inurit. al. * protulerit.

Revera quisquis Hylario alicujus hæreseos notam imponit, multos orthodoxos principes, qui magnis eum laudibus extulerunt, ejusdem erroris macula involvit. Gelasius Papa in decretis suis, omnes libros ejus inter catholicas Scripturas enumerat. Ejus auctoritas in sacris canonibus decentissime memoratur, recipitur, & laudatur. Sanctus Augustinus in libro de Trinitate, excellenti eum laude extollit, & quædam ab eo de Patre, & Filio, & Spiritu sancto obscure dicta enucleatius exponit. Beatus Hieronymus quantis eum, omnesque libros ejus in quibusdam scriptis suis præconiis efferat epistolari brevitate comprehendi non potest: c vocans eum Romanorum luciferum, Ecclesiarum lucernam, lapidem pretiosum, ad quem mortalia vix ascendunt; pulchro sermone, aureoque universa loquentem. Cæteri sacræ religionis doctores, quicumque de eo aliquid loquuti sunt, ab horum sententia in hac parte minime dissenserunt. B. Hylarii præconia. Dist. 15. Can. 13. Lib. 6. c. 1.

Tutius igitur est lectori in difficillimis sanctorum Patrum sententiis, quas ingenii sui imbecillitas capere non potest, interrogato quod nescit, dicere se nescire, quam pertinaci arrogantia, & arroganti pertinacia, non sine sua, & aliorum pernicie, fidei contraria definire; præsertim si talis persona sit, quæ vel scientia literarum, vel probitate morum, vel potius utraque parte authoritatis pondus præ se gerere videatur. Nota in explicandis difficilioribus sanctorum Patrum sententiis quid agendum.

Verba præfati doctoris, quæ præfatus inversor in ejus calumniam conatur invertere, hæc in vestris literis reperi: *Dei filius hominem verum secundum similitudinem nostri hominis non deficiens a se Deo, sumpsit: * in quo quamvis aut ictus incideret, aut * vultus * discinderet, afferrent quidem hæc impetum passionis, non tamen dolorem passionis inferrent: ut telum aliquod, aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aera vulnerans.* Et paulo post. *Virtus corporis sine sensu pœnæ vim pœnæ in se desævientis excepit.* Hæc sine præjudicio melioris expositionis consona, ut putamus, sanctis patribus adstipulatione sic exponuntur a nobis. Dominus JESUS CHRISTUS in eadem persona verus homo, & verus Deus, secundum humanitatem quidem esurivit, sitivit, fatigatus est, flevit: appropinquante hora mortis pavere, & tædere cœpit: unde & oravit dicens: *Pater si fieri potest, transeat a me calix iste.* Plagas virgarum, vulnerumque discissiones, ut homo similis nobis sensit, & doluit, cæterasque humanæ naturæ infirmitates assumendo hominem, De Trinit. lib. 2. ante medium. al. * in quem al. * vulnus. al. * descenderet. Egregie & docte illustratur S. Hylarius. Matth. 26. d. 39.

nem, præter peccatum, assumpsit. Secundum divinitatem vero, qua Patri, & Spiritui sancto per omnia æqualis est, nihil horum sustinuit: cum apud omnes fideles hæc semper sit, fueritque sententia; & sacra pagina hujusmodi documentis pene sit ubique referta; & tamen propter unitatem personæ, in quam conficiendam Deus, & homo convenerant, sæpe quæ hominis sunt assignantur Deo; & quæ solius Dei sunt, dicitur habere homo, ut illud Apostoli: *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Non enim revera quantum ad ipsum spectat, Dominus gloriæ est crucifixus, si propter assumptum hominem, quod hominis fuit, dicitur pertulisse Deus. Et ipse Dominus in Evangelio: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cælo*. Et rursus id quod Dei erat, homini est assignatum; Neque enim homo in terra degens, in cœlo tunc esse poterat; sed quia Unigenitus Patris ita in mundum venit, ut tamen a paterno sinu nunquam discederet, quod solius divinitatis erat, loquens in terra assumpto homini propter unitatem personæ tribuebat.

1. Cor. 2. b. 8.

Luc. 3. b. 13.

Hoc locutionis modo superius dictum est, quia homini assumpto a Filio Dei ictus, & vulnera impetum passionis inferrent, non tamen dolorem passionis afferrent. Et hoc suppositis similitudinibus deplanatur, ut si telum aquam perforet; & cætera quæ sequuntur, ac si diceret, homo assumptus impetum passionis, & vim doloris sensit, Deus assumens non sensit: & hoc paulo post declarat dicens: *Virtus corporis*, id est, divinitas assumens ipsum corpus *sine sensu pœnæ*, quantum ad ipsam pertinet, *vim pœnæ in se*, id est, in carne assumpta *desævientis excepit*. Quod si virtus corporis, magis robur ipsius corporis, hoc in loco intelligenda est, eadem sententia in cæteris manet, ut sit sensus: *Virtus corporis sine sensu pœnæ in se desævientis excepit*, quantum ad assumptam humanitatem. Et hoc locutionis genere revera & salva Christianæ religionis fide dici potest; quia Christus, sive Corpus Christi, sive caro Christi in cruce patiebatur, & non patiebatur, dolebat, & non dolebat, moriebatur, & non moriebatur. Et in hunc modum multa, numeroque carentia. Alioquin si præfatus doctor contra usitatissimam Ecclesiæ fidem, contra Evangelicam authoritatem, contra omnium sanctorum Patrum definitionem, carnem Christi insensibilem, & doloris expertem intelligi voluisset, assumptum a filio Dei hominem similem nobis hominem in præfata sententia minime retulisset. Quæ enim similitudo sensibili, & insensibili? Dolenti, & doloris experti? retulit autem, non igitur intelligi voluit.

Obsecro vigilate omnibus modis, quia schismatici, & fautores eorum circa vos, & inter vos sunt, opponite eis scutum timoris Domini, impetentes eos jacolis divinorum eloquiorum: adminiculamini nobis memores nostri in orationibus vestris. Omnipotens Dominus det vobis bene agere, & fœliciter, quo tenditis, pervenire. Amen.

EPISTOLA LI.

Lanfrancus Archiepiscopus dilectissimo amico suo Abbati * T...... salutem. Forte * Turstino ad que Epist. 54.

ARGUMENTUM.

Ut excommunicatam adulteram de cæmeterio ejici præcipiat, quousque Episcopo satisfiat.

CAusam Goduini, & Lifginæ adulteræ suæ optime novi; & revera Londoniæ coram me eam vestigari præcepi; auditaque utriusque partis assertione, in adulteros sententiam diximus, & juste eos esse excommunicatos communi consensu decrevimus. Propterea nihil aliud restat, nisi quod Fraternitas tua adulteram de cimiterio ejici præcipiat; quousque vel corruptor ejus, vel aliquis pro ea, quod justum est, Episcopo faciat. Libenter facerem, quod tibi placere posse intelligerem, & multum doleo, quod de præsenti negotio voluntatem tuam implere non valeo.

EPISTOLA LII.

Lanfrancus indignus Antistes venerabili Abbati G...... salutem, & benedictionem.

ARGUMENTUM.

Orricium commendat, qui apud illum Regis mandato detinebatur.

GRatias quantas possum Paternitati vestræ ago, quod præsentes, & absentes nobis & de nobis bona dicitis, meliora optatis, utrumque verbis, & literis confirmatis. Et revera sciatis me eandem circa vos voluntatem habere, & vobis, & vestris synceram dilectionem in omnibus, & per omnia exhibere.

Quod de Domino Orricio mandastis, gratanter accipio, sed contra præceptum Regis nihil rogare, & nil jubere præsumo; sed rogo, multumque rogo; quatenus propter Deum, & propter amorem meum, & quia ipse dignus est, eum diligatis, honeste tractetis, paternum ei affectum, sicut prudentia vestra judicaverit, impendatis: pro justitia namque persecutionem patitur, & cum superna voluntas fuerit, in gaudium sibi, & lætitiam convertetur: misertus est tamen ei Dominus, quod inter vos eum voluit esse & putantes nocere, (sicut Domino placuit) plurimum profuere. Orricius.

EPISTOLA LIII.

Lanfrancus indignus Antistes, * Abbati Turstino salutem.

ARGUMENTUM.

Solatur amicum, suadetque ut Regem per se, & per amicos flectere studeat; nec tristetur, si spreverit.

COnsilium meum tibi breviter intimandum rogasti, & ego illud tibi paucis intimare curavi. Roga Deum, ut meminerit tui, & misera-

fereatur tibi; & hoc instanter tam per te, quam per amicos tuos. Nos vero hoc agimus in quantum possumus. Domino nostro Regi offer rectitudinem per amicos, & fideles internuncios. Si spreverit, noli multum inde esse tristis, neque sollicitus. Visitabit enim Deus plebem suam, cum expedire decreverit. Misericordia Dei tecum sit.

EPISTOLA LIV.

Lanfrancus indignus Antistes dilecto, & fideli amico suo G...... salutem, & benedictionem.

ARGUMENTUM.

In comitatibus ipsi commissis nullum sibi esse dominium, sed ad victum monachorum terras Ecclesiæ suæ omnes pertinere.

GRatias ago benignæ sollicitudini tuæ, & sollicitæ benignitati tuæ, quia amicitiam a primordio mutuæ cognitionis mihi promisisti: reipsa, cum opportunitas se ingessit, semper demonstrare studuisti: & nunc precor, multumque precor quamvis non tantopere precibus indigeas, quatenus de præsenti negotio tantum rebus vestris valeas, quantum valere fuerit tibi desuper data facultas.

Scias autem in illis comitatibus, quorum exquirendorum cura tibi commissa est, me nihil in domino habere; sed omnes in illis partibus vestræ Ecclesiæ terras ad vitam monachorum per omnia pertinere. Frater vester, qui has tibi literas portat, multa laudanda de te mihi retulit, quorum pluralitas, & Epistolaris brevitas ea nunc enumerari non finit. Sed omnipotens Deus cujus memoriam nihil subterfugit, sicut novit, multipliciter tibi rependat, & ab omni opere malo * prius auxiliator, te incessanter defendat.

f. * pius.

EPISTOLA LV.

Lanfrancus Archiepiscopus Abbati R...., salutem.

ARGUMENTUM.

De monacho pro quo rogarat, ut in monasterium reciperetur, rem integram nunc ei permittit, probaturus quod decreverit.

QUod fratrem, de quo mihi scripsit fraternitas tua, in monasterium recipiendum cum meis literis tibi direxi, recte conscientia mea, divino id zelo, & amore nostri ordinis feci, neque enim gratia vitandi scandali aliquid volo vel rogare, vel præcipere, quod aliquo modo in majus, vel deterius scandalum valeat pervenire. Loquere igitur cum Episcopo, si forte adest, & cum Domno Godefrido priore ejus, & quidquid super hoc negotio inter vos consulueritis, & consultum opere complendum decreveritis, in omnibus, & per omnia mihi quoque placere noveritis. Neque enim superbiam nutrire volo, quam procul ab omni genere hominum, & præcipue a nostro ordine remotam esse desidero.

EPISTOLA LVI.

Lanfrancus Archiepiscopus charissimo amico suo Abbati Willelmo salutem.

ARGUMENTUM.

Ut Rainaldo monacho Glocestrensi monasterium petere; ibique cum Serlone Abbate per anni unius spatium conversari liceat.

ROgo te quantum rogare possum, & debeo, quatenus huic fratri Rainaldo concedas licentiam conversandi apud a Glocestram cum b Abbate Serlone per spatium unius anni; expedit enim animæ suæ, ut hoc fiat. Hujus namque indicium hinc permaxime capio, quod regularem locum petit; quamvis & monasterio tuo, in quo nutritus est, in nullo detrahat. Sed aut hoc facile velit, rationabilem causam enarrat. Iterum rogo, ne moleste feras, quod ad me venit, quod me amicam tuum pro necessitate sua expetiit.

EPISTOLA LVII.

Lanfrancus Archiepiscopus O...... Abbati salutem.

ARGUMENTUM.

Arguit quod monacho suo vagandi licentiam concesserit, redire a se compulsum cum honore ut recipiat monet, atque illi tanquam filio paternam charitatem impendat.

FRatrem Gregorium monachum tuum volentem mare transire prohibuimus; & ad monasterium suum redire præcepimus, & præcipiendo compulimus. Tu non bene egisti, quod ipsi vagandi extra patriam licentiam concessisti. In hoc satis evidenter apparet, qualis pastor existas, & qua sollicitudine gubernare commissas tibi animas scias.

Mandamus igitur, & præcipimus, & præcipiendo rogamus, quatenus cum honore eum recipias, & de cætero sicut filio tuo paternam ei charitatem impendas. Credimus enim per misericordiam Dei, si sollicitus tui ordinis esse volueris, quod consilium, & auxilium, tam in causis spiritualibus, quam in sæcularibus per eum habere valebis. Lætificavit me multum, quod timorem Dei te habere, & bonum hominem esse perhibuit, sed tamen pro simplicitate tua negligentem esse nostri ordinis negare non potuit.

EPISTOLA LVIII.

Lanfrancus Dei gratia Archiepiscopus dilecto fratri, & amico Remigio salutem.

ARGUMENTUM.

Multos de ipso apud Regem male loqui, quibus Rex fidem non adhibeat. Expedire ut ad se veniat, ut ex ejus ore plura audiat.

CUm multi de te multa perversa dicant: & perpauci sint, qui verbis detrahentium ingenitis * liberalitate contradicant, scias tamen dominum nostrum Regem nullius detrahentis con- al. * liberaliter.

tra

tra te verba recipere; ſed potius contra omnes maledicos regali te auctoritate defendere. Itaque expedit tibi, ſi prope es, & licitum habes, quatenus ad me venias, & ea, quæ pro ſui prolixitate breviter ſcribi non poſsunt, ore ad os audiat.

EPISTOLA LIX.

Forte Hugoni.

Lanfrancus Hug......

ARGUMENTUM.

Gregorium Papam ab eo vituperari, & Clementem laudibus efferri non probat: & ſi Imperatori credat facti ſui cauſas non defuiſſe: diſſuadet ne in Angliam veniat ſine Regis licentia.

Literas tuas; quas mihi per portitorem meorum miſiſti, ſuſcepi, & legi, & diſplicuerunt mihi quædam, quæ in eis inveni. Non probo, a quod Papam Gregorium vituperas: quod Hildebrandum eum vocas: quod legatos ejus ſpinoſulos nominas: quod Clementem tot, & tantis præconiis tam * propere exaltas. Scriptum eſt enim non eſse laudandum in vita ſua hominem, nec detrahendum proximo ſuo. Adhuc incognitum eſt humano generi, quales nunc ſint, & quales futuri ſint in conſpectu Dei. Credo tamen, quod Imperator ſine magna ratione tantam rem non eſt aggreſsus patrare, nec ſine magno auxilio Dei tantam potuit victoriam conſummare.

f. * præpoſtere.

Non laudo ut in Angliam terram venias, niſi a Rege Anglorum licentiam veniendi prius accipias. Nondum enim inſula noſtra priorem refutavit; nec utrum huic obedire debeat, ſententiam promulgavit. Auditis utrimque cauſis, ſi ita contigerit, perſpicacius quid fieri oporteat, provideri valebit.

EPISTOLA LX.

Lanfrancus Cantuariæ Archiepiſcopus Rodulfo Abbati ſalutem.

ARGUMENTUM.

Poſſe monachum, qui in uno monaſterio ſtabilitatem promiſerit, juſtis de cauſis in aliud tranſmigrare.

Indicatum eſt mihi, de tuo monaſterio recedere vis: de promiſsa ſtabilitate ſollicitus es, timens, ne, unde Deum placare * ſtudes, inde offendas. De quo rationem talem oſtendo; & in oſtendendo meipſum in exemplum ſic do. Si ego Lanfrancus manu propria me de aliquo monaſterio non receſsurum juraſsem; viderem autem quod ibi animam meam ſalvare non poſſem, exirem; nec perjurii crimen incurrerem. Qui enim Deo propter Deum alligatur, non ſolvitur ab ipſo, niſi contra ipſum ſolvatur. Porro ab ipſo contra ipſum minime ſolvitur, qui propter amorem ejus, & ut ſibi bene complaceat, a filiis diſcordiæ, ſuperbiæ, diffidentiæ; & ut * aptius dicam, a filiis diaboli migrat ad filios pacis, humilitatis, ſpei, immo ad Filios Dei. Qui enim ſic tranſit, nonne plane fugit a ſede diaboli, ad ſedem Dei? Quis enim judicet illum a Deo damnandum, qui ut ad Patrem, ut ad Dominum, & amicum fugit ad ipſum? Propterea qui ſic tranſit, non ab Eccleſia ad Eccleſiam tranſit; non enim plures ſunt Eccleſiæ; ſed una eſt toto orbe diffuſa; & *uni Deo ubique ſervitur; & uni Regi militatur*. Poſtremo Beatus Benedictus, qui ſtabilitatem præcipit firmare, monachum ab alio monaſterio ad aliud monaſterium venientem jubet ſuſcipi: & ſi bonæ vitæ fuerit, ut ſtabilitatem firmet, ſuaderi.

al. * debet.

al. * apertius.

Reg. cap. LXI. ſub medium. Ibidem.

Finis Epiſtolarum Beati Lanfranci.

DOMNI

DOMNI LUCÆ DACHERII
MONACHI BENEDICTINI
CONGREGATIONIS S. MAURI
IN EPISTOLAS
B. LANFRANCI CANTUAR. ARCHIEP.
NOTÆ ET OBSERVATIONES.

BEatum Lanfrancum Epiſtolas ſcripſiſſe conſtans eſt omnium, & veterum, & recentiorum ſententia. Ex antiquioribus inſtar omnium erit Guillelmus Malmesburienſis Monachus, qui in geſtis Pontificum Anglorum lib. 1. fol. 121. 2. n.10. editionis Londonienſis, de Epiſtola 2. Alexandro ſummo pontifici inſcripta ſic loquitur: *Sermonis huiuſcemodi veritati aſſenſit epiſtola initio Papatus Angliam directa, quæ inter epiſtolas Lanfranci reperitur.* Item fol. 122. 2. n. 30. *Ipſe Lanfrancus pauca ingenii ſui monimenta reliquit, decretales epiſtolas, & præcipuam contra Berengarium.* Qui de epiſtolis præfati Archipræſulis agunt neoterici, indicatum eſt annotationibus ad Vitam pag. 33. lit. e.

AD EPISTOLAM I.

Pag. 219. *a* A*Lexandro Papæ*) Sanctum Pontificem Alexandrum hoc nomine ſecundum, Guillelmus Pictavenſis in geſtis Guillelmi Ducis, & Regis Anglorum, inter ſcriptores Hiſtoriæ Normannorum ab Andrea Ducheſnio editos, pag. 197. ſummè extollit in huoc modum: *Is præſul Lucenſis, cum altiorem gradum nullatenus appeteret, violento plurimorum conſenſu, quorum apud Romanos tunc præcellebat auctoritas, ingenti concilio aſſentiente, in eo locatus primatu, quo præſulum orbis terræ caput exiſteret atque magiſter. Allectionem hanc ſanctitate memorat atque doctrina. Per eadem poſt ad ortum ſolis, & occaſum effulgebat. Neque curſus limitem ſol immutabilius natura, quam per veritatis ille directum tendebat vita: quodquod ubiquaque per mundum potuit, iniquum corrigens, nulli concedens.*

b (*Calamitatum cauſa exiſtis*) refert ſancti Lanfranci biographus, quemadmodum ille toto animo, totis viribus conatus eſt, atque induſtria quanta potuit maxima, quatenus Epiſcopale onus humeris ſuis minime imponeretur: ita ut fruſtra bortareotur Prælati, Primores Normanniæ efflagitareot, rogaret Regina, juſſiſſet B. Herluinus (a cujus outu pendebat totus) Rex imperaſſet, præcepiſſet ſummus Eccleſiæ Antiſtes Alexander. At vero ubi eorum ceſſiſſet votis; & quam arduum, calamitoſumque munus Epiſcopale fuiſſet, expertus, Alexandrum exorat, inſiſtitque, ut ab hoc munere eximatur. Noverat ſiquidem verus ſui inſpector, & ſtudioſus humiliter Magiſtri S. Benedicti diſcipulus quam ponderoſum eſſer illud onus, noverat *quam difficilem, & arduam rem ſuſceperat, regere animas* (ut docet idem Magiſter cap. 2. Regulæ) *& multorum ſervire moribus*. Noverat, *quia ars eſt artium regimen animarum*, teſte Magno Gregorio, Curæ Paſtoral. Lib. 1. c. 1. Noverat quia, *tanto gravius eſt pondus ſacerdotum* (verba ſunt Gelaſii Papæ 1. ad Anaſtaſ. Auguſtum) *quanto etiam pro ipſis Regibus hominum in divino reddituri ſunt examine rationem.* Noverat quia ſeipſum intime noverat. Sed, inquies, *Qui Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat*. Paul. 1. Corinth. 3. Bonum opus deſiderat do manus, *ſi quis hunc idcirco appetit*, inſit D. Chryſoſtom. in idem cap. *non principatus, aut dominationis faſtu, verum cura regiminis, & charitatis effectu, non improbo, bonum quippe deſiderat opus*. Si prius irreprehenſibilis, *Hoc eſt* (ait Theophylactus ad hæc verba) *omni virtute conſpicuus, ut neque illum alii, neque ſe ipſum reprehendat. Illum enim, qui aliis præeſt, veluti ſtellam eſſe oportet ad omnes ipſum intuentes illuminandum, & dirigendum*. De his hactenus.

c (*De Beccenſi congregatione*) Cui pridem dederat nomen, atque in ea pluribus annis monaſticam vitam duxerat, *omnem operam impenderat* (ut Milonis ejus biographi verbis utar) *quieti, & ſilentio cordis ſui novalia verbi ſacri excolens aſſidua lectione, irrigans ea dulci, quam ſæpe obtinebat, lachrymarum compunctione*. Beccus porro, ſeu Beccum Monaſterium in Normannia ſitum a fluviolo interfluente nomen accepit: Gilbertus Criſpious in vita B. Herluini Fundatoris ejuſdem cœnobii, & Chronicon Beccenſe pag. 1. *At verius* (inquit, Papirius Maſſoo. in deſcriptione Flumioum Galliæ in Ligeri, agens de Elaveri) *Beccus dicitur veterum Gallorum, ſeu Danorum lingua aquæ curſus in alium fluvium intrans:* quippe hoc in loco fluvioli duo extant; quorum alter influit in alterum. Fundationis autem celebris hujuſce monaſterii hæc eſt brevis forma.

Notum ſit omnibus Chriſtianæ religionis cultoribus, quod ego Abbas Herluinus filius Anſgoti, aſtantibus & laudantibus fratribus meis Odone, & Rogerio, jubente Gilleberto Comite, & Alberto, & Ranulpho conſentienſe, Roberto Comite, & Roberto Archiepiſcopo, donavi ſanctæ Mariæ tertiam partem terræ de Burnevilla, & hoc quod pertinet ad eam, & Tavilejo, & de Surcejo, & hoc quod pertinet ad eas, & terram de Sarnajo, & hoc quod pertinet ad eam, quæ Anſgotus Pater meus in vita ſua habuit: dotem quoque matris meæ jubente Patre meo ex integro mihi datam, coram teſtibus Fulberto Sacerdote, Vitale, Rainaldo, & aliis multis.

Quicquid ad res Beccenſis Monaſterii ſpectat, docebit Chronicon in appendice operibus B. Lanfranci ſubjectum, ſolummodo immunitates quaſdam a Rothomagenſibus Archiepiſc. Guillelmo, atque Hugone, necnon & a Cæleſtino Papa Tertio indultas, & confirmatas adjicere viſum eſt.

CARTA EXEMPTIONIS
Monaſterii, & Parochia Beccenſis, ab Archiepiſcopo Rothomagenſi D. Anſelmo conceſſa.

VIrorum prudentum conſuetudo eſt, & eorum maxime, qui de ſtatu Sanctæ Eccleſiæ aliquid rationabiliter diſponunt, ne per ignorantiam vel oblivionem a propria firmitate aliquando decidat, inſcriptionis authoritate firmare. Sed Epiſcopalis curæ officium eſt, diligenter procurare, quatenus monaſteria ſervorum Dei in pace, & quiete firmata permaneant; ne divinis officiis mancipatæ mentes aliqua occaſione a ſuo propoſito impediantur. Hac igitur rationis æſtimatione Ego quoque Willelmus Dei gratia Rothomagenſium Archiepiſcopus literis mandare decrevi, tempore videlicet Roberti Comitis filii Willelmi Regis Anglorum, quod Beccenſi Eccleſiæ, & Domno Anſelmo Abbati, ob reverentiam ejuſdem loci, & fratrum religioſiſſimam vitam, ſed & propter ſalutem animæ meæ, anteceſſorumque meorum, necnon & ſucceſſorum, concedo, ut Eccleſia ipſa, ejuſque ipſius

X loci

loci parochia, cum residentibus parochianis suis perpetuo sit libera ab omni Episcopali exactione, præter ea, quæ ab Episcopali officio administrari non possunt: ut est monachos vel clericos ordinare, Ecclesias reconciliare, pœnitentiam publicam dare, & hujusmodi pœnitentes reconciliare: aut illa, pœnitentiam occultam, quæ sine consilio Episcopi dari non potest, determinare, Chrisma quoque, & oleum tribuere; ut in brevi cuncta complectar, Monasterii, & Abbatis, prout decet, omnem pastoralem curam gerere sine acceptione pecuniæ. Si autem in eadem parochia talis causa orta fuerit, quæ ferri judicio finienda sit: tunc ex placito Abbatis, aut apud matrem Ecclesiam causa finiatur, judiciumque portabitur; aut Archiepiscopus ferrum judicii ad locum illum per ministros suos destioabit, judiciumque ibi coram Archiepiscopi ministris portabitur. Quod si pecunia exierit, ubicumque judicium portatur, Abbaris erit. In cæteris autem parochiis, quæ ad eamdem Abbatiam pertinent, & suot de nostra diœcesi, hoc solum ei concessimus, ut maou pastos suos laicos quietos habeat, illos tantummodo, qui terram, vel domos nullo modo possident. Si autem de his omnibus, quos liberos esse concessimus, aliquis contra Christianitatem egerit, & Abbas ad hoc corrigendum tardus extiterit, Archiepiscopus eum, ut corrigat monebit: quod si Abbas postea corrigere noluerit, Archiepiscopus emendabit. Pro his igitur quæ concessimus, Abbas talem honorem, & tale servitium Ecclesiæ nostræ Metropolitanæ exhibebit, ut si ab Archiepiscopo invitatus fuerit, & legitimam excusationem non habuerit, ad festum Dedicationis ejusdem Ecclesiæ veniat, sumptus Archiepiscopi habiturus, ut Archiepiscopo Missam celebrante chorum teneat: aut si Archiepiscopus aliqua causa Missam celebrare noluerit, aur non potuerit, idem Abbas Missam festivam pro eo celebret. Hæc autem ex consulto Clericorum nostrorum fecimus. At vero Abbas ex coosulto Monachorum suorum querelas quasdam & calumnias, quas in quibusdam de præfatis Ecclesiis faciebat, clamavit quietas, & concessit, ut omnes Episcopales consuetudines habeat Archiepiscopus, & in illis Ecclesiis, quas tunc temporis Beccensis Ecclesia in diœcesi nostra possidebit extra Beccensem parochiam, & insuper illis omnibus, quas deinceps in diœcesi nostra acquisitura erat.

Hoc idem privilegium sub eadem forma iisdemque pœne verbis ab Hugone Rothomagensi Archiepiscopo, successore Guillelmi, anno millesima centesimo quadragesimo primo confirmatur.

Confirmatio ejusdem tituli ab Alexandro Papa Tertio.

ALexander Episcopus servus servorum Dei dilectis filiis Rogerio Abbati, & Fratribus Beccensis Monasterii salutem, & Apostolicam benedictionem. Ex rescripto quarumdam litterarum bonæ memoriæ Willelmi quondam Rothomagensis Archiepiscopi nobis innotuit, quod ipse vobis & Monasterio vestro, necnon & illius loci parrochiæ multas libertates concessit; & Ecclesiam ipsam cum parrochia sua ab omni Episcopali exactione absolvit, sicut in ejus scripto exinde facto noscitur plenius contineri; cujus siquidem concessionem nos, sicut rationabiliter facta est, & in authenticum scriptum redacta, ratam habentes authoritate Apostolica confirmamus, & præsentis scripti patrocinio communimus: statuentes ut nulli omnino hominum liceat hanc paginam nostræ confirmationis infringere, vel ei aliquatenus contraire; si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri, & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Beneventi septimo Idus Januarii.

CELESTINI PAPÆ TERTII Privilegium.

CElestinus Episcopus servus servorum Dei dilectis filiis Galtero Abbati & conventui Beccensi salutem, & Apostolicam Benedictionem: Sacro-sancta Romana Ecclesia devotos & humiles filios ex assuetæ pietatis officio diligere propensius consuevit, & ne pravorum hominum molestiis agitentur, eos tamquam pia mater suæ protectionis munimine confovere. Ea propter dilecti in Domino filii justis vestris postulatiooibus annuentes, personas vestras, & Monasterium vestrum, cum omnibus pertinentiis suis, & omnibus quæ in præsentiarum possidetis, ant in futurum justis modis, præstante Domino poteritis adipisci, sub beati Petri & nostra protectione suscipimus, & præsentis scripti patrociooio communimus; statuentes ut oullus Archiepiscopus, Episcopus, Archidiaconus, Decanus, seu ulla Ecclesiastica superior, inferiorve persona, nec etiam Legatus sedis Apostolicæ, nisi speciale mandatum habuerit, vos, Monasterium vestrum, sive speciales Ecclesias, vel alias possessiones vestras, vel earum custodes, sive administratores suspensionis, interdicti, sive excommunicationis sententiæ subjicere, vel a vobis, vel possessoribus vestris quicquam, quod vobis molestiam inferat, vel gravamen, vel priscis Monasterii vestri consuetudinibus deroget, ullo ausu exigere vel extorquere præsumat, etsi præsumptum fuerit, viribus careat, & penitus evanescat. Inhibemus etiam, ne aliqua Ecclesiastica persona aliquam Ecclesiarum vestrarum gratia vel familiaritate qualibet alieni conferre præsumat, vel sibi ipsi retineat, vel vobis super hoc molestiam inferat, vel gravamen; vel a laicali persona aliquem sibi suscipiat præsentatum, sed illum solum recipiat, quem sibi charitatis intuitu duxeritis præsentandum, quam si forte recipere, vel instituere distulerit; tamdiu ex indulgentia oostra vestras vacantes Ecclesias in deportatione habearis, donec ad præsentationem vestram per diocesanos Episcopos ordinetur. Avaritiam quoque quorumdam radicitus extirpare volentes nihilominus inhibemus, ne quis in domibus vestris, quas sine dispendio, in proprio potestatis dominio retinere potestis, Monachos instituere vos compellat.

Præterea vobis authoritate Apostolica indulgemus, ut Ecclesias vestras cum pertinentiis earum, in quarumcumque provincia sive diœcesi esse noscantur, refectioni pauperum, & susceptioni hospitum libere possitis communi assensu provide deputare. Ita quod nulli licear easdem Ecclesias ab usu & utilitate pauperum, & hospitum, vi vel potentia, vel temeritate qualibet tevocare. Liceat quoque vobis Clericos, & laicos ex seculo fugientes ad conversionem recipere, & absque contradictione qualibet retinere. Cum autem generale interdictum terræ fuerit, liceat vobis clausis januis non pulsatis campanis, exclusis tamen illis, quos excommunicatos vel interdictos esse noveritis, divina officia celebrare, sepulturam quoque ipsius loci liberam esse decernimus, ut eorum devotioni & ultimæ voluntati, qui se ibi sepelire deliberaverunt, oullus obsistat.

Cæterum si quemlibet Patronum, vel Parochianum Ecclesiæ vestræ contigerit pro speciali delicto suo, interdicto supponi, illis noo minus exclusis, ut alios parochianos vestros, qui complices eorum non fuerunt, liceat vobis ad divina recipere, & eis tam in morte, quam in vita secundum morem Ecclesiæ subvenire, Authoritate Apostolica indulgemus. Præmissis quoque duximus adjungendum, ut a prioratibus tuis, fili Abbas, Priores secundum beati Benedicti Regulam, & antiquam Monasterii tui consuetudinem hactenus observatam, certis & statutis de causis amovendi, & alios, quos videris expedire, subrogandi liberam habeas, nullo cogente, tu, & successores tui, ex indulgeotia sedis Apostolicæ facultatem. Obeunte autem te, vel quolibet successorum, vel ad majoris cumulum dignitatis divinitus evocato, nulla secularis Ecclesiastica, laicave persona electioni vestræ interesse præsumat, nisi forte de communi, vel majoris, vel sanioris partis fratrum consensu ad hoc fuerit precibus evocata.

Cum autem secundum Deum, & ordinis vestri regulam, elegeritis aliquem in Abbatem, ipsum diœcesano vestro præsentetis, cujus electionem, si idem diœcesanus confirmare, vel ipsi electo sine mora, & nota pravitatis, benedictionis manus distulerit impertiri;

tiri; quemlibet alium adeatis Antistitem, qui, dummodo Catholicus sit, & gratiam Romani Pontificis habeat, quod postulatur satagat indulgere.

Interdicimus etiam, ne quis intra fines Parochialium Ecclesiarum vestrarum Oratorium, sive Ecclesiam sine assensu vestro constituere, sive de novalibus, quæ de propriis manibus, aut sumptibus colitis; de fructibus hortorum, sive de nutrimentis animalium vestrorum decimas a vobis exigere, vel extorquere præsumat.

Ad hæc præsenti pagina duximus inhibendum ne quis Archiepiscopus, Episcopus, Archidiaconus, Decanus, sive etiam Legatus Sedis Apostolicæ procurationem aliquam, seu aliquid nomine procurationis a vobis, sive a domo vestra extra ambitum murorum exigere, vel extorquere nitatur. In adhibita temperantia, quam convenit, præcipimus observari. In minoribus autem, quorum ad hoc non suppetunt facultates, id omnino fieri prohibemus, paci quoque & tranquillitati vestræ volentes imposterum providere, ne quibuslibet Archiepiscopis, Episcopis, Archidiaconis, Decanis, vel Officialibus eorum, vos super aliquibus querelis in causam trahere liceat, nisi de speciali mandato Sedis Apostolicæ, districtius inhibemus: verum si qui contra vos in jure voluerint experiri, in citramarinis partibus coram dilectis filiis sancti Victoris, sanctæ Genovefæ Abbatibus, & Cantore Parisiensi: in transmarinis vero coram Westmonasteriensi sancti Albani, & sancti Edmundi Abbatibus, quibus super hoc scribimus, causam suam ordine judiciario prosequantur. Decernimus ergo, ut nulli omnino hominum fas sit, hanc nostræ protectionis, permissionis, seu inhibitionis paginam infringere; vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Laterani decimo quinto Calendas Decembris, Pontificatus nostri anno quinto.

d (*A Principe Normanorum Vuillelmo*) Guillelmus nothus vulgo dictus, quod procreatus ex concubina, quam postea legitimam duxit in uxorem Robertus pater. Conquestor vero armis quia regnum Angliæ comparaverit. Guillel. Malmesb. l. 3. de gest. Reg. Angl. in Guillel. 1. & alii passim.

e (*Cadomensi præessem cœnobio, &c.*) Uti siquidem didicerat magnum Lanfrancum sapientia sublimem, vitæ quoque splendore, scientiarum facultate, & rerum secularium peritia illustrem; quem idcirco ad totius patriæ negotia administranda summum consiliarium assumpserat Normannorum Dux Guillelmus, authore Milone Crispino. Et sane ad dignitates Ecclesiasticas, nisi religione, pietate, scientia, prudentia viros insignes, & Dux Normannorum, & Anglorum Rex nequaquam evehebat: ut asserit Archidiaconus Lexoviorum Guillel. Pictavens. pag. 195. & 208. Agens de electione Lanfranci in Archiepiscopum Cantuariensem: *In sede Metropolitana* (Cantuariensi) *meditabatur* (Guillelmus) *sanctum vita, fama carum, eloquentia divini Verbi potentem, qui suffraganeis Episcopis congruam formam præbere, & ovili Dominico præesse sciret, cunctisque prodesse cuperet studio vigilanti. Idem de ordinationibus Ecclesiarum præcogitabat, &c.* Mathæus Paris. ad A. C. 1067. Porro causa extruendi illius cœnobii S. Stephani adfertur in gestis B. Lanfranci cap. 3. pag. 5. Guillelmus Malmesb. l. 3. de gest. Anglorum pag. 61. a. n. 10. Orderic. Vital. lib. 3. Hist. pag. 459. Guillelmus Gemeticensis Hist. Normannorum lib. 7. cap. 21. & 26. solum hoc loco Guillel. Pictavens. testem oculatum in gest. Guillel. pag. 211. arridet proferre: *Cadomensi Basilicæ modo speciéque admirabilis suis impendiis ad titulum S. Stephani Protomartyris a fundamento extructæ, tum diversa donaria adjecit materia artificioque pretiosissima, quæ ad sæculi terminum honora permanere valeant. Sigilla descriptionibus aut nominibus designare spatiosum foret, &c.* Et infra qua mente id impleverit Dux Guillelmus, ostendit his verbis: *Potentes quidem nonnulli sanctis inique largiuntur, plerumque in iisdem donationibus laudem suam in mundo, delicta sua coram Deo adaugentes: spoliant Ecclesias, & rapinis ipsis alias ditant.* Animadvertant hæc nonnulli Principes, Prælati, Abbates commendatarii immo & concionatores, qui divina pietate afflati hominibus ut appareant, novas religiosarum ædium structuras aggrediuntur, erogant eleemosynas, interim vero, diei noctisque divinis laudibus posthabitis, collabentes Ecclesias & Monasteria (quorum perpingues redditus quot annis percipiunt) diruta & solo adæquata misere derelinquunt. Sed heu! multo iis pejores perditissimi illi patrimoniorum Christi decoctores, qui omnia prandiorum gurgitibus absumunt, obligurriunt, ludis absorbent, libantque Veneri. Merito ejusmodi insectabatur olim piissimus Anglorum Rex Edgarus elegantissima illa oratione, quam habuit ad Patres Synodi circa A. C. 978. *Sic, sic*, inquiebat, *patrimonia Regum, eleemosyna pauperum (immo quod magis est) illius pretiosi sanguinis pretium profligatur. Ad hoc igitur exhauserunt thesauros suos patres nostri, ad hoc fiscus regias distractis redditibus multis, detumuit; ad hoc Ecclesiis Christi agros, & possessiones regalis munificentia dedalit, ut deliciis clericorum meretrices ornentur, luxuriosa convivia præparentur, canes & aves, & talia ludicra comparentur? Hoc milites clamant, plebs submurmurat, mimi cantant, & saltant, & vos negligitis? vos parcitis? vos dissimulatis? ubi gladius Levi, & zelus Simeonis, &c.* Ad cor tandem redeant illi, & S. Prosperum auscultent, lib. 2. de vita contemplativa obiter gesta sanctorum Episcoporum Paulini, & Hilarii Arelat. describentem: *Tales ac tanti viri, qui volentes esse Christi discipuli, renunciaverunt omnibus, quæ habebant; non ut possessores, sed ut procuratores, facultates Ecclesiæ possidebant. Et ideirco scientes nihil aliud esse res Ecclesiæ, nisi vota fidelium, pretia peccatorum, & patrimonia pauperum, non eas vindicarunt in suos usus, ut proprias, sed ut commendatas pauperibus diviserunt.* De his plus satis.

f (*Rex Anglorum factus*) Victo nimirum cæsoque Heraldo, universa sibi subjugata insula, Rex est ab omnibus proclamatus, ac tandem consecratus ab Archiepiscopo Eboracensi Aldredo (quia simoniace tum Stigandus, cujus id muneris erat, sedem Cantuariensem occupabat) illique ab Alexandri Pap. 2. Legatis corona est imposita. Ita Guillelm. Pictavens. pag. 196. Monachus Malmesb. de gest. Angl. pag. 56. & 57. Henric. Huntindg. ad ann. 1066. Roger. Hoveden. parte priore in Guillel. seniore. Gemeticensis lib. 7. Hist. c. 34. & seq. seq. Orderic. Vit. libr. 3. pagin. 492. Quam ob causam, & quo jure, Angliæ regnum sibi comparare aggressus fuerit, patefaciunt authores prædicti; maxime vero coætaneus author Hugo Flaviniacensis Abbas in Historia sua MS. *Anno*, inquit, 1065. *Eduardus Rex Anglorum obiit: qui, quia sine filiis fuit, consanguineum suum Vuillelmum Normannum Comitem post se Regem instituit. Sed Heroldus contra Sacramentum, quod Vuillelmo fecerat, regnum invasit. Ipso anno Vuillelmus Rex mare transiit, & commisso prælio XI. Id. Octobris ruit Heroldus, & Vuillelmus die Natalis Domini apud Londoniam in Regem elevatus & coronatus est.* Alias superaddidit causas Robertus Monachus de Monte in chronico MS. A. Ch. 1063. 1. *Quia Aluredum cognatum suum* (Guillelmi Ducis videlicet) *Godwinus, & filii sui dehonestaverunt & peremerunt.* 2. *Quia Robertum Episcopum, & Odonem consanguineum, & omnes Francos, Godwinus, & filii, arte sua ab Anglia exulaverant, &c.* Certe quidem Victoriam non Guillelmi viribus aut industriæ, sed soli Deo ascribendam prædicat Eadmerus Histor. novorum libr. 1. pag. 5. edit. Lond. 1623.

g (*Hermenfredus Sedunensis Episcopus*) sive Armenfredus, diversis est legationibus Alexandri Pap. 2. jussu egregie functus. Florentius Vigorniensis coævus scriptor ad an. 1062. *Contingit namque eo tempore, ut & Legatos Apostolicæ sedis ejus* (Ulstani) *electioni interesse Armenfredum scilicet Sedunensem Episcopum, & alium, qui a D. Papa Alexandro pro responsis ecclesiasticis ad Regem Anglorum Eduardum missi regio præcepto Vuigornia per totam fere quadragesimam degebat, &c.* Rogerus Hoveden. ad A. C. 1070. *Prædictus Sedunensis Episcopus Synodum tenuit, in qua Angelricus non canonice degradabatur, &c.* His astipulatur Orderic. lib. 4. pag. 516. Porro *Sedunum* (cujus meminit Jul. Cæsar de bell. Gal. lib. 3. cap. 1.) *Præcipuum oppidum Sedunorum est, in quo Episcopum constituunt, qui regioni ut*

Princeps, & ecclesiasticus Præsul imperat, liberis tamen, non servis: nihil enim publice agit absque omnium civium consensu. Hæc Henricus Glareanus in idem caput Cæsaris. Et Raymund. Marlian. in descriptione veterum Galliæ locorum: *Sedusii, vel Seduni populi, Helvetiis & pro parte Celtis annumerantur, vel saltem eis sunt finitimi, ipsosque Rhodanus fluvius irrigat. Civitas est Episcopalis, Tarentesia latine nomen retinens*. At vero Marlianus postremis hisce verbis hallucinatur, nam Tarentesia Archiepiscopatus est, quæ & Monasterium dicitur, vulgo *Moustier*: cui subest Sedunensis Episcopatus. Sedunum Gallica sive Sabaudica lingua, *Sion* nuncupatur.

h (*Hubertus S. R. E. Cardinalis*) Quem S. Lanfrancus Epistola 9. Subdiaconum appellat. Subscripsit decreto de primatu Cantuariensis Ecclesiæ super Eboracensem facto. Vita B. Lanfranci cap. 11. pag. 13. Et Guill. Malmesbur. de Pontif. Anglo. lib. 1. Legatione fungitur idem Hubertus Gregorii Pap. 7. nomine in Britannia minori. lib. 5. Epist. 22. ejusdem Gregorii. Missus etiam est ad Guill. Angliæ Regem Episcopos, ne Romam peterent, prohibentem; quem admonendum voluit summus Pontifex per Hubertum. lib. 7. ep. 1. Regem vero Pontifici acquievisse epist. 25. ejusdem lib. ad illum destinata fidem facit.

i (*Episcopi, Abbates, &c.*) De hocce conventu, consule prædictam vitam loco citato pag. 12.

k (*Ex Apostolicæ sedis authoritate*) Uti refert Eadmerus Lanfranco æqualis Histor. novorum lib. 1. pag. 6. *In hujus* (Guillelmi) *regni anno 5. Lanfrancus Cadomensis cœnobii Abbas, vir strenuus, & in divinis atque humanis rebus excellenti scientia præditus, Angliam ex præcepto Domini Papæ Alexandri, & prædicti Regis, advenit; & pauco post tempore Archiepiscopatum Cantuariensem regendum suscepit*.

l (*Tantumque sancta Ecclesiæ casum*) Sic nimirum, in aliis constans atque infractus, premebatur flagitiis, quæ in Deum & Ecclesiam perpetrabantur, ut nihil plane esset, quod ejus dolorem allevare, nihil quod ejus in Deum zelum temperare posset. Ad vivum nefanda crimina, queis erant obvoluti illis temporibus Angligenæ, exprimit S. Bedæ continuator lib. 2. cap. 12. *Verumtamen*, inquit, *literarum, & religionis studia ætate procedente obsoleverunt, non paucis ante adventum Normannorum annis. Clerici literatura tumultuaria contenti, vix sacramentorum verba balbutiebant: stupori erat & miraculo cæteris qui grammaticam nosset. Monachi subtilibus indumentis, & indifferenti genere ciborum regulam ludificabant. Optimates gulæ & veneri dediti Ecclesiam more solito non adibant, sed in cubiculo & inter uxorios amplexus matutinorum solemnia & missarum a festinante Presbytero auribus tantum libabant. Vulgus in medio positum præda erat potentioribus, ut vel eorum exhaustis substantiis, vel etiam corporibus in longinqua distractis, acervos thesaurorum congererent. Illud erat a natura abhorrens, quod multi ancillas suas ex se gravidas, ubi libidini satisfecissent, aut ad publicum prostibulum, aut ad externum obsequium vendinabant, &c.* Sed tamen Archiepiscopus noster in tam tetræ noctis obscuritate, densaque caligine velut lucidissimum sydus effulsit, quo universum illustraretur Anglicanum regnum, ignorantiæ, vitiorumque tenebræ dissiparentur.

m [*Vitamque cœnobialem quam præ omnibus diligo*] Non mirum sit quod tam impendio magnum Lanfrancum delectet vita monastica, quam & adeo religiose coluerunt, totique sese devoverunt primores Ecclesiæ Catholicæ sancti Doctores, magnus Basilius, Gregorius Theologus, Hieronymus, Augustinus, Gregorius magnus, Augustinus Angliæ Apostolus, & illis inferiores Beda venerabilis, Rabanus Maurus, Anselmus, Bernardus, & alii pene innumeri. Hinc Chrysostomus Homil. 70. in cap. 22. Matth. *Non cœlo diverticula monachorum minora æstimanda sunt: Angeli nempe, immo vero ipse quoque Angelorum Dominus, ad eos sæpe numero divertuntur, &c.* Et homil. 59. ad populum Antiochenum: *Monachi sunt tamquam faces ab excelso loco venientibus in portu sedentes; & omnes ad suam trahentes tranquillitatem; neque sinentes fieri naufragia ad se respicientes, eo contuentes in tenebris non permittentes versari*.

n (*Ut taceam multa*) Ita forsitan quæ profert Milo Crispinus in vita cap. 11. pag. 11. Ipsummet Alexandrum, videlicet S. Lanfranci, Scholas Becci cum adhuc teneret, auditorem extitisse. Posteaquam enim Lanfranco Papam assurrexisse honoris gratia, Romæ degenti, enarravit; tanti honoris rationem adfert his verbis: *Tum pro sua magna religione, & eminenti scientia, tum quia cum esset in Normannia, venientes Ecclesiæ ministros suscipiebat, & quosdam Papæ consanguineos studiose docuerat. Fertur etiam Papa dixisse: Non ideo assurrexi ei, quia Archiepiscopus est: sed quia Becci ad scholam ejus fui, & ad pedes ejus cum aliis auditor consedi*. Sed audiamus testem locupletem Eadmerum Hist. lib. 1. pag. 6. *Statuto die Pater Lanfrancus*, ait ille, *Apostolicæ Sedis Pontifici Alexandro præsentatur; cui quod Romanam scientibus consuetudinem forte mirum videatur, ipse Papa ad se intranti assurgens, cum, ut gressum figeret, dulciter hortatus est; ac deinde subdens, honorem*, inquit, *exhibuimus non quem Archiepiscopatui tuo, sed quem Magistro (cujus studio sumus in illis, quæ scimus imbuti) debuimus; hinc quod ad te pertinet, ob reverentiam B. Petri te exequi par est*. Hæc Eadmerus, cui haud refragantur Guillelm. Malmesbur. de gest. Anglo. Libr. 3. pag. 66. n. 20. Thomas Valsingham Ypodig. Neust. an. 1070. & alii.

o (*Ad vos venirem vobiscum in palatio, &c.*) Sapientissimum juxta ac doctissimum Lanfrancum volupe omnes auscultabantur, & Præsules, & Abbates, & Principes, & Potentes sæculi, cum verbis, tum literis illum ad sese, quo ejus consuetudine nullo non tempore uterentur, allicere conabantur. Id ab ejus biographo Milone asseritur supra cap. 5. pag. 6. & cap. 6. pag. 7. Immo & Alexander ipse prætata dilucidat mirum in modum epistola sua ad Guillelmum Conquestorem; eo namque admonito, ut Christianæ pietatis officiis omnem operam impendat, Ecclesias, earumque personas defendat; sic de beato Cantuariorum Archiepisc. effatur: *Ad hæc igitur perficienda, & aliarum virtutum incrementa percipienda, Fratris nostri Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi monitis & consiliis, gloriam vestram hortamur acquiescere, quem charissimum membrum, & unum ex primis Romanæ Ecclesiæ filiis lateri nostro assidue non adjunctum esse dolemus; sed ex fructu quem Ecclesiæ in regno vestro tribuit, consolationem ejus absentiæ sumimus*.

p (*Post mortem vero ejus nec pacem, nec aliquid bonum*) Prædicit vir sanctus, quæ mortuo Guillelmo Conquestore, & regnante Rufo ejus filio pullulare iterum cœpere mala, citius dixerim & grassari per Angliam universam, atque Normanniam. Isthæc graphice more suo Bibliothecarius Malmes. perstringit. *Hoc authore* (Guillelmo secundo) *sacri Ecclesiarum honores mortuis Pastoribus venum locati: audita namque morte cujuslibet Episcopi, vel Abbatis confestim clericus Regis admittebatur, qui omnia inventa scripto exciperet, omnesque imposterum redditus fisco regio inferret. Interea quærebatur, quis idoneus loco defuncti substitueretur, non pro morum, sed pro nummorum experimento. Dabaturque tandem honor, ut ita dicam, nudus, magno tamen emptus. Hæc eo indigniora videbantur, quod tempore patris post decessum Episcopi vel Abbatis, omnes redditus integre custodiebantur, substituendo pastori resignandi, eligebanturque personæ religionis merito laudabiles. Nullus dives, nisi nummularius, nullus clericus, nisi causidicus, nullus Presbyter, nisi (ut verbo parum latino utar) firmarius. Cujuscumque conditionis homunculus, cujuscumque criminis reus statim ut de lucro Regis appellasset, audiebatur; ab ipsis latronis faucibus resolvebatur laqueus, si regale commodum promisisset. Tunc fluxus crinium, tunc luxus vestium, tunc usus calceorum cum acuatis aculeis inventus, mollitie corporis certare cum feminis, gressum frangere, gestu soluto, & latere nudo incedere adolescentium specimen erat. Enerves, emolliti, quod nati fuerant inviti manebant, expugnatores alienæ pudicitiæ, prodigi suæ, &c.* Hactenus Malmesb. de gest. Angl. l. 4. c. 1. Eadmer. Hist. l. 1. p. 14. & l. 4. p. 77. V. Bedæ Continuat. l. 3. c. 29. Orderic. Vital. lib. 8. pag. 682. & 683. Ejusmodi calamitatibus consulere, jam e vivis sublato B. Lanfranco, perperam conatus D. Anselmus sponte ab Anglia discessit, nequi-

nequitiæ temporis cedens, authore Roberto Montensi io Chronico MS. ann. 1098. *Anselmus vero Archiepiscopus recessit ab Anglia, quia nil recti Rex pravus* (Guillelmus) *in regno suo fieri permittebat, &c.* Chronicon Beccense ad calcem operum S. Lanfranci, an. 1098

AD EPISTOLAM II.

Pag. 520. a HErmannus *siquidem*) Vintooiensis Episcopus, è Flandria oriundus, Regi Eduardo sanctissimo a sacris fuit: suffectus autem in locum Brithuoldi. Et tandem animi cupiditate motus ab Eduardo petiit, ut Meldunense cœnobium, sibi ad constituendam sedem concederet, sed; cum id consequi desperaret, abdicato Episcopatu, monasticæ vitæ sese mancipauit. Rogerus annal. parte ptiore ad A. C. 1055. Harpsfeld. seculo 11. Et Goillelm. Malmesb. de gest. Pontif. lib. 1. Episcop. Schireburnensibus; ita depingit Hermannum: *Necdum plane initiatus expulsus est; quo pudore confusus Angliam indignabundus reliquit. Nec multo post ægritudine admonente simul, & quod secularia parum prosperaverunt, fortunæ iratus mundo renuntiavit, monachus apud S. Bertinum factus. Sed ut fere fit in talibus, repentino illo impetu religionis frigescente, in dies in Angliam reditum meditabatur. Afflaverat secundus rumor aures ejus Aluvodum Episcopum Schireburnensem obiisse. Et jam Goduvinus, quem vehementer timebat, discesserat; filiusque ejus voluntati Regis, & in hoc & in aliis accesserat. Accepit ergo Hermannus Schireburnensem Episcopatum integrum cum tribus pagis Eduardo Rege dante, vivacitateque sua datorit annos transcendens ad Guillelmi tempora duravit, sub quo tribunal suum transtulit Schireburnia Salesberiam, &c.* Hæret profecto aoimus, & ubi pedem figere debeam ignoro: Lanfrancone testi oculato, qui Hermannum intus & in cute (quemadmodum illa ex epistola compertum habetur) optime noverat, fidem præstabimus; ao vero Malmesburiensi, aliisque nonnullis scriptoribus, ad quorum aures Hermanni gesta ex vulgi duntaxat rumore ac relatione pervenerant? Penes lectorem esto judicium. Sed vero (ut dicam quod seotio) sinistro animo præfatum Episcopum, quæ relata sunt, actitasse, non est revera, cur aliquis sententiam asserat. An oon cœnobiticæ vitæ amore, & rerum secularium fastidio secedere potuit Hermanous? Forsan & pauperie oppressus, & eleemosyoarum erogandarum animo (uti Præsulem decet) atque ut clericos ad canonicam vivendi formam perduceret, in Abbatiam Meldunensem Episcopatus transmigrationem est meditatus. Nonne & passim legimus apud authores, immo usu sæpe venit, plurimos scientia & sanctitate viros percelebres, censorum spongias & calumnias diu pertulisse? Et sanè Hermannus *dum virili robore* (ut verbis loquar B. Lanfr.) *atqua iuventa viguit, scientia literarum atque mundanarum præditus, ad pastorale officium satis utilis persona extitit*. At ego in uoam eamdemque senteotiam omnes pene scriptores antiquiores, & recentiores adduci eum videam, nolim usquequaque illius Episcopi caosam suscipere, atque omni culpa vendicare. Verumenimvero, si authorum opiniones cum beati Lanfranci sententia conciliare velimus, asserere necesse est, Hermannum bis asceticam vitam appetivisse; & hoc liquido constare videtur ex ipsiosmet S. Archiepiscopi verbis: *Monachicam vitam petiit, nunc iterum hoc idem facere omnibus modis petit*. Primum quidem dum in cœnobio S. Bertini apud S. Audomarum monachile collobium (ut a Malmesburiensi relatum est supra) assumpsit. Postmodum ubi in Angliam ex Bertioiano monasterio optimis documentis, pietate, virtutibus instructus remeasset, & egregie multos per annos Episcopatum administrasset; tandem ægritudine senioque confectus, vitæ solitariæ dulcedine (quam pridem delibaverat) illectus, & morti iam proximus, ad tutam regularis vitæ stationem appellere peroptat; quo securus à cella (D. Bernardi sunt verba) ad cælum quiret evolare. Non spernendum habes illis ferme temporibus exemplum Marbodi Episcopi Redonensis, qoi deposito episcopatus onere, sese in monasterium S. Albini Andegavensis recepit; atque inibi induto monastico habitu sancto fine mortem oppetiit: quod disces ex antiqua in membranis scripta formula denuntiandi mortem defuncti monachi cæteris ejusdem societatis monasteriis; ex eodem S. Albini cœnobio mutuata.

VNiversis unius sacro-sanctæ Ecclesiæ filiis humilis Congregatio beati Albini Andegavorum Episcopi, plenam de hoste victoriam, & de victoria coronam Apostolica nos informat auctoritas, ut pro invicem orantes, alter alterius onera portemus, & sic adimplebimus legem Christi. Legem igitur Christi, nos servi Christi pia sollicitudine adimplere satagente, denunciamus vobis obitum Domini Marbodi Venerabilis Episcopi, semper cum laude memorandi, lingua facundi, religione præcipui, morum honestate præclari, literarum eruditione doctissimi, cujus sermo sale semper conditus erat, & ex ore illius omni dulcior melle fluebat oratio. Et quamvis eodem tempore, variis studiis tota Gallia resonaret, ipse tamen oratorum rex Gallicanæ arcem eloquentiæ specialiter obtinebat: Tertio siquidem Idus Septembris infirmatus carne, sed spiritu fortior, excedens a sæculo, vivens in Christo, sua nos viduavit præsentia, & amoris sui iaculo vulneratos intolerabili dolore confecit. Qui post longa liberalium studiorum longe lateque vernantium exercitia, quibus in Andegavensi civitate, cui famosus, ac nominatissimus extitit magister, efficacissime claruit; electus a Reverendissimo Papa Urbano in Turonensi Concilio, sanctæ sedis Ecclesiæ Redonensi, anouente Domino, Pontifex ordinatus est. Quam ipse dignitatem, immo onus, accinctus gladio Spiritus sancti, licet inter barbaros, & naturali quadam armatos feritate, per annos viginti octo fideliter prudenterque gubernans, superborum colla justitiæ censura perdomuit; arguendo, obsecrando, increpando, dissidia pacificavit, tandemque confectus senio, plenus dierum, in sancta confessione, ut præmissum est, io Domino requievit. Iogressus itaque viam universæ carnis, mortemque vicinam præsentiens, onere Pontificali deposito, sanctissimi Benedicti habitum, humilitatemque suscepit; monachumque professus beato Albino se tradidit; ac sic exoneratus pauperem Christom, pauper & ipse secutus est. Ante quidem ut Martha sollicitus erat, & occupatus erga plurima, nuoc vero velut altera Maria unum esse necessarium recognoscens, optimam partem elegit, quæ non auferetur ab eo. Commendamus etiam orationibus vestris, &c.

b (*Venerandæ memoriæ Leonis*) Noni scilicet, viri plane fide, meritisque insignis; qui eum angelicam vitam duceret, consortio angelorum subiode dignatus est. Leo Ostiens. lib. 2. cap. 81. Chronici Cassinensis. Berengarij hæresim duobus in Conciliis Vercellensi & Turonensi damnavit; ita Guitmundus Leonis compar lib. 1. de Corpore & Sangui Christi. Leonis summam animi demissionem enarrat Otho Frisingensis chrooic. libr. 6. cap. 33. *Hic ex nobili Francorum prosapia oriundus, authoritate regalis excellentiæ ad sedem B. Petri destinatus fuerat. Cumque assumpta purpura Pontificali Gallias iter ageret, contigit eum Cluniacum venire, ubi forte tunc Hildebrandus Prioratus, ut dicitur, obedientiam administrabat: is Leonem delens æmulatione Dei plenus, constanter eum de incepto arguit, illicitum esse inquiens, per manum laicam summum Pontificem, ad gubernationem totius Ecclesiæ violenter introire. Verum si suis se credere vellet consiliis, utrumque & quod majestas imperialis in ipso non exacerbetur, quodque libertas Ecclesiæ in electione canonica renovetur, se pollicetur effecturum, inclinans se ad monitum ejus, purpuram deponit, peregrinique habitum assumens, ducens secum Hildebrandum, iter carpit. Igitur ad urbem usque veniens, consilio Hildebrandi a clero & populo Bruno in summum Pontificem eligitur, sicque utcunque Romana Ecclesia ad faciendam electionem informatur.* S. Leonis gesta conscripsit Wibertus auctor coætaneus, quæ & evulgavit Doctus Sirmondus.

c (*Licifeldensis vero Episcopus*) Sive Licefeldensis in Anglia. Petrus vocabatur Antistes ille, si conjecturis indulgendum. Siquidem a Lichfeldio sedem, re-

gnante Guillelmo primo, Cestriam removit. Vel sane dixerit quis decessorem illius, cui literas hasce inscribit magnus Lanfrancus, Leovinum fore. At vero de utroque, ac de nefando, quod hic memorat crimine B. Archiepiscopus, summum est apud historicos silentium. Petri autem successorem Robertum sugillant pene omnes, affirmantque illum ipsum avaritiæ vitio infectum, Ecclesiarum dilapidasse facultates, redditus exhausisse. Verum chronologia cum repugnet, rationi minime nec tempori consentaneum video, B. Lanfranco mentem esse ad Robertum scribere: Lichefeldensis siquidem Episcopus extitit nuspiam Robertus, sed Cestrensis, seu potius Conventrensis, quia sedem, defuncto Petro, e Cestria in Conventriam transportavit. Liquido constat præterea consecratum an. 1088. & summum Pontificem Alexandrum ab homanis ereptum A. C. 1072. seu, ut aliis placet 1073. Ergo de Petro, aut de Leovino illa in Epistola loquitur S. Lanfrancus. Porro prædictum episcopatum tria sortiti nomina comperium habetur ea dictis 1. Lictifeldensis seu Lucifeldeosis 2. Cestrensis; postremo Conventrensis.

d (*in locum ejus non præsumpsi*) Non audet in Lichfeldensem Episcopum (etsi Metropolitanus) sententiam proferre, neque alium in ejus locum sufficere, & consecrare; nam Metropolitani, & Comprovinciales, Primatesque possunt quidem Episcoporum in jus per accusationes depositionesque vocatorum causas audire, discutere, eventilare; sed definire, atque ultimo determinare judicio, sine prævia summi Pontificis authoritate, nequeunt ullo modo: Quod Julii Papæ epistola ad Orientales Episc. confirmatur: *Sicut B. Petrus Apostolus, primus fuit omnium Apostolorum, ita & hæc Ecclesia suo nomine consecrata, Domino instituente prima & caput sit cæterarum; & ad eam quasi ad matrem, atque apicem omnes majores Ecclesiæ, causæ, & judicia Episcoporum recurrant, & juxta ejus sententiam terminum sumant*, &c. Eleutherius Papa epist. ad Galliæ Provincias cap. 2. C. quamvis 3. q. 6. *Quamvis liceat apud Comprovinciales & Metropolitanos, & Primates, Episcoporum ventilare accusationes, & criminationes, non tamen licet definire sine hujus sanctæ sedis authoritate, sicut ab Apostolis eorumque successoribus multorum consensu Episcoporum jam definitum; nec in eorum Ecclesiis alii aut ordinentur antequam hic juste eorum terminentur negotia.* Id non latebat D. Cyprianum, qui passim in epistolis totius orbis summum Hierarcham de rebus suis consulit; maxime vero lib. 3. epist. 14. quæ est 67. Inspice si placet.

AD EPISTOLAM III.

a IN *præsentia Celsitudinis vestræ, &c.*) Quæ obiter hoc loco attingit Archipræsul, affatim suppeditat Monachus Cantuariensis historiæ novorum lib. 1. *Calumniatus est* (accusavit Lanfrancus) *coram Papa Thomam cum Remigio, quod neuter illorum jure fuerit promotus ad Pontificatum. Primus ea scilicet re, quod sacri canones filios Presbyterorum quos religionis ordo non ornat, a sacrorum ordinum promotione removeant, sequens vero pro eo quod facta conventione illam a Guillelmo post Rege facto emerit, officio videlicet quo ei in excidium Angliæ properanti multifaria contentione ac multiplicibus impensis deservierat. Ad hæc illi nullam, qua excusari possent, probabilem causam habentes redditis baculis & annulis, cum cura Pontificali, ad petendam misericordiam conversi sunt. Quorum precibus sese Lanfrancus medium injiciens, sicut erat vir pietate, ac sapientia pollens, eos multarum rerum scientia fultos, novo Regi in novis regni dispositionibus pernecessarios, multis præstare, oratoria facultate ostendit. Quibus auditis Pontifex summus conversus ad eum: Tu videris, inquit, Pater et patria illius, ac per hoc industria tua consideres quid expediat. Virga pastorales quas reddiderunt, ecce hic sunt; accipe illas & dispensa prout utilius christianitati regionis illius agnoscere poteris. At ille susceptis eis in præsentia Papæ revestivit præfatos viros, quemque sua.* Eadmero accedunt Malmesbur. lib. 1. de Pontif. fol. 121. Harpsfeld. seculo 11. pag. 271. Decretum extat Alexandri 2. Papæ, ut electus filius presbyteri, modo virtutibus polleat, minime respuatur.

Eboracum porro sive Eburacum civitatem (vulgo Yorke) graphice designat Camdenus in sua Britanniæ descriptione, verbo Brigantes: *Urbs est totius Angliæ secunda*, ait ille, *hujus regionis* (Eboracensis vulgo Yorkeshire) *pulcherrima, universæ Septentrionali parti, & præsidio, & ornamento est singulari. Amœna, ampla, munita ædificiis, tam privatis, quam publicis exculta, opibus, civibusque referta, & Archiepiscopali sede præclara, &c.* Malmesbur. in præfatione ad l. 3. de Pontif. B. Alcuinus apud eumdem Malmesbur. eodem loco in Archiepiscopis Eboracens. post med. de insigni illa Bibliotheca Eboracensi Carolum Magnum alloquens: *Date mihi*, inquit, *exquisitiores eruditionis scholasticæ libellos, quales in patria habui, per bonam & devotissimam magistri mei Egberti Archiepiscopi industriam: & si placet excellentiæ, remittam aliquos ex pueris vestris, qui excipiunt inde quæque necessaria, & revehant in Franciam flores Britanniæ.*

Cæterum Metropolim Ecclesiam Eboracensem constituit B. Gregor. apud Venerab. Bedam l. 1. c. 29. ita B. Augustino Angelorum Apostolo scribens: *Et quia nova Anglorum Ecclesia ad omnipotentis Dei gratiam, eodem Domino largiente, & te laborante, perducta est, usum tibi in ea ad sola missarum solemnia agenda concedimus: ita ut per singula loca 12. Episcopos ordines qui tuæ subjaceant ditioni.* Et paulo infra. *Ad Eburacam vero civitatem te volumus Episcopum mittere, quem ipse judicaveris ordinare: ita duntaxat, ut si eadem civitas cum finitimis locis verbum Dei receperit, ipse quoque 12. Episcopos ordinet, & Metropolitani honore perfruatur: quem tamen tuæ fraternitatis volumus dispositioni subjacere, &c.* Lege eumdem Bedam l. 2. c. 17. & vitam S. Augustini post vitas Abbatum Beccensium, p. 62.

b (*Primatum uterer obtinere*) In medium hic discidium inter Thomam Eboracensem, & Cantuariensem Archiepiscopum Lanfrancum proferre operæ esse non putavi; quippe tot & diversi de eodem scripsere authores, tam vetusti quam recentes, ut in immensum ferme exurgeret materies; & obtrudere toties jam repetita, viderer potius eruditi lectoris stomachum ad nauseam provocare, quam ad legendum animum everberare. In vita proxime citata p. eadem de Primatu Cantuariensis Ecclesiæ in Eboracensem, & gesta beati Lanfranci c. 10. & 15. p. 11 legere est. Meminere & ejusdem controversiæ Guillel. Malmesburiensis l. 3. de gest. Ang. fol. 65. amplissime vero l. 1. de Pontif. fol. 118. & seq Orderic. Vital. hist. l. 3. p. 548. ad ann. 1075. Harpsfeld. sçculo 11. Cæsar Baronius annal. to. 11. A. C. 1071. & 1072. & alii complures: Nos quoque infra paucis admodum ex S. Beda, ne lectoris animum prorsus jejunum relinquamus.

c (*Conventus Anglicæ terræ*) De hoc conventu in vita Divi Laofranci c. 11. p. 12.

d (*Apud Vuentanam civitatem*) Camdeno, ubi supra verbo Belgæ, *Venta Belgarum* dicitur, vulgo *Vintchester*, urbs regia, & amœnissima, Episcopali sede insignitur. Plura vide ibidem; necnon & Malmesb. l. 2. de Pontif. in Episcopis Vintoniensibus.

e (*Ecclesiastica gentis Anglorum historia*) Quæ habetur (ut notum est) to. 3. operum S. Bedæ Venerabilis: Ubi l. 1. a c. 23. ad finem, ac libris seq. passim de Dorobernensis sive Cantuariensis metropolitanæ sedis primatu, D. Augustino primo ejusdem civitatis Archiepiscopo a B. Gregorio concesso, & ab inferioribus Ecclesiæ Romanæ Pontificibus confirmato, disseritur: quorum privilegia seu litteras bullatas (ut vocant) sive etiam decretales ab ipsismet Pontificibus in gratiam Cantuariensis primatus promulgatas ad sua usque tempora, scriptis ad verbum consignavit sæpe satus Malmesb. de gest. Angl. l. 3. c. ult.: Et l. 1. de Pontif.

f (*Anglorum doctor Beda*) Prænomine venerabilis, vir equidem admirandæ sanctitatis, regulæ Benedictinæ religiosissimus observator, atque eruditorum omnium sui seculi facile princeps fuit: verum quid de seipso (in calce nimirum Historiæ Ecclesiasticæ gentis Anglorum) ad posteros transmisit, audire non pigeat: *Beda Dei famulus & Presbyter monasterii beatorum Apostolorum Petri & Pauli, quod est ad Virimudam &*

Ingi-

Ingiruum: qui natus in territorio ejusdem monasterij, cum essem annorum 7. cura propinquorum datus sum educandus Reverendo Abbati Benedicto (cognomento Biscopo) *ac deinde Ceolfrido: cunctumque ex eo tempus vita ejusdem monasterij habitatione peragens, omnem meditandis scripturis operam dedi, atque inter observantiam disciplina regularis, & quotidianam cantandi in Ecclesia curam semper aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. Nono decimo autem vita mea anno diaconatum, tricesimo gradum presbyteratus, utrumque per ministerium Reverendissimi Ioannis, jubente Ceolfrido Abbate, suscepi. Ex quo tempore accepti presbyteratus usque ad annum atatis mea quinquagesimum nonum, hac in Scripturam sanctam mea, meorumque necessitati, ex opusculis venerabilium Patrum breviter annotare, sive etiam ad formam sensus, & interpretationis eorum superadjicere curavi, &c.* Deinde operum subjicit elenchum. His plura referunt illius historiæ Continuator l. 1. c. 5. 6. 7. Malmesb. l. 1. c. 3. fuse. Sed vero eadem plane referunt & Malmesburiensis & Continuator ille, seu verius ipsissima extant verba in utroque; ut conjectari liceat unum ab altero mutuatum fuisse quod eloquitur. Antequam excederet e vita quid gesserit Doctor ille sanctissimus, descripsit ex ejus discipulis nonnullus apud Surium to. 3. die 10. Maij: refert autem die Ascensionis dominicæ cilicio subjecto decumbentem, illibato sensu, & hilari vultu hanc orationem seu Antiphonam proferentem, *O rex gloria Domine virtutum, &c.* atque illa peracta efflasse animam. De S. Beda Martyrologium Romanum die 27. Maij: Baronius in notis ad id diei, & annal. tot. ad ann. 731. Arnoldus Wion, ligni vitæ l. 3. die 27. Maij, & l. 5. c. 111. Atque omnium amplissime Eduardus Matheus Trophæorum tabula. Cur vero potius venerabilis vocitetur Beda, quam sanctus, rationes interserit ultimo loco citato Arnoldus Vvion quarum hæc præcipua; *Viventem enim*, inquit, *aliter nuncupare, quanquam sanctitate clareret, fas non erat.* At ego (ut dicam quod sentio) eo nomine has ob causas insignitum puto, 1. quod antiquitus, Bedæ ævo maxime, solemne fuerit presbyteros venerabiles vocitare. Altera, viri eximia sanctitas, pietas singularis, cum pari doctrinæ, scientiarumque peritia, id effecerit, ut illius homiliæ publice in Ecclesiis, eo in vivis existente, legerentur, unde & venerabilis nomen est adeptus; verum hujusmodi titulo ornatum nusquam apud coætaneos scriptores reperitur, uti Baronius annal. Ecclesi. ubi supra accurate pertractat.

g (*B. Augustini primi Dorobernensis Episcopi*) *De sancto Augustino* (quod observat doctissimus Hugo Menardus) *Anglorum Apostolo non hic prætermittendum censui insignem locum Aimoyni Floriacensis in vita S. Abbonis c. 4. quo prædicatores in Angliam a S. Gregorio missos addictos regula S. Benedicti testatur: Eadem quippe natio* (*de Anglis loquens*) *ad amorem Patris nostri Benedicti memorati loci duabus ex causis maxime accessit. Una quidem, quia S. Papa Gregorius missis ad eam convertendam fidei Christi prædicatoribus ejusdem dilecti domini Benedicti regulam observandam specialius inculcavit.* Ita Menardus notis ad martyrologium Benedictinum ad VII. Kalend. Iunias. Verumenimvero propius, latiusq; rem haud minimi momenti non abs re erit inspicere, discurrere, ac dubitationis tenebras pro viribus a mentibus excutere nonnullorum: sed quia nimium sibi in propria causa arrogare quisque judicatur, authorem Anglum producere (puta cujus nihil interest) aptum, congruumque existimavi, Seldenum intelligo, qui in notis ad Eadmeri historiam probat fœliciter satis (si quid judico) illum ipsum Augustinum extra dubium familiæ benedictinæ dedisse nomen. Et primo quidem ex Guillelmo Malmesb. in MS. co-
„ dice de antiquitatibus Ecclesiæ Glastoniensis: Hinc
„ (inquit Guillel.) post adventum Augustini in diver-
„ sis locis ordinantur sedes Episcopales, construuntur
„ monasteria secundum B. Patris Benedicti regulam Deo
„ militantia, ita ut postea in gente Anglorum nulli
„ reperiantur monachi, quin fuerint B. Benedicti regu-
„ lam professi. Inde his temporibus in monasterio
„ Glastoniensi cœpit primo eadem regula exerceri, quod
„ prius fuerat more cœnobiorum Ægypti. *Qua de re consule si placet, Henricum Vandezypium p. 3. de monastico ordine S. Gregorij c. 5. atque fusius disputat ille in eiusdem lib. p. 2. c. 4. de Augustini nostri familia, quam haud aliam fuisse præter eam, in qua sacratus erat S. Gregorius, est, puto, apud omnes in confesso: etiam ipse Gregorius satis testatur l. 7. epist. 114. ad Syagrium Episcopum Augustodunensem; ubi Augustinum quondam monasterii mei præpositum vocat. At Equitianam, non Benedictinam Gregorii familiam fuisse vult Baronius; atque is* (*ni fallor*) *hoc primus voluit, & receptissima vetustatis sententia demum refragari ausus est, ductus nimirum conjecturis, nec sane contemnendis, nec magni sane ponderis. Videbis annal. to. 8. sub anno D. XCVI.; & quæ in eum scripsit Vandezypius locis jam dictis. Fateor apud veteres rerum nostrarum consarcinatores minime disertis* (*si bene memini*) *verbis alicubi doceri Augustinum ex sodalitio fuisse Benedictino: sed præcise monachum duntaxat vocari sæpius. Et Augustinum, & alios plures cum eo monachos legimus apud Bedam, quem plerique sequuntur. In veteri item Chronico Saxonico MS. sub anno MXCVI.* „ Hoc anno Gregorius Papa in Britan-
„ niam misit Augustinum Monachum, cum quamplu-
„ rimis monachis, qui Anglicanæ genti verbum Dei
„ prædicarent. *Neque aliter, ad hanc rem mentionem eiusdem fieri apud veteres reperio. Sed interim τὸ Monachus, nullius familia nota adiecta, de iis qui apud majores nostros eo nomine memorantur, dictum semper* (*nisi memoria me fallat*) *Benedictinum interpretatur; uti apud Græcos fere Basilianum. Accedit etiam Cœnobii S. Salvatoris Cantuaria incolas Benedictina familia etiamnum ab ipsis incunabulis semper apud nos esse habitos; saltem nihil occurrere in vetustis quæ huic testimonio esse possunt monimentis quod alius cujuspiam familia nomen unquam aut induisse eos, aut exuisse, aut suadet, aut omnino innuit. Et apprime huc facit illud Bonifacii Pontificis Romani in litteris suis ad Ethelbertum:* Fili glo-
„ riose, *inquit*, quod ab Apostolica sede per Coepisco-
„ pum nostrum Mellitum postulastis, libenti animo
„ concedimus, id est, ut vestra benignitas in monaste-
„ rio in Dorobernensi civitate constituto, quod San-
„ ctus doctor vester Augustinus beatæ memoriæ Gre-
„ gorii discipulus, sancti Salvatoris nomini consecravit
„ cui ad præsens præesse dignoscitur dilectissimus frater
„ noster Laurentius, licenter per omnia Monachorum
„ regulariter viventium habitationem statuat, Aposto-
„ lica authoritate decernentes, ut ipsi vestri prædica-
„ tores monachi, monachorum gregem sibi associent,
„ & eorum vitam sanctitatum moribus exornent. Quæ
„ nostra decreta, si quis successorum vestrorum, sive
„ Regum, sive Episcoporum, Clericorum, sive Lai-
„ corum irrita facere tentaverit, a principe Apostolo-
„ rum Petro, & a cunctis successoribus suis anathe-
„ matis * vocabulo subiaceat, quoad usque, quod te-
„ merario ausu peregit, Domino placita satisfactione * vinculo.
„ pœniteat, & hujus inquietudinis veram emendatio-
„ tionem faciat. *Aut igitur prima, cuius author Augustinus, institutione sodalitium hujus Cœnobii erat Equitianum, aut Benedictinum. Neque enim dubitatur a Baronio quin & Augustinus, & Gregorius Equitiani essent, si non Benedictini. Si primo Equitianum fuisset, necessum plane erat, ut novatio ejusmodi postmodum accederet, quæ in Benedictinum transmutaret. At non modo nihil ejusmodi reperitur, sed, in ipsis etiam incunabulis, a jam dicto Bonifacio sancitur; ut Monachi* (*sic ante legitur*) *qui ibi erant ab Augustino instituti, Monachorum sibi gregem associarent, & eorum vitam sanctitatum moribus exornarent: & ne quis omnino sancito illi adversaretur, gravissima cautum est interminatione: ac si jussisset omnes ejusdem familia, ejusdem sodalitii, quo primum fuerant instituti, & nomen, & mores perpetuo ibi servare. Neque sane nisi mere fictis habenda sit fides, aut novationis hujusmodi, aut nominis, aut norma transmutationis vestigium aliquod extat. Qua de re diligenter etiam consului tabulas jam dicti Cœnobij, ubi quamplurima eaque vetustissima Pontificum instrumenta, quibus munitum est, comperio; hujusmodi vero transmutationis neque volam comperio, neque vestigium. Et videsis Ordericum Vitalem histor. Ecclesiast. l. 4. p.* 516. & 517. *At vero si primis in initiis Benedictinum esset Cœnobium illud, eadem ipsa argumentandi*

di ratio, qua in conjecturis fuit de Gregorio usus est Baronius, Augustinam Benedictinæ familiæ fuisse, demonstraret. Neque enim dubitat ipse, quin ejusmodi fuerit Antistes, quales ipsi sodales ab Antistite adsciti. Sed porro viderint hic quorum interest. Hactenus Seldeni observationes, quas huc ex integro (præter rationes superius allatas) transferre libuit; quod vix ac ne vix quidem occurrant.

At ego duos antiquiores inter alios testes adhibuero, quod D. Augustinus apertissime Benedictinus demonstretur. Primus aderit Anglus S. Adhelmus (a Ven. Beda commendatus hist. Angl. l. 5. c. 19.) apud Aymoinum Floriacensem sermo. de S. Benedicto post med.

Temporibus faustus Benedictus claruit iisdem,
Quem Deus Ausoniæ clemens indulserat author.

Deinde post alia subdit,

Primo qui statuit nostræ certamina vitæ;
Qualiter optatam teneant cœnobia normam,
Quoque modo properet directo tramite sanctus,
Ad superum ascendens cælorum culmina cultor.
Hujus alumnorum numero glomerantur ovantes.
Quos gerit in gremio fecunda Britannia cives,
A quo jam nobis baptismi gratia fluxit,
Atque Magistrorum veneranda caterva cucurrit.

Sanctum Adhelmum illustrat secundus, Joannes Diaconus, Italia oriundus vitam describens Magni Gregorij l. 4. c. 82. initio: *Quod vero monachi, qui a Gregorio missi S. Benedicti Regulæ fuerint mancipati, inter alia etiam illud ostendit, quod ex ipsius discipulis vix potest inveniri, a quo non observetur tam in proposito, quam in habitu, Regula Benedicti, &c.* His accedit quod Venerab. Beda (quem legibus Benedictinis astrictum dubitat nemo) circiter A. C. 678. & ætatis 7. tonsuram monasticam, sub S. Benedicti cognomento Biscopi disciplina, susceperit: Ille autem ipse Benedictus, ad decrepitam senectutem vita protracta mortem obierit, cum 14. annorum esset sanctus Beda, quod docet ipsemet in fine hist. gentis Anglorum; necessario colligendum videtur discipulis B. Augustini (vita functi ann. 604. Bed. ubi sup. l. 2. c. 3.) comparem extitisse Biscopum; atque adeo Regulam eamdem professum Bedam, ac ipse Benedictus; & Benedictum; eamdem, quam monachi, sanctus videlicet Augustinus cæterique illius discipuli, qui in Angliam hisce temporibus instituta monastica invenerant par est credere. Ecquem advocabo hujus assertionis autorem? Coætaneum profecto, atque ut nonnullis placet, sancti Bedæ discipulum, hoc est, Alcuinum monachis Virensibus, seu Viremud, ubi vitam monasticam egit venerabilis idem Doctor, scribentem epistola 49. aut 23. *Regularis vitæ*, inquit, *observationem, quam statuerunt vobis sanctissimi Patres, Benedictus* (Biscopus) *scilicet, & Ceolfridus, diligentissime custodite.* Et infra. *Regula S. Benedicti in conventu fratrum propria exponatur lingua, ut intelligi possit ab omnibus; ad cujus institutionem unusquisque suam corrigat vitam, ut quod vovistis ante altare, inviolabiliter custodiatur a vobis.* Quid, oro vos, his verbis apertius? Nihil plane: ac proinde haud indigent explanatione.

Cæterum fuisse magnum Gregorium Benedictinæ familiæ monachum probant Joannes Diaconus locis citatis, Matheus Lauretus, Arnoldus Vionus ligno vitæ l. 2. c. 1. ubi ex privilegio S. Bonito Abbati Lateranensi concesso ab eodem Gregorio hæc profert: *Proinde juxta vestram petitionem, pro amore, quem in communi Patre, & magistro nostro Benedicto, & in discipulis ejus specialem & singularem gerimus, &c.* Sed fusius, luculentiusque cæteris, mea sententia, Antonius de Yepes t. 1. Chr. ord. S. Benedicti ad ann. 576. c. 2. & seq. Vitam sancti Augustini offendes post Beccensium Abbatum ex pervetusto & optimæ notæ MS. ejusdem monasterij.

h (*Super Eboracensem Ecclesiam totamque insulam*) Uti supra laudatus Vener. Beda docet l. 1. hist. gent. Anglorum c. 19. Vita beati Augustini p. 62. Ubi magni Gregorij epist. ad S. Augustinum Cantuariæ Archiepisc. recensetur: *Tua fraternitas* (inquit D. Gregorius) *non solum Episcopos, quos ordinaverit, neque eos tantummodo, qui per Eburacæ Episcopum fuerint ordinati, sed etiam omnes Britanniæ sacerdotes habeat Deo, Domino nostro Jesu Christo auctore subjectos. Quatenus ex vita & lingua tua sanctitatis & recte credendi, & bene vivendi normam percipiant, atque officium suum fide ac moribus exequentes ad cælestia, cum Dominus voluerit, regna pertingant.* Sicui autem dubium fuerit, qua in civitate vel Ecclesia sedem collocaverit B. Augustinus, consulat vitam eamdem. pag. 61.

Cæterum Papæ alterius orbis nomine ornabat olim S. Anselmum Cantuariensem Archiepiscopum Urbanus Pap. 2. ut author est Gervasius Dorobernensis MS. in declamatione contra Robertum Abbatem S. Augustini: *Anselmus*, inquit, *in Cantuariensi civitate consecratus, ab Vrbano Papa pallium suscepit, & tantam ejus gratiam habuit, ut eum alterius orbis Papam vocaret.* Hæc Seldenus in notis ad Eadmeri hist. pag. 205. n. 30. Ipsissima Urbani verba vitæ S. Anselmi lib. 2. inservit Edinerus: *Quasi comparem*, inquit; *velut alterius orbis Apostolicum, & Patriarcham jure venerandum* (Anselmum) *censemus.*

i (*Antiquis temporibus ab ipsius terræ incolis Dorobernia vocabatur*) Dorobherniam sive Cantuariam, Camdenus in descriptione Britanniæ verbo Cantium, sic exhibet: *Stouræ diviso alveo, Durovernum primariam hujus provinciæ* (Cantij scilicet) *urbem rapide alluit, nomenque fecit. Durwhern enim fluvium rapidum Britannis denotat. Ptolomæo pro Durovernо Darvernum, Bedæ & alijs Dorobernia, Saxonibus, Cantwarabyrig, id est, urbs populi Cantij, nobis Canterbury, latinis Cantuaria dicitur, urbs pervetusta, Romanoque seculo proculdubio illustris.* Ita Camdenus. *Nec adeo magna* (Malmesburiensis loquitur initio præfationis l. 1. ad gesta Pontif.) *nec exiliter parva, quæ & positione terræ quippe soli affinis, maxima ubertate & integro murorum ambitu, cives suos fovet, &c.* Et paulo post. *Ibi primum sedes Archiepiscopi habetur, qui est totius Angliæ Primas, & Patriarcha, &c.*

k (*Antecessorum vestrorum Gregorij*) Cognomento Magni cujus meminimus sup. De ejusmodi decretis uberius Venerabilis Beda locis citatis; necnon & Guillelm. Malmesb. lib. 1. de gest. Pontif. qui expressim privilegia a summis Pontificibus Cantuariensi Ecclesiæ concessa, describit: quem adi si libet.

l (*Bonifacij*) *Hic est Bonifacius quartus Romæ Vrbis Episcopus*, ait S. Beda lib. 2. hist. Anglo. cap. 4.

m (*Honorij*) Hoc nomine primi: de quo Beda ibidem c. 17. & 18.

n (*Vitaliani*) Extant ejus epistolæ, & decreta inter Concilia generalia.

o (*Sergij*) Primi videlicet.

p (*Gregorii*) Quarti (nisi memoria me fallat) sub quo habitum Concilium Londoniæ A.C.833.

q (*Leonis*) Leonem paucis laude sumus prosecuti annotatione ad epistolam 3. lit. b.

r [*In ea combustione atque abolitione*] Quam vidit conflagrationem memoriæ prodidit Eadmerus monachus Cantoariensis l. 1. hist. p. 9. Ostenditque quantum illa cum Thoma Eboracensi concertatione, curæ, laboris & olei insumpserit magnus Lanfrancus: *Qui eo quidem magis*, inquit ille, *in istis laboravit, quod ipsius Ecclesiæ privilegia in ea conflagratione, quæ camdem Ecclesiam tertio ante sui introitus anno consumpsit, pene omnia perierant.*

f (*Epistolam illam, &c.*) Extat apud Bedam ubi supra l. 1. c. 29. Postquam B. Gregorius D. Augustino quid de Ebroracensi Episcopo ordinandum præscripsit, sic loquitur: *Post obitum vero tuum ita Episcopis quos ordinaverit* (Episcopus Eboracensis scilicet) *præsit, ut Londoniensis Episcopi nullomodo ditioni subjaceat. Sit vero inter Londoniæ & Eburaca civitatis Episcopos honoris ita distinctio, ut ipse prior habeatur, qui prius fuerit ordinatus.* Futile profecto & ad rem minime, ex hoc loci sumebat argumentum Eboracensis; quemadmodum meridiana luce clarius ostendit eloquentissimus Lanfrancus, cujus orationem eruditissimam (seu verius fragmentum) medio in Concilio pronunciatam descripsit Malmesb. l. 1. de Pontif. fol. 121. n. 20.

t (*Quædam scriptura*) Scripturam hic professionem intelligi conjicio, quam Thomas B. Lanfranco Coram Rege, & ejus curia manu in manum porrexit, ut

eum

cum Malmesbur. Bibliothecario loquar loco proxime adducto. Extat illa in vita cap. 11. pag. 12. Atque apud eumdem Bibliothecarium; sic incipit: *Decet christianum quemque, &c.* Constans fuit ista consuetudo tam Scotis, quam Hibernis, & Anglis Episcopis, Archiepiscopo Cantuariensi velut totius Britanniæ Primati obedientiam præstare; formulas complures (quibus professio nomen est) ex antiquis membranis exhibet Jacobus Usserius suis in veteres epistolas Hibernicas annotationibus. Ex his ipsis unam solummodo (quod ad nostrum faciat institutum) hoc loco apponemus, Donati scilicet Dublinensis Episcopi.

Ego Donatus Dublinensis Ecclesiæ Antistes, quæ in Hibernia sita est, canonicam obedientiam Tibi promitto & successoribus tuis, o Lanfrance, sanctæ Dorobernensis Ecclesiæ Archiepiscope.

A. C. 1085. factam ejusmodi professionem attestatur idem Usserius.

n (*Epistolam quam Berengario, &c.*) Inter epistolas haud quaquam annumeravimus, quippe omnes propemodum scriptores eidem titulum fecerunt. *Libellus de Corpore, & Sanguine Christi*, sive, *Liber de Eucharistiæ Sacramento contra Berengarium.* Porro adversum Sycophantam Berengarium illustres viri tum pietate, tum doctrina singulari instructi, tamquam catuli Leonis illius de tribu Juda, ex asceteriorum Benedictinorum antris prodiere permulti; scilicet Guitmundus Aversanus Archiepiscopus, Algerus Cluniacensis, Durandus Abbas Troarnensis, Guibertus de Nogento, Petrus venerabilis, &c. quorum rugitu perterritis, immo & prostratis cum ipso capite sectariis, sopita demum est hæresis sacramentariorum ad tempora usque nefandorum Lutheri & Calvini: sed optime omnium magnus Lanfrancus velut Coryphæus argumentorum suorum vi ita confutavit, & convicit tantum hæresiarcham, uti non modo palinodiam illum cantare, verum & scripta igni tradere coegerit; atque adeo gloriosi palmam deportaverit triumphi. Ita Lanfranci biographus pag. 4. 5. Et libel. ejusdem Lanfranci cap. 1. Necnon & Robert. Montensis in chronico MS. ad an. 1051. Cujus locus insignis maxime notandus est; *Unde contra eum* (de Berengario loquens) *multum a multis & verbis & scriptis disputatum est, inter quos Dominus Vvitmundus monachus de Cruce Sancti Leufredi contra eum de Corpore & Sanguine Christi elegantem edidit librum. Lanfrancus etiam Papiensis primum monachus Beccensis, deinde Archiepiscopus Cantuariensis omnibus luculentius & mirabilius librum super hac re contra eum composuit: in quo singulis illius quæstionibus, & oppositionibus laudabiliter respondit, male dicta ab eo & intellecta scripturarum testimoniis divinarum improbando convincens.*

AD EPISTOLAM IV.

a A*Ccepimus a quibusdam*) Historiam hujus epistolæ fuse, & luculenter describit Eadmerus hist. lib. 1. pag. 10. Quam (etsi prolixior forsan videatur) referendam existimo; quia & ad elucidandam Alexandri epistolam, & quid præstiterit hac in re B. Lanfrancus exhibeatur. *Omnes circiter*, ait Eadmerus, *qui ex clericali ordine per Regem Vvillelmum in Anglia constituti Pontifices erant, monachos qui in nonnullis Episcopatibus Angliæ ab antiquo vitam agebant, inde eliminare moliti sunt; & Regem ipsum in hoc sibi consentaneum effecerunt; in quo tamen se effectu potituros certi extiterant, ut Vvalchelinus Episcopus adunatos pene quadraginta clericos, canonicorum more, tonsura ac veste redimitos haberet, quos, ejectis monachis, Vuentanæ Ecclesiæ, cui præsidebat, mox intromitteret. Sola mora hæc peragendi, nondum requisita ab Archiepiscopo Lanfranco licentia fuit. Ut autem eam dicto citius impetraret, nulla menti ejus dubitatio inerat, sed aliter ac sibi mens sua spoponderat exitus rei provenit. Nam ubi quod Episcopus moliretur insonuit auribus ejus, illico facinus exhorruit, nec se dum viveret ut effectum quoquo modo talis voluntatis obtineret consensurum asseruit.* Et paulo post: *Namque pari voto, simili cognomine, uno consensu, concordi animo, Pontifices, quos religionis ordo non sibi astrinxerat, eniti cœperunt quatenus saltem de Primatu Cantuariensi monachos eradicarent, intendentes se hoc facto facillime alios aliunde exclusuros. De illis etenim potioribus, sicut eis videbatur, rationibus ad id agendum fulciebantur, partim ob sublimitatem primatus sedis, quæ dispositioni & correctioni Ecclesiarum per suas personas quaque per Angliam invigilare habet, partim ob alias multiplices causas quarum executio, juxta quod sibi confingebant, magis clericorum quam monachorum officium spectat. Deductus est in sententiam istam Rex & alii Principes regni, Lanfranco ut sui moris erat totis viribus obnitente, & omnium molimini ac invidiæ viriliter resistente. Ne tamen post obitum suum fieret quod se superstite sciebat per auxilium Dei nequaquam perficiendum, nesciens mortis suæ diem vel horam, egit sagacitate, & industria, qua pollebat, ut auctoritate Romanæ & Apostolicæ sedis monachorum habitatio in eadem Ecclesia confirmaretur, & inconvulsa dum sæculum duraret in perpetuum stabiliretur. Quod privilegio tali summus Apostolicæ sedis Antistes Alexander, ita scripto suo roboravit.* Deinde subjicit Alexandri epistolam. Videsis etiam Malmesburiens. de Pontif. lib. 1. fol. 122.

b (*Et Clericos inibi constituere*) Ab Ecclesia Vintoniensi clericos jamdudum eximius cœnobiorum instaurator & ædificator Edgarus Rex (sæculo prior Alexandro) eliminaverat. Qua vero ad id ratione impulsus fuerit, in Concilio A. C. 966. celebrato, edisserit his verbis: *Timens igitur ne æternam incurrerem miseriam, si adepta potestate non facerem, quod ipse qui operatur omnia quæ in cælo, & in terra suis exemplis justus examinator innotuit, vitiosorum cuneos Canonicorum e diversis nostri regiminis cœnobiis Christi vicarius eliminavi. Quod nullis mihi intercessionibus prodesse poterant, sed potius, ut beatus ait Gregorius, justi vindictam provocarent, qui variis vitiorum nævis contaminati non agentes quæ Deus jubendo volebat, omnia quæ nolebat rebelles faciebant, avidus inquisitor advertens gratos Domino monachorum cuneos, qui pro nobis incunctanter incederent, nostri juris monasteriis devotus hilariter collocavi.* Et quia præscierat forsan optimus ille Rex per clericos aliquando a præfata Ecclesia monachos exturbandos, anathematibus illos, qui simile quid molirentur, perculit hoc sermone: *Si autem qualibet occasione, Diabolo instigante, contigerit, ut fastu superbientes arrogantia, dejecti canonici monachorum gregem, quem ego venerans cum pastore in Dei constitui possessione, dejicere insidiando voluerint, agatur de eis, & de omnibus qui quolibet munere cæcati juvamen eis impenderint, quod actum est de Angelis superbientibus, & de protoplasto diaboli fraude seducto, ut paradisi videlicet limitibus sublimibus regni cælorum sedilibus ejecti cum his qui domini famulatum aspernantes contempserunt, bar athri incendiis detrusi jugi crucientur miseria, &c.* Et infra gratias cœlestes iis impertitur qui beneficiis monachos affecerint: *Quicumque*, ait, *monachos bonis quibuslibet locupletans ditare voluerit, Creator cuncti tenens clementer eos eorumque progeniem totius ubertate prosperitatis, hic & in futuro sæculo, ditando locupletet, &c.*. Hæc ex MS. codice ejus jussu litteris aureis pulcherrime exaratis deprompsit Seldenus, atque suis notis in Eadmeri historia pag. 155. intexuit.

c (*Cui nefario operi*) Notent hæc interim illi, qui tot clamores & strepitus edunt in monachos, & toties obtrudunt, quæ a Vintoniensibus cleris obtendebantur. (Vide superius producta ex Eadmero) & nefario huic operi molitionis (ut loquar cum Alexandro) animum appellentes, velim sibi ob oculos ponant præclaros mocachos, qui cum sanctis moribus, tum verbis, & scriptis christianam catholicamque fidem multis in locis inseruerunt, instaurarunt, propagarunt, illustrarunt: Cassiodorum dico, Gregorium majorem; Apostolos, Augustinum Cantuariensem, Angliæ, Bonifacium Moguntinum, Germaniæ, Benedictum, Poloniæ, Gerardum, Hungarorum, &c. Bedam venerabilem, Ildefonsum, Rabanum Maurum, Strabum Fuldensem, Petrum Damiani, Rupertum, Lanfrancum, Anselmum, Bernardum atque innumeros alios: qua de re Arnoldus Wionus in ligno vitæ lib. 2. & 5. Cæterum non modo Episcopales Ecclesias monachi administrabant, sed & eisdem ex prisca consuedine presidebant

debant Antistites quamplurimi in Anglia monasticam vitam professi; quin etiam si quis forsan, annuente Rege, e clericali ordine, vel ex laicis ad episcopalem dignitatem assumeretur, necessario priusquam consecraretur, monachi tonsuram, habitum, nec non & normæ Benedictinæ professionem emittere cogebatur. Quod produnt inter alios Malmesbur. de Pontif. lib. 1. in Cantuariensibus Archiepiscopis agens de Odone Episcopo Vintoniensi, post Cantuariensi Archiepiscopo electo: *Ille qui nondum amicisset monachum, constantius reniti, ne morem majorum ambitione sua turbare videretur: nullum enim ad id tempus nisi monachili schemate indutum Archiepiscopum fuisse.* Et post alia. *Itaque transito mari apud Floriacum monachilia accepit*, &c. Et Nicolas Harpsfeld. sæculo 11. Ubi electionem S. Viri Edmundi in Episcopum Dunelmensem describit: *Cum itaque nullum satisfactioni ulli locum videret: in monasticum primum ordinem cooptatus est (Id enim omnibus a Cutberti tempore Dunelmi Episcopis solemne erat) accersitque Egelricum monachum e cœnobio Burgensi, qui præceptis eum, & regulis monasticis imbueret*, &c. Immo & ipsos Episcopos monasticis legibus subjectos (uti Abbates) egregium habes monumentum illis institutionibus monachorum (inter notas Seldeni ad historiam Eadmeri) Saxonice & latine, ab Edgaro Rege prolatas circa A. C. 900. sub medium. *Episcoporum quoque electio, uti Abbatum, ubicumque in sede Episcopali monachi regulares conversantur, si, domini largiente gratia, tanti profectus inibi monachus reperiri potuerit. Eodem modo agatur, nec alio quolibet modo dum ejusdem sunt conversationis, a quoquam præsumatur*, &c. Deinde post pauca. *Qui ordinatus videlicet Episcopus in omnibus eumdem morem regularem cum monachis suis, quem Abbas tenet regularis, diligenti cura, & magnopere excellenti, sine intermissione custodiat. Nec Episcopatus occasione, regulæ præcepta timidus* (forte tumidus) *vel obliviosus temere intermittas, sed quantum excellas & opere.*

AD EPISTOLAM V.

Pag. 222. a *R Omanæ Ecclesiæ Archidiacono Hildebrando*) Qui & Gregorius 7. postea dictus, de quo ad epistolam 3. lit. b. Otto Frisingensis. Nunc vero ipsum pleno ore laudantem coætaneum scriptorem, & oculatum Hugonem Flaviniacensem in Chronico nondum edito sub annum 1078 placeat audire: „ Natus est igitur in urbe Roma parentibus civibus Romanis, & quod maximum est religiosis, ascribendus civis curiæ cœlestis, & ab ineunte ætate ecclesiasticis mancipatus officiis; pueritiam suam non sine certis, quæ eum illustrem futurum jam tunc esse signarent, documentis. Religiosis personis comitatus, excoluit adolescentiam, assumpto sanctitatis proposito inter mundi contemptores, non sine magnis perfectionis indiciis: perdomuit juventutem nihilominus militiæ christianæ dedicatam; sicut ætate, ita sana doctrina, & firmamento veritatis roboratam: sub præclaris totius christiani nominis tutoribus, & Præsulibus, publicis sanctæ Ecclesiæ mancipavit utilitatibus. Hic ob singularem excellentis ingenii prærogativam a Nicolao Papa in Archidiaconatum matris Ecclesiæ provectus, strenua & laudabili hujus officii administratione, in totius orbis notitiam, & religiosorum dilectionem brevi devenit. Decedente vero Papa Alexandro ad summum christiani regiminis culmen accitus, & electus, divinitate in electi sui exaltatione communem servorum suorum devotionem incitante ad perferendum quod abhorrebat jugum; quodque semper quidem animi, aliquando autem corporis fuga declinaverat: mansuetum animal domino suo cervicem subdidit. Consecratus igitur in justitia & sanctitate, miro modo, assiduis votis, pro se, & grege sibi commisso excubans, urgente pastoralis officii necessitate distorta perversorum corda ad rectitudinis lineam summa vi corrigere nitens, veritatem Dei absque personæ acceptione omnibus patefecit, nactus omnium bonorum dilectionem, ob zeli Dei fervorem, & justitiæ executionem. Sed quia nulla est societas lucis ad tenebras, perditorum hominum odium, & detractionem, immo persecutionem acerrimam incurrit: regiam tamen viam, quam semel intraverat, inconcussus, immotus, per arma justitiæ, a dextris, & a sinistris, fortiter incessit. Ac primo quidem apostolica authoritate, & veridicis sanctorum Patrum animatus sententiis, ad eliminandam symoniacam hæresim, & præcipiendam clericorum castitatem, pro commissi sibi officii debito vehementer exarsit. „ Atque ad an. 1085. Pergens auctor gesta S. Gregorii describere, felicem ipsius obitum recenset in hunc modum: Sciens ergo, inquit, imminere diem vocationis suæ, longe ante convocatis Cardinalibus, Episcopis, & cæteris concaptivis diem obitus sui prædixit; consummatisque omnibus ecclesiasticæ institutionis officiis xv. Kal. Junii prædictos fratres sub districti judicii interminatione, & sanctæ obedientiæ præcepto constrinxit, ut si qua in se corrigenda deprehendissent, nullatenus tacere præsumerent. Quibus collaudantibus, & vitæ conversationem, & disciplinam doctrinæ sanctæ, morumque institutionem, & secundum scientiam sancti zeli fervorem compulit eos apostolica auctoritate singillatim sibi dexteram dare, promittentes, quod hæreticum illum invasorem sanctæ, & Apostolicæ Ecclesiæ numquam reciperent, nisi forte canonice resipiscens puram confessionem Cardinalibus Episcopis offerret nudatus omni ecclesiastici ordinis dignitate, contestans, & affirmans omnes simul in perpetuum condemnandos, quicumque communicare præsumpsissent Henrico Archipyratæ usurpatori Imperii; nisi deposita dignitate Regni secundum præceptum eorum, & reliquorum religiosorum in Theutonico regno commorantium, condignam pœnitentiam ageret. Deinde confirmavit vicem suam, potestatemque ligandi, & solvendi omnibus vicariis suis, sicut ipse per orbem constituerat, ut quos ipse ligaverat, ipsi post condignam satisfactionem absolverent, sed apostolicæ fidei normam, non sicut quidam seipsos fallentes, errantes, & alios in errorem trahentes, confingunt: quos omnes excommunicatos indiscrete absolveret, ac si posset vivificaret eos qui non vivunt. Deinde quod vanitas ipsa per multa regna dissiparetur, divina inspiratione cognovit & prædixit. Demum absolvit omnes, qui in fide illa, quæ per illum innotuit, usque ad finem perseveraverint, ab omnibus peccatis suis, & sic spiritum creatori tradens Anno ab Incarnatione Domini M. LXXXV. obiit Martyr & Confessor. „ Hactenus Hugo Flaviniacensis, qui res Gregorii 7. accurate ac uberrime persecutus est. Et historia MS. Guillelm. Nangiaco ascripta, ad id anni 1085. *Hildebrandus Papa qui & Gregorius 7. apud Salernum exulans mortuus est, & post mortem multis miraculis claruit.*

AD EPISTOLAM VI.

a *A Bsenti personæ vestræ privilegio*) Per privilegium hoc loco pallium proculdubio denotat Hildebrandus. Et quia absenti Archiepiscopo nullatenus mitti soleret, vetarentque id sacri canones, & Pontificum Romanorum decreta; iter Lanfranco Romam necessarium affirmat. Quomodo autem pallium e manibus Alexandri Papæ susceperit B. Lanfrancus, declarat ejusdem vita cap. 11. pag. 11. Hac in ipsa vita cap. 5. pag. 7. c. Constat nihilominus Joanni Rothomagensi Archiepiscopo pallium absenti concessisse Alexandrum Papam; & ipsummet Lanfrancum, qui ejus rei gratia Romam se contulerat, illud attulisse. Ibidem.

AD EPISTOLAM VII.

a *F Idelitatem facere nolui*) Miror ego Regem Guillelmum summo Ecclesiæ Pastori obedientiam seu fidelitatem (alioquin sedis Apostolicæ observantissimum) denegare, qui & ultro tributum, sive denarium S. Petri (quod vocant) persolvere non dubitet ipse: siquidem nihil aliud intellexere, puto, prisci Reges per illum denarium annuatim persolvendum, quam tributarium, vel feudatarium libera atque chri-

christiana voluntate S. Petro ejusque successoribus regnum consecrare: ex uno sequitur alterum, nempe ex tributo persoluto, subsequi fidelitatem necesse est. Huic veritati suffragatur Polidorus Virgil. lib. 4. hist. Angl. pag. 89. Verum propius rem intueamur, & ex fontibus nonnihil hauriamus. Lex Canuti Regis Anglorum sic habet: *Nummum Romæ debitum ad festum S. Petri reddito, qui tum non solverit, Episcopo denarium illum, aliosque præterea ter denos numerato, ac Regi eo nomine ducenos dato, & viginti solidos.* S. Eduardus explicatius lege 10. *Omnis qui habuerit triginta denariatus vivæ pecuniæ in domo sui, de suo proprio, Anglorum lege, dabit denarium S. Petri: & lege Danorum dimidiam marcam: Iste verò denarius debet submoveri in solemnitate Apostolorum Petri, & Pauli; & colligi ad festivitatem quæ dicitur ad vincula, &c.* Non solum Anglorum Regum ejusmodi censum solvere, verumetiam omnium (paucos si excipias) diversorum regnorum orbis christiani Regum, summorumque principum, mos fuit. Dithmar. lib. 6. Baronius ad an. 1059. 1062. 1076. 1081.

b (*Cum opportunum fuerit transmittetur*) Avaritiæ vitio passim ab authoribus notatur Guillelmus Rex, carpiturque quod in aggregandis sibi non debitis pecuniis animum plus æquo applicuerit; sed monitis B. Lanfranci assurgens demum ad meliorem frugem se recepit: quod infra ad epist. 50. lit. *b.* ostendemus.

AD EPISTOLAM VIII.

Pag. 213. *a* G*Regorio*) Alias Hildebrando; cujus res gestas obiter perstrinximus ep. 5. lit. a.

b (*Paterna me dulcedine reprehendere studuistis*) Binis respondet epistolis ad sese a Gregorio destinatis: extant lib. 6. epist. 30. & lib. 9. epist. 20. Illa Lanfrancum arguit his verbis: *Sæpe fraternitatem tuam apostolica legatione invitavimus Romam venire, etiam pro fidei & religionis christianæ comprobatione: quod hucusque, sicut apparet, aut superbe aut negligenter nostra abutens patientia distulisti, cum nec etiam canonicam excusationem prætenderis, &c.* Hac vero illum a pristina dilectione defecisse conqueritur: *Quod ex illo tempore,* inquit, *quo sacerdotale summæ sedis jugum cervici nostræ, licet indigni, suscepimus, venire ad nos non multum curavit fraternitas tua, quanto minus de dilectione tua sperare potuimus, &c.*

c (*Verbis tuis calumniam ingerere*) Iis videlicet quibus summus Pastor ille epistola priori ubi supra, Archiepiscopum Lanfrancum (quod remissior ac segnior in libertate ecclesiastica defendenda, & promovenda gesserit sese) objurgat, culpat, criminatur: *Nisi Apostolica mansuetudo* (verba sunt epistolæ) *necnon & amoris pignus antiquum nos hucusque detinuisset, profecto nos hoc graviter ferre jamdudum constitisset. Verum adventum tuum vel metus Regis* (Guillelmi primi) *ejus scilicet quem inter cæteros illius dignitatis specialius semper dileximus, vel maxime tua culpa nobis negavit, &c.* Isthæc igitur crimina sibi imposita diluere B. Lanfrancus, atque perperam de se queri Pontificem ostendere conatur. Quid renuat Guillelmus Rex, sua ad Gregorium Papam epistola manifestat. Cur tandem ita compellat Lanfrancum Romam proficisci; mentem suam aperit his verbis: *Quatenus nos his & aliis negotiis præsentialiter conferre, atque utilitas Ecclesiæ nostro colloquio augmentum valeat, Deo favente, percipere.*

IN EPISTOLAM IX.

Ibidem. *a* E*Boracensi Archiepiscopo Thomæ*) *Thomas canonicus Bajocensis* (ait Guillel. Malmesburiensis lib. de Pontif. in Episcopis Candidæ Casæ) *a Guillelmo Rege Archiepiscopus Eboraco datus est, permansitque in honore triginta annis, omni vita integer, & cui nihil vel in gestis, vel in dictis succenseri debeat, nisi quod primo Archiepiscopatus tempore in causa primatus Cantuariensis magis errore quam pertinacia certavit, &c.* Guillelmi Conquestoris fatis functi næniam scripsisse attestatur Ordericus hist. lib. 8. quam & refert ipse ad verbum. Thomam sanitati redditum meritis beati Cuthberti Rogerius Hoveden. commemorat ad an. 1083. in Willelmo seniore. Ob cujus gratiam Dunelmensi Episcopo concedit ipsemet Willelmus Canonicos ab eadem Ecclesia submoveri, sufficereque monachos in eorum locum.

b (*Robertus Sagiensis*) Ordericus Vitalis lib. 4. hist. pag. 520. *Ivone Sagiensium Præsule defuncto, Robertus Huberti de Ria filius successit, qui fere duodecim annis prælatui præfuit; & ipso circa Dei cultum fervens Religiosos multum dilexit.* pag. 527. Interfuit concilio Rothomagensi a Joanne Archiepiscopo congregato A.C. 1072 Et lib. 9. pag. 833. Roberti doctrina indicatur.

c (*Montem S. Michaelis*) De celebri monasterio in Normannia sanctissimo Archangelo Michaeli sacro, non de illo monte Gargano, loquitur hic haud dubie B. Lanfrancus: *Hic locus Tumba vocitatur ab incolis* (ut refert historia MS. hujusce monasterii) *qui in morem tumuli quasi ab arenis emergens in altum, in spatio ducentorum cubitorum porrigitur. Oceano undique cinctus locus, angustum admirabilis insulæ præbet spatium. Ab Abrincatensi urbe sex distans millibus; occasum prospectans Abrincatensem pagum dirimit a Britannia, &c.* Illius fundationem obiter perstringit Sigibertus in chronico ann. 709. Childeberto 2. Francorum monarchiam tenente; fundatorem vero S. Aubertum Abrincensem extitisse, posuisseque in eadem Ecclesia clericos. Verum illi ipsi cultu divino susque deque habito; & laxata prorsus ecclesiastica disciplina, cum & gulæ & veneri indulgentes toti in vitiis immersi viderentur; neque Deum, neque homines revererentur; Richardus I. Dux Normannorum iisdem eliminatis Benedictinos monachos suffecit: quod late describit Robertus de Monte in historia MS. ejusdem monasterii, è qua, dum evulgaverit quidam ex nostris, necnon ex cartulario, in antecessum describere non gravabimur cartam Richardi 2. Ducis Normannorum, quæ instar est alterius fundationis. Proxime & subsequetur celebris illius monasterii catalogus Abbatum.

CARTA RICARDI SECUNDI Normanorum Comitis; in qua donationes a Patre suo Richardo, Abbatiæ S. Michaelis factas, confirmat. Ubi privilegia ejusdem monasterii videre est.

In Nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis Patris, & Filii, & Spiritus sancti. Amen.

ANtecessorum nostrorum institutionibus sancitum, decretumque est, quatenus si quis suarum facultatum quiddam loco sanctorum alicui, vitæ supernæ accensus amore, perenniter possidendum tradere voluerit; solemne exinde idonearum personarum pluribus astipulationibus fulcitum, ut id inconvulsum permaneat, testamentum faciat. Referentibus enim quamplurimis sanctæ Ecclesiæ Dei doctoribus, divinum esse receptum didici, ut illic nostri recondantur thesauri, ubi omnis aberit furum formido, omnisque tinearum demolitio; esseque quoddam peccatorum purgatorium eleemosynam; & quod Deus in largiendo munificos exposcit, qui se præparat munificentissimum. Detur igitur Deo non nostrum, sed suum. Quid enim aliud nos habere putamus, quam hoc quod ab eo accepimus? tribuatur frigidæ aquæ calix, ut æterna recipiatur merces. Tanti valere audivimus regnum Dei, quantum habemus. Sufficit viduæ quadrans: profuit & Zachæo bonorum dimidii distributio. Quæ denique ad id quod finitur, ad quod non finitur comparatio? Scilicet pro terrenis cælestia, pro peritoris mereri perpetua. Iis, & aliis divinæ auctoritatis incitatus hortamentis; Ego Ricardus gratia Dei Dux, & Princeps Normannorum, pœnas inferni cupiens effugere, & paradisi gaudia desiderans habere post mortem; loco Sancti Archangeli Michaelis sito in monte, qui dicitur *Tumba*, fratribusque ibidem Deo monastice famulantibus, trado Abbatiam sancti *Paterni*, sitam in pago Constantiensi, cum terris cultis & incultis, cum Ecclesiis, & molendinis, cum pratis, & silvis, ab oriente via publica tendente Constantias, a Septentrione rivulo nomine Venlejo, a meridie fluviolo nomine *Tarn*: ab occasu mare Oceano, cum Insula

quæ

quæ dicitur *Colſojo*. Do etiam villam quæ dicitur *Chanteleu*, cum Eccleſia, & molendino, cum ſilvis & omnibus appenditiis: terram quoque *Grombaldi*, quæ ſita eſt in *Briquevilla*, & in Flamemuilla, & in Lengrona, & medietatem *Erengervilla*; terram etiam *Durandi*, quæ eſt iotra terminos villæ, quæ nuncupatur Verlei: & terram *Petri* monachi, quæ eſt in *Batula Gerſoy*. Columbam iterum ſitam in eodem ſupra nominato pago, cum Eccleſia, & molendino, & cum ſilvis: terram etiam *Bernardi* Patris domini *Hildeberti* Abbatis, quæ eſt in territorio villæ, quæ nominatur Rotoloi, cum molendiuo, & pratis. Trado etiam donatione perpetua quamdam villam ſitam in pago Bajocaſino nomine Verſum, cum omni terra, quæ ad eam pertinet, culta & inculta cum Eccleſiis, & molendinis omnibus, & ſilvulis, medietatemque villæ Mondrevillæ, quæ huic adjacet terræ. Confirmo inſuper donationem matris meæ de Britavilla, quam de ſuo dotalitio, loco ſuperius dicto obtulit, pro Patris noſtri ſuaque ſalute, ac mea, meorumque fratrum. Villulas quoque, quas avus meus *Vuillelmus*, in pago Abrincatino, ſancto Michaeli tradidit, ſed *Robertus* Comes poſtea vi abſtulit, reddo, quæ his vocitantur notionibus Maldrei, Carcei, Marrinei, Curei, Forges, Solinei, Dummanei, Macei, Scallei, Peleton, dimidium Gomerci, Verguncei, Mannei: ſancti Joannis iterum villam prope littus maris ſitam, cum Eccleſia, & vineis, & molendino, & pratis, & villam in valle Caſtelli Moretoin, quæ dicitur Maiſnilranger do; teloniumque totius Abbatiæ, & de mercatoribus venientibus & pertranſeuntibus. Monaſterium etiam ſancti *Petri* Apoſtolorum Principis, ſitum in latere montis ipſius, tribuo, ea lege, ut Abbas, vel monachi ibidem pro mea, meorumque filiorum ſalute clericos conſtituant quos voluerint; ſi quem autem ex illis ſordide, aut negligenter res ſanctæ Dei Eccleſiæ tractare perſpexerint, poteſtatem habebunt divioum officium ei interdicendi, & niſi correxerit eo depoſito, alium in illius locum ſubrogandi. Omnes ad poſtremum conſuetudines ipſius villæ tam ad me quam ad Abricatenſem Epiſcopum pertinentes, ſicut ſanctæ memoriæ pater meus *Richardus* Romani Papæ conſtituit, perpetualiter poſſidendas tribuo: ea ratione ut in omni ſucceſſura generatione Abbas, vel monachi ipſius montis, omnes leges, omneſque ſoriſſacturas, clericorum ac laicorum, virorum ac mulierum ejuſdem burgi, abſque calumnia cujuſquam noſtrorum ſucceſſorum, ſeu prædictæ ſedis Epiſcoporum poſſideant, & quæque corrigenda fuerint, corrigant: qui ſi in aliquo rectitudinis tramite, quod quidem abſit, deviaverint, curamve animarum incolarum loci neglexerint, jam dictæ ſedis Epiſcopus, ſive Deum timentes vicini, in notitiam deſſerre curent Principis, qui illis temporibus Normannorum Dux fuerit, ad quem deinceps pertineat corrigere ea conſilio Rothomagenſis Archiepiſcopi, cæterorumque nptimatum provinciæ. Porro de ordinatione Abbatum vel monachorum, ſive clericorum loci, hoc decernimus, ut juxta quod a ſupradicto meo genitore ſancitum eſt, generali aſſenſu Romani Concilii, monachi ſæpe fati monaſterii ordinandos ſibi eligant, ut ſibi placuerit a quolibet Epiſcopo ſuæ vicinitatis, aut in illius ſede, aut in ſuo monaſterio ordinari faciant. Hæc autem omnia prænotata Deo ſanctoque Archangelo Michaeli, in ejus prædicti montis monaſterio placuit tradere, pro meæ redemptione animæ, pro mei qooque patris, vel matris, vel uxotis, filiorumque meorum *Richardi* & aliorum ſalute: quorum voluntate conſenſoque id ago ſub teſtimonio Chriſti, totiuſque Eccleſiæ, eo tenore, ea lege, ut abſque calumniatione omnium ſuccedentium, ſive parentum, ſeu quorumcumque aliorum præfatus locus, & habitantes in eo habeat, teneat, poſſideat: quod ſi aliquis diabolicæ pravitatis telo jaculatus qualicumque modo his calumniationis vim inferre præſumpſerit, ipſe, conſentienteſque ſibi totius execrationis, atque maledictionis cum Juda traditore, & Dathan, & Abiron perennibus perenniter irretiatur vinculis. Ut autem hujus donatioois authoritas verius credatur, ac diligentius per omnia ſervetur, firmiuſque futuris teneatur temporibus, manu propria ſubterfirmare curavi, fideliumque nomina meorum, quorum conſenſu id egi, ſubſcribi imperavi.

Signum Richardi ſecundi Comitis filii magni Richardi, qui & Vetus dicitur.

Signum Richardi filii ejus.

Signum Roberti filii ejus.

Ego Maugiſius ſanctæ Abrincatenſis Eccleſiæ Epiſcopus hanc donationis cartulam manu propria voluntarie confirmo.

Robertus Archiepiſcopus Rothomagenſis.
Hugo Epiſcopus Bajocenſis.
Robertus Epiſcopus Conſtantienſis.
Hugo Epiſcopus Ebroicenſis.
Herbertus Epiſcopus Lexovienſis.
Niellus Vicecomes.
Turſten Vicecomes.
Alverel Vicecomes.
Walterius Vicecomes.
Richardus Vicecomes.
Guimundus Vicecomes.
Hubertus.
Osbernus frater Comitiſſæ.
Hufredus frater ejus.
Bocelinus.
Normannus Silver.
Bernardus filius ejus.
Osbernus filius Arſaſt.
Ranulphus frater ejus.
Hugo clericus, & multi alii.

Sed vero eiſdem immunitatibus derogat io nonnullis pactio Abrincenſem Epiſcopum inter & Abbatem, ac Monachos Montis ſancti Michaelis ann. 1236. facta.

CATALOGUS ABBATUM S. Michaelis de Monte Tumba.

1 MAynardus I. expulſis Canonicis a Richardo I. Duce Normannorum præficitur ann. 966. rexit Monaſterium 25. obiit 991.
2 Maynardus II. ann. 991. moritur 1009.
3 Hildebertus I. an. 1009. migrat è vita an. 1017.
4 Hildebertus II. an. 1017. mortem objit an. 1023.
5 Almodus an. 1023. Abbatiam abdicavit an. 1032.
6 Theodoricus Almodo ſuffectus eſt eodem anno, moritur an. 1033.
7 Suppo an. 1033. cui in prælatura 15. anni tribuuntur; ſed Duce Normannorum cogente reliquit Abbatiam ann. 1048.
8 Rodulphus de Beaumont Supponi ſucceſſit an. 1048. vita functus an. 1058.
9 Ranulphus, poſtquam duobus annis ſedes vacaſſet, electus eſt an. 1060. obiit 1084.
10 Rogerius I. eodem anno. In Angliam relegatus, ibidem moritur an. 1112.
11 Rogerus II. Rogero I. adhuc vitam agente, eligitur an. 1106. è monaſterio ejicitur an. 1123.
12 Richardus de Mere in locum Rogerii 2. ſufficitur 1123. mortem oppetiit an. 1131.
13 Bernardus ex monacho Beccenſi an. 1131. migrat e vita an. 1149 Chronic. Beccenſe ad an. 1149.
14 Goſridus I. an 1149 obiit an. 1150.
15 Robertus de Thorigny, vulgo Robertus de Monte nuncupatus. Prius monachus ac Prior Beccenſis monaſteri, cujus Chronicon ad annum 1154. Robertum de Tougeyo appellat. Inde communi monachorum S. Michaelis aſſenſu in Abbatem aſſumitur an. 1154. In omni genere doctrinarum præſtantiſſimus fuit.

Centum quadraginta volumina edidiſſe, atque turris ſub ruinis & impluvio computruiſſe refert hiſtoria S. Michaelis calamo exarata. A. C. 1169. juſſu Alexandri Papæ 3. intereſt Concilio Turonenſi. Orator ut Godefridum Britanniæ Ducem publico cum apparatu exciperer, legatur. Stephanus Redonenſis Epiſcopus circa A. C. 1176. Roberti laudes verſibus eſt proſecutus. Extant etiamnum ejus chronicon ſeu appendix ad Sigibertum: aliud item chronicon nondum editum, necnon & hiſtoria Montis S. Michaelis, ac in Epiſtolas B. Pauli Commeotarius, obiit an. 1186.

16 Mar

16 Martinus I. an. 1187. vita functus ann. 1191.
17 Jordanus an. 1191. mortem oppetiit. an. 1212.
18 Rodulphus des Isles ann. 1212. obiit 1218.
19 Thomas des Chambres an. 1218. excessit e vita an. 1229.
20 Renatus de Ville Dieu. an. 1225. moritur an. 1236.
21 Richardus de Tustin an. 1236. a summo Pontifice insignia Pontificalia obtinet. mortem opetiit an. 1264.
22 Nicolaus Alexand. an. 1264. animam exhalavit. 1271.
23 Nicolaus II. cognomento Famigot an. 1171. obiit an. 1279.
24 Joannes le Fae an. 1279. vitam egit an. 1298.
25 Guillelmus du Chasteau an. 1299. moritur an. 1314.
26 Joannes de la Porte, hoc nomine II. an. 1314. Hoc anno præsidiarii milites Regis authoritate in monte S. Michaelis collocati sunt: quorum administrator extitit Joannes Abbas; qui e vita discessit an. 1334.
27 Nicolaus le Vitrier III. an. 1334. obiit 1362.
28 Gofridus de Sesvon II. an. 1363. vita functus an. 1386.
29 Petrus Regius (le Roy) ex Abbate S. Taurini Ebroicensis fit Abbas S. Michaelis ann. 1386. vir non minore morum probitate, quam doctrina præditus. Publice sacros Canones Parisiis est interpretatus. Præfectus ejusdem monasterii litteras postliminio ad pristinum splendorem revocavit, effecitque ut inibi celeberrimum foret scientiarum omnium gymnasium. Postquam diversis est legationibus functus nomine Caroli *6.* Regis Francorum in Aragonia, Hongria, & Anglia, Pisas proficiscitur, qua in urbe, vel, ut aliis placet, Constantiæ, facunda atque vehementi oratione ita Cardinalium sibi conciliavit animos, ac voluntates, ut communi consensione Othonem (Martinum 3. vulgo 5. postea vocatum) summum Pontificem omnes proclamarent. Posthac dum rediret, Bologniæ Tusciæ obiit an. 1410.
30 Robertus Jolivet II. an. 1410. e vita migrat an. 1444.
31 Guillelmus d'Estouteville II. Cardinalis tituli sancti Martini. an. 1444. Summa contulit beneficia monasterio. Ædificia miræ structuræ [quæ extant hodieque] exædificasse ferunt. Legatus a latere fuit. Quæ in electione Rectoris Academiæ Parisiensis peraguntur, ajunt ipsummet ordinasse. Vita Parisiis fungitur an. 108.
32 Andræas Laure, an. 1482. moritur an. 1499.
33 Guillelmus de Lamps III. an. 1499. obiit an. 1519.
34 Guerinus Laure an. 2510. mortem oppetiit an. 1513.
35 Joannes de Lamps II. an. 1513. obiit e vita an. 1523.
36 Joannes le Veneur III. Episcopus Lexoviensis, & E. R. Cardinalis. I. Commendatarius. Abbatia quoque Beccensi potitus est. Moritur an. 1539. deinceps Abbates Commendatarii.
37 Jacobus d'Anebaut Cardinalis. an. 1539. de vita decessit. 1558.
38 Franciscus le Roux Protonotarius Apostolicus an. 1558. animam egit. 1570.
39 Arturus de Cosse Episcopus Constantiensis an. 1570. obiit an. 1382.
40 Franciscus de Joyeuse Cardinalis an. 1588. diem extremum clausit an. 2615.
41 Henricus de Lorraine de Guise an. 1615. & post annos 26. Abbatiæ cessit. Illustrissimi Illius Abbatiis sub auspicii, anno 1622. Monachi Congregationis S. Mauri in hoc cœnobium introducti, monasticam resarcinnt disciplinam.
42 Jacobus de Souvrè an. 1693. de ordine Benedictino quamoptime promeritus, atque illius monasterii immunitatum acerrimus propugnator.

Et hanc Abbatum seriem cartasque præpositas ex veteribus S. Michaelis monumentis excerpsit unus e sodalibus meis, atque ad me transmisit.

AD EPISTOLAM X.

Pag. 223.

a QUatenus in conspectu Dei & hominum evidenter appareat) Ideo hæc profert propter litigiolam illam de primatu Cantuariensis Ecclesiæ in Eboracensem quæstionem toties agitatam; de qua superius dictum est sæpe. Optima sane hoc loco (etsi compendio allata) suppeditat documenta S. Lanfrancus: etenim proximum si in Deo minime diligamus, Deum haud quaquam amare convincimur: *Si quis dixerit* (inquit Apostolus Joannes epist. 2. cap. 4.) *quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est: qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Quod attente revolvens B. Augustinus lib. 8. de Trinit. cap. 8. Sic eloquitur: *Manifestum est, quod justitiæ perfectionem in fratris dilectione posuerit* (S. Joannes.) *Nam in quo scandalum non est, utique perfectus est. Et tamen dilectionem Dei videtur tacuisse, quod non faceret, nisi quia in ipsa fraterna dilectione vult intelligi Deum.*

b (*Plurimæ SS. Patrum authoritates*) Passim in decretorum libro, atque in Conciliis, potissimum cap. 48. Apostolorum. Concil. Arelat. 1. sub Silvestro 1. cap. 10. Et Foroiul. Sub Adriano 1. cap. 10. Innocentii 1. epist. 3. ad Exup. cap. 6. Qua de re legendus D. Augustinus cap. 7. de bono conjugali. Lib. 2. de adulterinis conjugiis cap. 4. & 5.

AD EPISTOLAM XI.

a ECce Pater sanctissime) Hac in epistola animadvertere est, quantum Thomas a pristino statu deflexerit, dum adeo mordicus ac præfracte obedientiam negaverat Archiepiscopo Cantuariensi Lanfranco (ut ex dictis superius compertum habetur) at nunc ultro ei sese submittit, illumque rogat enixe, ut duos Episcopos, more solito, (Episcopi consecrandi gratia) transmittat. De hac & subsequenti epistola vita B. Lanfranci capit. 13. pag. 14.

b (*Paulus Comes*) Orcadum. *Qui quamvis Noricorum Regi hæreditario jure subjectus, ita Regis* (Henrici primi) *amicitias suspiciebat, ut crebra ei munuscula missitaret, &c.* Guillel. Malmesbur. lib. 5. in Henrico primo fol. 91. Et Florent. Vigorn. ad an. 1066.

c (*De Orcadum partibus*) Orcadum Insularum graphica legitur descriptio apud Guill. Camdenum in Insulis Britannicis: *Objacet Cath regioni Scotiæ, quam ab promontorium Cathenesse nunc appellitant, &c.* Et paulo post: *Ex his* (insulis) *Pomonia Episcopali cathedra celebris, primaria est, &c.*

d (*Eidem clerico concessisse*) *Rodulpho nempe* (verba suot Seldeni de hac epistola in notis ad lib. 1. historiæ novorum Eadmeri) *cujus nomen quod jam in dictis literis minime occurrit, edidicimus ex Thoma Stubeo, veteri Archiepiscoporum Eboracensium vitarum scriptore, nondum edito.*

e (*Duos Episcopos dirigat*) Id moris continuo in Ecclesia, Episcopum a tribus saltem Episcopis consecrari, perseveravit. Concil. Nicænum cap. 4. *Episcopum convenit maxime ab omnibus qui sunt in provincia Episcopis ordinari. Si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter itineris longitudinem; tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus, & absentibus pari modo decernentibus, & per scripta consentientibus, tunc ordinatio celebretur.* Consule Menardum in observat. ad librum Sacramentorum D. Greg. Papæ.

f (*Remigius*) Lincolniensis Episcopus ad epist. 4. a. Romam eum una cum Thoma Eboracensi petiisse vidimus. *Ille primis annis egregia apud Dorkecestram meditatus, & aliqua facere ingressus, novissime curam omnem & sedem transtulit ad Lindocolniam* (Linconiam) *civitatem.* Et infra. *Quod eo incundius erat, quia ipse pro exiguitate corporis pene portentum hominis videbatur, luctabatur excellere & foris eminere animus, eratque.*

Gratior exiguo veniens e corpore virtus.

Quem ideo natura compegisse videtur, ut sciretur beatissimum ingenium in miserrimo corpore habitare posse. Hactenus Malmesbur. lib. 4. de Pontif. in Episc. Lincoln. Henric. Huntindon. sub finem lib. 7. historiæ.

AD EPISTOLAM XII.

Pag. 224.

a VUlstano Vigorniensi) Quam insigni sanctimonia eluxerit S. Ulstanus perhibent Rogerus Hoveden. in Guillelmo seniore ad an. 1070. & 1703. Guillel.

Mal-

Malmesbur. de geſt. Anglorum lib. 3. Et lib. 4. de Pontif. in Epiſcopis Vigorn. uberius. Sed præ cæteris Florentius Vigormenlis, (diu familiariter cum B. Ulſtano in eodem monaſterio converſatus) ad an. 1062. Pauca interim ex ipſo hæc habe : *Electo Aldredo ad Archiepiſcopatum Eboracenſis Eccleſiæ, fit unanimis conſenſus tam cleri, quam totius plebis* (Vigornenſis) *in ejus* (Ulſtani) *electione. Illo vero obſtinatiſſime renuente, ſeque indignum acclamante, & cum ſacramento affirmante, ſe multo libentius decollationi, quam tam altæ ordinationi ſuccumbere velle. Tandem a viro Dei Vulſo incluſo correptus, divino etiam oraculo territus, conſentire cum maximo dolore cordis compulſus eſt, &c.* Eximium vero Ulſtani effatum, ubi veterem Eccleſiam a S. Oſvaldo exædificatam detegi, ac ſubrui conſpiceret; lachrymas tenere nequivit : unde a familiaribus modeſte redargutus, quod magis gaudere deberet, reſpondit : *Ego longe aliter intelligo quod nos miſeri ſanctorum opera deſtruimus, ut nobis laudem comparemus : non noverat illa fœlicium virorum ætas pompaticas ædes conſtruere, ſed ſub qualicumque tecto ipſos Deo immolare, ſubjectoſque ad exemplum attrahere : nos e contra nitimur, at animarum negligentes curam accumulemus lapides.* Ita ille in Malmesburienſi ubi ſupra. Quod ponderent precor, qui nimia prurigine (ut ita dicam) occupantur vetera abolendi monumenta.

AD EPISTOLAM XIII.

Pag. 224. *a* JOanni *Normannorum Archiepiſcopo*) Normannorum appellat Archiepiſcopum Rothomagenſem, eam ob cauſam quia juri ipſius ſubſint univerſi Normanniæ Epiſcopi. Eo etiam loquendi modo utitur epiſt. 34. Scribens Domnaldo totius Hyberniæ Metropolitano, Hyberniæ Epiſcopum nuncupat. Joanois geſta ſtilo ſuo proſecuti ſunt Guillelm. Gemeticenſis hiſt. l. 7. cap. 38. & l. 8. cap. 3. Robert. de Monte io Chronico MS. ann. 1067. & 1074. Sed maxime Orderic. Vital. hiſt. lib. 4. pag. 507. *Joannes de ſede Abrincatenſi, quam 7. annis & quatuor menſibus rexerat; & Metropolitanus Rothomagenſis factus eſt. Hic ardore virtutum in verbis & operibus multipliciter fervebat, nimioque zelo in vitia, ut Phinees, ſæviebat, &c.* Plura vide apud eundem lib. 4. pag. 527. lib. 5. pag. 551. Et Chronica S. Stephani Cadomenſis. A. C. 1061. & ſeq. Joannes tum Abrincenſis Epiſcopus libellum edidit de Officiis eccleſiaſticis; quem primum evulgavit, notiſque adornavit doctiſſimus Joannes le Prevoſt, Rothomagenſis Eccleſiæ Canonicus. De Joanne Rothomagenſi in vita B. Laofranci cap. 5. pag. 7. & notis ad eamdem pag 37. lit. d. inferius iterum.

b (*Caſulam poſuit*) Caſula eo loci pro veſte ſacra ſumitur. Alcuinus lib. de divinis officiis. Amalarius l. 2. c. 19. Rabanus lib. 1. de inſtitutione Clericorum, cap. 21.

c (*Cappis induti*) De capparum ſive pluvialium eccleſiaſtico uſu, Iſidor. lib. 15. Originum cap. 12. Helgaudus in vita Roberti Regis Francorum agens de capella. Porro ritus capparum deſcrendarum in dedicatione Eccleſiarum etiamnum obſervatur, ut notum eſt ex libro Pontificali.

d (*Leo Romanæ ſedis, &c.*) Cujus ſupra meminimus ad epiſt. 3. b. nonnullarum egiſſe conſecrationes Eccleſiarum, atque inter alias Romariceoſis (Remis habita Synodo) cum Gallias primo ſui pontificatus anno luſtraret, teſtantur annales Eccleſiaſt. Cæſar. Baronii to. 11. an. 1049.

e (*Romericenſem Eccleſiam*) Romericum ſeu Romaricum mons, locus haud procul a Moſellæ ripa in Vogeſo monte. S. Romaricus inibi cœnobium ſanctimonialium conſtruxit : unde locus eſt appellatus *Mons romaricus*, & vernacule vocabulo corrupto *Remiremont*, quaſi Romaricmoot, vocitatur & *Sanctus mons*. Multa de S. Romarico & ejus cœnobio, necnon de ſancto Monte Hugo Menardus in obſervationibus ad Martyrologium Benedictinum ad diem 8. Decemb.

f (*Manipulum eſſe commune ornamentum*) Alcuino & Rabano communis eſt cæteris ordinibus manipulus, velut amictus & alba : ſiquidem pro mappula, quæ ſiniſtro aptatur brachio, ad humores e naribus atque oculis defluentes extergendos, accipitur. Mapulam, Phanoo ſeu Mantile dicunt illi authores; primus lib. de divinis Officiis, alter vero de Inſtitut. clericorum lib. 1. cap. 18. De manipulo ſeu mappula prædictus Menardus Concordiam regularium explicans, pag. 894. Gavantus in Rubricas Miſſalis part. 2. tit. 1.

g (*Solent ferre manipulum*) Abrogata poſtmodum fuit iſta conſuetudo. Concil. Pictavenſe 2. ſub Paſchali 2. cap 5. *Ut nemo monachorum deinceps manipulis utatur, niſi fuerit Subdiaconus ordinatus.*

h (*Et de ordinando Subdiacono*) Quæ in ordinatione Subdiaconi ſunt peragenda, per docte cum ex Conciliis, tum ex aotiquis patribus idem qui ſupra Menardus in librum Sacrament. D. Gregorii Papæ, pag. 280. ediſſerit.

i (*Cum aqua manili*) De aquæ manilis, urceoli, ac manutergii ſignificatione videſis eumdem loco citato, p. 225.

AD EPISTOLAM XIV.

a T*Emerariam ſuperbamque temeritatem, &c.*) Hic innuere videtur, quod Joanni inter Miſſarum ſolemnia in Eccleſia S. Audoeni accidit; Ut ea verbis hiſce inſequentis epiſtolæ conjicio, *Perditiſſimæ Congregationis* : quod annotabimus ibidem. Atque id quidem ſpetiatim coætaneus auctor res Pontificum Rotomagenſium perſequens expreſſit, cujus verba tametſi longius excurrunt noo abs re fuerit audire. Sic igitur habent :

DE TUMULTU IN S. AUDOENI *feſto die & Abbatia, per Archiepiſcopum tempore Guillelmi Normannorum Ducis.*

CAuſa fuit, quia inſolitum ut loco nobiliſſimo, & ab omni re, ſeu conſuetudine Archipræſulis hujus urbis, privilegio Caroli Magni libero ſit memoriale; quo ſe præbent nec in magnis exceſſibus ipſorum aliquod juſtitiæ deberi. Cauſa erat quia Guillelmus Normanoorum Comes, & Aoglorum Rex glorioſus Cænomanis cum expeditioe ſua morabatur. Aderant ei inter reliquos proceres, iſte Joannes ſedis illius Archiepiſcopus; ut vir excellentis iogenii, & non mediocris conſilii. Nicolaus quoque Reverendus Abbas ſupradicti cœnobii. Imminebat celeberrima, totiſque votis excipienda ſanctiſſimi Audoeni dies natalitia, & quia moris eſt, ut Archiepiſcopus ipſa die inibi Miſſarum ſolemnia celebret, non pro ulla quidem, vel ipſius jentaculi viciſſitudine, ſed quaſi io recompenſationem conſecrationis ſuæ, quam non niſi in præſata Eccleſia, cujus ſedes memorata, licet accipere, miſſione a Rege petita, redibat concite, Abbate prænominato interim ad occupatora remaoente. Quid plura? adeſt dies veneranda, Clerici majoris Eccleſiæ ſolito eo conveniunt; & quia præmiſſo nuntio venturum ſe mandaverat, ſolemne Miſſarum ioterim differtur. Poſt aliquandiu vero e communi conſilio, nequid tantæ diei ſubtraheretur, dum veniat, initiatur. Tanta vero moroſitate, tanta id factum eſt devotione, ut non mirum totis animis hoſtem generis humani ad hanc lætitiam turbandam exarſiſſe, qui maximo ſibi lucro credidit accedere, ſic illud veneno ſuæ nequitiæ tempus inficere, quod interim ſibi dolebat deperire. Finito itaque eleyſon cum duobus rithmis exacto Gloria in excelſis Deo, quod inceptum ab Abbate Ricardo Sagienſi chorus celeberrime fuerat executus cum laudibus ſuis; id vero totum expendebatur in præſtolatione Archipreſulis : ecce accurrit, ut turbo tempeſtatis omnem confundens illius gratiam celebritatis. Hic namque totam mentis indignationem animo concipiens, quod non uſquequaque fuerat expectatus, torvis oculis ore furibundo cunctis maledixit : converſuſque ad ipſos Monachos excommunicavit ex authoritate Dei, & ſua, officium præſens interdicens ceſſare fecit. Abbatem ab altari evellens divini officium miniſterii prohibuit. Ipſe ad complendum officium ſe præparat : Clericis ſuis ut a loco intercepto peragerent imperat.

Nihil hic reticendum fore cenſuimus quod dum alteri parti favendo diſſimulamus, alteri totum derogando imputare videamur. Verum falſi adſtipulatione non indiget. Fratres etſi decorem ſibi tanti ſui gaudii præripi dolentes, pontificali tamen aothoritati cedunt, feſtivis ſe ornatibus exuunt, ſatis cum tumultu Eccleſia egrediuntur. Huc quidam, pars illo alii alio ſucceduut, invicem & ad ſuos ſupra ſuo pudore mœrentes, conqueruntur. Cum ſubito quidam mœroris impatiens, dubium quidem, an ex ipſis, vel eorum famulis, plus furoris, minus conſilii animo colligens, turrim properat, majus Eccleſiæ ſignum pulſat.

fat'. Hinc foras ocior advolat; Archiepiscopum sancti Audocoi glebam ad majorem Ecclesiam asportare velle proclamat. prosiliunt omnes e domibus, alii gladium, hi bipennem, diversi, quod primum in manibus occurrerat, arripiunt, Ecclesiam cum furore irrumpunt. Quidam curiositate acti celata monasterii conscendunt. Archiepiscopus circum circa furentium se turmis appeti expavescens, plus tamen desuper imminentes metuens, ab altari ad valuas monasterii fugam arripuit. Vix elapsus intra ambitum earum, ipsis prius clausis, se recepit: undique circum sedilia, & formas aggregari fecit. Nonnulli tamen partis ipsius arreptis candelabris, cereis, & perticis in Monachos efferati, sed ab eis non segniter excepti. Pudet dicere quam fœdo exemplo res eo die debuit determinasi. Consistit satis ipso die meritum sancti omnibus adfuisse, qui hinc sævientium manus comprimendo, hinc Archiepiscopo cum suis eo eximendo periculo, tantum nefas non parvo cunctis miraculo potuit avertere. Nam tanta subito nubis caligo id spatium sanctuarii, quo loculi sanctorum continebantur, obtinuit, ut via vel oculorum acie corripi potuerit. Rei congruit miraculum. Quia enim sacræ Scripturæ nunc diversis in locis, nunc delinquentium cæcitas, nunc domini protectio figuratur; jure hoc hoc in ipsa nube prætendebatur. Hinc nempe insensibiliter furentium nubilum velut fumus ascendens, divinæ gratiæ serenum turbabat. Hinc manum domini reatu ipsorum ad feriendum provocatam sanctus Audoenus meritis suis protegendo continebat. Dicto nihil subrepit, quod refragetur. Tantum ratio ipsa a toto pendens suffragatur. Ipsi sane, cujus patientia sit altissimus redditor, æstimare licuisset, ni se in sua pertinacia continens, a consideratione rationis animum revocasset. Sed animositatis ejus animositas non destitit eo usque, quo se invehens in se, irruit in se.

Igitur Vicecomes civitatis Archiepiscopum sic circumventum ut agnovit, veritus ne quid inconsulto adversus ipsum ageretur, & ipse post, ne argueretur, militarem manum cogit, Regis bannum omnibus prætendit, suppetias accurrit. Jam nil reluctantem, immo penitus diffidentem periculo eximit.

Fratres in exilium de suis eligunt, per quos Abbati suo, quod factum fuerat, innotesceret, & Regem super hoc suggesturus adiret. Sed Archiepiscopi nuntius præcesserat, invidiam omnem in monachos retorserat. Sic infecto negotio reditum est. Rex licet post ipsius Archiepiscopi, & quorumdam aulicorum instinctu, animo in Monachos motus, rem tamen ex æquo pensans, hinc immoderatam arrogantiam, hinc inconsultum tumultum justis librationibus præponderat. Jubet igitur Ecclesiam statim ab Archiepiscopo reconciliari. Quod cum satis irato, reluctanti animo abnueret: Rex Michaeli Episcopo Abrincacensi loci reconciliationem injunxit; pudorem vero suum, in futuro vindictam prætendens, dissimulavit. Quatuor igitur Monachos loci, quos & factionis authores audierat, totidem aliorum cœnobiorum Abbatibus commisit, quatenus & Archiepiscopo satisfaceret, & illi in peregrinatione sua lucerent, quod minus consulti peccassent. Non multo post tamen & rationis consideratione, & petitu Abbatis ipsorum flexus, in præsentiam sui eos revocavit, & Ecclesiæ reconciliatos reddidit. In his omnibus semper apud ipsum cautum extitit, ne quid sibi Archiepiscopus, quasi sub ecclesiastico vigore in causis hujus ecclesiæ insolenter arrogaverit. Immo postquam ei gemino fratrum eorumdem exilio satisfecit, rem in consilium ponit, concilium cogit, quod Abbatiam suam irato, & tumultuante animo intrasset, quod turbæ causa & materia extitisset, quod loci reconciliationem sibi denegasset, judicio Primatum suorum trecentas libras exegit. Delicti satis hac vindicta exsolvisset, si intime facti pœnituisset, Dominique patientiam non negligendam putasset. Sed animi rancorem, nec tamen primum adversus S. Audoeni cœnobitas acceperat, & hoc modo potuit potius exaggerari, quam leniri. Trium annorum spatium evolutum erat, & semper repulsam sui dolorem continuo secum corrodebat, congruenti sane exemplo suspensus velut Evangelicæ illius ficulneæ fructus, unde sic quædam expectata tribus fructus, unde sic quædam expectata tribus fructum non attulit annis. Cum post id temporis redeunte eadem festivitate paucis ante mensibus paralysi perculsus, sed ab hac infirmitate jam respirans ad solemnitatem venit, & quia per se Missam celebrare non potuit, Vasleberto Ebroicensi Episcopo vices suas commisit. Ipse in medio Cantorum specie Præcentoris stetit. Tandem regia authoritate, immo consultu omnium pulsatus Episcopatui cedit, & ad quandam sui patrimonii villam, sancti Philiberti die, secedit; ubi & aliquantisper supervixit. Duodecimo vero sui præsulatus anno viam universæ carnis ingressus hominem exuit. Inde tamen ad propriam sedem refertur, & honorifice in ipsa Ecclesia tumulatus est.

Hactenus Anonymus ille ex chronologia MS. Abbatiæ S. Audoeni. Et hæc eruditioni æque ac pietati C. V. Joannis le Prevost indicio, & beneficio ex parte debemus: quæ & integra inter antiquas schedas ad historiam ordinis nostri paratas occurrere. Concisius descriptam superiorem historiam reperies in chronico S. Stephani Cadom. ad calcem script. vet. histor. Norman. ad annum 1073. Mathæo Paride, & Florilego ad hunc annum. Cæterum etsi Joannes (alioquin religione, scientia clarus) inconsulte & parum prudenter, quin & ira succensus, hac in re sese gesserit: viris tamen Christianis, nedum religiosis, nefas est tuendorum privilegiorum gratia, violentas manus (contra Psalmographi preceptum, *Nolite tangere Christos meos*) in unctos Domini, Episcopos injicere; qui ab Apostolo per antonomasiam ministri Christi, & dispensatores mysteriorum Dei, hoc est prædicationis, sacerdotii, & aliorum sacrorum ordinum, (ut fert glossa B. Lanfranci:) successores sunt Apostolorum, Principes Ecclesiæ, Angeli, Dii.

(*Quia vos oderunt, & exprobraverunt, ejecerunt*) Pag. 225.
Quamquam superius dixerim monachos S. Audoeni tangere hac in Epistola B. Lanfrancum, nihilominus Presbyteri, qui Joannem Archiepiscopum lapidibus appetiere, possunt intelligi; quod prodit Ordericus lib. 4. pag. 507. *Multum contra impudicos Presbyteros pro auferendis pellicibus laboravit* (Joannes;) *a quibus dum in Synodo concubinas eis sub anathemate prohiberet, lapidibus percussus aufugit, fugiensque de Ecclesia*, Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, *fortiter clamavit*.

AD EPISTOLAM XV.

a P*Erditissimæ congregationis*) Congregationem, hoc loco monachos sancti Audoeni innuere videtur; quos laxata monastica disciplina dissolutioris vitæ tum extitisse, argumento est subsecuta cœnobii reformatio sub Helgoto Cadomi Priore, Nicolai successore; quod memoriæ prodidit Robertus de Monte in chronico MS. post appendicem ad Sigibertum, Abbates recensens monasterii prædicti; *Hic* (Helgotus) *ordinem emendavit*. Pag. 226.

b (*Episcopi Vualchelini*) seu Walchelmi. Bibliothecarius Malmesbur. in Episcopis Vintoniens. lib. 2. de Pontif. *Stigando deposito successit Valchelmus a Vuilhelmo Rege datus, cujus bona opera famam vincentia senium a se vetustatis repellent, quamdiu inibi sedes episcopalis durabit. Et primo quidem advena novus monachos exosus fuerat: sed facile correctus umbraticum illud odium sæpe deploravit, deinceps fovens eos ut filios, diligens ut fratres, honorans ut dominos. Unum est permaximum in quo peccavit, quod ad trecentas libratas terras monachis auferens, suis & successorum usibus implicuit.*

c (*In omnibus obedire, etiamsi ipse, quod absit, aliter agat*) Apposite hunc locum B. Lanfranci discipulus Anselmus illustrat lib. 3. epist. 39. ad Beccenses: *Necesse est, ut sancta unanimitate colligati, & corde & voluntate Prælato vestro obediatis; facta & dicta ejus non dijudicetis, sed sine omni retractatione quasi divinitus inspirata, venerando mente benigna servetis. Ubi enim Prælati judices fiunt* (subjecti) *aperte Dei ordinationi detrahunt & contradicunt, quibus Deus & suæ gubernationis subtrahit auxilium, & eos in proprii erroris præcipitare permittit consilium: ubi vero Prælatus cum veneratione tamquam Christus suscipitur, ita tota domus Christi regitur consilio, & protegitur, & sustentatur auxilio, &c.*

AD EPISTOLAM XVIII.

Pag. 227. *a* OBserno digno *Antistiti*) Obserni nomen ascribere Episcopo illi, Exoniensemque ipsum asfirmare non dubitamus; quippe id tum ex epistolæ contextu, ubi una cum B. Lanfranco (cui regni summa, Rege absente, demandata erat) ad decernendum negotium admittitur; tum ex iis, quæ de Obserno habet Malmesburiensis lib. 2. de Pontif. haud dubie statui potest: *Successit Leofrico*, inquit ille, *Obsernus Regis Vuillelmi tempore, natione Normannus, frater Vuillelmi præcellentis Comitis, in Anglia sub Eduardo Rege liberaliter & domestice conversatus; quippe qui cognationem regiam vicino attingeret gradu, &c.*

b (*Cœnobio S. Edmundi*) Illius meminere scriptores quamplurimi. Guillelm. Malmesbur. de gest. Anglo. libr. 2. cap. 11. & lib. 2. de Pontif. in Episcopis Oriental. Harpsfeld. sæculo 11. cap. 17. in fine; qui de cœnobii sancti Edmundi privilegio differit in hunc modum: *Edmundus Rex Edgari pater cœnobium a publicis omnibus tributis, & omni Episcoporum jurisdictione liberat*. Et post alia. *Solebant antiquitus Reges diadema suum eo mittere, postqaque magno pretio redimere.*

b (*Abbatem Balduinum detineo*) Quia apprime medicinam artem callebat ille. In Angliam jussu sancti Eduardi Regis transfretavit, ut Leftanum sancti Edmundi Archimandritam, qui curiositate motus, ubi sanctum ejusdem corpus attrectare præsumpsisset, ambarum manuum digiti retorti sunt. *Ille Balduinum S. Dionysii monachum ejus artis* (medicinæ) *peritum dirigendum curavit: qui cum in cæteris probe, in digitorum curatione nihil promoveret, mirari cœpit homo: sed causam morbi a scientibus edoctus, in loco remansit, amorem martyris totis præcordiis amplexus. Leftano non tam successit, quam accessit Abbas, illo amittente, Rege volente. Sub eo, & per eum libertas monasterii ab Alexandro Papa data, ut nulli Episcopo locus ille subdatur in aliquo, Archiepiscopi tantummodo nutui in legitimus spectaturus*. Ita Malmesburiensis loco proxime citato. Florent. Vigorn. A. C. 1097. Est ad Balduinum sancti Anselmi lib. 2. epist. 4.

AD EPISTOLAM XIX.

Ibidem. *a* HErfasto *Episcopo*) Hunc primum Becci monachum, atque ibi literas didicisse asserens turpiter allucinatur Gouwinus libr. de Prælulibus Angliæ: Namque & id silent scriptores omnes, & perhibet luce meridiana clarius Chronicum Beccense, necnon & B. Lanfranci vita, ante ipsummet Archiepiscopum Scholas aperuisse, vel docuisse neminem; Ille est Herfastus, qui Concilio Londoniæ an. 1075. interfuit; *Et ne nihil fecisse videretur* (verba sunt Guillelmi Malmesb. lib. 2. de Pontif.) *ut sunt Normanni fama in æternum studiosissimi, episcopatum de Halmaham transtulit ad Thethfordum. Parcæ (ut ajunt) mentis homo, & nonnulla ex parte literis eruditus.*

b (*Querimonia de clericis Abbatis Balduini*) Ne jura privilegiaque cœnobio S. Edmundi a summis Pontificibus concessa ulterius infringat Herfastus, præcipit hac in epistola B. Lanfrancus. Ille etenim ægre ferens ejusmodi immunitates, qualibet data occasione usurpare tentabat; sed ventum ponderare videbatur; nam Balduinus sese eidem strenue opponebat, illosque conatus haud impigre Metropolitanus Lanfrancus quin etiam & Gregorius 7. Papa, illidebant, ut patet ex ejusdem Gregorii epistola sequenti.

AD EPISTOLAM XXI.

Pag. 228. *a* CUm *nullius esset ordinis*) Receptissima fuit ista consuetudo in Ecclesia, ut nullus nisi a minimis ad majores evehatur ordines, Cajus Papa Felici Episcopo: *Illud nos statuentes vobis, & omnibus servare mandamus, ut ad ordines ecclesiasticos sic ascendant in Ecclesia, qui ordinari merentur, id est, si quis Episcopus esse meretur, sit primum Ostiarius, deinde Lector, postea Exorcista, inde sacretur Acolythus, demum vero Subdiaconus, deinde Diaconus, & postea Presbyter, & exinde si meretur, Episcopus ordinetur.*

b (*Diaconatum ei auferte*) Quantum ad exercitium videlicet, non quoad statum. Ita passim loquuntur Patres in decretis. Distinct. 50. Accedens ad Gorgonium, & glossa in idem cap. Difficultatis hunc nodum docte solvit Estius in 4. sentent. distinct. 25. §. 6. Et de his qui prætermissis inferioribus ad superiores ordines provehuntur dist. 52. *Sollicitudo dilectionis tuæ studuit, utrum portator istarum literarum diaconatus, & presbyteratus officium idoneus sit peragere, necne; cum id præpostero cursu Subdiaconatus ordine postposito negligentia potius, quam superbia cognoscatur ascendisse. Unde nos consulendo charitati tuæ mandamus, ut ab omni officio sacerdotali eum prohibeas, donec proximo quatuor temporum jejunio Subdiaconatus ministerium sibi rite imponas; sic & deinceps ad majora officia eum redire concedas.* Quid porro pœnæ prolapsis in carnis vitium imponatur, docent inter alios Canon. Apostol. 25. *Si quis Episcopus, Presbyter, aut Diaconus, post diaconii gradum acceptum fuerit fornicatus, aut mœchatus, deponatur, & ab Ecclesia projectus, inter laicos agat pœnitentiam.* D. Gregorius Januario Episcopo Calaritano lib. 3. epist. 26. *Qui post acceptum sacrum ordinem lapsus in peccatum carnis fuerit, sacro ordine ita careat, ut ad altaris ministerium ulterius non accedat.* Distinct. 50. c. 16. *Si quis amodo Episcopus, Presbyter, vel Diaconus feminam acceperit, vel acceptam retinuerit, proprio gradu decidat; usque dum ad satisfactionem veniat.*

c (*Vel in Synodo*) Non modo ob crimen, verumetiam injuste depositos, media in Synodo, atque hac ratione restituendos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, & Subdiaconos, præscribit Concilium Toletan. 4. sub Honorio 1. cap. 28. *Episcopus Presbyter, Diaconus, aut Subdiaconus, si a gradu suo injuste dejectus in secunda Synodo innocens reperiatur, non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram altario, de manu Episcopi orarium, annulum & baculum: Si Presbyter orarium & planetam: Si Diaconus orarium & albam: Si Subdiaconus patenam & calicem.* Notandum vero est posterioribus sæculis, atque etiamnum, solum Papam restituere depositos. 2. quæst. 6. Ideo. Et glossa super cap. Episc. 11. quæst. 3.

AD EPISTOLAM XXIII.

a HEreberto *Episcopo*) Hujus epistolæ titulo Hereberti nomen indidimus; quandoquidem & tempus, & res ipsæ concordant. Ea tempestate vitam egisse Herebertum Episcopum Norvicensem; necnon & S. Edmundi cœnobii (quod ad diœcesim Norvicensem pertinet) jura, sive privilegia infringere voluisse, notum est ex Eadmeri hist. lib. 3. Herebertum autem voluptatibus nimium indulgentem, ac simoniacæ hæresis labe aspersum, sed juventutis calore tepefacto ad emendatiorem vitam traductum, asserit Guillel. Malmesbur. de Pontif. lib. 2. in Episcopis Orientalium Anglorum. Luctuosa plane res est, Antistites intueri nonnullos, qui animæ ac diœceseos cura prætermissa ad abrogandas monasteriorum libertates, a sanctis Ecclesiæ Prælatibus pia & justa de causa concessas, animum appellant, totamque industriam & operam impendant, verius dicam deperdant: uti Herebertus ille, & Richardus Dunelmensis Episcopus, cujus miserandum exitum cernere est apud Math. Paridem histor. pag. 215. num. 1. & 229. num. 1. ultimæ editionis. Ibidem.

b (*Divinas literas lege, &c.*) Vestigiis sanctorum Patrum firmiter religioseque inhærens B. Archiepiscopus Herebertum admonet. Concil. Tolet 3. cap. 24. *Ignorantia mater cunctorum errorum, maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis susceperunt.* Et post pauca. *Sciant igitur Sacerdotes Scripturas sacras, & canones meditentur, ut omne opus eorum in prædicatione divina, & doctrina consistat, atque ædificent cunctos tam fidei scientia, quam operum disciplina. Siquidem Pastor* (ut ajebat S. Antiochus homil. cxi.) *totus mens & oculus esse debet, ut ne una quidem sibi credita pecudum ridicula fiat, & indigna, qua recipiatur a Domino, &c.* Vide Hormisdæ epist. 4. cap. 1. ad Episc. Hispan. Turonense

Concil.

Concil. 3. c. 4. Nicenæ Synod. 2. cap. 2. S. Gregor. lib. 7. epist. 110. Solus Salvianus Massiliens. Presbyter producatur, Episcopos sic alloquens libr. 2. ad Eccles. Cathol. post med. *Quidquid de aliis omnibus dictum est, magis absque dubio ad eos pertinet, qui exemplo omnibus esse debent, & quos utique tanto antestare cæteris oportet devotione, quanto antestant omnibus dignitate. Nihil enim est turpius, quam excellentem esse quemlibet culmine, & despicabilem vilitate. Quid est enim aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? Aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? &c.*

c (*In Decretis legitur*) Decreta intelligit, ut res docet, tum summorum Pontificum Epistolas decretales, tum etiam Synodica Conciliorum decreta: quæ Corpus canonum continet, cujus meminit Nicolaus 1. Dist. 19. Si Romanorum.

d (*In aliis orthodoxorum Patrum authenticis libris*) Inter alios Hincmarus Remensis Archiepiscopus pluribus de Primatum, atque Archiepiscoporum jure disputat opusculo 44 Ad Episcopos de jure Metropolitanorum pag. 719. to. 2.

AD EPISTOLAM XXIV.

Pag. 229. a M*Auritio salutem*) A.C. circiter 1089. regnante Guillelmo Rufo electus est Mauritius Londoniæ Episc. *Hugoni successit Mauritius* (inquit Malmesbur. lib. 2. de Pontif.) *Regis Cancellarius, quamvis in quibusdam prosperæ famæ, prædicabilis efficaciæ, magnanimitatis certe ipsius est indicium basilica B. Pauli, quam inchoavit Londoniæ; tanta est decoris magnificentia; ut merito inter præclara numeretur ædificia.* Consedebat in Concilio in Ecclesia S. Petri juxta Londoniam ann. 1102. præsidente B. Anselmo. Edmerus hist. novorum l. 3. pag. 67.

b (*Aut formatas literas*) Id genus literarum formulam habes post Concil. Chalcedonense 1. Necnon in appendice ad tom. 2. Conciliorum Galliæ permultas opera Jacobi Sirmondi primum evulgatas. Canonicæ, Ecclesiasticæ, Commendatitiæ, Commendatoriæ, & Dimissoriæ appellantur. Et vero antiquitus formatis literis ad unitatem Ecclesiæ servandam uti solebant Antistites, sicut author est Optatus Milevitanus contra Parm. lib. 2. de Romanis disserens Pontificibus his verbis: *Cum quo* (Siricio) *nobis totus orbis commercio formatarum, in una communionis societate concordat, &c.* D. Augustin. Eleusio, disputationem, quam cum Fortunio habuerat, referens epist. 163. post initium, sic loquitur: *Quærebam utrum epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, posset quo vellem dare, & affirmabam quod manifestum erat omnibus, &c.*

c (*Sicut Canones jubent*) Canon. Apostolorum 32. Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων προσδέχεσθαι, ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προσδέχεσθαι· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν, ἀνακρινέσθωσαν. καὶ εἰ μὲν ὦσι κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προσδεχέσθωσαν. εἰ δὲ μή γε, τὰ πρὸς χρείαν αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαντες, εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς μὴ προσδέξησθε. πολλὰ γὰρ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται. Id est, *Nullus peregrinorum Episcoporum vel Presbyterorum, vel Diaconorum sine commendatitiis recipiatur; & cum illas secum ferunt ipsi diligenter examinentur, & si quidem fuerint præcones pietatis, recipiantur; sin minus, illis ad victum necessaria cum præbueritis, ulterius ipsos in consortium ne recipiatis; multa enim per subreptionem fiunt.* Synodus Chalcedon. can. 13. idem præcipit. Et Synod. 6. in Trullo can. 17. ὡρίζομεν ὥστε μηδένα τῶν ἁπάντων κληρικῶν, ἐν οἱῳδήποτε τυγχάνει βαθμῷ, ἄδειαν ἔχειν, ἄνευ τῆς τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου ἐγγράφου ἀπολυτικῆς, ἐν ἑτέρᾳ καταλέγεσθαι ἐκκλησίᾳ· ἐπεὶ ὁ μὴ τοῦτο παραφυλαττόμενος καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ παραλόγως αὐτὸν προσδεξάμενος. *Statuimus ut nullus omnino Clericus in quocumque sit gradu, potestatem habeat, sine proprii Episcopi scripta dimissoria in aliena Ecclesia catalogum referri: quod siquis hoc non servaverit, deponatur, & ipse qui eum præter rationem suscepit, &c.* Vide Theodorum Balsamon. in earumdem Synodorum canones.

d (*Cicestrum*) In quam e Selengejo seu Silesio sedem transtulit Stigandus annuente Guillelmo 1. & authoritate Concilij Londoniæ an. 1075. ut est in vita B. Lanfr. c. 12. p. 13.

AD EPISTOLAM XXV.

a C*Oepiscopo Vualcherio*) Dunelmensi Episcopo, cujus & res gestas, & necem acerbissimam multis sunt prosecuti compares Valchero scriptores. Florentius Vigorn. ad an. 1080. Et Guillelmus Malmesbur. libr. 3. de Pontif. a quo hæc desumpsi: *Superpositus est*, inquit, *adhuc viventi* (Egelrico) *Valkerus, qui esset dux pariter provinciæ & Episcopus, frænaretque rebellionem gentis gladio, & reformaret mores eloquio. Qui dum id exequeretur sedulo, indigne peremptus occasionem dedit Regi, ut provinciæ illius reliquias, quæ aliquantulum respirarant, funditus exterminaret.* Valcherum inter Missarum solemnia occisum asseverat, eumque æquiparat B. Papæ Stephano Robert. de Monte in Chronico MS. A. C. 1085. Ei successit Guillelmus ex Abbate S. Karilefi, qui monachos posuit in Dunelmo. Ibidem.

b (*Ut Rex nobis mandavit*) Eo quod videlicet S. Lanfrancus ita universum orbem Anglicanum per Regis absentiam regebat, administrabat, moderabatur, ut in illo solo totius insulæ, quin etiam & Scotiæ, & Hiberniæ summa esse videretur: quemadmodum in ejus actis tradit Milo Crispinus. pag. 15. cap. 15. Robertus de Monte ubi supra ann. 1089. Neque hoc sanctitati illius adversatur: etenim cui jam animarum regimen est, haud rationi ac pietati dissonum fuerit, eumdem & corporum, facultatumque temporalium sibi subditorum curam suscipere, illos ipsos tutari, efficereque, eis ne quid adversi eveniat; veluti viros complures sanctitate percelebres egisse narrant historiæ. Unicus aderit testis sanctissimus Anselmus lib. 3. epist. 35. Qui Waltero Cardinali & Angliæ Legato scribens, cum eo non posse colloqui asserit, nisi haud procul a Cantuaria: *Quoniam*, inquit, *quotidie expectamus ut hostes de ultra mare in Angliam per illos portus, qui Cantuarberiæ vicini sunt, irruant. Propter quod dominus meus Rex ore suo mihi præcepit, & mandavit per literas proprio sigillo signatas, ut Cantuariam custodiam, & semper paratus sim, ut quacumque hora nuntium eorum audiero, undecumque convocari jubeam equites, & pedites, qui accurrentes violentiæ hostium obsistant, &c.*

AD EPISTOLAM XXVI.

a D*Unelmensi Episcopo Vualcherio*) De quo priori epistola. Pag. 230.

b (*Commonitorium*) Alias commonitoriæ literæ; quibus legati quid agere deberent per singula commonebantur. Commonitorium misit ad Faustum Magistrum (legationis officio Constantinopoli fungentem) Gelasius Papa epist. 4. eum instruens, quid daret responsi objectis adversariorum.

c (*De illo Presbytero, &c.*) Perspicuum fit ex Regulæ Benedictinæ cap. 60. solitos fuisse Presbyteros, Diaconos & quosvis clericos, ubi arctiorem perfectionis aut pœnitentiæ vitam optarent, ultro collum suavi obedientiæ jugo sæpe sæpius in monasteriis subjicere (quod etiamnum observatur.) Hinc can. 49. Concilii Tolet. *Clericis, qui monachorum propositum appetunt, quia meliorem vitam sequi cupiunt, liberum ab Episcopo in monasterio largiri oportet ingressus.* Idem in Concil. Augustano A. C. 952. can. 7. statuitur. Unde & factum est, ut nonnullis sæculi amatoribus clericis sub gravissimis pœnis prohibitum fuerit, ne habitus monachales (quos ideo amiciebant, uti facilius auram captarent popularem) extra monasterium gestarent: Constat id ex capitulari Aquisgran. Caroli Magn. cap. 77. *Ut illi clerici, qui se fingunt habitu vel nomine monachos esse, & non sunt, omnimodis videntur esse corrigendi, ut vel monachi sint, vel canonici.* Concil. Aquisgran. anno imperii Ludovici Pii tertio. cap. 125. *Reprehensibilem & ecclesiastica emendatione dignum, apud plerosque canonicos inolevisse usum, eo quod contra morem ecclesiasticum cucullas, quibus solis monachis utendum est, induant; cum utique illo-*

rum habitum penitus usurpare non debeant, a quo proposito quodammodo distant, &c.

d (*Qui vestem religionis aliquot diebus*, &c. Nititur id decreti in Concilii Tolet. 4. c. 48. *Monachum aut paterna devotio, aut propria professio facit: quidquid horum fuerit, alligatum tenebit*. Ita quoque Concil. Triburiense cap. 6. Sed ad propositum idem Concil. Toletanum. c. 55. *Quicumque ex secularibus accipientes pœnitentiam totonderunt se, & rursus prævaricantes, laici effecti sunt; comprehensi ab Episcopo suo ad pœnitentiam, ex qua recesserunt, revocentur*. Et post pauca: *Non aliter hi, qui detonsi a parentibus fuerint, aut sponte sua, amissis parentibus, seipsos religioni devoverunt, & postea habitum secularem sumpserunt, & isdem a sacerdote comprehensi ad religionem, acta prius pœnitentia, revocentur*, &c. Videsis concil. Tolet. 6. cap. 7. sub medium. Concil. Barcinocense ann. 599. c. 4. Et Burchard. lib. 8. cap. 34. Verum priscus ille usus posterioribus seculis obsolevit (maxime obligatio paternæ oblationis) ex oppositis conciliorum decretis. Qua de re perdocte, ample, dilucide, Antonius Yepes tô. 2. chron. ord. S. Bened. ad an. 678. Hugo Menard. in cap. 66. Concordantiæ regularum. Benedict. Haeftenus lib. 4. tract. 1. disquisit. 5.

AD EPISTOLAM XXVII.

Pag. 250. a HUjus Epistolæ meminit Eadmerus historiæ novorum, lib. 1. *Quam vero secura libertate*, inquit, *& libera securitate quæque ad jura Ecclesiæ Cantuariensis pertinentia poteri, sape fatus Pater Lanfrancus intenderit, & ex iis quæ designavimus, & ex epistola quam ecce subscribemus, cuivis scire volenti patere satis erit*, &c.

a (*Stigando Cicestrensi*) *Stigandus non ille* (ait Malmesburiensis l. 2. de Pontif. in calce) *qui postea fuit Episcopus Vintoniensis, & Archiepiscopus Cantuariensis. Hic Stigandus a Vuillelmo Rege ibi factus Episcopus, mutavit sedem in Cicestram diœcesis suæ civitatem prope mare, ubi antiquitus & S. Petri monasterium, & congregatio sanctimonialium fuerat*, &c. De Stigando ad epistolam 25. d.

b (*Archidiaconi*) Quid agere, quid cavere debeant, docet Hincmarus to. 1. pag. 738. in capitulis Archidiaconibus Presbyt. datis, maxime cap. 5. ne pecunias a presbyteris exigant, interdicit. Et Ivo Carnotensis Episcopus ut monachos S. Petri ejusdem civitatis ab Archidiaconorum vexatione vendicaret, illorum & quieti imposterum consuleret, Paschali Papæ dat literas iu hunc modum.

PASCHALI SUMMO PONTIFICI
Ivo humilis Ecclesiæ Carnotensis Minister, cum debita obedientia quidquid in terrenis, & cœlestibus desiderare, sperare potest mens humana.

CUm authoritate Apostolica moniti, & muniti, paci ecclesiasticæ, & quieti monasticæ operam dare debemus, in quibus ad hoc implendum nisibus nostris non sufficimus, Apostolicam sedem consulere cogimur, ut eam sentiamus adjuvantem, quam habuimus imperantem; quatenus excellentiæ Apostolicæ non incongrue dicamus, *Da quod jubes, & jube quod vis*. Quod ideo celsitudini vestræ prælibavimus, quia volumus notum esse solicitudini vestræ, in suburbio Carnotensi situm esse monasterium in honore B. Petri, ab antecessoribus meis fundatum, & de bonis Carnotensis Ecclesiæ, prout facultas ferre potuit, ampliatum: in quo aliquando religio viguit, aliquando tepuit, cum, sicut mos est, deficiente integritate prælatorum, subsequi nun potuit sanitas subditorum. Sed quia, Deo præveniente, & nonnullo studio nostro cooperante, in prædicto monasterio religionis vigor refloruit, necessariam monasteriis quietem vellemus eidem monasterio providere, & ab angariis & gravaminibus, quæ sua quærentes Archidiaconi ibi facere moliuntur, penitus liberare: quod etiam quidam antecessores nostri se fecisse putaverunt; sed libertas illa integras vires non habuit; quia Apostolica authoritate munita non fuit. Postulat itaque prædicti monasterii tota Congregatio, ut per mediationis nostræ mediocritatem idem monasterium cum suis appendicius sub tutelam sanctæ Romanæ Ecclesiæ suscipiatur: & libertas, quam prædecessores nostri monasterio, & possessionibus monasterii concesserunt, salvo jure Carnotensis Episcopi, apostolica authoritate roboretur. Quod enim principalis clavis per se clauserit, minor clavis aperire non valebit: & quod aperuerit, claudere non valebit. Misimus ergo quemdam prædicti monasterii fratrem præsentium latorem, qui plenius, & specialius ea, quæ liberarti, & defendi Apostolica authoritate convenit, nominatim determinet; & instrumenta * confirmare liberaris nobis reportet. f. * confirmatæ.

Hactenus Juonis Epistola e scriniis B. Mariæ de Ebronio diœcesis Cenomanensis, nostræ Congregationis monasterii.

c (*Quæ antiquitus*, &c.) Quam viriliter sane, atque ad horam a B. Lanfranco Ecclesiæ Cantuariensi consultum est: quippe cujus possessiones ab omnibus (præsertim optimatibus) distrahebantur ante ejus in Angliam adventum, & libertates seu immunitates jam multis retro annis susquedeque habebantur: pro quibus inquirendis atque ad usum revocandis, immensos labores & sudores exantlasse memoriæ consignavit Eadmerus loco citato pag. 9. Ubi Odonem Regis fratrem, Episcopum Bajocensem, & Cantiæ Comitem, ad disceptandas Cantuariensis Ecclesiæ causas coram regni primoribus, jussu Regis, provocarat magnus Lanfrancus: *Tandem valida ratione subnixus, ex communi omnium astipulatione & judicio, ibi cuncta recuperavit, quæ ostensa sunt antiquitus ad jura Ecclesiæ Christi Cantuariensis pertinuisse, tam in terris, quam in diversis consuetudinibus*, &c. Ad privilegia Cantuariensis Ecclesiæ quod attinet, solebat Archiepiscopus quacumque in diœcesi villæ illius & Ecclesiæ existerent, episcopalia jura tamquam in propria exercere; velut inter quamplurimos authores docet S. Anselmus lib. 3. epist. 19. *Semper Archiepiscopus Cantuariæ hanc habuit potestatem & consuetudinem, ut infra cujuscumque Episcopi diœcesim haberet Ecclesia Cantuariæ villam aut Ecclesiam, quæ ejusdem Archiepiscopi proprii juris essent, quidquid de eadem villa vel Ecclesia pertineret ad episcopale officium. Adhuc vivunt innumerabiles homines, qui viderunt antecessorem meum, venerabilis memoriæ Lanfrancum dedicare Ecclesias villarum suarum intra diœceses aliorum Episcoporum, ipsis scientibus sine calumnia. Quod etiam S. Dunstanus*, &c.

AD EPISTOLAM XXVIII.

a STigando) De quo dictum est proxima epistola.

AD EPISTOLAM XXIX.

a ROberto Cestrensi) Hujus epistolæ titulo nomen restituendum duxi; siquidem literam P. præfixam, librarii inscitia scriptam facile apud omnes scriptores deprehendi, qui de hic exaratis a B. Lanfranco, ne verbulum quidem adscribunt Petro (quem indicare videtur P.) sed Roberto illius successori, quod a nobis declarabitur infra: *Illa autem Cestrensis civitas*, (ait Malmesbur. lib. 4. de Pontif.) *Cestra legionum dicitur, quod ibi emeriti legionum resedere*, &c. Ibidem.

b (*Cœnobio Conventreiæ*) Seu Conventreiæ; cujus originem explicat idem auctor eodem loci: *Erat in diœcesi Cestrensi Conventreiæ cœnobium a magnificentissimo Comite Leofrico, & uxore Godiva constructum, tanto auri & argenti spectaculo, ut angusti viderentur ipsi parietes Ecclesiarum thesaurorum receptaculis, miraculo porro visentium oculis.*

c (*Arcas eorum fregisti*, &c.) Dilapidasse facultates cœnobii Conventreiæ Robertum sugillat, ubi supra Malmesburiensis: *Ex una trabe*, inquit, *quingentas marcas argenti corrasit, quæ scrinia sustentabant. Plures ibi moratus annos, nihil probitatis exhibuit loco: adeo sacras opes dilapidans peculatus crimen incurrit, repetundarum reus futurus Episcopus, si esset accusator paratus. Monachos miserabili stipe cibans nec regularis ordinis amorem curavit accendere, nec nisi ad popularem literaturam passus est aspirare, ne regulæ rigor, & scientiæ vigor redderet elatos contra se*, &c.

d (*Cum familia tua consumens bona monachorum*)

Qua-

Quamobrem Concilium Herdense Pontifice Joanne I. A. C. 524. *Ea quæ in jure monasterii de facultatibus offeruntur, in nullo diœcesana lege ab Episcopis contingantur*. Concil. Herudfordense, cui præsidebat Theodorus Cantuariensis hist. cap. 5. præcipit cap. 3. *Ut quæque monasteria Deo consecrata nulli Episcoporum liceat ea in aliquo inquietare monachos, nec quidquam de eorum rebus violenter abstrahere*. S. Beda libr. 4. hist. cap. 5. Discant ergo vel hoc illius Episcopi exemplo, qui in monachorum privilegia oblatrant, ludificantque hac in re Patrum sententias, non immerito summi Pontifices identidem eximant monasteria: *privilegia* (Gallicanos Episcopos olim alloquebatur Nicolaus I. epist. 32. ad Episcopos Synodi Sylvanect. sub finem.) *sedis Apostolicæ tegmina sunt, (ut ita dicamus) totius Ecclesiæ catholicæ: privilegia, inquam, hujus Ecclesiæ munimina sunt circa omnes impetus pravitatum*. Et Petrus Blesensis de privilegiis edisserens monachorum, epist. 68. *Scimus equidem quod ob quietem monasteriorum, & Episcoporum tyrannidem, has exemptiones plerumque Romani Pontifices indulserunt*. Nec quidem prætereundus est locus insignis ex concilio Tolet. 4. c. 51. quia epistolam hanc totam illustrare videtur. *Nunciatum est præsenti concilio, quod monachi Episcopali imperio servili operi mancipentur; & jura monasteriorum contra instituta canonum, illicita præsumptione usurpentur, ita ut pene ex cœnobio possessio fiat, atque illustris portio Christi ad ignominiam servitutemque deveniat. Qua propter monemus eos qui Ecclesiis præsunt, ut ultra talia non præsumant, &c.*

AD EPISTOLAM XXX.

a R*Emensi Archiepiscopo Manassi*) Hoc nomine primo: quem obiter sic perstringit Albericus Cisterciensis in chronico nondum edito; ad an. 1070. *Manasses fit Episcopus Remensis, & sedet annos XVI. filius fuit Manasse Calva-asina dictus ex Beatrice de Roceio; de qua anno 1031. fratres hujus Manassis patris fuere Hilduinus de Ramerii, Guillelmus Comes Suessionensis, qui genuit Renaldum, & Joannem, & Manassem, qui fuit Episcopus Suessionensis, &c.* Ob pravos mores verbis vehementioribus increpatum (a S. Brunone Carthusianorum institutore maxime, cui & ansam præbuere, ut mundo extremum vale diceret) suspensum ac tandem depositum Manassem non semel dicit Hugo Flavioiacensis, testis locuples in historia MS. *Accusatus*, ait ille, *in eodem Concilio* (Lugdunensi) *Remensis Ecclesiæ invasor simoniacus Manasses, a Clericis Remensibus, & suspensus ab officio: qui advocatus ad Concilium, ut se purgaret, non venit. Qui cum a canonicis Remensis Ecclesiæ accusatoribus suis, a Concilio redeuntibus plurimas parasset insidias, demum domos eorum fregit, præbendas eorum vendidit, & bona eorum diripuit. Inde cum a Roma literas accepisset, & ut in Concilio cum sex se purgaret Episcopis, Romam ivit.* Et post multa, de concilio congregato, cui præsidebat Hugo Diensis Episcopus, loquens, ait: *Synodali judicio est depositus* (Manasses) *quia se purgare noluit; tum quia audientiam Eduensis, Pictavensis, & ipsius Lugdunensis subterfugit*.

b (*Regius ac noster homo, &c.*) B. Anselmus tum Abbas Beccensis lib. 1. epist. 46. furtum istud aperit (ni fallor) his verbis: *Tam crudelis, tamque effrænata malitiosorum hominum in Francia debacchatur sævitia, ut nec me, nec aliquem monachum, aut quempiam equitem audeam tanto committere periculo. Re enim vera dominus Rodulphus, cum te reducto rediret, in archiepiscopatu Remensi cum famulis, equis ablatis omnibus, captus est; quanquam se sub Archiepiscopi Remensis tuitione ire clamaret. Qui aliquamdiu detenti, vix tandem uno equo retento, relaxati sunt.*

c (*Rosnacum*) Ronnoy pagus (ut opinor) duo milliaria distans a Remis.

AD EPISTOLAM XXXI.

a M*Auritio Episcopo*) De quo dictum est ad epistolam 25. quæ eidem inscribitur.

AD EPISTOLAM XXXII.

a G*Oisfredo*) Sive Goffrido Constantiæ in Normannia Episcopo. Adfuit inter cæteros Angliæ Præsules concilio Londoniæ A. C. 1075. Milo in vita B. Lanfranci cap. 12. pag. 13. Goffridum sic commendat Ordericus noster lib. 4. hist. pag. 523. *Gausfredus Constantiensis Episcopus de nobili Normannorum progenie ortus, qui certamini Senlacio fautor acer, & consolator interfuit, & aliis conflictibus, &c.* Item lib. 3. pag. 493. *Eodem tempore Normannia præclare vigebat sapientibus Ecclesiarum Prælatis, & optimatibus: nam sacer Maurilius ex monacho Metropolitanus præsidebat cathedræ Rothomagensi, &c. Goisfredus Constantiensi, &c.* Et tandem lib. 4. pag. 514. Pag. 131.

b (*Quamvis adhuc professæ non sint*) Priscus mos fuit religiose observatus, ut vir nimirum aut fœmina, cujuscumque status vel conditionis existerent, simul ac vestem monachalem induissent, seu pro altari stati fuissent summo universorum Domino, nullatenus in posterum fas esset jugum excutere; velut conciliorum authoritate ad epist. 27. d. observatum est; nam quidquid inibi de viris profertur, plane de fœminis debet intelligi. Patet id ex concil. Tolet. 6. c. 6. *Quisquis virorum vel mulierum habitum semel induerit spontanee religiosum; aut si vir deditus Ecclesiæ choro, vel fœmina fuerit, ac fuit delegata puellarum monasterio; in utroque sexu prævaricator, ad propositum invitus reverti cogatur: ut vir detondeatur, & puella monasterio reintegretur, &c.* Ita c. 4. concilii Barcinonens. summo Pontif. Gregorio mag. Concilium Aurelianense 5. c. 19.

c (*Altare tamen oblata fuerunt*) De ejusmodi oblatione dictum est ad Epist. 27. d. & ad hanc b. Formulas oblationis si hoc loco inseruero, lectorem spero non pigebit; facit enim ad antiquas res monasticas elucidandas non parum: sic ergo se habent ex vetustissimis membranis monasterii nostri S. Remigii Remensis.

ANNO INCARNATIONIS Domini DCCCLXVIII. VIII. Kalend. Maji feria VII.

„ DUm legaliter sancitum antiquitus teneatur, & cautum cum oblationibus, Domino parentes suos tradere filios, in templo Domini fœliciter servituros. Proculdubio hoc de nostris filiis faciendum salubriter præbetur exemplum. Æquum etenim judico, Creatori nostro de * vobis reddere fructum. Idcirco ego Hildegrimus hunc nepotem meum nomine Rifuinum cum oblatione in manu atque petitione, altaris Palla manu mea involuta, ad nomen sancti Remigii, vel ad sanctorum, quorum etiam hic reliquiæ continentur, & Abbati præsenti trado coram testibus permansurum, ita ut ab hac die non liceat illi collum de sub jugo Regulæ excutere, sed magis ejusdem Regulæ fideliter agnoscat instituta servare, & Domino gratanti animo militare. Et ut hæc mea traditio inconvulsa permaneat, Promitto jurejurando coram Deo, & Angelis ejus nunquam per me, nunquam per suspectam personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates, aliquando egrediendi de monasterio occasionem tribuam; & ut hæc mea traditio firma, & inviolata permaneat, manu mea propria subterfirmavi † Hildegrimi qui hanc chartulam fieri, & firmari rogavit. † Bovonis fratris ejus. † Walberti.

Alia forma solius Patris nomine facta.

ANNO INCARNATIONIS Dominica DCCCLXXX. XV. Kalend. Octob. feria I.

D*Um legaliter sancitum, &c.* ut supra. *Idcirco, Ego Achadeus Comes hunc filium meum nomine Hilduinum cum oblatione, &c. Rofrido Præposito ejusdem loci in vice Abbatis præsente trado, coram testibus supradicti loci monachis Teutboldo Presbytero, Hardrado Presbytero, Guntario, & Bernario Diaconibus: Stephano, & Sigleardo Subdiaconibus, &c.* ut supra. *Signum*

gnum Achadei Comitis, qui hanc chartam fieri, & firmari rogavit. Sign. Beclonis, &c.

Item alia forma nomine Patris & Matris.

Dum legaliter sancitum, &c. Idcirco ego Lendo hunc filium meum nomine Conimbertum, &c. Signum Leudonis, &c. Sig. Rothildis matris ejus. Signum item Leudonis, &c.

Oblationis puerorum forma illis multo posterior, tempore videlicet Philippi primi Regis Francorum, iisdem pene verbis expressa, ex monasterio Belliloci.

Dum legaliter sancitum, &c. Idcirco, Ego N. & uxor mea N. hunc filium nostrum, una cum consilio parentum suorum nomine N. cum oblatione, &c. Signum N.N. actum regnante Philippo Rege Francorum.

Et illæ omnes formulæ ex præscripto fiebant Regulæ Benedictinæ cap. 58. & 59.

d (*Ad servandam Regulam*) Ita olim concilia, & Patres per Autonomasiam, ubi de Regula sancti Benedicti facerent verba, eam *Regulam*, *sanctam Regulam*, *Ordinem sanctum* insignire solebant. Concil. Suessionensc ano. 744. cap. 3. tomo 1. Conciliorum Galliæ præscribit, *ut ordo monachorum, vel ancillarum Dei secundum Regulam Sanctam stabiles permaneant*. Conc. in Palatio Vernensi ann. 755. c. 5. *ut Monasteria tam virorum, quam puellarum secundum Ordinem regulariter vivant*. Et infra; *Si Abbas ejusmodi decreto contradixerit, vocetur ad concilium, & huic suffienatur, qui secundum Ordinem Sanctum regat*: Sed ne dubium alicujus mentem pulset, num in illis decretis subintelligatur Regula Benedictina, proferendum est cap. 11. Concil. Mogunt. sub Leone Papa tertio. *Ac deinde decrevimus sicut Sancta Regula dicit, ut Monasterium, ubi fieri possit, per Decanos ordinetur, quia præpositi sæpe in elationem incidunt, &c.* Sumptum est hoc decretum ex Regulæ sancti Benedicti cap. 65. cujus ecce verba: *Sæpius quidem contingit, ut per ordinationem Præpositi scandala gravia in monasteriis oriantur, dum sint aliqui spiritu superbiæ elati, &c.* Et paulo post: *Si fieri potest, per Decanos ordinetur, ut antea disposuimus, omnis utilitas monasterii, &c.*

Quia vero in Regulæ Benedictinæ sermonem incidimus, audivimusque paucis abhinc annis subdubitatum fuisse a viro alioquin doctissimo, utrum olim universaliter per Galliam (ante tempora potissimum Ludovici Pii) Regula sancti Benedicti servaretur: cui sane possem facere satis unica hac interrogatione Caroli Magni Imperatoris ad Episcopos Galliæ, Capitulari interrogationum cap. 12. tomo 2. Conciliorum Galliæ: *De conversatione monachorum*, inquit, *& utrum aliqui monachi esse possent præter eos, qui Regulam sancti Benedicti observant. Inquirendum etiam, si in Gallia monachi fuissent, priusquam traditio Regulæ sancti Benedicti in has Parochias pervenisset.* Et ibidem in brevi capitul. cap. 12. *Qua regula monachi vixissent in Gallia, priusquam Regula sancti Benedicti in ea tradita fuisset, cum legamus sanctum Martinum & monachum fuisse, & sub se monachos habuisse, qui multo ante sanctum Benedictum fuit.* Ecquid amabo his verbis expressius? Nonne Imperator ille (multa eruditione præditus) docet solam Benedictinam tum extare Regulam; atque in eam sententiam ire universos, illa scilicet tempestate solos Benedictinos asceticam vitam agere, cum & quærat, utrum aliqui monachi esse possent præter eos, qui Regulam sancti Benedicti observant, & aliorum monachorum haud meminerit, nisi Martinianorum duobus sæculis Divo Benedicto antiquiorum.

Verum ut nihil intactum remaneat, & habemus impositam nubem testium (si Apostoli verba liceat usurpare) quibus evidentissime appareat, Regulam hanc per universam Galliam fuisse a monachis susceptam tribus ferme sæculis ante Ludovicum pium (De sancto Mauro, qui primus illum advexit, ex industria, quippe qui sit notior, quam de eo dici multa debeant, silebo) libet altius repetere, ac protrahere sermonem, ideoque fontes ipsos adire. Concilium Turonense Ann. Chr. 813. celebratum, cap. 25. *Monasteria Monachorum, in quibus regula beati Benedicti Patris conservabatur, sed nunc forte qualicumque negligentia subrepente remissius, ac dissolutius custoditur; vel certe penitus oblivia negligitur, bonum videtur, ut ad pristinum statum revertatur, &c.* Explicatione ista non indigent, verba namque: *Olim Regula sancti Benedicti conservabatur*: Et, *ad pristinum statum revertatur*, nihil aliud denotant, quam multo ante tempora, quibus illud decretum sancitum est, Regulæ Benedictinæ usum, exercitiumque extitisse apud monachos. Et illa ipsa confirmat Concilium Cabillonense 2. ab Episcopis provinciæ Lugdunensis ann. imperii Caroli magni 13. cap. 22. *De Abbatibus, & monachis, ideirco hic pauca scribimus, quia pene omnia monasteria regularia in his regionibus constituta, secundum Regulam sancti Benedicti se vivere fatentur. Inquiratur ergo diligenter, ubi secundum ipsum ordinem vivitur, & ubi ab ipso ordine digressum est, ut juxta ejusdem beati viri institutionem vivere certent, &c.* Nec morari debent quempiam illa verba, *pene omnia monasteria regularia*, quippe præter monachorum cœnobia, erant & mansiones clericorum canonicæ, hoc est sub regula viventium (inde canonicus) quæ monasteria quoque appellabantur: potissimum vero ubi Codegrandus Metensis Episcopus Canonicorum regulam edidit (quam MS. asservant eruditissimi Viri Jacobus Sirmondus, & Joannes le Prevost) quamquam & extet alia regula, seu forma institutionis canonicorum tomo 2. concil. Gal. pag. 329.

Atque ad propositum ut redeam, en argumenta illis longe vetustiora: ex antiquissima vita MS. beati Juniani Abbatis, Clotario primo Rege Francorum, anno circiter 6.. *Post multam collocutionem gloriosissimus Rex interrogavit eum* (Junianum) *quid operis haberet, quæ vita, aut cujus religionis esset. Cui ille dulcissimo alloquio respondit, se sub monastico ordine vitam degere, & monachis prælatum, beatissimi Benedicti instituta servare, regularem ejus vitam in omnibus observare, nisi quod propter angustiam loci non eam plenissime custodire cum suis valeret, nec se habere, ubi exercitium operis fieret secundum Regulam jam supradicti Benedicti Patris, &c.* Habentur & ipsissima verba apud Andream du Chesne tomo primo Histor. Franc. script. pag. 543. C. Ex fragmento vitæ sancti Juniani. In testamento Leodeboldi Abbatis sancti Aniani Aurelianensis, seu tabulis fundationis monasterii Floriacensis, ab ipsomet Abbate conditæ, Anno Dominicæ Incarnationis DC.XXIII. hæc de Benedictina Regula perhibentur: *In quo* (monasterio) *monachi juxta Regulam sanctissimi Benedicti, & domni Columbani consistere debeant, singulariter de facultate proprietatis meæ Christo præsule conferre delibero, &c.* Iis ex verbis in cœnobio sancti Aniani eandem Regulam ante illa tempora fuisse receptam perspicere est. Nec ullus exinde sibi facessat negotium, quod hic mentio fiat Regulæ sancti Columbani; illam siquidem nonnullis in Galliæ monasteriis una cum Benedictina colebant cœnobitæ ea tempestate, quod inter alios prodit Orderic. Vital. histor. 8. sub finem; siquidem Regula, seu vetius Regulæ, cum trifariam reperiatur, nihil aliud esse videtur, quam constitutiones, sive, ut vocant, declarationes in Regulam sancti Benedicti: binæ etiam parænetica præcepta tantummodo subministrant; alia vero infligendæ pœnæ modum pro culpæ gravitate specialius, quam D. Benedictus, præscribit; quemadmodum ex vetere prælatione MS. ad Columbani Regulam docet Stengelius in corona lucida, pagina 568. Atque id quidem obscurum hasce regulas inspicienti haudquaquam, mea sententia, patebit. His finitimum est illud vitæ sancti Mommoli primi Floriacensis cœnobii Abbatis, ac discipuli beati Leobodi, ex veteri codice monasterii sanctæ Crucis Burdigal. *Normam regularis vitæ concupiscens* (Mommolus) *contemplationi divinæ cupiens adhærere, religionem eximii Patris Benedicti quæsivit, soli omnium Regi intimo corde servire desiderans, sub Patre Leobodo Christo meruit famulari.* Judicael Britanniæ Rex, factus postmodum monachus, in monasterii a se conditi sancti Joannis de Gaelo, nunc sancti Menevenni, vulgo *saint Meen*, fundatione MS. profert hæc verba:

verba: *Honor, & gloria Deo Omnipotenti; & famulo ejus Benedicto Monachorum parenti in terris jam defuncto, sed in cælis perenniter viventi.* Deinde post alia: *Hos autem reditus in perpetuum donamus huic monasterio sancti Joannis de Gaelo, pro alendis vigintiocto monachis Deo servientibus sub Regula S. Benedicti, &c.* Hæc autem circa annum 630. acta constare videtur. Præceptum Clotarii III. Regis de fundatione Monasterii Corbejensis tom. 1. Concil. Galliæ pag. 500. sub initium: *Igitur dum nos, & præcelsa genitrix nostra domna Baldechildis Regina, monasterium in honore sanctorum Petri, & Pauli Apostolorum, sancti Stephani protomartyris, super fluvium Somnam, in loco, qui dicitur Corbejà, ubi præest venerabilis vir Theofridus Abbas, pro æterni Numinis intuitu ædificari præcepimus, ut Monachi sub sancta Regula* (Benedictina nimirum, ut supra probatum est) *ibidem debeant conversari*. Et in privilegio a Bertefrido Ambianensi Episcopo eidem monasterio concesso, ubi supra post medium: *Ut quieti sub Regula sancta ipsi monachi vivere debeant ad ipsum monasterium deservientes*. At vero obiicis, infra cernere sunt ista. *Illud etiam addi placuit, ut ipsi monachi sub Regula sancti Benedicti, vel Columbani, conversari, & vivere debeant*. Quid tum? His videlicet ex verbis indigitat Bertefridus, aliam esse sancti Benedicti a sancti Columbani Regula, cum disjunctive hic loquatur. Itane vero? Num particula *vel* semper disjunctiva est, & non aliquando pro copulativa, seu majori explicatione usurpatur? Rem probemus exemplis: Terent. Eunuch. 2. 3. 23. *Maxime me tibi amicum facit vel virtus, vel doctrina*. Cicer. de claris Orat. 131. *Multorum vel honori, vel periculo servire*; utroque vel pro & sumi norunt Grammatici. Sed ad rem: S. Benedictus in prologo Regulæ: *Succinctis ergo fide, vel observantia bonorum actuum lumbis nostris, &c.* Quæ sic elucidat doctissimus Petrus Boerius sancti Aniani Abbas, post Episcopus, in commentario MS. in Regulam sancti Benedicti. *Expone hoc vel pro &, quia si boni actus desunt fidei, non habet meritum, teste Jacobo, fides sine operibus mortua est*. Idem in cap 46. ejusdem Regulæ explicans hæc verba: *Ante Abbatem, vel congregationem: Expone vel, pro &, quia tales proditiones consueverunt fieri in capitulo, &c.* Et Hugo Menardus in illa verba cap. 3. Concordiæ Regularum: *Sub Regula, vel Abbate*: pag. 102. *Hæc conjunctim sumenda sunt, ita ut particula, vel ponatur pro copulativa. Sic etiam loquitur S. Eulogius libr. 2. memorialis sanctorum cap. 4. Qui dudum sub regula, vel Abbate se dediderint. Et ita passim loquitur S. Benedictus, & authores in hac Concordia citati. Nec Cœnobitæ Regulæ, vel Abbati seorsim, sed Regulæ, & Abbati simul subjiciuntur*. Ille ipse iterum ad titulum capitis 46. De senibus, vel infantibus. *Hoc titulo*, inquit, *particula*, vel, *sumitur copulative, non disjunctive, quia caput agit de utrisque*. Quorum autem in cœnobiorum fundationibus, gestisve sanctorum Regula SS. Benedicti, & Columbani passim observanda proponatur, præcipiaturque, paucis hæc habeto. Ea propter utriusque fit mentio, quod (uti supra memoravimus) quasdam leges, atque instituta condiderat B. Columbanus, quo melius, strictiusque Regulæ Benedictinæ inhærerent cœnobitæ. Præterea adeo celebris Columbani, & discipulorum ejus doctrina, pietas, sanctitas Galliam universam illustraverat, ut Regulam sancti Benedicti, nomine Columbani utpote illius observantissimi appellarent omnes, cum una, eademque esset, duplex tamen sortita nomen; quod & pari ratione, hodieque identidem occurrit inter legendum, videlicet Regula Cluniacensis, Regula Cisterciensis, Regula Cælestinorum, Camaldulensium, &c. Ordo etiam Cluniacensis, Cisterciensis, Beccensis, Cælestinorum, Silvestrinorum, &c. quamvis Regulam profiteantur nullam, præter Benedictinam, constitutionibus tamen, institutionibusque diversis, quibus ab aliis ejusdem Regulæ cultoribus secernuntur, adornatam. Huic veritati suffragatur privilegium, seu confirmatio fundationis Monialium B. Mariæ Suessionensis a Drausio illius civitatis Episcopo, regni Clotarii 3. anno 4. ubi in fine hæc leguntur: *Ut infra monasterium virgines, & casta debeant Domino militare, secundum votum sæpe dictorum Deum timentium, qui construxerunt Regulam S. Benedicti, ut postquam in ipso monasterio introierint Domino militare, foras de ipso monasterio exire licentiam non habeant; & ad modum Luxoviensis monasterii, quod B. Columbanus tenuit, Regulam nempe supradictam, ad profectum animarum earum studeant in omnibus custodire*. Notes hic velim lector, *Ad modum Luxoviensis monasterii*, quibus profecto verbis docet illud privilegium, adhortaturque, ut Regulæ S. Benedicti præcepta ad modum Luxoviensis monasterii, hoc est prout inibi observatur, una cum statutis à B. Columbano digestis, studeant adimplere. Proferamus tandem quasi robur, & firmamentum eorum, quæ de Regula Benedictina, & Columbaniana in medium produximus, e tabula fundationis cœnobii Solemniacensis (cujus conditorem S. Eligium Episcopum Noviodunensem asserit hæc tabula) quæ in rem nostram faciunt nonnulla, Benedictinis omni veneratione exosculanda; Iis etenim prædicatur & ipse Eligius Benedictinæ familiæ alumnus (quod favente Christo, dum vitas sanctorum nostri ordinis evulgabimus, luce clarius sumus ostensuri) B. quoque Columbanus, & ejus monasterii Luxoviensis cœnobitæ: In hac ergo fundatione post initium ita Abbatem, & Monachos suos alloquitur B. Eligius: *Ea tamen conditione interposita, ut vos, vel successores vestri tramitem religionis sanctissimorum virorum Luxoviensis monasterii consequamini, & Regulam Beatissimorum Patrum Benedicti, & Columbani firmiter teneatis*. Et multis interjectis: *simili modo te, Beatissime Pater Remacle Abba, tuosque successores, vel subjectos postulo, per individuæ Trinitatis majestatem obtestor, ut Regulam supradictorum Patrum, quam in sæpe memorato monasterio Luxoviensi tenent, omni custodia teneatis*. Evidentiora sunt illa, quam ut tempus in illis explicandis conteramus: stet ergo ex prædictis Regulam sancti Benedicti, Regulam esse sancti Columbani, maxime vero cum semper Regulæ, non Regularum meminerint authores; quod & infra patebit. Ad alia nunc, seu potius eadem semper probanda, procedamus. Author vitæ S. Tillonis discipuli B. Remacli Abbatis Solemniacensis, tyrocinium persequens sanctissimi illius viri; *Cum igitur*, inquit, *ad istud monasterium* (Solemniacense) *Tillo devenisset, & ab Abbate summa cum gratulatione susceptus fuisset, tyrocinio Christi insignitus, ardentissimo amore solum Jesum desiderans, sub SS. Patrum Columbani, & Benedicti regula inter fratres habitare cæpit*. Sic MS. liber ejusdem monasterii.

Ex Desiderii Cadurcensis Episcopi vita MS. (florebat circa annum 639.) *Nullum quidem eo tempore in urbe Cadurca propositum monachi, neque habitum religionis, aut Regulæ cœnobialis intraverat: Instituta Benedicti non longe distabant: Desiderii autem tempore hæc secta* (Benedicti) *Cadurcam intravit; hujus sub die hæc Religio adolescere cæpit; Nam & Moysiacense cœnobium hujus tempore a viris laudabilibus Ansberto, & Leothadio completum est, & in ipso oppido a sanctis viris monasterium his diebus exorditum. Alia complura monasteria ejus sub tempore sata creverunt*. Ex vita S. Agili primi Abbatis Resbacensis monasterii (S. Columbano æqualis) antiqua atque optima manu exarata. *Apud se Agnoaldus* (Pater S. Agili) *Columbanum aliquantisper commemorari fecit in villa, quæ Honorifiacus dicitur, a quo voluit Agilum jam septennem benedici; sed persuasit parentibus, ut puerum Deo offerrent. Die ergo designata Pater Agili applicans sacris altaribus ebaram sobolem, obtulit in dicto monasterio, largiens per titulum testamenti copiam fundi & familiæ*. Inde vero quid colligere est? illam videlicet formulam Deo offerendorum pro aris puerorum petitam a Regula sancti Benedicti cap. 59. in quo hæc habentur: *Si quis forte de nobilibus offert filium suum Deo in monasterio, si ipse puer minori ætate est, parentes ejus faciant petitionem, quam supra diximus: & cum oblatione ipsam petitionem, & manum pueri involvant in palla altaris, sic eum offerant*. Et infra, *Si aliquid dare voluerint* (parentes) *in eleemosynam monasterio pro mercede sua, faciant ex rebus, quas dare volunt, donationem, &c.* Vita sancti Rigomeri Abbatis, ex MS. Floriacensis cœnobii hæc

sup-

suppeditat. *Eodem tempore* (Childeberti Regis Francorum) *S. Avitus, & S. Carilefus in vastæ eremi solitudine binas cellulas sub sancta Regula* (Benedictina videlicet) *mirifice ædificaverunt Deo, fulti quoque S. Innocentis Cenomanica urbis auxilio, &c.* Vita MS. sancti Ausberti monachi Fontinellensis (nunc S. Vandregesili) monasterii, ac postmodum Archiepiscopi Rothomagensis, passim sonat utrumque, & Vandregesilum, & Ansbertum institutum Benedictinum fuisse professos, ac proinde cœnobitas illo in asceterio D. Benedicti normam coluisse vel iisdem temporibus, (hoc est Lotharii, & Dagoberti Francorum Regum) fateri necessum est: At biographum audiamus: *Factus Archiepiscopus S. Ansbertus, privilegii sui authoritate edixit, ut per succedentia tempora secundum S. Patris Benedicti Regulam, & ut præcedentium Regum, Clodovei videlicet, & Clotharii, simulque Childerici, & Theodorici privilegiorum authoritates docent, ex semetipsis sibi perennibus temporibus Abbatem eligerent* (monachi Fontinellenses) *in quo etiam justa allegationis verbo præsentes, futurosque, qui ibidem militaturi erant, constringit, ut sicut sub ejus regimine, ita & deinceps, & ipsi, & posteri eorum secundum Regulam S. Benedicti fideliter Christo deservirent, &c.* Extant etiam hæc inter concilia Gallicana, necnon & inter generalia ultimæ editionis ex Typographia Regia. Refertur in vita B. Aichadri apud Surium die 15. Octobris, S. Philibertum Gemeticensis monasterii Abbatem, cum Ebroini persecutionem declinasset, confugissetque ad Ansoaldum Pictavensem Episcopum, rogatum ab eodem Episcopo, quatenus monasterii, quod ipse recens extruxerat, regimen susciperet: cui annuit S. Philibertus ea lege, si B. Aichadrus, qui tunc temporis monasterio Quintiacensi præerat, cœnobio Gemeticensi præfici non recusaret. *Quamobrem in somnis* (ait Fulbertus vitæ author) *B. Aichadro apparuerunt; Episcopus virgam pastoralem, Beatus vero Philibertus Regulam S. Benedicti porrigebat, ambo quasi uno ore dicentes: Surge frater, & officium, quod tibi a Deo imponitur, obedienter suscipe. Accipe virgam, per quam subditorum errata corrigas; & ad rectum disciplinæ redacas: librum etiam, ut tu primo quæ in eo exarata sunt custodias, & in his tibi subjectos informare ne desistas.* Ex quibus antiquam illam traditionis Regulæ, & baculi pastoralis in Abbatis benedictione consuetudinem, quæ hactenus perseveravit, notare est: (vide Pontificale Romanum in benedictione Abbatis.) Deinde hisce in monasteriis, Quintiacensi nimirum, Hieriæ Insulæ condito ab Ansoaldo, & Gemeticensi sanctam Regulam vel ea tempestate viguisse. Canon 15. S. Leodegarii Augustodunensis Episcopi A. C. 670. haud quaquam prætereundus est silentio: *De Abbatibus vero, vel monachis observare convenit, ut quidquid canonicus ordo vel Regula sancti Benedicti edocet, & implere, & custodire in omnibus debeant. Si enim omnia fuerint legitime apud Abbates, vel monasteria conservata, & numerus monachorum, Deo propitio, augebitur; & mundus omnis per eorum orationes assiduas malis carebit contagiis.* Canonicus ordo hic refertur ad Abbates, siquidem ea tempestate, qui canonicis præerant, Abbates etiam solebant vocitari; Regula vero S. Benedicti ad monachos. Huc accedit doctissimi Menardi ad præfationem in concordiam Regularum sancti Benedicti Anianæ Abbatis, omnibus Abbatibus, & monachis destinatam observatio, hæc verba illustrantis: „ Occurrit animo ea, quæ a tepidis, segnibusque mo„ nachis dici assolet. Quid ceteræ huic (Benedicti„ næ) conferunt Regulæ? Quid ad me quas non pro„ misi pertinet legere, &c. *Cum hic author omnibus monachis Ecclesiæ occidentalis loquatur: quidamque tepidiores opponant se solam sancti Benedicti Regulam vovisse, alias, quæ in hoc opere continentur, ignorare; planum est solam sancti Benedicti Regulam tempore hujus concordiæ auctoris, hoc est Caroli magni, & Ludovici Pii a monachis Ecclesiæ Occidentalis observatam esse; alioqui epistola dedicatio, auctorisque objectio inepta essent.*

Sed operæ pretium est, ne quid scrupuli pungat iterum, objectiunculam audire nonnullorum, Regulam B. Benedicti asserentium solummodo evulgaram universim in Gallia ann. 743. Atque id nequicquam probare conantur ex illo Synodi Liptinensis Can. 1. tom. 1. concil. Gall. *Abbates vero, & monachi receperunt Regulam sancti Benedicti ad restaurandam normam Regularis vitæ.* Quasi vero istud verbum *Recipio* ex *re* & *capio* conflatum, rem semel depositam, traditamve rursus assumere, iterum capere, resumere, recuperate, non significet? Cicero 2. de orat. *Recipere arcem amissam.* Et Livius libr. 9. *Recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt.* Declarat ergo Synodus illa Abbates & monachos, qui Liptinas convenerant, Regulæ Benedictinæ observationes susquedeque habitas, (ejus sanctionibus ultro se submittentes) ad pristinum velle rigorem revocare. Alioquin hæc si minime intenderet Synodus potiori jure Clericos, Episcopos, &c. Primo leges Ecclesiasticas tum accepisse fateri oporteret, quod equidem cogitare, nedum affirmare, absurdissimum est. Sic autem habet præfatus canon: *Et omnis Ecclesiastici ordinis clerus, & Presbyteri, & Diaconi cum clericis, suscipientes antiquorum patrum canones, promiserunt se ecclesiastica jura moribus, & doctrinis ministerio recuperare.* Tandem vero, quæ supra retulimus, elucidat, confirmatque concilium itidem apud Liptinas, sed priori anno, hoc est 742. convocatum, can. ultimo. *Ut monachi, & ancillæ Dei monasteriales juxta Regulam S. Benedicti cœnobia, vel xenodochia sua ordinare, gubernare studeant; & vitam propriam degere secundum prædicti Patris ordinationem non negligant.* Viden hoc canone omnes dubitationis tenebras, si quas verbum *Receperunt* ingesseris, prorsus expelli? Nempe hic cœnobitas olim sodalitio Benedictino nomen dedisse supponit, cum & eos, ut juxta Regulam D. Benedicti, atque ejusdem Patris ordinationem vitam instituere non negligant, adhortetur concilium: Siquidem nonnihil negligere quis dicitur, dum præceptum aliquod, cui antea obstringebatur, aut demandatum sibi officium, votumve emissum prætermittit, vel contemnit.

Certo certius ergo ex prædictis omnibus infertur, antequam Ludovicus Pius imperaret (nec enim tum quamplurima monasteria monachis Benedictinis ædificata fuisse inficias eo) Regulam sancti Benedicti saltem in his episcopatibus, Andegavensi, Pictavensi, Aurelianensi, Cadurcensi, Parisiensi, Cenomanensi, Suessionensi, Veloctioensi, Rothomagensi, Meldensi, Moguntinensi, Turonensi, Cameracensi, Lemovicensi, Ambianensi, Augustodunensi, Redonensi extitisse: Verum de his plus satis.

e (*Sed timore Francigenarum*) Quod obiter hic tangit B. Lanfrancus fuse (ni fallor) enarratur ab Eadmero historiæ novorum lib. 3. pag. 57. postquam probavit S. Anselmus medio in concilio vitæ monasticæ obstrictam non esse Mathildem Henrici primi Anglorum Regis uxorem, quod nequaquam sponte sua septennis in monasterio velum suscepisset, sed quo pudicitiæ consuleret; Episcoporum, qui eidem concilio intererant, rogat opinionem: illi vero magnum Lanfrancum in medium producentes, sic B. Anselmum affantur: *Quod licet levi argumento probare possemus, eo tamen cum opus non sit, supersedemus, nostris argumentis firmiorem tenentes parem judicii hujus sententiam a veneranda memoria Prædecessore vestro, & Patre & Magistro nostro Lanfranco simili de causa promulgatam.* Et post alia. *At ipse* (Lanfrancus) *quæstionem ipsam consilio generalis concilii taliter solvit, ut eis pro castitate, quam se tam manifesta res ostensione amare testatæ fuerant, debitam magis reverentiam judicaret exhibendam, quam ullam servandæ religionis continentiam, nisi propria voluntate appeterent, violenter ingerendam.*

AD EPISTOLAM XXXIII.

a H*ibernia Episcopo Domnaldo*) Sive Dofnaldo. Pag. 231.
Armachanum hunc (ut reor) vel Dublinensem intelligit, ut pote Metropolitanum totius Hibernicæ insulæ, quemadmodum superius Joanni Rothomagensi Archiepiscopo scribens epist. 14. Normannorum Archiepiscopum nominat. Juri nihilominus Cantuariensis Archiepiscopi subjacere Metropolitanum illum, fidem facit Venerab. Beda libr. 2. gent.

An-

Anglorum. Vide dicta ad epist. 4. h. Porro antiquum Hiberniciæ Ecclesiæ statum describit in hunc modum, Idem Beda loco citato lib. 3. cap. 4. *Habere autem solet ipsa insula Rectorem semper Abbatem Presbyterum, cujus juri & omnis provincia, & ipsi etiam Episcopi ordine inusitato debeant esse subjecti, juxta exemplum primi Doctoris illius* (Columbani) *qui non Episcopus, sed Presbyter extitit & monachus, &c.*

b (*Hanc de infantibus tenere sententiam*) Ex consequentibus verbis, loqui de communione Corporis Christi infantibus ante usum rationis proxime post susceptum baptisma porrigi solita, perspicuum videtur. Prisca etenim consuetudo fuit in Ecclesia Eucharistiæ sacramentum parvulis baptizatis conferre, ut planum est ex B. Dionysio cap. 7. de Ecclesiastica Hierarchia. **Μεταδίδωσι δὲ τῷ παιδὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱεράρχης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἀνατραφείη**, &c. Id est: *Porro Pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, ut in eis educetur, &c.* Ex lib. Sacramentorum D. Gregorii (ab Hugone Menardo evulgato) de baptismo Sabbati sancti; ubi de baptismo infantium: *Qui etiam non prohibentur lactari ante sacram Communionem, si necesse fuerit.* Ex epist. Iesse Ambianensis Episcopi ad sacerdotes de baptismo post medium: (extat post epistolas Hincmari a Joanne Cordesio editas) *Novissime autem Corpore & Sanguine Christi confirmatur infans, ut ejus possit esse membrum, qui pro eo passus est, & resurrexit, &c.* Ex sancti Augustini epist. 102. ad Vitalem Pelagianum. Vide si placet, velut & prædictum Menardum notis ad productum lib. Sacram. pag. 106. Infantibus rationis usus nondum participibus de necessitate salutis Eucharistiæ sumptionem haud esse probat B. Lanfrancus hac in epistol. Id etiam declaravit Concilium Trident. Sess. 21. c. 4. & can. 4. Rationemque adfert his verbis: *Siquidem per baptismi lavacrum regenerati, & Christo incorporati, adeptam jam filiorum gratiam, in illa ætate amittere non possunt. Neque ideo damnanda est antiquitas, si eum morem in quibusdam locis aliquando servavit, &c.* Non modo in ipsa baptismi susceptione sacram Eucharistiam sumebant infantes; sed & postea sacrificii reliquias (ut antiquitatis more loquar) quarta & sexta feria innocentes (indicto eis jejunio) vino conspersas percipiebant. Concil. Matisconense 2. can. 6. Conc. Turon. 5. can. 19. Evagrius hist. Eccles. libr. 4. cap. 35.

c (*A fideli laico, si Presbyter desit baptizari, &c.*) Adeo perspicua est illa sententia cum ex multimodis conciliorum decretis, tum ex diversis Patrum statutis, [quod & pene quotidie usu venit] ut probatione minime indigeat: in confesso enim est apud omnes, absente Ecclesiastico viro, posse laicum, quin & mulierem, urgente necessitate, aqua christiana tingere infantulum.

d (*Nec eum tamen, &c. a consortio fidelium sejungunt*) Propter rationes superius a Concilio Tridentino allatas.

e (*Abrenunciandum eis decrevimus*) Hiatus adeo enormis hac in epistola occurrit, ut nihil præter exordium, atque unam, alteramve calcis lineam haberemus: at beneficio Joannis le Prevost, ecce integram [quam exscribendam ipsemet ex lib. epist. Hibernicarium ab Usserio vulgatarum, & ad me transmittendam curavit] damus in lucem. Illam ipsam nihilominus numeris omnibus minime esse absolutam extremæ lineæ apographi a Jacobo Sirmondo mutuati scrupulum ingerunt. Illæ ergo ita habent: *Si pollutis manibus Corpus Christi, & Sanguinem sanctificare præsumpserit. Omnipotens Dominus vos benedicat & de Pastore vestro desideratam vobis lætitiam tribuat.* Quæ quidem verba in Usseriana editione non extant. Unde haud ita alienum a vero fuerit, asserere nequaquam hujus epistolæ, sed responsionis ad epistolam Dubliniensium, aut aliam id genus fore conclusionem.

AD EPISTOLAM XXXIV.

Pag. 232. *a* A*nglorum Regi Vuillelmo*) Primo seu Conquestori; cujus antitheses supplemento suo MS. ad Sigibertum intexuit Robert. de Monte ad an. 1087. *Vuillelmus*, inquit, *omnibus Normanniæ Consulibus fortior fuit; omnibus Anglorum Regibus potentior; omnibus prædecessoribus suis laude dignior. Erat autem sapiens, sed astutus; locuples, sed cupidus; gloriosus, sed famæ deditus. Erat humilis Deo servientibus; durus sibi resistentibus, &c.* Deinde concludit hoc modo: *Pacis autem tantus auctor fuerat, quod puella auro onusta regnum Angliæ pertransire posset impune.* Tam potenti, atque adeo fortunato Regi, quid tandem, simul ac e vita migravit, evenerit; Sic exhibet Orderic. Vital. lib. 7. hist. *Ecce potentissimus heros, cui nuper plusquam centum millia militum serviebant avide, & quem multæ gentes cum tremore metuebant, nunc a suis turpiter in domo non sua spoliatus est, & a Prima usque ad Tertiam supra nudam humum derelictus, &c.* Cæterum ex annotandis infra patebit, Regem Guillelmum, eum ad ipsum hanc & sequentem epistolam scriberet B. Lanfrancus, degere in Normannia.

b [*Sicut Angelum Dei*] Alludit [ut reor] ad sapientem Thecuam, Absalonis reditum a Davide expostulantem: *Sicut enim Angelus Dei, sic est Dominus meus Rex, ut nec benedictione, nec maledictione moveatur.* Vel ad Esther. 15. 16. Vel sane dixerim Regem Angelum nuncupasse, ut sicut Angeli est timorem expellere, atque omnia prospera & saluti profutura subministrare; ita Regem competit subditorum animos sedare, procul molestiam, & hostes propulsare, nullisque parcentem laboribus, pacem præ omnibus toto in regno promovere.

c [*Radulphus Comes*] De quo ad epistolam 40. ad quem est eadem cum insequentibus 41. & 42.

AD EPISTOLAM XXXV.

E*piscopus Gaufridus*) Constantiensis in Normannia: cujus ad epist. 33. meminimus supra. Ibidem.

a (*Guillelmus de Vuarenna*) Comes Surejæ sive Suthregiæ in Anglia. Guillelmus Gemeticens. hist. lib. 7. cap. 22. & lib. 8. cap. 38. Fundator extitit monasterii S. Pancratii in Anglia, teste Orderico Vitali lib. 8. hist. ad an. 1089. Testamentum Guillelmi Regis Anglorum Ecclesiæ S. Pancratii donationem profert in Bibliotheca Cluniacensi. pag. 331.

(*Robertus Malet*) Clarissima apud Caletes familia Maletana: unde & illud Gallicum proverbium: *Les Malets, & les Marteaux sont les plus nobles de Caux.* Inter cognomina eorum qui cum Guillelmo Conquestore Angliam ingressi sunt, in fine historiæ Normanniæ scriptæ ab Andrea du Chesme, *Malet* recensetur ante medium: necnon & in fine catalogi proxime sequentis, qui prænotatur, *Magnates superstites*, &c. *Robertus Malet furr.* In consequentibus quoque duobus catalogis iterum Robertus *Malet* reperitur; & apud Orderic. Vital. hist. lib. 9. pag. 804. & 805.

AD EPISTOLAM XXXVI.

a P*Ropterea elegimus Presbyterum, &c.*) Antiqua consuetudo fuit, in primæva potissimum Ecclesia, cleri & populi suffragiis Episcopos creari. In Oriente licet usus postea invaluerit, ut in Episcoporum electionibus populi suffragia minime exposcerentur: post Synodum nempe Nicænam, quæ can. 3. Episcopos, nulla cleri plebisque facta mentione, ab Episcopis eligi, atque ordinari jubet. Et Laodicenæ can. 13. Sacerdotum electiones turbis, sive populis permitti vetat. In Occidentalibus tamen Ecclesiis jus illud suffragii in renuntiandis Episcopis populo remansit, ac diu perseveravit; donec pulsis Romanis exorti Reges, sua interesse ducerent, Episcopos eligi nonnisi arbitratu, & voluntate sua. Et hæc eruditione clarissimus Sirmondus multis probat exemplis, in Præfatione ad formulas antiquas promotionum Episcopalium, ad calcem tom. 2. Conciliorum Galliæ.

b (*Nobis sufficientissime cognitum, &c.*) Plures id genus literarum formulas, loco proxime citato formula 7. & seq. videre est.

AD EPISTOLAM XXXVII.

a H*Iberniæ Regi Gothrico*) Dubliniæ Regulo; ut Pag. 233.
author est Jacobus Usserius in Epistolarum Hibernicarum Sylloge, nota in epistolam B. Lanfranci

ad

ad Terdeluacum, & ad hanc epistolam: *Gothricus hic*, inquit, *non alius fuisse videtur, quam Godredus cognomento Crojian; de quo in chronico Regum Manniæ ad an. 1066. Godredus subjugavit sibi Dubliniam, & magnam partem de Laynoslir. Scotos vero ita perdomuit, ut nullus qui fabricaret navem vel scapham, ausus esset plusquam tres clavos inserere. Regnavit autem 16. annis; & mortuus est in insula quæ vocatur Yle.*

b (*Patricium, quem &c. ad nos consecrandum transmisit, &c.*) Suspicor Dublinensis cleri & populi litterarum latorem fuisse Patricium, ut constare tum ex eisdem, tum etiam ex his ad Gothricum, videtur. Porro antecessorum more, obedientiæ professionem, peracta ordinatione, edidit ad eam formulam.

PATRICII DUBLINENSIS Episcopi professio.

„ QUisquis aliis præsidet, si & ipse aliis subja-
„ ceat, dedignari non debet; sed potius obe-
„ dientiam, quam a subjectis suis desiderat ha-
„ bere, propter Deum studeat Prælatis sibi per omnia
„ humiliter exhibere. Propterea Ego Patricius ad re-
„ gendam Dublinam Metropolim Hiberniæ electus An-
„ tistes, Tibi Reverende Pater Lanfrance, Britannia-
„ rum Primas, & sanctæ Doroberoensis Ecclesiæ Ar-
„ chiepiscope, professionis meæ chartam porrigo: me-
„ que Tibi tuisque successoribus in omnibus quæ ad
„ christianam religionem pertinent, obtemperaturum
„ esse promitto.

c [*Alii legitime sibi copulatas pro arbitrio & voluntate relinquere*] Huic serpenti morbo occurrendum præmonuerat B. Lanfrancum Gregorius 7. Papa epist. 1. in Appendice, his verbis: *Tuam fraternitatem etsi monitore non egeat, impellente tamen nos sollicitudine admonemus, quatenus graviora usquequaque resecare vitia studeat; & inter omnia & præ omnibus nefas, quod de Scotis audivimus, quod plerique videlicet, proprias uxores non solum deserunt, sed etiam vendunt, modis omnibus prohibere contendat*, &c. Adeo pestiferam luem adhuc grassari tempore B. Anselmi demonstrat ipsius epist. 142. & 147. lib. 3. Non Scotis modo, vel Hibernis, sed & Anglis longe ante tempora sancti Lanfranci, id vitii innatum fuisse commemorant antiquiores authores. Gildas in excidio Britanniæ post initium: *Reges habet Britannia, sed tyrannos*. Et post pauca. *Quam plurimas conjuges habentes, sed scortantes & adulterantes*. D. Bonifacius Archiepiscopus Moguntinus apud Malmesbur. lib. 1. de gest. Anglorum, nefanda illa Ethelberto Anglorum Regi objicit. Quod autem Scotis fuerit talis libido quasi hæreditaria, ostendit S. Hieronymus libr. 2. adversus Jovinianum, ante medium.

AD EPISTOLAM XXXVIII.

Pag. 233. *a* HIberniæ *Regi Terdeluaco*) Jacobi Usserii conjecturam hoc loco (cum & nihil aliunde suppetat de Terdeluaco) inserere visum est: ille igitur ad eamdem epistolam in notis ad epistolas Hibernicas asserit Terdeluacum nequaquam Gothrici successorem, sed eodem simul tempore & Gothricum Dubliniæ Regulum, & Terdeluacum summum Hiberniæ Regem egisse.

b [*Contra sanctorum Canonum prohibitionem, &c.*] Tritas res adeo non hic retexendas judico. Quod ad conjugia adulterina, sat dictum proxima epistola. Non ab uno Episcopo, sed a tribus Episcopum ordinandum ad epist. 12. c. nonnihil adnotatum est. Plures vero in una civitate episcopos minime constituendos passim prohibent antiqui Canones, & Patrum decreta. Hilarii Papæ epist. 2. n. 4. Conc. Lugdu. 1. can. 5. Cabilonense an. 650. can. 4. Velut & pecunias ordinationum gratia haudquaquam exigendas Concil. Turon. 2. can. 27. Concil. Nicæni 2. can. 19. De chrismatis unctione in baptismo conferendo fuse Menardus noster tum ex Patrum sententiis, tum etiam ex diversis conciliorum canonibus, in lib. Sacrament. D. Gregorii pag. 108. & seq.

AD EPISTOLAM XXXIX.

a ROgerio *Comiti*] Guillelmi Comitis filii Osberni [si conjecturam interserere liceat] filio. Pag. 234.
De quo Guillel. Gemet. hist. lib. 7. cap. 25. Guillel. Malmesb. lib. 3. de gest. Angl. in Willelmo 1. *Rogerius*, inquit, *a Rege vinculis irretitus tota vita carcerem frequentavit, vel potius incoluit detestandæ perfidiæ juvenis, nec moribus patrisans, &c.*

b (*Gloriosus pater vester*) Willel. Infra ad epist. 42.

c (*Placita*) Pro decretis identidem usurpantur apud peritos linguæ Latinæ authores; quod quæ decreta sunt, ea sic senatui vel majoribus placuisse videantur. Plin. l. 29. c. 1. *Eadem ætas Neronis principatu ad Tesslum transilivit, delentem cunctorum majorum placita, &c.* At hic *Placita* juridicos seu forenses conventus significant. Capitul. Caroli Calvi. 20. seu Synodi Carisiacæ cap. 2. *Episcopi quique in suis parochiis, & Missi in illorum missaticis; Comitesque in eorum Comitatibus pariter placita teneant, &c.* Ibidem in Annunciatione ejusdem Caroli, & nepotis sui Lotharii apud S. Quintinum, post medium. *Per omne regnum nostrum Episcopi, & Missi nostri, & Comites placita teneant, & illa placita omnis homo, qui placitum custodire debet, sine exceptione, & excusatione custodiat.* Jubet Concil. Arelat. 6. cap. 22. *Ut placita publica & secularia, neque in atriis basilicarum, neque in ipsis basilicis fiant.* Placitum etiam sumitur pro lite, unde verbum Gal. *Plaids*: & Placitare, id est, in judicio litigare, aut contendere, secundum placita legum & judiciorum agere: Gallice, *Plaider*.

AD EPISTOLAM XL.

a V*Villelmi Comitis, cujus prudentia, &c.*) *Hic legitimus* (ait Gemeticensis lib. 7. hist. cap. 25.) *& liberalis vir Adelezam Rogerii Toenitæ filiam in conjugem habuit, ex qua duos filios, Vuillelmum & Rogerium contumacem procreavit: duo cœnobia monachorum S. Mariæ Cœli Reginæ condidit, unum apud Liram, & alterum apud Cormelias.* Et post pauca. *Comitatum Herfordiæ cum magna parte regni sensu, & viribus obtinuit, &c.* Et Guillelm. Malmesb. de gest. Angl. in Willelmo 1. ante medium. *Vuillelmus filius Osberni principis, optimis comparandus, haud scio, an etiam præponendus. Ejus consilio Rex Vuillelmus primo animatus ad invadendam Angliam, mox virtute adjutus ad manum tenendam. Erat in eo mentis animositas, quam commendabat pene prodiga liberalitas, &c.*

b (*De perjurio vel fraude, &c.*) Per hæc verba quid B. Lanfrancus intendat perhibere videtur Florentius Vigorniensis ad an. 1074. *Herefordensis Comes Rogerius, filius Guillelmi ejusdem pagi Comitis, Eastanglorum Comiti Rodulpho (contra præceptum Regis Guillelmi) sororem suam conjugem tradidit, nuptiasque permagnificas cum plurima multitudine optimatum in Grantebrigensi provincia, in loco qui Ixninga dicitur, celebrantes, magnam conjurationem plurimis assentientibus contra Regem Guillelmum sibi fecerunt. Qui mox ut potuit, Lanfrancum Dorobernensem Archiepiscopum adiit, pœnitentiamque ab eo pro facto, licet non sponte, sacramento accepit, ejusque consilio Regem Guillelmum in Normannia degentem petiit, eique rem ex ordine gestam pandens, illius misericordiæ ultro se dedit, &c.* Verbis hisce postremis liquido constat Regem Guillelmum in Normannia extitisse, dum ad eum literas 35. & 36. daret B. Lanfrancus.

AD EPISTOLAM XLIII.

a A*Nselmo*] Hic est magnus Anselmus Prior, deinde Abbas, ac demum B. Lanfranci Cantuariensis Archiepiscopi successor: cujus vitam admirandam Edmerus [quem ille charissimum, ut pote amanuensem, habebat] conscripsit; quantos etiam labores & sudores pro ecclesiastica libertate, cum pietate, tum doctrina & constantia incomparabili ad mortem exantlaverit vir sanctissimus, fuse idem auctor libro, cui titulum historiam novorum præfixit, enarrat. De S. Anselmo, Chronicon Beccense pag. 2. 5. & 6. Pag. 235.

Vita

Vita Venerabil. Guillelmi 3. Abbat. Beccens. pag. 41. & 42. in Appendice, & alii prope innumeri authores.

b (*Romam proficiscens*) Anno videlicet reparatæ salutis 1071. tam pallii recipiendi gratia, quam dirimendæ litis se inter & Thomam Eboracensem. Qua de re superius ad epistol. 4. a. & in vita B. Lanfranci cap. 11. pagin. 11. 12. Quinto Romam S. Lanfrancus petiisse videtur, 1. causa Berengarii. 2. Propter Guillelmi Ducis matrimonium. 3. Ut Concilio Romano interesset. 4. Ut confirmationem Joannis Abrincensis in Archiepiscopum Rothomagensem electum, obtineret. Ultimo cum Archiepiscopo Eboracensi, quod proxime annotabamus.

c (*Dulcissimum mihi fratris mei filium*) De quo infra ad epist. 47. & 49.

d (*Lectionem legeret*) Id documenti dedit ex Regulæ Benedictinæ cap. 38. *Fratres non per ordinem legant, sed qui ædificent audientes*. Et mos quidem iste ab antiquis monachis religiose observabatur, ut asceticæ vitæ tyrones exercitarentur, imbuerenturque aliquanto tempore monasticis rebus; sed & perdiscendis memoriter psalmis, atque ecclesiasticis ritibus, prinsquam in publicum prodirent, addicebantur; (uti etiamnum ipsemet Lanfrancus, in omnibus licet scientiis fuisset versatus; ultro summa animi demissione, cum primum Beccense cœnobium intrasset, egit.) Quod uberius probat Menardus in cap. 63. Concordiæ regularum pag. 936. & seq.

AD EPISTOLAM XLVI.

Pag. 236. G*Ondulpho*) Cum sola litera G. huic epistolæ præfixa esset, Gondulphum apposui; hac nimirum conjectura ductus, quod B. Anselmus l. 1. ep. 4. ad Gondulphum salutem adscribat Lanfranco nepoti, *Salutu*, inquit, *Dominum Lanfrancum juvenem, nepotem Domini & Reverendi, & Patris nostri Lanfranci Archiepiscopi, &c.* Et ep. 7. ad eumdem: *Reverendum & diligendum, dominum & patrem nostrum Archiepiscopum Lanfrancum, & nepotem ejus, &c. Saluta*. Ex his ergo, & B. Lanfranci verbis, necessario affirmandum videtur, illam epistolam inscribi Gondulpho, cui edocendus traditus fuerat Lanfrancus nepos. Vel profecto dicendum plures diversis in locis habuisse nepotes (Paulus enim qui & Abbas extitit S. Albani, ut supra ostensum est, erat nepos illius) unum Becci, alterum cum Gondulpho Cadomi mansisse. Aut forsan verius, collobium illum ipsum nepotem induisse Becci, & studiis alibi operam navasse prius, vel postquam monachus fuisset factus. Et sane patere videtur ex D. Anselmi l. 1. ep. 19. 24. & 36. Ubi gratulatur, acceptumq; refert S. Lanfranco, quod Beccum potius, quam alio nepotem ad induendum monachum, transmiserit. Verum in re dubia, & haud magni momenti, penes lectorem esto judicium. De Gondulpho ad vitam supra pag. 40.

AD EPISTOLAM XLVI.

D*Iaprasium*) Electuarium ex marrubio herba, *Marrube* vulgo, Græce πράσιον phtisicis multum confert pharmacum istud. Paulus Ægineta de arte medendi l. 7. c. 11. Plin. l. 20. cap. 22. Et Jacobus Dalechampius hist. Plantarum t. 1. l. 8. c. 36. prolixe de virtutibus, & diversis marrubii speciebus.

AD EPISTOLAM XLVII.

a L*Anfranco & Guidoni*) Iste Guido sodalis erat nepotis Lanfranci, qui monachi tyrocinium ambo tum Becci agebant. Et utrumque sic commendat S. Anselmus l. 1. ep. 31. Archipræsuli Lanfranco: *De dulcissimo, & dilectissimo dilectore meo nepote vestro, cujus conversationis vos scio præsentem habere velle notitiam: hoc vobis mando, quod mea testatur conscientia. Sic utique cavet a quibus cavendum, ut nulli nostrum jure reprehensibilis videatur: sic studet humili benignitati, & benigna humilitati: sic quieti & silentio, atque orationi, ut merito sit omnibus amabilis. Sed est quiddam, quod quamvis vere credam, quia clementer ei facit divina providentia, non tamen illud videre possim absque charitativa compassionis molestia: dolore namque capitis jam per plures menses sic eum paterne divina affligit castigatio, ut & aliquando a conventu communi ejus læta dissocietur conversatio, & omnino a lectione, aut aliqua studiosa meditatione ejus prohibeatur intentio, &c.* Meminit iterum ejusdem Lanfranci, simul & Guidonis eodem l. ep. 63. At l. 2. ep. 42. Illum ipsum Lanfrancum (qui clam & inconsulto B. Abbate suo Anselmo, quin etiam renitente, assensum præbuerat ut in Abbatem sancti Vandregesili assumeretur) severissime objurgat, monetque ac præcipit, quatenus electionem de se factam abjiciat (legenda ibid. ep. Gualtero Priori sancti Vandregesili inscripta) Verum electus tandem Abbas Lanfrancus haud solidum annum abbatia potitus est; nam an. 1091. inquit breve chronicon MS. S. Vandregesili, *Lanfrancus Abbas Fontanellensis cœnobii obiit, cui successit Girardus Abbas 31.* De Guidone autem loquitur idem S. Anselmus epistola prius citata: *Dominum Guidonem, quem magisterio puerorum addidimus, sic suavis commendat obedientia, & in strenuitate humilitas, ut pariter gloriari possimus, & vos per quem, & nos qui eum talem habemus.*

b (*Theodino dente*) Ita in utroque apographo & Cadomensi, & Jacobi Sirmondi legitur; sed Horatius l. 1. ep. 18. ad Lollium, refert de Theonino, ficto nomine a Theone poeta petulantissimæ maledicentiæ,

——————— *qui*
Dente Theonino cum circumroditur; ecquid
Ad te post paulo ventura pericula sentis?

AD EPISTOLAM XLVIII.

a V*Villelmo*) Hic primo Beccensis, opinor, post Cormeliensis Abbatiæ monachus, & Abbas denique eisdem loci fuit; uti significare videtur hoc titulo B. Lanfrancus: *Dilectissimo Patri Vuillelmo, quondam dulcissimus, &c.* Quia nimirum Becci pridem simul vitam duxerant cœnobiticam; sed & spirituali necessitudine conjunctos eosdem probat Milo Crispinus in vita pag. 10. D. ubi quid sibi accideret, cum fugam meditaretur, soli Guillelmo aperit Lanfrancus. Guillelmum vero in Abbatem Cormeliensem assumptum eadem vita declarat cap. 2. pag. 4. Pag. Ibidem.

b (*Priorem domnum Ernostum constituatis*) Cormeliensis monasterii, (mea quidem conjectura) quamvis forsan tunc temporis Becci moraretur: nam apud monachos & canonicos, quibus præsertim cordi erat disciplinæ ecclesiasticæ, ac monasticæ rigor & observantia, in more positum fuit, dum electionum jure potirentur, ut indiscriminatim (nota loquor) ex diversis Ecclesiis, & monasteriis, Episcopos, Abbates, & Priores, viros inculpatæ vitæ, probatæ prudentiæ, ac doctrinæ singularis, sibi seligerent, expeterent, cogerent.

c (*Ernostum*) Is est quem Ecclesiæ Roffensi præfecisse Archiepiscopum Lanfrancum vidimus in ejus vita toties producta c. 7. pag. 9. & c. 13. pag. 15. Eademque repetit Robertus de Monte in chron. MS. ann. 1089.

AD EPISTOLAM XLIX.

a E*T in suis eos locis, &c.*) Sumptum id præcepti ex Regulæ S. Benedicti c. 29. Quod monachum ob crimen e monasterio egressum, si revertatur, in novissimum locum docet dejiciendum; *Et sic*, inquit, *in ultimo gradu recipiatur, ut ex hoc ejus humilitas comprobetur*. Et c. 44. De iis qui excommunicantur: *Et tunc si jusserit Abbas recipiatur in choro, vel ordine, quo Abbas decreverit.*

AD EPISTOLAM L.

a R*Inaldo Pictavorum urbis Abbati*) Hoc est cœnobii sancti Cypriani ad muros urbis Pictavensis. Pag. 237.
Veteres membranæ ejusdem monasterii: *Rainaldus ex monacho Casa-Dei, factus est Abbas sancti Cypriani: quem Cluniacenses monachi sibi subjicere cupientes, multifariam fatigarunt, sed eo viriliter, & sapienter resistente, non prævaluerunt. Restitit etiam tribus in Conciliis favente sibi Amato Legato, & Isamberto Epi-*

ſcopo Pictavenſi , Majoris monaſterii monachis , &c. Quomodo autem ſummis Pontificibus opem (potiſſimum Urbano 2. in ſummam calamitatem redacto) præſtiterit, habes ex epiſtola nondum (quod ſciam) edita, ejuſdem Urbani ad Epiſcopos & Prælatos Aquitaniæ, Gaſconiæ, &c. „ Dilectiſſimus , ac familiaris noſter filius Rainaldus monaſterii ſancti Cypriani Abbas nobiſcum aliquamdiu commoratus, & oppreſſionem quam S. R. Eccleſia patitur, ac conſolationem quam ſperat in Chriſto diligenter intuitus. Per ipſum itaque charitatis veſtræ ſollicitudinem admonemus, ut circa omnium veſtrum Matrem S. R. Eccleſiam debito vigore ferveat præſentibus ejus laboribus ſuccurrere, & quod aſpirante Deo deſtinaverit, per fidelem miniſtrum latorem præſentium dirigere non cunctetur: ita tamen ut quod quiſque contulerit, adſcripto ſui nominis titulo noſtræ notitiæ repræſentet. *Iterum Urbanus Rainaldo.* De religione tua, & prudentia confidentes, Apoſtoli Pauli obedientiam injungimus, ut ſicut de miniſterio quod fiebat ſanctis, qui Hieroſolymis habitabant, Gentiles Paulus, quos Deo præſtante converterat, admonebat: Ita tu quoque Epiſcopis & Proceribus, cæteriſque catholicis terræ veſtræ, fideliter devotus inſiſtas, quatenus pauperum Romanæ Eccleſiæ memores ſint, eorumque inopiam ſua abundantia ſupplere non negligant. Ad quod exequendum chariſſimum filium noſtrum G...... Abbatem S. Sabini laboris tui comitem eſſe conſtituimus; ut maturatius preſſurarum noſtrarum anguſtiis valeatis ſubvenire, &c. Huc uſque ex chartulario monaſterii ſancti Cypriani Congregationis ſancti Mauri. Cæterum ad eumdem Rainaldum B. Anſelmus miſit Opuſculum, cui titulus *Monologium*, l. 2. ep. 74.

b (*Berengarium dico*) Pluribus ſupra in ep. t. a. & 4. v. de Berengario; cujus verba in extremis poſiti deſcribuit in hunc modum Guil. Malmesbur. lib. 3. de geſt. Anglor. „ Berengarius plane quamvis ſententiam correxerit, omnes tamen, quos ex totis terris depravaverat, convertere nequivit. *Et infra*: Quin & ipſe die Epiphaniorum moriens, gemituque producto recordatus, quot miſeros quondam adoleſcens primo ætatis calore ſecta ſua infecerat: Hodie, inquit, in die apparitionis ſuæ apparebit mihi Dominus meus Jeſus Chriſtus propter pœnitentiam, ut ſpero, ad gloriam; vel propter alios, ut timeo, ad pœnam.

c (*Vocans eum Romanorum Luciferum*) Potius ex memoria, quam ipſiſſima ſancti Hieronymi verba referre videtur, ſic laudibus adornans S. Hilarium: Ea ſiquidem (niſi memoria me fallat) inter illius Doctoris opera haud quaquam licet invenire. Sic autem legitur apud eumdem Hieronymum, t. 3. ep. 141. ad Marcellam: *Tantum virum* (Hilarium *& temporibus ſuis diſertiſſimum reprehendere non audeo; qui & confeſſionis ſuæ merito, & vitæ induſtria, & eloquentiæ claritate, ubicumque Romanum nomen eſt, prædicatur.* Item in præfatione l. 8. commentat. in Iſaiam. *Qui ſi flumen eloquentiæ, & concinnas declamationes deſiderant, legant Tullium, Quintilianum, &c. & ut ad noſtros veniam, Tertullianum, Cyprianum, Hilarium, &c.*

d (*Dominus Jeſus Chriſtus in eadem perſona, &c.*) Hæc & quæ ſequuntur longiſſime abſunt a crimine illo hæreſeos Trinitariæ, quod S. Lanfranco, mortali vita functo, imponere neſcio qua fronte fuerat auſus quidam Compendienſis Clericus, nomine Roſcelinus: & quidem ut validius inſibilare virus, ſpargereque poſſet, peſtiferæ ſuæ ſectæ conſcios ſeu magiſtros, eundem Antiſtitem & B. Anſelmum ſanctiſſimos viros, & de Eccleſia Catholica quam optime promeritos, ſuſurrabat, aſſerebat, proclamabat; quemadmodum legere eſt apud eumdem Anſelmum l. 2. ep. 41. ad Epiſcopum Beluacenſem. *Audio quia Roſcelinus Clericus dicit in Deo tres perſonas, eſſe tres res ab invicem ſeparatas: ſicut ſunt tres Angeli: ita tamen ut una ſit voluntas, & poteſtas: aut Patrem & Spiritum ſanctum eſſe incarnatum, & tres Deos vere dici poſſe, ſi uſus admitteret. In qua ſententia aſſerit venerabilis memoriæ Archiepiſcopum Lanfrancum fuiſſe, & me eſſe, &c.* Deinde partes tum præſtantiſſimi Magiſtri ſui, tum ſuas in concilio Remenſi tuendas ſuſcipere rogat Epiſcopum Beluacenſem: *Archiepiſcopum quidem Lanfrancum* (ſubdit ille) *vita ejus multis religioſis & ſapientibus viris nota, quia de eo nunquam aliquid tale ſonuit, ab hoc crimine ſatis excuſat; & abſentia & mors ejus omnem de eo novam accuſationem recuſat. De me autem, &c.* Cæterum B. Lanfranci verba illa plus ſatis Roſcelinum confutant, audaciam retundunt, diluunt calumniam. Ecquid amabo is niſi Chriſtum in eadem perſona hominem verum, & Deum verum eſſe, atque ſolum ipſum humanam naturam aſſumpſiſſe profitetur? In ipſa quoque perſona cum aſſerat vere divinitatem, ac Patri & Spiritui ſancto per omnia eſſe æqualem, nullatenus tres Deos dici poſſe docet perſpicue, juxta Symbolum D. Athanaſio adſcriptum; *Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus ſanctus.* Poſtremo quoque illo effato; *Unigenitus Patris ita in mundum venit, ut tamen a paterno ſinu numquam diſcederet*; haud obſcure demonſtrat, ſejunctam aut ſeparabilem nuſquam poſſe eſſe divinæ naturæ æternam connexionem: nonne mentis inops foret ille cenſendus, qui, quod unquam nequit ſeparari, ſeparatum affirmaret? Audiamus porro ipſum loquentem in c. 1. ad Rom. pag. 9. n. 20. ad hoc verbum (*Juſtitia*) *Alia cauſa cur non erubeſcat; quia in eo revelatur qualiter juſtos credentes ex fide veteris Teſtamenti, qua unus Deus credebatur, proficiente in fidem novi Teſtamenti, qua Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus Unus & Trinus Deus creditur.* In c. 3. ad Galat. ad hæc: *Deus autem unus eſt. Quia*, inquit, *Chriſtum dixit mediatorem, Dei videlicet & hominum, & Chriſtus eſt, videbantur eſſe duo Dii, ſed abſit: Unus enim Deus, Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus.* Sunt & alia id genus ſparſim toto in commentario ad Epiſtolas D. Pauli innumera pene loca. Detraxiſſe demum magni Lanfranci ſingulari doctrinæ nonnullos, paucis ipſemet innuere videtur 1. ad Corinth. 2. n. 55. in fine, ad hæc verba. *Non indoctis, &c. Quæ per ſingula*, inquit, *exponerem, niſi imperitorum hominum, ſalium doctrinarum murmur timeretur.*

e (*Neque enim homo in terra degens, in cœlo tunc eſſe poterit*) Solis nimirum humanæ naturæ viribus: cum alioquin in confeſſo ſit apud omnes SS. Patres, atque Eccleſiæ Catholicæ Doctores, de veritate Corporis Chriſti in ſacramento differentes, id modo ſupernaturali, ac divinitus fieri poſſe: quemadmodum & ipſemet Lanfrancus probat in libello de Euchariſtiæ ſacramento.

AD EPISTOLAM LI.

C*Auſam Godvini*) Is eſt forſan, cujus filiam duxerat S. Eduardus Rex Anglorum; quique maxima potitus authoritate peſſime ſe geſſit, ac tandem miſerrime mortem oppetiit. Guillelm. Pictavenſis in Geſt. Guillelmi pag. 178. & infra, aliique permulti. Sed quia de adultera nihil occurrit, Godvinum illum eſſe affirmare non audeo. Pag. 238.

AD EPISTOLAM LIII.

a A*Bbati Turſtino*) Hiſtoria MS. quæ ſub nomine Guillelmi de Nangiaco circumfertur. *In Anglia Turſtanus Abbas Glaſtingeberi turpe ſcelus, & nefandiſſimum egit: tres namque ex ſuis monachis ſuper altare poni fecit, & occidi; decemque & octo juſſit graviter vulnerari: ſicque ſanguis eorum incurrit ab altari ſuper gradus, & a gradibus ſuper aream.* Cauſam vero tanti odii in monachos habet de Pontif. Angliæ Guillelm. Malmesbur. lib. 2. fol. 145. loquens de Glaſtonienſi Abbatia: *Turſtanus dono Regis Vuillelmi patris, ejus monaſterii factus Abbas, terras & pecunias in* * *ſectatorum ſuorum abuſus conſumpſit. A monachis ſevere ordinem exigere, ſed inter hæc eos in victualibus miſerabiliter tractare. Hinc lites verborum, animorum diſcordiæ. Poſt jurgia ventum ad arma, coactique a militibus monachi in Eccleſiam, ſancto altari miſerias applorabant ſuas. Sed irrumpentibus militibus duo ex iis ibidem cæſi, XIIII. vulnerati, cæteri repulſi, &c.* Florentius Vvigorn. ad A. C. 1083. Hentic. Huntindon. libr. 7. hiſtor. Anno Guillelmi primi xv. Pag. 238.

f. * ſectatorum.

AD EPISTOLAM LVI.

a *Apud Glocestram*) Quam pleno ore laudat Malmesbur, ubi supra, lib. 4. in Pontif. Wigorn. Glocestræ autem cathedram Episcopalem Henricus VIII. eliminatis monachis collocavit, ut author est Godwinus de Præsulibus Angliæ. pag. 590.

b (*Cum Abbate Serlone.*) Idem Malmesburiensis loco citato describens Monasteria, initio: *Est ergo in ipsa civitate Glocestriæ S. Petri monasterium, quod ibi Aldredum Archiepiscopum incœpisse non semel dixi. Paucos ibi, & non plus quam tres monachos invenit Abbas Serlo a Rege Vuillelmo seniore donum exile adeptus: sed quantum Dei gratia cum illius conspirans industria locum extulerit, illum quis congrua explicet facundia? Nota est Glocestrensis religionis discretio, quam infirmus possit suscipere, nec validus possit contemnere. Hoc illis signifer intulit Serlo, ut ne quid nimis.*

AD EPISTOLAM LIX.

Pag. 240.

a *Quod Papam Gregorium vituperas*) De S. Gregorio plura cum laude ad epistolas 3. & 6. attexui supra. Schismatis porro, quod hic tangit S. Archiepiscopus, meminere Marianus Scotus contemporaneus auctor lib. 3. chronici ann. 1081. Otto Frisingensis in chronico lib. 6. cap. 36. & lib. 7. cap. 1. Fuse Annales sacri Cæsaris Baronii tom. 11. Solummodo sancti Gebehardi testis oculati epistolam (nondum typis, opinor, mandatam) ad Hermannum Metensem Episcopum, qua Guibertum Antipapam compendio perstringit non indignam luce arbitrati fumus.

GEVEHARDUS SALZEBURGENSIS *Episcopus Hermanno Metensi Episcopo salutem.*

Vvibertus quondam Ravennas Archiepiscopus, cum obedientiam, quam Apostolicæ sedi juramento promiserat, non attendere, sed etiam ipsam omnimode superbire studuisset, in Romana Synodo irrecuperabiliter depositus, & anathematizatus est ab Apostolica sede, & ab Episcopis totius Ecclesiæ: nec hoc semel in una Synodo, sed in omnibus Synodis quotquot jam septennio Romæ celebratæ sunt. Hic igitur ita in perjuriis inveteratus, & pro eisdem irrecuperabiliter depositus, & anathematizatus, sedem Romani Pontificis, cui obedientiam juravit, per manus anathematizatorum, utpote sui similium invasit, legitimo Pastore adhuc eidem sedi præsidente. Ipsorum autem excommunicatorum nullus eum consecrare vel potius execrare præsumpsit, præter Mutinensem, & Arithinum Exepiscopos, qui ambo pro suis criminibus jam annis tribus officio & communione caruerant. Sed hi etiamsi officium, & communionem haberent, & Romana sedes pastore vacaret, nullum tamen eidem sedi Pontificem ordinare possent: hujus enim ordinationis privilegium solis Cardinalibus, Episcopis Albanensi, Ostiensi, Portuensi a sanctis Patribus est concessum. Ergo Mutinensis & Arithinus Exepiscopi, juxta testimonium sanctissimi Papæ Innocentii, non benedictionem, sed damnationem quam habuerunt suo Ravennati imponere potuerunt: nec illum in Romanum Patriarcham, sed in perditissimum hæresiarcham promoverunt. Caveat igitur omnis Christianus caput Antichristo inclinare; statuam quam Nabuchodonosor erexit adorare: sicque se ipsius hæresiarchæ perniciosissimo anathemati innodare. Nam quicumque illi obedierit, qui dixit; *Ponam sedem meam ad Aquilonem; & ero similis altissimo*, certissime in æternam damnationem ibit cum ipso. Amen.

Ita literæ Gebehardi ex chronico MS. Hugonis Flaviniacensis, mihi a Rever. P. Jacobo Sirmondo libentissime concesso.

AD EPISTOLAM LX.

Historiam describit hujus epistolæ Hugo Flaviniacensis loco producto, ad ann. 1085. Rodulphus nimirum Abbas (de quo mox) cum strenuissime partes sancti Gregorii Papæ 7. contra Guibertum Antipapam sub nomine Clementis tueretur, tantam a Theodorico Virdunensi Episcopo, acerrimo Guiberti fautore, passus est persecutionem, ut tandem in summam adductus ærumnam, cœnobium suum deseruerit, petieritque S. Benigni Divionensis monasterium, quo comitantibus nonnullis monachis (quos inter primas Hugo tenebat) ubi divertisset, atque ab Archimandrita cæterisque cœnobitis ejusdem loci fuisset obviis ulnis exceptus, Rodulfi sodaliumque vita specimen extaret virtutis, atque ad majora charismata provocaret æmulanda; ut stabilitatem firment in Divionensi monasterio, monentur. Verum quia jampridem in asceterio sancti Vintoni Virdunensis professionem emiserant, illam repetere putant non licere. *Quæsierat super hac re consilium* (loquitur Hugo) *Abbas Rodulphus a quampluribus; & Lanfrancus Cantuariorum Archiepiscopus tale ei responsum reddiderat, scribens ad eum in hæc verba*: Deinde epistolam hanc 60. conscribit.

a (*Rodulpho Abbati*) Cujus res gestas fuse lateque persequitur Hugo ubi supra. Unde hæc, ut vir tantus aliquousque in lucem prodeat, descripsi. Anno Domini MLXXV. Grimoldus Abbatiam dimisit die sancti Nicolai. Rodulphus successit: ordinatio ejus die sancti Urbani. *Et ad ann.* 1046. Beatæ memoriæ Pater Rodulphus tertius post eum (*sanctum Richardum*) successor in regimine Ecclesiæ, &, ut credimus, hæreditariæ sanctitatis possessor, nunc felici beatus excessu, ubi locum ipsum regendum suscepit, & audiret a referentibus multa de eo relatu digna. Videret quoque unanimem erga cultum memorialem ejus omnium devotionem, amplexabatur quidem quod videbat, & audiebat generaliter ab omnibus, æstimabat vero intra seipsum, si tantæ sanctitatis vir ille fuisset, ut referebatur, & quasi quærebat sollicitus, & dispositis cogitationum excubiis, cujus meriti apud Deum esset. Solebat & ipse ad ejus sepulchri locum, quia senserat ibi faciles orationum proventus, creberrime orare, & multoties pernoctare. Deinde prolixius describit, quomodo Richardi Abbatis sanctitatem Rodulpho patefecerit Angelus: cujus & verba hæc subdit postrema. „ Tu itaque his de beato viro agnitis, viam quam cœpisti ne deseras, mortificationi carnis, humilitati, vilitati, & castimoniæ invigila, lucrandis animabus operam da, ut cum his & cum aliis doneris beatitudine æternæ jocunditatis. *Et post alia.* Anno ab Incarnatione Domini M. XC. Theodericus Virdunensis av. Nonas Maji defunctus erat, qui tamen in infirmitate de communione Witberti, & de expulsione fratrum pœnitentiam egit, culpam professus est, & a quodam fratre Gerardo nomine, quondam Canonico, & Archidiacono Virdunensis Ecclesiæ, tunc autem monacho sancti Vitoni; quem Rodulphus Abbas pia sollicitudine pro hoc illo miserat; præcepto ejusdem Abbatis, qui potestatem absolvendi eos, qui ab excommunicatione redibant, ab Apostolica sede obtinuerat, absolutus est. Ex tunc Abbas Rodulphus cum fratribus ad cœnobium sibi commissum revocatus est, cum post discessum ejus intrassent in illud lupi rapaces, loco non parcentes, & Deum, & hominem non reverentes, a quibus ita omnia confusa sunt, & destructa, ut memoria confusionis & pessumdationis illius hodieque obliterari non valeat. *Et infra.* Reversus est autem ad cœnobium suum cum fratribus suis Domnus Abbas Rodulphus anno ab Incarnatione Domini M. XCII. cum jam Ecclesiæ Virdunensis Richerus prælatus esset in Ecclesia sancti Stephani Metensis, Decani functus officio. *Tandem ad ann.* 1099. Obiit Domnus Rodulphus V. Kal. Aprilis.

Soli Deo Honor, & Gloria.

PERICOPE ORATIONIS,

QUAM IN CONCILIO A. C. M. LXXII.

CELEBRATO HABUIT B. LANFRANCUS, de Primatu Cantuariensis Ecclesiæ, contra Thomam Eboracensem.

Ex Guillelmi Malmesbur. lib. 1. de Gest. Pontif. Anglorum.

Pinio est veritatis egena, qua niteris, ut dicatur soli Augustino concessum, habere subjectionem omnium Episcoporum Britanniæ, & eorum etiam, qui essent ordinati per Episcopum Eboracensem. Exile & omnino angustum id esset munus, quod familiari ab olim suo, novo Angln vir largiretur Apostolicus; præsertim cum vivo Augustino nullus Eboracensis Pontifex ordinaret, quos subjectos haberet Augustinus: sed nec aliquis ibi extiterit Episcopus; Beatus siquidem Paulinus primus ejusdem urbis Præsul, non tempore Augustini, sed tempore Justi, qui quartus fuit Cantiæ Pontifex, illuc directus est. Nescientem gesta Anglorum docebunt, quod dico. Hoc intelligentes sanctissimæ sedis Apostolicæ Præsules subjectionem omnium Episcoporum Angliæ successoribus Augustini confirmarunt, sicut privilegia recitata testantur. Gregorianam, ut dicunt, constitutionem verbis ornantes amplissimis, & libertate munifica prosequentes, ejusdem sedis arbitri, ejusdem sententiæ patroni; Æquumque censent, ut omnes Anglorum Ecclesiæ ab eo loco mutuentur vivendi disciplinam, a cujus fomite rapuerunt credendi flammam. Quis enim nesciat, quod a Cantia manavit Christi credulitas in Eboracum, & in cæteras Angliæ Ecclesias.

Porro quod dicis potuisse beatum Gregorium, si voluisset, successoribus Augustini confirmare dicto, quod concesserat Augustino, verum omnino est, nec potest ambigi. Sed quod, quæso, præjudicium hoc Cantuariensi sedi affert? A simili causam proponam. Nam quando Dominus & salvator noster JESUS-CHRISTUS beato Petro:
Math. 16, cap. 18. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: & tibi dabo claves regni cælorum:* potuisset adjicere si voluisset, eamdem potestatem successoribus tuis concedo: verum dicti prætermissio nihil reverentiæ imminuit successoribus Petri. Ibisne his verbis obviam? Referesne adversa? Enimuero omnium Christianorum conscientiis est inditum, ut nihilominus quam beato Petro successoribus ejus, & minantibus attremant, & serenam dignitatem indulgentibus gaudenter applaudant; Estque tunc demum omnium Ecclesiasticarum rerum rata dispensatio, si successorum beati Petri fuerit comprobata judicio. Quid illud agit, nisi vis divinæ liberalitatis per Dominum Jesum a Beato Petro in Vicarios ejus diffusa? Ergo de similibus idem pronunciabis judicium, si dialecticam nosti.

Præterea quod valet in toto, valet in parte: quod valet in majori, valet in minori. Romana Ecclesia quasi totum est omnium, cæteræ Ecclesiæ quasi ejus partes. Sicut enim quodam intuitu homo est genus individuorum suorum, & tamen in unoquoque individuo inest totius hominis tota proprietas; ita quodam respectu sedes Romana est genus, & totum omnium Ecclesiarum; & tamen in unaquaque Ecclesia totius christianæ fidei tota regnat integritas. Ipsa est major omnium Ecclesiarum; & quod in ea valet, debet & valere in minoribus; ut potestas primi cujuscumque Ecclesiæ Principis in succedentes dimanet, nisi si quid personaliter, & nominatim excipiatur. Quare sicut Christus dixit omnibus præsulibus Romanis, quod dixit beato Petro; ita quod dixit Gregorius omnibus successoribus Augustini, dixit in Augustino. Hinc conficitur, ut sicut Cantia subjicitur Romæ, quod ex ea fidem accepit: ita Eboracum subjiciatur Cantiæ, quæ eo prædicatores misit.

Jam vero quod allegas voluisse Gregorium, ut Augustinus resideret Londoniæ, fluctuat plane; Qui enim firmari potest, ut ipse magistri sui voluntati resultans, in repulsam decretorum iret? sed famæ tam multorum assensu firmatæ derogare fidem refuto. Esto enim, ut alias migraret, quid ad me, qui Londinensis Episcopus non sum? Nihil enim mei interest, nisi quod usus antiquitatis non patitur, si tu cum Londinensi Pontifice primatus honorem partiaris? Ea de re si, lite sequestra, pace media negotium ventilari desideres, pro nisi juris officio non deero recto judicio.

B. LANFRANCI
CANTUAR. ARCHIEPISCOPI
DE CELANDA CONFESSIONE
LIBELLUS

Ex duobus MS. codicibus Sancti Victoris Parisiensis, & C. V. Alexandri Petavii.

ARGUMENTUM.

Quæri videtur in hoc libello, cum proprius Sacerdos pœnitentis confessionem publicaverit, cuinam pœnitens confiteri debeat.

1. *Probata Ecclesiæ virginitate, & unitate, ostendit author, quantorum malorum causa extiterit sigilli confessionis infractor.*
2. *In hoc casu, ubi nimirum pœnitenti sacerdotum inest penuria tanta, ut nullus queat prorsus reperiri, posse eum Clericis, quin etiam & Laicis mundis, hoc est fidelibus confiteri; non quod illa confessio (ut proferam hac in re Theologorum sententiam) gratiam ex opere operato conferat (neque enim sacramentalis est) sed ex opere operantis, nempe ex contritione, & humilitate, quam testatam facit confitens in sui delicti revelatione, majorem ut sibi ruborem adsciscat; unde quadammodo Deus suppleat sacerdotis officium.*
3. *Ubi nec Sacerdos, nec Clericus, nec Laicus invenitur, non de salute desperandum, sed soli Deo confitendum ex diversis probat SS. Patrum authoritatibus.*

Ogatus super virginitate matris Ecclesiæ, quomodo virgo est, quæ non solum ex virginibus, sed etiam ex conjugatis, ex corruptis, & incorruptia carne constat, negare non debui charitati dare de virginitate testimonium. Virgo enim est, & vere virgo; nam si intueamur in speculo puritatis & veritatis, & vere virgo imaginem* habens virginitatis, quod est carne beata Virgo MARIA, mater est Ecclesia conscientia. Cujus rei in lineam citius dirigimus, si quatuor Ecclesiastica sacramenta diligenter inspicimus, fidem, baptismum, Dominici corporis & sanguinis consecrationem, peccatorum remissionem. Fide enim est mater Ecclesia quod est carne beata Maria, quia quod illa in Spiritu sancto concepit, ista in Spiritu sancto credit. Sacramentia baptismi, Dominici corporia & sanguinis peccatorum confessionis divisa non est; & quia vere una, vere est virgo; quia omnis virgo, ex eo quod virgo est, in duo dividi non potest etenim caro quæ virgo est, perfecte est virgo; Beata * ergo mater Ecclesia una eademque in sacramentis, & fide, dum nihil corruptum in conscientia, sicut nec virgo Dei Genitrix patitur; ut illa in corpore, ita ipsa quoque sensu virgo est. In hujus itaque virginitatis speculo ad intuendam faciem veritatis in sacramentis confessionis nonnulli & quod gravius est, qui imaginem videmur habere religionis, caligant, quæ diligentius intueamur; & omne quod unum non est in sancta Ecclesia, ab oculo veritatis evanescat.

al. * hujus

al. * vero.

a Tria esse sacramenta confessionis Dominus in sua persona declaravit, figuram baptismi, unam conscientiam de duobus, Deum & hominem in eodem judicio. *b* In figura baptismi, is qui confitetur, abrenunciat per pœnitentiam; & credit per fidem, *c* sicut is, qui baptisatur, abrenunciat, & credit. Unde & Dominus idem testimonium accepit a Patre in Transfiguratione, quod & in baptismo, & additum est, *ipsum audite*; De eo enim de quo audierat Joannes, *hic est qui baptizat*, audierunt discipuli, *ipsum audite d* quia qui baptizat in baptismate, ipse auditur in pœnitentiam dante. Duæ conscientiæ in unam transeunt, confitentis scilicet in ejus, cui confitetur, & judicantis in ejusdem, qui judicatur. Hanc unitatem imprecatur Filius Dei apud Patrem: *Ut & ipsi in nobis*, inquiens, *unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te.* Deus & homo in eodem judicio conveniunt, quia qui se judicat, jam cum Deo facit: Unde & latro in cruce cum dixisset: *nos quidem digna factis recipimus*, quia cum Domino se judicavit, cum Domino in Paradiso est.

Math. 17. a. 6.
Joan. 1. d. 33.
Joan. 17. c. 21.
Aug. tract. 12. in Joan. sub finem.
Luc. 23 f. 41.

In his sacramentis qui quocumque modo de confessis sibi aliquam suspicionem in publicum oriri scienter faciunt, vel confessos infamant, caligant; & hi qui in confessionem aliquam, vel consortem sui criminis produnt, peccant & illi, qui in * confessionem facta aliorum perquirunt. *e* Cum enim confessio figuram baptismi teneat, scimus quia in peccati abrenunciatione, non alterius detractione baptizamur. In Judæ etiam proditoris Domini censemur participio, quia licet is, cui detrahitur, ex eo quod peccavit personam Domini non significet, ex eo tamen quod traditur significare potest. Dominus namque etsi non peccavit, tamen traditus est, de quo Judas ait: *Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum*; & is, cui cum * imagine familiaritatis quasi osculum vel exhibet, vel exhibuit, *f* de crimine rogat teneri in con-

f. * confessione: vel sic; peccant & illi in confessionem, qui facta, &c.
Marci 14. c. 44.
al. * imaginem.
1. Joan. 3. b. 8.

confessione. Et Apostolus Joannes: Omnis *qui facit peccatum ex diabolo est* natus, *quia ab initio diabolus peccat;* hoc peccatum violationem charitatis intelligimus, quia ab initio diabolus * peccat. Horrendum vero est valde, cum is, qui per confessionem puram de Spiritu sancto renasci debuerat, in alterius detractione per violationem charitatis de diabolo renascitur. Et scriptura: *Justus in principio sui accusator est:* Sui, non alterius. Et item: *Confitemini alterutrum peccata vestra:* vestra, non aliena.

al. * perdidit.

Prov. 18. c. 17.

Jac. 5. d. 16.

In quo revocemus ad memoriam, quia Judas se solum laqueo suspendit; derogans enim in confessione solum sibi nocet, quia is, cui derogatur, nec publicatur, nec in quamcumque suspicionem quocumque modo adduci salvis sacramentis potest confessionis. Unde in sacris canonibus, & causis Ecclesiasticis de his tantum, quæ in tractatu audivimus, & videmus in effectu tractari, palam loquimur, & testamur. Et in veteri Testamento bos cornupeta recludi præcipitur: si enim non reclusus in campo publicationis aliquem occiderit, id est, in suspicionem mortalis criminis adduxerit, Dominus ejus, is videlicet, cui per confessionem se credidit, quia non eum reclusit, aliquod videlicet in confessione dictum peccatum, vel quemquam simpliciter a derogante nominatum, in causam publicam quocumque modo adducit, morte mori præcipitur. Revelator enim confessionis, mortalis criminis reus est; fidem namque mentitur, sacramenta confessionis non observat, in unitatem Patris, & Filii peccat, in Spiritum sanctum, qui est vera remissio, blasphemat; & cum Judæis Domino dicit: *Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, &, dæmonium habes?* Fidem mentitur, cum, quod fidei Christianitatis ejus creditum est, non servat; de qua beatus Augustinus in Homilia X. super epist. Joannis dicit: *Qui non credunt*, id est, qui fidem non habent, *peiores sunt quam dæmones*, *& tardiores*.

Exod. 21. e. 29.

Joan 8. f. 48.

Sacramenta confessionis violat, quia nec pœnitentem in confessione baptizatum credit; ipsumque secundum baptismum, id est, confessionem, quantum in ipso est, destruit; nec unitatem conscientiæ custodis, nec Deum in suis judiciis convenisse veretur. In unitatem Patris, & Filii peccat, cum unitatem, quæ est inter Deum Patrem, & Filium, in confitente sibi repræsentatam quacumque publicatione dividit. Cum enim Filius ad Patrem dicat: *Et ipsi in nobis unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te;* aut Deum unum, aut se in illo, qui unus est, aut omnipotentem in ipso posse operari unitatem negat. Sed quis Deus unus est, & membra Christi in unum conveniunt, profecto liquet; quia dum ab unitate Ecclesiæ, quæ est Corpus Christi, per tanti violationem sacramenti se præscindit, non in Deo, nec ex Deo, nec cum Deo est. In Spiritum sanctum blasphemat, dum, quod in fide, & advocatione ejus, qui est remissio peccatorum, sibi creditum est, revelat, ostendens quis apud eum nec Spiritus sanctus est advocatus. Apud Salomonem quoque fraudulentus vocatur, qui revelat arcana & fidelis qui animi celat commissum. Et in Ecclesiastico: qui denudat arcana amici, perdit fidem, quæ est origo, & fundamentum omnium virtutum, incurritque desperationem, quæ est blasphemia Spiritus, & ultimum, maximumque omnium criminum. Cum Judæis Domino dicit: *Nonne benedicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?* Per dæmonium peccatum potest intelligi, teste Evangelista, qui de Maria Magdalena septem dæmonia ejecta dicit: & Dominus Samaritanus esse, & dæmonium habere dicitur, cum confessi culpa reducitur; quis qui Samaritanus est, id est, custos per confessionem, in eo quem custodit, dæmonium habere improperat per peccati communionem.

Joan. 17. c. 21.

Prov. 22. b. 13.

Eccli. 27. b. 17.

Joan. 8. f. 48

Si vero is, qui confitetur, in culpa perseverat, & etiam anathema est is, cui confessum est, cum Domino usque ad exitum Judam patiatur; nec etiam in illos * aliquando per se, vel per aliquem vindictam exerceat, qui sibi denunciati sunt in crimine, vel per confitentium malitiam, vel simplicitatem, ne sacramenta confessionis violentur. Sunt enim quidam, qui non arbitrantur indulgentiam consequi, nisi sociorum suorum nomina detexerint.

al. * aliquam omnino vel

Sunt & alii, qui studiosissime in confessione facta perquirunt aliorum, quod vitiosissimum nobis videtur esse, quia secundum Papam Gregorium, magnum curiositatis est vitium. Jam de his, qui vel alios in confessione produnt, vel quod confessum est in causam publicam quocumque modo adducunt, vel a confitentibus crimina sociorum inquirunt, raro quidem, nec secundum rigorem scripturarum, nec aures audire, quam horribiles sint, horrescant.

In Job. l. 5. c. 3. vers. 40.

Tamen quantulumcumque dictum est, *g* videamus quibus tunc confitendum sit. *h* Hi in primis de quibus diximus cavendi sunt, quoniam si B. Joannis Epistola prima requiritur, in omnibus sacramentis moribus Antichristi sunt. Quibus prætermissis, in veteri Testamento sacerdotibus lepra ostenditur: Levitæ tabernaculum fœderis comportant, erigunt, deponunt. Tabernaculis populi a tabernaculo fœderis terminum ponunt, ne indiscrete appropinquent ad tabernaculum, & moriantur. Tabernaculum fœderis corpus est Dei & hominum mediatoris, a quo Levitæ populo terminum ponunt, dum pro quibus peccatis a mensa Domini abstinere debeat, docent. De Subdiaconibus dicitur: *Mundamini qui fertis vasa Domini*. Vasa, corda significant; unde in Evangelio: *Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus*. Subdiaconi itaque vasa Domini lavant, cum conscientias mundant: Acolythi luminaria accendunt Ecclesiæ: Exorcistarum est officium ex obsessis corporibus dæmonia effugare: Lectorum est, verbum Dei referre: Ostiariorum est, Ecclesiam aperire. Quæ si omnia diligenter intuentur, ad hoc fiunt visibiliter, ut ab his, a quibus fiunt, fiant per mundationem conscientiarum invisibiliter. Unde B. Augustinus in tractatu sexto epistolæ S. Joannis Apostoli, sic de Baptismo: *Aqua sacramenti visibilis est, aqua spiritus invisibilis; ista abluit corpus, & significat * quid fiat in anima*. Visibilia namque sacramenta & operantur, & * significant invisibilia. *i* In hoc cognoscimus quia de occultis omni Ecclesiastico ordini confiteri debemus; de apertis vero solis convenit sacerdotibus, per quos Ecclesia, quæ publice novit, & solvit, & ligat.

Cap. 2. c. 21.

Levit. 13. f. 49.

Num. 8. g. 30.

Isaiæ 52. c. 11.

Matth. 25. a. 4.

al. * quod fit.

al. * signant.

Sin nec in ordinibus Ecclesiasticis cui confitearis

tcaria invenis; vir mundus ubicumque sit, requiratur, sicut in veteri Testamento præcipitur: *Ista lex est hominis, qui moritur in tabernaculo. Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & universa vasa, quæ ibi sunt, polluta erunt septem diebus. Vas quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit. Si quis in agro tetigerit cadaver occisi hominis, aut per se mortui, sive os illius, vel sepulchrum, immundus erit septem diebus, tollent de cineribus combustionis atque peccati, & mittent aquas vivas super eos in vas, in quibus cum homo mundus tinxerit hyssopum, asperget ex eo omne tentorium, & cunctam supellectilem ejus, & homines hujuscemodi contagione pollutos; atque hoc modo mundus lustrabit immundum tertio, & septimo die.* Longum est per singula allegoriarum mysteria currere. Sed diligenter intuendum quid est, quod sine determinatione cujusquam ordinis homo mundus lustrare immundum dicitur, k & quosdam sanctorum Patrum legimus, qui animas rexerunt, & tamen eorum ordines nescimus.

Num. 19. c. 14.

l Quod si nemo cui confitearis invenitur, ne desperes, m quia in hoc Patrum conveniunt sententiæ, ut Domino confitearis. Unde B. Joannes Chrysostomus super 50. Psalmum: *Si confunderis alicui dicere * quæ peccasti, dic ea quotidie in animo tuo. Non dico ut confitearis conservo tuo, ut tibi exprobret, sed confitere Deo, qui ea curet.* Item idem super Epistolam ad Hebræos: *Non dico tibi, ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accuses; sed obedire te volo Prophetæ dicenti: Revela Domino viam tuam*, & tunc demum spera misericordiam te posse consequi. Et in septem collationibus ultimis Joannes Cassianus: *Si verecundia retrahente revelare peccata tua coram hominibus erubescis, illi, quem latere non possunt, confiteri ea jugi supplicatione non desinas, qui & absque ullius verecundiæ publicatione curare, & sine improperio peccata donare consuevit.* n Maximus in sermone Paschali dicit: *Invenio quod Petrus fleverit, non invenio quid dixerit: lacbrimas ejus lego, satisfactionem non lego.* Et lingua Spiritus sancti Leo: *Lacbrymis lavatur delictum, quod voce pudor est confiteri. Misericors etenim Dominus, & absque ulla confessione respexit Petrum, & indulsit ei trinæ negationis admissum.*

Homil. 2. ad hunc versum: *Et peccatum meum contra me est semper*, ante medium.
al. * quia.
Super cap. 12. hom. 31. post medium
Psal. 36. a. 5.
Collat. 20. cap. 8.
Hoc idem etiam S. Ambr. dicit super Lucam lib. 10. in fine commentarii ad c. 22. de negatione Petri.

Sciendum vero minoribus summopere est sacerdotibus, & maxime Prælatis, ne culpam dictam in occulto sub nomine alterius culpæ vindicent in publico. Unde in linea veritatis, sigillo videlicet Evangelico, cum Filius Dei dixisset, ut ipsi in nobis unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, non sine magno sacramento tacuit nomen Spiritus sancti, cum Pater, & Filius, & Spiritus sanctus unum sint. Unitas enim confitentis in tertiam adduci personam non debet, nec sub nomine alterius culpæ ista puritas infamari, sed secrete Spiritui sancto committi.

Omitto de his, quæ confessa sunt, tantum loqui, cum Evangelium de his, quæ videmus, & patimur, dicat: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te, & ipsum solum.* De qua sententia B. Augustinus sic in verbis Evangelii dicit: *Corripe fratrem tuum inter te, & ipsum solum, intuens correctioni, parcens pudori; forte enim præ verecundia incipiet defendere culpam suam, vel peccatum suum; & * qui vis facere correctionem, facis pejorem. Corripe ergo inter te, & ipsum solum.* Item idem: *Tu scis, quis peccavit, quia enim secretum fuit, quando in te peccavit, secretum quære, cum corrigis quod peccavit: nam si solus nosti quod peccavit in te, & eum vis coram omnibus corrigere, non es corrector, sed proditor.* Item idem: *Ipsa corripienda sunt coram hominibus, quæ peccantur coram hominibus. Ipsa corripienda sunt secretius, quæ peccantur secretius; distribuite tempora, & concordat Scriptura. Sic * agimus, & sic agendum est, non solum quando in nos peccatur, sed quando peccatur ab aliquo, ita ut ab altero nesciatur. In secreto debemus corripere, in secreto arguere, ne volentes publice arguere prodamus hominem. Nos volumus corripere, & corrigere; quid si inimicus quærit audire, * & corripere? Novit enim nescio quem homicidam Episcopus, & alius nemo illum novit. Ego publice corripere, at tu quæris scribere, prorsus nec prodo, nec negligo. Corripio in secreto, pono ante oculos Dei judicium, terreo cruentam conscientiam, persuadeo pœnitentiam. Hac charitate præditi esse debemus. Unde aliquando homines reprehendunt nos, quia quasi non corripiamus, aut putant nos scire quod nescimus, aut putant nos tacere quod scimus. Sed forte quod * dicis & ego scio, sed non coram te corripio, quia curare volo, non accusare. Sunt homines adulteri in domibus suis, in secreto peccant; aliquando nobis produntur ab uxoribus suis, plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem quærentibus. Nos non prodimus palam, sed in secreto arguimus: ubi contingit malum, ibi malum moriatur. Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia ostendentes homini in tali peccato constituto, sauciamque gerenti conscientiam, illud vulnus esse mortiferum.* B. Hieronymus sic super Matthæum dicit: *Corripiendus est frater seorsum, ne, si semel pudorem, ac verecundiam amiserit, permaneat in peccato.*

Matth. 18. b. 15.
Serm. 16. de verb. Domini c. 4. t. 10.
al. * intendens.
al. * quem vis facere correctiorem.
Ibidem c. 7.
Ibidem.
al. * agamus.
Ibid. c. 8.
al. * quod puniat?
al. * scis.
In cap. 18 in medio, ad illa verba: *Si peccaverit in te*, &c.

In his satis liquet, quia si quæ videmus, & patimur, salvo Dominico præcepto, nonnisi inter nos, & fratres nostros peccantes secretum habere possumus. Si corrigere voluerint, omnimodis confessa detegimus, teste Spiritu sancto, Antichristi, & proditores habemur. De quibus Felix Papa: *Proditorum nec vox, nec calumnia audiatur.*

Quod vero, quæ confessa sunt sub nomine alterius culpæ vindicari, vel secrete visa detegi non debeant: Sic dicit Innocentius Papa: *Latentia peccata non habeant vindictam, & probatione cessante vindicta ratio conquiescat.* In his omnibus liquet, quia unum cum sponso suo mater est Ecclesia, & membra sua non divisioni, sed unitati parit in secula seculorum. Amen.

Fel. 1. Ep. 1. in medio t. 1. Conciliorum editionis Regiæ.

DOM.

DOMNI LUCÆ DACHERII
BENEDICTINI CONGREGAT. S. MAURI,
AD B. LANFRANCI CANTUAR. ARCHIEP.
LIBELLUM DE CELANDA CONFESSIONE
ANIMADVERSIONES.

a TRia esse sacramenta) Perspicuum est sacramentum hoc loco (uti & superius) pro re sacra usurpari, sublimi videlicet, arcana, & recondita: id Græci μυστήριο appellant. Sic intelgendum est illud Sapientiæ 2. d. 22. *Nescierunt sacramenta Dei*. Ephes. 1. b. 9. *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ*. Et Collectæ in solemnitate Transfigurationis Domini: *Deus, qui fidei sacramenta in Unigeniti tui Transfiguratione Patrum testimonio roborasti, &c.*

b (*In figura Baptismi*) Hoc est, in Joannis baptismate, quod umbra fuit & figura baptismi novæ legis: illud enim pœnitentiæ erat, & ad gratiam præparatio: Ideo subjungitur: *Is qui* abrenuntiat per pœnitentiam, & credit per fidem: quippe qui initiabantur baptismo Joannis, peccata sua confitebantur, iisque abrenuntiabant, & in Christum credebant venturum. De consecr. dist. 4. c. 135. Durand. de S. Portiano in 4. Sent. dist. 3. q. 3. Soto in 4. sent. dist. 2. q. 2. art. 2.

c (*Socius is qui baptizatur*) Christi videlicet baptismo peccata condonante, gratiam, & virtutes theologicas conferente; ut aqua Christiana tincti, Satanæ, mundo, & pompis ejus abrenuntient. Ita communiter Theologi.

d (*Quia qui baptisat, in baptismate, ipse auditur in pœnitentiam dante*) Christus Dominus hic innuitur, siquidem ipse ut causa principalis & baptisat, & absolvit a peccatis ministerio sacerdotis.

e (*Cum enim Confessio figuram baptismi teneat*) Est namque veluti secundus baptismus, & *secunda post naufragium tabula, cum peccaveris, erubescere*, inquit B. Hieronymus lib. 5. in cap. 16. Ezech. sub med. Quemadmodum enim in baptismo peccatum originale & actuale abluitur; sic in pœnitentiæ sacramento universa actualia peccata solvuntur: Verum pœnitentia omnimodam baptismi haudquaquam præ se fert figuram: ut probant S. Thomas in 4. sent. dist. 17. a. 3. ad 2. Dominic. Soto in 4. dist. 18. q. 4. art. 1. Et alii passim.

f (*De crimine rogat teneri in confessione*) Id est (ut reor) peccata confitentem posthac eisdem optat teneri, scilicet pro impio haberi, ac in summum vitæ discrimen adduci. Non secus enim ac Judas osculi signo effecit, ut in Christum manus injicerent Judæi, atque adeo morti traderent; ita Sacerdos pœnitenti quasi osculum exhibet, dum sinistra mente ipsi in Confessione paternum affectum, benevolentiam, seque singularis ejus salutis desiderio flagrare, profitetur, uti ab eodem pœnitente majorem peccatorum notitiam possit elicere, & postmodum ea, quæ æterna oblivione debuerant obvolui, evulgat in publicum, sicque illum ab aliis intendit sceleris argui, opprobrio affici, ac tandem mortis dignus judicari.

g (*Videamus quibus tunc confitendum sit*) Notes velim hoc loco non dici, videndum quinam tunc, puta in eo casu, quo proprius Sacerdos infringit confessionis sigillum, habeant potestatem absolvendi, sed tantummodo *quibus tunc confitendum sit*. Unde intelligi datur iis, quos postea refert, detegenda duntaxat humili confessione peccata, ut exinde pœnitentibus magis contritis Deus misericordiam impendat, atque interna subsidia, vires & consilia, quibus in posterum ad meliorem frugem redire valeant, ab Ecclesiastico viro, seu etiam a laico probo subministrentur.

h (*Hi in primis, de quibus diximus, cavendi sunt*) Quandoquidem in consequentibus omnes ordines recenset B. Lanfrancus, de proprio sacerdote infideli, hoc est peccata subditarum sibi animarum propalante superius fuisse locutum, necessario colligendum videtur; consulereque, ac ejusmodi traditori, Dei Ecclesiam, quæ una est & casta, dividere atque infamare conanti, conscientiam aperiat, qui consilium postulat.

i (*In hoc cognoscimus quia de occultis omni Ecclesiastico ordini confiteri debemus*) Hoc verbum *debemus* non semper necessitatem, aut præceptum ingerit, sed consilium quandoque suggerit, uti inter alios docet Soto in 4. sent. dist. 18. qu. 4. art. 1. in fine, agens de confessione laico facienda: *Verbum debet*, ait ille, *non sonat præceptum, ut nonnulli ex Summistis arbitrantur, sed decentiam, quæ tempore sancti Thomæ frequentior in usu*. Illa, & quæ sequitur sententia, quadrupliciter potest intelligi. Primo quidem occulta dicit Lanfrancus confitenda omni viro Ecclesiastico, seu etiam laico fideli, ad hoc ut confitens instruatur, quam gravia nimirum sint a se commissa peccata, quænam a divinorum arceant participatione sacramentorum, & posthac quomodo sese a suis delictis temperare debeat. Et id ex mente sanctorum Patrum: S. Benedictus Regulæ c. 7. de humilitate: *Quintus humilitatis gradus est, si omnes cogitationes malas cordi suo advenientes, vel mala a se absconse commissa, per humilem confessionem Abbati non celaverit suo*. Quæ sane directionis gratia aperiri vult beatissimus Pater, nam in confessione sacramentali non solum occulta, sed & aperta revelanda sunt. Docent hæc etiam sanctus Basilius Regulæ Interrog. 229. Concord. Regularum cap. 15. „ Confessio peccatorum hanc habet „ rationem, quam habet vulnus aliquod corporis, „ vel passio, quæ medicinæ demonstranda est. Si- „ cut ergo non omnibus quis vitia vel vulnera „ corporis sui revelat, nec quibuslibet, sed his „ „ tan-

„ tantummodo, qui summæ peritiæ testimonium „ habent, & curæ & medelæ disciplinam: ita & „ confessio peccatorum fieri apud eos tantummodo debet, qui curare hæc prævalent, & emendare, &c. S. Isidor. c. 13. Regulæ. Qui nocturna illusione polluitur, publicare hoc Patri monasterii non moretur; culpæque suæ meritis tribuat, & occulte pœnitentiam agat, &c. S. Fructuosus Regulæ cap. 13. Omnes actus, sive occasionum necessitudines semper necesse est, ut monachus Patri referet, & ex illius cognoscat discretione; vel judicio quid attendat. Cogitationes, revelationes, illusiones, & negligentias proprias seniori nullus obcelet: sed semper hujuscemodi vitia cum lachrymis atque compunctione cordis atque humilitate verissime Abbati, Præposito, sive Prælatis senioribus revelanda sunt; & consolatione, oratione, castigatione, sive etiam exercitatione idonei operis castiganda. Ex Regula cujusdam c. 7. in c. 15. Concord. Regularum: Abbas, vel Præpositus, vel quilibet seniorum fratrum, cui ab Abbate commissum fuerit, ut confessiones recipiat, crimina majora vel minora nullatenus manifestet, nisi soli justo judici, qui omnium confitentium crimina lavat. Quam sane doctrinam mentem assequi auctoris, non ita obscure superior mystica ordinum interpretatio, ex veteris Testamenti allatis exemplis, demonstrat.

2. Per occulta peccata venialia, per aperta, hoc est aperte mala, lethalia possunt intelligi: Sic interpretor S. Bedæ locum in c. 5. epist. B. Jacobi, ad hæc verba: *Confitemini alterutrum peccata vestra;* dicit: „ In hac autem sententia illa „ debet esse discretio, ut quotidiana leviaque peccata alterutrum coæqualibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione salvari. „ Porro gravioris lepræ immunditiam juxta legem sacerdoti pandamus, atque ad ejus arbitrium „ qualiter, & quanto tempore jusserit, purificare curemus. Vener. Bedæ sententiæ calculum adjicit, suppar B. Lanfranco auctor, Radulphus Ardens, concione in Litania majore post initium: „ Cui fieri debet confessio? Confessio „ criminalium debet fieri sacerdoti, & nominatim, qui solus habeat potestatem ligandi atque solvendi, sicut & lepræ judicium solis sacerdotibus in lege erat commissum. Confessio „ vero venialium, alterutri & cuilibet, etiam „ minori potest fieri: quoniam propter venialia „ non separatur homo a Deo, nisi per incuriam: „ sicut nec per scabiem, vel per impetiginem, „ aliquis in lege separabatur a castris. Fit autem hæc confessio, non quod possit a peccatis „ absolvere, sed quia propter propriam humiliationem, & peccatorum nostrorum accusationem, mundamur a peccatis: Unde & non dicimus: *Ego dimitto tibi peccata tua;* sed dicimus orando: *Misereatur tui omnipotens Deus, &c.* Huc usque Radulphus, qui mirum in modum sententiam hanc de occultis & apertis delictis illustrat.

3. Per illa verba, *occulta*, & *aperta*, confessionem in genere ac in specie notari volunt nonnulli: siquidem eum in genere dicimus: Ego gravissimus peccator in multis criminibus divinam bonitatem offendi: eum recitamus Confiteor Deo omnipotenti, &c. occultamus peccata, quandoquidem ea nominatim minime declaramus. Speciatim autem crimina sua quis aperire noscitur, dum v. g. fatetur se in blasphemiam, fornicationem, &c. toties incidisse. Et posteriori hoc modo peccata soli sacerdoti, qui ligandi habeat potestatem & solvendi, sunt confitenda. Ita Alexander de Ales in 4. sent. q. 78. art. 2.

4. Rationem cur olim fuerit usu recepta confessio coram laico, afferunt hanc Theologi; quod ejusmodi confessio ad confusionem, & erubescentiam, quæ pars est satisfactionis, ordinetur: illi etenim, qui laico, seu non Sacerdoti, & sibi æquali aperiunt scelera sua, id ex contritione agant necesse est, ac proinde virtute humilitatis supplere Deus vicem sacerdotis, & gratiam (non sane sacramentalem, cum sacramentalis minime fuerit confessio) impertiri eisdem præsumitur. Ita ergo B. Lanfrancus occulta solum omni viro Ecclesiastico detegenda consulit, siquidem ex hujusmodi peccatorum proditione generatur verecundia & sui ipsius abjectio; unde confitens divina misericordia atque integra peccatorum venia fit dignus. De apertis vero, seu publicis non ita: Qui enim suffunditur humiliaturque homo, cum ea, quæ omnibus sunt nota, & coram universis peracta, confitetur? Nempe si hominem in foro quis occiderit, propter blasphemiam fuerit morte damnatus, in domo propria publicum lupanar foveat, &c. nihil exinde sumet humilitatis, aut verecundiæ, ubi ea socio revelaverit; neque confessionis virtute delictorum indulgentiam merebitur ullam: quippe deest, cui aperuit, peccatorum ligandorum, solvendorumque potestas, quæ soli competit sacerdoti. Atque hæc posterior sententiæ B. Lanfranci interpretatio mihi magis arridet; verum theologorum fulcienda, corroborandaque authoritatibus. Liber de vera, & falsa doctrina (nomine B. Augustini a plerisque citatus) c. 10. in appendice tom. 4. operum ejusdem Augustini, hæc suppeditat: „ Verecundia magna est pœna, qui „ erubescit pro Christo dignus est venia. Et post „ pauca. Tanta itaque via confessionis est, ut si „ deest Sacerdos, confiteatur proximo. Sæpe enim „ contingit, quod pœnitens non potest confiteri „ coram sacerdote, quem desideranti nec locus, „ nec tempus offert. Etsi ille cui confitebitur po- „ testatem solvendi non habet, fit tamen dignus „ venia ex desiderio sacerdotis, qui socio confi- „ tetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt „ leprosi, dum irent ostendere ora sacerdotibus, „ antequam ad eos pervenirent. Unde patet Do- „ minum ad cor respicere, dum ex necessitate „ prohibentur ad sacerdotes accedere. Petrus Lombard. libr. 4. sentent. distinct. 17. „ Si defuerit „ Sacerdos, proximo vel socio est faciendа con- „ fessio. Item infra. Quærendus est Sacerdos sa- „ piens, & discretus, qui cum potestate simul „ habeat judicium; qui si forte defuerit, confite- „ ri debet socio. Deinde multis interjectis, ex D. Chrysostomo profert ista: „ Qui timet judicium „ Dei, peccatum non erubescit confiteri. Perfe- „ ctus timor solvit omnem pudorem: confessio „ peccati pudorem habet, & ipsa erubescentia „ est gravis pœna. Ideoque jubemur confiteri „ peccata, ut erubescentiam patiamur pro pœna. „ S. Thomas in 4. sent. dist. 17. qu. 3. art. 3. ad 1. agens de confessione laico facienda, obi deest copia sacerdotis, ait: „ Quando necessitas immi- „ net, debet facere pœnitens quod ex parte sua „ est, scilicet conteri, & confiteri cui potest, qui „ „ quam-

„ quamvis sacramentum perficere non possit, „ ut faciat id quod ex parte sacerdotis, absolutionem scilicet, tamen defectum sacerdotis summus Sacerdos supplet: nihilominos confessio „ laico ex desiderio sacerdotis facta, sacramentalis est quodammodo, quamvis non sit sacramentum perfectum, qoia deest ei quod est ex „ parte sacerdotis. Et paulo post. Quamvis ille, qui laico confessus est, in articulo necessitatis consecutus sit veniam a Deo, eo quod „ propositum confitendi, secundum mandatum „ Dei, qnod concepit, sicut potuit, implevit, „ non tamen adbuc Ecclesiæ reconciliatus est, „ ut ad sacramenta Ecclesiæ admitti debeat, nisi „ prius a sacerdote absolvatur. „ Rationem adfert S. Bonaventura, quare confessio fieri possit socio in 4. sent. dist. 17. par. 3. dub. 1. „ Non „ fit socio, ut suppleatur locus sacerdotis, vel „ ut confessio sacramentum ex hoc habeatur, sed „ ut voluntas confitentis probetur, & innorescat, ut totum quod in se est, faciat, &c. Durandus de S. Porciano in lib. 4. sent. dist. 17. quæst. 11. ex opinione quorumdam hæc habet: „ Quando deest sacerdotis copia, & necessitas „ imminet, debet facere pœnitens quod in se „ est (scilicet conteri, & confiteri cui potest, „ clerico non sacerdoti, vel laico.) Sed istud „ non videtur necessarium, quia cessante principali cessat accessorium; sed confessio fit principaliter propter absolutionem; ergo si desit „ copia sacerdotis absolventis, qui solus potest „ in foro pœnitentiæ absolvere, absolutus est „ pœnitens ab obligatione confessionis. Propter „ hoc potest aliter dici, quod nunquam est necessarium confiteri non sacerdoti, est tamen „ licitum, si fiat ex sola humilitate ad habendum consilium, vel ad verecundandum propter „ Deum, eum verecundia sit pars satisfactionis, „ dummodo confitens non se subjiciat non sacerdoti sacramentaliter ut ministro, &c. „ Dominicus Soto io 4. sent. dist. 18. q. 4. a. 1. sub medium, de hac re inter alia hæc profert: „ Erubescentia confitendi, & humilitas augebunt illi „ meritum, & poterit ab illo amico consilium „ accipere, & medelam suis curandis morbis. Et paulo post respondet Scoto, qui ejusmodi confessionem in detrimentum fore salutis affirmat: „ Moderatius tamen, inquit ille, dicere possumus jam non esse in usu, neque esse consulendam, &c. „ Videsis etiam Alexandrum de Ales in 4. sent. qu. 78. membro 1. art. 1. Gabrielem dist. 17. q. 1. dub. 7. Sylvestrum V. Coofessor. 1. qu. 1. Navarri man. cap. 21. n. 41. Guill. Estium in 4. sent. dist. 17. §. 1.

K (*Et quosdam sanctorum Patrum legimus, qui animas rexerunt, & tamen eorum ordines nescimus*) Quod compertum babetur in SS. Antonio, Hilarione, Pambo, Macario, Francisco de Paula, atque aliis quamplurimis; de quorum ordinibus ne verbum quidem apud probatos scriptores offenderis. Coram illis modo, quo supra in priori explicatione dictum est de occultis, & apertis peccatis (nimirum directionis gratia) fiebant confessiones.

l (*Quod si nemo, cui confitearis, invenitur, ne desperes*) Hoc loco non obscure docet auctor, de confessione in extrema necessitate facienda prius fuisse locutum; necnon & eadem prorsus mente, quæ sequuntur sanctorum Patrum authoritates subjecisse: necessitatem vero intelligit eam, dum proprium, aliumve sacerdotem, & quos supra recensuit, quibus tuto, & absque publicationis timore scelera sua deponat, nuspiam potest invenire.

m (*Quia in hoc Patrum conveniunt sententiæ*) Magister sententiarum ubi supra: & Cardinalis Bellarminus cap. 15. & 20. l. 3. De pœnitentia, hasce Patrum sententias de publica confessione interpretantur. Illos consule si lubet. Easdem oihilominus sententias de revelatione seu infractione sigilli confessionis esse intelligendas, contendere videtur B. Lanfrancus: ubi videlicet secure, cui possit committere sua peccata, adest nemo; velut ipse disertis verbis innuit: *Quod si nemo cui confitearis invenitur, ne desperes, quia in hoc Patrum conveniunt sententiæ, ut Domino confitearis.*

n (*Maximus in sermone Paschali*) Seu B. Ambrosius lib. 10. in Lucam cap. 96. Hæc & quæ sequitur S. Leonis sententia, duobus modis a Bellarmino explicatur loco citato c. 20. sub finem: 1. Eodem tempore nondum institutam fuisse Confessionem sacramentalem, ac per hoc nihil esse „ mirum, si Petri confessio oon legatur. Deinde „ S. Ambrosium loqui de lacbrymis, quæ Confessionem quamdam continent: sic enim S. Petrus, cum sciret Christo notum fuisse crimen „ suum, non voce, sed lacrymis confessus est; „ id quod omnino sufficit in Confessiooe, quæ „ fit Deo, qui omnia novit, &c. „

Soli Deo Honor, & Gloria.

APPENDIX

APPENDIX
AD ILLUSTRANDA
BEATI LANFRANCI
CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI
OPERA.

CHRONICON
BECCENSIS ABBATIÆ
AB IPSA FUNDATIONE
AD ANNUM MCCCCLXVII.
EX VETERI MS. EJUSDEM COENOBII.

ANNO ab Incarnatione Domioi MXXXIV. Henrici Regis Francorum Aono quarto, Roberto filio secundi Richardi, & fratre tertii Riehardi habenas Normanniæ gubernante, Herluinus venerandæ sanctitatis Abbas Beecensis Eeclesiæ, primus, inspirante Domino nostro, JESU CHRISTO omnium bonorum auctore; postposita nobilitate terreoa, qua satis pollebat; abjecta sæculi pompa, qua ante non parum juxta modum suum floruerat; fastuque terreno relicto; boc anoo eiogulo militiæ deposito, ad Christi panpertatem tota devotinne se cnntulit; & ut soli Deo liberius vacaret, sola Dei dilectione, habitum Monachalem eum gaudio suscepit.

Anno 1034. Henricus I.

Herluinus fit Monachus.

A Danis qui primi Normanniam obtinuerunt, originem duxit pater ejus; mater autem ejus proximam Dneum Flaodriæ consanguinitatem attigit. Ansgotus ille, ista Helloys nomen habebat. Quem Guilbertus Brionensis Comes primi Riehardi Normannorum Ducis nepos ex filio consule Godefrido, illum enutritum penes se inter omnes euriæ suæ primates habuit acceptissime. Habilis ille ad arma plurimum erat, oec minore ea aoimositate gestabat. Omnes omnium totius Normanoiæ majorum in electis illum habebant. In armis omnisque rei militatis usu & cultu corporis sui attollebant. Domi & militiæ commilitonum suorum præstantissimus erat. Quibus de rebus non solum singularem domini sui obtinuerat favorem, verum & apud Robertum totius Normanaiæ Ducem, & apud exterarum dominos regionum pepererat sibi nomen plurimum, & accessum familiarem.

Ejus Parentes. Ansgotus Pater, Helloys Mater. Guilbertus Brionensis.

Herluinum magni faciebant Robertus & principes externi.

Hie talis & tantus vir eum prædis & facultatibus ad statum Monaeborum venire desiderat. In fundo juris sui qui Burnevilla dicitur, haud procul a Brionio, volens cœnobium eonstruere Ecclesiam ædificavit io honore sanctæ MARIÆ, ibique religionis babitum suscepit ab Episeopo Lexovieosi Herberto oomine, maximæ sanctitatis viro, XI. ætatis suæ anno, devoteque portavit, nee multo post ab eodem Præsule Sacerdos ordinatus est, & Abbas constitutus; quia propter paupertatem loci illius, quivis alius regimen ipsum nolebat suscipere.

Artificat Monisterium in Burnevilla.

Religionis babitum suscipit ab Episcopo Lexoviensi Herberto.

Sacerdos & Abbas constituitur.

Unde sciendum est quod in Galliis erat, & quædam Provincia olim vocata Neustria; post a Normaonis, qui a Norst regione venerunt, eognominata Normanoia; io qua est quidam locus, qui dicitur Beceua: & ita vocitatus a rivuln ibi decurrente, qui adbuc hodiernis temporibus decurrit juxta muros prati, ubi construxit Herluinus, qui erat de genere Danorum, secundam Ecclesiam inde vocatam Ecclesiam Beeci.

Normanniæ & Becci etymon.

Tribus de causis tam parvo tempore dieitur erevisse, non solum divitiis, sed etiam religione, intus studio operis Dei, & fervore religionis: foris studio eharitatis, in qua gratia Dei ab ioitio usque nune plures virtutes sunt factæ & ostensæ.

Rationes cur in tantum crevit Beccum.

Hoc cœnobium, de quo loquimur in initio suæ fundationis aliquanto tempore io maxima egestate & penuria extitit; ut monens eos probaret Dominus, & probando impleretur illud in eis viri sapientis: *Omne quod applicatum tibi fuerit, fili accipe: & in dolore sustine, & in bumilitate tua patientiam babe: quoniam in igne probatur aurum, & argentum: bomines vero receptibiles in camino bumiliationis.* Et ut ostenderetur quod illa fundatio non erat ex bomine, sed ex illo; & de ipso, de quo dicit Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter illud quod positum est, quod est* JESUS CHRISTUS. Noluit ut per Reges, & Principes ipsa fundatio ageretur, sed per seipsum, & per bumilem & timentem verba sua, sicut ipse per Isaiam testatur dicens: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum & contritum spiritu, & trementem sermones meos?*

In summa egestate Eccl. 2. a. 4. 5.

Fundator Becci Deus, non Reges aut Principes terreni cap. 66. a. 2.

Nota

Al. Burnevilla.

Nota quod Bonnevills erat proprium heredisiagium Domini Herlvini, & ibidem primam Ecclesiam ædificavit in honorem sanctæ Mariæ, & ibidem habitum suscepit.

Aliud ædificat Monasterium a B. Virgine admonitus.

Verum quia campestris & inaquosus est locus, monitus per soporem a Beata Dei Genitrice Maria, in vallem ad rivum qui Beccus dicitur, Deo adjutore, secessit; ibique nobile ædificare cœpit in honorem ejusdem Matris Domini Mariæ Monasterium, quod Deus perfecit ad sui nominis gloriam, & multorum hominum solatium & salutem. Cui Deus ad auxilium & consilium adducit, juxta desiderium cordis sui, Lanfrancum virum in liberalibus artibus undecumque peritissimum: deinde Anselmum virum per omnia approbatum, pollentem moribus, consilio affabilem, misericordem, castum, sobrium; in omni clericali officio mirabiliter eruditum: qui ambo Dei adjuvante auxilio, Archiepiscopi Cantuariæ postea consecrati sunt.

Lanfrancus & Anselmus

Confluunt ad Beccum permulti atque inibi habitum monachalem induunt.

Inde ad eundem locum Beccensem tot & tanti viri tam Clerici quam Laici ex nobili genere nati confluxere, ut sancto Herluino Abbati satis decenter posset dici: Ab ubertate domus tuæ inebriasti faciem terræ, & a torrente sapientiæ eorum replesti orbem terrarum. Inter quos extitit quidam nobilis vir nomine Willelmus, qui ibidem veniens ad Monachatum, dedit eidem Monasterio Beccensi prædium ubi quondam fuerat Monasterium sancti Ebrulfi apud Uticum, ad quem locum habitandum & procurandum venerabilis Herluinus misit prædictum Lanfrancum, cum tribus Monachis Beccensibus. Postea idem Wilelmus, & nepotes sui Robertus, & Hugo de Grentimenil, restauraverunt prædictum Monasterium sancti Ebrulfi, & dederunt Ecclesiæ Becci villam Rufferie pro commutatione prædicti loci sancti Ebrulfi apud Uticum. Qui locus Beccensis quantum adhuc nostris temporibus caritatis resplendeat radicibus, experiis differendum dimittimus.

Vuilelmus vir nobilis fit Monachus, & dat Becco prædium. Restaurat Monasterium S. Ebrulfi

Lanfrancus. Lanfrancus Normanniam adit, ad literas edocendas

Audiens Lanfrancus famam regionis Normanniæ, quæ prius Neustria dicebatur, in qua ducatum tenebat hereditario jure Willelmus ille, qui postea subjugavit sibi totam Angliam armis: sciens certo relatu illic multum collapsum studium litteraturæ barbaricæ gentis; & intelligens providentissima inspiratione inde se posse adipisci majorem gloriam, & plurimum quæstum; venit illic cum paucis. Sed antequam pervenisset ad notitiam multorum, attraxit illum ad se, qui Paulum vocavit de cœlo hoc modo. Quadam die dum iter ageret solus cum uno scolari, incidit in latrones, qui & auferentes omnia quæ habebat, sinunt abire, tantum ei relinquentes vetustam chlamidem, cætera omnis secum retinentes. Tunc ille recordatus est alius cujusdam sancti facti, qui cum a Longobardis, (ut narrat beatus Gregorius) tentus esset, & ei suum caballum abstulissent, postea clamans, flagellum, quo equum solitus erat minari, obtulit eis dicens: Tollite, ut habeatis unde hoc jumentum minari possitis; quibus dictis ad orationem protinus se dedit. Illi vero cursu rapido venerunt ad fluuium nomine Vulturnum, quem nullo modo transire potuerunt; cumque nullo modo transire possent, intellexerunt quia ex culpa quam servo Dei fecerant, ista dispendia tolerabant: qui statim reversi non solum reddunt quod abstulerant, sed etiam ipsum Libertinum, invitum in equum, de quo deposuerant, levaverunt; & protinus abscedunt, & iter suum libere peragunt. Sic, inquiens Lanfrancus, ego faciam, redibo, offeram eis quæ deseruerunt, & cum hoc fecero, reddent mihi omnia mea: & cum fecisset nihil sibi profuit sed in pejus illi provenit; & ut ipse solebat referre Libertinus alia intentione fecit, alia ego; quia Libertinus pura mente, ut haberent, & possiderent; ego autem calliditate, & dolo, ut redderent mihi, non ut haberent; cum enim obtulisset eis chlamidem quam ei dimiserant, illi in iram versi cæsum diutius ad arborem nudum ligaverunt: & scolarem ejus ad aliam non longe ab eo, & sic discesserunt. Tunc videns se omni humano auxilio destitutum, cæpit intra se revolvere & pertractare, quam fragilis & caduca sit hujus mundi gloria, & omne quod laborant homines super terram, vanitas. Promisit Deo omnino relicturum hujus mundi caducos honores, & sub illius jugo quod est leve & suave illis qui eum diligunt, suppositurum ex toto, si eum eripere dignaretur ab hac captione. Statim ut votum ex corde & ore Deo promisit, quasi uno momento soluta sunt omnia vincula, quibus ligatus erat: & liber effectus, Deo gratias agens, ad suum clericum accessit, & eum solvit, & votum apud Beccum perfecit.

1041. Incidit in latrones. Dialog. lib. 1. cap. 2.

Quomodo liberatus divinitus fuit.

1042. *Becci Monachum induit.*

Anno Domini m. xxxii. Lanfrancus de senatorum Papiæ nobili genere natus, in septem liberalibus artibus mirabiliter eruditus, Deo omnium bonorum auctore disponente, apud Beccense cœnobium, magnis tunc temporis facultatibus inornatum; secundum sancti Herluini ibidem Abbatis desiderium, Monachalem suscepit habitum: qui quanto miraculo illuc advenisset, quantum ibidem profuisset, & quomodo primus Abbas Cadomi extitisset, & quam laudabiliter Archiepiscopus Cantuariensis diu viguisset, in vita ipsius inveniri potest.

Citatur vita Lanfranci.

1051. *Berengarius emersit. Guimundus. Lanfrancus libel. edidit contra Berengarium.*

Anno Domini m. li. Franciæ turbatur Ecclesia per Berengarium Turonensem, qui asserebat Eucharistiam, quam sumimus in altari, non esse revera corpus & sanguinem Christi: unde contra eum multum a multis, & verbis & scriptis disputatum est: inter quos Domnus Wimundus Monachus de Cruce sancti Leufredi, contra eum de corpore & sanguine Christi elegantem edidit librum.

Lanfrancus etiam Papiensis, primum Monachus Beccensis, deinde Archiepiscopus Cantuariensis, omnibus luculentius & mirabilius librum super hac re composuit: in quo singulis illius quæstionibus & expositionibus laudabiliter respondit; male dicta ab eo & intellecta scripturarum testimoniis divinarum improbando convincens.

1053. *Abbatia de Pratelis ædificatur.*

Anno Domini m. liii. Hunffredus De Vitullis, Pater Rogerii De Bellomonte, & Albereda uxor ejus, duo Monasteria unum virorum & alterum fœminarum in fundo Pratelli ædificarunt.

1060. *B. Anselmus nobili loco natus Becum adit, subditque sese B. Lanfranci magisterio.*

Anno Domini m. lx. sanctus Anselmus in Augusta nobili civitate, quæ confinis Burgundiæ est, & Longobardiæ, oriundus; licet nobili parentum prosapia natus, disertorum studiis magistrorum in brevi Deo donante coæquatus; & per divinam visionem ad sedes cælicas denique in spiritu raptus, salutis suæ arcana verba confestim audivit, quæ non multo post tempore complevit. Audiens igitur famam magistri Lanfranci, jam monachi Beccensis & scholas ibidem tenentis & regen-

regentis, omnium pene doctorum nomina præcellere, spreta pro Dei nomine patris, & matris multimoda hereditate, cum aliquantis familiarium clericis, venit ad eum: in cujus scholis aliquandiu diligenter manens, & sibi & aliis multum proficiens, tandem Laofranei incitamento & Maurilii Rotbomagensis Archiepiscopi consilio, divina providente clementia, in Beccensi Ecclesia, babitum monacbalem tota devotione boc anno suscepit, anno ætatis suæ XXVII. Qui ad quanta sanctitatis & dignitatis culmina postea pervenerit in subsequenti diligena lector inveniet. Nsm inter cetera dignitatis culmina, cum anno Domini millesimo sexagesimo secundo Lanfrancus supradictus Ecclesiæ Becci Prior, regimen accepisset sancti Stephani Cadomi, prædictus Anselmus factus est Prior Beccensis, qui tribus annis fuerat sine prælatione.

Fit Becci monachus.

Item cum locus Beccensis adbuc indigeret multis rebus, in recepta pauperie, inter alia lucerna die ac nocte non semper ardebat in Ecclesia (ut moris est) præ inopis; sed cum hora nocturnalis synaxis appropinquasset, secretarius surgens de cubili, ibat in pistrinum, vel in coquinam, deferens inde lumen: nocte subsequente die dedicationis, id est sexto Calendas Martii, cum hora matutinalis appropinqnasset, secretarius nomine Gothbertus, evigilans a somno vidit totam Ecclesism ita illuminatam cælesti lumine, ut potuisset acus reperiri in pavimento; qui surgens pavefactus audivit quasdam voces in choro quasi psallentes sub silentio: tunc pedetentim perrexit ad ostium chori, a parte altaris, & introspexit in chorum, & vidit beatissimam & gloriosissimam matrem Domini Mariam stantem in loco stationis venerabilis Herluini Abbatis, & coram ea astantes beatissimos Apostolos Petrum, & Paulum, & tertium alium quem non agnoscebat vultu, decantantes ei matutinas: cumque diu bæc aspexisset, cogitavit pergere ad ostium, quod erat ex alia parte chori juxta locum stationis Abbatis, & ut melius & propius valeret videre illas gloriosissimas personas, & audire quæ illæ dicebant, & decantabant; & cum hoc faceret, suaviter, & quasi pedetentim, antequam pervenisset ad ostium, lux substracta est, & voces subcinentium quieverunt; suavitas tamen miri odoris tanta ibi aspersa est, ut cum fratres assurrexissent ad vigilias, mirarentur: ad invicem se interrogantes nutu & signis, quid hoc vellet esse? quæ omnia prædicta dictus secretarius recitavit, ut vidit.

Paupertas Becci. *SS Petrus & Paulus, & alius canunt matutinas preces coram B. Virgine.*

Item iratus Rex Guillelmus contra Lanfrancum, eum alienavit a sua curia, cujus consiliarius extiterat: quia contradicebat nuptias filiæ Comitis Flandriæ, quam ipse sibi Dux copulaverat matrimonio, quia proximitate carnis & consanguinitate jungebantur. Unde authoritate Romani Pontificis, tota Neustria supposita erat interdicto: quapropter Lanfrancus Romam adiit, quamvis iturus esset occasione cujusdam hæretici Berengsrii: & tunc præsidebat Leo octavus: & etiam ut ageret pro Duce Normannorum, & uxore ejus. Igitur locutus est cum Papa Nicolao, & ostendit quod ejus sententia videlicet interdictum eos tantum gravabat; qui nec conjunxerant, nec eos separare poterant: nam Dux puellam quam acceperat, nullo pacto dimittere volebat.

In offensionem Guillelmi incurrit B. Lanfrancus; quia contradicebat nuptiis illegitimis illius. Ideo Romam vadit.

Hoc autem audiens, & verum esse advertens summus Pontifex, dispensatione habita conjugium concessit; eo tamen modo quatenus Dux & uxor ejus, duo Monasteria construerent; in quibus singulas congregationes virorum, ac mulierum, coadunarent; quæ ibi sub norma sanctæ Religionis die noctuque Deo deservirent; & pro salute eorum supplicarent, & paruit Dux Apostolicæ dispensationi; & ædificaverunt duo Monasteria in prædio, quod antiquitus Cadomum nuncupabatur. Dux unum Monachorum in honorem sancti Stephani; & uxor ejus alterum sanctimonialium, in honorem sanctæ Trinitatis; & post triennii completionem sola necdum completa basilica, Lanfrancus cæpti operis institutor, tam Ducis Normanniæ, quam Primatum supplicatione, cœnobio Cadomensi, quod dux hortatu Papæ ædificaverat, Abbas præficitur, in quod plures de Becco secum duxit; qui paulo post ad dignitates sunt promoti.

Concedit conjugium Papa, ea lege, ut duo Monasteria construantur, quod & factum est Cadomi.

Anno Domini millesimo sexagesimo tertio, tempore Herluini primi pastoris & fundatoris cœ- 1063.
nobii Beccensis, Willemus potentissimus Dux Normanniæ, qui postea Angliam acquisivit, cœpit ædificare Ecclesiam juxta Ermentrudis villam, prope Rothomagum, Sequana inter utrumque fluente, super terram & hereditatem ipsius Monasterii Beccensis, in campis inter Chevillejum & Ermentrudis villam, qua ambæ parochiæ sunt de patrimonio ejusdem Monasterii: quæ quidem Ecclesia vocata fuit, Ecclesia beatæ Mariæ de Prato; & ibi constituti fuerunt Monachi de Monasterio Becci, ad Dei servitium ibidem faciendum.

Guillelmus I. fundat Monasterium de Prato. Quevilli. Al. de Bono-nuntio.

Deinde post annos ferme sexaginta duos obiit Henricus primus Anglorum Rex, filius prædicti Willelmi; videlicet anno millesimo centesimo trigesimo quinto apud sanctum Dionysium in Syl- 1135.
va Leonum; delatumque fuit corpus ejus Rotbomagum; & in Ecclesia beatæ Mariæ apertum; & cor, lingua, & viscera ejus sepulta & tumulata fuerunt in Ecclesia beatæ Mariæ de Prato ante majus altare, & corpus ejus sale conditum delatum fuit apud Cadomnm, usquequo ventus esset aptus ad deferendum illud in Angliam.

Moritur Henricus I. Rex Angliæ. Forest de Leonis, ou de Forge.

Anno Domini millesimo septuagesimo Lanfrancus prædictus, prius Monachus Beccensis, deinde 1070.
Abbas Cadomensis, constitutus est Archiepiscopus Cantuariensis, ubi laudabiliter, & gloriose vixit, ad exemplum omnium bonorum, decem & octo annis.

B. Lanfranc. fit Archiepiscopus Cantuariens.

Anno Domini millesimo septuagesimo tertio, in vigilia festivitatis omnium Sanctorum, Mo- 1073.
nachi Beccenses exeuntes de prima veteri Ecclesia, solemni processione, & magnæ devotionis gaudio, venerunt in novam Ecclesiam quam beatus Herluinus ejusdem loci gloriosus Abbas, Lanfrancus, & Anselmus viri magnæ authoritatis ædificaverant.

Beccenses Monachi habitant novam Ecclesiam.

Anno Domini millesimo septuagesimo septimo, decimo Calendas Novembris Ecclesia Becci in honorem sanctæ Mariæ Matris Domini dedicata est ab Archiepiscopo Cantuariæ Lanfranco, quod 1077.
opus pergrande ipse inchoavit, & post Abbatem Herluinum primum lapidem posuit; quod opus in quindecim annis peractum est. Huic autem dedicationi interfuerunt Episcopi Odo Bajocensis, Guilbertus Lexoviensis, Gilbertus Ebroicensis, Robertus Sagiensis, Ernaldus * Cynomanensis. De

Dedicat Ecclesiam B. Lanfrancus.

 lætitia

lætitia illius diei, & gaudio multiplici superfluum videtur proloqui, tum de adventu personarum virorum illustrium, & mulierum nobilium non sine magna largitione donorum, Franciæ, Normanniæ, Angliæ, & de superabundanti omnibus præparata * procuratione nemo sufficienter vix posset differere.

Obiit B. Herluinus.

1078. Anno sequenti, id est millesimo septuagesimo octavo beatus Herluinus prædicti loci Beccensis Abbas primus, miles Christi gloriosus, inter choros justorum, ab Angelis susceptus est; pretiosum corpus terræ relinquens, animam cælis inferens, sepultusque est & tumulatus in medio Capituli, quod ipse ædificaverat: obitusque ejus dolor suis, gaudium Angelis fuit. Cui etiam Dominus corda hominum revelavit, & animas de corpore exeuntes, a dæmone arreptas, plangentes audivit, & plangendo cognovit. De virtutibus ejus, vita & moribus, si dicere voluerimus, dies deficiet; mittimus igitur prudentem lectorem ad vitam ejus descriptam, ubi abundanter inveniet quo instrui possit.

Nota quod venerabilis vir Herluinus non sine nutu, & providentia Dei, qui omnibus in se sperantibus præparat bona meliora, Ecclesiam cum omnibus officinis, mutavit loco tertio, non longe a supradicto loco, qui nunc dicitur, Capella Beati Herluini, quæ prima fuit in hoc rivo Beccensi fundata; & istam, de qua nunc loquimur, ædificavit multo majorem, & amplissimas officinas; qua fabrica expleta, per sexdecim annos, Lanfrancus Dorobernensis Ecclesiæ Archipræsul dedicavit, anno Incarnationis Dominicæ millesimo septuagesimo septimo, mense Octobri, feria secunda ultimæ Hebdomadæ ejusdem mensis.

Infirmus multis doloribus oppressus sanitati restituitur Becci meritis B. Virginis an. 1111.

Quidam vir Goselinus nomine, de villa quæ dicitur Malavilla, sita in pago Rothomagensi, ardens ambobus pedibus, innumeris angustiis, & doloribus cruciabatur. Cum autem hoc pertulisset uno mense pleno, id est a Calendis Novembris, usque ad Calendas Decembris; & illi nullum remedium provenisset, sed ex omni parte illum miseriæ occupassent; quia neque cibum, neque potum, neque somnum percipere poterat; neque aliqua requies illi esset, uxor, & amici atque vicini ejus, monuerunt eum, ut ad sanctum Leobinum in Carnote pergeret, & in lectica ferri se faceret: quibus ille respondit, se non longius ire quam usque ad Beccensem Ecclesiam quæ erat in vicino, non plus uno milliario; & testabatur habere se fidem illic posse recipere sanitatem, precibus beatæ Mariæ matris Domini, in cujus honorem est consecrata ipsa ecclesia, & meritis aliorum sanctorum; & ut dixit ita fecit, & ut credidit ita evenit. Veniens igitur ad sacram ecclesiam prima Dominica Adventus, quæ contigit tertio Nonas Decembris, perstitit in porticu Ecclesiæ ipso die, & sequenti: tertio vero die, cæpit aliquantulum quiescere: actum est autem, ut quarto die eveniret festivitas beati Nicolai; eo die aurora jam illucescente cum janitor Ecclesiæ Becci nomine Joannes aperuisset januas, reminiscens infirmi, divertit ad eum ubi jacebat, qui invenit eum vigilantem: & antequam eum aliquid interrogasset, infirmus eum præveniens dixit se totum extinctum, & sanum: janitor interrogans quando, & quomodo? Ille respondit; tota ista nocte bene habui, media autem nocte obdormivi, & postmodum evigilans inveni me totum extinctum, & refrigeratum, & nunc Dei gratia bene mihi est, meritis beatissimæ Virginis, in cujus honore ista Ecclesia est consecrata. Actum est hoc anno Incarnationis Dominicæ millesimo centesimo undecimo, mense Decembri, qui est apud Hebræos decimus, apud nos duodecimus.

Octogesimum an. agebat, cum obiit B. Herluinus. B. Anselm. Abbas electus & sacratus.

Defuncto itaque patre Herluino septimo Calendas Septembris, anno ætatis suæ octogesimo quarto, Monachatus vero quadragesimo quarto; paucis interpositis diebus, electus est Abbas ejusdem loci Anselmus, qui Prior quindecim annis fuerat. Sequenti vero anno in festivitate sancti Petri, quæ dicitur Cathedra, benedictus est Abbas in ecclesia Becci, ab Ebroicensi episcopo Gisleberto.

Constantium ab Ivone de Bellomonte datur monachis Beccens. videsis notam ad ep. 15. l. 2. B. Anselm.

1082. Anno Domini millesimo octogesimo secundo, translatio monachorum Becci apud Constantium commorantium, a veteri ecclesia, quæ Capella dicitur, ad novam ecclesiam, cum corpore sanctæ Honorinæ. Cum Yvo de Bellomonte Comes super Isaram, & Adelidis uxor ejus volentes in Ecclesia B. Honorinæ de Confluentio, a Monachis Deo deserviri, dederunt eam, & omnia ad eam pertinentia monasterio Beccensi, sub libera potestate, & ordinatione Abbatum præfati cœnobii. Huic donationi Reverendus Episcopus Parisiensis Gosfridus; de cujus parochia & beneficio est., ut semper nos est bonis, bene actis favere, cum canonicis Ecclesiæ sanctæ Mariæ Parisiensis, consensit: Ecclesiæ suæ reservans, ut si quando aliqua ratione exigente per totum Episcopatum Parisiensem, aut in prædicto tantum castro, divinum officium Episcopus Parisiensis celebrare prohibuerit publice monachi in dicta Ecclesia deservientes, post perceptam ab Episcopo, vel ejus nuncio, jussionem, observabunt.

Ab humanis excessit B. Lanfrancus.

1089. Anno Dominicæ Incarnationis millesimo octuagesimo nono, obiit piæ memoriæ Lanfrancus, prius monachus Becci, deinde Abbas Cadomensis, ad ultimum Archiepiscopus Cantuariensis, decem, & novem annis.

Tres matronæ nobiles Deo federaverant; ac tribus diversis diebus dominicis e vita migrarunt.

Tempore S. Anselmi Abbatis Becci tres matronæ nobiles dederunt se in subjectionem Becci videlicet Basilia uxor Hugonis de Gornato; & Amfrida neptis ipsius Basiliæ; & Eva uxor Guillelmi Crispini; quæ tres cum simul Becci viverent, quasi condixerunt sibi ut de hoc mundo una post aliam transirent, & tres Dominicas elegerunt, in quibus vitam finirent. Prima autem scilicet Amfrida Basiliæ neptis, quæ minor erat ætate, virgo autem corpore & Deo sacrata, decidit in ægritudinem, & venit ad extremum Dominica, quarto Nonas Januarii. Qua sepulta, cœpit infirmari Basilia domina ejus; quæ cum per aliquot dies, gravi incommoditate corporis molestaretur, velata est a Guillelmo Rothomagensi Archiepiscopo; sicque defuncta est alia Dominica decimo septimo Calendas Februarii, & sepulta est, ut talem personam decebat. Tertia Eva non diu supervixit; nam ætate, & jejuniis attenuata, cœpit repente viribus corporis destitui: post mortem enim viri sui Guillelmi Crispini omni continentiæ se mancipavit, Beccique usque ad finem vitæ, in Dei servitio perseveravit: hæc ante plures annos sacrum velamen acceperat a prædicto Guillelmo Rothomagensi Archiepiscopo.

Cum-

Cumque in dies languor cresceret, & ipsa quotidie ad Ecclesiam pergeret, die festivitatis sancti Vicenti, mane, fecit se in Ecclesiam deci, ibique a toto Conventu visitata, atque inuncta ante altare Crucifixi ; & cætera quæ morientibus Christianis solent exhiberi persoluta sunt ei, cumque conventus recederet, elevata manu signavit eos dicens: Deo vos commendo filii: diligebat enim tam tenere nos quasi omnes peperisset: deinde domum reducta, dum ad focum sederet, sequenti nocte transiit. Cum ad exitum appropinquaret, aderant fratres ut psalmis & orationibus ei subvenirent; inter quos fuit quidam frater nomine Rodulphus, qui eam rogavit, ut si possibile esset post mortem ei apparens diceret quod invenisset: at illa respondit, si Deus ei concederet. Sieque defuncta est tertia Dominica, decimo Kalendas Februarii; & paucis interpositis diebus, postquam defuncta est, apparuit fratri dormienti; quam cum vidisset ait: Quid est domina? Quomodo te habes? Respondit se sexaginta annos pœnitentiæ accepisse: & cum ille obstupuisset, quæsivis causam: Et ait, quia parvos canes, & alia hujusmodi varia, quæ homines pro nihilo ducunt, amavi; & ultra modum in iis delectata sum; ideo talem pœnitentiam accepi. Et sic vides, quod hæ tres dominæ, tribus Dominicis sæculo migraverunt: prima, in prima parte noctis; secunda, media nocte, dum cantarentur matutinæ; tertia, mane dum cantaretur prima.

Nota quod ut refert historia de beato Anselmo per * illum qui præsens cum illo erat, qui sic ait; attestor Deum me sæpe illum sub veritatis testimonio audisse protestantem, quod libentius vellet in congregatione Monachorum, loco pueri inter pueros sub virga magistri pavere, quam per Pastoralem curam toti Britanniæ Prælatus, in conventu populorum, Cathedræ Pontificali præsidere.

** De Edmero loquitur, qui hæc refert in vita ipsius sancti, & in historia Novorum.*

Sublato de hac vita venerabili Patre, ut diximus, Lanfranco, Rex Anglorum Willermus Ecclesias & Monasteria totius Angliæ gravi nimium oppressione afflixit: cujus oppressionis anno quarto, id est millesimo nonagesimo tertio, ab Incarnatione Domini, Anselmus Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir magnæ sanctitatis, & doctrinæ, invitatus, immo districta interpellatione adjuratus, ab Hugone Cestrensi Comite, multisque aliis Anglorum regni principibus, qui eum animarum suarum medicum, & advocatum elegerant; ut insuper Ecclesiæ suæ prece, & præcepto, pro communi utilitate, coactus Angliam ingressus est. Venienti optimates alacres occurrerunt: Rex ipse solio exiliit, & viro gaudens occurrit. Interea Rex Guillelmus gravi languore corripitur; & pene ad extrema perducitur. Suadetur ei inter alia a principibus, ut de matre totius regni, Ecclesia videlicet, Cantuariensi, cogitet; & eam a pristina viduitate, & calamitate per institutionem Pontificis relevet. Acquiescit ille consilio, & Anselmum in opus hoc dignissimum indicat: Tunc ille contradicens, & reluctans, & multis modis, omnibus obsistans, capitur, & violenter, in vicinam Ecclesiam, cum hymno, & laudibus portatur, magis quam ducitur. Acta sunt hæc anno isto pridie Nonas Martii prima Dominica quadragesimæ.

Guillelmus a Ecclesias, & monasteria profligavit. Guillel Malmesbur. Eadmerus hist. Novorum. Harpsfeldius seculo 12.

1093. B. Anselmus electus Archiepiscopus Cantuariensis invitus.

Anno vero sequenti pridie Nonas Decembris debito cum honore ab omnibus Episcopis Angliæ, Cantuariæ consecratus est, ad laudem & gloriam nominis Domini.

1094. Consecratur.

In cujus consecratione Evangelica illa sententia super eum reperta est: *Vocavit multos, & misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis, ut venirent: quia jam parata sunt omnia.* Qui cujus meriti extitit, in vita ipsius potest reperiri. Rexit autem fie sanctissimus vir Anselmus Ecclesiam Cantuariensem quindecim annis feliciter; qui monachus Becci claustralis extiterat tribus annis, quindecim Prior post venerabilem Lanfrancum, & quindecim Abbas post sanctum Herluinum, ejusdem cœnobii Abbatem primum. Cui successit in eadem Ecclesia Becci tertius Abbas vir magnæ sanctitatis & doctrinæ Willermus, nobili Normannorum prosapia originem trahens: in veteri castro super Rislam, quod dicitur Mons fortis; claris parentibus exortus. Pater ejus Turstinus, mater vero Albereda dicebatur. Rogerii de Bellomonte, patris Robertis Comitis Mellenti, ex uxore neptis: qui anno sequenti benedictus est Rothomagi, in die festivitatis S. Laurentii, ab Archiepiscopo Willermo.

Luc. 14. 16. Monachus 3. annis Prior 15. Abbas 15. Archiepiscopus 15.

Tertius Abbas Becci.

Anno autem millesimo nonagesimo octavo Anselmus Archiepiscopus recessit ab Anglia, quia Rex Willermus filius Willermi Conquisitoris Angliæ, nihil recti in regno suo fieri permittebat; sed provincias intolerabiliter vexabat in tributis, quæ numquam cessabant in opere muri circa turrim Londoniæ in opere aulæ regalia, apud Westmonster. Idem rex Willermus hoc anno fuit in Normannia, semper hosticis, & tumultibus, & curis armorum deditus. Tributis interim, & exactionibus pessimis, populos Anglorum, non abradens, sed excorians.

1098. B. Anselm. discessit ab Anglia.

Tyrannidem exercet Guill. 2. Rex.

Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo nono, undecimo Kalendas Maii, Feria quinta in Cœna Domini, obiit piæ memoriæ venerabilis Dominus Anselmus Cantuariensis Archiepiscopus. Ipso anno ultimum Pascha fuit, septimo Calendas Maii.

1109. Undecimo Kalen. Maii ad cælestia translatus est.

Scripsit vero idem vir Reverendus nonnulla memoriæ digna; quæ subtus annectere curavimus. Dum adhuc esset Prior in Beccensi cœnobio scripsit tractatus tres; primum *de veritate*: secundum *de libertate arbitrii*; tertium *de casu Diaboli*; & quartum, quem titulavit, *de Grammatico*, in quo, discipulo, quem secum disputantem introduxit, respondet; & multas dialecticas quæstiones proponit, & solvit. Fecit quoque libellum quintum quem *Monologion* appellavit; solus enim in eo, & secum loquitur, ac tacita omni authoritate divinæ scripturæ, quod Deus sit, sola ratione quærit, & invenit; & quod vera fides de Deo sentit, invincibili ratione, sic non aliter esse comprobat, & instruit. Composuit etiam librum sextum, licet parvulum, sed suavioris, ac subtilissimæ contemplationis pondere magnum; quem *Proslogion* appellavit: alloquitur etiam in illo opere, aut seipsum, aut Deum. Scripsit & septimum librum *Epistolarum* ad diversos, diversis eorum negotiis respondens, vel ea quæ sua intererant procurare mandans. Fecit & octavum *de Incarnatione verbi*, quod opus Epistolari stylo conscriptum sanctæ Romanæ Ecclesiæ summo Pontifici Urbano dicavit. Nonum librum edidit, quem, *Cur Deus homo*, appellavit. Decimum *De conceptu virginali*. Undecimum de orationibus contemplativis, quem plurimi *Meditationes* vocant; in quibus, legentibus facile apparet, quanta dulcedo supernorum mentem ejus repleverat. Duodecimus, qui est ultimus *Tractatus de processione Spiritus*

Opuscula S. Anselmi recensentur.

In Conc. Barensi confutavit Græcos.

sancti, confutaverat enim Græcos in Barensi Concilio, negantes Spiritum Sanctum a Filio procedere: unde sumpta materia rogatu Hildeberti Cenomanorum Episcopi, hunc librum composuit. De natione ejus, & vita, & moribus dictum est.

1113. *Fundatio Ecclesiæ S. Neoti, Diœcesis Lincoln. in Anglia.*

Aono Domini millesimo centesimo decimo tertio fundata fuit Ecclesia S. Neoti.

Anno Domini millesimo centesimo vigesimo quarto, obiit piæ memoriæ Dominus Willermus tertius Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir religiosus, & honestæ vitæ: decimo sexto Calendas Maii; sepultusque fuit in capitulo, juxta tumulum venerabilis Herluini, in dextra parte: Et eodem anno translati fuerunt monachi Becci de *Castello de Clara*, apud Scotres, & hoc fecit Richardus filius Gisleberti.

1124. *Guill. 3. Abbas Becci obiit. Prioratus de Castello de Clara. Prioratus S. Philiberti. Desfat aliquid Immunitates ipsius Prioratus.*

Nota quod tempore hujus Willermi, fuit Ecclesiæ Philiberti tale concessum privilegium, de consensu Joannis Episcopi Lexoviensis, & totius Capituli. Primo fuit a prædictis Episcopo, & Capitulo, concessa Ecclesia prædicta, perpetuo jure obtinenda, cum tali libertate, ut numquam cessaret a divino officio, pro forisfactura cujuslibet hominis. Unde monachi inibi cohibentes in rebellione qua Lexoviensem Episcopum fuerint pro se, vel hominibus suis in eadem Parochia manentibus; vel non interdicta cantaverint, nec isti iidem homines monachorum, in eadem Parochia commanentes, perdent divinum officium, pro forisfactura cujuslibet hominis, non pro sua; etsi eadem Ecclesia, vel cimiterium violatum fuerit, habebunt monachi secum aquam benedictam de Lexoviensi Ecclesia, & per se, & per presbyterum ejusdem Ecclesiæ, reconciliabunt ipsam Ecclesiam, vel cimiterium, sine alio requisitu, excepto assultu, & homicidio. De iis enim duobus requiritur Episcopus. Propter hanc autem reconciliationem, Ecclesia Lexoviensis non perdet forisfacturas suas de violatoribus, excepto manu pastu id est servientibus monachorum: de iis enim, forisfacturam habebunt monachi, videlicet de furto, vel de infractura ipsius Ecclesiæ, vel cimiterii: nam de incestu vel adulterio, vel aliis ad Episcopum pertinentibus, ipse Episcopus forisfacturam habebit. Ipsa vero Ecclesia sancti Philiberti debet de consuetudine Episcopo per annum, duos solidos tantum, & nihil amplius de Synodo vel de circata. Presbyter autem ipsius Ecclesiæ ad Synodum veniet, sicut & cæteri; & si de ordine suo forisfecerit, Episcopo emendabit: ad monstrationem vero ante Archidiaconum, vel decanum, libros vel vestimenta sua non deferet, neque ad pascendum Archidiaconum, vel decanum dabit: & pro hac concessione libertatis, concessimus Episcopo, & omnibus successoribus ejus, ut in obitu ejus fieret tantum sicut pro uno monachorum; & de canonicis ipsius Ecclesiæ, fiet servitium unius defuncti; cum ejus obitus audietur. Et invenies antiquum originale in cophino, in quo reponuntur cartæ Ecclesiæ prædictæ in cartulario.

Multas vulgo amendes.

4. Abbas Becci

Huic successit primus Boso, in novo & veteri testamento apprime eruditus, vir scientiæ admirabilis, & doctrinæ incomparabilis: tantam ei insuper gratiam virtus divina contulerat, ut nullus tam tristis, & egens consilio, ad ipsum accederet, quin extemplo lætus, & consiliatus ab ipso recederet. Hic dilectus a Deo & hominibus, Regi Anglorum Henrico multum erat familiaris, quia veram religionem, & admirandam sanctitatem, & consilium incomparabile reperiebat; qui licet continua premeretur ægritudine, tamen ipse per Deum, immo (ut credimus) Deus pro ipso, omnia necessaria conventui suo, & supervenientibus, ut opus erat, affluenter tribuebat.

1136. *Fato functus Boso.*

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto, obiit piæ memoriæ Dominus Boso, quartus Abbas Beccensis Monasterii: vir magnæ authoritatis, orbi clarus, sapientia, prudentia, præcipueque spiritu consilii pollens.

1137. *Theobaldus 5. Abbas Becci electus & benedictus. Al. Albericus Concilium cogit Londoniæ. Baron. Anal. to. 12. ad ann. 1138 Theobaldus fit Archiep. Cantuariens.*

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo septimo Theobaldus electus Beccensis Ecclesiæ; vir magnæ bonitatis, & scientiæ, benedictus est Abbas ejusdem Ecclesiæ, omni Conventu animo libenti concedente, apud Rothomagum a Domino Hugone Archiepiscopo Rothomagensi.

Hoc anno in adventu Domini *Abricus* Ecclesiæ Romanæ Legatus, & Episcopus Ostiensis, tenuit Concilium apud Londoniam: & ibidem, annuente Rege Stephano, & Regina, Theobaldus Abbas Beccensis Ecclesiæ, vir admodum venerandus, Cantuariensis Ecclesiæ Archiepiscopus effectus est, transactis duobus annis, & dimidio postquam Abbas constitutus fuerat, consilioque ejus fuit Abbatia Becci sine Abbate, sub *Richardo de Belfou* Priore, a Nativitate Domini, vel paulo ante, usque ad Pentecosten; quousque prædictus Archiepiscopus a Roma rediret.

1149. *6. Abbas Becci Letardus.*

Anno Domini millesimo centesimo trigesimo nono electus, & institutus est Abbas Beccensis, ab omni æqualiter congregatione, vir magnæ sanctitatis, & scientiæ, Dominus Letardus de Beccensi Burgo natus; in utroque testamento apprime eruditus, pollens consilio, affabilis colloquio, moderatus in verbis, discretus in disciplinis, tarde lætus in terrenis, semper gaudens in æternis, diligens bonos, corrigens malos: qui pro qualitate temporis gregem sibi commissum optime rexit, licet in suo tempore, assidua tempestate patria turbaretur.

1104. *Ecclesia seu Prioratus de Bellomonte datur Becco, a Rogerio de Bellomonte. Henricus 1. Annuatim solvunt Prioratus Becco summam, in signum subjectionis.*

Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo primo inceptum est Capitulum Becci, tam consilio, quam adjutorio Roberti de Novoburgo; Et anno sequenti data est Ecclesia de Bellomonte Ecclesiæ Beccensi. Et eodem anno translatum fuit corpus sancti Neoti de veteri Ecclesia in novam Ecclesiam. Nota quod Ecclesia, sicut Prioratus de Bellomonte, fuit data a Rogerio Comite de Bellomonte; & fundata in honorem sanctæ & individuæ Trinitatis; & confirmata per Henricum Regem Anglorum & Ducem Normannorum: & in confirmationem vocat Waliramnum Comitem Mellenti, & fundatorem Ecclesiæ Beati Nicasii, in testem, & advocatum Ecclesiæ Becci, in anno millesimo trigesimo primo. Et ut conformetur Ecclesia aliis Ecclesiis subjectis Ecclesiæ Becci, quæ solent aliquid in signum subjectionis annuatim dictæ Ecclesiæ reddere, voluit ut Prior sanctæ Trinitatis de Bellomonte, in recognitionem subjectionis, reddat Ecclesiæ Becci ad minus unam unciam auri.

1146. Anno Domini millesimo centesimo quadragesimo sexto, inceptum est Capitulum Monasterii Beccensis Ecclesiæ, pridie Kalendas Augusti, præsente piæ memoriæ Domino Letardo ipsius loci Abbate.

In hoc

In hoc anno controversia quæ erat inter Monachos Becci, & Canonicos Exmefordienses pro Ecclesia de Bellomonte, Parisiis in præsentia Domini Papæ Eugenii, terminata est: itaque dicti Monachi Becci remanserunt in prædicta Ecclesia.

Circa hoc opus evenit miraculum per merita Beatæ Fidis Virginis & martyris, a Deo patratum, in persona Domini Turoldi quondam Episcopi Bajocensis, & protunc Monachi Becci, germani Hugonis Ewremodiensis, de cujus Hugonis patrimonio fundatus fuit Prioratus sancti Laurentii de Ewremodio, a Monasterio de Becco-*herluini* dependens. Qui quondam Episcopus, & tunc Monachus, vexabatur quadam infirmitate, quæ vulgariter ruptura vocatur; a qua infirmitate mirabiliter per merita supradictæ beatæ Virginis & martyris Fidis, sanatus fuit, prout patet plenius in libro passionis ejusdem virginis.

Turoldus Ep. Bajocens. dein Monachus Beccensis; meritis B. Fidis sanatur.

Anno Dominicæ incarnationis millesimo centesimo quadragesimo nono, obiit sanctæ recordationis Dominus Letardus, sextus Abbas Beccensis Ecclesiæ.

1149. *Letardus mortem cum vita mutavit.*

Huic sancto viro successit Dominus Rogerius, hujus nomine primus, in utroque testamento apprime eruditus; necnon clericali, ac seculari scientia decenter ornatus; & ab omni æqualiter congregatione electus, in ipsis octavis videlicet Apostolorum Petri & Pauli. Qui benedictus apud Sanctum Vandregesillum, in die festivitatis sancti Jacobi Apostoli, a Venerabili Hugone Rothomagensi Archiepiscopo. Ex tunc super gregem sibi commissum, pro posse suo, die ac nocte decenter invigilans. Et hoc anno obiit Dominus Bernardus Abbas montis sancti Michaelis, Monachus Beccensis, qui multum intus, & foris idem Monasterium emendavit.

7. Abbas Becci Rogerius. Bernardus Abbas mont. S. Michaelis, prius Monach. Becci.

Anno millesimo centesimo quinquagesimo secundo, quidam Monachus Beccensis nomine Michael, factus est Abbas Pratellis, in festo sancti Thomæ Apostoli. Eodem anno Joannes Romanus qui a puero fuerat Monachus sancti Sabæ, & postea Abbas sanctæ Mariæ in capitulo Romano, & relicta eadem abbatia factus fuerat Monachus Becci, perrexit Romam & inde rediens caput Beati Felicis martyris, socii Adaucti, attulit secum, & gratuito dono dedit illud Ecclesiæ Beccensi.

1150. *Michael Monachus Becci Abbas de Pratellis factus. Joannes ex Abbate fit Monachus Becci.*

Anno millesimo centesimo quinquagesimo tertio, obiit Guilbertus de Clara, filius Ricardi de Clara; & sepultus est apud Clarum in cella, quam Guilbertus de Clara avus ejus dederat Monachis Becci, qui vocatur Stol; cui successit Rogerius filius ejus.

1153. *Guilbertus de Clara.*

Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, sexto Calendas Junii feria quinta infra octavas Pentecostes, Monasterium Beati Michaelis de periculo maris, post tribulationem, quam per quinquennium fere jugem passum fuerat, Deo miserante, aliquantulum respiravit, electo unanimiter ab omni Conventu Roberto de Tougeyo Priore claustrali Beccensis Monasterii.

1154. *Robertus ex Monacho Beccensi, Abbas S. Michaelis in periculo maris.*

Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo nono, Calendis Augusti, Robertus de Novoburgo vice dominus totius Normanniæ, vir magnæ prudentiæ, & bonitatis, multatus infirmitate, factus est Monachus Beccensis Ecclesiæ, sua omnia propria, quæ magna erant, prius pauperibus largiter distribuens. Obiit autem tertio Calendas Septembris, qui quinque fere hebdomadis Monachus existens, suæ abstinentiæ, & admirandæ Religionis, vitutum etiam omnium in brevi Dei virtute ditatus, suspicio, omnibus Ecclesiæ majoribus, bene vivendi reliquit exemplum: cum antea dives, nunc quidem pauperrimus secutus est Christum.

1159. *Robertus de Novoburgo vice Dux Normanniæ fit Becci monachus.*

EPITAPHIUM EJUSDEM.

Respiciens augustum præcisa rupe sepulcbrum:
Hic jacet in tumulo Robertus de Noviburg.
Qui mare, qui cœlum, qui totum continet ævum.
Hunc faciant vere Paradisi regna videre. Amen.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo primo, obiit venerabilis memoriæ Dominus Theobaldus Archiepiscopus Cantuariensis, qui rexit Abbatiam Becci duobus annis, & dimidio, Archiepiscopatum autem viginti duobus totidem, & tribus mensibus.

1161. *Theobaldus Archiepisc. Cantuariens. obiit.*

Eodem anno intraverunt Monachi Becci in novum opus Ecclesiæ, in vigilia Assumptionis Beatæ Mariæ, præsente Rotrodo Episcopo Ebroicensi, qui postea fuit Archiepiscopus Rothomagensis.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo secundo, Thomas Bechet Cantuariensis Ecclesiæ Archidiaconus & Cancellarius Regis Henrici ordinatus, & consecratus est Archiepiscopus Cantuariæ tertio nonas Junii.

1162. *S. Thomas ad Archiepiscopatum Cantuariensem assumitur.*

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo tertio, Alexander Papa, tenuit Concilium in Turonica civitate, in quo Thomas Archiepiscopus sedit in dextera parte, & Rogerius Ebroicensis in sinistra. In eodem Concilio Rex Henricus consuetudines, quas *avitas* appellabat, petiit confirmari a Domino Papa, sed non obtinuit Thoma Archiepiscopo Cantuariæ resistente.

1163. *al. Rotrodus.*

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo quarto, apud Claredunum ad Regni Angliæ consuetudines observandas, coacti sunt Episcopi, exauthorisatos propter flagitium Clericos, Rex dicebat curiæ tradendos, & illico puniendos; Archiepiscopus contradicebat, qui quidem Archiepiscopus, inscio Rege, navem ascendit propter quod Regis incurrit offensam.

1164.

Nota quod anno obitus nobilissimæ Matildis Imperatricis, tria signa in cœlo visa sunt: nam mense Martio comera in Gallia apparuit, mense Julio circulus æthereus circa solem resplenduit: mense postea Septembri medis nocte Luna tota sanguinea, diutius visa est, Regibus Angliæ & Franciæ, post Pascha sequens, ad se invicem discordantibus, Et misit Imperator Alemanniæ, cum

Duce Saxoniæ nepote ejus, nuncios ad Regem Angliæ genero Ducis Saxoniæ, quia dederat dicto Duci filiam suam in conjugium, & mandavit ut cum Rege Francorum pacem iniret, foretque, ejus auxilium pro eo esse paratum, & misit dictos nuncios cum dicto Duce Rothomagum. Rex autem paulo post secutus est eum, & eis consilium suum intimavit; & vasa aurea, & argentea præclari ponderis dedit; sicque ad Imperatorem consilio suo eis demandato, lætos remisit: Et dedit Dominus Rex prædicto Duci duos leopardos. Nota etiam quod de partu filii sui Gaufridi infirmata obiit.

f. generum.

1166. *Rogerius Beccensis fit Abbas Gemeticensis.*

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, obiit Petrus Abbas Gemeticensis, cui successit Rogerius Monachus Beccensis, Deo & Regibus, & multis aliis carus, & in diebus ejus multa bona provenerunt Ecclesiæ Gemeticensi.

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo sexto, Thomas Archiepiscopus venit Viceliacum die Ascensionis, & observatores consuetudinum quas *avitas* appellant in Anglia, solemniter excommunicavit.

Et hoc anno Regina Angliæ Alienor, peperit filium, quem vocavit Joannem sine terra. Item hoc anno Willermus Papiensis, & Joannes Neapolitensis, missi sunt audituri causam Regis Angliæ, & Archiepiscopi Thomæ: sed infecto negotio redierunt; Archiepiscopo autem in Francia commoranti, Rex Francorum Ludovicus providit, & in expensis per quatuor annos.

1167. *Obiit Matildis Imperatrix & Becci sepulta est.*

Anno Domini millesimo centesimo sexagesimo septimo, Rothomagi apud pratum obiit nobilissima domina Matildis Imperatrix Romanorum, filia primi Henrici Regis Anglorum: quondam uxor Imperatoris Romani Henrici quarti, quarto Idus Septembris; cujus corpus apud Beccum delatum est, ante Altare Beatæ MARIÆ Genitricis Dei in eadem Ecclesia honorifice sepultum. Fuit etiam Comitissa Andegavensis etiam Regina Angliæ, & mater secundi Henrici Regis Anglorum.

Pauperibus & Monasteriis multa rogavit.

Hæc nobilissima domina in vita sua manu sicut larga, ita devota; thesauros suos orphanis, viduis, & reliquis pauperibus distribuit; & maxime Ecclesiis, & Monasteriis. Monasterium vero Beccense abundantiori benedictione in auro, argento, & lapidibus preciosis, ac multiplici ornatu Ecclesiæ, quam reliqua Monasteria, decoravit: & multis humanis precibus a Patre suo obtinuit, ut ibidem post transitum suum sepeliretur.

1171. *Henricus III. consecratur in Regem. Redit S. Thomas in Angliam.*

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, interdicto supradicto nonobstante, Henricus filius Henrici Regis Anglorum Dominica post octavas Pentecostes apud Lundoniam unctus est in Regem per manum prædicti Rogerii Eboracensis Archiepiscopi, præsente Henrico patre suo. Deinde post paucos dies Thomas Archiepiscopus Cantuariensis de Francia, ubi per sex annos & amplius exulaverat, reversus est in Ecclesia Cantuariensi cum magno gaudio suscipitur ab omnibus, maxime a Monachis clamantibus omnibus, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Cum autem post hoc tenderet versus W descoalh ad videndum Regem novum, & hospitaretur apud Suthword, audivit nuncios ex parte Regis, ne peragraret regnum Angliæ, officium suum exequendo, sed quantocius repedaret residentiam facturus in Ecclesia Cantuariensi; ubi cum fere per unicum mensem resedisset, die Nativitatis Domini excommunicavit Nigellum de Sachevilla & Robertum de Brooch: & postea in crastino festivitatis Sanctorum Innocentium occisus a quatuor militibus in matre Ecclesia Cantuariensi, ante altare Sancti Benedicti: mortem ipsius in conspectu Domini preciosam mira miraculorum insignia protestantur. Postea missi sunt nuncii a Rege Anglorum ad Dominum Papam, qui eum excusarent de morte ipsius, & innocentiam prætenderent. * Nam multo post prædictus Archiepiscopus multis miraculis claruit, & sanctus Thomas appellatus est: & in anno millesimo centesimo septuagesimo octavo idem preciosus martyr canonizatus est.

Nece afficitur.

*f. * Non.*

Ann. 1178. inter sanctos est relatus.

Purgatio HENRICI Regis Angliæ de morte sancti THOMÆ.

Absolvitur Henricus a nece S. Thomæ. Baron. Annal. ad ann. 1172.

*HENRICO Regi Angliæ ALBERTUS dignatione divina tituli sancti Laurentii, & THEDINUS tituli sancti Vitalis, Presbyteri Cardinales, & Apostolicæ Sedis Legati; salutem in eo qui dat salutem Regibus. Ne in dubium veniat quæ geruntur, & usus habet & communis consideratio utilitatis exposcit, ut scripturæ serie debeant annotari: inde est si quidem, quod mandatum istud in scriptum duximus redigendum, quod vobis pro eo facimus, quod malefactores illos qui sanctæ memoriæ THOMAM quondam Cantuariensem Archiepiscopum occiderunt, occasione motus & perturbationis quam viderunt, ad illud facinus processisse, timetis. Super quo tamen facto purgationem in nostra præsentia, de voluntate propria præstitistis; quod videlicet nec præcepistis, nec voluistis, ut occideretur, & quando pervenit ad vos, plurimum doluistis; ab instanti siquidem Pentecoste, usque ad annum, tantam pecuniam dabitis, unde ad arbitrium fratrum templi ducenti milites valeant ad deffensionem Jerosolymitanæ terræ per spatium unius anni teneri. Vos autem a sequenti Nativitate Domini, usque ad triennium, crucem accipietis: proxima tunc æstate illuc in propria persona, ducente Domino, profecturi, nisi remanseritis per Dominum Papam, vel Catholicum ejus successorem. Sane si contra Saracenos in Hispaniam pro urgenti necessitate profecti fueritis, quantum temporis fuerit, ex quo arripueritis iter, tantumdem supradictum spacium Jerosolymitanæ profectionis poteritis prolongare. Appellationes non impedietis, nec permittetis impediri, quin libere fiant in Ecclesiasticis causis ad * Romanam Ecclesiam, bona fide, absque fraude, & malo ingenio ut per Romanum Pontificem causæ tractentur, & suum consequantur effectum. Sic tamen ut si vobis suspecti fuerint aliqui, faciant securitatem, quod malum vestrum vel regni vestri, non quærent. Consuetudines, quæ inductæ sunt contra Ecclesias tempore vestro, dimittetis; possessiones Ecclesiæ Cantuariensis, si quæ oblatæ sunt, restituetis sicut habuit uno anno antequam Archiepiscopus de Anglia egrederetur. Clericis præterea, & Laicis utriusque sexus, pacem vestram, & gratiam, & possessiones suas restituetis; quibus, occasione prædicti Archiepiscopi, destituti fuerunt. Hoc autem authoritate Domini Papæ, in remissionem peccatorum vestrorum injungimus, & præcipimus observare, bona fide absque fraude, & malo ingenio;*

Al. Romanum Pontificem.

genio; Juravit hoc Rex, juravit & de consuetudinibus dimittendis, & filius ejus, & juraverunt ambo, quod a vobis & successoribus non recederent; quandiu eos Christianos Reges, & Catholicos habueritis.

1178.

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo octavo, decimo tertio Calendas Aprilis, Dominica qua cantatur Lætare Jerusalem, dedicata est Ecclesia Sanctæ Mariæ Becci præsentibus Henrico Rege Anglorum, & Henrico Rege filio suo, & Rotrodo Rothomagensi Episcopo, & Henrico Briocensi, Richardo Abrincensi; necnon Egidio Ebroicensi Episcopis.

Ista dedicatio facta fuit an. 1177. xv. Cal. Aprilis, ut patet ex litteris Rotrodi Archiepiscopi Rotomag.

Ad dedicationem vero altaris majoris, obtulit Henricus Rex pater per capellum suum redditum annuum centum librarum; hoc donum patris sui confirmavit Henricus Rex Junior, astans ibi pro oblatione annuli sui. Statutum est autem ab Archiepiscopo, & cæteris Episcopis qui Ecclesiam dedicaverunt, at etiam ab Abbate Rogerio, ut anniversarium ipsius dedicationis numquam infra quadragesimam fieret, sed semper feria tertia post octavas Paschæ. Quidam Archiepiscopus largitus est quadraginta dies indulgentiarum omnibus vere pœnitentibus, & confessis, qui prædictam Ecclesiam visitaverint in anniversario ipsius dedicationis, prout plane patet in litteris dicti Domini Archiepiscopi.

Dedicatio Basilicæ Becci, præsente Rege & ejus filio.

Anno Domini millesimo centesimo septuagesimo nono, obiit piæ memoriæ Dominus Rogerius septimus Abbas Becci, qui rexit eamdem Abbatiam strenue, & religiose, annis triginta, mensibus tribus, decem diebus minus; & sepultus est in Capitulo ejusdem Ecclesiæ, circa pedes Domini Herluini primi ejusdem loci Abbatis.

1179. Rogerius Abbas e vivis excessit.

Huic venerabili viro successit in regimine ejusdem Ecclesiæ venerabilis & admodum religiosus vir Dominus Osbernus Prior de Bello monte Rogerii.

8. Abbas Becci Osbernus.

Anno Domini millesimo centesimo octogesimo septimo, obiit piæ recordationis Dominus Osbernus, octavus Abbas Beccensis Monasterii; vir summæ prudentiæ, religiosæ & honestæ vitæ, qui rexit idem Monasterium annis septem, mensibus undecim, una die minus; & sepultus fuit in Capitulo, circa pedes tumuli Herluini, ejusdem loci fundatoris.

1187. Abiit e vita.

Huic successit in regimine ipsius Monasterii venerabilis, & descretus vir Dominus Rogerius, tunc Prior claustralis Ecclesiæ Beccensis.

9. Abbas Becci Rogerius.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo quarto, obiit piæ memoriæ Dominus Rogerius secundus hujus nominis, nonus Abbas Becci, qui Ecclesiam Beccensem strenue rexit annis septem mensibus duobus, diebus quatuor, & sepultus est in Capitulo ejusdem loci, circa pedes sepulturæ Domini Herluini Abbatis.

1194. Animam exhalavit.

Cui successit in regimine ejusdem cœnobii venerandæ discretionis, vir Dominus Walterius, prædicti loci Abbas decimus.

10 Abbas Becci Vualterius.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo sexto, confirmatæ sunt libertates sancti Nigasii de Mellento, a Rege Francorum Philippo, anni regni sui decimo septimo. Quo quidem anno translata sunt corpora sanctorum Nigasii, Quirini, atque Bientiæ, & Beati Graciani martyris, in Ecclesiam sancti Nigasii de Mellento, octavo Kalendas Junii.

1196. Confirmantur immunitates Prioratus de Mellento.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo septimo Walterius Abbas Becci resignavit curam Beccensis Monasterii. Cui successit in eadem Abbatia Hugo Prior de Prato; qui præfuit prædicto Monasterio Abbas undecimus, uno, & dimidio, cum tribus mensibus, & tribus hebdomadis; & migravit a sæculo apud Pratum, anno millesimo centesimo nonagesimo octavo, die decima sexta mensis Maii, hoc est decimo septimo Kalendas Junii; sepultusque est in Capitulo Becci juxta pedes tumuli Domini Herluini.

1197. Vualterius abdicavit Abbatiam.

11. Abbas Becci Hugo.

1198. Obiit.

Huic successit Willermus secundus hujus nominis Abbas duodecimus Beccensis Monasterii, ejusdem loci Monachus.

12. Abbas Becci Villermus 2.

Anno Domini millesimo centesimo nonagesimo nono, Mathæus Comes Belli montis supra Isaram, & Alienor uxor ejus, fundaverunt Ecclesiam sanctæ Mariæ de Layo.

1199. Ecclesia de Layo fundatur.

Anno Domini millesimo ducentesimo octavo, tertio Nonas Julii Willarmus Abbas Becci duodecimus perrexit apud Layum, rogatu Mathæi Comitis de Bellomonte super Isaram, qui ibidem Ecclesiam construxerat: ibique prædictus Abbas, cum omni sanctitate, & reverentia spirituali, Conventum instituit de Monachis Becci, quos secum adduxerat, tam de Congregatione Becci, quam de Conflancio, qui dictus Comes eodem anno decessit, & ibidem traditur sepulturæ.

1208 Ibi instituitur Conventus monachorum Beccens. Mathæus Comes sepulturæ traditur.

Anno Domini millesimo ducentesimo undecimo, media nocte, Dominica, decimo quarto Kalendas Octobris, obiit piæ memoriæ Dominus Willermus duodecimus Abbas Becci; qui præfuit eidem cœnobio annis tredecim, mensibus duobus, & duabus hebdomadis, una die excepto; & sepultus est in Capitulo, juxta tumultum primi Willermi ejusdem loci Abbatis tertii, in dextera parte Domini Herluini prædicti loci fundatoris: quorum omnium animæ requiescant in pace. Unde versus.

1211. Migrat e vita Villermus Abbas.

Alter VVillermus jacet hic Abbas duodenus.

Cui successit in Abbatia Dominus Ricardus de Sancto Leodegario, tunc infirmarius prædicti loci; qui fuit ab omni Congregatione sexto Calendas Octobris electus; quarto Kalendas ejusdem mensis Philippo Regi Franciæ præsentatus, & gratanter ab eo susceptus, & Kalendis supradicti mensis, die videlicet Sancti Remigii, ab Archiepiscopo Rothomagensi, & in Ecclesia Rothomagensi benedictus.

13. Abbas Becci Ricardus.

Anno Domini millesimo ducentesimo decimo quarto, anno quarto postquam prædictus Richardus de sancto Leodegario suscepit Abbatiam Becci regendam; cepit idem Richardus revocare, & reædificare Ecclesiam prædicti loci; quæ tempore Walterii ejusdem loci Abbatis, pro magna parte corruerat.

1214. Instaurat Ecclesiam Beccensem.

Igitur

Igitur jactis in altum fundamentis, ipse manibus suis primum lapidem circumstante Conventu suo, super fundamentum posuit, prima die Lunæ quadragesimæ: procurante & cooperante Ingelramno Magistro operis Beatæ Mariæ Rotomagensis, cujus consilio se commisit, ad illud opus inchoandum & procurandum; Idem vero Ingelramnus viriliter agens, opus inceptum primo anno, cum magna virtute ædificavit; & frontem Ecclesiæ, & navem in longitudinem auxit; & duabus amplissimis turribus mirifice adornavit: peracto autem anno & semi, retraxit se aliquantulum, opus retardando, & non, ut promiserat, perficiendo. Quo viso, & comperto Abbas sapienti usus consilio, jam uno anno, & octo mensibus expletis, amoto Ingelramno Foro facto; tradidis illud opus ad perficiendum magistro Walterio de Mellento, qui tertio anno adduxit & exaltavit prædictum opus in tantum, quod novum opus æquavit veteri, simul cum turribus & earum ciboriis; coopertorium Presbyterii & turrim sancti Nicolai plumbo ex toto renovavit. Super corpus Ecclesiæ novam tecturam posuit, tam super opus antiquum, quam novum, & tegula plumbea cooperuit.

** Chambre. Multa ædificia curavit ædificanda.* Apud Vernonem, * thalamum super cellarium, & capellam sancti Nicolai renovavit, & ampliavit; & alias domos, quæ antea ibi non fuerant, a fundamentis fundavit; & omnia tegula operire fecit, & curiam muro lapideo circumcinxit. Apud Murelos unam domum permaximam a fundamentis ædificavit; & eam tegula cooperuit: in qua domo duo pressoria constituit: tria vero alia pressoria, quæ domus Becci habet circa Mellentum renovavit; & quæ discooperta erant operire fecis: Sed & domos Becci, quæ sunt in insula sancti Cosmæ, renovavit; novam tecturam superponens, & tegula cooperiens. Hæc & alia plura opera valde necessaria fecit idem Richardus Abbas infra tres annos, tam in Francia quam in Normannia, sine alicujus, vel aliquorum auailio.

1220. *Translatio S. Thomæ.* Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo, Nonis Julii, translatus est gloriosus Martyr Thomas Cantuariensis quondam Archiepiscopus, anno a passione sua quinquagesimo.

1223. *Richard. Abbas Becci Episcopatu Ebroicensi donatur. 14. Abbas Becci Henricus.* Anno Domini millesimo ducentesimo vigesimo tertio, Dominus Richardus Abbas Becci electus est in Episcopum Ebroicensem, decimo sexto Kalendas Augusti; Sacratusque est, sexto Kalendas Septembris: cui successit in Abbatia Becci venerabilis memoriæ Dominus Henricus de Sancto Leodegario, Prior ejusdem loci, vir vita venerabilis, & nobili progenie exortus; benedictusque est ab Archiepiscopo Rothomagensi Theobaldo, quinto Kalendas Augusti.

Iste Henricus in diebus suis, laudabiliter & religiose vivens, super alios, ut creditur, Conventum suum diligens; de bonis quæ multi nobilium & ignobilium large & affluentissime tempore suo Ecclesiæ Becci contulerant, pitancias ad necessitates eorum, liberaliter constituit. *Novum condit dormitorium.* Iste dormitorium novum fieri fecit, quia antea Monachi Beccenses jacebant in quodam veteri dormitorio, in tribus ordinibus lectorum confuse. Ipse etiam aquæductus ad cameras, necessitatum emundandas, tam pro infirmitorio, quam pro Conventu, manare fecit, ad maximam domus emundationem; quia antea, ut dicitur, vix possent Monachi in claustro propter fætorem diu stare.

1238. Anno Domini millesimo ducentesimo trigesimo octavo dedicata fuit Ecclesia sancti Neoti Linconiensis Diœcesis in Anglia.

1243. Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo tertio, pridie Idus Aprilis die Martis, inter primam, & tertiam, ante Missam matutinalem combusta fuit ecclesia Prati, cum omnibus officinis, excepto infirmitorio, ab igne de Ermentomvilla.

1247. *Migrat e vita Henricus. Ordo Beccensis. Celebratur capitulum generale; ubi eligitur Robertus 15. Abbas Becci. Odo Archiepiscopus Rothomag. quondam Abbas S. Dionysii.* Anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, obiit piæ memoriæ Dominus Henricus Abbas Becci decimus quartus, in vigilia Nativitatis Sancti Joannis Baptistæ: traditur sepulturæ in Capitulo ejusdem loci, circa pedes Domini Herluini, præsentibus ad hoc Prioribus omnibus Ordinis Beccensis, tam cismarinis, quam transmarinis; qui ad hoc ibi convenerant, ut interessent Capitulo generali eodem die celebrando: qui prædicti Priores, cum omni Congregatione, in eodem Capitulo, elegerunt unanimi consensu Dominum Robertum de Claro Becco, tunc vineatorem Becci in Francia, virum prudentem in spiritualibus, & temporalibus circumspectum; in festivitate Beatæ Mariæ Magdalenæ: Qui receptus ab Hugone de Pise tunc Decano Rothomagensi, & Capitulo Rothomagensi, vacante tunc sede per mortem Odonis Archiepiscopi Rothomagensis, quondam Abbatis Sancti Dionysii; benedictusque est Rothomagi ab Episcopo Ebroicensi, in die Nativitatis gloriosæ Virginis Mariæ.

1250. *Translatio corporis S. Honorinæ.* Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo, die Dominica ante festum Sancti Michaelis, apud Constantium, translatum est corpus Sanctæ Honorinæ de veteri capsa, in quadam alia capsa argentea, tempore Roberti Abbatis Becci, & Willermi De Bræctot Prioris de Confluancio, præsentibus Rothomagensi Archiepiscopo, & Episcopo Parisiensi; una cum dictis Abbate Roberto, Priore Willermo, de licentia Domini Innocentii Papæ quarti, tunc apud Lugdunum existentis; regnante Ladovico Illustrissimo Rege Francorum, tunc in terra Jerosolymitana peregrinate, Blancha matre ejusdem Ludovici, regnum Francorum strenue gubernante.

1256. *S. Lodovicus comedit Becci in refectorio, dextra habens Robert. Abbatem; sinistra Archiep. Rothomagensem.* Anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto prædictus Ludovicus Rex Franciæ fuit apud Beccum Hirluini, in die Annunciationis Dominicæ; qua die comedit in refectorio, cum militibus, & baronibus suis, Domino Odone Rigaud Archiepiscopo Rothomagensi ad sinistram, & Domino Roberto Abbate Becci ad dexteram suam, cum multis aliis prælatis sedentibus. Et exinde pontem Audomati pergens, libertates plurimas ecclesiæ Becci confirmavit.

1264. *Beccum combustum.* Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, Idibus Maii, feria tertia ante Pentecosten, ecclesia Becci combusta fuit, cum omnibus officinis, & domibus, post completorium, ab igni villæ, qui incepit in domo presbyterii, & miserabiliter consumpsit villam, & ecclesiam villæ,

villæ, & postea Abbatiam; Abbate Roberto tunc apud Lexovias ad capitulum Abbatum generale existente. Eodem anno non multo post turris Beccensis Lapidea, quæ erat juxta cellarium corruit; & dictum cellarium, & partem ecclesiæ conquassavit.

Abbatum Capitulum generale.

1265. Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo 5. obiit piæ memoriæ, & laudabilis vitæ, gloriosissimus Robertus Abbas Becci decimus quintus, in nocte sancti Clementis; qui rexit Abbatiam dicti loci, ante combustionem ejus, sexdecim annis, mensibus novem, Hebdomadis tribus, & tribus diebus: post combustionem vero, duobus annis, & dimidio, octoque diebus: qui in unum collecti, fiunt anni novemdecim, quatuor menses, & quatuor dies; Et sepultus est in Capitulo, circa pedes Domini Herluini in sinistra parte.

Obiit Robert. Abbas.

EPITAPHIUM EJUSDEM.

Becci cœnobium quindenum plange Robertum
Abbatem, cinxit te muris, teque refecit
Consumptum flammis, rebus ditavit & agris.

Nota quod quando combusta fuit ecclesia Beccensis, Summi Pontifices, maxime Urbanus, & Clemens, precibus nostris inclinati in reædificationem, & reparationem ecclesiæ nostræ, ignis conflagratione, casuque miserabili, sic consumptæ; ordinaverunt, ut redditus, & proventus unius anni ecclesiarum, & benaficiorum omnium, in quibus nos, vel Priores Prioratuum nostrorum, jus patronatus habemus, existentium in Franciæ, & Angliæ regnis; & usque ad decem annos vacare contigerint; primo anno postquam vacare contigerint, & vacaverint, in illis videlicet diocesibus, in quibus illo anno, diœcesanis Episcopis redditus, & proventus hujusmodi, ex consuetudine non debetur. In illis autem in quibus illo anno, qui deportationis vulgariter dicitur, debentur Episcopis, hujusmodi deportationis anno immediate sequenti, possimus percipere in reædificationem dicti Monasterii convertendos. Et etiam ordinaverunt, quod in Prioratibus ordinis nostri, certum tributum acciperetur, secundum compossibilitatem beneficiorum; & aliis cunctis fidelibus pœnitentibus, qui erogaverint in piam eleemosynam, de bonis eorum Domino, ducentum dies indulgentiarum contulit.

Ordinationes Summorum Pontificum, ad resarciendum Becci monasterium.
Vulgo le deport.

Huic venerabili viro ex communi assensu totius ejusdem loci Congregatione successit venerabilis Joannes, tunc Prior Becci; benedictusque est Rothomagi, in die sancti Joannis Evangelistæ; Confirmatoque, & recepto, & non multo post, elegerunt in Priorem dicti loci, fratrum concordante consensu, Joannem de Plesseis Priorem de Goldelina: sed morte præventus, successit in prioratu Willermus de Bourgeanuilla Prior de prato.

16. Abbas Becci Joannes.
Prior de Goldelina.

1269. Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo nono, tempore Joannis Abbatis Becci decimi sexti supradicti, translata est parochia sancti Nigasii de Mellento, de Monasterio Monachorum in capellam sancti Jacobi ejusdem parochiæ, & facta est illa capella parochialis, & baptismalis ecclesia, interveniente assensu Pontificis Carnotensis, Abbatis, Conventus Beccensis, & Prioris, & Conventus sancti Nigasii de Mellento supradicti, & Juonis Ecclesiæ, rectoris ejusdem, contradicentibus, & resistentibus & proclamantibus parrochianis; sed non prævalentibus.

Prioratus de Mellento.

Postquam prædictus Joannes Abbas Becci, strenue gubernavit eamdem Abbatiam, ferme septem annis, diem clausit extremum, in die Sanctorum Nigasii, sociorumque ejus; anno Domini millesimo ducentesimo, septuagesimo secundo; & sepultus est in Capitulo dicti loci, circa caput Domini Herluini primi dicti loci fundatoris. Et eodem anno Ecclesia Becci conjuncta est fraternitate ecclesiæ Fiscanensi.

Joannes Abbas diem extremum clausit an 1272.
Societas cum Fiscano.

Cui successit in Abbatia eminentissimus vir, Petrus de Camba juxta Beccum, tunc Prior de Euuremodio: Benedictusque est, ab Odone Rothomagensi Archiepiscopo: Cui accidit in primo anno regiminis ejus tale infortunium, quod prædicto anno: in crastinum Cinerum, decimo quinto Kalendas Martii, qui est annus ab Incarnatione Domini millesimus, ducentesimus, septuagesimus tertius, turris maxima Becci corruit, & ecclesiam fere consumpsit, & conquassavit: & plus ponderatum fuit damnum hujus consumptionis, quam damnum combustionis; quia totum presbyterium in circuitu oportuit radicitus evellere usque ad fundamenta. Qui prædictus Abbas cœpit augmentare Ecclesiam: & incepit crucem Ecclesiæ, & chorum: & locavit quatuor pillaria maxima, per quadrum, in cruce Ecclesiæ, ad aliam turrim superædificandam. De qua ruina factum fuit illud Proverbium Gallice; quod sequitur.

17. Abbas Bec. Petrus Camba.
1273.
Corruit turris Becci.

L'an de grace mil deux cens,
Soixante & treize, virent gens,
La maistre Tour du Bec descendre,
Lendemain du jour de la cendre;
Entour Prime, fut la ruine:
L'œuvre dessous n'estait pas fine;
Pour ce la Tour se descendit,
Tout le chœur cassa, & fendit
De la Nef une grande partie,
Cassa la Tour de l'Abbaye;
Mais Dieu mercy et Roy cheri,
Oncques homme n'y eust peri,
Ce fut en temps de l'Abbe Pierre,
Pource qu'en pierres abonda,
Sous ferme pierre la fonda.

Eodem

Capitulum generale. Camerarius. Grenetarius. Eodem anno in Capitulo generali prædictus Abbas Petrus, ex consensu & voluntate totius Capituli ordinavit, quod Camerarius qui officii vices gerit, percipiet quolibet anno in Ascensione Domini per manum Grenetarii, qui pro tempore fuerit, triginta libras Turonenses, pro recompensatione cavarum maneriorum dicti Grenetarii: quas dictus camerarius solebat percipere.

Inceptum est hoc opus anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo 5. in quo primum lapidem posuit Petrus Abbas Becci, secundum Abbas sanctæ Catharinæ prope Rothomagum, tertium Willermus Prior; & Almaricus de Mellento, qui Prior eodem anno decimo Kalendas Octobris obiit; & ei successit Robertus de Leone Prior de Scotris; in quo opere prædictus Abbas quamdiu vixit diligentissime intendit. *Prioratus de Scotris.*

1286. *Forte 1256. Procurator in Anglia.* Anno millesimo, ducentesimo octogesimo sexto prædictus Abbas Petrus, transfretavit in Angliam, defuncto Richardo de Flamuilla Procuratore Olebonniæ, ibique constituit fratrem Robertum de Leone procuratorem pro eo.

Gal. Amende. Marculfus spelman. in Glossar. Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo nono, die Lunæ post festum sancti Joannis Baptistæ, in Assisia Pontis-audomari, facta fuit discussio de emenda monetæ Becci, de villa quam Rex volebat levare, nobis opponentibus per nostras cartas a Rege Angliæ concessas; ac a suis successoribus confirmatas: quibus inspectis, & in Parlamentis Regis lectis, & indicatis: dicta emenda fuit nobis reddita; & coram Baillivo multisque militibus, ibidem assistentibus, declarata.

Abbas Becci tenetur suis sumptibus omnes lites Prioratuum sustinere. Nota quod pro præsentationibus beneficiorum, unde est quod Priores non habent præsentare in beneficiis suis; causa est, ut quotienscumque super jure patronatus contingit moveri quæstio, conclusum est, ut talis quæstio ducatur sumptibus Monasterii, & propter nimios sumptus, & metum muscarum, voluerint omnes Priores Monasterii quod præsentatio spectaret ad Abbatem, qui subiret onera litium emergentium circa jus patronatus, excepto tamen Priore de Cancico, qui non comparuit.

1281. *Obiit Petrus Abbas.* Anno Dominicæ Incarnationis millesimo ducentesimo octogesimo primo, die Dominica circa Vesperas, in die omnium fidelium defunctorum, obiit venerabilis memoriæ Dominus Petrus de Camba Abbas Becci decimus septimus; oriundus prope Beccum: cœnobiumque Beccense rexit strenuissime novem annis, & sex diebus; Nonisque Novembris, videlicet die Lunæ, traditus fuit sepulturæ in Capitulo Becci circa pedes sepulturæ Domini Herluini Abbatis primi; præsentibus Episcopo Abrincensi, & Abbate Bernaii. Et petita, & obtenta licentia eligendi, assignataque die Mercurii in crastino sanctæ Catharinæ Virginis: voti fratres concordes, & unanimes elegerunt virum idoneum in temporalibus, & spiritualibus multum circumspectum, omnique recommendatione dignum, Dominum Ymerium de Sancto Ymerio, tunc Priorem dicti loci.

18. Abbas Bec. Ymerius de sancto Ymerio. Pontifice privatus. Professio Abbatis Becci in Ecclesia Rothomag. Qui dictus electus, fuit confirmatus apud Pontisiam, Martis die, post festum sancti Andreæ Apostoli, in Prioratu nostro sancti Petri in dicta villa, a Willermo Dei gratia Archiepiscopo Rothomagensi: & die Mercurii proxima apud Parisios ab illustrissimo Rege Franciæ Philippo receptus. Deinde Dominica sequenti, secunda Adventus, videlicet septimo Idus Decembris, apud Fraxinos Archiepiscopi, ab eodem Willermo Archiepiscopo Rothomagensi benedictus, & in Rothomago die Lunæ, in Ecclesia Cathedrali fecit professionem consuetam: & die Mercurii subsequenti apud Beccum, cum solemnitate receptus est.

Forma juramenti in receptione. Nota Juramentum quod fecit Abbas Ymerius in receptione sua: *Ego Frater Ymerius permissione divina Abbas Monasterii Beatæ Mariæ de Becco; de bona, & antiqua, & approbata consuetudine hujus Monasterii, Juro per Deum, & sanctos ejus, & per hoc Sacrosanctum Evangelium, quod ego tam per me quam per personas hujus Monasterii idoneas, Monasterium Beccense, & omnia ejus membra, cum omnibus pertinentiis suis, tam in spiritualibus, quam temporalibus, ac omnium prædictorum jura, jurisdictiones, libertates, cartas, privilegia, consuetudines dicti Monasterii antiquas, & approbatas; ad honorem Dei, & utilitatem dicti Monasterii, bene & fideliter, de toto posse meo procurabo, & servabo, custodiam, & deffendam. Sic me Deus adjuvet.* Et formam receptionis invenies in cartulario in Fardello signato per y.

Eodem anno prædictus Abbas Ymerius transfretavit in Angliam, pro negotiis, & rebus Ecclesiæ suæ disponendis.

1281. Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo primo, declarata fuit libertas Prioris de Prato, in pleno * Scacario Paschæ, coram Magistris ejusdem Scacarii apud Rothomagum; de quodam equo, qui occiderat quandam mulierem in nundinis de Ermentruilla, & adjudicatus fuit dictus equus Priori de Prato, per Magistros in dicto Scacario præsidentes: & super hoc confecta fuit littera Bailliviæ Rothomagensis.

* Ærarium regium; vel Tribunal fiscale. Gallice Eschiquier; Senatus Rotomagensis, priusquam esset parlamentum; & ille erat Semestris: unde Scacarium Paschæ dicitur.

Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo secundo, decimo Kalendas Maii, Abbas Ymerius dispositis rebus suis in Anglia, ab ea recessit, & ad partes Franciæ transfretavit receptusque fuit apud Beccum ab omni Conventu suo octavo Kalendas ejusdem mensis.

1281. *Corpus Matildis Imp. repertum.* Eodem anno quæstio facta est apud Beccum post tantum incendium, & ruinam, ubi corpus piæ memoriæ Dominæ Matildis Imperatricis jacebat; & inventum fuit ante sedem majoris altaris, inclusum in quodam corio bovino.

1285. Anno Domini millesimo ducentesimo octogesimo quinto; in crastino omnium Sanctorum, quatuor forestarii, qui nemora Domini Reginaldi de Tria militis custodiebant, fecerunt insultum terribilem apud Layum, Clericorum dicti Prioratus vulnerantes, & duos Monachos: videlicet Joannem de Leone Superiorem, & Fratrem Thomam de Tonilla, sic vulnerantes, ut dictus Joannes infra quinque dies, & dictus Thomas infra quindecim dies, vitam finierint. Et hoc anno obiit Robertus de Leone Prior Becci, & ei successit frater Willermus de Sancto Elodoaldo tunc Prior Sancti Petri de Pontisara.

Eodem anno Ymerius Abbas Becci in Capitulo generali, quod celebratur in vigilia sancti Joan-

Joannis Baptiſtæ de aſſenſu totius Congregationis permiſit Monachis clauſtralibus habere cappas, quando eis neceſſe erit exire foras pro aliquo negotio, aut aliqua neceſſitate, depoſuitque ſotulares corrigiis vinctos. Ordinavitque quod Monachi Beccenſes, qui per obedientiam mittuntur in aliquibus Prioratibus in Anglia, ſive alibi ad commorandum, dum ibi per ſex annos moram fecerint, & honeſte ibi ſe habuerint, ad clauſtrum Beccenſis Monaſterii revocarentur; audita ſuper hoc relatione, & teſtimonio Priorum ſuorum, ſub quibus moram fecerint.

Cappas ferunt egredientes foras Monachi.

Poſt 6. annos ad Beccum redibant, qui manſerant in Prioratu.

Et in eodem Capitulo excommunicavit omnes conſpiratores, & compilatores malorum; & omnes inobedientes; & qui imponunt ſociis ſuis falſa crimina, & omnes qui procurant per ſæculares perſonas, de loco ad locum contra obedientiam removeri; & omnes qui procurant per ſæculares perſonas habere Prioratum, vel officium quodcumque; & qui procurant per ſe, vel per alios, ut non poſſint, aut non debeant a Prioratu, vel officio removeri.

Variæ conſtitutiones ad regimen ſpectantes.

Prædictus Ymerius præ cæteris prædeceſſoribus ſuis, legitur Capitulum Generale quolibet anno freqnentaſſe; & ibi multas Conſtitutiones ſalutares inſtituiſſe; & præcipue per ſuas literas patentes præcepiſſe, & injunxiſſe Prioribus omnibus ejuſdem Ordinis, quod ſingulis annis in vigilia ſancti Joannis Baptiſtæ, in Capitulo generali apud Beccum, traderent in ſcriptis coram omnibus in dicto Capitulo, ſtatum domus, ſeu Prioratus ſui.

Hic in tempore ſuo cum ſtudio, diligentia, & ſagacitate inſtitit operi & ædificationi fabricæ novæ Eccleſiæ; quæ poſt ruinam incepta fuerat tempore Petri Abbatis prædeceſſoris ſui; & locavit prædictum opus cuidam latomo Magiſtro Roberto de Fonte nomine, ad conſtruendum prædictum opus uſque ad tecturam, ut patet per literas ipſius latomi. Tempore etiam ſuo viriliter tractavit negotia Eccleſiæ, cuſtodiendo, defferendo, & procurando jura, libertates, immunitates, & privilegia Eccleſiæ Beccenſis, tam in Francia, quam in Normannia, tam Angliæ, quam Walliæ regnis. Item ordinavit quod Succentor, qui multo Eccleſiæ labores, die noctuque portat, perciperet qualibet anno ſuper officium Cantoris, quinquaginta ſolidos Turonenſes: & quod juſticiarius ſolvat quolibet anno Cuſtodi cartarum, ſexaginta ſolidos Turonenſes.

Succentor. Juſticiarius. Cuſtos cartarum.

Anno Domini milleſimo trecenteſimo quarto, decima quinta menſis Novembris, poſtquam di- 1304.
ctus Ymerius ſtrenue, & laudabiliter rexit prædictum Monaſterium ferme viginti tribus annis, diem clauſit extremum: cujus animæ propitietur Deus: ſepultuſque eſt in Capitulo, juxta caput Domini Herluini primi Paſtoris ejuſdem.

Ymerius migrat è vita.

Anno Domini milleſimo trecenteſimo quarto, die Jovis poſt feſtum Luciæ Virginis, poſt tranſitum prædicti Ymerii, præſidente in Capitulo Becci fratre Guillermo de Sancto Paterno Priore, præſente toto Conventu ipſius Monaſterii, una cum Prioribus Prioratuum ab ipſo dependentium: ad hoc debite vocatus venerabilis, & diſcretus vir frater Guilbertus de Sancto Stephano, tunc Grenetarius loci, fuit electus per viam compromiſſi in Abbatem, & Patrem ipſius Monaſterii: poſtmodum confirmatus, & benedictus: prædictum Monaſterium ſapienter & religioſe rexit per ſpatium viginti duorum annorum, & octo menſium, vel eo circa. Hic conſummavit novum opus Eccleſiæ tempore ſuo: quod opus jam inceptum fuerat tempore Domini Petri de Caniba decimi ſeptimi Abbatis prædeceſſoris ſui: deditque prædictus Guilbertus conventui, pro ſalute animæ ſuæ & pro anniverſario ſuo faciendo, quolibet anno, viginti libras Turonenſes redditus, ad officium pitanciarum capiendas, & percipiendas in, & ſuper præpoſitura Becci.

Conventus & Priores omnes Conventuales Abbatem eligunt. Grenetarius. 19. Abbas Becci Guilbertus.

Officium pitanciarum. Præpoſitura.

Obiit anno Domini milleſimo trecenteſimo vigeſimo ſeptimo in die ſancti Bartholomæi Apoſto- 1327.
li, nono Kalendas Septembris; ſepultuſque fuit in nova capella Beatæ Mariæ Virginis, retro chorum, ante altare ejuſdem Virginis Mariæ.

Obiit Guilbertus.

VERSUS SUPER SEPULTURAM EJUS.

O vos qui tranſitis, memores mortis, rogo, ſitis,
Quod ſum, vos eritis: pro me rogitare velitis.

Huic venerabili viro ſucceſſit in regimine ipſius Eccleſiæ, circumſpectus vir Dominus Gaufridus dictus * Fare, tunc Prior de Prato; electuſque fuit per viam compromiſſi, in die Sabbati, feſto Decollationis ſancti Joannis Baptiſtæ, anno Domini milleſimo trecenteſimo, vigeſimo ſeptimo: & 1327
poſtea confirmatus, & benedictus Abbas vigeſimus: qui poſtquam ipſum Monaſterium laudabiliter, ſtrenueque rexit per ſpatium ferme ſeptem annorum; ſuis cognitis meritis, ad Epiſcopatum Ebroicenſem electus eſt, anno Dominicæ Incarnationis milleſimo trecenteſimo, trigeſimo quarto; nec propter ejus dignitatem, habitum dimiſit regularem Eccleſiæ Beccenſis; ſed ſemper omni loco uſus fuit veſtimentis albis, & maxime cuculla alba, quæ ſpecialis habitus Eccleſiæ exiſtit. Hic temporibus ſuis auxit, & ampliavit fabricam Eccleſiæ Ebroicenſis, & præcipue chorum, & intuentibus clareſcit de tempore quo de Abbatia ad Epiſcopatum Ebroicenſem tranſlatus eſt, factum eſt hoc Proverbium.

*20. Abbas Bec. Gaufridus. al. * Fae.*

In Epiſcopum Ebroicenſem aſſumitur an. 1334. Epiſcopus habitum regularem geſtat.

*Prend la teſte d'un * Maquerel, d'un Chien, d'un Congre, & d'un Carpel;*
De ſix Viures, & de quatre Yres, ſi trouueras ſans autres tiltres,
Quand Gieufroy Fare ſe demiſt d'Abbè du Bec, & Evreux priſt.
Le premier jour d'Auril, ſans doute Dieu garde l'Hoſtel, & l'ordre toute.

* Hoc eſt, M. CCC. VVVVVV. IV.

Quibus datur intelligi Annus 1334.

Nota quod tempore Domini Guilleberti Summus Pontifex Clemens regnabat: filiali devotione moti, non inducti, ſed mera libertate, prætextu negotii terræ ſanctæ, & exaltationis fidei Catholicæ, dedimus dicto Summo Pontifici quindecim millia Florenorum paruorum de Florentia, pro dictis neceſſitatibus ſupportandis: quorum decem millia tradita ſunt præ manibus, alia quinque millia, poſtea: ut patet in cartulario, per literam ſuper hoc confectam, quæ duplex eſt in armario litterarum electionum: & fuit decima generalis * levata, in regno Franciæ per diœceſes: & pro illa decima ratione terrarum noſtrarum diffuſarum per prædictas diœceſes ſolvimus, abſque bonis

Beccenſes nitro ſummam erogant Papæ Clementi V.

* Vulgo une levee.

bonis Prioratuum nostrorum, tria millia, sexcies centum libras tredecim libras, duos solidos, sex denarios: ut patet per litteras quictanciæ.

1337. Nota de scholis Becci. Statuta Magistros scholarum & discipulos spectantia. Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo septimo, fuit in Capitulo ordinatum, ut Bulla Domini Benedicti Papæ super ordinatione scholarium observaretur: & statutum est, ut quilibet Prior solveret dictis scholaribus, de quolibet franco redditus Prioratus sui tres solidos, cum tribus denariis, persolveret integraliter in manu pitantiarii: sic quod Magister in Theologia Legens, quadraginta francos, & studens in Theologia totidem: & Doctor decretorum, jura Canonica legens, quinquaginta; & scholaris studens jura, & Baccalaureus in eisdem, triginta sex libras: ut patet in cartulario in fardello signato per x.

1338. Anni consuse notantur. Anno Domini millesimo trecentesimo decimo octavo, fuit a sede Apostolica indultum Philippo Regi Francorum, & Navarræ, certis de causis, in Provincia Rothomagensi levare decimam; & pro parte & portione nostra fuimus taxati ad summam mille sexcentum septuaginta librarum; quas solvimus apud Beccum, præsente Rege, die decima quarta Augusti, anni prædicti, ut patet
1346. per quittanciam, quæ est in cartulario in fardello de ..... Et in anno trecentesimo quadrage-
Mulcta diversa a Beccensibus soluta. simo sexto, fuit collecta in regno Franciæ, & levata per prædictum Philippum, qui duxit bellum contra Regem Angliæ; pro qua solvimus pro nobis, & Prioratibus, summam centum viginti librarum. Et in anno millesimo quadringentesimo vigesimo quarto, fuit levata alia decima
1344. concessa Domino Regi, pro qua solvit Prior de Bello monte proportione sua, quinque centum francos. Et in anno millesimo quadringentesimo trigesimo quinto, fuit Abbas Thomas absolu-
1345. Abbas Thomas. Robertus docebat Parisiis. tus, ob defectum solutionis decimæ datæ a Domino Martino Papa quinto Duci Bedfordiæ, super fructibus in ducatu Normanniæ consistentibus, quia imposita fuit, & levata tempore Domini Roberti prædecessoris sui regentis Parisius, & per Bullam excipiebantur studentes Parisius ....

1312. Ultro Beccenses tribuunt summo Pontif. decem mille florenos. Et in anno Domini millesimo trecentesimo duodecimo, præsidente in Ecclesia Domino Clemente quinto, mere & liberaliter dedimus pro subventione sedis Apostolicæ, decem mille florenos; tum etiam pro negotiis nostris expediendis; & nisi fuisset Procurator, vel Magister Joannes Abbatis, dedissemus quindecim mille, ut patet in cartulario.

1369. Ad reparationem Monasterii Cassinensis, pecunias tribuunt cætera Monasteria. Et anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo nono, voluit Papa levare unam decimam, pro reparatione Ecclesiæ aut Monasterii montis Cassini; unde fuit Pater noster Benedictus Abbas & commissum fuit Abbati Sancti Audoeni colligere in Provincia Rothomagensi, super Ecclesias aut monasteria Sancti Benedicti; qui penurias Ecclesiarum declaravit: & decima nihilominus soluta est: & solvimus pro parte & portione nostra quadraginta novem florenos, ut patet in fardello I.

1307. & 1345. Rectores Eccl. Ss. Silvini & Georgii conferunt libros suos Becco. Curio medicinam profitetur. Nota quod anno Domini millesimo trecentesimo septimo, & trecentesimo quadragesimo quinto venerabiles viri Magister Nicolaus De Queren Rector Ecclesiæ sancti Silvini de Glos, dedit nobis quasdam decretales, cum apparatu ordinario, una cum quinto decretalium, cum suo apparatu; decretum cum apparatu ordinario. Et Magister Joannes De Boesseyo Rector Ecclesiæ sancti Georgii de Tilia, qui a juventute fuerat nutritus in domo nostra, & beneficiatus, dedit nobis omnes libros suos, post mortem habituros: & si contigerit eum infirmitate, vel necessitate vendere, executores sui tenentur nobis solvere ducentum libras: & erat ipse Doctor in Medicina, & ejusdem eximius Professor.

1335. 21. Abbas Bec. Joannes Justitiarius. Anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo quinto, die Jovis, ante festum sancti Joannis Baptistæ, die vigesima tertia mensis Junii, post spontaneam resignationem Gauffridi Fare, factam, ut ad prædictum Episcopatum transmigraret; astante, & præsidente in Capitulo Becci Fratre Joanne De Santo Mellanno Priore Becci, una cum Prioribus totius ordinis, electus fuit Frater Joannes De Grangiis, tunc Justiciarius Becci, in Pastorem dicti Monasterii: qui Ecclesiam laudabiliter regens, inter cætera bona, quæ ibi gessit, fecit dedicare Ecclesiam novam de novo completam laudabiliter, ut postea patebit.

1340. Obiit Gaufridus Episcopus Ebroic. sepultus Becci. Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo, decimo quinto die Aprilis obiit piæ memoriæ Dominus Gauffridus Fae vigesimus Abbas Becci, postea Episcopus Ebroicensis; non immemor Ecclesiæ Beccensis, sed apud eam delatus, & in ipsa sepultus, in sinistra chori parte, ut ejus sepultura manifestat; cujus anima in pace requiescat.

1342. Tertia dedicatio Beccens. Ecclesiæ. Intersunt Episcopi & Abbates complures. Anno Domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo, decimo quinto die mensis Septembris, decimo septimo Kalendas Octobris, Pontificatus sanctissimi in Christo Patris Domini Clementis divina Clementia Papæ sexti anno primo, regnante Philippo Francorum Rege, Domino Joanne ejus filio primogenito Duce Normanniæ, Abbate Becci tunc vigesimo primo Domino Ioanne De Grangiis; dedicata fuit Ecclesia Becci a Reverendo in Christo patre Domino Joanne Abrincatensi Episcopo, in honorem sanctæ Mariæ Virginis, & Omnium Sanctorum. Consecrata autem fuerunt ab ipso Episcopo Abrincatensi, majus altare ad honorem sanctæ Mariæ, & minus similiter, præsentibus in Christo patribus Dominis Lexoviensi, & Joanne Papiensi Episcopis; ac venerabilibus Patribus, & Dominis Abbatibus de Fiscano, de Sancto Audoeno, de Cadomo, de sancto Ebrulfo, de Gemeticis, de sancto Vaudresillo, de sancto Georgio, de Blanquervilla, de Bernajo, de Cormelis, de Pratellis, de Grestano, de sancta Catharina prope Rothomagum, de sancto Victore, de Cornevilla; ac Prioribus de sancta Barbara, Beatæ Mariæ de Parco juxta Haricuriam, de Friardello; Et nobilibus viris Dominis Joanne Malet, Roberto de Novoburgo, Joanne de Ferariis G.......... de Friardello, R.......... de Tournebu militibus, cum pluribus aliis militibus, ac viris Ecclesiasticis, ac secularibus, in die tali exultantibus. Et eadem die consecratum fuit altare, in capella Prioris in honorem Sancti Benedicti, & in Capella quæ dicitur esse Sacristæ, in honorem Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, altare

fuit

fuit consecratum ab Episcopo Loxoviensi; Et eodem die altare in capella quæ dicitur de Ferariis, in honorem sancti Joannis Baptistæ. Item in capella sequenti in honorem sancti Mauri; & in capella sequenti, in honorem sancti Martini, quæ dicitur esse Subcelererii: & in capella quæ dicitur esse Camerarii, a Domino Joanne Papiensi Episcopo, altare in honorem sancti Stephani Protomartyris. Et in die Lunæ sequente, consecrata fuerunt duo altaria de revestiario, unum in honorem sancti Nicolai, & Brandani; & aliud in honorem sancti Joannis Evangelistæ, & sancti Aniani Episcopi, a prædicto Papiensi Episcopo. Item altare Beatæ Mariæ Magdalenæ, & Beatæ Honorinæ Virginis, in capella quæ dicitur esse Eleemosynarii, ab eodem Papiensi Episcopo, ad Dei gloriam & populi exultationem. In ipsa dedicatione conductus fontis, qui dicitur Angelus, in claustro prope Capitulum, fluxisse vinum per spatium trium dierum fertur, ad omnium servientium sustentationem.

Subcelerarius. Camerarius. Eleemosynarius.

Tempore hujus Joannis quidam honestus religiosus vocatus Guillermus de Mare alias Loeson, Grenatarius dicti Monasterii, de licentia prædicti Joannis, in Capitulo generali præsidentis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo, in vigilia sancti Joannis Baptistæ, totiusque Capituli assensu, dedit religiosis claustralibus decem libras Turonenses redditus, de & supra officio Granatarii dicti loci, ad festum Assumptionis Beatæ Mariæ, per manum Grenatarii, qui pro tempore fuerit, 1340.
percipiendas, ac per manum Prioris eisdem distribuendas, ut ad laudem & gloriam Beatæ genitricis Mariæ Antiphona, quæ dicitur: *Salve Regina Mater*, &c. Completorio finito dicatur, & decantetur a fratribus ibidem existentibus.

Prior de Malopassu.

Eodem anno Dominus Joannes de Ferariis Miles dedit prædictis religiosis, ad officium pitanciarum, certam partem decimæ, quam habebat in parochia de Grendicampo, solutis decem libris redditus, quæ super hoc debentur Priori de Malopassu. 1345.

Tempore prædicti Abbatis, anno millesimo trecentesimo quadragesimo quinto, Domina Maria de Hispania Comitissa de Allenconia, de Stampis, dedit prædictis religiosis quingentas libras Turonenses pro emendis quadraginta libris redditus, prædictis religiosis claustralibus distribuendis, per manum Pitanciarii; ut quolibet die, per dictos religiosos Missa celebretur in Capella Beatæ MARIÆ de novo fundata; quæ summa tradita fuit Priori de Prato; ut dicti religiosi solveret prædictum redditum in quatuor terminis Sancti Joannis Baptistæ, Sancti Michaelis, Nativitatis Domini, & Paschæ; quolibet termino decem. Et his temporibus Missa, quæ quotidie celebratur pro congregatione, in honorem Beatæ Virginis de mane, cœpit habere initium: ad quam Missam accenduntur quotidie viginti quatuor cerei; de quibus Dominus Abbas debet solvere quatuor, & alii decem officiarii, quilibet duos; & ad populum, fratresque excitandos, pulsantur cum una de majoribus campanis.

Maria de Hispania Beccensibus 50. libras erogat, ad celebrandam quotidie Missam de B. V.

Notandum est hanc summam erogasse, ut Missa de Defunctis celebraretur quotidie in Sacello Beatæ Mariæ pro Carolo Comite de Stampis marito ejusdem Mariæ, quæ defuncta similiter, & pro ipsa erat facienda. Hæc indicant litteræ fundationis illius Missæ.

Missa de Beata Virgine quotidie pro Congregatione. Decem Officiarii.

His etiam temporibus cæperunt oriri & emergere bella, & discordiæ inter Reges Francorum & Anglorum, & Navarræ, propter coronam regni Franciæ, quam sibi vendicabat, & dicebat Eduardus Rex Anglorum jure hæreditario sibi licere.

Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo, die decima nona mensis Februarii, obiit fœlicis memoriæ Dominus Joannes supradictus, vigesimus primus, qui Ecclesiam religiose rexit quindecim annis, & octo mensibus; & sepultus est in Capella Beatæ MARIÆ, retro chorum, juxta sepulturam Domini Gilberti Abbatis decimi noni, ante Altare Virginis MARIÆ.

VERSUS.

Concilia nato Genitrix hunc alma beato:
Ponatur cœlis hic, qui fuit orbe fidelis.

Huic Venerabili patri successit in regimen Ecclesiæ Beccensis magnæ scientiæ vir frater Robertus de Rutis alias Couroye, Decretorum Doctor, electus via Scrutinii, ut forma ejus electionis testatur, qui quidem prædictam Ecclasiam rexit undecim circiter Annis.

Anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, tempore prædicti Roberti, post bellum Pictavense, in quo Rex Francorum Joannes captus fuit ab Anglis: prædictis guerris in Normannia vigentibus, & de die in diem pullulantibus, ac ipsis Anglis plurima loca, villas, castella, municipia obtinentibus, Dominus Ludovicus de Haricuria, tunc Capitaneus, & Rector generalis Normanniæ, nomine Regis Franciæ, authoritate regia præcepit, quod Ecclesia 1350.
Becci, quæ de novo magna, & spatiosa, imo speciosa erat constructa; & nuper consummata, & dedicata, (ut præmittitur) fuerat, demoliretur usque ad fundamenta, & fortificaretur turribus, propter securitatem patriæ, & ne ab Anglia, seu aliis hostibus tunc in patria vigentibus, caperetur. Quare congruit consilio & auxilio Baronum, militum, & nobilium, ac vicinorum eam 1356.
fortificare, una cum Capitulo eidem adjacente. Et capellas circa chorum, & alias aperturas, lapidibus obstruere, ipsamque Ecclesiam, & Beuffredum, cum Turribus Ecclesiæ, Capitulumque cingere propugnaculis, ac fossatis circumdare: propter quod oportuit demoliri unam partem dormitorii, Capitulo adjacentem, & tria latera claustri juxta Ecclesiam; & etiam quamdam partem cellarii, domos, & aulam quæ vocatur Noviburgi juxta turres Ecclesiæ, in damnum maximum ejusdem Ecclesiæ.

Bella inter Reges Angliæ, & Galliæ. 1350. Obiit Abbas Joannes. 22. Abbas Becci Robertus 2. 1356. Joannes Rex captus ab Anglis. De Harcourt, Becci Ecclesia destrui jubetur.

Oportuit etiam religiosos dimittere dormitorium, & dormire quamdam partem ipsorum infra Ecclesiam super vestiarium; cæteros autem officiarios, & seniores jacere in Capellis chorum circumdantibus: alia Ecclesiæ loca in Ecclesia, propter chori ambitum, & viam circa, propter Processiones; quia propter claustri demolitionem non poterant fieri in claustro. Coacta est Ecclesia redditus & proventus ejus, in stipendiis armatorum exponere, pro custodia & conservatione dictæ fortericiæ. Ob eam causam oportuit invadiare maneria, terras, decimas, ad prædicta onera supportanda, in maximum damnum Ecclesiæ. Et in Ecclesia Missa Beatæ MARIÆ quæ nuper ordinata fuerat cantari retro chorum, coactione urgante cantabatur ad majus Altare.

Propugnacula construuntur contra Anglorum incursus, & grassationes. Redditus Beccensis Monasterii militum stipendiis ascribitur.

1361. Mortem oppetiit Robertus.

Anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo primo, prima die mensis Septembris, prædictus Pater Rnbertus Abbas Becci vigesimus secundus migravit a sæculo; rexitque prædictam Ecclesiam ferme undecim annis, & quinque mensibus, & sepultus est in capella Beatæ Nariæ retro chorum, in sinistra parte, juxta sepulturam Domini Guilberti Abbatis; & non est tumba, neque Epitaphium.

23. Abbas Bec. Guillelmus 3.

Pnst ejus obitum anno millesimo trecentesimo sexagesimo primo, electus fuit ab omni congregatione, vir magnæ religionis frater Guillermus de Bensevilla, dictus Popeline, in pastorem ipsius Monasterii, postmodum benedictus. Modestus, & mitis fratribus erat; & strenue, & laudabiliter rexit ipsum Monasterium, viginti septem annis; guerris vigentibus, tam in Normannia, quam in Francia, & Aquitanis: & licet prædictum Monasterium esset in maxima necessitate, sua benignitate, & patientia, prædictum Monasterium a multis adversis, damnis, & periculis præservavit.

1388. Migravit a seculo.

Anno millesimo trecentesimo octogesimo octavo, secunda die mensis Maii, migravit a sæculo; & sepultus fuit in revestiario, ante altare Sanctorum Nicolai, & Catharinæ; ubi tunc temporis Capitulum tenebatur, quia Capitulum molendino, furno, granario, propter guerras occupabatur.

Nonnulli Beccenses in Abbates diversorum Monast. assumuntur.

Prædictus etiam pater, temporibus suis, Ecclesiam nobilibus religiosis, quos vestivit, dotavit; de quibus postea floruerunt, Gauffridus dictus Harenc Abbas [a] Gemeticensis; Vincentius de Rnthomago, dictus de Lieno, Abbas [b] Patellensis; Aubertus de Rnthomago, alias le Telier, Abbas [c] sancti Ebrulsi; Joannes de Bouleya, Abbas [d] Cerasiensis.

a Jumieges. b Preau. c S. Evroul. d Cerizy.

EPITAPHIUM EJUS.

*Hic jacet in tumba * Ginatus Beuseque villa,*
Becci, qui deca bis, & cum septem, constitit annis
Abbas: quo plures vestiret, & ocius hinc tres
Fiunt Abbates; ac horum Parisiensis
*Unus Gauffridus; o cum * Jo: de Hors Geneticensis*
Esse finit, tandem Becci fit Pastor ibidem,
Electus bis, jam fieri jubet, hancque figuram,
Guillermi zelo victi, teio uecis; anno
** Bisseptingento; sed bis sex hinc removeto.*
Luce Maii bina, cui cælos Christe propina.

** Guillelmus*
** Joannes.*
*Id est * 1388.*

24. Abbas Becci Gaufridus 2. Bacalaureus in Decret. Estodus vi intrusus Abbatia gaudet & hic primus alienigena Abbas Becci.

Anno Domini millesimo trecentesimo octogesimo octavo, post obitum Domini Guillermi Abbatis vigesimi tertii; frater Gauffridus de Paris dictus Harenc, tunc temporis Prinr de Constantio, vir acutissimi ingenii, Bacalaureus in decretis, electus fuit ab omni congregatione in Abbatem, & Pastorem ipsius Monasterii: sed electio non est sortita suum effectum, quoniam quidam Estodus nomine de Estoutevilla, prius Monachus Fiscanensis, & tunc Abbas Monasterii Cerasii, authoritate Pontificis Romani, & omnium Prælatorum vi, & amicorum, & parentum potentia, obtinuit prædicti Monasterii principatum. Iste primus fuit alienigena, qui Ecclesiæ Beccensis obtinuit regimen, qui de gremio ejusdem Ecclesiæ a tempore fundationis non existeret; duobus annis, & octo mensibus rexit dictum Monasterium; quod nuper guerris cessantibus respiraverat: occasioneque prædictarum guerrarum, in maxima necessitate erat, ac in multis debitis erga multos obligatum, per domos, per maneria, molendina, cum omnibus officinis, in maxima ruina, & decadentia erat; & in ejus adventu, omnia & singula sunt deteriorata: quia ejus cura erat super pecuniis accumulandis: appropiavitque sibi officium thesaurerii, ponens receptorem sæcularem, quod numquam visum est.

Dilapidat facultates Monasterii.

Expensæ quotidianæ inæstimabiles tam pro suo excessivo statu, tam occasione fratrum suorum, quorum aliqui erant Pontifices, alii Milites, alii Archidiaconi existebant. Ipse expensis Ecclesiæ Beccensis, singulari fulgens ambitione, impetravit a sede Apostolica, ut solum vita comite posset uti mitra, & annulis, & insigniis pontificalibus, vocatus ad regimen Ecclesiæ Fiscanensis, unde prius fuerat Monachus, bona Ecclesiæ Beccensis in tanta copia tam in libris, quam jocalibus, auro, argento secum portavit, quod a fundatione non est memoria Ecclesiam tantam ruinam fuisse passam.

Primus ambitione ductus, insignits Pontificalibus utitur.

Fundaverunt frater ejus Episcopus Lexoviensis, & ipse Estoldus, Collegium Lexoviense Parisiis juxta sanctam Genovesam, & distribuit Estoldus libros & cuncta quæ ab Ecclesia Becci abstulerat, dicto Collegio, de tanta offensa Dominus indulgeat ei.

Fundatio collegii Lexoviens. Parisiis.

Cum cenisset Abbatiæ Estoldus Gauffridus regimen Monasterii suscipit, reparatque damna.

Post discessum vero ipsius Estoldi, Gauffridus Parisiensis, dictus de Harenc; qui violentia ab amicis dicti Estoldi, Papa consentiente, fuerat remotus, rursum est electus a tota congregatione in Abbatem, & pastorem Ecclesiæ Beccensis: & die decima quarta mensis Martii, id est, feria tertia ante Ramos Palmarum, anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo receptus cum gaudio magno, cunctis clamantibus *Noel*, *Noel*.

Ipse in primo anno sui adventus fecit fieri quadraginta cameras in antiquo dnrmitorio, & ibi fecit dormire religiosos, qui ante dormiebant super revestiarium, & vestivit eodem anno sexdecim monachos habitu religionis: & mundare fecit omnes officinas, & deponere lapides, & ea quibus capellæ obstruebantur, & revitrare de novo; & maxime Capellam Beatæ Mariæ, in cujus medio fuerat murus maximus quem fecit destrui; & Missa quæ quotidie de mane dicitur, dicebatur ante majus altare, reincepit celebrari in dicta Capella. Fecit etiam mundare Capitulum, quod fuerat occupatum quodam molendino, & furno, quodam garnario, ac magnis tonniis ad ponen-

nendam fieceram. Et fecit dictum Capitulum, & Refectorium depingere, & renovare, & de ipso Capitulo omnia auferre, & reparavit omnia quæ fuerant facta tempore guerræ.

Reparavit etiam Ecclesiam, & officinas dicti Monasterii de coopertura; quia in adventu suo ubique pluebat. Omnia Maneria, & Molendina, quæ invenit in magna decadentia, & ruina, studiose reparavit. Ecclesiam acquitavit de multis debitis obligatam tempore Estoldi prædecessoris sui, & aliorum prædecessorum suorum.

Item exoneravit Ecclesiam de centum libris redditus ad vitam, quas quidam vocatus Petrus le Veulles alias Pontrel habebat ad vitam suam super decimas & terras nostras de Caleto.

Item exoneravit Manerium, terram, & redditus de Quevilly quæ invadiata erant Gervasio de Saux, & uxori suæ ad vitam suam; & solvit octingentas libras, de bonis patris, & matris suæ, quæ nuper habuerat ex obitu eorum.

Nota illa adhuc tempestate Monachi paternorum bonorum hereditate potiebantur.

Item ad tuitionem libertatis nostræ de venditione piscium, fortiter laboravit contra mercatores, qui recusabant afferre pisces suos venales ad coquinam ipsius Monasterii, antequam exponerent eos ad vendendum, ut moris est. Impetravit a Romano Pontifice, quod tam ipse, quam successores sui Abbates Becci, de cætero possent uti mitra, & aliis insigniis Pontificalibus perpetuis temporibus.

Piscarii vendendi licentiam petere debent.

Incepit clausuram murorum, & turrium circa Monasterium, ne de cætero Ecclesia opprimeretur, & occuparetur tempore guerrarum, sicut antea fuerat.

Et anno Dominicæ Incarnationis millesimo trecentesimo nonagesimo octavo, decima tertia 1398.
mensis Julii, arripuit iter peregrinationis ultra mare, associatus multis nobilibus viris Franciæ, & Normanniæ, ad visitandam sanctam terram Jerosolymitanam, & sanctum sepulchrum Domini, & alia sancta loca: necnon ad sanctam Catharinam, in monte Sinai. Revertendo cecidit in quamdam foveam, in qua fuit per tres dies, quod non potuit inveniri. De qua peregrinatione, dum per deserta reverteretur cum suis, contigit illum infirmari, adeo ut non poterat incedere nec pede, nec equo, & oportuit ut in lectica magno labore deportaretur cum suis, qui sic venerunt usque in Italiam, apud quamdam civitatem, quæ vocatur Padua, & ibidem cum magno dolore suorum, diem clausit extremum, decimo quinto die mensis Julii, anno Domini 1399.
millesimo trecentesimo nonagesimo nono: & ibidem in quadam Ecclesia sepultus fuit. Et missi sunt quidam de religiosis Becci, qui ibidem sumptibus Ecclesiæ, fecerunt fieri servitium, & sepulturam in memoriam ejus.

Pergit Jerosolymam.

Decessus e vita.

Nota privilegium concessum Abbatibus Becci, favore Gauffridi Harenc, tunc temporis Abbatis. *Clemens Episcopus servus servorum Dei dilectis filiis Gauffrido Abbati, & Conventui Monasterii de Becco Helluini, ordinis Sancti Benedicti, Rothomagensis diœcesis: salutem, & Apostolicam benedictionem. Exposcit vestræ devotionis sinceritas, & religionis promeretur honestas, ut tam vos, quos speciali devotionis affectu prosequimur, quam Monasterium vestrum, cum dignis honoribus attollamus; dudum siquidem eidem Estoldo Abbati dicti Monasterii, & vobis filiis Conventui, ut idem Estoldus Abbas, & successores sui Abbates dicti Monasterii, qui pro tempore forent, mitra, annulo, & aliis Pontificalibus insigniis, libere possent uti. Necnon quod in dicto Monasterio, & prioratibus eidem Monasterio subjectis, ac parochialibus, & aliis Ecclesiis, ad ipsum Abbatem, & vos filios, conjunctim communiter, vel divisim, pertinentibus; quamvis sibi, & vobis pleno jure non subessent, benedictionem solemnem super populum, post Missarum, Vesperarum, & Matutinorum solemnia (dummodo in benedictione hujusmodi, aliquis Antistes, vel sedis Apostolicæ Legatus præsens non foret) elargiri possent, duximus indulgendum. Nos igitur volentes vos attolli ampliori prærogativa honoris; Vestris in hac parte supplicationibus inclinati, ut tu fili Abbas, & successores tui ejusdem Monasterii Abbates, qui pro tempore fuerint, mitra, annulo, & insigniis hujusmodi, etiam, in Synodis & locis Provinciæ Rothomagensis, & in quarumlibet personarum, etiamsi Pontificali seu regali præfulgeat dignitate, præsentia: dummodo in Synodis, & locis prædictis Archiepiscopus Rothomagensis pro tempore existens, vel dictæ sedis Legatus, aut Nuncius, præsens non fuerit. Necnon corporalia, calices, & alia ornamenta ad divinum cultum, in Monasterio, Prioratibus, & Ecclesiis prædictis, ac locis, & aliis, ab eodem Monasterio dependentibus, necessaria benedicere. Necnon & Monachis dicti Monasterii tonsuram conferre clericalem, libere, & licite possitis, felicis recordationis ALEXANDRI Papæ quarti, prædecessoris nostri; quæ incipit,* Abbates: *& aliis quibuscumque constitutionibus Apostolicis, in contrarium editis, nequaquam obstantibus vobis, & eisdem successoribus; auctoritate Apostolica, de speciali gratia, tenore præsentium indulgemus. Nulli ergo hominum liceat hanc*, &c.

Privilegium utendi insigniis pontificalibus & benedictionem super populum elargiendi, etiam in Ecclesiis, quæ pleno jure Becco non subsunt.

Pro sede capienda in Synodo Archiepiscopi Rothomagensis, fuit lis mota inter Abbatem Becci, & Gemeticensem, tempore istius Gauffridi Harenc, qui dicebat sibi secundum locum pertinere, alio contrarium asserente.

Tempore istius Gauffridi Harenc, presbyteri soliti erant pro stipendiis suis percipere annuatim decem francos, & juvenes non presbyteri octo, & diminuit, propter * fortericiam construendam: quod presbyteri solum octo francos, & juvenes sex francos, perciperent: & duravit usque ad tempora Domini Willermi de Valle Abbatis vigesimi septimi.

** Propugnaculum vel fortaresse.*

Postea anno Domini millesimo trecentesimo nonagesimo nono, die decima septima Julii; post 1399.
obitum felicis recordationis prædicti Gauffridi Harenc Abbatis Becci vigesimi quinti, consensu totius congregationis, & omnium Priorum, ad electionem debita vocatorum, per viam Sancti Spiritus, omnibus concordantibus, religiosus & honestus vir Guillelmus de Annullesibus, dictus de Valle, tunc Prior claustralis Becci, divina dispensatione fuit electus, & postea a Reverendo in Christo Patre domino Willermo de Viene Rothomagensi Archiepiscopo, in die Translationis sancti Stephani, benedictus. Deinde in die Beati Bartholomæi sequenti, apud

25. Abbas Bec. Guillelmus 4.

Beccum ovanter receptus in Pastorem, omnibus mitis, & affabilis; omnium morum probitate adornatus: qui prædictum Monasterium strenue octodecim annis, & quinque mensibus rexit, & gubernavit.

Gallice. Pontauton. *Domus Parisiis via Jacobea.*

Hic tempore suo Feodum de Feugerito, & Feodum de Bouleyo, apud sanctum Martinum de Parco sita, acquisivit: similiter totum Feodum de Calvomonte ex integro; apud Pontem-Altum & apud Rufferiam, Feodum de Mellino Joscelinii: & apud Servavillam Feodum Grandin: & Feodum de Bosco apud Pomeriaux: Feodum Henrici de Grongi. Item acquitavit viginti libras redditus, quas Domicella Joanna Labeneste percipiebat annuatim super Feodum nostrum de Muys apud Marbodium. Item acquisivit domum nostram Parisius, in magno vico sancti Jacobi: & amortisavit, & exoneravit Ecclesiam de centum libris redditus, qui debebantur Carthusiensibus Parisiensibus, & collegio de Dormanno, mediante apponctamento inter nos & ipsos facto. Item ducenta scuta auri Joanni de Vadis restituit: qui Joannes accommodaverat prædicto Gauffrido Harenc: & magistro militiæ de Rhodes, quadringenta scuta auri quæ ipse accommodaverat prædicto Gauffrido Harene, in peregrinatione sua: & multa hereditagia, de quibus per pacta potest apparere. Ipse etiam institit operi fortericiæ per prædictum Harene inceptæ; & prædictum opus ad tantam perfectionem perduxit, ut aspicientibus castrum inexpugnabile judicaretur.

Ludovicus de Flisco Cardinal. impetrat Prioratus de Bello monte, & S. Ymerii; sed perperam.

Tempore isto, regente Ecclesiam universalem Papa Alexandro, quidam Cardinalis Ludovicus de Flisco vulgariter nuncupatus, tituli sancti Adriani Cardinalis, impetravit Prioratus de Bello monte, & sancti Ymerii; & per Episcopum Placentinum procuravit decerni dictos Prioratus ad ipsum pertinere & spectare; & mandavit singulis Abbatibus, & Conventibus, sub pœnis contentis & fulminatis in processu; ut permitterent dictum Cardinalem, aut ejus procuratorem pro eo nancisci, & adipisci possessionem Prioratuum prædictorum: in qua possessione prioratus de Bello monte, tunc erat frater Guillermus de Fiscano religiosus de Becco, & frater Richardus de Malavilla Professi de Becco; & ab isto nobili Patre Guillermo fuit appellatio interposita & sortita est suum effectum. Feodum de Feugueray acquisivit a Domino Guillermo milite, pro summa duorum mille ducentarum, & quinquaginta librarum Turonensium. A Domino Joanne de Boulajo milite aliud Feodum contiguum dictum de Boulay pro summa novem centum librarum.

Nota quod muros fortericiæ curavit fieri Gauffridus Harenc, maximæ latitudinis, videlicet quindecim pedum, vel circa in basso, & in alto decem pedum; altitudinis majoris, quam sint muri civitatis Avenionensis: & infra dictos muros inchoavit quindecim turres magnas. Iste Willelmus habuit a Rege præceptum, ut dictum opus continuaret. Et fuit turris majoris altitudinis, & latitudinis, quam sit aliqua turris in Marsilia: & complevit in spacio quinque annorum: pro quolibet anno exponens in hujusmodi fortericia, quinque mille libras Turonenses.

1415. Iste Guillermus acquisivit Feodum de Meslino Jocelin, anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quinto, a Domino Dobeaux, & solvit mille quingentas libras, ut patet per quictanciam.

Nota etiam quod suo tempore quidam nomine Jo: de la Lande de Tillia, propter processum motum inter nos, & eum, associavit sibi duodecim homines, qui quotidie armati circuibant Abbatiam, & prioratus nostros, ut si invenire possent unum de nostris sive religiosum, sive servitorem, mutilarent, aut occiderent: & mandaverunt prædicto Abbati per quamdam cedulam signatam eorum signis, quod eum occiderent, si eum exire contingeret; & si non exiret, totam domum incenderent. Et de facto plures religiosos euntes ad negotia sua mutilaverunt, & apud sanctum Philibertum, unum occiderunt, & ei pedem amputaverunt, & alium mutilaverunt. Convictus de omnibus maleficiis prædictis, & etiam de furto nemorum nostrorum, quorum custodia ante erat sibi commissa; Parisiis fuit bannitus: ut patet per processum suum, qui est in Cartulario,

1404. Postquam autem fuit in Ecclesia per spatium quinque annorum, anno millesimo quadringentesimo quarto; postquam obedientia fuit reddita Petro de Luna dicto Benedicto, quæ sibi antea subtracta fuerat, occasione schismatis, quod tunc erat in Ecclesia: quidam Ludovicus dictus de Chantemelle, Abbas de Troarno, procurabat apud præfatum Papam institui in prædicto Monasterio Beccensi; quia Abbas Beccensis nondum miserat ad curiam, nec vacantem solverat, occasione prædictæ substractionis; idcirco arripuit iter ad Massiliam, ubi tunc temporis prædictus Benedictus degebat, qui eo viso, & gravi ejus constantia considerata, & electione ejus visitata, ipse eam confirmavit, & licentia a sede Apostolica accepta ad Monasterium rediit: quæ controversia valde gravavit Ecclesiam tam pro expensis, quam pro vacante solvenda.

1405. *Vacantias beneficiorum Papa conatur obtinere. Cui contradicit Rex.*

Nota quod anno Domini millesimo quadringentesimo quinto, regnante Carolo Rege Francorum; in anno regni sui vigesimo quarto, fuit reddita obedientia Domino Papæ per quam antea erant beneficia in dispositione Ordinariorum conferenda, & ordine juris electiones celebrabantur: & post obedientiam redditam in manu Papæ; voluit Papa levare vacantiam beneficiorum, tam regularium, quam sæcularium, quæ vacaverant ante redditionem obedientiæ; quod non potuit obtinere, Rege contradicente. Et declaravit intentionem suam; & prædicare fecit in Ecclesia nostræ Dominæ Parisiis: quod non potuit obtinere, Rege contradicente.

1415. *Insignem victoriam est adeptus Rex Anglorum in Gallia. vulgo * Harfleur.*

Anno Domini millesimo quadringentesimo decimo quinto, mense Augusti, in vigilia sancti Laurentii; anno regiminis prædicti Guillermi decimo sexto; Henricus Rex Anglorum quintus, applicuit in Normanniam, cum magno exercitu, & navium copiosa multitudine; & obsedit, ac in brevi obtinuit villam de *. Harefloto: & eam munivit gente sua, expulsis civibus.

Postea

Postea arripuit iter versus Calesium, per pagum Caletensem, & per comitatum de Pontumal: & cum venisset in pagum Taruanensem, in locum qui dicitur * Agrincort, habuit prælium cum exercitu Francorum in die Sanctorum Crispini, & Crispiniani: in quo prælio fuit magna cædes Francorum, & ibi corruerunt multi, tam Duces, quam Comites, & Barones; necnon & multi nobiles, & eorum multi capti, & ducti in Angliam vinculis mancipati fuerunt: & alii de exercitu Francorum fugerunt. Postmodum prædictus Rex transfretavit in Angliam, cum præda maxima accepta in prælio.

** Aaincourt.*

Et tempore durante, Monasterium Beccense magnam passum est ruinam, totaque regio a Francis, qui insultum faciebant contra regem Anglorum, oportuitque munitionem habere in fortericia ipsius Monasterii expensis Ecclesiæ, propter cursiones, & invasiones Anglorum, in damnum, & destructionem ipsius Ecclesiæ.

Et anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, prima die mensis Augusti, prædictus Henricus Rex Anglorum, iterum applicuit in Normanniam, apud * Toleam; Et in sex mensibus obtinuit totam inferiorem Normanniam, usque ad fluvium Risle, excepto monte Sancti Michaelis. Et etiam obtinuit Cenomanorum comitatum, cum adjacenti regione.

1417. *Inferiorem Normanniam, Cenoman. Comitatum, &c. armis subjugavit.*

* Touque.

Et illo tempore omnes fere habitantes, & commorantes circa Beccum, tam nobiles, quam incolæ, retraxerunt se cum bonis suis in fortericia dicti Monasterii; in tanta quantitate, quod oportuit dictam fortericiam gentibus, & victualibus, expensis Ecclesiæ, munire. Oportuit etiam consilio aliquorum destruere, & demoliri omnia ædificia dicti Monasterii extra clausuram fortericiæ existentia, scilicet aulam dictam la Malmaison, domos ante Eleemosynam, domum fabrorum, domos hospitum, capellam Sancti Herluini, cum aliis multis domibus, & officinis circa adjacentibus. Oportuit etiam taxare bladum in refectorio, & fœnum in Capitulo in maxima tribulatione, & dolore omnium domesticorum. Et post tanta incommoda prædictus Reverendus Pater Guilermus Abbas, hujusmodi incommodis anxius, & tristis, ægrotavit fere per quatuor menses: qua infirmitate ingravescente, decessit tertia die Januarii anni prædicti millesimi quadringentesimi decimi septimi, sepultus in medio chori ante pedaneum, ubi solet accipi benedictio. Cujus anima requiescat in pace.

Bellorum occasione pene totam Monasterii destruitur, ut antea.

Guill. Abbas decessit.

Nota quod ad fortericiam Becci faciendam, homines tenentes de Ecclesia Becci, compulsi sunt ad contribuendum pro qualibet acra terræ, quam inde tenebant, solvere dimidium florenum auri. Et iterum concessum nobis est a Duce Normanniæ, ut levare possemus per modum subsibil; ab uno quoque hominum nostrorum, pro quolibet mense, duodecim denarios, pro simili causa fortericiæ: ut patet in repertorio novo in titulo fortificationis.

Beccenses subsidia imponunt sibi subditis.

Nota quod Joannes de Chambray fecit tumbam Domini Guillermi Abbatis; & soluta sunt quadraginta scuta, ut patet in cartulario per quictanciam, in Fardello signato per ...... & nota quod ipse tenebatur cameræ Apostolicæ in mille florenis annuatim, ut patet per quictanciam, in arca quictancirum.

EPITAPHIUM.

Hic jacet exemplum bonitatis, regula morum:
Justitiæ templum, fidei vas, lux Monachorum
Guillermus, frater quondam de Valle vocatus:
Cœnobiique pater Beccensis; origine natus
Ex Auvillaribus, diecesis Lexoviensis.
Abbas vigesimus sextus: quem flebilis ensis
Funeris exhausit, vitalia filaque resit.
Nam nixus Christo, mundo migravit ab isto,
Anno milleno, centum quater addeque deno
Septem, tunc terna jam jam lucente lucerna:
Vivat sanctorum consors super astra polorum. Amen.

Anno Domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, supra memorato die Lunæ ante sacros cineres, sexta die mensis Februarii, post obitum supradicti venerabilis Guillermi vigesimi sexti Abbatis, venerandæ discretionis, ac eminentis scientiæ vir Dominus Robertus de Becco, dictus Vallee, decretorum Doctor eximius, de Villa Becci oriundus, tunc Prior de Prato juxta Rothomagum, in Capitulo Beccensi, fratrum unanimi assensu, per viam Spiritus sancti, in Abbatem, & Pastorem ipsius Monasterii, est electus: & postmodum mandato Archiepiscopi, est benedictus. Et propter guerrarum discrimina, & occursiones, & invasiones Anglorum, quæ sæpius fiebant ab ipsis, noluit venire apud Beccum, sed fecessit in partibus Franciæ apud Parisios, & apud Pontizaram; & ibi mansit, usque dum sequenti anno civitas Rothomagensis cum patria adjacente, reddita fuit prædicto Regi Anglorum.

1417. *26 Abbas Bec. Robertus 3.*

Rothomagum a Rege Anglorum expugnatur.

Et cum ibi maneret, videlicet in octavis Paschæ, anno millesimo quadringentesimo decimo octavo; Thomas dux Clarentiæ frater prædicti Regis Anglorum; ac Constabularius ejus, obtinuit castrum Haricuriæ, deinde cum exercitu suo venit apud Beccum, & obsedit fortericiam dicti loci, & eam diversis, & frequentissimis assultibus, die nocteque incessanter, per spatium fere unius mensis expugnando; & in suo adventu, maxima pars Villæ, videlicet usque ad Ecclesiam sancti Andreæ, combusta fuit ab eis, qui infra erant fortericiam, in magnum damnum Ecclesiæ, & habitantium in ea; deficiente autem adjutorio, illos, qui erant in fortericia, qui sperabant a Rege Francorum sublevari, oportuit eam tradi in manus prædicti Ducis Clarentiæ, & ei reddita fuit in vigilia Ascensionis proxime sequentis. Et cum intrasset, prædata, & sublata fuerunt omnia bona, quæ ibi erant reposita, tam ipsius quam aliorum; & fere omnia bona patriæ ibidem

1418. *Clarence.*

Arx Becci capta.

erant reposita. Populus ibidem congregatus expulsus est, nec portare ei discedenti permittebatur, præter vilia vestimenta, quibus vestiti erant.

1412. Nota quod anno Domini millesimo quadringentesimo duodecimo, fuit levata decima in regno Franciæ, authoritate Romani Pontificis in supportationem onerum quasi importabilium Regis, & regni: & fuit terminus limitatus ad recolligendam taxationem decimæ prædictæ. Nihilominus Rex Franciæ, suis familiaribus litteris mandavit Abbati de Becco; ut de tribus centum libris ei * incontinenti subveniret; quæ summa fuit Parisiis soluta per Domnum Gauffridum de Fiscano Priore de Bello monte: & taxatio decimæ, pro parte, & portione nostra, in diversis diœcesibus, ascendit ad summam trecentum librarum; ut patet per mandatum, & quictantiam mandato annexam in cartulario. Post paucos dies, postquam fuit spoliata ipsa fortericia, venit Rex Henricus prædictus apud Beccum, & ibi constituit de gente sua viginti homines armorum, cum quadraginta sagittariis, expensis Ecclesiæ, qui acceperunt omnes provisiones ipsius Monasterii, in granis, vino, sicera; de bobus, & de cæteris bonis, ibidem repositis; nihil relinquentes religiosis, nec familiæ eorum, unde possent sustentari; solum viventes de * moltis molendinorum suorum, nihil percipientes de redditibus suis; quia temporalia Monasterii erant arrestata per dictum Regem, propter absentiam ipsius Abbatis, qui nondum venerat ad obedientiam ipsius Regis: & nihilominus solvebantur stipendia armigeris, in dicta fortericia existentibus: & ob hoc coacti fuimus vendere omnia blada, quæ erant in grangiis nostris, undequaque, religiosis in tanta tribulatione existentibus, maxime usque ad mensem Martii inde sequentis: quo tempore durante, prædictus Rex Henricus obtinuit civitatem Rothomagensem, Vernonem, * Rupem Guidonis, * Medontam, & omnem Pagum Caletensem.

** Sine mora.*

* Moulture.

* Rochegoion, Mante.

Postea anno Domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, Dominica prima Septuagesimæ, prædictus Robertus Abbas, qui nunquam fecerat fidelitatem de Abbatia, venit Rothomagum, & ipsa Dominica præsentavit se prædicto Regi Henrico, ei supplicando ut parceret ei de mora sua veniendi ad suam obedientiam, & eam, si placeret, dignaretur recipere; quam dictus Rex benigne suscepit.

Qua fidelitate facta, & temporibus suæ Ecclesiæ, impeditis propter absentiam, expeditis; venit Beccum in crastino sacrorum Cinerum, susceptus cum magno gaudio a suo Conventu, & installatus in sedibus suis, ut moris est.

Et armigeri, qui tunc ibi erant in munitione recesserunt: & fuerunt loco eorum in munitione, gentes Ducis Clarentiæ, in numero minori & minoribus expensis.

Qui prædictos Abbas jura, & libertates sui Monasteri, pro posse, secundum dispositionem temporis, utiliter procurando, strenue rexit dictum Monasterium, per spatium duodecim annorum, fratres charitative tractando.

l'Hostel des Fontaines.

Ipse suo tempore acquisivit quoddam hospitium in medio civitatis Rothomagensis situm, vocatum l'Hostel des Fontaines, prope vicum Judæorum, oneratum tamen de quadraginta libris redditus, donec possent reacquitari. Quod hospitium multum profuit tempore guerrarum. Ipse tempore suo, ob causam guerrarum in Normannia vigentium, & propter fortericiam multa pas-
1421. sus est, totaque domus; & maxime quia anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, die decima tertia mensis Julii, ipsa fortericia fraude capta fuit a Francis, medio Molendinarii dicti loci, Abbate religiosisque inscientibus, & omnes officinas totius domus obtinuerunt, præter maximam turrim nostræ Dominæ, in qua omnes Anglici se retraxerant in præsidium. Et facto foramine in prædicta turri, emiserunt quosdam de suis, factum notum facere Anglicis, qui erant apud Bernaium, Haricuriam, & ubique dispersi.

Galli ab arce expellunt Anglos.

Et intrantibus Francis, illa die qua Anglici miserunt suos Anglis nunciare, ut dictum est, circa vesperam in dicta turri per idem foramen, quo Anglici exierunt, fecerunt hinc inde magnam cædem hominum; & fuerunt Anglici de prædicta turri expulsi, & intraverunt Ecclesiam sic furore commoti, extractis gladiis, occiderunt duos Monachos religiosissimos, & honestos viros, & alios vulneraverunt, polluendo sanctam matrem Ecclesiam.

Cædes Monachorum ab Anglis.

Insuper spoliaverunt dicti Anglici Monasterium, & omnes officinas, deprædando quicquid invenire potuerunt; omnia ornamenta Ecclesiæ, calices, & capsam ubi reconditum erat Sacrosanctum Corpus Domini super altare, corporalia etiam spoliando, & denudando tumulum Dominæ Matildis Imperatricis, qui est in medio chori, nihil de pretiosis relinquendo.

Diripiunt omnia, & Ecclesiam spoliant ornamentis.

Expelluntur Monachi.

Et eorum malitia crescente ligaverunt, & tenuerunt Dominum Abbatem Robertum tamquam prisonarium, enses super eum levantes, & eum decollare, & occidere volentes: & eum sic vinctum, una cum Guernetario dicti loci, duxerunt Rothomagum, cunctis fratribus expulsis de dicto Monasterio, solis remanentibus Priore cum alio, qui erat Justiciarius dicti Monasterii. Ipsis sic expulsis, quidam abierunt apud sanctum Philibertum, alii apud Bellum montem, usque ad festum Omnium Sanctorum, in damnum inexistimabile ipsius Ecclesiæ.

*al. * Saresberiensis.*

Comes autem * Sabbariensis, qui ibidem advenerat, & secum prædictum Abbatem apud Rothomagum adduxerat, posuit eum in arctam custodiam, usquequo tradidisset fidejussores, pro sua fidelitate, quod numquam ipse nec sui Monachi fuissent quovis modo culpabiles de traditione ipsius fortericiæ. Quod ita probatum est, quia traditores illi capti sunt & capite truncati apud Rothomagum, qui omnino exoccupaverunt prædictum Abbatem, & Monachos, & omnes de familia: & eorum confessione audita, tam Abbas prædictus, quam Guernetarius, illa occupatione detenti, fere per quinque menses, liberati sunt: & sequenti festo Omnium Sanctorum, Ecclesiam ipsam, quæ polluta fuerat, reconciliata fuit; & eodem die omnes Monachi sic dispersi per prioratus, occasione guerrarum; intraverunt Ecclesiam Beccensem cum gaudio magno.

Libris atque

Et dedit Rex, attento quod tam Abbas, quam Monachi erant immunes a traditione, literas paten-

patentes, ut temporale detentum restitueretur, & mobilia undequaque possent reperiri; de quibus bonis, maxime in libris & ornamentis, pro majori parte recuperata sunt: Et ordinavit prædictus Rex, & expresse præcepit, quod ipsa sortericia demoliretur, & destrueretur expensis Ecclesiæ; quod ita factum est: & non solum ipsa fortericia destructa fuit, sed omnes domus circumadjacentes oportuit evelli funditus. *ornamenta Ecclesiæ recuperans. Arx Becci evertitur.*

Et post prædictam ipsius Ecclesiæ reconciliationem, & ipsius fortericiæ demolitionem, prædictus Reverendus Pater Robertus revertitur ad prædictum Monasterium; & cœpit reædificare aliquas domos destructas, & procurare res Monasterii; quæ ablatæ fuerant, & proventus, & redditus dicti Monasterii; cartis, & libris apud Rothomagum, pro majori parte stantibus.

Et postquam rexit prædictum Monasterium duodecim annis, tribusque mensibus, multis tribulationibus oppressus, & angustiis, migravit ab hoc sæculo apud Rothomagum in domo per eum acquisita, anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo; & apud Beccum corpus ejus, ut decuit, delatum est, & sepultum infra chorum juxta tumulum Domini Willermi prædecessoris, & avunculi sui, in sinistra parte. Cujus animæ propitietur Deus. Amen. 1430. *Obiit Robert. Abbas.*

EPITAPHIUM.

Hic jacet in loculo venerabilis atque disertus
Abbas, vocabulo cui vallis sicque Robertus.
Is Decretorum Doctor fuit, & via morum.
Auxiliante Deo fratres concorditer illum
Eliciunt, in eo ponentes mentis asylum.
Unde fuit natus, in Becco stans hic inhumatus.
Anno milleno, centum quater, atque trigeno,
In Maii mense quarta, mortis ruit ense.
Quisque roget Christum, quod cælis collocet istum:
Ac ibi solamen Sanctorum sentiat. Amen.

Post obitum autem literatissimi viri Domini Roberti Abbatis, venerabilis ac discretus vir, & magnæ religionis Dominus Thomas de Becco dictus Frique, tunc Prior claustralis dicti Monasterii Beccensis, fratrum unanimi consensu, via Spiritus sancti, fuit ab omnibus electus in Pastorem ipsius Monasterii, feria quinta infra octavas Pentecostes & die nona mensis Junii. Quæ electio, vigentibus guerris, fuit celebrata apud Rothomagum in domo nostra de la Fontaine, acquisita per suum prædecessorem Dominum Robertum, cum nullus auderet super patriam residere, nisi vel in castro, vel in sortericia: & de fratribus, qui personaliter non aderant electioni, procurationem super negotio faciebant: & eo electo fuit benedictus in Ecclesia Rothomagensi, & in civitate Rothomagensi, guerris sic in patria vigentibus resedit: quia sine magno periculo potuisset in Ecclesia Becci residere. Et eo sic apud Rothomagum absente pluries fuit dicta Ecclesia Becci deprædata. Et si quis videretur unde commodum potuisset haberi, sive Abbas, sive Prior, sive Clericus, sive mulier, aut quæcumque persona, capiebatur, & suppliciis vexabatur usque ad solutionem redemptionis suæ. Et pluribus incursibus hostium fuit Ecclesia cunctis bonis spoliata; & proventus Ecclesiæ quasi ad nihilum redacti; cum nullus maneret, aut resideret in possessione sua, nec terras suas coleret, nisi prius habita compositione cum hostibus.

Sed omnipotens Deus qui in se confidentes juvat, & consolatur, dedit tantum animum bono nostro Pastori, quod ipse acquisivit Ecclesiæ quemdam parvum Feodum vocatum de Bosco, situm in parochia sancti Taurini: & domum nostram Rothomagensem exoneravit quadraginta libris redditus, quæ debebantur Joanni le Bar ratione acquisitionis dictæ domus, & apud Regem admortisavit, ut docent litteræ super hoc confectæ. Acquisivit etiam a Guillermo le Grand Armigero, quemdam Feodum nobilem apud sanctæ Mariæ Ecclesiam situm. Fecit etiam in domo Rothomagensi reparationes sumptuosas valde; etsi juxta finem dierum reliquerit Ecclesiam multis debitis oneratam, Dominus ei indulgere dignetur. Et postquam rexit prædictum Monasterium spatio sexdecim annorum, & amplius, strenue, & religiose se habens ad fratres suos, & ad omnes, spiritum Domino reddidit, quinta mensis Julii, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto, cunctis suum obitum deplorantibus: sepultusque in choro juxta Dominum Guillermum de Annularibus, cujus fuerat capellanus, Hujus anima requiescat in pace. Amen. 1446. *Spiritum Deo reddidit.*

Nota quod iste Thomas fundi curavit duas campanas in Ecclesia Becci, scilicet campanam, quæ dicitur *le thumbre*; & campanam secundam, quæ pulsatur in Vesperis, & Matutinis. Et deductis expensis pro se, & servulo suo, & materia, soluti sunt septem franci ut patet in cartulario per quictanciam. Nota etiam quod anno Domini millesimo quadringentesimo, trigesimo tertio, Joannes Sandrin Pictor apud Rothomagum commorans, recepit a supradicto Domino Thoma Abbate Beccensi, summam nonaginta sex librarum Turonensium; ob causam materiarum, picturarum, & sexdecim magnarum imaginum lapidearum stantium in choro nostræ Ecclesiæ Beccensis, ut patet per ejus quictantiam in armaria cartularii de litteris electionum.

EPITAPHIUM.

Iste locus tenuit corpus virtute repleti ;
Quem tellus genuit Becci Thomæque Friqueti,
Vitæ claustralis florens sub regula degit,
Subtraxisque malis, sed Christi colla subegit,
Hinc Prior electus, Stultorum crimina texit.
Abbas effectus digne cœnobia rexit :
Beccensisque Pater vicesimus extitit ipse,
Octavum frater addas, post occubuisse
Anno milleno, centeno, sicque quaterno.
Quinta quintilis decies quarto quoque Sexto Parcat illi Deus. Amen.

29. Abbas Bec. Joann. 3. Nota quod hic debent scribi bene gesta Patris nostri Domini Joannis de Mota Abbatis hujus cœnobii vigesimi noni, sed quia tempore suo non fui, nec quidquam scriptum inveni, ideo scientibus dimisi.

Defuncto venerabili Patre Domino Joanne de Mota alias de Rothomago, Decretorum eximio Doctore, qui obiit in domo Becci, apud Rothomagum, corpusque ejus apud Beccum delatum, fratribus cunctis suum obitum lamentantibus; ibidem accepit sepulturam juxta prædecessorem suum fratrem Thomam de Becco.

30. Abbas Becci Gaufridus 3. *1452.* Cui successit venerabilis Pastor & pater Dominus Gauffridus de Hispania, alias Benedicti, tunc Prior de Prato juxta Rothomagum : Dum ejus electio fuit canonice celebrata, cunctis fratribus ejus merita considerantibus, in eum per viam sancti Spiritus unanimiter consentiunt ; & eum in Pastorem assumunt Dominicæ incarnationis anno millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo : qui dum esset Prior de Prato, guerris in Normannia vigentibus, multa passus est, & redditus Ecclesiæ Prati adeo modici & debiles erant, quod in manu officii Domini Rothomagensis consulebatur tradi ; quæ omnia patienter toleravit, & cunctos visitantes Ecclesiam, quam regebat, ad amorem sui, & suæ Ecclesiæ incitavit.

Debitis Monasterii eximit. Cum autem electus fuit, Ecclesiam Beccensem magnis debitis invenit oneratam; & per omnia intus, & exterius deturpatam ædificiis ruinosis ; quam ad talem statum deducit, quod nec debitis, nec reparationibus, quovis modo possit notari .... *Ecclesiam decoravit.* Ecclesiam Becci mirifice per longum, & latum, intus, & exterius decoravit: Pars enim Ecclesiæ (quæ navis dicitur) quæ foveis terris inferius, & araneis superius vilipendebatur, lapideo pavimento, & vistrinis circa navem necessariis decoravit. Capellam Sanctæ Apolinæ, in qua tres Imagines ordinavit, instituit, & ut cuncta complectar, nihil vilius navi Ecclesiæ, quando depingi fecit: & cruces Ecclesiæ instituit, in signum dedicationis, per circuitum intus, & foris, tombam suam, & sui prædecessoris in choro locavit. *Columnas æreas dedit.* In choro dictæ Ecclesiæ quatuor pillaria juxta pulpitum, imaginibus Doctorum quatuor Ecclesiæ, munivit; quæ antea vacua fuarant. *Aquilam æream in medio chori.* Libriferium in modum, & formam Aquilæ, in medio chori, ad tenendum chorum instituit: *Simulacrum Mosis ad canendam Epistolam. Evangelisterium.* formamque Moysi æream, præcepta legalia in manu gerentis, ad Epistolam canendam, ordinavit. Magnificumque Evangelistarum æreum, formam quatuor Evangelistarum gerens, juxta altare ad Evangelia per circulum anni cantanda : & de eadem materia ærea, quatuor candelabra sumptuosissima.

Ornamenta. Caput S. Blasii. Ecclesiam pluribus vestimentis nudatam, & indigentem, multis honorabilibus, & sumptuosis, confortavit: & multis jocalibus, reliquiis, & maxime ubi requiescit pars capitis Sancti Blasii, quæ antea in Anglia in Prioratu Conith detinebatur, medio & monitu Patris nostri fuit apud Beccum translata, & in sumptuosissimo reliquiario reposita.

Ædificia. Domum infirmorum, quæ Infirmaria dicitur, ad fratrum subsidium & egentium solatium, ædificavit: non solum materialiter, sed quod melius, & majus est, spiritualiter; *In gratiam infirmorum indulgentias impetrat.* quia ipse a Summo Pontifice impetravit, ut cuncti in prædicta domo decedentes, absolverentur a pœna, & culpa, ut in bulla clarius continetur. Et a Vicariis in Christo Patris Domini Guillermi Destoutevilla Archiepiscopi Rothomagensis, & Cardinalis tituli Hostiensis, impetravit; ut omnes religiosi, in dicta Infirmaria celebrantes, & cujuscumque status, devote Missarum solemnia audientes omnibus diebus Dominicis, necnon & festis solemnibus, triginta dies de injunctis pœnitentiis relaxando, consequi mereantur: ut docet littera super hoc confecta; & litteram invenies in cartulario, in titulo Archiepiscoporum Rothomagensium. Nec est omittendum lampadium quod est in medio chori, juxta candelabrum, quod dedit Dominus Richardus le Grand Curatus de Bosco Roberti, dudum Abbatis servitor obsequiosissimus, & familiaris; cuppam magnificam argenteam, & deauratam Conventui dedit.

2. Macc. 12. v. 46. Ipse vero non immemor dicti quod *Sancta & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur*. Et quod animæ defunctorum orationibus viventium, ad pœnarum relaxationem indigent; *Obitus ipsius die S. Benedicti celebretur.* obitum suum instituit celebrari in quadragesima, die Sancti Benedicti Abbatis, & servitio assistentibus assignavit decem libras Turonenses, super receptam de Bensevilla, distribuendas per manum sui capellani, quando præsens erit, & si absens fuerit, in ordinatione Prioris erit.

In fontibus & conductibus eximie laboravit, & maxime ante Cameram Abbatis, in horto, qui dicitur *la Vigne*; in quo conductum fontium contiguum caveæ, qui ligneus erat, lapideum conformavit, ut intuenti clarescit.

Monachos in scholis alit Parisiis; cujus liberalitate omnium evasere famosissimi. Tres scholares ad studium Parisiense tenuit, & aliquando quatuor, sumptibus magnis; quibusdam

dam in Theologia, aliis in Decretis ſtudentibus, & eos in gradibus facultatum, copioſis ſumptibus, honoravit: & manu larga, favore ſcholarium ſuorum, maxime Doctoribus facultatum Pariſienſium, bona Eccleſiæ diſtribuit: quare dicti ſcholares, ſuper omnes ſtudentes, in dicta Univerſitate, in maxima recommendatione habebantur.

Obiit Carolus Rex Galliæ, Angli expulſi a Normannia an. 1449.

Dum obiit nobilis piæque memoriæ Dominus Carolus victorioſiſſimus, qui Anglos de Normannia expulit, anno Domini milleſimo quadringenteſimo, quadrageſimo nono, & reductionem fecit, duos filios reliquit; ſcilicet Ludovicum ſeniorem filium, & Delphinum, qui ſucceſſit in corona; & alium Carolum Ducem de Berry: qui modicum concordes fuerunt uſque ad annum Domini milleſimum quadringenteſimum, ſexageſimum quintum: qui Carolus dux de Berry a fratre ſuo Ludovico Rege ducatum Normanniæ requirebat, & ſibi debitum jure hæreditario, & teſtamento patris ſibi relictum, Rege contradicente.

Quid inde evenerit. Duces Burgundiæ & Britanniæ partes Caroli tuentur.

Videns prædictus Carolus quod non poterat paciſci cum Rege fratre ſuo, fœdere conjunctus eſt Dominis Ducibus Burgundiæ, & Britanniæ; qui querelam dicti Caroli manu armata portantes, & deffendentes in Regem ducatum Normanniæ occupantem, inſultum fecerunt; & eum uſque ad Pariſios fugere compulerunt, cum toto exercitu ſuo: ubi ad nobiles Normanniæ, ut commodius valerent reſiſtere, mandavit, qui adeo pro Rege dimicaverunt, quod Burgundi eorum exercitu territi fugerunt.

Ducatum Normanniæ Rex fratri concedit.

Poſtea Rex conſultus a ſapientibus regni ſui pro bono regni, & regnicolarum, ad lites, & guerras ſedandas & quietandas; & amicitias inter principes connectendas, conſenſit ut frater ſuus Ducatum Normanniæ poſſideret; unde fuerat lis, & controverſia mota inter dictum Regem, & Carolum fratrem ejus; & per ſuas patentes litteras confirmavit, juravitque numquam venire in contrarium, ſed ſemper ſtabile tenere promiſſum.

Carolus deſponſat Normanniam.

Ducibus contentatis, propter hujus promiſſum, & tam magnifice confirmatum, rediit ad terram ſuam Dominus dux Burgundiæ cum ſuis, remanente Domino duce Britanniæ, cum noſtro duce Normanniæ, nondum apud Rothomagum recepto: qui eum in Abbatia Sanctæ Catharinæ juxta Rothomagum duxit: qui dum expectaretur a Burgenſibus, & generaliter a toto nobili ſtatu Normanniæ, & non veniret, miſerunt communi aſſenſu omnium, Joannem Monſieur, filium de Haricuria, ut ſciret quare ingreſſus ejus tamdiu differebatur; qui verbum habuit cum dicto Carolo Duca, & eum nocte cum tedis, & decoro lumine ad Rothomagum adduxit; & ibidem cum magna ſolemnitate, & maximo gaudio ſuſceptus: præſentibus Ducatus Epiſcopis, Abbatibus, Baronibus, & cunctis Nobilibus, & annulo aureo manui impoſito, in Eccleſia noſtræ Dominæ Rothomagenſis, Normanniam, cunctis videntibus, deſponſavit; & eam ut ſponſus ſponſam regere, & gubernare jurejurando promiſit.

Pactum cum Carolo initum dirimit Rex.

Hoc facto, Duce Britannorum ſolo in Normannia ſtante cum dicto Carolo, Rex Franciæ totum quod fecit, revocavit; dicens quod ſcribitur de deſponſalibus, cum locum non habet conſenſus, ubi metus, vel coactio intercedit; & quod coactus conſenſum præbuit; & ſuis armigeris in ſignum hujus fecit; & inſtituit portare ſuper loricas, duas litteras A. & P. quaſi diceret *audi partem*. Audiens dictus dux Carolus, quod hujus occaſione Rex intendebat guerram contra eum, iterum movere, & de facto movit; quia voluit, ut villæ, & caſtra in dicto Ducatu de quibus dictus dux Carolus poſſeſſionem acceperat, ſibi reſtituerentur. Quod fuit Regi valde ignominioſum, ut promiſſum ſuum contra fratrem naturalem violaret.

Conſiderans dictus dux quod potentiæ ejus, videlicet Regis, non valeret reſiſtere, diſceſſit de Normannia, & Britanniam ivit, ſuique conſules, puta Epiſcopus & Patriarcha Bajocenſis, Epiſcopus Lexovienſis, & plurimi alii patriam, & propria beneficia relinquentes, dictum Ducem, ſuppoſito & conſilio, ſequuti ſunt, & multi nobiles Normanniæ captivi remanſerunt cum Rege, & alii ex toto perierunt.

Et iſta miſerabili guerra durante, Dominus noſter & Pater venerabilis, ſua benignitate, & clementia, nobiles multos in amicitiam Eccleſiæ univit, & poſt paucos dies tres feodos nobiles, videlicet feodum de Calnomonte, de Feuguerolo, & Boullæ, mandato Regis de curia, & ſcacario, Beccenſi Eccleſiæ tamquam manu-mortuæ incorporavit, magnis & largifluis ſumptibus, 1466.
amortiſari fecit, anno Domini milleſimo quadringenteſimo, ſexageſimo ſexto, ut clarius apparet in litteris ſuper hoc confectis & ſcriptis.

Nota quod amortiſatio nihil aliud eſt quam terram Domino tributalem, reddere immunem ab illo.

Tabulas in aula quæ dicitur *Miſericorde* fecit renovare & directorium, & ſimiliter in refectorio, quæ prius erant vermibus conſumptæ.

Eodem anno multi de hominibus Domini Caroli, ſe traxerunt ad villam quæ dicitur *le Pont de l'Arche*, & ibidem tenuerunt per multos dies: & ſic Rex propter hoc motus, quia nolebant villam prædictam ſuo mandato reddere, in propria venit, & ſedem inſtituit: & diſpoſuerat per aſſultum capere, niſi interveniſſet pactio; pacto inito, cum ſuis intravit, & durante ſede, domos quæ erant circa caſtrum, & portam quæ duxit ad Locoveris, fecit funditus deſtrui, & foſſata dictæ villæ refortiari.

Rothomagenſe caſtrum Rex munitionibus ſepit.

. Eodem anno ſexageſimo ſexto, die Sancti Coſmæ, & Damiani, mane adeo die ſtante nebuloſo, & turbido, quod vix quis potuiſſet diſtantem a ſe tribus pedibus conſpicere, intraverunt Bourbonni per caſtrum, in dictam civitatem Rothomagenſem, capitaneo, & civibus inſcientibus; unde fuit magna commotio in populo: ſed tandem medio ſapientium ſtantium in civitate, Rex placatus eſt; & eam in brevi tempore recuperavit, & ibidem in perſona ſtetit, per multos dies; & infortiri caſtrum prædictum, quodam groſſo muro in latere, ex parte tendente verſus villam, prope fontem caſtri.

Anno

1467. *Deauratam crucem conflari jussit Garfridus.*

Anno sexagesimo septimo fecit prædictus Dominus Gauffridus Benedicti, quamdam Crucem institui magnificam in Ecclesia Becci, deauratam, ex lapidibus pretiosis undique munitam; & in qua reponuntur spinæ gloriosæ coronæ Redemptoris nostri Jesu Christi.

Turris lignea gal. Befroy.

Et eodem anno fecit incipere quoddam Beufredium, in loco, in quo retroactis temporibus fuit, quod fuit igne consumptum; adeo quod per opinionem Latomorum expertorum, oportuit istud renovare usque ad fundamentum, ad campanas Ecclesiæ suspendendas, quia grossæ turres nimium erant gravatæ, & commotione campanarum gravabantur.

Ipse motus caritate, & devotione, & augmentavit, & crevit Pitantiam religiosorum, tam presbyterorum, quam juvenum, in termino Paschæ, de viginti solidis presbyteris, & juvenibus de quindecim: in quo nihil percibiebant antea, in magnum subsidium religiosorum claustralium.

Et suis temporibus convivebat in Ecclesia Reverendus & Religiosissimus vir homo paci & dilectionis Dominus Robertus de Rothomago, alias le Moine, Prior claustralis Ecclesiæ Becci: qui prius fuerat Prior in Ecclesiis de Confluentio, de Bellosaltu, & de Evuremodio; & postea ad Priorem Ecclesiæ Becci per electionem vocatus, qui meritissimus & perdilectus in officio ab omnibus extitit; & ad domum suam, quæ domus Prioris dicitur, sitam supra portam, quæ dicitur Roberti Bellnt, viriliter laboravit intus & exterius, quantum decoravit (ut intuenti clarescit) picturis, coopertis & aliis munimentis ad cameram aptis.

Vitrea specularia.

Capellam in Ecclesia sitam, quæ dicitur capella Beatæ Mariæ Magdalenæ, sibi elegit, & Priori assignavit: tamen antiqua registra Ecclesiæ notant capellam Beati Benedicti fuisse Priori assignatam. Quam capellam Beatæ Mariæ Magdalenæ vitrinis sumptuosis clausit: quinque imagines Sanctarum Virginum, videlicet Virginis MARIÆ, Magdalenæ, Honorinæ, Margaritæ, Catharinæ, super altare dictæ capellæ devote erexit; & tabulam depingi fecit, in qua, ad latera depictæ sunt imagines Sanctarum Marthæ & Agnetis.

Vides quomodo in illis Monachis vitium crescit proprietatis.

Scamna circa capellam instituit, cum cophinis ad reponenda ornamenta capellæ; quæ omnia fecit propriis denariis, & sumptibus fecit fieri, videlicet calicem deauratum; pacem valde devotam, & argenteam; corporalia, & generaliter omnia quæ in capella videntur; in honorem, & decorem maximum Ecclesiæ: & etiam duas parvas copinas argenteas, ad reponendam aquam & vinum, cum Missa debet celebrari. Et post in anno millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo, fecit sumptuose depingi, & in honorem Virginum historiari.

1467. *Britones a partibus Caroli stantes Alenconium expugnant.*

Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo, tempore currente, quo Dominus Carolus frater Regis Ludovici in Britannia erat, venerunt Britones Cadomum, & ad partes circumvicinas, & ut in Normannia faciliorem aggressum haberent, pro querela sæpedicti Caroli tuenda, & deffendenda, cum Duce Alenconii pactum inierunt, & composuerunt, ut Britonibus pro prædicto Carolo querelantibus, villam, & castrum Alenconii redderet: quod ita factum est, venerunt, & tenuerunt eum maxima copia armigerorum suorum.

Vulgo Franc. Arbaletriers. *Taliare vulgo* mettre à la taille.

Rex autem Ludovicus hoc audiens jussit in Normannia omnes nobiles cum * liberis sagittariis proclamari, ad resistendum prædictis Britonibus qui eundo, & redeundo, adeo populum vexaverunt, ut nullus nec pullum, nec aucam, nec aliquid comestibile, pro se & familia sua, potuerit reservare, viros Ecclesiasticos si inveniebant taliabant, & si aliquem equitantem invenissent, vel equum, in pejorem commutabant, vel omnino detinebant. Et dum ista nefandissima agerentur, prædicto Duce Alenconii in Britannia stante, consilium habitum est, ut uxor ejus ad Regem pergeret, ut ejus iram moderaret: quæ postquam locuta est cum eo, suis precibus obtinuit, ut inter eos treviæ haberentur, quousque virum suum Ducem Alenconii visitasset, & intentionem ejus sciret, quod sic factum est.

Tempore autem pendente in partibus illis circumquaque ducatum, erant liberi sagittarii, fere quadraginta mille dispersi, & adeo patriam, & maxime circa Senonensem diœcesim deprædaverunt; quod ob deffectum victualium compulsi sunt provinciam dimittere.

Alenconium Regi ultro dediтur.

Et dum nobilis Domina Alenconii consideraret cum filio suo patriæ destructionem, ad Regem Franciæ venerunt, & ei villam Alenconii reddiderunt; Britonibus inde excedentibus, & Francis fœdere pacis intrantibus, Duce Alenconii semper in Britannia stante: nec ob hoc cessarunt Britones querelam prædicti Domini Caroli portare; sed longe post occupaverunt Villas in partibus inferioribus Normanniæ, videlicet Villas Cadomensem, Bajocensem, Constantiensem,

* *S. Lo.* *al.* * *Troarne.*

Abricatensem; Francis circumquaque inter eos dispersis, maxime apud Sanctum * Laudum, & Abbatiam de * Troardo, usque ad annum millesimum sexagesimum octavum, quod Rex dictas partes conquestavit.

1468. *Henricus 7. Rex Angliæ, cum Regina & Principe Gallensi excipitur Becci.*

Et eodem anno millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo, octava Augusti, nobilis Domina Domina Margareta Regina Angliæ, uxor Regis Henrici, qui tunc temporis ab Edoardo de la Marche occupante regnum Angliæ, carceribus detinebatur; necnon filia Regis Siciliæ, cum filio suo Edoardo Domino Principe de Galles, venerunt apud Beccum, & ibidem recepti sunt eadem die vesperascente jam die, cum tædis, & lumine immenso; & steterunt per quinque dies in hac Abbatia, cum honore maximo: & gratiis hinc inde actis, perrexit ad nostram Dominam de Monteforti, deinde ad Herflotum, ut ascenderent mare.

Eodem anno Prior de Bello saltu videlicet Dominus Joannes de Cambrevier, qui tunc erat Subprior & Cantor Becci, effecit ut scamna, & sedes sumptuosæ in refectorio, in honorem & maximum decorem loci, fabricarentur: cujus beneficii gratiam in animam remunerare dignetur Deus.

Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo decima sexta Octobris; postquam inferiorem Normanniam Regis subjugarunt imperio, querelantes pro Rege; Britonibus ad se reversis,

verſis, conſiderantibus tanti Regis poteſtati non poſſe reſiſtere; Prælatis patriæ, nobilibuſque, totoque populatu ſuper principem, ſcilicet Ducem Britanniæ, acclamantibus, patriæque vaſtationem, populi confuſionem, gentium perditionem eidem demonſtrantibus, pactum, & concordiam tractarunt inter ſe querelantes.

Redeuntibus armigeris, nobilibus ſagittariis, qui ibidem aderant pro Rege pugnaturi; patriam iſtam Normanniæ totam deprædaverunt: & quidquid Eccleſiaſticum poterat inveniri, quaſi ſuum proprium reputabant: in domibus Deo dedicatis, puta Abbatis, domibus Sacerdotum, ex omni parte confluebant: Statum Eccleſiaſticum in perſonas diffamantes, populuſque omnis Normanniæ, tantum ſupplicium toleravit uſque ad medium Novembris anni prædicti.

1468. Eodem anno milleſimo quadringenteſimo ſexageſimo octavo, fecit prædictus Dominus Gauffridus voutam continuari, & antiquæ conjungi, ſcilicet ad defenſionem itineris, quo itur de Becco ad Brioniam, uſque ad gardinum Joannis Louvet: ut ſcilicet iter regium ibidem conſtitueretur, qui ſolebat eſſe in cultura feodi noſtri de Feuguerejo contiguo dictis conductibus fontium.

Huic venerabili Domino Gauffrido Abbati ſucceſſit Dominus Joannes Boncart Doctor, Epiſcopus Abricatenſis; qui tunc temporis erat Confeſſor Ludovici Regis Franciæ, qui quidem Epiſcopus fuit electus, ſive poſtulatus, admonitione, & præcepto ejuſdem Regis, in Paſtorem & Abbatem Becci. Ipſe fecit conſummari, & compleri Beuſredum: Fecit fieri campanam, quæ dicitur horologium, & ſuſpendi in loco, in quo nunc ſtat, in cacumine ejuſdem Beuſredi.

31. Abbas Bec. Joannes Epiſcopus Abrincenſis primus commendatarius

Idem Epiſcopus habuit quendam vocatum Magiſtrum Joannem le Marehand, Vicarium ejus in dicta Abbatia: qui quidem le Marchand erat Decanus Eccleſiæ Abricatenſis, vir magnæ intelligentiæ, & ſagacitatis, qui habuit regimen, & gubernaculum totius Eccleſiæ Becci, ſub ipſo Epiſcopo.

Joannes Decanus Vicarius ejuſdem Epiſcopi res gerit Monaſterii.

Ipſe Epiſcopus in fine ſe demiſit de Abbatia, & repoſuit in manu religioſorum. Videlicet ſe demiſit ſuper religioſum virum Dominum Joannem de * Aptot alias Hautement, qui, pro tunc erat Prior clauſtralis Becci, ſed demiſſio non ſortita eſt ſuum effectum: quia idem Epiſcopus obiit antequam ipſa demiſſio eſſet confirmata a Papa. Quare idem Prior clauſtralis perdidit pecuniam ſuam, quam miſerat Romam, ad faciendam confirmationem ſuam, & ad ſolvendam vacantem: quare facta fuit electio.

Abdicat Abbatiam.

*Forte * Hautot.*

In qua electione fuit electus Dominus Robertus de Rothomago, alias d'Eureux, Prior de Bellomonte, vir religioſus, & honeſtæ converſationis, qui ſucceſſit in Abbatia ipſi Epiſcopo Abricatenſi. Ipſe electus, & benedictus Abbas, fecit fieri novam portam in introitu Abbatiæ, quæ nunc eſt juxta portam Eleemoſynariæ, cum muro lapideo verſus dictam Eleemoſynariam: Fecit operari laudabiliter, & honeſte ſupra antiquam portam ejuſdem introitus, cum gradibus aſcendentibus ad cameras, quas fecit fieri ſupra eamdem antiquam portam, & fecit etiam operari in conductu rivuli aquæ ante portam Eccleſiæ, cum muro lapideo claudente ipſum conductum, a camera Prioris uſque ad granarium; cum pluribus aliis beneficiis, quæ ipſe fecit intra Eccleſiam & extra. Deinde ipſe ſe demiſit de dicta Abbatia, ſuper venerabilem religioſum Dominum Guillermum de Rothomago, alias Guerin, retenta magna penſione, cum præſentatione beneficiorum. Sed facta ipſa demiſſione, & confirmata a Summo Pontifice, ipſe Dominus Robertus d'Eureux non diu duravit: quare ipſe Dominus Guillermus Guerin, qui antea erat Prior de Sancto Philiberto, & capellanus dicti d'Eureux, fuit omnino pacificus Abbas ipſius Monaſterii de Becco.

In cujus locum ſubligitur Robertus Monachus 32. Abbas Becci.

Abbatiam, retenta penſione, & collatione beneficiorum, Guillelmo Religioſo tranſmiſit, Sed ſtatim obiit.

APPEN-

APPENDIX

AD CHRONICON BECCENSE,

Ex historia ejusdem Abbatiæ, authore Francisco Carreo Beccensi cœnobita.

Guillelmus Abbas 33.

Joannes Prior sinistra mento ornamenta multa confert Ecclesiæ Becci.

Multa contulit Ecclesiæ Guillelmus, ille.

UILLIERMUS postea Abbatum successu trigesimus tertius, Rothomagi sacratus, apparatu solemniore in sedem admittitur. In qua divinæ legis promptuarium sedulna evolvens, inter cæteros velut sidus clarissimum irradiat. Cujus sedis mense secundo Joannes Aptotius Prior claustralis, qui spe sedis adipiscendæ in templi decorem Casulam, Tunicam, Dalmaticam auro purissimo Rothomagi confecerat, moritur Becei, in Capitulo conditur.

Robertus vero qui Garino cesserat, peractis in sede septem annis, in bona senectute sub ærea tumba celebri funere in Beccensi choro quiescit. Priscorum pietatis æmulator Guillelmua, majoris aræ facien tabula aurata variis passi Christi historiis divite, atque argenteam capsam, in qua Sanctorum plurium habentur reliquiæ, decorat columnas quatuor Angelicas, ad quatuor ejusdem aræ angulos, mira admodum sculptura decoratas, ære cyprio conflatas, adfigit. Auncam ad hæc capsulam trium auri mareharum ponderis ingenioso artificio mirabilem sparsis gemmis famosam, qua in sancta solemnitate sacrum Domini nostri Jesu Christi corpus, cum immenso fidei fructu circumfertur, templo nevotus offert. Sex pateras argenteas Conventui donat. Argenteam quindecim mareharum lampadem subtili fabrorum opere superbam, in medio Virginis Matris sacello ferrea catena suspensam, donat. Varia aut erecta, aut reparata ædificia non est quod commemorem, quam frequentius adfixa ejusdem insigoia passim Garinnm vixisse testentur. Carolus autem post Neapolitanam expeditionem infirmitate subita oullo relicto libero Ambasiæ moritur, Ludovico duodecimo Aurelio successore, ad Dionysiaoam sepultus. Joannes postea Morçenchius Becci Archiprioratum gerens, tibiali excisesto vulnere, in Capitulo conditur. Cui Jacobus Faber, Prior S. Petri ad Ponsisaram fratrum electione, assentiente Garino, succedit, brevi quartana sublatus. In cujus lorum Petrus Baleolus constituitur.

Joanni Ribaldo nepoti Abbatiam transmittere conatur Guillelmus.

** f. uxore.*

1514.

Joannes Ribaldus Beccensis Abbas 34.

Qua ætste succedunt hyemes duæ rigore insolito: nivibusque horridiores. Ineunte postea vere amnes in plana diffusi segetes, pecora domosque subiode suffocant; qnam temporis injuriam subsequitur pestis inguinaria: agrum Beccensem, (salvo Virginea interventione cœnobio) misere depopulans. Annosus interea Guillelmus incertam rerum seriem providens Joanni Ribaldo ex sorore nepoti, jus omne cedere tentat. Verum obstat Ludovicus, Joannem Aurelium Tolosanum Archipræsulem eidem Garino succedere volens. Anna ad hæc defuncta, quam e Britannico genere Ludovicus thoro priore duxerat uxorem. Mariam Henrici Anglorum Regis filiam, nondum vigenariam, cum pacis legibna, posteriore thoro sibi tam seni copulat. Moxque vita functus, cum Anna connubii * uxoris prioris in Dionysiana jacet, nullis ex se liberis maribus relictis. Unde Francisco Valesio Angolismorum Duci jus obtigit regium: qui Claudiæ Ludovici filiæ priori oupserat: Primus itaque hujus nominis regnat quinquagesimus septimus; sub quo Garinea resignatione a Leone X. expedita, Joannes Ribaldus trigesimus quartua, lubena Cathedram ascendit. Rothomagi a Tussano Archipræsule consecratus. Statim Garinua vir optimus morbo apopletico extinctus, caliginosam Beccensibus eclipsim annis longioribus ferendam, relinquit; cujus pios cineres in medio choro lugubri pompa collocant pridie nonas Aprilis; Qua die annua supplicatione revocatur ejus obitus memoria. Sicque Ribaldo Pastore speciosa templi porticus, quam vivens Garinus erigendam condnxerat, ingeniose perficitur. Verum moribus hic junior quam ut præsens expostularet negotium, per Adrianum Cardinslem Brysium Constantianum Antistitem, oescio quo jure, exturbatus, creata pensione, Cathedram cedit. Tamen quantum conjectura licet augurari, & ut rumor apud nos pererebuisse potuit, Archiprior Balleolus, vel quia hujus felicibua auspiciis invidebat, vel quia eum Monasterio perniciosum metuebat, literis Franciscum Regem mooet. Nec diu pausat res. Adrianus Apostolico munere a Francisco in commendam admissus, præmissis Beccum satellitibus, bonam fratrum partem io Prioratus expellit (non enim deerant qui Ribaldi partes tutarentur) alios intus vinculis fatigans. Interea Rothomagum nstale solum repetens Ribaldus cum magna auri, argenti, tapetum, valorumque cælatorum supellectile, noctu sublata (nec a vasibus qnidem sacris abstinens) discedit. Atque id saniore quidem consilio factum, regium furorem si cum tali viro contenderet sibi conflare veritus. Se præterea sciens suis cum cœnobitis odiosum; ut pote qui moribus juoior, tanti conflictus causam prætbuisset. Inde Vallimontis cœnobii in Caletano regimen adeptus, locum ipsum Beccensibua spoliis, renovato ædificio, reddit insignem. Novum inibi arctumque magis vivendi rigorem introducere tentans, suis id ægre ferentibus, in Rothomagensi Parlamento frustra litigat.

Qui Adriano Brysio Cardinali Abbatiam cedere cogitur. Hic 2. commendatarius, Abbas 35.

1517.

Ideo vexantur Monachi Vallimontis cœnobii Ribaldus Abbas præficitur.

1519.

Joannes Dunesius Card. Abbas. 36.

Adrianus vero post biennium Beccum deserens affixa claustro Virginis Mariæ Christum lactantis imagine Fiscani sedet. Succedit Becci Joannes Dunesius Aureliensis Cardioalis, cujus supra meminimus, vir msnsuetus, ac suapte natura, in Ecclesiasticis gerendis dexterrimus, Abbatum

ordine

ordine trigesimus sextus, templum Beccense ornamentis decorans. Anno cujus sexro Divi Patriar- 1525.
chæ Benedicti præscriptum institutum, sex coævis junioribus comitatus, auspice Christo, profes- *Hujusce Cronicis author*
sus sum. Quod mihi Christus Virginis matris precibus salutare vertat. Post decimum quartum *Monasticam*
hujus purpurati Abbatis annum, a Clemente VII. ad Nicenam conventionem vocatus, apud *emissus est professionem*
Italos grandi omnium luctu, ætate adhuc florente, moritur. Joanne Venatore Cardinali Presby- *circa a. 1525.*
tero, Lexoviorum Antistite, trigesimo septimo Abbate successore. *Nicæno conventio.*
Hic multa rerum experientia prudens, Carolo primum octavo charus; Ludovico deinde suc-
cessori conjunctissimus. Postea Francisco Principi primo a Consiliis, & Elemosynis familiaris, ad- *Moritur Danesius Abb. 5.*
stat. Francisco quippe Normanoiam visitante, Beccum ingreditur, ubi Joannes Venator regia con- 1533.
ventione in Cathedram abbatislem a fratribus introducitur. Ibique Georgianum festum regio de- *Abbas 37.*
core Franciscus celebrat. Unde post hebdomadas quinque ad Vatevillam movens, Alienorem con- *Joannes Ve-*
jugem Carli V. Romanorum imperatoris sororem, Becci valetudinariam relinquit. Sequente bien- *nator Cardi-*
nio die qua reliquisrum Beccensium celebris agitur memoria, nocte jam profunda, lampadem il- *nalis Episcopus Lexovi.*
lam quindecim marcharum argenti speciosam, quam Garrinus ferrea catena in sacello Virginis *Franciscus*
matris suspenderat, ambasque lanees argenteas choro pensiles, noctu fures audaci sacrilegio depræ- *Princeps,*
dantur. Quorum authores Rothomagi rotæ supplicio, dignam mercedem recipiunt. Dum Magda- *Becci mori-*
lena Francisci filia, Jacobo Scotorum Regi connubio jungitur, Hedinum ad Theroennam castrum *tur aliquandiu.*
idem Franciscus armis recipit, statimque pactis ad decennium cum Carolo Augusto, induciis per 1534.
mediam Galliam Carolus ad Flandriæ Gandavos, Francicam liberalitatem expertus pervenit. Mox *Alienor con-*
Franciscus mense Julio Normanniam repetens fontium in claustro Beccensi fluentium tempestiva com- *jux Caroli V.*
moditare allicitur, adeo ut illic cœnam mox sibi parari jubeat, Regina Alicnore in æde Capitula- *ægrotans Becci remanet.*
ri, e regione, ad Herluini sepulchrum epulante. Regiis interea florentibus gestis. Joannes septua- 1536.
gensrius in Marolea expeditione ad Merlam febre moritur; Jacobi Annibaldi successoris diligentia 1539.
Beccum delatus. Ubi tres hebdomadas quotidianis precibus, ac vigiliis frequentatus, in Virginis 1540. *Beccum re-*
matris æde pau at. Cor ejus theca plumbea in choro ad aram majorem conditur. Corpus Lexoviis *dit iterum*
in æde Apostolica incredibili sumptu, Coepiscopis adpositum, quiescit. *Franciscus.*
Hujus bonas Ecclesiastici muneris partes, cum Becceosi cœnobio Annibaldus idem Claudii Fran- 1543. *Joannes Ve-*
ciæ Admiralis frater regio favore obtinet, dum Franciscus Henrici Francorum Delphini primo- *nator obiit.*
genitus nascitur. Jacobus Annibaldus tria Ecclesiastici muneris insigna ab Episcopis Hipponensi, *Jacobus An-*
Aniano atque Castoriensi, Romani Pontificis permissu, Becci suscipit. *nibaldus Abbas 38.*
Quinto nonas Maii sacerdos effectus, Episcopus consecratus. Atque a Legatis Pauli tertii pur- 1544.
puratum habet amictum. Tres Monachi, eo die cum Laicis septem ab Hypponensi Episcopo Bec- 1545.
ci tonsi sunt. *Becci ordines sacros suscepit.*
Anno sequenti Henricus septimo Kalendas Augusti, Remis sacratur. Interea Galliæ Cardinalibus
ad Paulum tertium Romam pergentibus, Jacobus Annibaldus sub Beccensium reparationum præ- 1548.
textu, sparso callide regii consensus rumore, bonam Sylvæ Beccensis (quam vulgus Parcum di- *De Sylva*
cit) partem ad librarum viginti quinque millia, publicis exponit emptoribus. Qusi vero annui *Beccensi, vul-*
ejusdem rstionis proventus, uni Pastori non sufficiant. Constat autem hujusmodi lucus quadrin- *go Parcus nuncupata.*
gentis quinquaginta jugeribus lspidco muro cum ipso cœnobio cinctus.
Augusto sequente, vir celebris memoriæ Georgius Ambasianus Rothomagensis Antistes, in ca- 1550.
stro Vigniano Carolo Borbnnio successore, moritur Rothomagi in Æde Virginea 17. Kalendas *E vita excessit Georgius*
Octobris divite Mausoleo conditus. Quod quidem cum illa excelsa Pyramide, quam vivens in *Ambasianus.*
medio templo construxit, inrer mundi mirabilia facile numerares. Kalendis vero ejusdem Octo- 1551.
bris Henricus Rothomagi, cum incredibili, tum sumptu, tum patriæ lætitia excipitur, ubi quo-
dammodo prodiga civium liberalitas non suas facultates, sed egregia sui Principis merita, cle-
mentiamque meriti delectatur. Hujus memorabilis sumptus ac lætitiæ non vulgaris, pulchre ele-
ganterqne meminit quidam Chappius superbas novem & viginti tabulas recenti volumine viva
effigie repræsentans. Idibus ad hæc Januariis noctem sub medism sbsistentibus choro fratribus ad
nocturnas vigilias, accedunt cum terræ motibus crebra fulgura, ingentia ventorum flabra, inter
quæ nec frequens aerius fragor, vel auræ, certissima discerni queat. Erat ad inferioris templi *Ruit turricu-*
Pyramides ambas, cocleos gradus opperiens, turricula binis columnis per angulos sex levata, la- *cula Beccensis.*
pideo tabulatu ad summum cuspidis, nutu potius divino, quam humanis artibus perducta, quæ
hac eadem intemperie corruens, magnam templo ruinam, suo casu attulit. Atque (ut fere sunt 1552.
fortunæ ludibria, quæ periculo socium addit periculum) Haymonis Courseri Beccensis Monachi,
qui Annibaldo, a consiliis, & vicibus aderat, suggestu; duo summæ turris crepitacula majora,
solo dirupta, publice frustratim væneunt. Sicque rem pretiosam magni comparatam, sacris usi-
bus dedicstam, veluti quadam Antiochi audacia, cum probro privato etiam patriæ contrahens
dedecus; prophanare non erubescit, modicumque inde quæstum sitiens, pudore neglecto, maxi-
mam tum sibi, tum suis (quorum id gratia fiebat) inustam infamiæ notam contempsit, opus
quidem aulico monacho dignum. Claudius posthæc Annibaldus vir ex equestri ordine clarissimus,
ac Franciæ Admiralis Jacobi Beccensi commendatarii frater, cum apud Ferram oppidum cum suis
ageret, solaque sui fama ferocem Ruthi exercitum eluderet, acriori febre actus Sanctis monitis
unico filio relictis, decimo sexto Kalendas Februarii, inter sacra constanter moritur. Ad Anni-
baldeam ædeam quæ Appevilla dicebatur, ingenti sumptu regio funere sepultus.
Regem vero Beccensem novus aries novo pulsat ictu. Agrumque Planeseum (cujus feodi 1554.
nobile caput cum ingenti privilegiorum gloria super Appevillam situm est) sex fere millia a *Planeseum prædium colorata commutatione, rogatus ab Annibaldo Abbatis nepote.*
Becco distantem; Marchio Annibaldus Hwaldeus Jacobi Beccensis Commendatarii ex Claudio fra-
tre nepos, Jacobo quodam Perdrierio (cui rei tractandæ creditum fuerat negotium) in Capitu-
lo Beccensi rogante, postulat; oblats in pensum Guarguessala Aloconensi: Idque fortasse tentat

ſperatius propter præſentem patrum favorem; vigetque diligentius vicina commoditas ad rei familiaris congeriem. Tres interim ex noſtris nominantur, qui ſolum tum rogatum, tum oblatum diligenter examinent', quorum relatu res ipſa tractanda ſit. Extruitur interea apud Appevillam caſtri Annibaldei moles, cujus fines dominiumque extendere illius Planeſeæ domus turriumque advectione Marchionis ſpes obfirmatur. Forſan vero feciſſent ſatis Beccenſes, ſi rerum

Cauſa 12. quæſt. 2 c. 37. & 52. 56. æqualitas, atque conditio poſtulaſſet, ſi jura * clauſulis pertinaciſſimis non obſtitiſſent. Infectis itaque Nepotis rebus, patrui purpurati animus in tres delegatos monachos, diſſimulato prudenter ſtomacho, fervet: officiiſque privatos, ſecundi Prioris ſcilicet, Cantori, atque Sacriſtæ in exteras remotioreſque cellas exturbat. Quorum ego ordine ſecundus abjectior, ſed tale nobis exilium pro Eccleſia ſuave. Accidit tum in majore Lexoviorum Eccleſia ambarum in foribus templi turrium alteram ingenti fragore ruentem, bonam facit molis partem deſtruere; cujus antiſtitium gerebat præfatus Jacobus Annibaldus.

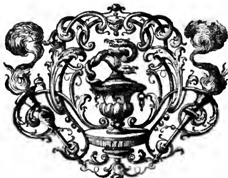
1558. *Obiit Jacob. Annibaldus Cardinalis.* Idus vero ſequentia Junii ſeptimo, Jacobus Cardinalis Annibaldus, anno seſſionis Beccenſis decimo quinto, Rothomagi ſub tecto Beccano moritur, in Appevillea Fratri Claudio adpoſitus.

Abbas 39. Ludovicus Guiſianus. Cui ſuccedit Ludovicus Lotharingus Cardinalis Guiſianus (de quo paulo antea loquebamur) in rebus bellicis ſub invictiſſimo ſydere natus.

1559. Auguſto poſtea menſe dum in Capitulo Beccenſi Archiepiſcopi Rothomagenſis viſitandi partes ageret D. Parriſius Antiſtes, exiguo tunc Monachorum numero pro tempore conſulens, de rigore clauſtrali aliquid gratioſe laxat, quo juniores ad ipſa litterarum rudimenta promoverent commodius. Permittitur itaque apertis libris in choro canere, quod ante magna temporis jactura memoriter fiebat. Inter violentas Monaſteriorum deprædationes, eſſet quod miſerum Beccenſa loqueretur: Unde exturbato venerandorum Patrum cætu, dum per Normanniam graſſatur Admiralis Gallus, obmuteſcit divini cultus exercitium, occiſis inter immaturam fugam duobus Monachis, Gabriele Botteo, & Jacobo Nocyo.

Abbas 40. Claudius Lotharingus. *Duo poſtremi Abbates fuere CLAUDIUS LOTHARINGUS Eques Aumalius, qui violenta morte obiit S. Dionyſii in Francia, die tertio Januarii, ann.* MDICI.

1591. *Abbas 41.* *DOMINICUS DE VIQ Archiepiſcopus Aucenſis.*

PRÆ.

PRÆFATIO AD VITAM SANCTI HERLUINI.

ONSUETUDO fuit apud veteres majorum suorum imagines erigere, & præclara eorum facta memoriæ scribendo commendare ad informationem posterorum; ad exemplum scilicet virtutis, & incitamentum probitatis. Quod ob id utique actitare curabant, ut qui aliam ignorabant vitam, hoc modo sibi, & iis quos scribere suscipiebant, præsentem quam maxime memoriam efficerent longam, laudemque, ut putabant, mererentur perennem. Econtra Ecclesiastici scriptores, passiones, & vitas Sanctorum, qui planum iter justitiæ sequentibus laboribus suis reliquerunt, & Deum in vita, & in morte sua glorificaverunt: eadem quidem via, sed non eadem intentione scribere studuerunt. Nam perinde succedentibus decedentium patrum vitas, & mores intimare voluerunt; non ad captandum vulgi favorem; sed ut agnoscentes religiosas eorum conversationes, ad gloriam Dei laudibus attollerent, & sibi exemplar propositum bene vivendi, actibus prosequerentur; ut æternam promererentur remunerationem. Unde quidam sapiens hortatur dicens: *Laudemus viros religiosos & parentes nostros in generatione sua*; atque Apostolus: *Mementote præpositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem*. Ad hoc enim scribuntur vel leguntur strenui actus, & miræ virtutes Sanctorum, ut in his laudetur Deus, de cujus gratia sunt, & minores vestigia majorum quæ sequi debeant aspicientes, sine offensione passibus boni operis currant viam salutis ad gloriam, & ad bravium supernæ vocationis Dei. Hoc fecerunt antiqui, hoc faciunt adhue istius tempestatis multi, nolentes præterire tacendo quos alicujus momenti fuisse putarunt. Inter quos Beccenses primos ipsius loci structores, & erectores, quia Deo noti, & hominibus cari fuerunt, ut rebus ipsis claruit, mandando litteris, post se venturis eorum pium reliquerunt memoriam: hoc est Beati Patris Herluini, nobilis quoque Willelmi, atque sapientissimi Bosonis: Sancti vero Anselmi vitam (qui secundus Abbas extitit ipsius loci) quidam Cantuariensis edidit, qui ei adhæsit, & usque ad mortem in Archiepiscopatu deservivit; quo, Deo volente, translatus fuit, & quidquid de eo videre vel audire potuit, scriptum reliquit.

Hujusce Præfationis author (ut puto) Millo Crispinus.

Eccl. 44. a. 1
Heb. 13. a. 7

Edimerus seu Edmerus & Eadmerus author vitæ S. Anselmi.

INCIPIT VITA SANCTI, ET GLORIOSISSIMI PATRIS HERLUINI Primi Pastoris, & fundatoris Beccensis Cœnobii.

Authore Gilberto Crispino Abbate Vest-monasteriensi.

QUONIAM in re militari quæ quis memoratu digna egit, scripta eduntur ad posteritatis exhortationem, & laudibus attolluntur, prout ingenium scriptoris, & facundia præstat; silentio supersederi non debet ad divinæ virtutis gloriam, & magnæ in Deum fidei formam, quæ in satellitio Christi nostra memoria præclare egit Abbas venerabilis Herluinus Beccensis, cujus virtutis hoc ad quendam titulum præscribatur, quia mundum jocundissime sibi, & ad votum arridentem, ea ætate penitus recusavit, qua vehementius alii se ingerunt recusati, & in qua patria tunc incolumem armis militem abrogatis, monachum fieri portentum habebatur.

A Danis qui Normanniam primi obtinuere pater ejus originem duxit: mater proximam ducum Flandriæ consanguinitatem attigit. Ansgotus ille, ista Heloys nomen habebat. Gislebertus Brionensis Comes primi Richardi Normaniæ Ducis nepos ex filio consule Godefrido, illum enutritum penes se inter omnes curiæ suæ primates habuit acceptissime: habilis hic ad arma plurimum erat, nec minori ea animositate gestabat. Omnes omnium totius Normaniæ majorum familiæ in electis illum habebant, in armis omnique rei militaria usu, & cultu corporis sui attollebant, ab inhonestis avertebat animum, honestis quæ curiæ magni faciunt impendebat omne studium. Domi ac militiæ commilitonum suorum præstantissimus erat; quibus de rebus non solum singularem Domini sui obtinuerat favorem, verum & apud Robertum totius patriæ Ducem, & apud exterarum dominos regionum pepererat sibi nomen plurimum, accessumque familiarem. Alia, quæ ad captandum nomen in sæculo, plurima fecit, omittamus: hoc ad fortitudinem illius animi ac fidei constantiam, & in armis confidentiam non sileamus. Indigne passus aliquando factam sibi a Domino injuriam famulatus sui commodum ei subtrahendo, contulit se, eo inviso, longe aliorsum. Eo itaque sub tempore Comes ipse Gislebertus quorumdam potentissimorum Normanniæ lacessitus injuriis, multam militum manum contraxit, injurias suas effere volens ultum iri, homo ferocis animi, magni potentatus, nominisque supremi avidus, ut pote Ducum tantorum propinquus, ad potentiæ suæ ostentatum per nuncios eis non prope diem belli, sed per plures ante dies id se facturum, & quando transmisit. Ita condicto

Portentum tunc militem Monachum induere.

B. Herluinus ex nobili progenie.

Miles strenuus.

Virtutem colebat.

tempore Bellum utrinque apparatur, quod exequi non posset sine multa partium utrarumque strage; nec amplius evitari salva eorum dignitate. Quod vir animosus, quem scribendum accepimus, ubi compertum habuit; illico injuriam oblitus, viginti secum delectos milites assumens pergit ad diem certaminis, minime cum Domino, verum seorsum procul ab agmine illo; etenim suæ suorumque salutis objectu fidei suæ, sponsionem afferebat; mortis periculo appetebat, nullius emolumenti ab illo vicem exquirens. Dictum satis est, & hic lucide agnosci potest quis fuerit; non desertores pugnæ, quos in aliorum perniciem metus absolvit, sed quos in dominorum necem, & patriæ excidium, cupiditas inducit, hoc exemplo alloquimur; nec tam militaria gloriæ obtentu, quam servandæ causa fidei proferimus. Dux per excelsi montis latus agmen eum deduceret, videt a tergo viginti armatos eminus in plano subsequi, ac hostile aliquid verens imperat confestim, qui essent scitum ire; accedunt, suos, & causam agnoscunt; approbant plurimum magnanimitatem, ac Duci renunciant. Admiratus pro injuriis tanti sibi servitii vicem restitui: illico remittit accessum, cum ampliori gratia reddens omnia, quæ sua fuerunt. Bellum quod instabat crastinæ lucis sub exortu, nuncii prædicti provinciæ Ducis Roberti, noctu ante venientes, dirimunt, jus, fidemque sacram obtestati ut ab armis discedant, & judicium belli, curiæ suæ expectent definitioni. Itaque pars utraque, ac neutra superior altera successit ab armorum excisione; divina sibi providentia lignum illud ad omne opus bonum utile conservabat. Nolebat summus artifex violencia secularis auræ jam plus illud distorqueri, aut infructuosis affectationibus exhumectari.

Nota viri magnanimitatem.

Divino numine afflatus atque a terrenis subtrahit animum.

Vitæ hujus jocundissimo statu annos ille jam excesserat triginta septem, cum tandem divino metu succendi amore mens illius cæpit, & ab amore mundi tepescere, sensimque in dies frigescere, ab exterioribus oculum cordis convertens ad se ipsum: ibat frequentius ad Ecclesiam, orabat devote, ac sæpe prorumpebat in lachrymas, ludicra re omni omissa; jam minus frequens erat in curia, qua hoc solo retinebatur, quod prædia sua Deo secum lucrari satagebat; quod & obtinuit extorquens ea sibi a Domino suo multa instantia servitii. Sæpe sub diem pernoctabat orans in Ecclesiis, & mane primus in curia coram aderat, ad mensam Domini, quia inter sodales parsimoniam exercere nolebat, multisque adinveniebat impedimentis absens. Sæpe totum jejuniis transigebat diem, in armis, in cultu corporis, non idem studium quod prius, satis indicabat alterationem animi illius, quam adhuc seria dissimulatione celabat. Augebatur mens, & in plura cogitationum deliberatione distrahebatur: militiæ ac ceteræ sæcularis rei usum relinquere summa erat voti. Verum quo se conferret, quod vivendi genus assumeret, ignorabat. Rarus in Normannia tunc recti tramitis index, aut prævius erat, sacerdotes ac summi Pontifices libere conjugati, & arma portantes, ut laici erant, veterum ritu Danorum universi, adhuc vivebant; sed sicut spiritus ubi vult spirat, ita quem aspirat unctio ejus docet de omnibus. Abrenuncians ergo militiæ, vili tegumento indutus, barba, & crine intonsus, inter aulicos ea quidem diu qua diximus, intentione servivit exiturus ab Egypto verus ille hebræus, ea videlicet transiliens quæ transeunt, ac omni conamine se extendens in ea quæ æterna existunt, ab eis qui remanebant mutuatum in opus Dei adsportare conabatur quidquid pretiosum poterat, jam Domini sui lætus assidens ad mensam, inter multimodas epulas, & comessantes, pane asperiori vescebatur, & aqua: ridebatur ab universis, amentiæ quidquid agebat, reputabatur; minis, promissis, injuriis, officiis Dominus, & universi satellites nil poterant a proposito suo eum avertere conantes: mittebatur homo olim universis acceptissimus sæpe numero ad curias sedens asinum; mæror, ac risus diversis quo adveniebat, servitiorum quidem gratiositate, quia metuebat sæculo irretiri, nec equitare jam volebat asinando serviens domino, sine cujus permissu discedere nolebat. Et quia pro Deo abjectus esse nequaquam erubuit: nec Deus illum erubescens, super terram quoque amplissimam illi restituit vicem.

Pia ejus exercitia.

Dissoluta Sacerdotum, & secularium vita.

Ridetur ab omnibus B. Herluinus, quia humilem & despectā vitam agebat.

Comes Gislebertus de cujusdam compatriotæ sui damno agens, quod in illius vergebat perniciem, ad principem Normanniæ Robertum, cujus quidquid super hoc agebatur intererat, prædicto viro hac de re imposuit allegationem; at vir pacis ferre damnosa alicui machinamenta penitus recusavit: perstat Dominus in sententia hortans, & comminans, ut homo sibi intimus verbum consilii sui ad Dominum suum perferendo, referat. Agitur ut jam ostendat miles ad utrumlibet positus, cui servire superno, an terreno Domino malit. Sed mox ut superni causa Domini exegit, illico iste funem, quo sub terreni servitio Domini retinebatur, abrupit. Abdicata omnino legatione discedit a Curia. Dum tamen iret Comes Gislebertus nullomodo discredens post paucos dies curiam ivit, rescire volens quid Dux responderet: verum ut cognovit ad eum non fuisse perlatum, efferatus in illum, cui imposuerat, mandat abduci quidquid habebant ille & sui. Continuo abripiuntur omnia sua, nec curat, vastantur quoque pauperes sui, unde non parva sollicitatur cura: pauperum ergo transmissus questu, & lachrymis, post parva dierum intervalla rediit ad Dominum, nullamque sui curam gerens egit suppliciter causam innoxiorum: accersitur negotium totius Curiæ, acerrime in causam deducitur. Intenduntur crimina quæ humili, & sufficienti ratione cuncta purgando removebat, qui in eo judici respondebat spiritus Dei, tacitis unde judex potius erat infestus, alia quædam admissa intendebat, sciens iste quid lateret in fundo: *quæ mea sunt*, inquit, *hinc accepta universa distrahantur, dum pauperibus, qui vestram nullo crimine iram meruerunt, sua restituantur.* Motus ad pietatem Dominus, quem mundanæ celsitudinis fastus plurimum obtinebat, adducto in partem viro perquisivit animi tantam commutationem, & finem consilii: Cui paucis ille verbis, cum multis lachrymis respondit. *Sæculum amando, & tibi obsequendo, nimium Deum, ac me ipsum hactenus neglexi: quæ corporis erant cultui omnino intentus, nullam animæ meæ eruditionem accepi: quapropter precor si quid unquam bene merui a te, liceat vitæ quod superest in Monasterio transigi. Salvo circa me amore tuo, & da mecum Deo quæ habui.* Habitæ diu deliberationi finis iste consedit; corde in lachrymis concitato sustinere nequit ille ulterius loquentem; abripit se in cameram; pietas humana

Pauperum causam sua abdicata suscipit.

Roberto Duci animæ suæ propositum patefacit.

mana in eo multa arat circa illum militem suum: multa & illi circa Dominum. Ac vix ab eo missionem requirere valebat; sed prævalebat *fortis ut mors dilectio*. Tandem gratissimo clienti expetitam concedit, tam sui quam suorum omnium facultatem, quem eatenus ut bene obsequentem sibi amaverat, jam cœpit amare ut Dominum, ac libens obsequebatur illi plures dies, multo cum honore detentum apud se debita honorificentia remisit, ditioni illius, ac servitio tradens quidquid paterni juris habebant fratres sui, qui eadem dignitate geniti pares axtiterant sibi: quia dignior, & vera nobilitate generosior germanis efficiebatur, jure ab eis illi subjici, nec indignum, aut injuriosum æstimabatur,

Protinus in villa quæ dicitur Burnevilla, extruendum servitio Dei opus arripuit non parvum, brevi peractum: ipse non solum operi præsidebat, sed opus ipsum efficiebat, terram fodiens, fossam efferens, lapides, sabulum, calcemque humeris comportans, ac ea in parietem ipsemet componens: quibus alii horis aberant, ipse congerebat quæ ad opus exigebantur, excludens ocium ab omni parte diei: Quanto vanitate tumida olim delicatior, tanto vera humilitate nunc ad omnem laboris tolerantiam propter Deum patientior. Cibum præter quibus non licet diebus, semel accipiebat, nec exquisitum, & parce satis, expleto cum die opere suo: Et quia interdiu nequibat, ediscendo Psalterio noctem pœne totam impendebat. His exercitiis multa jocunditate exercebatur novus tyro Christi.

Extremum mundo vale dicit, extruitque Monasterium. Operi insudabat. Quam austeram vitam ducebat.

Prima litterarum elementa didicit, cum jam existeret annorum prope quadraginta, & divina opitulante gratia eo usque processit, ut etiam ipsis apprime eruditis grammatica, in exponendis, ac intelligendis divinarum scripturarum sententiis, merito haberetur admirabilis: quod ut solius divinæ gratia efficientiæ actum credatur, nocturnis tantum horis, huic studio vacabat: quia propter lectionem nunquam diurni operis intermisit executionem. Non solum in cythara confiteri Domino, verum & in psalterio decem chordarum psallere gestiebat, congrua temporum distributione; nunc attentus bonæ actioni, nunc intentus lectioni atque orationi.

Quadragenarius litteras didicit. Intelligentia divinarum scripturarum præditus.

Nova rursus molimina contra eum hostis antiquus invenit, quod summum in humana vita ille excogitaverat, Monasterialis videlicet ordinis fastigium, pene dissuasit his occasionibus, Cœnobium quoddam adiit gratia inquirendi de vita Monachorum; habita oratione, accessit omni cum reverentia, multo cum timore ad ostium claustri velut ad ostium paradisi, desiderantissimus scire qui Monachorum habitus, qui mores, quæ in claustro sedendi sit religio: vidit longe ab ea quam cœnobialis ordo exposcit, gravitate morum omnes haberi: turbatus est jam ac omnino incertus quod vivendi genus approbaret: ad hæc qui Monasterii custos erat, ut illum sic introrsus attendentem conspexit, furem suspicatus immisso quanta vi potuit collo illius pugno, per capillos foris usque ad ostium extrusit. At vir patientissimus pro illata sibi injuria nullum Monacho laicus verbum impatientiæ respondit. Talibus quidem accedere plurimum extimuit, sed palmes propagatus ab ea, quæ vitis vera existit; nullo adversitatum æstu arescere potest, alte radicatus in illius charitate, quæ omnia suffert.

A proposito deterrere conatur dæmon. Pugno cæditur atque extra Monasterium vi expellitur.

Hoc de illo referens ædificationis solatium; aliud ea de re proximo natali Dominico adiit majoris nominis cœnobium: festiva processione cum fratres in die solemnitatis exissent, vidit indecenti benevolentia Monachos passim arridere laicis, aggaudere in pretiosioribus ornamentis ostendendo ea aliis, ad introitum contentioso tumultu anticipare aditum. Ad hæc insistentem sibi nimium fratrem, quidam Monachus Monachum pugno repercussum avertit, ac impulsum supinis dentibus demisit ad solum: adhuc enim, ut dictum est, omnes omnium per Normaniam mores barbari erant. Hac rerum insolentia ne bonum damnaret inceptum, tantam actuum levitatem, tantam improbitatem morum contuens in illis, ad quorum normam vitam suam corrigere volebat, Dei manus effecit subveniens labanti. Sequenti nocte, expleto matutinorum officio, diu ante lucem aliis emissis oraturus ipse remansit occultatus in quodam angulo oratorii: mox quidam Monachus eo non viso prope constitit ad orandum, qui nunc toto corpore prostratus, nunc tantum genibus flexis, cum lachrymis orans usque ad mane clarum perstitit. Ejus igitur exemplo omnino redintegratus est.

Quæ insolentia devenerit Monachi.

Referimus miracula, sed eis unde vulgus fert sententiam, multum pauciora, quamquam non defuerunt & ipsa: quid enim gloriosius quod victus ab eo ubique hostis, Deo vincente, succubuit: robur constantiæ illius, duris hactenus adversitatum ictibus perfringere tentabat; * sed conamen ejus omne frustrabatur, hunc malis pravorum exemplis suffodere molitur: verum ut in Canticis Canticorum legimus, *uniuscujusque viri ensis super femur suum propter timores nocturnos*, seu diurna oppugnatione seu nocturna subdole, rationis alicujus suggestione accedat, invenit eum excubantem in propugnaculis: gerit in manu gladium, qui universas hostis compages ac medullas exequitur, dinoscens ac exterminans quæque ab illo cogitationes, atque intentiones suggeruntur; ad excipiendos ictus, longanimitatis, & patientiæ forti clypeo munitur: positus infra divinæ custodiæ murum ad omnia illius molimina, a vigilis sui commonitione sollicitatur, quia *non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel*. Igitur non exploratis ad votum quæ volebat castrorum Domini, redit firmaturus suum quod contra spirituales incursus extruebat: avulsit illico paternas domos, unde servorum Dei habitacula construxit.

*al. * nunc.*

3. c. 8.

Psal. 120.

Sacrata vero quam construxit Ecclesia ab Episcopo Lexovii nomine Herberto, comam totondit, ac sæcularem habitum deponens ab eodem Pontifice sacræ habitum religionis accepit, miles Christi per tot pericula fortis ante expertus, ejusdem ordinis cum eo jugum subierunt duo sui. Postmodum a præfato Præsule sacerdos consecratus; pluribus ducatui illius jam adscitis fratribus Abbas præficitur: tuto imitandus aliis præponitur, qui per annos tres improperium vitæ spiritualis patientissime tulit coram sæcularibus alienatus spectaculis, quibus innutritus quotidie alios videbat oblectari; rigorem abstinentiæ non relaxans inter affluentissimas dominorum mensas, omni

Monachicum habitum suscepit ab Herberto Lexov. Episc. fit sacerdos, & Abbas.

 deni-

*al. * priorum. Operi manuali cum fratribus insistebat.*

Quanta S. Herluini & suorum abstinentia Monachorum.

Eorum sese addixit servitio Mater ejus.

denique abjectioni corpus suum subjiciens in curia. Quos ergo regendos acceperat arctissime, sed more patrum * piorum regebat. Videres peracto in Ecclesia officio Abbatem collo sementem, manu rastrum, vel sarculum gestantem, ad agriculturam praire Monachos omnes ruris operi sub diei terminum insistere; sentibus, & spinis alii agrum emundabant; alii fimum scapulis comportantes spargebant, hi sarriebant, illi serebant, nemo panem assumebat in otio, ad horam agendi officii in Ecclesia omnes ad unamquamque horam conveniebant. Victus quotidianus panis siligineus, & herbæ cum sale & aqua; aqua non nisi lutulenta, quia fons nusquam præter ad duo milliaria habebatur. Cœleste ajebant beneficium cum panis melior, & caseus, vel aliquid aliud edulium undecumque habebatur. Exemplum magistri, & conatus, omnem murmurandi excludebat aditum. Abbas prior ad opus, ab opere discedebat ultimus, operator ipse continuus. Simili sa inibi propter Deum servienti nobilis mater ejus addixit, & concessis Deo prædiis, quæ habebat, ancillæ fungebatur officio; servientium Deo pannos abluens, & quidquid injungebatur extremi operis accuratissime agens.

Totum Monasterili conflagrat.

Ad opus servorum Dei quadam die cum annonam torreret nescio quo casu domus undique succensa est; cucurrit quidam ejulando nuncians Abbati domos combustas, & matrem ejus inibi esse combustam: at ille licet lacrymis suffusus ad Deum manus levavit: *Gratias tibi Deus*, inquiens, *quod in officio servientium tibi matrem meam ignis absumpsit*. Fortis in amore Dei constantia quæ tot diaboli arietibus impulsa labare non poterat: malleos ac ignes inimicus suggerebat nesciens, quibus vir patiens minime fundebatur; sed purgatus ad coronam gloriæ formabatur. Nihil tamen mali in illa conflagratione prædicta Domina passa fuit.

Dein post aliquantum temporis per visum divinitus commonitus est, ut dimissa solitudine campestri quæ competenti oportunitate omnino carebat, eum ad locum sui juris mansionem transferret, qui a rivo illic manenti Beccus appellatur, ad milliarium a castro quod vocatur Brionnium valle. Est hic locus in ipso saltu, Brionnensi valle ima, montibus saltuosis hinc inde occlusa, omni oportunitate humano usui commodus propter densitatem, ac rivi recreationem: ferarum illuc multum erat accursus, trium tantum molendinorum tres domus illic erant, & solum habitabile permodicum: quid ergo faceret? molendinorum in uno pars sibi nulla, aliorum duorum sua pars erat tertia, nec tantum soli liberum quantum oportuna domuum capacitas exigebat. Comes Gilbertus nil usquam eo saltu pretiosius possidebat, Quid plura? spe in Deo firmata, cœpit operari, ac Deus evidentissime cooperari, nam consortes, & contermini quas ibi habebant partes, seu venditione, seu gratuita donatione, omnes sibi suas dedere, ac brevi sub tempore silvam Brionnii, quæ circum erat, totam obtinuit.

Diabolus dormitorium fusque deque evertit.

Consecrata, paucis extructa annis, non parva Ecclesia, columnis ex ligneis claustrum construxit, in quo ad amorem patriæ fratres jam nusquam progressuros considere instituit. Nocte vero subsecuta orationi eo intento in strata suo, diabolus futuri illic bonorum operum incrementi primordia cernens, impatientissime tulit: tectum dormitorii multa vi conscendit: Unde quasi toto conamine colligens se supra novam novorum parietum insiliit coperturam, ac in unum ad terram universa dejecit. Verum is non erat semen quod in petrosis ortum areat, quia non habet humorem, sed pingui terra exceptum attulit fructum in patientia: mane quia inimicus hoc fecerat indicavit fratribus, & dejectos eorum animos redintegrans, claustrum ex lapidibus reædificare cœpit juxta, Vicinus degebat nomine Radulfus cognomine Pincellus homo seculi plurimum

Radulphus fanna eludens Patris monita repentina morte extinguitur.

addictus concupiscentiis: qui ab ipso Abbate cum sæpe numero ad bene vivendum moneretur, spernebat, ridebat irridendo; cum ab armis deffessus, ac mundi voluptate satiatus esset, Monachum se futurum respondebat. Quadam ergo die Dominica pro quibusdam altercationum controversiis, prædictum Abbatem adiit, penes quem demoratus in vesperum; nocta jam ingruente more solito admonitus, rogatus, & irridens domum rediit, & circa ejusdem noctis medium morte subita præventus hominem exivit: quod Abbas ipse eadem hora agnovit animam illius raptam a dæmonibus, audiens miserabili planctu ejulantem, & ita per longum temporis & loci intervallum abduci; mittit sub acceleratione quid de illo ageretur inquisitum iri, legatus illuc pervolans pulsatas fores irrumpit, irrumpens ad cubile pervenit, in cubili jam gelidum, ac membris omnibus rigidum ad latus nesciæ uxoris suæ invenit. Hujus miraculi unum e fratribus testem habuit, qui cum eo eosdem ejulatus audivit.

Dæmon habitu clericali suis illusionibus Monachum a vita religiosa abducit.

Quadam die circa vespertinas horas cum foris ad opus resideret vidit dæmonem sub habitu clerici prope locum transire & eam dormitorii officinam in qua fratrem ad necessaria secessus est adire, revera suspicatus clericum, & quod ad oratorium ire voluisset, fecit a compluribus inclamari qua ibat non esse viam oratorii, nequaquam exaudientem prosequitur, missus qui revocaret, sed elapsi nulla prorsus vestigia invenis. Intellexit tandem inimici præstigium, ac rei eventum expectavit. Nocte proxima quidam Monachus de Monasterio fugiens, per eadem loca egressus discessit, ut evestigio subsecutus prodidit; quod mane ille cum comperisset dixit, cui militabat & qui eum abducere sategit a vespertinis horis præstolabitur ibi immundus immundum, Dominus satellitem per immunda jure abducturus. Variis ergo simultatibus quæ sæpe introrsus oriebantur cœpit dolere multum, & anxiari; ad ea enim componenda qui in claustro præsideret minime erat, sumptuum congerendorum necessitas illum extra immorari compellebat: hac de re multoties Dominum cum jam exorasset; divina sibi miseratio accommodavit auxilium, sufficiens ad universa quæ agenda forent suffragium.

** Reliqua extant in vita ejusdem.*

Ortus Italia quidam vir erat quem latinitas in antiquum ab eo restituta scientiæ statum tota supremum debito cum amore & honore agnoscit magistrum, nomine Lanfrancus, &c. *

Abbas peritus erat in dirimendis causarum sæcularium controversiis, prudens in iis quæ ad exteriora pertinent, in ædificando & procurando quæ necessaria forent, nec prudentior neque efficacior

cior salva religione poterat esse: præsentia corporalis foris inter eos mundi cum residebat, animus ad sui curam, & amorem Dei præcipue intendebat; nullam sæcularis pompæ curam gerens soli Deo in actibus suis gratificari gestiebat. Humillimus, summæ patientiæ, in exequendo carnis appetitu modesto rigore continentissimus, semper ad orationem primus exurgebat, nec diurni laboris multa defatigatio illum in lecto post alios retinebat: quo jure, qua tranquillitate subditos sibi regebat. Legum patriæ scientissimus, præsidium suis erat contra iniquos exactores, & si quid inter eos controversiæ nascebatur; æquissimo confestim statu componebat. Undecumque, vel quibuscumque loquebatur, sermo ejus dignitatem in se maximam gerens obaudiebatur: at doctor ille maximus in claustro omnem operam impendebat quieti, & silentio cordis sui novalis Verbi sacri excolens assidua lectione irrigans ea dulci quam sæpe obtinebat lacbrymarum compunctione: Sic per tres annos vixit solitarius in frequentia hominum, gaudens quod ibi nesciebatur præter paucissimos quibus aliquando loquebatur, omnibus ignotus. Rumor ut hoc factum prodidit, & longe lateque protulit, & fama viri præclarissima, Beccum & Abbatem Herluinum brevi per orbem terrarum extulit; accurrunt clerici, ducum filii nominatissimi, scholarum latinitatis magistri, laici potentes alta nobilitate viri multi pro ipsius amore multas eidem Ecclesiæ terras contulere: ditatur illico Beccensis locus, ornamentis, possessionibus, personis nobilibus, & honestis: interius religio atque eruditio multum accrescere; exterius rerum omnium necessariarum subministratio, cepit ad plenum abundare: adimpletur visio, quæ in eodem Monasterio visa est paucis ante dies, quam vir ille tantus ad ordinem cœnobialem venisset. Fons videbatur ortus in valle Monasterii cujus aqua ad montium cacumina excrescens, hinc inde effusa, per campestrium diffundebatur amplitudinem. Abbas fons erat in convalle, scilicet humilitatis exortus, aquæ exundantes, & hinc inde latissime effluentes Monachi, qui ab illo incrementum acceperunt religionis divinæ, videlicet eruditionis disciplinam, qua multi ab eodem loco longe lateque postea sunt meliorati.

Ad Lanfrancum transfretandum pergit in Angliam B. Herluinus.

Hanc fructuum Deo suavissimorum flagrantiam cujus ex odore domus Dei per orbem impleta est, qua & ipse Abbas absens jocundissime senserat: Postea præsens quanto vicinius, tanto jocundius sensit profectus ad eum in Angliam. Quo in itinere evidentibus miraculorum signis multa circa illum gratia divina innotuit: cum enim Boloniam venisset, volens egredi ad portum qui plus sex leucis ab urbe non distat; tentavit qui cum eo ibat comitatus. Comitissa quoque Comitis Eustachii conjux fœmina Deo amabilis persuadere plurimum satagit, ut in urbe remaneret: quoniam in portu navis nulla erat, & ventus qui de transmarinis eas referret, jam per quadraginta fere dies nullus omnino extiterat, at ille certissima in Deo spe sit; *Ibimus ad navalia naves sine mora habituri, fratres qui domi remanserunt oraturi pro nobis sine cunctatione nobis eas præsto habebunt*. Dixit, & statim ventus convertitur. Itur sub omni acceleratione ad portum quo tunc prius sexdecim naves appulis ventus, quam pervenissent. Noctis erat tunc primordium, cujus ante medium rursus aspirante vento qui transferret circa surore exortum puppes omnes in fluctus retrahuntur. Ingressus navim aliis ad alia quæ tam tumultuosæ rei conveniunt intentis, Abbas cum Monachis haud procul letaniam dicebat; repente juxta quidam, nescitur unde, astitit homo grandævæ ætatis, & modestissimæ alacritatis; frater qui letaniam proferebat illum vidit & ab universis putabat conspici, æstimans pauperem esse qui præstolaretur, ut finitis letaniis postularet aliquid sibi dari: Verum intrantibus eis, vidit eundem jam in navi loco eminenti consedisse. Suspicatus igitur magni alicuius meriti illum existere, qui pauper habebat se tam imperiose assidens prope circa illum attentius manebat. Navis cum in altum mare evecta fuisset, territi sunt nautæ quibusdam monstris quæ in salo videbant. Hac tumultuatione prospectantibus aliis: ille gravi quadam dignitate subridens, metum eorum reprehendebat: tunc primo, ut aiebant, visus ab eis exigentibus confestim nautis quis foret, quis induxisset, vel quo pretio navem locaret: eo authoritate multa se habente, & nil omnino respondente; dixit frater qui jam diu eum viderat, ex quo letaniam diximus in portu nobiscum manet, & ut credo plus eo navigium, quam ipse navi indiget; cœperunt ergo mirari, & mirando illum omnes contueri. Viderat Abbas quendam cui valde conformis erat, & quæsivit nominatim an is esset: ille paululum vultu exhilarato, hoc solum respondit, non sum. Hoc unum in tota ea navigatione protulit verbum. Navi prosperrimo cursu apud Doffrensem portum appulsa, per comitatus hominum qui in navibus erant multum requisitus, ille Comes navigii nusquam reperiri, vel qui eum exiisse vidisset, potuit. Dein omnium rerum cum incolumitate quinto die ad Archiepiscopum Abbas pervenit.

Inter Archiepiscopum & Abbatem religiosum humilitatis certamen.

Quæ tunc inter eos summittendi sese ad invicem pia contentio? summus Antistes, & in Ecclesiis transmarinis vices Apostolicas gerens, submittebat se suo quondam Abbati, ut alius quivis Monachus, &c.

Redit in Normanniam.

Prædicto Abbati rursus mirabili rerum successu ad votum omnia cesserunt, mox ut redire disposuit; nam die qua voluit circa sextam diei horam venientibus quos ad mare Archiepiscopus præmiserat, ac renunciantibus ventum omnino contrarium esse, & pelagus infestum: assueta in Deo ille confidentia discessit ad mare obluctantibus universis, & nocte jam ingruente quo, multa parte noctis exacta, perveniens, ventum quem volebat, & qui commodior erat ad * transferendum hora eadem præsto habuit. Interim somnum capiens dum naves ad mare impelluntur, primo lucis sub exortu navem ingressus, tam ipse quam omnes sui confestim transvecti sunt prosperrimo omni navigii eventu. Non amplificamus rem gestam, sed simplici narratione scribentes relinquimus eam aliis considerandam, dignaque amplificatione attollendam.

*f. * trasfretandum.*

Visionis B. Herluini interpretatio, quam visionem videsis in vita B. Lanfranci.

De arboris illius magnæ radicibus quæ in horto suo remanserunt, ut per somnum viderat; vidit postea prædicandus vir pullulantes quasdam virgulas in arbores magnas excrevisse: multos videlicet ad magna bonorum operum incrementa per illius institutionem accessisse, illius etenim sementis exiit quidquid unquam boni fructus in Beccensi cœnobio, vel ab eo extiterit. Arbor fructibus

B. Anselmi praconia. *Guillel. Cormeliensis. Henric. Cantuariens. & Abbas de Bello. Ernostus & Gondulphus Roffenses Episc.* *127. 3.* *In Beccensi cœnobio nobiles permulti.*

ctibus optima fuit Venerabilis Anselmus Ecclesiæ Augustensis clericus, qui illum Doctorem maximum ad ordinem Monachorum subsecutus, ad Prioratum quoque ejusdem cœnobii Beccensis post eum accessit; Et defuncto beatæ memoriæ supradicto Herluino Abbati successit, ac demum post ipsum Lanfrancum, Archiepiscopus Cantuariensis extitit, vir ingenio admirabilis, facundia non impari; & quod ad humanum spectat judicium morum omnium probitate insignis. Quod de approbanda actuum ejus honestate dicimus vicinitas universa testatur, longe lateque Normannia attestatur, & Gallia amplissime contestatur. Arbor fructuum iocunditate plurimum acceptabilis fuit Ecclesiæ Cormeliensis Abbas Willelmus apprime nutritus vel eruditus. Arbor alta atque fructnosa extitit, Henricus Cantuariensis Ecclesiæ decanus, qui postmodum Abbas fuit de Bello; vir Ecclesiasticis omnibus disciplinis optime instructus. Arbores bonorum operum fertilitate multum gravidæ in domo Domini extiterunt: Venerabilis Hernotus Ecclesiæ Roffensis Episcopus; & qui ei ad idem officium ibidem successit, vir morum sanctitate admodum Reverendus Gondulphus Episcopus. Hos Ecclesiæ suæ filios vidit grandævus Pater aliis Ecclesiis patres constitutos; hi sunt filii de quibus in Psalmo dicitur: *Filii tui sicut novellæ olivarum*, qui ab inferioribus extenuati ad superiora roborati, charitatis Dei adipe & pinguedine repleti, aliorum animas verbis ac bonis exemplis reficiendo roborant; roborando sustentant, sustendando ad summa virtutum incrementa educant. Multam quoque educaverat sobolem spe certissima posteritatis spiritualiter in Domino jam juvenescentem: nobilissimorum etenim atque optimorum, tam Clericorum, quam Laicorum ex multis partibus orbis illic adunatus numerus, ad centenariam pertingebat summam, Vidit filios filiorum, ex sancto videlicet Cadomensi cœnobio fratres ad idem opus assumptos, in extremis nationibus multos gignere in Domino.

S. Abbatis virtutes enumerantur. *89. c. 10.* *Nota.* *Præclara documenta, & prælatis profutura.* *Litteratos quomodo suscipiebat vir sanctus.*

Corporeæ eum vires jam deserebant, quas per tot annos laboris vehementia, vigiliarum, & inediæ continuatio plurimum attriverat, visus maxime destituebatur officio, & ab horis vespertinis indigebat ducamine: quam obrem non in dormitorio cum fratribus, neque ad psallendum choro interesse jam valebat, sed tamen ad nocturnale officium primus surgebat, nec ulla diurni laboris defatigatio in lecto illum post alios retinebat. Cibi ac potus parcimonia, quæ in juventute, eadem servabatur in senectute, præter quod ab omni fratrum Conventu coactus, exceptis legalium jejuniorum diebus, bis comedebat in die: quod quidem ipsum non tam refocillandi lassi corporis cura concesserat, quam ut escam sumens eis sumentibus, quibus ad opus præsidebat insistere posset, operi usque ad vesperam, ac per sæpe etiam usque in noctem insistebat. Otium aut voluptas nullum in eo sibi locum sortita est. Non ætas eum annorum numerum jam excedens, dequo dicitur in Psalmo: *& amplius eorum labor & dolor*. Non vehemens qua multum sæpe in internis augebatur infirmitas, illum ab actionibus necessariis retinebat. Paterno affectu omni modo circa Monachos suos intentus, districta eos disciplina regebat, & affectuosissimo amore diligebat. Siquem inter fratres segnem, siquem sui ordinis ac studii litterarum negligentem, si quem in Ecclesia somnolentum deprendebat, hunc omnino invisum habebat: semper, inquibat, *homo litterarum, & mandatorum Dei nescius; quid præstat?* Quem considerabat vigilantiorem, studiosiorem, ad virtutum exercitia promptiorem; hujus non Abbas, sed servus extabat; plerosque plus ad studium incitabat illius favor, quam scientiæ ipsius amor: sedulus enim perquirebat quis omnium eorum qui erudiebantur accurationis ingenii esset, quis tenacioris memoriæ existeret, quis vehementius instaret, cujus studio valeret: denique ex omnibus quis ad singulas virtutes, & amorem Dei plus intenderet, nec minus quam in se amabat, & enutrire satagebat quidquid amandum videbat in singulis. Litteratus aliquis volens fieri Monachus, quando ad illum veniebat, qua exultatione suscipiebatur, quæ suscepto benignitas, & veneratio exhibebatur? Laicos qua instantia ut ad discendum Psalmos intenderent, agebat? Quibus modis, ut quod inchoaverant amando tenerent, instabat? Omnibus omnia se conformans, omnes ut filios, & illi ut patrem eum amabant.

*Al. * consilio & auxilio.* *Apostolicus nuncupatur B. Lanfrancus.*

Nova, necdum sacrata erat Ecclesia, quam ab ipso, cujus eam* consilium inchoavit & auxilium consummavit, expectabat consecrari; instanter hoc a Deo exposcens, cujus petitionis, qui ad cætera sibi benignus extiterat, optatum Deus concessit effectum, adimplens per omnia super hac re illius affectum: multo enim ampliori quam præsumere poterat, honorificentia consecrata est, & à quo exoptabat. Nam pro quibusdam negotiis tam secularibus quam Ecclesiasticis sæpe supra memoratus Gentium transmarinarum Apostolicus ad curiam venit eminentissimi Regis Anglorum Willelmi in sua terra Normanorum tunc commorantis, &c. *

Consecratur Ecclesia Beccensis. *Psal. 67. b. 10.* *Psal. 112. a 7.*

Dies ergo a multis per multos annos multum exoptatus longe lateque insinuatur, ex longinquis regionibus viri consulares, Ecclesiasticorum graduum summæ personæ, hominum genus infinitum adventurum prænunciatur, libentissime accipitur; congeruntur maximi sumptus ad suscipiendum omne genus hominum. Vbi impletur, *pluviam voluntariam segregabit Deus hæreditati suæ*: Nihil ab aliquo exactum, nihil expetitum, se ipso sufficiens, quod cœperat, perfecit. Deus qui de stercore erigit, ac in sublimi pauperem ponere consuevit: solo suæ manus gestamine, cujus in consummatione hujus operis sui manus adeo larga extitit, quod res sumptuosissime acta universis ad votum & sufficientiam fuit, nec ullam in posterum contraxit indigentiam, ob tantum solemnitatis tantæ gaudium, languor, qui per octo ante dies vehementissimus tenuerat mortis imminentis metu ipsum Monasterii patrem adesse minitabatur. Porro ne quod mœroris nubilum diei illius lucem offenderet, Deo miserante, ad diem plenissime convaluit.

1077.

Igitur decimo Kalendas Novembris, anno ab Incarnatione Domini millesimo septuagesimo septimo, Sanctæ omni Ecclesiæ Reverendus gentium transmarinarum Summus Pontifex Lanfrancus advenit, consecrando consummaturus Ecclesiam, quam inspirante Deo, inchoavit; & in cujus extruendis fundamentis lapidem secundum ipsa manu sua imposuit. Convenerunt universi Nor-

Normaniæ Episcopi, Abbates, & alii quique religiosi viri: affuerunt proceres regni: Rex aliis detentus negotiis adesse non potuit. Regina Mathildis libens affuisset, nisi regiis detenta occupationibus fuisset: affuit tamen per condecentem beneficentiæ suæ largitionem. Noluit Rex supernus operi gratiæ suæ Regem terrenum supremam manum imponere, sibi totum reservans operis consummati gaudium, quod infra sexdecim annos solis pauperum expensis complevit Monasterium, cum omnibus officinis, opus pulchrum & maximum. Affuerunt & regni Franciæ clarissimi consules, & ex aliis regni ejusdem primatibus complures, Clerici, Monachi ex universis adiacentibus provinciis: confluxit innumerum genus hominum. Agitur dedicatio lætissima solemnitate, & solemnissima omnium alacritate, alacritati hominum aer ipse purissimus, diesque lucidissimus arridebat: præ tumultu circumeuntium populorum vix exandiuntur chori canentium: in tanta compilatione nullus læsionis alicujus molestiam sensit: nulla in agendis turbatio obvenit. Peracta processione, vix pontificibus intrare licet sine collisione. Irrupit sequens populus avulsis omnibus januis, universis tamen illæsis; quantum Ecclesiæ spatiositas potuit adstringere. Distribuuntur altaria consecranda Pontificibus, ipsum principale sacrandum Archiepiscopo remansit. Fit per totam Ecclesiam summa celebritas, & in agenda celebritate, pia quædam contentiositas. Vix semetipsum quisque cantantium exaudit præ multitudine vociferantium multi jubilantes, quid dicebatur * nescientes, aut quibus concinerent, minime attendebant. Graves ejusdem Monasterii personæ, quæ propter nimiam aliorum multitudinem paucæ aderant, solis lachrymis & devotione cordis solemnitatem explebant. Personabat in aliis vox lætitiæ, & jocundationis, in illis modulabatur Domino cum lachrymis sola sibi soli tota intenta affectio mentis; quid plura? Finitur majori quam cœpta fuerat jocunditate solemnitas: itur ad reffectionem, paschales nulli defuerunt epulæ, a mane usque ad profundam noctem succedentibus fratrum turmis qui ad festum venerant, quantum refectorii tabulæ continere valebant. Universis tam notis, quam ignotis, nec solum in domibus circumpositis, verum in villis etiam remotis, quæ ad usus necessarios petierunt sponsata Deo Regi Ecclesia libens ministravit affluentia nuptiali majoribus quibusque sic ad placitum, & sufficientissime, os qui accipiebant dicerent modum excessisse: neque solum ea die, sed multis per aliquot ante dies dum operiebantur, ita servitum est. Venerabilis Abbas requirens a ministris, qui ibant ac redibant, nec momento, uno loco stare poterant, quid agerent, quid dicerent, an sumptus adhue deficerent, cum potius abundare audiebat ab eis: quoties illa die dixit: *Quid retribuam Domina pro omnibus quæ retribuit mihi?* & dicendo ista solas retribuebat Domino lachrymas agentes gratias pro concessis sibi tot beneficis; ac merito, quia exclusa omni penuria, omnium a Deo sumministrata serviebatur sufficientia.

Solis pauperum expensis construit Monasterium.

*Al. * nesciebant.*

Ps. 115. v. 12.

Tertio die, seculis memorandus jam sæpe dictus Cantuariorum Archiepiscopus, &c. ab universis fratribus eundi missionem poposcit: quis tantum tantæ inter eos benignitatis virum recedentem siccis oculis aspicere potuit? omnes eruperunt in lachrymas, parvuli non volebant consolari: consulto maturavit recessum, quatinus a fletu se contineret vel post ejus discessum. Abbas Herluinus eum supra omnes mortales amans, & ab eo amatus, discedentem per duo milliaria prosecutus est amicum, ad suos visus numquam in hac vita ulterius rediturum: quæ cordis amaritudo, qui fletus quamvis comprimerentur in ipso ultimo vale, & ultimo ab invicem discessu: postquam reversus est sedens in camera solus cum solo, qui sibi ex omnibus erat familiarissimus, concitatis permittens lachrymis habenas, ad cœlum manus levavit: & his verbis ait: *Nunc dimittis servum tuum Domine in pace: quia viderunt oculi mei:* quod ut viderem antequam morerer summopere optabam, & indesinenter a te orabam: adimplesti quæ volui; nunc servus tuus lætus ad te ibit quacumque hora tibi placuerit; sic verba compressit, sed lachrymarum affluentiam cohibere non potuit, donec frater qui cum eo loquebatur diutius nequiens sustinere, aliunde sermonem induxit. Ex tunc omni membrorum officio destitui penitus cœpit: & longe ante diei ipsius * animam revolutionem quod oraverat, obtinuit. Nam proxime subsecuto mense Augusto decimo tertio Kalendas Septembris, die Dominico, ex toto, lecto decubuit: sensit certis indiciis pater longævus jam adesse mortem: quod ubi amantissimæ congregationi innotuit, mors quædam universos pervasit; angor, & ex angore quidam stupor, animos cunctorum obsedit. Cibus percipi non poterat, somnus recessit ab oculis. Tertio die absolvi se, & cætera quæ morientibus exhibentur officia, sibi exhiberi rogavit.

Redit in Angliā B. Lanfrancus.

Luc. 2. v. 29.

*f. * revolutionem, animam quod oraverat.*

Adsunt filii vale facturi amantissimo Patri, eo primo orbandi. Lachrymis ac singultibus psalmos, & cæteras orationes interrumpentibus: tandem ventum ad agendam confessionem; confiteri cæpit, verum remanentium pietate filiorum superatus, & ipse in lachrymas effusus dicere nihil potuit: Vix tamen eluctatus in vocem absolvit filios, dansque benedictionem & pacem omnibus, tam præsentes quam absentes immortali eos Patri omnes commendavit; ac discedentes, quia plus non poterat, ut pro se orarent, postulavit: dolores, lachrymæ, orationes fiebant, quoniam vix ab eis psalmus continuari valebat; dum quisque in alterum respiciebat, quasi jam cerneret fratrem patre orbatum, erumpebat in lachrymas; coram illo plangere nequaquam audebant, quia spe bona lætabundus non lachrymantes sed lætantes eos omnes videre volebat; si cujus in lachrymas concitati singultum sentiebat, confestim solita gravitate compescebat. Profunda jam noctis parte transacta quæ in sabbatum illucescebat, cujus ad vesperum obiit; Reverendissimus vir ejusdem Ecclesiæ Prior Anselmus de proximo illius fine non tam suspectus, quam certus, collocavit se longiuscule ab eo, & clanculo nolens ut ille agnosceret, quia moleste ferebat aliquem circa se: verum ut mox primum ad matutinas sonuit signum; illico excitavit Domnum Abbatem Rogerum, qui secus caput ejus accumbebat, & ait: *excitate priorem, ut dicat nobiscum matutinas.* Plurimum miratus est ille quomodo id agnovisset, quia nec coram eo venerat, nec aliquis ei dixerat, & post accubuerat. Summo vero mane omnes diei horas coram se dici rogavit. Denique jam ingruentem mortis horam sentiens, communicari se expostulavit, & animam sibi commendari. Festinato ivit Abbas Rogerus, sed nullam in Eucharistia invenit hostiam, turbati sunt fratres universi, mors instabat, & salutare Dominici corporis quod ille

Gravissime ægrotat atque in extremo vitæ versatur discrimine.

Pixidem seu ciborium vocat Eucharistiam; hoc est vas in quo reconditur corpus Domini.

ille acciperet, non erat. Verum circa morientem minime defuit, quæ circa viventem miserationis divinæ gratia semper præsto fuit. Forte tunc sacerdos quidam pro eo Missam celebrans sumendum adbuc manibus tenebat corpus Dominicum: ejus itaque oblationis, quæ pro commendando illius exitu oblata Deo fuerat; prædictus Abbas portionem unam suscepit, & ei ad viaticum tulit. Commendatuti exitum; illico fratres omnes accurrunt, quorum lacbrymationem nec tunc sustinere prævalens, peracta ex more Christiann communicatione, quo valuit nutu, verboque monuit, ut in claustrum redeant, tanto instantius ei subvenientes, quanto ad exitum propinquare videbant. Jam sola exitus hora expectabatur, ac precum, & lachrymarum armis communitur. Quotiens cameræ in qua decumbebat ostium aperiebatur, verens quisque ne jam migrasse nunciaretur, attonitus prosiliebat, & quod verebatur audire, expectabat. Transegit diem sic usque ad vesperam, ac sæpe quasi aliunde reversus dicebat Abbati Rogerio qui proximus adstabat: *quid faciunt Domini nostri, cur morantur? quid esse putatis, cur non accedunt?* Ille quamquam eum de aliis crederet loqui personis, respondebat ac si loqueretur de fratribus Monasterii: quid, inquiens, jubetis, sunt in claustro, orant pro vobis, aderunt mox ut voletis: tacebat, & parvum post intervallum eadem commotius iterabat: laborabat ille addiscere quorum moram causabatur, & accessum præstolabatur; verum nihil ab eo plus audiebat. Vespertina a fratribus peracta synaxi, eum diei ac diurni officii fine, vitæ humanæ stadium fœlici cursu peregit nocte jam proxima, quæ in Dominicum illucescebat, septimo Kalendas Septembris. Irruunt universi, nec jam solum Monachi, verum ex familia servientes, & qui ex villis confluxerant, fores & claustra effringere conati, quos Abbas Rogerius qui sancto viro in ultima ægritudine obsequentissimus fuerat, prudenti consortatione adhortans detinuit, donec corpus decentissime funeratum, solemni processione in Ecclesiam est perlatum. In communi posito jam licet omnibus communem lamentari desolationem, quæ vivum semper assequebatur, in funere quoque illum gloria comitatur ad persolvendum ultimum obsequium * fratri qui apud omnes maximi amoris atque reverentiæ ob eximiam religionem fuit. Animo libenti convenerunt plurimi Abbates, multæque personæ venerabiles: advenit, & totum exequiale officium celeberrime egit Ebroicensis Episcopus, honestæ vitæ, magnæque litterarum scientiæ, vir Venerandus Gislebertus. Actum est in capitulo illi monumentum bonorum actuum, æternum filiis monumentum, jure quo de spiritualibus locuturi studiis conveniunt, illius præsentatur memoria, qui ex tyranno religiosus, ex multum sæculari omnino supernaturalis, loci illius atque ordinis primus extitit fundator, & Abbas. Maximus patre amantissimo orbatorum filiorum quæstus referre supersedeo, ne dolorem legenti inferam, neu lectorem inserendo moveam in lachrymationem. Illo decenti honorificentia tumulato, largissimis expensis recreantur pauperes, qui ex tota vicinitate confluxerunt: æternam animæ illius recreationem præstet, si votis opus est, Deus, qui vivit & regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

7. Kalend. Septembris excessit e vita.

f. * Patri.

Explicit Vita sancti Herluini primi Abbatis. ac fundatoris Beccensis cœnobii.

EPITAPHIUM.

Hac regitur Petra fundator primus & Abbas
Hujus cœnobii, Monachus ex laico.
Ter post undenos, ac tres, & quatuor annos
Grammata nescierat, postque peritus obit.
Quatuor undecies, transegit cœnobialis.
Annos, rite suos dimidiando dies.
Cum Phœbus novium sub virgine protulit ortum,
Commigrando diem clausit, & hebdomadem.
Herluinus erat, si quis de nomine quærat,
Cui cum sanctis deo quidquid eis Deus est.

Cum quater hic denos vir pervenisset ad unus;
Quæ fuerant secli sprevit amore Dei.
Mutans ergo vices de mundi milite, miles
Fit CHRISTI, subito Monachus ex Laico.
Hinc sibi more patrum socians collegia fratrum,
Cura qua decuit, rexit eos, aluit.
Quas quantasque vides hic primus condidit ædes,
Non tam divitiis, quam fidei meritis.
Quas puer haud didicit scripturas postea scivit
Doctus, ut indoctum vix sequeretur eum.
Flentibus hunc nobis tulit inclementia mortis,
Sextilis quina, bisque die decima.
Herluine, Pater sic cœlica scandis ovanter:
Credere namque tuis hoc licet ex meritis.

ALIUD EPITAPHIUM.

Hunc spectans tumulum, titulo cognosce sepultum,
Est via virtutis nosse quis ipse fuit.

PRÆFATIO

PRÆFATIO

IN VITAS BECCENSIUM

Abbatum Guillelmi, & Bosonis: authore Milone Crispino Cantore Becci.

UOTIENS magnorum facta virorum litteris assignata recitantur, ad Dei laudem, de cujus dono existunt, mentes audientium ad bene agendum informantur, fidelium spes erigitur, & iis qui io quibusdam nonnunquam torpescere solet fervor divini amoris, reaccenditur; dum vident alios fecisse, quod ipsi facere monentur. Quapropter nos cupientes de nostro offerre in tabernaculo Dei aliquid de vita patrum nostrorum, qui nos in sancta religione educaverunt, pauca pro ut vidimus vel audivimus, licet inculto sermone, ad notitiam posterorum scribere curavimus. Fuerunt namqne suo tempore magni nominis, qui erant bene religiosi, multis Dei donis ornati, quibus ad vitam pergendi rectum tramitem subditis monstrabant. Sunt autem de quibus loquimur Willelmus Reverendus Abbas Becci tertius; & qui ei successis in regimeo ejusdem cœnobii Boso sapiens vir, & bonus: nam de duobus primis qui istos in eodem loco præcesserunt, Beatissimo scilicet Herluino primi Beccensis cœnobii fundatore, & pastore; & sanctissimo Anselmo ejusdem loci secundo Abbate; extant apud nos præclara, & magna veraci stylo digesta volumina. De duobus ergo prædictis Willelmo videlicet, & Bosone, ad honorem Dei, & utilitatem legentium, quod Dominus dederit dicere volumus, quatinus noverint post nos venturi, qui vel unde fuerint, quomodo vixerint, seu qualiter præsentem vitam terminaverint.

Vita Venerabilis Vuillelmi Beccensis tertii Abbatis.

VEnerabilis Abbas Becci Willelmus nobili Normanorum prosapia originem trahens, in veteri castro super Rislam quod dicitur Monsfortis, claris parentibus est exortus. Pater ejus Turstinus: mater Albereda dicebatur, Rogerii de Bello-monte Patris Roberti Comitis ex sorore neptis: qui puer dum adhuc jaceret in cunis, gravi molestia tactus, visum pene amisit: territa mater pro filio lugens cucurrit ad quandam Ecclesiam Sancti Germani in eodem castro sitam, obtulit illum super altare ejusdem Ecclesiæ vovens Deo, & Beatissimæ Dei genitrici MARIÆ, sanctoque Germano, quod si puer illam incommoditatem oculorum eorum auxilio evaderes, illum Dei servitio nutriret, litterisque imbuendum traderet: simulque Deum rogavit, ut si aliter puerum sanare nollet, in se, id est in matrem infirmitatem illam converteret. Quid plura? annuit petitioni & voto bonæ matris gratia Salvatoris nostri, pietasque ejus sanctissimæ genitrieis, nec non & Beatissimi confessoris Germani, & infans integræ restitututus est sospitati: matrem vero infirmitas corripuit, nec multo post extingnit. Crevit puer, & cum ad congruam ætatem pervenisset traditus est litterarum studiis imbuendus. Cœpit itaque bonæ indolis esse, amore Dei servere, honestis intendere, & ab inhonastis animum revocare.

Nobili genere natus.

Utroque oculo pene orbatur infans, at sanitati divinitus restituitur. Cujus infirmitate lubens se affici mater postulat a Deo.

Quomodo se se gesserit puer.

Jam mundi luxum spernebat, jam sermone, actu & habitu talem se exhibebat, ut jam tane quasi Monachus ab omnibus haberetur. Quantum ad vitæ morumque spectabat informationem; si quando a cognatis vel amicis ad scholas aliquid pecuniæ sibi mitteretur, quasi rem malam vitabat suscipere; sicut condiscipuli ejus soliti erant referre, ita avaritiam perhorrebat. Cumque quintum & vicesimum ageret ætatis annum desiderans vocem Domini implere dicentis: *Qui non renunciat omnibus quæ possidet; non potest meus esse discipulus.* Et, *Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*: renuncians mundo Becci Monachus factus est sub sanctissimo Abbate Anselmo, qui tunc temporis in Beccensi cœnobio Abbatis officio gloriose fungebatur. Ingressus Monasterium intentissime religioni monasticæ operam dabat; lectioni & silentio assiduus vitam suam honeste custodire admodum studebat. Ita Deo placere cupiens hominibus carus, in castris Domini Dei Sabaoth ejus signa sequens, quindecim per annos strenui militis officio functus, hujus militiæ Beato Anselmo Duce militavit tam strenue, ut omnes eum diligerent, & nullus de eo conquereretur. Fama bonitatis ejus circumquaque bonum Christi odorem de eo ferebat. Igitur Beato Abbate Anselmo in Angliam translato, & Archiepiscopo facto, cujus fastigium virgæ prædictus Willelmus antea cum veneratus fuisset, postea suscipere meruit. Nam tempore Regis Willelmi filii Willelmi qui Angliam subegit, Beccensis Abbas Anselmus Deo charus & hominibus acceptus, quibusdam exigentibus causis, & maxime consilio & obedientia Capituli sui coactus in Angliam transfretavit: nam quia defuncto venerabili Lanfranco Can-

Luc. 14. q. 13.

Math. 16. d. 24.

Becci fit Monachus sub sancto Anselmo.

Abbas subrogatur B. Anselmo.

S. Anselmus consilio & obedientia Capituli in Anglia transfretat invitus.

Cantuaria sedes vacabat; diu gressum ab Anglia represserat, ne videretur Archiepiscopatum appetere, quem oblatum toto mentis adnisu conatus est declinare: siquidem multi laudabilem bonitatem ejus cognoscentes, quia sic volebant, eum futurum prædicabant Archiepiscopum. Tamen, ut dictum est, victus amicorum precibus mare transivit, & cum ibi moram facerent; contigit Regem ipsum graviter infirmari. Hic Rex post mortem Lanfranci Archiepiscopatum in manu sua per aliquot annos retinuerat, & multis gravaminibus attriverat. Cum itaque prædicta ægritudine laboraret, & pene jam de vita desperaret, admonitus est ab Episcopis, & principibus suis, ut pro salute sua aliquem virum bonum quæreret; & Cantuariensem Archiepiscopum constitueret, respondit: quem? Abbatem, inqniunt, Becci Anselmum: quod verbum placuit Regi; & mox jubet illum aecersiri: ita regis & principum electione, cleri, ac populi acclamatione,

Multum reluctans B. Anselmus in Archiepiscopum assumitur.

secundum Dei dispositionem Primas totius Britanniæ, licet multum renitens ac reclamans eligitur. Dicebat enim alterius regni se Abbatem esse, sub cura Episcopi, sine cujus præcepto vel licentia, seu Conventus sui concessione, nun poterat in aliena patria aliorum curam suscipere: sed hoc qui audiebant parvi pendentes, nihilominus quod cæperant perficere non omiserunt. Quod cum fama trans mare volando pertulisset, Beccumque appulisset, conturbati, & contristati sunt Beccenses non modice, tantaque tribulatio inde orta est inter eos, quantam nullus in cœnobio Becci antea viderat. Commota est tota provincia. Conventus Becci patrem, Episcopi, & Abbates, & omnes religiosi, simulque proceres, & mediocres terræ in commune Doctorem præcipuum, & summum patronum se amittere lugebant. Pater ipse in Anglia prout poterat se conabatur omnimodis subducere a tanto onere; Beccenses & alii multi laborabant dictis, & factis quantum valebant, ut eum revocarent, sed non valuerunt; quia, ut postea claruit, hoc secundum Dei dispositionem agebatur. Tandem Anselmus ratione vel authoritate victus, cessit Dei dispositioni. Beccenses advertentes se in vanum laborare, multi concesserunt quod prius affirmabant se nunquam concessuros. Ita præcepto, & licentia Willelmi Rothomagensis Archiepiscopi, Roberti quoque Normanorum Ducis assensu, nec non & Beccensis Capituli concessione

Beccensibus scribit B. Anselmus.

confirmata est illa electio. Post hæc misit Anselmus Priori Baldrico bonorabili viro, simulque Conventui Becci litteras, in quibus illos commendavit Deo, & ut sibi Abbatem providerent summonuit, quoniam illum amodo Abbatem non haberent, sed amicum & fidelem consiliarium si vellent. Has litteras attulit quidam Beccensis, Monachus nomine Girardus, qui veniens Beccum ad festivitatem Sanctæ MARIÆ in medio Augusti; die festivitatis in Capitulo salutes & verba Patris Anselmi retulit, & prædictas litteras reddidit; quæ statim in eodem Capitulo lectæ sunt. Audientes fratres talem sui dimissionem, & tanti actam dulcissimi patris amissionem, qui eos velut nutrix filios suos gremio dilectionis confovebat, ultra quam dici potest conturbati sunt; omnes quippe amore amantissimi patris, quo quasi orbabantur, magno cordis dolore concussi, in lacrymas conversi sunt: frater qui Epistolam legebat, singultu vocem interrumpente, vix aliquid dicere poterat. Tandem perlectæ sunt litteræ, simulque dicta, & acta sunt alia plura ad eandem

Leguntur Epistulæ D. Ansel. medio in Capitulo.

rem pertinentia. Post hæc celebraverunt decenter & festive tanti diei solemnitatem: post Missam Baldricus Prior totum vocavit Conventum in Capitulum, dixitque Girardum adhuc babere aliquid dicendum ex parte Patris Anselmi, quod debebant audire. Girardus jussus loqui, dixit litteras de electione Abbatis se habere, nam & baculum pastoralem de Anglia retulerat, sed prius vellet audire si omnes de eligendo Abbate consiliis Anselmi adquiescerent, & sic litteras ostenderet, quia sic præceptum sibi erat: Non ita, inquit Prior, faciemus, sed prius litteras audiamus, & post consilium capiemus quid agere, vel respondere debeamus. Girardus non ita injunctum sibi esse dicebat, & Prior non aliter se facturum asserebat. Tandem Gerardus ratione, vel authoritate Capituli victus cessit, & litteras protulit, atque fratri qui alias litteras legerat nomine Mauricio ad legendum tradidit: quarum sensus in bunc modum se habebat: *Quoniam*, inquit,

Prostat lib. 3. epist. B. Ans. epist. 8.

Dei misericordia, & Reverendi Vuillelmi Rothomagensis Archiepiscopi licentia, atque Domini Roberti Normanorum Ducis assensu, tandemque vestra concessione, vestri cura liberatus sum: si Deus gratiam Domini nostri Ducis Normanorum dederit vobis ut possitis eligere de Ecclesia vestra Abbatem, & meum consilium inde audire vultis: nullum ad boc opus magis idoneum puto quam Dominum Vuillel-

Consulit Abbatem eligendum Vuillelmum.

mum qui Prior fuit apud Pexejum: tibi quoque Vuillelme per sanctam obedientiam præcipio, ut boc onus non refugias, sed in spe auxilii Dei illud suscipias. Et tibi Baldrice similiter præcipio, ut tuum officium non deseras, donec loquar tecum. Tunc Baldricus Prior electionem se libenter suscipere

Ejus electioni assentiuntur omnes.

respondit, & cæteri similiter consenserunt; sicque Conventus ille solutus est. Sed & principem Normanniæ Anselmus mandando rogavit, ut prædictæ electioni assensum præberet. Transierunt postea dies multi, & de ipsa quidem electione tunc nihil plus actum est. Electus autem sic se habebat quasi de ea nihil audisset. Mense Octobri advenit quidam Abbas nomine Rogerius Beccensis Monachus, vir bonus, & multum religiosus, quem Anselmus, ut ajebat, litteris suis jusserat Beccum venire, & in eligendo Abbate Beccenses quantum posset juvare. Tunc ipse Abbas

Eidem etiam astipulatur Dux.

Rogerius, & Prior Baldricus & alii quidam fratres cum eis Comitem Normanorum adierunt, mandata Anselmi, & electionem Capituli Becci innotuerunt, rogantes ut quod ab eis inceptum erat, suo assensu compleret: quæ omnia Dux gratanter accepit, & ut electus sibi præsentaretur jussit. At illi velociter domum reversi, collectis in unum fratribus, referunt quid cum Principe egissent, quidue ab eo audisset: interrogantur singuli de electione prædicta quid sentirent, an concederent, omnes fere assensum præbuerunt. Interim electus extra conventum expectare jussus erat; post hæc vocatus venit, in suo ordine sedit; tunc Prior dixit ei, quod ad regimen Beccensis Ecclesiæ illum eligerent, & ut Abbatis officium, & curam animarum eorum suscipe-

Vuillelmus Abbatiæ curam renuit.

ret ex parte Dei, & sanctæ MARIÆ, atque Omnium Sanctorum, nec non ex parte Reverendissimi Patris Anselmi præcepit. At ille in terram prostratus dixit; precor Domini aut de hoc quod

quod jubetis omnino absolutum dimittite me, aut quomodo id implere possim docere. Prior ad hæc, ut dimittamini, ait, non opus est laborare, sed suscipite hanc curam in nomine Domini, & nos vobis ex animo obedientes erimus. Statim in ipsa die Abbas Rogerius, & Prior, & quidam alii fratres cum eis, assumpto electo suo, ad curiam properarunt, & Roberto Normanorum Duci præsentaverunt, quem alacriter, & cum magno honore suscipiens, dedit ei Abbatiam more antecessorum suorum. Aderant tunc cum Principe Robertus Comes Mellenti, & Robertus filius Anchitilli consobrini ejusdem Willelmi electi Becci, qui de ejus promotione valde sunt gratulati. Tunc Comes Mellenti præcepit Roberto filio Anchitilli, ut novum electum Becci ad Monasterium conduceret, mandans omnibus ministris suis ne quis ipsi Abbati Becci, vel hominibus ejus in aliquo molestus esse præsumeret: dedit tunc Comes Mellenti Robertus ut res quæ ad victum fratrum emebantur quietæ deinceps essent ab omni consuetudine, quæ usque ad illud tempus de rebus ad cibum Monachorum pertinentibus, ubicumque emerentur, etiam in coquina Becci a ministris * Brionnii castri exigebatur. Procedente tempore dedit idem Comes Mellenti per totam terram suam ubicumque suum erat hoc exigere vel dimittere, ut omnes Dominicæ res Monachorum Becci ad victum vel vestitum pertinentes, ubicumque Monachi essent, ad quorum usus emebantur, sive in claustro, sive extra claustrum in negotiis Monasterii, quietæ forent ab omni consuetudine, quæ telonei, vel transitus, seu alio nomine nuncupatur. Hoc fecit pro amore Dei, & Willelmi Abbatis Becci cognati sui. Multa quoque alia beneficia Beccensi cœnobio contulit dum vixit, causa ejusdem Abbatis. Itaque novus electus accepto a Duce Roberto, ut dictum est, Abbatiæ dono, & a Willelmo Rothomagensi Archiepiscopo animarum cura; cum gratia principis rediit a curia cum suis. Venit autem Beccum sero post completorium, die ante festivitatem Dedicationis, quæ festivitas Dedicationis est decima Kalendas Novembris, & eo anno Dominica die evenit: surgens ad matutinas venit electus in Chorum, & stetit in loco juxta sedem Abbatis, ac totum officium festivitatis nocturnum, & diurnum decenter ut Abbas complevit. Acta sunt hæc anno Dominicæ Incarnationis M.XCIII. Ipsa die, Willelmus electus sedit primum ut Abbas in Capitulo, ab illo die disponens omnia intus, & extra convenienter Monasterii negotiis, gaudentibus cunctis quod talem Deus Anselmo successorem, & sibi dederat Pastorem: tamen ante benedictionem nec in sedem Abbatis intravit, nec virgam pastoralem portavit, sed, de benedictione acceleranda nullam ut videbatur curam habebat: quæ benedictio dilata est usque ad Augustum mensem anni sequentis. Verum Anselmus non oblitus quod inceperat, rogavit Willelmum Rothomagensem Archiepiscopum de benedictione Abbatis Becci, & hoc ipsum per litteras Priori Balderico, & Conventui notificavit. Intrante Augusto mense Baldricus, Prior & alii quidam fratres cum eo perrexerunt Rothomagum cum Archiepiscopo locuturi de benedictione Abbatis sui: qui diem benedictionis constituit in proxima festivitate S. Laurentii. Reversus Prior dixit Conventui quæ ab Archiepiscopo acceperat. Et quia prædictus Abbas Rogerius nuper obierat, miserunt ad Willelmum Corneliensem Abbatem virum nobilem, & bonum, atque aprime litteris eruditum, & ipsum Monachum Beccensem, ut venirent ad benedictionem Abbatis Becci; qui libens paruit. Die festivitatis S. Laurentii cum Archiepiscopus staret ad altare infulatus, atque electus Becci esset vestibus sacris indutus, & instaret hora ut ad benedicendum præsentaret, audivit e referentibus quod Archiepiscopus non benediceret eum, nisi professionem faceret; sed respondit se nullomodo facturum. Tunc Prior Becci Baldricus cum aliquantis Monachis concitus perrexit ad Comitem Normaniæ Robertum, intimans ei quod Archiepiscopus exigeret ab Abbate Becci professionem quam antecessores ejus non fecerant. Illico Dux misit Willelmum de Britolio, & Willelmum filium Richardi de Barduvilla, cum Ernulfo Cancellario suo mandans & præcipiens Willelmo Archiepiscopo, ut Abbatem Becci sine mora benediceret, nihilque ab eo exigeret, nisi quod constaret a Beccensibus Abbatibus factum esse antecessoribus ejus. Audiens hoc Archiepiscopus iratus est valde, tamen perfecit quod inceptum erat, & Abbatem benedixit sine professione, quia præceptum principis illum cogebat. Postea Abbas locutus est cum Archiepiscopo, atque in tantam gratiam illum Præsul accepit, ut nullum in Normania Abbatem cariorem, vel familiariorem haberet. Postera die rediit ad Monasterium. Archiepiscopus vero præcepit Willelmo Corneliensi Abbati, ut simul cum eo pergeret, & in sedem Abbatis vice sua introduceret. Venit autem cum majori qua potuit humilitate, nudis pedibus, & susceptus est a fratribus magno cum honore & gaudio, & in Ecclesiam ductus: tunc Abbas Corneliensis, ut sibi jussum erat, eum in sedem misit, & incipiens *Te Deum laudamus*, osculatus est omnem Conventum. Ita Deo disponente successor factus est Willelmus Venerabilis Anselmi; & regimen Beccensis cœnobii post eum suscepit, atque per plures annos, cum honore tenuit. Cujus temporibus idem Beccense cœnobium exterius multis & magnis prædiis, & redditibus Dei misericordia, & principum, aliorumque fidelium largitione ampliatum interius religione, nobilibus viris, ac sapientibus ornamentis quoque pretiosis, & ædificiis est decoratum. Qui enim Josue dixerat Moysi ministro, *sicut fui cum Moyse, ita ero tecum*. Ipse ut cum præcessore Anselmo, ita cum successore Willelmo perseveravit, per quem fuit vir in multis prospere agens.

Erant tunc temporis in Ecclesia Becci multi nobiles viri, & religiosi, tam litterati quam illitterati, qui de diversis provinciis ad serviendum Deo illuc convenerant, quorum aliquo a tempore Beati Patris Herluini adhuc durabant; nonnulli sub Sancto Anselmo duce, mundum relinquentes Deo militare ceperant; multi sub eodem Willelmo renunciantes seculo, levi jugo Christi colla submittere gaudebant. Ex his postea vidimus plures Ecclesiarum honorabiles rectores: de his fuit cum honore nominandus Boso, qui tempore sancti Anselmi venit ad ordinem; sed sub eodem Willelmo Abbate post sæpe dictum Baldricum Prior factus, & post ipsum Willelmum Abbas est constitutus, sapientia & honestate vitæ ornatus. Ejusdem quoque Willelmi tempore factus est Monachus quidam juvenis bonæ indolis nobiliter natus, scientia litterarum præditus nomine

al. Arfchitilli

Privilegia Becco gratia Consobrini sui Vuillelmi concedit Comes Mellenti.

*f. * Brionii.*

1093.

Sacratur Abbas Vuillelmus, sed professionem Archiepiscopo facere abnuit.

Jubet Dux absque professione Abbatem benedici, quod & factum.

Nobiles & sapientes viri in Beccensi cœnobio.

Josue 1. v. 5.

Boso Prior, & Abbas.

Theobaldus Prior, Abbas, & Archiep.

Theobaldus, qui religiose diu in cœnobio conversatus, post Bosonem Prior, & illo defuncto Abbas est subrogatus; & non multo post in Archiepiscopatum Cantuariæ sublimatus. Quidam Monachus venit ad Abbatem Willelmum petens ut in Monasterium susciperetur, volens firmare stabilitatem suam in loco eodem: quod cum Abbas primum facere distulisset, nec eum retinere, nec omnino refutare vellet, cum jam illum suscipere cogitaret, vidit in somnis quendam defunctum affinem sibi & notum, qui illum reprehendebat quod quendam insanum fratribus adjungere volebat; & certe defunctus ille, fratrem, de quo agitur, ut putamus, nunquam viderat: nec multo post frater ille accepta licentia discessit; & postea in tota provincia nusquam est visus, nec auditum quorsum discesserit.

Singulari observantia SS. Herluini & Anselmi celebrat Guillelmus Abbas.

Prædecessoribus suis Beato videlicet Herluino, & sancto Anselmo, amorem & honorem maximum idem Abbas exhibebat; & de illis in communi collocutione loquebatur, cum magna reverentia eos nominabat: Statuta eorum ad memoriam aliis reducebat, & ea ipse studiose servabat, & servari præcipiebat; quia videlicet justum videtur, ut qui sua vult custodiri, a sequentibus studeat & ipse Priorum suorum jussa servare.

Nota.

Quando autem aliquorsum proficisci habebat, post orationem in Ecclesia factam, ad sepulchrum B. Patris Herluini in Capitulum pergebat; & se illius orationibus commendabat; similiterque revertens faciebat.

Narravit mihi idem Abbas Willelmus quod noctium una apparuit ei sanctus Pater Herluinus, & apprehendens eum deducebat per officinas Monasterii, & circa parcum, ut sibi videbatur, & in Ecclesiam de Burnevilla quam ipse sanctus manu sua ædificavit, & sic rediit ad Monasterium; & veniens in claustrum non reperit ibi nisi unum Monachum tantum, unde Abbas Willelmus aliquantulum erubuit, sicque disparuit. In tota hac visione semper * sanctus habuit Abbatem ad dexteram suam, sed nihil illi dixit.

f. sanctum.*

Quid vero hæc visio prætendebat nescitur; nisi quod ipse Willelmus Abbas dixit fortassis aliquid in Monasterio esse quod Pater volebat emendari. Quidam Monachus qui dicebatur Robertus petebat licentiam eundi in Angliam; causa videndi Archiepiscopum sanctum Anselmum, & loquendi cum eo, ut asserebat, de salute animæ suæ; quod cum Abbas Willelmus nollet concedere, in Capitulo coram omnibus rogavit eum, ut quod petebat, sibi concederet; sed cum neque sic Abbas assensum præbere vellet, dixit frater, si conceditis ibo, & si non conceditis ibo. Quod verbum Abbati non placuit: tamen postea dimissus voluntati suæ perrexit, mare transiit, in Angliam venit, nec multo post obiit. Clericus quidam grandævus vocabulo Willelmus solitariam vitam agens, venit ad Monasterium volens Monachus fieri: & quia erat bonæ famæ, libenter susceptus est: qui cum per plures annos in congregatione religiose conversatus fuisset, una dierum sedente Abbate Willelmo in Capitulo cum fratribus, venit ante eum rogans ut liceret sibi reverti ad solitariam vitam, quatenus ibi operaretur manibus suis, unde viveret, sicut ante conversionem fecerat: si quidem, ut dicebat, timor illum angebat, quia in otio vivens aliorum Eleemosynis alebatur. Abbas hæc audiens dixit circumsedentibus: Iste frater moritur, & antiquus hostis videns illum morti proximum, tentat illum de Monasterio abducere, ut possit aliquod animæ illius impedimentum facere. Tunc conversus ad illum monuit, ut ab hac intentione animum revocaret, in pace cum fratribus reliquum vitæ duceret, quia erat jam senex & debilis, nec poterat amplius laborare, & ne paveret quod de beneficiis viveret fidelium quia & alii multi similiter vivebant, orationibus instaret & pro his maxime quorum Eleemosynis sustentaretur Dominum rogaret. Finem vitæ jam imminentem expectaret, & morti vicinæ se præpararet; adquievit frater admonitioni Abbatis, & paucis diebus interpositis molestia corporali correptus infra breve tempus defunctus est, agens pœnitentiam quod recedere de Monasterio voluisset, & Abbati, & fratribus gratias agebat, quod non permisissent illum abire post Sathanam, qui eum supplantare volebat.

Willelmi Abbatis encomium.

Iste vir bonus, de quo loquimur, Abbas scilicet Willelmus magnæ sapientiæ, bonis moribus ornatus, magnorum virorum propinquus, Regi, & primoribus regni acceptus, ita se modeste, humiliter, & mansuete habebat, ut aliquando quasi nesciens, & pene idiota videretur quibusdam: verum si propius accederes, & velut perscrutando ejus sensum de rebus dubiis interrogares, altam prudentiam, profundum consilium; & maxime honestatis documentum invenires. Erat quoque Deo devotus, majoribus summissus; subditis benignus, mansuetus bonis, severus indisciplinatis, supra mensuram suam nihil usurpabat, divinis rebus omnem reverentiam exhibebat, Deum timebat; peccatum quasi mortale virus odio habens fugiebat. Si quis benedictionem ab eo posceret, verbis magis quam manu benedicebat: dicens non esse suum manu benedicere, sed Episcoporum.

Episcoporum esse, ajebat, manu benedicere.

Nullus Abbas extitit, qui majorem sollicitudinem gereret Conventus sui: talem illum fuisse sciunt, qui illi familiarius adhæserunt: quippe a Deo ita compositus homo, ut nec turpiloquium ore proferret, scurrilitatis omne genus abhorreret; immunditiam mentis, & corporis, ut virgo ab utero matris ignoraret; cibo, potuque temperatus, & honeste verecundus, indole religiosa decorus, bono ingenio sane intelligebat, blando sermone placebat, doctrina, & exemplo utilis erat, constans erat in moribus; verax in sermone, cautus in promissionibus, in commisso fidelis, studiosus virtutum, amator pauperum, eleemosynarum largitor, hilaris hospitum susceptor, viduarum & pupillorum protector. Talia gerens, bene vivendo cursum direxit, bene moriendo terminavit, sensum, loquelam, & visum usque ad ultimam spiritus emissionem Deus illi conservavit.

Virgo fuit.

Gravissima ægritudine afficitur.

Hæc de vita illius breviter diximus: nunc qualiter de seculo transierit, expediemus. Anno igitur vicesimo nono Abbatiæ, mense Septembris, decidit in ægritudinem, a qua mortuus est: quæ ægritudo paulatim crescens, per annum & dimidium illum afflixit, donec tricesimo primo anno, ex quo donum Abbatiæ suscepit, ex toto circa finem mensis Martii lecto decubuit. Venit Abbas Pratellensis Richardus nomine, vir religiosus, & litterarum scientia præditus, visitare eum, & fuit ibi usque ad transitum illius, & cum jam morti propinquare videretur, visitatus est a fratribus more Christiano, & cuncta morientibus debita, circa illum persoluta sunt: atque peracto officio, cum jam Conventus redire debuisset, Venerabilis Boso Prior rogabat eum, ut more patrum, vita decedens benediceret, & Deo summo Pastori commendaret filios suos, quos relinquebat: at ille elevata manu benedixit eis & dixit: *Amate claustralem vitam, quia reparatio est ordinis nostri: & ne quæratis habere obedientias in sæculo, quia multi in eis perdunt animas suas; sed quantocyus Abbatem eligite, quia non est bonum tale opus differre.*

Postrema ipsius documenta.

Rogavit

Rogavit sane, ut pro se Dominum deprecarentur; babebat enim hoc consuetudinis, ut si quando loqueretur cum aliquo, quem alicujus momenti existimaret, se illius orationibus commendaret. Erat eo tempore circa Beccum provincia turbata quorumdam præsumptione, qui contra Regem Henricum rebellaverant, & ad deprædandam patriam quædam castella obtinebant: ideo Rex contra eos sæpe ducebat exercitum ad reprimendum eorum bostilem impetum, & contuendam patriam. Itaque post octavas Paschæ venit Rex Beccum, & hospitatus est in domibus Monasterii: tunc adjerunt regem Beccenses quidam Monachi, rogantes, ut quemdam familiarem sibi Monachum faceret Abbatem post eum qui moriebatur; quod cum audisset Abbas Willelmus interdixit, ne sibi succederet in regimen Ecclesiæ Becci, is qui ipsi hoc modo quærebatur subrogari. Alius frater dixit aliquando eidem Abbati jocando. Facite me Abbatem, & ego vobis dum vixeritis optime servism: at ille, quia, inquit, hoc dixisti non poteris amplius esse Abbas hujus loci. Verum audiens Rex quod Abbas Willelmus, quem plurimum amabat, moriebatur, venit visitare eum cum paucis, & ante lectum jacentis amici ad terram humiliter sedit. Abbas inter alia rogavit eum, ut Ecclesiæ Becci dignum ætate, vita, moribus, non senem, non juvenem, quantocyus provideret Abbatem; quia in talibus dilatio valde noceret. Ad hæc Rex; quem, inquit, jubetis? Abbas respondens: *non est hoc meum*, ait, *quia sacri canones interdicunt, ne quis sibi nominet successorem*. Fuit enim studiosissimus oris sui, & vitæ, ac totius religionis custos, etiã in ipso mortis articulo. Deinde rex accipiens manum dexteram Abbatis admovit oculis suis & ori, benigne osculatus est, sicque reposuit eam sub coopertorio, dixitque circumstantibus Monachis: orate pro illo, quia magnum damnum habetis in morte ipsius. Nocte vero insecuta cum illi qui eum custodiebant matutinas decantassent, petiit ut eum quiescere permitterent, & cœpit quasi dormitare, donec plene obdormiret in mortem. Videntes qui circa eum erant, quod jam propinquaret ad exitum, de camera pertulerunt illum in cellam infirmorum, ubi fratres moriebatur, & circumvallatus caterva filiorum septem psalmos, cum letania decantantium, paulo ante lucem ultimum emisit spiritum. Corpus lotum juxta consuetudinem convenienter pannis est indutum, ac desuper quasi ad Missam sacris vestibus decenter revestitum. Post hæc delatum est in Ecclesiam, & in choro ante majus altare positum, ubi die, & nocte frequentabatur tristi merentium obsequio filiorum. Monachi pium lamentabantur patrem, famuli & homines loci plangebant se bonum amisisse dominum; nullus querebatur injuriam sibi ab eo factam: omnes in commune lugebant magnũ se perdidisse patronum. Mane venit Rex ad Ecclesiam & videns corpus jam decenter adornatum, placuit illi, & factum laudavit, & ait, *utinam animam mea esset ubi anima ejus est*. Venerat Beccum multitudo magna utriusque ordinis, & generis hominum, tum propter Regem qui ibi morabatur, tum quia de imminente Beccensis Abbatis morte audierant, e quibus Abbates novem, Monachi plurimi, Clerici & Laici multi; ejus exequiis interfuerunt. Venit & Joannes Episcopus Lexoviensis, homo sapiens, & Venerabilis, qui totum funeris devote complevit officium, & ultimum Christiano more competenter persolvit obsequium. Sed & pauperum confluxerat non minima turba propter eleemosynam quam in exitu illius fieri sperabant, quæ per biduum facta est, unde nullus vacuus rediit. Sepultus est in Capitulo juxta sanctum Patrem Herluinum fundatorem, & primum Abbatem ipsius loci, ad dexteram ejus, postquem secundus eidem cœnobio præfuit, ut quem multum in vita sua dilexerat, ei quoque in sepultura jungeretur. Viginti quinque annorum erat quando ingressus Monasterium, quindecim annis fuit Monachus claustralis, triginta annos & dimidium fecit in Abbatia, septuagenarius migravit, anno Domini millesimo centesimo, vicesimo quarto, sexto decimo Kalend. Maii, hebdomada post octavas Paschæ, tempore festivo, Paschali gaudio. In quo Paschali gaudio, quæsumus auctor omnium, hostili ab impetu tuum defende famulum: o Pascha nostrum Domine JESU CHRISTE, converte luctum ejus in gaudium, & in solemnitates præclaras; ut sit transitus de morte ad vitam, de labore ad requiem, de calamitate ad gloriam, de tenebris ad lucem ubi domine constituisti lucidissimas mansiones, ubi requiescunt Sanctorum animæ, ubi spiritus famuli tui spiritibus beatis sociatus, æterna requie fruiturus, facie ad faciem videas to angelis desiderabilem, fontem vitæ indeficientem, cum Patre & spiritu sancto una sine fine regnantem. Amen.

Non vult sibi eligere successorem.

Efflavit animam: & postquam lotum est corpus, sacris aliud induitur vestibus.

Nota Regis effatum de Guillelmo Abbate.

An. 1124. Guillel. migravit.

Explicit Vita Venerabilis Vuillelmi tertii Abbatis Beccensis Cœnobii.

EPITAPHIUM.

Abbas Vuillelmus præclari germinis ortus,
Tempore primævo fit religionis amator.
Ætatis quinis lustris, jam rite peractis,
Suspirando Deum cepit contemnere mundum.
Terrea dimisit, sed Christo totus adhæsit;
Ut nudum nudus Dominum famulus sequeretur,
Confestim Becci juga sumpsit suavia Christi,
Quæ per quindenos constanter pertulit annos.
ANSELMO post hæc Anglorum præsule facto,
Iste loci curam recipit fratrumque regendam,
Quem gravitas morum, vel vita, decusque parentum
Fecerunt clarum præ multis, ac Venerandum.
Doctus erat, blandoque loquens sermone placebat.
Actibus & verbis subjectos erudiebat.
A puero vita fuerat sectator honestæ.
Cordis munditiam servans carnisque perennem.
Beccum ter denos auxit, rexitque per annos.
Blandus subjectis rector, durusque superbis.
Vir tantus meritis morum ditatus opimis.
Nequaquam valuit nexus evadere mortis:
Aprilis sexta decima surgente dieta,
Complevit cursum vitæ præsentis & actus.
Commendans animam cœlo, corpusque sepulchro:
Expectat tempus, quo judicet omnia Christus,
Ecce sub hac tumba pulvis sunt membra sepulta.
Cui præstet Dominus veniam, vitamque rogemus. Amen.

ALIUD.

Dura nimis jam tolle tibi tua jugera munde,
Heu mihi tam longa me tenuere mora.
Amodo jam non illa colam patet exitus a te;
Et quam longinquo solvor ab exilio.
Ad propriam redeo patriam, Dominus revocat me,
Unde prius fueram, præcipit ut redeam.
Novit cum lachrymis illum, quem sæpe rogavi.
Ut venia pravum diluat omne meum:
Ærumnasque meas tandem miseratus amaras
De convalle soli tollat ad alta poli.
Hactenus hæc, eo, stare meum non amplius est hic:
Ossa relinquo tibi, si placet hæc sepeli.

ALIUD EPITAPHIUM.

Frumenti granum remanens in cespita sanum,
Donec putruerit, crescere non poterit.
Sic nisi nostra caro, mortis tangatur amaro,
Percurrens studium non recipit bravium.
Ergo scire datur quod non decet ut doleatur.
Si patriam quærat, qui peregrinus erat.

VITA
VENERABILIS BOSONIS
COGNOMENTO
SAPIENTIS QUARTI
Abbatis Beccensis.

Bosonis parentes & patria.

IN diebus Willalmi Regis qui Anglos armis perdomuit in pago Rothomagensi, fundo Monasterii Villaris, orti sunt honestis genitoribus Haimerico videlicet & Lezelina, tres viri, Gislebertus, Boso, & Rainaldus, qui a pueritia imbuendi litteris sunt traditi, ut Deo in sancta Ecclesia omni vitæ suæ tempore deservirent, quod & fecerunt. Nam cum diu inter suos honestam vitam duxissent, amore Dei succensi, quasi post marina pericula portum sub Sancto Anselmo Abbate Beccum petierunt; & ipsi Abbati desiderium suum pandentes, Deo annuente, religionis habitum ibi devote susceperunt, devotiusque usque in finem tenuerunt. Si quidem primus & ultimus, Gislebertus scilicet & Rainaldus longo tempore in sancto proposito honorabiliter perdurantes quieverunt in pace. Boso vero medius frater, de quo nobis sermo est, litteris bene instructus, cum adhuc esset in seculari vita, cœpit bonis moribus pollere, amore Dei fervere, religioni animum applicare; erat autem acutissimi ingenii, & quod subtiliter intelligebat, luculento sermone proferebat. Unde perplexæ quæstiones animum illius involverant, quas nec per se enodare, nec inde se poterat expedire: quapropter Beccum venit, Anselmum adiit, quem in talibus audierat exercitatum, æstus animi sui, quibus movebatur, aperuit; & statim de omnibus sibi satisfactum esse cognovit. Admiratus Boso ejus sapientiam, vitæ conversationem, atque morum institutionem, mutato non multo post habitu, sub eodem Abbate ibi leve Domini jugum tulit; & factus Monachus, religionem quam arripuerat tota mente diligebat, & in ea assidue proficere satagebat. Videns Abbas novum militem Christi revera Deum quærere, sollicitum esse ad opus Dei, ad obedientiam, & ad alia quibus novitius debet intentus esse, lætabatur corde, instruebatque eum in Domini servitio, jugiter accendens animum ejus ad virtutis amorem. Ille doctrinam magistri capaci animo humiliter accipiens, in arca cordis servandam recondebat, quam congruo tempore postea suaviter eructaret. Mores & vitæ institutionem ejus sequens ad pietatem se exercebat: jejuniis, vigiliis, orationibus, & aliis bonis operibus intentus erat: in lege Domini studiose meditabatur, & quod legebat sane intelligebat, & convenienter exponebat; solutionem libenter accipiebat. Inter hæc videns diabolus Bosonem in sancto proposito quotidie meliorando de virtute in virtutem proficere, per spiritum blasphemiæ immisit ei tentationem gravissimam, quæ succedentibus sibi variis cogitationum tumultibus, ita eum vexabat, ut vix compos suæ mentis existeret. Transierunt in hoc aliqui dies, & tentatio se ipsa semper fiebat gravior: turbatus ergo; & mente confusus adiit Anselmum, & quid pateretur aperuit. Vir autem sanctus cum singula intellexit hoc tantum pio affectu dixit fratri. *Deus consulat tibi*. Moxque eum dimisit: ipse vero statim ante quoddam altare prostratus cum lachrymis orationem pro eo fudit ad Dominum: illico tanta mentis tranquillitas secuta est, ut sicut ipse postea dicebat, ultra quam credi potest, subito alteratus esset ab eo qui fuerat. Ita omnis illa tentatio penitus evanuit, quod nunquam ulterius in se talia senserit.

Boso & duo ejus fratres se Deo devoverunt.

Becci Monachus factus, in virtute atque litteris proficit non parum.

Blasphemiæ tentatio illi summa afficit molestia.

Bosonis mærorem suis ad Deum precibus levat B. Anselmus.

Post hæc cum Abbas Beccensis Anselmus Dei dispositione, & Regis Anglorum, ac populi electione Archiepiscopus Cantuariensis fuisset consecratus, mandavit suum dilectum Bosonem, volens illum habere secum. Ita Boso transfretavit, & in Anglia cum Anselmo aliquandiu commoratus est. Eodem tempore audiens Anselmus Urbanum Papam convocasse Concilium generale apud Clarum-montem in Alvernia provincia, quia ipse non potuit ire, misit prædictum Bosonem ad idem Concilium: cujus itineris longitudine, & labore infirmatus est nimis, ita ut post Concilium cum in Normanniam repedare vellet, in via æger remanet apud sanctum Walterium: & postquam convaluit Beccum remeavit, sicque Angliam repetiit. Verum cum sanctus Anselmus Anglia pulsus, primum a Rege Willelmo, qui eum Archiepiscopum fecerat: deinde a fratre ejus Henrico, qui illum post mortem fratris ab exilio revocaverat, in partibus Burgundiæ, & Italiæ conversaretur, Boso Beccum reversus est.

In Angliam ad B. Anselmum pergit. Cujus jussu ad Concilium Claromont. se contulit.

Ab Anglia cum fuisset pulsus S. Anselmus redit Boso Beccum Iterum transfretat in Angliam.

Cumque Anselmus post secundum exilium Angliam repetere deberet, in Capitulo rogavit Willelmum Abbatem, & Conventum Becci, ut liceret sibi Bosonem ducere secum, quia magis amaret cum illo vivere in solitudine, quam sine eo in magnis divitiis. Abbas, & fratres, quia non poterant contradicere Archiepiscopo, concesserunt. Hic est ille Boso cum quo disputans com-

Quanti illum facit S. Anselm.

composuit librum qui dicitur, *Cur Deus homo*. Permansit itaque cum Archiepiscopo, usque ad finem vitæ ipsius: post transitum Anselmi Boso Beccum rediit, & vivebat communiter cum fratribus. Diligebat cunctos, & diligebatur a cunctis.

Fit Prior Becci.

Inter hæc obeunte Baldrico Priore, jubente Guillelmo Abbate successit ei in prioratum: erat enim honorabilis vitæ, & multæ prudentiæ, humilitate conspicuus, spiritu consilii providus, fortitudine firmus, consolabatur desolatos, omnibus omnia factus, in quantum poterat unicuique subveniebat; benignus erat in exhortando, modestus in corripiendo, pauperibus dapsilis, hospitibus affabilis, fide firmus, spe in Deo certus, caritate diffusus; cum non habebat quod tribueret egenti, monebat spem in Deum ponendam, asserebat in proximo subventionem Dei affore, nondum finem mundi venisse: Talia jocando dicebat, sed corde Deum suppliciter rogabat; qui persæpe illi secundum fidem suam subveniebat. Sapientiam, consilium atque bonitatem animi ejus, non solum subjecti sed etiam principes terræ, Episcopi, & Abbates, simulque religiosi, & sæculares multi, comperientes, quasi thesaurum pretiosum, ac velut divinum oraculum admirabantur. Tanta ei inerat Dei gratia; & sic spiritus consilii in eo vigebat, ut ad se venientibus causa consilii subtiliter, & sufficienter ad inquisita responderet.

Ejus sapientiam collaudabant omnes.

Per idem tempus mandavit Rex Henricus Willelmo Abbati, ut Priorem Becci Bosonem daret Comiti Theobaldo nepoti suo, ad faciendum Abbatem in terra sua: quod utrum amore, an cordis rancore, sive aliquorum immissione, Rex petierit, ut perinde Boso pelleretur de regione, incertum habemus. Audiens hoc Abbas contristatus est non modice, misitque ad regem mandans, & multum deprecans, ut Ecclesiæ, & sibi parceret, atque a tali jussione animum revocaret, Prioremque sibi non tolleret. Jam enim Abbas senio & infirmitate confectus viribus corporis destituebatur. Placatus Rex deprecatione dimisit Priorem. Cumque Abbas Willelmus longa ægritudine confectus, jam morti proximus videretur, duo Beccenses Monachi accesserunt ad Regem Henricum, qui tunc Becci, & circa Beccum propter incursiones quorumdam, qui contra eum rebellaverant, morabatur, dicentes quia Boso si succederet Abbati Willelmo, sicut Conventus quærebat, hominium vel fidelitatis sacramentum more patriæ, nullo modo sibi faceret: ideoque alium quem nominabant, laudabant, pro eo substituere deberet. Hoc agebant quia Priorem nolebant habere Abbatem. Verum cur illi infensi erant, nescimus: quam quidem injuriam intulisse alicui eorum ignoramus. His auditis Rex nimium efferatus est animo, & tunc quidem iram dissimulavit. Illi autem callide agentes, ignorante Conventu, contra regulam Beati Benedicti, sine eorum consensu, volebant superponere sibi magistrum, cum hoc esse constet contra decreta patrum, qui dixerunt, ut nemo invitus ordinetur, seu Conventus Ecclesiæ debet sibi secundum timorem Dei Pastorem eligere. Sed hæc malignantium calliditas, licet aliquantum Conventum conturbaverit, tamen quod moliebatur efficere non valuit. Defuncto namque Abbate Willelmo & decenter humato, totus Conventus elegit Bosonem, omnes Episcopi & Abbates, clerus, & populus, vicini & remotiores, qui eum noverant, hanc electionem laudabant, eumque summo honore dignum affirmabant. Itaque Conventus ut eis assentiretur, obnixe rogabat: ille suæ infirmitatis multas opponebat causas: illi in terram prostrati deprecabantur; ille toto conamine reluctabatur negando. Perlata est res ad Regem; at ille recordatus quod de hominio a duobus Monachis audierat, sicut supra retulimus; erat enim inde nimis iratus, noluit concedere. Interea Gauffridus Rothomagensis Archiepiscopus, vir prudens, & honorandus; & Joannes Lexoviensis Episcopus, qui ad Curiam Regis venerant, qui tunc obsidebat Brionii castrum, quod contra eum tenebant homines Comitis Mellenti: Venerunt Beccum, & locuti sunt cum fratribus de eligendo Abbate: tunc omnes in terram prostrati, nam in Capitulo sedebant, rogabant Priorem ut sæpe dictæ electioni assensum præberet; & Archiepiscopum, ut illum præcipiendo cogeret. Archiepiscopus admirans fratrum unanimitatem, laudavit eorum religiosam voluntatem, & erga Priorem suum tantum amorem: deinde conversus ad illum, monuit, rogavit, ad postremum præcepit per obedientiam, ut acquiesceret voluntati fratrum: e contra ille asserebat hoc se non posse facere, propter magnam sui corporis debilitatem, & alia quædam gravia quasi peccata opponebat; quibus ad hoc indignum se esse dicebat. Et Archiepiscopus, Estis ne Monachus? Respondit, vellem esse. Tunc Archiepiscopus, Revera, inquit, si viginti homines occidissetis, non vos dimitterem, quandoquidem tantum ac talem erga vos video Conventus affectum. Nunquam, ait, hominem occidi. Tunc compulsus est aperire quod latebat; & accipiens Archiepiscopum cum Episcopo seorsum, dixit Papam sibi interdixisse ne unquam laicæ personæ hominium faceret; & ideo istam obedientiam non audebat suscipere, ne cogeretur, aut prohibitionis Apostolicæ transgressor existere, aut Regem offendere. Archiepiscopus cum audisset, sapienter tulit: Lexoviensis vero Episcopus, graviter accepit, quod Prior Becci dedignabatur facere, quod ipsi, & omnes prælati Normanniæ faciebant antiquo more patriæ. Reversus in Capitulum Archiepiscopus cum Episcopo dixit, quandam causam illum obtendere propter quam, Deo juvante, non necesse esset electionem hanc cassari. Post hæc plures de Conventu Rothomagum perrexerunt ad Regem. Qui domi remanserant, Deum suppliciter rogabant, in cujus manu corda sunt Regum, ut Regem inclinaret ad hujus electionis assensum; sed nondum Deus facere voluit, quod poscebatur; nam Rex fratres, qui ad eum venerant, remisit vacuos, mandans ut alium eligerent, quia istum non haberent. Archiepiscopus vero Beccenses juvabat apud Regem quantum poterat, loquens pro illis, & cum ipsis, & sine ipsis. Quadam die cum de hac re loqueretur cum Rege dixit ei Rex, Nec mihi faciet hominium, nec vobis professionem: ad hæc ille: Domine, ait, facite quod vestrum est, de hoc quod ad me pertinet, bene inter nos conveniet. Tunc mandavit quædam honorabilis persona Conventui Becci, ne ab incepto desisterent, nondum satis Deum rogaverant, adhuc divinas aures precibus pulsarent: quod consilium fratres

Quidam Monachi Bosoni infensi apud Regem calumniam inurere conatur, quo in Abbatem sublegari nequeat.

Cap. 64.

18. quæst. 2. Abbatem, & duobus cap. sequen.

Ad Abbatialem nihilominus dignitatem est evectus Boso.

Id muneris recusat.

Ratio cur refugerit.

Quod Boso sacramentum præstare renuerit, ejus electioni Rex negat assensum.

tres gratanter accipientes, instabant attentius jejuniis, & orationibus, Dominum JESUM, & ejus piam Genitricem MARIAM suppliciter deprecantes, ut respicerent Ecclesiam suam, & perficerent quod inceptum erat.

Eleemosynarius.

Inter hæc Willelmus filius Ascelini, & Rodulfus Eleemosynarius, duo Becceoses Monachi, pro causa Monasterii iter agentes, obviaverunt Henrico Regi eadem via qua pergebant venienti: quos ut vidit, ad se vocavit, & benigne locutus est cum eis: jam enim divino respectu defervebat furor ille, quem conceperat causa negati sibi a Priore hominii: cumque simul pergerent, & sermocinarentur ad invicem, inter loquendum dixerunt Regi quod haberent aliquid sibi dicere, si patienter audiret: at ille jubet dicere fiducialiter quod vellent: tunc ceperunt de prædicta electione sermonem replicare, Regem suppliciter rogantes, ut eam suo assensu firmaret, & ipsi pro electo suo fidelitatem facerent, si vellet; adjungentes se ob hoc ad Comitem Theobaldum ire voluisse, ut per litteras suas illum rogaret: at ille subridens;

Libenter tandem Rex cedit Beccensium Monachorum votis

in vanum ait laborassetis; & eum sacramento dixit illis, quia si eorum electus prius mentionem non fecisset de hominio, ipse nunquam inde locutus fuisset; sed modo deprecarentur Dominum ut sibi, & illis de hac re conveniens daret consilium. Regressi domum narraverunt quæ cum Rege egerant, initoque consilio iterum perrexerunt ad Regem plures de Conventu, quos Rex suscepit hilariter, & libenter concessit quod petebant, præcepitque ut adducerent Priorem Dominica post Rogationes; nam hæc ante Rogationes agebantur. Cumque hæc nunciata fuissent Conventui; valde gavisi sunt, & Deo gratias immensas reddiderunt. Prior autem dixit omnibus:

Benevolentiâ Beccensibus Boso testificatur quâ maximam.

Scitote quia ex quo vidi tam unanimem erga me amorem vestrum, si inde mihi certissime scissem imminere mortem, non omisissem quin voluntati vestræ promtissime paruissem, nisi illa causa obsisteret, quia Deum offendere timebam. Perrexit ergo cum fratribus Rothomagum deditque ei Rex solo verbo Abbatiæ donum: dixitque illi ut intus religionem servaret, & ipse pro illo exteriora curaret: sicque factum est, ut quem prius contradixerat, nunc multum diligeret; & multa quæ petebat libenter faceret, plurimaque Ecclesiæ beneficia conferret, atque consiliis ejus sæpe adquiesceret. Rogavit sane pro illis duobus Monachis, quos electioni ejus contrarios fuisse diximus, ne illis obesset, quod contra eum sensissent: non erat apud illum gravis labor indulgere in se delinquenti. Archiepiscopus videns Regem tam libere quod petebatur, fecisse, sicut promiserat, honorabiliter voluit facere quod de hac re ad se pertinebat. Venit ergo ad festivitatem Pentecostes quæ imminebat; & die festo ad Tertiam, quando cantor incepit, *Veni creator Spiritus*, ingressus chorum Archiepiscopus, cum honore misit illum in sedem Abbatis; deinde in Octavis Pentecostes jussus perrexit ad benedictionem. Veruntamen ante Missam locutus cum Archiepiscopo rogavit ne se cogeret ad professionem, quam nullo modo facere vellet, quia si faceret, magnum scandalum in Monasterio generaret. Ad hæc Archiepiscopus, sine, ait, bene erit. Cumque tempus Missæ advenisset, oblatus est ad benedicendum: tunc Archiepiscopus adstans sacris altaribus, interrogabat illum juxta morem, & ille ad interrogata respondebat ut solet, donec ad illud ventum est, ut diceret,

Archiepiscopo professionem præstare non vult.

Vis obediens esse huic Ecclesiæ, & mihi, & legitimis successoribus: at ille, *Volo*: tunc ceperunt aliqui de circunstantibus clericis urgere, ut diceret, *profiteor*; at ille iterum dixit, *Volo*, atque cum instarent, ut *profiteor* responderet; dixit tertio, *Volo*, *& ex corde Volo*. Tunc Joannes sanctæ Romanæ Ecclesiæ Legatus, qui ibi forte aderat, non auditis; ait, quid dicis, quid amplius vultis? Sicque Archiepiscopus benedixit eum. Altera die Abbas reversus est Beccum; Conventus vero sacris vestibus indutus, ordinata processione, exivit obviam venienti: at ille occurrit humiliter processioni, nudis pedibus, licet infirmis; & susceptus est cum magno gaudio, sicut erat consuetudo ipsius Ecclesiæ. Ordinatus itaque perseverabat constantissime quod fuerat. Superbia, & arrogantia, nullum in eo locum habebat;

Tanta sapientia ac scientia præditus ut ad illum consulendum confluerent permulti conjusus conditionis.

humilis in corde, jocundus in sermone, hilaris in vultu semper erat, modestus in habitu; parcus in victu, prudens in actu, in suscipiendis hospitibus hilaris, in exhibendo obsequium liberalis: quis illum desolatus adiit, & recessit tristis? Summi viri tam sæculares, quam religiosi, proximi, & remotiores, multi veniebant ad eum consulendum de rebus dubiis; at ille singulorum cogitationibus & inquisitionibus ita respondebat, ut unicuique sufficeret quod audiebat. Patientia ei admirabilis contra omnes molestias inerat: nam patientiam & mansuetudinem cordisque mundiciam docens, monebat occasiones scandalorum fugere vel non curare quæ non possunt in hoc mundo deesse dicebat se a primo conversionis suæ tempore occasiones scandalorum ita damnasse,

In eo patientia tum maxime emicabat.

quod nulla tribulatio, prosperitas, vel adversitas, nulla tristitia, sive lætitia, seu aliqua corporalis molestia aditum cordis ejus irrumpere valebat: eodem vultu, eodem animo perseverabat. Aliquando cum ejus jussa non impleri nunciabantur, dicebat,

Ejus animi & vitæ moderatio. Nota.

Sæpe mandata Dei, & preterimus, & sustinet; quanto magis nos pati debemus, si nostra contemnuntur jussa? In omnibus autem ad quæ animum applicabat, tantum valebat, ut sive secundum Deum, sive secundum seculum esset, unde ageretur, velociter, & sapientissime dissoluebat omnia & componebat. Commissarum sibi animarum curam gerebat maximam, ne qua ejus negligentia ex illis deperiret.

Virtutes commendantur.

Vita ejus sancta, sobria, honesta, & castissima erat. Sermo ejus raro utilitate carebat; & in ipsis jocis, si quis bene pensaret nonnunquam ædificationem magnam inveniebat. Conversatio ejus modeste religiosa omnibus bonis placebat, infirmis patris curam, piæ matris affectum exhibebat. Quæ de illo dicimus convi-

Continuis & gravibus morbis tenetur.

ventes, & vicini attestantur, comprovinciales, & qui eum noverunt longe positi, vera esse contestantur. Inter hæc assidue tantis pedum, capitis, & viscerum doloribus torquebatur, ut vix se sustineret. Aliquando ita acerrime cruciabatur, quod sicut videbatur pene animam exhalaret. Nam cum de concilio Clari montis rediret, sicut supra diximus, gravis eum infirmitas corripuit, quæ sic eum debilitavit, ut in tota vita sua, non perfecte postea convaluerit: & ut magis ejus patien-

Orbatur oculis.

2.Cor.12.6.9

tia probaretur, & justus justior fieret, adhuc plagam cæcitatis intulit ei Dominus. At ille gaudebat, gratias Deo agebat, semper lætus, semper mansuetus erat: sciebat quia *virtus in infirmitate per-*

perficitur; & quanto exterius affligebatur, tanto interius gratia ei augmentabatur. Verum postea Dei miseratinne quodam medicamenta recepit visum. Tandem paralysi dissolutus, lectn prosternitur: tantaque incommoditate membrorum molestabatur per langum tempus, ut nec de lectuln surgere, nec stare, vel incedere, sed nec jacere valeret. Sedebat autem in lecto, & dextra, lævaque paratis ad hoc pulvillis capur reclinabat: & talem vitam carcorem vocabat; & vere ita erat, nam sicut in carcere ligatus progredi uspiam non potest, ita homo Dei vinculis hujus ægritudinis compeditus de lectn exire nnn poterat. Cor tamen semper habens ad Deum, sensum integrum cum sermone, sapientiam & intellectum retinebat: patientiam a Den sibi poscebat conservari, ne murmuraret contra flagella Dei: quam patientiam ita usque ad finem possedit, ut inter tantas & tam magnas corporeæ infirmitatis angustias, & solicitudines Ecclesiæ varias, quæ ad eum consilii causa referebantur, nunquam perturbatus sit; sed mente tranquilla convenienter respondebat, & sapienter omnia disponebat: sæpe eum a ministris Ecclesiam inopia gravari audiebas: *Deus adjuva vos*, *Deus consule nobis*. Et revera auxilium, & consilium Dei sibi non deesse in multis probavit. Multi anim multa illius tempore ipsi loco contulerunt, * e quibus persæpe relevata est penuria fratrum. In grossiori sinistri pedis digito, dolor surgens, per totum enrpus diffundebatur, & tam acerbo illum cruciatu vexabat, ut prope animam extorqueret. De ipso pedis digito vermes scatentes extracti sunt: Sed non sic dolor quievit. Dicebat autem ad se venientibus, & de ipsius infirmitatis acerbitate cum eo sermocinantibus: *magna est quam patior ægritudo, & ultra quam dici potest molesta; & si Deus vellet, satis mibi esset; & vitam cum ægritudine finire gauderem; sed non illi adbuc placet: adhuc videt in me aliquid flagellandum, & flagello emendandum, fiat voluntas ejus; orate quæso ut mibi conservet patientiam, ne quid contra dispositionem ejus cogitem, vel dicam*. Una dierum frater quidam venit ad eum, ut videret quomodo illi esset: cui Abbas: *In tanta*, inquit, *tribulatione sum, ut nullo modo quod patior enarrare possim*; & siluit parum; sicque demum subintulit: *Sed gratia Dei anima mea in magna tranquillitate est*. Cumque jam mortem imminere cerneret, rogavit se visitari a fratribus, & debita morientibus circa se compleri: adsunt fratres, & absolutus, atque inunctus est, & cætera circa illum juxta Christianum morem diligenter peracta sunt. Deinde rogavit fratres, ut pro se orarent, & dimitterent si in aliqun eos offendisset; *Licet*, ait, *non memini me in quemquam vestrum deliquisse: Monachus vester fui, Prior vester, & Abbas extiti, nulli unquam injuriam feci, & ut verbis Apostoli utar, postquam ad bunc ordinem veni, non sum mibi conscius, me alicui fecisse, quod non bene existimassem facere*. In tam gravi corporis afflictione fecit duos annos & dimidium: Missam quotidie audiebat, nec propter membrorum incommoditatem omittebat quominus ad Capellam manibus duceretur ad Missam, etiam ipsa die, qua sequenti nocte obiit. Jam destituebatur corporis viribus, & vnx solitn languidior erat, ut vix intelligeretur, & adhue integrum retinebat sensum. Rogatus a fratribus ut prn eis rogaret, dixit se habere in voluntate, si Deus concederet sibi. Imminente jam nocte perlatus est in communem fratrum infirmorum habitationem, ut inter illos moreretur: quod factum sibi placuit. Circa mediam noctem dum matutinæ cantarentur, sonitu tabulæ fratres acciti convenerunt; & cantantibus illis septem psalmos, cum letania, spiritum exhalavit. Corpus ablutum, & vestibus, ut mos est convenienter indutum, in Ecclesiam est delatum, & ibi tota die cum sequenti nocte a fratribus custoditum; atque in crastinum in Capituln ad lævam sancti Patris Herluini eum honnre, & magnn filiorum dolore humatum. Hnnorandus Pratellensis Abbas Richardus ultimum sepulturæ decenter implevit obsequium. Nativitas erat Sancti Joannis Baptistæ die qua obiit; & magnis gaudiis lætandum, & exultandum erat in solemnitate illius, in cujus exortu multi gavisuri prædicti sunt, sed non dolere fratres de amissinne ejus non poterant, de quo irreparabile damnum acceperant. Tunc impletum est quod dixit Propheta: dies festi nostri vertentur in lamentationem, & luctum. Ejus dies ætatis sic computantur: Viginti trium annorum erat quando factus est Monachus, viginti sex annis fuit sine prælatione, novem annis Prior, duodecim annis, & viginti duobus diebus Beccensem honorifice Abbatiam rexit: Cujus regiminis tempore multam gravem paupertatis inopiam Ecclesia Becci sustinuit. Obiit autem septuagesimn primo ætatis suæ anno, octavo Kalendas Julii, anno Domini millesimo centesimo trigesimo sexto. Hi tres fratres, de quibus pauca diximus, ordinem nativitatis in morte quoque nutu Dei servaverunt. Nam Gislebertus qui major fuit natu, prior obiit: Dominus Abbas Boso, & ortu, & obitu secutus est: Rainaldus extremum, & nascendi, & moriendi ordinem tenuit. Quibus requiem æternæ beatitudinis, & vitam sine fine mansuram conferat benignus Salvator noster Dominus JESUS CHRISTUS, qui Deus cum Patre & Spiritu sancto vivit in æternum. Amen.

Paralysi afficitur.

Ejusmodi vitam carcerem appellabat.

*f. * quibus.*

Nota quam pie de Deo sentiat: & quid agendi afflictionis tempore.

Tandem supremum ad. fit vitæ tempus.

Obiit die Nativitatis S. Joan. Baptistæ an. 1136.

Job. 2. 6. 6.

Explicit

Explicit vita Venerabilis Bosonis Abbatis Beccensis.

EPITAPHIUM.

Moribus ornatus pastor fuit hic tumulatus:
Ingenio clarus, sobrius, atque pius.
Extitit & mitis, prudens, ad tristia fortis;
Nam donec vixit, multa flagella tulit.
Consilio pollens, multis fuit ipse levamen;
Solamen miseris, subsidiumque piis.
Abbas bissenis, hic quartus, præfuit annis
Cœnobio Becci, forma decusque gregis.
Mundi contemptor, veræ virtutis amator:
Christo devotum præbuit obsequium.
Annos transierat pater hic jam septuaginta,
Cum mortem subiit, qui cinis hic modo fit.
Dum sol octavum, subcancro tendit ad ortum,
Tristibus hunc nobis, ultima sors rapuit.
Ortus Baptistæ colitur, dum deficit iste,
Boso fuit dictus, cui Deus esto pius. Amen.

ALIUD.

Quem tegit hæc Petra Becci pius extitit Abbas;
Boso, sub nostro tempore magnus homo.
Multos præcedens morum gravitate, sed isdem
Erudit, & firmat quos moniturus erat.
Doctrina, sensu, dictis factisve probatus.
Floruit; & sano pervigil hic studio.
Sustinuit multa tranquilla mente flagella
Corporis, hunc recreat lectio sancta frequens.
Hinc nullum sequitur pro tali verbere murmur,
Grates sed dat ei, qui sibi tot tribuit.
Sicque novem lustris in religione peractis,
Dat metam studiis, viribus, imperiis.
Quod si quis quærit, quo constitit exitus illi,
Hunc præcursoris sciat in natale Joannis.
O pie Baptista noster pius Israelita,
Tecum jungatur, residet quo lumine Christus.

ALIUD.

Abbas Beccensis cujus sermo fuit ensis.
Abradens vitium, quo datur exitium.
Boso pater magnus, tumidis leo, mitibus agnus,
Et dulcis populo, fit cinis hoc tumulo.
Fit cinis hac tumba, qui serpens, atque columba
Ex probitate fuis, vivere dum potuit.
Ergo videns versus atra ne sit stige mersus,
Regi funde precem, quem nescis esse necem.
Credimus & cœlis, scandit quos quisque fidelis
Det pius esse sibi, qui Deus extat ibi. Amen.

Compendium vitæ Venerabilis Theobaldi quinti Abbatis Becci, postea Archiepiscopi Cantuariensis.

DEFUNCTO venerabili, ac sapienti viro Bosone Abbate, suscepit curam Beccensis Monasterii Theobaldus vir genere clarus, moribus ornatus, vita honestus, litteris bene eruditus. Hic tempore Domini Willelmi Abbatis venit ad ordinem, & suscepto habitu religiose per plures annos in claustro vixit, acceptus omnibus. Deinde ipsius loci factus est Prior decem annis: & obeunte Bosone Abbate, electione totius congregationis Abbas est subrogatus. Non multo post Deo disponente, & Stephano Rege, cum regina Matilde vocante, cleroque assentiente, & populo acclamante, in Angliam traducitur, & cum magno gaudio excipitur. Mox Cantuariæ a Balduino Romanæ sedis legato, totius Britanniæ Archiepiscopus consecratus est. Inter hæc plurima adversa a viris utriusque ordinis perpessus est. Imprimis quando Abbas electus fuit, Hugo Rothomagensis Archiepiscopus ejus electionem quassare voluit, quia eo inconsulto facta fuerat: sed interveniente Venerabili Audoeno Ebroicensi Episcopo prædictæ electioni assensum præbuit. Verumtamen benedictionem Abbatiæ dare ei distulit quatuordecim mensibus causa professionis, quam facere nolebat, quia antecessores ejus nequaquam eam fecerant. Verum deprecatione atque consilio Petri Abbatis Cluniacensis, qui tunc forte in Normania erat, Archiepiscopus sine scripto, solo verbo, suscepit ab eo professionem, & sic benedixit; quem postea plurimum dilexit.

Archiepiscopus multis a Rege vexationibus agitatur.

In Episcopatu vero positus multa pertulit pene usque ad mortem: nam postquam Eustachius Regis filius crevit, & miles effectus est; voluerunt Rex & Regina, atque Wentanus Episcopus Henricus Regis frater, ac multi de proceribus, maxime gregarii milites qui juvenem amabant, ut Archiepiscopus eum in Regem ungeret; quod quia Archiepiscopus facere noluit, Henricus enim Matildis Imperatricis, Henrici Regis filiæ, filius, Angliæ imminebat, regnum suum hæreditarium armis pervadens, ira regis contra eum in tantum efferbuit, ut cunctis audientibus diceret, quod in se idem Archiepiscopus minime confidere valeret; manum propriam in eum nequaquam mitteret, suorum autem si quis aliquam ei injuriam faceret, ipse non curaret. Quo audito Archiepiscopus confestim discessit a curia, ad quam tunc perrexerat: ascensaque navi Tamesim transibat, cum ecce duodecim fere milites secuti sunt eum cum gladiis, ut eum perimerent, vel membris debilitarent; sed eum illæsum ille conservavit, qui suos quando vult custodire novit. Acta sunt hæc circa octavas Paschæ. Multa etiam, ut ejus vitam ac famam dehonestarent, in populos de illo opprobria seminabant. Deo vero universa disponente, qui quando vult eripit suos de angustia; annullatis omnibus insidiis, tandem finem his malis imposuit. Hebdomanda enim ante Rogationes, finem vivendi & regnandi Regina subiit. Porro Eustachius ejus filius, multorum malorum, sed & supradictæ perturbationis causa, non multo post hominem exiit. Quos Stephanus Rex subsecutus terminum tantis cladibus dedit; & moriens populo, regnoque pacem reliquit. Henricus demum jam totius Normanniæ Dux Angliam ingressus, ut sibi jure hæreditario debitum regnum obtineret: quo in regni culmine jam confirmato, Henricus frater Regis Stephani Wintoniensis Episcopus, a regno discessit,

Theobaldus aufugit ab Anglia.

Reginā, Eustachiumque ejus filiū, & Regē ipsū calamitatum auctores morte afficit Deus.

diſceſſit, & clam mare tranſiit. Sicque proſpiciens ex alto juſtus judex Archiepiſcopum Theobaldum de periculis maximis eripuit, & ejus omnes inimicos ad oihilum redegit. Nonnullis autem poſtea fœliciter vixit annis: hominem vero exivit anno Verbi Incarnati milleſimo centeſimo ſexageſimo primo; decimo quarto Kalend. Maji, feria tertia Paſchæ. Beccenſem ſane Abbatiam annis duobus, & dimidio rexit, Archiepiſcopatum vero annis viginti, diebus totidem, ac menſibus tribus.

Tandem Theobaldus Archiepiſcopus poſtquam nonnullis rexiſſet annis, obiit an. 1161.

Vitæ Letardi ſexti Abbatis Beccenſis Compendium.

VEnerabili Theobaldo Abbate Beccenſi Archiepiſcopo Cantuarienſi facto, in regimen Cœnobii, electione totius congregatioois domnus Letardus ſucceſſit: hic ex eodem loco parentes incolas habens, ejuſdem loci indigena extitit: & ubi progenitus fuit magnum conſcendit honorem; quia Venerando Abbate Willelmo religionis habitum ſuſcepit, & a primis annis, inter ſacras ejuſdem Monaſterii diſciplinas in Dei ſemper amore, religionis ardore, de die in diem excrevit; vitamque ſuam omni morum probitate, & honeſta converſatione in mentis, & corporis puritate cuſtodivit: jejuniis, vigiliis, orationibuſque indefeſſus interno inſpectori per omnia placere geſtiens. Cautus, & ſolicitus in his quæ ad ſe pertinebant omnino exiſtens, præceptorum regulæ, & majorum ſuorum ſtudioſus conſervator: tranſgreſſores acerrime coarguens, ingenii optimi fuit; in collocutionibus dulcis, & familiaris erat, maxime ſi quis cum eo de ſalute animæ ſuæ colloqueretur: amicos magno dilectionis affectu colebat, hos ſcilicet quos vitæ honeſtas commendabat: verum ſi aliqua quæ honeſtati oon conveniunt, de illis animadvertebat, & eorum deinceps familiaritatem parvipendebat: talis in ſe ipſo, talis in aliis, & ante, & poſt Abbatiam extitit. Apud Pontiſaram primo multis annis Prior fuit, ac demum apud Pratum, unde ad Abbatiam aſſumptus: Abbas ſiquidem factus, ſecundum quod ſcriptum eſt, ut juſtus juſtior fieret, permiſit eum Deus corporalium oculorum cœcitatem incurrere, ut patientiæ ac virtutum ejus merita declararet, & interiores oculos ad intuendum verum lumen retorqueret: qui tali incommodo percuſſus, ounquam pro hoc triſtis videri potuit; nec converſationem fratrum deſeruit; excepto quod cum eis minime in dormitorio jacebat, nec in clauſtro ſedebat. In choro autem, in Capitulo, io refectorio, ut quilibet alius ſemper uſque ad extremum terminum vitæ converſatus eſt. Infirmitatem vero incurrens, ex qua migravit, poſtquam viſus eſt curſus ſui metas appropinquare, in infirmorum domum, qua fratres defunguntur, delatus; ibi coadunatis fratribus, & pro eo pſalmos canentibus, emiſit ſpiritum. Venerabilis autem Rotrocus Ebroicenſis Epiſcopus cum quibuſdam Abbatibus corpus ipſius diligenter, & honorifice tumulavit, ac ultimum officium juxta morem peregit. Tranſiit vero milleſimo centenſimo quadrageſimo nono, Incarnati Verbi anno, ſexto nonas Julii ſabbato intra octavas Apoſtolorum Petri & Pauli, circa decimam horam diei: anno ætatis ſuæ circiter ſexageſimo quinto; Monachatus vero quinquageſimo; a Beato Herluino autem primo Abbate & Becci fundatore ſextus extitit, & Abbatiam rexit annis decem, diebus viginti tribus.

Letardus e Beccenſi Burgo oriundus.

Doctrina æque ac pietate enituit.

A morum probitate laudatur.

Cæcitate afficitur. Ap. 22. c. 11.

Rotrocus Epiſcopus corpus ejus terræ mandavit.

An. 1149. mortem obiit.

Miraculum quo B. MARIA ſubvenit Guillelmo Criſpino ſeniori: ubi de nobili Criſpinorum genere agitur.

BEata Domini Mater & perpetua virgo MARIA ſingulare præſidium Chriſtianorum, per quam ſalus mundi apparuit; quo majorem apud Deum præ ceteris gratiam inveniſſe dignoſcitur, eo frequentius ab hominibus, & fiducialius, atque familiarius io neceſſitatibus invocatur: & ipſa celer clementiæ ſuæ multis impendere ſolet beneficium. Unde nonnulla illius ſubventionis exempla inveniuntur ſcripta, plurima paſſim jugi ſentiuntur effectu; quæ propter multitudinem non ſunt commendata memoriæ; e quibus unum referre volumus, quod dignum memoria videtur; quodque pro ſui magnitudine, non potuit latere illius hominibus: Io quo facto oſtendit Beatiſſima Dei parens quam benignum gerat erga miſeros ad ſe confugientes affectum. Nam cuidam nobili viro, & ſibi devoto, nomine Willelmo, cognomento Criſpino, ejus miſericordiam deprecanti in magna anxietate affuit, & miſerabiliter illum eripuit de inſtanti periculo mortis. Sed priuſquam hujus miraculi ordinem pandamus, dignum videtur paucis indicare quis fuerit iſte Willelmus & unde cognomen Criſpini, ſibi & ſuo generi contigerit.

Guillelmus Criſpinus pie in B. Virginem affectus.

Antequam Normani Duce Willelmo Angliam debellarent, fuit in Neuſtria, quæ nunc Normania vocatur, vir egregius nomine Giſlebertus, genere, & nobilitate præclarus, qui ab habitudine capillorum, primus Criſpini cognomine dicitur inſignitus: nam in ſua primæva ætate habebat capillos criſpos, & rigidos, atque ſurſum erectos, &, ut ita dicam, reburſos ad modum pini ramorum, qui ſemper tendunt ſurſum; quare cognominatus eſt Criſpinus, quaſi criſpus pinus; quam capillorum reburſionem adhuc videmus in iis, qui de ipſius Giſleberti genere deſcendunt; Unde & ipſi eodem cognomine a cæteris Normanorum familiis dirimuntur. Iſte Giſlebertus qui, ut diximus, Criſpini cognomen primus eſt indeptus, accepit uxorem Senioris Fulconis de Alnov germanam, nomine Gonnorem, de qua tres filios genuit Giſlebertum Criſpinum, pro quo ſcribere ita ſuſcepimus, & Robertum, duaſque filias Emmam Petri de Condeto genitricem, atque Eſiliam matrem Willelmi Malet, qui miles ſtrenuus, in ſenectute factus eſt Monachus Becci, & tranſactis aliquot annis, honorifice in cœnobiali obſervatione, ut talem virum decebat, bono fine quievit. Robertus Criſpinus minor frater, Normaniam egreſſus plurimas peragravit regiones, donec Conſtantinopolim veniret, & ab Imperatore cum honore ſuſceptus, magnique nominis apud omnes effectus,

Unde Criſpinis cognomen.

Familia Criſpinorum origo deſcribitur.

Guillelmus Malet Monachum Becci induit.

Guilhelmi Crispi virtutes enumerantur.

ctus, ibi, ut fertur, invidia Græcorum veneno periit. Gislebertus Crispinus major horum trium fratrum, a Duce Normannorum, castrum Tegularias in hæreditate custodiendum accepit; quod hæredes ejus tenent usque ad præsens tempus. Prædictus Willelmus Crispinus medius frater generis nobilitate, & morum probitate, atque militia famosissimus; inter Normannorum primos habebatur, qui, ut diximus, de primo Crispinorum patre Gisleberto optimus filius, ad totius generis sui gloriam, felicibus auspiciis prodiit; & sicut inter Romanos olim Fabii, vel Anicii, sive Manlii, insignes habebantur: ita Crispini inter Normanos, & Francos honoratiores reputabantur. Sed iste Willelmus inter omnes nominatissimus fuisse fertur, qui suo tempore militiæ titulis, insignes pene super omnes ejusdem tempestatis viros enituit. Unde præclara ejus probitas plures sibi effecerat invidos, atque hostes reddiderat atrocissimos. Ea tempestate Franci authore Walterio Vetulo Comite de Ponte-Ysare, qui totam terram intra Itam, & Andelam, atque Sequanam suam debere esse dicebat, crebras irruptiones ultra fluvium Itam faciebant, & prædas de Vilcasino agebant: & ideo Dux Normanorum Willelmus, qui postea Rex Anglorum fuit, prædictum Willelmum Crispinum, quia erat probatissimus in re militari, collocavit in castro Melfia, contra Francorum incursus, ad coercendas eorum præsumptiones donans illi castrum ipsum, & Vilcasini Vicecomitatum jure hæreditario custodiendum, & filius ejus post eum sicut usque hodie videmus. At ille ibi mansionem sibi constituit, familiam & milites in loco posuit contra irruptiones Francorum; qua de re Franci vehementer irati, in tantum odium contra illum exarserunt, ut mortem ejus tota aviditate appeterent.

His de ortu Crispini cognominis prælibatis, nunc jam ad rem veniamus; quam ut a veracibus relatoribus accepimus, simpliciter referre curabimus. Et est res memoriæ digna, & Beatæ Domini matri congrua, quæ humano generi post Deum singulariter est amabilis & per sæcula cuncta laudabilis.

De B. Herluini conversione agitur.

Inspirante Domino Deo nostro JESU CHRISTO, omnium bonorum authore, quidam miles strenuus & dives Herluinus, postposita nobilitate terrena, abjecta seculi pompa, qua ante juxta modum suum non parum desloruerat; deposito quoque militiæ cingulo, ad Christi paupertatem tota devotione se contulit; ut in Monachica conversatione soli Deo liberius vacaret. Hic itaque renuncians sæculo sibi ad votum arridenti, in fundo sui juris, qui Burnevilla dicitur, volens Cœnobium construere,

Ædificat Cœnobium.

Ecclesiam ædificavit in honore sanctæ MARIÆ; ibique religionis habitum suscepit cum esset annorum quadraginta: Nec multo post presbyter ordinatus, & Abbas constitutus est, quia campestris & inaquosus est locus, per soporem monitus a Beata Domini matre MARIA, in vallem ad rivum qui vocatur Beccus successit: ibique nobile ædificare cœpit in honorem ejusdem sanctæ MARIÆ matris Domini Monasterium, quod Deus perfecit ad sui nominis gloriam, & multorum hominum salutem, & solatium.

Mittit Deus Lanfrancum ut illi auxilio & consilio esset.

Cui Deus ad auxilium & consilium adduxit juxta desiderium cordis sui Lanfrancum, virum in liberalibus artibus undecumque peritissimum; quem cum magno suscipiens gaudio, dedit ei habitum religionis. Tunc confluebant ad prædictum locum certatim multi seculares litterati, & alii cervices suas levi jugo Domini, & obsequio regularis vitæ humiliter inclinare.

Liberos suos a BB. Herluino & Lanfranco erudiendos Beccum mittebant permulti.

Alii liberos suos a Lanfranco erudiendos in liberalium artium Philolophia; & informandos per Herluinum in regulari disciplina tradere, nonnulli ipsum locum rebus suis studebant amplissime ditare: Inter quos egregius vir prædictus Willelmus Crispinus, filium suum in tenera ætate nomine Gislebertum prædictis patribus Deo nutriendum sub regulari disciplina obtulit: & multa de rebus suis temporalis vitæ subsidia cum puero ministravit.

Gislebertus Crispinus assumpto Monachali collobio prædictorum magistris traditus est.

Quorum informatus doctrina, & sanctæ conversationis exemplis, sic cum divino profecit auxilio in divinis, & philosophicis institutis, ut omnes artes, quas liberales vocant, ad unguem addisceret, & earum rivulos pluribus ipse perfectus in religione propinaret. Cujus tanta fuit in activa & speculativa vita perfectio, ut cum Deus Lanfrancum Cantuariensi Ecclesiæ in summo pontificatu præficeret, eum Lanfrancus ad regimen West-monasterii, Deo vocante, provideret; tantaque sanctitatis gratia, ut credimus, Deo & hominibus placuit, ut humilitatem præ cunctis sui temporis Prælatis & specialiter prætenderet, & sublimius prædicaret. Hic triginta duobus annis loco magis profuit quam præfuit; & in senectute bona, plenus dierum, & sanctitate, patribus suis appositus, hujus vitæ terminum clausit.

Doctrina & sanctitate conspicuus Abbas Westmonasterii est effectus.

In hujus patris genitore Willelmo, scilicet Crispino, jam superius sæpe nominato, res gesta est, excellentia insignia, relatu mirabilis, & quæ deceat Domini matrem B. MARIAM semper Virginem, quam pro suis magnis, & multis beneficiis, indesinenter laudat universus terrarum orbis.

Miraculi descriptio.

Hic enim nobilis vir, ut jam diximus, a Duce Normanorum Willelmo in castro Melfia Marchisus fuerat constitutus contra Francos, qui transeuntes Itam fluvium, subitis rapinis Vilcasinum devastabant; ibique posuerat suam familiam ad Castelli custodiam. Verumtamen terram quam habebat in Normania in Lexoviensi pago, certis temporibus revisebat, & dispositis rebus revertebatur Melfiam: in eundo autem, vel redeundo Beccum non transibat, quin venerabilem Patrem Herluinum videret, & cum eo loqueretur. Accidit autem; ut rediens juxta morem de terra sua, Domino disponente, quadam die Dominica vir ille devotus, Beccensem inviseret Ecclesiam, & cum Abbate licentius de negotiis suis ageret, qui cum inter se familiariter contulissent de iis, quæ res postulabat necessaria, licentiam abeundi postulavit, & cum gratia festinus discessit; cumque aliquantulum processisset, substitit, & protinus ad Abbatem revertitur: de cujus reditu admiratus homo Dei resalutatus ab illo cur redisset, inquisivit, ad hoc redii, Crispinus ait, alme pater, ut me benedicas, meque tuis fratrumque tuorum orationibus commendem; quatinus nos Deo, & ejus piæ Genitrici me suppliciter commendare studeatis: Mox vir Domini Herluinus pietatis visceribus in ferventem viri devotionem miro charitatis affectu præcordialiter motus; Deo inquit, te & sanctissimæ matri ejus commendamus; quorum te tuitio protegat, & a cunctis adversitatibus potenter deffendat. In hac benedictione confisus osculatis Abbate, & fratribus, cum sociis ad locum properat, quo ire ceperat, ad Castrum suæ scilicet Custodiæ deputatum. At vero Franci qui e regione ultra Ittam commanebant, audito quod Willelmus

lelmus Crispinus transiens Sequanam in Normaniam descendisset, conglobati in unum, sollicite observabant ejus reditum; cum forte ipsa die, qua revertebatur, in vicina silva in insidiis occultati operiebantur, ut venientem aut caperent, aut trucidarent. Crispinus ad locum properans, cum jam non longe a Castro esset, transivit juxta silvam, in qua Franci latitabant ad eum interimendum parati: qui mox cernentes quem quærebant, surgentes de insidiis audacter illum invadunt: tunc socii relicto eo omnes fugerunt: ille præsidium fugæ attentare volens, densitate silvæ præpediebatur; sicque interceptus, quia nec fugere, nec resistere valebat, de equo exiliit; & necessitate compulsus super radicem excisæ arboris, quæ juxta erat, insedit; habenas, quibus equum regebat, ut quidam dicunt, vicinæ arboris ramis appendit; & ut alii volunt, ad augmentum miraculi, manu retinuit. His arctatus angustiis Willelmus Crispinus cor ad Deum levat, matremque misericordiæ magna devotione mentis reclamat. *Domine Jesu Christe*, ait, *miserere mei, & per merita Patris Herluini, & fratrum ejus, quibus me suppliciter hodie commendavi, libera me de hoc imminenti periculo mortis. O generosa virago intacta Domini mater, suscipe indignas tui * peccatoris preces, & contribulati cordis sacrificium ante Deum, & ante te ascendat in odorem suavitatis. Virgo Virginum, Domina Angelorum, si qua tibi cura est de tuo Beccensi Herluino, suppliciter obsecro, ut a præsenti me liberare digneris exitio: instant undique hostes jam de mea morte, vel cautione insultando triumphantes: imminet hostilis manus, quam non licet effugere; & in ipso mortis limine interceptus, cogor de vita desperare. Quid faciet iste tuus servulus, o intacta parens Dei, sacrarium Spiritus sancti; quid faciet, quem hostilis cuneus lanceis insequitur, & gladiis. Succurre itaque Domina pissima, per potestatem, qua es apud cælestes gloriosa, apud terrigenas imperiosa, apud inferos terribilis; ubique propitia, ubique præeminens auctoritate, & majestate regia: & innova in me antiquæ subventionis tuæ beneficia; quia non patet effugiendi via. Mater misericordiæ per orationes servorum tuorum Becci, Herluini, & fratrum ejusdem loci, quorum orationibus me mane commendavi, libera me ab hac præsenti jam imagine mortis.* Hujusmodi oratione in conspectu Domini, & ejus gloriosæ matris MARIÆ cum tota mentis devotione, & magno contriti cordis dolore, sine sono vocis emissa, anxiatus est spiritu pene usque ad sudorem mortis, cum subito a sinistris adstitit ei ad vitæ solatium quædam virago præclara, vultu jocunda, ornatu regio speciosa, subtili & candida sindone amicta, quæ manicam suam dexteram expandit super eum, & hoc velamine ejus fere corpus cooperuit totum, nam ad tibias usque medias hoc tegmen descendebat, & ultra pertingere non valebat. Habebat autem rubeas caligas & ideo contrahebat se, & stringebat, & totus in se ipso curvatus, laborabat quatenus tibias & pedes sub manica regiæ puellæ absconderet, nec poterat: accedunt hostes, & virum inquirere lanceis: & mucronum cuspidibus accelerant, & pungendo sub frondibus, & arbustis, atque frutetis, usque ad ejus pedes vel ad corpus undique infestant, sed nullomodo ipsum tangebant. Ipse vero per munitionem Beatæ Dei Genitricis, inimicis suis factus est invisibilis, & admirantes dicebant: Quo abiit? quid devenit? numquid eum viventem terra absorbuit? huc venit, hic fuit, quo fugit, & abcessit? Ecce equus illius dependet, quem insequimur; hunc, eo non invento, ad detrimentum illius surripiat qui vult; at illi quibus erat sanior mens, responderunt non se venisse equum rapere, sed hostem, si possent, infestum jugulare. Cumque diu investigando illum, laborassent in vacuum, vesperascente jam die confusi ad propria redierunt. Tunc illa piissima Domina: *scis me*, inquit, *homo, in mortis angustia, unde tibi provenerunt vitæ subsidia?* Nosti nomen meum, quæ tibi ministravi in mortis angustia respirandi solatium? Ego sum bona Dei mater, cui te Abbas Herluinus toto corde commendavit, quando hoc tua intentio devote postulavit: his dictis virgo discessit. Sic spargit Regina Cæli sperantibus in se odorem vitæ, sic attrahit ad se innumerabiles copiosa charitate, & neminem relinquit inglorium, qui devote ejus implorat auxilium. Comites Crispini, qui timore hostium ab eo prosugerant, venientes domum tristi rumore repleverant oppidum, quod eorum Dominus aut captus esset, aut mortuus. Dolor ingens omnium, luctus incomparabilis erat per totum castellum; cum subito prospiciunt Willelmum Crispinum super equum venientem, & cum magno gaudio occurrentes, suscipiunt illum lætantes. Hic heros cum antea plurimum Beccensem amaret Ecclesiam, deinceps hac de causa super omnes dilexit, & de rebus suis multa in ea Deo servientibus contulit. Quam dilectionem posteris suis, quasi hæreditariam reliquit, ita ut videatur quod infantes, de ejus progenie venientes, Beccensem diligant naturaliter Ecclesiam: ac si cum lacte carnis, biberint ipsius dulcedinem amoris; ipsam quoque Domini Genitricem, quæ per totum mundum venerabilis habetur, quasi solum Becci colatur, sanctam Mariam Becci invocans, & deprecantur, & multotiens ejus auxilium experti sunt in necessitatibus suis: de quibus dicitur quia Beccensem Ecclesiam, mox in ipso ortu, quasi in cunis nuper natam exceperunt, & educaverunt, atque ad perfectam ætatem perduxerunt; sumptibusque suis pro posse extulerunt. Hic egregius vir sæpe fatus Vuillelmus Crispinus ad extremum veniens, misit, & rogavit sanctum Patrem Herluinum venire ad se ut daret sibi religionis habitum: tardante autem Abbate, vidit dæmones ad se venisse, & duas macerias nimium excelsas circa se ædificare, quibus ita arctabatur, ut non se putaret inde posse evadere: cum ecce aspiciebat sanctum Benedictum signum Dominicæ crucis manibus ferentem, ad se accedere: ad cujus adventum illa dæmonica phantasia, tota evanescebat. Nec mora, nuntiatur adesse Beccensis Abbas Venerabilis Herluinus, & cum eo quidam Monachus nomine Willelmus, qui postea fuit Abbas Cormeliensis, a quo hæc audita dicuntur. Narravit ergo Crispinus Abbati ludificationes dæmonum, & Dei adjutorium per sanctum Benedictum sibi impensum. Tunc factus est Monachus & post paucos dies vita discessit, & humatus juxta Ecclesiam ubi Claustrum ædificandum erat, confidens se per sanctam Domini matrem MARIAM suam liberatricem, & per Beatum Benedictum gratiam Christi, & misericordiam consecuturum.

f. * *precatoris*

Quasi innata Crispinorum familiæ devotio erga B. Mariam Beccensem.

Guillelmus neglectis stemmatis, splendoreque natalium militiam monachalem subiit.

EPITA-

EPITAPHIUM
Vuillelmi Crispini Senioris.

Nobiliter natus miles fuit hic tumulatus,
Providus, & fortis, moribus atque probus.
Qui ne mundus eum posset submergere secum,
Huc portum subiit, Monachus hic obiit.
Jani post nonas, ac tres, & quatuor horas,
Cum jam complesset, quintaque jam fieret.
Parvus erat Beccus, cum parvum nomine rebus,
Sumptibus ipse suis, extulit ut potuit.
Notò Crispinus fuerat cognomine dictus,
Nomine Vuillelmus, cui Deus esto pius.

De Eva ejus uxore nobilissima.

Iste Willelmus Crispinus habuit uxorem nomine Evam genere & moribus sibi competentem, de qua genuit Gislebertum prædictum West-monasterii Abbatem, & alios plures. Hæc Eva de gente Francorum, claris natalibus progenita, postquam prædicto nupsit Willelmo, ejus se aptans moribus cœpit Beccensem Ecclesiam præ omnibus amare, Abbatem, & Monachos, quasi ex se genitos totis visceribus amplecti, magna devotione venerari. Vestes, & quæcumque in ornamentis pretiosa habebat, in usus Ecclesiæ, & fratrum expendit: ipsamque Domini Matrem, & ejus Beccensem Ecclesiam, toto corde dilexit. Defuncto viro ejus Willelmo totam se ad Dei servitium

Fit Monacha & Beccensi cœnobio subjecta.

convertit, vivens in sancta viduitate, jejuniis, vigiliis, & orationibus intenta, quantum sexus, vel ætas patiebatur, carnem, & sanguinem usque ad finem vitæ non gustans; eleemosynas multas indigentibus faciens: post aliquot annos a Willelmo Rothomagensi Archiepiscopo velata, in subjectione Beccensis cœnobii permansit usque ad mortem, & defuncta, sepulta est juxta virum suum.

De Vuillelmo 3 illorum nepote.

Horum nepos de filio Willelmo tertius Willelmus Crispinus, originalem amorem trahens erga Beccensem Ecclesiam miro eam coluit affectu. Iste Willelmus sanguinis propinquitate jungebatur Comiti Andegavorum; ideoque familiaris illi erat: ad quem cum se aliquando contulisset, ut ad amicum, & Comes contra quosdam suos Bellum gereret, qui in terra sua contra illum rebellabant, pugnabat Willelmus pro eo quantum poterat. Quadam die reperiens hostes, irruit audacter in eos; at illi terga verterunt, sive timore, ut fugarent, seu industria, ut eum longius abductum capere possent: quos ille insecutus aliquantum, a suis disjunctus est: inimici videntes illum se persequentem solum, unus eorum conversus equum, cui insidebat, percussit, & per latera transforavit. Ille sciens equum ad mortem vulneratum, mox vertit habenas, & conversus retrorsum, calcaribus urgens cornipedem, celeri fuga ad suos reverti conabatur. Beatam Domini matrem inclamitans, voce magna, *Sancta Maria Becci adjuva me, Sancta Maria Becci adjuva me*: sic vociferando pervenit ad quoddam fossatum, quo perpeti saltu transmisso, quasi jam securitate potitus

Huic Guillelmo in extremo vitæ periculo tuto adest B. Virgo.

cecidit mortuus. Hoc idem Willelmus Crispinus pro magno miraculo, ad honorem Dei & ejus sanctæ Genitricis, narrare solitus erat, quod equus pene mortuus, profluente hinc inde ubertim sanguine, a lateribus, per duo fere milliaria portavit eum ad tutum locum. Equidem equus ipse, ut ajebat, nimia velocitate vigebat, sed tam velocem nunquam eum invenerat, idem Willelmus postea captus cum in carcere diu teneretur ferro constrictus, timore, & angore coactus vovit, si Deus eum de hac tribulatione liberaret, quod iret Jerusalem; nec multo post egressus, liber de carcere; accepit Crucem, signum videlicet eundi Jerusalem; mox ita mutatus est verbo, & opere, ut totus subito videretur alteratus; cunctis qui hoc videbant mirantibus. Proficiendi terminum posuit ad primam festivitatem Sancti Michaelis: sane rogabat Deum, & sanctam matrem ejus, quatinus si in via moriturus erat, antequam proficisci inciperet, moreretur, quo Beccum delatus, inter antecessores suos jaceret humatus. Quod Deus juxta bonitatem suam, sicut petebat, illi concessit. Nam infirmitate correptus, hominem exuit in vigilia Sancti Michaelis quarto Kalend. Octobris, & sicut desideraverat, utque moriens præceperat, die qua profecturum se dixerat; portatum est corpus ejus ad Dominam suam sanctam Beccensem Mariam, & juxta suos patres sepultum. Talibus beneficiis Beata Dei genitrix genus Crispinorum, & alios quam plures cujusque ordinis, & generis, ad suam familiaritatem adduxit, ut firmiori fide, & ardentiori amore, ejus audeant implorare in suis necessitatibus auxilium; quatinus per ipsius intercessionem recuperare valeant Filii sui Domini nostri Jesu Christi gratiam, qui vivit & regnat cum Patre, & Spiritu sancto Deus in secula. Amen.

VITA

VITA S. AUGUSTINI MONACHI BENEDICTINI

PRIMI CANTUARIENSIUM ARCHIEPISCOPI, & Anglorum Apostoli.

Ex vetere MS. Beccensis Abbatiæ.

PROLOGUS IN VITAM.

QUÆ de ipsius primi Anglorum institutoris Augustni vita & signis venerabilis Bedæ depromit [a] historia: quæque ab ipso prætermissa in aliis codicibus vetustis reperimus, fidelissime nostro malleolo recudimus. Quæ etiam post ejus ad sydera triumphum declarata, ac descripta legimus; eadem probabili fide adjungimus. Quæ vero præsentialiter testibus populis, & probatissimarum personarum indicibus oculis, luce clarius rutilant, suis radiis credentes illustrant, hæsitantes reverberant. Possemus & inspectorum, & curatorum pleraque retexere loca, & nomina: nisi vetaret nausea. Super omnia Beati Gregorii cadent [b] testimonia: qui hunc scriptis declarat, plurima patrasse signa. Hæc itaque quæ lectione, vel visu novimus; [c] alio libro fusius exposuimus, quatinus insatiabilibus paternæ dilectionis filiis obsecundaremus. At hunc libellum paululum contraximus: ut inter divini, & humani convivii solemnia, benignis & [d] fraternis hospitibus obtemperemus. Simul etiam aliæ [d] confratrum Ecclesiæ, per hunc Oceanum diffusæ, ad quas hæc contigerit pervenire, nativo congaudeant amore, tamquam sui protoparentis filiæ. Verumtamen super hoc compendii propositum, video crescente Helisæi oleo superfluere vas meum. Oramus ergo omnes eruditissimos, ac benignissimos Doctores, ac discipulos Dominicæ scholæ, ut hæc tam lucide comprobata non solum non renuant credere; verum etiam plena benivolentia paterni affectus suscipere, jugique fide, contra improbos, studeant celebrare.

a *Historia Gent. Anglorum lib. 1. a cap. 23. ad finem & lib. 2. c. 1. 2. & 3.*

b *Refert S. Beda, ubi supra.*

c *Author prolixiorem vitam S. Augustini composuit.*

d *Monachus fuit.*

EXPLICIT PROLOGUS.

INCIPIT VITA.

FORTEM armatum cujus atrium, mundus; cujus firmamentum, regna terrarum; cujus præda, genus humanum: Noster armatus in nostra etiam infirmitate, longe fortior congressus potentialiter, parata in se cruce, plaga numquam sanabili transfixit, & omnia opprobriorum tela, ac jacula sibi injecta, in illum retorsit. Omnia ejus arma abstulit, ipsumque æterno carcere, ac suppliciis mancipatum irrevocabiliter damnavit. Omnia spolia ipsius jure triumphata, Apostolicis ducibus suis distribuit, electosque Principes, super Gentes, Nationes, & Regna, constituit. Remansit Britannici Oceani orbis æquoreus, ab universali orbe circumcisus. Huoc ille Rex præpotentissimus, Augustino fideli dispensatori suo quondam venturo, reservavit, qui noctem verteret in diem, & novam ac veram, post tenebras, perpetuam infunderet lucem. Pollebat jam Papa Gregorius humani generis splendor immensus, qui hunc divino instinctu segregaret in opus Dominicum, ut quondam Petrus Barnabam & Saulum. Intenderat ipse hsoc palmam præripere, sed respondit Dominus, hoc privileginm Augustini esse. Nam pueros niveo candore nuper Romæ visos, audiens Anglos vocari, & provinciales *Deiros*, ac Regem terræ *Alle*, nuncupari: Anglos, inquit, *Angelis* sociari; & *Deiros*, de ira Dei liberari, ac Dei laudem in terra *Alleluja* oportet decantari.

Paratis itaque rebus mittit Augustinum, Dei scientia omnique virtute florentem, cum quadraginta electissimis comitibus, quos religiosos novit, & promptos in divinis dogmatibus. Viam salutarem alacres accelerabant, & per aliquot dies longius processerant. Ecce autem ventosa fama, a maligno adversario vulgi ore ventilata, terruis athletas Domini; quæ diceret Gentem quam petebant cunctis mortalibus feriorem esse, sanguinem humanum sitire, pati non posse Christianos vivere, nullo vero modo ab idolis suis eos revocari, nec ad Christum converti posse. Sic quondam discipulis Domini mare navigantibus ventus contrarius obstitit; donec increpata modica eorum fide, fluctus, quos ipse calcaverat Dominus, imperio sedaret. Mittunt itaque suppliciter Beato Gregorio Augustinum, quatinus eos permittat redire domum, nec tantum discrimen subire in vacuum. Sed a Gregorio, secundum nomen suum prævigili, missa Epistola, quod magnum laborem major gloria consequatur; & ut Augustino, quem eis jam Abbatem ordinaverat in omnibus obedirent: qui etiam Apostolica ferebat scripta ad Etherium Arelatensem Archipræsulem, quatinus his Dei Legatis solatiaretur in necessitatibus. Ita jam sunt corrobo-

S. Gregorius in Angliam mittit Augustinum cum 40. socios religiosos.

Deterretur a proposito Antiquus hostis.

Abbas præficitur Augustinus.

Etherio Arelatensi missa Epistola a B. Gregorio extat l. b. 9. Epist. 63.

roborati, ut cum majori gaudio, quem ante vehementer expaverant, laborem percurrerent.

Miracula a B. Augustino.

Interea multis signis per Augustinum divinitus collatis, consolabantur plurimum, ex quibus, verbi gratia, hic inserimus unum, immo in uno trinum, omnibus ejus loci ubi factum est, semper celeberrimum, atque etiam scriptis creditum. Jam ille chorus Sanctorum legens iter per Andegavensem provinciam subeunt Villam a Sai appellatam. Quos ruricolarum turba indomita, ut ignotos, & exteros, humili habitu, ac pedestri incessu, despectos, risu & opporia afficiebat. Et viri quidem ad fœminarum vesaniam indemnes videbantur. Illæ vero velut conjuratæ, in innocentes advenas tota insultatione ferebantur. Jamque rure ejectos, ut rabidæ canes ululatu, rugitu, ac fremitu insectabantur. Proximam ulmum tunc astantem lassi viatores captantes ad requiescendum: inde etiam a ludibrioso impetu exturbantur viraginum. At unam almi Ducis vestigia irreverentius astringentem, seu colubram, cum ille prætento baculo vellet repellere, tamquam feram; illico baculus de manu ejus, velut ab arcu sagitta excutitur; & per tria fere stadia evolans, humi affigitur. Subsequitur Dux cum devoto choro, quasi eo se vocante Domino. Augustinus baculum evellit, & cum baculo perpetuum aquæ fontem extrahit. Quo pariter a gravi siti relevati, æternas immolant gratias divinæ bonitati. Ibi suaviter fessos artus resovantes noctem ipsam in Dei laudibus exegere. Quos pullos hospitio, residesque sub aere nudo, semper miserans altissima benignitas operuit gloria pro tecto, fuso, scilicet, desuper splendore æthereo, qui solem vinceret fulgore novo; ne indutos arma lucis tenebrarum augeret obsidio, pulchre etiam columna lucis, quæ quondam præcedebat filios Israel ad terram repromissionis, super istos refulsit: qui de Ægypto erronea juxta sui interpretationem tenebrosa, tot gentes eductas, præcedente fidei luce, Christo credentes inducerent in regnum claritatis æternum. Annotavit autem Dux legationis, nomen suum, causamque itineris; scribens baculo in terra juxta fontem, his litteris: *Hic hospitium habuit servus servorum Dei Augustinus, quem misit ad convertendos Anglos Beatus Papa Gregorius.* Ingruente jam aurora, arreptum iter maturant percurrere ad Dominica lucra, agente forsitan divina sententia, ut qui ultro collatam benedictionis gratiam in hospitibus Dominicis repulissent, jam non assequerentur, cum vellent. Jam die claro, tota illuc vicinia accurrit, ubi a superno cardine, usque in terram, jubar solare super cives cæli adhuc peregrinos terræ, videre plurimi radiare. Aspiciunt ibi etiam mirabilia Dei in sanctis suis coruscare de terra, sicut nocte viderant radiantem columnam de arce superna. Stupent & novum fontem sibi perpetua, ac dulci vena scatere, & incomparabilis bonitatis advenas, hæc beneficia sibi pro malefactis reddidisse. Discentes etiam & litteris nomen præclari doctoris, & tam salutiferam causam itineris, nubilosa confusione reatum suum deplanxere, quod Christi legationi, & saluti Gentium tam improbe restitere. Heu nos furiosos, dicebant, quod tantorum Angelorum non meruimus foveri benedictione, nec imbui dulcedine. Condidere itaque Ecclesiam in eodem loco unanimi devotione, & in honore ac nomine Sancti Augustini, Christo dedicavere. Altare vero ubi ejus scripta legerant, statuere, ut cujus non merebantur corporali gaudere præsentia, perpetuo eum præsentem haberent in ipsa sua Ecclesia. Ibi etiam præcordialis Pater permulta se poscentibus repræsentat beneficia, multa sanitatum exhibet miracula. Verumtamen ab hac Ecclesia perpetuo repudio omne arcetur genus fœminarum, ut omnibus sanctorum injuriatoribus semper sint in exemplum.

a Forte nos Cæsaris: gal. Pont de Ce.

Fons scaturit divinitus ex baculo.

Nocte cælestis lux refulget.

Juxta fontem scribit B. Augustinus.

Nota incolæ qui injuriis lacessierant Augustinum, ipsi construunt Ecclesiam.

Ab hac arcentur mulieres.

Quædam matrona dives huc cum cereo appetebat ingressum, & interminantibus omnibus urgebat propositum, dicens se non peccasse in sanctum, sed velle se honorare eum. Vix autem inconcessam metam attigerat, & subito ruptis intestinis expirat, forasque extracta mortua, omnes credere docuit, quod nulli crediderat, & quæ omnes vincere sua putavit præsumptione, omnibus palam interdixit, talia numquam præsumere.

In illa Ecclesia locum seorsim habent mulieres.

Habent tamen ibi fœminæ sua receptacula, & sacraria, ubi orare & gratias Deo agere, vota sua reddere, divina mysteria audire, & salutaria Sacramenta possint percipere. Habent & Augustinum in omnibus necessitatibus sui benignum auditorem; precumque, ac desideriorum justorum promptum executorem, præter inviolabilem Ecclesiæ suæ conditionem. Vehementer autem admirari solent Andegavenses advenæ, aliique hujus notitiæ, dum apud ipsius Augustini corporalem requiem aspiciant quaslibet fœminas usque ad ipsius tumbæ osfula accedere, & nullam umquam apud ipsos Ecclesiæ suæ limen posse attingere, nec de fonte potare. Quibus respondetur, istas ad hunc rite intrare, quæ eum recepere: illas vero jure repelli, quæ eum repudiavere.

Præfata Cantuariensibus confirmat Andegavensis Episcopus, necnon & miraculum recens factum enarrat.

Competit huic antiquo, nuperrimum ejus ibi gestum subnectere miraculum, quamquam morosius prosequamur ipsum Luciferum festinantem ad Anglicum Oceanum. Venerat pridem Reverentissimus Andegavensis Præsul Golffridus Doroberniam gaudens ipsum antiquum suæ patriæ hospitem revisere Augustinum. Qui audiens a fratribus Monasterii præscripta recitari miracula, optime recognovit, & testimonio fideli astipulando comprobavit, recentiusque facti ejus apud se, & apud ipsam Ecclesiam relator egregius ita narravit.

Hanc sane Ecclesiam in nostra præsentia, ab amatrice tanti Patroni plebe solemnius reædificatam, ego in ipsius honore, & nomine, ut primitus nata est, Domino proxima dedicavi. Adolescebant longa lateque in circuitu arvorum segetes, & sata, jam in spicas, & aristas maturescentia. Inundantibus autem ad dedicationem populis, velut ipse effunderetur fluvius Ligeris, ita conculcatæ, attritæ, & comminutæ sunt illius arvalia æquoris annonæ, ut non modo tam percussæ, vel confractæ notarentur stipulæ, quam passim exhaustæ, vel dissipatæ areæ; adeo in hoc desiderabili congressu Augustinensis solemnitatis, nemo attendebat quatenus vel suis, vel alienis parceret damnis. Jam illius anni vale fecere defunctæ spei, & fructui, usqua in aliena Augustum irremeabili. Sperabant in Augustini largitate, sed in alia, quam quæ tunc excesserat, benedi-

nedictione. Verum ex hac desperatione, major admirationis, ac fidei, nata est lætitia, dum hæc tellus tam pessumdata, & condemnata, omnes terras ipsius provinciæ in messe supergrederetur, & altitudine frugum, & copia. Unde circa tantum Advocatum suum Augustinum, tanta omnium excrevit veneratio, ac fidei devotio, ut credant eum ubivis gentium invocatum adesse; & quidquid a Domino postulet obtinere, & dare posse. His de veteri & novo competenter expositis; jam oceanum occupantem Legatum Domini subsequamur.

Angliam appulit B. Augustinus.

Finito jam principali orbe gentium terrestri calle, Augustinus navigat in æquoreum orbem Britanniæ; & excipitur cum suprascripto numero sociorum quadragenario, in opimam & prægrandem Insulam Cantiæ Tanetum vocabulo. Hæc primam se Christum in suis legatariis suscepisse, merito triumphat in benedictione, felix tellus sua fertilitate, sed felicissima tot Deiferorum, ac civium supernorum primitiva hospitalitate. Sic inquam dirigente spiritu Domini ejus viam, applicuit proxime quasi sub ipsam regiæ Metropolis portam; ubi sedem habeat perpetuam, & secum ipsam requiem sempiternam.

Angliæ descriptio.

Ecce Beate Protoparens regenerationis Gentis Anglicæ, relinquens Augustam parentem Romam, Angliam suscepisti filiam; quam sydereo Regi formosam enutrias sponsam. Jam post magnum orbem terræ, intrasti hunc vastissimi oceani orbem alterum, serena facie pulcherrimum ac fœcundissimum arvis, pratis, pascuis, fluviis, fretis uberrimum; montibus, campis, silvis gratissimum; urbibus populosis ac transmarinis institorum negotiis festivissimum. Gente candida, rerumque opibus illustrissimum. Hoc scilicet tam ingens, & præclarum Elisium, jam olim tibi electo Officiali suo, omnium artifex præordinavit; qui a primordio mundum omni ornatu ac decore perfectum, edito homini possidendum exhibuit. Hæc Gens facie formosa, sed idololatriæ fuligine denigrata, ut Moysi Æthiopissa, parte in Jordane abluta, ascendet tota dealbata. Jam ad majorem Dei & coronæ tuæ gloriam, illa novæ lucis columna, quæ priscum populum eduxit in fide, & cruce resurgentis Christi erecta, tu educens Gentium populum de Ægyptiaca tenebris infidelitatis, & umbra mortis; introduces post Jesum Nave in terram repromissionis, terram lactis & mellis. Tibi enim Evangelico Duci gratia contulit Evangelii, quod negatum est Legifero Moysi, quodque ille in lege non potuit consequi, tu in vero illum tuo explere meruisti. Jam de spoliis victi tyranni, & de regno captivi prædonis, facies Deo nostro regnum, & populum acquisitionis. Jam post cæleste regnum & laborum præmia, hæc erit perpetua possessio tua; quæ per te Domino est acquisita. Et cujus fugisti temporalia commoda, jam possidebis hæreditaria lucra. Hic positus in antemurali turritam servabis speculam, unde universam jugiter tuearis tibi dicatam patriam.

Moysi æquiparatur B. Augustinus.

Præsidebat a Dorobernìæ Edelbrihtus tertius Regum Anglorum, sed qui primus foret civis Angelorum. Uxor illi Christianissima nomine Bertha regia puella, regiis parentibus ex Francis Regibus procreata, tali Sacramento erat conjuncta; quatenus in Christianitatis observantia, nulla infestaretur versutia. Hæc advenis Christi janua, ad Regem erat pervia. Mandat ergo Regi prudens Augustinus, per idoneos nuncios, se de Roma suæ suorumque salutis gratia missos a Romano Antistite, si modo dignentur beatifico nuncio, quem afferant adquiescere. Rex jubet tam præstabiles advenas, in ipsa, qua recepti sunt, insula, suum adventum maturum opperiri, eisque vitæ commoda plene ministrari. Hæc diu remoratus venit in Tanetum; residensque sub dio, vana enim suspicione vetusti erroris augurabatur, se intra domum aliqua incantatione posse seduci, forinsecus vero non posse in conspectu cœli, foris præbebat sanctis audientiam sui; Absurde quippe nox timebat obscurari a Luciferis Dei, & filiis diei.

a Cantuariæ. Edelbrihtus Cantuariorum Rex. Malmesbur. lib. 1. Regum Angl. cap. 1.

Bertha ex Regum Francorum prosapia & Idem.

B. Augustinus nuncios ad Regem mittit, qui æquo oculo admittuntur ab ipso. Sub dio degit.

Augustinus afflatus Spiritu sancto, ingerens pacem, & salutem Regi, suisque omnibus & regno: refert se suosque consortes missos ad ipsum, seque etiam ultronea benevolentia venisse; quatinus gaudium, & gloriam, & regnum annuntient æternum; ubi obaudientes suis dictis sempiternaliter vivant & exultent. Indicat omnium creatorem Deum Dei omnipotentem, tantum homines a se factos dilexisse, ut homo, & filius hominis, salva semper deitate, dignaretur fieri: quatinus homines morte sua redemptos, faceret filios Dei. Cujus nativitati nova stella alluxit, cujus pedibus mare calcabile servivit, cujus passionis injuria sol radios suos abscondit, cujus sepulturæ, & resurrectioni, omnis terra contremuit, & acquievit. Ipse est, inquit, Dominus JESUS CHRISTUS, ab exordio mundi, ab omnibus Patriarchis & Prophetis, Dei filius pronunciatus, de Spiritu sancto conceptus, de Virgine natus, & innumeris signis Deus & homo ubique declaratus; amque ab omnibus Gentibus ut omnium salvator creditus, cognitus, ac susceptus. Hunc ergo illa sua caritate nos stimulante, qua pro nobis animam posuit, quaque vos in æterno Regno suo habere socios, totis visceribus desideramus; sicut ex uno homine omnes procreati sumus: Hunc inquam conditorem & salvatorem omnium, in quem credentes salvi sitis, vobis annunciamus: quia sine ulla ambiguitate, promissa præmia provenient credentibus, & infinita supplicia contemnentibus. Ista & alia quam plurima Dominico Legato proloquente, & innumeris divinarum virtutum testimoniis vera comprobante, simulque imaginem Sancti Redemptoris decorose, & aurose in tabula depictam prælibante, quo discerent etiam alienigenæ ei gratias immolare: Rex admiratus, laudat quidem, & beatificat tanta promissa, simulque gratias reddit Sanctorum benivolentiæ, qui de tam longinquo venerunt suæ salvationi consulere. At vero ex nativa cæcitate lipp[illegible] oculis, impatiens tantæ lucis splendorem [illegible] respondit se non posse veteres patrum [illegible] ritus, quos tota Anglia eotenus coluiss[illegible] exuere; ac novis incertisque cerimoniis juvenescere. Verumtamen ipsos pro bona sua industria se velle in suam civitatem Doroberniam amica civilitate suscipere, vitæque subsidiis sufficienter refovere simul etiam quotquot possent ad suam sectam convertere, ultro se eis annuere.

Ad Regem verba facit.

Libenter audit Rex Ecclesiasten Augustinum; jubetque ipsum Cantuariæ commanere cum sociis, ac sibi vitæ necessaria subministrari: nec non & palam concionari permittit.

Sic ergo Dei dispensatione cor Regis illustran-

strante, Augustinus cum pusillo grege Domini, quibus complacuit Patri gratiatum dare Regnum, cum canoris letaniis veniens Dorobernıam, hanc antiphonam gratanter inchoat, & cum omnibus dulci modulatione decantat: *Deprecantur te Domine in omni misericordia tua, ut auferatur furor tuus, & ira tua a civitate ista, & a domo sancta tua, quoniam peccavimus.* Benefe tali confessione peccatoribus inserebant, quos Deo reconciliare & relaxare venerant. Tali devotione Protodoctoribus, & in fide Christi Protopatribus, Angliæ Metropolim suam cum triumphali crucis labaro ingredientibus; erat Angelos custodes dicere credituris civibus. Aperite portas, & ingrediatur Gens justa, custodiens veritatem legationis suæ. Vetus error abijt idololatriæ, ut hic amodo servetur pax Christi, & Ecclesiæ. Jam hic ruere muri videbantur Jericho, ubi ædificentur muri Jerusalem. Ruunt scilicet, non saxea mænia, sed dæmonum munitiones, & saxea Numina, a Sanctorum terrore dissoluta; quæ cultores suos captivitate, & obsidione damnaverant æterna. Jam hic sponsus gloriæ, urbem sibi novam Jerusalem per Archipolum Augustinum suosque complices artifices molitur, cujus fundamenta & muri ex auro mundo, & omni lapide pretioso; cujus designatores, Patriarchæ; cujus mensores, Prophetæ; cujus ædificatores, Apostolici Patres; cujus illustratores, & politores gemmarii, Martyres; cujus instructissimi Dictatores, Confessores; cujus pulchritudo in domibus eburneis, Virgines; cujus ornamenta, omne quod visu pulchrum est, & theoricis oculis delectabile. In summitate, & ambitu murorum, jugis, & pervigil stat custodia Angelorum. Hujus tam decorabilis urbis primus institutor ascisciтur Augustinus, ut sponsi præ filiis hominum speciosi, amicus & sponsæ gloria & honore coronatæ, paranymphus. Hic modo dum pro castris Dominicis decertandum, & subactis rebellibus gentibus ad orbem erit triomphandum. Iste primicerius consul, & Dominici Testamenti Angelus, perpetuum hæreditabit thronum, omniumque successorum, dum veniat princeps Pastorum, ut pater filiorum apicem referet primarium. Postquam autem terrenos labores mutaverit cælesti corona, tunc uti nunc lucet, potentius regnabit in arce Sion, arce sua splendida, quæ supra urbem, turritum attollit verticem in aera, quæ tam principalis thesauri totque conreconditor principum gratia, tota in excelsis fulgeat aurea, unde usque in diem regenerationis omnium, suam protegat Jerusalem cum tota patria, virtute, & oratione perpetua.

Isaja. 26. a. 2. 3.

Igitur novi armigeri Domini sedebant in civitate condenda Christo, donec induerentur virtute ex alto, & auxilio oportuno. Quis autem explicet [illegible]bigenas, scilicet ut nubes volantes, A[illegible]ventes, flores heremi, Antonios & [illegible]os; in urbe exhibentes omnia mundi o[illegible]nta pulchra, & suavia, velut lætiferum vaporem, non solum fugientes; verum etiam omnes auditores parturienti caritate, & præcordiali parturitione, ad infinita æternorum gaudiorum secula impellentes. Nil de mortalium opibus, præter salvandas animas ambiebant, sola divina & superna inexplebiliter appetebant.

Lucet ab orientali plaga confessoris Christi Martini basilica, dimidio fere stadio ab Ecclesia Domini Salvatoris remota, olim a Romanis Christianis condita, hodieque sacris officiis prædita. Nam per quadringentos circiter annos, usque ad Maximum Imperatorem, incoluerant Romani hæc climata, qui de Gratiano & Valentiniano Augustis, civili bello triumphavit; quo abstractis militibus Britanniam Romano robore exhausit. In ipsa itaque Ecclesia sacratissimus Pontifex Letardus Christianissimæ Reginæ Berthæ sacras Missas, & Dominica officia assiduabat; qui illi a regia Francia datus est comes, & custos probatissimus in omni sancta observantia; ne qua Dominici præstigii furia, splendidissima fidei Christi in ea offuscaret monilia. Utque maximis assimilemus minora, prævenerat hic Apostolici Augustini prædicamenta, ut Lucifer auroram, & aurora solem, illam videlicet solem, quem clarius extulit Augustinus Oceano, tamquam sponsum procedentem de thalamo suo. Is quoque ut præcursor, & janitor, Christum ferentibus Legatis ultro aperuit. Cum hoc sane beato Præsule Letardo, Dei famulus Augustinus, suique socii, addito magno salutis gaudio, in omnibus Dominicis mysteriis una erant Ecclesiæ, & collatio, unus spiritus in unico Domino suo. Hi etiam novi velut suos prævios prosecuti, & tamquam aurum superductum argento, decorabant ipsos præcessores superveniendo. Sanctus vero Augustinus, suique in omnibus sectatores, magna signorum gratia præditi, omnes curabant, vel sibi præsentatos, vel a se visitatos debiles, & ægrotos. Stupebant Gentes, a tanto virtutum fulmine exterritæ, ambigentes, quid vehementius admirarentur, an terrigenas transeuntes in cælites, an mortales immortalitatem animarum, & corporum, vita & prædicatione certissima astipolantes; an dilectionem, quæ fortis est ut mors, qua secum omnes trahere ad superna consortia æstuarent; qua pro hostium etiam, quasi pro fratrum salute, se traderent: an tandem quod ipsa sanctorum promissa tam perspicuis miraculorum coruscationibus, ac testimoniis, credibilia facta sunt nimis? Dicebant diversi, aut homines in Deos mutatos, aut inter homines humana specie conversari Deos. Hæc ex toto fallebat rudis vulgi opinio; de suis adoptivis dicente Domino: *Ego dixi Dii estis, & filii Excelsi omnes.* Crediderunt itaque Christo plerique victa duritia, tantæ novitatis admiratione.

Angliam incoluerunt Romani.

Pontifex Letardus Berthæ Reginæ Christianæ officia subministrat. Malmesbur. ubi supra.

Quasi aurora solem, præcessit D. Augustinum quocum & sociis conversabatur.

Psal 81. b.6.

Tantis etiam rerum fulgoribus, Rex ipse pavore, & oblectatione divina attonitus, Augustino jugi instantia persuadente; Ecclesia orante; Regina, ut sacris litteris erudita, permulcente; Sanctis patribus gratificantibus opportune, vel importune, ultro abdicatis feralibus inferorum numinibus, efficitur in Christo divinæ adoptionis filius. Jamque cunctis cælorum virtutibus sublimiter congratulantibus, & populorum turmis ad tanta solemnia occurrentibus, baptizat novum Constantinum Silvester novus. Ungitur Evangelicus David oleo lætitiæ, & inthronizatur mansuetus solio misericordiæ. Coronatur Ecclesiasticus Salomon corona pacifica in æquitate & sapientia. Præbet se de imperio servorum Dei famulum; convertitur prin-

Regina sacris litteris erudita.

Tandem Rex ad Christi fidem, & baptismum accessit.

princeps Ducum, in Evangelicum parvulum; & dominator populorum, ſociumque ſe profitetur pauperum. Gaudet Auguſtinus & Eccleſia, amplius ſe habere adjutorem, quam ante timuiſſent perſecutorem. Ille etiam ſubjectos ſibi Reges & optimates, cum populis ſuis Chriſto adquirit, ſuumque prius imperium, mavult eſſe dilatando & propagando Chriſti regnum.

S. Auguſtinus ab Ætherio Arelatenſi cõſecratur Epiſcopus, ſitque Apoſtolus totius Inſulæ.

Primum itaque Auguſtinum promptiorem ad omnium ſalutem quam ad ſui prælationem, ad Ætherium Arelatis Archiepiſcopum, ſibi, ſuæque Genti conſecrandum Apoſtolum mittit; videlicet ut Deus voluit, & Beatus Papa Gregorius ſpiritu Dei prærogavit. Qui transfretato æquore, accepto Apoſtolatu a Domino, & benedictione omnium Gentium primarium Anglicæ Genti retulit Patriarchatum, & Patriarchale patrocinium. Quem Deo amabilis Rex, ut Angelum teſtamenti Dei, triumphali gaudio excipiens, utque puſillus Zachæus Dominum: ſtatuit eum ſuæ Metropolis Eccleſiaſticum Præſidem; in qua primitus ſuſceperat hoſpitem, nec tantum urbis, ſed & totius orbis ſui ſpeculativum prætendit cuſtodem. Solium regni in Pontificalem Cathedram, aulam regiam, Auguſtino reformante, ac dedicante, in regificam Chriſti vertit Eccleſiam. Ad orientem vero in ſuburbano colle regale & Apoſtolicum Petri & Pauli attollit Monaſterium, tamquam urbis præſidium, & munimentum, quod in arcem, & ſpeculam regni, exaltat bravium, quod pretioſiſſima jam cœli theſauriſat ornamenta, videlicet ipſius Auguſtini, ſanctorumque ſucceſſorum ejus Pontificum, atque Regum ſplendidiſſima corpora, quæ in revelatione gloriæ magni Chriſti, reſilient in gloria. Tu quoque Rhofenſis Hierarchia Andreæ Apoſtoli tuo titulo inclyta, & Doroberneſis Eccleſiæ dextra ſuffraganea: tuque Lundoniæ Pontificalis prærogativa, magni Pauli gloria, coronata beatæ memoriæ Edelberto Regi noſtro conditori; atque Auguſtino inſtitutori, debetis in Domino æterna benedictionum præconia.

Cantuaria Metropolis: atque aula regia ſõſecratur Eccleſia, Monaſterium SS. Petri & Pauli in ſuburbano conſtruitur.

Ibidem condiuntur corpora Archiepiſcop. & Regum.

Londonienſis & Roffenſis Epiſcopi ſuffraganei.

At novus Domini Sacerdos ardens tanta gaudia attentiſſimo Gregorio nunciare, in ipſo reditu ſuo mittit Romam eximiæ ſanctitatis viros, Laurentium tunc Presbyterum, poſt ſui ſacri primatus ſucceſſorem primum, ſuique Suburbani Monaſterij primum Abbatem Petrum. Hi volucri animo, ac ſtudio ſancto Papæ admiſſi, referunt Gentem Anglorum cum Rege ſuo, in Chriſti populum tranſiſſe & regnum, Auguſtinum illis Pontificem conſecratum, verum ad tam multam meſſem credentium, paucas manus non ſufficere operariorum. Proferunt & diverſas novi præconia Auguſtini interrogationes, quibus rudis populus certius erudiatur. Tunc præcellentiſſimus Apoſtolicus ineffabiliter exhilaratus, fuſis Deo infinitis gratiarum ſacrificiis; & orato Domino meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam, exhaurit Monaſteria ſua, & Eccleſias, & quidquid poteſt eruditorum, ac religioſorum virorum in opus Evangelii efflagitare: toto mentis affectu unico Auguſtino, & unicæ amatæ Genti certat delegare. Huic ſancto contubernio præpollebant quatuor Eccleſiaſtici proceres, ſeu quatuor Evangeliſtæ, Mellitus, Juſtus, Paulinus, Rufianus. Mellitus Abbas mellifluus, tunc prælucebat ſplendido choro Gregoriano. Mittit & Apoſtolicum Auguſtino Pallium, grande ſcilicet Chriſti, & Eccleſiæ Sacramentum, tamquam omnium virtutum indumentum, quod eſt Vinculum dilectionis Dei, & fratrum, ut Chriſti Vicarius ſit medius conciliator Dei & hominum, & zona paternæ juſtitiæ circumcinctus, Angelos & homines, terram conſœderet, & cœlum. Addit Sacroſancta Xenia, Apoſtolorum ſcilicet & Martyrum vivifica * pignora; ac diverſa quæ Eccleſiæ, quæ ſacerdotibus, quæ altaribus, ac Dominicis miniſtriis conveniant, ornamenta. Librorum quoque adjungit opimum convivium, & indeficiens ad vitæ patriam, viaticum. Mittit etiam præfatarum enodatas & explanatas interrogationum quæſtiones, quas in Hiſtoria Bedæ lector reperiet. Ex quibus unum hic videtur commentandum quod diverſi uſus Eccleſiarum, nequaquam faciant apud ſanas mentes divortium, ſalva modo fide, & obſervatione Catholica, ſed ſicut unius corporis diverſa ſunt membra, & officia; ſic Regina ſponſi Domini varietate circumamicta, tam multimoda quam multiſaria triumphat in gloria. Sic & una corona multi coloribus texitur floribus, & unum monile aureum variis gemmarum illuſtratur ſplendoribus, & diverſis vocum diſcriminibus unum concentum reddimus.

Laurentius & Petrus Romam mittuntur ad D. Gregorium.

Mittit Monachos & alios eruditos viros in Angliam B. Gregorius.

Quatuor quaſi Evangeliſtæ.

Pallii allegoria.

Mittit D. Gregorius ſacras reliquias, ornamenta, libros.

** Pignora.*

Extant apud V. Bedam l. 1. c. 28 & l. 12. Ep. 31. D. Greg.

Diverſi ritus nihil officiunt ſanæ fidei.

Scribit etiam Auguſtino de ſua ditione, ſic incipiens.

*Reverendiſſimo, & ſanctiſſimo fratri Auguſtino Gregorius ſervus ſervorum Dei. Cum certum ſit pro omnipotente Deo laborantibus ineffabilia æterni regni præmia reſervari nobis tamen eis neceſſe eſt bonorum beneficia tribuere, ut in ſpiritualibus operis ſtudia ex remuneratione velut multiplicius inſudare. Et quia nova Anglorum Eccleſia, ad omnipotentis Dei gratiam eodem Domino largiente, & te laborante perducta eſt: uſum tibi Pallii in ea ad ſola miſſarum ſolemnia agenda concedimus; ita ut per loca ſingula duodecim Epiſcopos ordines qui tuæ ſubjaceant ditioni. Tua vero fraternitas non ſolum eos Epiſcopos quos ordinaverit; neque hos tantummodo qui per * Eboracæ Epiſcopum fuerint ordinati, ſed etiam omnes Britanniæ Sacerdotes habeat, Deo & Domino noſtro JESU CHRISTO authore, ſubjectos: quatinus ex lingua, & vitæ tuæ ſanctitatis, & recte credendi, & bene vivendi formam percipiant. Data die decimo Kalendarum Juliarum, anno nono decimo Imperii Tiberii Mauricii Auguſti.*

D. Gregorii Epiſtola ad B. Auguſtinũ l. 12. ep. 15.

Pallium ad eundem mittit.

Fit Primas totius Britanniæ.

*Vulgo * a York*

Etiam Eboracenſis ſubjicitur Archiepiſcopo Cantuarienſi.

Longius digreſſos prædictorum ſacrorum gerulos, alia Gregorii proſequitur epiſtola, qua per Abbatem Mellitum mandat Auguſtino, ut *fana quæ bene conſtructa ſint; tantum idolis deſtructis, in Eccleſias, & cultum veri Dei commutentur, & conſecrentur: quatinus Gens ipſa in eiſdem fanis ſuis Chriſtum Dominum adorans, ad loca conſueta familiarius convertatur. Animalia quoque quæ ſolebant dæmonibus immolare, jam non in cultum diaboli, ſed in laudem Dei in uſum ſuum occidant, & donatori de ſatietate ſua gratias agant. Sic Iſraelitico populo in Ægypto Dominus in ſuo ſacrificia, animalia immolare præcepit, ut vero hac Deo, non idolis immolarent. Data die quinto decimo Kalendarum Auguſti; anno Imperii Mauricii decimo nono.*

Altera Epiſtola D. Greg. Fana idolis deſtructis in Eccleſias commutanda.

Tertia Epistola D. Greg. lib. 9. Epist. 58.

In tertia vero epistola missa Augustino: ex magno gaudio conversæ per eum Gentis, in laudem Domini exclamat sic inchoans. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis; quia granum frumenti cadens in terra mortuum est, cujus morte vivimus, cujus infirmitate roboramur, cujus amore in Britannia fratres quærimus, quos ignorabamus, cujus munere quos nescientes quærebamus, invenimus. Quis autem narrare sufficiat, quanta hic lætitia in omnium corde fidelium fuerit exorta; quod Gens Anglorum operante omnipotentis Dei gratia, & tua fraternitate laborante, expulsis errorum tenebris, sanctæ fidei luci perfusa est, quod mente integerrima jam calcat Idola, quibus prius vesano timore subjacebat, quod omnipotenti Deo puro corde substernitur.* Deinde post pauca prosequitur. *Scio frater charissime, quod omnipotens Deus per dilectionem tuam in Gente quam eligi voluit, magna miracula ostendit.* Hæc dicens, incutit Dei signifero gaudium, & timorem; ut gaudeat Anglos per miracula ad Christum converti; timeat vero ne humana imbecillitas in aliorum profectu incipiat labi. Proponit illi summum amicum Dei Moysen in exemplum. Hic per tanta signa Ægypto percussa, aperto mari eduxit populum Israel, siccis vestigiis Duce lucis columna. *Jejunans quadraginta diebus & noctibus, tabulas legis accepit, inter coruscos tonitrus pertimescente populo, solus etiam familiari collocutione Dei pasci meruit. De cælo manna, item carnes ad satietatem nimiam ministravit. Ad jussum Domini licet diffidens larga fluenta de petra eduxit Inde per triginta octo annos signis effulsit innumeris. In omni dubitatione Dominum consulens, Deo loquente docebatur. Illi resistentes terræ hiatus absorbuit, victoriis hostes oppressit. Hunc ergo tantarum gratiarum exequutorem, una diffidentiæ culpa, quæ ad aquas contradictionis ante præscriptos triginta octo annos deliquerat, & in tanto tempore inter tanta, tamque benefica & amica Domini colloquia recognitionem neglexerat justa Dei sententia, tandem a terra illa repromissionis morte præripuit.* Talibus monitis pervigil Gregorius Dei famulum, jam olim in omni sanctitate fundatum; altius in timore, & fide solidare curavit. Quem tandem profitetur electum, qui etiam de multorum conversione gaudium facere conatur in cælo. Et in hoc itaque cæli, & Angelorum gaudio, præmissas voces repetit, Epistolam finiendo. *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Elegantissima documenta.

Seu a Aldibertum.

D. Gregorij Epistola commonitoria ad Regem Ethelbertum; estque ejusdem 60. l. 9.

Regem nihilominus a Ethelbertum post laudisona initia, sic hortatur blandiflua Epistola. *Eam*, inquit, *gloriose fili quam accepisti divinitus gratiam, sollicita mente custodi; Christianam fidem in populis tibi subditis extendere festina; zelum rectitudinis tuæ in eorum conversione multiplica; idolorum cultus insequere, fanorum ædificia everte: subditorum mores in magna vitæ munditia, exhortando, terrendo, corrigendo, & boni operis exempla monstrando, ædifica, ut illum retributorem invenias in cælo, cujus nomen, atque cognitione dilatatus fueris in terra. Ipse enim vestræ gloriæ nomen prius posteris gloriosius reddit, cujus vos honorem quæritis, & reservatis in Gentibus. Sic enim Constantinus quondam piissimus Imperator, Romanam rempublicam, a perversis Idolorum cultibus revocans, omnipotenti Deo Domino nostro JESU CHRISTO secum subdidit, seque cum subjectis populis, tota ad eum mente convertit. Unde factum est, ut antiquorum principum nomen, suis vir ille laudibus vinceret, & tanto in opinione prædecessores suos, quanto & in bono opere superaret. Et nunc itaque vestra gloria cognitionem unius Dei Patris, & Filii, & Spiritus sancti, Regibus ac populis sibimet subjectis, festinet infundere, ut & antiquos Gentis suæ Reges, laudibus ac meritis transeat, & quanto in subjectis suis aliena peccata deterserit, tanto etiam de peccatis propriis ante omnipotentis Dei terribile examen securior fiat. Reverendissimus autem frater noster Augustinus in Monasterii regula edoctus, sacræ scripturæ scientia repletus, bonis auctore Deo operibus præditus: quæque vos admonet, libenter audite, devote peragite, studiose in memoriam reservate, quia si vos eum quod pro omnipotente Deo loquimur auditis: idem omnipotens Deus, hunc pro vobis exorantem celerius exaudit. Parva autem xenia transmisi, quæ vobis parva non erunt, cum a vobis ex Beati Petri Apostoli fuerint benedictione suscepta, Omnipotens itaque Deus, in vobis gratiam suam quam cœpit, perficiat, atque vitam vestram, & hic per multorum annorum curricula extendat, & post longa tempora, in cælestis vos patriæ congregatione suscipiat.*

Optima Regibus documenta.

Ethelbertum æquiparat Constantino.

S. Augustinus Monachus fuit, & doctus.

Gloriosæ quoque Reginæ a Berthæ scribit: unde hæc excerpsimus. *Remeantes dilectissimus filius noster Laurentius Presbyter, & Petrus Monachus, qualis erga Reverendissimum fratrem & Coepiscopum nostrum Augustinum gloria vestra extiterit, quantaque illi solatia, vel qualem caritatem impenderit, retulerunt. Et omnipotentem Deum benedicimus, qui conversionem gentis Anglorum mercedi vestræ dignatus est propitius reservare. Nam sicut per recordandæ memoriæ Helenam matrem piissimi Constantini Imperatoris ad Christianam fidem corda Romanorum accendit: ita & per gloriæ vestræ studium, in Anglorum gente ejus misericordiam confidimus operari. Et quoniam prudentiæ bono, sicut revera Christiane, & recta fide, gloria vestra munita, & litteris docta est, & Deo volente aptum nunc tempus est, agite ut divina gratia cooperante, cum augmento possitis, quod neglectum est, reparare. Itaque mentem gloriosi conjugis vestri, in dilectionem Christianæ fidei adhortatione assidua roborate. Vestra illi sollicitudo in augmentum in Deo amoris infundat; atque ita animos ejus etiam pro subjectæ sibi gentis plenissima conversione succendat, ut & magnum omnipotenti Deo, de devotionis vestræ studio sacrificium offeratis; & ea quæ de vobis narrata sunt, & crescant, & vera esse modis omnibus approbentur: quia bona vestra, non solum jam apud Romanos, pro vita fortius oraverunt, sed etiam per diversa loca, & usque Constantinopolim ad Serenissimum Principem pervenerunt. Unde petimus, ut sicut nobis de Christianitatis vestræ solatiis lætitia facta est; ita quoque de perfecta operatione vestra Angelis fiat gaudium in cælis. Sic vos in adjutorium super scripti Reverentissimi fratris, & Coepiscopi nostri, & servorum Dei quos illuc misimus in conversione Gentis vestræ, devote ac totis viribus exhibete. Ut & hic feliciter cum glorioso filio nostro conjuge vestro regnetis; & post longa annorum tempora, futuræ quoque gaudia vitæ, quæ finem habere nesciunt, cum fructu æternæ mercedis capiatis. Data die decimo Kalendarum Juliarum imperante Mauricio Tyberio; anno nono decimo.*

a al. Aldibergæ.

Ad Reginam Bertham litteræ D. Gregorii, quibus gratias habet, eamque adhortatur ad meliora. lib. 9. Epist. 59.

Berthæ cum Helena comparatur.

De

Galliæ Episcopis de Anglorum conversione scribit.

De his etiam quæ Francorum Episcopis scripsit idem Papa mellifluus hæc pauca excerpsimus. *Sicut ignis aura flante, fit grandior; ita bonæ mentis studia commendatione proficiunt. Quia igitur Redemptoris nostri gratia cooperante, tanta de Anglorum Gente ad Christianæ fidei gratiam multitudo convertitur; ut reverentissimus frater & Coepiscopus noster Augustinus, eos qui secum sunt, ad hoc opus exequendum, asserat non posse sufficere: aliquantos ad eum Monachos cum dilectissimis, & communibus filiis, Laurentio Presbytero, & Mellito Abbate prævidimus transmittendos. Et ideo fraternitas vestra caritatem quam decet exhibeat. Præterea quæ Regi Francorum Lothario de Sanctorum susceptione, Brunechildi de ipsorum ubique fusis miraculis, gratificis scriptis suggesserit, in suis epistolis liquido claresceit.*

Hæc itaque Apostolicæ commendationis scripta Britanniæ Regem, & Reginam cum summo Antistite suo, non solum divino gaudio repleverunt, verum etiam ad cælestia regna appetenda vehementius a ascenderunt.

f. a ascenderunt.

Interea Augustinus ab Ecclesiastico ritu discrepantes Britonum Pontifices, Regis adminiculo ad aliarum Ecclesiarum omnium communem observantiam, humili prece & ammonitione invitat. Cui illi velut in acie non solum repugnant, verum etiam suos usus omnibus præminentiores Sancti Papæ Eleutherii authoritate pronunciant. Tandem signipotens Augustinus, pårat in aliquo debili curando veritatis argumentum. Assistitur cæcus, Anglicus, Dei nimirum nutu oblatus, ne Britones sibi arrogarent signum, si quis de suis esset salvatus. Offertur ergo adversariis cæcus, illis abnuentibus; Augustinus, flexo genu, fusa prece, signatis orbibus cæcis Dominica cruce, *In nomine*, inquit, *Domini sic iste cæcus illuminetur, sicut nostra assertio sanior comprobatur*. Cui protinus respondens claro testimonio clara oculorum illuminatio, dat certam fidem tanti signi splendore, congaudenti populo, quam vera sit Augustini assertio. Ipsi quoque Britones approbant, quod inficiari nequeunt. Attamen dilationem postulant qua majores suos conveniant, data die, qua consilium repetant. Venere ergo septem Episcopi a quodam Justo suæ partis viro ita edocti ut si Augustinus, mitis & humilis corde probaretur; quod esse si ipsis Episcopis advenientibus assurgeret, cognosceretur; tunc illi velut Domini nuncio, & jugum Domini ferenti obedirent. Si vero Episcopis, qui plures essent, non assurgeret; velut arrogans, & contemptor ab his contemneretur. Tali mucrone quo perirent præcincti, Augustino sibi non assurgente, suriose indignati; ipsum, & omnia ejus dicta repudiant, eoque ferocius rebellant, quo ille humilius, & amabilius deprecatur, ut concordem Ecclesiarum normam sectentur. Hac sane mansuetissima caritate, & caritativa mansuetudine erat, discipulum Christi & famulum lucidius cognoscere, quam si superbis assurgendo ipsorum videretur obstinatiam honorare, & honorando approbare. Perverse ergo superbi humilem famulum Domini calumniabantur superbiæ infessione, cum ipse Dominus, qui dicit: *Discite a me quia mitis sum, & humilis corde*; sedens docuerit, pauperes spiritu beatos esse; quod illi esse nequibant, typo elationis suæ. Sed cum adhuc præcordialia pater illorum salutis avidissimus oraret, & saltem in his tribus universali Ecclesiæ jungerentur: hoc est in baptizando, & Pascha Domini celebrando, atque una secum Anglis Christum Evangelizando: omnia prorsus abdicant, quin etiam omnem ejus ditionem a se exterminant. Quos ille prophetali increpans maledicto, ab illis inquit hostibus peribitis, quos fratres habere in regno Dei abhorretis, & ab his vitam perdetis, quibus effusam omnibus gratiam Christi invidetis.

D. Augustinus dat cæco lumen.

Britones Episcopi num Augustinus vere sit humilis, probant. Si eis assurgat.

Matth. 11. d. 29.

In tribus ut annuant rogat B. Augustin.

Ab illis repulsam patiatur. Quorum S. Vir prædicit perniciem.

Igitur post triumphalem hujus vatis Assumptionem ad Dominum, Rex Anglorum Edelfridus bellicosissimus, Britones immanissima cæde pene delevit; capta civitate *Legionum*, quam Angli *Lagacestram*, Britones *Karlegion* appellant. Irruerat illuc inæstimata multitudo sacerdotum, & Monachorum contra hostem oratura. Constuxerat etiam de Monasterio *Bancor* plusquam duo millia Monachorum, quos omnes labor manuum alebat. Hos pariter oratione, & triduanis jejuniis in hostem pugnantes, hostilis gladius vel acriores adversarios exhausit. Et ex his mille ducenti, reliquis profligatis extincti sunt. Cæsi autem populi; non est numerus. Sic Augustini contemptores, vatem experti sunt veracem, quem supplicem abjecerant, & minacem.

Adimpletur Prophetia.

Plures legiones, de quibus Candonus in descriptione Britanniæ.

Monasterium Bencor, ubi plusquam duo millia Monachorum

Confessor itaque Domini a supra memoratis rebellibus tendens, cum sancto choro sociorum ad Eboracam civitatem: videt hominem secus viam accubantem paralysi, cæcitate, atque ægestate ter miserabilem. Audit hunc turbæ prætereuntis causam interrogantem; cognitumque famosi Augustini nomen inclamantem, opemque, & eleemosynam tanti Patris implorantem. Ad quem accedens æmulator Dominici Clavigeri, *argentum*, inquit, *& aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc do tibi: In nomine Domini JESU CHRISTI surge, & illuminare, prædistasque salute, & luce procede; nec jam indigeas gestatore; vel duce*. Hoc verbum Christi nominis, quasi ex ore Christi prolatum, subito erexit paralyticum, illuminavit cæcum: simul etiam in apertis oculis cordis, suscepit baptismum, pariterque cum corporis officio, animæ profectum.

Eboracum pergit S. Augustinus.

Paralyticus cæcus sanatur.

Act. 3. a. 6.

O virum spiritu Dei plenum! cui, ubi res divina poscebat, tam parata erant signa ad salvandum, quam verba ad docendum! Nam quis referat quam crebris miraculorum coruscationibus ubique emicuerit? quantas fidelium turbas & in illo itinere, & in finibus Eboraci & in omnibus quo se vertit locis, Deo lucratus sit? quantum etiam aliis diebus, ac temporibus profecerit, cum in una Dominicæ Nativitatis die, quam universa Angelorum gloria perpetuo concelebrat, plusquam decem millia virorum, præter innumerabilem multitudinem fœminarum ac parvulorum vitali baptismate regeneraverit: Quæ vero sacerdotum, aliorumve sacrorum ordinum copia, ad tantum populum abluendum sufficeret? Benedicto itaque fluvio Anglice *Sualnus* nuncupato, jubet summus Pontifex per præcones, & magistros, omnes binos, & binos, confidenter ingredi; & in trino Deitatis nomine, alterum ab altero vicissim baptizari. Sicque omnes renati non minori miraculo, quam quondam populus Israel divisum mare: itemque Jordanem retro conversum transierat, in alteram ripam sunt transpositi. In tam profundo gurgite,

Una die plusquam 10 millia virorum, præter feminas, & infantes, baptismo initiat.

Fluvius benedicitur, & alter ab altero vicissim baptizatur.

Hæc de re scribit Eulogio Beatus Gregorius.

gite, in tanto, tamque diverso sexus, & ætatis examine, nemo perit, nemo læditur; magnum hoc erat miraculum. Sed hoc magnum, majori eminentia superatur, cum omnis debilitas, & infirmitas in illo amne deponitur; omnis languidus, & desormatus, sanus & reformatus egreditur. O festivum spectaculum Angelorum & hominum! cum tot millia candidatæ gentis ex unius fluminis alueo, velut ex unius genitricis, prodirent aluo; & de uno stagno, tanta progenies in supernam civilitatem nasceretur olympo. Hinc serenissimus Papa Gregorius cum omnibus supernorum contuberniis erumpens in gaudia; non tulit hoc reticere sancto Patriarchæ Alexandriæ Eulogio; scripsitque gratissime congratulaturo, de tanto exercitu, in illa una natalis Domini die, baptizato. Ecclesia autem in hujus Baptistæ Augustini perpetua memoria, & nomine, juxta prænominatum fluvium, condita, ac dedicata, præbens credentibus postulata, prædicti Papæ comprobat testimonia.

Construitur Ecclesia juxta fluvium sub nomine Augustini.

Regresso ergo Evangelio Domini ab Eboraco; homo horrenda lepra totus ulcerosus, orans a benefico Patre opem salutis, infusa benedictione Apostolicæ dextræ, cum signaculo salutiferæ crucis, & nomine Dei majestatis: continuo sensit sibi omnem dolorem velut a luce tenebras aufugisse; & quasi exuto vetere homine fœditatis luridæ, novum hominem incolumitatis suæque formositatis solemniter se induisse. Nam dicente ipso summæ Trinitatis Confessore: *In nomine Christi mundare*: hoc trino videlicet benedictionis crucis, & nominis Domini medicamine, æger restauratur plena sospitate, Residunt turgidæ manus & digiti, facies, & omnia membra suo decore & officio deducuntur. Jam clamose eloquens lingua, [a] abicit [b] taratarum hactenus suppressæ vocis interpretem. In tanta signorum gloria, Christiani in laudem Christi prorumpunt, Pagani ad fidem proficiunt.

Mundat leprosum.

a abjicit. al. b taratantara hanc vocē adinvenit Ennius ad exprimendū sonitum tubæ. inquit, Servius. in 9. Æneid. S. Augustinus & socii ludibriis afficiuntur.

Hinc divertens dux verbi Domini, successit sandem cuidam profanæ Villulæ, in provincia quæ dicitur *Doresceta*: ubi dæmoniaca plebicula sanctos Dei omnibus opprobriis, ac ludibriis decoravere; adeo ut, (quod etiam referri injuria est) productas piscium caudas ingererent. Unde indignatus spiritus Domini, in hujus authores sceleris, & in omnem illorum progeniem, suum dedecus, per os Augustini vatis perpetualiter sententiavit; & pravis propriam ignominiam, sanctis vero perennem gloriam refudit.

Erat & alia Gens in Orientali plaga Angliæ, ita in sacrificiis dæmonum á gehennæ incendio inflammata, ut nuncios Christi cælestia regna promittentes, non modo audire abhorrerent; verum etiam tota mentis insania, eos punire, vel exterminare æstuarent.

Nil preces, nil blanditiæ valuere: terrores superni judicii, vel inferni deridebant, prodigia, & signa exsufflabant. Tam desperabiles & perditos, fides & benignitas Augustini perire non pertulit. Resistens supernæ iræ, orat Patrem misericordiæ, ut ingratos clementiæ, corrigat correptione. Itaque ab ardore prosanitatis suæ, ardent omnes invisibili igne, & sulphureo torre; quam pœnam numquam antea, nec postea senserat hæc patria. Nemo evasit, ubi nemo innocens extitit. Ubique ejulatus, vagitus senum, juvenum, lactentium una ardentium inhorrebat, ut & parentes in suis partubus cruciarentur. Convolant omnes ad Christi famuli vestigia, qui Christi repulerant mandata, justo supplicio jam eruditi, quia in Christi baptismate per Augustinum possent a supplicio liberari. Sic ille lætifer ignis fœtidas carnes axedens, quem omnia fluenta non extinguerent, omnia medicamenta non expellerent, solo Domini fonte, Augustini ope, ab omnibus baptizatis extinctus, & expulsus est, atque ab omni Augustini climate perpetuo eliminatus.

Deridentes Augustinum Pagani, igne cælesti affliguntur.

Ad fidem demum adducuntur.

A Baptizatis ignis ille extinguitur.

Ab illis autem quos supra retulimus suo opprobrio sententiatos, Augustinum suosque beatos consortes, per quinque milliaria progressos, & per deserta atque inaquosa loca vagabundos, æstus, & sitis ac lassitudo premebat, quorum unum incommodum viatores gravare poterat. Verum ille qui sedebat meridie super fontem fatigatus ex itinere motus servorum suorum labore, & oratione, non dedignatus est visibiliter suo caro ac fideli condescendere dispensatori; suoque dulci affatu hunc consolari. *Constans esto*, ait, *& fiducialiter age, serve mi complacite, quia tecum sum promptus adjutor in omni necessitate, ac bona tua voluntate: Pro quibuscumque volueris pete, sciens me favere semper benignæ caritati tuæ. Tibi quippe apertum est ostium regni mei, ubi intres in gaudium Domini tui*. Hæc dicens Dominus cælo receptus est.

Fessum ex itinere Augustinum alloquitur Christus.

Tam dulci fonte saliente in vitam æternam ubertim potatus Augustinus, nescit sitire fontem, quo sitiat iterum, nec operari cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Una erat intentio tam desiderabilem aspectum lacrymis sequi abeuntem, quibus purgatis oculis attingeret Angelorum lucem. Continuo flexis genibus, adorans in loco ubi steterunt pedes Domini, & quasi ipsa Domini vestigia exosculans, Magdalenæ fletibus rigabat, æternamque dilectionem in his aromatizabat.

Perpendens etiam hanc terram cælestis beneficii plenam inundatione, ubi emicuit fons vitæ, baculum ipsi loco impressit, cum quo mox æstuantem laticis puri scatebram elicuit. Unde omnes Deo gratias libantes ad satietatem refecit. Qui in amnes, & rivulos hactenus diffusus, hæc loca prius solitaria, populosissima præbuit. Ubi Theologus confessor Domini a cernendo Deum, quem ibi vidit, *Cernbel*, loco nomen indidit: quod ex Latino hebræoque contextum in unum coaluit. Prima enim syllaba *cern*, Visum, secunda *bel*, declarat Deum. Ibi quoque Oratorium in perennem memoriam Dominicæ visionis, molitus est, in nomine Domini Salvatoris. Inde etiam Monasterium in honore Principum Apostolorum dedicatum, Cernelium est appellatum, quo constat Monachorum choro decoratum. Illum autem fontem Augustini nomine consecratum, credentibus esse saluberrimum, hic unum docebit miraculum, teste provincia, nuper declaratum.

Ex impressione baculi scaturit fons.

Cernbel huic loco nomen indidit. Ibidem Monasterium Cernelium appellatum construitur, dicaturque S. Petro, de quo v. Malmesb. de Pontif. Ang. lib. 2. de Monast. Shirburnensi. &c. fol. 142. 2. Fons S. Augustini ægros sospites efficit.

Notus est sub Abbate Cerneliensi presbyter parochianus, sacra mysteria populo celebrare assolitus. Is languore detritus, vigilanter observabatur jam moriturus. Nox, & ægritudo somn-

Presbyter in extremo vitæ versans, per trinam immersionem in fonte Augustini integræ sanitati restituitur.

somnum suggessit defesso. Videt Augustinum assistere clementissimum pontificalibus redimiculis, & præfulgida virga festivum. Ille trementem blando alloquio permulcens, jubet ægrum surgere, Augustini fontem adire, ibique trina iteratione Psalmum quinquagesimum ore fideli revolvere, inter psallendum vero terna intinctione corpus diluere, sic ipsum vita donandum, ac sospitate.

Et ne, inquit, dubitaveris, hæc ipsum Augustinum tibi dicere noveris, ad cujus fontem dirigeris. Mirum dictu, protinus expergiscens semimortuus, tamquam sospes exurgit, innitensque baculo, ad jussum lavacrum tetendit. Putabant custodes hunc lethi instantia sic oberrare. Sublegunt ejus vestigia non resistendo, sed potius quo, vel ad quid processerit, explorando. Æger in fontis lavacro tertio mergitur, injunctum Psalmum tertio modulatur. Et, o celerem medicum suum: æger quasi de morte resuscitatus, sospes domum regreditur. Quod ergo Elisæus exegit in leproso septeno lavacro, septiformis Domini Spiritus Sacramento, hoc Augustinus compendiosius explevit in languido; terno videlicet vivificæ Trinitatis probamento. Jam vero quis exponere sufficiat, tantam tamque jocundam omnium admirationem, cum mane Abbas, & fratres cum frequenti populo, audissent ipsum sacerdotem missas, & horas debitas, astanti turbæ decantantem; cujus omnes expectabant internecionem? Ille exponens publice per ordinem Augustinum suæ recuperationis in Christo fuisse authorem, omnes in majorem Dei excitat laudem, sanctique sui venerationem.

S. Augustinus redit Cantuariam.

Post perlustratam cum crebris virtutibus, ex magna parte Britanniam, regresso Augustino ad perennem habitationem suam Doroberniam; undique occurritur a domestico populo, tamquam suæ pacis Angelo, & tamquam soli ad ortum suum reducto; Ubi recolligitur a cunctis triumphali jubilo. Tunc confluente turba debilium ad tam salutis prodigium, intervenit juvenis tripliciter miserandus, triplici nexu calamitatis obstrictus. Incurvis vestigiis genibus gradiebatur pro pedibus, obstructoque ore, & auribus, nec loqui, nec audire loquentes poterat, surdus, & mutus. Dat gemitum pro precibus. Signis deprecatur; signis interrogatur, signis poscenti respondetur. Audit Augustinus non loquentem, alloquitur non audientem, dirigit non ambulantem. Sic inquam triformiter miserum, in trinæ Deitatis nomine, triplici donat salute.

Insigne patrat miraculum.

Reformatis gressibus, erexit claudum; loquacem fecit mutum; surdo infudit auditum. De trimoda angustia, trimoda curato nascitur lætitia. Currit inoffense, loquitur plane, audit clare; sed mens hominis ventosa, immemor pristinæ miseriæ! & impatiens salutis redditæ, adeo in omnem defluxit vanitatem; ut sua garrulitate, & inquietudine, inter sacra etiam officia Ecclesiam turbaret & plebem. Murmurabant omnes quod perniciosior sibi esset sospitas concessa, quam prior pœna. Hine indignante per Augustinum correptrice Domini clementia, pedes saltatorii, & lingua procax, & aures scurrilitatis amicæ prioribus vinculis arctius alligantur: donec placato Domino satisfactione, per Augustinum relaxarentur. Sic ille denuo triformi redditus corporis sanitati, majori etiam donatur sensatæ mentis incolumitati.

Vita S. Livini.

Vitam & passionem pretiosi Pontificis, & Martyris Livini, legimus a Sanctis comitibus suis Foliano, Helia, & Kyliano fidelissime suo scriptori expositam; de qua pauca hic inserimus, ad Beati Augustini pertinentia gloriam. Commemoratur ibi Augustinum omnibus * profectuosum, ad pium Regem Scotiæ Colomannum venisse; Livinum puerum ibi eum Sancto Menalcho Archipontifice baptizasse; Regem, & Reginam inter baptizandum hunc suscepisse, dextram auream suso desuper jubare coruscasse, & baptizatum divina Cruce, eum hac voce ter consignasse: *Dilectus Deo & hominibus, cujus memoria in benedictione est*. Hunc eum adolesceret, & mundialis gloriæ nexus abrumpere æstuaret; Angelus Domini palam salutans ex nomine, dicensque: *Ave frater Livine*: hortatur ut ab Angliæ Antistite Augustino præsidente Dorberniæ, totius sanctitatis documenta pergeret accipere. Quem festinantem ad mare, Angelus excipiens serenissima pulchritudine, ac mellislua exhortatione, cum prænominatis tribus sociis duxit; præcedendo per longos tractus pelagi. Ibant tanta oblectatione, ut putarent se non freta, sed solidissima, ac floremissima prata calcare. Gaudebant se quasi in monte transfigurati Domini splendidissimo, deambulare, ubi Petrus cum discipulis optabat manere. Hac nempe florida & amæna suavitate, docebantur illum Doctorem appetere, de cujus corde, & ore haurirent nectar dilectionis paternæ, & mel dulcedinis æternæ; de cujus nardifluo horto carperent aromata vitæ; quo duce currerent per omnia floreta cælestis Philosophiæ, & uberrimos campos Theoricæ Doctrinæ. Perductis jam sanctis ad * Cantia littora, dux Angelus eum luce splendida, quo sequantur comites; redit ad æthera. Sic Beatus Livinus pervenit ad desiderantissimum Augustinum; apud quem ita profecit per quinquennium, ut tanti patris filiolus ab ipso donatus sacerdotalibus indumentis, susciperet (adolescente quidem ævo, sed animo grandævo) sacerdotium: sicque de discipulo magister, Gentis suæ consequeretur summum Pontificium, & Martyrii bravium.

*f. * profectuosum. Ss. Livinus & Menalchius baptizantur a sancto Augustino.*

Eccli. 45. v. 1.

Antistes Angliæ August.

S. Livinus cum sociis calcat mare.

Matt. c. 17.

** Cantia.*

S. Livinus discipulus D. Augustini, a quo Episcopus consecratur.

Forma B. Augustini.

Sequitur attestatio cujusdam veternosi, qui hactenus durans asserit avum suum, Beatum Augustinum vidisse; & ipsum avum de lubrico, ac nebulosissimo Christianum modestum ab ejus baptisterio surrexisse: ipsum vero sanctum, innumerabilia, jugi turba vallante, signa patrasse. Referebat idem modernus superstes, ab avo, & patre, relatam sancti formam, personam patriciam, staturam proceram; ipsumque nudis pedibus patriam lustrando, callos in plantis attraxisse. Affirmabat enim eumdem avum ex benedictione baptizatoris Augustini, plurimum ultra centum annos vixisse, ipsamque longævitatis benedictionem in patrem suum descendisse, in se etiam centenarios progenitorum annus longe excrevisse.

Auctorem vixisse circa an. 1000 ex his colligi potest.

Jam

Jam æternis amoribus totus ſaucius, Auguſtinus; jam a terrenis tumultibus in requiem Domini abſorptus, vim faciebat cœlo, crebris precum, ſuſpiriorum, & lacrymarum pulſibus. Tandem intelligens ex Spiritus ſancti reſponſo, ſuum exauditum deſiderium; ſacratiſſimum Laurentium Apoſtolicis virtutibus præclarum, & inter ſanctos comites præcipuum, Rege cum confluo populo in immenſum congratulante, ordinat cum omni ſolemni gaudio ſibi ſucceſſorem, ut quondam Apoſtolorum princeps Petrus Clementem; videlicet ob novellæ informationis neceſſitatem. Antea autem Mellitum conſecraverat Lundoniæ Epiſcopum, Iuſtumque Roſi ſibi Saffraganeum: quorum Mellitus tertius, Juſtus in Archipræſulatum ſibi ſucceſſit quartus.

B. Auguſt. Laurentium ordinat ſucceſſorem.

Mellitus Londonenſis, Juſtus Roffenſis, Epiſcopi. al. Roſſa.

Jam vero exhortato Rege, & Eccleſia, ac populo ut perſeverarent in fide, & amore Chriſti, relinquens omnibus perpetuæ dilectionis pignora, præſente ipſo Rege cum Pontifice Laurentio, inter omnium lacrymoſa examina, vallante cum lætiſſima cæleſtium chorea, tranſiit ad æterna Chriſti ſolemnia. Quos inſimul laudatores proſequamur, non ex æqualibus planctibus, ſed his triumphantibus cantibus: Regnas Auguſtine, Auguſtis ſecli nomine, & dignitate ſublimior, qui auxiſti rem Chriſti publicam, & Romanæ Eccleſiæ adjeciſti Britanniam; melius quam Cæſar Auguſtinius Romanis opibus Alexandriam. Te Reges, & Principes, & ſenatus Anglorum, & turba Gentium comitantur in cœlum. Te Angeli, & Archangeli, Throni & Dominationes excipiunt, te coronat Rex Regum.

D. Auguſt. depoſito carnis onere, in cœlum ſubvectus eſt.

In Monaſterio vero quod condidit, a Sancto Laurentio, ipſo Rege Edelberto, & patria confluente dedicato, reconditur pretioſiſſimum corpus ejus feſtivo cum jubilo, ubi Romani atque alii ſucceſſores ſui; ſicut uno animo, uno colliguntur thalamo.

In Monaſterio SS. Petri, & Pauli, quod ipſe condiderat, ſepultus.

Quam pulchre vero Eccleſiarum parens Roma tanta pignora edidit, quæ totius Britannici Oceani patres, & inſtitutores emineant. Quanto odore ſuavitatis & ſplendore gloriæ unius amor, & unum cubiculum ſimul confovet, & aſtringit, qui ſi diſtinguerentur per diverſas mundi nationes, ſinguli patroni, ſingulis populis ſolariter præluecerent.

Explicit vita Sancti Auguſtini Anglorum Apoſtoli.

DE HUGONE LINGONENSI EPISCOPO TESTIMONIA.

Ex hiſtoria MS. Laurentii de cœnobio Leodienſi S. Laurentii, deinde S. Vitoni Virdunenſis Monachi.

HIS diebus ſanctus Papa Leo nonus, primum Tullenſis Epiſcopus, Gallias veniens Remis Synodum celebravit. Idem Papa tunc in Synodo Remis Lingonenſem Epiſcopum Hugonem fratrem Valeranni Abbatis (*S. Vitoni Virdunenſis*) depoſuerat pro criminalibus quibuſdam cauſis. At Hugo Papam uſque Romam ſecutus, ut ejus miſericordiam experiretur; plenam Synodum, cui ille præſidebat, nudus & diſcalceatus intravit, virgas quibus cæderetur manu tremula deferens, & ore lachrymabili hanc antiphonam canens: Dedit pater pœnitenti filio ſtolam primam, pariter & annulum; nam & calceamenta illi tribuens celebravit magnum convivium; habemus ſtolam primam in lavacro, & annulum fidei ſignaculum. Eum ita videntes in ſingultibus proruperunt, lacrymas fuderunt, queſtibus Synodum repleverunt. Ipſe Papa præ cæteris condoluit, & cunctis ſupplici reo ſuffragia ferentibus eum abſolvit: atque pius pater pœnitenti filio ſtolam primam, & annulum amiſſi Pontificatus indui, & ſandalia pacis recalceari edixit; dum ſolummodo Eccleſia ſua, quam læſerat, vel qualibet alia eum dignaretur Epiſcopum. Ita ille a cunctis abſolvi meruit, repatriare cœpit. In langorem itinerando incidit, habitum Monachi ſub nomine cœnobii noſtri, cui præſidebat frater ſuus, a comitibus ſuis Cluniacenſibus Monachis quæſivit, accepit, feliciter exceſſit. *Ita MS. codex Monaſterii S. Vitoni Virdunenſis,*

Ex Gallia Chriſtiana Claudii Roberti, in Epiſcopis Lingonenſibus.

HUGO ex Clerico Carnotenſi, & alumno Cluniacenſi aſſumitur ad hanc ſedem 1031. *Et infra.* Virduni in Monaſterio S. Vitoni Monachum profeſſus eſt, Valeranno fratre ſuo Abbate, ex hac vita meliorem mutavit, ut eſt in Cartulario Stephanienſi, & apud Andræam Quercetanum in Vita Leonis IX. &c. Scripſit Hugo contra Berengarium, & carmine expreſſit acta S. Victoris, quæ aſſervari audio Bleſis in Bibliotheca Regia.

HUGONIS

HUGONIS LINGONENSIS EPISCOPI
TRACTATUS.
De Corpore & Sanguine Christi contra Berengarium.
Ex Bibliotheca Regia, & Corbiensis duplici MS.

UGO Lingonensis Episcoporum minimus Berengario, in quibusdam reverentissimo sacerdoti, Deum sapere. Rerum existentium, virorum acutissime, naturam, si bene perspiceres, si patrum sententias non tam exili, quam pravo studio scrutareris, Sacramentum Corporis, & Sanguinis Domini nostri JESU CHRISTI non ita crederes celebratum, ut corpus esse diceres, & incorporeum prædicares. Perinde si perpenderes quod amplitudo divinæ potentiæ sensuum excedat circos, nec possit sensualiter ambiri quod in vos ioformet sensus, os nimis extensum contraheres, contractum corrigeres, correctum denique contineres. Dicis enim nimis extense loquens; in hujusmodi Sacramento corpus Christi sic esse, ut panis, & vini natura, & essentia non mutetur: corpusque quod dixeras crucifixum intellectuale constituis. In quo evidenissime patet, quod incorporeum confiteris. Qua in re universalem Ecclesiam scandalizas, ipsumque tuum offendis authorem, qui palpabile obtulit, quod incorporeum affirmas. Namque si panis, & vini natura, & essentia, reali principalitate post consecrationem persistunt; translatum nihil potest intelligi; & si quod adjunctum est sola sit intellectus potentia, revera non capitur quomodo, vel unde, vel idem sit quod adhuc non subsistit. Est enim intellectus essentiarum discussor, non opifex, judex non institutor. Et quamvis rerum, vel monstret, vel figuret imagines, nullum corpus materiali producit exordio. At si panis, & vini sacramentum ob solam salutis potentiam cum asto, & passo, unum atque idem est; similiter authori nihil refert hoc sacramentum eodem judicio, eadem intelligentia baptismum vel dicere, vel quiequid in sacramentis salubriter celebratur, sicut patet in plurimis; velut si procul justitiæ aliquem dixeris eundem eum regibus; hoc ipsum ad patricium referas, hoc ad Cæsarem si velis: Quod si hoc modo Christi corpus applicas ad sacramentum, inde quod hæc communis virtus, hæc publica fortitudo, commune & publicum malum sit. Porro autem si ex sua essentia, vel natura non habent salutis potentiam, habent ejus contrarium, sicque dum in sua natura permanserit, erit impotans sacramentum. Per quod evidenter consequitur, corpus Christi sic esse imbecille, si panem, qui in sua natura permanserit, dixerit corpus esse. Quapropter necesse est ut aut panem omnino a sua natura deiicias, aut ipsum Christi corpus dicere non præsumas. Quod si forte dixeris, & suam naturam retinere, & tamen non esse impotens sacramentum; contra rationem loqueris; si cui naturam conferes, * inhærentiam tollis. Omnes enim res dum in sua natura consistunt, ab inhærentibus naturæ non recedunt. Quid ergo de aqua in vinum conversa dicis? Dices in sua natura mansisse, & tamen vinum esse, aut dices non esse vinum; sicut nec panis corpus nisi saporis potentiam. Quodcumque horum dicas mirabiliter furis, profundissime fundis, solitarius hauris. Attritum dicit quod * incorruptibilis est; facisque consequentiam, quam quædam destruunt elementa. Putas enim non bene intelligens, attrita quæque consequenter corrumpi. Sed vide quia ignis plagatus non corrumpitur, & aer non doluit a sagitta. Quod si ipsum dixeris augmentari eo quod in dies immolatur, lecbitum non dices non minui, cum ex eo quotidie caperetur. Si vero non imminutum protuleris, & sumptum, & integrum confitetis. Ergo si hoc potuit Helias, quare hoc non potuit & Deus? Frumentum mulieris Sareptinæ hujusmodi azimis præsignavit; hoc ipsi præsignavernnt panes, millibus satiatis, * totitas dundavit in cophinos. Quos qualiter * gratuitos, vel unde augmentatos, si dixeris, per eandem hoc esse potentiam respondemus; tuæque de ipsis confessio fides est sacramenti certissima. Natura etenim stabilis per longævos obtentus libertatem constantiæ, pactumque virtutis, quo dominatur in rebus plerumque * per quem obtinet, solvit. Alioquin nisi ita concederes * videatur invicto obstare Deo. Quod sibi auferre non potest qui * ibi concesserit quæ de Christi corpore sacramento præsumptuose suades. Qua in re alios quidem vicinis, sed ipsorum furorem armas, qui divinæ potentiæ detrahentes naturam rerum * sacrificatione dicunt. Proinde o io eunctis aliis reverentissime vir, assume tibi fidem, quia *justus ex fide vivit*, & fide mundantur corda, sicut scriptum est: mundans fide corda eorum. Et quæ in mysteriis ideo tenenda maxime est, quia sicut alibi scribitur, ipsa mentis dubietas licet bonæ vitæ sit, qui recipit, excludit, ne ad ejus sacramenti intelligentiam pertingat. Quod tecum sæpius revolvendo, ne ultra quæso argumenteris de omnipotentia divina. Sicut enim non capis quomodo Verbum caro factum sit, sic non potes capere quomodo panis iste mutetur in carnem, & vinum in sanguinem transformetur: nisi te docuerit omnipotentiæ fides. Alioquin luctaris cum Deo: sed non in brachiis Patriarchæ; sed neque eum aurora; immo etiam tota tua hæc luctatio nocturna est, magis quam videtur esse insidiose luctantis, quam amicabiliter amplexantis. Quæ nimirum luctatio non solum non meretur sed perdit; & non a merito erroris immunis est, quasi durare * voluntaris currendo incurret mortem. Propter quod Philoso-

al. * Inhærentia.

al. * Incorruptibile.

al. * Panem.

al. * deitas.

al. * gustatos.

al. * perobtinet solum.

al. * videretur.

al. * tibi.

al. * sacrificem.

Rom. 1. 17.

al. * volueris.

losophiæ tuæ suadeo tenere quod scriptum est. Tolle, inquit, luctatori coronam, lentus jacebit in stadio. Desiste ergo fore erroris miles, desiste impugnare cœleste mysterium, perpende quod Dei voluntas, & verbum omni naturæ supereminet: & qui in facturis potens est potentem transformare credas, sicut scriptum est: *Mutabis ea, & mutabuntur*. Dei enim velle pro facto est. Exue igitur erroris involucrum, & casto fidei velamine in mentem para. Memorare quod in Ambrosio legitur de sacramentis, *quia corpus quod conficimus ex Virgine est*; Cum dicit quia ex virgine est, partum dicit: & non alicui simile sicut tu per potentiam judicas: Hoc certe intellexi, cum ad te de mysteriis sermonem adorsus, fidem tuam * curiosus investigarem, quam longe sis a testibus tuis Ambrosio scilicet & Augustino, a te quidem appellatis, sed ipsis non ita testantibus, probare paratus sum, cum eos per eosdem tuis assertionibus videam refragari; eisque maxime quibus te per eos authorizas. Ipsi enim vere liberi ab errore non quasi velamen habentes malitiæ in suis significantibus sonis, hoc cæleste convivium nulli comparant, nulli simile dicunt; sed sicut alter eorum dicit Deum suis vicibus, & non alienis assertionibus æstimandum, per cujus distribuendum verbum, ex edibili sacramento carnis, & sanguinis efficientiam de spirituali secreto procedere, nec ipsam carnem aliam, nec ipsum alium sanguinem, quam unde incarnatus apparuit, plane, & simpliciter crediderim: sicut semel accipiens formam servi, sicut pro nobis quotidie hanc in se suscipiens creaturam, faciens suum corpus occulta quadam recreando potentia. Sicut dicit beatus Augustinus in libro * quarto de Trinitate; ubi Paulum Apostolum Christum significando prædicasse commemorat. *Corpus*, inquit, *Christi, & Sanguinem dicimus, sed illud tantum quod fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum, rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoriam pro nobis Dominicæ passionis, operante invisibiliter spiritu Dei*. Sicut scriptum est in libro Sapientiæ. *Creatura*, inquit, *factori deserviens extenditur in tormentum adversus injustos, & lenior fit ad benefaciendum his qui in te confidunt. Propter quod & tunc in omnia se transfigurans omnium nutrici gratiæ tuæ deserviebat ad voluntatem horum qui te desiderabant*. Quod exemplum licet ab alienis assumptionibus vel conversionibus aptum sit: sicut cum formæ visibiles ab incorporeis assumuntur; vel cum rerum conversiones fiunt, sicut aquæ veræ in vinum verum. Huic * maxime convenit sacramento, in quo panis, & vini creatura Deo sic deservire probatur, ut perseverantiam quam exhibuerat naturæ, invisibili celeritate permutet, & se in omnia transfigurans, hoc est in eum, in quo omnia sunt, aut qui omnium est homo Christus. Corpus ejus ipso * recreatore fiat, quod extendatur in tormentum judicii adversus injustos, hoc est in eos qui indigne suscipiunt, & lene ad ipsos sit, qui in virtute, & veritate mysterii sibi vitam invenire confidunt.

Psal. 101.
Lib. de initiandis c. 9. 10. 4.
al. * curiosius.
al. * tertio.
Lib. 3. de Trinit. c. 4. tom. 3.
Ibidem c. 1.
al. * tamen maxime.
al. * creatore.

Per hoc autem quod dicit ad voluntatem horum qui te desiderabant: doceri oportet eos qui vitæ sacramenta desidiose, & ignoranter accipiunt: Ac per hoc non ei corporantur, in quem ipsa transeunt sacramenta: *Sedens quidem*, sicut in Salomone legimus *ad mensam potentis, scito quoniam talia oportet te præparare*. Quod exponens Sanctus Augustinus dicit. *Quæ est mensa magna, nisi unde accipimus Corpus Christi & Sanguinem? Quid est scito quoniam talia te oportet præparare, nisi quod Beatus Joannes exponit, sicut Christus pro nobis animam posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere*. Ad hoc salutare convivium cum desiderio currendum est, quia Christus hoc ipsum cum desiderio celebravit, sicut ipse in Evangelio ad discipulos suos dixit: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar*. Ad hanc mensam Judæos Augustinus invitans in libro contra genera hostium, sic dicit: *Sævistis, o Judæi, occidistis, sanguinem Christi fudistis. Quid facere nunc habetis, nisi ut credentes baptizemini? Et bibatis sanguinem quem effudistis? Non est quod horreatis, fusus est sanguis medici, & factum est medicamentum frenetici*. Sicut Augustinus de Paulo freneticum patienter toleravit, sustinuit me ferientem se, donavit mihi feriri per se. Quid tibi quæso vile est in ipsa quæ in Christi corpus transit creatura? Nam & corpus quod Christus sumpsit ex virgine per naturam quidem corruptibili, & si non corrupta per coitum; ex eodem extitit elemento, ex quo fructus sacramentorum processit. Licet enim Virgo peperisset, non sicut genuit nata est, nec a virginibus descendit parentibus, sed ea conditione nascendi quæ cunctis mortalibus perseverat. Aliter paritura defluxit, & Verbum incarnatum non ex alia, quam ex terrena substantia generavit: sicut Augustinus dicit in libro de verbis Domini, *Adveniens*, inquit, *divinitas in uterum Virginis Mariæ, authoritate illa qua Adam in paradiso de limo terræ formavit, carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricavit*. Ex hac ipsa materia ipsos quoque sacramentorum fructus novimus procreari, quos catholice oblatos, secreta deitatis potentia, per sanctum & invisibilem spiritum carnem Christi, & sanguinem fieri confitemur. Unde iterato apud Augustinum habetur. *Quis*, inquit, *ea facit nisi qui dixit ut hæc terra produceret, & in eodem verbo suo, quæ creavit, & regit, atque agit*. Dei namque incommutabile verbum humiliter concarnatum mortalibus, sicut nos inhabiles, & minus idoneos per sacramentorum fidem in novam transtulit creaturam, quod nemo videre potest, * nisi qui non distinctiones membrorum in nobis considerat: sic ipsam mysteriorum materiam summa sibi * corporavit virtute: quod ideo invisibiliter est factum. Sicut enim Verbum Dei in carne invisibile fuit, quod tamen factum erat, sicut ista ipsa caro quia jam in verbo consistit, quodammodo invisibilis facta, quodam iterum necessario pioque consilio ad gustus suffragium panis, & vini quibusdam qualitatibus occultatur. Sed spiritualibus oculis ipsa carnis veritas non negatur: Alioquin fides tanti mysterii deperisset, si cruor in calice fieret manifestus, & si in macello * Christo ruberet sua caro, rarus in terris ille qui hoc non abhorreret. Sed cum vita æterna non nisi edenti promittatur, perpetuarent morti, qui Christum non cœnassent. Sicut enim medicus fastidienti ægro austeram potionem per alienas dulcedines temperando saporat, tantoque intentius, quanto eam amplius novit profuturam: sic noster procurator, & providus conviva prandium suæ carnis coaptavit horrentibus, ut prioria creaturæ

Tract. 84. in Evangel. Joan. tom. 9.
Luc. 22. b. 15.
Libro contra quinque genera hostium seu de quinque hæresibus c. 7. tom. 6.
al. * qui non nisi.
al. * concorporavit.
al. * Christi

turæ vultibus reservatis, ex formæ visione animosius caperetur. Similiter cum tantum Deus esset in sua immortali essentia providens humanum genus non posse reparari, si non moreretur per carnem, qui mori per divinitatem non poterat, occultavit se nostræ carnis amictu, & per assumpta membra passus est sine visione sermonis: quem nemo licet viderit, ut reor, non dicet desuisse.

Qua in re sicut haberet immortalem, & invisibilem per corpus disposuisse mori, sic ipsum ejus corpus ingustabile per naturam, per formam, per speciem manducabile contulit, ne abhorrendo cruentum ipsa jejunitas condemnaret, quos liberatos morte refectio sacrosancta satiaret. Quid enim tam optabile devenit in habitum, quam ipso pasci, ipso refici pane, qui tanta virtute nos saginat, ut Christo corporati * in dulcius adipemur: & homo interior spiritualiter pinguescat? Ad istum capiendum, comedendum, nutrimur. Per istum lactamur fide, pascimur * specie. Per ipsum jam filii Dei sumus, sicut scriptum est: filii Dei sumus per gratiam, per fidem, per sacramentum, per sanguinem Christi, per redemptionem salvatoris. Cibus immortalis, & sanctus, per quem nos * vegetemur & ille non minuitur. Panis iste sicut lux plurium oculos pascens, & tamen tanta est, quanta erat. Sacramentum fidelium, quod soli agnoscunt fideles, tunc unicuique vita est; si quod in sacramentum visibiliter sumitur in ipsa veritate spiritualiter bibatur; aliter non satiaretur mens: aliter non recrearetur anima, sicut Augustinus dicit: *Omnino non satiaret me Deus, nisi promitteret se ipsum Deum*. Ergo ubi est ista promissio? *Panis*, inquit, *quem ego dabo caro mea est pro mundi vita*. Sed dices panis hic, sed non Deus promittitur. Audi iterum. *Ego sum*, inquit, *panis vivus, qui de cœlo descendi*. Vivus est, & vivos facit. Nam iterato sic habet. *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum*. Audisti quia vita est. Sed quæ vita? Vita distinguibilis, discretibilis, distans. Quare? Quia perpes, quia æterna, quia salubris, quia corruptionis nescia, quia felicitatis plena. Per quod æterne, per quod salubriter, per quod sine corruptione, per quod feliciter vivitur. Nonne hoc optabiliter amandum, amando, colendo credendum est? In his etiam a nostra differt. Activa enim nec perpes, nec colenda: exterminabilis est enim, sicut Augustinus dicit: Vita, inquit, ista vapor est ad modicum apparens, deinceps exterminabitur: & alibi. Vita hominis, etsi longa, quasi gutta una ad universum mare. Item ipse, ipsi dies non stant, tu quare cum illis vis stare? quid tibi ulterius si contra, si alter, si secus, si ex adverso credideris. Numquid enim vera non sunt, quæ a veritate procedunt: aut ipsa nos fefellit? Absit. Immo tu perturbas veritatem; & quasi mentitam redarguis; nec vereris scripturam dicentem: quod ea quæ veritas repromisit, sine aspectu credenda sint: ipsa enim dicit: *hoc est corpus meum*. Concedis dixisse, sed repugnare non cessas. Dicit enim corpus, & non corpus, suum, & non suum. Quomodo enim dicas, vel non dicas, superius dixisse me puto. Idcirco dictum puta: *Sacramentum fidelium agnoscunt fideles, audientes autem quid aliud quam quod audiunt?* *Erit homini illi mors, non vita, qui mendacem putaverit vitam?* verba namque vitæ sunt; quia vita hæc dixit: & vita ipsa sunt, & veritas hæc dixit: & vera ipsa sunt, & quibus loquitur, quia ipse est Verbum Patris. Cur enim scandalizat te species quæ remansit ut reor, si te cruentasset occisus, scandalum majus esset, sicut dicit Joannes Chrysostomus: *Erubescas*, inquit, *oblationis arcana, occisus propositus est Christus*. Ita quidem nunc mysterium tecum est, nunc operta mysterio. Si enim per fidem non ambulas in quo erit mysterium? per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Aliter enim non venitur ad aram, quæ & sacerdos, & sacrificium est. In Christo enim hæc omnia. Ipse enim est sublime altare Patris, sicut scriptum est: Putas ne aliud esse altare ubi Christus pontifex assistit, quam corpus suum per quod, & in quod Deo Patri vota fidelium, & fides offeruntur? Unde & Psalmista. *Introibo ad altare Dei* mei. Sed & de quo diceret, adjunxit: *ad Deum qui lætificat juventutem meam*; hoc & apud Ambrosium: *forma*, inquit, *corporis altare est, & corpus Christi est in altari*. Ipse enim est sacerdos sicut scriptura dicit; Terribile est, inquit, immundum accedere ad ea. Ubi sacerdos est, *qui potestatem habet corpus, & animam perdere in gehennam*: & illud Psalmistæ. *Tu es sacerdos in æternum*: & Paulus, hic autem eo quod maneat in æternum sempiternum habet sacerdotium. Unde & idem: *Talem*, inquit, *habemus sacerdotem, qui consedit ad dexteram magnitudinis in excelsis*. Ut enim ostenderet se esse sacrificium: *ideo ingrediens mundum dicit: hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: tunc dixi; Ecce venio. In capite libri scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam*. In ipsa voluntate sicut Apostolus dicit: *Sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Jesu*. Sed ut nihil deficeret omnino venienti ad Christum, ipse est tabernaculum, huic soli servatum mysterio, ut omnia essent sub gratia per plenitudinem pietatis. Nec esse de cætero quis laniaret aliud * pro se quam ipsum in quo finia sacrificiorum est: per quem non solum nos reservamur ad vitam, verum etiam omnia illa quæ in sacrificium dabantur. Nullis enim jam synagoga, nullis fumant idola carnibus, plebs * ipsarum victimarum, cum plebe salva est; In quo enim cessavit unctio, cessavit & victima. Caliga igitur, & quodammodo cæcus sis, ut videas quem non videbas, & sicut per bonum pudorem visus tibi exterior premitur, ut quæ videt, non videat: sic per Dei timorem acumen tuæ sublimitatis occultes ab occurrente errore: ne forensis aspectus per exteriora mysterii fallat mentem, & castos intellectus pravæ intentionis * adulatio corrumpat: nec presumas singulariter sentire, quod universitas non assentit, quia, sicut in Ambrosio legimus, non solum * singulorum, verum, & universitatis ista mysteria sunt, & ob hoc commune debent habere judicium secundum Catholicos & Canonicos sensus, quos extra ipse sentis, ideoque forensem duas, eo quod extra communes oculos, de hujusmodi videas, sicut mecum in tuo discubio contulisti. Expertus loquor, audisse contigit, nam non crederem. Abjecta unitate, de parte extolleris.

[Marginal notes, left column: al. * concorporati. al. * medullitus. forte * spe. — al. * Vegetamur. — Joan. 6. c. 52. — Ib. c. 51. — Ibid. 52. — Matt. 26. c. 26. — Augustin. Serm. 2. de verb. apost. c. 2. to. 10.]

[Marginal notes, right column: Homil. de proditione Judæ sub finem. — Heb. 13. b to. — Psal. 42. a 4 — Libro 4. de sacramentis cap. 2. — Matth. 10. c. 28. Ps. 109. b. 4. — Heb. 7 a. 2. Ibid. 10. a. 1. — Ibid. c. 10. — al. * per — al. * ista. — al. * adulteratio. — al. * angelorum.]

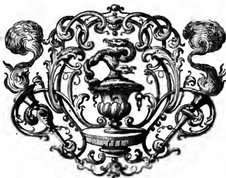
DE DURANDO ABBATE TROARNENSI
TESTIMONIA

Orderici Vitalis lib. 7. hist. ad an. 1087. pag. 658, D.

IN *electione personarum vitæ meritum* (verba sunt Guillelmi Conquestoris in extremis positi) *& sapientiæ doctrinam investigavi, & quantum in me fuit, omnium dignissimo Ecclesiæ regimen commendavi. Hoc nimirum probari potest veraciter in Lanfranco Cantuariensium Archipræsule, hoc in Anselmo Beccensium Abbate, hoc in Gereberto Fontanellense, & Durando Troarnense, & in aliis multis regni mei Doctoribus, quorum celebris laus personat in ultimis, ut credo, terræ finibus. Tales socios ad colloquium elegi, in horum contubernio veritatem & sapientiam inveni: ideoque semper gaudens optabam eorum consiliis perfrui.*

Et lib. 8. pag. 676. c. *Durandus Troarnensis Abbas grandævus, ab infantia Monachus, religione & sapientia præcipuus, Ecclesiastici cantus, & divini dogmatis Doctor peritissimus, sibi durus carnifex, aliisque mitis opifex, post multos in Dei cultu labores, in lectum decubuit, & bene ut prudens & fidelis servus, ire ad curiam domini sui paratus,* III. *Idus Februarii de seculo migravit*. Deinde post pauca *Venerabiles discipuli glebam religiosi Doctoris in Capitulo suo reverenter sepelierunt, & in candido lapide qui suppositus est, Epitaphinm hoc addiderunt.*

Hac tegitur tumba bonus & venerabilis Abba,
Durandus nostri norma Monasterii.
Ad domini laudem præsentem condidit ædem.
Qua sibi propitium credimus esse Deum.
Luce sub undena Februi resolutus habena
Carnis, ad Angelicam dirigitur patriam.

DOMNI

DOMNI DURANDI ABBATIS TROARNENSIS

Liber de Corpore, & Sanguine Christi, contra Berengarium, & ejus sectatores.

Ex codice MS. Bibliothecæ D. Bigot Rothomagensis curiæ Monetarum Senatoris.

PROOEMIUM EJUSDEM DURANDI.

Doctorum cunctos labor est inquirere libros;
Ut divinarum quæ sit substantia rerum
Rite capi valeat, sub forma panis operta,
Ac vini, quæ post sacra verba, crucis quoque signum:
Nil aliud sunt quam caro vera, cruor quoque verus,
De vero Christi regnantis corpore in astris.
Ut Regem Regum decet, ac Dominum dominorum.
Sint iccirco satis hæc nostra minus studiosis,
De multis Patrum libris excepta priorum.
In quibus & fidei vigor emicat, & brevitatis
Concinnæ utilitas non parva datur recitanda
Tantum simplicibus: sapientes porro sequantur,
Ac studio freti potiora legendo capaci.
Verum ne nobis succensendum temere quis
Icciroo retur, quod præsumpsisse videmur:
Talia discat nos multa improbitate coactos;
Jam per Francorum fines, & castra vagantum
Schismaticorum hæresis, per quas cepit nova nostris
Temporibus, veneranda negant mysteria Christi,
Ecclesiæ quibus alma fides viget alta decenter.
Propterea ut vilem sapientum nemo laborem
Rideat, hunc nostrum multis fateor placiturum:
Optima namque Patrum decerpsi dicta priorum
Sinceræ fidei, de carne & sanguine Christi,
Atque hoc in parvo congessi multa libello.

EXPLICIT PROŒMIUM.

INCIPIT LIBER DOMNI DURANDI ABBATIS de Corpore, & Sanguine Domini.

PARS PRIMA.

1.Pet. 5.c.8. UONIAM quidem veternus hostis inimicus humani generis, & homicida crudelis, juxta vocem Apostoli, ac si *Leo rugiens circuit quærens quem devoret*, oportet ei nos resistere fortes in fide, sine qua prorsus est impossibile Deo placere; Ea enim est quæ virtutem ejus elidit, procacitatem obtundit, atque de eo victoriose triumphat, braviumque vitæ perennis reportat. Ipsa namque virosus anguis antiqua mortalium pestis, qui per vasa suæ deceptionis aptata in interitum multiforme pravitatis hæreticæ venenum, a primordio fidei per orbem diffudit universum; nunc etiam per occultos nequitiæ suæ satellites, & ministros, Catholicam fidem subtiliter conatur eludere, Christique Ecclesiam in sua veritate antiquitus fundatam, exquisitis tentat argumentis labefactare: nam quibusdam vana sapientibus, ac perverse non tam alios, quam semetipsos decipientibus, persuasit sentire, atque callidis susurrationibus sensim, & occulte aliis sentiendum intimare, nihil in Sacramentis Dominicis ad veritatem fieri, sed omnia potius per figuram & similitudinem geri. Qui ut se hæreseos suspicione callide exuant, ac Dominicæ sententiæ congruere ostendant, hac se calliditatis arte palliant, atque prophanæ novitatis dogma, ita tenua temperantes colorant, ut dicant ea quæ ad altare deferuntur panis & vini munera, post consecrationem etiam quod fuerant permanere, & sic quodammodo corpus Christi, & sanguinem verum, non naturaliter, sed figuraliter esse: Ipsas quoque substantias divinæ Oblationis adeo corruptibiles, & corrumpentes delirant esse, quatinus & in digestione communium ciborum perire, & amplius æquo sumentes in crapulam, & ebrietatis furorem queant vertere.

Sed & alia graviora satis multoque his turpiora sentiunt, & consciis minusque suspectis insusurrare non desistunt; quæ ne dicam proferre, verum etiam nefas est vel tenuiter cogitare. Sed quærendum arbitror, talesque Doctores consulendum reor, quid utilitatis afferat hujuscemodi eorum professio. In qua nihil sanctum, nullum prorsus reperitur sanctitatis imitandæ vestigium; Sed omnia insana sunt & turpia, perversæque morum & actuum dissolutioni militantia. Quod si aliquatenus admittitur tanta perversitas, ut in dominicis Mysteriis nulla credatur veritas, sed umbratilis duntaxat astruatur falsitas; quodqua consequitur eorumdem Sacramentorum turpis corruptela; quid rogo restat, nisi ut tota perierit professionis

Christianæ disciplinæ? Sicut enim in his solidus catholicæ fidei vigor, & salutis humanæ summa consistit; ita his ademptis nihil sanctitatis, nihil meriti reliquum fuerit. Nam si hic aliqua deprehenditur falsitas, ubinam quæso erit veritas? Nullus igitur timor, nulla in sanctis erit ultra reverentia: nemo cordis munditiam, nemo corporis colet sanctimoniam: Omnia erunt dissoluta, omnia plane incomposita; cessante summæ honestatis disciplina. Nec immerito. Quis enim deinceps modestiæ sobrietatique operam adhibuerit? quis ibi cultum divini timoris dependerit, ubi nulla est majestas veritatis? Cæterum si in cibo dominico figura, & non substantiva veritas est, Christus qui dixit: *Accipite, & comedite hoc est corpus meum*, Verax non est. (Matth. 26. c. 6.) Si verax non est, nec Deus est, si Deus non est, inanis est sanctorum per orbem terræ prædicatio, inanis etiam Ecclesiæ catholicæ fides ac professio: in qua pretiosus Martyrum nequidquam fusus est cruor, frustraque fortium labor athletarum in theatro mundi ipso spectante triumphum de hoste reportavit; ac per hoc nihil est quod agimus, nihil omnino quod speramus. Hiccine est fructus uber, hæccine opima merces, cui schismaticorum impudens inservit insolentia? o perditum fundamentum: quod tanta sequitur non structura, sed ruina. Sed absit, ut Christus Deus non sit qui utique verax est, quia revera Deus est; si verax est, ergo quod ipso porrigente accipitur, quod præbente comeditur, quamquam diverso pro meritorum differentia modo, Dominicum tamen vere corpus est. Quod internam duntaxat purificata aciem ipsa imbecillitate exteriorum luminum feriata in fidei speculo alte rimari liquet. Sed tam avidenti præconio veritatis, moderni dogmatistæ responsalesque Sathanæ refragantur, & tam impia turpiaque libertate temeraria submurmurando opinantur, quæ & ipsius aeris inficiant auras, sibique faventium mentes hominum corrumpant, & corda. Veruntamen ut tantæ perfidiæ notam caveant, confutationemque liberius subterfugiant, omnibus Divinis tractatoribus voluminum auctoritatem, derogant, Beato Papæ Gregorio, Leoni, Maximo & cæteris quicumque præter paucos aliquid in authenticis Ecclesiæ litteris differendo laborarunt.

PARS SECUNDA.

SED valde incompetens videtur & absurdum, ut abjecti, spurcique homines, qui neque honestate vitæ, neque scientiæ utilitate, aliquod Ecclesiæ catholicæ contulerunt emolumentum, eatenus convalescant, ut tot Patribus, atque Doctoribus, quorum vita hactenus, & institutione florere dinoscitur fides orthodoxa, prædicatione quoque, & instantia succrevisse, atque in melius, Deo suffragante, diatim profecisse, fructum sui laboris auferant. Nos quoque sibi impudenter inclinent, atque suo errori perverse applicent inconsultum nihilominus esse liquet, ut eos deleramus; quorum doctrinis instruimur, Sanctæ vitæ exemplis informamur, cotidianisque miraculis illustramur: eis vero inhæreamus, quorum vita despicabilis, si qua esset etiam recte docendi professio, merito foret vilis, & obnoxia contemptui. Sed enim hoc tale esset, ac si vitæ renunciantes, mortem amplecteremur; lucem abdicantes, tenebris implicaremur; abjurantes veritatem, fallaciæ manus præberemus. Absit autem ut tam perversis & a veritate ipsa tantum aversis, pari jungamur perfidia, atque in sancta dominici Corporis, ac Sanguinis communione, minus aliquid fateamur, quam Catholica per universum orbem prædicat Ecclesia. In qua revera tam vera Christi caro, verusque sanguis existit, quam verax esse ipse Christus probatur, qui ea prior sanctificavit, suisque demum auctoritatem, formamque sanctificandi sua potestate concessit, quæ, fideliter percepta justos clarificat, peccatores justificat, impios condemnat, nec diversa in se, pro meritorum tamen qualitate in omni professione, sive persona diversa cognoscitur operando peragere. Neque de cætero subire credenda est cujuslibet injuriæ incommoditatem, sed potius in spiritualem refundi virtute divina operationem. Unde scriptum est: *Panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita*. (Joan. 6. f. 52) Panis ergo caro est, quia ipsa Veritas dicit, *Panis quem ego dedero caro mea est*, caro vero vita, & vita mundi; non corruptela. Ut enim Deus & homo Jesus Christus, impleta redemptionis humanæ dispensatione, a morte ad vitam, ad incorruptionem excessit a corruptione: Ita etiam hoc divinum ac cæleste Sacramentum non immerito creditur a specie visibili in id repente transformari; quod solus ipse novit, *In quo sunt omnes Thesauri sapientiæ, ac scientiæ reconditi*, (Coloss. 2. a. 3.) expenso videlicet humanorum cælestibus jungendorum officio satis efficaci. Unde Dominus: *qui manducat carnem meam, & bibit Sanguinem, in me manet, & ego in eo*. (Joan. 6. f. 57.) Ubi ut cunctis sanum sapientibus patenter liquet, non digestionis obscenitas, sed divinæ per sacramentum mansionis repromittitur negotium fidelibus; ac proinde divinum mysterium fideliter, atque competenter acceptum, & in id, quod jam ex parte erat, ab eo quod adhuc visui subjacebat exteriori, divinitus ex toto transformatum; sumentium quoque animas, mentesque sanctificat, ac provehit, divinæque mansioni coaptat, & componit; ac deinde a morte ad vitam transformat jure potenti; Sicut auctor ejusdem muneris attestatur, ubi ait; *qui manducat me, vivet propter me*. (Ib. 58.) Porro videamus quid Beatus Augustinus Doctor de hac transformatione senserit, quidve in libro tertio de sancta Trinitate tractatum reliquerit: (Lib. 3. de Trinit. c. 4. t. 3.) [Si ergo, ait, Paulus Apostolus adoptionem expectans redemptionem corporis sui potuit significando prædicare Dominum Jesum Christum aliter per linguam suam, aliter per epistolam, aliter per Sacramentum corporis, & Sanguinis ejus, nec membranas, nec atramentum, nec significantes sonos lingua editos, nec signa litterarum conscripta pelliculis, corpus Christi, & Sanguinem dicimus, sed illud tantum quod ex fructibus terræ acceptum, & prece mystica consecratum, rite sumimus ad salutem spiritualem, in memoriam pro nobis dominicæ passionis, quod cum per manus hominum ad illam invisibilem speciem perducatur, non sanctificatur ut sit tam magnum Sacramentum, nisi operante

te invifibiliter Spiritu Dei. Cum hæc igitur o-
mnia quæ per corporales motus in illo opere
fiunt, Deus operetur, movens primitus invifi-
bilia, five miniftrorum animas hominum, five
occultorum fpirituum fibi fubditas fervitutes,
quid mirum fi etiam in creatura cæli, & terræ,
maris, & aeris facit Deus quæ vult, fenfibilia,
atque infenfibilia ad feipfum in eis, ficut opor-
tere ipfe novit, fignificandum, & demonftran-
dum, non ipfa fua, qua eft, apparente fubftan-
tia.] In qua fententia illud diligenter, & præ-
cipue perpendendum proponimus, quod ex terræ
fructibus accipi, ac prece myftica corpus Chri-
fti, ac Sanguinem confecrari dicitur per quan-
dam manum divinam, a forma vifibili invifi-
biliter operante Spiritu fancto, hoc tam ma-
gnum fiat Sacramentum ad invifibilem fpe-
ciem indubitanter perduci pronunciatur, reve-
ra enim ex vifibilibus, & terrenis fubftantiis,
ideft pane, & vino aqua mifto, incomprehen-
fibili fancti Spiritus opificio, verbis quoque
myfticis fanctum Domini corpus, ac verus fan-
guis efficitur, mutata non fpecie, fed natura:
Vere nihilominus inter manus Miniftrorum ad
invifibilem fpeciem cœlefti commercio per-
ducitur ejufdem Sacramenti etiam vifibilis
forma, videlicet ut tantum fiat Sacramentum:
id eft ex toto fanctitas, ac vita animarum. Nec
ut pravi quique audent delirando confingere,
in digeftionis corruptionem refolvitur, fed
magis in mentibus utentium vitam, falutem-
que efficaciter operatur. Propter quod & Re-
Joan.6.f.52. demptor nofter, fui auctor & fanctificator
Myfterii, in fancto Evangelio ait; *Siquis*
Ibidem. *manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.*
Ubi cum panem audis minime turberis, nec
exteriori forma traducaris. Verum quæ fe-
quuntur diligentius attende, ubi fua idem Do-
minus verba patenter dignatus eft explanare, &
fub vifibilis rei obtentu aliud fatis longe cla-
rius, & magnificentius voluit oftentare; ait e-
nim: *& panis quem ego dabo, caro mea eft.* Ecce
qualiter, quam lucide exprimitur, quod prius
aliud, hoc eft panis vocabatur, caro ergo dici-
tur, & panis vocatur: panis quia cibus eft, vel
Ib. g. 67. propter fimilitudinem forinfecus apparentem: Ca-
ro vero, quia vita eft; & propter veritatem in-
trinfecus difpenfatorie latentem. Panis etiam di-
citur, ne exhorrefcas ftatim ipfo auditu, ficut
olim multi difcipulorum, de quibus fcriptum
Ib. 61. eft; quia *abierunt retro & jam non cum Jefu am-
bulabant dicentes: Durus eft hic fermo, & quis
poteft eum audire?* Caro vero vocatur, ut invi-
teris tantæ novitatis intuitu; utque intus tra-
haris repromiffo tam ingenti beneficio. Tum
fubinfertur, *pro mundi vita*; vita utique non
Ib. f. 52. corruptela, ut impia modernorum hæreticorum
afferit temeritas: *pro mundi*, inquit, *vita*. Mun-
di quidem prius immundi propter vitæ corru-
ptæ fpurcitias, ac fordes, & opera iniquitatis,
quibus tam prævaricatione primi parentis huma-
na natura, quam vitiatæ originis neceffitate at-
taminata, dietimque in deterius prolapfa for-
duit: at jam gloriofo cruore Chrifti, ac fi agni
immaculati, in crucis videlicet ara immolati,
militis lancea profufo, ad plenum mundati, quia
unde culpa, inde manavit & gratia; nam de late-
re dormientis Adæ, Eva formata proceffit, quæ
mundo damnationem mortis, per tranfgreffio-
nem præcepti invexit: de latere nihilominus fe-
cundi Adæ, id eft Chrifti, crucis in patibulo fuf-
fiat, atque in foporem triduanæ mortis refoluti,
fanguis, & aqua profluxit, qui exclufa mortis
æternæ pœna, perennis vitæ gratiam refudit.
Inde plane falus, inde vita eft mundi, cui ex-
piando ab omni forde peccati tam originalis,
quam actualis, hoc fingulare remedii genus, di-
vina providentia humanos miferata errores, pro-
curavit: ficque in fua fancta Ecclefia per uni-
verfum orbem longe jam lateque diffufa, uni-
cum ac fpeciale inftituit facrificium: quo &
Deus ipfe mundo mifericorditer propitietur, &
mortalis infirmitas quotidianis eum fceleribus of-
fendens reconcilietur. Cui quicunque non re-
cte credendo, vel impudenter, atque impie
blafphemando contradicit, divinis per omnia in-
gratus beneficiis, cœleftis aditum propitiationis
falutis fuæ præcludit: propter quod nec gra-
tiam vitæ, quæ in tanto præfixa eft facramen-
to, valet aliquatenus adipifci. De qua fuperius
conftat pronunciatum, *panis quem ego dedero,
caro mea eft, pro mundi vita.*

PARS TERTIA.

Libet autem intueri diligentius, quod caro
Dominica bis oblata eft pro mundi vita.
Prius videlicet femel in facramento, quando
ipfe Redemptor nofter panem in manibus acce-
pit, & in cælum oculis elevatis benedixit, fre-
git, ac fic difcipulis fuis dedit, & ait: *accipi-* Matth. 26.
te, & comedite, hoc eft corpus meum. Unde & c. 26.
hujus fancti Sacrificii forma, quod jam non fe- Luc.22.b.16
mel in pretio, quando ut genus mortalium re-
dimeretur, idem Dei filius crucis patibulum af-
cendit, feque ipfum Patri fuo in facrificium fa-
cerdos ipfe, & hoftia obtulit: qui modus jam tunc
præfignabatur, cum, ut prælibavimus, vifibilem
panis fubftantiam idem falvator morti, quam præ-
elegerat, jam loco, & tempore propinquus fan-
ctificavit dicens, *accipite; & comedite, hoc eft cor-
pus meum.* Ac ne cuilibet perverfo facultas for-
te relinqueretur errandi, vel aliud quid intelli-
gendi, fubintulit; *quod pro vobis tradetur*, qui- Ibidem.
bus nimirum verbis exclufa funt omnia impia
opinandi argumenta, ac falfa nuperæ hærefis com-
menta: quando illud, quod in manibus tenebat
Dominus Jefus, quod difcipulis offerebat, tam
abfolute fuum teftabatur corpus; nec prorfus
aliud, quam quod pro eis tradendum erat. Sa-
ne curiofius perpendendum, quod pietas divina,
quæ novit omnia noviffima, & antiqua, ficut
fua facramenta fanctæ fuæ Ecclefiæ ad falutem
tradidit, ita fuis tam factis, quam verbis ea com-
munivit: ne in aliquo valerent infirmari, aut
contradici. Unde illis quæ præmiffa funt anne-
ctit; Hoc, *inquiens, facite*: ac fi diceret, quod Luc.21.c.19.
ego feci propria poteftate, vos facite mea authori-
tate. Ego exemplo, vos imitatione. *Hoc facite*,
Qui? vos mei, qui inpræfentiarum eftis difci-
puli: & poft vos hi, qui non viderunt, & credi-
derunt; & iccirco funt revera beati, *Hoc facite*,
quid eft, hoc facite? Id eft hoc corpus, hunc fan-
guinem meis verbis, mea invocatione conficite.
Nec femel ut ego, fed quotienfcunque fumitis.
Ut quid? *In meam*, ait, *commemorationem*, id eft Ibidem.
ut mei memoriam per hoc firmius teneatis;
meque pro vobis paffim in mentem revocetis:

postremo ut me videre spiritualiter, sentire præsentialiter, habere valeatis indubitanter. Et quia semel moriturus sum, mibiq; mors nullatenus est ultra domioatura; per boc mortem meam frequenti usu recolite, ut & vobis sit salubre pietatis commonitorium, & ad patris mei propitiationem specialius obtinendam singulare, ac potens fiat emolumentum. Res ergo tam divina, tamque salutaris, taotæ denique virtutis plena & majestatis, ut indigestione pereat cuilibet vel extremo fidelium nullatenus debet persuaderi, sed semel perceptam potius sub spe futuræ, quæ expectatur, glorificationis, inpræsentiarum oos consolari, & ad promerendum id postmodum quod pollicetur potenti præparare effectu oportet credi. Nimis autem videtur absurdum, & a re ipsa decernitur alienum, ut ubi Christus percipitur, de stercore cogitetur. Quod Apostolus, ne ipsis quidem, quibus hoc placet, unde & Stercoritæ jure nuncupantur, concedit; sed judicium potius eos comedere, & bibere, dum oon bene dijudicant, asseritur: fidelibus fideliter Domini corpus, ac sanguinem sumentibus, sub specie visibili divini quod celebramus sacramenti. Quamobrem jam in Christo per sanctæ suæ carnis commercium naturaliter manemus, & ipse in nobis vicissim per assumptum infirmitatis nostræ morticinium esse dignatur: quoniam eo oos sibi potenter corporavit, quo se nobis dignaoter attemperavit, ac per hoc se nobiscum assumptione nostræ humanitatis, nosque secum communicando carni suæ ac sanguini unum naturaliter efficit. Sicut etiam Beatus Hilarius io libro quem de sancta Trinitate titulavit, hanc novam reor hæresim prævidens in spiritu definivit. *Eos*, inquiens, *nunc qui inter Patrem, & Filium voluntatis ingerunt unitatem interrogo, utrumne per naturæ veritatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis. Si enim vere Verbum caro factum est: & vere nos Verbum carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturam carnis nostræ inseruit?* Diligentius quæso attende, & quotiens vere & naturam repetierit recense: Primo quidem vere Verbum carnem factum præmisit, ac deinde vere nos Verbum carnem cibo sumere Dominico intulit, ut profecto hujuscemodi insinuare documentis, oon aliter carnem Verbi cibo Sacrameotorio, quam idem Verbum caro factum est, percipi. Nam quis vere Verbum caro factum est: Vere nihilominus eadem Verbi caro, ac potius Verbum caro, & non per cassam veritatis figuram in cibo sumi credenda est; nec sane hæsitandum, si quod præmissum est verum sit: quin id quod subnectitur consentaneum sit veritati, id est ut sicut veritas Incarnationis facta est Verbi, ita vera per sacramentum visibile perceptio credenda sit Dominicæ carnis, quæ sumpta ex nobis sedet in cælis consors Majestatis.

1. Cor. 11. d. 22. & seq.

Lib. 8 de Trinit.

Hinc ipse Dominus, ut ad hujus rei oos veritatem informaret, suis ait discipulis; *Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* Quid lucidius? Quid expressius? Ecce ipsa veritas de se testatur, cui adhuc novitia hæresis imprudenter renititur, crassamque similitudinis, ac figuræ oubem improbe consectatur. Quam divinus Sophista Rhetorque cælestis Hilarius fortiter repercutit, calcatiusque refellit. *Quomodo non naturaliter*, inquiens, *in nobis manere existimandus est, qui & naturam carnis nostræ jam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit?* Ubi tertio naturam totidemque modis inculcavit, quia videlicet Verbum quod erat a principio permanens, & oaturam carnis nostræ sibi inseparabiliter unitam quod oon erat assumens, carois suæ naturam ad æternitatis naturam admiscuit: ac per hoc eam nobis communicabilem sub sacramento præbuit. Proinde ambigendum oullatenus est humanam posse naturam ad divinæ carnis pertingere edulium, quæ ineffabili Verbi commercio ad usque divinitatis adorandum perlata est participium: alioquin paganum erit, totumque penitus desipiet quod scriptura refert; *Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*, scabellum quippe divinitatis sancta est humanitas Redemptoris: cui propter inseparabilis veritatem unitatis deferenda est reverentia summissæ adorationis, tumque prælertim quando munus supplet alternæ communionis: ad hoc siquidem divinitus institutum, ad hoc discipulis a Domioo inductum, ad nos usque venerabile hoc decucurrit sacramentum: ut per unitatis mysterium, ipsius participatione comparatum, divinitatis efficiamur grata sedes, & regnum, ab humanis videlicet in divina transfigurati, & a carnalibus ineffabiliter ad spiritualia provecti.

Joan. 6. f. 56.

Psal. 98. a. 5.

Si igitur quod majus est collatum nobis non abnuimus, neque quod minus est concedi posse diffiteamur; videlicet jure sub mysterio carnem sumere corporis Christi, quod jam de contiguo nobis est, quia dignanter corporis nostri carnem assumpsit quod supra nos est, qui vere homo ex virgine oatus Christus fuit, ac per hoc de veritate carnis ejus communicandæ, & sanguinis nullus jam relinquitur locus ambigendi. Si quidem & ipsius Domini professione, & oostra fide vere est caro, & vere est sanguis sacra confectio vivifici sacramenti, quæ accepta fideliter id efficit, ut nos in Christo, & Christus in nobis sit: & hæc est vitæ nostræ causa, hæc salus, quod in nobis caroalibus manentem per carnem Christum babemus; qui licet jam longe sit alterius dignitatis, & gloriæ, quam nos, naturaliter tamen caro est, quod nos, quia non adimit oaturam, sed glorificat assumptio, dum unum sit Verbum & caro, unde in nobis carnalibus etiam ounc manet Verbum caro, quam nobis communicandam, dum in stadio corruptibilis vitæ curritur, ea dispensatione Christus Deus procuravit, ut in nobis maneret, qua per suam passionem mortisque supplicium indulto vitæ remedio prospexit, ut ad suam nos quandoque dignitatem contuendam, ac pro modulo nostro promerendam, proveheret; efficeremurque ei similes, videntes eum sicuti est. Et vere hæc est vitæ oostræ causa, quia ipsa pro nobis occubuit vita, ut nobis usualis fieret esca. Hæc etiam gloriæ firma spes promerendæ, quia ipsam gloriosæ divinitatis carnem hic tenemus in pignore, per quam in nobis carnalibus interim manentem Christum, qui Dominus virtutum est, & Rex gloriæ, babemus; dum eam veram, atque ipsius Verbi naturalem, ministrorum officio, remoto totius erroris scrupulo, percipimus. Anoe hoc veritas non est? Ecce iterum perspicacis-

Psal. 23. b. 10.

eacissimus mysterii contemplator Divini falsitatis authores redarguit, pœnamque eis, qua rei tantæ majestatis merentur plecti, urgenta Christi spiritu, qui in ipso loquebatur, imprecans annectit, contingat plane his verum non esse, qui Christum Jasum verum Deum denegant esse. Hoc & nos sicut & ille, nisi ab errore suo resipuerint, juvat imprecari, ut quid negaverint saltim ultionis tortura valeant experiri. Nobis autem carnis suæ, salvatoris benignitas per veritatem suam, nostramque fidem, naturam adeptis, & proprietatem perfectæ unitatis utrinque professis indulgeat quod repromisit, ut in ipso permaneamus, & ipse in nobis, fiatque digna merces piæ credulitatis optabile contubernium dignanter illapsæ majestatis, & hospitæ præsentialiter divinitatis: per idoneum videlicet tantæ gratiæ pignus, & virtutis.

Joan. 6. f 57.

PARS QUARTA.

VErum licet tanti viri sufficiat authoritas, aliqua tamen deflorare libet de Sancto Ambrosio, cujus in Ecclesia Catholica post Apostolos authoritas habetur præcipua; cujus eloquentiæ affluens facundia Latinæ linguæ decus est, & forma: Beati quoque Augustini, cujus spectata fides, & multiplex in scrituris labor utilis, & clarus comprobatur: sed & aliorum sanctorum Patrum dicta nonnulla subteximus, quæ sparsim reperta sed simul diligenti studio, & non parvo labore congesta, hac de re pie quærentibus sint grata, & ad rationem fidei roborandam satis superque idonea. Ait ergo prædictus pater Ambrosius in libro de Mysteriis, *Nunc illud consideremus, ne quis forte visibilia videns, quoniam quæ sunt invisibilia non videntur, nec possunt humanis oculis comprehendi, dicat; Judæis Deus manna pluit;* * *Unde dictum est panem Angelorum manducavit homo: Sed tamen panem illum qui manducaverunt omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca quam accipiet, iste panis vivus qui descendit de cælo, vitæ æternæ substantiam subministrat, & corpus est Christi.* * *Considera nunc utrum præstantior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ utique corpus est vitæ. Manna illud de cælo: hoc supra cælum, illud cæli, hoc Domini cælorum. Illud corruptionis obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni corruptione, quod quicunque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo. Illos ad horam satiavit aqua, te sanguis diluit in æternum, Judæus bibit & sitit, tu cum biberis sitire non poteris, & illud in umbra, hoc in veritate.* Et post nonnulla; *Quantis igitur utimur exemplis, ut probemus non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis, quam naturæ, quia benedictione natura etiam ipsa mutatur.* Et quibusdam interjectis: *Quod si tantum valuit humana benedictio, ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione divina, ubi verba ipsa Domini Salvatoris operantur? nam Sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur, quod si tantum valuit sermo Heliæ, ut ignem de cælo deponeret, non valebit Christi sermo, ut species mutetur elementorum?* De totius mundi operibus legisti, *quia ipse dixit, & facta sunt; ipse mandavit & creata sunt. Sermo ergo Christi, qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea, quæ sunt in id mutare quod non erant. Non enim minus est novas rebus dare, quam mutare naturas. Nonne majus est novas res dare, quam mutare naturas? Sed quid argumentis utimur? suis utamur exemplis, incarnationisque astruamus* * *mysterio veritatem. Nunquid naturæ usus præcessit cum Jesus Dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta fœmina generare consuevit. Liquet igitur quod præter naturæ ordinem Virgo generavit, & hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. Quid hic quærimus naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine? Vera utique caro Christi, quæ crucifixa est, quæ sepulta est: vere ergo carnis illius Sacramentum est. Ipse clamat Dominus Jesus, Hoc est corpus meum. Ante benedictionem verborum cælestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur, ipse dicit sanguinem suum, ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis, Amen: hoc est, verum est. Quod sermo sonat, affectus sentiat. His igitur Sacramentis pascit Ecclesiam suam Christus Jesus, quibus animæ substantia firmatur.* Et post pauca. *In illo Sacramento Christus est, quia corpus Christi est, non ergo corporalis esca, sed spiritualis est. Unde & Apostolus de typo ejus ait: quia Patres nostri escam spiritualem manducaverunt, & potum spiritualem biberunt. Corpus enim Domini, corpus est spirituale, Corpus Christi, corpus est divini spiritus.* Hæc tanti viri sententia fideliter expensa, omnes hæreticorum versutias, & universa destruit argumenta, Catholicamque fidem e diverso instruit, & roborat, & de veritate naturali Corporis, ac Sanguinis Jesu Christi Salvatoris, devotionem fidelium, ne de cætero in aliquo vacillet, sufficienter ædificat; quam quia per singula nobis in quibus oporteret discutere non vacat, summatim percurrimus eam, monentes, ut qui hæc lecturi sunt per se diligentius inquirere, & intelligere quæ indiscusse præterimus, studeant. Ait ergo, *Ista esca quam accipis, iste panis vivus qui de cælo descendit, vitæ æternæ substantiam subministrat, & Corpus Christi est.*

Lib. de iis qui mysteriis initientur c. 8. tom. 4.

* Ibidem cap. 9. initio.

Psal. 32. b. 9.

el. * mysterii.

Matth. 26. c. 26.

1. Cor. 10. a 3.

Ubi advertas oportet, quod escam, & panem quem de sacro altari percipimus, Domini indubitanter dicat corpus, & ideo vitæ æternæ substantiam subministrat, digna devotione cordis illud accipientibus. Et revera Christus enim vere est vita, sicut ipse dixit: *Ego sum via, veritas, & vita*: & necesse est ut qui Christum in se fideliter excipit, vitæ æternæ particeps mereatur effici: a qua longe fit, qui se a sancto mysterio aut male vivendo, aut non recte credendo elongare non metuit; cui quisque eo magis proximus existit, quo per rectæ fidei studium emendatius vivit. Ne vero quis corpus aliter interpretari sive intelligere posset, quia videlicet Apostolus ait, *& corpora cælestia, & corpora terrestria*, mox in subsequentibus idem Doctor apertissime Christi carnem appellat dicens: *Considera nunc utrum præstantior sit panis Angelorum, an caro Christi, quæ utique corpus est vitæ. Vere profecto corpus est vitæ caro Christi: quia ipse Christus, cui est ipsa caro corpus substantivum, vita est immortalis, seu quia vitam fideliter eo fruentibus constat spiritualiter ope-*

Joan. 14. c 6.

1. Cor. 15. e 40.

cap. 9.

operari. Et post pauca: *Manna*, inquit, *illud umbra fuit, hoc autem corpus in veritate est*. Non immerito manna umbra dicitur, quia etsi in veritate cœlestis creatura fuit, unde & Angelorum panis nuncupatur, dum tamen aliud quam quod videbatur signo portendit, figura vel umbra mysterii futuri non ipsa veritas extitit, quæ expectabatur temporibus revelanda novissimis, quando plenitudine quam divini consilii providentia disposuit ante tempora sæcularia jam accedente, Deus ipse homo pro hominibus dignatus est fieri, & hoc cœleste, ac potius divinum, non ut ante per Moysen manna illud dederat, sed per semetipsum confecit Sacramentum, Discipulisque suis in sui memoriam usque in sæculi consummationem, qua ipse manifeste venturus est, tradere dignatus est, celebrandum, ita dicens; *Hoc facite quotiescunque sumitis in meam commemorationem*. Unde nimirum constat eandem veritatem carnis, ac sanguinis esse in sacramento, quod sancta per universum orbem Ecclesia uniformiter agit; quæ erat & in illo, quod ipse Christus Deus suis sanctis manibus, sanctificavit, ac suis, qui eum ab initio prædicationis secuti fuerant, distribuit: *Accipite*, inquiens, *& comedite, hoc est corpus meum*: ac deinceps, *Hoc*, ait, *facite in mei commemorationem*. Hæc vox, ut credimus, & confitemur, est ad quam consecrationem Dominici mysterii quotidie fieri liquet. Quod quamvis aliud humanis cernatur obtutibus, quamvis aliud significare utiliter ratione typica non negetur, nihil tamen aliud omnino substantialiter esse quam vera Christi caro, & verus sanguis comprobatur. Et sicut superius ait beatus Ambrosius; (Jam non est post verba cœlestia quod natura formavit, sed quod benedictio cœlestis consecravit, quia major est vis benedictionis cœlitus infusæ ad preces Sacerdotis, quam naturæ; quia & ipsa natura ab eo quod erat, in id quod non erat mutatur benedictione.) Unde & alias in libro de Sacramentis idem ait; (Panis iste, panis est ante verba Sacramentorum, ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi.) Et post nonnulla; (Si ergo, inquit, tanta vis est in sermone Domini, ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, ut sint quæ non erant, & in aliud commutentur.) Qua sententiola liquidius destruitur hæreticorum perfidia, qui aliter quam ipsa veritas habet, adversus divina disputant Sacramenta, in quibus solam esse figuram, & non veritatem affirmant, atque creaturam, ut fuerat omnino, permanere: aliquam virtutem spiritualiter propter benedictionem, unde Domini corpus vocetur, habere; nec in aliud quam fuerat demutari rerum veritate: cum Ambrosius dicat; (hoc autem corpus in veritate est,) quod qualiter in veritate sit, ipse exponit dicens; (non est quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit; quia benedictione natura mutatur.)

Luc. 22 e. 20. 1. Cor. 11. f. 26.

Lib. 4. c. 4.

Lib. de iis qui misteriis initiantur cap. 9.

At quia sunt nonnulli his aliquanto ut sibi videtur, prudentiores, atque religiosiores, qui carnem quidem dicant esse Christi, non tamen illam, quam de Virgine sancta Christus ipse suscepit; in qua passus est, & a mortuis resurrexit; quam ad cœlos cum triumpho victoriæ vivus & verax devexit; sed quandam novam, quam benedictio recens consecravit. Præfatus Doctor apertissime definit horum errorem destruens, funditus, Catholicamque fidem validius ædificans qualiter hac de re secundum veritatem sentiendum sit; ait namque; (Liquet igitur quod præter naturæ ordinem virgo generavit, & hoc quod conficimus corpus ex virgine est.) Et paucis interjectis: (Vera utique caro Christi quæ crucifixa est, quæ sepulta est; Vere ergo carnis illius Sacramentum est, ipse enim clamat Dominus Jesus: hoc est corpus meum.) Ex quibus omnibus luce clarius constat Dominica Sacramenta vere esse corpus, ac sanguinem Christi, non solum per virtutis efficaciam & spiritualem potentiam, sed etiam per proprietatem naturalis veritatis integerrimam, nec aliud omnino quam eandem carnem, quam Virgo de Spiritu sancto concepit, & integritate virginitatis illibatæ permanens, præter humanam consuetudinem, non præter veritatem corporis humani edidit; quæ crucis damnata suspendio, mortis addicta supplicio, sed postmodum beatæ resurrectionis glorificata triumpho, cœlorum superavit fastigia, sedetque nunc in æternum Patris dextera, ubi pro nobis juxta veridicam Apostoli Pauli vocem Pontifex in æternum factus, pro humana carne sedulus interpellat, sed per naturalem Deitatis veritatem suorum suscipit fidelium vota, & votis annuit, pro potestate ac Majestate divina. Hinc alia ejusdem Doctoris testimonia super eadem re non incompetens videtur addere: Ut multiplex dictorum copia fidelibus satisfacere, & perfidis vana, & prophana docendi libertatem valeat funditus adimere, sit ergo in tertio de virginitate libro: (Vide quantus ad natale sponsi tui populus venit, & nemo impastus redit; denique ad tuas nuptias plures vocavit; sed jam non panis ex hordeo, sed corpus ministratur cœlo.) Ac post multa: (In passione vulneratus est, atque ex vulnere aqua, & sanguis ad potum spirans ad resurrectionem. Unus enim Christus est nobis fides, spes, charitas. Fides in lavacro, spes in resurrectione, charitas in Sacramento.) In secundo de viduitate: (Dominus, inquit, Jesus aliis panem hordeaceum, ne in via deficerent; aliis corpus suum, ut ad regnum contenderent, ministravit.) Et in libro de Sacramentis: (Ergo didicisti, ait, ut panis Corpus Christi fiat; & quid? Vinum in calice mittitur, sed fit sanguis consecratione cœlesti.) Ac post aliquanta: (Antequam consecretur panis est, ubi autem verba Christi accesserint, corpus est Christi, & ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus, ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur. Deinde ipse Dominus Jesus Christus testificatus est nobis, quod corpus suum accipimus, & sanguinem. Nunquid debemus de ejus testificatione & fide dubitare?) Et in superiori libro de Sacramentis: (Sicut, inquit, verus est Dei filius Dominus Jesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi filius ex substantia Patris; ita vera caro, sicut ipse dixit, quam accipimus. Sed forte dicas, quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur ut possis mutare & convertere genera instituta. Deinde ubi non tulerunt Discipuli dicentem Christum, quod carnem suam daret manducare, & sanguinem suum ad bibendum, recedebant. Ne igitur plures hoc * facerent, & veluti quidam horror esset cruoris, sed maneret gratia redemptionis; ideo in similitudinem quidem accipis Sacramenta, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. Ego sum, inquit,

Heb. 7. d 25.

Sub initium cm. 4.

cap. 4.

cap. 5.

Lib. 6 c. 1.

* al. dicerent.

quit, panis vivus, qui de cœlo descendi. Sed caro non descendit de cœlo, hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis de cœlo? Et panis vivus, quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est divinitatis, & corporis: & tu qui accipis carnem, divinæ ejus substantiæ participaris alimento.) In hac itaque sententia liquido declarat beatus Ambrosius quare superius dixerit carnis, vel sanguinis similitudinem videri, non speciem: quia videlicet dispensatorie species, id est veritas carnis, ac sanguinis in Sacramento latet, ne si ut est, appareret, horrorem videntibus res ipsa incuteret. (In similitudinem, inquit, accipi veritatem, ne ipsa veritas tibi incutiat horrorem:) Ideo similitudo prætenditur ut veritatis horror pellatur: nec gratia tamen veræ naturæ, carnis, & sanguinis minuitur, dum sub alia similitudine vera caro, & verus sanguis Christi percipitur. Et similitudo quidem carnis, ac Sanguinis, panis, ac vinum dicitur; vel propter ipsam veritatem, quam licet occultam habet, seu quia juxta aliquid caro, & sanguis sunt, propter quod sic jure dicantur, quia cum per consuetum usum vitam vescentium eis conservent, in carnem naturali incremento convertuntur & sanguinem, unde & satis competenter Salvator carnem suam, & sanguinem de panis, ac vini materia constituit consecrari: quibus ipsa vita mortalis subsistit, quibus denique humana substantia quotidiana incrementa consequitur; dum per escam, & potum assumpta, in carnem, & sanguinem secreta quadam vi naturæ trajecta convertuntur. Cæterum in veritate caro, & sanguis, sunt post consecrationem panis, & vinum, licet lateat species sub præordinata divinitus similitudine visibilium rerum: Sicut in libro de sancta Trinitate secundo idem antistes protestatur. (Quasi homo dicit quæ sunt humana, quia in mea substantia loquebatur: hic est panis vivus, qui descendit de cœlo: panis hic caro est, sicut ipse dixit: hic panis, quem ego dabo, caro mea est.) Et in octavo: (Videamus, inquit, ne terram illam dicat adorandam propheta, quam Dominus Jesus Christus in carnis assumptione suscepit; itaque per scabellum terra intelligitur, per terram autem caro Christi, quam hodieque in mysteriis adoramus.) Beatusque Augustinus in libro de verbis Domini: (Memini, ait, sermonis mei, quia cum de Sacramentis tractarem, dixi vobis quod ante verba Christi, quod offertur, panis dicatur, ubi Christi verba deprompta fuerint, jam non panis, sed corpus appellatur. Quare ergo in oratione Dominica, quæ postea sequitur, ait, panem nostrum? Panem quidem dixit, sed supersubstantialem: non est iste panis qui vadit in corpus; sed ille vitæ æternæ panis, qui animæ nostræ substantiam fulcit.) Ex hac igitur tam perspicua de Sacramento Dominico sententia datur intelligi, quod consecratio illa supercœlestis non umbra sit, sed vere corpus, & sanguis. Ubi autem dicitur panem supersubstantialem, non qui vadit in corpus, sed qui animæ nostræ substantiam fulcit, patet utique quia oratio Dominica non de isto temporali pane, qui in corpus vadit, & in secessum emittitur, dicat; sed de illo qui consecratur divinis verbis, sumptusque fulcit animam nostram: qui dum offertur tantummodo panis est, & temporale carnis morituræ subsidium; post consecrationis vero mysterium, caro Christi est vera, & immortale fidelis animæ præsidium: sicque sub forma quam invisibiliter prætendit, salutem quod divinum est operatur fideliter percipientis; nec per aqualiculum turpiter egestus perit, sed reverenter insumptus animæ substantiam fulcit. Quod Paschasius quoque divini Sacramenti scrutator diligentissimus, discussorque Catholicus, in libro suo, ut beatus Augustinus sensisse comprobatur: In quo inter cætera sic ait: (Frivolum est ergo, ut in apocrypho legitur; in hoc mysterio cogitare de stercore, ne commisceatur in digestione alterius cibi. Denique ubi spiritualis esca, & potus percipitur, & Spiritus sanctus per eum in homine operatur, ut si quid in eo adhuc carnale est, transferatur in spiritum: & fiat homo spiritualis, quid commixtionis habere poterit? Quantum igitur distat illa æterna vita ab ista mortali, tantum & iste cibus omnino præeminet ab illo communi, quo simul nobiscum etiam animalia vivunt.) Ecce quid memoratus vir secutus auctoritatem priorum patrum dixerit. Beatus nihilominus Clemens Apostolicus in Epistola ad Jacobum directa, in qua se Apostoli Petri refert indidisse præcepta, imperat quatenus ministri reliquias mensæ Dominicæ absumentes, quæ ea tempestate permaxime consueverant fieri, a reliquis cibis, certis abstinerent horarum interstitiis, ut scilicet qui tertia diei hora communicaret, ad sextam usque jejunaret; qui vero sexta jejunus præstolaretur nonam, & qui nona in vespera reficeretur. Quia ergo post perceptionem mysteriorum statutis temporum momentis jussit a communibus observandum cibis, nunquid aliqua distendebatur sollicitudine de Sacramentorum stercore, quasi pretiosiori, ne forte commisceretur aliorum ciborum viliori, quod honestiori forsitan secessu, oporteret refundi? Absit. Neque enim de discernendis stercoribus ab Apostolo acceperat disciplinam, quam alii itidem Apostolo mandaret tenendam, sed de sanctis mensæ Dominicæ fragmentis præceptionem, quam cæteris traderet, acceperat. Quæ cum quanta sint sanctitate reverentiaque tractanda, evidenter insinuat, cum participes eorum ad communes illico escas accedere vetat; non ut commixtionis caveatur obscenitas, quæ si proveniret minime esset cavenda, sed ut tantæ sanctitatis officiales ad parcimoniam, amplioremque frugi vitæ informaret diligentiam, ac ne imperitis falsa opinandi occasio daretur, negligentesque damnabilis noxæ supplicium sequeretur, quod minatur Apostolus Corinthiis, qui inter agendum Domini cœnam effrenatius indulgebant gulæ illecebris, quibus ait; (itaque quicunque manducaverit panem hunc & calicem biberit indigne, judicium sibi manducat, & bibit, non dijudicans corpus Domini.) Ideo namque reatus ingens contrahitur, inde vehemens pœna subsequitur, quod mysterium Dominicum non dijudicatur; id est a reliquis cibis minime discernitur, quando ab imperitis, immo impiis, in digestione absolvi jactatur. Unde beatus Augustinus in Evangelio Joannis: (Quicunque, inquit, manducaverit panem, & biberit calicem indigne, reus erit corporis, & sanguinis Domini: de his erat sermo, cum hoc Apostolus diceret, qui Domini corpus velut quemlibet alium cibum indiscrete, negligenterque sumebant. Hic ergo si corripitur qui non dijudicat, hoc est non discernit a cæteris cibis Dominicum corpus, quomodo damnatur qui ad ejus mensam fingens amicum, inimicus accedit?) Proinde valde, ut superius diximus, cavendum est, ne non discernatur, id est, in-

Lib. 3. de Spir. sancto c. 12. tom. 4.

Serm. 5. in appendice quo t. 10. & Ambrosii l. 5. de sacr. cap. 4.

Lib. de corp. & sang. Domini c. 20. sub medium.

Epist. Clement. ad Jacob. fratr. Domini t. 1. Conciliorū.

1. Cor. 11. v. 17. 29.

Tract. 72. in Evang. Joannis tere initio tom. 9.

discrete

discrete vel negligenter sumatur Dominicum corpus, quod non modo mortis æternæ supplicium submovere, verum etiam gratiam vitæ perennis fideliter sumptum creditur impertire, velut ejusdem muneris auctor testatur dicens, [siquis manducaverit ex hoc pane vivet in æternum,] hic itaque pania cœlestis Sacramenti qui vitam mortalibus refundit, mortisque pœnam repellit longe incomparabiliterque ab illo, qui corpora tantummodo curat, refert; ac per hoc credi quod pereat nequaquam oportet, ne ubi vitæ gratia per fidem haurienda est, periculosa mortis ob perfidiam incurratur lues: sicut Augustinus ait: [Erit autem illi homini mors non vita, qui mendacem putaverit vitam.] Mendacem quippe putat vitam, vel quantum in se est, facit, qui sacratissima verba Redemptoris interpolare, vel falso præsumit interpretari: atque per hoc illi mors, non vita erit, dum de vita aliter, quam ipsa vita sentit, quæ ait; [panis quem ego dedero, caro mea est pro mundi vita.] Hic ergo specie tenus panis, sed in veritate caro fidelis mundi, judicium vero infidelis, sicut ipsa veritas cui fides adhibenda est, aperte præscripsit, in homine vitam non stercora, mentisque nitelam, non corruptelam operatur ventris; qui proinde vocatur supersubstantialis, quia superiorem fovet substantiam hominis, vegetatque, ac provehit; quod profecto ante consecrationem agere nequit terrenus panis, qui in corpus vadit; sed iste nimirum qui animæ substantiam fulcit, qui merito jam post verba Dominica, ut Augustinus ait, vocatur Christi corpus non panis: ut pote in aliud transformatus operatorio cœlitus jure sacrandi. De quo pane quia spiritualis est, & vitæ æternæ magna nobis ingeritur necessitas postulandi, ut scriptum est, [panam nostrum quotidianum da nobis hodie;] si quotidianus est, quotidie pro certo & quærendus est; nec debet intercedere diuturna eum petendi dilatio, cujus constat vitalis, salutarisque animæ perceptio. De temporali autem pane & communi sollicitudo interdicitur his verbis: [Nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus? Quærite autem regnum Dei, & omnia hæc adjicientur vobis.] Regnum Dei Christus est, sicut scriptum est: [Regnum Dei intra vos est: [Christus autem panis est, sicut scriptum est: [Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.] Hoc pane quisquis fideliter satiatus fuerit, defuturum sibi panis terreni subsidium non timebit.

Serm. 2. de verb Apost. rom. 10. c. 2.

Luc. 11. 25.

Matth. 6. d 31.

Ib. 33.

Luc. 17. 21.

Joan. 6. 41.

PARS QUINTA.

VErum quia in auctorum libris alibi figura alibi similitudo corporis, & sanguinis Christi reperitur incertum, quamquam id nullum rectæ fidei afferat præjudicium, inde tamen sibi nequam homines deffendendi erroris ingens se arbitrantur reperisse patrocinium. Dumque sibi volunt videri quasi spirituales, multo ipsis carnalibus inveniuntur, ut ita dicam, carnaliores, & quod est verius, deteriores, quoniam ubi debuerant altioris gratiam intelligentiæ pulsando fideliter, quærendo humiliter investigare, ibi discipulam perfidiæ abruptumque perditionis præcipitium per obstinatiam noscuntur incurrisse, non enim in scripturis quid perpensius oporteat sequi, sed quid validius inepto opituletur errori satagunt rimari: dumque suam tortitudinem ad scripturæ normam dedignantur dirigere, sed ipsius rectitudinem potius violenter inflectendo nituntur deformare, & ad usum suæ perversitatis intorquere, licet obtinere nequeant penitus quod ambiunt, vehementius tamen per hoc in præsumptionis suæ vitio convalescunt, sibique viam profundioris scientiæ obstruunt; aditumque salutis pertinaciter repagulis damnant; & seris blasphemiarum. At nos, quibus non animositas, sed veritatis placet sinceritas, auctoritati sanctæ scripturæ cedentes, ac non tam secundum nos, verum nostros magis sensus ad eam conformantes, nec in ejus varietate dissonantiam, sed multiplicis intelligentiæ lineas amplectentes; ita sacramentum Dominicum figuram juxta aliquid, & similitudinem non negamus; ut in veritate tamen corpus Christi, & sanguinem naturaliter existere profiteamur. Ait enim Corinthiis Apostolus; [quotiescunque panem hunc manducabitis, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis.] Quod ex verbis derivatum Dominicis ratio manifesta prodit, quibus Christus suis Discipulis passionis suæ mentionem indicens ait: [Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hic Calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur, hoc facite in meam commemorationem.] Quia ergo [Christus resurgens ex mortuis jam non moritur:] Per hoc illius mortem quotidie annunciamus, ut per eam Patris propitiationem promptius provocantes impetremus, ac sic salutare mysterium, mortis est Dominicæ significativum, reconciliationisque humanæ effectivum. Quis igitur neget id similitudinem jure dici, seu figuram, quod Unigeniti passionem, quæ semel præcessit, repræsentat? Sed hæc similitudo, vel figura plena est admodum veritate, & gratia. Veritate quidem, quia carnis, ac sanguinis Christi dulcedine, non modo potentialiter, sed & naturaliter approbatur redundare. Veritate dico, quia nihil in ea minus est ab illa carne, quæ clavis suffixa pependit in cruce, nec aliud est quam sanguis ille, qui perfuso profluxit ex latere. Sicut Augustinus ad Neophitos probatur dixisse; [hoc accipite, inquiens, in pane, quod pependit in ligno; hoc accipite in calice, quod manavit de latere.] Ut manifeste patet, nihil in ligno aliud pependit quam caro, nihil aliud de latere manavit quam qui erat in corpore sanguis. Gratia autem plena redundat, quod nos temporali solatur munere, ut id demum quod prætendit revelata consequamur facie: gratia quoque, qua nos capiti nostro agglutinat, ac dum tendimus ad patriam, sic nos vegetat, ne deficiamus in via. Veritate postremo pariter, & gratia figura hæc sive similitudo est referta, ubi illum proculdubio percipimus, per quem gratia, & veritas facta est: illud idem totum, de quo Evangelicum intonat præconium. [Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia, & veritate.] Hæc nimirum est gratia, quam dum mundus nescit, repente accepit. Hæc gratia, quæ nullum invenit meritum, & porogavit beneficium. Hæc postremo est veritas, quæ omnem excedens intelligentiam piscatoribus tamen concredita fatuam mortalium aut destruxit, aut condivit sapientiam. Huic enixius veritati inhæreamus, ne a gratia excidamus, & ut ad ipsum qui veritas est, pertingamus, tantæ gratiæ artam non negligamus: quæ ut vera

1. Cor. 11. 26

Matt. 26. 26

Luc. 22. 19

Rom. 6. 9.

Jo: s. 6. 14.

vera quandoque apprehendatur vita in præsentiarum nobis constituta est via.

Cæterum ut sua divinæ naturæ servetur majestas, ipsique sincera non obfuscetur serenitas, operosior adhibenda est diligentia, subtiliterque distinctio verborum faciends, ne prophsna sensuum irrepat confusio, unde perversa consnevit oboriri dissensio. Hinc etenim illa late serpens planta Manichæorum; hinc spurcissimus pullulavit surculus Arrianorum: Inde quoque innumerabilium pestis schismatum sus sumpsit exordium, aus usurpavit sibi suffragium: Inde etism modernæ hæreseos incentores, impiique dogmatis conflatores puritati fidei calumniam parant, divinoque mysterio veritatem, quantum in ipsis est, derogant; eo quod similitudo dicatur aliquando, vel figura, ac si aliquod sit figmentum, non veritas. Verum diligenter cauteque perpensum ire oportet, quia ut plura alia homonyma sunt duo vocabula hæc, cumque multifariam pro varietate sensuum, quibus applicantur, queant accipi, ita tamen nonnunquam in divinis inveniuntur posita literis, ut nihil veritati naturæ, nihil substantiæ præjudicent
2. c. 18. proprietati; ut est illud in Genesi: [Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adjutorium simile sui.] Ubi cum fieri adjutorium homini dicitur, nova nimirum creatio mulieris intimatur: quæ bene similis perhibetur viro, quia profecto etsi in sexu sit discretio, nihil tamen est aliud mulier quam homo; eadem quippe natura, eadem conditio, quæ ubi una fuerint nulla probatur dissensio. Sicut ergo mulier de viro non aliud quam eadem caro similis est homo, ita de vero corpore Christi, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis, substantiuum verumque constat corpus ipsius, quod religiosis in sancta Ecclesia officiis tractamus: cui appositum nomen similitudinis in nullo contraire probatur. Porro si cui comparatio ista minus videtur efficax, & ad susceptæ rei negotium non satis idonea; vel illud Apostolicum, ubi nulla
Phil. 2. a 7. fuerit ambiguitas, non ingratus audiat: [In similitudinem hominum factus.] Hic nomen similitudinis, us perspicuum est, hominis veritatem non excludit. Christus enim verus homo fuit, licet in similitudinem hominum dicatur fieri.

De figura autem ita in eodem Apostolo legitur alibi. [Qui cum sit splendor gloriæ, & figura
Heb. 1. a 3. substantiæ ejus.] Hic superstitiosi verborum aucupes, fraudulentique veritatis impostores, ans paternæ Christum substantiæ exuant penitus dignitate, aut divino Sacramento calumniam de figuræ vocabulo desinant irrogare. Si enim figura hic substantiæ est abnegativa, non est filius quod pater, ac sic Christi Sacramentum dum similiter dicitur figura, umbra est, non veritas, sicut illud unde refert scriptura: [Hæc autem omnia
1. Cor. 10. c 11. in figura contingebant illis.] Quæ omnia? maris videlicet multiplex beneficium, nubis in die refrigerium, splendoris in nocte solatium; sed & mannæ nectarei imbres, irriguæque silicis madores, & cætera; quæ ibi replicantur. Sed horum manna sicut cætera dicitur figura, quia aliud erat, atque aliud præsignabat, quod enim videbatur id totum substantialiter erat; Christi vero futura mysteria quibusdam intellectualibus indiciis præmonstrabat quod utique non erat.
Ibid. a 5. Unde Apostolus alias: [Nolo vos, inquit, ignorare fratres, quia Patres nostri eandem escam manducaverunt, eundem potum biberunt;] eundem scilicet per potentiam significativæ figuræ, non per veritatem exhibitæ naturæ: alioquin Christus adhue in vasta heremo saxeus riget, ubi lapis ille profluus aquarum in sua mole torpet. Scriptum quippe est; [Petra autem erat Christus:] sed non petra de virgine nata Chri- Ibidem 10. a 4.
stus. Hæc igitur figura jure dicitur umbra, quæ aliud præloquebatur, quam erat. Si autem Patris Unigenitus de Deo Deus, figura ejus, a quo in nullo discrepat, substantiæ dicitur, nec minus eo est cujus figura prædicatur. Liquet profecto quod & divinum Sacramentum figuram dici liceat, & nihil minus a veritate carnis Dominicæ habeat. Atque hæc est Dominicæ figura substantiæ; illa vero figura fuit hujus figuræ. Illic quippe fuit umbra, hic veritas est ipsa. Porro hic illam sancti Ambrosii sententiam inserere oportunum judicavimus, qua quidam in derogationem sancti Sacramenti, immo in suam perniciem, ut experti sumus, abutuntur; in qua alibi similitudo pretiosi sanguinis scribitur, alibi vero figura corporis, & sanguinis ponitur; quibus, ut dictum est, perversi quique in suo fortius errore implicantur, dum non suctoris sensum in eis per consequentiam dictorum perquirunt; sed ex nudis potius verbis suam in qua detriti sunt insipientiam astruere contendunt, exque tanti Doctoris nomine auctoritatem sibi comparare, ac per hoc hæresim, in qua languent, contra Catholicos nituntur deffendere. Quod nullatenus procedet, nec, ut volunt, continget, sed potius res quæ in quæstionem venit, clarius elucescet, si prioribus posteriora consequenter collata fuerint; & ex præcedentibus subsequentium tenor verborum rite intellectus extiterit; qui ita se habet: [Sed forte dicis: speciem sanguinis non Lib. 4. de
video; sed similitudinem habet. Sicut enim si- Sacram.
militudinem mortis per baptismum suscepisti; par. 4.
ita etiam similitudinem preciosi sanguinis bibis, ut nullus horror cruoris sit, & precium tamen Redemptionis operetur.] Ecce unde tota processit quæstionis inter insipientes dissensio, de quibus dici per Spiritum sanctum in Propheta clamat ratio: [Dixit insipiens in corde suo non Psal. 13. a 1.
est Deus.] Insipiens profecto est, qui Christum divinitate, quantum in se est, exuit; dum eum mentitum fuisse, quod in Deum non cadit aliquo modo, asserere non metuit; qui similitudinem vel figuram tantum esse impie dogmatizare præsumit, quod ille vere carnem, & vere sanguinem esse suum probatur aperte protestari, quod tale est ac si diceretur a talibus, & taliter, non sapientibus, sed desipientibus, non est Deus.

Non est Deus ergo dicere, est veritati, quæ Christus est, contradicere, & aliter quam ipse de seipso docuit perverse sentire, quod insipientis omnino probatur esse. Aut nunquid insipiens non aperte probatur, qui ipsi Deo pro simplicis servuli verbo quomodocunque prolato renititur, & ejus planis, ac simplicibus sententiis calumniatur? Dominus dicit, [hoc est corpus meum; hic est sanguis meus, quod pro vobis tradetur, qui pro vobis effundetur, comedite, & bibite]: Et hoc idem [in mei memoriam facite.] Isti dicunt Ambrosius dicit: sanguinem non video, sed similitudinem habet, videlicet ex verbis discipuli Magistro cælesti in-
jurism contumaciter irrogantes; & cum scrip- Luc. 6. f. 40.
tum

tum sit, [non est discipulus super Magistrum,] auctoritatem Magistri discipuli prælatione, quantum in se est, demunt; unde non minus prælatum offendunt, quam eum qui ipsum præferunt. In utroque rei, utrobique nihilominus condemnandi. At nos sic honoremus servum, ut semper & in omnibus præferamus ut oportet Dominum, nec Domini sententiam ex verbis Discipuli, sed potius discipuli dicta ex Magistri metiamur doctrina, cui nimirum contraria sentire non potuit, si quidem discipulus veritatis fuit. Sed jam attentius considerandum quomodo vir tantus, qui in litem ab infidelibus vocatur, a suo auctore Domino nostro, Magistro veritatis non dissentiat, immo in omnibus concors existat. Qui paulo superius ait, [didicisti ut panis Corpus Christi fiat, & vinum in Calicem mittitur, sed fit sanguis consecratione cœlesti.] Hic sane nihil est dissonantiæ, nihil prorsus quod discrepet a regula veritatis Catholicæ, nihil omnino quod verbia Dominicæ repugnet sententiæ. Hæc verba potius Dominica quomodo accipienda sint, dicta declarant. Dominus enim ait, [Hoc est Corpus meum,] Ambrosius qua ratione id valeat fieri lucidius exponit, dum mutatione panis, ac vini Christi Corpus & Sanguinem cœlesti testatur benedictione effici; qui si hanc suam tam perspicuam de veritate Dominici corporis, & sanguinis sententiam in eodem pene versiculo oblitus aliud sensit, & aliter docuit, jam non Domino, sed sibi ipsi contrarius existit, quod ridiculum est cogitare, ne dum affirmare.

Ergo videamus quod sequitur. [Sed forte dicis speciem sanguinis non video, sed similitudinem habet. Hic in primis attende, quod personam cujuslibet affigurat idiotæ dicentis, speciem sanguinis non video: cui dubitanti, nec rem ut est expendere digne valenti, respondet; [Sed similitudinem, inquiens, habet.] Ac si diceret, o pauper ingenio, o efficax sensu, vel sicut discipulis Dominus ait, infirmis adhuc, & divina nondum Sacramenta capere valentibus, o stulte, & tarde corde ad credendum, miraris quod corpus audis, quod sanguinem audis, sed speciem id est veritatem carnis, & sanguinis quæ intus est, quia non credis, non cernis, quam si nimirum crederes, sine dubio videres. Crede ergo ut videas, nam credere jam corde est videre: quod dum differtur, dum ad intuendam tanti mysterii profunditatem acies mentis fidei beneficio mundanda, & illustranda expectatur; quod exterius patet, interim quia similitudinem habet, ne contemnas, ne in judicium damnationis merito incredulitatis incurras. Suscipe quod patet; ut postmodum pertingere merearis, mediante fide, ad id quod intrinsecus latet. Sed similitudinem habet, intus veritas carnis & sanguinis est ex pane & vino cœlesti opificio mutatis, foris similitudo, ne horror valeat accedentem confundere ostensi cruoris. Sed similitudinem habet, inquit, ubi non ipsam quam prius testatus est veritatem denegat, sed quod aliud in veritatem sit, aliter oculis videatur profecto declarat, similitudo igitur exterior, veritati non præjudicat interiori. Similitudo hæc non differt veritatem, sed præparat fidem, informat credulitatem, non minuit beneficium, sed cumulat meritum, mysterium velat, non adimit gratiam, fovet devotionem ac nutrit, rationem piam non impedit, temeritatem arcet, negotium salutis exercet; hæc similitudo attrahit te ac retinet, ut veritas te recreet, ac provehat: proinde ergo venerare, & honora hanc similitudinem, quam divina prætendit dispensatio, ut dignus quandoque fias, qui veritatis quæ reposita est non frauderis beneficio, quia mediatoris quodam modo vice fungitur, ut amoveat horrorem, gratiam largiatur: hinc profecto subjungitur. Sicut enim mortis similitudinem per baptismum suscepisti, ita etiam similitudinem preciosi sanguinis bibis, ut nullus horror cruoris sit, & precium tamen redemptionis operetur: hic etiam similitudinem preciosi sanguinis bibi declarat, ut cruoris tantum horror procul absistat: sicut mortis similitudo suscipitur in baptismo, cum baptismum verum sit, & efficax Sacramentum: ut vitia obruat, vitæ sanctitatem conferat, alioquin si verum non esset, qualiter tantum boni deferet? Et tamen mortis similitudo dicitur, cum tamen, ut præmissum est, vere peccatis afferat interitum, virtutibus ortum præbeat, & ministret incrementum. Sic quoque non immerito preciosi sanguinis bauritur similitudo, ut cruoris auferatur penitus horror, & tamen sicut verus est sanguis, ita vere precium operatur redemptionis; unde jam de similitudine super dicta ob certæ rei gratiam disputare præfatus doctor definit, atque de veritate naturali, quæ Dominica in est Sacramento, de qua etiam, ut superius patet, tanta dixerat, consuete differit, [didicisti, inquit, quia quod accipis corpus Christi est:] Corpus, ait, est quod accipis in veritate, cui similitudo militat dispensatione. Corpus ut redemptionem precio operetur, similitudo ut horroris tædium propellatur; & devotionis sinceritas exerceatur; ut dum quod non videt, credit, dignius assequatur quod pollicetur, operta majestas mysterii. Sequitur; [vis scire quam verbis cœlestibus consecretur, accipe quæ sunt verba. Dicit Sacerdos, fac nobis hanc oblationem ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilem, quod est figura corporis & sanguinis Domini nostri Jesu Christi.] Quod figuram dicit sic accipe: quia cum hoc dicit Sacerdos & agit, ipsum Dominum figurat sua Sacramenta tractantem, & consecrantem, & ea ipsa pariter quæ sacrabat corporis sui, & sanguinis mysteria præferentem: [quod est, inquit, figura corporis & sanguinis.] Figura dicitur, eo quod jam præsentetur simplex panis & vini substantia, unde verbis potentibus cœlestia effici debeant Sacramenta, ut Sacerdotis oratio docet, & indicat. [Fac nobis, inquiens, hanc oblationem ratam. Videlicet ut suam naturam excellat; rationabilem, ut tibi placeat: acceptabilem, ut nobis proficiat; vel ratam, ut a figura transformetur in veritatem: rationabilem, ut nostræ tibi commendet devotionis servitutem: acceptabilem, ut sufficiat ad impetrandam cœlitus propitiationem. Ac deinceps: [Qui pridie, inquit, quam pateretur accepit panem in manibus suis sancta, respexit ad cœlum, ad te Pater sancte omnipotens æterne Deus, gratias agens benedixit, fregit, fractumque Apostolis, & Discipulis suis tradidit, dicens: accipite, & edite ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum, quod pro vobis confringetur. Similiter & calicem postquam cœnatum est, dicens: accipite, & bibite, hic est * sanguis meus. Vide, illa verba omnia sunt Evan-

Marginalia: Luc. 24. 25. (beside "o stulte, & tarde corde"); Ibidem. (beside "Corpus, ait, est quod accipis"); Ibidem. cap. 5. (beside "Sequitur"); Ibidem. Matth. 26. c. 26. Luc. 22. b. 19. (beside "Qui pridie"); * al. enim (beside "sanguis meus").

vangelistæ, usque, accipite, sive corpus sive sanguinem. Inde verba sunt Christi. Vide singula verba; qui pridie, inquit, quam pateretur, accepit panem. Antequam consecretur panis est, ubi autem verba Christi accesserunt, corpus est Christi. Denique audi dicentem: accipite, & edite ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini & aquæ plenus; ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi in adversa convertere. * Denique ipse Dominus Jesus testificatus est nobis, quod corpus suum accipiamus & sanguinem. Nunquid debemus de ejus fide, & testificatione dubitare?] Hic beatus Ambrosius de fide & testificatione Christi hæsitantes manifeste redarguit: verumque Christi corpus, verum ejus sanguinem, panem & vinum post verba Christi aperta confessione asserit; mutatis videlicet naturis potentia Dominici sermonis. Quapropter jam perspicuum & evidens est quare superius similitudinem habere sanguinis, non speciem videri dixerit. [Hæc, ait, similitudo sola est sanguinis, non sanguis, sed similitudinem, inquit, habet, cujus non videri dixerat speciem; quod si dixisset, spem sibi salutis preciumque funditus redemptionis ademisset: ideoque Christo Jesu ac suis quæ ante præmiserat verbis, & post subdiderat, contrarius omnino probaretur esse. Cum ergo dixit speciem non videri, sed habere similitudinem, sanguinem revera nullatenus esse negavit, ad quem species, vel similitudo videntur referri, & aliud ei sribuere, vel negare sine sui diminutione, nam licet non videatur in sua specie, licet aliquam videatur quam prætendit similitudinem habere, nonnihil tamen potest esse. Nam & verus sanguis est, vero de corpore Dei & hominis Jesu Christi. Nec alius quam qui de Virginis carne exortum accepit, & in precium fusus est mundi, sicut post pauca declarat præfatus Doctor ubi ait: [Ubi verba Christi accesserint, ibi sanguis efficitur qui plebem redemit. Nota diligenter singula, & vim verborum pondera, verba, inquit, Christi operantur, sanguis efficitur qui plebem redemit, quia nimirum non alius est qui efficitur, quam qui redemit sanguis. Idem igitur ille fusus, & iste sacratus unus est unius Christi sanguis verus, licet figura juxta aliquid dicatur; non tamen sicut manna, quod corpus Christi non erat, sed signabat: propter quod & umbra vocatur, cum substantialiter manna tantum fuisse probatur. Unde Augustinus: [Sed manna umbra erat, ista veritas est, panis quem ego dedero, caro mea est, hic est panis de cœlo descendens: mira plane res, panis descendit de cœlo, panis quoque est caro, ergo caro de cœlo; itane est? Ita plane, sic enim scriptum est: qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. Videsne quanta sit unitas Dominicæ personæ quantaque veritas utriusque naturæ in Dominico homine? In cœlo caro, verbum in terra, immo verbum & caro in cœlo & in terra, quia nimirum una Dei & hominis est Christi Jesu persona, hic autem est, panis vivus ex simila nostræ humanitatis, & divinitatis rore confectus; sicut enim granum frumenti volubili tritum mola respergitur aqua, ut panis fiat, ita illud frumenti granum per dispensatoriam mortem in terram deciduum, ut multum afferret fructum stillicidio irroratur divinitatis, ut sit jam non duo, sed unus panis, atque ita figura Dei, & figura carnis, una sit figura Sacramentarii panis, non futilis, sed plena veritatis. Quem illa mulier Evangelica tribus farinæ satis occuluit, quoad sufficienter fermentatus fieret accommodus usibus humanis. Hoc igitur spiritualiter pane digneque prægustato ita merebimur concorporari Christo, ut ipse in nobis, & nos simus in ipso, fiatque ex compluribus, non plures, sed unus panis, per consummatæ videlicet Sacramentum unitatis in ipso, & in nobis. Unde Apostolus ait: Itaque unus panis, unum corpus multi sumus. Ingens igitur dependendus est labor, orationisque usus frequentior, colenda animi puritas, sectanda præ omnibus charitatis unitas, ac sic frequentanda tantæ gratiæ veritas: quotidianus enim hic panis nuncupatur, cum in oratione Dominica dicitur; panem nostrum quotidianum da nobis hodie.] Hic Pater Augustinus talia prosequitur: [Si quotidianus, inquiens, est panis, cur post annuum illum sumas quemadmodum Græci in Oriente facere consueverunt? Accipe quotidie, quod quotidie tibi prosit, sic vive ut quotidie merearis accipere, qui non meretur quotidie accipere, non meretur post annum accipere. Quomodo Job sanctus pro filiis offerebat sacrificium ne forte aliquid vel in corde peccassent: ergo tu audis quod quotiescunque hoc sacrificium mors Domini, resurrectio Domini, elevatio Domini significetur, & remissio peccatorum, & panem istum vitæ æternæ quotidie non assumis? qui vulnus habet, medicinam requirit: vulnus est, quia sub peccato sumus, medicina est cœleste, & venerabile Sacramentum.] Hæc sunt preciosa sancti Augustini dicta, contra eos præcipue qui post novem annos semel communicant; & cum infidelitatis arguuntur, humilitatem mentiuntur, qui si humilitatis gratia a Sacramento sancto sese suspenderent, nequaquam perverse sentiendo, & in luto nuperæ hæreseos impudenter hæsitando, contra idem sacramentum procaciter disputarent. At nos, quibus alia sententia est, si munditia cordis cum innocentia operis consentit, divinis frequenter participemur mysteriis. Si vero capitalia premunt crimina, a sanctis, non ut in peccatis perseveremus, abstineamus; sed ne super impia temeritate damnemur, si impudenter mortalibus attaminati vitiis ad ipsa nos præsumenda immergamus. Ergo ad tempus abstinendum est ita a sanctis, sed pœnitentia ocyus adhibenda, ut cessando a malis, dignaque satisfactione vitam mundando a peccatis, satagamus amissam reparando gratiam sacramentorum communione digni quandoque inveniri. Qui autem ab his criminibus vel vitæ innocentia immunis est, vel digna post lapsum pœnitentia subsequente indemptus effectus est, sic frequenter atque cum humilitate communicet, ut & infirmitatem suam diligenter consideret, & a minimis, opitulante Deo, peccatis abstinere de cætero festinet, deque Dei misericordia nullatenus desperet: qui ut quotidianis lapsibus nostris quotidianum procuraret remedium, cœleste hoc novumque non annuatim, sed diatim agendum, remotis veteribus, instituit sacrificium, quo crebrius pasti, ac subinde refecti innovemur, fideique gratia illustremur, quemadmodum ait Pater Augustinus: [Accesserunt Judæi ad Christum ut crucifigerent; nos accedamus ut corpus

al. * deinde.

Sermone 5. de diversis in tom. 10 append. Item ex Ambrosio lib. 5. de Sacram. c. 4.

Enarr. in psal. 33. tom. 8.

ejus accipiamus & sanguinem. Illi de crucifixo contenebrati sunt, nos manducando, & bibendo crucifixum, illuminamur] . Ecce hic nulla scribitur figura, sed aperte manducari crucifixus atque bibi perhibetur. Alibi quoque ait; [in sacramento credentes biberunt sanguinem quem fuderunt sævientes.] Hic quoque nullum similitudinis offenditur nubilum, sed eundem in Sacramento dicti sunt bibisse sanguinem, credentes, quem sævientes fuderunt. Et in libro Confessionum. [Ille, inquit, tuus unicus redemit me sanguine suo, non calumnientur mihi superbi, quoniam cogito precium meum & manduco, & bibo, & erogo, & pauper cupio saturari ex eo.] Ecce Augustinus Christum cogitat precium suum, cumque se manducare dicit, quia cibus est, & bibere, quia potus est, æpote caro, & sanguis, & erogare, Episcopus enim erat, & pauperem cupere ex eo saturari, quia humilis nesciebat fastidium divini Sacramenti.

Ibidem in Psal. 58. 1. parte.

Lib. 10. c. 43. to. 1.

Hæc igitur fideliter, & cum fidelibus credamus ut manducando Crucifixum, & bibendum illis veraciter illuminemur, ne per infidelitatem cum impiis obtenebremur; qui videlicet infideles tametsi vocem Christi, quæ carnem suam dixit comedendam, bibendumque Sanguinem nequiverint ferre, quia noluerunt reverenter credere, tamen Christus Deus quia voluit, potuit absque dubio, quod dixit implere, carnemque suam nobis in escam, & potum præbere; quod quamvis ratione videatur minus compertum, fidei tamen constat omnino perspicuum. Quemadmodum enim credimus Verbum carnem factum, & indubitanter tenemus, sed qualiter fit nulla ratione novimus: ita & in dominico Sacramento panem, qui cernitur, nihil aliud quam Christi carnem, quæ percipitur, intelligimus, tametsi hoc capere, vel discernere nequeamus. Hoc autem credimus, quoniam ipsa eadem divinæ virtutis efficacia, quæ Dominicæ incarnationis extitit creatrix, hujus quoque cælestis Sacramenti semper fit efficax, potensque operatrix. His igitur propter perfidorum insolentiam, paucis quidem pro rei magnitudine, minusque accuratis pro majestatis dignitate, sed libratis rata veritatis æquitate, prælibatis potius quam peroratis, quorundam temeritatem compescere, atque habenis modestiæ temperare dignum duxi: ut immoderatius divini Sacramenti altitudinem perscrutari nequaquam præsumant, ne offensam sub obtentu pietatis incurrant: quibus sufficere debet pura fidei simplicitas, & ab antiquis tradita, & ab eorum successoribus ad nos usque transmissa: nec humana in divinis est sectanda loquacitas, unde est illa beati Hilarii sententia. [Non est, inquit, humano aut sæculi sensu in Dei rebus loquendum, nec per violentiam, atque imprudentem prædicationem, cælestium dictorum sanitati alienæ, atque impiæ intelligentiæ extorquenda perversitas est.] Hæc illos proprie sententia respicit, qui humano sensu cælestibus dictis violentiam inferunt extortæ impietatis, dum divinum Sacramentum nota deprecant turpitudinis.

Lib. 8. de Trinit. p. 2. 23. edit. pa- ris.

PARS SEXTA.

Sunt autem multa in scripturis, quæ si vehementius exaggerata fuerint, non opem salutis, sed errorem inferant perditionis; nec acuant intellectum, sed mentis confundant intuitum: In quibus quicunque modum reservarunt, in Ecclesia Catholica perstiterunt: qui vero perefluxerunt, obturatoque insipienti corde in cogitationibus evanuerunt, in multiplices falsitatis fantasias devoluti sunt, heresiarchæque effecti, schismata, & concisiones operati sunt. Cum ergo, ut dictum est, innumera sint scripturæ sacræ mysteria, quæ revereri magis mortales, quam scrutari oporteat, pauca hic ad evidentiam rei subtexam, ex quibus est illa de vocatione gentium, Judæorumque repulsione districta divinitatis censura, in quam cum Paulus Apostolus opportunitate disputationis impegisset, nec se explanandæ, neque nos ei capiendæ sufficere pervidisset, in admirationem divini secreti repente erumpens; O, inquit, *Altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabilis viæ ejus!* Sed & illud de animarum origine, de qua multiplex apud mundi philosophos fuit disputatio, & inter nostræ religionis probatissimos duplex est agitata ratiocinatio. Cujus altera quidem pars ad reddendam quæstionum solutionem paratior, altera vero est ad fidei integritatem propensior. Sed ea nimirum evicit, quæ ad veritatem præponderavit. Ita quoque & hoc cæleste Sacramentum credendum est potius, quam discutiendum. Satius est enim aliquid dissimulanter ignorare, quam quid inhoneste de re tanta diffinire: quia in altero præsumptionis est periculum, in altero sobrietatis catholicæ negocium: Unde Beatus Gregorius ait; [Quod ex agno remanet igne comburimus, quando hoc quod de mysterio ejus penetrare non possumus, potestati sancti Spiritus humiliter reservamus; ut non superbe quis audeat vel contemnere, vel denunciare quod non intelligit, sed hoc igni tradat, cum spiritui sancto reservat.] Ergo quod ipsa per se veritas de suo sancto corpore, & sanguine definivit, credamus, quodque ut crederetur per scripturas divinitus inspiratas dignata est revelare, profiteamur. Ab his nulla recenter emergente opinione avellamur: pro his quoque deffendendis quicquid est rerum, quicquid virium, sed & sanguinem ipsum, si ita res exigit, impendamus. Caro enim vera est, verusque Sanguis Christi Sacra confectio panis, & vini, quæ per mysterium passionem ipsius repræsentat. Unigeniti; proque sumentium meritis, vitæ fit stipendium, sive judicii causa singulis. Quod si his altius quid pro perversitate ebullientium hæreticorum refellenda depromere necesse sit, idipsum quoque modum probabilis non excedat rationis, nec gratia destituatur plenissimæ honestatis, nam ad omne redundat prestigium impietatis aliquod ibi suspicari vestigium turpitudinis: ubi consistit forma disciplinæ cælestis, decusque totius sanctitatis. His itaque quæ dicta fuat pro modo exortæ quæstionis, & sufficere credo his, quibus veritas placet, non prolixitas orationis: copiosa divinorum testimoniorum ex patrum dictis excerpta annectere exempla proposui, quibus fideles quique plenius informati, suam tueantur credulitatem, & perfidorum securius subsannent impietatem, & objectas acrius propellant quæstiones. Augustinus ergo ait in libro psalmorum; [Ferebatur in manibus suis: hoc vero fratres quomodo posset fieri in homine quis intelliget? Quis enim portatur in manibus suis? manibus aliorum potest portari homo, manibus suis nemo portatur.

Rom. 11. d. 33.

Homil. 22. in Evangel.

Exposit. in psal. 33. Concion. 1. to. 10. 8.

Quo-

Quomodo intelligatur in ipso David secundum literam non invenimus: in Christo autem invenimus. Ferebatur enim Christus in manibus suis quando commendans ipsum corpus suum, ait, hoc est corpus meum. Ferebatur illud corpus in manibus suis, ipsa est humilitas Domini nostri Jesu Christi, ipse multum commendatur hominibus. Et post pauca ait: Accesserunt enim ad illum Judæi ut crucifigerent, nos ad eum accedamus ut corpus, & Sanguinem ejus accipiamus. Illi de crucifixo contenebrati sunt, nos manducando & bibendo illuminamur.] Alibi dicit: [Qui manducat meam carnem, & bibit meum Sanguinem in me manet & ego in illo, quomodo intellecturi sumus hoc? nunquid etiam illos poterimus hic accipere de quibus dicit Apostolus, quod judicium sibi manducant, & bibunt, cum ipsam carnem manducent, & ipsum Sanguinem bibant? Nunquid Judas magistri venditor & traditor impius quamvis primum ipsum manibus ejus confectum Sacramentum Carnis, & Sanguinis ejus cum cæteris discipulis, sicut apertius Lucas Evangelista declarat, manducaret & biberet, mansit in Christo, aut Christus in eo?] Item Augustinus; [Hoc totum quod Dominus de Carne, & Sanguine suo locutus est, & quod hinc voluit intelligi manducatores, & potatores carnis, & Sanguinis sui: hoc ergo totum ad hoc nobis valeat, ut carnem & Sanguinem Christi non edamus tantum in Sacramento, quod & multi mali; sed usque ad spiritus participationem manducemus, & bibamus; ut in Domini corpore tanquam membra maneamus, & non scandalisemur etiamsi multi modo nobiscum manducent, & bibant temporaliter Sacramenta, qui habebunt in fine tormenta.] Item supra: [Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. De cœlo descendit & manna, Sed manna umbra erat, ista veritas est: Siquis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; & panis quem ego dabo caro mea est pro mundi vita. Hoc quando caperet caro, quod dixit panem carnem? vocatur caro quod non capit caro, & ideo magis non capit caro, quia vocatur caro: hoc enim exhorruerunt, hoc non posse fieri putaverunt,] & paulo superius: [Nunquid non morimur fratres, qui manducamus panem de cælo descendentem? sic sunt illi mortui, quemadmodum nos sumus morituri. Nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Christum manducant, sed vivens in æternum, quia Christus est vita æterna.] In eodem: [Caro non prodest quicquam, sicut illi intellexerunt; non sicut ego do ad manducandum carnem meam.] Item: [Vitam habes æternam in ministratione corporis, & Sanguinis tui; & nos credimus, & cognovimus, quia tu es Christus filius Dei vivi, idest, quia ipse vita æterna tu es, & non das in carne, & Sanguine tuo, nisi quod es.] Hic stercorianistæ audiant, quid tantus Doctor dicat, (non das in carne, & Sanguine tuo, nisi quod es.) Vita æterna ipse es, & vitam æternam, quod es, das: non stercora quod non es, in carne, & Sanguine qui ex te est. Item Augustinus: (Locutus est nobis Dominus de corpore & Sanguine suo, quorum corpus dixit escam, & Sanguinem potum. Sacramentum fidelium agnoscunt fideles: cum ergo commendans talem escam, & talem potum diceret; nisi manducaveritis carnem meam,

Expos. Ps. 33 tom. 8.

Serm. 11. de verb. domini. c. 11. t. 10.

Expos. in Evang. Jo: tract. 26. tom. 9.

Ibidem.

Ibidem in fine.

Ibidem t. 27

Ibidem.

Serm. 2. de verb. Apost. tom. 10.

& biberitis Sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis; & hoc diceret de Vita, quis alius quam ipsa Vita? erit autem illi homini mors non vita, qui mendacem putaverit vitam. Scandalizati sunt autem discipuli ejus, non quidem omnes, sed plurimi: quibus respondit Dominus; Hoc vos scandalizat? putatis quia de corpore hoc quod videtis partes facturus sim, & membra mea concissurus, & vobis daturus? Si ergo videritis filium hominis ascendentem ubi erat prius? Quid sibi vult hoc? Certe qui integer ascendere potuit, consumi non potuit. Ergo de corpore, & Sanguine suo dedit nobis salubrem refectionem, & tam magnam breviter solvit de sua integritate quæstionem.) Item Augustinus; (Ille tuus unicus redemit me Sanguine suo, & cogito precium meum, & manduco, & bibo.) Alibi: (recte ergo sub ara Martyres collocantur, quia super aram Christus imponitur, recte sub altario justorum membra requiescunt, quia super altare corpus Domini offertur: nec immerito illic justi vindicta Sanguinis postulatur, ubi etiam pro peccatoribus Christi Sanguis effunditur.) Sanctus quoque Cyrillus cum G. L. apud Ephesum congregatis: (Annunciantes, inquit, secundum carnem mortem unigeniti filii Dei, idest Jesu Christi, & resurrectionem ejus & in cœlos Ascensionem pariter confitentes incruentam celebramus in Ecclesiis sacrificii servitutem. Sic etiam ad mysticas benedictiones accedimus, & sanctificamur, participes sancti corporis, & preciosi Sanguinis Christi omnium nostrum redemptoris effecti: non ut communem carnem percipientes, quod absit, nec ut viri sanctificati & Verbo conjuncti secundum dignitatem unitatis, aut sicut divinam possidentis habitationem, sed vere vivificatricem, & ipsius Verbi propriam factam.) Et Beatus Ambrosius; Caro mea vere est cibus, & Sanguis meus vere est potus: Carnem audis, Sanguinem audis, mortis Dominicæ Sacramenta cognoscis, & divinitati calumniaris? Audi dicentem ipsum: spiritus carnem, & ossa non habet. Nos autem quotiescumque Sacramenta sumimus, quæ per sanctæ orationis mysterium in carnem transfiguratur, & Sanguinem, mortem Domini annunciamus. (Huc usque Beatus Ambrosius, in cujus verbis considerandum est quod ait, Sacramenta, idest panem, & vinum, quæ a sacrando ita dici patet, per sanctæ orationis mysterium in carnem transfigurari, & Sanguinem: quia profecto, ut supra ait Augustinus: (Post verba sacræ orationis non jam panis & vinum, ut poste in aliud cælesti virtute translata, sed caro, & Sanguis Christi creduntur, per quæ mortem ejus annunciamus, hinc etiam Eusebius Emissenus: (Recedat, inquit, omne infidelitatis ambiguum, quandoquidem qui auctor est muneris, ipse etiam & testis est veritatis. Nam invisibilis sacerdos visibiles creaturas in substantiam corporis, & Sanguinis sui, Verbo suo, secreta potestate convertit ita dicens: Accipite, & edite, hoc est corpus meum, & Sanctificatione repetita accipite, & bibite, hic est Sanguis meus. Ergo ad nutum præcipientis repente ex nihilo substiterunt excelsa cœlorum, profunda fluctuum, vasta terrarum: & pari potentia in spiritualibus Sacramentis verbis præcipit virtus, & rei servit effectus.) Et post pauca: (Nec dubitet quisquam primarias creaturas nutu potentiæ, & præsentia maje-

Lib. 10. confess. c. 43. to. 1

Serm. 73. de diversis t. 10

Epistola Cyrilli Alexandrini ad Nestorium c. 26. sect. 7. to. 5. Concil. editionis Regiæ.

Lib. de fide ad Gratian. c. 5. initio.

Homil. 5. de pascha in Bibliotheca Patrum.

majestatis in dominici corporis & Sanguinis transire posse naturam: cum ipsum hominem videat artificio cælestis misericordiæ Christi corpus effectum.) Et beatus Gregorius; (debemus, inquit, præsens sæculum, vel quia conspicimus defluxisse, tota mente contemnere, quotidiana Deo lachrimarum sacrificia, quotidianas carnis ejus, & Sanguinis hostias immolare. Hæc namque * singulariter victima ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem unigeniti per mysterium repræsentat: qui licet surgens a mortuis jam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur, tamen in seipso immortaliter, atque incorruptibiliter vivens, pro nobis iterum in hoc mysterio sacræ oblationis immolatur: ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro in populi salute partitur, ejus Sanguis, non jam in manus infidelium, sed in ora fidelium funditur.) In dialogo quoque Basilii, atque Joannis ita legitur: (qui sursum sedet in dextera Patris, sacrificii tamen tempore hominum manibus continetur, traditurque lambere cupientibus eum, & cum veneratione complecti.) Sed & Doctor Leo: (Tunc, ait, sacrificii munda est oblatio, & Misericordiæ sancta largitio, quando hi qui ista dependunt, quid operentur intelligunt, nam dicente domino; nisi manducaveritis Carnem filii hominis, & biberitis ejus Sanguinem, non habebitis vitam in vobis, sic sacræ mensæ communicare debetis, ut nibil prorsus de veritate corporis Christi, & Sanguinis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur: & frustra ab illis amen respondetur, a quibus contra id quod accipitur, disputatur.) Beda nihilominus: (Cotidie, ait, Christus tollit peccata Mundi, lavatque nos a peccatis nostris in Sanguine suo; cum ejusdem beatæ passionis memoria replicatur, eum panis & vini creatura in Sacramentum carnis, & Sanguinis ejus, ineffabili spiritus sanctificatione transfertur: sicque corpus, & Sanguis illius non inter infidelium manus ad perniciem ipsorum occiditur, & funditur, sed fidelium ore suam sumitur in salutem.) Paschasius vero: (Ergo cum dominus, ait, hoc est corpus meum; hic est Sanguis meus, non aliam puto insinuasse carnem, quam propriam, & quæ nata est de MARIA Virgine, & pependit in cruce: neque Sanguinem alium quam qui fusus est ex latere, & tunc erat in proprio corpore.) Amalarius etiam in libro officiorum: In pane, inquit, commendavit Christus corpus suum, & in Calice Sanguinem suum dicens: comedite, & bibite; hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis: Hic credimus naturam simplicem panis, & vini verti in naturam rationabilem, scilicet corporis, & Sanguinis Domini. Mira ergo, & magna est sanctæ Ecclesiæ fides, quæ spiritualibus videt oculis, quod mortalibus deest. Credit sacrificium præsens per Angelorum manus deferri, & sentit mandendum esse humano ore. Credit quoque corpus, & Sanguinem Domini esse, eoque morsu repleri sumentium animas benedictione cælesti,) Ubi notandum quod priorum patrum secutus auctoritatem dixit simplicem panis, & vini naturam in rationabilem dominici corporis, & Sanguinis demutari naturam, quod enim in aliud vertitur, aliud procul dubio quam fuerat repente habetur; proinde panis, & vinum quæ deferuntur ad altare, verbisque consecrantur divini sacerdotis ore: etsi videantur, in priori qua deferuntur specie, Christi tamen substantialiter corpus & Sanguis creduntur esse, non aliqua phantasmatia vacua imagine, sed quemadmodum Beatus Ambrosius, & sanctus Gregorius, atque Eusebius, sanctusque Beda suis scriptis tradidere, rerum temporalium in vivificam carnis, & Sanguinis veramque naturam cælitus mutatione: cujus perceptio, quæ fit humano ore, cum interiori sensu mediante fide, animas sinceriter accipientium & corpora cælesti venustat benedictione. Sed hoc nonnisi a sapienter fidelibus valet ad liquidum capi, quibus id Deus per Spiritum sanctum suum, sine quo nemo potest dicere, (Dominus Jesus,) dignanter revelarit, gloriam quoque Deo fideliter dantibus, ac firmiter credentibus, quia quodcunque voluerit potest operari fidelis ipse in omnibus verbis suis, qui ut scriptum est, facit magna, & inscrutabilia: quæ si non valent ad plenum comprehendi, debent tamen sine aliquo mentis scrupulo credi ad integrum.

Lib. 4. dialog. cap. 58.

al. * Singularis.

Joan. Chrysost. lib. 3. de sacerd. cap 4

Serm. 6. de jejun. 7. mens.

Homil. in Epiphan. Domini inter homil. hiemales de sanctis to. 7.

Epist. de sang. & cor. Domini ad Frudegard. fere initio.

Licet igitur hæc sufficere crediderim, quæ de antiquorum Patrum dictis excerpta hic congerere curavi, adhuc tamen quid Fulbertus Carnotensis Episcopus, nostri temporis sagax, & acer philosophus; sed fide, vita, moribusque discipulorum Christi discipulus, hac de re senserit, & scripserit adnotatum ire non ingratum duximus. Ait enim inter cætera: (Quia corpus suum quod semel pro nobis Christus offerebat in precium; paulo post à nostris visibus sublaturus erat in cælum, ne sublati corporis fraudaremur præsenti munimine, corporis & Sanguinis sui pignus salutare nobis reliquit: non inanis mysterii symbolum, sed compaginante Spiritu Sancto corpus * Verum, quod cotidiana veneratione, sub visibilis creaturæ forma, invisibiliter virtus secreta in sacris sollennibus operatur. Quid autem indignum Deo judicari potest, qui uterum Virginis subiit, si virginibus creaturis infunditur? * & licet simplicis naturæ paulo ante præferant imaginem, postmodum cælestis verbi sanctificatione inspiratia majestas vera diffunditur; & quæ substantia panis, & vini parebat exterius, jam corpus Christi, & Sanguis sit interius. Gusta itaque, & sume panem vitæ interioris alimentum, non arte pistoria fermentatum, sed incarnatæ Deitatis vitale pulmentum. Sume nihilominus vinum, non sordido cultore calcatum, sed de torculari crucis expressum. Gusta inquam cælestis ferculi suavitatem, sed ne nausees dispensatorium germinis terreni saporem. Dubitari autem nefas est, si terrena materies naturæ, & generia sui meritum transcendens, in Christi substantiam commutetur; & si creaturas, quas de nihilo facere Deus potuit, has ipsas valeat in excellentioris naturæ dignitatem convertere, & in sui corporis substantiam transfundere.) Ecce quid supradictus vir secutus per omnia Patres antiquos dixerit. Hæc quoque sunt Joannis Chrysostomi de re eadem sensa. (Præsens Judas erat Christo dicente; hic est Sanguis meus, qui pro multis effundetur, Dic Juda quem triginta denariis vendidisti? iste est Sanguis, de quo eum Pharisæis pacta fecisti. O Christi misericordia! O Judæ dementia! Ille eum triginta denariis pa-

Epist. ad Deodat.

al. * Christi

Post pauca. al. * quæ

Et paulo post.

Homil. 20. de proditione Judæ. sub finem.

paciscebatur ut venderet, & Christus ei Sanguinem quem vendidit offerebat.] Et post nonnulla. [Nunc ille præsto est Christus, qui illam ornavit mensam; ipse quoque consecrat istam. Non enim homo est, qui proposita Christi corpus facit, & Sanguinem, sed ille qui crucifixus pro nobis est Christus; sacerdotis ore verba proferuntur, & Dei virtute consecrantur, & gratia, hoc est, ait, corpus meum, hoc verbo proposita consecrantur, & sicut vox illa, quæ dicit: crescite, & multiplicamini, semel quidem dicta est, sed omni tempore sentit effectum ad generationem: ita & vox illa semel quidem dicta est, sed per omnes mensas Ecclesiæ usque ad hodiernum diem, & usque ad ejus adventum præstat sacrificio firmitatem.] Et post nonnulla. [Ad sanctum, & terribile sacrificium properas, erubesce oblationis arcana, ubi occisus propositus est Christus: & cur occisus est? ut cælestia pacificet. Item post psuca.] Judæi Christum crucifixerunt, & tamen ille effusum Sanguinem ad salutem eorum, qui effuderunt, larga pietate largitur. [Ad Neophytos quoque ait; Mortuo Jesu, & adhuc in cruce pendente approximat miles, lancea latus percussit, & exinde aqua fluxit, & Sanguis, unum baptismatis symbolum, aliud sacramenti. Ex latere igitur suo Christus ædificavit Ecclesiam, sicut de latere Adæ ejus conjux Eva prolata est; & sicut in sopore quiescentis Adæ Deus lateris membra patefecit: sic modo post mortem, aquam nobis donavit & Sanguinem. Videte ergo quo nos cibo satietatis enutrit. Ipse nobis cibi substantia est, atque nutrimentum, nam sicut mulier affectionis natura cogente, genitum alere sui lactis fœcunditate festinat, sic & Christus quos ipse regenerat suo Sanguine semper enutrit.] Et alibi [Mortuus est, inquit, Christus ut tibi immortalitatem donaret. Esuriit ut te sua carne satiaret. Sitivit ut te Sanguine proprio potaret.] Item [Manducare voluisti, factus est tibi mensa. Bibere voluisti, factus est tibi poculum, sicut ipse ait; qui manducat Carnem meam, & bibit Sanguinem meum, in me manet & ego in eo.] Et Beatus Gregorius: [Quis, inquit, sit Sanguis agni, non jam audiendo, sed bibendo
Homil. 22. in Evang. didicistis: Quis Sangnis super utrumque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur? In utroque enim poste agni Sanguis est positus, quando Sacramentum passionis illius cum ore ad redemptionem sumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur.] Hæc igitur & superius annotata tantorum Patrum dicta diligentissime perpensa, omnem de tanto mysterio solvunt ambiguitatem: hæreticamque refellunt impietatem. Mirum autem vehementer, cum dominica per se sufficiant verba, quod alia extrinsecus quæramus ad fidei hujus firmitatem exempla, qui enim dicit: [Caro mea vere est cibus, & Sanguis meus vere est potus. Et: Qui manducat carnem meam, & bibit Sanguinem meum, Et Panis quem ego dabo, caro mea est; Et qui manducat me, ipse vivet propter me. Et, accipite, & comedite, hoc est corpus meum: accipite, & bibite hic est Sanguis meus, qui pro vobis effundetur,] & cætera talia; nimirum hujus rei firmitatem facit, & omnem dubietatis errorem plenissime absolvit.

PARS SEPTIMA.

VErum quia nonnulli sunt, qui hæc fideliter expendere nolunt, ad exemplorum copiam redeundum esse decernimus: Ut qui forte rationi non credit, saltem auctoritate multorum opprimatur. Ait igitur Eusebius Doctor: [Vere Homil 5. de Pascha biblio.
unica, & perfecta hostis, fide æstimanda, non SS. PP.
specie, nec exteriori censenda visu, sed interiori 10. 5. p. 1.
effectu: unde merito cælestia confirmat auctoritas: quis caro mea vere est cibus, & Sanguis meus vere est potus. Itaque quando benedicendæ verbis cælestibus creaturæ sacris altaribus imponuntur, antequam invocatinne summi nominis consecrentur, substantia illic est panis, & vini; post verba autem Christi, corpus est, & Sanguis Christi. Quid autem mirum est, si ea quæ verbo potuit creare; verbo possit creata convertere? immo minoris videtur miraculi esse, si id quod ex nihilo agnoscitur condidisse, jam conditum in melius valeat commutsre. Præterea Hincmarus Præsul in illa mirabili descriptione, quam versifice ad Regem Carolum edidit, quamque ferculum Salomonis vocari instituit, de veritate tanti Sacramenti cæteros secutus Patres, ita ait: In calce tom. 2. operum ejusdem. Ex Flodoard. hist. lib. 3. cap. 15.

Agnus lux mundi, proprio nos corpore pascens,
In nobis maneat, mansio nostra fiet.
Agnus fons vitæ, proprio nos Sanguine potans
Semper more suo debriet, atque regat.
Hic Deus omnipotens, per quem Pater omnia fecit,
Naturas rerum mutat, ut ipse volet.
Hic cruce nostra creat, propriis & munera verbis
Fitque caro, ac Sanguis, pane, liquore suus.
In cruce nam corpus fixum est, Sanguis quoque fusus.
Christi, quæ in cæna jam dedit ante suis.
Cum nos indigni hæc memoramus, jussa Redemptor
Emptorum precium munera nostra facis.

Et in Epicolumniis ita ait. [Sacrificium corporis, & Sanguinis Christi Domini de pane, & Ibidem.
vino aqua mixto, ineffabili sanctificatione, cruce, & verbis ipsius consecratur; & verum, ac proprium corpus ipsius Domini nostri Jesu Christi, & Sanguis ejus verus ac proprius efficiuntur, sicut ipse protestatus est, hoc est corpus meum, hic est Sanguis meus.] Competenter autem prædictus vir sententiam suam divina auctoritate studuit firmare; unde velut ex quodam fonte tota consistit forma veritatis, atque traditionis ecclesiasticæ, quæ uniformiter servatur ubique terrarum; unde & Apostolus ait: [Trsdidi vobis in primis, 1. Cor. 11.
quod & accepi; quoniam Dominus Jesus in qua c. 23.
nocte tradebatur accepit panem, & gratias agens benedixit, & fregit dicens; accipite, & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur.] Perpende quæso prudentiam accipientis, auctoritatemque considera tradentis, nihil namque eorum quæ acceperat immutavit, nihil novi, ut recentes schismatici, annexuit, sed ea ipsa quæ acceperat, salva sensuum integritate, ac verborum dignitate ut veritatis discipulus contexuit: ubi nullam figuræ, vel similitudinis mentionem interposuit; quia non quid significarent, sed quid essent dominica sacramenta proposuerat intimatum ire male tractantibus ea Corinthiis. Quo circa non sua, sed dominica verba ponere statuit, ut sibi pondus auctoritatis, & tanto sacramento debitam compararet reverentiam: de nomine Magistri dicentis, [hoc est corpus meum.] Vere etenim hoc divinum sacramentum corpus est dominicum, in

quo vita manet perennis omnium. Unde Augu-

Expoſ. in Evang. Joan. tract. 26.

ſtinus ait: [O ſacramentum pietatis! o ſignum unitatis! o vinculum charitatis, qui vult vivere, habet ubi vivat, habet unde vivat, accedat, & credat, incorporetur, ut vivificetur.] Sed multa conſideratione dignum eſt, quod dicitur, [habet ubi vivat;] quia revera Chriſtus inlocatis eſt vitæ locus, in quo vivat Chriſtianus; habet unde vivat, quia non aliunde, quam ab ipſo eſt vita, accedat ergo fide non pede, & credat corde, qui vult vivere. Incorporetur vero ſacramentorum virtute, ut vivificetur caritatis veritate, ut per ſignum unitatis pertingat ad præmium incorruptionis, quod nemo aliter conſequitur, niſi eo, in quo conſiſtit plena veritas ſactamento pietatis. De cujus ſinceritate Caſſiodorus in Pſalmo centeſimo nono proſequitur: [Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Cui enim poteſt veraciter aptari, niſi Domino ſalvatori? qui corpus, & Sanguinem ſuum in panis, ac vini erogatione ſalutariter conſecravit, ſicut ipſe ait; niſi manducaveritis Carnem filii hominis, & biberitis ejus Sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Sed in iſta carne, & Sanguine nihil eruentum, nihil corruptibile, mens humana concipiat, ne, ſicut dicit Apoſtolus, qui manducat corpus Domini indigne, judicium ſibi manducet; ſed vivificatricem ſubſtantiam, atqua ſalutarem, & ipſius verbi propriam factam: per quam peccatorum remiſſio, & æternæ vitæ dona præſtatur.] Bene autem dictum eſt, nihil cruentum, nihil corruptibile mens humana concipiat, quia nimirum qui in dominico aliquid ſacramento eruentum ſeu corruptibile adhuc ſuſpicatur, ex illis eſt qui idcirco refugerunt dicentes; [quomodo poteſt hic

Joan. 6. ſ. 53. 54.

carnem ſuam dare nobis ad manducandum?] cum [niſi manducaveritis carnem filii hominis non habebitis vitam in vobis,] audirent: arbitrabantur enim dici ut Chriſtum quem intuebantur membratim eſſent diviſuri, & morſibus corroſuri. Quod abhorrentes a conſectatu Chriſti ſe ſubtraxere, quia quod audiebant nullomodo intellexere; tantique virtutem ſacramenti, & vim dictorum non potuerunt penetrare: ideo

Ibidem 61.

ſcandalizati dixerunt: [durus eſt hic ſermo.] quibus Auguſtinus eo loci ita dicit: [Putatis quia de hoc corpore quod videtis partes facturus ſim, & membra mea conſciſſurus, & vobis daturus? Certe qui integer aſcendere potuit, conſumi non potuit. Ergo de corpore, & ſanguine ſuo dedit nobis Dominus ſalubrem refectionem, & tam magnam breviter ſolvit de ſua integritate quæſtionem.] Bene plane dicitur magnam ſolvit quæſtionem, ſed illis qui non refugiunt veritatem, atque dominici venerantur, & capiunt ſacramenti virtutem: nam illi qui adhuc erronei dubitant, aliudque quam veritas habet, ſentientes, contra ipſam diſputant, nodo tantæ quæſtionis necdum ſoluti erant, quibus Domi-

Joan. 6. ſ. 64

nus dicit, [Spiritus eſt qui vivificat, caro non prodeſt quicquam.] Vere enim nihil illi prodeſt, qui divinum hoc myſterium non vult intelligere ut oportet. Cæterum recte credenti, & digne percipienti per omnem modum prodeſt; unde Auguſtinus: (Domine Magiſter bone, quomodo caro

Expoſ. in Evang. Joan. tract. 27. ſ. 9.

non prodeſt quicquam, cum tu dixeris, niſi quis manducaverit carnem meam, & biberit Sanguinem meum, non habebit in ſe vitam; an vita non prodeſt quicquam? Et propter quid ſumus quod ſumus, niſi ut habeamus vitam æternam; quam tua carne promittis? Quid eſt ergo non prodeſt quicquam? Caro non prodeſt quicquam. Sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe ſic intellexerunt quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo ſpiritu vegetatur.) Quibus proculdubio ſimiles moderni exiſtunt hæretici, qui non diſſimili errore poſſeſſi veritatem denegant dominici ſacramenti: illi ipſi repugnantes veritati, quæ dixit; hoc eſt corpus meum. Qui dum aliud quam quod veritas habet ſibi fingant, ab ipſa penitus veritate extorres fiunt, & veram dominicæ comunionis, cujus fidem refugiunt, ſalutem amittunt: nec immerito: cæcitatis namque ſuæ tenebris undique obvoluti, ideoque odibilis vitio obſtinationis, quod proprie hæreticorum eſt, præoccupati, dum ſcientiæ ſingularitate ſibi applaudunt, divinum dominicorum dictorum lumen non attendunt: neque tot tantorum doctorum ſententiis adquieſcunt, quibus e diverſo cum ipſi miſerabiliter errent, erroris notam aſcribere audent, in morem videlicet freneticorum, qui violentia paſſionis cum per omnia deſipiant, omnes ipſi inſanire e contra putant. Quod, ſi prudenter, atque humiliter inter cæteras reliquorum doctorum ſententias, hoc quoque quod prædictus vir Caſſiodorus dicit, voluiſſent advertere, ad erroris ſui probarent correctionem ſatis ſuperque ſufficere, ait namque: (Nihil cruentum, nihil corruptibile mens concipiat, ſed vivificatricem ſubſtantiam, & ipſius verbi propriam intelligat.)

Ubi ſupra.

Subſtantiam, inquit, non umbram, & ipſius verbi propriam, non figuram; quia revera in illo ſpetie tenus pane vera probatur ſubſtantia carnis dominicæ; & cum vera ſit caro veruſque Sanguis, nihil tamen corruptibile, nihil cruentum in tanto myſterio oportet credi, ne judicium ſibi, non ſalutis opem percipiat, qui taliter forte ſentit, non dijudicans ſalubriter corpus Domini, quod maximi genus eſt flagitii. Unde acerrimus diſputator Auguſtinus in libro de doctrina Chriſtiana dixiſſe invenitur ita. (Niſi

Lib. 3. de Doctr. Chr. c. 16. to. 3.

manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus Sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus, vel flagitium videtur jubere, ſed infidelibus, qui quod dicebatur nolebant credere: qui cum audirent niſi manducaveritis carnem filii hominis, & biberitis ejus Sanguinem, non habebitis vitam in vobis refugerunt: quia ſacramentum quod divina parabat ſapientia, ſed interim differebat, non poterant ut pote carnales intelligere, ſed poſſent nimirum cum Petro & cæteris Apoſtolis, qui perſtiterunt fideliter, ſi vellent credere quouſque cum illis glorificato Jeſu, & dato Spiritu confirmari mererentur in omni veritate. At quia in audiendo inconſiderati, in non præbendo dominicis verbis fidem facti ſunt indiſciplinati, contigit illis non bene a bono Magiſtro recedere, in cujus diſcipulatu noluerunt firmam conſtantiam retinere, offenſi verbo quidem duro, ut ſibi videbatur, ſed temperando poſt non multum ſimplici ſacramento, quod jam, licet non manifeſte, prædicabatur. Veruntamen taliter bis a conſectatu Domini recedentibus facilius indulſerim, qui adhuc carnales carnalem hominem Chriſtum Jeſum Dominum cernentes, ad ſuperna oculos cordis myſteria contuenda erigere necdum poterant, quam noſtri temporis hominibus, in quibus per baptiſmatis effuſa eſt Spiritus ſancti gra-

ria,

tia, qui sacrosancta mensæ cælestis mysteria divinis [illegible] oraculis, sanctorum quoque Doctorum declarata, atque lucidius exposita doctrinis, apertis roborata ostensis miraculorum, nec vereri dignantur, nec credere, sed potius perversa dicendo contradicere: ac multa verborum turpium impietate, quia penitus nequeunt evertere, nituntur infamare; ac per hoc ubicunque possunt aliquam, vel in verbis, vel in sententiis Majorum occasionem reperire, injustam non desinunt calumniam concinnare; sicut in hac sancti Augustini, quam proposuimus sententia noscuntur facere, quam idcirco gratius amplectuntur, quam cætera illius de divino Sacramento documenta, quia dicit, [flagitium, vel facinus videtur jubere.] Sed horum perfidia studiosius repudiata, quid memoratus Doctor dixerit, vel quid in suis his dictis senserit perscrutantes fideliter expendamus. [Facinus, inquit, vel flagitium videtur jubere] ubi in primis considerare placet quod dictum est, (videtur jubere,) non jubet. Videbatur namque intolerabile esse facinus, vel flagitium carnem hominis manducare, vel Sanguinem bibere viventis, quod non jubebatur, sed in sacramento, quod jam prædicebatur. (Videtur, inquit, jubere,) non jubet; ubi Judæos tangit, & eorum sequaces erroris, qui grande flagitium in his Domini verbis esse arbitrati sunt: & ideo exhorruerunt, & retro abierunt, quia dictum ita acceperunt, quasi dentibus voraturi essent Christum, sicut canes vivum atque cruentum cum comprehenderint vorant leporem, aut cervum. Quod non procedit, neque ratio admittit. Facinus enim est & grande flagitium, hoc ita sapere, quod aliter est sentiendum: Videlicet ut caro Dominica ita putetur accipi, ut caro communis hominis, vel alicujus animalis, cum potius per sacramentum spiritualiter sumi credenda sit, & tamen non alia, quam quæ passioni subjacuit, licet oblati species videatur panis; quod ita divina utique dispensatione procuratum esse, oportet fideliter credi: ut & fragilitas humana quæ suis carnibus non consuevit vesci, ipso visu nihil hauriat quod horreat, & de cætero nihilominus quam veritas habet carnis Domini nostri Jesu Christi in sacramento percipiat: de quo Apostolus ait; (Etsi noveramus secundum carnem Jesum Christum, sed nunc jam non novimus.) Ubi veritatem assumptæ ex nobis non denegat naturæ, sed incorruptibilitatem significat in * Deum per resurrectionem glorificatæ substantiæ nostræ, quam, sicut est incorruptibilis in Deo, ita mirirum sub visibili, & usitata specie incorruptibilem sumimus in sacramento. Sed huic tanto sacramento percipientium conformandæ, & coaptandæ sunt mentes, ut quod sumitur in mysterio, effectu proficiat interno, videlicet ut quisquis tantæ participa sanctitati, mortuus mundo, & vitiis, in novitate vitæ de cætero studeat conversari. Ideo nanque signum, vel figura ab eodem dicitur Augustino in supra memorato libro, ubi ait: (Figura * ergo præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suaviter atque utiliter * recolendum in misericordia, quod caro Christi pro nobis crucifixa, & vulnerata sit. Passioni siquidem Christi communicat qui se crucifigit mundo, & concupiscentiis, ut non quodcunque libet faciat, sed & utiliter recolit crucifixam, & vulneratam pro nobis carnem dominicam, qui proximi necessitatibus benigne impendit misericordiam, ponendo & ipsa pro fratribus animam suam. Hoc profecto significare, cum talia diceret præfatus Doctor, attenderat communionem dominicam: quanquam secundum naturæ proprietatem nihil aliud sit quod percipitur, quam vera, ac naturalis Christi carnis, & Sanguinis substantia. Proinde quotiens in voluminibus Beati Augustini dominicum mysterium figura, vel signum, sive typus reperitur appellari; non debet inconsiderata temeritate accipi, sed diligenti opera cur ita nuncupetur ventilari; quia revera sibi ipsi tantus Doctor contrarius esse nequit; si enim ea quæ alibi dixerat, alias aliter sentiendo destrueret; prævaricatorem se procul dubio constitueret, ac per hoc nullus dictis ejus accommodare fidem deberet. Verum de errore dictorum ejus auferenda est omnis suspicio post ea, quibus propria ipsius prospexit correctio, & diligens operosaque adhibenda intentio, ac locorum, in quibus videtur diversa posuisse, facienda discussio, ne alia accipiantur pro aliis, sed sua suis servetur dictorum proprietas quibusque locis: Nam ut cætera præteream quæ de veritate dominici corporis approbatur sensisse ac Sanguinis, illud quod contra omnium hæreticorum argutias, & versuta argumentorum jacula præcipuum sufficiensque decernitur, quodque in explanatione cujusdam psalmi edidisse cognoscitur inseram, unde luce clarius patet eum in sacramento Dominico nihil inane, & veritatis vacuum, nihil sensisse umbratile & fucatum: quin potius designasse per omnia vere esse Christi corpus naturale; & Sanguinem substantivum, qui fusus est in cruce, munera quæ consecrantur in altare; licet nonnunquam videatur approbare innui nobis ipsa veritate aliquid, per quod eidem pressius informemur, & arctius inhæreamus, opere faciendum. Ita namque ait. [Anceps factus sum, timeo adorare terram, ne damnet me qui fecit cælum & terram: rursus timeo non adorare scabellum pedum Domini mei, quia dicit mihi psalmus, adorate scabellum pedum ejus. Quæro quid sit scabellum pedum ejus, & dicit mihi scriptura. Terra est scabellum pedum meorum: fluctuans converto me ad Christum, quia ipsum quæro hic, & invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus: suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, & ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit.) Et paulo post cum dixisset: (Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit in se vitam æternam; scandalizati sunt discipuli ejus quidam septuaginta ferme, & dixerunt, durus est hic sermo, quis potest illum intelligere? Et recesserunt ab eo, & amplius non cum eo ambulaverunt, durum illis visum est quod ait, nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit vitam æternam, acceperunt illud stulte, carnaliter illud cogitaverunt, & putaverunt quod præcisurus esset dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis; Dixerunt, durus est hic sermo. Ipsi erant duri, non sermo. Etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi: non sine causa hoc dicit nisi quis est ibi aliquod sacramentum latens, manerent cum illo lenes non duri, ut discerent ab illo, quod illis discedenti-

1. Cor. 5. cap. 16.

* Deo.

Ubi supra. al. * est ergo.

al. * recondendum in memoria.

Enar Ps. 58. tom. 8.

Ibidem.

dentibus qui remanserunt didicerunt, nam cum remansissent duodecim discipuli illis recedentibus suggesserunt illi tanquam dolentes illorum mortem, quod scandalizati sint in sermone ejus & recessermi. Ille autem instruxit illos, & ait illis, spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quicquam: verba quæ locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt, spiritualiter intelligite, quod locutus sum, nam hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri Sanguinem, quem fusuri sunt illi, qui me crucifigent, sacramentum vobis aliquod commendavi, spiritualiter intellectum vos vivificabit, & si necesse illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi.) Quid hoc apertius, quid planius potuit dici? (hoc corpus, quod videtis, manducaturi estis, & bibituri Sanguinem; quem fusuri sunt qui me crucifigent.) Hic nihil ambiguum est, nihil quod accipi valeat aliter, quam corpus illud Domini, quod videbatur comedendum, & Sanguinem qui fundendus erat bibendum. Hoc plane est quod ipse Dominus dixit; (accipite, & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hic Sanguis qui pro vobis effundetur.) Sed ad superiora redeamus; (Suscepit, inquit, Christus de terra terram, quia caro terra est, & ipsam nobis non aliam plane, sed ipsam quam suscepit de terra nobis carnem ad manducandum, & ad salutem dedit.) Ecce quod alibi certæ gratia rationis figuram dicit, & signum: Hic carnem Christi de terra sumptam aperte pronunciat datam nobis ad manducandum, nec aliam sane, quam quæ de Virgine nata est, quæque crucis suspendium perpessa est, quæ æthera transmisit, atque in paterna sede locata ad decus humanæ naturæ, orbis imperium pro arbitrio disponit divinæ per omnia consors majestatis, nulli ulterius obnoxia corruptioni: quæ eo sumentes se provehit, ut devicta quandoque molestia naturæ mortalis consortes, & participes promereantur effici beatæ immortalitatis. In suæ igitur persistens integritatis incorruptione nihil nostro vitio pati creditur corruptibile, licet visibili mysterio nostræ videatur officio servitutis non deesse. Veritas ergo credenda est in proprietate substantiæ, & sinceritas in ipsius sacramenti inæstimabili dignitate, ac sic vera caro, verusque Sanguis sentienda suot sine qualibet corruptione, licet panis, ac vini species dispensatorie reservata ministrorum devotioni famulentur temporaneæ, qua percepta, & ipsa in nos, & nos ipsi mereamur in Christi membra transformari, per veritatem videlicet communicatæ utriusque naturæ, nostræ scilicet, ac suæ, quam dignatus est ex nobis habere, ut illius nos efficiet participes, & modo utcunque, & hoc remoto, perfectius quandoque in qua semper manet de Patre, atque in Patre. Quanam autem ratione sanctus vir, qui carnem de terra Christum tam manifeste definivit assumpsisse, eamque nobis ad manducandum, & ad salutem insinuat contulisse, contra suam sententiam potuit aliter alibi, quod absit, docere, & ex abrupto Dominicum sacramentum figuram duntaxat aut signum, nihilque aliud esse, imprudenter atque impie dogmatizare? Attamen veritas ipsa, aliquid per mysterium nobis agendum notat. Unde apostolus; (quicunque manducatis hunc panem, mortem Domini annunciatis.) Et Petrus:

(Christus, inquit, passus est, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus.) Ecce signum, ecce figura, quam tangit Augustinus; videlicet ut sequamini vestigia ejus, idest ut qui creditis in eum fide, quem & sumitis in corpore suo, ac Sanguine, imitemini illum operum bonorum executione, & morum sinceritate, (qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, qui cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non comminabatur. Quicunque enim corpori Christi, & Sanguini, qui per passionem fusus est, communicat, debet ei participare, & per sinceram in proximos benignitatem, & compatientia animi suavitatem. Hoc quippe est, quod Augustinus ait, (Figura ergo est præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suaviter, atque utiliter recolendum, in misericordia, quod caro Christi pro nobis crucifixa sit, & vulnerata.) Ac si diceret: veritas quidem est, quod in sacramento percipitur, ac vera caro verusque Sanguis quod sumitur; veruntamen ipsius veritatis indiculo, nec ne passionis dominicæ, quæ ibidem recolitur, exemplo commonetur omnium percipientium devotio, ut ad illius agni per simplicis vitæ meritum contendat innocentiam, ac per compassionis fraternæ misericordiam, ejus sufferentiæ æmuletur vestigia, qui pro nobis nec opprobriorum contumelias, nec passionum refugit injurias, & omnibus tam credentibus, quam incredulis singulare mortis suæ dignanter impendit remedium, ac vitæ procuravit beneficium, quod ita se idem Doctor nec aliter affirmat profecto sensisse, in præcedenti, idest in secundo de Doctrina Christiana libro liquidius dum dicit inter cætera. (Nam odore unguenti Dominus quo perfusi sunt pedes ejus signum aliquod dedit, & sacramento corporis, & Sanguinis prægustato significavit, quod voluit.) In quo loco simul posita licet advertas, odorem unguenti, quod & verum secundum gestorum fidem fuit, & tamen aliud juxta tropologiæ rationem significavit, & dominici sacramenti prægustationem, idest corporis, & Sanguinis Christi perceptionem, quæ nihilominus juxta integritatem rerum vera esse constat, & tamen a significationis gratia non vacant. Unde & alibi de sacramentis feria secunda Paschæ disputans ait; (Unus panis, unum corpus multi sumus, omnesque de uno pane & de uno calice participamus, quia qui passus est pro nobis, commendavit nobis in isto sacramento corpus suum, & Sanguinem, quod etiam fecit & nos ipsos, nam & nos corpus ipsius facti sumus, sed per misericordiam ipsius. Non fuistis, & creati estis, ad aream Dominicam deportati estis a laborantibus bonum, idest annunciantibus Evangelium, triturati estis, cæpistis moli jejuniis & exorcismis; postea ad aquam venistis, & conspersi estis, & unum facti estis: accedente fervore Spiritus sancti cocti estis, & panis dominicus facti estis. Ecce quod accepistis. Quomodo ergo videtis unum esse quod factum est, sic unum estote & vos, diligendo vos, tenendo unam fidem, unam spem, individuam Charitatem. Hæretici quando accipiunt hoc testimonium, contra se faciunt, quia illi quærunt divisionem, cum iste panis indicet unitatem. Sic & vinum ex multis racemis fluit, & modo in uno est, unum est in suavitate calicis, post pressuras torcularis. Et vos post illa jejunia, post

1. Cor. 11. 26.
Ep. 1. cap 2. b. 21.
Ibidem. 22.
Cap. 1.

post labores, post humilitatem, & contritionem jam io nomine Christi tanquam ad calicem Domini venistis, & ubi vos estis in mensa, ubi vos estis io calice, nobiscum estis. Simul enim boc sumus, quia simul bibimus, quia simul vivimus.] Sic nimirum præfatus Præsul, sic multis in locis, sic in bac sententia, sic etiam præmisso in capitulo dominicum sacramentum non abrogata veritatis fide aliquid signare indicat. Sed dum scribendis libris operose insudat, minus se quibusdam in locis explicat, ac per hoc nonnullis minus eruditis, atque in sacris scripturis apprime nequaquam elimatis, aut difficilis videtur, aut uon recte intellectus, erroris seminarium fieri probatur. Cæterum si aliter quid intellexisse hac de re, & ab integritate tanti mysterii alienum probaretur dixisse, quod absit, ex diffinito pro-

Gal. 1. 6. 8. ferendum erat, quod Apostolus ait; Etiam si Angelus de cœlo anounciaverit vobis præter quod accepistis anathema sit. Porro ipse hac de re quid docuerit, quid senserit Apostolus, cui

1. Cor. 10. d. 16. nec Angelus de cœlo si contraria senserit suscipiendus sit, audiamus. [Calix, inquit, cui benedicimus, nonne communicatio est sanguinis Christi? paois quem frangimus, nonne communicatio est corporis Christi;] sed absit ut vir tantæ in Ecclesia Christi auctoritatis de sacramento corporis, & sanguinis Christi aliter quam ipse Dominus tradidit, vel ipse ejus Apostolus docuit, sensisse putetur, qui tot ac talia sanæ fidei testimonia in diversis libris, quibus nemo valet refragari, reliquisse invenitur: quæ ne dicam scribere, sed ne legere quidem quisquam oc-

Cap. 14. t. 3. currat. Ex quibus est illud in libro quarto de sancta Trinitate: [Quia ergo tam justus, & sanctus Sacerdos, quam unicus Dei filius, non qui opus baberet per sacrificium sua peccata purgare, nec originalia, nec ex bumana vita quæ adduntur? Et quid tam congruenter ab hominibus sumeretur quod pro eis offerretur, quam humana caro? Et quid tam aptum huic immolationi, quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam sine ulla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero, & ex utero virginali? Et quid tam grate offerri, & suscipi posset quam caro sacrificii nostri, corpus effecta Sacerdotis nostri? ut quoniam quatuor considerantur in omni sacrificio, cui offeratur, a quo offeratur, pro quibus offeratur; idem ipse unus verusque Mediator per sacrificium pacis reconcilians nos Deo, unum cum illo maneret cui offerebat, unum in se faceret pro quibus offerebat, unum ipse esset qui offerebat.]

Lib. 12. c. 10. in fine. Et in libro contra Faustum:] Habet magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur Amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redem-

Ib. cap. 20. ptorum.] Item [quod post septem dies dimissa columba reversa non est;] significat finem sæculi quando erit requies Sanctorum, non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur Ecclesia quandiu bibitur quod de Christi latere manavit, sed jam in ipsa perfectione salutis

Lib. 1. de Symbol. ad Catechum. c. 7. t. 9. æternæ cum traditur regnum Deo & Patri. Item in primo libro de symbolo, [Quantum nefas est occidere Christum! Judæi tamen eum occiderunt, & multi postea in eum crediderunt, & sanguinem ejus biberunt, & dimissum est illis peccatum quod commiserunt.] In secundo quoque,

[percussum est enim latus, & statim emanavit sanguis, & aqua, aqua in qua est sponsa purificata; sanguis, ex quo invenitur dotata. In isto sanguine sancti Martyres stolas suas laverunt, & candidas eas fecerunt, ad nuptias agni invitati venerunt, calicem acceperunt, biberunt, eique propinaverunt, sanguinem namque ejus biberunt, sanguinem suum pro illo fuderunt] In libro de Ib. l. 2. c. 6.

quarta feria. [Primus, inquit, homo de terra terrenus, quid dicit omnis homo terra, quando accipit sanguinem Christi Amen dicit, quid est Amen? verum est: quid est, verum est? Quia fusus est sanguis Christi: quo faciente? Discipulo tradente. Amen dicendo, verum clamando, dicit hoc omnis homo terra. Ecce Juda vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, probavimus quia ejus sanguine rigaris. Vide terra, quomodo accipias hunc sanguinem, quia quicunque accipit, accipit benedictionem.] Item in eodem: [Responde sicut respondit Cyprianus, Laurentius, cæterique sancti, qui percipientes sanguinem Christi, pro sanguine quem biberunt, sanguinem suum fundere non dubitaverunt.] Et post pauca, [Vide ne deseras mensam sponsi tui, ut pulchra permaneas. Carnes ejus cotidie manducabis, & sanguinem potabis, & vitam æternam habebis. Mensa sponsi tui panem babet integrum, & calicem sanctum. De isto pane, & de illo calice dicebat ipse: panis quem ego dedero caro mea est: calix quem sanctificavero sanguis meus est.] Cap. 3. t. 9. Ib. c. 4. Ibidem. cap. 5.

In tertio libro de Symbolo: [Prostratus ad terram & effectus discipulis cœlestis Archiatri; antidotum confectum ex sanguine medici prior ipse bibit, & bibendum amatoribus propinavit. Hoc antidotum de sanguine crucifixi confectum etiam ipsi Reges biberunt, & qui erant Ecclesiæ persecutores, ejus facti sunt deffensores.] In libro de cataclismo: [Comeditur enim agnus per noctem hujus sæculi, ut cum mane illud venerit, quod vesperum non habebit; jam non offeratur sacrificium imaginis agni; sed ipsum agnum, quem cotidie comedimus, & cujus sanguinem bibimus, inveniamus illic Sacerdotem perfectum, quem hic pro salute nostra constat occisum.] In Evangelio Joannis; [Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt, spiritualiter intelligite quæ locutus sum, nam hoc corpus quod videtis manducaturi estis, & bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent.] Nunquid hæc tanta, ac talia, tamque perspicua sancti Augustini scripta non possunt nobis sufficere ad plenam eruditionem de veritate, quæ est in sacramentis Christi, & eidem ad evidentiam sinceræ fidei testimonium suffragari, qui licet figuram ob certæ rationis gratiam Dominicum dixerit sacramentum; nihil tamen aliud secundum veritatem, quam veram carnem, quam verum sanguinem esse vel senserit, vel sentiendum docuerit. Nam vide quid dixerit; [hoc corpus quod videtis, manducaturi estis, & sanguinem bibituri, quem fusuri sunt qui me crucifigent.] Quid apertius quid lucidius dici potuit? Ideo ubi figuram dixit, non quid esset, sed quid significaret sacramentum dominicum intendit. Verum quia quidam perversi ex hac tanti Doctoris sententia in erroris labyrinthum proruerunt, & alios post se pertinaciter inducere nisi sunt; sciendum est plerosque subtilia ejus dicta nequaquam intelligere, quod eo præcipue comprocap. 5. cap. 4. t. 9. Enarr. in psal. 98. t. 8. Sinistra mente plerique doctorum revolvunt libros.

probatur accidere, quia ea non causa discendi, quæ ignorant legunt, sed ut ei potius, in quo jampridem decepti languent, errori patrocinium tanti viri comparent, aliisque laqueos deceptionis facilius innectant per ejus auctoritatem, quam perversitati suæ coaptant. Unde studiosius persuadendum, monendumque videtur, ut quicunque codices divinorum tractatorum offenderit, ac legendos revolverit, cautius singula percurrat, & ubi aliqua sibi obscuræ rei oborta fuerit difficultas, suæ tarditati non doctoris imputet errori; ac proinde aut suo, si id processerit, studio quæ dicuntur elaboret intelligere, sin minus Catholici magisterio Doctoris maturet addiscere; aut certe si assequi unde agitur nequiverit, reverenter discat honorare, ut pro hujusmodi humilitate, aut illud capiendi quod sibi arduum, & difficile erat, aut aliam divinitus adipiscatur gratiam, quam necdum habebat. Humilitas enim sicut virtutum emolumenta, quæ non erant, adquirit, sic adepta ne amittantur agit, proinde sane cum in omnibus sit necessaria humilitas Christianæ Religionis charismatibus, in hoc præsertim Dominicæ traditionis Sacramento utilis & admodum opportuna comprobatur, in quo tanta divinæ virtutis refulgat gratia, ut humilitate potius quam humana capiatur industria. De cujus magnitudine terribili, magisque reverenda quam discutienda in dialogo Joannis & Basilii valde competenter disputatum est, inveniri sic namque inter cætera reperitur scriptum; [Fuerunt quidem terribilia atque horribilia etiam ea quæ in veteri testamento ante gratiam gerebantur in lege, ut puta tintinnabula, malogranata, Lapides in pectore ordinati, superhumerale, Mitra, cidaris, vestimentum talare, Lamina aurea, Sancta Sanctorum, intusque silentium & solitudo reverenda. Verum si quis ea quæ sunt in gratiæ ordinatione consideret, parva esse illa quæ præcesserunt terribilia judicabit, quodque de lege pronunciatum est, etiam per hæc verum probabit, quoniam non sit glorificatum id quod glorificatum fuerat, propter excellentem claritatem. Nam cum immolatum Dominum nostrum, & incenso adstantem videris sacerdotem, atque imprecantem, omnesque pariter pretioso illo imbui Sanguine, adhuc te esse cum hominibus arbitraris, & non continuo animo translatus in cœlos, omnemque de mente sensum carnis excludens, nuda anima, sensuque mundissimo ea quæ sunt in cœlestibus contueris?] Et item: [Hoc igitur ministerium ita reverendum, quæ despicere audebit insania?] Et paulo inferius: [Cum vero sacerdos Spiritum sanctum advocaverit, & reverendam illam immolaverit hostiam, communemque omnium dominum subinde contigerit, ubi illum dic mihi nostra æstimatione ponemus? Tunc enim etiam Angeli circumstant sacerdoti, & tribunal, atque altaris locus cœlestibus virtutibus adimpletur in honorem ipsius, qui immolatur, quod quidem ex ipsis etiam quæ aguntur, ostenditur. Ego autem audivi referente aliquo quoniam presbyter quidam vitæ sanctitate mirabilis, & qui revelationes soleret videre, retulisset illi tale spectaculum aliquando vidisse, idest sacrificii tempore conspexisse Angelorum multitudinem sicut ei possibile erat intueri, stolis fulgentibus circumdantem, & altare coronantem, cum officio, quo circa Regem suum milites stare consueverunt.] Hæc autem illo exarata in libro, ita se habent, in quibus quis revelatio divinitus ostensa continetur, alias etiam diversis repertas in locis narratum ire, operæ precium duximus: maximam enim legentibus utilitatem pollicentur.

Quid agendum quando inter legendum obscuri nonnihil occurrit.

Humilitas quid efficiat.

Jo. Chrysost. De Sacer. l. 3. c. 3.

Lib. 6. de Sacerd. c. 4.

PARS OCTAVA.

FUit nanque Matrona nobilis genere, moribus proba honestis, temporibus sancti Papæ Gregorii, cui aliquando ut consueverat oblationem ad altare detulit. Quam cum idem Pontifex manibus suis consecrasset, ad horam communicandi ventum est. Cumque singuli pro ordinis sui dignitate dominicam communionem accepissent, inter cæteros præfatæ mulieri portio Dominici sacramenti manu ejusdem Præsulis porrecta est; ipso dicente; corpus domini nostri Jesu Christi prosit tibi in vitam æternam; ad hoc illa recognita panis quem obtulerat particula, subrisit. Quamobrem Pontifex commotus manum continuit, oblationem in ara reposuit, sermonem de re ad populum fecit, deinde preci cum fideli clero incubuit, surgens quoque a terra, panem illum ut erat carnem factum reperit, quam mulieri dubiæ, & cæteris ostendit, quibus ea reor admodum in fide robori profuit.

Joannes diaconus in l. 2. vitæ S. Greg. PP. 1. c. 41.

His itaque succincte decursis aliud nihilominus mirabile non minus utile dignum videtur si ad memoriam breviter litteris mandetur. Quidam Presbyter electus, vita & moribus clarus, cum divina Sacramenta crebro ex devotione sacraret, præsumpta tandem spe impetrandi tum de divina pietate, tum de merito sedulæ servitutis suæ, inter agendum divina Mysteria poposcit humiliter, uti sibi res, quam frequentabat, divinitus revelaretur. Cui humi strato, lachrimisque infuso Angelus repente apparuit, ut surgeret actutum imperavit, & quod petierat obtinuisse innotuit, ad cujus imperium illico surrexit, puerum ubi panem reliquerat sanctificatum certissime vidit, quem, o mira res! tremulis manibus accepit, pectori proprio pressius applicavit, & os ejus ori suo osculaturus flebilis pie admovit, sicque diutius desiderio ardenti Christum cernendo, osculando, & amplectendo satisfecit: ad ultimum vero Dei filium altari restituit, precibusque ut in pristinam rediret formam dignaretur, obtinuit: ac sic sacris ex more mysteriis participavit.

Paschas. Radbert. lib. de corp. & sang. Domini c. 14.

Nequaquam vero prætereundum videtur, quod Beatus Jeronymus cujus præcipua inter ecclesiasticos Doctores auctoritas habetur, in libro quem vitas Patrum nuncupari placuit, narrasse reperitur. Quidam seniorum magnus quidem vitæ merito, sed idiota, minusque in scripturis eruditus de mysterio Dominico errabat; Verum magis, ut dictum est, inscitia, quam malitia. Quod cum aliis duobus patribus innotuisset, & ipsis magnis virtutum gratia & sapientiæ doctrina, ad eum ex condicto venire maturant, cumque de veritate Dominici corporis, & sanguinis ei persuadere vellent, nequaquam adquievit, sed nisi rem videro, inquit, non credo vobis. Quo audito qui convenerant, & sinceritatem rustico illi sensim insinuabant, tridui jejunium secum eidem indicunt, ac super hoc negotio Dominum rogaturi con-

Rufini l. 3. vita PP. n. 38. Item Pelagii l. 5. bello. 18. n. 2.

ven-

ventum solvunt; sed statuto tempore una conveniunt; deinde ad Ecclesiam, ubi divina agebantur mysteria, contendunt, ibi rei quam conceperant mente praestolantur exitum. Quibus solis quae agebantur collata est intuendi gratia, aperte videlicet intellectualium luminum acie revelata: & quando positi sunt panes in altare, visus est illis tantummodo tribus tanquam puerulus jacens super altare: cumque extendisset Presbyter manus ut frangeret panem, descendit Angelus de coelo habens cultrum in manu & sacrificavit puerum illum, sanguinem vero ejus excipiebat in calice. Cum autem Presbyter frangeret in parvis partibus panem, etiam Angelus incidebat pueri membra in modicis partibus. Cum vero accessisset senex ut acciperet Sanctam communionem, data est ipsi soli caro sanguine cruentata, quod cum vidisset pertimuit, & clamavit dicens: (Credo Domine quia panis, qui in altare ponitur, corpus tuum est; & calix tuus est sanguis;) & statim facta est illa particula in manu ejus panis secundum mysterium; & sumpsit illud in ore agens gratias Deo. Tunc senes, (Deus, inquiunt, scit humanam naturam non posse humanis carnibus vesci, ideo proprietatem sui corporis, & sanguinis, sub figura panis, & vini pia dispensatione latere voluit.

Illud praeterea quod in libro de vita sancti Basilii legitur, quia solvendo dubietatis nodo plurimum opitulari credimus, narratiunculae nostrae oportere inseri censuimus: quod ita se habere probatur. Hebraeus quidam necdum in Christo renatus, sed divinorum mysteriorum admodum curiosus, fideli populo latenter admixtus Ecclesiam aliquando subintravit, quae ibi agerentur subtiliter exploraturus. Celebrante autem B. Basilio Sancta Sanctorum, cum ad horam distribuendi corpus Dominicum populo esset perventum, inter caeteros ad altare accessit, portionem de sacro mysterio carnem factam de manu ministri accepit; cumque ad Calicem sumpturus de eo venisset, eum quoque sanguine repletum vidisset, tanti miraculi stupore attonitus domum rediit, ignoranti quae egerat, & inspexerat uxori expedivit. Qua credente, die postea ad Basilium destinavit, acta visaque diligenter exposuit, sanctum Baptisma prudenter virtutem Christiani nominis expendens sibi dari poposcit, & citius obtinuit. Si cui autem movet scrupulum acta res dubietatis, quod pagano immo Judaeo portio Dominici corporis, & sanguinis dicitur revelata necdum credenti, idque inficiatur potuisse fieri, perpendat alia Salvatoris longe fortiora insignia pietatis. Quomodo ignoranti mundo carne velatus apparuit, qualiter pro impiis & peccatoribus mori pertulit. Attendat etiam in actibus Apostolorum paganis, & Gentilibus Spiritus Sancti gratiam praeter spem indultam esse, animadvertetque nihil novi, nihilque incredibile hac in re accidisse, quod aut veritatis excedat fidem, aut salvatoris non deceat pietatem. De quo scriptura continet. (Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret:) Videlicet ut crucis suspendium, mortisque supplicium pro redimendo mundo perferret. Qui de Judaeis ortus, quibus ut repromissus fuerat a Patre, missus est, sicut ipse ait: (Non sum missus nisi ad oves quae perierant domus Israel.) Non ergo mirum, si suorum illis sacramentorum arcana retexit, corporisque sui, ac Sanguinis proprietatem revelavit, pro quo se ex repromissione haereditaria impendere redimendo voluit.

Jo. 3. b. 16. Matth. 15. c. 24.

Cujusdam quoque Judaei filius, cum inter Christianos pueros liberalium studiis litterarum exerceretur, quadam die ad Basilicam gloriosae & intemeratae semperque Virginis Mariae, ubi missarum agebantur solemnia, cum coaevis sodalibus accessit, participationemque corporis & Sanguinis Domini nostri Jesu Christi ibi cum infantibus infans ipse accepit; sicque domum rediit patris, cui inter amplexus, & oscula simpliciter quae egerat retulit: quibus auditis, pater impius, Christoque atque suis legibus inimicus vehementer infremuit, pueroque minatus ait; quia hoc contra meam voluntatem egisti ad ulciscendam violatae legis nostrae injuriam, parricida jam nunc in te durus existam, & crudelis; quo dicto apprehensum eum in fornacem propius ardentem injecit, sicque ligna ut vehementius exureretur adjecit. Interea Mater hoc comperto, gemebunda quasi filium liberatura ocius accurrit, sed prae vehementia flammarum nihil proficiens, dolore percita capitis velamen abjecit, sicque sparsis crinibus hac illacque discurrens, totam civitatem miseria plangoribus implevit. Ad cujus voces repente populus convenit, tantum facinus ex ordine didicit; unde ad fornacem indignatus accessit, flammas quantocius amovit, ac puerum qui inter flammas incolumis repertus est, extraxit; patrem vero ejus tanti sceleris auctorem in easdem flammas deliberato simul consilio injecit, ubi divino judicio usque ad ossa combustus in momento disperiit. Requisitus autem puer utrum illa flammarum incendia senserit; (Mulier, inquit, quae in illa basilica, ubi panem de mensa accepi parvulum in sinu gestabat, pallio suo, ne ignis illa devoraret, operuit.) Hic nimirum patenter datur intelligi, quod non solum filium Dei, sed & sanctam Genitricem ejus puer ille inter sacra mysteria inspexerit, cujus postmodum fretus praesidio flammarum incendia, mortisque discrimen evasit. Qui utique innocentia; & simplicitate puerili de tanta visione nihil confingere, neq; mentiri potuit; cui rei satis evidens praestat testimonium, indultum sibi divinae liberationis beneficium. Sed inter haec diligenti studio perpendendum, quod sicut huic puero divinitus est revelatum utrum corpus sit filii Dei sacrosanctum quod de mensa percipitur altaris mysterium, sanctae quoque Genitricis ejus nonnunquam adesse praesentiam, suumque percipientibus deferre patrocinium: quibus inter agendum simplicitatis; & innocentiae non defuerit meritum, quae apud Deum singularem carae familiaritatis obtinent locum: sicut ipse salvator ait: [Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum.] Unde & discipulos suos, quos puros & simplices elegerat puerorum ita dicens per prophetam: [Ecce ego & pueri mei quos mihi donavit Deus] & in Evangelio: [Pueri nunquid pulmentarium habetis?]

Evagrius l.4. hist. Eccles. cap. 35. Item. Greg. Turon. lib. 1. miraculorum. cap. 10.

Matth. 19. b. 14. Marc. 10. b. 14. Luc. 18 c. 16. Is. 8. d. 18. Jo. 21. a. 5.

PARS NONA.

Verum quia multa etsi imperito dicendi genere salva tamen sensuum veritate, & fidei integritate dicta sunt de Dominici sacramenti veritate, libet paucis conscientiam nostram excusatum ire; Quamvis haec simplicibus, & quibus sensus profunditas, vel librorum non suppetit copia, simpliciter dictasse, fideliter intimare quod non ego solus videor praesumpsisse. Alii namque idem

idem nacti occasionem vera dignam inveniuntur egisse. Divino utique zelo compellente, adversusque hostes perfidos Ecclesiæ multa conscripsisse, quorum maxima multitudo nostra tempestate Francorum occupaverat provincias, & veneno suæ perfidiæ circumpositas inficere moliebatur regiones, & loca. Porro erroris hujus auctor videbatur, & caput quidem Berengarius, cui plures Francorum, nonnulli quoque Normannorum, quos aut ipse docuerat, aut in discendi studio aliquantisper juverat, plurimum favoris dependebant.

Berengarianæ hæresis historiæ compendium Anno MLIII. Is autem dominicæ incarnationis anno millesimo quinquagesimo tertio Normannorum finibus irrepsit; & ad cœnobium quod Pratellis nuncupatur appulit, catholicoque viro, qui idem strenue regebat cœnobium, a quo & honeste satis exceptus fuerat, multa blasphemus impie delatravit: quod ipse quoque, eodem abbate Ansfredo nomine referente, dum apud me super tanta impietate valde quereretur, non multo post agnovi. In multis itaque subtiliter ab eodem Abbate pertentatus, in multis perinde reprehensibilis, & perfidus est repertus: qui inde digressus; Normannorum Principem festinus adiit, quem sua quoque irretire perfidia subtiliter attemptavit. Verum ille licet ætate adolescentiæ necdum excederet annos, tamen illum, quia catholicæ fidei merito præditus erat, & gratia, callide suspendit, secumque quo ad regni sui ad mediterraneam deveniret sedem * Briotnam vocabulo detinuit, ubi
al. * Brionam. undique coactis Catholicis, ac sapientibus viris,
In Brionensi conventu Berengarius confutatur. super eadem re disponebat conflictum haberi. Eo ergo ventum est, & res sequenti die ventilanda proposita. Cumque multi ex tota Normannia sapientes, qui plurimi, & clari habebantur, convenissent, præfatum hæresiarcham Berengarium
Cantat palinodiam. cum alio quodam quem secum adduxerat Clerico, in cujus eloquentia victoriæ sibi spem posuerat, ita coram omnibus confutaverunt, atque evidenti ratione superaverunt: quatinus eis silentium imponerent, verborumque, quibus fidem catholicam tuebantur, assensum ab eis extorquerent. Berengarius autem tandem non sine pudore evadens Carnotum petiit, ubi positus de eadem quæstione se consulentibus (audita quippe jam longe lateque acta res fuerat) clericis ejusdem urbis nulla respondit, cum vero sibi opportunitas daretur se responsurum promisit. Unde non multo post literas quas & ipse legi dictavit, in quibus multa absurda, fideique catholicæ aliena anhelus declamavit: inter quæ Romanam Ecclesiam, Caput videlicet totius Christianitatis, multa temeritate hæretico vocabulo denotavit, cum qua Rectore ejus, Dominum scilicet Papam Leonem, cujus fides Catholica, spectabilis sapientia, laudabilis habebatur industria, quem non excepit, pariter infamavit, seque ad utrumque convincendum dum respondere differret, interrogantibus intendisse retulit: tunc quippe instabat constituta dies concilii postmodum Vercellis habiti. Has itaque litteras puritatis, ut sibi videbatur, plenas, sed revera multa vanitate refertas, Carnotensibus, qui sibi quæstionem intentaverant, destinavit. Cum autem tanti mali fama crebresceret, & omnium corda fidelium vehementius percelleret, perque multos hujusmodi virus latenter, & aperte jam serperet,
Concilium Parisius convocatum. contigit, ut ad aures etiam Regis Francorum Henrici perveniret, qui consultu sui regni pontificum, procerumque concilium Parisiis cogi decimo septimo Kalendas Novembris præcepit, ac præfatum Berengarium, ut aut sua dicta Patrum auctoritate firmaret multis sibi obnitentibus, aut si ea deffendere nequiret, in catholicam, cui obviare non posset fidem prudenter transiret, interesse tantorum cætui Patrum imperavit. Interea condicta venerat dies, frequensque conventus præsulum ac reliquorum sancti ordinis Clericorum, necnon nobilium laicorum
Bruno Andegavens. Episcop. Berengarii sectator. Parisiis factus est, sed jam dictus Berengarius malæ conscientiæ perculsus terrore, ut jussus erat eo venire distulit, seque cum Brunone suo videlicet Episcopo Andegavensi, sub quo Archidiaconi fungebatur honore, pro eo maxime continuit, quia eodem errore utpote tanti viri credulus & ipse noscebatur involvi. Interea Præsul Aurelianensis quosdam apices in scheda haud parva digestos in conspectu omnium &
Verba Episcopi Aurelianensis. Regis (intererat enim) protulit; [Et præcipiat, inquit, vestra sanctitas has literas a Berengario editas, si libet recitari, quas ego quidem ab ipso nequaquam accepi, sed cum eas cuidam suo familiari nomine Paulo per veredarium dirigeret, violenter rapui, quibus susceptis, & ad recitandum traditis, omnium aures eriguntur, ora in silentium componuntur, corda ad intelligendum, quæ continebantur in eis præparantur, sed inter legendum multum repente fit murmur, & per singula absurdi sensus verba gravis instrepit fremitus.] Itaque omnibus talis lectio, quoniam nequissima Sordebat hæresi, vehementer displicuit, damnato proinde communi sententia talium auctore, damnatis ejus complicibus, cum codice Joannis Scoti, ex quo ea quæ damnabantur sumpta videbantur: concilio soluto discessum est, ea conditione, ut nisi resipisceret ejusmodi perversitatis auctor, cum sequacibus suis, ab omni exercitu Francorum præeuntibus Clericis * cum ecclesiastico apparatu in- f. * [in
stanter quæsiti, ubicumque convenissent eo usque obsiderentur, donec aut consentirent Catholicæ fidei, aut mortis pœnas luituri caperentur. Quamobrem territi, non multo post in concilio super fidei suæ statu conventi, ita se sicut Ecclesia tenet catholica credere fideliter, & sapere publice professi sunt, delatisque sanctorum pignoribus, ut omnibus satisfacerent, atque de veritate fidei, quam professi fuerant, eos qui aderant certos facerent, sacramentum dederunt. Sed omissa de talibus relatione, quos post hæc ad apostasiam, & priorem vomitum audivimus redisse, libelli hujus tenorem, in quo fidei nostræ sinceritatem juxta antiquorum Patrum auctoritatem multis eorum exemplis adhibitis, ut potuimus fideliter ostendimus, tandem claudamus, Dominum omnipotentem totis præcordiis glorificantes, cujus est donum, & gratia ut fideliter credamus, & bene agamus; qui vivit & regnat in Trinitate unica, & unitate perfecta, per omnia sæcula sæculorum.

A M E N.

INDEX

INDEX RERUM ET VERBORUM.

Litera n numerum præcedens, vitam B. Lanfranci, & Notas ad eandem significat.

A

B

C

Char-

D

E

Liberi

Simi-

Gre-

H

I

Quan-

K

L

Insi-

B. Lan-

M

Pri-

Q

R

Prius

S

Reve-

T

Funda-

FINIS.

